ἘΠΕΤΗΡΙΣ

ἙΤΑΙΡΕΙΑΣ ΒΥΖΑΝΤΙΝΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

ἜΤΟΣ ΙΕ

Ἐβραβεύθη ὑπὸ τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν καὶ τοῦ ἐν Παρισίοις
Συλλόγου πρὸς ἐνίσχυσιν τῶν Ἑλληνικῶν Σπουδῶν.

ΑΘΗΝΑΙ 1939

ΤΥΠ. Ι. Λ. ΑΛΕΥΡΟΠΟΥΛΟΥ & Σιας ΑΓΗΣΙΛΑΟΥ 23

Ο ΑΓΙΟΣ ΘΕΟΔΩΡΟΣ ΣΤΟΥΔΙΤΗΣ ΕΝ ΤΩ ΑΓΩΝΙ ΑΥΤΟΥ ΥΠΕΡ ΤΩΝ ΙΕΡΩΝ ΕΙΚΟΝΩΝ

Ὁ ἅγιος Θεόδωρος κατὰ τὴν νεότητά του.

Τοῦ ἁγίου Θεοδώρου Στουδίτου εἶναι γνωστοὶ οἱ ἑξῆς βίοι Α΄.) «Βίος καὶ πολιτεία τοῦ ὁσίου πατρὸς ἡμῶν καὶ ὁμολογητοῦ τοῦ τῶν Στουδίων ἡγουμένου, συγγραφεὶς πρὸς Μιχαὴλ μοναχοῦ», οὗ ἡ ἀρχὴ «Καὶ πᾶσι μὲν ἡδὺς»[1]. Β΄.) «Βίος καὶ πολιτεία τοῦ ὁσίου πατρὸς ἡμῶν καὶ ὁμολογητοῦ Θεοδώρου ἡγουμένου τῆς μονῆς τοῦ Στουδίου, συγγραφεὶς παρὰ Μιχαὴλ μοναχοῦ», ἀρχὴ «Πολλοὶ μὲν τῶν ἁγίων»[2]. Γ΄.) «Βίος καὶ πολιτεία τοῦ ὁσίου πατρὸς ἡμῶν καὶ ὁμολογητοῦ Θεοδώρου τοῦ Στουδίου», ἀρχὴ «Καὶ πᾶσι μὲν ἡδύς»[3].

Καὶ οἱ τρεῖς οὗτοι βίοι εἶναι τριῶν διαφόρων συγγραφέων, ὡς καταφαίνεται ἐκ τῶν λεπτομερειῶν, αἵτινες ὑπάρχουσιν ἢ ἐλλείπουσι παρὰ τούτῳ ἢ τῷ ἑτέρῳ βίῳ, ἐκ τοῦ διαφόρου χαρακτηρισμοῦ προσώπων τινῶν καὶ πραγμάτων καὶ ἐκ τῆς διαφορᾶς τοῦ ὕφους.

Ἀλλὰ καὶ οἱ τρεῖς βίοι φαίνονται ὡς τρεῖς ἐκδόσεις ἑνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ βίου. Ἐξαρτῶνται παρ' ἀλλήλων καὶ οἱ τρεῖς ὡς ἐξ ἑνὸς ἀρχετύπου, ὅπερ ἀπώλετο καὶ οὗτινος μνείαν ἐμμέσως ἢ ἀμέσως ποιοῦνται οἱ συντάκται τῶν τριῶν βίων. Οὗτοι δὲ συνετάχθησαν μετὰ τὴν 26 Ἰανουαρίου 845, διότι ποιοῦνται μνείαν τῆς κατὰ τὴν ἡμέραν ἐκείνην γενομένης ἀνακομιδῆς τῶν λειψάνων τοῦ ἁγ. Θεοδώρου Στουδίτου. Ἐπειδὴ δὲ ἀναγράφουσι καὶ τὸ ὄνομα τοῦ ἡγουμένου τῆς μονῆς τοῦ Στουδίου Σωφρονίου, διοικήσαντος τὴν μονὴν κατὰ τὰ ἔτη 851—855, φαίνεται ὅτι συνετάχθησαν μετὰ τὸ 855. Ἐξ ἐνδείξεων τοῦ βίου Β΄. καταφαίνεται ὅτι οὗτος συνετάχθη μεταξὺ τῶν ἐτῶν 868—877. Περὶ τοῦ χρόνου τῆς συγγραφῆς τῶν

---

[1] M i g n e, 99, 113—132. Ἐξεδόθη τὸ πρῶτον ὑπὸ Jac. de la Baume, Opera I, Sirmondi t. V, p. 1—118, Paris, 1696.

[2] M i g n e, 99, 233—328. Ἀρχικὴ ἔκδ. ὑπὸ Angelo Maïo, ἐν Nova Patrum Bibliot., Roma 1853, IV, 2, σ. 293—363.

[3] Ἐξεδόθη ὑπὸ A. P. D o b r o c l o n s k y, Ὁ ὅσιος Θεόδωρος ὁ ὁμολογητὴς καὶ ἡγούμενος τοῦ Στουδίου, Μέρος Α΄. Ἐν Ὀδησσῷ 1913 (ρωσιστί). Παράρτημα IV (ἐκ χειρογράφου τοῦ ιβ΄. αἰ. Βιβλιοθήκης τῆς Μόσχας).

ἄλλων δὲν ὑπάρχουσιν ἐν αὐτοῖς σαφεῖς ἐνδείξεις. Ἀμφότεροι οἱ βίοι Α'.
καὶ Β'. φέρουσι τὸ αὐτὸ ὄνομα συγγραφέως Μιχαήλ, ἀλλὰ τίς ὑπῆρξεν
οὗτος δὲν εἶναι γνωστόν. Ἤδη ὁ Λέων Ἀλλάτιος († 1669) ὀρθῶς παρετή-
ρησεν ὅτι δὲν εἶναι εἷς καὶ ὁ αὐτὸς συντάκτης ἀμφοτέρων τῶν βίων. Ἐν
κώδικι περιέχοντι τὸν βίον Β'. ὑπάρχει ἡ σημείωσις «θεοῦ τὸ δῶρον καὶ
πόνος Ἰωάννου», ὅθεν ἐγνωμάτευσεν ὁ Ἀλλάτιος ὅτι ὁ συγγραφεὺς αὐ-
τοῦ ὠνομάζετο Ἰωάννης[1]. Ἀλλὰ διατί νὰ μὴ δεχθῶμεν ὅτι οὗτος ὑπῆρ-
ξεν ἀντιγραφεύς; Ἡ Ἀγγλὶς A. Gardner ἐν τῇ μελέτῃ αὐτῆς περὶ τοῦ
ἁγ. Θεοδώρου[2], ἀποδεχθεῖσα ἐν μέρει τὴν γνώμην τοῦ Ἀλλατίου, διε-
τύπωσε τὴν γνώμην, καθ' ἣν συγγραφεὺς τοῦ βίου Β'. ὑπῆρξεν ὁ Ἰωάν-
νης ἢ ὁ Θεόδωρος Δαφνοπάτης. Ὁ τελευταῖος οὗτος ἐχρημάτισεν ἔξαρ-
χος Κων/πόλεως κατὰ τὰ ἔτη 959—960, εἶναι δὲ ἀληθὲς ὅτι κώδικές τι-
νες τοῦ βίου Α'. φέρουσι σημείωσιν περὶ Θεοδώρου Δαφνοπάτου. Ἐπειδὴ
δὲ εἶναι γνωστὸν ὅτι οὗτος μετὰ τὸ ἔτος 960 ἐγένετο μοναχός, πιθανῶς
ὑπὸ τὴν ἰδιότητα ταύτην συνέγραψε τὸν βίον. Πάντως ὁ συντάκτης τούτου
ὑπῆρξε μοναχὸς τῆς μονῆς Στουδίου. Ὡσαύτως Στουδίτης ὑπῆρξε καὶ ὁ
ἀνώνυμος συντάκτης τοῦ βίου Γ'. ὡς καταφαίνεται ἐκ πολλῶν σχετικῶν
φράσεων[3].

Τὰς ἐκ τῶν βίων πληροφορίας ἐπιβεβαιοῦσι καὶ συμπληροῦσιν αἱ
ἐπιστολαὶ τοῦ ἁγ. Θεοδώρου καὶ τὰ λοιπὰ συγγράμματα αὐτοῦ. Ἀλλ'
ἐνταῦθα δὲν πρόκειται ἐν πάσαις ταῖς λεπτομερείαις νὰ ἐκθέσωμεν τὸν
βίον, τὴν καθόλου δρᾶσιν καὶ τὴν διδασκαλίαν τοῦ ἁγ. ἀνδρός. Θὰ περι-
γράψωμεν μόνον τὸν ὑπὲρ τῶν ἱερῶν εἰκόνων ἀγῶνα αὐτοῦ, ὅστις ἀπο-
τελεῖ καὶ τὸ κεντρικὸν σημεῖον τῆς δράσεώς του, ἐπὶ τῇ βάσει κυρίως
τῶν βίων καὶ τῶν ἐπιστολῶν του[4].

---

1 L. Allatii, Diatriba de Theodoris, ἐν A. Maïi, ἔνθ' ἀν. VI, 158.

2 A. Gardner, Theodor of Studium. His life and times, London 1905,
σ. 30 not. 1. Παρομοίαν διετύπωσε γνώμην πρότερον καὶ ὁ C. Thomas, Theodor
von Studion und sein Zeitalter, Osnabr. 1892, σ. 22—23.

3 Dobroclonsky, Ἔνθ' ἀν. 213 ἑξ. Ἴδε αὐτόθι καὶ τὴν μέχρι τοῦ
1913 σχετικὴν βιβλιογραφίαν περὶ τοῦ ἁγ. Θεοδώρου. Ἐν τῷ Β'. τόμῳ τῆς συγγρα-
φῆς αὐτοῦ ἐκδοθέντι ἐν Ὀδησσῷ 1913—1914 ὁ Dobroclonsky διέλαβε περὶ τῶν
συγγραμμάτων τοῦ ἁγ. Θεοδώρου τοῦ Στουδίτου.

4 Ἐκτὸς τῶν ἀνωτέρω σημειούσθωσαν καὶ αἱ ἑξῆς εἰδικαὶ πραγματεῖαι:
Φιλαρ. Βαφείδου, Προλεγόμενα εἰς τὰς κατηχήσεις τοῦ ἁγ. Θεοδώρου Στου-
δίτου, ἐν «Ἐκκλησ. Ἀληθείᾳ» Κων/πόλεως, Α' 1880, Β' 1881 — G. A. Schnei-
der, Der heilige Theodor von Studion, Münster 1900.— L'abbé Marin, Saint
Théodore, Paris 1906. Τοῦ αὐτοῦ, Les moines de Constantinople depuis la
fondation de la ville jusqu' à la mort de Photius (330—898), Paris 1897.—N.
Grossou, Ὁ ὅσιος Θεόδωρος Στουδίτης, Κίεβον 1907 (ρωσιστί).—Jr. Haus-
herr, St. Theodor Studite. L'homme et l'ascète, Roma (Orientalia Christiana VI.
1) 1926.—Max Herzog zu Sachsen, Teodor von Studion, 1929.

Ὁ Θεόδωρος ἐγεννήθη ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐν τέλει τοῦ 759 ἢ ἐν ἀρχῇ τοῦ 760. Ὁ πατὴρ αὐτοῦ Φωτεινὸς κατεῖχε θέσιν δημοσίου ταμίου ἐν Κων/πόλει καὶ ἦτο εὐκατάστατος[1], διὰ δὲ τῆς μητρὸς αὐτοῦ Θεοκτίστης συνεδέετο πρὸς περιφανεῖς οἰκογενείας τῆς Κων/πόλεως ὁ Θεόδωρος[2]. Πολλοὶ συγγενεῖς αὐτοῦ κατεῖχον ἀνώτατα τοῦ κράτους ἀξιώματα, ἡ δὲ ἐξαδέλφη αὐτοῦ Θεοδότη ἦτο κουβικουλαρία τῆς βασιλίσσης Εἰρήνης[3]. Ὁ Θεόδωρος, πρεσβύτερον τῶν τεσσάρων τέκνων τοῦ Φωτεινοῦ, ἐν οἷς καὶ ὁ μετὰ ταῦτα ἀρχιεπίσκοπος Θεσσαλονίκης Ἰωσήφ, ἔτυχεν εὐσεβοῦς ἀνατροφῆς ἐν τῇ πατρικῇ οἰκογενείᾳ ὑπὸ τὴν χειραγωγίαν ἰδίως τῆς μητρὸς Θεοκτίστης[4], ἧς ὁ ἀδελφὸς Πλάτων ἔζη τότε ἀσκούμενος ἐν τῇ παρὰ τὸν Ὄλυμπον τῆς Βιθυνίας μονῇ τῶν Συμβόλων, παρὰ πάντων διὰ τὴν ἁγιότητα τοῦ βίου τιμώμενος[5]. Διὰ τὸν Θεόδωρον ἡ μήτηρ αὐτοῦ ὑπῆρξε «διτοτόκος», «διμήτηρ», ὡς αὐτὸς ἐκφραστικώτατα ἔλεγε μετὰ συγκινήσεως ἀναμιμνησκόμενος τῶν πρὸς ἠθικὴν αὐτοῦ ἀγωγὴν καὶ θρησκευτικὴν ἀνατροφὴν τῆς μητρὸς μεριμνῶν. Ἔτυχε δὲ καὶ παιδεύσεως μεγάλης παρὰ διαφόροις διδασκάλοις, διὰ τῆς ἐκτάκτου αὐτοῦ εὐφυΐας καὶ φιλοπονίας εἰς συντόνους ἐπιδοθεὶς μελέτας καὶ ἑαυτὸν ἀναπτύξας. Πάντως δὲ μεγάλην ἤσκησεν ἐπὶ τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ἐπίδρασιν καὶ ὁ πρὸς μητρὸς θεῖος Πλάτων[6].

Ἦτο δεκαεξαέτης ὁ Θεόδωρος περίπου, ὅτε μετὰ τὸν Κωνσταντῖνον Ε'. (740—775) τὴν ἀρχὴν καταλαβόντος τοῦ Λέοντος Δ'. (775—80) ἤρξατο ἡ πρώτη κατὰ τῆς πρὸς καιρὸν ἐπικρατησάσης εἰκονομαχίας ἀντίδρασις. Σωρηδὸν ἐπανήρχοντο οἱ ἐξόριστοι μοναχοὶ εἰς τὰς ἐν Κων/πόλει μονάς. Πρὸς τοῖς ἄλλοις ἀπὸ τοῦ παρὰ τὸν Ὄλυμπον ἀναχωρητηρίου μετέβη ἐκεῖ, τὴν γενικὴν προκαλέσας προσοχήν, καὶ ὁ θεῖος τοῦ Θεοδώρου Πλάτων. Οἱ λόγοι αὐτοῦ ἐνεποίουν μεγάλην ἐντύπωσιν εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ νεαροῦ Θεοδώρου. Ὅτε δέ, θανόντος τοῦ βασιλέως Λέοντος, τὴν ἀρχὴν ὡς κηδεμὼν τοῦ Κωνσταντίνου ΣΤ'. (780—97) κατέλαβεν (ἀπὸ τῆς 8 Σεπτεμβρίου 780) ἡ μήτηρ αὐτοῦ Εἰρήνη καὶ ἤρξατο τὸ ὑπὲρ τοῦ μοναχισμοῦ ρεῦμα συμπαρασῦρον τὰς ἀριστοκρατικὰς τῆς Κων/πόλεως οἰκογενείας, ὁλόκληρος ἡ πατρικὴ οἰκογένεια τοῦ Θεοδώρου πωλήσασα τὰ

---

1 Βίος Α, 1. Β, 2. Γ, 1.

2 Θεοδώρου, Ἐπιστ. Α, 44. Βίος Α', 18. Γεωργίου Ἁμαρτωλοῦ, Χρονικόν, Migne, 110, 257.

3 Ἐπιτάφιος εἰς τὴν ἑαυτοῦ μητέρα, Migne, 99, 884.

4 Ch. Diehl, Figures byzantines, σ. 111, 132. O. Hermann, Theoktista aus Byzanz, die Mutter zweier Heiligen, Friburg 1919.

5 Θεοδώρου, Ἐπιτάφιος εἰς Πλάτωνα τὸν ἑαυτοῦ πνευματικὸν πατέρα, Migne, 99, 804 ἑξ.

6 Dobroclonsky, Ἔνθ' ἀν. Α, 291 ἑξ. Hausherr, Ἔνθ' ἀν. 4 ἑξ.

ὑπάρχοντα αὐτῆς καὶ τοῖς πτωχοῖς δωρήσασα, τοὺς δούλους δὲ καὶ τὰς δούλας ἀπολύσασα, προσῆλθε περὶ τὸ 781 εἰς τὸν μοναχικὸν βίον. Ὡς τόπον ἀσκήσεως ἐξέλεξε τὸ Βοσκύτιον καλούμενον, παρὰ τὸ χωρίον Σακκουδίων ἢ Σακκουδεών, οὐ μακρὰν τῆς Προύσης, ὅπου ὁ πατὴρ τοῦ Θεοδώρου Φωτεινὸς εἶχε κτῆμα. Ἐκεῖ ἀπεφάσισε νὰ ἱδρύσῃ ἴδιον μοναστήριον, οὗτινος τὴν διεύθυνσιν ἀνέλαβεν ὡς ἡγούμενος ὁ Πλάτων, ἐν τέλει τοῦ 782 ἢ ἐν ἀρχῇ τοῦ 783, ἀφ' οὗ ἔτους κυρίως θεωρεῖται ὑπάρχουσα ἡ Μονὴ Σακκουδίωνος[1]. Ἐν τῇ μονῇ ταύτῃ ἔζησαν κατ' ἀρχὰς ὁ πατὴρ καὶ οἱ ἄρρενες συγγενεῖς τοῦ Θεοδώρου μετ' αὐτοῦ, τῆς μητρὸς μετὰ τῆς ἀδελφῆς τοῦ Θεοδώρου καί τινος ἄλλης συγγενοῦς ἐν ἰδίῳ κελλίῳ ἔξω τῆς μονῆς Σακκουδίωνος διαμεινασῶν. Εἰς τὴν νέαν δὲ ταύτην μονὴν ἔκ τε τῆς τῶν Συμβόλων καὶ ἐξ ἄλλων Μονῶν πολλοὶ προσέτρεξαν.

Ὑπὸ τὴν ἄμεσον δὲ τοῦ Πλάτωνος χειραγωγίαν ἐτάχθη ὁ Θεόδωρος, μετὰ τοῦ διακρίνοντος αὐτὸν ἔκτοτε ἁγίου ἐνθουσιασμοῦ ἐπιληφθεὶς τῆς ἠθικῆς αὐτοῦ τελειώσεως. Ἐν βραχυτάτῳ δὲ χρόνῳ τοιαύτην ἐξέχουσαν κατέλαβε θέσιν μεταξὺ τῶν συμμοναστῶν, ὥστε ἤρξατο ἐπιδρῶν οὐ μόνον ἐπ' αὐτούς, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τὸν Πλάτωνα ἔτι. Διότι λίαν ἐγκαίρως ἐξεδηλώθη τὸ διοργανωτικὸν αὐτοῦ πνεῦμα καὶ ἡ τάσις πρὸς μεταρρύθμισιν τοῦ μοναχικοῦ βίου κατὰ τὰς διατάξεις τοῦ Μ. Βασιλείου καὶ ἄλλων τῆς Ἐκκλησίας Πατέρων. Τούτου δ' ἕνεκα ἡ ἐσωτερικὴ τῆς μονῆς Σακκουδίωνος ζωὴ προσέλαβεν ἀμέσως ἀλλοίαν ὄψιν, παρὰ τὰς διαμαρτυρίας μοναχῶν τινων μεταρρυθμισθεῖσα, τὸ δὲ παράδειγμα αὐτῆς ἤρξαντο καὶ ἄλλαι μοναὶ μιμούμεναι[2].

Μετὰ μικρὸν συνήρχετο ἡ Ζ'. Οἰκουμενικὴ Σύνοδος, ἐν ᾗ ὡς ἡγούμενος τῆς μονῆς Σακκουδίωνος παρεκάθησε καὶ ὁ Πλάτων, ὅστις, κατὰ τὸν Θεόδωρον, ἤπιον ἔχων τὸν χαρακτῆρα, «ἡδὺν τὸν λόγον, ἡδύτερον τὸν τρόπον», συνειργάσθη, πιθανῶς, μετὰ τοῦ Πατριάρχου Ταρασίου ἐν τῇ Συνόδῳ, μὴ συμμεριζόμενος τὰς εἰς τὰς ἀκρότητας ἀποκλινούσας τῶν ἄγαν ζηλωτῶν γνώμας, καὶ ἐβοήθησε τὸν ἀγῶνα τῆς Εἰρήνης ὑπὲρ τῆς ἀναστηλώσεως τῶν ἱερῶν εἰκόνων[3]. Μετὰ τὴν Σύνοδον, περὶ τὸ ἔτος 789—790, ἐχειροτονήθη ὁ Θεόδωρος ὑπὸ τοῦ Ταρασίου Πρεσβύτερος καὶ ἐξηκολούθησε τὸν αὐστηρὸν ἀσκητικὸν βίον, παραδιδόμενος εἰς ἀδιαλείπτους προσευχάς, κοιμώμενος μίαν μόνην ὥραν κατὰ τὸ μεσονύκτιον, μελετῶν, νηστεύων. Διὰ τῆς ἐντεταμένης ἐκείνης ἀσκήσεως ἀπέκτησε σιδηρὰν θέ-

---

[1] Βίος, Α, 6. Β, 5.
[2] Dobroclonsky, Ἐνθ' ἀν. 1, 317 ἑξ.
[3] Mansi, Sacrorum Conciliorum nova et amplissima collectio XII, 951 ἑξ. XIII, 758 ἑξ.

λησιν, γενναιότατον καὶ ἀδάμαστον χαρακτῆρα, ἀδούλωτον φρόνημα, πνευματικὴν ἐλευθερίαν καὶ ἀνεξαρτησίαν, περιφρόνησιν πρὸς τὰ τοῦ κόσμου τερπνά, ἀκοίμητον πόθον πρὸς τὴν ἠθικὴν τελειότητα, ἀνένδοτον ἐπιμονὴν εἰς τοὺς ὑπὲρ τῆς ἀληθείας ἀγῶνας. Ἐνδελεχὴς μελέτη τῆς Ἁγίας Γραφῆς καὶ τῆς πρὸ αὐτοῦ φιλολογίας κατέστησαν αὐτὸν εὐρυμαθέστατον, καθυπέρτερον τῶν συγχρόνων αὐτοῦ ἐκκλησιαστικῶν ἀνδρῶν, ἔτι δὲ πλέον βαθεῖα μελέτη καὶ σύντονος παρακολούθησις τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως καὶ τῶν κινήσεων τῆς ψυχῆς προσεπόρισαν αὐτῷ μεγάλην πεῖραν καὶ παιδαγωγικὴν ἱκανότητα. Ἐκ τῆς μονῆς τοῦ Σακκουδίωνος ἀπεδίδετο εἰς τὴν Ἐκκλησίαν μεγάλη ἀληθῶς προσωπικότης, ἄνθρωπος ἀδαμαντίνου χαρακτῆρος, ὅστις ἔμελλε νὰ κυριαρχήσῃ τῆς ἐποχῆς αὐτοῦ.

Ὁ ἡγούμενος Πλάτων, βλέπων τὴν τοιαύτην ραγδαίαν ἠθικὴν ἀνάπτυξιν τοῦ ἀνεψιοῦ, πολλάκις αὐτὸν παρεκάλεσε ν' ἀναδεχθῇ τὴν ἡγουμενείαν. Ἀλλ' ὁ Θεόδωρος, ἐκ μετριοφροσύνης, διαρρήδην ἠρνεῖτο, ἕως οὗ ἀσθενήσας ποτὲ ὁ Πλάτων παρεκάλεσε τὴν ἀδελφότητα τῆς μονῆς νὰ ἐκλέξῃ διάδοχον. Μιᾷ φωνῇ ἐξελέγη ὁ Θεόδωρος, ἀναγκασθείς, τέλος, τῷ 794 νὰ δεχθῇ τὴν ἡγουμενείαν.

Ἀλλὰ κατείχετο ὑπὸ τοῦ φόβου μήπως ἀστοχήσῃ. Διότι, ὡς ὁ ἴδιος ἐν ταῖς Ἐπιστολαῖς καὶ ταῖς Κατηχήσεσιν αὐτοῦ περιγράφει, ἤθελε τὸν ἡγούμενον τῆς μονῆς ἀληθῆ πατέρα τῆς ἐν αὐτῇ ἀδελφότητος, πνευματικὸν φρουρὸν ἀνύστακτον, χειραγωγὸν αὐτῆς πρὸς τὸν οὐρανόν, μεσίτην μεταξὺ αὐτῆς καὶ τοῦ θεοῦ, ἀντιπρόσωπον τοῦ Χριστοῦ ἐν μέσῳ αὐτῆς, περὶ πασῶν αὐτῆς τῶν ἀναγκῶν μεριμνῶντα, ἔργῳ καὶ λόγῳ διδάσκοντα, διευθύνοντα καὶ ρυθμίζοντα τὴν συνείδησιν τῶν μελῶν αὐτῆς. Ἠρίθμει τότε ἡ μονὴ Σακκουδίωνος περὶ τοὺς ἑκατὸν μοναχούς, ἕκαστος τῶν ὁποίων εἶχεν ἀνάγκην ἰδιαιτέρας ποιμαντικῆς μερίμνης παρὰ τοῦ ἡγουμένου, ὅστις ὤφειλε νὰ εἶνε δι' αὐτοὺς τέλειον ὑπόδειγμα ἀρετῆς, νυκτὸς καὶ ἡμέρας ὑπὲρ αὐτῶν ἐργαζόμενος. Ὁ Θεόδωρος καὶ τότε καὶ ὕστερον συνησθάνετο ἑαυτὸν κατώτερον τοῦ ἰδεώδους τοῦ ἡγουμένου ὅπως αὐτὸ διέγραφε. Τὸ ἐκ μετριοφροσύνης ὅμως τοῦτο πηγάζον συναίσθημα ἐπηύξανε τὸν ζῆλον αὐτοῦ. Καὶ ἤρξατο μὲν ἐφαρμόζων τὰς ἰδέας αὐτοῦ ἐν τῇ μονῇ Σακκουδίωνος ἅμα τῇ ἀναλήψει τῆς ἡγουμενείας, ἀλλὰ μετὰ διετίαν διεκόπη τὸ ἔργον αὐτοῦ, ἕνεκα τῶν ἑξῆς γεγονότων.

Ἐξέγερσις τῶν μοναχῶν κατὰ τοῦ ἀθέσμου γάμου τοῦ Κωνσταντίνου ΣΤ'.

Ὁ νεαρὸς βασιλεὺς Κωνσταντῖνος ΣΤ'. μεμνηστευμένος ὢν πρότερον τὴν θυγατέρα τοῦ Καρόλου Μ. Ροτρούδην (Ἐρυθρώ), κατὰ Νοέμβριον τοῦ 788 συνεζεύχθη τὴν Ἀρμενίδα Μαρίαν, ἣν καὶ ἄκων ἐδέχθη καὶ μετὰ τὸν

γάμον δὲν ἠγάπησεν, ἀκόλαστος ὢν καὶ εἰς ἄκρον ἰδιότροπος. Ἤρξατο δὲ
καὶ ἀπεχθανόμενος αὐτὴν ἕνεκα σχέσεων ἀθεμίτων μετὰ τῆς κουβικου-
λαρίας τῆς βασιλίσσης μητρὸς αὐτοῦ Θεοδότης. Τούτου ἕνεκα μετὰ ἑ-
ξαετίαν ἀπεφάσισε νὰ διαζευχθῇ αὐτήν, παροτρυνόμενος, ὡς λέγουσιν οἱ
χρονογράφοι, καὶ ὑπὸ τῆς βασιλίσσης, θελούσης, δῆθεν, νὰ ἐκθέσῃ τὸν
υἱὸν αὐτῆς εἰς τὸν λαόν [1]. Ἐπειδὴ δὲ ἡ Μαρία δὲν ἔστεργε τὸ διαζύγιον,
κατεσυκοφαντήθη ὑπὸ τοῦ συζύγου ὅτι ἐζήτησε νὰ δηλητηριάσῃ αὐτόν [2].
Ἀλλ' ὁ Πατριάρχης Ταράσιος, μὴ πιστεύων τὰς ἀσυστάτους συκοφαντίας,
ἀπέστεργε καὶ αὐτὸς νὰ συναινέσῃ εἰς νέον παράνομον τοῦ βασιλέως γά-
μον, ἕως οὗ διὰ τῆς βίας κατὰ Ἰανουάριον τοῦ 795 ἡ ἀτυχὴς Μαρία ἐγέ-
νετο μοναχή, ἐγκαταβιώσασα ἐν τῇ ὑπ' αὐτῆς ἱδρυθείσῃ Μονῇ τῶν «Δε-
σποινῶν» [3]. Κατ' Αὔγουστον δὲ τοῦ αὐτοῦ ἔτους ὁ βασιλεὺς ἐμνηστεύθη
ἐπισήμως τὴν Θεοδότην καί, τέλος, κατὰ Σεπτέμβριον ἐνυμφεύθη αὐτήν.
Τὸ μυστήριον τοῦ γάμου, παρὰ τὴν ἀπαγόρευσιν τοῦ Πατριάρχου καὶ ἄνευ
τῆς ἀδείας αὐτοῦ, ἐτέλεσεν αὐλοκόλαξ τις ἱερεύς, ὁ Οἰκονόμος τῆς Ἁγίας
Σοφίας καὶ ἡγούμενος τῆς μονῆς τῶν Καθαρῶν Ἰωσήφ [4]. Οὐχ ἧττον ὁ
Πατριάρχης δὲν ἐτιμώρησε τὸν Ἰωσήφ, ἀλλὰ διεμαρτυρήθη ἀμέσως κατὰ
τοῦ παρανόμου γάμου πρὸς ἐξοικονόμησιν τῶν πραγμάτων, διότι ὁ παρά-
λογος βασιλεὺς ἠπείλει νὰ ἐπαναφέρῃ τὴν εἰκονομαχίαν. Φέρεται μάλιστα
εἰπὼν ὁ βασιλεύς, «εἰ μὴ τοῦτο γένηται, τοὺς ναοὺς τῶν εἰδώλων ἀνοί-
γω» [5]. Ἄλλως τε εἶχε διατάξει ὁ βασιλεὺς τὸν περιορισμὸν τοῦ Πατριάρ-
χου καὶ τὴν παρακολούθησιν τῶν ἐνεργειῶν αὐτοῦ ὑπὸ κατασκόπων, συν-
έπραττε δὲ μετὰ τῆς μερίδος τῶν εἰκονομάχων, διεξαγούσης πόλεμον κα-
τὰ τῆς ὀρθοδόξου μερίδος, ἧς ἡγεῖτο ἡ βασίλισσα Εἰρήνη. Μεταξὺ αὐτῆς
καὶ τοῦ ἀτιθάσσου υἱοῦ βασιλέως παρήχθησαν σφοδραὶ ἀντιθέσεις συνε-
παγόμεναι ἄφυκτον ῥῆξιν. Δυστυχῶς δ' ὁ παράνομος τοῦ βασιλέως γάμος
ἔμελλε νὰ προκαλέσῃ καὶ ταραχὴν μεγάλην ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ. Διότι τὴν

---

1 Θεοδώρου. Ἐπιστολαί, Β, 181. 218. Ζωναρᾶ, Περὶ Μαρίας βασιλίσσης, ἔκδ. Χ. Λόπαρευ, «Βυζαντινὰ Χρονικὰ» IV, 1897, σ. 350. Diehl, Figures byzantines, Paris 1906, σ. 81—104. Κ. Παπαρρηγοπούλου, Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους (ἔκδ. Ἐλευθερουδάκη) Γ, β, σ. 136 ἑξ.

2 Θεοφάνους, Χρονογραφία σ. 469—471. Γεωργίου Μοναχοῦ, Χρονικόν, Migne, 110, 965—968. Γεωργίου Κεδρηνοῦ, Χρονικόν, Migne, 121, 908. Ζωναρᾶ, Χρονικόν, Migne, 134, 1349—1352.

3 Σύνοψις χρονικὴ παρὰ Κ. Σάθᾳ, Μεσ. Βιβλιοθήκη Ζ', 128.

4 Ἰγνατίου, Βίος Ταρασίου, ἔκδ. de Boor, σ. 412. Βίος Θεοδώρου Στουδίτου, Α, 19. Β, 14. Γ, 19. Θεοδώρου, Ἐπιστολαί, Α, 22. 25. 30. Περὶ τῆς μονῆς τῶν Καθαρῶν, Marin, Ἔνθ' ἀν. σ. 27. 76.

5 Γεώργιος Κεδρηνός, Migne, 122, 908. Περὶ Ταρασίου καὶ Νικηφόρου τῶν ἐν ἁγίοις Πατριαρχῶν, Migne, 99, 1849.

ἀνοχὴν τοῦ Πατριάρχου καὶ τὴν σιωπὴν αὐτοῦ ἐν τῷ προκειμένῳ ζητήματι παρεξηγήσαντες οἱ μοναχοί, ἐξηγέρθησαν κατ' αὐτοῦ, θέλοντες τὴν αὐστηροτάτην τῶν κανόνων ἐφαρμογήν. Ἡ ἐκκλησιαστικὴ αὕτη μερὶς τῶν ζηλωτῶν μοναχῶν ἠγνόει τὴν «οἰκονομίαν», οὔτε ἤθελε νὰ λάβῃ ὑπ' ὄψιν τὰς ἀπειλὰς τοῦ βασιλέως. Προὔκειτο περὶ παρανόμου γάμου, ὅθεν ὤφειλεν ὁ Πατριάρχης ἀμέσως καὶ ἐπισήμως νὰ καταδικάσῃ αὐτόν. Ἡ σιωπὴ αὐτοῦ ἐξελαμβάνετο ὡς συναίνεσις. Οἱ ζηλωταὶ ἀνέξεσαν παλαιὰν πληγὴν τῆς πρὸς τὸν Πατριάρχην ἀντιθέσεως, ἐξ ἀφορμῆς τῆς σιωπῆς αὐτοῦ ἐν τῷ προκειμένῳ ζητήματι, ἐπὶ κεφαλῆς δ' αὐτῶν ἵσταται νῦν ὁ ἡγούμενος τῆς μονῆς Σακκουδίωνος Θεόδωρος μετὰ τοῦ θείου αὐτοῦ Πλάτωνος, ὧν ἔντονος ἠκούσθη ἡ κατὰ τοῦ Πατριάρχου διαμαρτυρία [1].

Ἡ νέα βασίλισσα Θεοδότη ἦτο ἐγγυτάτη συγγενὴς τοῦ Θεοδώρου ἐκ μητρός, καὶ πᾶς ἄλλος ἐξ οἰκογενειακοῦ συμφέροντος ἠδύνατο νὰ συνηγορήσῃ ὑπὲρ τῆς ἀναγνωρίσεως τοῦ βασιλικοῦ γάμου, ἀνώτερος ὅμως ὢν παντὸς ἐπιγείου συμφέροντος ὁ Θεόδωρος παρέστη εἰς μέσον ἀμείλικτος τῆς παρανομίας ἐλεγκτὴς καὶ τῆς ἀληθείας ἀνένδοτος πρόμαχος. Μετὰ πολλὴν τοῦ ζητήματος μελέτην σχηματίσας ἀκράδαντον πεποίθησιν, διεκήρυξε τὴν παρανομίαν. Ἐφρόνει ὅτι οἱ κανόνες τῆς ἐκκλησίας εἶναι ἀπολύτως ὑποχρεωτικοὶ καὶ ὅτι δέον παρ' ἁπάντων νὰ τηρῶνται μετ' ἀκριβείας. Οὐδεὶς δύναται νὰ ἐκδώσῃ κανόνας καὶ νόμους ἀντιθέτους πρὸς τοὺς τῆς ἐκκλησίας. Ἡ δὲ «οἰκονομία» δὲν δύναται ν' ἀνατρέπῃ αὐτήν. Ὁ βασιλεὺς Κωνσταντῖνος καὶ διεζεύχθη καὶ συνεζεύχθη παρανόμως· ὑπόκειται λοιπὸν τοῖς ἐπὶ μοιχείᾳ ἐπιτιμίοις, ὁ δὲ στέψας αὐτὸν Ἰωσὴφ δέον νὰ καθαιρεθῇ. Ἔνοχος δὲ κρίνεται καὶ ὁ Πατριάρχης Ταράσιος ὡς ἀνεχθεὶς τὰς παρανομίας ταύτας.

Ὁ Θεόδωρος τούτων ἕνεκα διαμαρτυρηθεὶς διέκοψε πᾶσαν ἐπικοινωνίαν καὶ πρὸς τὸν Ἰωσὴφ καὶ πρὸς τὸν Πατριάρχην καὶ πρὸς τὸν βασιλέα. Ὁ τελευταῖος οὗτος προσεπάθησε διὰ διαφόρων προσώπων ν' ἀναχαιτίσῃ τὸν Θεόδωρον. Τὸ αὐτὸ ἔπραξε καὶ ἡ νέα βασίλισσα Θεοδότη, ὡς συγγενὴς αὐτοῦ. Ἀλλὰ μάτην. Κατὰ Σεπτέμβριον τοῦ 796 μετέβη ὁ βασιλεὺς εἰς Προῦσαν ἐπὶ τῇ προφάσει χρήσεως λουτρῶν, ἐλπίζων νὰ συναντήσῃ τὸν Θεόδωρον ἢ τὸν Πλάτωνα. Ἀλλ' οὐδεὶς ἐκ τῆς μονῆς τοῦ Σακκουδίωνος ἐνεφανίσθη νὰ χαιρετίσῃ αὐτόν. Μαθὼν δ' ὁ βασιλεὺς ὅτι ἐκ τῆς Θεοδότης ἀπέκτησεν υἱόν, ἔσπευσε κατὰ Ὀκτώβριον νὰ ἐπανακάμψῃ εἰς Κων/πολιν. Ἀποφασίσας νὰ τιμωρήσῃ τοὺς ἀντιδρῶντας μο-

---

1 Ἴδε γενικῶς ἐπιστολὰς Θεοδώρου, Α, 4. 21. 26. 28. 31. 36. 38. 50. Β, 191. 201 καὶ ἄλλας, ὡς καὶ τοὺς βίους Θεοδώρου· Θεοφάνους, Χρονογραφία, 470 ἑξ.

ναχούς, κατέδειξε μεγάλην σκληρότητα, ἀλλὰ δὲν ἠδυνήθη νὰ κάμψῃ τὸ
ἀδούλωτον φρόνημα αὐτῶν.

Κατὰ διαταγὴν τοῦ βασιλέως τῷ 797 ἐνεφανίσθησαν εἰς τὴν μονὴν
Σακκουδίωνος ὁ ἀρχηγὸς τῆς αὐτοκρατορικῆς φρουρᾶς Βαρδάνιος καὶ ὁ
κόμης τοῦ θέματος Ὀψικίου μεθ' ἱππικοῦ, συλλαβόντες δὲ τὸν Πλάτωνα
ἀπήγαγον εἰς Κων/πολιν. Τὸν Θεόδωρον καί τινας ἄλλους τῶν πρωτευ-
όντων μοναχῶν μετὰ φρικαλέαν μαστίγωσιν ἀπήγαγον εἰς Θεσσαλονίκην,
ἐκδιώξαντες πάντας τοὺς λοιποὺς ἐκ τῆς μονῆς Σακκουδίωνος. Διὰ δια-
τάγματος τοῦ βασιλέως ἀπηγορεύθη αὐστηρῶς νὰ περιποιηθῇ τις ἢ φιλο-
ξενήσῃ τοὺς ἐξορίστους. Ὁ Θεόδωρος μικρὸν πρὸ τῆς ἀπαγωγῆς συνηντή-
θη μετὰ τῆς μητρὸς αὐτοῦ Θεοκτίστης, μεγάλως δὲ κατέθλιψεν αὐτὸν ὁ
ἀποχωρισμὸς ἀπὸ τοῦ Πλάτωνος καὶ ἡ διάλυσις τῆς ἀδελφότητος τῆς
μονῆς Σακκουδίωνος.

Εἰς Θεσσαλονίκην τῇ 25 Μαρτίου 797 ἀφικόμενος[1] ὡδηγήθη πρὸ
τοῦ ἐπάρχου τῆς πόλεως καὶ πρὸ τοῦ ἀρχιεπισκόπου, οἵτινες μετὰ συμ-
παθείας ἀπεῖδον πρὸς αὐτόν. Ἀλλὰ συνεπείᾳ τῆς αὐτοκρατορικῆς διατα-
γῆς ἐνέκλεισαν αὐτὸν εἰς στενήν τινα φυλακὴν μόνον, ὡς καὶ τοὺς λοι-
ποὺς συνοδοὺς αὐτοῦ, ἀλλαχοῦ μεμονωμένως. Ὁ ἅγιος Θεόδωρος ὑπέ-
μεινεν ἀγογγύστως τὰς στενοχωρίας καὶ θλίψεις τῆς ἐξορίας, ἐπιδιδόμε-
νος εἰς τὰς συνήθεις αὐτῷ ἀσκήσεις, εἰς ἀδιάλειπτον προσευχὴν καὶ με-
λέτην τῆς Ἁγίας Γραφῆς. Δυσχερεστέρα ὑπῆρξεν ἡ θέσις τοῦ Πλάτω-
νος ἐν Κων/πόλει. Κατ' ἀρχὰς ὁ ἴδιος ὁ βασιλεὺς προσεπάθησε νὰ μετα-
πείσῃ αὐτόν, ἀλλὰ μὴ πειθόμενον διέταξε νὰ ἐγκλείσωσιν ἐν τῇ φυλακῇ
τῶν ἀνακτόρων, ὑπ' αὐστηρότατον περιορισμόν, ἐν στενωτάτῳ δωματίῳ,
ἐν τῷ ὁποίῳ ἔζη ὡς ἐν τάφῳ. Ἐκεῖ ἐγένετο καὶ ἄλλη ἀπόπειρα νὰ μετα-
πεισθῇ ὁ Πλάτων ὑπὸ τῶν ἐπισκόπων, ἀλλ' ἀνένδοτος μέχρι τέλους πα-
ρέμεινεν ὁ ἀγωνιστὴς τῆς ἀληθείας[2]. Εἰς Κων/πολιν μετέβη ἡ μήτηρ τοῦ
Θεοδώρου ὅπως συνηγορήσῃ ὑπὲρ τῶν διωκομένων καὶ ἐξορίστων μονα-
χῶν, ἀλλὰ καὶ αὐτὴ κατὰ διαταγὴν τοῦ βασιλέως Κωνσταντίνου ἐφυλα-
κίσθη ἐπὶ 30 ἡμέρας, ὑποστᾶσα μυρίας κακουχίας[3].

---

[1] Ἀναμφιβόλως ὁ Θεόδωρος ἀφίκετο εἰς Θεσσαλονίκην τῇ 25 Μαρτίου (Ἐπι-
στολὴ Α, 3), ἀλλ' ὡς πρὸς τὸ ἔτος ὑπάρχει διαφωνία μεταξὺ τῶν ἐπιστημόνων, τι-
νῶν μὲν δεχομένων τὸ 795, ἑτέρων δὲ τὸ 796 καὶ ἄλλων τὸ 797. Τὸ τελευταῖον
φαίνεται ἀκριβέστερον, Πρβλ. Schvartzlose, Der Bilderstreit. Ein Kampf
der griech. Kirche um ihre Eigerart und ihre Freiheit, Gotha, 1890, σ. 1. Gros-
sou, Ἔνθ' ἀν. σ. 36. Dobroclonsky, Ἔνθ' ἀν. I, 379. 380.

[2] Θεοδώρου Στουδίτου, Ἐπιτάφιος εἰς Πλάτωνα, 28. 29. Ἐπιστολὴ Β, 218.

[3] Θεοδώρου, Ἐπιτάφιος εἰς τὴν ἑαυτοῦ μητέρα, 10.

Πόσον δὲ δίκαιος ἦτο ὁ ἀγὼν τῶν ζηλωτῶν μοναχῶν ἀπεδείχθη λίαν ταχέως, διότι πλεῖστοι ἐμιμήθησαν τὸν παρανομήσαντα βασιλέα, προέκυψε δὲ κοινωνικὴ ἔκλυσις[1]. Τούτου ἕνεκα ὁ ἀγὼν τῶν ζηλωτῶν μοναχῶν κατὰ τῆς πράξεως τοῦ βασιλέως προσέλαβε χαρακτῆρα ἀγῶνος ὑπὲρ τῆς χριστιανικῆς οἰκογενείας καὶ τῆς κοινωνικῆς τάξεως. Κατηγορεῖτο δ' ὁ πατριάρχης Ταράσιος, διότι διὰ τῆς οἰκονομίας, μεθ' ἧς ἠνέχθη τὴν παρανομίαν τοῦ βασιλέως, ἔβλαψε τήν τε ἐκκλησίαν καὶ τὴν κοινωνίαν[2]. Τοιοῦτος ἀγὼν τῶν ζηλωτῶν μοναχῶν ἐπηύξησε τὰς πρὸς αὐτοὺς συμπαθείας τῆς κοινωνίας, ἡ ἀρξαμένη δὲ κοινωνικὴ ἔκλυσις καὶ παράλυσις τῶν ἠθῶν προὐκάλει γενικὴν διαμαρτυρίαν, ἀπευθυνομένην κυρίως κατὰ τοῦ προσώπου τοῦ βασιλέως.

Πρὸς τοὺς διαμαρτυρομένους συμπαθῶς ἐφέρετο ἡ βασίλισσα Εἰρήνη, ἧς ἡ πολιτικὴ μερὶς ἐνισχύετο καὶ ἐκ τῆς ἄλλης περί τε τὰ πολιτικὰ καὶ τὰ πολεμικὰ τοῦ Κωνσταντίνου ΣΤ'. ἀνικανότητος, ἰδίως ἐν τοῖς κατὰ τῶν Βουλγάρων πολέμοις ἐκδηλωθείσης. Ἀποτέλεσμα τῆς κορυφωθείσης κατ' αὐτοῦ δυσαρεσκείας ὑπῆρξε, δυστυχῶς, ἡ κατ' Αὔγουστον τοῦ 797 ἐν τοῖς ἀνακτόροις τῆς Κων/πόλεως γενομένη ἐκτύφλωσις αὐτοῦ, μεθ' ἣν ἡ Εἰρήνη ἀνέλαβε τὴν μοναρχικὴν ἐξουσίαν μετὰ τριετίαν διανοηθεῖσα νὰ συζευχθῇ τὸν νέον τῆς Δύσεως αὐτοκράτορα Κάρολον Μ.

Ἐκ τῶν πρώτων διαταγῶν τῆς Εἰρήνης ὑπῆρξεν ἡ ἀπελευθέρωσις τῶν ἐγκαθείρκτων μοναχῶν καὶ ἡ εἰς τὰ ἴδια ἐπάνοδος τῶν ἐξορίστων, ἰδίως δὲ τοῦ Πλάτωνος καὶ τοῦ Θεοδώρου. Ἔνθερμος ὑποδοχὴ ἐγένετο εἰς αὐτούς, ὁ δὲ Πατριάρχης Ταράσιος, ἀπαλλαγεὶς τῆς ἀπὸ τοῦ Κωνσταντίνου ΣΤ'. καταπιέσεως καὶ θεωρῶν ὅτι ἡ περαιτέρω οἰκονομία ἐπὶ τοῦ προκληθέντος ζητήματος ἐκ τοῦ παρανόμου γάμου οὐδένα πλέον εἶχε λόγον, ἐπιθυμῶν δ' ἅμα καὶ νὰ συμβιβασθῇ, κατὰ τὴν ἐπιθυμίαν τῆς βασιλίσσης Εἰρήνης, μετὰ τῶν μοναχῶν, ἐκήρυξεν ἄκυρον τὸν μετὰ τῆς Θεοδότης δεύτερον γάμον τοῦ Κωνσταντίνου καὶ καθήρεσε τὸν ἐκτελέσαντα αὐτὸν Ἰωσήφ. Ταυτοχρόνως ὁ Πατριάρχης ἐξήγησε μὲν τοὺς λόγους, δι' οὓς μετεχειρίσθη μέχρι τοῦδε τὴν «οἰκονομίαν», ἀλλ' ἐδήλωσεν ὅτι καλῶς ἐπολιτεύθησαν ὁ Πλάτων καὶ ὁ Θεόδωρος διαμαρτυρηθέντες κατὰ τῆς παρανομίας. Τοῦτο ἀποκατέστησε τὴν ἐπικοινωνίαν τῶν μοναχῶν πρὸς τὸν Πατριάρχην[3].

---

[1] Θεοδώρου, Βίος, Α, 19. Β, 14. Γ, 19. Ἐπιστολὴ Β, 218. Ἰγνατίου, Βίος Νικηφόρου, 160.

[2] Θεοδώρου, Ἐπιτάφιος εἰς τὴν ἑαυτοῦ μητέρα, 10. Ἐπιστολὴ Α, 43. Θεοδώρου, Βίος, Α, 20. Β, 15. Γ, 20.

[3] Θεοδώρου, Ἐπιστολὴ Α, 21. 22. 30. 31. 32 καὶ ἀλλ. Θεοδώρου, Βίος, Β, 18. Α. 26. Ἐπιτάφιος εἰς Πλάτωνα, 39.

Ὁ Πλάτων καὶ ὁ Θεόδωρος ἐπέστρεψαν εἰς τὴν μονὴν Σακκουδίωνος, εἰς ἣν συνέρρευσαν οὐ μόνον οἱ ὑπὸ τοῦ βασιλέως ἐκδιωχθέντες ἐξ αὐτῆς, ἀλλὰ καὶ πολλοὶ ἐξ ἄλλων μονῶν ἐπιθυμοῦντες νὰ μονάσωσιν ἐν τῇ δοξασθείσῃ μονῇ. Ἡ ἀδελφότης ὅμως αὐτῆς μετὰ ἓν ἔτος πάλιν διελύθη. Διότι οἱ Ἄραβες κατὰ τὰς ἐπανειλημμένας αὐτῶν ἐπιδρομὰς εἰς τὰς μικρασιατικὰς ἐπαρχίας τῆς Ἑλληνικῆς Αὐτοκρατορίας, τῷ 798 προεχώρησαν μέχρι τῆς Βιθυνίας[1]. Τούτου ἕνεκα οἱ τῆς μονῆς Σακκουδίωνος μοναχοὶ ἠναγκάσθησαν νὰ ἐγκαταλείψωσιν αὐτὴν καὶ νὰ καταφύγωσιν εἰς Κων/πολιν. Ἡ βασίλισσα Εἰρήνη ἐδέχθη αὐτοὺς εὐμενέστατα, παραχωρήσασα αὐτοῖς πρὸς διαρκῆ διαμονὴν τὴν περιάκουστον ἔκτοτε γενομένην μονὴν τοῦ Στουδίου.

Ἡ μονὴ τοῦ Στουδίου.

Κατὰ τὸν Ε΄. αἰῶνα ὁ Ρωμαῖος πατρίκιος Στούδιος μεταβὰς εἰς Κωνσταντινούπολιν ἵδρυσεν ἐν τῇ νοτιοδυτικῇ γωνίᾳ αὐτῆς, ἐν Ὑψωμαθείοις, ναὸν εἰς τιμὴν τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου, παραχωρήσας αὐτὸν εἰς τοὺς «ἀκοιμήτους», ἕνεκα τῶν ἀδιαλείπτων αὐτῶν προσευχῶν οὕτω καλουμένους μοναχούς, οἵτινες κατοικήσαντες παρ' αὐτὸν ἵδρυσαν τὴν φερώνυμον μονὴν τοῦ Στουδίου[2].

Αὕτη λίαν ταχέως προήχθη καὶ διὰ τῶν πλουσίων χορηγιῶν τοῦ Στουδίου καὶ διὰ τῆς προσελεύσεως πολλῶν μοναχῶν. Ἐπὶ τῆς εἰκονομαχίας οἱ Στουδῖται κατεδιώχθησαν, νέον δὲ διωγμὸν ὑπέστησαν καὶ ἐπὶ τοῦ Κωνσταντίνου ΣΤ΄. οὕτως, ὥστε κατὰ τὴν ὑπ' ὄψιν ἡμῶν περίοδον ἡ μονὴ ἦτο ἔρημος. Ταύτην παραλαβὼν ὁ Θεόδωρος ὡς ἡγούμενος τῶν μετοικισθέντων μοναχῶν τῆς ἐγκαταλειφθείσης μονῆς Σακκουδίωνος ἐδόξασε, ἔκτοτε δὲ Στουδίτης ἐπωνομάσθη.

Πλῆθος μοναχῶν προσέτρεξεν εἰς τὴν μονὴν τοῦ Στουδίου, ἵνα ταχθῇ ὑπὸ τὴν χειραγωγίαν τοῦ Θεοδώρου, ὅστις μεγάλας κατέβαλε προσπαθείας πρὸς οἰκονομικὴν τῆς μονῆς ἐπάρκειαν. Πρὸς τοῦτο ὁ Θεόδωρος οὐ μόνον ἐξηκρίβωσε τὰ παλαιὰ κτήματα αὐτῆς καὶ ἐπηύξησεν αὐτὰ διὰ νέων, ἀλλὰ διέταξεν ὅπως πᾶσαι ἀνεξαιρέτως αἱ ἐργασίαι γίνωνται ὑπ' αὐτῶν τῶν μοναχῶν. Ὑπῆρχον μοναχοὶ φυτοκόμοι, κηπουροί, ἀμπελουργοί, «μυλεύοντες»—οἱ ἐν τοῖς μύλοις ἐργαζόμενοι — πλοιοροί, ἀμπελουργοί, «μυλεύοντες»—οἱ ἐν τοῖς μύλοις ἐργαζόμενοι — πλοιοροῦντες, ἐλαιοποιοῦντες, «κτηνῖται» καὶ καθόλου διὰ πᾶσαν ἐργασίαν εἰδικοί. Συνεπλήρωσε δ' ὁ Θεόδωρος ἐν τῇ μονῇ τοῦ Στουδίου τὴν ἐν τῇ

¹ Θεοφάνους, Χρονογραφία, σ. 473.

² Ἀ. Πασπάτη, Βυζαντιναὶ μελέται. Ἐν Κων/πόλει 1877, σ. 344. Φιλαρέτου Βαφείδου, Ἔνθ' ἀν. «Ἐκκλησ. Ἀλήθεια». 1881, σ. 271—2.

τοῦ Σακκουδίωνος ἀρξαμένην μεταρρύθμισιν τῆς μοναστηριακῆς ζωῆς, ὡς βάσιν ἔχων πάντοτε τὰς διατάξεις τοῦ Μ. Βασιλείου καὶ ἄλλων ὁσίων καὶ πατέρων καὶ δὴ τὸν σκοπὸν τῆς μοναχικῆς ζωῆς[1].

Κατὰ τὸν Θεόδωρον, σκοπὸς αὐτῆς εἶναι ἡ ἠθικὴ τελείωσις καὶ σωτηρία τῆς ψυχῆς, ἥτις, ἂν μὴ ἀδύνατος, δύσκολος ὅμως καθίσταται ἐν τῷ κόσμῳ ἐν μέσῳ τῶν μυρίων βιωτικῶν μεριμνῶν. Μεταξὺ δὲ τῶν διαφόρων τρόπων τῆς μοναχικῆς ζωῆς ἀνώτερον μὲν ὁ Θεόδωρος θεωρεῖ τὸν «κοινοβιακόν», ἐπικρίνει δὲ τοὺς λοιποὺς τρόπους, ἑπομένως αἱ διατάξεις αὐτοῦ ἔχουσιν ὑπ' ὄψιν κυρίως τὸν κοινοβιακὸν βίον. Κατ' αὐτάς, ὁ τὸ πρῶτον εἰσαγόμενος εἰς τὴν μονὴν δέον νὰ μείνῃ εἰς τὸν ξενῶνα αὐτῆς δύο ἢ τρεῖς ἑβδομάδας ὅπως παρακολουθήσῃ καὶ μάθῃ τὴν μοναχικὴν ζωήν. Ἐὰν θελήσῃ νὰ εἰσέλθῃ εἰς αὐτήν, κατατάσσεται δι' ἰδιαιτέρας τελετῆς τοῦ «προσχήματος» ἢ «πρωτοσχήματος», μετὰ δοκιμασίαν δέ, παρατεινομένην συνήθως ἐπὶ τριετίαν, ἐτελεῖτο καὶ ἡ τελετὴ τῆς μοναχικῆς κουρᾶς, ἥτις ὑπὸ τοῦ Θεοδώρου ἐθεωρεῖτο ὡς ἓν τῶν μυστηρίων τῆς Ἐκκλησίας. Παρὰ δὲ τὴν ὑπάρχουσαν διάκρισιν μεταξὺ τοῦ «μικροῦ» καὶ τοῦ «μεγάλου σχήματος», ὁ Θεόδωρος παρεδέχετο ἓν μόνον σχῆμα. Θεωρῶν δ' αὐτὸ ὡς μυστήριον, ἔχον τὴν αὐτὴν οἵαν καὶ τὰ λοιπὰ μυστήρια δύναμιν, ἐφρόνει ὅτι ἡ ἀποβολὴ αὐτοῦ ἰσοδυναμεῖ πρὸς τὴν ἀποβολὴν τοῦ βαπτίσματος. Οἱ ἀποδεχόμενοι τὸν μοναχικὸν βίον ἀνελάμβανον ὡρισμένας ὑποχρεώσεις, ὧν σπουδαιότεραι ἦσαν α΄) ἀποταγὴ ἀπὸ τοῦ κόσμου, β΄) σωφροσύνη, γ΄) μετριότης ἐν πᾶσι καὶ ἐγκράτεια, δ΄) ἐργασία καὶ εὐσεβεῖς ἀσκήσεις, ε΄) «ἀκτημοσύνη», ς΄) κοινὴ τράπεζα, ζ΄) πνευματικὴ ἀλληλεγγύη, η΄) ὑπακοὴ καὶ ὑποταγή.

Περὶ τούτων πάντων ὁ Θεόδωρος Στουδίτης διέγραψε λεπτομερεστάτας διατάξεις, πρὸς μετάγγισιν δ' αὐτῶν εἰς τὴν ζωὴν τῶν μοναχῶν ἐδέησε νὰ καταβάλῃ μεγίστας προσπαθείας, ἔργῳ καὶ λόγῳ διηνεκῶς διδάσκων. Ὡς ἦτο δ' ἀκόλουθον ἡ μεγάλη διοικητικὴ ἱκανότης, ἣν ἀπέκτησεν, ὁ ἔνθερμος ζῆλος, ἡ ἀδάμαστος θέλησις καὶ ἡ δραστηριότης, ἡ θεωρητικὴ ἀνάπτυξις καὶ ὁ πρακτικὸς νοῦς, ἡ ἀπέραντος τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς γνῶσις καὶ ἡ προσωπικὴ ἀσκητικὴ ἐμπειρία, πάντα ταῦτα κατέστησαν αὐτὸν ἰδεώδη ἡγούμενον. Καθ' ὁλοκληρίαν ἀφοσιωθεὶς εἰς τὸ ἔργον αὐτοῦ κατέστησεν αὐτὸ σκοπὸν τῆς ἑαυτοῦ ζωῆς. Αἱ θαυμάσιαι

¹ Περὶ τῆς ἐσωτερικῆς διοργανώσεως τῆς μονῆς Στουδίου καὶ τῶν μοναστικῶν ὅρων καὶ διατάξεων τοῦ Θεοδώρου ἐνδείξεις ἔχομεν πρὸ παντὸς ἐκ τῶν συγγραμμάτων αὐτοῦ καὶ τῶν βιογραφιῶν, μάλιστα δ' ἐκ τῶν κατηχήσεων αὐτοῦ· πρβλ. **Dobroclonsky**, Ἔνθ' ἀν. I, 398—590. **Hausherr**, Ἔνθ' ἀν. σ. 19 ἑξ. **Grossou**, Ἔνθ' ἀν. σ. 63 ἑξ. Ἐπίσης Ὑποτύπωσιν Καταστάσεως Μονῆς Στουδίου, Migne, 99, 1704 ἑξ.

«κατηχητικαὶ» πρὸς τοὺς μοναχοὺς ὁμιλίαι καὶ αἱ πολυπληθεῖς ἐπιστολαί ἐξεικονίζουσι ζωηρότατα τὴν ἔκτακτον αὐτοῦ δρᾶσιν. Προσωπικῶς ἐποπτεύων πᾶσαν τὴν κίνησιν τῆς μονῆς καὶ τὰς ἐργασίας τῶν μοναχῶν, ἐμερίμνα ταὐτοχρόνως καὶ ἐν τοῖς μάλιστα περὶ τῆς ἠθικῆς αὐτῶν ἀγωγῆς. Ὑπῆρξε, κατά τινα τῶν συγχρόνων αὐτῷ βιογράφων «θαυμαστὸς βουληφόρος, πολυειδὴς καὶ μυριόνους τῇ κυβερνήσει», μεριμνῶν περὶ τῶν μοναχῶν ὡς περὶ ἰδίων τέκνων, πολλοὺς καταβάλλων μόχθους, ὅπως προσαρμόσῃ αὐτοὺς πρὸς τὰς διατάξεις τῆς ὑπ' αὐτοῦ διαγραφείσης μοναχικῆς ζωῆς. Ἐπέτυχε δὲ τῆς ἐφαρμογῆς αὐτῶν οὐ μόνον ἐν τῇ μονῇ τοῦ Στουδίου, ἀλλὰ καὶ ἐν ταῖς ἄλλαις μοναῖς, αἵτινες αὐτὴν ἐμιμήθησαν. Ἄλλως τε πολλοὶ τῶν Στουδιτῶν ἐγίνοντο ἡγούμενοι καὶ μοναχοὶ ἄλλων μονῶν.

Ἦτο δὲ μεγάλη καὶ εὐεργετικωτάτη ἡ ἐπίδρασις τῆς μονῆς Στουδίου ἐπὶ τὴν κοινωνίαν. Παρ' αὐτῇ ἱδρύθη σχολὴ διὰ τοὺς παῖδας, ἐν ᾗ ἐδίδασκον οἱ μοναχοί. Μεγάλη δὲ ἦτο καὶ ἡ συρροὴ τῶν προσερχομένων εἰς τὴν μονὴν λαϊκῶν πρὸς ἐξομολόγησιν, ἢ αἴτησιν συμβουλῶν τῶν πτωχῶν ὅπως λάβωσι βοήθειαν. Ἐν τῷ μοναστηριακῷ ξενῶνι πλεῖστοι ξένοι ἐτύγχανον ξενίας καὶ περιποιήσεως. Ὁ Θεόδωρος συμμετεῖχε πάσης πνευματικῆς ἢ φιλανθρωπικῆς κινήσεως ἐν Κων/πόλει, προσδίδων αὐτῇ ἠθικὰς τάσεις πρὸς τελείωσιν τῶν συμμετεχόντων. Μέλος γενόμενος συλλόγου τινὸς πρὸς ταφὴν τῶν ἀπόρων, κατώρθωσε νὰ μεταβάλῃ αὐτὸν εἰς ἠθικοκοινωνικὸν καὶ παιδαγωγικόν, ἅμα δὲ καὶ θρησκευτικὸν σύνδεσμον[1]. Ξένος ὢν πρὸς πᾶσαν αὐλοκολακείαν καὶ δουλοφροσύνην, εὕρισκεν εὐκαιρίας, ἵνα παρέχῃ συμβουλὰς εἰς τοὺς ἀνωτέρους λειτουργοὺς τοῦ κράτους[2]. Πρὸς τοῖς ἄλλοις ἔγραφε καὶ πρὸς τὴν βασίλισσαν Εἰρήνην. Ἔν τινι ἐπιστολῇ ἐπαινεῖ αὐτὴν διὰ τὴν ἐλάττωσιν τῶν φόρων καὶ ἄλλας ἀγαθὰς πράξεις[3]. Πάντως δ' ὁ Θεόδωρος, ὅπως καὶ ἄλλοι[4], δὲν ἐπίστευεν ὅτι ἡ Εἰρήνη συμμετέσχε τῆς ἐκτυφλώσεως τοῦ υἱοῦ αὐτῆς Κωνσταντίνου ΣΤ'. Ἐπαινεῖ δ' αὐτὴν καὶ μετὰ τὸν θάνατον αὐτῆς ἀποκαλῶν «χριστοφόρον»[5].

Ἡ ἀπομάκρυνσις τῆς Εἰρήνης ἐκ τῆς ἀρχῆς ἀνέκοψε, πρὸς καιρόν, τὴν ἔκτακτον πρόοδον τῆς μονῆς Στουδίου.

---

1 Ἐπιστολὴ Α, 13.

2 Ἐπιστολὴ Α, 44. Β, 148. 207. 175.

3 Ἐπιστολὴ Α, 7.

4 Γεωργίου μοναχοῦ, Χρονικὸν (ἔκδ. de Boor), σ. 77.

5 Ἐπιτάφιος εἰς Πλάτωνα, 21.

Διωγμοὶ τῶν μοναχῶν καὶ κακώσεις.

Τῇ 31 Ὀκτωβρίου 802 δι' ἐπαναστάσεως ἀνεκηρύχθη βασιλεὺς ὁ Νικηφόρος Α'. γενικὸς λογοθέτης (Ὑπουργὸς τῶν Οἰκονομικῶν) (802—811), ἡ δὲ Εἰρήνη ἐξωρίσθη κατ' ἀρχὰς μὲν εἰς τὴν νῆσον Πρίγκηπον, εἶτα δ' εἰς τὴν Λέσβον, ὅπου τῇ 9 Αὐγούστου 803 ἐτελεύτησεν[1].

Ὡς πρὸς τὸ θρησκευτικὸν ζήτημα ὁ Νικηφόρος εἶχε τὰ φρονήματα τῶν προκατόχων αὐτοῦ εἰκονομάχων βασιλέων, ἀλλὰ δὲν ἐξίχθη εἰς ἀκρότητας. Ἤθελε μὲν τὴν κατάργησιν τῶν εἰκόνων, οὐχὶ ὅμως καὶ ἄλλων ἐκκλησιαστικῶν ἐθίμων, οὐδ' ἀπέκρουε τὸν μοναχισμόν. Ἠξίου νὰ ἐπιβάλλεται δεσποτικῶς ἐπὶ τῆς ἐκκλησίας, ἐπηύξησε τοὺς φόρους, οὓς εἶχεν ἐλαττώσει ἡ Εἰρήνη, καὶ ἐπέβαλε φόρους ἐπὶ τῶν ἐπισκοπῶν καὶ ἐπὶ τῶν μοναστηρίων, προστατεύσας οὐχ ἧττον τὴν μονὴν Στουδίου[2]. Τὰ καταθλιπτικὰ αὐτοῦ μέτρα προὐκάλεσαν δυσαρεσκείας.

Τῇ 18 Φεβρουαρίου τελευτήσαντος τοῦ Πατριάρχου Ταρασίου ὁ βασιλεὺς ὑπέδειξε, πρὸς τοῖς ἄλλοις, ὡς ἄξιον Πατριάρχην τὸν Θεόδωρον Στουδίτην, ὅστις ἠρνήθη μὲν νὰ δεχθῇ τὸ ἀξίωμα, ὑπέδειξε δὲ δι' ἐπιστολῆς αὐτοῦ πρὸς τὸν βασιλέα ὁποῖός τις ἔδει νὰ εἶναι ὁ μέλλων Πατριάρχης, ὑπὸ τίνων προσόντων νὰ περικοσμῆται καὶ κατὰ τίνα νὰ ἐκλεγῇ τρόπον, τῇ συμμετοχῇ τῶν μοναχῶν[3]. Ὁ βασιλεὺς ὅμως, ὅλως αὐθαιρέτως καὶ ἄνευ τῆς τηρήσεως τῶν κανονικῶν διατάξεων, ἐξέλεξε Πατριάρχην Κων/πόλεως τὸν μετριοπαθέστατον καὶ μετριόφρονα, ἅμα δὲ καὶ ἐλλογιμώτατον Νικηφόρον Α'. (806—815).

Οἱ Στουδῖται διεμαρτυρήθησαν, ἀντικανονικὴν θεωρήσαντες τὴν ἐκλογὴν τοῦ Πατριάρχου μόνον ὑπὸ τοῦ κοσμικοῦ ἄρχοντος καὶ τὴν ἄμεσον χειροτονίαν αὐτοῦ ἀπὸ λαϊκοῦ εἰς τὰ ἱερατικὰ ἀξιώματα μέχρι τοῦ ἀνωτάτου[4]. Ἀγανακτήσας δ' ὁ βασιλεὺς ἠθέλησε νὰ ἐξορίσῃ πάντας τοὺς Στουδίτας, ἀλλ' ἠρκέσθη νὰ περιορίσῃ μόνον τὸν Πλάτωνα, τὸν Θεόδωρον καί τινας ἄλλους κατὰ τὰς ἡμέρας τῆς χειροτονίας καὶ ἐγκαθιδρύσεως τοῦ νέου Πατριάρχου. Ἡ χειροτονία ἐγένετο τῇ 12 Ἀπριλίου 806

---

1 Θεοφάνους, Χρονογραφία, σ. 476—480. Κ. Παπαρρηγοπούλου, Ἔνθ' ἀν. Γ, β, σ. 148.

2 Θεοστηρίκτου, Βίος Νικήτα, ἐν Acta Sanctorum, April. t. I. § 31. Θεοδώρου Στουδίτου, Βίος, Α, 43. Β, 25. Γ, 43 Θεοφάνης, 489. Ἐπιστολὴ Νικηφόρου Πατριάρχου πρὸς Λέοντα, Migne, 100, 197.

3 Ἐπιστολὴ Α, 16.

4 Ἰγνατίου, Βίος Νικηφόρου § 142—154. Νικηφόρου, Ἐπιστολὴ πρὸς Λέοντα, Migne, 100, 173—176. Θεοφάνους, Χρονογραφία, σ. 481. Λέοντος Γραμματικοῦ, Χρονικόν, Migne, 121, 917. Ζωναρᾶ, Χρονικόν, Migne, 134, 1357. Πρβλ. Bréhier, La querelle des images, σ. 29.

κατὰ τὴν ἡμέραν τοῦ Πάσχα· ἄσκοπον δὲ θεωρήσαντες τὸν κατ' αὐτοῦ ἀγῶνα οἱ Στουδῖται ἀνεγνώρισαν αὐτὸν καὶ ἀφέθησαν ἐλεύθεροι [1].

Δυστυχῶς ὅμως ὁ βασιλεύς, ὅστις ἄλλοτε παράνομον ἐθεώρει τὸν πολυθρύλητον τοῦ Κωνσταντίνου ΣΤ'. γάμον, ἕνεκα πολιτικῆς ὑπηρεσίας, ἣν παρέσχεν ὁ τελέσας αὐτὸν 'Ιωσήφ, ἠθέλησε ν' ἀποκαταστήσῃ αὐτὸν διὰ τοῦ νέου Πατριάρχου εἰς τὸ ἱερατικὸν ἀξίωμα ἀφ' οὗ εἶχεν ἐκπέσει. 'Ο Πατριάρχης ἀνθίστατο, κατ' ἀρχάς, ἀλλ' ἵν' ἀποφύγῃ τὰς περαιτέρω πιέσεις, κατ' 'Απρίλιον τοῦ 806 συνεκάλεσε Σύνοδον ἐκ 15 'Επισκόπων, ἥτις, κατ' οἰκονομίαν, πρὸς ἀποφυγὴν μειζόνων κακῶν ἐκ τῆς ἐπιμονῆς τοῦ βασιλέως, συναινέσει καὶ τοῦ Πατριάρχου, ἀποκατέστησε τὸν 'Ιωσὴφ εἰς τὸ ἱερατικὸν αὐτοῦ ἀξίωμα [2]. Διὰ τῆς πράξεως ὅμως ταύτης δὲν συνεχωρήθη μόνον ὁ ἐπὶ πολύ, ἄλλως τε, τιμωρηθεὶς 'Ιωσήφ, ἀλλὰ παρεστάθη νόμιμος καὶ κανονικὴ ἡ ὑπ' αὐτοῦ γενομένη τέλεσις τοῦ γάμου τοῦ πρώην βασιλέως. Τούτου ἕνεκα οἱ Στουδῖται, μετὰ προηγηθεῖσαν σύσκεψιν, ἤρξαντο διακόπτοντες τὴν πρὸς τὸν 'Ιωσήφ, τὸν Πατριάρχην καὶ τὸν βασιλέα Νικηφόρον ἐκκλησιαστικὴν ἐπικοινωνίαν εἰς ἔνδειξιν διαμαρτυρίας κατὰ τῶν ἀποφάσεων τῆς Συνόδου τοῦ 806, δι' εὐρυτάτης δ' ἀλληλογραφίας ὁ Θεόδωρος Στουδίτης [3] προσεπάθησε νὰ δικαιολογήσῃ τὴν πρᾶξιν τῶν Στουδιτῶν, ὧν τὸ παράδειγμα καὶ πολλοὶ ἄλλοι ἐμιμήθησαν μοναχοί. 'Ο βασιλεύς, μὴ δυνηθεὶς νὰ μεταπείσῃ τοὺς ἀνθισταμένους, ἐν τέλει τοῦ 808 ἢ ἐν ἀρχῇ τοῦ 809 συνεκάλεσε Σύνοδον, ὅπως δικάσῃ τούς ἀρχηγοὺς τῶν Στουδιτῶν, ἐν οἷς καὶ τὸν ἀδελφὸν τοῦ Θεοδώρου 'Αρχιεπίσκοπον Θεσσαλονίκης 'Ιωσήφ. 'Εν τῇ Συνόδῳ φαίνεται ὅτι δὲν παρέστη ὁ Πατριάρχης. 'Ο Θεόδωρος Στουδίτης μετὰ τῆς διακρινούσης αὐτὸν τόλμης τὸν ἱερέα 'Ιωσὴφ ἀπεκάλεσεν ἐν τῇ Συνόδῳ «μοιχοζεύκτην», κατ' οὐδένα δὲ τρόπον αὐτὸς καὶ οἱ λοιποὶ Στουδῖται ἐπείσθησαν, κατὰ τὴν ἀξίωσιν τῆς Συνόδου, νὰ κοινωνήσωσιν αὐτῷ [4]. 'Η Σύνοδος ἀντετάχθη κατ' αὐτῶν ζωηρῶς ἀποφανθεῖσα κατὰ τὰς ἀκριβεστέρας ἐνδείξεις, ὅτι α') ἐπιτρέπεται ἐν τῷ συμφέροντι τῆς ἐκκλησίας νὰ γίνωνται ἀποκλίσεις τῶν κανόνων καὶ ἐξασθενήσεις τούτων, κατὰ τὸ παράδειγμα τῶν Πατέρων, οἵτινες μετεχειρίζοντο «τὴν οἰκονομίαν»· β') εἰδικώτερον, οἱ κανόνες μεταβάλλονται ἐν ἀνάγκῃ καὶ πρὸς ἀγαθὸν σκοπὸν ἐν σχέσει πρὸς τοὺς βασιλεῖς· γ') τὸ δικαίωμα τῆς μεταβολῆς ἀνήκει εἰς τοὺς 'Ιεράρχας, ἢ οἱ 'Ιεράρχαι ἔχουσιν ἐξουσίαν νὰ μεταχειρίζωνται τοὺς κανόνας κατὰ τὴν κρίσιν αὐτῶν· δ') ὁ γάμος τοῦ Κωνσταντίνου ΣΤ'. ὑπῆρξεν «οἰκονομία» σωτηριώδης διὰ τὴν 'Εκκλησίαν· ε') ὁ 'Ιωσὴφ δὲν

[1] Θεοδώρου, 'Επιστολαί, Α, 25. 28. 30.
[2] Αὐτόθι, Α, 25. 33. 43. Mansi, XIV, 13—14.
[3] Θεοδώρου, 'Επιστολαί, Α, 22. 24. 26. 28. 33.
[4] Mansi, XIV, 15—16.

εἶναι ἔνοχος καὶ δέον ν' ἀποκατασταθῇ ἐν τῷ ἱερατικῷ αὐτοῦ ἀξιώματι· στ') ἀνάθεμα τῷ μὴ ἀποδεχομένῳ τὴν «οἰκονομίαν» τῶν ἁγίων (καὶ τῶν συνοδικῶν ἀποφάσεων)· ζ') εἰδικώτερον, ὁ Θεόδωρος, ὁ 'Αρχιεπίσκοπος 'Ιωσὴφ καὶ οἱ λοιποί, μὴ ἀποδεχόμενοι τὰς συνοδικὰς ἀποφάσεις καὶ ἐπιμένοντες ἐν τῷ σχίσματι καὶ τῇ παρασυναγωγῇ, δέον ν' ἀναθεματισθῶσι καὶ καθαιρεθῶσι [1].

Τοιαύτας προφανῶς ἔλαβεν ἀποφάσεις ἡ Σύνοδος ἐκείνη ἐναντίον τῆς τῶν Στουδιτῶν «ἀκριβείας τῶν κανόνων», ὅπως συντρίψῃ τὴν ἀντίστασιν αὐτῶν, ἐλπίζων δ' ὁ Θεόδωρος ὅτι ὁ Πατριάρχης, μὴ συμμετασχὼν τῆς Συνόδου, ἠδύνατο ν' ἀποτραπῇ ἀπὸ τῆς ἐφαρμογῆς τῶν ἀποφάσεων αὐτῆς, ἔγραψε πρὸς αὐτὸν ἐκ μέρους ἑαυτοῦ καὶ τοῦ Πλάτωνος ἐπιστολήν [2]. 'Αλλ' αἱ ἀποφάσεις ἐκυρώθησαν, ὁ δὲ βασιλεὺς διέταξεν ἀμέσως ν' ἀπαχθῶσιν εἰς τὴν ἔξω τῆς Κων/πόλεως μονὴν «τοῦ 'Αγαθοῦ», εἶτα δὲ εἰς τὴν τοῦ ἁγίου Μάμαντος [3] οἱ Στουδῖται Θεόδωρος, Πλάτων, Καλόγηρος καὶ ὁ Θεσσαλονίκης 'Αρχιεπίσκοπος 'Ιωσὴφ καὶ ν' ἀναγνώσωσιν εἰς αὐτοὺς τὰς ἀποφάσεις τῆς Συνόδου. Μετὰ τοῦτο ἐξορισθέντες εἰς τὰς Πριγκηπονήσους ἐφυλακίσθησαν, κεχωρισμένως ἀπ' ἀλλήλων [4]. 'Αλλὰ καὶ οἱ λοιποὶ Στουδῖται κατὰ διαταγὴν τοῦ βασιλέως διεσκορπίσθησαν, ὁμοίως δὲ κατεδιώχθησαν καὶ οἱ συμφωνοῦντες αὐτοῖς. 'Η μονὴ τοῦ Στουδίου ἔμεινεν ἔρημος. 'Ο δὲ Θεόδωρος, μετὰ πάσης αὐστηρότητος περιορισθεὶς ἐν τῇ νήσῳ Χάλκῃ [5], καρτερικῶς ὑφίστατο πᾶσαν στέρησιν. Μεγάλην ᾐσθάνετο παραμυθίαν κοινωνῶν τῶν ἀχράντων μυστηρίων καθ' ἑκάστην ἡμέραν καὶ ἔχαιρεν ἐπὶ τοῖς παθήμασιν, ἀναλογιζόμενος ὅτι ταῦτα ὑφίστατο ὑπὲρ τοῦ δικαίου καὶ τῆς ἀληθείας. Οὐδ' ἔπαυσεν, ὡς ἠδύνατο, ἐλέγχων τὴν αὐθαίρετον τοῦ βασιλέως ἐπέμβασιν εἰς τὰ ἐκκλησιαστικὰ πράγματα καὶ τὰς ἀντικανονικὰς τῆς Συνόδου τοῦ 808—809 ἀποφάσεις, μὴ διστάζων ν' ἀποκαλῇ αὐτὴν «μοιχοσύνοδον», «μοιχοκύρωτον σύνοδον», «συνέδριον μοιχωμένων» [6]. Νιφάδας ἐπιστολῶν ἐξαπολύων ἐκ τῆς εἱρκτῆς αὐτοῦ, προσεπάθει νὰ κινήσῃ τὴν ὅλην ἐκκλησίαν εἰς κατάκρισιν τῶν ἐν Κων/πόλει γενομένων. Ἔγραψε δὲ καὶ πρὸς τὸν

[1] Θεοδώρου, 'Επιστολαί, Α, 33. 34. 36. 39. 48.
[2] 'Επιστολὴ Α, 30.
[3] Marin, Ἔνθ' ἀν. σ. 22. 38. 74. 81 καὶ ἀλλαχοῦ.
[4] Θεοφάνους, Χρονογραφία, σ. 484. Γεωργίου Μοναχοῦ, Χρονικόν, Migne, 110, 976. Γεωργίου Κεδρηνοῦ, Χρονικόν, Migne 121. 920.
[5] Πιθανῶς ἐν τῇ μονῇ τῆς Θεοτόκου, Marin, Ἔνθ' ἀν. σ. 35. Grossou, Ἔνθ' ἀν. σ. 57. Πρβλ. G. Schlumberger, Les îles des Princes, Paris, 1884 σ. 105 ἑξ.
[6] 'Επιστολαί, Α, 33. 36. 37. 48. 53. Β, 267. 276. 279. 283. 297 καὶ ἀλλ.

Ἐπίσκοπον Ῥώμης Λέοντα Γ'. (795—816), τὴν ἐπέμβασιν αὐτοῦ ἐπικαλούμενος[1].

Διὰ τῶν τοιούτων τοῦ Θεοδώρου ἐνεργειῶν ἐμορφώθη ἰσχυρὰ ἐκκλησιαστικὴ μερίς, ἧς τὸ κέντρον ἀπετέλουν πάντοτε, εἰς χιλίους συμποσούμενοι, οἱ Στουδῖται, ἕτοιμοι νὰ θυσιασθῶσιν ὑπὲρ τοῦ ἀκαταβλήτου ἀρχηγοῦ αὐτῶν.

Ἀλλὰ καὶ ἄλλως ἡ θέσις τοῦ βασιλέως Νικηφόρου δυσχερεστέρα καθ' ἑκάστην καθίστατο, ἕνεκα τῆς αὐστηρότητος αὐτοῦ περὶ τὴν ἐπιβολὴν νέων φόρων καὶ ἕνεκα τῶν ἀτυχημάτων ἐν τοῖς πολέμοις, οὓς διεξήγαγεν. Ἐν τῇ Ἀσίᾳ, θελήσας ν' ἀπαλλαγῇ τῶν φόρων, οὓς ἐπὶ τῆς Εἰρήνης τὸ κράτος ὑπεχρεώθη νὰ δίδῃ ἐπονειδίστως εἰς τοὺς Ἄραβας, ὧν τότε ἦρχεν ὁ περιφανὴς Ἁροὺν-ἀλ-Ρασὶντ (786—809), ἔπαθεν ἥττας καὶ ὑπεβλήθη εἰς νέους ταπεινωτικοὺς ὅρους. Μόνον ὁ ταχέως ἐπελθὼν θάνατος τοῦ Ἁροὺν-ἀλ-Ρασὶντ ἀπήλλαξε τὸ Ἑλληνικὸν κράτος μειζόνων κακῶν[2]. Τῷ 807 οἱ ἐν Ἀχαΐᾳ καὶ Ἀρκαδίᾳ προσωρινῶς ἐγκαθιδρυμένοι Σλαῦοι ἐπιδρομεῖς, ἐπαναστάντες κατὰ τῶν Ἑλλήνων, ἐπολιόρκησαν τὰς Πάτρας, ἀλλ' ἔπαθον παντελῆ καταστροφὴν διὰ τολμηρᾶς ἐξόδου τῶν πολιορκουμένων. Οἱ ὀλίγοι ἐπιζήσαντες Σλαῦοι ἐγένοντο δοῦλοι τοῦ ἁγίου Ἀνδρέου, ἤτοι τῆς Μητροπόλεως τῶν Πατρῶν, διότι εἰς τὸν Ἅγιον Ἀνδρέαν ἀπεδόθη τὸ θαῦμα τῆς καταστροφῆς τῶν βαρβάρων, οἵτινες ἔκτοτε ἐξηφανίσθησαν ἐκ τῆς Ἑλληνικῆς Πελοποννήσου[3]. Ἀλλ' ἐπικίνδυνοι καθίσταντο ὁσημέραι οἱ ἐκσλαυϊσθέντες Βούλγαροι, ὁ δὲ βασιλεὺς Νικηφόρος τῷ 811 ἐπέβαλε διὰ τὸν ἐπικείμενον κατ' αὐτῶν πόλεμον νέους φόρους. Πρὸ τῆς ἀναλήψεως τῆς ἐκστρατείας ζητήσας νὰ συμβιβασθῇ μετὰ τῶν Στουδιτῶν, διέταξε νὰ μετακομίσωσι τοὺς καθειργμένους ἀρχηγοὺς αὐτῶν εἴς τι τῶν περιχώρων τῆς βασιλευούσης. Ἐκεῖ ἐπισκεφθέντες τὸν Θεόδωρον ἐκ μέρους τοῦ βασιλέως ἀνώτατοι τοῦ κράτους λειτουργοί, προσεπάθησαν νὰ πείσωσιν αὐτὸν εἰς συμβιβασμόν. Ὁ Θεόδωρος ἐδέχετο τὸν συμβιβασμὸν μόνον ὑπὸ τὸν ὅρον νὰ μετανοήσῃ ὁ βασιλεὺς ἐφ' οἷς ἔπραξε. Προεῖπε δ' ὅτι, ἂν δὲν μετανοήσῃ, δὲν θὰ ἐπιστρέψῃ ἐκ τοῦ πολέμου, ὃν ἔμελλε νὰ ἐπιχειρήσῃ. Ὁ συμβιβασμὸς δὲν ἐπῆλθεν, ὁ δὲ βασιλεὺς Νικηφόρος ἐπιτυχῶς μὲν κατ' ἀρχὰς ἠγωνίσθη κατὰ τῶν Βουλγάρων, ὧν ἡγεῖτο ὁ Κροῦμος[4], ὑπερβὰς τὸν Αἷμον, ἀλλὰ

---

[1] Ἐπιστ. Α, 33.

[2] Κ. Παπαρρηγοπούλου, Ἔνθ' ἀν. Γ, β, σ. 155—157.

[3] Στ. Ν. Θωμοπούλου, Ὁ ἀπόστολος Ἀνδρέας, Ἀθ. 1899, σ. 61 ἑξ. Κ. Παπαρρηγοπούλου, Ἔνθ' ἀν. σ. 170—172.

[4] Εἶναι χαρακτηριστικὸν τὸ γεγονός, ὅπερ διηγεῖται ἐκτὸς ἄλλων ὁ χρονογράφος Ζωναρᾶς, (Ἔνθ' ἀν. σ. 1365), καθ' ὅ, τοῦ Κρούμου ζητοῦντος πρὸς ἀπο-

κυκλωθεὶς ἐντὸς δάσους ὑπὸ ἐλλοχευόντων Βουλγάρων καὶ γενναίως ἀγωνισθεὶς ἐφονεύθη. Ὁ Κροῦμος μετεποίησε τὸ κρανίον τοῦ Ἕλληνος βασιλέως εἰς ἰδιαίτερον αὐτοῦ ποτήριον, καταδιώξας δὲ τὸν Ἑλληνικὸν στρατὸν προὐχώρησε μέχρις Ἀδριανουπόλεως καταστρέφων καὶ διαρπάζων[1].

Ὁ υἱὸς τοῦ Νικηφόρου Σταυράκιος ἐκ σοβαρᾶς πληγῆς, ἣν ἔλαβε κατὰ τὰς πρὸς τοὺς Βουλγάρους μάχας, δὲν ἠδυνήθη νὰ ἐγερθῇ ἐκ τῆς κλίνης, ἐτελεύτησε δὲ τῇ 11 Ἰανουαρίου 812 γενόμενος ἐν τῷ μεταξὺ χρόνῳ μοναχός. Βασιλεὺς ἀντ' αὐτοῦ ἀνεκηρύχθη ὁ γαμβρὸς τοῦ Νικηφόρου Μιχαὴλ Α'. Ραγκαβὲ (811—813), λίαν ἀσθενὴς τὸν χαρακτῆρα καὶ ἀνίκανος. Ὁ Μιχαὴλ εἶχε μὲν εἰκονομαχικὰ φρονήματα, ἀλλὰ διετέλεσεν ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῆς ὀρθοδόξου μερίδος διὰ τοῦ μαγίστρου Θεοκτίστου, τοῦ ἐργασθέντος ὑπὲρ τῆς ἐπικρατήσεως αὐτοῦ κατὰ τοῦ Σταυρακίου[2].

Ὁ Θεόκτιστος ἦτο φίλος τοῦ Θεοδώρου Στουδίτου, ὅθεν ἐκ τῶν πρώτων τοῦ νέου βασιλέως ἐνεργειῶν ὑπῆρξεν ἡ ἐκ τῆς ἐξορίας ἀνάκλησις τῶν Στουδιτῶν. Συγκροτηθείσης δ' ἐν ἀρχῇ τοῦ 812 Συνόδου καὶ καταδικασθέντος αὖθις τοῦ Ἰωσήφ, κατέστη δυνατὸν νὰ συμβιβασθῶσιν οἱ Στουδῖται μετὰ τοῦ Πατριάρχου Νικηφόρου[3]. Ἡ μονὴ τοῦ Στουδίου ἐπληρώθη πάλιν μοναχῶν, ἤρξατο δ' ἐν αὐτῇ νέα μεγάλη πνευματικὴ κίνησις ὑπὸ τὴν χειραγωγίαν τοῦ Θεοδώρου, οὗτινος καὶ ἔξω τῆς μονῆς ἐπί τε τῆς ἐκκλησίας καὶ τῆς κοινωνίας ἡ ἐπίδρασις ὑπῆρξε μεγάλη. Ὅταν ὁ βασιλεὺς Μιχαὴλ ἐξέδωκε διάταγμα περὶ τιμωρίας τῶν συνταρασσόντων τὸ κράτος αἱρετικῶν Παυλικιανῶν διὰ θανάτου, ἔντονος ἠκούσθη ἡ κατὰ τῆς τοιαύτης διαταγῆς διαμαρτυρία τοῦ Θεοδώρου, ὑποδείξαντος ὅτι δὲν ἔπρεπε νὰ καταδικάζωνται εἰς θάνατον οἱ αἱρετικοί[4].

Ἀλλ' ὁ Μιχαὴλ δὲν ἐβασίλευσεν ἐπὶ μακρόν. Ὁ ἀτυχὴς αὐτοῦ κατὰ τῶν ἐπιδρομέων Βουλγάρων πόλεμος κατέδειξε τὴν ἀδράνειαν καὶ τὴν ἀνικανότητα αὐτοῦ. Τρεῖς γενναῖοι ἀρχηγοὶ τοῦ Ἑλληνικοῦ στρατοῦ, ὁ Λέων Ἀρμένιος,— οὕτω καλούμενος διότι ἐξ Ἀρμενίας κατήγετο,— Μιχαὴλ ὁ Παφλαγὼν ἢ Φρὺξ καὶ Θωμᾶς ὁ Καππαδόκης, καθῄρεσαν τοῦ

φυγὴν τοῦ πολέμου, τὴν παράδοσιν τῶν εἰς Κ/πολιν καταφυγόντων Βουλγάρων προσφύγων, «ὁ μὲν Πατριάρχης καὶ οἱ ἀρχιερεῖς συνεβούλευον ἐκδοῦναι τοὺς πρόσφυγας. . . . . οἱ δὲ περὶ τὸν βασιλέα καὶ ὁ Στουδίτης Θεόδωρος τὰς σπονδὰς ἀπηγόρευον, λέγοντες μὴ δεῖν ἐκδοῦναι τοὺς πρόσφυγας . . . ». Κατὰ τὸν Κεδρηνόν, (Ἔνθ' ἀν. σ. 936) καὶ ὁ Πατριάρχης Νικηφόρος συνετάσσετο πρὸς τὴν γνώμην τῶν φρονούντων ὅτι ἔπρεπε νὰ ἐκδοθῶσιν οἱ πρόσφυγες εἰς τὸν Κροῦμον.

[1] Κ. Παπαρρηγοπούλου, Ἔνθ' ἀν. Γ, β, σ. 177.

[2] Αὐτόθι, σ. 177 ἑξ.

[3] Θεοδώρου, Ἐπιστολαί, Β, 127—218.

[4] Αὐτόθι, Β, 155. Θεοφάνους, Χρονογραφία, σ. 495. Νικηφόρου, Γ, Ἀντιρρητικός, Migne, 100, 509.

βασιλικοῦ ἀξιώματος τὸν Μιχαὴλ καὶ ἐκ κοινῆς συμφωνίας ἀνέδειξαν βασιλέα τὸν πρῶτον ἐξ αὐτῶν Λέοντα Ε΄. (813—820)[1]. Ὁ τέως βασιλεὺς Μιχαὴλ προσῆλθεν εἰς τὸν μοναχικὸν βίον. Ἡ δὲ ζωὴ τῆς περιπύστου μονῆς τοῦ Στουδίου συνεσκιάσθη ἐκ τοῦ θανάτου τοῦ ὁσίου Πλάτωνος, ὅστις πλήρης ἡμερῶν ἐτελεύτησε τὸν βίον τῇ 4ῃ ἢ 5ῃ Ἀπριλίου 814[2]. Ὁ Θεόδωρος Στουδίτης ἐξηκολούθει τὸ ἐν αὐτῇ ἔργον αὐτοῦ.

Ἀνανέωσις τῆς εἰκονομαχίας ἐπὶ Λέοντος Ε΄.

Ὁ Λέων Ε΄. κατὰ τὰ δύο πρῶτα ἔτη τῆς βασιλείας αὐτοῦ εἶχεν ἐστραμμένην τὴν προσοχὴν εἰς τὸν πόλεμον κατὰ τῶν Βουλγάρων, οὓς καὶ ἐνίκησε κατὰ κράτος περὶ τὴν πόλιν Μεσημβρίαν τῇ 13 Ἀπριλίου 814. Ταὐτοχρόνως δὲ προέβη εἰς ἐσωτερικὴν διοργάνωσιν τῆς Ἑλληνικῆς αὐτοκρατορίας. Ἐβελτίωσεν ἐκ πάσης ἐπόψεως τὴν διοίκησιν δι᾽ αὐτοπροσώπων παρατηρήσεων καὶ μελετῶν, διὰ τοῦ διορισμοῦ ἀρίστων ὑπαλλήλων, ἀποκατέστησε τὴν δικαιοσύνην καὶ ἀνέπτυξε καθόλου ἔκτακτον δραστηριότητα ἐν τῇ κυβερνήσει, ἄριστος ἀναδειχθεὶς ἡγεμών. Δὲν ἦτο δὲ δυνατὸν νὰ μὴ στρέψῃ τὴν προσοχὴν αὐτοῦ καὶ εἰς τὰ τῆς ἐκκλησίας ζητήματα καὶ δι᾽ ἄλλους μὲν λόγους, ἀλλὰ καὶ διότι ἐπὶ τοῦ προκατόχου αὐτοῦ Μιχαήλ, ἕνεκα τῶν πολεμικῶν ἀτυχημάτων, ἐνισχύθη ἡ εἰκονομαχικὴ μερίς. Κατὰ τὰς ἀλλεπαλλήλους ἥττας τοῦ ἀνικάνου ἐκείνου βασιλέως ὁ στρατὸς προσέτρεχεν εἰς τὴν λάρνακα τοῦ Κωνσταντίνου Ε΄. ἐξαιτούμενος τὴν βοήθειαν τοῦ γενναίου ἐκείνου στρατηλάτου καί ποτε ἀπεπειράθη ν᾽ἀναβιβάσῃ εἰς τὸν θρόνον τυφλὸν αὐτοῦ υἱόν.Λεληθότως παρὰ τῷ στρατῷ ἤρξατο ἐπικρατοῦσα ἡ ἰδέα ὅτι μόνον ἐκ τῆς ἀναβιώσεως τῆς εἰκονομαχίας καὶ ἐξ εἰκονονομάχων βασιλέων ἔμελλε νὰ ἐξαρτηθῇ ἡ σωτηρία τοῦ κράτους[3]. Εἰς τὴν εἰκονομαχικὴν μερίδα, τὴν διαδίδουσαν τὴν ἰδέαν ταύτην, ὤφειλεν ὁ Λέων Ε΄. τὸ αὐτοκρατορικὸν ἀξίωμα. Ἐντεῦθεν δ᾽ ἤρξατο πάλιν ἀπ᾽ αὐτοῦ ἔτι μᾶλλον ἐνισχυομένη ἡ μεταρρυθμιστικὴ μερίς[4]. Εἰς αὐτὴν εἰσέρχονται οἱ αὐλικοί, ὁ στρατός, ἄνθρωποι συνδεόμενοι ὡς ἐκ τοῦ ἐπαγγέλματος αὐτῶν μετὰ τοῦ θεάτρου καὶ τοῦ ἱπποδρόμου, ὁ ἀργὸς καὶ πεινῶν ὄχλος, πολλοὶ ἔτι τῶν ἐπισκόπων καὶ

---

[1] Θεοφάνους, Χρονογραφία, σ. 500—1. Κ. Παπαρρηγοπούλου, Ἔνθ᾽ ἀν. Γ, β, σ. 190 ἑξ.

[2] Dobroclonsky, Ἔνθ᾽ ἀν. I, 723 ἑξ.

[3] L. Bréhier, La querelle des images. Paris 1904, σ. 40.

[4] Κ. Παπαρρηγοπούλου, Ἔνθ᾽ ἀν. 206 ἑξ. A. A. Vasiliev, Histoire de l'Empire byzantin, μετάφρ. ἐκ τοῦ ρωσ. ὑπὸ P. Brodinet καὶ A. Bourguina. Paris 1932, I, 374. 5. L. Bréhier, Ἔνθ᾽ ἀν. σ. 31 ἑξ.

τῶν αὐλικῶν κληρικῶν. Εἶνε δὲ προφανὲς ὅτι ἡ εἰκονομαχικὴ μερὶς διακρίνεται εἰς τρεῖς πάλιν κατηγορίας· α΄) εἰς τὴν τῶν μετρίων, ἀποκρουόντων μόνον τὴν προσκύνησιν οὐχὶ δὲ καὶ τὴν χρῆσιν τῶν εἰκόνων. Πρὸς ἀποφυγὴν τοῦ ἀσπασμοῦ τῶν εἰκόνων ἔδει αὗται ν᾽ ἀναρτῶνται ὑψηλά, ἦσαν δὲ πολλοὶ ἐν τῇ κατηγορίᾳ ταύτῃ τῶν εἰκονομάχων οἱ θεωροῦντες τὰς εἰκόνας ὡς μέσον ὑπομνήσεως καὶ διδασκαλίας θρησκευτικῆς γεγονότων καὶ πραγμάτων, πολλοὶ οἱ φρονοῦντες ὅτι δύναται ν᾽ ἀπονέμηται εἰς τὰς εἰκόνας τιμὴ καὶ οὐχὶ προσκύνησις· β΄) εἰς τὴν τοῦ κέντρου, ἥτις ἀπέκρουε καὶ τὴν χρῆσιν τῶν εἰκόνων· γ΄) εἰς τὴν τῶν ἄκρων, ἀποκρουόντων τήν τε τιμὴν καὶ τὴν χρῆσιν οὐ μόνον τῶν εἰκόνων, ἀλλὰ καὶ τῶν λειψάνων τῶν ἁγίων. Οἱ ὀπαδοὶ τῆς τάξεως ταύτης τῶν εἰκονομάχων ἀπέκρουον καὶ τὸν μοναχικὸν βίον[1].

Ὁ βασιλεὺς Λέων φαίνεται ὅτι κατ᾽ ἀρχὰς ἐτίμα τὰς εἰκόνας, εἶχε δ᾽ ἐπὶ τοῦ στήθους ἀνηρτημένον ἐγκόλπιον φέρον εἰκόνας[2]. Ἀλλὰ μικρὸν κατὰ μικρὸν ἐπείσθη ὑπὸ τῶν περὶ αὐτὸν εἰκονομάχων ν᾽ ἀναλάβῃ πόλεμον κατὰ τῶν εἰκόνων. Ὁμιλῶν ποτε πρὸς τοὺς περὶ αὐτὸν εἶπεν ὅτι αἱ ἐπιτυχίαι τῶν βαρβάρων κατὰ τοῦ Χριστιανικοῦ κράτους ὀφείλονται εἰς τὸ ὅτι οἱ χριστιανοὶ προσκυνοῦσι τὰς εἰκόνας[3]. Συνεκρατήθη οὐχ ἧττον ἐν ταῖς γνώμαις καὶ ὑπολήψεσι τοῦ κέντρου, μὴ καταφθάσας εἰς τὰς ἀκρότητας. Μεσοῦντος τοῦ 814 κατήρτισεν Ἐπιτροπείαν ἐκ τοῦ Ἰωάννου Γραμματικοῦ, τοῦ Ἐπισκόπου Συλαίου Ἀντωνίου καὶ ἄλλων πρὸς συλλογὴν ἐκ τῶν βιβλιοθηκῶν συγγραμμάτων καὶ ἐξ αὐτῶν σχετικῶν πρὸς τὸ ζήτημα τῆς προσκυνήσεως τῶν εἰκόνων ἀποσπασμάτων[4]. Διότι ἐνισχύετο μέν, ὡς εἴπομεν, ἡ εἰκονομαχικὴ μερίς, ἀλλὰ δὲν ἦτο ἀνίσχυρος καὶ ἡ ὀρθόδοξος. Αὕτη ἐκέκτητο ἤδη ἐπιχειρήματα ἀκαταμάχητα ὑπὲρ τῆς προσκυνήσεως τῶν εἰκόνων, καταρρίψασα τὰς σφαλερὰς τῶν ἀντιπάλων δοξασίας καὶ θεωρίας. Ἐκτὸς τοῦ Πατριάρχου Νικηφόρου[5]

---

[1] Θεοδώρου. Ἐπιστολαί, Β, 165. 171. Μικρὰ Κατήχησις, ὁμιλ. 15· σ. 54—5. Β΄ Ἀντιρρητικὸς λόγος κατὰ εἰκονομάχων πρόλογος § 12. 16—27. 41. Migne, 99, 352—360. 369. 372. 381. Χρυσοστόμου Παπαδοπούλου, Ἀρχιεπ. Ἀθηνῶν, Αἰτίαι καὶ γενικὸς χαρακτὴρ τῆς εἰκονομαχίας, ἐν «Θεολογίᾳ» Ἀθηνῶν Η΄ (1930) σ. 5—16.

[2] Θεοφάνους, Συνέχεια Α, 9. σ. 32. Θεοστηρίκτου, Βίος Νικήτα § 33.

[3] Ἀνωνύμου, Συγγραφὴ χρονογραφίου τὰ κατὰ Λέοντος υἱοῦ Βάρδα τοῦ Ἀρμενίου περιέχουσα, Migne, 108, 1028. Πρβλ. Mansi XIV, 420.

[4] Αὐτόθι σ. 1025—28. Θεοφάνους, Συνέχεια Α, 20. Θεοστηρίκτου, Ἔνθ᾽ ἀν. § 34. Πρβλ. J. Pargoire, L'église byzantine de 527 à 847. Paris 1905 σ. 266.

[5] Πρβλ. τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν Νικηφόρου Ἀρχιεπισκόπου Κ/πόλεως σύμβολον πίστεως, Α. Π. Κεραμέως, Ἀνάλεκτα Ἱεροσολυμιτικῆς Σταχυολογίας, Πετρούπολις 1881, Α. 454—460.

δεινὸς ἀπολογητὴς τῆς προσκυνήσεως τῶν εἰκόνων ἦτο νῦν ὁ Θεόδωρος Στουδίτης, ἐπαυξήσας τὰς ἀποδείξεις ἃς προσήγαγον κατὰ τὸ πρῶτον στάδιον τῆς εἰκονομαχίας ὁ Πατριάρχης Γερμανὸς καὶ ὁ Ἰωάννης Δαμασκηνός, ἐν τοῖς συγγράμμασιν αὐτῶν [1]. Ὅθεν ἡ εἰκονομαχικὴ μερὶς εἶχεν ἀνάγκην ν' ἀναθεωρήσῃ αὖθις τὸ ζήτημα καὶ ν'ἀναζητήσῃ ὅπλα κατὰ τῆς ὡμολογημένης δυνάμεως τῶν ὀρθοδόξων, πρὸς δικαιολογίαν τῆς καταργήσεως τῆς προσκυνήσεως τῶν εἰκόνων, τοσούτῳ μᾶλλον, ὅσῳ κατὰ τὴν παροῦσαν ἐποχὴν δὲν ἠδύναντο νὰ παραπείθωσι καὶ παραπλανῶσι τοὺς πολλούς, ἕνεκα τῆς ἐπελθούσης πνευματικῆς ἀναγεννήσεως. Ἐκ τούτων καταφαίνεται ἡ σπουδαιότης τοῦ ἔργου, ὅπερ εἰς τὴν ἐν λόγῳ ἐπιτροπείαν ἀνέθετο ὁ βασιλεύς. Αἱ ἔρευναί αὐτῆς, συνηγοροῦσαι ὑπὲρ τῆς καταργήσεως τῶν εἰκόνων, παρουσιάσθησαν κατὰ Δεκέμβριον τοῦ ἔτους ἐκείνου εἰς τὸν βασιλέα, ὅστις προσκαλέσας τὸν Πατριάρχην Νικηφόρον προέτρεψεν αὐτὸν ἢ ν' ἀπομακρύνῃ τὰς εἰκόνας ἐκ τῶν ναῶν ἢ νὰ πείσῃ τοὺς ἐκ τῆς προσκυνήσεως αὐτῶν σκανδαλιζομένους, δι' ἐπιχειρημάτων ἐκ τῆς Ἁγίας Γραφῆς, περὶ τῆς ὀρθότητος τῆς προσκυνήσεως. Ὁ Πατριάρχης ἀντιπαρετήρησεν ὅτι τὰ ἐκκλησιαστικὰ ἔθιμα, οἷον εἶναι καὶ ἡ προσκύνησις τῶν ἁγίων εἰκόνων, δὲν στηρίζονται μόνον ἐπὶ τῆς Ἁγίας Γραφῆς ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῆς παραδόσεως τῆς Ἐκκλησίας. Κατὰ πρότασιν δὲ τοῦ βασιλέως ὅπως διεξαχθῇ συζήτησις μετὰ τῶν ἐν τοῖς ἀνακτόροις ἐχόντων εἰκονομαχικὰ φρονήματα ἀπέστειλεν ὁ Πατριάρχης ἐπισκόπους τινὰς καὶ ἡγουμένους, ἐν οἷς πάντως ἦτο καὶ ὁ Θεόδωρος. Προσεπάθησαν οὗτοι νὰ πείσωσι τὸν βασιλέα, ἀλλ' ἐκεῖνος ἐζήτει νὰ διεξαχθῇ συζήτησις μετὰ τῶν εἰδικῶς τὸ ζήτημα μελετησάντων. Οἱ ὀρθόδοξοι ἠρνήθησαν νὰ πράξωσι τοῦτο ὑποδείξαντες ὅτι ἡ Ζ'. Οἰκουμενικὴ Σύνοδος ἔλυσεν ἤδη τὸ ζήτημα. Οὔτε δὲ τοῦ βασιλέως αἱ ἀπαιτήσεις, οὔτε αἱ ἀπειλαὶ ἔκαμψαν αὐτούς, ἀπράκτους πρὸς τὸν Πατριάρχην ἐπανακάμψαντας [2].

Ἐν τῷ μεταξὺ χρόνῳ οἱ στρατιῶται προέβησαν εἰς θορυβώδη εἰκονομαχικὴν διαδήλωσιν ἀνὰ τὰς ὁδοὺς τῆς Κων/πόλεως, διελθόντες δὲ πρὸ τῆς ἐν Χαλκοπρατείοις εἰκόνος τοῦ Ἀντιφωνητοῦ, ἣν εἶχε στήσει ἡ Εἰρήνη, ἔρριψαν κατ' αὐτῆς βόρβορον. Ὁ βασιλεὺς διέταξε ν' ἀπομακρύνωσιν ἐκεῖθεν τὴν εἰκόνα [3]. Ἀλλὰ τὸ ἐπεισόδιον τοῦτο προὐκάλεσεν εὐ-

---

[1] K. Schwarzlose, Ἔνθ' ἀν. 123 ἑξ.

[2] Ἀνωνύμου, Ἔνθ' ἀν. σ. 1028—1029. Ἐπιστολὴ πρὸς Θεόφιλον, κεφ. 20, στ. 372

[3] Ἐπιστολὴ πρὸς Θεόφιλον, κεφ. 24, σ. 376. Ἀνωνύμου, Συγγραφή, Ἔνθ' ἀν. σ. 1029.

λογον κίνησιν ἐν τοῖς κύκλοις τῶν ὀρθοδόξων. Σύνοδος ἐκ 200 ἐπισκόπων καὶ ἡγουμένων συνελθοῦσα ἐν τῷ Πατριαρχείῳ κατεδίκασε τὴν «εἰκονομαχικὴν αἵρεσιν» καὶ τοὺς εἰκονομάχους, ἐν οἷς καὶ τὸν Ἀντώνιον Συλαίου, ὑπεσχέθησαν δ' οἱ συνελθόντες ἀντὶ πάσης θυσίας νὰ ὑποστηρίξωσι τὴν Ὀρθοδοξίαν καὶ μετέβησαν εἶτα εἰς τὸν ναὸν τῆς Ἁγίας Σοφίας, ἐν ᾧ ἐτέλεσαν ἀγρυπνίαν, πολυπληθοῦς συνελθόντος ἐκκλησιάσματος, καὶ ἐδεήθησαν τοῦ Θεοῦ ὑπὲρ τῆς Ὀρθοδοξίας. Ὁ βασιλεὺς μαθὼν τοῦτο διεμήνυσεν εἰς τὸν Πατριάρχην νὰ μεταβῇ εἰς τὰ Ἀνάκτορα. Καὶ μετέβη μὲν ἐκεῖ ὁ Πατριάρχης ἀμέσως, ἀλλ' ἠκολούθησεν αὐτὸν ἐκ τῆς Ἁγίας Σοφίας πλῆθος λαοῦ, ὅπερ ἐστάθη ἔξω τῶν Ἀνακτόρων.

Ὁ βασιλεὺς ἐλέγξας τὸν Πατριάρχην διότι ἐξεγείρει τὸν λαόν, προέτεινε πάλιν δημοσίαν συζήτησιν μετὰ τῶν εἰκονομάχων. Ὁ Πατριάρχης ἀπήντησεν ὅτι οὐδαμῶς σκοπεῖ νὰ προκαλέσῃ ταραχάς, ἀλλ' ὅτι αὐτὸς ὁ βασιλεὺς διασαλεύει τὴν εἰρήνην ὑποστηρίζων τοὺς αἱρετικούς. Προχείρως δὲ παρέστησεν εἰς τὸν βασιλέα πόσον πεπλανημέναι ἦσαν τῶν εἰκονομάχων αἱ γνῶμαι. Ὁ βασιλεὺς δὲν μετεπείσθη συγκαλέσας δὲ τοὺς ἔξω τῶν ἀνακτόρων μετὰ τοῦ πλήθους ἱσταμένους ἐπισκόπους καὶ ἡγουμένους, τοὺς συγκλητικοὺς καὶ ἄλλους λειτουργοὺς τοῦ κράτους καί τινας ἐκ τοῦ λαοῦ προὐκάλεσε συζήτησιν αὐτῶν μετὰ τῶν ὡσαύτως κληθέντων εἰκονομάχων. Ὑπέδειξεν εἰς τὴν οὕτω προχείρως καταρτισθεῖσαν συνέλευσιν νὰ ἐξετάσῃ τὸ προκαλοῦν τὴν ἔριδα ζήτημα, προτείνας ἑαυτὸν διαιτητήν. Οἱ ὀρθόδοξοι ἀντιπαρετήρησαν ὅτι ὁ βασιλεύς, προστατεύων τὴν ἀντίθετον μερίδα, ἧς οἱ ἀντιπρόσωποι συναθροίζονται ἐν τοῖς ἀνακτόροις, ἀποδεικνύει ὅτι δὲν δύναται νὰ γίνῃ διαιτητής, διότι ὁ διαιτητὴς πρέπει νὰ εἶναι ἀμερόληπτος, ἐνδιαφερόμενος περὶ ἀμφοτέρων τῶν μερίδων καὶ δυνάμενος νὰ ὑποστηρίξῃ τὴν ἀλήθειαν.

Μάτην ὁ βασιλεύς, ὡς βεβαιοῦσί τινες χρονογράφοι, ἠσπάζετο τὰ ἐγκόλπια αὐτοῦ βεβαιῶν ὅτι δὲν ἦτο ἀντίπαλος τῆς προσκυνήσεως τῶν εἰκόνων. Οἱ ὀρθόδοξοι ἐθεώρουν ἄσκοπον τὴν συζήτησιν, ἐφ' ὅσον ὁ ἀνώτατος τῆς πολιτείας ἄρχων ὑπεστήριζε τὴν ἀντίθετον μερίδα. Ἄλλως τε δὲν εἶναι ἔργον τῆς αὐλῆς καὶ τῶν κοσμικῶν νὰ ἐξετάζωσι ζητήματα ἀνήκοντα ἀποκλειστικῶς τῇ ἐκκλησίᾳ, οὐδὲ προσήκει νὰ συζητῆται ἡ προσκύνησις τῶν εἰκόνων, οὖσα ἔθος οἰκουμενικὸν καὶ ἀποστολικὴ παράδοσις τῶν μαρτύρων καὶ τῶν ἁγίων Πατέρων, θεσπισθεῖσα ἤδη καὶ ὑπὸ τῆς Ζ'. Οἰκουμενικῆς συνόδου.

Ὁ Θεόδωρος Στουδίτης παριστάμενος ἐν τῇ συνελεύσει ἐκείνῃ, μετὰ τοῦ χαρακτηρίζοντος αὐτὸν μεγάλου θάρρους παρέστησεν εἰς τὸν βασιλέα ὅτι ὅλως ἀναρμοδίως καὶ ἀτόπως ἀναμιγνύεται εἰς τὰ ἐκκλησιαστικὰ πράγματα· «οὐκ ἔξεστί σοι, βασιλεῦ, παραλύειν ἐκκλησιαστικοὺς θεσμούς· ἀκούειν γὰρ καὶ τοῦ Ἀποστόλου λέγοντος, *Καὶ οὓς μὲν ἔθετο*

ὁ Θεὸς ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ πρῶτον Ἀποστόλους, δεύτερον προφήτας, τρίτον ποιμένας καὶ διδασκάλους πρὸς καταρτισμὸν τῶν ἁγίων, καὶ οὐ προσέθηκε καὶ βασιλεῖς. Μάτην οὖν βιάζεις ἡμᾶς καὶ οὐκ ἀκουσόμεθά σου».

Ὁ βασιλεὺς ἀγανακτήσας διέταξε τοὺς ὀρθοδόξους ν' ἀπέλθωσιν, ἐκεῖνοι δὲ συνελθόντες πάλιν ἐν τῷ Πατριαρχείῳ συνεσκέφθησαν περὶ τοῦ ζητήματος. Ἀλλὰ τὴν στιγμὴν ἐκείνην ἀντιπρόσωποι τοῦ Ἐπάρχου Κωνσταντινουπόλεως προσελθόντες διέταξαν νὰ διαλυθῶσι καὶ παύσωσι συγκροτοῦντες τοιαύτας συνελεύσεις [1].

Οὐχ ἧττον ὁ βασιλεὺς ἐφαίνετο ἔτι διστακτικός, ὑπὸ τῶν ἄκρων εἰκονομάχων διὰ τοῦτο ἀποκαλούμενος «χαμαιλέων», διότι δὲν προέβαινεν εἰς ὁριστικὰς κατὰ τῶν ὀρθοδόξων ἀποφάσεις. Κατὰ τὴν ἑορτὴν τῶν Χριστουγέννων μεταβὰς εἰς τὸν ναὸν τῆς Ἁγίας Σοφίας ἀπένειμε τὴν προσήκουσαν τιμὴν εἰς τὴν εἰκόνα τῆς Γεννήσεως τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, τηρήσας τὴν ἣν ἔδωκε πρὸς τὸν Πατριάρχην ὑπόσχεσιν νὰ μὴ ταράξῃ τὴν εἰρήνην τῆς ἐκκλησίας κατὰ τὰς ἁγίας ἐκείνας ἡμέρας [2]. Ἀλλ' ὅτε κατ' αὐτὰς εὑρίσκετο πάλιν ἐν τῷ ναῷ ὁ βασιλεὺς καὶ ὁ ἀναγνώστης ἀνεγίνωσκεν ἐκ τῆς προφητείας τοῦ Ἠσαΐου τὸ χωρίον «Τίνι ὡμοιώσατε Κύριον καὶ τίνι ὁμοιώματι ὡμοιώσατε αὐτόν; μὴ εἰκόνα ἐποίησε τέκτων ἢ χρυσοχόος χωνεύσας χρυσίον περιεχρύσωσεν αὐτόν; ὁμοίωμα κατεσκεύασεν αὐτόν;» αὐλικός τις ἱερεὺς ἀνεφώνησε «Σύνες, ὦ βασιλεῦ, ὅ,τι λέγει τὸ ἱερὸν λόγιον καὶ μηδείς σοι μετάμελος ἔστω ἐπὶ τοῖς ἐναρχθεῖσιν, ἀλλ' ἅπαν θεῖον δοκοῦν ἐκποδὼν ποιήσας εἰκόνισμα τῆς ὀρθῆς ἔχου λατρείας τῶν μὴ σεβομένων αὐτά».

Τοῦτο, πρὸς τοῖς ἄλλοις, ἐξηγεῖ διατί ὁ βασιλεὺς πανταχόθεν ὑπὸ τῶν εἰκονομάχων περιελαυνόμενος δὲν ἠδύνατο ἐπὶ τέλους νὰ μὴ προβῇ εἰς ἐκτέλεσιν τῶν ὑπ' αὐτῶν παρεσκευασμένων.

Κατὰ τὴν ἑορτὴν τῶν Θεοφανείων τοῦ 815 μεταβὰς εἰς τὸν ναὸν δὲν ἠσπάσθη πλέον τὰς εἰκόνας [3] καὶ ἀπεφάσισε λίαν ταχέως νὰ προβῇ εἰς συγκρότησιν δημοσίας διαλέξεως ἢ Συνόδου ἐν Κων/πόλει. Προσκαλέσας τοὺς ἐπισκόπους ἐκ τῶν ἐπαρχιῶν ἀπηγόρευσε νὰ συναντήσωσι τὸν Πατριάρχην, ἵνα μὴ οὗτος ἐπιδράσῃ ἐπ' αὐτῶν [4]. Τοὺς ἀπειθήσαντας ἐτι-

[1] Ἀνωνύμου, Ἔνθ' ἀν. σ. 1025—1028. Ἰγνατίου, Ἔνθ' ἀν. 167—189. Θεοστηρίκτου, Ἔνθ' ἀν. 32—36. Βίος Θεοδώρου Στουδίτου Α, 63—75. Β, 32—34, Γ, 62—75. Ἰωάννου Ἁγιοπλίτου. Βίος Νικήτα ἡγουμένου τῆς μονῆς Μωδικίου, Τρύφωνος Εὐαγγελίδου, Οἱ βίοι τῶν ἁγίων, ἐν Ἀθήναις, σ. 303—304. Γεωργίου Μοναχοῦ, Χρονικόν, Migne, 110, 984. Συμεὼν Μαγίστρου, Χρονικόν, Migne, 109, 609, Λέοντος Γραμματικοῦ, Χρονικόν, σ. 209.

[2] Ἀνωνύμου, Ἔνθ' ἀν. σ. 1032.

[3] Ἀνωνύμου, Ἔνθ' ἀν. σ. 1029.

[4] Ἰγνατίου, Ἔνθ' ἀν. 165—166. Θεοφάνους, Συνέχεια, Α, 20.

μώρησε διὰ περιορισμοῦ ἢ ἐξορίας. Διὰ μυρίων δὲ τρόπων κατώρθωσε νὰ προσελκύσῃ ἱκανοὺς καὶ ἐξ ἐκείνων ἔτι τῶν πρὸ μικροῦ χρόνου συγκροτούντων τὰς ἐν τῷ Πατριαρχείῳ συνελεύσεις. Δι' αὐτῶν δ' ἀπεπειράθη νὰ μεταπείσῃ καὶ τὸν Πατριάρχην. Ἀλλὰ καὶ ὁ Πατριάρχης προσεπάθει νὰ συγκρατήσῃ τὸν βασιλέα γράψας πρὸς τὴν βασίλισσαν καὶ πρὸς διαφόρους ἀνωτέρους τοῦ κράτους λειτουργούς. Εἰς ἀπάντησιν τῶν ἐνεργειῶν τούτων ὁ βασιλεὺς ἔθηκεν ὑπὸ περιορισμὸν τὸν Πατριάρχην, ἀπαγορεύσας τὴν ἐκ τοῦ Πατριαρχείου ἔξοδον καὶ τὴν ἐκτέλεσιν τῶν πατριαρχικῶν καθηκόντων. Ἐπειδὴ δ' ἠσθένησε τότε βαρέως ὁ Πατριάρχης, ἀπέφυγεν ὁ βασιλεὺς νὰ καθαιρέσῃ αὐτὸν τοῦ ἀξιώματος, μετὰ δὲ τὴν ἀνάρρωσιν ἀμέσως προσεκάλεσεν αὐτὸν εἰς Σύνοδον. Ὁ Πατριάρχης ἀπήντησεν ὅτι θὰ ἐνεφανίζετο εἰς τὴν Σύνοδον, ἐὰν ἐξ αὐτῆς ἀπεμακρύνοντο οἱ κοσμικοὶ εἰκονομάχοι καὶ ἀπηλευθεροῦντο οἱ ἕνεκα τῶν ὀρθοδόξων αὐτῶν φρονημάτων περιωρισμένοι [1].

Οἱ εἰκονομάχοι κληρικοὶ καὶ λαϊκοὶ προβάντες εἰς τὴν συγκρότησιν τῆς Συνόδου κατὰ Μάρτιον τοῦ 815 διεμήνυσαν εἰς τὸν Πατριάρχην νὰ ἐμφανισθῇ. Καὶ ὁ μὲν Πατριάρχης προέβη εἰς τὴν καθαίρεσιν τῶν εἰκονομάχων κληρικῶν τῶν συγκροτησάντων τὴν παρασυναγωγὴν ἐκείνην, ἀλλ' οἱ ἀπεσταλμένοι τῆς Συνόδου καὶ ὁ συνοδεύων αὐτοὺς ὄχλος, ἀπερχόμενοι ἐκ τοῦ Πατριαρχείου, ἀσεβῶς ἐξεφράζοντο περὶ τοῦ Πατριάρχου καὶ τῶν προκατόχων αὐτοῦ Γερμανοῦ καὶ Ταρασίου. Ὁ Πατριάρχης ἐν τοιαύταις εὑρεθεὶς περιστάσεσιν ἐθεώρησε καλὸν ν' ἀποχωρήσῃ παραιτούμενος, μεθ' ὃ ὑπὸ στρατιωτικὴν συνοδείαν ἀπεστάλη εἰς ἐξορίαν μεσοῦντος Μαρτίου μηνὸς τοῦ 815 [2].

Μετὰ δὲ τὴν τοιαύτην ἀπομάκρυνσιν τοῦ Πατριάρχου Νικηφόρου ἀρχηγὸς τῶν ὀρθοδόξων παρέμεινεν ἐν Κων/πόλει ὁ Θεόδωρος Στουδίτης ἀφόβως καὶ μετὰ παρρησίας διακηρύττων τὰ φρονήματα αὐτοῦ. Τῇ 25 Μαρτίου οἱ Στουδῖται ἐτέλεσαν λιτανείαν πέριξ τῆς μονῆς αὐτῶν ὑψοῦντες εἰκόνας, ψάλλοντες εἰς τιμὴν τῆς εἰκόνος τοῦ Ἰησοῦ τροπάριον «Τὴν ἄχραντον εἰκόνα σου προσκυνοῦμεν ἀγαθέ . . .» [3]. Ἦτο συνήθης λιτανεία ἐτησίως τελουμένη, ἀλλὰ τότε προσέλαβεν ἰδιάζουσαν σημασίαν, διότι παρουσιάσθη ὡς διαδήλωσις τοῦ ὀρθοδόξου φρονήματος κατὰ τῶν εἰκονομάχων. Ὁ βασιλεὺς ἐμήνυσεν εἰς τὸν Θεόδωρον ν' ἀποφεύγῃ ἐπιδεί-

[1] Ἀνωνύμου, Ἔνθ' ἀν. σ. 1032. Ἰγνατίου, Ἔνθ' ἀν. 189—198.

[2] Ἰγνατίου, Ἔνθ' ἀν. 190. Ἀνωνύμου, σ. 1033. Θεοδώρου, Ἐπιστ. Β, 18. 357. Θεοστηρίκτου, Ἔνθ' ἀν. 36. Θεοφάνους, Συνέχεια Α, 17. Πρβλ. Dobroclonsky, Ἔνθ' ἀν. Ι, 726. Bréhier, Ἔνθ' ἀν. 32—33.

[3] Βίος Θεοδώρου Στουδίτου, Α, 78—79. Β, 26. 36. Γ, 78. 79.

ξεις, προσαπειλήσας θάνατον ἐν περιπτώσει ἀπειθείας. Ἀλλ' ὁ Θεόδωρος οὐδαμῶς ἐπτοήθη.

Τῇ 1 Ἀπριλίου 815, ἡμέρᾳ τῆς ἑορτῆς τοῦ Πάσχα, ἐχειροτονήθη ὑπὸ τῶν εἰκονομάχων νέος Πατριάρχης ὁ ἐξ ἐπιφανοῦς γένους καταγόμενος Θεόδοτος Μελισσηνὸς ἢ Κασσιτερᾶς[1], ὅστις μετά τινας ἡμέρας συγκροτήσας Σύνοδον ἐν τῷ ναῷ τῆς Ἁγίας Σοφίας προσεκάλεσε καὶ τοὺς ὀρθοδόξους. Οὗτοι συσκεφθέντες μετὰ τοῦ Θεοδώρου Στουδίτου ἀπεφάσισαν νὰ μὴ προσέλθωσιν. Ὡς δὲ προεβλέπετο, ἡ εἰκονομαχικὴ ἐκείνη Σύνοδος ἐκύρωσε τὰς ἀποφάσεις τῆς Συνόδου τοῦ 754, μὴ ἀποκαλέσασα ὅμως τὰς εἰκόνας «εἴδωλα», κατεδίκασε δὲ τὴν Ζ'. Οἰκουμενικὴν Σύνοδον καὶ ἀπηγόρευσε τὴν προσκύνησιν τῶν εἰκόνων[2].

Ὁ Θεόδωρος Στουδίτης ἐντόνως διεμαρτυρήθη, ἀλλ' ὁ βασιλεὺς ἀπεφάσισε νὰ ἐφαρμόσῃ τὰς ἀποφάσεις τῆς Συνόδου. Ἐδημοσίευσεν αὐτὰς ἀμέσως καὶ ἀπήτησεν ὅπως πάντες οἱ ἐπίσκοποι, οἱ ἡγούμενοι καὶ λοιποὶ κληρικοὶ ἀναγνωρίσωσιν αὐτὰς ἐνυπογράφως. Πανταχοῦ αἱ εἰκόνες ἐξυβρίζοντο καὶ ἐξηφανίζοντο μετὰ τῶν ἐκκλησιαστικῶν σκευῶν καὶ ἀμφίων τῶν ἐχόντων εἰκόνας, ὡσαύτως δ' ἐκαίοντο συγγράμματα ἔχοντα εἰκόνας ἢ περὶ εἰκόνων πραγματευόμενα. Ἀπηγορεύθησαν τὰ εἰς τιμὴν τῶν εἰκόνων τροπάρια, ἀντικατασταθέντα ὑπ' ἄλλων, εἰκονομαχικῶν φρονημάτων. Διὰ δὲ τοὺς ἐν ταῖς σχολαῖς παιδευομένους παῖδας συνετάχθησαν διδακτικὰ βιβλία περιέχοντα εἰκονομαχικὰ φρονήματα. Μεγάλαι κατεβάλλοντο προσπάθειαι ἀναμορφώσεως τῆς κοινωνίας ὑπὸ πνεῦμα ἀντίθετον τῇ ὀρθοδοξίᾳ πρὸς παγίωσιν τῆς εἰκονομαχικῆς μεταρρυθμίσεως. Καὶ ἐτιμωροῦντο μὲν οἱ ἀνθιστάμενοι εἰς τὰς συστηματικὰς ταύτας ἐνεργείας, ἠμείβοντο δ' οἱ ἀποδεχόμενοι αὐτάς. Οἱ ὀρθόδοξοι ἐξωρίζοντο καὶ ἀπέβαλλον τὴν περιουσίαν αὐτῶν δημευομένην. Πρὸς τοῖς ἄλλοις ἐξωρίσθη τότε εἰς Σαμοθράκην, ὅπου καὶ ἐτελεύτησεν, ὁ λίαν γνωστὸς χρονογράφος Θεοφάνης. Οἱ ἐξοριζόμενοι καὶ εἰς τὰς πεποιθήσεις αὐτῶν ἐπιμένοντες κατεδικάζοντο εἰς καταναγκαστικὰ ἔργα καὶ ὑπεβάλλοντο εἰς μυρίας κακώσεις μαστιγούμενοι πολλάκις τῆς ἡμέρας, ἀναφέρονται δὲ τραγικὰ ἐπεισόδια μαρτυροῦντα τὴν θηριωδίαν πολλῶν διωκτῶν. Πολλοὶ τῶν παθόντων ἐξήρχοντο ἐκ τῶν βασάνων συντετριμμένοι, οἱ διῶκται ὅμως ἀπέφευγον νὰ θανατώσωσι τοὺς πάσχοντας, ἵνα μὴ ἄκοντες προσάψωσιν αὐτοῖς τιμὴν μαρτύρων[1].

[1] Ἀ ν ω ν ύ μ ο υ, σ. 1033. Ἰ γ ν α τ ί ο υ, Ἔνθ' ἀν. 201—202. Θ ε ο φ ά ν ο υ ς, Συνέχεια Α, 17.

[2] M. D. S e r r u y s. Les Actes du Concile iconoclaste de l'an 815, Mélanges d'Archéologie et d'Histoire, τόμ. XXII, 1903, σ. 348—349. G. O s t r o g o r s k y, Studien zur Geschichte der byzantinischen Bilderstreites, Breslau 1929, σ. 48—51. H e f e l e - L e c l e r c q, Hisroire des Conciles, III, 2, σ. 1218—1219.

Ὁ Θεόδωρος Στουδίτης ἐν τῇ ἐξορίᾳ.

Κατὰ τοῦ Θεοδώρου Στουδίτου, μετὰ τὸν ἐξεγερθέντα ὑπὸ τῶν εἰκονομάχων διωγμὸν κατὰ τῶν ὀρθοδόξων, ἐξεδόθη διάταγμα περὶ ἐξορίας αὐτοῦ. Πιθανῶς δὲ κατ' Ἀπρίλιον τοῦ 815 ἐξετελέσθη τὸ διάταγμα, ἀπαχθέντος τοῦ Θεοδώρου εἰς Μετώπην, παρὰ τὴν νοτίαν ὄχθην τῆς ἐν Μυσίᾳ Ἀπολλωνιάδος λίμνης. Ἐκεῖθεν ἀπεμακρύνθη ὁ Θεόδωρος εἰς Βόνιτα[2] παρὰ τὴν λίμνην Ἄνаυσαν (νῦν Tsardak cheuly) κατὰ διαταγὴν τοῦ βασιλέως προλαμβάνοντος πᾶσαν ἐπικοινωνίαν τοῦ ἐξορίστου μετὰ τῶν λοιπῶν ὀρθοδόξων. Εἰς τὸν νέον τόπον τῆς ἐξορίας ἀφίκετο ὁ Θεόδωρος μετὰ δεκαπενθήμερον πορείαν, ἀκατάβλητον ἔχων τὸ φρόνημα. Ἤρξατο δὲ εὐρυτάτης ἀλληλογραφίας συγκεντρώσας περὶ ἑαυτὸν πιστούς τινας μαθητάς, παρὰ τοὺς νέους περιορισμοὺς ὑφ' οὓς ὑπεβλήθη.

Ἐν Κωνσταντινουπόλει, πρωτοστατούντων τοῦ Ἰωάννου Γραμματικοῦ καὶ τοῦ Ἀντωνίου ἐπισκόπου Συλαίου, ἐπετείνετο ὁ κατὰ τῶν ὀρθοδόξων διωγμὸς μετὰ νέας τῶν εἰκονομάχων συσκέψεις, πλεῖστοι δὲ Στουδῖται μοναχοὶ ἔπαθον. Ἀλλ' ἐξευρέθη καὶ τὸ ἑξῆς πρὸς δελεασμὸν τῶν ὀρθοδόξων. Προὐτάθη αὐτοῖς νὰ ἔχωσι μὲν καὶ σέβωνται τὰς εἰκόνας, νὰ μὴ ποιῶσιν ὅμως περὶ αὐτῶν λόγον καὶ ν' ἀναγνωρίζωσι τὸν Θεόδοτον Πατριάρχην. Πολλοὶ κατ' οἰκονομίαν ἐδέχθησαν ταῦτα, ἀλλ' ὁ Θεόδωρος διεμαρτυρήθη κατὰ τῆς εἰκονομαχικῆς πονηρίας ταύτης, ἀποκλαίων ὡς μεγάλην συμφορὰν τῆς ἐκκλησίας τὴν ὑποχώρησιν ὀρθοδόξων τινῶν, οὓς προσεπάθησε νὰ διαφωτίσῃ δι' ἐπιστολῶν. Μετῆλθον δὲ κατ' αὐτοῦ οἱ διῶκται τρόπους ἀπανθρώπους πρὸς ἐκβιασμὸν καὶ ὑπέβαλον αὐτὸν εἰς τοιαύτας ἀνηλεεῖς καὶ συνεχεῖς μαστιγώσεις, ὥστε ἀνέμενε τὸν θάνατον, πολλῷ μᾶλλον ὅτι καὶ τροφῆς αὐτὸν ἐστέρησαν.

Ἐξηκολούθει ὅμως, παρὰ πάντα ταῦτα, τὸν ἀγῶνα ὑπὲρ τῆς ὀρθοδοξίας μὴ ἀποβάλλων τὸ θάρρος. Ἐξαπέλυε πλείστας καὶ ἐγκυκλίους καὶ ἰδιαιτέρας ἐπιστολὰς προτρέπων τοὺς ὀρθοδόξους νὰ ἐμμένωσιν ἐν τῇ πί-

[1] Θ ε ο δ ώ ρ ο υ Ἐπιστολαὶ Β, 4. 5. 6. 12. 14. 16. 17. 26. 81. 95. 100. 154. Βίος Θεοδώρου Α, 77. Β, 35. 45. Γ, 77. Ν ι κ η φ ό ρ ο υ, Ἀπολογητικὸς Α, § 15, ἑξ. Θ ε ο σ τ η ρ ί κ τ ο υ, Ἔνθ' ἀν. § 38 ἑξ. J. P a r g o i r e, St Thaddée, ἐν «Echos d'Orient» IX, 1906, σ. 37 ἑξ. D o b r o c l o n s k y, I, 752 ἑξ. Κ. Π α π α ρ ρ η γ ο π ο ύ λ ο υ, Γ, β, σ. 206 ἑξ.

[2] Περὶ τῆς τοποθεσίας ταύτης ἴδε J. P a r g o i r e, La Banita de St Theodor Studite ἐν «Echos d'Orient» 40 (1903) σ. 207 ἑξ. D o b r o c l o n s k y, I, 770 ἑξ.

στει καὶ ἐγκαρτερήσωσιν ἐν τοῖς παρὰ τῶν ἐχθρῶν αὐτῆς διωγμοῖς. Μία τῶν ἐγκυκλίων τούτων ἐπιστολῶν περιῆλθεν εἰς χεῖρας τοῦ βασιλέως, ἀνακριθεὶς δ' ὁ Θεόδωρος ὡμολόγησεν ὅτι αὐτὸς αὐτὴν ἔγραψε καὶ μὴ πειθόμενος νὰ μεταβάλῃ γνώμην εἰς δεινὴν πάλιν ὑπεβλήθη μαστίγωσιν μετά τινος μαθητοῦ καὶ συναγωνιστοῦ. Τὸ αἷμα ἔρρευσε κρουνηδὸν ἐκ τοῦ σώματος τοῦ ἀκαταβλήτου ἀθλητοῦ, ἐκ δὲ τῶν πλεκτῶν ἱμάντων, δι' ὧν ἐμαστιγώθη, ἐσχηματίσθησαν πληγαί, φρικτοὺς προξενήσασαι πόνους.

Καταληφθεὶς ὁ Θεόδωρος ὑπὸ πυρετοῦ, μὴ δυνάμενος μήτε νὰ κοιμηθῇ μήτε νὰ φάγῃ, ἐστηρίχθη διὰ τῶν περιποιήσεων τοῦ νεαροῦ συναθλητοῦ Νικολάου, εἰς ὃν ἐπεδαψίλευσε καὶ αὐτὸς πατρικὰς περιποιήσεις. Μόλις μετὰ πολλὰς ἑβδομάδας ἀποκατεστάθη ἡ ὑγεία τοῦ Θεοδώρου, ἡ πρώτη δὲ σκέψις αὐτοῦ ὑπῆρξε νὰ γράψῃ ἐγκύκλιον ἐπιστολὴν πρὸς τοὺς ἁπανταχοῦ ἀγωνιζομένους καὶ βασανιζομένους ἀδελφοὺς ἐνθαρρύνων αὐτούς [1].

Ὁ βασιλεύς, θέλων, ὡς ἐνόμιζεν, αὐστηρότερον νὰ περιορίσῃ αὐτόν, διέταξε ν' ἀπαχθῇ εἰς Σμύρνην, ἧς ὁ Μητροπολίτης ἦτο εἰκονομάχος. Ἐπὶ ἡμέρας πολλὰς καὶ κατ' αὐτὰς τὰς νύκτας, βαδίζων σιδηροδεσμούμενος δίκην κακούργου μετὰ τοῦ συναθλητοῦ Νικολάου ἀφίκετο εἰς Σμύρνην καὶ παραδοθεὶς εἰς τὸν Μητροπολίτην ἐκλείσθη δέσμιος ἔν τινι καθύγρῳ καὶ σκοτεινῷ τῆς Μητροπόλεως ὑπογείῳ. Ἐν αὐτῷ διέμεινεν ὁ μέγας ἀθλητὴς ἐπὶ ἓν ἔτος καὶ ὀκτὼ μῆνας, ἀπὸ τοῦ Μαΐου τοῦ 819 μέχρι τῶν ἀρχῶν τοῦ 821, τρεφόμενος μόνον δι' ἄρτου καὶ ὕδατος. Αὐστηρῶς φρουρούμενος, δὲν εἶχεν ἄδειαν νὰ ἐπικοινωνῇ καὶ ὁμιλῇ πρὸς οἱονδήποτε. Ἀλλὰ κατώρθουν ἐνίοτε οἱ Στουδῖται νὰ διαβιβάζωσιν εἰς αὐτὸν ἐνδύματα καὶ ἐπιστολὰς ἢ νὰ συνομιλῶσι μετ' αὐτοῦ, ἔγραφε δὲ καὶ ὁ ἴδιος, ὁσάκις τοῦτο κατώρθου.

Κατὰ διαταγὴν τοῦ βασιλέως εἰς τρίτην μαστίγωσιν ὑπεβλήθη ἐν τῷ ὑπογείῳ ἐκείνῳ, ἀλλ' οὔτε ἡ μαστίγωσις, οὔτε αἱ προτροπαὶ τοῦ Μητροπολίτου Σμύρνης, οὔτε αἱ φοβεραὶ ἐκεῖναι θλίψεις καὶ στενοχωρίαι ἠδυνήθησαν νὰ κλονίσωσιν αὐτόν [2]. Ἠπείλησεν αὐτὸν ὁ βασιλεὺς ὅτι θὰ κατεδικάζετο εἰς θάνατον ἢ ὅτι θ' ἀπεκόπτετο ἡ γλῶσσα αὐτοῦ, ἀλλ' ὁ Θεόδωρος τὴν ἀπειλὴν ἀκούσας παρεσκευάζετο νὰ ὑποστῇ καὶ ταύτην τὴν ἀγωνίαν, δηλῶν ὅτι δὲν θὰ παύσῃ ἐφ' ὅσον ζῇ, ν' ἀγωνίζεται ὑπὲρ τῆς ἀληθείας [3].

---

1 Θεοδώροου, Ἐπιστολὴ Β, 62.

2 Θεοδώρου, Ἐπιστολὴ Β, 63.

3 A. Tougard, La persécution iconoclaste d'après la correspondance de St Théodore Stoudite, Paris, 1891 (καὶ ἐν Revue des Questions historiques 50 [1891] σ. 80—118, παρὰ L. Bréhier, Ἔνθ' ἀν, σ. 34).

Ἀπὸ τῆς πρώτης ἀπομακρύνσεως αὐτοῦ ἐκ Κων/πόλεως εἶχον ἤδη παρέλθει πέντε ἔτη καὶ ὀκτὼ μῆνες. Κατὰ τὸ διάστημα ἐκεῖνο ὁ Θεόδωρος ἔγραψεν ὑπερπεντακοσίας ἐπιστολάς, ἐξ ὧν σώζονται 345, ἐν αἷς ἀποτυποῦται ὁ γνήσιος χαρακτὴρ τοῦ μεγάλου τὴν ψυχὴν ἀνδρὸς ἐκείνου. Δι' αὐτῶν προέτρεπε πάντας τοὺς ὀρθοδόξους νὰ συναγωνισθῶσιν ὑπὲρ τῆς ὀρθοδόξου πίστεως, ἐνεθάρρυνε τοὺς καταδιωκομένους, ἀπελογεῖτο τοῦ ὀρθοῦ φρονήματος τῆς προσκυνήσεως τῶν εἰκόνων, ἤλεγχε δ' ἅμα τὰς τυραννικὰς τῶν εἰκονομάχων πράξεις. Πρὸς τοῖς ἄλλοις ἔγραψε καὶ πρὸς τὸν Πάπαν Ρώμης, χωρὶς ν' ἀναγνωρίζῃ οἱονδήποτε πρωτεῖον αὐτοῦ ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ, ὡς συνήθως λέγεται [1]. Καὶ ἐν ταῖς ἐπιστολαῖς καὶ ἐν τοῖς συγγράμμασιν αὐτοῦ ὁ Θεόδωρος λέγει περὶ τοῦ Ἀπ. Πέτρου ὅτι ἦτο «τῶν Ἀποστόλων πρωτοστάτης, κορυφαῖος, πρώταρχος καὶ πρωτόθρονος», ὅτι εἰς αὐτὸν ἔδωκεν ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς «τὸ τῆς ποιμνιαρχίας ἀξίωμα». Λέγει ἐπίσης ὅτι ἡ Ρωμαϊκὴ ἐκκλησία εἶναι «κορυφή», κορυφαιοτάτη τῶν ἐκκλησιῶν τοῦ Θεοῦ, πρωτίστη, πασῶν τῶν ἐκκλησιῶν πρωτοβαθμοῦσα, ὅτι ὁ θρόνος τῆς Ρώμης εἶναι «ἁγιώτατος, ἀποστολικός, πρώτιστος, κορυφαῖος, κορυφαιότατος, ἐν ᾧ Χριστὸς ἔθετο τὰς κλεῖς τῆς πίστεως» κτλ. Δι' ἀναλόγων ἐκφράσεων χαρακτηρίζει καὶ τὸν ἐπίσκοπον Ρώμης. Ἀλλὰ παρατηρητέον [2] ὅτι προσωπικῶς ἠδύνατο ὁ Θεόδωρος περὶ τούτου μὲν τοῦ Πάπα ἐπαινετικῶς νὰ ἐκφράζηται, ἐκεῖνον δὲ νὰ ψέγῃ, τὰ δὲ κοσμητικὰ ἐπίθετα ἦσαν λίαν συνήθη ἐν τῇ ἐπιστολογραφίᾳ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, εὕρηνται δὲ καὶ ἐν ἄλλαις πολλαῖς τοῦ Θεοδώρου ἐπιστολαῖς.

Πρὸς ὀρθόδοξον βασιλέα ὁ ἀδούλωτος τὸ φρόνημα Θεόδωρος γράφων ὀνομάζει αὐτὸν «χριστομίμητον, θεώνυμον, θεόσεπτον», πρὸς τὸν λογοθέτην Παντολέοντα γράφων λέγει «σοῦ τὸ πνευματοκίνητον στόμα». Ἠδύ-

---

1 Πρβλ. J. Richter, Ueber die Lehre Theodors von Primat des römischen Bischofs, ἐν περιοδ. «Katholik». 54 (1874), 2. σ. 385—414. J. Pargoire, Ἔνθ' ἀν. σ. 290—291. Schneider, Ἔνθ' ἀν. σ. 107, 111. J Hergenröther, Photius Patriarch von Constantinopel, I, Regensburg, 1876, σ. 266, 281, 307. A. Pichler, Geschichte der kirchlichen Trennung zwischen dem Orient und Occident, I, München 1864, σ. 139—142. S. Salaville, La primauté de St Pierre et du Pape d'après St Theodore Stoudite, ἐν «Echos d'Orient», XVII, 1914, σ. 23 ἑξ. Κατὰ τὸν A. Gardner (Ἔνθ' ἀν. σ. 8, 14), ὁ Θεόδωρος ὠνειροπόλει τὴν ἕνωσιν τῶν ἐκκλησιῶν ὑπὸ τὸ πρωτεῖον τοῦ Ἐπισκόπου Ρώμης, κατὰ δὲ τὸν A. Fr. Gfrörer, Allgemeine Kirchengeschichte, Stuttgard, 184—46 III, 1, σ. 190, ἂν ὁ Θεόδωρος κατώρθου τῷ 806 νὰ ἐκλεγῇ Πατριάρχης Κ/πόλεως, ἔμελλε ν' ἀναγνωρίσῃ τὸ πρωτεῖον τοῦ Πάπα Ρώμης !

2 Πρβλ. Grossou, Ἔνθ' ἀν. σ. 288 ἑξ. Dobroclonsky, Ἔνθ' ἀν. I, 817 ἑξ. Χρυσοστόμου Παπαδοπούλου Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν, Τὸ πρωτεῖον τοῦ ἐπισκόπου Ρώμης, Ἀθ. 1930, σ. 129 ἑξ.

νατο δέ τις καὶ ἐν ταῖς πρὸς τὸν Πατριάρχην Νικηφόρον ἐπιστολαῖς νὰ εὕρῃ τοιαύτας, οἵας καὶ ἐν ταῖς πρὸς τὸν Πάπαν, ἐκφράσεις. Πρὸς τὸν Νικηφόρον γράφει ὁ Θεόδωρος «θεία καὶ κορυφαία τῶν κεφαλῶν ἀκρότης», πρὸς τὸν Ἱεροσολύμων «πρῶτος Πατριαρχῶν». Τοὺς Πατριάρχας θεωρεῖ «ὁμοταγεῖς», τὴν ὅλην ἐκκλησίαν διοικουμένην ὑπὸ τῶν πέντε Πατριαρχῶν, ὄντων ἴσων πρὸς ἀλλήλους, καλεῖ «πεντακόρυφον κράτος» καὶ ὑποδεικνύει ὅτι τὸ ἀνώτατον κῦρος μόνη ἡ Οἰκουμενικὴ ἐκκλησία ἔχει. Τὸ δὲ περιεχόμενον τῶν πρὸς τὸν Πάπαν δὲν διαφέρει τοῦ τῶν πρὸς τοὺς λοιποὺς Πατριάρχας ἐπιστολῶν τοῦ Θεοδώρου, ὅστις δι' αὐτῶν καὶ διὰ τῶν λοιπῶν ἐπιστολῶν παρέστη εἰς μέσον ὡς ἀρχηγὸς τῆς ὀρθοδοξίας κατὰ τὴν μεγάλην ἐκείνην ἀπὸ τῆς εἰκονομαχίας δοκιμασίαν, σύμπαντος τοῦ χριστιανικοῦ κόσμου προκαλέσας τὴν προσοχήν.

Ὅταν δὲ μετὰ μικρόν, ἕνεκα τῆς ἐν Κων/πόλει γενομένης πολιτικῆς μεταβολῆς, ἐξεδόθη κατὰ Ἰανουάριον τοῦ 829 διάταγμα περὶ ἐλευθέρας ἐπανόδου τῶν ἐξορίστων, ὁ Θεόδωρος ἀπελθὼν ἐκ Σμύρνης μετέβη εἰς Βιθυνίαν, ἐγένετο δὲ πανταχοῦ, ὁπόθεν διήρχετο, δεκτὸς μετ' ἐνδείξεων ἀπείρου σεβασμοῦ καὶ ἀγάπης παρὰ τῶν ὀρθοδόξων ὡς ἔνδοξος ὁμολογητὴς τῆς πίστεως.

Ἡ εἰκονομαχία ἐπὶ τοῦ Μιχαὴλ Τραυλοῦ.

Ὁ βασιλεὺς Λέων Ε'. ἔπραξε πᾶν τὸ δυνατὸν πρὸς ἐπικράτησιν τῆς εἰκονομαχίας, ἀλλὰ τὰ πράγματα καὶ πάλιν ἀπέδειξαν ὅτι δὲν ἦτο δυνατὴ τοιαύτη ἐπικράτησις. Ἄλλως τε ὁ ἄριστος ἐκεῖνος ἡγεμών, μεγάλην καταδείξας ἱκανότητα ἐν τῇ διακυβερνήσει τοῦ κράτους καὶ ἐν τῇ ἀποκρούσει τῶν ἐξωτερικῶν κινδύνων ἔπεσε θῦμα συνωμοσίας, δολοφονηθεὶς τῇ 25 Δεκεμβρίου 825.

Ὁ καταλαβὼν τὸν θρόνον Μιχαὴλ Β'. Τραυλὸς (825—829) ἦτο ἐντελῶς ἀνάξιος κυβερνήτης, δύστροπος καὶ τραχύς, ἀπαίδευτος, μίαν μόνην ἔχων ἱκανότητα, τὴν στρατηγικήν [1].

Προκειμένου δὲ περὶ τοῦ θρησκευτικοῦ ζητήματος ὁ Μιχαὴλ ἠθέλησεν εὐθὺς ἀμέσως νὰ ἱκανοποιήσῃ τὴν ὀρθόδοξον μερίδα καὶ διὰ τοῦτο διέταξε τὴν κατάπαυσιν παντὸς διωγμοῦ καὶ τὴν ἀπελευθέρωσιν τῶν ἐξορίστων [2]. Ἡ ἐκ τούτου χαρὰ ὑπῆρξε γενική, ταύτην δὲ συμμεριζόμενος καὶ ὁ ἅγιος Θεόδωρος Στουδίτης ἐξεδήλωσεν αὐτὴν ἐν ταῖς ἐπιστολαῖς του. Συνοδευόμενος δὲ ὑπὸ τοῦ μαθητοῦ αὐτοῦ Νικολάου ἀπῆλθεν

---

[1] Κ. Παπαρρηγοπούλου, Γ, β, σ. 227 ἑξ.

[2] Θεοφάνους, Χρονογραφία, σ. 494. Ζωναρᾶ, Χρονικόν, Migne, 134, 1364.

ἐκ Σμύρνης εἰς Κων/πολιν διὰ ξηρᾶς. Καθ' ὁδὸν διελθὼν διὰ τῶν χωρίων Ξηρόλοφοι, Μιτᾶτα, Πτελέα, Ἀχυράους καὶ τῶν πέριξ τῆς Προύσης πρὸς τὴν Χαλκηδόνα, ἐγένετο δεκτὸς ἐνθουσιωδῶς ὑπὸ τοῦ λαοῦ. Ἐν τῷ χωρίῳ Μιτᾶτα ἐφιλοξενήθη ἐν τῇ οἰκίᾳ τοῦ ὑπάτου Λέοντος, ἐν Πτελέᾳ ἔμεινεν ἱκανὰς ἡμέρας, συναντήσας ἐκεῖ καί τινας Στουδίτας μοναχούς, πρὸς τοῖς ἄλλοις δ' ἐκεῖ ἔφθασε καὶ ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ ἀρχιεπίσκοπος Θεσσαλονίκης Ἰωσήφ, ἀπαλλαγεὶς τῆς ἐξορίας. Εἰς τὰ πέριξ τῆς Προύσης ἀνέμενον τὴν διέλευσιν τοῦ Θεοδώρου πολλοὶ μοναχοὶ τῶν μονῶν τοῦ Ὀλύμπου. Ἐκτὸς ἄλλων ἐκεῖ συνηντήθη μετὰ τοῦ Πέτρου Νικαίας, τοῦ Ἰωάννου Χαλκηδόνος καὶ ἄλλων ὁμολογητῶν, μόλις ἀπαλλαγέντων τῆς ἐξορίας. Πιθανῶς ἐκεῖ συνηντήθη τὸ πρῶτον καὶ μετὰ τοῦ ἀναχωρητοῦ τοῦ Ὀλύμπου Ἰωαννικίου τοῦ Μεγάλου, μεθ' οὗ συνωμίλησεν ἐπὶ τοῦ μοναχικοῦ βίου, τοῦ τε ἀναχωρητικοῦ καὶ τοῦ κοινοβιακοῦ. Προχωρήσας πρὸς τὴν Χαλκηδόνα ὁ ἅγ. Θεόδωρος συνήντησε τὸν χρηματίσαντα μάγιστρον Θεόκτιστον, ζῶντα μοναχικὸν βίον, καὶ τὸν πρῴην Πατριάρχην Κων/πόλεως Νικηφόρον, ἐφησυχάζοντα ἐν τῇ μονῇ τῶν ἁγίων Θεοδώρων, ἔνθα καὶ παρέμεινεν ὁ Θεόδωρος ἐπί τινας ἡμέρας, συνομιλῶν μετὰ τοῦ Νικηφόρου [1].

Ἀλλ' ἐκεῖ ἤδη εὑρισκόμενος ἐμάνθανεν ὅτι αἱ ἐλπίδες, αἱ στηριχθεῖσαι ἐπὶ τοῦ νέου αὐτοκράτορος ὡς μέλλοντος νὰ ὑποστηρίξῃ εἰλικρινῶς τὴν ὀρθοδοξίαν, δὲν ἦσαν βάσιμοι. Διότι ὁ Μιχαὴλ Τραυλὸς ἀπέκρουε μὲν τὴν προσκύνησιν τῶν εἰκόνων, ἐπιτρέπων μόνον τὴν χρῆσιν αὐτῶν ἐν τοῖς ναοῖς, ἕνεκα δὲ τῆς θρησκευτικῆς του ἀδιαφορίας μᾶλλον ἢ ἀπιστίας ἐνόμιζεν ὅτι τὰ θρησκευτικὰ ζητήματα ἔπρεπε νὰ καταπνίγωνται διὰ τῆς ἀπαγορεύσεως πάσης ἐπ' αὐτῶν συζητήσεως [2]. Τούτου ἕνεκα ἐνῷ ἀφ' ἑνὸς κατέπαυσε τὸν διωγμὸν καὶ ἀνεκάλεσε τοὺς ἐξορίστους, ἀφ' ἑτέρου ὅμως δὲν ἐπέτρεπεν εἰς τοὺς στερηθέντας τῶν θέσεών των ἐπισκόπους καὶ ἡγουμένους νὰ ἐπανέλθωσιν εἰς αὐτάς, κατεχομένας ὑπὸ εἰκονομάχων. Ὥστε ἔπαυσε μὲν ἡ φλόξ, ἔμεινεν ὅμως ὁ καπνός [3].

Ὅταν ὁ πρῴην Πατριάρχης Νικηφόρος ἔγραψε πρὸς αὐτὸν προτρέπων ν' ἀποκαταστήσῃ τὴν ὀρθοδοξίαν καὶ νὰ ἐπιτρέψῃ τὴν προσκύνησιν τῶν ἁγίων εἰκόνων, ὁ αὐτοκράτωρ Μιχαὴλ διεμήνυσε πρὸς αὐτὸν ὅτι ἀπαγορεύει πάντα λόγον περὶ δογμάτων, περὶ Συνόδων καὶ περὶ εἰκόνων [4].

---

[1] Θεοδώρου, Βίος Α, 102. 106. 108. 115. Β, 48—52. 58. Γ, 102. 115.

[2] Dobroclonsky, I. 850. Grossou. Ἔνθ' ἀν. σ. 115. K. Schwarzlose, Ἔνθ' ἀν. σ. 72.

[3] Θεοδώρου, Ἐπιστολὴ Β, 75. Πρβλ. 79. 121.

[4] Ἰγνατίου, Ἔνθ' ἀν. 209. 210.

Οἱ ὀρθόδοξοι βεβαίως δὲν ἠδύναντο νὰ δεχθῶσι τοιαύτην ἀντίληψιν. Ὅθεν ὁ Πατριάρχης Νικηφόρος προτραπεὶς νὰ δεχθῇ τὸν πατριαρχικὸν θρόνον ἠρνήθη. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Θεοδότου Κασσιτερᾶ, ἐν ἀρχῇ τοῦ 821, ἐγένετο Πατριάρχης ὁ Ἀντώνιος Συλαίου.

Ταῦτα μανθάνων ὁ Θεόδωρος Στουδίτης δὲν ἠθέλησε νὰ μεταβῇ εἰς Κων/πολιν, ἀλλ' ἐπιστρέψας μετά τινων συμμοναστῶν μετέβη εἰς τὰ τοῦ Κρίσκεντος (Κρησκεντίου) ἐπὶ τῷ τῆς Νικομηδείας κόλπῳ, ὅπου πολυάριθμοι προσέτρεξαν πρὸς αὐτὸν καὶ μοναχοὶ καὶ κοσμικοί. Ἔγραψε δὲ πρὸς τόν νέον αὐτοκράτορα καὶ πρὸς διαφόρους αὐλικοὺς προτρέπων αὐτοὺς νὰ ὑποστηρίξωσιν εἰλικρινῶς καὶ μέχρι τέλους τὴν ὀρθοδοξίαν [1].

Ὁ Μιχαὴλ θέλων νὰ προκαλέσῃ δημοσίαν συζήτησιν χωρὶς νὰ συμμετάσχῃ αὐτῆς, ὡς ἠξίου ὁ προκάτοχός του, διέταξε νὰ μεταβῶσιν εἰς Κων/πολιν οἱ ἐπίσκοποι καὶ οἱ ἡγούμενοι [2]. Ἀλλ' οἱ ὀρθόδοξοι συναντηθέντες περὶ τὸν Πατριάρχην Νικηφόρον ἀπεφάσισαν νὰ μὴ μεταβῶσιν εἰς Κων/πολιν, ἀλλὰ νὰ ζητήσωσι τὴν ἀποκατάστασιν τῆς ὀρθοδοξίας, ὡς καὶ τὴν τῶν ἐπισκόπων καὶ ἡγουμένων ἐν ταῖς θέσεσιν αὐτῶν. Διὰ νέου δὲ γράμματος αὐτοῦ πρὸς τὸν αὐτοκράτορα ἐζήτησεν ὁ Θεόδωρος συνέντευξιν μετ' αὐτοῦ ὡς πληρεξούσιος τῶν ὀρθοδόξων [3]. Ἡ ἄδεια ἐδόθη καὶ ὁ Θεόδωρος μετέβη μετά τινων ἐπισκόπων καὶ ἡγουμένων εἰς Κων/πολιν, ἔνθα μετὰ τοῦ συνήθους αὐτῷ θάρρους ὡμίλησε πρὸς τὸν αὐτοκράτορα. Οὗτος ὅμως ἔψεξε τὸν Θεόδωρον διότι ἀνθίσταται εἰς τὴν αὐτοκρατορικὴν ἐξουσίαν καὶ ἐδήλωσεν ὅτι οὔτε προσεκύνησεν, οὔτε θὰ προσκυνήσῃ ἐν τῷ μέλλοντι τὰς εἰκόνας. Ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ—εἶπε—θέλω νὰ παραμείνῃ τὸ καθεστώς, παρέχων ἐλευθερίαν καὶ εἰς τοὺς ὀρθοδόξους καὶ εἰς τοὺς εἰκονομάχους, ὑπὸ τὸν ὅρον ὅπως ἡ προσκύνησις τῶν εἰκόνων γίνεται ἐκτὸς τῆς πρωτευούσης.

Πρόδηλον, ὅτι ὑπὸ τοιούτους ὅρους δὲν ἠδύνατο ὁ Θεόδωρος νὰ παραμείνῃ ἐν Κων/πόλει καὶ ἀπεμακρύνθη πάλιν εἰς τὰ Κρησκεντίου [4].

Ἐν τῷ μεταξὺ ὅμως ἐξηγέρθη ἐμφύλιος πόλεμος, ἀπομακρύνας τὴν προσοχὴν τοῦ αὐτοκράτορος καὶ τῆς κοινωνίας ἀπὸ τῶν ἐκκλησιαστικῶν πραγμάτων. Ὁ ἐπαναστάτης Θωμᾶς συμφωνήσας μετὰ τοῦ χαλίφου τῶν Ἀράβων Ἀλ-Μαμούν (813—833) ἐστέφθη τῷ 821 ὑπὸ τοῦ Πατριάρχου Ἀντιοχείας Ἰὼβ (813/4—844/5) Αὐτοκράτωρ [5] καὶ ἐξεστράτευσε κατὰ

---

[1] Θεοδώρου, Ἐπιστολὴ Β, 74. 75, 76. 80. 81. 82.

[2] Θεοδώρου, Ἐπιστολή, Β, 86; 129.

[3] Αὐτόθι, Β. 86.

[4] Βίος, Α, Γ. 118.

[5] A. Vasiliev, Ἔνθ' ἀν. I, 362.

τῆς Κων/πόλεως, παρουσιάζων ἑαυτὸν ὡς τὸν Κωνσταντῖνον, υἱὸν τῆς Εἰρήνης, ὑποσχόμενος ν' ἀποκαταστήσῃ τὴν προσκύνησιν τῶν εἰκόνων καὶ νὰ ἐλαττώσῃ τοὺς φόρους. Πανταχοῦ τῆς μικρᾶς Ἀσίας εὗρε πρόθυμον ὑποδοχὴν καὶ εἶδε πυκνουμένας τὰς τάξεις τοῦ ἀνταρτικοῦ στρατοῦ, οὗτινος μέγα μέρος ἀπετελεῖτο ἐξ Ἀράβων. Κατὰ τὴν διάβασιν τοῦ Θωμᾶ εἰς τὴν Θράκην οἱ κάτοικοι αὐτῆς συνετάχθησαν μετ' αὐτοῦ. Ἐπειδὴ δὲ οἱ ἐν τῷ στρατῷ αὐτοῦ Ἄραβες ἐπεδόθησαν εἰς λεηλασίας καὶ διαρπαγὰς ἐν ταῖς Ἀσιατικαῖς ἐπαρχίαις, ὁ Θεόδωρος Στουδίτης, ἐγκαταλιπὼν τὸ ἐν τῷ κόλπῳ τῆς Νικομηδείας ἀναχωρητήριόν του, ἀπῆλθεν εἰς διάφορα μέρη πρὸς τὴν Κων/πολιν μετ' ἄλλων πολλῶν φυγάδων.

Παρὰ τὴν Χαλκηδόνα συναντήσας ὁ Θεόδωρος πρὸς τοῖς ἄλλοις τὸν πρῴην Πατριάρχην Νικηφόρον περὶ πολλῶν μετ' αὐτοῦ συνδιελέχθη καὶ διέλυσε τὰς διατυπουμένας ὑπὸ τῶν εἰκονομάχων κατ' αὐτοῦ κατηγορίας ὅτι τάχα δὲν διετέλει εἰς ἐπικοινωνίαν πρὸς τὸν Νικηφόρον, δὲν ἀνεγνώριζε τὴν Ζ' Οἰκουμενικὴν Σύνοδον, ὅτι αὐθαιρέτως ὥριζεν ἐπιτίμια διὰ τοὺς ἐκ τῆς εἰκονομαχίας ἐπιστρέφοντας εἰς τὴν ὀρθοδοξίαν. Ὁ αὐτοκράτωρ ὅμως ὑπώπτευσε τὰς συναντήσεις ἐκείνας, φοβηθεὶς μήπως διὰ τοῦ Θεοδώρου καὶ τοῦ Νικηφόρου ἡ ὀρθόδοξος μερὶς ὑποστηρίξῃ τὸν ἐπαναστάτην Θωμᾶν, διὸ καὶ διέταξεν αὐτοὺς νὰ ἔλθωσιν εἰς τὴν βασιλεύουσαν, ὅπερ καὶ ἔπραξαν οὗτοι.

Κατὰ Δεκέμβριον τοῦ 821 ὁ Θωμᾶς ἐπολιόρκησε τὴν Κων/πολιν, διακόψας δὲ τὴν πολιορκίαν μετὰ μικρὸν ἐπανέλαβεν αὐτὴν κατὰ τὸ ἔαρ τοῦ 822, ἐπὶ ἓν ἔτος παρατείνας αὐτήν. Ἀλλὰ τὸ ἐγχείρημα τοῦ Θωμᾶ ὑπῆρξεν ἀτυχές. Αἱ πρὸς αὐτὸν συμπάθειαι διελύθησαν ἐκ τῆς συμμαχίας του μετὰ τῶν Ἀράβων, οἵτινες εἶχον προξενήσει μεγάλας καταστροφάς. Ἐπιτυχεῖς ἔξοδοι τοῦ βασιλέως Μιχαήλ, βοηθουμένου ἐξωτερικῶς καὶ ὑπὸ τοῦ Βουλγάρου ἡγεμόνος Ὁμορτάγου (Μορταγών), προὐξένησαν σοβαρὰς βλάβας. Ἔν τινι δὲ μάχῃ ὁ στρατὸς τοῦ Θωμᾶ ἐγκατέλιπεν αὐτόν, καταφυγόντα εἰς Ἀρκαδιούπολιν. Ἐκεῖ συλληφθεὶς παρεδόθη εἰς τὸν Μιχαὴλ καὶ ἐθανατώθη κατὰ μῆνα Ὀκτώβριον τοῦ 823. Οὕτω κατεστάλη ἡ ἐπανάστασις [1].

Πρὸ τῆς καταστολῆς αὐτῆς ὁ Μιχαὴλ ἀπεπειράθη νὰ συμβιβάσῃ τοὺς ὀρθοδόξους καὶ τοὺς εἰκονομάχους διὰ δημοσίας συζητήσεως. Ὁ Θεόδωρος Στουδίτης εἰς σχετικὴν πρόσκλησιν ἐγγράφως ἠρνήθη νὰ συμμετάσχῃ αὐτῆς [2].

Ὁ αὐτοκράτωρ, μετὰ τὴν λῆξιν τῆς ἐπαναστάσεως, ἐπιληφθεὶς τοῦ ἐκ-

---

[1] Ἐπιστολὴ Μιχαὴλ πρὸς Λουδοβῖκον, Mansi, XV, 417—9. Κ. Παπαρρηγοπούλου, Γ, β, 229—234.

[2] Β, 129.

κλησιαστικοῦ ζητήματος, ἠξίωσε παρὰ τῶν ὀρθοδόξων νὰ ἐπικοινωνήσωσι πρὸς τοὺς εἰκονομάχους, τοὺς ἀρνουμένους δὲ ποικιλοτρόπως ἐτιμώρησεν ἢ ἐξώρισεν ἐκ τῆς βασιλευούσης. Ταὐτοχρόνως ἠθέλησε νὰ χρησιμοποιήσῃ τὴν ἐκκλησίαν τῆς Ρώμης, ἧς τὸ κῦρος πολλάκις ἐπεκαλέσθη ἡ ὀρθόδοξος μερίς, ἐλπίζων νὰ ἑλκύσῃ πρὸς τὸ μέρος ἑαυτοῦ τὸν Πάπαν διὰ τοῦ ἡγεμόνος τῶν Φράγκων, διότι ἐγίνωσκεν ὅτι οἱ ἡγεμόνες τῶν Φράγκων ἀπὸ τοῦ Καρόλου τοῦ Μεγάλου ἦσαν ὑπὲρ τῆς εἰκονομαχίας. Τῇ 10 λοιπὸν Ἀπριλίου 824 ἀπέστειλεν ἐκ Βυζαντίου ἀντιπροσωπείαν μετὰ γραμμάτων καὶ δώρων πρὸς τὸν ἡγεμόνα τῶν Φράγκων Λουδοβῖκον Εὐσεβῆ, υἱὸν τοῦ Μ. Καρόλου (814—840) καὶ πρὸς τὸν Πάπαν Ρώμης Εὐγένιον Β'. (824—827). Ἐν τῷ πρὸς τὸν Λουδοβῖκον γράμματι ἐξεδήλου τὴν λύπην του ἐπὶ τῇ ἐσωτερικῇ διαιρέσει ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ Κων/πόλεως καὶ ἐδικαιολόγει τὸν κατὰ τῶν ὀρθοδόξων διωγμὸν ἐπὶ τῷ ὅτι οὗτοι, παρὰ τὰς ἀποφάσεις τῆς Συνόδου τοῦ 815, ἐξακολουθοῦσι προσκυνοῦντες δεισιδαιμόνως τὰς εἰκόνας καὶ φεύγοντες πρὸς τὴν Ρώμην διασπείρουσι συκοφαντίας κατὰ τοῦ Βυζαντίου[1]. Τὸ περιεχόμενον τῆς πρὸς τὸν Πάπαν ἐπιστολῆς παρέμεινεν ἄγνωστον[2].

Τελευτῶντος τοῦ 824 ἡ Ἑλληνικὴ ἀποστολὴ γενομένη δεκτὴ ὑπὸ τοῦ Λουδοβίκου μετέβη εἰς Ρώμην καὶ ἐπέδωκεν εἰς τὸν Πάπαν τὸ γράμμα τοῦ αὐτοκράτορος Μιχαὴλ μετὰ τῶν δώρων[3]. Ὁ Λουδοβῖκος, ἐγκρίσει τοῦ Πάπα, συνεκάλεσε τῷ 825 παρὰ τοὺς Παρισίους συνέλευσιν τῶν Φράγκων θεολόγων πρὸς συζήτησιν ἐπὶ τοῦ ζητήματος τῆς προσκυνήσεως τῶν εἰκόνων καὶ πρὸς διευκόλυνσιν τῆς ἀπαντήσεως τοῦ Πάπα. Οἱ θεολόγοι κατέληξαν εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι δὲν πρέπει νὰ τυγχάνωσιν αἱ εἰκόνες προσκυνήσεως, ἀλλὰ καὶ δὲν πρέπει νὰ ὑβρίζωνται ἢ νὰ ἐξαφανίζωνται. Ἐπιτρέπεται ἡ χρῆσις αὐτῶν πρὸς ὑπόμνησιν τῶν παριστανομένων γεγονότων καὶ προσώπων καὶ πρὸς τὴν ἐξ αὐτῶν διδασκαλίαν[4].

Ὑπὸ τοιοῦτο πνεῦμα ὑπεβλήθη εἰς τὸν Λουδοβῖκον σχέδιον ἐπιστολῆς τούτου πρὸς τὸν Πάπαν καὶ τοῦ Πάπα πρὸς τὸν Μιχαὴλ μετὰ συλλογῆς σχετικῶν χωρίων ἐκ τῶν συγγραμμάτων τῶν πατέρων τῆς ἐκκλησίας[5]. Ὁ Λουδοβῖκος, ὅπως προπαρασκευάσῃ καταλλήλως τὸν Πάπαν, ἀπέστειλε δύο ἐπισκόπους, εἰς οὓς ἀνέθηκε τὸ ζήτημα. Ἀλλ' ἀγνοοῦμεν τί ἀπήντησε καὶ ἂν ἔτι ὁ Πάπας ἀπήντησεν εἰς τὸν Μιχαήλ. Ἀλλ' οὗτος

1 Mansi, XIV, 417—422.
2 Πρβλ. Mansi, XIV, 421.
3 Χρυσοστόμου Παπαδοπούλου Ἀρχιεπ. Ἀθηνῶν. Ἡ Εἰκονομαχία ἐν τῇ Δύσει. Ἀλεξάνδρεια 1921, σ. 18, 19.
4 Mansi, XIV, 421—460.
5 Αὐτόθι, 461—467.

ὅμως ἔμαθεν ὅτι καὶ ὁ Λουδοβῖκος καὶ οἱ περὶ αὐτὸν θεολόγοι ἠσπάζοντο κατ' ἀρχὴν τὰς εἰκονομαχικὰς ἰδέας. Ἴσως δ' ἕνεκα τούτου τῷ 826 τρίτην ἤδη φορὰν ἠξίωσε παρὰ τῶν ὀρθοδόξων νὰ προέλθωσιν εἰς δημοσίαν συζήτησιν μετὰ τῶν εἰκονομάχων. Ἀλλ' ὁ Θεόδωρος Στουδίτης, ὅστις κυρίως διηύθυνε τὸν ἀγῶνα τῆς ὀρθοδοξίας, ἠρνήθη, ἔγραψε δὲ ἔτι ἅπαξ πρὸς τὸν αὐτοκράτορα καὶ τὸν υἱόν του Θεόφιλον καὶ ὑπέδειξεν εἰς αὐτοὺς ὅτι ἔπρεπε νὰ καταπαύσωσι τὸν κατὰ τῶν ἱερῶν εἰκόνων ἀγῶνα[1].

Τελευτὴ τοῦ ἁγίου Θεοδώρου Στουδίτου.

Μετὰ τὴν λῆξιν τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ Θωμᾶ, ὁ Θεόδωρος Στουδίτης, μὴ θέλων νὰ ἐπικοινωνήσῃ πρὸς τοὺς εἰκονομάχους, ἀπεμακρύνθη ἐκ Κων/πόλεως εἴς τινα μονὴν τοῦ ἁγίου Τρύφωνος παρὰ τὸν Ἀστακηνὸν κόλπον, ἔναντι τῶν Πριγκηποννήσων, ὅπου διέτριψε μέχρι τῆς ὁσίας τελευτῆς αὐτοῦ. Ὁ θάνατος εἶχεν ἤδη ἀφαρπάσει πολλοὺς τῶν γενναίων αὐτοῦ συναγωνιστῶν Στουδιτῶν, ἀλλὰ τοῖς τότε ὑπολειπομένοις προσετίθεντο νέοι, οἵτινες συνεκεντροῦντο περὶ τὸν Θεόδωρον, ἐνισχύοντες τὴν κατὰ τῶν εἰκονομάχων ἀντίδρασιν. Ὁ Θεόδωρος ἐξηκολούθησεν αὐτὴν δι' εὐρυτάτης ἀλληλογραφίας. Κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην ἀπὸ τῆς ἐνάρξεως τῆς βασιλείας τοῦ Μιχαὴλ Β'. ἔγραψεν ὑπὲρ τὰς 359 ἐπιστολάς, ἐξ αὐτῶν δὲ σῴζονται 149. Τὸ κύριον θέμα τῶν ἐπιστολῶν του εἶνε τὸ ζήτημα τῆς προσκυνήσεως τῶν εἰκόνων. Ἐκτὸς αὐτοῦ ἀσπησχόλησαν αὐτὸν καὶ συναφῆ ζητήματα, ἤτοι τὸ πῶς πρέπει νὰ καθορισθῶσιν αἱ βιωτικαὶ σχέσεις τῶν ὀρθοδόξων πρὸς τοὺς εἰκονομάχους καὶ τίνα ἐπιτίμια δέον νὰ ἐπιβάλλωνται εἰς τοὺς ἐκ τῆς εἰκονομαχίας ἐπιστρέφοντας.

Περὶ τῶν ζητημάτων τούτων διάφοροι ἐπεκράτουν γνῶμαι τῶν ὀπαδῶν τῆς *οἰκονομίας* ἢ τῆς *ἀκριβείας*. Οἱ ὀπαδοὶ τῆς ἀνεπιφυλάκτου οἰκονομίας ἐθεώρουν ἐπιτετραμμένην πᾶσαν οἱανδήποτε ἐπικοινωνίαν πρὸς τοὺς εἰκονομάχους, οἱ δὲ μετριώτεροι ἀπέφευγον μόνον τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἐπικοινωνίαν. Οἱ τοιοῦτοι ὀπαδοὶ τῆς οἰκονομίας δὲν ἐθεώρουν δίκαιον νὰ ἐπιβάλλωνται ἐπιτίμια εἰς τοὺς ἐπικοινωνοῦντας μετὰ τῶν εἰκονομάχων. Ἀλλ' ὁ Θεόδωρος ἐθεώρει τὴν εἰκονομαχίαν ὡς αἵρεσιν δεινήν, ἄρνησιν τοῦ Χριστοῦ, ἑπομένως μεγάλην ἁμαρτίαν ἐλογίζετο οἱανδήποτε ἐπικοινωνίαν καὶ σχέσιν πρὸς τοὺς εἰκονομάχους, ἀξίους δ' ἐπιτιμίων τοὺς τοιαύτην ἁμαρτίαν διαπράττοντας. Ἀπηγόρευε καὶ τὰς τοῦ καθ' ἡμέραν βίου σχέσεις τῶν ὀρθοδόξων πρὸς τοὺς εἰκονομάχους, μεθ' ὑπερβολικῆς

1 Ἐπιστολὴ Β, 199.

αὐστηρότητος. Ἀξιοσημείωτον δ' ὅτι καὶ ἐν μέσῳ τῶν μεγάλων αὐτοῦ ἀγώνων δὲν ἐλησμόνει τὸ ἔργον αὐτοῦ ὡς ἡγουμένου τῶν μοναχῶν Στουδιτῶν καὶ δὲν παρέλειπεν οὐδεμίαν εὐκαιρίαν χωρὶς νὰ μεριμνᾷ περὶ τοῦ βίου αὐτῶν καὶ τῆς καθόλου πορείας τοῦ μοναχικοῦ βίου. Αἱ πολυάριθμοι δ' ἐπιστολαὶ αὐτοῦ μαρτυροῦσι τὴν πολυμερεστάτην αὐτοῦ δρᾶσιν ἐν τῇ ὅλῃ ἐκκλησίᾳ, διότι πανταχόθεν ἠρωτᾶτο περὶ διαφόρων ζητημάτων καὶ πανταχοῦ ἐπενέβαινεν ὑπὲρ τοῦ δικαίου καὶ τῆς ἀληθείας. Οὐδὲν ζήτημα εὕρισκεν αὐτὸν ἀδιάφορον.

Ἐν ἀρχῇ τοῦ 823 ἢ 824 ὁ Μιχαὴλ Β'. ἐνυμφεύθη εἰς δεύτερον γάμον τὴν μοναχὴν Εὐφροσύνην. Ὁ Θεόδωρος ἐθεώρησε καθῆκον αὐτοῦ νὰ διαμαρτυρηθῇ δημοσίᾳ ἐν ταῖς κατηχητικαῖς αὐτοῦ ὁμιλίαις κατὰ τῆς νέας ταύτης παρανομίας τῆς αὐτοκρατορικῆς αὐλῆς[1].

Ἐξηκολούθει τὴν θαυμαστὴν αὐτοῦ δρᾶσιν ὁ Θεόδωρος ὑπὲρ τῆς ἀληθείας καὶ τοῦ δικαίου, ἐν μέσῳ τῶν διωγμῶν, τῶν διηνεκῶν ἀσκητικῶν ἀγώνων, τῶν βαρυτάτων φυσικῶν στερήσεων κατὰ τὰς ἐπανειλημμένας ἐξορίας, τῆς ἐκτάκτου ἐντάσεως τῆς προσοχῆς αὐτοῦ, ὅτε τῇ 31 Ὀκτωβρίου 826 σοβαρῶς ἀσθενήσας κατεκλίθη. Μετὰ τέσσαρας ἡμέρας, μόλις κατέπαυσεν ὁ παροξυσμὸς τοῦ πυρετοῦ, μὴ δυνάμενος νὰ ἐγερθῇ τῆς κλίνης, ὑπηγόρευσε εἴς τινα τῶν μαθητῶν αὐτοῦ ὁμιλίαν διὰ τοὺς μοναχούς. Τὴν ὁμιλίαν ταύτην ἠδυνήθη ν' ἀναγνώσῃ ὁ ἴδιος τὴν 4 Νοεμβρίου καθήσας ἐν μέσῳ τῶν μοναχῶν, εἶτα μετέβη εἰς τὸν ναὸν καὶ ἐτέλεσε τὴν θείαν λειτουργίαν. Τῇ 6 Νοεμβρίου πάλιν ἐλειτούργησεν, ἐπιδεινωθείσης δὲ τῆς καταστάσεως αὐτοῦ τῇ 9 Νοεμβρίου προσεκάλεσε τὴν ἀδελφότητα τῶν μοναχῶν πρὸς ἀποχαιρετισμόν. Τὴν 11 Νοεμβρίου τοῦ 826 ἐν ἡμέρᾳ Κυριακῇ καὶ περὶ ὥραν 12ην παρεκάλεσε τοὺς ἀδελφοὺς νὰ ψάλωσι, καθ' ἣν δὲ στιγμὴν ἔψαλλον τὸν στίχον «εἰς τὸν αἰῶνα οὐ μὴ ἐπιλάθωμαι τῶν δικαιωμάτων σου, ὅτι ἐν αὐτοῖς ἔζησάς με Κύριε» (ψαλμ. 118, 93) ὁ ἅγιος Θεόδωρος ἐξέπνευσεν, ἄγων τότε τὸ 67ον ἔτος τῆς ἡλικίας αὐτοῦ. Τὴν ἐπαύριον ἐκηδεύθη ἐν μέσῳ συρροῆς ἀπείρου πλήθους, ἐτάφη δ' ἐν ἐντὸς τοῦ κελλίου, ἐν τῷ ὁποίῳ ἔζησε, ὁπόθεν τὸ λείψανον αὐτοῦ μετηνέχθη εἰς τὴν νῆσον Πρίγκηπον[2]. Βραδύτερον τῇ 26 Ἰανουαρίου

1 Μικρὰ Κατήχησις, ὁμιλ. 74. Ἐπιστολὴ Β, 181.

2 Βλ. Charles van de Vorst, «Εἰς τὴν ἀνακομιδὴν καὶ κατάθεσιν τῶν λειψάνων τοῦ ὁσίου Πατρὸς ἡμῶν καὶ ὁμολογητοῦ Θεοδώρου, ἐν ταὐτῷ δὲ καὶ μνήμη πρὸς τὸ τέλος τοῦ λόγου περὶ τῆς καταθέσεως τῶν εὑρεθέντων λειψάνων τοῦ ὁσίου Πατρὸς ἡμῶν Ἰωσὴφ Ἀρχιεπισκόπου γενομένου Θεσσαλονίκης.» ἐν «Analecta Bollandiana» XX—XXI, 1, 1913, σ. 27—62. Ὁ λόγος οὗτος, διασωθεὶς ἐν κώδικι τῶν Παρισίων, ἀνήκει, κατὰ τὸν ἐκδότην, εἰς σύγχρονον, ἀλλὰ προγενέστερον τοῦ βιογράφου αὐτοῦ Μιχαήλ. Ὁ ἐν τῷ λόγῳ μνημονευόμενος Ἰωσὴφ εἶναι ὁ ἀδελφὸς τοῦ Θεοδώρου, χειροτονηθεὶς ἐν τέλει τοῦ 806 Ἀρχιεπίσκοπος Θεσσαλονίκης καὶ τελευτήσας τὸν βίον ἐν ἔτει 832.

827, τὸ ἱερὸν αὐτοῦ λείψανον ἐν μεγάλῃ πομπῇ ἀνακομισθὲν εἰς τὴν Κων/πολιν ἀπετέθη ἐν τῇ μονῇ τοῦ Στουδίου. Ἐτησίως δ' ἔκτοτε τελεῖται ἡ ἁγία αὐτοῦ μνήμη ἐν τῇ ὀρθοδόξῳ ἐκκλησίᾳ τῇ 11 Νοεμβρίου[1].

Ὁ Θεόδωρος Στουδίτης διεκρίθη ἐν τῷ ζήλῳ αὐτοῦ ὑπὲρ τῆς ἐκκλησίας καὶ τῆς ὀρθοδοξίας, ὑπὲρ τῆς ἀληθείας καὶ τῆς δικαιοσύνης. Εἰλικρινὴς καὶ ἀπερίστροφος, δραστηριώτατος, μαχητὴς ἀκατάβλητος, πάντοτε ἕτοιμος εἰς θυσίαν καὶ αὐτῆς τῆς ζωῆς χάριν τῆς ἀληθείας καὶ τοῦ δικαίου. Κατὰ τῶν εἰκονομάχων ὑπεστήριξε τὴν προσκύνησιν τῶν ἁγίων εἰκόνων καὶ τὰ διασαλευθέντα ὑπ' αὐτῶν ἐκκλησιαστικὰ καθεστῶτα, ὑπεστήριξεν ἐπ' ἴσης τὸν μοναχικὸν βίον, ὃν μετερρύθμισεν ὅπως καταστήσῃ σπουδαῖον διὰ τὴν ζωὴν τῆς χριστιανικῆς κοινωνίας παράγοντα, φρουρὸν ἄγρυπνον τῶν δογμάτων καὶ τῶν κανόνων τῆς ἐκκλησίας, ἀποδίδοντα εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοὺς μέλλοντας ἱεράρχας μετὰ προσήκουσαν προπαρασκευήν, διὰ τῶν μοναστηριακῶν σχολῶν ὠφελοῦντα τὴν κοινωνίαν, καλλιεργοῦντα καὶ ἀναπτύσσοντα τὰ γράμμματα. Ἐναντίον τῶν αὐθαιρέτων ἐπεμβάσεων τῶν αὐτοκρατόρων ὑπεραμύνεται τῆς ἀνεξαρτησίας τῆς ἐκκλησίας. Ἀποκρούων πᾶσαν «οἰκονομίαν» ἐν τοῖς ἐκκλησιαστικοῖς πράγμασιν, ὑποστηρίζει αὐστηρῶς τὴν «ἀκρίβειαν τῶν κανόνων». Ζητεῖ νὰ τηρηθῶσιν αἱ παραδόσεις τῆς ἐκκλησίας ἐν πᾶσι[2].

Συντηρητικὸς ὢν ἀποφεύγει τὰς ἀκρότητας. Ἐκτιμῶν τὴν σημασίαν τῆς θύραθεν παιδείας, συνίστα ταύτην θερμῶς εἰς τοὺς Στουδίτας, ὑπεδείκνυεν αὐτοῖς νὰ ἐπιδίδωνται εἰς τὴν ποίησιν, εἰσαγαγὼν τοὺς κλασσικοὺς αὐτῆς τύπους ἐν τοῖς ἑαυτοῦ ἐπιγράμμασιν. Ἀποκρούει πᾶσαν βίαν κατὰ τῆς συνειδήσεως τῶν ἀνθρώπων. Ἐν τῇ ῥυθμίσει τῆς μοναστηριακῆς ζωῆς ἀποφεύγει τὴν ὑπερβολικὴν αὐστηρότητα, ἥτις ἐχαρακτήριζεν αὐτὴν κατὰ τοὺς πρώτους αἰῶνας, ὡς πρὸς τὴν τροφήν, τὴν ἐργασίαν καὶ τὴν ἀνάπαυσιν τῶν μοναχῶν. Ἐντεῦθεν μεγάλη ὑπῆρξεν ἡ ἐπίδρασις αὐτοῦ ἐπὶ τῆς ἐκκλησίας καθόλου.

Ο ΑΘΗΝΩΝ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΣ (†)

1 Μ. Γεδεών, Βυζ. Ἑορτολόγιον, σ. 190.

2 Πρβλ. Ἐπιστολὴν Β, 19.

ΔΙΑΛΟΓΟΣ
ΤΟΥ ΠΑΤΡΙΑΡΧΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ ΜΙΧΑΗΛ Γ΄. ΤΟΥ ΑΓΧΙΑΛΟΥ ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΑ ΤΟΥ ΒΥΖΑΝΤΙΟΥ ΜΑΝΟΥΗΛ Α΄. ΚΟΜΝΗΝΟΝ

Ἐν τῷ ὑπ' ἀριθμὸν 1379 χειρογράφῳ τῆς ἐθνικῆς ἡμῶν βιβλιοθήκης[1] εὕρηται, μεταξὺ ἄλλων, καὶ ὁ ἀνέκδοτος διάλογος[2] τοῦ Μιχαὴλ Γ΄. τοῦ Ἀγχιάλου[3] πρὸς τὸν Μανουὴλ Α΄. Κομνηνὸν, φέρων ἐπιγραφὴν «Διάλογος, ὃν ἐποίησεν ὁ ἁγιώτατος καὶ σοφώτατος Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως κὺρ Μιχαὴλ ὁ Ἀγχιάλου πρὸς τὸν εὐσεβέστατον πορφυρογέννητον βασιλέα κῦριν Μανουὴλ τὸν Κομνηνὸν περὶ τῆς τῶν Λατίνων ὑποθέσεως, ὅτε πολλοὶ τῶν ὑπὸ τὸν Πάπαν ἀρχιερέων καὶ ἐπισκόπων καὶ φρερίων εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν κατέλαβον τὰς ἐκκλησίας ζητοῦντες τὴν ἕνωσιν καὶ μηδὲν ἕτερον ἀπὸ τοὺς Γραικοὺς ἀπαιτοῦντες ἢ παραχωρῆσαι τῷ Πάπᾳ τῶν πρωτείων καὶ τῆς ἐκκλήτου, δοῦναι δὲ τούτῳ καὶ τὸ μνημόσυνον» καὶ καταλαμβάνων τὰ φύλλα 438α—444β τοῦ κώδικος τούτου.

---

[1] Πρβλ. Σακκελίωνος, «Κατάλογος τῶν χειρογράφων τῆς ἐθνικῆς βιβλιοθήκης τῆς Ἑλλάδος» σελ. 250—251.

[2] Μικρά τινα μόνον ἀποσπάσματα τοῦ διαλόγου τούτου ἔχουσι δημοσιευθῇ ὑπὸ τοῦ Λέοντος Ἀλλατίου ἐν τῷ ἔργῳ αὐτοῦ «De ecclessiae occid. atque orient. perpetua consensione», σ. 526. 555. 664. Πρβλ. καὶ Ἀ. Παπαδοπούλου Κεραμέως ἐν Byz. Zeitschrift, τόμ. 8, σ. 665—666.

[3] Περὶ τοῦ βίου καὶ τῶν ἔργων τοῦ Μιχαὴλ Γ΄. τοῦ Ἀγχιάλου, τοῦ πατριαρχεύσαντος ἐν Κωνσταντινουπόλει ἀπὸ τοῦ 1169—1177, πρβλ. Μανουὴλ Γεδεών, «Πατριαρχικοὶ πίνακες», σελ. 365—368. Τοῦ αὐτοῦ, «Κανονικαὶ διατάξεις», τόμ. Β΄, σ. 24—33. Ζαχαρία Μαθᾶ, Κατάλογος ἱστορικὸς τῶν πρώτων ἐπισκόπων καὶ τῶν ἐφεξῆς πατριαρχῶν τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει ἁγίας καὶ μεγάλης τοῦ Χριστοῦ ἐκκλησίας, σ. 75—76. Ἀνδρονίκου Δημητρακοπούλου, «Ὀρθόδοξος Ἑλλάς», σ. 30—31. Τοῦ αὐτοῦ, «Ἱστορία τοῦ σχίσματος», σ. 32—33. Κρουμβάχερ, «Ἱστορια τῆς βυζαντινῆς λογοτεχνίας» κατὰ μετάφρασιν Γ. Σωτηριάδου, τόμ. Α΄, σ. 175 καὶ τόμ. Β΄, σ. 133, 137 καὶ 408. Byzant. Zeitschrift, τόμ. 5, 251. 6, 613. 8, 665 καὶ 11, 74—78. Πατρολογία Migne, τόμ. 119, σ. 788—796. Νικοδήμου Μίλας, «Ἐκκλησιαστικὸν δίκαιον» κατὰ μετάφρασιν Μελετίου Ἀποστολοπούλου, σ. 161 καὶ 260.

Ὁ διάλογος οὗτος εὕρηται καὶ ἐν τῷ ὑπ' ἀριθμὸν 3808 χειρογράφῳ τῆς μονῆς Διονυσίου τοῦ Ἄθωνος[1] καὶ ἐν ἄλλοις τισὶ χειρογράφοις[2].

Ὁ διάλογος οὗτος τοῦ Μιχαὴλ Γ΄. τοῦ Ἀγχιάλου μετὰ τοῦ αὐτοκράτορος Μανουὴλ Α΄. τοῦ Κομνηνοῦ, ὅστις, ὡς γνωστόν, οὐ μόνον ἐκ λόγων ἐπιγαμίας καὶ φιλίας πρὸς τοὺς Φράγκους, ἀλλὰ καὶ πολιτικῶν διέκειτο εὐμενῶς πρὸς τὴν ἕνωσιν τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας μετὰ τῆς δυτικῆς, ἐγένετο ἐνώπιον τῆς συνόδου, ἥτις, πεισθέντος ἐν τέλει τοῦ αὐτοκράτορος περὶ τοῦ ἀτόπου τῆς ἑνώσεως καὶ ὑπὸ τὴν μορφὴν τῆς οὐνίας, ἐπευφήμησε τόν τε πατριάρχην καὶ τὸν αὐτοκράτορα.

Ὁ διάλογος οὗτος, ὅστις πιθανῶς ἐγένετο τῷ 1170 ἢ 1171, εἶναι ἄξιος δημοσιεύσεως ὡς δεικνύων τὸ φρόνημα τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας κατὰ τὸν δωδέκατον αἰῶνα περὶ τῆς οὐνίας καὶ τὰ ἐπιχειρήματα, ἅτινα ἔφερεν ἐκείνη κατ' αὐτῆς.

Κατωτέρω ἐκδίδων τοῦτον ἐπὶ τῇ βάσει τῶν κωδίκων Ἀθηναϊκοῦ ὑπ' ἀριθμὸν 1379 καὶ τῆς μονῆς Διονυσίου τοῦ Ἄθωνος ὑπ' ἀριθμὸν 3808 παρατηρῶ ὅτι αἱ μεταξὺ αὐτῶν διαφοραὶ εἶναι ἐλάχισται καὶ ἀνάξιαι λόγου.

Διάλογος, ὃν ἐποίησεν ὁ ἁγιώτατος καὶ σοφώτατος Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως κὺρ Μιχαὴλ ὁ Ἀγχιάλου πρὸς τὸν εὐσεβέστατον πορφυρογέννητον βασιλέα κῦριν Μιχαὴλ τὸν Κομνηνὸν περὶ τῆς τῶν Λατίνων ὑποθέσεως, ὅτε πολλοὶ τῶν ὑπὸ τὸν Πάπαν ἀρχιερέων καὶ ἐπισκόπων καὶ φρερίων εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν κατέλαβον τὰς ἐκκλησίας ζητοῦντες τὴν ἕνωσιν καὶ μηδὲν τι ἕτερον ἀπὸ τοὺς Γραικοὺς ἀπαιτοῦντες ἢ παραχωρῆσαι τῷ Πάπᾳ τῶν πρωτείων καὶ τῆς ἐκκλήτου, δοῦναι δὲ τούτῳ καὶ τὸ μνημόσυνον.

Ὁ Πατριάρχης. Τίνα ταῦτα, θειότατε Βασιλεῦ;

Ὁ Βασιλεύς. Τίνα ταῦτα; Τὴν εἰρήνην ἐπιζητῶ καὶ τῶν ἀπὸ Χριστοῦ καλουμένων ἐπισπεύδω τὴν ἕνωσιν οὐκ ἄτοπά τινα προβαλλόμενος οὐδὲ τοῦ εἰκότος πόρρω φερόμενος, ἀλλ' ἐκεῖνα θέλω μετέρχεσθαι, ἃ κατηγορίαν μὲν οὐδεμίαν, ἔπαινον δὲ μέγαν τοῖς κατορθώσασι προξενήσουσιν. Οὐδὲ γάρ, οὐδὲ δέον ἡγοῦμαι τὴν ἐκκλησίαν διῃρημένην περιορᾶν, ὅπερ, οἶμαι, καί τις τῶν προφητῶν περιπαθῶς ἀποκλαιόμενος ἀνεφθέγγετο, διη-

---

[1] Πρβλ. Σπυρ. Λάμπρου, Κατάλογος τῶν ἐν ταῖς βιβλιοθήκαις τοῦ ἁγίου Ὄρους Ἑλληνικῶν κωδίκων, τόμ. Α΄, σ. 393 (54 φύλ. 73α—87β).

[2] Πρβλ. E. Miller, «Catalogue des manuscrits grecs de la bibliothèque de l'Escurial» (Paris 1848), σ. 593. Πρβλ. ἔτι «Byzant. Zeitschrift», τόμ. 8, σ. 665 ἑξ.

ρέθη λέγων τὸ ὄρος τῶν Ἐλαιῶν καὶ μέγα χάσμα τὸ μεταξὺ καὶ οὐκ ἔστιν οὐδείς, ὅστις ἐργάσαιτ' ἂν τὴν συνάφειαν.

Ὁ Πατριάρχης. Ἐκεῖνο δὴ τοῦτο τῆς παροιμίας ὁρῶ, ἄλλα μὲν ὄντα τῆς ἀληθείας τὰ πράγματα, ἄλλα δὲ δοκοῦντα τυγχάνειν, εἴ τις οὐ σκοπεῖ κατ' ἀκρίβειαν, καὶ βρωμάτων καὶ πομάτων οὐδὲν διενηνοχότα, ἔσωθεν μὲν κρυπτόντων τὸ δηλητήριον, ἐκτὸς δὲ καί τι γλυκάζον ἐπιδεικνύντων καὶ οὕτω τῶν μὲν προσιεμένων τὰ τῆς τροφῆς νουνεχῶς τῷ ἡδεῖ μὲν κλεπτόντων τὴν αἴσθησιν, τῷ μὴ φαινομένῳ δὲ τοῦ κακοῦ κατάγοντος εἰς θάνατον, ἢ καὶ φαρμάκοις παρεοικότα οὐκ εὐθὺς τὴν βλάβην ἀναδιδοῦσιν, ἀλλ' εἰς τὸ μέλλον ἀποτηροῦσι καὶ μετὰ καιρὸν τὴν βλάβην ἐπάγουσιν. Ἴσως γὰρ ἄν τις ὑπολαμβάνῃ κἂν τοῖς παροῦσι πρὸς τὸ μηδὲν ἀνοίας παρέχει καὶ μεγάλην συνεισφέρει τὴν λυσιτέλειαν. Ἔχει δὲ ὡς καὶ ἑτέρως ἄν τις παρακύπτειν θέλῃ βαθύτερον καὶ μὴ κατοπτεύειν μόνον τὴν ἐπιφάνειαν· τήν τε γὰρ εἰρήνην, δι' ἣν σπουδαστέον τοὔργον ἀξιοῦσί τινες, οὐ μᾶλλον ἢ τὴν μάχην εἰσάγει, διαιρεῖται οὐχ' ἧττον, εἴπερ ἑνοῖ, οὐ μόνον ἀπ' ἀλλήλων τοὺς πνευματικοὺς ἀδελφούς, ἀλλ' ἤδη καὶ τῶν ἁγίων καὶ τοῦ δεσπότου Χριστοῦ καὶ περὶ αὐτὸ τὸ σέβας οἱ τὰ τοιαῦτα ἐπιχειρήσαντες σφαλήσονται.

Ὁ Βασιλεύς. Πῶς δ' ἄν τις, εἰπέ, καὶ παραβλαβείη τι τῶν ὀρθῶν δογμάτων κατ' οὐδὲν ἀφιστάμενος, μηδὲ τῶν πατρικῶν παραδόσεων οὐδὲ τὸ οἱονοῦν ἐναλλάττων, μηδὲ τῶν κανόνων οὐκ ἀπεχόμενος, μόνων δὲ τῶν πρωτείων καὶ τῆς ἐκκλήτου τῷ Πάπᾳ παραχωρῶν, ἵνα πρὸς ὁμόνοιαν ἐπαγάγῃ καὶ πρὸς εἰρηναίαν σύμβασιν ἐφελκύσηται;

Ὁ Πατριάρχης. Ὡς εὐγέ σοι τούτων τῶν λόγων, ἀλλ' οὐκ ἂν εἴποις ὡς συνίστασθαι δύνανται· τῶν γὰρ ἐναντίων τὰ ἄμεσα ἀπεῖναι μὲν ἴσως ἐνδέχεται καὶ ἀμφότερα, παρεῖναι δὲ οὐκ ἂν δέξεταί ποτε· ἀνάγκη γὰρ πᾶσα θάτερον οἴχεσθαι. Ἢ τοίνυν τὰς πατερικὰς βούλου διατηρεῖν διατυπώσεις καὶ παρατηρεῖν καὶ ὃ ἐκεῖναι κατακρίνουσιν ἀποστράφηθι ἢ τοὺς ὑπ' αὐτῶν δεδιωγμένους παραδεξάμενος γνῶθι τὰ θεῖα πόρρω θέμενος, οὐδεὶς δ' ἄλλος μᾶλλον τοῦ Πάπα παρὰ τῶν κανόνων τῶν ἐκκλησιαστικῶν ἐξωστράκισται. Ἢ τίς ἄν, εἰπέ, τὸν ἀποδεσποτοῦντα τοῦ σοῦ κράτους καὶ πρὸς τὴν σὴν μεγαλειότητα καθυβρίζοντα οὐ κακῶς πράττειν ὁμολογῶν, πρὸς δὲ τὸ ἐκείνου μέρος τιθέμενος, σὸς φίλος ἔσται καὶ τοῖς εὐγνωμονοῦσι συναρίθμιος γένηται; Εἰ δὲ σὺ θνητὸς γεγονώς, φύσει γάρ που τοὺς προσκολλωμένους τοῖς ἀποστάταις ἀποδιώκεις, τί χρὴ λέγειν περὶ Θεοῦ, ὃς οὐκ ἂν ἵλεως ἐφορᾷ τοῖς συγχωροῦσι τοῖς εἰς αὐτὸν ὑβρισταῖς;

Ὁ Βασιλεύς. Οὐκοῦν ἐκεῖνοι πρὸς τὸ θεῖον ὑβρίζουσιν;

Ὁ Πατριάρχης. Καὶ πάνυ μενοῦν.

Ὁ Βασιλεύς. Ἡ δὲ ὕβρις οἵα;

Ὁ Πατριάρχης. Μεγίστη μὲν οὖν καὶ ἧς οὐκ ἂν εὑρήσοι τις χείρονα.

Ὁ Βασιλεύς. Τί δὲ οὐχὶ καὶ ἡμῖν ταύτην ἀποκαλύψειας;

Ὁ Πατριάρχης. Προθύμως.

Ὁ Βασιλεύς. Λέγε λοιπὸν καὶ γὰρ ἡμεῖς προθύμως ἀκούσομεν, χαρίζοιο δ' ἂν καὶ τῷ θείῳ τῷ μὴ εἰδότι μέχρι τοῦ νῦν τοὺς ἐχθροὺς ἐκείνου παραδηλῶν.

Ὁ Πατριάρχης. Ἔρομαί σε τοίνυν βραχύτατα, σὺ δέ μοι δὸς τὴν ἀπόκρισιν. Ἀνήρ τις τῶν τὰ μέγιστα παρὰ σοῦ δυνάμενος στρατηγὸς αὐτοκράτωρ εἰς Σικελίαν ἢ ἀλλαχοῦ που τετίμητο τῶν σῶν πάντως ὀφείλων προσταγμάτων ἐξέχεσθαι, ὁ δὲ τὰ ἐκεῖσε καταλαβὼν τοῦ δεδωκότος τὴν ἀξίαν ἐπιλαθόμενος, αὐτὸς δ' ἦσθα σύ, τὰ βουλητέα πάντα ποιεῖ ἐξ ἐναντίας διαπραττόμενος καὶ μηδὲν ἢ μικρὰ τῶν σῶν θεσπισμάτων ἐπιστρεφόμενος, ἐντεῦθεν δ' ἄρα καὶ τοῖς ἐχθροῖς ὑπῆρξε τῶν Ῥωμαίων περιγενέσθαι καὶ τῶν ἐκεῖσε πάντων τὴν ἀρχὴν κατακτήσασθαι. Τί γοῦν σοι λογιστέον περὶ τοῦ πράγματος; Οὐχ ὕβρις ἀτεχνῶς ταῦτα τοῦ τῆς ἀρχῆς διαδήματος;

Ὁ Βασιλεύς. Τί λέγεις ὕβρις, ἀλλ' ὅ τι κάκιον ἔπαγε. Πῶς δ' ἂν ἁρμόζει πρὸς τὸ προκείμενον;

Ὁ Πατριάρχης. Ἐλεγχθήσεται τὸ γένος τῶν Ἰταλῶν, ὁπόσον καθορᾶται τοῦ βήματος. Ἴσασι πάντες ὁπόσην χρεωστεῖται τῶν τοῦ Θεοῦ εὐαγγελικῶν κελευσμάτων ἔχειν τὴν παρατήρησιν, ἀλλὰ τούτων φροντίζον βραχέα, τῶν τοῦ Χριστοῦ, ἀντεισάγει τὰ ἑαυτοῦ καὶ δόγματά τινα παρεισφέρει τῆς εὐσεβείας ἀντίμαχα μηδὲ τὸ παράπαν ἐρυθριῶν. Εἰς λόγους μὲν τοῦ Σωτῆρος παραβαίνειν κεκινδυνεύκασι, λόγους δὲ τοῦ θείου παραχαράττουσι Πνεύματος· τὰ γὰρ τῶν Πατέρων τοῦ Πνεύματος, ἐπεὶ καὶ συνεργίᾳ τοῦ Πνεύματος, ὥσπερ ἂν εἴ τι διορθοῦν ἔδει τὸν τῆς σοφίας δημιουργόν, ὃ καὶ χαμαιζήλοις ἀνθρώποις κατὰ τῶν δεσποτῶν τολμᾶν ἀπηγόρευται. Τῆς δὲ τοιαύτης φήμης διαδοθείσης ἁπανταχοῦ καὶ τῶν ἀνόμων νομίμων κραταιωθέντων ἁπανταχοῦ ἐπὶ πολὺ ὅσα τις νόσος εὐπετῶς μεταπίπτουσα κἀκ τῶν ἐχόντων ἄλλοις ἐπεισπηδῶσα κατὰ μετάδοσιν τῷ παλαιοτάτῳ τῆς κακίας δημιουργῷ οὐκ ὀλίγον μέρος ἀποκερδαίνειν τῆς ἰταλικῆς ἐκκλησίας ἐγένετο, καθάπερ καί τισι λύκοις, ὁπόταν τῶν ποιμένων τὸ ἀμελὲς εἰς φθορὰν παραπέμπει τὰ θρέμματα εἰς κόρον ἐπαπολαύειν ἐξέσται τῶν ῥιπτουμένων κρεῶν. Πῶς γοῦν οὐχ ὕβρις ταῦτα Θεοῦ ἀντινομοθετεῖν πειρᾶσθαι ταῖς αὐτοῦ διατάξεσι καὶ οὓς αὐτὸς ἐξηγόρασεν ὑπὸ δουλείαν ἄγειν τῆς πλάνης καὶ τῆς ἐλευθερίας ἀλλοτριοῦν; Καὶ ταῦτα μηδὲ ἁπλῶς οὕτω τὸν ζυγὸν ἀπορρίψαντος, ἀλλ' αἵματος ἀντιδόσει δεσποτικοῦ τὸ φῶς ἀπολαβόντας ἐλεύθερον καὶ τὸν τοῦ σκότους ἀποσεισαμένους προστάτην, ᾧ καὶ κατείχοντο.

Ἡ Σύνοδος. Εὖ πάνυ λέγεις καὶ οὐδ' ἂν εἷς οἶμαι τοῖς εἰρημένοις ἀντιφέρεσθαι δύναται.

Ὁ Βασιλεύς. Καὶ ποῦ θήσεις τὰ τῆς μακροθυμίας, ὦ πατριαρχῶν ἁγιώτατε, ἢ πῶς οὐχὶ καὶ τὴν θείαν δέδοικας δίκην τοὺς ἀδελφοὺς ἀποτόμως ἀπορρηγνύς; Εὐκόλως λοιπὸν ἡμᾶς ἕξεις πρὸς τὴν παράκλησιν πειθομένους, εἴ τισιν ἀφιέναι καθικετεύεις κἂν ποῦ τι καὶ ἡμάρτωσαν αὐτὸς μηδὲν μηδόλως τοῖς ὁμοτίμοις ὑπενδοῦναι βουλόμενος.

Ὁ Πατριάρχης. Εἰ μὲν ἦν ἀνθρωπίνῃ φύσει τὴν θείαν ὑπερβάλλεσθαι χρηστότητα, πάροδον ἂν ἐκέκτητο τὰ λεγόμενα, νυνὶ δέ τίς ἄνοια εἰς τόσον ἐλήλακεν ὡς τὴν πηγαίαν πάσης φιλανθρωπίας καὶ ἀγαθότητος ὑπερβῆναι θελῆσαι ἢ καὶ ὁπωσοῦν ἐξισάζεσθαι καὶ ταῦτα μὴ ὅπως τοῦ εἰκότος ἐπανιέναι, ἀλλ' οὐδὲ τοῦ δικαίου προστῆναι, καθὼς ἐνδέχεται δυναμένην εἶναι τὴν φύσιν διαγορευόντων τῶν προφητῶν· πᾶσα γάρ φησι δικαιοσύνη ἀνθρώπων ὡς ῥάκος ἀποκαθημένης. Εἰ τοίνυν ὁ Κύριος οὐκ ἀφίησι τοῖς βλασφημοῦσι περὶ τὸ Πνεῦμα, ὡς ἐκ τοῦ Εὐαγγελίου διδάσκομαι, πῶς ἂν ἀφήσω αὐτὸς καίτοι παρ' ἐκείνου τὸ ἀφιέναι λαβὼν ἢ πάντως τὴν ἄνωθεν μῆνιν πρὸς ἐμαυτὸν ἐκκαλέσομαι ὑπὲρ τὰ δέοντα χρηστευόμενος; Πιστοῦταί μοι τὸν λόγον Σαοὺλ τῶν Παλαιστιναίων οὐκ ἀποκτείνας τὸν ἄρχοντα καὶ διὰ τοῦτο τῆς θείας εὐμενείας στερούμενος, ἀδελφῶν δὲ προθυμίᾳ ἂν ἀποσταίην, εἰ τοῦ πατρὸς ἐκεῖνοι κατεξανέστησαν ἢ συνεμισήθην ἂν καὶ αὐτὸς τοῖς τοὺς τεκόντας ὑβρίζουσιν. Ἀλλὰ γὰρ ἐκεῖνοι μὲν ἀποστρέφοιντο, ἂν θελητὸν καὶ κατ' ἐμοῦ μηχανάσθωσαν, ἀγαπῴη δ' ἂν ὁ γεννήσας ἢ μᾶλλον ἀναγεννήσας διὰ τῆς χάριτος κἀκεῖνος μὲν Ἠσαῦ ἐβδελυγμένος καὶ πρὸ γεννήσεως, ἐγὼ δὲ Ἰακὼβ λογισθείην τὴν εὐλογίαν καρπούμενος καὶ πτερνίζων οὐ μόνον αὐτούς, ἀλλὰ σὺν τούτοις καὶ τὸν ἀρχέκακον.

Ὁ Βασιλεύς. Πῶς γοῦν αὐτὸς καινίζεις θεσμοὺς καὶ νέους κανόνας δημιουργεῖς ἐκείνοις τὰ μεγάλα τούτου γραφόμενος;

Ὁ Πατριάρχης. Μή μοι γένοιτο τοιοῦτόν τι πεπονθέναι, μηδὲ ὑπερβαίνειν ποτὲ τὸ τοῖς Πατράσι δοκοῦν, μηδὲ τὸ πυρὶ πορευθῆναι τοῦ ἡμετέρου προσώπου τὸ τῆς ἐκκλησίας καταλιπών.

Ὁ Βασιλεύς. Καὶ ποῦ τῶν θείων νόμων διείληπται τὸ τῷ περὶ τὸ ὀρθόδοξον ὑποσχάζοντι μηδὲ κοσμικῆς τιμῆς ὑπερίστασθαι ἢ καὶ παρέχειν τὸ πρωτεῖόν τε καὶ τὴν ἔκκλητον;

Ὁ Πατριάρχης. Καὶ πῶς ἂν ὁ μὴ καλῶς ἔχων κρίνοι τὸν ὀρθῶς διακείμενον;

Ὁ Βασιλεύς. Τί γὰρ ἐντεῦθεν τὸ ἄτοπον;

Ὁ Πατριάρχης. Τί μὲν οὐ νικᾷ τῶν ἐναντίων εἰπέ.

Ὁ Βασιλεύς. Καὶ τίς τοῦτο τῶν ἁγίων ἐκώλυσεν;

Ὁ Πατριάρχης. Οὐχ εἷς μόνος, οὐδὲ ὁ τυχών, ἀλλὰ μεγάλοι καὶ πλείονες.

Ὁ Βασιλεύς. Σαφήνισον ἡμῖν.

Ὁ Πατριάρχης. Καὶ δὴ ἄκουε. Οἱ τὰς θείας συνόδους καὶ ἱερὰς συγκροτήσαντες μὴ ὅ,τι περὶ τῆς ἀληθείας καὶ τῶν ὀρθῶν δογμάτων τῆς εὐσεβείας ἐτράνωσαν, ἀλλὰ καὶ περί τινων ἄλλων, ὡς ἡ τοῦ Πνεύματος ἐδίδου χάρις ἐθέσπισαν, ἐν οἷς καὶ τὸ μηδένα κατεγνωσμένον εἰς κατηγορίαν προσίεσθαι ἐν τοῖς πρώτοις καὶ μεγίστοις ἐτίθεντο. Εἰ τοίνυν τοῦ Πάπα καταγινώσκουσιν ἅπαντες· τοῦτο γὰρ οὐδεὶς ἀμφιβάλλει κἂν ἀντιπίπτει, πολλοὺς ἐλέγχους εὑρήσει τῶν ἐπὶ σοφίᾳ διαλαμψάντων τὰς βίβλους ἀνὰ χεῖρας λαβών, πῶς ἂν κριτὴν αὐτόν τις ποιήσαιτο τῶν κανόνων οὐκ ἐώντων οὐδὲ κατήγορον ἢ πῶς ὁ τοῦτο τολμῶν οὐ τὰ τῶν Πατέρων παρεῖδε νομοθετήματα ἐκ συνεργείας γεγραμμένα τοῦ Πνεύματος, ὡς ἐντεῦθεν καὶ πρὸς τὸ Πνεῦμα μεταπέμπεσθαι τὴν ἀθέτησιν καί τινα τρόπον τοῦτον πρὸς τὸ Πνεῦμα κινδυνεῦσαι διαμαρτεῖν;

Ὁ Βασιλεύς. Ἀλλ' ὡς λέγεις, εἰ καὶ μοιχῷ τις συγκοινωνήσειε τῆς εὐσεβείας ἐξέστραπται.

Ὁ Πατριάρχης. Σὺ δὲ οὐ δοκεῖς;

Ὁ Βασιλεύς. Οὔκουν.

Ὁ Πατριάρχης. Οὐδ' ἀντιβαίνεις;

Ὁ Βασιλεύς. Οὐδὲ ὁπωσοῦν.

Ὁ Πατριάρχης. Ἀλλ' Ἰωάννης ὁ πάνυ, ὁ τοῦ Κυρίου βαπτιστής τε καὶ πρόδρομος, τὸν μοιχὸν ἐλέγχων καὶ τὴν κάραν ἀφῄρηται καὶ πολλοὺς ἂν μάθοις ἑτέρους ὑπὲρ τοιούτων ἀσμένως τὰ δεινότατα καρτερήσαντας, ἄδικον δὲ καὶ τῶν ὄντως μάλιστα ἀπρεπῶν μοιχείαν μὲν καὶ πορνείαν τοὺς ἱερεῖς ἀφαιρεῖσθαι τὰ ἀξιώματα, τὸ δὲ παραβαίνειν τὴν πίστιν οὐ τοῦτο δύνασθαι. Ἢ δυνήσεται καὶ αὐτό, κἂν οὐκ ἐκεῖνο μᾶλλον, ἀλλ' οὖν οὐδ' ἔλαττον; Καὶ ποῦ λοιπὸν ὁ Πάπας ἀρχιερεὺς μυριάκις ὑπὸ τῆς ἀκολουθίας τοῦ λόγου σοι καθαιρούμενος, τῆς δ' ἀρχιερατικῆς εὐκλείας ἀποπεσών, οὐκ ἄν εἴη πρῶτος τῶν οἳ τὴν χάριν διεφυλάξαντο, λαϊκὸς δὲ καὶ παρ' ἄλλων ἁγιαζόμενος, ἀλλ' οὐκ αὐτὸς ἁγιάζων ἄλλους ἢ καὶ πρεσβυτέρους καὶ διακόνους καὶ τοὺς τῶν μειζόνων βαθμῶν προβαλλομένους, πολλῷ δὲ πλέον οὐδὲ τῶν τοιούτων κριτής· τὸ γὰρ ἀφιέναι τοῖς τοιούτοις τὰ πταίσματα ἢ τοῖς ἁμαρτάνουσι συγχωρεῖν μανίαν ἂν ἐσχάτην ἔγωγε κρίναιμι, οἶδα δὲ ὡς καὶ πάντες ὅσοι συγκατειλεγμένοι τοῖς γε νοῦν ἔχουσιν. Ἴσως δὲ οὐδὲ τῶν ὀρθοδόξων ἁπλῶς καθηγητὴς ὁ ῥηθείς, ἵνα τὸν λόγον ἐπαναλήψωμαι· οὐδὲ γὰρ ποιμήν, ἀλλὰ πρόβατον ἀπὸ τοῦδε καὶ πρόβατον ψωριῶν καὶ ἰατρείας δεόμενον ἀναδέδεικται ὥστε καὶ χείρων ἔσται κατὰ πολὺ καὶ τῶν ἑτέρων θρεμμάτων, οἷς τὸ ὑγιὲς διασώζεται καὶ δεῖ παντάπασιν ἀφεστάναι ἵνα μὴ τοῦ πάθους καὶ αὐτοὶ μεταλάβωμεν.

Ὁ Βασιλεύς. Ἀλλ' οἰκονομεῖν ἐν κρίσει δέον τὰ πράγματα, οὐ γὰρ μόνον τοὺς λόγους, καὶ κιρνᾶν τῇ αὐστηρίᾳ τὴν ἐπιείκειαν.

Ὁ Πατριάρχης. Ἐν ἄλλοις τοῦτο.

Ὁ Βασιλεύς. Κἂν τοῖς θείοις αὐτοῖς.

Ὁ Πατριάρχης. Οὕτω σύ, ἀλλ' οὐχ' ὁ πολὺς καὶ μέγας Βασίλειος, τοὐναντίον δὲ ἅπαν, μηδὲ τὸ βραχύτατον παραθραύειν διὰ λόγους οἰκονομίας τῶν πνευματικῶν ἐνομοθέτησε διατάξεων καὶ μάλα εἰκότως· οὐ γὰρ ἄν τις κρεῖττον οἰκονομείη τοῦ τὸ πᾶν ἐπιβλέποντος καὶ διόλου δέον ἐχομένου αὐτοῦ καταλιμπάνειν τὰ καθ' ἡμᾶς, ὅπως ἐκεῖνος οἰκονομοῖτο καὶ διεξάγοιτο· οὕτω γὰρ ἂν ὡς ἄριστα φέροιτο. Εἰ δέ τις οἰκονομεῖν ἐπιχειρείη χωρὶς οἰκονομίας τῆς ἄνωθεν, δι' ὧν τὰ συμφέροντα πραγματεύεται, διὰ τούτων λάθοι ἑαυτὸν τὰ χείριστα διαθέμενος, οὐδὲ πόλιν φυλάξοι, οὐδὲ οἰκονομῆσαί τι δυνηθείη μὴ τοῦ Κυρίου οἰκονομοῦντος τε καὶ φυλάσσοντος, ἀλλὰ μάτην μὲν ἀγρυπνήσοι, ἐπὶ κενῷ δὲ τὸν μόχθον εἰς τὰ θέμεθλα καταβάλλοιτο. Ἀλλὰ ταῦτα μὲν ἐπὶ πάσαις λέγω ταῖς ἐκκλησιαστικαῖς ὑποθέσεσιν, ἐν δέ γε τοῖς προκειμένοις καὶ λίαν ἐπιεικέστερον χρησαμένου εὑρίσκω τὸν κύκλον τοῦ ἱερωτάτου τῶν Πατέρων χοροῦ· τά τε γὰρ ἄλλα καὶ ὅ,τι πλεῖστα τοῖς βλασφημήσασι συγκατέβησαν.

Ὁ Βασιλεύς. Καὶ πῶς εἴ γε καὶ πρὸ κρίσεως κατεδίκασαν καὶ ἵν'οὕτως φαίην ἐξωλεστάτης δίκης πεποίηνται καὶ ἐρήμην καταψηφίζονται· οὐ γὰρ παρεστάναι κἀκείνους τις λέγει, ὅταν κατ' αὐτῶν τὴν ψῆφον ἐξήνεγκαν, κανὼν δὲ καὶ τοῦτο τῶν ἀρχιερέων οὐδένα πρὸ τῆς ἀκριβοῦς ἐξετάσεως τῆς ἰδίας δόξης συγκατασπᾶν, μηδὲ τῶν ἱερῶν διπτύχων ἐξάγειν, μηδὲ τοῦ μνημοσύνου στερεῖν ἢ καὶ ἀναθέματος ὑπὸ δίκην τὸν τολμήσαντα καθυπάγεσθαι.

Ὁ Πατριάρχης. Ὅτι μὲν ἀληθείας ἐχόμενα ταῦτα, οὐκ ἂν ἀπαρνήσομαι, ἀκριβείας δὲ οὐκ ἂν συνθέσθαι βουλήσομαι· διώρισται γὰρ εἴ τις ἐγκληθῆναί τι φθάσει, ἂν παρὰ τῆς Συνόδου καλοῖτο λόγον ὑπέχειν μέλλειν μὲν οὐδὲν παραγίνεσθαι καὶ τοῦ τεταγμένου παραρρυέντος καιροῦ ἂν ὁ καλούμενος οὐκ ἀφίκοιτο, τὰ τῶν κατηγόρων πιστοῦσθαι καὶ αὐτὸν κατακρίνεσθαι. Ἀλλὰ τοῦτο μὲν ἴσως ἐν ἑτέροις, οἱ δὲ περὶ τὸ εὐσεβὲς ἐναυάγησαν καὶ δριμυτέραν, εἴποις ἂν καὶ αὐτός, τὴν τῶν κριτῶν γνώμην καθ' ἑαυτῶν ὑπεκκαύσουσιν, εἰ δὲ καὶ γυμνῇ κεφαλῇ τὰ βλάσφημα κηρυκεύουσιν, οὐ μόνον οὐκ αὐτοὶ πταίειν ἡγούμενοι, ἀλλὰ καὶ τοὺς οὐχ ἑπομένους σφαλλομένους τιθέμενοι, τί ἂν τις χρείαν ἔχει μαρτύρων ἢ πῶς κατασκοπεῖν δέον καὶ ὡς ζητούμενον ἐρευνᾶν, ἀλλ' οὐκ αὐτίκα τοὺς τολμητίας ποιεῖν ὑπὸ τὸ ἀνάθεμα. Δεῖ δὴ μὴ κρίνειν τοὺς Ἰταλούς, ἀλλὰ μᾶλλον ἐλθεῖν ἐνταῦθα καὶ κρίνεσθαι. Οἱ δὲ ἁπαξάπαντες ἀθερίζουσι καὶ μιαρῶς οὕτω καὶ βδελυρῶς ἐξεῖναι καὶ αὐτοῖς προστιθέναι τοῖς δόγμασι ὡς Πατράσι δυσχυρίζονται. Ἐπαπειλήσοι δέ τις τὴν ἐκκοπὴν καὶ αὐτοὶ τὸ μεῖζον ἀνταπειλήσουσιν, ὡς κεφαλὴν δὲ πάντων κατ' αὐθεντίαν διατείνονται, πρᾶγμα πάσης ἀπονοίας ἐχόμενον· τίς γαρ ἂν

τὸν Πάπαν κεφαλὴν ἑαυτοῦ καταδέξεται καὶ ταῦτα ἀσεβείας ἀπόζοντα τὸν Χριστὸν ἀφεὶς ὑφ' οὗ σέσωσται;

Ὁ Βασιλεύς. Ἦ μὴν οὐδὲ πρῶτος.

Ὁ Πατριάρχης. Τοῦτο μὲν ἔσχον, οὐ διὰ Πέτρον ἢ Παῦλον, ὡς αὐτοὶ ἐναβρύνονται· οὐ μᾶλλον γὰρ Ῥώμης ὁ Πέτρος ἢ τῆς οἰκουμένης διδάσκαλος, ταῦτα δὲ καὶ πρὸ Ῥώμης τῇ τῶν Ἀντιοχέων τὸ πρωτεῖον χαρίζεται ἢ φθάσοι ἂν τὴν τιμὴν ὁ Ἱεροσολύμων ἀπολαβών· ὁ γὰρ Χριστὸς ἐν τούτοις περιεπόλευε καὶ τὸ κρείττω εἶναι τῶν μαθητῶν οὐδὲ παρὰ τοῦ γένους τῶν Ἰταλῶν, κἂν θρασὺ λίαν, ἀφαιρεθήσεται. Λείπεται τοίνυν τὴν βασιλείαν καὶ τὸν θρόνον σεμνύναι τὸν ἱερόν, μετατεθείσης δὲ τῆς βασιλείας καὶ τῆς ἀρχῆς ἀνάγκη πᾶσα καὶ τὰ πρωτεῖα μεθίστασθαι. Καὶ συνᾴδει μοι πρὸς τοῦτο τὸ στῖφος ἅπαν τῶν ἐν τῇ δευτέρᾳ συνόδῳ συνεληλυθότων θειοτάτων ἀνδρῶν. Ἀλλ' ἐνθάδε μὲν ὁ λόγος ἐπῆλθε τῆς ἀεὶ παρεμπιπτούσης ἡμῖν ἀκολουθίας ἐχόμενος, ὅπερ δὲ λέγειν ἄνωθεν προεθέμην ἐπαναλήψομαι. Δικαίως μὲν οὖν καὶ ἀνεθεματίσθησαν ἂν καὶ τοῖς αἱρετίζουσι συνετάγησαν, οἱ δὲ τῶν ὀρθοδοξούντων εὖ προϊστάμενοι πολὺ περὶ τὸ τιμωρεῖν ἐμετρίασαν ἐκκόψαντες μόνον καὶ ἀποσχίσαντες, οὐ μὴν αἱρετικοὺς καθολικῶς ὀνομάσαντες καὶ ταῖς αὐταῖς ἐκείνοις παραδόντες κολάσεσιν.

Ὁ Βασιλεύς. Καὶ ψευδῶς οὕτω τούτους ὠνόμασαν;

Ὁ Πατριάρχης. Ἀληθῶς γε μήν, ἐπεὶ καὶ μηδὲν ἄλλο οἶδα τὴν αἵρεσιν ἢ τὸ κρατύνειν ὃ ἄν τις αἱροῖτο καὶ μὴ τοῖς κυρωθεῖσι ταῖς ἐκκλησίαις ἀκολουθεῖν, ὃ καὶ τοὺς Ἰταλοὺς πεπονθέναι ἐπίσταμαι. Ἐπὶ τοσοῦτον ἡμῖν καὶ τὰ τῆς οἰκονομίας οὐκ ἀπολείπεται, τὸ δὲ καὶ πέραν τοῦ προσήκοντος οὐ καλόν. Εἰ δ' ἐπὶ τοῖς προλαβοῦσιν οἰκονομήσει τις ἕτερα, ἐπ' ἐκείνοις δὲ πάλιν ἄλλα τις ὕστερον καὶ μέχρι πολλοῦ κατὰ λόγον διαδοχῆς τὰ τῶν οἰκονομιῶν διαπέμποιεν, φθάσαιμεν ἂν ἀπρεπῶς συναφθέντες, ὧν, ὡς εἰκός, διεζεύχθημεν. Ἀλλὰ μηδὲν ὑπὲρ τὰ ἐσκαμμένα πηδῶμεν, μηδὲ τῶν Πατέρων παρορῶμεν τὰ ὅρια.

Ὁ Βασιλεύς. Ἀναθεματίσαις δὲ σύ;

Ὁ Πατριάρχης. Καὶ πρὸ ἐμοῦ οἱ τὰ τῶν Συνόδων ἐκθέμενοι· πάντα γάρ, ὅστις ἂν ᾖ, προστιθέναι τι τῷ Συμβόλῳ τολμᾷ ἤ τι κείμενον ἀφαιρεῖν. Κἀκεῖνοι πάντες οἱ Λατῖνοι προσέθεντο.

Ὁ Βασιλεύς. Ἀλλὰ τῷ Συμβόλῳ προστεθεικότες, οὐδὲν ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ προσέθεντο.

Ὁ Πατριάρχης. Τοῦτο δικαιοῖ καὶ τὸν Ἄρειον, ὃς τὸν Υἱὸν ὑβρίζων περὶ τοῦ Πατρὸς ὀρθῶς ἐδογμάτιζεν. Ἀλλ' οὐ δόξα τις τὸ ἐξ οὗ ἢ τοῦ ἐξ αὐτοῦ ἀτιμία.

Ὁ Βασιλεύς. Ἀλλ' ὁ μὲν Πατέρα τιμῶν εἰς τὸν Υἱὸν ἐβλασφήμησεν, οἱ δὲ Υἱὸν προσκυνοῦντες καὶ τὰ τοῦ Εὐαγγελίου κρατύνοντες οὐχὶ καὶ

τοὺς δούλους ὑβρίζουσι· τοῦτο γὰρ τοὺς Πατέρας ὁμολογήσομεν.

Ὁ Πατριάρχης. Ἐπεὶ καὶ τὰς τούτων ἐκδόσεις παραβεβήκασιν, οὐ τοὺς Πατέρας, ἀλλὰ τὸ Πνεῦμα, οὐ τόσον ὅτι περὶ αὐτῶν, ὅσον ὅτι τὸ τῶν Πατέρων καὶ παρ' αὐτοῦ. Ἄλλως τε εἰ μὲν ἄλλοις τὰ τῶν ἁγίων Πατέρων οὐκ ἔστεργον, δικαίως ἂν ταῦτα προέτεινον, εἰ δ' ἐν οἷς οὐκ ἀφ' ἑαυτῶν, ἀλλ' αὐτοῦ τοῦ Υἱοῦ μαθόντες εἰρήκεσαν, ἐν τούτοις αὐτοῖς ἀντιπαρατάττονται, τὰς τοῦ Υἱοῦ προσταγὰς ἀναιροῦσιν ἀριδηλότατα. Οὐ χρεὼν δὲ πολλάκις μὲν εὐσεβῆσαι, πολλάκις δὲ ἀσεβείαις περιπεσεῖν καὶ μηδὲν ἐντεῦθεν οἴεσθαι παραβλάπτεσθαι, διὸ καί ποτε τοῖς ὀρθοδόξοις συντάττεσθαι, ὥσπερ ἂν εἴ τις ἅπαξ πορνεύσας ἑαυτὸν κατηγορίας ἐκφέροι καὶ μὴ διηνεκῶς παροινήσαντα. Ἦ μὴν ἀνάσχοιο σὺ παρὰ τῶν ὑπηκόων ἐξουθενούμενος κἂν ἔστιν ὅτε καὶ μὴ ὑβρίζοιο;

Ὁ Βασιλεύς. Ἐμοὶ δοκεῖ τοὺς πᾶσαν ἀναθεματίζοντας αἵρεσιν καὶ τὴν φυομένην ἐκ τοῦ λόγου βλάβην ἐκφεύγοντας οὐ κακῶς πράττειν, εἴ τι κἂν ταῖς λέξεσι σφάλλονται.

Ὁ Πατριάρχης. Εἰ μὲν ἀγνοοῖεν τὸ ἄλογον καὶ αὐτὸς συγχωρῶ, εἰ δὲ ἐλεγχόμενοι οὐ μεθίστανται οὐκ ἀφίημι μέμψεως καὶ τὸ τὰ δεικνύμενα κάκιστα ἐκφυγεῖν. Οὐδὲν ὠφελεῖ τὴν ῥίζαν ἐκτεμεῖν, ἀλλ' οὐ τοὺς κλάδους προσηκόντως ἐξαποστρέφεσθαι. Εἰ δέ τις οὐκ ἔχει τὸ ἐξ ἀρχῆς εἰρημένον λαμβάνειν ἀπάγει εἰς ἄτοπον καὶ οὕτω πεισθείη μὴ καλῶς ἔχειν ὁμολογῶν καὶ τὸν ἀφιέμενον ἀνεξέλεγκτα ἂν τὰ πράγματα διαμένοιεν. Τί δὲ καὶ δεῖ μοι χειρόνων αὐτοῦ τούτου ἀρκοῦντος, τοῦ προστιθέναι φημὶ τὰ μεγάλα τῶν αἰτίων κατηγορεῖν. Εἰ γοῦν ἀπαγορεύεις τὸ βλάσφημον τὸ προστεθὲν ὑπεξελεῖν προθυμήθητι, ἢ τούτου μὴ ἐφιέμενος μάτην ἴσθι διαβάλλειν ἐπιχειρῶν τὰ φαινόμενα. Ἐγὼ γὰρ οὐδὲν ἄλλο τῶν ἀπὸ τοῦ λόγου γινομένων παράγων διὰ τῶν λόγων αὐτῶν καταψηφιοῦμαί σου καὶ τὰ κάκιστα, οὕτω δ' ἂν αὐτὸς καὶ τοὺς εἰκονομάχους εὖ ποιεῖν ἀποδείξειας κἀκεῖνοι γὰρ τὰς στηλογραφίας τῶν εἰκόνων καθῃρηκότες τὸ ἐφεξῆς ὡς οὐ καλὸν ἐμυσάττοντο, τὴν ἀτιμίαν λέγω τὴν ἐπὶ τὸ πρωτότυπον διαβαίνουσαν, ἀλλ' ὤναντο πάντως οὐδὲν τῆς ματαιολογίας αὐτῶν ἀναθεματισθέντες, ὥσπερ ἦν ἄξιον. Πολλῷ μέντοι φαῦλον τὸ τὰς εἰκόνας ὑπεριδεῖν τοῦ περὶ τὸ πρωτότυπον βλασφημεῖν.

Ὁ Βασιλεύς. Καὶ τίς οἶδεν ἀκριβῶς εἰ προσέθεντο, ἀλλ' οὐκ ἀρχῆθεν τοῦτο παρέλαβον;

Ὁ Πατριάρχης. Τῆς ἀναιδείας, εἰ μὴ μόνοι ἀποθαρροῦσι τὰ χαλεπώτατα, ἀλλὰ καὶ τῶν ἁγίων αὐτὰ καταψεύδονται καὶ ἰταμῶς ἔναντι δόξας ἔχειν ἐν τοῖς αὐτοῖς τοὺς Πατέρας οὐκ ἀπαναίνονται, ὡς κρεῖττον ἦν τοῖς προλαβοῦσιν ὑποκεῖσθαι τοῦ πταίσματος ἢ πρὸς τοῖς ἄλλοις καὶ ψεύδους ἐπισπᾶσθαι γραφαῖς καὶ τῷ Δεσπότῃ συλλοιδορεῖσθαι τοῖς γνησίοις θεράπουσιν. Εἴ τίς καὶ πείθηται ταῦτα τοὺς θείους ἄνδρας ἐκτὸς τῶν θε-

σπισμάτων τοῦ Εὐαγγελίου τι διαττάτεσθαι καὶ τῆς πλάνης τοὺς καθαιρέτας πολλῶν τε καὶ βαρυτάτων τὴν ἀφορμὴν παρέχειν αἱρέσεων; Ἢ καὶ στρατηγός τις γενναῖος εἰς τὴν τῶν ἐχθρῶν ἀντικατάστασιν ἐξερχόμενος τοῖς ὑπ' αὐτὸν στρατιώταις θελήσας δοῦναι σύνθημά τι πρὸς γνώρισμα, οὐ πᾶσιν ὁμοίως ἔχον δοίη καὶ ἀπαράλλακτον, ἀλλ' ἄλλῳ μὲν οὕτως ἑτέρῳ δ' ἄλλως, ἵνα μηδεὶς ὑπὸ τοῦ ἑτέρου γινώσκηται, ἀλλ' ὡς ἀντιπάλοις ἀλλήλοις ἀντιμάχεσθαι δυστυχήσουσιν. Οὐκοῦν οὐδὲ τὸ τῆς πίστεως σύμβολον τοῖς Γραικοῖς μὲν ἡμῖν οὕτω, τοῖς δὲ Ἰταλοῖς ἐκείνως οἱ συνθέμενοι παρέδωσαν.

Ὁ Βασιλεύς. Ἀλλὰ φεῖσαι μὲν ἡμῶν ἀξιῶ, φεῖσαι δὲ πάσης τῆς στρατιᾶς, μαχόμεθα γὰρ συνεχῶς ἐξ ὅτου καιρὸς καὶ οὐκ ἀντέχειν ἤδη δυνάμεθα, πόλεις δὲ τίς ἀριθμήσειε καὶ χώρας περιφανεῖς, ἅς δι' αἰτίαν ταύτην ὠλέσαμεν, τῶν μὲν ὑπ' αὐτῶν στερηθέντες, τῶν δὲ παρ' ἄλλων δυσσεβῶν δι' αὐτοὺς πρὸς αὐτοὺς ἀπησχολήμενοι καὶ καθὼς ἔδει τοῖς ἐναντίοις οὐκ ἀντιβαίνειν ἰσχύοντες. Ὢ οἵων χριστεπωνύμων, ὡς μὲν ἐνθέων ὡς δὲ πραέων, ὡς δὲ πάντα πλουτούντων ὅσα θεάρεστα κατατυραννοῦσιν οἱ τοῦ Μουχάμετ τῆς πίστεως καταπαίζοντες καὶ νῦν μὲν ἐκπετανύντες τὰ χείλη κατὰ τοῦ Σωτῆρος Χριστοῦ, νῦν δὲ κατὰ τοῦ τιμίου Σταυροῦ ἀπαναιδευόμενοι, ναοὶ δὲ καὶ πάνυ περικαλλεῖς, ὡς ἴσασι πάντες, εἰς εἰδωλεῖα παρὰ τούτων μετεσκευάσθησαν. Οὐκοῦν κρεῖττον τοῖς καὶ συμφωνοῦσι κατά τι σπείσασθαι καὶ τοὺς παντελῶς ἀλλοτριόφρονας καθελεῖν ἢ τούτων διϊσταμένους εὐχειρώτους ἐκείνοις εἰς καταγώνισιν προκεῖσθαι.

Ὁ Πατριάρχης. Σωμάτων μὲν ὑπεριδεῖν βέλτιστον, ψυχῶν δὲ οὐδὲ ἀμελήσειν λυσιτελές. Τῶν μὲν οὖν εἰς ἐκεῖνα λυμαινομένων οὐδὲ λόγον ἂν θήσομαι, τῶν δὲ ἐπὶ ταύταις ἐπιμελήσομαι τὴν ἀπόκρουσιν, ναοὶ δὲ Θεοῦ ζῶντες ἡμεῖς ἐσμὲν οἱ κινούμενοι καὶ δεσποζόντων μὲν ἡμῶν ἀσεβῶν οὐδὲν παρεβλάβημεν, εἰ δὲ κατά τι κοινωνοῦμεν τοῖς Ἰταλοῖς, τὰ μέγιστα ζημιούμεθα εἰς αὐτὸ τὸ δόγμα λαβόντες τὸν κίνδυνον ἀνατρέχοντα, κυριεύσοι δέ μού τις Ἀγαρηνὸς τὸ φαινόμενον καὶ μή μοι συντρέχοι τὸ νοούμενον Ἰταλός· τῷ μὲν γὰρ οὐκ ὁμογνωμῶ, κἂν ὑπόκειμαι, τοῦ δὲ τὴν συμφωνίαν ἐπὶ τῇ πίστει δεξάμενος τοῦ Θεοῦ μου ἐμαυτὸν ἀπεχώρισα, ὃν ἐκεῖνος ἀποδιώκει ἐνστερνησάμενος, τάχα δὲ καὶ τοῦ ὀρθοῦ μηδόλως ἐκπίπτων καὶ ἀμφοῖν περιέσομαι, ἐκκλίνων δὲ τοῦ εἰκότος καὶ θατέρων λελείψομαι, δειλιῶ δὲ φόβον, ὃν οὐκ ἄν τις φαίη ἀνεύλογον ἁμαρτάνων παραδεδόμενος τοῖς ἔθνεσι. Μὴ βλασφημῶν ὁλοτελῶς ἐκτριβήσομαι καὶ δουλωθῶ δουλείαν διπλῆν μηδέποτε λυθήσεσθαι προσδοκήσιμον. Καὶ ἄλλος τις λόγος οὗτος ἀπόρρητος καὶ θειότερος ἐν τοῖς δεινοῖς ἡμᾶς ἀφιέναι χρονίζειν τὸν Σωτῆρα καὶ Κύριον, εἴπερ οὐκ ἐκκακοῦμεν πάσχοντες δι' αὐτὸν δοκιμάζοντα καὶ δεῖ πάντως μὴ ἐκλελύσθαι ὑπὸ τούτου ἐλεγχομένους· ἀγαπᾷ γὰρ πάντα υἱόν, ὃν βελτιοῦν θέλει διὰ παιδεύσεως καὶ διὰ

μαστίγων ἐπανορθούμενος ἑαυτῷ συνδεῖν πλησιέστερον.

Ὁ Βασιλεύς. Ἀρίστως ἀγορεύεις καὶ διδασκόμενος πείθομαι καὶ οὐδεὶς οὐκέτι ἀπειθήσει τοῖς λόγοις σου.

Ὁ Πατριάρχης. Ὀλίγα τινὰ προσθῶμεν τοῖς εἰρημένοις καὶ τὴν ὁμιλίαν ἐκπερατώσωμεν εἰς γὰρ πλεῖστον μεμήκυται.

Ὁ Βασιλεύς. Ἀρκεῖ μέν σοι καὶ τὰ ῥηθέντα ἀπὸ τῶν ὤτων ἕλκειν ἡμᾶς πλέον εἴπερ ἀπὸ ῥινὸς ἰσχύουσιν ἕτερα τὸ ᾀδόμενον, προστίθει δ' ὅμως καὶ ἅπερ βούλει, εἴθε δὲ καὶ ταῦτα οὕτω λυσιτελέστατα· ἤδη γὰρ καὶ ἔργον εὐχῆς τῶν τοιούτων ἐπακροᾶσθαι ῥημάτων ὡς εἰκὸς τίθεμαι.

Ὁ Πατριάρχης. Αἱρετίζει πῶς ὁ προσδεχόμενος αἱρετίζοντα; Οἱ κανόνες κελεύουσι μὴ ἀνθίστασο, μηδ' ἀμνημόνει τῶν Ἰταλῶν ὡς ὀλίγον πρότερον αἱρετίζοντες ἀπεφάνθησαν.

Ὁ Βασιλεύς. Καὶ πῶς οὐκ ἐκλήθησαν;

Ὁ Πατριάρχης. Δι' οἰκονομίαν, ὡς ἔφην, καὶ ὅτι μὴ συγκεκρότηται σύνοδος, εἰ δὲ συγκροτηθείη καὶ κηρυχθήσονται.

Ὁ Βασιλεύς. Εἰς τὰ πέραν τῆς θαλάσσης οὐ προσῆκον ἔκκλητον γίνεσθαι τῶν θείων νόμων καὶ τοῦτο μὴ ἀντίβαινε.

Ὁ Πατριάρχης. Ἐν βιωτικοῖς πράγμασι κατεγνωσμένον, ἂν δικαστὴν οὐκ ἐκαθίσατε. Καὶ πῶς ἐν τοῖς πνευματικοῖς τοιοῦτον προσίεσθαι; Παῦλος ταῦτα τῇ πρὸς Κορινθίους, ἀλλ' οὐκ ἐγὼ διατείνομαι.

Ὁ Βασιλεύς. Ἀλλ' ὃ μὲν μικροῦ καὶ διέλαθε νῦν αὐτὸς ἀναμνήσας, καὶ τὸ ἀμφίβολον ἐπιλύσεις μοι. Κανόνας τῶν Ἀποστόλων προσίενται μὲν οἱ Γραικοί, ἀποπέμπουσι δὲ Ἰταλοί, καὶ πῶς ἄν τις ἔχοι καὶ περὶ τούτου εἰδέναι τὸ ἀκριβές;

Ὁ Πατριάρχης. Οἱ τῆς συνόδου Πατέρες καὶ περὶ αὐτῶν διετράνωσαν, ἐπειδὴ γὰρ εὗρον πολλοὺς οὓς ἀνατεταγμέναι ἐπιγραφαὶ εἰς ἀπόστολον ἀνέτρεχον κοινῶς τὰ κατ' αὐτοὺς σκεψάμενοι, οὓς μεν οὐκ ἀληθῶς ἐκείνων ὄντας διέγνωσαν ἀφανισμῷ τελείῳ παρέδωκαν εἰς τροφὴν παραθέντες τῷ παμφάγῳ πυρί, οὓς δὲ τῶν ῥηθέντων θείων ἀνδρῶν ὑπάρχειν γεννήματα ἐκ τῆς ἀκολουθίας ἐσώζετο, τούτους περὶ πλείστου πεποιηκότες τηρεῖσθαι κἂν τοῖς μετέπειτα ἐν ταῖς θείαις βίβλοις ἔταξαν ἐγχαράττεσθαι πρὸ τῶν λοιπῶν κανόνων καὶ νόμων, οἳ παρὰ συνόδων ἱερῶν ἐγεγόνεσαν, ὡς καὶ χρόνῳ προήκοντας καὶ τῇ τιμῇ τὰ πρεσβεῖα πλουτήσαντας. Οὓς τοίνυν ἐν ταῖς θείας εὑρήσεις πυκτίσι καὶ σὺ ἀσπάζου καὶ δέχου καὶ πάντα τρόπον κραταιοῦν προθυμήθητι, τοὺς μὴ δεχομένους δικαίως ἀποστρεφόμενος καὶ πρὸς τὸ μὴ φυλάττειν τὰ τῶν ἁγίων καὶ ψεύδους εὐθύναις ἑαυτοὺς ὑποτιθέναι οἰόμενος.

Ὁ Βασιλεύς. Ἀφέξομαι τὸ ἀπὸ τοῦδε ὡς ἰὸν ὄφεων τῶν τοιούτων ἀνδρῶν καὶ καθάπερ οἱ ἐν νόσοις φιλοζωοῦντες τῶν βλαβερῶν φιλοῦσιν ἀπέχεσθαι, κἂν λάθωσί ποτε ἑαυτοὺς ὑπ' ἀγνοίας τι τῶν νοσοποιῶν ἐξαι-

τούμενοι τῷ μὴ δίδοντι μεγάλας χάριτας οἴδασι συνορῶντες ἐν τοῖς μετέπειτα οἵου κακοῦ ἂν ὅπερ ᾔτουν ἔλαβον ἤχθησαν, οὕτω δὴ καὶ αὐτός, σὲ μὲν εὐεργετεῖν με τὰ μέγιστα ὁμολογήσω διατόρῳ φωνῇ τοὺς δὲ πρὸς τὰ κάκιστα συνωθοῦντας ἢ ὡς ἀγνοοῦντας μεμψαίμην ἢ ὡς συνειδότας κατηγορήσω, ἐκείνους μὲν ἀφροσύνης, τούτους δὲ κακίας καὶ δόλου.

Ὁ Πατριάρχης. Ἔγωγε, θειότατε Δέσποτα καὶ τῶν πώποτε βασιλέων εἴπω δὲ καὶ ἀνθρώπων ἐπιεικέστατε, τῷ πρὸς σὲ φίλτρῳ ἀκραιφνεστάτῳ χρησάμενος, μᾶλλον ἐθέμην τὴν φυλακὴν ὅπως ἂν ἐν τοῖς ἔνδον ἔχοις καλῶς, πέποιθα δὲ διὰ τούτων κἂν τοῖς ἐκτὸς ἢ τῷ φαινομένῳ λυσιτελεῖ προσανέχειν καὶ οὕτω τῷ οὐχ' ὁρωμένῳ καὶ κρείττονι παραβλάπτεσθαι, ἐντεῦθεν δὲ τάχα κἀκεῖνο, ὅπερ ποιούμεθα ἀπολύειν καὶ ἀμφοτέρων ἐν στερήσει καθίστασθαι. Ὅσα μὲν οὖν τοῖς ἀνδράσιν ἡμάρτηται, οἳ τῷ λόγῳ ἐξ ἀρχῆς προσετέθησαν, ἄλλοι πρὸ ἡμῶν, ὡς καὶ σὺ πάντως οἶδας, οὕτω μὲν θεῖοι, οὕτω δὲ μέτοχοι λόγου καὶ σοφίας πλήρεις τῆς εὐγενοῦς καὶ καθ' ἡμᾶς καὶ τῆς θύραθεν διειλήφθησαν καὶ τὰ τούτων πυξία λαβὼν γνωριεῖς καὶ αὐτὸς τὰ περὶ αὐτῶν, μᾶλλον δὲ οἶμαι καὶ ἔλαβες καὶ ἐγνώρισας, ἡμῖν δὲ ὁ λόγος πρὸς οὐδὲν ἕτερον γεγένηται σήμερον ἢ τοὺς ὁμολογουμένους κακοὺς οὐδόλως χρεὼν εἶναι κατασκοτάζων προσίεσθαι· τὸ γὰρ καὶ περὶ τοῦ εἰ τοιοῦτοι κακοὶ ποσῶς ἀμφιγνωμονεῖν, ἄλλοις τε ὡς εἶπον ἐμέλησε πρὸς ἀπόδειξιν καὶ πρὸ πάντων τῷ πάντα ἐρευνῶντι καὶ γινώσκοντι Πνεύματι, περὶ ὃ καὶ αὐτοὶ τὴν βλάσφημον γλῶσσαν ἀποκινεῖν οὐκ ᾐδέσθησαν.

Ὁ Βασιλεύς. Καὶ πῶς ὁ κατ' ἀρχὰς τούτων γραψάμενος τὰ δεινότατα, οἶδας τὸν ἄνδρα τὸν Φώτιον λέγω, αὐτὸς πάλιν τὴν τούτων κοινωνίαν προσήκατο;

Ὁ Πατριάρχης. Εἰ μὲν καὶ ἁμαρτάνειν εἰς τοῦτο παραχωροῦμεν τὸν Φώτιον, ἀλλ' οὐδὲν ἐντεῦθεν ἐκεῖνοι δικαιωθήσονται· νόμος γὰρ ἐκ παραβάσεως οὐ συνίσταται καὶ οὐχ οἷς ἔφθασέ τις διαμαρτεῖν, ἐν ἐκείνοις πρέπον ἀκολουθεῖν, ἀλλ' ἐν οἷς ὡς ἀρίστως εἰργάσατο, ἐν ἐκείνοις ἕπεσθαι χρή. Οὕτω γὰρ καὶ τῶν ὅσοι τῶν εὐσεβούντων ἦσαν ποτέ, εἶτα δὲ πρὸς αἵρεσιν ἐκκεκλίκασι, τὰ μὲν ὀρθῶς ἔχοντα τούτων ἀσπαζόμεθα, τὰ δὲ τοὐναντίον μισοῦμεν καὶ βδελυσσόμεθα καὶ τὸ ὠφέλιμον συλλεγόμενοι τὸ περιττόν τε καὶ μὴ λυσιτελὲς ἀποπτύομεν. Νυνὶ δὲ ἀλλ' οὐδὲ τὸ οἱονοῦν ἐσφάλθαι συμβαίνει ὅσον πρὸς τὸ προκείμενον τοῦτο ζήτημα τὸν θειότατον τοῦτον ἄνδρα καὶ οὐδὲν ἄλλο μεῖζον ἐκ τῆς ἑαυτοῦ πολιτείας τῆς τοιαύτης ἡμῖν ἐγχειρίσεως παρασχόμενον τοῦ ἀπορρῆξαι λέγω καὶ ἀποκόψαι τοὺς ἀθέους Ἰταλοὺς καὶ κακόφρονας κἂν ἐν τοῖς ἄλλοις οὕτω δή, κἂν τούτοις τὸ ψεῦδος παρρησιάζεται καὶ τοῦτον αὐτῶν τὸν καλὸν διαιρέτην καὶ κακὸν συναφέα τινὲς οὐκ ᾐδέσθησαν ὡς ἄλλως τῆς ἀληθείας ἐχούσης καὶ τὸν ἁγιώτατον Φώτιον οὐχ' ἁπλῶς οὐδὲ ὡς ἔτυχε μετὰ

τὴν πολλὴν ἐκείνην καταδρομὴν τοὺς διαβληθέντας προσδεξάμενον καὶ ἑαυτῷ καὶ ταῖς ἐκκλησίαις ἑνώσαντα, ἀλλὰ πρῶτον ἀπολαβόντα ἐχέγγυον ἀσφαλές, ὡς εἰς τὸ ἑξῆς εὐσεβήσουσι καὶ τῆς προτέρας βλασφημίας ἀπόσχονται κἂν ἐπ' αὐτὴν ὡς οὐκ ὤφειλον κατηνέχθησαν. Ἤδη δὲ καὶ τὸ τῆς πίστεως σύμβολον πρὸς αὐτὸν ὀρθῶς ἐγχαράξαντες καὶ οὕτω πιστεύειν καθωμολόγησαν καὶ μηδὲν προστιθέναι ἢ ἀφαιρεῖν, τὸν δέ τι τοιοῦτον τολμῶντα μετὰ τῆς μερίδος τῶν τῆς ἀληθείας ἐχθρῶν καὶ τῆς ψευδοῦς πλάνης προστατῶν τίθεσθαι, οὐ μόνον δὲ πρὸς αὐτόν, ἀλλὰ καὶ πρὸς τοὺς ἑτέρους τρεῖς Πατριάρχας τὰ αὐτὰ διεπράξαντο κατὰ τὴν ἀρχῆθεν συνήθειαν, ἣ κελεύει πάντα τὸν ἀρχιερατικῆς προεδρίας καταξιούμενον καὶ μάλιστα τῆς πατριαρχικῆς τε καὶ μείζονος πρὸς τοὺς λοιποὺς ἀδελφοὺς καὶ συμπατριάρχας συστατικὰς ἐκπέμπειν ἐπιστολὰς ἐγκυκλίους, δι' ὧν τῆς οἰκουμένης ἁπανταχῇ τὴν οἰκείαν διατρανοῦσιν εὐσέβειαν καὶ τὸ ταυτόφρονον ἐπὶ τῇ πίστει τοῖς προλαβοῦσι πατράσι καὶ ὀρθῶς δογματίσασι· τοῦτο γὰρ οἶμαι βαθέως ὑποδηλοῦν τὸ περιειλῆφθαι ἐν τῷ κανόνι, ᾧ τοὺς Ἰταλοὺς προσεδέξατο, ἵν' ὅντινα καὶ ὁ ἁγιώτατος Φώτιος ἀπόβλητον ἡγεῖται καὶ ἀπαράδεκτον καὶ τοῖς ἑτέροις πατριάρχαις ἀπαράδεκτος ἔσεται καὶ ἀπόβλητος, διὰ δὲ τούτου μέσου καὶ ἡ καθ' ἡμᾶς ἐκκλησία, ὡς ἀπὸ τῆς ἀκολουθίας τοῦ καθήκοντος δείκνυται, καὶ ὁ Πάπας τῆς παλαιοτέρας Ῥώμης καὶ ἡ ὑπ' ἐκεῖνον συναγωγὴ οὕτως ἔχει καὶ ἀποστρέφεται· εὔδηλον γὰρ ἐντεῦθεν ὡς οὐδὲν ἐκεῖνος ἄλλο μετεχειρίζετο, οἷος ἐκεῖνος ποικίλως τοῦ φαινομένου τι πλέον ὑπονοεῖν τε καὶ διαπράττεσθαι, οὐχὶ μεμπτέα ποιῶν, ἀλλ' οἰκονομίας λόγοις κατὰ τοὺς σοφωτέρους τῶν ἰατρῶν, οἳ τὰς μελλούσας νόσους ἐντέχνως προανακόπτοντες προφυλακτήριά τινα φάρμακα τοῖς εὐϋπολήπτοις δέξασθαί τι τῶν προσδοκησίμων παθῶν πολλάκις ἐπιδιδόασιν, ἀλλ' ἢ τὸ καὶ αὐτοὺς τούτους τοὺς Ἰταλοὺς μὴ ἐπ' ἀδείας κεκτῆσθαι παραχαράττειν κατά τι τὸ ἀληθὲς εὖ εἰδότας ὡς εἰς τοῦτο ἐνέχονται, τὸ μηδὲν ἀπᾷδον τῇ γνώμῃ Γραικῶν καὶ τῶν αὐτῶν προστατῶν πνευματικῶς περὶ τὰ θεῖά ποτε καὶ πρὸς τὸ σέβας αὐτὸ ἀνατρέχοντα διαπράττεσθαι. Εἰ δ' οὖν καί τι τοιοῦτον τολμήσαιεν ὑπὸ τὸ ἀνάθεμα εἶναι ὡς αὐτοὶ προφθάσαντες ἐβεβαίωσαν.

Ἡ Σύνοδος. Πάλαι μὲν οὕτω δόξαν τοῖς εὐσεβέσιν ἡ τοῦ Πάπα Λέοντος Ῥώμηθεν σταλεῖσα γραφὴ στήλη ὀρθοδοξίας ὠνόμασται καὶ εἰσέτι καὶ νῦν ὀνομάζεται, νυνὶ δὲ οἱ σοὶ θειότατοι λόγοι, ὦ πατριαρχῶν ἁγιώτατε, στήλη μὲν ὀρθοδοξίας παρ' ἡμῶν οὐκ ἂν ὀνομασθεῖεν· μικρὸν γὰρ τοῦτο ἡγούμεθα, αὐτὴ δὲ αὕτη ὀρθοδοξία ζῶσα καὶ ἔμψυχος, κἂν ἄλλως περὶ τοὺς λόγους οὐ θεωρεῖται τὸ ἔμψυχον, καὶ χάρις Θεῷ, χάρις δὲ καὶ τῷ αὐτοῦ γνησίῳ θεράποντι βασιλεῖ, ὃν εὗρε κατὰ τὴν καρδίαν αὐτοῦ, ὃν ὡς δοξάζοντα τοῦτον, ὡς Θεὸς ἐκεῖνον ἀντιδεδόξακε καὶ εἰσέτι δοξάσει περιφανέστερον, ὅτι τά τε τὰ ἄλλα πρὸς τὸ αὐ-

τοῦ ἀπευθύνεται θέλημα καὶ τὸν λύχνον ἀξίως τῆς λυχνίας μέσον ἐναπέθετο τῆς ἐκκλησίας λεγομένη σε ὑφ' ὧν ὡς ὁδηγῷ πρὸς τὴν ἀλήθειαν ποδηγούμενος καὶ τοὺς ἐχθροὺς αὐτῆς καταμανθάνειν ἀριδηλότατα μέγιστα κατὰ τούτων ἀγωνιεῖται καὶ οὐχ ἧττω τῶν κατὰ βαρβάρων κατορθωμάτων τὰ κατὰ τούτων στήσεται τρόπαια τῷ παμβασιλεῖ καὶ στεφοδότῃ Θεῷ ἀεὶ πρὸς τὰ βελτίω διεξαγόμενος καὶ εἰρηναίαν γαλήνην τοῖς ὑπηκόοις βραβεύειν ἐν μακραῖς ἡλίου περιφοραῖς, αἳ μετρήσαιεν τὸ κράτος αὐτῷ πολυχρόνιον [1].

Μέχρι τούτου ὁ παρὼν διάλογος ἐκπεπλήρωται, μετὰ δὲ ταῦτα, κατὰ τὴν ἀρχαίαν συνήθειαν, ἀναστάντων ἁπάντων εὐφημία τῶν βασιλέων καὶ τοῦ Πατριάρχου γεγένηται.

Κ. ΔΥΟΒΟΥΝΙΩΤΗΣ

[1] Τὰ κατωτέρω ἐλλείπουσιν ἔν τισι κώδιξι.

ΤΑ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΤΑΦΗΝ ΤΩΝ ΒΥΖΑΝΤΙΝΩΝ ΒΑΣΙΛΕΩΝ

Ὁ μέλλων νὰ γράψῃ περὶ τῆς ταφῆς τῶν Βυζαντινῶν βασιλέων πρέπει ν' ἀναζητήσῃ τὸ σχετικὸν ὑλικὸν εἴς τε παλαιοτέρας καὶ μεταγενεστέρας Βυζαντινὰς πηγάς, αἵτινες δὲν εἶναι μὲν πλούσιαι, ἀρκούσας ἐν τούτοις παρέχουσι πληροφορίας. Οὕτω χρήσιμος εἰς τὴν μελέτην θὰ εἶναι ὁ εἰς Πουλχερίαν λόγος Γρηγορίου τοῦ Νύσσης[1] καὶ τοῦ αὐτοῦ ὁ ἐπιτάφιος εἰς τὴν βασίλισσαν Πλακίλλαν, κατόπιν τὰ λεγόμενα ὑπὸ Εὐσεβίου, ἢ μᾶλλον Ψευδευσεβίου, ἐν τῷ βίῳ τοῦ Μ. Κωνσταντίνου καὶ ὑπὸ τοῦ Σωκράτους ὁμιλοῦντος ἐν τῇ ἐκκλησιαστικῇ του ἱστορίᾳ περὶ τῆς κηδείας τοῦ αὐτοῦ βασιλέως[2]. Ἀξιόλογοι ἐπ' ἴσης εἶναι αἱ ὑπὸ τῶν συνεχιζόντων τὸν Θεοφάνη παρεχόμεναι πληροφορίαι περὶ τῆς κηδείας Κωνσταντίνου τοῦ Πορφυρογεννήτου[3] καὶ ὑπὸ τῶν Βυζαντινῶν δὲ ἱστορικῶν καὶ χρονογράφων περὶ τῆς κηδείας διαφόρων βασιλέων, βασιλισσῶν καὶ μελῶν τοῦ βασιλικοῦ οἴκου. Οὐδὲ πρέπει νὰ μείνωσιν ἀμνημόνευτοι αἱ ἐν τοῖς τοῦ Ψευδοκωδινοῦ πατρίοις τῆς Κωνσταντινουπόλεως εἰδήσεις καὶ αἱ διάφοροι εἰς βασιλεῖς ἢ βασιλικὰ πρόσωπα μονῳδίαι, διὰ δὲ τὴν μεταγενεστέραν περίοδον καὶ τὰ ἐπύλλια, ἐξ ὧν δύναταί τις ἀξιολόγους νὰ ἀντλήσῃ πληροφορίας[4]. Αὐτονόητον δ' εἶναι ὅτι, πρὸς πληρεστέραν τοῦ θέματος πραγματείαν, σημαντικῶς συντελεῖ καὶ ἡ γνῶσις τῶν ἀφορώντων εἰς τὰς κηδείας τῶν ἁπλῶν πολιτῶν, τὰ κατὰ τὰς ὁποίας ἐθιζόμενα συμπίπτουσιν ἐν πολλοῖς πρὸς τὰ τῶν βασιλικῶν.

1 Γρηγορίου Νύσσης, Εἰς Πουλχερίαν λόγος, Migne, P. G. 46. 864 ἑξ.

2 Εὐσεβίου, Εἰς τὸν βίον τοῦ μακαρίου Κωνσταντίνου τοῦ βασιλέως, Migne, P. G. 20. 1221. 1224—5, Σωκράτους, Ἐκκλησ. ἱστορ., Migne, P. G. 67. 180.

3 Οἱ συνεχίζοντες τὸν Θεοφάνη σ. 466 ἑξ. Κατὰ τὴν ἀνωτέρω πηγήν, καὶ συμφώνως πρὸς τὰ ὑπὸ τοῦ Πορφυρογεννήτου περὶ ἐπιταφίου τῶν βασιλέων λεγόμενα περιγράφει τὴν κηδείαν τοῦ βασιλέως τούτου καὶ ὁ Rambaud ἐν τῷ ἔργῳ του L'empire Grec pendant le Xe siècle σ. 48—50.

4 Τὰς σχετικὰς μαρτυρίας βλέπε κατωτέρω.

Πλὴν ὅμως τῶν γενικώτατα ἐν τοῖς ἀνωτέρω μνημονευθεισῶν πηγῶν, ὑπάρχουσι καὶ Βυζαντινὰ κείμενα ἐν εἰδικοῖς κεφαλαίοις μὲ τὸ θέμα ἀσχολούμενα, ταῦτα δ' εἶναι ἀφ' ἑνὸς μὲν ἡ ἔκθεσις τῆς βασιλείου τάξεως Κωνσταντίνου τοῦ Πορφυρογεννήτου, ὅστις πολυτίμους παρέχει πληροφορίας διὰ τὰς μέχρι τῆς ἐποχῆς του βασιλικὰς κηδείας ἐν τοῖς κεφαλαίοις «περὶ ἐπιταφίου βασιλέων» καὶ «περὶ τῶν τάφων τῶν βασιλέων τῶν ὄντων ἐν τῷ ναῷ τῶν ἁγίων Ἀποστόλων»[1], ἀφ' ἑτέρου δὲ τὸ περὶ τῶν ὀφφικιαλίων ἔργον τοῦ Γ. Κωδινοῦ, ὅστις ἐν δυσὶ κεφαλαίοις «περὶ τοῦ ὅτε ἔστι λελυπημένος ὁ βασιλεὺς» καὶ «περὶ πενθίμων βασιλικῶν φορεμάτων»[2] πληροφορεῖ περὶ τῶν ἐθιζομένων κατὰ τὰς βασιλικὰς κηδείας ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τῶν Παλαιολόγων. Τέλος ἀξιόλογα εἶναι καὶ τὰ ὑπὸ τοῦ Νικολάου Μεσαρίτου κατὰ τὰ τέλη τοῦ ΙΒ΄. καὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ ΙΓ΄. αἰῶνος παραδιδόμενα περὶ τῶν ἐν τῷ ναῷ τῶν ἁγίων Ἀποστόλων βασιλικῶν λαρνάκων[3].

Ἐκ τῶν ἐμμέσων πηγῶν διὰ τὸ θέμα βοηθοῦσιν αἱ σῳζόμεναι βασιλικαὶ σαρκοφάγοι καὶ αἱ ἐν χειρογράφοις εἰκόνες, αἵτινες τελευταῖαι ὅμως δὲν εἶναι κατὰ πάντα ἀκριβεῖς.

Ἐκ τῶν βοηθημάτων δέον κυρίως νὰ ἀναφέρωμεν τὰ σημειούμενα ὑπὸ J. Ebersolt ἐν τοῖς ἑαυτοῦ Mélanges d'histoire et d'archéologie byzantines[4], τοῦ αὐτοῦ τὰς μελέτας Mission archéologique de Constantinople[5], καὶ Sarcophages impériaux de Rome et de Constantinople[6], τὰ σχόλια τοῦ Reiske εἰς τὰ προμνημονευθέντα κεφάλαια τῆς ἐκθέσεως Κωνσταντίνου τοῦ Πορφυρογεννήτου[7] καὶ τὸ ἔργον τοῦ Δ. Πετρακάκου Die Toten im Recht[8].

Η ΜΕΤΑΦΟΡΑ ΤΩΝ ΕΚΤΟΣ ΤΗΣ ΒΑΣΙΛΕΥΟΥΣΗΣ ΑΠΟΘΝΗΣΚΟΝΤΩΝ ΒΑΣΙΛΕΩΝ

Ὁσάκις συνέβαινε ν' ἀποθάνῃ Βυζαντινὸς βασιλεὺς ἐκτὸς τῆς πρωτευούσης, καὶ τοιαῦτα παραδείγματα ὑπάρχουσιν ὡς λ. χ. τὸ τοῦ Μ. Κωνσταντίνου, τοῦ υἱοῦ του Κωνσταντίου, τοῦ Ἰουλιανοῦ καὶ τοῦ Μ.

1 Κωνσταντίνου Πορφυρογεννήτου, Ἔκθεσις τῆς βασιλείου τάξεως 275. 15 ἑξ.

2 Γ. Κωδινοῦ, Περὶ τῶν ὀφφικιαλίων 69. 4 ἑξ. 106. 2 ἑξ.

3 Ἔπιθι A. Heisenberg, Grabeskirche und Apostelkirche 2. 81. 16—87.7.

4 Ἐν ταῖς σελίσι 16 καὶ 17.

5 Σελ. 12 κἑξ.

6 Ἐν B. Z. 30. 583—587.

7 Βλ. κυρίως τὴν σελίδα 293 τῶν σχολίων.

8 D. Petrakakos, Die Toten im Recht, 109_7, 110. 116_3, 129. 2 καὶ ἀλλαχοῦ.

Θεοδοσίου, τότε ὁ νεκρὸς ἐταριχεύετο, ἐγίνετο, ὅπως ἔλεγον, *νέκδουμ*[1], ἵνα οὕτω διαρκέσῃ μέχρι τῆς μεταφορᾶς αὐτοῦ εἰς τὴν βασιλεύουσαν. Περὶ τοιαύτης π. χ. ταριχεύσεως ὁμιλοῦσι τὰ κείμενα προκειμένου περὶ τῆς μεταφορᾶς τοῦ Κωνσταντίου τοῦ ἀποθανόντος ἐν Μόψου Κρήναις[2], καὶ ἔπειτα περὶ τοῦ ἐν Μεδιολάνῳ ἀποθανόντος Θεοδοσίου τοῦ Μεγάλου[3], ἀσφαλῶς δὲ τοιαύτη ταρίχευσις ἐγένετο καὶ εἰς τὸν νεκρὸν τοῦ Μ. Κωνσταντίνου, ὅστις, ὡς γνωστόν, παρέμεινεν ἐν Νικομηδείᾳ πρὸτοῦ μεταφερθῇ εἰς Κωνσταντινούπολιν καὶ μετέπειτα εἰς τὸν ναὸν τῶν ἁγίων Ἀποστόλων.

Πῶς ἐγίνετο ἡ τοιαύτη διὰ ξηρᾶς μεταφορὰ μανθάνομεν ἐκ τῶν λεγομένων περὶ τῆς μετακομιδῆς τῶν σορῶν Κωνσταντίνου τοῦ Μεγάλου καὶ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Κωνσταντίου. Ὁ νεκρὸς δῆλα δὴ ἐτίθετο ἐντὸς χρυσοῦ φερέτρου, τὸ ὁποῖον ἐκάλυπτον διὰ βασιλικῆς ἁλουργίδος[4] καὶ τὸ ὁποῖον ἐτοποθέτουν ἐπὶ ἁρμαμάξης[5], συνώδευον δ' ἔνοπλοι καὶ ὀλοφυρόμενοι οἱ ἄνδρες τῆς ἀνακτορικῆς φρουρᾶς, *τὰ τάγματα*, ὅπως ἔλεγον, ἐν κόσμῳ ἀκολουθοῦντες τὸν ἡγεμόνα, ὡς ὅτε ἦτο ἐν τῇ ζωῇ[6]. Τὸ φέρετρον συνώδευον, κατὰ διαστήματα, ψάλλοντες ἐπίσκοποι καὶ πρεσβύτεροι[1].

[1] νέκδουμ· σῶμα μὴ παραδοθὲν διηνεκεῖ ταφῇ, οἷα τὰ σμυρνούμενα, ἐκ τοῦ Λατινικοῦ necdum mandatum cadaver. Βλ. τὸ Ἑλληνικὸν γλωσσάριον τοῦ Du Gange ἐν λ. ν έ κ δ ο υ μ.

[2] Ἰ ω ά ν ο υ Δ α μ α σ κ η ν ο ῦ, Ὑπόμνημα τοῦ ἁγίου μεγαλομάρτυρος Ἀρτεμίου, Migne, P.G. 96. 1269.

[3] Καὶ τὸ τούτου σῶμα ταριχευθὲν τοῖς ἐν Κωνσταντινουπόλει βασιλικοῖς τάφοις ἐναπετέθη. Ζ ω σ ί μ ο υ, Ἱστορ. 246. 6.

[4] Ε ὐ σ ε β ί ο υ, Ἔνθ' ἀν. Migne, P. G. 20. 1221. Σ ω κ ρ ά τ ο υ ς, Ἐκκλησιαστικὴ ἱστορία, Migne, P. G. 67. 180.

[5] Ἰ ω ά ν ν ο υ Δ α μ α σ κ η ν ο ῦ, Ἔνθ' ἀν.

[6] Ε ὐ σ ε β ί ο υ, Ἔνθ' ἀν. Migne, P. G. 20. 1224. Ἰ ω ά ν ν ο υ Δ α μ α σ κ η ν ο ῦ, Ἔνθ' ἀν. Π α σ χ ά λ ι ο ν, Χρονικὸν 533. 9, Ζ ω σ ί μ ο υ, Ἱστορ. 172. 7. Κατὰ παρόμοιον τρόπον ἐν πολὺ μεταγενεστέρᾳ ἐποχῇ ὁ Κορνάρος περιγράφει ἐν τῷ Ἐρωτοκρίτῳ τὴν κηδείαν τοῦ ἀνεψιοῦ τοῦ ρηγός τῆς Βλαχίας Ἀρίστου μετακομιζομένου ἐξ Ἀττικῆς εἰς Βλαχίαν. Κατὰ τὴν περιγραφήν, ἥτις εἶναι ἀπήχησις τῶν κατὰ τοὺς Βυζαντινοὺς χρόνους ἐθιζομένων καὶ δὲν ἐπηρεάσθηἐκ τῆς κηδείας Βενετοῦ Δουκὸς ἢ Ἀρχιστρατήγου, ἣν θὰ εἶδεν ὁ ποιητὴς ἐν Χάνδακι, ὡς δέχεται ὁ Στ. Ξανθουδίδης (Ἐρωτόκριτος σ. 449) κατὰ τὴν περιγραφὴν λοιπὸν τοῦ ποιητοῦ, ὁ νεκρὸς ἐτέθη ἐντὸς ἀργυροῦ φερέτρου τοποθετηθέντος ἐπὶ ἁμάξης συρομένης ὑπὸ ἓξ ἵππων, ἐν ᾧ

ἐμαζωχτήκαν κι' ἤρθασι τοῦ ρῆγα τὰ φουσσᾶτα
κι' ἐσυντροφιάσαν τὸ νεκρὸ κλαίοντας εἰς τὴ στράτα
κι' ὀπίσω τὰ κοντάρια ντως κολοσυρτὰ τ' ἀφήνα,
τὴ θλῖψι καὶ τὸν πόνον τως ἐδείχνα μετὰ κεῖνα

(Κ ο ρ ν ά ρ ο υ, Ἐρωτόκριτος Δ'. 1944, 1957. 1977, ἐκδ. Ξανθουδίδου).

Τὴν εἰς τὴν πρωτεύουσαν φθάνουσαν σορόν, ἥτις, ἂν κρίνῃ τις ἐκ τῶν περὶ τῆς μεταφορᾶς τῆς σοροῦ τῆς Πλακίλλης λεγομένων, ἦτο κεκαλυμμένη, ὑπεδέχοντο οἱ ἄρχοντες καὶ ἡ σύγκλητος, στρατὸς καὶ πλῆθος λαοῦ ἐξερχόμενοι τῆς πόλεως καὶ τὴν προέπεμπον θρηνοῦντες εἰς τὰ ἀνάκτορα[2], ψαλλόντων τῶν κληρικῶν τοὺς νεκρικοὺς ὕμνους[3].

ΟΙ ΕΝ ΤΩι ΠΑΛΑΤΙΩι ΑΠΟΘΝΗΣΚΟΝΤΕΣ ΒΑΣΙΛΕΙΣ

Ὁσάκις οἱ βασιλεῖς τοῦ Βυζαντίου κατέκειντο ἑτοιμοθάνατοι ἐν τοῖς ἀνακτόροις, ἐπὶ τῆς κλίνης των, ἐξομολογούμενοι μετελάμβανον τῶν ἀχράντων μυστηρίων καὶ ἔδιδον τὰς τελευταίας αὐτῶν παραγγελίας εἰς τοὺς περιστοιχίζοντας οἰκείους, παραδίδοντες, οὐχὶ σπανίως, τὸν δακτύλιόν των εἰς τὸν υἱὸν καὶ διάδοχον ἢ εἰς ἀγαπώμενον συγγενῆ ἢ πιστὸν φίλον.

Μετὰ τὸ ψυχορράγημα καὶ τὴν ἐκπνοὴν τοῦ φίλου νεκροῦ, ἀφ' οὗ ἐγίνετο τὸ κλείσιμον τῶν ὀφθαλμῶν καὶ τοῦ στόματος αὐτοῦ, ἡ λοῦσις καὶ τὸ σαββάνωμα, τὸ ὁποῖον ἐκαλεῖτο *λαζάρωμα*, ἤρχιζεν ὁ θρῆνος, ἐν ἰδιαιτέρῳ κουβουκλίῳ, τὸ ὁποῖον εἰς παλαιοτέραν ἐποχὴν ὑπῆρχεν εἰς τὸ *τετράπυλον* ἢ *τετράβηλον*[4].

Ἐκεῖ, συρομένων τῶν βήλων, ἵνα μὴ θεῶνται καὶ ξένοι, συνεκεντροῦντο ἡ σύζυγος, τὰ τέκνα καὶ οἱ συγγενεῖς τοῦ μεταστάντος καὶ οἱ οἰκειότατοι τῶν ἀνακτορικῶν ὑπαλλήλων. (Εἰκ. 1, 2 καὶ 3.) Ἡ βασίλισσα καὶ τὰ τέκνα περικυκλοῦντα τὴν νεκρικὴν κλίνην καὶ ἐναγκαλιζόμενα τὸν νεκρόν, ἔχοντα ἐσταυρωμένας τὰς χεῖρας ἐπὶ τοῦ στήθους, ἀπωλοφύροντο[5].

Ὁ βασιλικὸς θρῆνος κατ' οὐδὲν διέφερε τοῦ λαϊκοῦ ἀκολουθῶν «τὸν τοῦ πένθους νόμον»· οἱ οἰκεῖοι δῆλα δὴ οἰμώζοντες οὐ μόνον *ἐκόπτοντο*[6],

[1] Βίος ἁγίου Κωνσταντίνου. Θ. Ἰ ω ά ν ν ο υ, Μνημεῖα ἁγιολογικὰ σ. 224.

[2] Γ ρ η γ ο ρ ί ο υ Ν ύ σ σ η ς, Ἐπιτάφιος λόγος εἰς Πλακίλλαν βασίλισσαν, Migne, P, G. 46. 885.

[3] Γ. Π α χ υ μ έ ρ η. Μιχαὴλ Παλαιολόγος 1. 125. 14.

[4] T h. P r e g e r, Κωδινοῦ, Πάτρια Κωνσταντινουπόλεως 2. 181. 10 ἑξ.

[5] Γ ρ η γ ο ρ ί ο υ Ν ύ σ σ η ς, Εἰς Πουλχερίαν λόγος, Migne, P.G. 46. 873. Ο ἱ σ υ ν ε χ ί ζ ο ν τ ε ς τ ὸ ν Θ ε ο φ ά ν η 466. 19 ἑξ. T h. P r e g e r, Κωδινοῦ Πάτρια Κωνσταντινουπόλεως 2. 181. 10 ἑξ.

[6] Ο ἱ σ υ ν ε χ ί ζ ο ν τ ε ς τ ὸ ν Θ ε ο φ ά ν η 466, 19 ἑξ. 467. 4. T h. P r e g e r, Ἔνθ' ἀν. 2. 181. 15.

ἀλλὰ καὶ τὰς παλάμας συνέκρουον[1] καὶ τὰς τρίχας τῆς κεφαλῆς αἱ γυ-

Εἰκ. 1. Ἡ τελευτὴ τοῦ βασιλέως Ἀλεξάνδρου, θείου Κωνσταντίνου τοῦ Πορφυρογεννήτου.
Ἐκ τοῦ χειρογράφου τοῦ Σκυλλίτση. (Hautes études C 1054).

Εἰκ. 2. Ἡ τελευτὴ τῆς βασιλίσσης Ἑλένης, συζύγου Κωνσταντίνου τοῦ Πορφυρογεννήτου.
Ἐκ τοῦ χειρογράφου τοῦ Σκυλλίτση. (Hautes études C 1119).

[1] Ὁ Γρηγόριος Νύσσης, Ἔνθ' ἀν. 48. 869 ὁμιλεῖ διὰ τὰς ἀλλήλαις συναρασσομένας χεῖρας. Πβ. τοῦ αὐτοῦ, Περὶ παρθενίας, Migne, P. G. 46. 322.

ναῖκες ἐξέλυον[1] καὶ τὰς παρειὰς διὰ τῶν ὀνύχων ἤμυσσον[2] καὶ ἐπὶ τοῦ ἐδάφους ἐρρίπτοντο ἢ ἐκάθηντο[3] πενθικὴν φοροῦντες στολὴν καὶ συνεχῶς τὸν ἀποθανόντα ἀνακαλούμενοι[4].

Εἰκ. 3. Ρωμανὸς ὁ Β' ἐπὶ τῆς νεκρικῆς του κλίνης.
Ἐκ τοῦ χειρογράφου τοῦ Σκυλλίτση. (Hautes études).

Ἀφ' οὗ οὕτως ἐπὶ ἓξ ὥρας, κατὰ τὰ πάτρια τῆς Κωνσταντινουπό-

[1] Ed. Kurtz, Die Gedichte des Christophoros Mitylinaios σ. 5. Μιχαὴλ Ψελλοῦ, Scripta minora, σ. 174. 27 (Drexl). Θεοδώρου Προδρόμου, Στίχοι μονῳδικοὶ (Boissonade, Anecdota nova, 375. 117). Ἡ λύσις τῆς κόμης, προοίμιον τοῦ θρήνου, συχνὰ κατὰ τὰς κηδείας τῶν ἁπλῶν πολιτῶν ἀναφέρεται. Ὁ Χρυσόστομος ἐπανειλημμένως ὁμιλεῖ περὶ τῆς λύσεως τῶν γυναικείων πλοκάμων κατὰ τὸν θρῆνον (Migne, P. G. 52. 576, 61. 698. 702) ψέγων τὰς γυναῖκας ὅτι οὕτως ἐδείκνυον γυμνὴν τὴν κεφαλὴν «ἣν ἔδει κρύπτειν». Τὸ ἔθιμον τοῦτο διατηρεῖται καὶ σήμερον. Πβ., πλὴν ἄλλων, καὶ τοὺς σημερινοὺς Μανιατικοῦ μυρολογίου στίχους

ξέπλεξα τὰ ξανθὰ μαλλιὰ
τὸ μυρολόϊ νὰ τοῦ εἰπῶ

Κ. Πασαγιάννη, Μανιάτικα μοιρολόγια καὶ τραγούδια σ. 76 καὶ τὴν ἐν τῇ Στερεᾷ Ἑλλάδι πρὸς γυναῖκα λεγομένην κατάραν «ποῦ νὰ σὲ δῶ ξέπλεγη»!

[2] Μανουὴλ Φιλῆ, Στίχοι διάφοροι 1. 406. 407.

[3] Χρυσοστόμου, Περὶ κατανύξεως λόγος Α'. (Migne, P. G. 47. 409). Σωζομενοῦ, Ἐκκλ. ἱστορ. 6. 16. 47. Ἄννης Κομνηνῆς, Ἀλεξιὰς 2. 378. 10.

[4] Χρυσοστόμου, Ἔνθ' ἀν. Θεοδώρου Προδρόμου, Ἔνθ' ἀν. Τὸ ἀνακαλοῦμαι, ὡς γνωστόν, κατὰ τοὺς Βυζαντινοὺς χρόνους, ἐκ τῆς ἀρχαίας χρήσεως τοῦ ἀνακαλεῖσθαι τὸν θανόντα λαβὸν τὴν ἀρχήν, ἐσήμαινε θρηνῶ. Ἐντεῦθεν ὁ θρῆνος ἐπὶ νεκρῷ, τὸ μυρολόγιον, ἐκαλεῖτο ἀνάκλημα.

λεως, ἐθρηνεῖτο ὁ νεκρός, μετεφέρετο ἡ νεκρικὴ κλίνη εἰς τὴν ἐν τοῖς ἀνακτόροις τῆς Δάφνης αἴθουσαν τῶν ιθ'. ἀκκουβίτων, ἐφ' ὅσον ἐννοεῖται ἐπρόκειτο περὶ τοῦ ἱεροῦ παλατίου, καὶ ἐκεῖ ἐτοποθετεῖτο ἐν τῷ μέσῳ τῆς αἰθούσης ἐπὶ ὑψηλοῦ ἰκριώματος[1].

Ὁ νεκρὸς ἦτο ἐστολισμένος «βασιλικοῖς κόσμοις, πορφύρᾳ τε καὶ διαδήματι[2]», ἔφερε δῆλα δὴ «σηρικὰ χρυσόσημα πέπλα[3]», ἤτοι στιχάριον διβητήσιον καὶ χρυσῆν χλαμύδα[4], πρὸς δὲ καὶ στρατιωτικὰ ὑποδήματα, τὰ *καμπάγια* καλούμενα[5]. Τὰ τῶν βασιλισσῶν φορέματα, κατὰ τὰ μεσαιωνικὰ ποιήματα, εἶχον περίσσειαν χρυσοῦ καὶ μαργαριτῶν, ὡς ἄλλως τε καὶ τῶν βασιλέων, τὰ δὲ σανδάλιά των ἦσαν κατάστικτα ἐκ πολυτίμων λίθων[6].

Τὸν νεκρικὸν δὲ στολισμὸν τῶν βασιλέων, ἂν κρίνῃ τις ἐκ τῶν ὑπὸ Κωνσταντίνου τοῦ Πορφυρογεννήτου περὶ τῆς κηδείας τοῦ Ζήνωνος λεγομένων, ἔκαμνον οἱ τοῦ βασιλικοῦ ἱματιοφυλακίου ὑπάλληλοι, οἱ *βεστοσακράνοι*[7].

---

[1] Εὐσεβίου, Εἰς τὸν βίον τοῦ μακαρίου Κωνσταντίνου τοῦ βασιλέως, Migne, P. G. 20. 1221. Σωκράτους, Ἐκκλ. ἱστορ., Migne, P. G. 67. 180.

[2] Εὐσεβίου, Ἔνθ' ἀν. P. G. 20. 1221. Περὶ τοῦ στολισμοῦ τοῦ νεκροῦ βραδύτερον ὡμίλησε καὶ ὁ Ζωναρᾶς, Ἐπιτομὴ ἱστορ. 3. 764. 15. Κατὰ τὸν Ἐρωτόκριτον τοῦ Κορνάρου, τοῦ Ἀρίστου, ἀνεψιοῦ τοῦ ρηγὸς τῆς Βλαχιᾶς νεκροῦ,

καὶ τὸ κορμίν του μ' ἅρματα ὁλάργυρα τὸ ντύνου,
στεφάνι στὰ χρυσᾶ μαλλιὰ ὁλόχρυσο τ' ἀφίνου.

(Κορνάρου, Ἐρωτόκριτος Δ'. 1955 ἔκδ. Ξανθουδίδου).

[3] Γ. Παχυμέρη, Μιχαὴλ Παλαιολόγος 1. 125. 12.

[4] Κωνσταντίνου Πορφυρογεννήτου, Ἔκθεσις 275. 18, 423. 2. Τὸ διβητήσιον ἦτο στιχάριον (423. 2) εἴτε αὐρόκλαβον (auroclavum) μὲ χρυσᾶ δῆλα δὴ κεντήματα (aureos clavos), ὅπως ἐν τῇ προκειμένῃ περιπτώσει ἢ καὶ παγανόν, ἁπλοῦν δῆλα δὴ καὶ λιτὸν ἄνευ κοσμημάτων (Ἔκθεσις 181. 5). Διβητήσιον καὶ χλαμύδα ἐφόρει ὁ βασιλεὺς καὶ κατὰ τὴν στέψιν του (Λέοντος Γραμματικοῦ, Χρονογρ. 246. 20). Διβητήσιον ἐπ' ἴσης ἐφόρει ὁ βασιλεὺς καὶ κατὰ τὴν προαγωγὴν ἢ χειροτονίαν ἀρχόντων εἰς διάφορα ἀξιώματα ὡς λ. χ. νωβελησίμου καὶ πατρικίου (Κ. Πορφυρογεννήτου, Ἔκθεσις τῆς βασιλείου τάξεως 226. 6, 237. 4) Ὡς παραδίδει ὁ Πορφυρογέννητος (Ἔνθ' ἀν. 423. 2) ὁ Ἀναστάσιος ἀνακηρυχθεὶς βασιλεὺς ἀνῆλθεν εἰς τὸ ἱππικὸν φορέσας στιχάριον διβητήσιον.

[5] Κωνσταντίνου Πορφυρογεννήτου, Ἔκθεσις 275. 18. Περὶ τῶν ὑποδημάτων τούτων βλ. Φ. Κουκουλέ, Περὶ τῆς ὑποδέσεως τῶν Βυζαντινῶν (Ἐπιστ. Ἐπετ. τῆς Φιλοσ. Σχολῆς τοῦ Πανεπιστ. Ἀθηνῶν 1935—1936 σ. 123) καὶ J. Ebersolt, Mélanges d'histoire et d'archéologie byzantines σ. 64.

[6] Διήγησις πολυπαθοῦς Ἀπολλωνίου Τύρου στίχ. 390 (Wagner, Carmina Graeca medii aevi σ. 261).

[7] Κωνσταντίνου Πορφυρογεννήτου, Ἔκθεσις τῆς βασιλείου τάξεως 422. 9.

Τὸ φέρετρον, ἐφ' οὗ ὁ νεκρός, *κλίνη τῆς λύπης* καλούμενον, ἦτο κατὰ τὰς μαρτυρίας τῶν συγγραφέων *χρυσοῦν*[1] ἢ *χρυσοκόλλητον*[2] καὶ διὰ μαργαριτῶν καὶ πολυτίμων λίθων κεκοσμημένον[3].

Κατὰ τὸν Ψευδευσέβιον, περὶ τὸ σκήνωμα τοῦ ἐν τῇ αἰθούσῃ τῶν ιθ'. ἀκκουβίτων τοποθετηθέντος Μ. Κωνσταντίνου ἧπτον φῶτα ἐπὶ χρυσῶν σκευῶν θαυμαστὸν παρέχοντα θέαμα[4], κατ' ἄλλας δὲ μαρτυρίας περὶ τὴν νεκρικὴν βασιλικὴν κλίνην ἐγίνετο πάννυχος δᾳδουχία, ἤτοι πάννυχον ἄναμμα λαμπάδων συνοδευόμενον ὑπὸ ὁλονυκτίου ὑμνῳδίας τῶν κληρικῶν[5]. (Εἰκ. 4.)

Εἰκ. 4. Ἡ πρόθεσις Μιχαὴλ τοῦ Β'.
Ἐκ τοῦ χειρογράφου τοῦ Σκυλλίτση. (Hautes études C 921).

Ὁ Κωνσταντῖνος Πορφυρογέννητος, λόγον ποιούμενος περὶ τοῦ θανάτου τοῦ βασιλέως Ζήνωνος[6], λέγει ὅτι κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς κηδείας αὐτοῦ «οἱ βεστοσακράνοι καὶ οἱ ζωγράφοι καὶ οἱ μονητάριοι τὰ συνήθη

---

[1] Γρηγορίου Νύσσης, Εἰς Πουλχερίαν λόγος, Migne, P. G. 46. 868. Εὐσεβίου, Εἰς τὸν βίον τοῦ μακαρίου Κωνσταντίνου βασιλέως, Migne, P. G. 20. 1221. Σωκράτους, Ἐκκλ. ἱστορ. Ἔνθ' ἀν. Κωνσταντίνου Πορφυρογεννήτου, Ἔκθεσις τῆς βασιλείου τάξεως 275. 16.

[2] Οἱ συνεχίζοντες τὸν Θεοφάνη 466. 19.

[3] Γρηγορίου Νύσσης, Ἔνθ' ἀν. P.G. 46. 868.

[4] Εὐσεβίου, Ἔνθ' ἀν.

[5] Θεοφυλάκτου Σιμοκάττου, Ἱστορ. 37. 10 (Βόνν.). Τὸ μεταγενέστερον ποίημα περὶ τοῦ πολέμου τῆς Τρωάδος (στίχ. 710) ὁμιλεῖ διὰ θυμιατήρια ὁλόχρυσα καὶ λαμπάδες χρυσωμένες.

[6] Περὶ τοῦ οἰκτροῦ θανάτου τοῦ Ζήνωνος βλ. Ζωναρᾶ, Ἐπιτομὴν ἱστορ. 3. 132. 13 ἑξ.

ἔπραξαν[1]». Ὁ Reiske, σχολιάζων τὸ χωρίον, λέγει, φρονοῦμεν, ἀσαφῆ[2]. Περὶ τοῦ ἔργου τῶν βεστοσακράνων εἴπομεν μικρὸν ἀνωτέρω· οἱ ζωγράφοι ἀσφαλῶς θὰ ἐζωγράφιζον τὴν εἰκόνα τοῦ νεκροῦ διὰ μέλλουσαν ἀναπαράστασιν αὐτῆς[3], οἱ δὲ μονητάριοι θὰ ἔπραττον τὸ ἴδιον διὰ μέλλουσαν, ἴσως, κοπὴν νομισμάτων[4]. Ἂν τὰ νομίσματα ταῦτα παρίστανον τὴν ἀποθέωσιν τοῦ βασιλέως, τὸ ἔθιμον πρέπει νὰ ὑπολάβωμεν ὅτι δὲν διετηρήθη καθ' ὅλους τοὺς αἰῶνας τῆς Βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας, καὶ μάλιστα μετὰ τὴν εἰκονομαχίαν, μ' ὅλον ὅτι ὑπάρχουσι καὶ ἀντίθετοι γνῶμαι[5].

Εἰς τὴν αἴθουσαν τῶν ιθ'. ἀκκουβίτων προσήρχοντο, ἵνα συλλυπηθῶσιν, οἱ ἀνώτατοι ἄρχοντες, μάγιστροι, πατρίκιοι καὶ πάντες οἱ συγκλητικοί, ἐπίσημον φοροῦντες στολήν, ὅταν δ' ἔφθανεν ἡ ὥρα τῆς ἐκκομιδῆς, παρόντος καὶ τοῦ πατριάρχου καὶ τοῦ κλήρου, μετὰ τὴν σχετικὴν νεκρώσιμον εὐχήν, ὁ πραιπόσιτος ἔνευε πρὸς τὸν ἐπὶ τῆς καταστάσεως, ὅστις, ἀποτεινόμενος πρὸς τὸν νεκρὸν ἔλεγε τρίς· «ἔξελθε, βασιλεῦ, καλεῖ σε ὁ βασιλεὺς τῶν βασιλευόντων καὶ κύριος τῶν κυριευόντων». Μετὰ τοὺς λόγους τούτους, ἡ κλίνη ἐσηκώνετο ὑπὸ τῶν βασιλικῶν πρωτοσπαθαρίων καὶ φερομένη ἐτοποθετεῖτο ἐντὸς τῆς Χαλκῆς, ὅπου ἐψάλλοντο εὐχαὶ καὶ ἐδίδετο ὑπὸ τῶν παρόντων ὁ τελευταῖος ἀσπασμός[1], τοῦ ἐπὶ τῆς καταστάσεως πάλιν τρὶς ἀναφωνοῦντος τὸ ἔξελθε, βασιλεῦ, κτλ.

Εἴπομεν ὅτι ἐν τοῖς ἀνακτόροις παρίσταντο κατὰ τὴν νεκρώσιμον τελετὴν οἱ ἀνώτεροι ἄρχοντες, ἀπαγορευομένης εἰς τὸν λαὸν τῆς εἰσόδου εἰς τὰ ἀνάκτορα. Ὑπῆρχον ἐν τούτοις περιστάσεις ὡς λ. χ. κατὰ τὴν κηδείαν τοῦ πρακατόχου τοῦ Μαυρικίου Τιβερίου καὶ Κωνσταντίνου τοῦ Πορφυρογεννήτου, καθ' ἃς ὁ λαός, παραβαίνων τὰ κεκανονισμένα καὶ παραβιάζων τὴν εἴσοδον, ἔφθανε πενθηφορῶν ἐντὸς τῆς αὐλῆς τῶν ἀνακτόρων καὶ παρακολουθῶν τὰ ἐντὸς τῆς Χαλκῆς τελούμενα, ἔκλαιε καὶ ὠδύρετο διὰ τοῦ ἡγεμόνος τὴν ἀπώλειαν[2].

ΠΡΟΣ ΤΟ ΜΝΗΜΟΘΕΣΙΟΝ

Μετὰ ταῦτα ἡ κλίνη, φερομένη πάντοτε ὑπὸ τῶν βασιλικῶν πρωτοσπαθαρίων, ἐξήγετο τῶν ἀνακτόρων καὶ διὰ τῆς μέσης ὁδοῦ ἐφέρετο εἰς τὸν τόπον τῆς καταθέσεως, ὅστις συνήθως διὰ τοὺς τῶν παλαιοτέρων αἰώνων βασιλεῖς ἦτο ὁ ναὸς τῶν ἁγίων Ἀποστόλων[3].

Προκειμένου περὶ τῆς κηδείας τοῦ Τιβερίου, ὁ χρονογράφος λέγει ὅτι ἡ ἐκφορὰ ἐγένετο «μετὰ τὸν ὄρθρον τὰς ἀκτῖνας προβάλλοντος τοῦ ἡλίου καὶ τὸ ὑπέργειον διατρέχοντος ἡμισφαίριον[4]». Περὶ τοῦ χρόνου τῆς ἐκφορᾶς ἄλλων βασιλέων δὲν ἔχομεν σχετικὰς πληροφορίας, ἂν λάβωμεν ὅμως ὑπ' ὄψιν ὅτι διὰ τὰς βασιλικὰς τελετὰς ἐφηρμόζετο ὡρισμένον τυπικόν, πιθανὸν εἶναι νὰ δεχθῶμεν ὅτι καὶ τῶν ἄλλων Βυζαντινῶν βασιλέων κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον θὰ ἐγίνετο ἡ ἐκφορά.

---

[1] Κωνσταντίνου Πορφυρογεννήτου, Ἔκθεσις 422. 9.

[2] Βλ. τὰ ἐν τῷ Β' τόμῳ σελ. 438 σχόλια.

[3] Ἰδ. καὶ Γερογιάννη, Βυζαντινὴ τέχνη καὶ Βυζαντινοὶ καλλιτέχναι σ. κ'.

[4] Ἔπιθι καὶ τὸ Λατινικὸν λεξικὸν τοῦ Du Cange ἐν λ. numularius καὶ monetarius.

[5] Ὑπάρχουσιν οἱ φρονοῦντες ὅτι, τῆς ἀποθεώσεως οὔσης ἐθνικοῦ ἐθίμου, μόνον οἱ ἐθνικοὶ τὴν ἀπένεμον εἰς τοὺς αὐτοκράτοράς των καὶ ὅτι αὕτη ἐξηκολούθησε μόνον μέχρι Μ. Κωνσταντίνου ἢ καὶ Θεοδοσίου τοῦ Μ. (βλ. πρὸς τοῖς ἄλλοις καὶ τὸ ἄρθρον τοῦ Leclercq, Constantin ἐν τῷ Dictionnaire d'archéologie Chrétienne et de liturgie III. 2688 ὡς καὶ τὸ τοῦ G. Herzog-Hauser ἄρθρον Kaiserkult ἐν τῇ RE τοῦ Pauly-Wissowa Suppl. Bd. IV. 852). Ἄλλοι, στηριζόμενοι εἰς στίχον ἐπιγράμματος ἀναφερομένου εἰς Θεοδόσιον τὸν Β'. τέθνηκεν ὡς ἄνθρωπος, ἀλλὰ ζῇ Θεός, ὑποστηρίζουσιν ὅτι ἐξηκολούθησεν αὕτη μέχρι τοῦ βασιλέως τούτου. Τὴν συνέχειαν τοῦ ἐθίμου τῆς ἀποθεώσεως ὑποστηρίζουσί τινες στηριζόμενοι εἰς τὸ ὅτι ὁ βασιλεὺς προσηγορεύετο θεῖος, θειότατος ἢ ὁ τῆς θείας λήξεως, μ' ὅλον ὅτι ταῦτα ἦσαν ἁπλαῖ τυπικαὶ φράσεις. Ὁ Gasquet (L'autorité impériale en matière religieuse σ. 81 στηριζόμενος εἰς τὰ ἐν τῷ ναῷ τῶν ἁγίων Ἀποστόλων καὶ πρὸ τῆς ταφῆς ὑπὸ τοῦ ἐπὶ τῆς καταστάσεως λεγόμενα «εἴσελθε, βασιλεῦ, καλεῖ σε ὁ βασιλεὺς τῶν βασιλευόντων καὶ κύριος τῶν κυριευόντων» φρονεῖ ὅτι ταῦτα ὑποδεικνύουσιν τὴν συνέχισιν τοῦ ἐθίμου τῆς ἀποθεώσεως, καὶ μέχρι Κωνσταντίνου τοῦ Πορφυρογεννήτου. Διὰ τὸ ζήτημα νομίζω ὅτι σημασίαν ἔχει τὸ ἀνωτέρω μνημονευθὲν χωρίον Κωνσταντίνου τοῦ Πορφυρογεννήτου περὶ τῆς κηδείας τοῦ Ζήνωνος, καθ' ὃ οἱ μονητάριοι «τὰ συνήθη ἔπραξαν». Ἂν τὰ συνήθη ἀνέφερε παλαιότερον τοῦ Πορφυρογεννήτου ἢ σύγχρονον τῆς κηδείας κείμενον καὶ ἂν ταῦτα ἀναφέρωνται εἰς τὰ νομίσματα τῆς ἀποθεώσεως, τότε μέχρι τῆς ἐποχῆς τοῦ Ἀναστασίου θὰ ἐπικράτει τὸ ἔθιμον. Ἂν πάλιν αὐτὸς ὁ Πορφυρογέννητος ἔγραψεν ὅτι οἱ μονητάριοι ἔπραξαν τὰ ἐπὶ τῆς ἐποχῆς του συνηθιζόμενα, τότε πρέπει νὰ δεχθῶμεν ὅτι μέχρι τοῦ Ι'. αἰῶνος τὸ ἔθιμον συνεχίζετο. Ὁ Gasquet, (Ἔνθ' ἀν. σ. 82) φρονεῖ ὅτι ἡ ἀποθέωσις ἐξέλιπε μὲ τὴν πτῶσιν τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους καὶ οἱ L. Brehier καὶ P. Batiffol ἐν τῷ ἔργῳ των Les survivances du culte imperial romain σ. 70 καὶ 71 εἶναι τῆς γνώμης ὅτι τὰ κατὰ τὴν κηδείαν τῶν βασιλέων συνηθιζόμενα ὑπενθυμίζουσι τὴν λατρείαν τῶν αὐτοκρατόρων καὶ εἶναι ἀνάμνησις τῆς ἀρχαίας ἀποθεώσεως.

[1] Κωνσταντίνου Πορφυρογεννήτου, Ἔκθεσις τῆς βασιλείου τάξεως 276. 2 ἑξ.

[2] Οἱ συνεχίζοντες τὸν Θεοφάνη 467. 14, Θεοφυλάκτου Σιμοκάττου, Ἱστορ. 37. 7.

[3] Πασχάλιον Χρονικὸν 533. 5 ἑξ. Κωνσταντίνου τοῦ Πορφυρογεννήτου, Ἔκθεσις τῆς βασιλείου τάξεως 276. 10 ἑξ.

[4] Θεοφυλάκτου Σιμοκάττου, Ἱστορ. 37. 11.

'Ηκολούθει δ' ἡ νεκρώσιμος πομπὴ τὴν ἑξῆς τάξιν. Εἰς δύο στίχους προπορευόμενοι καὶ παρόντος τοῦ Πατριάρχου καὶ τῶν ἐνδημούντων ἱεραρχῶν[1], ἔβαινον οἱ κληρικοὶ λαμπάδας κρατοῦντες καὶ ψάλλοντες[2], προηγοῦντο δὲ τοῦ φερέτρου οἱ στενοὶ συγγενεῖς, κατὰ περιστάσεις δὲ καὶ ὁ βασιλεύς, ἄν τινα τῶν στενῶν συγγενῶν ἐκήδευεν οὗτος, ἄνευ στέμματος, εἰς ἔνδειξιν πένθους[3]. Τοῦ φερέτρου εἵποντο ἄρχοντες ἐν ἐπισήμῳ στολῇ, καὶ δὴ οἱ συγκλητικοί, κηροὺς κρατοῦντες[4] καὶ ἐπιταφίους ἐπαίνους λέγοντες[5].

Τὰ πάτρια τῆς Κωνσταντινουπόλεως μνείαν ποιοῦνται τῆς παρουσίας καὶ βασιλικῶν γυναικῶν ἐπιστρεφουσῶν μετὰ τὴν κηδείαν εἰς τὰ ἀνάκτορα[6]· αὗται, ἂν κρίνῃ τις ἐκ τῶν κατὰ τὰς λαϊκὰς κηδείας συμβαι-

---

1 Βραδύτερον καὶ ἐν Νικαίᾳ ἡ ταφὴ τοῦ βασιλέως ἐγίνετο παρόντος τοῦ Πατριάρχου καὶ τῶν ἐν τῇ πόλει παρευρισκομένων ἱεραρχῶν ὡς καὶ ἐκκρίτου μέρους τοῦ κλήρου. Γεωργίου Παχυμέρη, Μιχαὴλ Παλαιολόγος 1. 501. 2.

2 Ὁ Γρηγόριος Νύσσης, Εἰς Πουλχερίαν λόγος (Migne, P. G. 46. 868) ὁμιλεῖ διὰ «τὸ ἐκ τοῦ πυρὸς φῶς πολύ τε καὶ ἄφθονον κατὰ τὰ πλάγια ἑκατέρωθεν τῇ συνεχείᾳ τῶν ἐκ κηροῦ λαμπάδων παρατεινόμενον».

3 Εὐσεβίου, Εἰς τὸν βίον τοῦ μακαρίου Κωνσταντίνου τοῦ βασιλέως, Migne, P. G. 20. 1225. Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, Ὑπόμνημα τοῦ ἁγίου μεγαλομάρτυρος Ἀρτεμίου, Migne. P. G. 96. 1269. Λέοντος Διακόνου, Ἱστορ. 83. 21. Μιχαὴλ Ψελλοῦ, Χρονογρ. σ. 49 (Σάθα). Γ. Παχυμέρη, Μιχαὴλ Παλαιολόγος 2. 378. 7. Ὁ ποιητὴς τοῦ Ἐρωτοκρίτου περιγράφων βραδύτερον τὴν κηδείαν τοῦ Ἀρίστου, ἀνεψιοῦ τοῦ ρηγὸς τῆς Βλαχιᾶς, γράφει

κι' ὁ ρῆγας μὲ τὰ θλιφτικά, μὲ δίχως τὴν κορώνα,
τὸ λείψανο συντρόφιαζεν ἐκεῖ ποὺ τὸ σηκώνα.

(Κορνάρου, Ἐρωτόκριτος Δ'. 1961 ἔκδ. Ξανθουδίδου). Ὡς ἐκ τῶν συγγραφέων πληροφορούμεθα, οἱ βασιλεῖς δὲν ἐφόρουν στέμμα καὶ ἐν καιρῷ πανδήμου συμφορᾶς καὶ πένθους ὅταν π. χ. ἐγίνετο σεισμὸς καταστρεπτικὸς ἢ πυρκαϊὰ (Πβ. Μαλάλα, Χρονογρ. 421. 19, 489. 10. Κεδρηνοῦ, Ἱστορ. 641. 10). Ἄς προστεθῇ δ' ἐνταῦθα ὅτι Θεόδωρος Β'. ὁ Παλαιολόγος ἀναφέρεται ὅτι παρηκολούθει τὴν κηδείαν τῆς συζύγου Κλεόπης θρηνῶν. (Ἱερέως Ἰωάννου, Μονῳδια ἐπὶ τῇ ἀοιδίμῳ βασιλίσσῃ κυρίᾳ Κλεόπῃ, ἐν Σπ. Λάμπρου, Παλαιολόγεια καὶ Πελοποννησιακὰ 4. 159. 17.

4 Περὶ τῶν ὑπὸ τῶν συνοδευόντων τὴν κηδείαν τῶν ἁπλῶν πολιτῶν κρατουμένων λαμπάδων βλ., πλὴν ἄλλων, καὶ Συμεῶνος Μεταφράστου Βίος τοῦ ὁσίου Εὐθυμίου καὶ τῆς ὁσίας Εὐσεβίας, Migne, P. G. 114. 649. 997.

5 Χριστοφόρου Μυτιληναίου, Εἰς τὸν βασιλέα Ρωμανὸν, ἐπιτάφια ἡρωϊκὰ (Ed. Kurtz, Die Gedichte des Christophoros Mitylinaios ἀριθ. 8 στίχ. 28 σελ. 5). Οἱ συνεχίζοντες τὸν Θεοφάνη 473. 14, 700. 15, Θεοφυλάκτου Σιμοκάττου, Ἱστορ. 37. 12, Βίος τοῦ ὁσίου Εὐθυμίου 34. 2. 15 (De Boor).

6 Κωδινοῦ, Πάτρια Κωνσταντινουπόλεως 2. 181. 12 (Preger).

νόντων, θὰ εἵποντο τῶν συγγενῶν ἀνδρῶν[1]. Πλὴν δὲ τῶν ἐπισήμων, καὶ πλῆθος λαοῦ παρηκολούθει τὴν κηδείαν εἴτε ἑκατέρωθεν τῆς μέσης ὁδοῦ ἱστάμενον καὶ παρὰ τὰ ἄμφοδα, εἴτε καὶ ἀπὸ τῶν παραθύρων καὶ τῶν στεγῶν ὑψηλῶν οἰκοδομημάτων[2], καταρραῖνον τὴν παρερχομένην κλίνην[3].

Ὅταν ἡ νεκρώσιμος πομπὴ ἔφθανεν εἰς τὸν ναὸν τῶν ἁγίων Ἀποστόλων[4], ἡ κλίνη ἐτοποθετεῖτο ἐπὶ ὑψηλοῦ ἰκριώματος[5] καὶ ἐψάλλετο ἡ νεκρώσιμος ἀκολουθία, μετὰ τὴν λῆξιν τῆς ὁποίας ὁ πραιπόσιτος ἔνευεν εἰς τὸν ἐπὶ τῆς καταστάσεως, ὅστις πλησιάζων ἀνεφώνει τρίς· «εἴσελθε, βασιλεῦ, καλεῖ σε ὁ βασιλεὺς τῶν βασιλευόντων καὶ κύριος τῶν κυριευόντων» καὶ ἐν συνεχείᾳ «ἀπόθου τὸ στέμμα ἐκ τῆς κεφαλῆς σου». Τούτων λεχθέντων, ἀφῃρεῖτο τὸ στέμμα ἐκ τῆς κεφαλῆς τοῦ νεκροῦ, ἥτις περιεβάλλετο διὰ στέμματος σημεντεΐνου μετὰ πορφύρας λιτῆς, ἤτοι μεταξίνης πορφυρᾶς ταινίας, ἄνευ λίθων καὶ μαργάρων[6]. Μετὰ ταῦτα, ἀνοιγομένης τῆς νεκρικῆς λάρνακος, ὁ νεκρὸς ἐτοποθετεῖτο ἐντὸς αὐτῆς[7].

Εἰς τἀνωτέρω πρέπει νὰ προστεθῇ ὅτι ὁ ἐπὶ τῆς καταστάσεως ὁσάκις ἐκηδεύετο βασίλισσα, ἀνεφώνει «ἔξελθε, βασίλισσα, καλεῖ σε ὁ βασιλεὺς τῶν βασιλευόντων καὶ κύριος τῶν κυριευόντων» καὶ πάλιν ἐν τῷ

---

1 Ὅτι κατὰ τὰς κηδείας ἐβάδιζον χωριστὰ ἄνδρες καὶ γυναῖκες εἶπε Γρηγόριος ὁ Νύσσης ἐν τῷ βίῳ τῆς ὁσίας Μακρίνης (Migne, P. G. 46. 993). Τὸ ἔθιμον ἐννοεῖται εἶναι καὶ ἀρχαῖον· νόμος Ἀττικὸς διέτασσε «βαδίζειν τοὺς ἄνδρας πρόσθεν, ὅταν ἐκφέρωνται, τὰς δὲ γυναῖκας ὄπισθεν» Δημοσθένους, Πρὸς Μακάρτ. § 62. βλ. Ν. Πολίτου, Τὰ κατὰ τὴν ταφήν, Λαογρ. Σύμμεικτα 3. 335.

2 Γρηγορίου Νύσσης, Εἰς Πουλχερίαν λόγος, Migne, P. G. 46. 868. Οἱ συνεχίζοντες τὸν Θεοφάνη 467. 20. Βησσαρίωνος, Μονῳδία ἐπὶ τῷ μακαρίτῃ καὶ ἀοιδίμῳ βασιλεῖ κυρῷ Μανουὴλ τῷ Παλαιολόγῳ, (Σπ. Λάμπρου, Παλαιολόγεια καὶ Πελοποννησιακὰ 3. 286. 27).

3 Οἱ συνεχίζοντες τὸν Θεοφάνη 468. 6. Παρόμοιά τινα ἐγίνοντο καὶ κατὰ τὴν κηδείαν ἢ ἀνακομιδὴν τῶν λειψάνων ἁγίων ἀνδρῶν. Βλ. Γρηγορίου Θεολόγου, Ἐπιτάφιος εἰς Μέγαν Βασίλειον, Migne, P. G. 36. 601 καὶ εἰς τὸ κείμενον εἰς τὴν ἀνακομιδὴν τῶν λειψάνων τοῦ ὁσίου πατρὸς ἡμῶν καὶ ὁμολογητοῦ Θεοδώρου, Anal. Boll. 32—57.

4 Πρόκειται πάντοτε περὶ τῶν περιπτώσεων, καθ' ἃς ἐν τῷ ναῷ τούτῳ ἐγίνετο ἡ ταφή.

5 Εὐσεβίου, Εἰς τὸν βίον τοῦ μακαρίου Κωνσταντίνου τοῦ βασιλέως, Migne, P. G. 20. 1225.

6 Κωνσταντίνου Πορφυρογεννήτου, Ἔκθεσις τῆς βασιλείου τάξεως 276.13 ἑξ. Βλ. καὶ τὰ σχόλια τοῦ Reiske 2. 294. Σήμεντα (segmenta) ἀναφέρει ὁ Κωνσταντῖνος Πορφυρογέννητος ἐν τῷ ἔργῳ του πρὸς τὸν ἴδιον υἱὸν Ρωμανὸν (72. 2). Ἡ μὴ λιτὴ μίτρα ἦτο «χρυσῷ τε καὶ λίθοις πεποικιλμένη» Ἀγαθίου, Ἱστορ. 172. 1.

7 Οἱ συνεχίζοντες τὸν Θεοφάνη 468. 11.

ναῷ «εἴσελθε, βασίλισσα κτλ.» καὶ ὅτι, κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Πορφυρογεννήτου, «ὁ αὐτὸς τύπος καὶ ἡ αὐτὴ τάξις καὶ ἀκολουθία γίνεται καὶ εἰς τὴν τῆς Αὐγούστης κηδείαν [1]».

Η ΜΗ ΚΑΝΟΝΙΚΗ ΤΑΦΗ ΒΑΣΙΛΕΩΝ

Ἐν τοῖς ἀνωτέρω ὡμιλήσαμεν περὶ τῆς κανονικῆς κηδείας τῶν Βυζαντινῶν βασιλέων, ὡς ὅμως ἐκ τῆς ἱστορίας εἶναι γνωστόν, πολλῶν τούτων ὁ θάνατος ὑπῆρξε βίαιος, ἐν τοιαύτῃ δὲ περιπτώσει καὶ ἡ κηδεία αὐτῶν δὲν ἐτελεῖτο μετὰ τιμῶν καὶ κατὰ τὸ τυπικὸν τῆς αὐλῆς. Οὕτω τὸν δολοφονηθέντα Μιχαὴλ Γ΄. τυλίξαντες οἱ δολοφόνοι ἐντὸς τοῦ σαγίσματος τοῦ ἵππου αὐτοῦ μετέφερον καὶ ἔθαψαν εἰς τὴν μονὴν τῆς Χρυσοπόλεως, ὁπόθεν βραδύτερον Λέων ὁ ΣΤ΄., βασιλεὺς γενόμενος, μετέφερε τὰ λείψανά του ἐν πομπῇ ἐντὸς κυπαρισσίνου φερέτρου καὶ τὰ ἔθαψεν ἐν τῷ ναῷ τῶν ἁγίων Ἀποστόλων ἐντὸς λάρνακος [2]. Βραδύτερον τὸ πτῶμα τοῦ δολοφονηθέντος Νικηφόρου Φωκᾶ οἱ δολοφόνοι «θήκῃ σχεδιασθείσῃ ξυλίνῃ ὡς ἔτυχε περιστείλαντες μέσον τῶν νυκτῶν λαθραίως εἰς τὸν θεῖον τῶν Ἀποστόλων σηκὸν ἐξεκόμισαν καὶ κατὰ τὸ ἡρῷον ἔνθα τὸ τοῦ θείου καὶ ἀοιδίμου Κωνσταντίνου σῶμα κατάκειται ἐν μιᾷ τῶν βασιλικῶν σορῶν ἐκήδευσαν [3]». Γνωστὸν δ' εἶναι ὅτι καὶ τὸν νεκρὸν Μιχαὴλ τοῦ Η΄. τοῦ Παλαιολόγου ὁ υἱὸς αὐτοῦ Ἀνδρόνικος δὲν ἠξίωσε τῆς νενομισμένης ταφῆς διὰ τὴν ἀπὸ τοῦ ὀρθοῦ δόγματος παρατροπήν [4].

ΤΑ ΒΑΣΙΛΙΚΑ ΜΝΗΜΟΘΕΣΙΑ

Μετενεχθέντος τοῦ νεκροῦ τοῦ Μ. Κωνσταντίνου εἰς Κωνσταντινούπολιν, ὁ υἱὸς αὐτοῦ Κωνστάντιος τὸν ἔθαψεν ἐν λάρνακι ἐν τῷ ναῷ τῶν ἁγίων Ἀποστόλων [5], ἔκτοτε δ' οἱ Βυζαντινοὶ βασιλεῖς, τοὐλάχιστον

[1] Κωνσταντίνου Πορφυρογεννήτου, Ἔκθεσις τῆς βασιλείου τάξεως 276. 20.

[2] Οἱ συνεχίζοντες τὸν Θεοφάνη, 353. 4, 686. 6, 700. 10. Ζωναρᾶ, Ἐπιτομὴ ἱστορ. 3. 441. 1 ἑξ.

[3] Λέοντος Διακόνου, Ἱστορ. 91. 9. Περὶ τοῦ Ἀλεξίου Α΄. τοῦ Κομνηνοῦ ὁ Ζωναρᾶς (Ἐπιτομὴ ἱστορ. 3. 764. 16) ἔγραψε «οὔτε μὴν ἐκφορᾶς ἔτυχε βασιλεῖ καταλλήλου».

[4] Γ. Παχυμέρη, Ἀνδρόνικος Παλαιολόγος 2. 121. 5. Γ. Φραντζῆ, Χρον. 24. 10.

[5] Κατὰ τὸν Χρυσόστομον (Εἰς ἐπιστολὴν Β΄. πρὸς Κορινθίους ὁμιλία ΚΣΤ΄. Migne, P. G. 61. 582) ἡ λάρναξ τοῦ Μ. Κωνσταντίνου ἔκειτο ἐν τοῖς προθύροις τῶν ἁγίων Ἀποστόλων. Σωζομενοῦ, Ἐκκλ. ἱστορ. (Migne, P. G. 67. 1032.). Εὐσεβίου, Ἔνθ. ἀν. 20. 1212. Πβ. καὶ K. Egger, Die Begräbnisstäte des Kaisers Konstantin (Jahreshefte des Öster. Archäol. Institutes in Wien 16 σ. 212—230.)

οἱ περισσότεροι τῶν παλαιοτέρων, ἐθάπτοντο ἐν τῷ ναῷ τούτῳ [1] ἔν τε τοῖς δύο ἡρῴοις τοῖς ἀποκαλουμένοις τοῦ Μ. Κωνσταντίνου καὶ τοῦ Ἰουστινιανοῦ, ἐξ ὧν τὸ πρῶτον εἶχε μέχρι Ρωμανοῦ τοῦ Β΄. δέκα καὶ ἑπτὰ λάρνακας, εἰκοσιτέσσαρας δὲ τὸ δεύτερον, ὡς καὶ ἐν ταῖς πρὸς μεσημβρίαν καὶ ἄρκτον στοαῖς, ὧν ἡ πρώτη εἶχε τρεῖς λάρνακας καὶ δύο ἡ δευτέρα [2]. Κατάλογος τῶν βασιλικῶν λαρνάκων τούτων, αἵτινες ἦσαν τοποθετημέναι περὶ τὸν ναόν [3], παλαιότερον μὲν μᾶς παρέχεται ἐν τῇ ἐκθέσει τῆς βασιλείου τάξεως Κωνσταντίνου τοῦ Πορφυρογεννήτου, συγκροτηθεὶς πάντως μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Κωνσταντίνου, ἀφ' οὗ ἐν αὐτῷ οὗτος φέρεται ὡς ἀποθανών [4], βραδύτερον δὲ ὑπὸ τοῦ Νικολάου Μεσαρίτου [5] καὶ ἔπειτα ὑπὸ τοῦ Du Cange [6] καὶ τοῦ Banduri [7], οὐχὶ ὅμως καὶ ἄνευ σφαλμάτων ὑπὸ τῶν τελευταίων.

Εἶπον ὅτι αἱ περισσότεραι καὶ παλαιότεραι βασιλικαὶ λάρνακες εὑρίσκοντο ἐν τῷ ναῷ τῶν ἁγίων Ἀποστόλων [8], πρέπει ἐν τούτοις νὰ τονισθῇ ὅτι, πλὴν τοῦ ναοῦ τούτου, καὶ ἄλλοι ἐχρησιμοποιοῦντο πρὸς ταφὴν βασιλέων καὶ μελῶν τοῦ βασιλικοῦ οἴκου. Κατάλογον τοιούτων ναῶν παρέχει ἤδη ἡ ἔκθεσις τῆς βασιλείου τάξεως [9], διὰ τὴν μεταγενεστέραν δ' ἐποχὴν πληροφορίας δίδουσι καὶ οἱ Βυζαντινοὶ χρονογράφοι [10]. Οὕτως Ἑλένη ἡ σύζυγος Κωνσταντίνου τοῦ Πορφυρογεννήτου ἐτάφη ἐν τῇ μονῇ τοῦ Μυρελαίου [11], Βασίλειος ὁ Βουλγαροκτόνος ἐν τῷ κατὰ

[1] Κωνσταντίνου Πορφυρογεννήτου, Ἔκθεσις 642. 12 ἑξ.

[2] Κωνσταντίνου Πορφυρογεννήτου, Ἔκθεσις 642. 5 ἑξ. 644. 2 ἑξ. 646. 2 ἑξ. Ἔπιθι καὶ J. Ebersolt, Mission archéologique σ. 10.

[3] Συμεὼν ὁ Θεσσαλονίκης, Περὶ τοῦ τέλους ἡμῶν καὶ τῆς ἱερᾶς τάξεως τῆς κηδείας, Migne, P. G. 155. 677 λέγει· «καὶ γὰρ ἐν μὲν τῇ Κωνσταντίνου ἐν τῷ τῶν ἁγίων Ἀποστόλων μεγίστῳ σηκῷ οἱ μὲν ἀρχιερεῖς ἔνδον τοῦ θυσιαστηρίου ἐξ ἀρχῆς κατετίθεντο...... οἱ δὲ βασιλεῖς περὶ τὸν ναὸν καὶ κύκλωθεν τοῦ ναοῦ, ὡς δείκνυνται ἐκ τῶν τάφων». Καὶ ὁ Νικήτας Χωνιάτης περὶ τοῦ Μανουὴλ Κομνηνοῦ ὁμιλῶν λέγει ὅτι «τέθαπται ἐν τῇ μονῇ τοῦ Παντοκράτορος οὐκ ἐν αὐτῷ τῷ τεμένει, ἀλλ' ἐν τῷ περὶ τοῦτον ἡρῴῳ». Πβ. καὶ D. Petrakakos, Die Toten im Recht 119. 15.

[4] Κωνσταντίνου Πορφυρογεννήτου, Ἔκθεσις 643. 7. 19, 649. 2.

[5] Βλ. A. Heisenberg, Grabeskirche und Apostelkirche 2. 81. ἑξ. 87. 7.

[6] Du Cange, Constantinopolis Christiana IV. 109 ἑξ. Βλ. καὶ τὰ εἰς τὴν ἔκθεσιν τῆς βασιλείου τάξεως σχόλια τοῦ Reiske 2. 766.

[7] Banduri, Imperium Orientale 1. 121. ἑξ. Βλ. καὶ Heisenberg, Ἔνθ' ἀν. 2. 109.

[8] J. Ebersolt, Mission archéologique de Constantinople σ. 22.

[9] Κωνσταντίνου Πορφυρογεννήτου, Ἔκθεσις 646. 13 ἑξ.

[10] Ἔπιθι καὶ τὴν Constantinopolin Christianam τοῦ Du Cange.

[11] Οἱ συνεχίζοντες τὸν Θεοφάνη 473. 12.

τὸ Ἕβδομον ναῷ Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου[1], Ρωμανὸς ὁ Ἀργυρός, ὁ ἐν τῷ λουτρῷ ἀποπνιγείς, ἐν τῷ ναῷ τῆς Περιβλέπτου[2], ὁ Μανουὴλ Κομνηνὸς ὡς καὶ ἡ ἐξ Ἀλαμανῶν σύζυγός του ἐν τῇ μονῇ τοῦ Παντοκράτορος, ἐν τῇ αὐτῇ δὲ μονῇ καὶ ὁ δεσπότης Θεόδωρος, υἱὸς Μανουὴλ Β'. τοῦ Παλαιολόγου[3], ὁ Ἀνδρόνικος Κομνηνὸς ἐν τῇ μονῇ τῶν ἁγίων τεσσαράκοντα μαρτύρων[4], μέλη δὲ τῆς οἰκογενείας τῶν Παλαιολόγων γνωρίζομεν ὅτι ἐτάφησαν ἐν τῇ μονῇ τοῦ Λιβός[5]. Ἀφ' ἑτέρου εἶναι γνωστὸν ὅτι τινὲς τῶν Βυζαντινῶν βασιλέων ἢ βασιλισσῶν ἐτάφησαν ἐν μοναῖς ἢ ναοῖς, οὓς οἱ ἴδιοι ἵδρυσαν. Οὕτως ὁ ἐν τῇ νήσῳ Πρώτῃ ἀποθανὼν Ρωμανὸς ἀπετέθη ἐν τῇ ὑπ' αὐτοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει ἱδρυθείσῃ μονῇ[6], Εἰρήνη ἡ Ἀθηναία ἐν τῇ νήσῳ Πριγκίπῳ, ἐν τῇ ὑπ' αὐτῆς οἰκοδομηθείσῃ μονῇ[7], Ἰωάννης ὁ Τζιμισκῆς ἐν τῷ κατὰ τὴν Χαλκῆν ὑπ' αὐτοῦ ἐνεγερθέντι ναῷ τοῦ Σωτῆρος[8] καὶ Ἀλέξιος ὁ Κομνηνὸς ἐν τῇ ὑπ' αὐτοῦ ἱδρυθείσῃ μονῇ τοῦ Φιλανθρώπου[9]. Τέλος δι' ἄλλα βασιλικὰ πρόσωπα ἐκτίζοντο ἰδιαίτεροι ναοί, ἵνα ἐν αὐτοῖς ταῦτα ταφῶσιν, ὡς συνέβη μὲ τὴν βασίλισσαν Θεοφανώ, δι' ἣν ὁ σύζυγός της Λέων ὁ Σοφὸς κατὰ τὸν Ἐφραὶμ (P. G. 143 στίχ. 2647)

νεὼν ἀνιστᾷ τῇδε τῶν ἐξαισίων,
ἐν ᾧ σορὸν τίθησιν αὐτῆς λειψάνων[10].

---

1 Γ. Κεδρηνοῦ, Ἱστορ. 2. 480, 7. Ὁ Βασίλειος κατόπιν, τῷ 1260, ἐτάφη ἐν τῇ μονῇ τοῦ Σωτῆρος ἐν Σηλυβρίᾳ, Γ. Παχυμέρη, Μιχαὴλ Παλαιολόγος 1. 125. 19. Ἡ σαρκοφάγος αὐτοῦ, κατὰ τὸν Θ. Μακρίδην (Τὸ Βυζαντινὸν Ἕβδομον καὶ αἱ παρ' αὐτὸ μοναὶ ἁγίου Παντελεήμονος καὶ Μάμαντος, (σελ. 80 τοῦ ἰδ. ἀποσπ.) εὑρέθη ἐν τῷ Ἑβδόμῳ.

2 Ed. Kurtz, Die Gedichte des Christophoros Mitylinaios 11. Οἱ συνεχίζοντες τὸν Θεοφάνη 473. 14. J. Ebersolt, Mission archéologique de Constantinople σ. 18 καὶ τοῦ αὐτοῦ, Constantinople Byzantine et les voyageurs du Levant σ. 136.

3 Νικήτα Χωνιάτου, Διήγ. Χρον. 151. 7, 289. 5, Γ. Φραντζῆ, Χρονογρ. 203. 13.

4 Νικήτα Χωνιάτου, Ἔνθ. ἀν. 431. 13.

5 Γ. Παχυμέρη, Ἀνδρόνικος Παλαιολόγος 2 378. 3. Γ. Φραντζῆ, Χρονογρ. 110. 12. Ὁ βασιλεὺς τῆς Νικαίας Θεόδωρος Λάσκαρης ὁ Β'. γνωρίζομεν ὅτι ἐτάφη ἐν τῇ μονῇ τῶν Σωσάνδρων τῆς πόλεως ταύτης, Γ. Φραντζῆ, Ἔνθ. ἀν. 13. 4.

6 Οἱ συνεχίζοντες τὸν Θεοφάνη, 924. 2.

7 Θεοφάνους, Χρονογραφία 745. 6 (Βόνν.)

8 Λέοντος Διακόνου, Ἱστορ. 178. 14.

9 Νικήτα Χωνιάτου, Ἔνθ. ἀν. 12. 13.

10 Ἔπιθι καὶ D. Petrakakos, Die Toten im Recht σ. 117.

ΑΙ ΒΑΣΙΛΙΚΑΙ ΛΑΡΝΑΚΕΣ

Ἐκ τοῦ βίου τοῦ πατριάρχου Ἀλεξανδρείας ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Ἐλεήμονος τοῦ συνταχθέντος ὑπὸ τοῦ Νεαπόλεως Λεοντίου μανθάνομεν ὅτι, ὅταν ἐστέφετό τις βασιλεύς, παρουσιαζόμενοι πρὸ αὐτοῦ οἱ *μνημοράλιοι*, οἱ τῶν τάφων δῆλα δὴ κατασκευασταὶ καὶ φύλακες, καὶ ἐπιδεικνύοντες τέσσαρα ἢ πέντε τεμάχια μαρμάρου διαφόρων χρωμάτων, τὸν ἠρώτων· «ποίου μετάλλου τὸ μνῆμά σου κελεύει γενέσθαι τὸ Κράτος σου;»[1]

Ποίου χρώματος ἦσαν τὰ μαρμάρινα ταῦτα ἀποκόμματα μανθάνομεν ἐκ τῆς ἐν τῇ ἐκθέσει τῆς βασιλείου τάξεως περιγραφῆς τῶν βασιλικῶν λαρνάκων[2], τὰ μάρμαρα τῶν ὁποίων παραδίδεται ὅτι ἦσαν πορφυρᾶ ἢ πράσινα ἢ πνευμονούσια[3] ἢ λευκὰ ἢ ροδοποίκιλα.

Αἱ βασιλικαὶ δ' αὗται λάρνακες, ὧν αἱ ἐκ πορφυρίτου λίθου κατεσκευασμέναι εἶναι τοῦ Δ'. ἢ Ε'. μ. Χ. αἰῶνος, αἱ δὲ ἐκ πρασίνου μαρμάρου τοῦ Ε'. καὶ πέραν, ὡς ἐκ τῶν ἐν αὐταῖς τεθαμμένων βασιλέων φαίνεται[4], ἦσαν μονόλιθοι μετὰ μονολίθων καλυμμάτων. Τὸ βάρος αὐτῶν, κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Θ. Μακρίδου, ὅστις ἀνασκάψας εὗρε καλύμματα αὐτῶν ἐν τῷ Σεραγίῳ, ποικίλλει μεταξὺ 30 καὶ 40 τόνων.

Ἐκ τῶν ἐν τῇ ἐκθέσει τῆς βασιλείου τάξεως περιγραφομένων σαρκοφάγων αἱ πλεῖσται δὲν διεσώθησαν. Αἱ διαφυγοῦσαι τὴν καταστροφήν, πλὴν δύο, εὑρέθησαν ἐν τῇ περιοχῇ τοῦ παλαιοῦ Σεραγίου, μεταφερθεῖσαι δ' εἰς τὸ μουσεῖον τῆς ἁγίας Εἰρήνης, ἔχουσι νῦν τοποθετηθῆ πρὸ τοῦ ἀρχαιολογικοῦ μουσείου τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ὡς δεικνύει ἡ παρατιθεμένη εἰκών[5] (Εἰκ. 5. Βλ. καὶ εἰκ. 6).

Ὁ ταυτισμὸς τῶν σαρκοφάγων τούτων ἐννοεῖται ὅτι δὲν εἶναι εὔκολος· μεγάλη πιθανότης μόνον περὶ δύο ἐξ αὐτῶν ὑπάρχει· πρῶτον περὶ τῆς ἐν τῷ μέσῳ τῆς ὑπ' ἀριθμ. 5 εἰκόνος μὲ ἡμικυλινδρικὸν κάλυμμα, ἥτις δύναται νὰ εἶναι τοῦ Ἰουλιανοῦ, ἡ χαρακτηριζομένη ὡς λάρναξ κυλινδροειδὴς[6] καὶ δεύτερον περὶ τῆς ἐν τῷ Ἑβδόμῳ εὑρεθείσης, ἣν ὁ Θ. Μακρίδης ταυτίζει πρὸς τὴν τοῦ Βασιλείου τοῦ Βουλγαροκτόνου[7] (Εἰκ. 7)

---

1 Λεοντίου Νεαπόλεως, Βίος τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν Ἰωάννου τοῦ Ἐλεήμονος 36. 15 (Gelzer).

2 Κωνσταντίνου Πορφυρογεννήτου, Ἔκθεσις 642. 6 ἑξ.

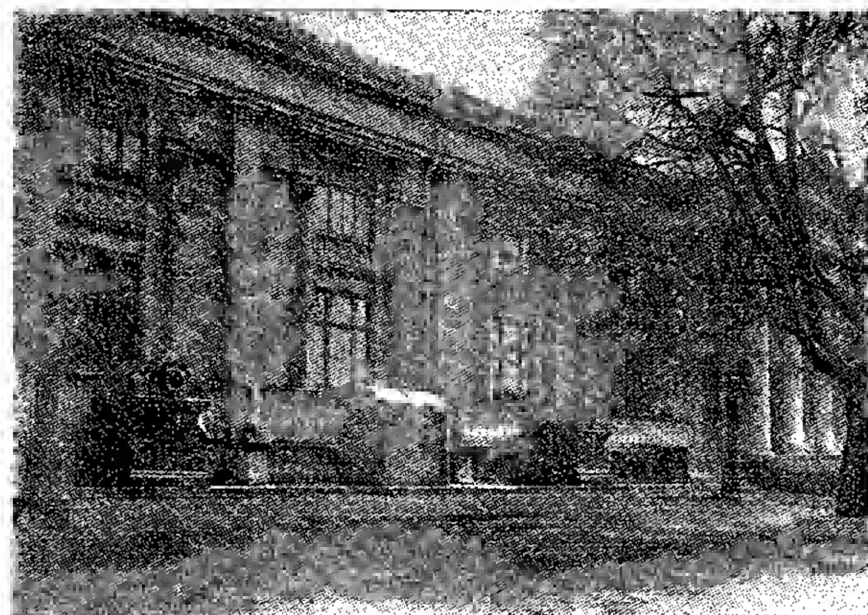
3 Ἔχοντα τὸ χρῶμα τοῦ πνεύμονος.

4 J. Ebersolt, Mission archéologique de Constantinople σ. 14.

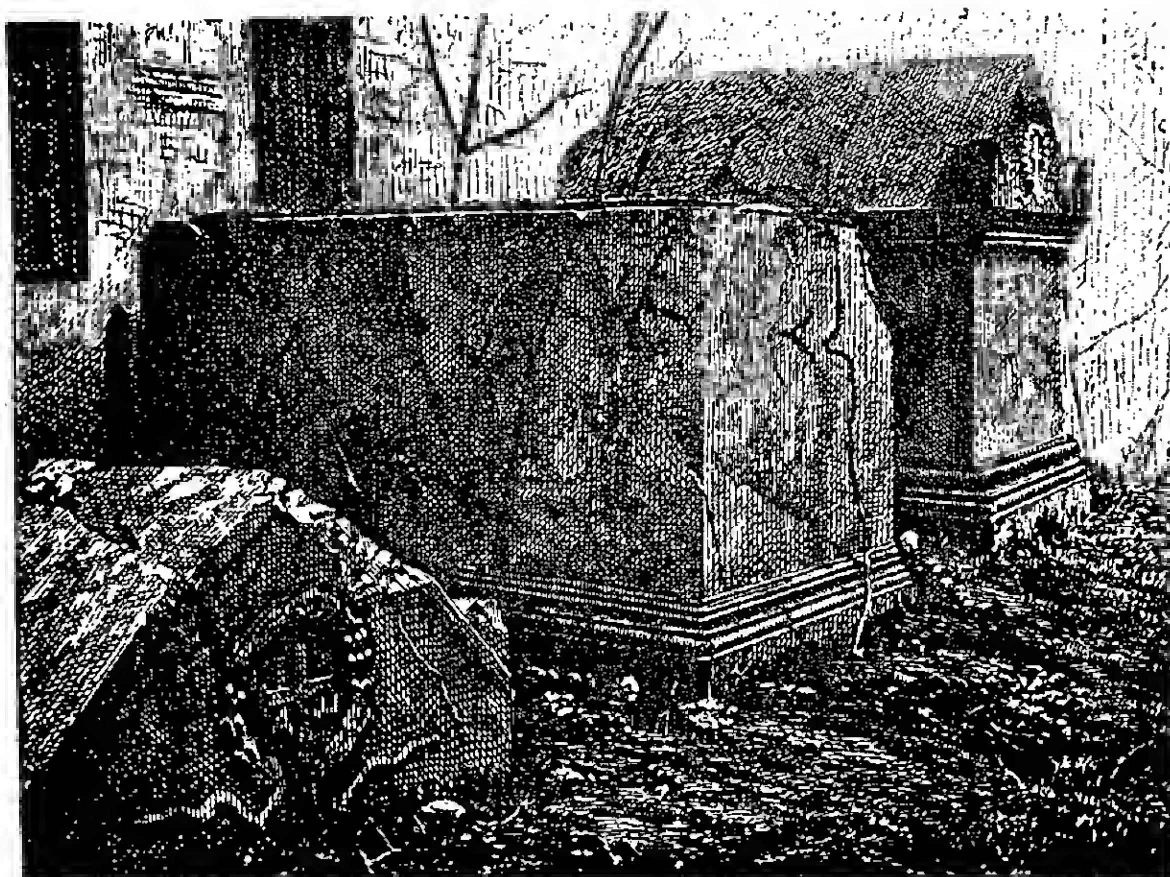
5 J. Ebersolt, Ἔνθ. ἀν. σ. 12.

6 Κωνσταντίνου Πορφυρογεννήτου, Ἔκθεσις 646. 9. Γ. Κεδρηνοῦ, Ἱστορ. 1. 539. 3.

7 Θ. Μακρίδου, Τὸ Βυζαντινὸν Ἕβδομον καὶ αἱ παρ' αὐτὸ μοναὶ ἁγίου Παντελεήμονος καὶ Μάμαντος σ. 82 τοῦ ἰδιαιτ. ἀποσπάσματος.

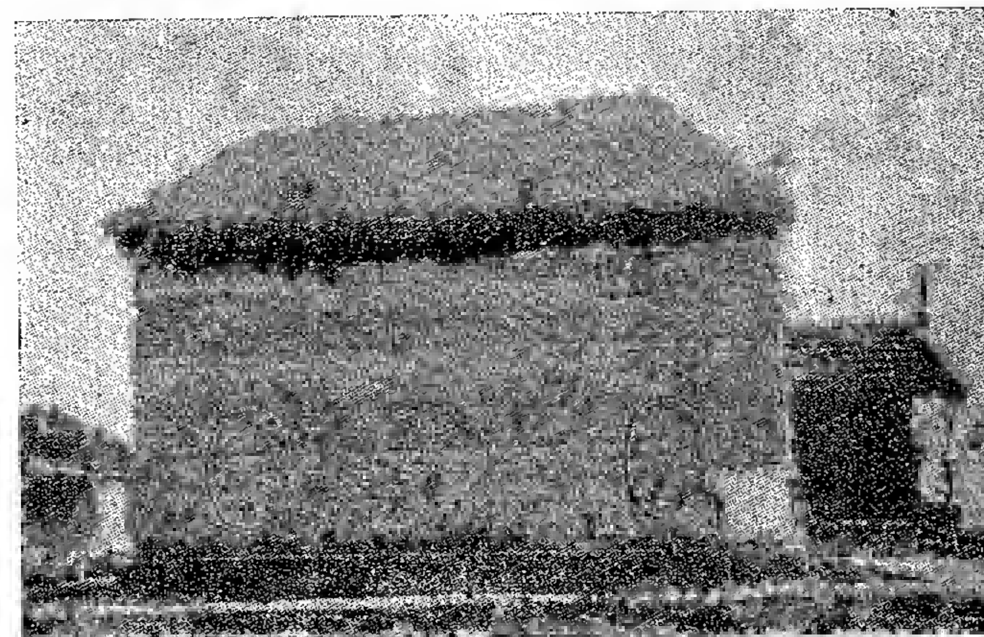

Εἰκ. 5. Βασιλικαὶ σαρκοφάγοι πρὸ τοῦ ἀρχαιολογικοῦ μουσείου Κων/πόλεως.
(J. E b e r s o l t, Mission archéologique de Constantinople pl. XII.)

Εἰκ. 6. Βασιλικαὶ σαρκοφάγοι ἐκ πορφυρίτου.
(G. S c h l u m b e r g e r, Un empereur byzantin au dixième siècle Nicéphore Phocas, p. 15.)

Κατέστησε δὲ πιθανὸν ὁ Ebersolt[1] ὅτι τὸ ἐν τῷ ἀρχαιολογικῷ μουσείῳ τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐκ πορφυρίτου λίθου τμῆμα σαρκοφάγου τὸ φέρον σκηνὰς τρυγητοῦ, φύλλα ἀκάνθου, ἔρωτας γυμνοὺς καὶ πτηνὰ προέρχεται ἐκ τῆς σαρκοφάγου τῆς ἁγίας Ἑλένης τῆς μετενεχθείσης ἐκ Ῥώμης εἰς Κωνσταντινούπολιν ὑπὸ Κωνσταντίνου τοῦ Μεγάλου.

Εἰκ. 7. Ἡ εἰς κρήνην μετατραπεῖσα σαρκοφάγος Βασιλείου Β'. τοῦ Βουλγαροκτόνου.

(Θ. Μ α κ ρ ί δ ο υ, Τὸ Βυζαντινὸν Ἕβδομον καὶ αἱ παρ' αὐτὸ μοναὶ ἁγίου Παντελεήμονος καὶ Μάμαντος σ. 80.)

Τοῦ σχήματος τῶν ἄλλων λαρνάκων ἰδέαν δύναται νὰ λάβῃ ὁ ἀναγνώστης ἐκ τῶν παρατιθεμένων εἰκόνων. Ἂν δ' ὑπὲρ τὰς λάρνακας ἐτίθετο καὶ κιβώριον δὲν μαρτυροῦσιν αἱ πηγαί. Πάντως ὁ ἱστορήσας τὸ κατὰ τὰ τέλη τοῦ ΙΒ'. ἢ τὰς ἀρχὰς τοῦ ΙΓ'. αἰῶνος γραφὲν χειρόγραφον τοῦ Βαρλαὰμ καὶ Ἰωάσαφ μετὰ ἐπικειμένου κιβωρίου παρέστησε τὴν βασιλικὴν σωματοθήκην, ὡς ἐκ τῆς παρατιθεμένης εἰκόνος φαίνεται[2] (Εἰκ. 8).

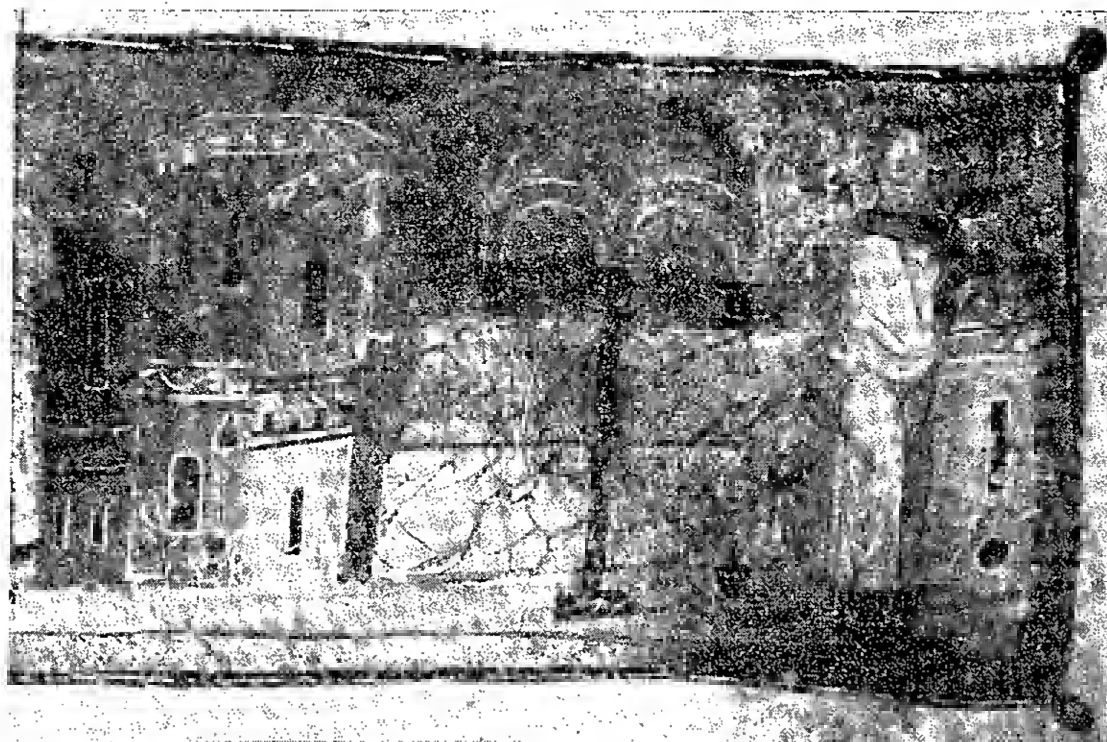
Ὁ Ἰωάννης Χρυσόστομος, περὶ ματαιοδοξίας ὁμιλῶν, εἶπεν ὅτι «βα-

---

[1] J. E b e r s o l t, Sarcophages impériaux de Rome et de Constantinople B. Z. 30. 586

[2] S. d e r N e r s e s s i a n, L' illustration du roman de Barlaam et Ioasaph πίν. XIX. 69 τοῦ λευκώματος. Α. Ξ υ γ γ ο π ο ύ λ ο υ, Φραγκοβυζαντινὰ γλυπτὰ ἐν Ἀθήναις Ἀρχ. Ἐφημ. 1931 σ. 80. Ἐκ τῆς συνηθείας ἆρά γε τοῦ ἐπικειμένου κιβωρίου ὠνομάσθησαν οἱ τάφοι κιβούρια;

σιλεῖς καὶ στρατηγοὶ καὶ δυνάσται... τάφους λαμπροὺς ᾠκοδόμησαν[1]». Δὲν ὑπάρχει δ' ὄντως ἀμφιβολία ὅτι θὰ ἦσαν πολυτελῶς κεκοσμημένοι οἱ τάφοι τῶν Βυζαντινῶν βασιλέων τῶν πανταχοῦ τὴν πολυτέλειαν ἐπιδιωκόντων· σχετικαὶ πράγματι πληροφορίαι ὑπάρχουσιν. Οὕτως, ὅταν

Εἰκ. 8. Βασιλικὸς τάφος μετὰ κιβωρίου.
Ἐκ τοῦ χειρογράφου τοῦ Βαρλαὰμ καὶ Ἰωάσαφ τῆς μονῆς Ἰβήρων.
(S. der Nersessian, L' illustration du roman de Barlaam et Joasaph pl. XIX. 69.)

ἀπέθανεν ἡ θυγάτηρ τοῦ Θεοφίλου Μαρία, ὁ πατὴρ αὐτῆς τὴν λάρνακά της «ἐξ ἀργύρου ἐκόσμησεν»[2] ἤ, ὡς λέγει ὁ Κεδρηνός, «περιηργύρωσεν»[3] (Εἰκ. 9), τὴν ἐστόλισε δῆλα δὴ δι' ἀργυρῶν κοσμημάτων[4], ὁ δὲ Μανουὴλ Φιλῆς ἐν τῇ μονῳδίᾳ του ἐπὶ τῷ δεσπότῃ Ἰωάννῃ τῷ Παλαιολόγῳ ὁμιλεῖ «διὰ τὸν τύμβον καὶ τὴν ἐπ' αὐτοῦ ξυμβολὴν τοῦ μαργάρου»[5]. Καὶ

[1] Χρυσοστόμου, Εἰς τὴν Ἄνναν λόγος Δ'., Migne, P. G. 54. 664. Τὰ αὐτὰ εἶπεν ὁ πατὴρ καὶ ἀλλαχοῦ (P. G. 60. 147, 56. 206, 59. 436).

[2] Οἱ συνεχίζοντες τὸν Θεοφάνη, 108. 19 καὶ 794. 20.

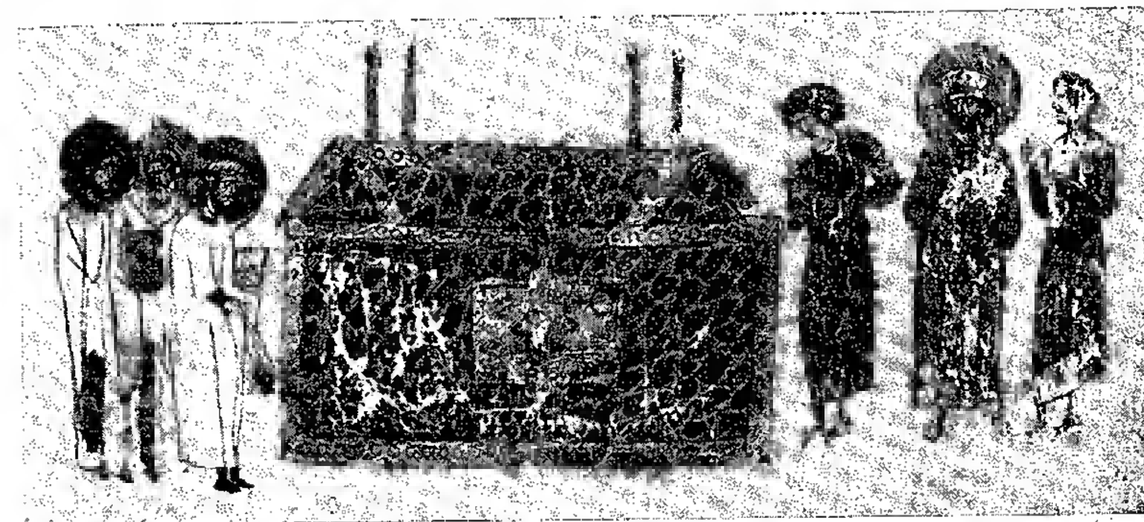
[3] Γ. Κεδρηνοῦ, Σύνοψις ἱστορ. 2. 119. 8 δι' ἐπιγεγραμμένων δ' ἰάμβων παρεῖχεν ἀσυλίαν εἰς τοὺς οἱονδήποτε ἔγκλημα διαπράξαντας καὶ ἐκεῖ καταφυγόντας.

[4] J. Ebersolt, Mission archéologique de Constantinople σ. 21.

[5] Μ. Φιλῆ, Στίχοι διάφοροι 1. 406. 413.

κατὰ τὸν Νικήταν δὲ Χωνιάτην ἐπὶ τῆς λάρνακος τοῦ Μ. Κωνσταντίνου ὑπῆρχεν «ἡ ἐπιτρέχουσα διάχρυσος ἀγλαΐα», ἐπὶ ἄλλων δὲ λαρνάκων «ἐπικοσμήματα τιμαλφῆ»[1].

Πλὴν δὲ τῶν πολυτίμων μεταλλίνων κοσμημάτων, ὑπῆρχον καὶ διάφοροι ἐπὶ τοῦ καλύμματος καὶ τῶν πλευρῶν τῶν λαρνάκων παραστάσεις,

Εἰκ. 9. Ἡ λάρναξ Μαρίας, θυγατρὸς τοῦ Θεοφίλου.
Ἐκ τοῦ χειρογράφου τοῦ Σκυλλίτση. (Hautes études C 952).

οἷον τὸ Χριστιανικὸν μονόγραμμα, παραστάσεις φυτῶν ἢ ζῴων, πρὸς δὲ καὶ προσώπων[2].

Ἐν τῇ ἐκθέσει λ. χ. τῆς βασιλείου τάξεως γίνεται λόγος περὶ ἀναγλύφου λάρνακος, ἐν ᾗ ἐναπετέθησαν αἱ θυγατέρες Βασιλείου τοῦ Μακεδόνος Ἄννα καὶ Ἑλένη καὶ ἡ μήτηρ Κωνσταντίνου τοῦ Πορφυρογεννήτου Ζωή[3], ἐπὶ δὲ τοῦ τάφου τῆς βασιλίσσης Πουλχερίας Λέων ὁ μέγας γνωστὸν εἶναι ὅτι «ἱστόρησε τὸ ταύτης ἴνδαλμα»[4], ὅπερ ἐκράτει ὁμοίωμα τῆς Παναγίας[5].

[1] Ν. Χωνιάτου, Διήγ. Χρον. 632. 4.

[2] J. Ebersolt, Ἔνθ. ἀν. καὶ τοῦ αὐτοῦ, Sarcophages impériaux B.Z. 30. 583. 586.

[3] Κωνσταντίνου Πορφυρογεννήτου, Ἔκθ. 648. 23. J. Ebersolt, Mission archéologique de Constantinople σ. 21.

[4] Κωδινοῦ, Πάτρια τῆς Κωνσταντινουπόλεως 1. 52. 14 (Preger)

[5] Κατὰ τὸν Νικόλαον Μεσαρίτην. A. Heisenberg, Grabeskirche und Apostelkirche 2. 83. 1.

Η ΙΕΡΟΣΥΛΙΑ

Αἱ σαρκοφάγοι, ὡς ἱεραί, κατὰ κανόνα, ἐτύγχανον σεβασμοῦ, ὑπῆρχον ὅμως καὶ περιπτώσεις καθ' ἃς οἱ ζῶντες, πάντα ἀποπτύοντες χαλινόν, καὶ ἠσέβουν πρὸς αὐτάς. Τοῦτο συνέβαινεν ἢ ἕνεκα θρησκευτικοῦ πάθους ἢ πρὸς χρηματισμόν. Ἡ λάρναξ π. χ. Κωνσταντίνου τοῦ Ε'., τοῦ ἄλλως Κοπρωνύμου, ἀφ' οὗ ἐξεβλήθη ἐξ αὐτῆς ὁ νεκρὸς ὑπὸ τοῦ Μιχαὴλ καὶ τῆς Θεοδώρας, καταπρισθεῖσα μετεβλήθη εἰς στηθαῖα καὶ ἀβάκια τῆς Παναγίας τοῦ Φάρου [1], ἐν τῇ αὐτῇ δὲ λάρνακι, κατὰ διαταγὴν τοῦ Καίσαρος Βάρδα, περιεκλείσθη γυμνὸς ἐν ὥρᾳ χειμῶνος ὁ Πατριάρχης Ἰγνάτιος, ἅτε παραινῶν τὸν Καίσαρα νὰ διαλύσῃ τὰς μετὰ τῆς νύμφης του Εὐδοκίας ἀθεμίτους σχέσεις [2].

Ἄλλη ἀσέβεια πρὸς τὰς σωματοθήκας ταύτας ἐγένετο ἐπὶ Ἀλεξίου Ἀγγέλου, ἀδελφοῦ τοῦ Ἰσαακίου. Ὁ Ἀλέξιος, ὡς λέγει ὁ χρονογράφος, κατὰ τῶν ἀλάλων ἐπιτεθεὶς μνημάτων ἐσύλησε πάντα τὸν ἐπ' αὐτῶν χρυσοῦν καὶ ἀργυροῦν κόσμον συλλέξας ὑπὲρ τὰ ἑβδομήκοντα κεντηνάρια ἀργύρου καὶ ποσὸν χρυσοῦ, ὃν καὶ ἐχώνευσε [3].

Μετὰ τὸν Ἀλέξιον ἦλθεν ἡ σειρὰ τῶν Σταυροφόρων. Οὗτοι τῷ 1204 καταλαβόντες τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ γνωρίζοντες ὅτι ἐντὸς τῶν λαρνάκων ὑπῆρχον τὰ *περιμάργαρα* καὶ *περιμάρμαρα* τῶν ἡγεμόνων φορέματα μετ' ἄλλου κόσμου, ἤνοιξαν αὐτὰς «καὶ λωποδυτοῦσι νυκτὸς ἁπάσας καὶ παναθεμίτως ἐγκολπίζονται εἴ τις χρύσεος κόσμος ἢ μαργάρων σφαιρώματα ἢ λίθος διαυγὴς καὶ πολύτιμος καὶ ἀδιάφθορος εἰσέτι ταύταις ἀνέκειτο» [4].

Τὰς οὕτως ἀνοσίως συληθείσας καὶ φθαρείσας λάρνακας φαίνεται ὅτι οἱ Ἕλληνες ἐπεσκεύασαν μετὰ τὴν ἀνάκτησιν τῆς βασιλευούσης [5], ἐπέπρωτο ὅμως καὶ αὖθις νὰ παραβιασθῶσιν αὗται ὑπὸ τῶν Τούρκων, οἵτινες καὶ εἰς κρήνας μετέβαλόν τινας ἐξ αὐτῶν [6].

---

[1] Λέοντος Γραμματικοῦ, Χρονογρ. 248. 23. Κωνσταντίνου Πορφυρογεννήτου, Ἔκθεσις 645. 5.

[2] Οἱ συνεχίζοντες τὸν Θεοφάνη 667. 15.

[3] Νικήτα Χωνιάτου, Διήγησις Χρονικὴ 632. 4 ἑξ. Πβ. καὶ 855. 16 ἑξ.

[4] Νικήτα Χωνιάτου, Περὶ ἀγαλμάτων 855. 13. Γνωστὸν εἶναι ἐκ Βυζαντινῶν πηγῶν ὅτι οἱ Βυζαντινοὶ ἔθετον ἐντὸς τῶν τάφων τῶν ἁπλῶν πολιτῶν χρυσᾶ νομίσματα, χρυσᾶ κοσμήματα καὶ πολυτίμους λίθους.

[5] J. Ebersolt, Mission archéologique de Constantinople σ. 23.

[6] Κατὰ τὸν Κριτόβουλον, Ἱστορ. 1. 62. 66 (Müller, Fragmenta historicorum Graecorum 5 σ 96. 98) «ἠνοίγοντο θῆκαι παλαιῶν καὶ μακαρίων ἀνδρῶν» ἢ «θῆκαί τε παλαιαὶ καὶ τάφοι ἀνερρήγνυντο». Ἔπιθι καὶ Σκαρλάτου Βυζαντίου, Ἡ Κωνσταντινούπολις 1. 399.

Μνεία τέλος τῶν βασιλικῶν λαρνάκων γίνεται κατὰ τὸν ΙΔ'. καὶ ΙΕ'. αἰῶνα ὑπὸ Ρώσσων περιηγητῶν, κατὰ τὰς ἀρχὰς δὲ τοῦ ΙΕ'. αἰῶνος ὑπὸ τοῦ Χριστοφόρου Buondelmonti [1].

ΤΟ ΒΑΣΙΛΙΚΟΝ ΠΕΝΘΟΣ

Περὶ τοῦ βασιλικοῦ πένθους μᾶς παρέχει πληροφορίας κείμενον τοῦ ΙΔ'. αἰῶνος, τὸ περὶ ὀφφικιαλίων δῆλα δὴ ἔργον τοῦ Κωδινοῦ [2]. Μ' ὅλον ὅτι δ' ἡ πηγὴ εἶναι μεταγενεστέρα, πρέπει ἐν τούτοις νὰ πιστεύσωμεν ὅτι τὰ ἐν αὐτῇ παραδιδόμενα ἐπεκράτουν καὶ κατὰ παλαιοτέρους αἰῶνας, λαμβανομένης ὑπ' ὄψιν τῆς εὐλαβοῦς τηρήσεως τοῦ ἀνακτορικοῦ πρωτοκόλλου.

Κατὰ τὴν μαρτυρίαν λοιπὸν τοῦ Κωδινοῦ, ἐπὶ Παλαιολόγων, ἂν ἀπέθνησκεν ὁ πατήρ, ἡ μήτηρ, ἡ σύζυγος, ὁ υἱὸς ἢ ἔγγονος τοῦ βασιλέως, οὗτος, εἰς ἔνδειξιν πένθους, ἐφόρει λευκά, ἐφ' ὅσον ἐνέκρινε χρόνον [3], κατὰ συνήθειαν, ἥτις δὲν ἦτο ἄγνωστος καὶ εἰς τοὺς ἀρχαίους Ἕλληνας [4] καὶ τὴν ἐπαναφορὰν τῆς ὁποίας συνίστα καὶ ὁ Ἰουλιανός [5]. Πλὴν τοῦ Κωδινοῦ, τὴν συνήθειαν τοῦ λευκοφορεῖν τὸν βασιλέα ἐπὶ πένθει στενοῦ συγγενοῦς, ἀναφέρουσι καὶ ὁ Νικηφόρος Γρηγορᾶς καὶ ὁ Καντακουζηνὸς ἐν ταῖς ἱστορίαις των [6], πρὸς δὲ καὶ ὁ Πανάρετος ἐν τῷ χρονικῷ του διὰ τὴν αὐλὴν τῆς Τραπεζοῦντος [7]. Πάντως ἐν τοῖς ἀνακτόροις, κατὰ τὸν Κωδινόν, «οὐκ ἐνδεδομένον ἦν μελονειμονεῖν» [8].

---

[1] J. Ebersolt, Ἔνθ' ἀν.

[2] Ἐν τοῖς κεφαλαίοις «περὶ πενθίμων βασιλικῶν φορεμάτων» σ. 106. 2 ἑξ. καὶ «περὶ τοῦ ὅτε ἔστι λελυπημένος ὁ βασιλεύς» σ. 69. 4 ἑξ. Τοῦ πρώτου τῶν κεφαλαίου τούτων ὑπάρχει μετάφρασις εἰς τὴν δημώδη ἐν κώδικι τῆς Λαύρας δημοσιευθεῖσα ἐν τῷ Α'. τόμῳ τοῦ περιοδικοῦ Ρωμανὸς ὁ Μελῳδὸς σ. 435. Ἡ μετάφρασις τὸ λευκὰ φορέματα ἀποδίδει διὰ τοῦ γαλάζια, ἤτοι γάλακτος χρῶμα ἔχοντα. Φόρεμα γαλαΐζον ἀναφέρει καὶ ὁ Ἀχμὲτ ἐν τῷ ὀνειροκριτικῷ του κεφ. 220 σελ. 193 (Drexl). Νῦν γαλάζιο κοινῶς λέγεται τὸ ἀνοικτοῦ κυανοῦ χρώματος, ἐν Κρήτῃ ὅμως τὸ γαλανὸς κεῖται καὶ ἀντὶ τοῦ λευκός.

[3] Γ. Κωδινοῦ, Περὶ τῶν ὀφφικιαλίων 106. 3.

[4] Κατὰ τὸν Πλούταρχον, Ρωμαϊκὰ ζητήματα 26 «ἐν Ἄργει λευκὰ φοροῦσιν ἐν τοῖς πένθεσιν, ὡς Σωκράτης φησίν, ὑδατόκλυστα». Καὶ ἐν ἐπιγραφῇ δὲ Γαμβρίου τῆς Μυσίας (C. I. G. 3562) ἐπεβάλλετο οἱ πενθοῦντες ἄνδρες καὶ γυναῖκες «χρῆσθαι ἐσθῆτι φαιᾷ, ἐὰν μὴ βούλωνται λευκῇ». Βλ. καὶ D. Petrakakos, Die Toten im Recht σ. 13.

[5] Οὐ γὰρ δὴ τῆς ἐσθῆτος τὴν λευκὴν ἐπὶ τοῖς πένθεσιν ὀρθῶς ἔχον ἐστὶ παραιτεῖσθαι. Ἰουλιανοῦ, Ἐπιστολαί, ἐπιστ. 136 (σ. 20, Bidez).

[6] Νικηφόρου Γρηγορᾶ, Ἱστορ. 2. 612. 6. Καντακουζηνοῦ, Ἱστορ. 2. 167. 7.

[7] Παναρέτου, Χρονικὸν Τραπεζοῦντος (Tafel, Eustathii opuscula 366. 94).

[8] Γ. Κωδινοῦ, Περὶ τῶν ὀφφικιαλίων 107. 4.

Μετὰ τὴν ἀπόθεσιν τῶν λευκῶν φορεμάτων ὁ βασιλεὺς ἐφόρει διὰ τοὺς ἀνωτέρω συγγενεῖς του κίτρινα ἄνευ μαργελλίων, ἔπειτα κίτρινα μετὰ μαργελλίων καὶ τέλος ἐλαμπροφόρει.

Ἂν ἀπέθνησκε θεῖος τοῦ βασιλέως ἢ θεία πρὸς πατρὸς ἢ ἀδελφὸς αὐτοῦ ἢ ἀδελφὴ ἐφόρει οὗτος κίτρινα ἄνευ μαργελλίων, κατόπιν δὲ κίτρινα μετὰ μαργελλίων[1].

Οἱ συγγενεῖς δὲ τοῦ ἀποθανόντος, καθ' ὃν χρόνον ὁ βασιλεὺς ἐφόρει κίτρινα, αὐτοὶ ἐνώπιόν του ἐμελανειμόνουν ἐπὶ 40 ἡμέρας, ἔπειτα δ' ἔφερον ἠεράνεα φορέματα καὶ τέλος ἀνοικτοῦ χρώματος, ὅταν καὶ ὁ βασιλεὺς ἐλαμπροφόρει.

Ἂν, πλὴν τῶν ἀνωτέρω, ἀπέθνησκεν ἄλλος συγγενὴς τοῦ βασιλέως τότε δὲν ἐφόρει οὗτος κίτρινα, οἱ δὲ θεῖοι ἢ ἀνεψιοὶ ἢ ἐξάδελφοι αὐτοῦ οἱ ἀποβαλόντες σύζυγον ἢ ἀδελφὸν ἢ υἱὸν ἔμενον οἴκοι κατὰ τὸ διάστημα τοῦ βαρέος πένθους, ἤτοι ἐπὶ ἐννέα ἡμέρας, μετὰ ταῦτα δ' ἤρχοντο ἐν καιρῷ νυκτὸς μελανειμονοῦντες εἰς τὰ ἀνάκτορα καὶ προσεκύνουν τὸν βασιλέα. Ἔκτοτε, ἐκτὸς μὲν τοῦ οἴκου ἐφόρουν μέλανα, παρουσιαζόμενοι δὲ πρὸ τοῦ βασιλέως, φαιά[2].

Εἰς ἐκδήλωσιν πένθους οἱ βασιλεῖς δὲν ἐφόρουν στέμμα, γνωρίζομεν δ' ὅτι οἱ Παλαιολόγοι καὶ οἱ βασιλεῖς τῆς Νικαίας οὐδ' ἐρυθρὰ τσαγγία ἔφερον πενθοῦντες[3]. Ὁσάκις δέ, καθ' ὃν χρόνον ἐπένθει ὁ βασιλεὺς διὰ τὸν θάνατον συζύγου ἢ υἱοῦ, βασιλέως ὄντος, συνέπιπτον μεγάλαι θρησκευτικαὶ ἑορταὶ ὡς λ. χ. τῶν Χριστουγέννων, τῶν Φώτων καὶ τῶν Βαΐων, τότε μετεῖχε μὲν αὐτῶν ὁ βασιλεὺς λευκοφορῶν, δὲν ἐφέροντο ὅμως τότε φλάμμουλα οὐδ' ἦχουν ὄργανα οὐδ' ἐφοροῦντο λαμπραὶ στο-

---

[1] Γ. Κωδινοῦ, Ἔνθ' ἀν. 106. 5. Φαίνεται ὅτι τότε καὶ ὁ κοινὸς λαὸς ἐφόρει καὶ κίτρινα φορέματα εἰς ἔνδειξιν πένθους. Πβ. τὸ τοῦ ὀνειροκριτικοῦ τοῦ Ἀχμὲτ (κεφ. 157. 6. 117. 25) «ἐὰν ἴδῃ ὁ βασιλεὺς ὅτι ἐφόρει ὁ λαὸς αὐτοῦ κίτρινα ἢ μέλανα εἰς θλῖψιν διὰ νόσον καὶ θάνατον τοῦτο κρίνεται». Ἂς σημειωθῇ δ' ὅτι ἐν Σφακίοις τῆς Κρήτης, κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Γ. Παπαδοπετράκι, Ἱστορία τῶν Σφακίων σ. 72, ἐπὶ θανάτῳ «οἱ ἔξω τῆς οἰκογενείας συγγενεῖς κιτρινοβάφουσι τὴν στολήν των». Κατὰ τὸ ὀνειροκριτικὸν τοῦ Ἀχμὲτ (κεφ. 156 σ. 116. 22) τὸ χρῶμα τὸ κίτρινον ἐπὶ πάσης ἀμφιάσεως νόσον σημαίνει». Καθ' ὅλου κατὰ τὸ ὀνειροκριτικὸν τοῦτο τὸ κίτρινον χρῶμα δηλοῖ νόσον. Πβ. κεφ. 223 σ. 175. 24 κεφ. 224 σ. 176. 14 κεφ. 261 σ. 215. 3 (Drexl)

[2] Γ. Κωδινοῦ, Ἔνθ. ἀν. 12 ἑξ. Ὁ Μανουὴλ Φιλῆς ἐν τῇ μονῳδίᾳ του εἰς Ἰωάννην τὸν Παλαιολόγον λέγει·

πενθεῖ πᾶν τὸ προσῆκον, ὡς θέμις
μελαμβαφεῖς χιτῶνας ἠμφιεσμένοι

Μανουὴλ Φιλῆ, Στίχοι διάφοροι 1. 402. 321

[3] Γ. Παχυμέρη, Μιχαὴλ Παλαιολόγος 1. 500. 2.

λαί, οἱ δὲ παρακολουθοῦντες ἄρχοντες, καὶ αὐτοὶ οἱ σεβαστοκράτορες καὶ δεσπόται, ἐμελανειμόνουν[1].

Γνωρίζομεν ὅτι οἱ τοῦ λαοῦ, κατὰ τοὺς Βυζαντινοὺς χρόνους, πενθοῦντες τοὺς οἰκείους, εἰς ἔνδειξιν τῆς λύπης των, ἐκάθηντο ἐπὶ τοῦ ἐδάφους καὶ ἀπέφευγον νὰ λουσθῶσιν ἐπὶ χρονικόν τι διάστημα, συνήθεια, ἣν ἐφήρμοζον καὶ οἱ βασιλεῖς, ὡς ἐκ τῶν πηγῶν πληροφορούμεθα[2].

Ὁ Εὐριπίδης ἐν τῷ δράματί του τῇ Ἀλκήστιδι (στίχ. 425) εἰσάγει τὸν Ἄδμητον λέγοντα·

πᾶσι δὲ Θεσσαλοῖσιν, ὧν ἐγὼ κρατῶ
πένθος γυναικὸς τῆσδε κοινοῦσθαι λέγω
κουρᾷ ξυρήκει καὶ μελαμπέπλῳ στολῇ.

Τὸ ἐπὶ τῷ θανάτῳ βασιλικοῦ προσώπου γενικὸν τοῦτο πένθος ἐπεβάλλετο καὶ ἐπεκράτει παρά τε τοῖς ἄρχουσι καὶ τοῖς ἄλλοις πολίταις καὶ κατὰ τοὺς Βυζαντινοὺς χρόνους. Οὕτως, ὅταν ἀνηγγέλθη ὁ θάνατος Ἀναστασίου τοῦ Δικόρου, πολλοὶ ἄρχοντες προσῆλθον μύϊνα φοροῦντες[3], ὅταν δ' ἀπέθανεν ὁ προκάτοχος τοῦ Μαυρικίου Τιβέριος, κατὰ τὸν χρονογράφον, ἐμελανειμόνησεν ὁ λαός[4], ἐπένθησε δὲ καὶ πᾶσα ἡ σύγκλητος ἐπὶ τῷ θανάτῳ τῆς βασιλίσσης Εὐδοκίας, συζύγου Λέοντος τοῦ Σοφοῦ[5]. Καὶ ὁ Κωδινὸς δὲ (106.9) πιστοποιεῖ ὅτι πενθοῦντος τοῦ βασιλέως «πάντες μελανειμονοῦσιν οὐκ ἄρχοντες μόνον, ἀλλὰ καὶ τοῦ λαοῦ». Τὴν ἐκδήλωσιν δὲ ταύτην τοῦ ὁμαδικοῦ πένθους, κατ' ἀνωτέραν ἐπιταγήν, συναντῶμεν καὶ ἐν τοῖς μεσαιωνικοῖς ἐπυλλίοις, ἐν οἷς περιγράφονται πρόσωπα κεκαρμένα καὶ μελανειμονοῦντα, βεβαιοῦντα δ' ὅτι πενθοῦσιν ἐξ ὁρισμοῦ βασιλικοῦ[6]. Φέρεται δὲ καὶ ἐν τῇ διηγήσει τοῦ Ἀπολλωνίου Τύρου ὅτι ἐπὶ τῷ ὑποτιθεμένῳ θανάτῳ τῆς Ταρσίας

---

[1] Γ. Κωδινοῦ, Περὶ τῶν ὀφφικιαλίων 69. 5 ἑξ. Περὶ βασιλίσσης βαρέως πενθούσης εἶπεν ὁ Μιχαὴλ Ψελλὸς (Χρονογρ. 6. 47) ὅτι «παρῆν ἀδορυφόρητος».

[2] Κωδινοῦ, Πάτρια Κωνσταντινουπόλεως 1. 243, Vasilievsky, Βασιλείου τοῦ Ἀρχιδηνοῦ λόγος ἐπιτάφιος ἐπὶ τῇ ἐξ Ἀλαμανῶν Δεσποίνῃ (Βυζαντινὰ Χρονικὰ 1. 182.)

[3] Κωνσταντίνου Πορφυρογεννήτου, Ἔκθεσις 426. 20. Τὸ φαιὸν χρῶμα ἐθεωρεῖτο, ὡς γνωστόν, πένθιμον κατὰ τοὺς Βυζαντινοὺς χρόνους.

[4] Θεοφυλάκτου Σιμοκάττου, Ἱστορία 37. 2.

[5] Βίος τοῦ ὁσίου Εὐθυμίου 33. 10 (De Boor).

[6] Καλλίμαχος καὶ Χρυσορρόη στίχ. 1487. 1505 (Sp. Lampros, Romans Grecs σ. 63—64, Ἀχιλληῒς στίχ. 1732 N. (Hesseling).

ὅλοι μαυροφορήσασι διὰ τὴν πολλὴν ἀγάπην
τὴν εἶχαν εἰς τὸν κύριν της καὶ τὴν καλήν του γνώμην[1].

Οὐδ' εἶναι, νομίζομεν, ἄσχετα, πρὸς τὸ ἔθιμον ὅσα λέγει ὁ Βησσαρίων[2] ἐν τῇ μονῳδίᾳ του ἐπὶ Μανουὴλ τῷ Παλαιολόγῳ· «Νῦν γένος ἅπαν ἀνθρώπων καὶ ἡλικία σάκκον περιβαλλέσθω καὶ τέφραν παττέσθω τὴν κοινὴν ὀρφανίαν ἀποδυρόμενον».

Τέλος ὁ λαός, καὶ μάλιστα οἱ ἐγγύτεροι πρὸς τὸν ἄνακτα βασιλικοὶ ὑπηρέται καὶ στρατιῶται, ὡς καὶ ἐπὶ τῷ λαϊκῷ πένθει, οὕτω καὶ ἐπὶ τῷ βασιλικῷ, εἰς ἔνδειξιν τῆς ἰσχυρᾶς λύπης των διερρήγνυον τὰ φορέματά των. Περὶ τοῦ πράγματος πιστοποιεῖ ὁ Ψευδευσέβιος γράφων ὅτι, ἀποθανόντος τοῦ Μ. Κωνσταντίνου, οἱ δορυφόροι καὶ σωματοφύλακές του ἐθρήνουν «ἐσθῆτας περιρρηξάμενοι»[3]. Εἰς τὸ ἔθιμον δὲ τοῦτο ἀναφέρεται καὶ τὸ ὑπὸ τοῦ Θεοφυλάκτου Σιμοκάττου λεγόμενον ὅτι παρὰ τῷ λαῷ ἐπὶ τῷ θανάτῳ τοῦ Τιβερίου «τὸ φαιδρὸν τῆς στολῆς διερρήγνυτο»[4], λέγεται δὲ καὶ ἐν τῇ Ἀχιλληΐδι ὅτι οἱ μὲν ὀπαδοὶ τοῦ Ἀχιλλέως, ἀκούσαντες τοὺς τελευταίους λόγους τῆς μελλοθανάτου βασιλίδος τὰ ρουχά τους ἐσχίσασιν ἀπὸ παραπληξίας[5], ὁ δὲ Ἀχιλλεύς, μετὰ τὸν θάνατον τῆς συζύγου

ὡς λέων ἐβρυχήσατο καὶ τὴν στολήν του σχίζει[6].

Οὐ μόνον δὲ τὸ μελανειμονεῖν καὶ ἡ τριχοκουρία ἐπὶ βασιλικῷ πένθει ἐπεβάλλετο, ἀλλὰ καὶ ἡ ἀποφυγὴ διασκεδάσεων ἐκ μέρους τῶν ἀρχόντων καὶ τοῦ λαοῦ, εἴτε ἀτομικῶς, εἴτε ὁμαδικῶς, ἐπὶ ἀπειλῇ τιμωρίας. Σχετικῶς ἐν τοῖς νόθοις συγγράμμασι τοῦ Χρυσοστόμου ἀναγινώσκομεν· «οὐκ οἶδας, πῶς πολλοὶ πολλάκις καὶ τῶν μεγάλων μέμψιν ὑπέστησαν ἐπὶ βασιλικῷ πένθει τρυφήσαντες καὶ τιμωρίαν ὑπέσχον»[7];

[1] Διήγησις πολυπαθοῦς Ἀπολλωνίου Τύρου στίχ. 534 (Wagner, Carmina, Graeca medii aevi σ. 265).

[2] Β η σ σ α ρ ί ω ν ο ς, Μονῳδία ἐπὶ τῷ μακαρίτῃ καὶ ἀοιδίμῳ βασιλεῖ κυρῷ Μανουὴλ τῷ Παλαιολόγῳ. (Σπ. Λάμπρου, Παλαιολόγεια καὶ Πελοποννησιακὰ 3. 288. 11).

[3] Ε ὐ σ ε β ί ο υ, Εἰς τὸν βίον τοῦ μακαρίου Κωνσταντίνου τοῦ βασιλέως (Migne, P.G. 20. 1220).

[4] Θ ε ο φ υ λ ά κ τ ο υ Σ ι μ ο κ ά τ τ ο υ, Ἱστορ. 37. 2. Τῆς διαρρήξεως τῶν ἱματίων ἐπὶ πένθει μνείαν ποιεῖται καὶ ὁ Λουκιανὸς ἐν τῷ περὶ πένθους 12 «καί που καὶ ἐσθὴς καταρρήγνυται καὶ κόνις ἐπὶ τῇ κεφαλῇ καταπάσσεται», τὴν ἀναφέρουσι δὲ κατὰ τὰς λαϊκὰς κηδείας πλεῖστοι Βυζαντινοὶ συγγραφεῖς. Σημειωτέον ὅτι καὶ οἱ Ἰουδαῖοι, εἰς ἔνδειξιν πένθους, διερρήγνυον τὰ ἱμάτιά των. Πβ. D. P e t r a k a k o s, Die Toten im Recht σ. 20.

[5] Σχίχ. 1654 N (Hesseling). Πβ. καὶ 1293 L.

[6] Στίχ. 1714 N (Hesseling). Πβ. καὶ 1329 L.

[7] Χ ρ υ σ ο σ τ ό μ ο υ, Εἰς τὴν προδοσίαν τοῦ Σωτῆρος (Migne, P. G. 59. 720).

Ἕνεκα τοῦ λόγου τούτου ἐπὶ ὡρισμένας ἡμέρας οὔτε λουτρὰ ἠνοίγοντο — ἡ ἀλουσία, ὡς γνωστόν, ἦτο τότε ἔνδειξις πένθους[1] — οὔτε πάνδημοι θέαι ἐτελοῦντο[2], οὔτε καθ' ὅλου εὔθυμοι συγκεντρώσεις καὶ διασκεδάσεις ἐγίνοντο.

Οἱ πενθοῦντες προσέτι οἰκεῖοι τοῦ βασιλέως, ὡς καὶ οἱ ἁπλοῖ πολῖται, καὶ ἐκάθηντο ἐπὶ τοῦ ἐδάφους, ὡς μαρτυρεῖ ὁ Χρυσόστομος λέγων[3] «Καὶ ἐκείνων μὲν οὐδείς, κἂν βασιλικωτάτου τύχῃ γένους τῷ τοῦ πένθους αἰσχύνεται νόμῳ, *ἀλλὰ καὶ ἐπ' ἐδάφους καθιεῖται* καὶ θρηνήσει πικρὸν καὶ τὴν αἰσθητὰ μεταβαλεῖ»[4].

Τέλος φαίνεται ὅτι οἱ πενθοῦντες βασιλεῖς καὶ οἱ τοῦ βασιλικοῦ γένους θὰ ἔρριπτον καὶ χῶμα ἐπὶ τῆς κεφαλῆς των. Τοῦτο συμπεραίνω πρῶτον ἐκ τοῦ ὅτι τὸ ἔθιμον ἦτο εὐρύτατον παρὰ τοῖς ἁπλοῖς πολίταις[5] καὶ δεύτερον διότι ἀναφέρεται ὅτι βασιλεῖς συντετριμμένοι ἐπὶ κοινῇ συμφορᾷ, σεισμῷ φέρ' εἰπεῖν, «ἐπένθουν ἐν σάκκῳ καὶ σποδῷ»[6].

Κατὰ τὸν Κωδινόν, αἱ ὡρισμέναι διὰ τὸ βαρὺ βασιλικὸν πένθος ἡμέραι ἦσαν ἐννέα[7], τὸν ἀριθμὸν δὲ τοῦτον, ὅστις ἦτο παλαιόθεν ὁ κανονικὸς διὰ τὸ βαρὺ πένθος τῶν Βυζαντινῶν[8], τὸν ἀριθμόν, λέγω, τοῦτον ἐβεβαίωσε καὶ ὁ Καντακουζηνὸς γράψας ἐν τῇ ἱστορίᾳ του ὅτι Ἄννα ἡ σύζυγος Ἀνδρονίκου τοῦ Νέου ἐπένθει τὸν σύζυγον ἐπὶ ἐννέα ἡμέ-

[1] Κατὰ τὸν Λ ι β ά ν ι ο ν, Εἰς τὰς Καλάνδας 1. 259 (Reiske) ἡ ἑορτὴ τῶν Καλανδῶν πείθει τὸν ἐπὶ τῷ θανάτῳ τοῦ παιδὸς πενθοῦντα πατέρα «λῆξαί τε αὐχμῶντα καὶ ἐλθεῖν ἐπὶ λουτρά». Περὶ παρομοίου σημερινοῦ ἐθίμου βλ. Ν. Π ο λ ί τ ο υ, Τὰ κατὰ τὴν τελευτήν, Λαογραφικὰ σύμμεικτα 3. 358.

[2] Τὰς πληροφορίας ταύτας ἔχομεν προκειμένου περὶ τοῦ θανάτου Κωνσταντίνου τοῦ Μεγάλου καὶ Ὀνωρίου, Ε ὐ σ ε β ί ο υ, Ἔνθ. ἀν. 20. 1224. Θ ε ο φ ά ν ο υ ς, Χρονογραφία 13. 19 (Βόνν.)

[3] Χ ρ υ σ ο σ τ ό μ ο υ, Περὶ κατανύξεως λόγος Α'. Migne, P. G. 47. 409.

[4] Κατὰ Δ ί ω ν α τ ὸ ν Χ ρ υ σ ό σ τ ο μ ο ν 458 (Dindorf) οἱ λυπούμενοι προσμηχανῶνται «μέλαιναν ἐσθῆτα καὶ συμπλοκὰς χειρῶν καὶ ταπεινὰς καθέδρας», εἶπε δὲ καὶ Γ ρ η γ ό ρ ι ο ς ὁ Θ ε ο λ ό γ ο ς (P. G. 37. 728) ὅτι ὁ πενθῶν «εἵλκυσεν οἶκτον καὶ χαμευνίας πόνῳ», παρέστησε δὲ καὶ πολὺ βραδύτερον ὁ Μιχαὴλ Χωνιάτης τὴν χήραν νύμφην του καθημένην «ἐπὶ δαπέδου μελανείμονα». Μ ι χ α ὴ λ Ἀ κ ο μ ι ν ά τ ο υ τ ο ῦ Χ ω ν ι ά τ ο υ, Μονῳδία εἰς Νικήταν τὸν Χωνιάτην (1. 357. 10, Λάμπρου).

[5] Βλ. Φ. Κ ο υ κ ο υ λ έ, Ἐπιβίωσις ἐθίμων τινῶν περὶ τὴν ταφήν. (Ἡμερολόγιον τῆς Μεγάλης Ἑλλάδος τοῦ 1929 σ. 377 καὶ 378).

[6] Κ ε δ ρ η ν ο ῦ, Ἱστορ. 641. 10.

[7] Γ. Κ ω δ ι ν ο ῦ, Περὶ τῶν ὀφφικιαλίων 106. 20. Πβ. καὶ τὰ μνημόσυνα ἔ ν α τ α.

[8] Βλέπε τὴν 195. ὸ Νεαρὰν τοῦ Ἰουστινιανοῦ (Zach. v. Lingenthal, Imperatoris Justiniani quae vocantur novellae 2. 195 καὶ πβ. Θ ε ο δ ώ ρ ο υ Π ρ ο δ ρ ό μ ο υ, Τὰ κατὰ Ροδάνθην καὶ Δυσικλέα Γ'. 393 ἑξ.

ρας, καθ' ἃς προσερχόμενοι οἱ συγκλητικοὶ καὶ ἀνώτεροι ἀξιωματικοὶ τὴν παρηγόρουν [1].

Αἱ περὶ τῆς διαρκείας τοῦ βαρέος βασιλικοῦ πένθους πληροφορίαι ἀληθὲς εἶναι ὅτι παρέχονται ὑπὸ μεταγενεστέρων συγγραφέων, ἂν ὅμως λάβῃ τις ὑπ' ὄψιν ὅτι κατὰ κανόνα κατὰ τοὺς αἰῶνας τῆς Βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας, ὡς εἴρηται, τὸ βαρὺ λαϊκὸν πένθος διήρκει ἐννέα ἡμέρας, τότε θὰ εἶναι μεθ' ἡμῶν διατεθειμένος νὰ δεχθῇ ὅτι καὶ τὸ βασιλικὸν πένθος ἐπὶ τοσοῦτον χρόνον διήρκει καὶ κατὰ τὴν παλαιοτέραν ἐποχήν.

ΠΙΝΑΞ ΛΕΞΕΩΝ

ΦΑΙΔΩΝ ΚΟΥΚΟΥΛΕΣ

[1] Κ α ν τ α κ ο υ ζ η ν ο ῦ. Ἱστορ. 2. 14. 2.

ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ Ο ΝΕΡΟΥΛΗΣ

Μεταξὺ τῶν ἐπιφανῶν ἀνδρῶν, οἱ ὁποῖοι ἄσβεστον διετήρησαν τὴν φλόγα τοῦ Ἑλληνικοῦ πνεύματος κατὰ τοὺς χαλεποὺς τῆς δουλείας χρόνους, ἐπαξίως καταλέγεται καὶ ὁ ἐκ Ζακύνθου ἱερεὺς Ἀλέξανδρος ὁ Νερούλης.

Ὁ ἱστορικὸς Π. Χιώτης εἰς ἔκθεσίν του [1] ὑποβληθεῖσαν, τῇ 26 Αὐγούστου 1860, πρὸς τοὺς καθηγητὰς Γκαρέξιο, Πεϋρὸν καὶ ἀββᾶν Ἰωάννην Μπολῖνο, διευθυντὰς τῆς βιβλιοθήκης τοῦ ἐν Τορίνῳ Β. Πανεπιστημίου, περὶ τοῦ κώδικος 11.3 τοῦ ἀποκειμένου ἐν τῇ αὐτῇ βιβλιοθήκῃ, ἀναφέρει, ὅτι διεξερχόμενος τὸν κώδικα τοῦτον περιέχοντα λεξιλόγιον νεοελληνικῆς γλώσσης καί τινα γραμματικὰ γυμνάσματα ἀνωνύμου μετὰ καὶ διαφόρων ἐπιστολῶν τῶν Νερούλη, Ληστάρχου, Κορινθίου, τοῦ Ἐπισκόπου Φιλαδελφείας καὶ ἄλλων συγγραφέων, παρετήρησεν, ὅτι πάντα τὰ ἐν αὐτῷ ἀναγραφόμενα—ἐκτὸς τῶν δύο πρώτων φύλλων—ἦσαν πονήματα τοῦ Ἀλεξάνδρου Νερούλη, συγγραφέως διαφόρων ἔργων, τινὰ τῶν ὁποίων συνέταξε πρὸς χρῆσιν τῶν μαθητῶν του.

Ὁ Νερούλης ἦτο ἕως τότε ἄγνωστος καὶ εἰς αὐτὸν τὸν Χιώτην, περὶ τὰ πάτρια ἀσχολούμενον, καὶ ἀμνημόνευτος παρὰ πάντων τῶν περὶ τὴν νέαν γραμματολογίαν ἀσχολουμένων.

Ἐκ μιᾶς τῶν πρωτευουσῶν τῆς Ζακύνθου οἰκογενειῶν, ἐκ πατρὸς Νικολάου καὶ μητρὸς Εἰρήνης [2], ἐγεννήθη ὁ Ἀλέξανδρος ἐν Ζακύνθῳ, περὶ τὸ 1520, ὡς δηλοῦται ἐκ χειρογράφων του, ἐσπούδασε δ' ἐν Παταυΐῳ καὶ ἀνηγορεύθη διδάκτωρ τῆς φιλοσοφίας καὶ τῆς Ἑλληνικῆς καὶ Λατινικῆς φιλολογίας ἐν Ρώμῃ.

Ὁ Νερούλης προηγουμένως εἶχε μαθητεύσει παρὰ τῷ συμπολίτῃ του καὶ σοφῷ Ἑρμοδώρῳ Ληστάρχῳ, ὁ ὁποῖος, κατὰ πᾶσαν πιθανότητα, τὸν

[1] «La Venezia». Siena, anno ii Giornale, 13 Maggio 1861.

[2] Ἐκ τοῦ Νικολάου Νερούλη καὶ τῆς συζύγου του Εἰρήνης ἐγεννήθησαν τρία τέκνα, Ἀλέξανδρος, Πιέρος (Πέτρος) καὶ Ἑλένη, ὧν τὰ δύο τελευταῖα ἦσαν ἔγγαμα, ὅταν ἡ χήρα μήτηρ των συνέταξε τὴν ἀπὸ 21 Σ/βρίου 1561 διαθήκην της. Βλ. συμβ/γρ. Ἰω. Δρακόπουλον ο. 40.

παρέλαβε μεθ' ἑαυτοῦ εἰς Χίον, ὅπου παρέμεινεν ἀρκετὸν χρόνον τῆς ζωῆς του, ὡς ἰατρὸς καὶ διευθυντὴς σχολείου.

Ὁ χρόνος τῆς ἐγκαταστάσεως τοῦ Ἑρμοδώρου ἐν Χίῳ ἦτο περὶ τὸ 1533, ὡς φαίνεται ἐξ ἐπιστολῆς του πρὸς τὸν Ματθαῖον Δεβαρῆν. Ὁ Θ. Ζυγομαλᾶς, εἰς ἐπιστολήν του πρὸς τὸν Κρούσιον, ἀναφέρει ὅτι ὑπῆρχον τότε ἐν Χίῳ τέσσαρες μαθηταὶ τοῦ Ἑρμοδώρου καὶ ὅτι πλείονες τῶν δέκα εἶχον ἐπιστρέψει εἰς τὰς πατρίδας των. Καὶ οὐδενὸς μὲν τῶν μαθητῶν τούτων ἀναφέρει τὰ ὀνόματα, μεταξὺ ὅμως αὐτῶν ὑποθέτει ὁ Λεγρὰνδ ὅτι ἦσαν οἱ Ἀλέξανδρος Νερούλης ἐκ Ζακύνθου, Ἰωάννης Διασωρινὸς ἐκ Ρόδου, Ἰάκωβος Βασιλικὸς Ἡρακλείδης, Ἡγεμὼν τῆς Μολδαυίας καὶ Δημήτριος, γραμματεὺς τοῦ Ἡρακλείδου. Συγχρόνως παραθέτει καὶ ἔγγραφα, ἐκ τῶν ὁποίων φαίνεται ὅτι τὰ τέσσαρα ταῦτα πρόσωπα εἶχον καλῶς ἐκπαιδευθῆ ὑπὸ τοῦ Ἑρμοδώρου. Διὰ τοὺς δύο μάλιστα πρώτους προσθέτει ὅτι τὸ Ἑλληνικὸν χειρόγραφον LXIV, 111. 7 τῆς ἐθνικῆς βιβλιοθήκης τοῦ Τορίνου παρέχει ἀδιαφιλονίκητα δείγματα[1].

Ὄντως εἰς τὸ φύλλον 56 εὑρίσκεται ἐπιστολὴ τοῦ Νερούλη πρὸς τὸν Ἑρμόδωρον, τῆς ὁποίας αἱ πρῶται καὶ τελευταῖαι γραμμαὶ ἔχουσιν, ὡς ἑξῆς:

«Λαβὼν τὴν παρὰ σοῦ πρὸς ἡμᾶς πεμφθεῖσαν ποθεινοτάτην ἐπιστολὴν . . . . οὔτε τι ἕτερον ἰσχύσειεν ἂν ἐξαλεῖψαι τὴν ἀγάπην τοῦ κυρίου καὶ καθηγητοῦ ἡμῶν Ἑρμοδώρου».

Ὁ Νερούλης, μετὰ τὴν ἀναχώρησιν τοῦ διδασκάλου Ἑρμοδώρου ἐκ Χίου, παρέμεινεν ἐκεῖ ἐπί τινα ἀκόμη χρόνον. Ἐξ ἐπιστολῆς του, γραφείσης πρὸς αὐτόν, φαίνεται ὅτι τῇ 26 Νοεμβρίου 1543 ἦτο ἀκόμη ἐν Χίῳ: «Ἀλέξανδρος κυρίῳ Ἑρμοδώρῳ τῷ Ληστάρχῳ ἐν κυρίῳ χαίρειν. Σοφώτατε καὶ φρονιμώτατε αὐθέντα, χρόνος οὐ μικρὸς παρῆλθεν ἐξ ὅτου περ οὐθ' ἡμεῖς . . . . . Ἔρρωσθε. Ἀπὸ Χίου, αφμγ' νοεμβρίου κζ'.».

Τὴν 12 ἰανουαρίου 1544 εὑρίσκετο εἰς Βικεντίαν, ὡς δηλοῖ ἡ ἑξῆς ἐπιστολή του πρὸς τὸν Κερκυραῖον Ματθαῖον Δεβαρῆν.

«Ἀλέξανδρος Ματθαίῳ Δεβαρῇ, Γεώργιος ὁ Βλακούδης ᾐτήσατό με ἀπόλυσιν τῆς πρὸς ἐμὲ συνουσίας, οὐδὲν οὔτε ἐγκαλῶν μοι, ὡς αὐτὸς μαρτυρεῖ, οὔτε προϊσχόμενος ἄλλο, εἰ μὴ ὅτι σοι βούλοιτο συνεῖναι καί σε θεραπεύειν, εἴπερ τινὰ καὶ ἄλλον. Ἐγὼ δὲ ὅτι μὲν ἀντ' ἐμοῦ σὲ προκέκρικε, καὶ ἐπαινῶ αὐτὸν καὶ θαυμάζω εἰ μόνον ἐξ ἰδίας γνώμης τοῦτο ἐντεθύμηται· εἰ δὲ μή, ἐκδέχοιτό ποτε ὑπ' ἄλλου τοῦ αὐτοῦ παραπεφάσθαι ὥστε σε ἀπολιπόντα ἐκείνῳ συνεῖναι. Ἀλλὰ τοῦτο μέν σοι μελήσει· ἐμὲ δὲ νῦν ἕν καὶ μόνον ἐλύπησε, τὸ μὴ πρότερον τοῦτ' ἐπελθεῖν αὐτῷ ποιῆ-

[1] E. Legrand, «Bibliographie Héllenique» XV καὶ XVI αἰῶνος p. 252.

σαι πρίν με τῷ καρδινάλει περὶ αὐτοῦ λόγους προσενεγκεῖν· ὅπερ ἴσθ' ὅτι καὶ ἐπιδεδωκέναι. Ἔρρωσο, καὶ εἴ τινος ἄλλου χρῄζεις, θαρρούντως μοι ὡς ἀδελφῷ μήνυε. Ἐκ Βικεντίας β'. ἐπὶ δέκα ἰανουαρίου αφμδ'. ὁ σὸς Ἀλέξανδρος Νερούλης.»

Ἐξ ἄλλης ἐκτενοῦς ἀπαντητικῆς ἐπιστολῆς τοῦ Νερούλη πρὸς τὸν Ἀνδρέαν Τελουντᾶν[1] φαίνεται ὅτι ὁ πρῶτος οὗτος κατὰ Ὀκτώβριον τοῦ 1545 εὑρίσκετο ἐν Ζακύνθῳ. Ἐκ τῆς ἀπαντήσεως ἀποσπῶμεν τὰ ἑξῆς: «Ἐνθυμηθεὶς τὴν πάλαι μοι πεμφθεῖσαν ἐπιστολήν, ἄριστ' Ἀνδρέα, ἀπολογίαν ἐκείνης, εἰ καὶ χρονίως σοι πέμπω· σὺν ᾗ καὶ βιβλίδια δύο μοι πέπομφας. Ἓν μὲν ἡ τοῦ θεολογικωτάτου Γρηγορίου τραγῳδία, τὸ δ' ἕτερον ὁ τοῦ σοφοῦ ποιητοῦ Ἀντωνίου Ἐπάρχου θρῆνος ἣν τῆς Ἑλλάδος . . . . »

Ἡ ἐπιστολὴ σημειοῦται ἐκ Ζακύνθου, Πυανεψιῶνος νουμηνίᾳ τοῦ αφμε'.

Ἐπίσης ἐξ ἄλλης ἐπιστολῆς του γραφείσης ἕνα μῆνα κατόπιν πρὸς τὸν Ἐμμανουὴλ Κανταχουζηνόν, ὁ Νερούλης φαίνεται εὑρισκόμενος ἐν Βενετίᾳ. Εἰς τὴν ἐπιστολὴν ἀναγιγνώσκεται: ὁ ἐμὸς καθηγητὴς καὶ δεσπότης ἐν Ρώμῃ, διάγων σέ τε καὶ τοὺς ὄντως φίλους προσαγορεύει».

Τὸν Νερούλην εὑρίσκομεν ἐν Βενετίᾳ καὶ κατὰ τὰ ἔτη 1540 καὶ 1550. Ὁ Λεγρὰνδ ἀναφέρει[2], ὅτι ὁ ἐκ Μονεμβασίας κόμης Γεώργιος Κορίνθιος κατεῖχε πλουσίαν βιβλιοθήκην ἀνήκουσαν εἰς τὸν Κρῆτα Μᾶρκον Μαμουνᾶν καὶ ὅτι εὐχαρίστως ἐδάνειζε τὰ βιβλία της εἰς τοὺς συμπατριώτας, οἱ ὁποῖοι εἶχον ἀνάγκην αὐτῶν. Ἐπίσης μᾶς γνωρίζει, ὅτι κατεῖχε τρία δελτία, διὰ τῶν ὁποίων ὁ Νερούλης ἐζήτει παρὰ τοῦ Κορινθίου, ἐπὶ δανείῳ, τόμους τινὰς βιβλίων. Τὰ δελτία ταῦτα, ἐκ Βενετίας ἀποσταλέντα, φέρουσι χρονολογίαν τὸ μὲν 24 Ἰουλίου 1540, τὰ δὲ ἄλλα 3 καὶ 6 Ἰουλίου 1850. Τὸ πρῶτον τούτων ἔχει, ὡς ἀκολούθως: «Ἀλέξανδρος Νερούλης τῷ σοφῷ Κορινθίῳ Ἐνετίαις. Καθ' ἡμέραν τῇ σῇ φιλοσοφίᾳ οὐ παύομαι χρώμενος βιβλίοις. Καὶ γὰρ συμβέβηκέ μοι τὸ τῆς φυσιολογικῆς ἀληθοῦς προφητείας «ἔλαφος τρέχει ἐπὶ τὰς πηγὰς τῶν ὑδάτων», κἀγὼ τρέχω εἰς τὴν πηγὴν τῶν σῶν βιβλίων, διψῶν ἐμὲ ποτισθῆναι ἐξ αὐτῶν. Ἀξιῶ σε τοίνυν δοῦναι τῷ παιδὶ τὰς τοῦ ἠθικωτάτου Εὐριπίδου ἑπτὰ τραγῳδίας καὶ Φρυνίχου Ἀττικωτάτου ἐκλογήν. αφμ'. Μεταγειτνιῶνος ζ'. φθίνοντος, ἤγουν κδ' ἰουλίου.

[1] Ὁ Α. Τελουντᾶς ἔγραψεν ἐπιστολὴν πρὸς τὸν Νερούλην διὰ τὸν θρῆνον τοῦ συγχρόνου του Ἀντωνίου Ἐπάρχου, Κερκυραίου. Ἡ ἐπιστολὴ ἄρχεται οὕτω: Ἀνδρέας Τελουντᾶς Ἀλεξάνδρῳ τῷ Νερούλῃ εὖ πράττειν. Τὰ σά μοι κομισθέντα γράμματ' ἀναγνοὺς . . . . Ἔρρωσο. Ἐλαφηβολιῶνος ζ'. ἱσταμένου αφμδ'. Ἐνετίῃσιν . . Τῷ σοφῷ καὶ ἐλλογίμῳ ἀνδρὶ Ἀλεξάνδρῳ τῷ Νερούλῃ, Ζακυνθί[ῳ]

[2] Ἔνθ' ἀνωτέρω.

Τὸν Νερούλην ἀπαντῶ ἐν Ζακύνθῳ καὶ κατὰ τὸ ἔτος 1553, ὅτε τὴν 17 Ἰουνίου τοῦ ἔτους ἐκείνου ἔκαμεν ἀνταλλαγὴν κτημάτων του μετά τινος Στάθη Παπαδάτου ἐκ Μαχαιράδων[1].

Ὁ Νερούλης διετήρει ἀλληλογραφίαν πρὸς τοὺς ἑξῆς· ἱερέα Φίλιππον Λήσταρχον, Ἑρμόδωρον Λήσταρχον, Ἀνδρέαν Τελουντᾶν, Ἰωάννην Μενδώνιον, Ματθαῖον Δεβαρῆν, Ἐμμανουὴλ Καντακουζηνόν, Νικήταν τὸν Φαῦστον, Ἰωάννην Ζυγομαλᾶν, ῥήτορα Ναυπλίου, Γαβριὴλ Σεβῆρον, Ἀντώνιον Ἔπαρχον καὶ μοναχὸν Πέτρον Ἀβούρην.

Προσκληθεὶς εἰς τὸ γυμνάσιον Παταυίου ἐδίδασκε τὰ Ἑλληνικὰ γράμματα. Ὁ κύκλος τοῦ ἐνδιαφέροντος καὶ τῆς συγγραφικῆς του δράσεως ἐκεῖ φαίνεται ἐκ τοῦ ὑπ' ἀριθ. 11 κώδικος τῆς βιβλιοθήκης τοῦ Πανεπιστημίου τοῦ Τορίνου τοῦ περιέχοντος χρονολογίαν μερικήν, μέθοδον τοῦ εὑρίσκειν τὴν ἀρχὴν ἑκάστου μηνός, εἰδήσεις πῶς εὑρίσκεται τὸ νομικὸν φάσκα, Πασχάλιον σὺν Θεῷ Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ, ἐπιστολὴν πρὸς Ἰωάννην τὸν Ζυγομαλᾶν, συλλογὴν τῶν Ἀποστολικῶν κανόνων, κεφάλαια διάφορα περὶ ἱερωσύνης, πραγματείαν περὶ μοιχείας, σκέψεις περὶ θεολογίας καὶ περὶ τὰ παλαιὰ ἱστορικά, πόσα ἀριθμοῦνται τὰ πταίσματα τοῦ Κάϊν, ἅλωσιν Κορώνης, τῷ αφλδ'.[2], μικρὸν χρονικὸν περὶ Ἀλιτζέρης, περὶ τοῦ βασιλέως Κωνσταντίνου πῶς ἔκτισε ναοὺς ἕξ, κανόνας περὶ φθορᾶς παρθενίας, Νικολάου τοῦ ὁσιωτάτου Πατριάρχου Κ/πόλεως πρὸς Ἀναστάσιον καθηγούμενον τοῦ Σινᾶ, περὶ δισυλλάβων, τρισυλλάβων . . . . ποδῶν μετρική, Ἀμμωνίου τοῦ φιλοσόφου ἐξήγησιν εἰς τὰς πέντε διαφοράς, μύθους γυμνασμάτων ῥητορικῶν μετὰ προοιμίου, σημειώσεις ἐξ Ἀλεξάνδρου Τραλλιανοῦ, ἐξήγησιν σημαίας Σικελικῆς, ἀποφθέγματα καὶ νουθεσίας.

Πάντα ταῦτα εἶναι γεγραμμένα διὰ τοῦ αὐτοῦ γραφικοῦ χαρακτῆρος καὶ δι' ὁμοιοχρόου μελάνης, ἐντεῦθεν δὲ συμπεραίνει ὁ Χιώτης, ὅτι εἶναι συγγράμματα τοῦ Νερούλη[3].

Ἐπιστρέψας ὁ Νερούλης εἰς Ζάκυνθον ἐχειροτονήθη ἱερεὺς ὑπὸ τοῦ ἐπισκόπου Κεφαλληνίας—Ζακύνθου Λοβέρδου, ὡς τοῦτο φαίνεται ἔν τε τοῖς μαρτυρικοῖς τῆς χειροτονίας του, τῶν συμπατριωτῶν του ὁμολογούντων αὐτόν: «ἄνδρα σοφώτατον, εὐανθῆ τῆς Ἑλλάδος φωνήν, τρίβωνα τῆς θείας γραφῆς καὶ ἐν ἁπλοϊκῇ καὶ μελιρρύτῳ γλώσσῃ κήρυκα τοῦ Εὐαγγελίου» ὡς καὶ ἐν τῷ ἐνταλτηρίῳ γράμματι τοῦ ἐπισκόπου, ἁπάντων καταγεγραμμένων ἐν τῷ αὐτῷ κώδικι.

[1] Συμβ/γράφοι διάφοροι παρὰ τῷ Ἀρχειοφυλακείῳ Ζακύνθου.

[2] Βλ. Π. Χιώτου, «Σειρᾶς Ἱστορικῶν Ἀπομνημονευμάτων», τόμ. Γ', σ. 85.

[3] Βλ. «Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης», τόμ. ΙΑ', σ. 407. Ν. Κατραμῆ, Φιλολογικὰ Ἀνάλεκτα Ζακύνθου, σ. 247. Λ. Χ. Ζώη, Λεξικὸν Ζακύνθου, σ. 719.

Δὲν γνωρίζω διὰ ποίαν αἰτίαν ἡ Βενετικὴ Πολιτεία ἐχορήγησεν εἰς τὸν Νερούλην τὸ δικαίωμα ν' ἀναγορεύῃ δημοσίους συμβολαιογράφους. Εἰς ἔγγραφον τοῦ 1576, τηρούμενον παρὰ τῷ Ἀρχειοφυλακείῳ Ζακύνθου, εὑρίσκω ὅτι ὁ εὐλ. ἱερεὺς κ. Ἀλέξανδρος Νερούλης δρ. κόμης Παλατῖνος[1] καὶ Ἱππότης ἐκ τῶν ἀνωτέρων [de sprou d'oro], δυνάμει τῆς ἀποστολικῆς καὶ αὐτοκρατορικῆς ἐξουσίας, χορηγηθείσης αὐτῷ ὑπὸ τοῦ αἰδ. Κου Ὀλιβιὲρ Μαϊόλα (δείκνυται τὸ προνόμιόν του ἀπὸ 2 Ἰουνίου 1562, ἰνδ. ε'. καταχωρισμένον ὑπὸ τοῦ Οὐαλερίου Βουστουνίτσα ἀποστολικοῦ Συμβολαιογράφου), τὸν γονυκλιτῶς ἐμφανισθέντα ἐνώπιον αὐτοῦ Ἀνδρέαν Γκονέμην ποτὲ Μιχαὴλ ἐκ κώμης Σκουλικάδων τῆς Ζακύνθου καὶ μετὰ σεβασμοῦ αἰτούμενον νὰ γίνῃ συμ/γράφος καὶ συνήθης δικαστὴς καὶ τοῦτον γνωρίσας κατάλληλον καὶ εὐσυνείδητον καὶ διὰ γραμμάτων καὶ δι' ἄλλων προσόντων κατηρτισμένον, κατέστησε δημόσιον συμβολαιογράφον.

Ὁμοίως εὑρίσκω ἀναγορευθέντας ὑπ' αὐτοῦ συμβολαιογράφους τούς: Νικόλαον Χαρτᾶν ποτὲ Ἰωάννου τῇ 16 Ἀπρ. 1567, Ἰάκωβον Γαβριηλόπουλον ποτὲ Λαυρεντίου τῇ 22 Ἀπρ. 1567 καὶ Πέτρον Μπράτην τοῦ Ἕκτορος τῇ 31 Ὀκτ. 1569.

Χάριν περιεργείας καταχωρίζω κατωτέρω, ὡς ἔχει, μίαν τοιαύτην πρᾶξιν ἀναγορεύσεως συμβολαιογράφου.

«Εἰς τὸ ὄνομα τῆς ὑπεραγίας καὶ ἁπλουστάτης καὶ καθαρωτάτης Τριάδος, τοῦ πατρὸς φημὶ καὶ υἱοῦ καὶ ἁγίου πνεύματος καὶ τῆς ὑπεράγνου μαρίας καὶ θεομήτορος, καὶ τοῦ τιμίου καὶ ζωοποιοῦ σταυροῦ, καὶ τῆς στρατιᾶς τῶν ἀσωμάτων καὶ πάντων τῶν ἁγίων. Διὰ τοῦ παρόντος πρηβιλεγγίου νὰ ἠξεύρῃ πᾶς τις καὶ καθ' ἕκαστος ἄνθρωπος, ὅτι ὁ ἐκλαμπρότατος αὐθέντης ὁ μισὲρ Ἀλέξανδρος Νερούλης, ὢν δοτόρος καὶ καβαλιέρης σπιρινδόρος, κόντε κόμιτης καὶ παλαδῖνος, ὁ υἱὸς τοῦ μεγαλειοτάτου αὐθεντὸς μισὲρ Νικολάου Νερούλη, διὰ τῆς ἀποστολικῆς καὶ βασιλικῆς ἐξουσίας, ἧς ἔχει ὁ ἄνωθεν ἐκλαμπρότατος ῥηθείς, ὁ μισὲρ Ἀλέξανδρος, ἀνέθηκε καὶ ἐποίησε τὸν παρὸν κῦρ. Γεώργιον Βαλέντη Χανιώτη υἱὸν τοῦ ποτὲ κῦρ. Βασιλείου, πούπλικον καὶ δημόσιον νοτάριον ὀρδινάριον. Ἐπειδὴ καὶ καταλεπτῶς ἐξέταξεν τοῦτον ἀκριβῶς καθὼς ἔθος ἐστί, καὶ εἶδε καὶ καλῶς ἐγνώρισε αὐτὸν ἄξιον τοῦ ὑπηρετεῖν καὶ ἐνεργεῖν καὶ ποιεῖν μετὰ πάσης καθαριότητος ἐνόρκως τε ἅμα σὺν φόβῳ θεοῦ, ἀπάνω εἰς τὴν ψυχὴν αὐτοῦ τοῦ γράφειν δημοσίως τὰς γραφὰς ἐπὶ πᾶσαν πόλιν καὶ χώραν καὶ τόπον, τοῦ ποιεῖν ἐγγράφως καὶ θέτειν κόπιες καὶ κάθε

[1] Οὕτως ἐκαλοῦντο οἱ ἐν τοῖς Παλατινάτοις (αὐτοκρατορικοῖς φρουρίοις) τεταγμένοι αὐτοκρατορικοὶ ἐπίτροποι, Παλατινὴ δὲ κομητεία ἐλέγετο ἡ εἰς τὸν Κόμητα Παλατῖνον ὑποκειμένη χώρα.

γραφὴν ὁποῦ θὰ ἤθελε εἶσθαι κατὰ τὴν συνήθειαν καὶ τάξιν τῶν δημοσίων νοταρίων πούπλικων ταμπελιονάτων καὶ ὀρδιναρίων καὶ τὰ ἑξῆς. Καὶ δι' αὐτὸ ἀσφαλὲς ἐποίησε τὸ παρὸν πρηβιλλέγγιον ὁ ἄνω εἰρημένος ἐκλαμπρότατος αὐθέντης, ὁ μισὲρ Ἀλέξανδρος Νερούλης, ὁ κόντε κόμιτης καὶ παλαδῖνος σὺν τὰ ἑξῆς. Ἐνώπιον τῶν ὑπογεγραμμένων ἀξιοπίστων καὶ παρακαλετῶν μαρτύρων μισὲρ σταμάτη μεγάλη καὶ μρ. νικολοῦ ματζουράνη καὶ μρ. τζόρτζη μαρκιανοῦ λεγομένου βούρτζη καὶ μρ. γίλα παΐδη καὶ μρ. νικολοῦ παπαγιανοπούλου τοῦ πτ. παύλου, ἀκόμη ἦσαν καὶ πλῆθος μαρτύρων ἀρχόντων, 1567.» [1].

Ὁ χρόνος τοῦ θανάτου τοῦ Ἀλεξάνδρου Νερούλη παραμένει ἄγνωστος.

ΛΕΩΝΙΔΑΣ Χ. ΖΩΗΣ

[1] Συμβ/γρ. Α. Ρωμανὸς παρὰ τῷ Ἀρχειοφυλακείῳ Ζακύνθου.

Η ΠΕΡΙ ΑΛΩΣΕΩΣ ΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ ΙΣΤΟΡΙΑ ΛΕΟΝΑΡΔΟΥ ΤΟΥ ΧΙΟΥ

Μία τῶν ἀξιολογωτέρων πηγῶν πρὸς μελέτην τῶν ἀφορώντων εἰς τὰ τῆς ὑπὸ τῶν Τούρκων πολιορκίας καὶ ἁλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως (1453), εἶναι καὶ ἡ Ἱστορία Λεονάρδου τοῦ Χίου.

Ὁ ἀρχιεπίσκοπος Μυτιλήνης Λεονάρδος, Γενουήνσιος ἐκ Χίου [1], ἀφηγεῖται τὰ τοῦ κοσμοϊστορικοῦ γεγονότος ἐν μακρᾷ ἐπιστολιμαίᾳ διατριβῇ ἀπευθυνομένῃ πρὸς τὸν πάπαν Νικόλαον τὸν Ε'. (1447—1455) κατὰ μῆνα Αὔγουστον τοῦ 1453, ὀλίγους μῆνας δηλαδὴ μετὰ τὴν ἅλωσιν [2].

Ὁ Λεονάρδος, μετὰ μακρὸν προοίμιον, ἐν ᾧ ἀποδίδει τὰ πάντα εἰς τὸ σχίσμα, ἐπιλαμβάνεται τοῦ θέματός του, ἀφηγούμενος κατὰ τρόπον ἀφελῆ καὶ εἰλικρινῆ τὰ ὅσα εἶδε καὶ ἤκουσε κατὰ τὴν πολιορκίαν καὶ τὴν ἅλωσιν τῆς πόλεως, εἰς τὴν ἄμυναν τῆς ὁποίας καὶ ὁ ἴδιος ἔλαβεν ἐνεργὸν μέρος.

Ἐξ αὐτοῦ τοῦ ἰδίου, ἀλλὰ καὶ ἐξ ἄλλων πηγῶν, πληροφορούμεθα ὅτι ὁ αὐτοκράτωρ Κωνσταντῖνος ἐν τῇ κατανομῇ τῶν διαφόρων θέσεων εἰς τοὺς διαφόρους ἀρχηγοὺς τῷ ἐνεπιστεύθη νὰ φυλάττῃ τὴν ἐπὶ τοῦ Κερατίου Ξυλόπορταν καὶ τὰ περὶ αὐτήν.

Ὁ Λεονάρδος εἶναι ἀκραιφνὴς Χριστιανός, θλίβεται δὲ ἐκ βάθους ψυχῆς διὰ τὰς τύχας τῆς Χριστιανικῆς μεγαλουπόλεως. Ἐπιτίθεται σφοδρῶς κατὰ τῶν ἀσυνειδήτων ἐκείνων Χριστιανῶν πάσης προελεύσεως, οἵτινες ἐμάχοντο ἐν ταῖς τάξεσι τῶν Τούρκων, δὲν ὀκνεῖ δὲ νὰ μεμφθῇ ἀπροκαλύπτως καὶ τὸν συμπατριώτην του Ἰουστινιάνην διὰ τὴν ἐγκατάλειψιν τῆς θέσεώς του.

[1] Λέγεται ὅτι ἦτο Ἑλληνικῆς καταγωγῆς. Αἰχμαλωτισθεὶς κατὰ τὴν ἅλωσιν ἀπηλευθερώθη πολὺ βραδύτερον. Ἀπέθανε τῷ 1482 ἄγνωστον ποῦ. Ὁ Λεονάρδος εἶναι συγγραφεὺς καὶ ἄλλων ἔργων.

[2] Τὴν ἐπιστολὴν ταύτην, πλειστάκις δημοσιευθεῖσαν, προχειρότερον δύναταί τις νὰ εὕρῃ ἐν τῇ Ἑλληνικῇ πατρολογίᾳ τοῦ Migne (ἂν καὶ εἶναι Λατινιστὶ γεγραμμένη). Τόμ. 159, σελ. 923—944 ὑπὸ τὸν τιτλον «Leonardi Chiensis Historia Cpolitanae urbis a Mahumete· II capta, per modum epistolae. Die Augusti, anno 1453, ad Nicolaum Rom. Pont».

Τὸ ἐνδιαφέρον ἐν τῇ συγγραφῇ τοῦ Λεονάρδου ἔγκειται ἐν τῇ ἀφηγήσει τῶν γεγονότων τῆς πολιορκίας καὶ τῆς ἁλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως περὶ ὧν μᾶς δίδει πολυτίμους ὄντως πληροφορίας.

Εἶναι ὅμως ἄξιον πολλῆς προσοχῆς τὸ ὅτι ἡ ἀφήγησις τοῦ Λεονάρδου ὡς πρὸς τὰ σημεῖα ταῦτα παρουσιάζει, ὡς θὰ ἴδωμεν ἐν ἐκτάσει κατωτέρω, ἀρκετὴν ἀναλογίαν πρὸς τὴν τοῦ Γεωργίου Φραντζῆ τὴν ἐν τῷ Γ'. βιβλίῳ τῆς μεγάλης αὐτοῦ χρονογραφίας[1].

Σημειωτέον ἐν παρόδῳ ὅτι καὶ ἡ ἀφήγησις τοῦ Zorzo Dolfin παρουσιάζει τὰς αὐτὰς περίπου ἀναλογίας, ἂν καὶ ὁ τελευταῖος οὗτος εἶναι κάπως ἀκριβέστερος τοῦ Λεονάρδου προκειμένου περὶ τῆς ὀρθῆς ἀποδόσεως ὀνομάτων καὶ τοπωνυμίων.

Ἡ παρατηρηθεῖσα αὕτη ἀναλογία συνετέλεσεν ὥστε καὶ ὁ E. Pears καὶ ὁ τὴν ἐργασίαν τούτου χρησιμοποιήσας G. Schlumberger ἐν τῷ συγγράμματι αὐτοῦ «La prise et le sac de C/ple par les Turcs 1453», πρὸς δὲ καὶ ὁ τὸν τελευταῖον τοῦτον μεταφράσας εἰς τὴν Ἑλληνικὴν Σπυρ. Λάμπρος[2] νὰ ὑποθέσωσιν ὅτι καὶ ὁ Λεονάρδος καὶ ὁ Dolfin ἠκολούθησαν τὸν Φραντζῆν. Ἡ τοιαύτη ὅμως ὑπόθεσις φαίνεται ἥκιστα πιθανή, καθότι ἔχομεν τὴν ἀκριβῆ χρονολογίαν τῆς ἐπιστολῆς τοῦ Λεονάρδου. Αὕτη ἐγράφη, ὡς εἴδομεν ἀνωτέρω, κατ' Αὔγουστον τοῦ 1453, ἀποδέκτης δὲ ταύτης εἶναι ὁ Πάπας Νικόλαος ὁ Ε'. ὅστις προέστη τῆς Δυτικῆς Ἐκκλησίας κατὰ τὰ ἔτη 1447—1455, ἐνῷ ὁ Φραντζῆς ἔγραψε τὴν ἱστορίαν του πολὺ μετὰ τὴν κατάκτησιν καὶ τῆς Πελοποννήσου ὑπὸ τῶν Τούρκων καὶ παρέδωκε τὸ χειρόγραφόν του, ὡς λέγει ὁ ἴδιος[3], εἰς χεῖρας τοῦ ἱερέως Ἀντωνίου τῇ 29η Μαρτίου τοῦ ἀπὸ κτίσεως κόσμου ἔτους ϛϡπϛ', ἤτοι τοῦ σωτηρίου ἔτους 1478. Ἐὰν λοιπὸν βασισθῶμεν ἁπλῶς ἐπὶ τῶν ὡς ἄνω χρονολογιῶν, παρατηροῦμεν ὅτι αὗται ἀποκλείουσι διαρρήδην πᾶσαν ὑπό-

[1] Φραντζῆ, σ. 233, 1—294, 6, ἔκδ. Βόννης.

[2] Σπυρ. Λάμπρου, «Κωνσταντῖνος Παλαιολόγος καὶ ἡ πολιορκία καὶ ἡ ἅλωσις τῆς Κωνσταντινουπόλεως, Ἀθῆναι 1914 (Μετάφρασις ἐκ τοῦ Γαλλικοῦ τοῦ Schlumberger), σ. 116. Δὲν βλέπω διὰ ποῖον λόγον ὁ μακαρίτης Σπ. Λάμπρος διαθέτων κατὰ τὴν ἐποχήν του πλεῖστα μέσα ὑλικὰ καὶ ἠθικὰ δὲν ἐπεχείρησε νὰ συγγράψῃ ὁ ἴδιος ἱστορίαν τῆς Ἁλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἀλλ' ἀνέλαβε νὰ μεταφράσῃ ἔργον, καλλίτερον τοῦ ὁποίου δὲν ἠδύνατο βεβαίως νὰ γράψῃ ὁ ἐν παρακμῇ εὑρισκόμενος τότε Schlumberger καὶ τὸ ὑλικὸν τοῦ ὁποίου ἠρανίσθη ἐκ τοῦ συγγράμματος τοῦ Ἄγγλου Edwin Pears εὐδοκίμως μὲν ἀσκοῦντος περὶ τὰς ἀρχὰς του αἰῶνος τούτου τὸ ἐπάγγελμα τοῦ ὀδοντιάτρου ἐν Κ/πόλει, μὴ ἔχοντος ὅμως τὴν δέουσαν ἐπιστημονικὴν παρασκευὴν διὰ τὴν συγγραφὴν τοιούτου σπουδαίου ἔργου. Κυρίως ἐφιστῶ τὴν προσοχὴν τῶν ἐπαϊόντων εἰς τὴν σύγχυσιν τῶν πηγῶν, ἥτις πρυτανεύει ἐν τῷ συγγράμματι τούτῳ.

[3] Φραντζῆ, σ. 453, 3—8, ἔκδ. Βόννης.

θεσιν περὶ τῆς ἀπὸ μέρους τοῦ Λεονάρδου χρησιμοποιήσεως τοῦ Μ. Χ.[1]. Δὲν εἶχον ἆρά γε ὑπ' ὄψιν οἱ προμνημονευθέντες συγγραφεῖς τὰς χρονολογίας ταύτας, ἢ μήπως ἐθεώρησαν τὴν ἐπιστολὴν τοῦ Λεονάρδου ὡς μεταγενέστερον κατασκεύασμα; Ἀγνοῶ τί συμβαίνει.

Τὸ ἐπ' ἐμοί, ἐπειδὴ δὲν ἔτυχε νὰ ἐξετάσω τὸ χειρόγραφον τῆς ἐπιστολῆς τοῦ Λεονάρδου παλαιογραφικῶς καὶ νὰ ἐξακριβώσω ὁ ἴδιος τὴν ἀκρίβειαν τῆς χρονολογίας αὐτῆς, ἐπέχω νὰ ἐκφέρω γνώμην. Ἀλλ' ὡς παρουσιάζονται νῦν αἱ χρονολογίαι εἶναι φυσικώτερον νὰ δεχθῶμεν ὅτι τὸ Μ. Χ. ἤντλησεν ἐκ τῆς ἐπιστολῆς τοῦ Λεονάρδου.

Ἀγόμεθα οὕτως εἰς τὸ ζήτημα τῆς ἐν τῷ Μ. Χ. χρησιμοποιήσεως ξένων πηγῶν ὡς καὶ τῶν ἐν αὐτῷ εἰσχωρησασῶν νοθειῶν.

Καὶ περὶ μὲν τῆς χρησιμοποιήσεως ἐν τῷ Μ. Χ. ξένου ὑλικοῦ, βλέπε τὰ προλεγόμενα ἐν τῇ ἐμῇ ἐκδόσει τοῦ Φραντζῆ[2], περὶ δὲ τῶν νοθειῶν τὴν ἐν Σόφιᾳ ἀνακοίνωσίν μου[3] περὶ τοῦ ἀντικειμένου τούτου.

Ἡ ἀνακοίνωσις αὕτη, ὡς ἦτο ἑπόμενον, ἤγειρε σπουδαίας ἀντιρρήσεις, ἀλλ' ἐν τῷ μεταξὺ ὁ κ. Franz Dölger ἀπέδειξεν[4] ὅτι καὶ τὸ μέγα περὶ Μονεμβασίας τεμάχιον ἐν τῷ Μ. Χ. (ἔκδ. Βόννης, σ. 395—405) εἶναι ὑποβολιμαῖον καὶ προέρχεται ἐκ τοῦ ἰδίου νοθευτοῦ, τοῦ Μακαρίου Μελισσηνοῦ δηλονότι. Τελευταίως ὅμως ὁ Βέλγος καθηγητὴς κ. Stephane Binon πραγματευόμενος περὶ τῶν ἐν Ἀθήναις φυλασσομένων δύο χρυσοβούλλων τοῦ Ἀνδρονίκου Β'. τοῦ Παλαιολόγου ὑπὲρ τῆς μητροπόλεως Μονεμβασίας[5], ἔλυσεν ὁριστικῶς καὶ τὸ ζήτημα τῶν ἐν τῷ Μ. Χ. εἰσχωρησασῶν νοθειῶν, ὑπὸ τὰς ἑξῆς συνθήκας. Ἐν τῇ προμνημονευθείσῃ ἀνακοινώσει μου εἶχον ἀναφέρει μεταξὺ ἄλλων ὅτι εἰς χωρία τοῦ Μ. Χ. ἀντληθέντα ἐκ τοῦ Νικηφόρου Γρηγορᾶ ἐγένοντο προσθῆκαι ὑπόπτου ποιοῦ καὶ ὅτι

[1] Διὰ τῶν γραμμάτων Μ. Χ. δηλοῦται ἐνταῦθα καὶ ἐφεξῆς τὸ Μέγα Χρονικὸν τοῦ Φραντζῆ.

[2] Ἔκδοσις Teubner, σ. V—VI.

[3] Jean B. Falier-Papadopoulos, «Phrantzès est-il réellement l'auteur de la grande chronique qui porte son nom? Izvestija (Bulletin de l'Inst. Arch. Bulgare, t. IX, 1 (1935), p. 177—189).

[4] Ἐν τῇ περισπουδάστῳ αὐτοῦ πραγματείᾳ «Ein literarischer und diplomatischer Fälscher des 16 Jahrhunderts. Metropolit Macarios von Monembasia» δημοσιευθείσῃ ἐν Otto Glauning zum 60 Gebustag Festgabe aus Wissenschaft und Bibliothek. Leipzig, verlag, Richard Hadl, 1936, σελ. 25—35. Ἡ πραγματεία αὕτη μετεφράσθη τελευταίως εἰς τὴν Ἑλληνικὴν ὑπὸ Ὀδυσσέως Λαμψίδου, Ἀθῆναι 1938.

[5] Stephane Binon, «L'histoire et la légende des deux Chrysobulles d'Andronic II en faveur de Monembasie. Macaire ou Phranthès»? Echos d'Orient, Nos 191—192, Juillet Décembre 1938, σ. 274 - 311. Μετὰ πανομοιοτύπων τοῦ τέλους ἀμφοτέρων τῶν χρυσοβούλλων.

μία τῶν προσθηκῶν τούτων μὲ ὡδήγησεν ἐπὶ τὰ ἴχνη τοῦ πλαστογράφου. Ἡ προσθήκη αὕτη ἐγένετο εἰς χωρίον πραγματευόμενον περὶ τοῦ πατριάρχου Ἀθανασίου τοῦ Α'. (1289—1293 καὶ 1303-1311). Ἔχει δὲ ἡ προσθήκη ὡς ἑξῆς: ὁρμώμενος ἐκ Πελοποννήσου ἐκ χώρας λεγομένης Ἀνδρούσης· καὶ διὰ τοῦτο μὲν προστάξει βασιλικῇ καὶ ψήφῳ συνοδικῇ τὴν ἑαυτοῦ πατρίδα Ἀνδροῦσαν ἐπισκοπὴν ἐτίμησε καὶ τῇ μητροπόλει Μονεμβασίας ὑποτάσσεσθαι <ἔταξε> [1].

Οὐδεὶς ἄλλος ἐκτὸς τοῦ μητροπολίτου Μονεμβασίας Μακαρίου τοῦ Μελισσηνοῦ, ἀκμάσαντος περὶ τὸ 1571, ἔδειξε τόσον παράφορον ἐνδιαφέρον διὰ τὸ ζήτημα τῆς ἐκ τῆς μητροπόλεως Μονεμβασίας ἐξαρτήσεως τῆς ἐπισκοπῆς Ἀνδρούσης, ὡς τοῦτο κατάδηλον γίνεται ἐκ τῶν ἰδιωτικῶν ἐγγράφων τοῦ περὶ οὗ ὁ λόγος μητροπολίτου, φυλασσομένων ἐν τῷ κώδικι Napol. II-C. 35 (Cyril. 36), ἔνθα ἅπασαι αἱ νοθεῖαι αὐτοῦ ἔν τε τῇ μεγάλῃ χρονογραφίᾳ τοῦ Γ. Φραντζῆ καὶ ἐν ἄλλοις γραπτοῖς μνημείοις πασιφανῶς ἀποδεικνύονται [2].

Δυστυχῶς βασισθεὶς εἰς τοὺς «Πατριαρχικοὺς Πίνακας» τοῦ Μανουὴλ Γεδεὼν (σ. 402—3) ἐδέχθην ὡς ὀρθὴν τὴν ἐν τῷ ὡς ἄνω παρεμβλήτῳ χωρίῳ πληροφορίαν περὶ τῆς γενετείρας τοῦ Πατριάρχου Ἀθανασίου καὶ ἠρκέσθην νὰ διαπιστώσω τὴν νοθείαν πιστεύσας ὅτι ἡ ἐν τῷ χωρίῳ τούτῳ ψευδολογία περιωρίζετο μόνον εἰς τὸ ζήτημα τῆς ἐκ τῆς μη-

[1] Γ. Φραντζῆ σ. 25, 13—16, ἔκδ. Βόννης=Teubner, 30. 10—14.

[2] Περὶ τοῦ περιεχομένου τοῦ κώδικος τούτου ὡς καὶ τοῦ κ. II-C. 36 ἠσχολήθη καὶ ὁ ἡμέτερος Σπ. Λάμπρος ἐν Ν. Ἑλληνομν., τ. ΙΘ'. Φαίνεται ὅμως ὅτι δὲν ἐξήτασεν ὁ ἴδιος τοὺς κώδικας τούτους, διότι ἄλλως καὶ τὰ πράγματα ἀκριβέστερον θὰ ἐξέθετε, θὰ ἀνεύρισκε δὲ καὶ τὸ περίφημον χρυσόβουλλον Ἀνδρονίκου Β'. τοῦ Παλαιολόγου ὑπὲρ τοῦ Γρηγορίου τοῦ Μελισσηνοῦ, τὸ ὁποῖον ἐθεωρεῖτο ὡς ἀπολεσθέν. Ἡ τύχη τῆς ἀνευρέσεως αὐτοῦ ἐπεφυλάχθη εἰς ἐμέ, ὡς ἤδη ἐδήλωσα ἐν τῇ ἐν Σόφιᾳ ἀνακοινώσει μου (Izvestija, p. 184—185). Ὁ Buchon δίδων περιγραφὴν καὶ περίληψιν τοῦ χρ. τούτου ἐν ταῖς Nouvelles recherches historiques sur la principauté française de Morée, t. I, Paris, 1843, σ. 245, ἐκτὸς τοῦ ὅτι ποιεῖται ἐσφαλμένην παραπομπήν, λέγει ὅτι τὸ περὶ οὗ ὁ λόγος χρ. Ἀνδρονίκου τοῦ Β'. εἶναι γεγραμμένον «εἰς γλῶσσαν Ἑλληνικήν». Τοῦτο συνετέλεσεν ὥστε νὰ παραπλανηθῶσιν ἔκτοτε πᾶσαι αἱ σχετικαὶ πρὸς ἀναζήτησίν του ἔρευναι. Πάντες οἱ ποιησάμενοι λόγον περὶ αὐτοῦ ἀρκοῦνται νὰ παραθέτωσι τὸ σχετικὸν τοῦ Buchon σημείωμα (βλ. Zach. von Lingenthal, t. III, p. 616 (ἐν ὑποσημ.)—Migne P. G. t. 161, στήλη 1055—56 (ἐν ὑποσημ.). Προφανῶς ὅμως κατὰ παραδρομὴν ἔγραψεν ὁ Buchon «εἰς γλῶσσαν Ἑλληνικὴν» ἀντὶ νὰ γράψῃ ἐν Λατινικῇ μεταφράσει. Τοῦτο ἔχων ὑπ᾿ ὄψιν ἐξήτασα τὰ ἐν τῷ κ. Nap. II-C. 35 (Cyr. 36) Λατινιστὶ γεγραμμένα ἔγγραφα καὶ ἀνεῦρον τὸ περὶ οὗ ὁ λόγος χρυσόβουλλον, τὸ ὁποῖον πρόκειται νὰ ἐκδώσῃ προσεχῶς ὁ καθηγητὴς κ. Franz Dölger. Τὸ περὶ οὗ ὁ λόγος χρυσ. εὑρίσκεται ἐν τῷ κώδ. Napol. II-C. 35 (Cyr. 36) ff. 58α—60α. ἀρχ. Andronicus Comnenus Paleologus Romanorum Imperator. Decet sane vigilem . . .

τροπόλεως Μονεμβασίας ἐξαρτήσεως τῆς ἐπισκοπῆς Ἀνδρούσης, τοῦ νοθευτοῦ εὑρόντος τὴν κατάλληλον εὐκαιρίαν νὰ δώσῃ βάσιν τινὰ νομιμότητος εἰς τὰς παραλόγους διεκδικήσεις του, καὶ ἐσταμάτησα ἕως ἐδῶ.

Ὁ κ. Binon ὅμως μετὰ τῆς ἰδιαζούσης αὐτῷ ἐμβριθείας προέβη περαιτέρω ἐν ταῖς ἐρεύναις του σχετικῶς πρὸς τὸ ζήτημα τοῦτο, καὶ ἀπεκάλυψεν, ἐπὶ τῇ βάσει ἀναμφισβητήτου κύρους πειστηρίων, ὅτι ὁ πατριάρχης Ἀθανάσιος οὐδόλως κατήγετο ἐξ Ἀνδρούσης ἀλλ' ἐξ Ἀδριανουπόλεως [1].

Πᾶς τις βλέπει νῦν ὅτι ἡ ἀποκάλυψις τῆς ἀφαντάστου ταύτης θρασύτητος ψευδολογίας τοῦ νοθευτοῦ παρέχει ἀπόδειξιν αἴρουσαν τοῦ λοιποῦ πᾶσαν ἀμφιβολίαν καὶ διὰ τὰς νοθείας τῆς μεγάλης χρονογραφίας καὶ διὰ τὸ πρόσωπον τοῦ νοθευτοῦ καὶ δυναμένην νὰ ἱκανοποιήσῃ πλήρως τὰς ἀπαιτήσεις καὶ τῆς αὐστηροτέρας κριτικῆς.

Ὁ κ. St. Binon παρατάσσει ἐν συνεχείᾳ καὶ ἄλλα ἀξιόλογα ἐπιχειρήματα, ἐξ ὧν ἀναφέρομεν ἐνταῦθα ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον δεικνύει τὴν σχέσιν τοῦ νοθευτοῦ τῆς μεγάλης χρονογραφίας καὶ πρὸς τὸ ὑπὲρ τῆς μητροπόλεως Μονεμβασίας νόθον χρυσόβουλλον Ἀνδρονίκου τοῦ Β', τὸ ὑπ' ἀριθ. δηλονότι 1462 τῆς Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης Ἀθηνῶν. Πράγματι ἐν τῷ μεγάλῳ περὶ Μονεμβασίας προσθέτῳ τεμαχίῳ [2] ὁ νοθευτὴς λόγον ποιούμενος περὶ τῶν τῇ μητροπόλει Μονεμβασίας ἐπικυρωθέντων προνομίων ὑπὸ Ἀνδρονίκου τοῦ Β', ἔχει ὑπ' ὄψιν του τὸ νόθον χρυσόβουλλον καθ' ὅτι τὴν χρονολογίαν τούτου χρησιμοποιεῖ [3].

Ἡ παρέκβασις αὕτη ἦτο ἀναγκαία, διὰ νὰ καταδειχθῇ ὅτι τὸ ζήτημα περὶ τῶν ἐν τῷ Μ. Χ. νοθειῶν ἐλύθη πλέον ὁριστικῶς. Τὸ μόνον τεμάχιον τῆς χρονογραφίας ταύτης ἐκ τῶν μὴ ἀντληθέντων ἐκ τῆς μικρᾶς χρονογραφίας (minus), τὸ ὁποῖον παρουσιάζει ἐν τῷ συνόλῳ του σημεῖα αὐθεντικότητος, εἶναι τὸ πραγματευόμενον περὶ τῆς πολιορκίας καὶ ἁλώσεως τῆς Κ/πόλεως (ἔκδ. Βόννης σ. 233, 1—294, 6). Ὑπάρχουσιν ἐν τούτοις καὶ ἐν αὐτῷ καταφώρου νοθείας χωρία, οἷα εἶναι τὰ περὶ τοῦ Δὸν Φραγκίσκου τοῦ Τολέδου [4] καὶ περὶ τῶν Κρητῶν ναυτῶν [5], ἅτινα ὑπέδειξα ἐν τῇ ἐν Σόφιᾳ γενομένῃ ἀνακοινώσει μου.

Γενικώτερον ἐν τῷ προοιμίῳ τῆς ἐμῆς ἐκδόσεως [6] τοῦ Φραντζῆ ὑπέδειξα τὸν Λεονάρδον τὸν Χῖον ὡς κείμενον σχέσιν ἔχον πρὸς τὰ ἐν τῷ μεγάλῳ τούτῳ τεμαχίῳ ἐκτιθέμενα

[1] Stephane Binon, Ἔνθ' ἀνωτέρω, σ. 301—302.

[2] Βλέπε ἀνωτέρω σ. 6.

[3] Φραντζῆ, σ. 399, 3, ἔκδ. Βόννης.

[4] Φραντζῆ, σ. 255, 23—256, 3 καὶ σ. 286, 13—16, ἔκδ. Βόννης.

[5] Ἰδ. σ. 287, 19—288, 7.

[6] Φραντζῆ, σ. VI, ἔκδ. Teubner.

Τὰ κύρια σημεῖα τῆς ἀφηγήσεως τοῦ Λεονάρδου εἶναι τὰ ἑξῆς: ἡ ἔναρξις τῆς πολιορκίας, τὰ τοῦ μεγάλου τηλεβόλου, ἡ ναυμαχία τοῦ Φλαντανελᾶ, ἡ κατανομὴ τῶν θέσεων ἐν τῇ πολιορκουμένῃ πόλει εἰς τοὺς διαφόρους ἀρχηγούς, ἡ χρησιμοποίησις ὑπὸ τοῦ Κωνσταντίνου τῶν ἐκκλησιαστικῶν κειμηλίων, ἡ διὰ ξηρᾶς μεταφορὰ τοῦ Τουρκικοῦ στόλου εἰς τὸν Κεράτιον, ἡ ἀποτυχοῦσα ἀπόπειρα τοῦ Ἰωάννου Κόκκου πρὸς ἐμπρησμὸν τοῦ στόλου τούτου, οἱ λόγοι τοὺς ὁποίους ἐξεφώνησαν Μωάμεθ ὁ Β'. καὶ Κωνσταντῖνος ὁ Παλαιολόγος, ἡ ἅλωσις. Ἀλλὰ περὶ τὰ σημεῖα ταῦτα καὶ κατὰ τὴν αὐτὴν τάξιν[1] περιστρέφεται καὶ ἡ ἀφήγησις τοῦ Γεωργίου Φραντζῆ ἐν τῷ προμνημονευθέντι τεμαχίῳ τοῦ μεγάλου χρονικοῦ. Πρόσθες δὲ ὅτι αἱ περιεχόμεναι λεπτομέρειαι εἶναι περίπου αἱ αὐταὶ ἐν ἀμφοτέραις ταῖς διηγήσεσιν, ὅ,τι δὲ λείπει ἀπὸ τὸν ἕνα τῶν δύο τούτων ἱστορικῶν, καὶ τὸ ὁποῖον μᾶς εἶναι γνωστὸν ἐξ ἄλλων πηγῶν, λείπει πάντοτε καὶ ἀπὸ τὸν ἄλλον. Ἐντύπωσιν π. χ. ἐμποιεῖ τὸ ὅτι οὔτε ὁ Φραντζῆς οὔτε ὁ Λεονάρδος ὁμιλοῦσι ἢ ποιοῦνται ὑπαινιγμόν τινα περὶ τοῦ ἐν Βυζαντίῳ εὑρισκομένου Τούρκου ἡγεμονίδου Ὀρχάν, ἐνῷ παρὰ τοῖς ἄλλοις ἱστορικοῖς τοῖς Ἁλώσεως διὰ μακρῶν ἐκτίθενται τὰ κατ' αὐτήν. Καὶ τὸ νὰ μὴ ὁμιλῇ μὲν ὁ Λεονάρδος περὶ τοῦ Ὀρχάν, κάπως βεβαίως δικαιολογεῖται· ἴσως, ὡς ξένος, νὰ ἠγνόει τὴν παρουσίαν του, ἴσως μάλιστα, ὅπερ κατὰ τὴν ἐμὴν γνώμην εἶναι πιθανώτερον, ἡ ἀκραιφνῶς Χριστιανικὴ συνείδησις τοῦ ἱεράρχου νὰ μὴ ἐπέτρεψεν εἰς αὐτὸν νὰ ἀναφέρῃ καὶ Τοῦρκον ὑπερασπιστὴν τῆς κινδυνευούσης Χριστιανικῆς πόλεως, ἀλλὰ πῶς εἶναι δυνατὸν νὰ φαντασθῇ τις ὅτι ὁ Φραντζῆς, ἐὰν βεβαίως πρόκειται περὶ τοῦ πραγματικοῦ Φραντζῆ, ἠγνόει τὸν Ὀρχὰν καὶ τὰ κατ' αὐτόν; Τοῦτο εἶναι ἐντελῶς ἀπίθανον, ἐφιστῶ δὲ ἰδιαιτέρως τὴν προσοχὴν τοῦ ἀναγνώστου ἐπὶ τοῦ σημείου τούτου.

Τὸ ζήτημα τοῦ Ὀρχὰν εἶναι ἐκ τῶν σπουδαιοτάτων τῆς πρὸ τῆς πολιορκίας καὶ τῆς κατὰ τὴν πολιορκίαν περιόδου.

Εἶναι τοῖς πᾶσι γνωστὸν ὅτι ἐνῷ ὁ Μωάμεθ ὁ Β'. ἀνενέωσε τὰς μετὰ τῶν γειτόνων του συνθήκας τοῦ πατρός του, Κωνσταντῖνος ὁ Παλαιολόγος ἐζήτησε παρ' αὐτοῦ τὴν αὔξησιν τῆς ἐπιχορηγήσεως, ἣν ἐτέλει ἡ Τουρκικὴ αὐλὴ διὰ τὴν συντήρησιν τοῦ Τούρκου ἡγεμονίδου Ὀρχὰν ἐν Κ/πόλει.

Ὁ φίλος τῶν Ἑλλήνων Χαλὴλ-πασᾶς ἔμεινε κατάπληκτος πρὸ τοῦ ἀκαίρου καὶ ἥκιστα διπλωματικοῦ μέτρου τῆς Βυζαντινῆς αὐλῆς. Πάντως τοῦτο ἐχρησίμευσεν ὡς πρόφασις εἰς τὸν πορθητήν, διὰ νὰ κηρύξῃ τὸν

[1] Ἡ χρησιμοποίησις τῶν ἐκκλησιαστικῶν κειμηλίων, ἐν μὲν τῷ Μ. Χ. ἀμέσως προτάσσεται τῆς κατανομῆς τῶν θέσεων, ἐνῶ παρὰ Λεονάρδῳ ἀμέσως ἐπιτάσσεται

πρὸ πολλοῦ ἄλλως τε μελετώμενον πόλεμον κατὰ τῆς Ἑλληνικῆς αὐτοκρατορίας. Ἀλλὰ τίποτε περὶ τούτων ἐν τῷ Μ. Χ., οὔτε περὶ τῆς δράσεως τοῦ Ὀρχὰν κατὰ τὴν πολιορκίαν, οὔτε περὶ τοῦ τραγικοῦ θανάτου του.

Ἐὰν λάβῃ τις ὑπ' ὄψιν τὸν ἀληθῆ κυκεῶνα τῶν ἀλληλοσυγκρουομένων εἰδήσεων, τὰς ὁποίας μᾶς παρουσιάζουσιν οἱ διάφοροι αὐτόπται τῆς πολιορκίας καὶ τῆς ἁλώσεως, Ἕλληνές τε καὶ ξένοι, σχετικῶς πρὸς τὴν κατανομὴν τῶν θέσεων[1] εἰς τοὺς διαφόρους ἀρχηγοὺς διὰ τὴν ἄμυναν τῆς πόλεως, παρατηρεῖ ὅτι μόνον μεταξὺ τοῦ Μ. Χ. καὶ τοῦ Λεονάρδου ὑπάρχει σχεδὸν πλήρης ὁμοφωνία. Ἡ οὐσιωδεστέρα διαφορὰ εἶναι σχετικὴ πρὸς τὸν Νικόλαον Γουδέλην εἰς ὅν, κατὰ τὸν Λεονάρδον, ὁ Κωνσταντῖνος ἀνέθηκε τὴν ἐμπιστευτικωτέραν ἀποστολήν, νὰ παραμείνῃ δῆλα δὴ μετὰ τῶν ἀνδρῶν του ἐν ἐπιφυλακῇ εἰς τὸ κέντρον τῆς πόλεως καὶ νὰ σπεύδῃ πρὸς ἐνίσχυσιν κινδυνεύοντος τυχὸν σημείου παρὰ τὰ τείχη. Τὸ Μ. Χ. ἐν τούτοις παραλείπει τὸ ὄνομα τοῦ Νικολάου Γουδέλη[2] καὶ ἀντ' αὐτοῦ μᾶς παρουσιάζει τὸν Νικηφόρον Παλαιολόγον, πρόσωπον μὴ μνημονευόμενον ὑπὸ οὐδεμιᾶς ἄλλης πηγῆς.

Ἐδῶ μοιραίως πάλιν φερόμεθα εἰς τὸ ζήτημα τῶν νοθειῶν τοῦ Μακαρίου Μελισσηνοῦ.

Ὡς ἤδη διὰ μακρῶν ἐξέθηκα ἐν τῇ ἐν Σόφιᾳ ἀνακοινώσει μου, πρὸς δὲ καὶ ἀλλαχοῦ, κατὰ τὴν μικρὰν χρονογραφίαν (minus), ἧς ἡ αὐθεντικότης εἶναι ἀπολύτου κύρους, Κωνσταντῖνος ὁ Παλαιολόγος θέλων νὰ ἀμείψῃ τὰς πολλαπλὰς ὑπηρεσίας τοῦ ἐμπίστου του Γεωργίου Φραντζῆ, ἐσχεδίασε νὰ νυμφεύσῃ τὸν υἱὸν τούτου Ἰωάννην μετὰ τῆς θυγατρὸς τοῦ ἐπίσης ἐμπίστου καὶ συγγενοῦς του Νικολάου Γουδέλη. Ἐν τῷ Μ. Χ. ὅμως ἄλλως ἐκτίθενται τὰ πράγματα. Κατ' αὐτὸ παρουσιάζεται ὁ Κωνσταντῖνος ὡς θέλων νὰ ὑπανδρεύσῃ τὴν θυγατέρα τοῦ Φραντζῆ Θάμαρ μετὰ τοῦ νεαροῦ ἡγεμονίδου Νικηφόρου τοῦ Μελισσηνοῦ[3] γόνου καὶ μοναδικοῦ κληρονόμου τοῦ ἐνδόξου καὶ πλουσιωτάτου οἴκου τῶν Μελισσηνῶν. Εἶναι περιττὸν νὰ ἐπαναλάβωμεν ὅτι πάντα τὰ σχετικὰ πρὸς τοὺς Μελισσηνοὺς ἐν τῷ Μ. Χ. εἶναι νόθα καὶ ὑποβολιμαῖα. Περὶ συνοικεσίου Γουδέλη φυσικὰ ἐν τούτῳ οὐδεὶς γίνεται λόγος, οὐδὲ κἂν μνημονεύεται ἐν αὐτῷ τὸ ὄνομα τῆς ἱστορικῆς ταύτης οἰκογενείας. Σημειωτέον δὲ ὅτι ἄλλοι ἱστορικοὶ τῆς ἁλώσεως μνημονεύουσιν, ἐκτὸς τοῦ ὑπὸ τοῦ Λεονάρδου ἀναφερομένου Νικολάου Γουδέλη, καὶ τὸν Μανουὴλ Γουδέλην

[1] Τοῦτο πιθανῶς προέρχεται ἐκ τοῦ ὅτι κατὰ τὴν πολιορκίαν θὰ ἐγένοντο ἀλλεπάλληλοι μεταβολαὶ θέσεων.

[2] Πρῶτος ὁ Franz Dölger παρετήρησε τοῦτο, ἔνθ' ἀν. σ. 14 σημ. 4 τῆς ἑλληνικῆς μεταφράσεως.

[3] Τούτου ἔγγονος παρουσιάζεται ὁ Μακάριος Μελισσηνός.

ἐντεταλμένον ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος τὴν φρούρησιν τῆς Καλιγαρίας Πύλης μετὰ τοῦ Ἰωάννου Γράντη, ἐν ᾧ ἄλλοι πιστοποιοῦσιν ὅτι ὁ Νικόλαος Γουδέλης ἦτο ἐντεταλμένος τὴν φρούρησιν τῆς Πύλης τῆς Σηλυβρίας μετὰ τοῦ Μαυρικίου Κατάναιο καὶ τοῦ Βαπτιστοῦ Γρίττη, προτάσσοντες τὸ ὄνομα τοῦ Κατάναιο. Δὲν εἶναι ἀπίθανον νὰ ἐθεάθη μαχόμενος καὶ παρὰ τὴν πύλην ταύτην ὁ Νικόλαος Γουδέλης ἡγούμενος τοῦ σώματος τῶν ἐνισχύσεων.

Ὁ Λεονάρδος, προκειμένου περὶ τῆς πύλης ταύτης, ἣν ὀνομάζει, ὡς καὶ οἱ Βυζαντινοί, πύλην τῆς Πηγῆς (porta pighi) τοποθετεῖ εἰς ταύτην μόνον τὸν Μαυρίκιον Κατάναιο ἐντεταλμένον νὰ φυλάξῃ τὴν γραμμὴν τοῦ τείχους ἀπὸ τῆς πύλης ταύτης μέχρι καὶ τῆς Χρυσῆς πύλης. Κατὰ τὸ Μ. Χ. ὅμως ἡ φρούρησις τῆς πύλης τῆς Σηλυβρίας, ὡς τὴν ὀνομάζει εἶναι ἀνατεθειμένη εἰς τὸν Θεόφιλον Παλαιολόγον. Τὸν τελευταῖον τοῦτον ὁ Λεονάρδος τοποθετεῖ εἰς τὴν Καλιγαρίαν πύλην μετὰ τῶν Θεοδώρου Καρυστινοῦ καὶ Γερμανοῦ Ἰωάννου Γράντη, οὓς μόνους ἀναφέρει τὸ Μ. Χ. ὡς ἐντεταλμένους τὴν φρούρησιν τῆς πύλης ταύτης.

Ἄλλη διαφωνία μεταξὺ Λεονάρδου καὶ τοῦ Μ. Χ. εἶναι ἡ ἑξῆς· ἀπὸ τῶν Ὑψωμαθείων μέχρι τῆς Χρυσῆς πύλης ἡ φρούρησις τῶν θαλασσίων τειχῶν εἶναι ἐμπεπιστευμένη καὶ κατὰ τὸ Μ. Χ. καὶ κατὰ τὸν Λεονάρδον εἰς τὸν Βενετὸν Ἰάκωβον Κονταρίνην, προκειμένου ὅμως περὶ τῆς γραμμῆς τοῦ χερσαίου τείχους, τὸ ὁποῖον ἀπὸ τῆς πύλης τῆς Πηγῆς κατέρχεται πρὸς τὴν θάλασσαν καὶ συναντᾷ τὰ παραθαλάσσια τείχη ὀλίγον κατωτέρω τῆς Χρυσῆς πύλης (εἰς τὸ Βραχιάλιον), ὁ μὲν Λεονάρδος τοποθετεῖ, ὡς εἴδομεν ἀνωτέρω, τὸν Μαυρίκιον Κατάναιο (virum nobilem genuensem), τὸ δὲ Μ. Χ., συγκεκριμένως ἐπὶ τῆς Χρυσῆς πύλης, τὸν Γενουήνσιον Μανουήλ, ἁπλῶς ἄνευ ἐπωνύμου. Προφανῶς πρόκειται ἐν ἀμφοτέραις ταῖς πηγαῖς περὶ τοῦ ἰδίου προσώπου, τοῦ ὁποίου τὸ ὄνομα κακῶς ἀπεδόθη ἐν τῷ Μ. Χ., μηδεμιᾶς ἀμφιβολίας χωρούσης ὅτι τὸ ὄνομα τοῦ περὶ οὗ ὁ λόγος Γενουηνσίου ὀρθῶς ἔχει παρὰ τῷ Γενουηνσίῳ Λεονάρδῳ. Ὑπὲρ τῆς ἐκδοχῆς ταύτης συνηγορεῖ καὶ ἡ παράλειψις τοῦ ἐπωνύμου Κατάναιο, πρᾶγμα συνηθέστατον ἐν τῷ Μ. Χ. προκειμένου περὶ ξένων οἰκογενειακῶν ὀνομάτων. Οὕτω τῶν ἀδελφῶν Παύλου Ἀντωνίου καὶ Τρωΐλου Bocchiardi [1] τῶν φρουρούντων εἰς τὸ Μυριάνδριον, ἐν τῷ Μ. Χ. παραλείπεται τὸ οἰκογενειακὸν ὄνομα ἐπ' ἴσης παραλείπεται ἐν αὐτῷ καὶ τὸ οἰκογενειακὸν ὄνομα de Langasco τοῦ ἡμετέρου Λεονάρδου, ἐμπεπιστευμένου τὴν φρούρησιν τῆς Ξυλόπορτας [2]. Ἑπομένως

[1] Φραντζῆ, ἔκδ. Βόννης, σελ. 253, 10—11. Leonardus, σ. 934 D.
[2] Φραντζῆ, ἔκδ. Βόννης, σ. 254, 14.—Leonardus, σ. 935, A.

καὶ ἐν τῷ περὶ τῆς Χρυσῆς πύλης χωρίῳ τοῦ Μ. Χ. (ἔκδ. Βόννης, σ. 253, 5—6) ἀντὶ Μανουὴλ ἀναγνωστέον Μαυρικίῳ, ὅπερ ἄλλως καὶ ἐξ ἄλλων πηγῶν ἐπιβεβαιοῦται. Ὁ Μαυρίκιος οὗτος ἔλαβε μέρος καὶ εἰς τὴν ναυμαχίαν τοῦ Φλαντανελᾶ. Σημειωτέον δὲ ὅτι ἐνῷ τὰ κατὰ τὴν ναυμαχίαν ταύτην ἐκτίθενται ἀπαράλλακτα καὶ ἐν τῷ Μ. Χ. καὶ παρὰ Λεονάρδῳ, ἐν τῷ Μ. Χ. παραλείπονται ἅπαντα τὰ ὀνόματα τῶν Γενουηνσίων πλοιάρχων οἵτινες μετέχουν αὐτῆς. «Naves Mauritio Genuense Catano imperante ex adverso repugnant. Ibi Demitrius de Novaria et Baptista de Felliczano, Balanerii patroni genuenses ardue pugnam prosequntur» (Leon. σ. 931, B).

Εἰς τὰς προαναφερθείσας ὁμοιότητας μεταξὺ τῆς ἀφηγήσεως τοῦ Λεονάρδου καὶ τῆς τοῦ Μ. Χ. θὰ προσθέσωμεν μίαν ἀκόμη, τὸ ὅτι ἐν πολλοῖς χωρίοις ἀμφοτέρων καὶ ἡ φρασεολογία εἶναι ἡ αὐτὴ ἢ περίπου ἡ αὐτή. Οὕτως ὁ Λεονάρδος ἐπιτιθέμενος ἐναντίον τοῦ Ἰουστιάνη λέγει τὰ ἑξῆς: «At ille salutis, gloriae sui oblitus, uti altam quidem primo magnanimitatem, ita posthac pusillanimitatem suffere, non recedere, si vir erat, vel saltem alium, qui loco sui stetisset, subrogare». (Leonardus, p. 941, A) Ἐν τῷ Μ. Χ. σχετικῶς ἀναγινώσκομεν τὰ ἑξῆς: μὴ μνημονεύων τῆς γενναιότητος καὶ ἐπιδεξιότητος, ἣν ἀρχῆθεν ἔδειξε καὶ οὐκ εἶπε τοῖς συνοῦσιν αὐτῷ οὐδέν, οὔτε ἀντ' αὐτοῦ εἴασέ τινα ἕτερον» (ἔκδ. Βόννης, σ. 284, 1—4).

Προκειμένου περὶ τοῦ Θεοδώρου Καρυστινοῦ τὸ Μ. Χ. παραδίδει· «Θεοδώρῳ δὲ τῷ ἐκ Καρύστου, ἀνδρὶ πολεμιστῇ καὶ δραστηρίῳ καὶ τοξότῃ ἠσκημένῳ ὑπὲρ ἄνθρωπον» (ἔκδ. Βόν. σ. 254, 11—13), ὁ δὲ Λεονάρδος «Theod. Caristino senex sed robustus graecus in arcu doctissimus» (Leon σ. 934, D).

Ἰδοὺ καὶ μία περικοπὴ ἐκ τοῦ λόγου τοῦ Κωνσταντίνου ἐκ τοῦ κειμένου τοῦ Φραντζῆ εἰλημμένη (πρόκειται περὶ τῶν ἐλεφάντων οἱ ὁποῖοι κατεπτόησαν τοὺς ἵππους τῶν Ρωμαίων)· «καὶ ἐὰν ζῷον ἄλογον ἐδίωξε, πόσον μᾶλλον ἡμεῖς οἱ τῶν ζῴων καὶ ἀλόγων ὑπάρχοντες κύριοι, καὶ οἱ καθ' ἡμῶν ἐρχόμενοι.... ὡς ζῷα ἄλογα καὶ χείρονές εἰσι»· [1] ἐν ᾧ ὁ Λεονάρδος λέγει: «Bestiae enim fugantur a bestiis, vos qui homines estis magnanimini bestias illas viriliter substinebitis» [2].

Ἐκ τῆς προσλαλιᾶς τοῦ Κωνσταντίνου πρὸς τοὺς Βενετοὺς παραβλητέα τὰ ἑξῆς παρὰ Φραντζῇ [3] «Ἐνετοὶ εὐγενεῖς... ἄνδρες ἰσχυροὶ καὶ στρατιῶται δυνατοί... οἳ διὰ τῶν ἐστιλβωμένων ὑμῶν ρομφαίων καὶ χά-

[1] Φραντζῆ, ἔκδ. Βόννης, σ. 275, 1—4.
[2] Leonardus, σ. 939 A.
[3] Φραντζῆ, σ. 277. 11—16, ἔκδ. Βόννης.

ριτος πολλάκις πλῆθος Ἀγαρηνῶν ἐθανατώσατε, καὶ τὸ αἷμα αὐτῶν ποταμειδῶς ἐκ τῶν χειρῶν ὑμῶν ἔρρευσε», παρὰ Λεονάρδῳ «O Veneti, viri potentissimi quorum gladio saepenumero Turcorum sanguis effuditur»[1].

Παραβλητέα ἡ παρὰ Φραντζῇ περιγραφὴ τῆς πρωΐας τῆς 29ης Μαΐου· «. . . τοῦ φωτὸς τῆς ἡμέρας αὐγάζοντας καὶ ἐκ τῶν ἀνατολῶν τὸ ροδοειδὲς τῆς πρωΐας ἐνέφαινεν»[2] καὶ παρὰ Λεονάρδῳ[3] Necdum Phœbus orbis perlustrat hemisphaerium . . . ».

Χάριν τῆς ἀληθείας πρέπει νὰ σημειωθῇ ἐνταῦθα ὅτι ἡ ἀφήγησις τοῦ Μ. Χ. εἶναι πλέον ἐκτεταμένη ὡς περιέχουσα ἐπὶ πλέον λεπτομερείας τινάς, ἢ ἡ τοῦ Λεονάρδου οὐχ' ἧττον αἱ ὑπάρχουσαι ἀναλογίαι καὶ ὁμοιότητες μεταξὺ ἀμφοτέρων δικαιολογοῦσιν ἐπαρκῶς τὴν γνώμην τῆς ἐξαρτήσεως τῆς μιᾶς ἀφηγήσεως ἀπὸ τῆς ἑτέρας Πάντως, ἐπαναλαμβάνομεν καὶ πάλιν, ἐὰν τὸ χειρόγραφον τοῦ Λεονάρδου εἶναι αὐθεντικὸν καὶ ἡ ἐν αὐτῷ διδομένη χρονολογία ἀκριβής, πρέπει ἀδιστάκτως νὰ ἀπορρίψωμεν τὴν γνώμην τῆς ἐξαρτήσεως τοῦ Λεονάρδου ἀπὸ τοῦ Μ. Χ.

Μὲ τὴν προϋπόθεσιν λοιπὸν τῆς αὐθεντικότητος τοῦ χειρογράφου τοῦ Λεονάρδου τείνομεν νὰ δεχθῶμεν ὅτι μᾶλλον ὁ Φραντζῆς ἤντλησεν ἐξ αὐτοῦ. Ἀλλὰ ποῖος Φραντζῆς ἤντλησεν, ὁ γνήσιος; ὅστις, ἀντλῶν εἴτε ἐκ τῶν ἀναμνήσεών του εἴτε ἐξ ἄλλων πηγῶν συνεπλήρωσε τὴν ἀφήγησιν τοῦ Λεονάρδου; ἢ ὁ ψευδοφραντζῆς, τουτέστιν ὁ Μακάριος Μελισσηνός; Ὡς ἔχουσιν νῦν τὰ πράγματα τὸ δεύτερον εἶναι πιθανώτερον.

Ὁ Karl Krumbacher[4] λέγει ὅτι ἡ ἀρχικὴ ἔκδοσις (editio princeps) τῆς ἐπιστολῆς τοῦ Λεονάρδου ἐγένετο τῷ 1568, κατὰ τὴν ἐποχὴν δηλαδὴ τῆς πλήρους δράσεως τοῦ Μακαρίου: ἐν τῇ Ἑλληνικῇ ὅμως μεταφράσει τοῦ ἔργου τοῦ Schlumberger[5] βλέπω ὅτι ἡ ἀρχικὴ ἔκδοσις τῆς ἐπιστολῆς ἐγένετο ἐν Νυρεμβέργῃ τῷ 1544, καὶ ἡ χρονολογία ὅμως αὕτη δὲν ἐλαττώνει τὴν πιθανότητα τῆς χρησιμοποιήσεως τῆς ἐπιστολῆς ὑπὸ τοῦ Μακαρίου. Μήπως ὅμως πρὸ τῶν τύποις γενομένων ἐκδόσεων ὑπῆρχον καὶ χειρόγραφοι τοιαῦται διὰ τῶν ὁποίων ἔλαβε γνῶσιν καὶ ἐχρησιμοποίησε τὸ κείμενον τῆς ἐπιστολῆς ὁ πραγματικὸς Φραντζῆς;

Πρὸς τῇ ἐξετάσει λοιπὸν τῆς αὐθεντικότητος τῆς ἐπιστολῆς τοῦ Λεονάρδου καὶ τῆς χρονολογίας αὐτῆς, ἐπιβάλλεται καὶ ἡ ἔρευνα ὡς πρὸς

---

[1] Leonardus, p. 939. C.
[2] Φραντζῆ, σ. 281. 5—7.
[3] Leon., p. 940, A.
[4] K. Krumbacher, «Ἱστορία τῆς Βυζαντινῆς Λογοτεχνίας» μετάφρασις Γ. Σωτηριάδου, τόμ. Α'. σ. 629.
[5] Βλ. ἀνωτέρω σ. 86 σημ. 2.

τὸν παράδοσιν τοῦ κειμένου. Πρὶν διαλευκανθῶσι τελείως τὰ ζητήματα ταῦτα δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἐκφέρῃ τις γνώμην κατηγορηματικήν. Ἐπὶ τοῦ παρόντος ἀρκούμεθα, μέχρι τῆς ἐπιλύσεως τῶν ὡς ἄνω ζητημάτων, νὰ πιστεύωμεν εἰς τὴν γνησιότητα τῆς σχετικῆς πρὸς τὴν πολιορκίαν καὶ τὴν ἅλωσιν τῆς Κ/πόλεως ἀφηγήσεως τοῦ Μ. Χ. δεχόμενοι ἁπλῶς ὅτι καὶ ἐν τῷ τεμαχίῳ τούτῳ εἰσεχώρησαν νοθεῖαι, ὡς π. χ. ἡ ἀφορῶσα εἰς τὴν παράλειψιν τοῦ ὀνόματος τοῦ Γουδέλη.

Ι. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ

ΤΟ ΛΕΓΟΜΕΝΟΝ ΜΟΛΥΒΔΟΒΟΥΛΛΟΝ ΤΟΥ ΣΤΡΑΤΗΓΟΥ ΜΕΛΙΟΥ

Τὸ εἰκονιζόμενον ἐνταῦθα Βυζαντιακὸν μολυβδόβουλλον προέρχεται ἐκ τοῦ Νομισματικοῦ Μουσείου τῶν Παρισίων (Cabinet des Medailles) καὶ ἐδημοσιεύθη τὸ πρῶτον ὑπὸ τοῦ ἀειμνήστου G. Schlumberger ἐν τῇ Sigillographie de l'Empire Byzantin (σελ. 272 κ. ἑξ.)

Τὸ μολυβδόβουλλον τοῦτο, λίαν ἐφθαρμένον, ὡς γράφει ὁ Schlumberger, δὲν θὰ ἐβράδυνε νὰ καταστραφῇ, ὡς ἐκ τῆς ὑγρότητος τοῦ κλίματος τῶν Παρισίων καὶ διὰ τοῦτο ἐνόμισεν ὅτι ὤφειλε νὰ τὸ καταστήσῃ γνωστόν, ὅπως τοὐλάχιστον διατηρηθῇ ἡ ἀνάμνησις αὐτοῦ.

Τὸ μολυβδόβουλλον ἐπὶ μὲν τῆς ἐμπροσθίας ὄψεως φέρει προτομὴν κατ' ἐνώπιον (στηθάριον) τῆς Θεοτόκου καὶ ἑκατέρωθεν αὐτῆς τὰ συνήθη μονογραφήματα M̅-P̅-Θ̅-Y̅, ἐπὶ δὲ τῆς ὀπισθίας ἑξάστιχον ἐπιγραφὴν ἐντὸς κύκλου γραμμῆς. Τὴν ἐπιγραφὴν ταύτην ὁ Schlumberger ἀνέγνω: ΓΕΩΡΓ' ΑСΠΑΘ Β СΤΡΑΤ' ΜΑΜΙСΤΡ' ΑΝΑΒΑΡΖ' ΤΖΑΜΑΝ Ο ΜΕΛΙΗΑС ἤτοι *Γεώργιος πρωτοσπαθάριος, βασιλικὸς στρατηγὸς Μαμίστρας, Ἀναβάρζου*[1], *Τζαμανδοῦ, ὁ Μελίηας.*

Ἐπὶ τῇ βάσει τῆς ἀναγνώσεως ταύτης ὁ Schlumberger ἀπέδωκε τὸ μολυβδόβουλλον εἰς τὸν *περιβόητον* στρατηγὸν Μελίαν τὸν Ἀρμένιον, τὸν ἱδρυτὴν τῆς Λυκανδοῦ καὶ συναγωνιστὴν τοῦ μεγάλου στρατηλάτου Κουρκούα εἰς τὸν μακρὸν ἀγῶνα κατὰ τῶν Σαρακηνῶν τῆς Μελιτηνῆς, τὸν λήξαντα κατὰ τὸ ἔτος 933 διὰ τῆς καταλήψεως τῆς ἀπορθήτου θεωρουμένης ταύτης πόλεως.

[1] Παραδόξως ἐν τῷ μολυβδοβούλλῳ ἀπαντᾷ ὁ τύπος Ἀνάβαρζος, ἐν ᾧ ἐκ τῶν φιλολογικῶν πηγῶν, ἐπιγραφῶν καὶ νομισμάτων τὸ ὄνομα τῆς πόλεως εἶναι γνωστὸν ὡς Ἀνάζαρβος. Ἐπειδὴ ὅμως τὸ σημερινὸν ὄνομα αὐτῆς εἶναι Ἀνάβαρζα, διὰ τοῦτο ὑποθέτομεν ὅτι κατὰ τὸν μεσαίωνα τὸ ὄνομα ἦτο Ἀνάβαρζος, πρὸς ὃν τύπον συμφωνεῖ καὶ ὁ τοῦ μολυβδοβούλλου.

Ἡ ἀνάγνωσις τῆς ἐπιγραφῆς τοῦ μολυβδοβούλλου ὑπὸ τοῦ Schlumberger δὲν φαίνεται εἰς ἡμᾶς ἀκριβής, διότι, ὡς καθίσταται φανερὸν ἐκ τῆς εἰκόνος, ἡ ἐπιγραφὴ ἔχει χάσματα, ἅτινα συμπληρούμενα παρέχουσι διάφορον ἀνάγνωσιν αὐτῆς. Ἐν τέλει τοῦ πρώτου στίχου ἐλλείπει ἓν γράμμα, ὡσαύτως ἐν τέλει τοῦ πέμπτου ἕτερον, ἐν ἀρχῇ δὲ τοῦ ἕκτου στίχου ἐλλείπουσι δύο γράμματα. Ἀλλὰ καί τινα τῶν σῳζομένων γραμμάτων καταφανῶς ἔχουσι παραμορφωθῇ.

Ὡς καὶ ἄλλοτε κατ' ἐπανάληψιν ἐσημειώσαμεν, εἰς τὰ μολυβδόβουλλα, ἕνεκα τῆς μαλακότητος τοῦ μολύβδου, συχνότατα τὰ γράμματα πιεζόμενα ἢ ἄλλως φθειρόμενα παραμορφοῦνται ἢ καὶ ἐντελῶς καθίστανται ἀφανῆ. Οὗτος δ' εἶναι ὁ κυριώτατος λόγος τῆς δυσχερείας ἣν παρουσιάζει ἡ ἀνάγνωσις αὐτῶν. Πλὴν τούτου, προκειμένου περὶ μολυβδοβούλλων ἅτινα ἀπεικονίζονται ἐκ σχεδιογραφημάτων, ὡς τὸ ἀνωτέρω, τὸ ἀποδοθὲν ὑπὸ τοῦ Schlumberger εἰς τὸν στρατηγὸν Μελίαν, συχνότατα ὁ σχεδιαστὴς ὑποπίπτει εἰς σφάλματα, ἀπεικονίζων τὰ γράμματα ὡς ἐμφανίζονται παραμορφωμένα καὶ οὕτως εἰς τὰς εἰκόνας ἐμφανίζονται ἄλλα ἀντ' ἄλλων.

Ἐν τῷ προκειμένῳ μολυβδοβούλλῳ ἡ ἐπιγραφὴ τῆς ὀπισθίας ὄψεως ἀπεικονίσθη ἐσφαλμένως. Ἐν τῷ πρώτῳ στίχῳ, ἐν τέλει, ὑπάρχει χάσμα ἑνὸς γράμματος, τὸ δὲ πρὸ αὐτοῦ ἐσχεδιάσθη ὡς Α ἐνῷ εἶναι R[1], διότι δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἀναγνωσθῇ ΓΕΩΡΓ' Α' СΠΑΘ' Τὸ ἐλλεῖπον ἐν τέλει γράμμα ἀναμφιβόλως ἦτο Α. Οὕτως ὁμαλῶς δύναται ν' ἀναγνωθῇ ΓΕΩΡΓ' R' [Α'] СΠΑΘ' ἤτοι *Γεώργ(ιος) β(ασιλικὸς) [πρωτο]σπαθ(άριος).* Ὡσαύτως ἐν τῷ δευτέρῳ στίχῳ, μετὰ τὰ γράμματα СΠΑΘ τὸ ἑπόμενον δὲν εἶναι R διὰ ν' ἀναγνωσθῇ *β(ασιλικὸς)* ἀλλὰ S, γράμμα, ὅπερ ἐν τοῖς μολυβδοβούλλοις δηλοῖ βραχυγραφικῶς τὸν σύνδεσμον *καί*, διότι κατὰ τὸν κανονικὸν τύπον δὲν εἶναι δυνατὸν ν' ἀναγνωσθῇ *βασιλικὸς στρατηγός:* Δέον λοιπὸν ν' ἀναγνωσθῇ *καὶ στρατηγός.* Ἐν τέλει τοῦ πέμπτου στίχου τὸ ἐλλεῖπον γράμμα δύναται νὰ συμπληρωθῇ δι' ἑνὸς Ι καὶ ἐν τῷ τελευταίῳ στίχῳ τὸ προτελευταῖον γράμμα, ὅπερ ἐν τῇ εἰκόνι ἐσχεδιάσθη ὡς Α, εἶναι Ο παραμορφωθὲν καὶ ἐκληφθὲν ὑπὸ τοῦ Schlumberger καὶ τοῦ σχεδιαστοῦ αὐτοῦ ὡς Α. Τὸ πρὸ αὐτοῦ γράμμα ὁ Schlumberger ἐνόμισεν ὅτι εἶναι Η ἢ Ν παρατηρῶν ὅτι εἶναι ἀδύνατον νὰ ἐξακριβωθῇ ἂν εἶναι τὸ πρῶτον ἢ τὸ δεύτερον τῶν γραμμάτων τούτων. Οὕτως ἀναγινώσκει ΜΕΛΙΗΑС ἢ ΜΕΛΙΝΑС, ὁμολογεῖ ὅμως ὅτι εἰς τὸν Κωνσταντῖνον Πορφυρογέννητον καὶ τοὺς ἄλλους συγγραφεῖς, τοὺς ἀφηγουμένους τὰ κατὰ τὸν Ἀρμένιον στρατηγόν, τὸ ὄνομα αὐτοῦ γράφεται πάντοτε *Μελίας.* Δύναται δὲ νὰ προστεθῇ ὅτι καὶ εἰς τὰ μολυβδόβουλλα ὁμοίως γράφεται τὸ ὄνομα.

[1] Τὸ Β εἰς τὰ μολυβδόβουλλα ἔχει τὴν μορφὴν τοῦ R.

Ὁ Schlumberger μὴ ὑποπτευθεὶς ὅτι πρόκειται περὶ ἄλλου ὀνόματος καὶ εὑρεθεὶς εἰς στενόχωρον θέσιν παρεδέχθη σιωπηρῶς ὅτι τὸ Μελίηας εἶναι διάφορος γραφὴ τοῦ ὀνόματος Μελίας, τοῦτο ὅμως εἶναι ὅλως ἀπίθανον. Τὸ γράμμα τοῦτο ἐν τούτοις ἀναμφιβόλως εἶναι Ν οὕτως δ' ἔχομεν τὸ ὄνομα ΜΕΛ... ΙΝΟC. Ἐντεῦθεν καθίσταται προφανὲς ὅτι τὰ δύο ἐλλείποντα ἐν ἀρχῇ τοῦ ἕκτου στίχου γράμματα δύνανται νὰ συμπληρωθῶσιν ἀσφαλῶς διὰ δύο CC καὶ οὕτω τὸ ἐπώνυμον τοῦ στρατηγοῦ Γεωργίου ἀναγινώσκεται ΜΕΛ[ΙCC]ΙΝΟC ἢ μᾶλλον ΜΕΛ[ΙCCΗ]ΝΟC, διότι τὸ ὡς Ι ἀπεικονισθὲν τρίτον γράμμα ἐν τῷ τελευταίῳ στίχῳ, ὡς ἐκ τῶν πρὸ αὐτοῦ ἰχνῶν φαίνεται, εἶναι Η, οὗ ἐλλείπει ἡ πρώτη κάθετος καὶ ἡ μέση ὁριζοντία κεραία.

Κατ' ἀκολουθίαν τῶν ἀνωτέρω ἐκτεθέντων ἡ ὅλη ἐπιγραφὴ τῆς ὀπισθίας ὄψεως τοῦ μολυβδοβούλλου ἔχει ὡς ἑξῆς·

†	†
ΓΕѠΡΓ' R.	*Γεώργ(ιος) β(ασιλικὸς) [πρωτο]*
CΠΑΘ S CΤΡΑ	*σπαθ(άριος) καὶ στρα-*
Τ' ΜΑΜΙCΤΡ'	*τ(ηγὸς) Μαμίστρ(ας)*
ΑΝΑRΑΡΖ'ΤΖ	*Ἀναβάρζ(ου) Τζ-*
ΑΜΑΝΟΜΕΛ.	*αμαν(δοῦ) ὁ Μελ[ι]*
... ΝΟC	*[σση]νός*

Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν χρονολόγησιν τοῦ ἀνωτέρω μολυβδοβούλλου, πρέπει νὰ ληφθῇ ὑπ' ὄψιν ὅτι, ὡς ἐκ τοῦ εἰκονογραφικοῦ τύπου τῆς Θεοτόκου ἐξάγεται καὶ τῆς ἐν γένει τεχνοτροπίας αὐτοῦ, δὲν δύναται τοῦτο νὰ θεωρηθῇ προγενέστερον τοῦ δευτέρου ἡμίσεως τῆς ΙΑ' ἑκατονταετηρίδος ἐνῷ ὁ στρατηγὸς Μελίας ἤκμασε περὶ τὰ τέλη τῆς Θ' καὶ τὰς ἀρχὰς τῆς Ι' ἑκατονταετηρίδος.

Ὡς γνωστὸν τὰ Βυζαντιακὰ μολυβδόβουλλα χρονολογικῶς δύνανται νὰ διαιρεθῶσι εἰς ἕνδεκα ἢ δώδεκα κατηγορίας, ἀναλόγως τῆς τεχνοτροπίας αὐτῶν. Ἂν ἐξαιρέσωμεν τὰς πέντε πρώτας, τὰς ἀναγομένας εἰς τὴν ϛ' καὶ Ζ' ἑκατονταετηρίδα, εἰς τὰς μεταγενεστέρας ἀνήκουσι κατὰ χρονολογικὴν σειρὰν τὰ ἑξῆς μολυβδόβουλλα:

α') Τὰ φέροντα ἐφ' ἑνὸς σταυροειδὲς μονογράφημα, ἀναλυόμενον εἰς *Κύριε ἢ Θεοτόκε βοήθει* καὶ ἐφ' ἑτέρου ὡσαύτως σταυροειδὲς μονογράφημα, ἀναλυόμενον εἰς τὸ ὄνομα τοῦ κτήτορος τοῦ μολυβδοβούλλου καὶ ἐνίοτε καὶ τὸ ἀξίωμα αὐτοῦ. Ἀντὶ μονογραφήματος ἐν τῇ ὀπισθίᾳ ὄψει ἀπαντᾷ πολλάκις τὸ ὄνομα καὶ τὸ ἀξίωμα τοῦ κτήτορος εἰς στίχους. Τὰ μολυβδόβουλλα ταῦτα χρονολογικῶς ἀνάγονται εἰς τὴν Ζ' καὶ Η' ἑκατονταετηρίδα.

β') Τὰ φέροντα ἐφ' ἑνὸς ὅμοιον σταυροειδὲς μονογράφημα ἔχον, ἐν ταῖς γωνίαις τῶν στηλῶν τὰς λέξεις *τῷ-σῷ δού-λῳ* καὶ ἐφ' ἑτέρου ἐπιγραφὴν περιέχουσαν τὸ ὄνομα τοῦ κτήτορος καὶ ἓν ἢ πλείονα ὀφφίκια αὐτοῦ. Τὰ μολυβδόβουλλα ταῦτα χρονολογικῶς ἀνάγονται εἰς τὴν Η' καὶ Θ' ἑκατονταετηρίδα.

γ') Τὰ φέροντα ἐπὶ τῆς ἐμπροσθίας ὄψεως σταυρόν, ἁπλοῦν ἢ διπλοῦν (πατριαρχικὸν) ἐρειδόμενον συνήθως ἐπὶ τριβάθμου βάσεως καὶ ἔχοντα, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, ἑκατέρωθεν ἑλικοειδῆ ἀποβλαστήματα. Πέριξ τοῦ σταυροῦ εὕρηται ἡ ἐπιγραφὴ *Κύριε ἢ Θεοτόκε βοήθει τῷ σῷ δούλῳ.* Ἐπὶ τῆς ὀπισθίας ὄψεως τῶν μολυβδοβούλλων τούτων ὑπάρχει ἐπιγραφὴ περιέχουσα τὸ ὄνομα τοῦ κτήτορος καὶ ἓν ἢ πλείονα αὐτοῦ ὀφφίκια. Τὰ μολυβδόβουλλα τῆς κατηγορίας ταύτης ἀνάγονται εἰς τὰ τέλη τῆς Θ'. τὴν Ι'. καὶ τὸ πρῶτον ἥμισυ τῆς ΙΑ' ἑκατονταετηρίδος.

δ') Τὰ φέροντα ἑκατέρωθεν ἐπιγραφὰς ἀρχομένας διὰ τῆς στερεοτύπου φράσεως *Κύριε ἢ Θεοτόκε, βοήθει*, περιεχούσας δὲ τὸ ὄνομα καὶ τὰ ὀφφίκια τοῦ κτήτορος τοῦ μολυβδοβούλλου. Τὰ πλεῖστα τῶν μολυβδοβούλλων τούτων ἀνάγονται εἰς τὴν ΙΑ', ΙΒ' καί τινα εἰς τὴν ΙΓ' ἑκατονταετηρίδα.

ε') Τὰ φέροντα ἐπὶ τῆς ἐμπροσθίας ὄψεως ἁγιογραφικοὺς τύπους καὶ ἐπὶ τῆς ὀπισθίας ἐπιγραφὴν περιέχουσαν τὸ ὄνομα καὶ τὰ ὀφφίκια τοῦ κτήτορος, ἀναγόμενα εἰς τὴν ΙΑ', ΙΒ' καὶ ΙΓ' ἑκατονταετηρίδα [1].

ϛ') Τὰ φέροντα ἑκατέρωθεν ἐπιγραφὰς πέριξ ἁγιογραφικῶν τύπων ἀναγόμενα εἰς τὴν ΙΑ' καὶ ΙΒ' ἑκατονταετηρίδα.

ζ') Τὰ φέροντα ἑκατέρωθεν ἁγιογραφικοὺς τύπους, ἄνευ ὅμως ἐπιγραφῶν πέριξ, ἀνήκοντα εἰς τὴν ΙΒ' καὶ ΙΓ' ἑκατονταετηρίδα [2].

Συμφώνως πρὸς τὴν ἀνωτέρω χρονολογικὴν κατάταξιν, τὸ μολυβδόβουλλον τοῦ στρατηγοῦ Μαμίστρας Ἀναζάρβου καὶ Τσαμανδοῦ Γεωργίου Μελισσηνοῦ, δὲν δύναται νὰ ἀναχθῇ εἰς ἐποχὴν προγενεστέραν τῆς ΙΑ' ἑκατονταετηρίδος. Ὡς δ' ἐκ τῆς ὅλης τεχνοτροπίας αὐτοῦ ἐξάγεται, ἀνήκει εἰς τὰ τέλη τῆς ἑκατονταετηρίδος ταύτης ἢ τὸ πρῶτον ἥμισυ τῆς ΙΒ'. Ἀκριβέστερον δυνάμεθα νὰ χρονολογήσωμεν τὸ μολυβδόβουλλον, ἂν λάβωμεν ὑπ' ὄψιν ὅτι κατὰ τοὺς χρόνους τούτους αἱ ἐν τῷ μολυβδοβούλλῳ μνημονευόμεναι πόλεις Ἀνάζαρβος καὶ Μαμίστρα (Μοψουεστία), περιελ-

---

[1] Ὑπάρχουσιν εὐάριθμα μολυβδόβουλλα τῆς κατηγορίας ταύτης, ἅτινα, ὡς ἐκ τῆς τεχνονοτροπίας αὐτῶν καὶ τοῦ ρυθμοῦ τῶν γραμμάτων, δύνανται ν' ἀναχθῶσιν εἰς τὴν Θ' καὶ τὴν Ι' ἑκατονταετηρίδα.

[2] Τῶν ἀνωτέρω κατηγοριῶν ὑπάρχουσι καὶ παραλλαγαί, αἵτινες ὅμως δὲν μεταβάλλουσι τὰ καθοριζόμενα χρονολογικὰ ὅρια.

θοῦσαι εἰς τὴν κυριαρχίαν τῶν Σταυροφόρων ἢ τῶν Ἀρμενίων δυναστῶν τῆς Κιλικίας, ἀνεκτήθησαν ὑπὸ τοῦ Ἀλεξίου Α΄ Κομνηνοῦ κατὰ τὸ 1104 παραμείνασαι ἐπὶ διετίαν περίπου ὑπὸ Βυζαντιακὴν κυριαρχίαν. Βραδύτερον ἀνεκτήθησαν καὶ αὖθις κατὰ τὸ 1136 ὑπὸ Ἰωάννου Β΄ τοῦ Κομνηνοῦ, παραταθείσης τῆς κατοχῆς αὐτῶν μέχρι τοῦ 1143. Τελευταῖον δ' ἀνεκτήθησαν ὑπὸ τοῦ Μανουὴλ Κομνηνοῦ κατὰ τὸ 1156. Αὕτη δ' εἶναι καὶ ἡ τελευταία κατοχή, παραταθεῖσα μέχρι τοῦ 1169. Ἀπὸ τοῦ ἔτους τούτου παύει ὁριστικῶς ἡ Βυζαντιακὴ κυριαρχία ἐν Κιλικίᾳ, μόνης τῆς Ταρσοῦ παραμεινάσης μέχρι τοῦ 1184 ὑπὸ Βυζαντιακὴν διοίκησιν.

Τὸ μολυβδόβουλλον κατ' ἀκολουθίαν ἀνήκει ἢ εἰς τὰ ἔτη 1104-1106 ἢ εἰς τὰ 1135—1143 ἢ εἰς τὰ 1156—1169. Πιθανώτερον ὅμως φαίνεται εἰς ἡμᾶς ὅτι ἀνήκει εἰς τοὺς χρόνους Ἀλεξίου τοῦ Κομνηνοῦ (1104 - 1106) διότι ἐν τῇ ἐπιγραφῇ αὐτοῦ ὁ σύνδεσμος καὶ γράφεται ὡς S, ὅπερ δὲν συμβαίνει εἰς τὰς ἐπιγραφὰς τῶν μολυβδοβούλλων τῶν χρόνων Ἰωάννου καὶ Μανουὴλ τῶν Κομνηνῶν.

Περὶ τοῦ μολυβδοβούλλου τοῦ ἀποδοθέντος ὑπὸ τοῦ Schlumberger εἰς τὸν στρατηγὸν Μελίαν ἠσχολήθη καὶ ὁ καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης κ. Στίλπων Κυριακίδης[1].

Οὗτος ἀπέδειξεν ὅτι τὸ μολυβδόβουλλον τὸ ἀποδοθὲν ὑπὸ τοῦ Schlumberger εἰς τὸν στρατηγὸν Μελίαν, δὲν δύναται ν' ἀνήκῃ εἰς αὐτόν, διότι οὗτος δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ὑπῆρξέ ποτε στρατηγὸς Μαμίστρας, ἤτοι Μοψουεστίας καὶ Ἀναζάρβου, ἀφ' οὗ ἐκ τῶν πόλεων τούτων ἡ μὲν Ἀνάζαρβος ἀνεκτήθη ὑπὸ τοῦ Νικηφόρου Φωκᾶ ἐν ἔτει 962, ἡ δὲ Μοψουεστία (Μαμίστρα) ἐν ἔτει 965, ἐνῷ ὁ Μελίας ἀπέθανε περὶ τὸ 934. Τὴν εἰκασίαν τοῦ Schlumberger ὅτι ὁ Μελίας πρὸ τῆς ἱδρύσεως τοῦ θέματος Λυκανδοῦ εἶχε γίνει κύριος τῶν δύο ἀνωτέρω πόλεων ὁ κ. Κυριακίδης ἀπορρίπτει, διότι οὐδαμοῦ αὕτη στηρίζεται καὶ εἶναι ἀντίθετος πρὸς τὰ ἐκ τῶν ἱστορικῶν πηγῶν γνωστὰ ὡς πρὸς τὴν γεωγραφικὴν θέσιν τῶν τόπων, καταλήγει δὲ εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι τὸ θέμα τῆς Τζαμανδοῦ, Ἀναζάρβου καὶ Μαμίστρας δύναται νὰ τεθῇ ἢ εἰς τοὺς χρόνους Ἀλεξίου Α΄ τοῦ Κομνηνοῦ, περὶ τὸ 1104 ἢ εἰς τοὺς χρόνους Ἰωάννου τοῦ Κομνηνοῦ (1136—1143) ἢ εἰς τοὺς χρόνους Μανουὴλ τοῦ Κομνηνοῦ (1156—1169), νομίζει δὲ πιθανώτερον ὅτι τὸ μολυβδόβουλλον πρέπει νὰ ταχθῇ εἰς τοὺς χρόνους Ἰωάννου τοῦ Κομνηνοῦ.

ΚΩΝΣΤ. Μ. ΚΩΝΣΤΑΝΤΟΠΟΥΛΟΣ

[1] Βυζαντιναὶ μελέται. Τὸ μολυβδόβουλλον τοῦ στρατηγοῦ Μελίου σελ. 25. Θεσσαλονίκη 1933. (Ἀνατύπωσις ἐκ τοῦ β' τόμου τῆς Ἐπετηρίδος τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης.

Η ΕΠΙΣΚΟΠΗ ΣΚΥΡΟΥ ΑΝΑ ΤΟΥΣ ΑΙΩΝΑΣ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Ὁ πολιτισμὸς τῆς Σκύρου[1] ἐκίνησε τὸ διαφέρον πολλῶν, κατὰ τοὺς τελευταίους ἰδίᾳ χρόνους. Καὶ ἡ λαογραφία δ' αὐτῆς, ἧς ὁ πυρὴν ἐξικνεῖται μέχρις αὐτῶν τῶν Ὁμηρικῶν χρόνων, ἀπετέλεσεν ἀντικείμενον ἐρεύνης.

Παρὰ ταῦτα ὅμως ἡ ἐκκλησιαστικὴ αὐτῆς ἱστορία δὲν ἔτυχε, κατὰ τὴν ἡμετέραν γνώμην, οἵας ἥρμοζε προσοχῆς. Σποραδικῶς, βεβαίως, ἐν τοῖς συγγράμμασιν ἐνίων συγγραφέων, ἐγένετο λόγος καὶ περὶ αὐτῆς, ἀλλὰ τόσον ἁδρομερῶς, ὥστε νὰ μὴ ἀποτελεσθῇ μία ἑνιαία μελέτη.

Ἀληθὲς εἶναι ὅτι ἡ σπάνις πηγῶν καθιστᾷ δυσχερέστατον τὸ ἔργον τοῦ ἐπιθυμοῦντος νὰ ἐξετάσῃ τὴν ἱστορίαν τῆς Σκύρου ἀπὸ τῆς πλευρᾶς ταύτης, ἱστορίαν ἀρκετὰ παλαιάν, ἀφ' οὗ ἐπίσκοπος τῆς νήσου Εἰρηναῖος ἀπαντᾷ ἐν τῷ καταλόγῳ τῶν ἐπισκόπων τῶν συγκροτησάντων τὴν ἐν Σαρδικῇ τῷ 343 μ. Χ. Σύνοδον.

Ἐπιθυμῶν νὰ ἐρευνήσω τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἱστορίαν τῆς γενετείρας μου, τὴν ἐπεσκέφθην, μετὰ δεκαπενταετῆ ἀπουσίαν, καὶ παρέμεινα ἐν αὐτῇ μελετῶν, πολυτίμους βοηθοὺς ἔχων τὸν Πανοσιώτ. ἡγούμενον τῆς ἐκεῖσε Ἱερᾶς Μονῆς τοῦ ἁγίου Γεωργίου Ἰωαννίκιον, τὸν Πρόε-

[1] Τὴν Σκῦρον καλεῖ ὁ Ὅμηρος αἰπεῖαν (Ἰλ. I, 668), ὁ Λυκόφρων αἰγίλιπα («Ἀλεξάνδρα» 1325)· ὁ Σοφοκλῆς ἀνεμώδεα (Ἀπόσπασμα ἀπολεσθείσης τραγῳδίας «Σκύριοι» I), περίρρυτον, πετραίαν, ἀνδρῶν ἀλκίμων μητέρα («Φιλοκτήτης» 239. 326, 459)· ὁ Κόϊντος ὁ Σμυρναῖος πολύκλυστον («Τὰ μεθ' Ὅμηρον» Δ, 170)· ὁ Διονύσιος ὁ περιηγητὴς ἠνεμόεσσαν («Οἰκουμένης περιήγησις» 521)· ἡ Ἀνωνύμου Παράφρασις ἀνέμους ἔχουσαν· Διόδωρος ὁ Σαρδιανὸς αἰγίβοτον («Ἑλλην. Ἀνθολογία» Θ, 219)· ὁ Αἰλιανὸς ἄγαν λυπρὰν καὶ ἄγονον καὶ ἀνθρώπων χηρεύουσαν («Περὶ ζῴων» Δ, 59)· ὁ Δικαίαρχος (ἢ Διονύσιος ὁ τοῦ Καλλιφῶντος) πελαγίαν («Ἀναγραφὴ Ἑλλάδος» 243)· ὁ Σχολιαστὴς τῆς Ἰλιάδος Σκῦρον Δολοπηΐδα, ὁ δὲ τῆς Ὀδυσσείας (Λ, 509) Σκῦρον πόλιν Δολοπίας.

δρον τῆς Κοινότητος κύριον Μιχαὴλ Στεφανίδην καὶ τὸν δημοδιδάσκαλον Φραγκῖσκον Εὐσταθίου. Εἰς πάντας τούτους, ὡς καὶ εἰς τὸν φίλον Σοφοκλέα Χουδαβερδόγλου Θεόδοτον, πλεῖστα πρὸς συγγραφὴν τῆς παρούσης μελέτης χορηγήσαντά μοι βοηθήματα, θερμὰς καὶ ἀπὸ τοῦ χώρου τούτου ἀπευθύνω εὐχαριστίας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α΄.

Ὁ ἐπισκοπικὸς ναός.

Ὁδός, ἀρχομένη ἐκ τῆς εἰσόδου τῆς πόλεως Σκύρου, ἐκτισμένης ἐπὶ μικροῦ λοφίσκου, τελευτᾷ παρὰ τὴν ἀκρόπολιν αὐτῆς, εἰς τὴν εἴσοδον τῆς ὁποίας βλέπει τις λέοντα ἐκ λευκοῦ μαρμάρου ἐντετειχισμένον ἄνωθεν τῆς ἐμπροσθίας πύλης, δεῖγμα Ἑνετικῆς κατοχῆς. Ἡ ὁδὸς αὐτη διέρχεται κάτωθεν τῆς ἱερᾶς τοῦ Ἁγίου Γεωργίου Μονῆς, τοῦ καὶ προστάτου τῆς νήσου ὄντος, ὁπόθεν διὰ στενῆς ἀτραποῦ, λελαξευμένης ἐπὶ ἀποκρήμνων βράχων, εἰσέρχεταί τις εἰς τὴν ἀκρόπολιν, ἔνθα ὁρᾶται ἡ ἠρειπωμένη ἤδη ἐκκλησία τῆς Ἐπισκοπῆς, ἡ ἐπ᾿ ὀνόματι τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου τιμηθεῖσα, καὶ ἐπὶ τῶν ἐρειπίων Ναοῦ τῆς Ἀθηνᾶς κτισθεῖσα[1].
Διὰ μικρᾶς, σχετικῶς, θύρας εἰσέρχεταί τις εἰς τὸν Νάρθηκα, καὶ ἐκ τούτου, τρεῖς μικροτέρας θύρας ἔχοντος, εἰς τὸν κυρίως ναόν, ἐντὸς τοῦ ὁποίου ὑπάρχουσι δύο ἀψῖδες, ἐπὶ βάθρων στηριζόμεναι. Εἰς τὴν κόγχην ὑπάρχει σύνθρονον, ἔχον πέντε βαθμίδας, εἰς τὴν πρώτην τῶν ὁποίων ὑπάρχει κιονίσκος, εἰς δὲ τὴν πέμπτην καὶ τελευταίαν δύο τοιοῦτοι, ἐκ λευκοῦ μαρμάρου. Ἐπὶ τῆς κόγχης διαφαίνονται ἴχνη τοιχογραφίας ἀμυδρῶς παριστώσης τὸν Κύριον καθήμενον ἐπὶ θρόνου καὶ εὐλογοῦντα διὰ τῆς δεξιᾶς χειρός, διὰ δὲ τῆς ἀριστερᾶς κρατοῦντα εὐαγγέλιον ἀνοικτόν, ἐφ᾿ οὗ ἔνθεν μὲν γέγραπται «Ἡ βασιλεία ἡ ἐμὴ οὐκ ἔστιν ἐκ τοῦ κόσμου τούτου» ἔνθεν δὲ «Λάβετε φάγετε, τοῦτό ἐστι τὸ σῶμά μου»[2].

Ἄγνωστος ἡμῖν ὁ ζωγράφος τῆς τοιχογραφίας· πάντως εἶναι ὁ αὐτὸς μὲ τὸν ἐπεξεργασθέντα καὶ τὴν εἰκόνα τοῦ Χριστοῦ τοῦ ἱεροῦ ναοῦ τῆς Παναγίας *Κουκκιοῦς* ἢ *Κ᾿τσοῦς*, κατὰ τὴν ἰδιόρρυθμον προφορὰν

---

[1] Βλ. Νίκην Πέρδικα, ἐν «Νέᾳ Ἑστίᾳ» 81, 1930, 461. Πρβλ. Δ. Παπαγεωργίου, Ἱστορία τῆς Σκύρου ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων σελ. 126, καὶ Μ. Κωνσταντινίδου, Ἡ νῆσος Σκῦρος, ἱστορικὸν δοκίμιον ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων μέχρι τῶν καθ᾿ ἡμᾶς σελ. 82.

[2] Δ. Παπαγεωργίου, Ἔνθ᾿ ἀνωτ. σελ. 127.

τῶν κατοίκων, ἐπειδὴ κατὰ τὴν ἑορτὴν αὐτῆς, τῶν Εἰσοδίων, διενέμοντο τοῖς προσκυνηταῖς κύαμοι (κουκκιά).
Οὐδαμοῦ τοῦ ἠρειπωμένου ἤδη ναοῦ διαφαίνονται ἄλλα ἴχνη ζωγραφικῆς· ἀναμφιβόλως θὰ ὑπῆρχον καὶ ἄλλαι τοιχογραφίαι, ἃς ὁ πανδαμάτωρ χρόνος ἐξηφάνισε τελείως.

Ἐκ τοῦ θόλου τοῦ ναοῦ τούτου οὐδὲν διασῴζεται.

Δύο ναΰδρια τιμώμενα τὸ μὲν ἐπ᾿ ὀνόματι τῆς τοῦ Χριστοῦ Γεννήσεως, τὸ δὲ τῆς Θεοτόκου τῆς Γοργοεπηκόου, ἀρχαιόθεν ἀπετέλουν τὸ διακονικὸν καὶ τὴν πρόθεσιν τοῦ Ἱεροῦ Βήματος.

Πλὰξ λελαξευμένη, ἀρκετοῦ ὁπωσοῦν πάχους, καὶ ἐπὶ τοῦ δαπέδου τοῦ ναοῦ κειμένη, πιθανῶς νὰ ἀπετέλει τὴν πλάκα τῆς Ἁγίας Τραπέζης, ἥτις, ὡς φαίνεται ἐκ τοῦ ὑπ᾿ αὐτὴν λαξεύματος, θὰ ἐστηρίζετο ἐπὶ ἑνὸς μόνον κίονος.

Ὁ Παπαγεωργίου[1] ἀναφέρει, ὅτι «τὸ δάπεδον τοῦ Ναοῦ τούτου ἦτο ἐστρωμένον διὰ πλακῶν λευκοῦ μαρμάρου» ἀποχωριζομένων «ἀλλήλων διὰ ταινιῶν ποικιλοχρόου τοιούτου», ἐκ τῶν ὁποίων οὐδὲν ἴχνος διαφαίνεται.

Τίς ὁ χρόνος τῆς ἀνεγέρσεως τοῦ Ναοῦ τούτου;

Ἐπιγραφὴ σῳζομένη ἐπὶ ὑπερθύρου ἐκ λευκοῦ μαρμάρου, κειμένου ἔξωθεν τοῦ Νάρθηκος, πληροφορεῖ ἡμᾶς περὶ τούτου.

Ἡ ἐπιγραφὴ αὐτη ἔχει οὕτως:

† ΕΤΟΥϹ,ϛ̄ ΥΓ
ΕΠΙΒΑϹΙΛΕΙ(ΑϹ)
ΛΕΟΝ(ΤΟϹ) Κ(ΑΙ)
ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ
ΕΠΙ ϹΑΒΑ
ΜΗΤΡΟΠΟ(ΛΙΤΟΥ)
ΑΘΗ(Ν)ω Κ(ΑΙ) ϹΑΒΑ
ΕΠΙ(Ϲ)ΚΟΠΟΥ ΤΟΝΩΔΕ

Ἡ ἐπιγραφὴ αὐτη ἔχει σπουδαιοτάτην σημασίαν, ἅτε, τὸ μὲν πιστοποιοῦσα τὴν ὕπαρξιν δύο Ἀρχιερέων, τοῦ τε Μητροπολίτου Ἀθηνῶν Σάββα (914) καὶ τοῦ ὁμωνύμου καὶ ὑποτελοῦς αὐτῷ ἐπισκόπου Σκύρου, καὶ κατ᾿ ἀκολουθίαν προσθέτουσα μίαν ἔτι πληροφορίαν εἰς τὴν ἱστορίαν τῶν

---

[1] Ἔνθ᾿ ἀνωτ. σελ. 127.

δύο τούτων ἐκκλησιαστικῶν περιφερειῶν, τὸ δὲ ἐπιῤῥωννύουσα τὰ ἱστορικὰ δεδόμενα, καθ' ἃ τὸ 'Ελληνικὸν Χριστιανικὸν στοιχεῖον ἦτο ἐν τῇ νήσῳ ἀκμαῖον τότε.

Κατὰ τὴν ἐπιγραφὴν ταύτην, ἥτις πιθανῶς ἦτο ἐντετειχισμένη ἐπὶ τοῦ ὑπερθύρου τοῦ Νάρθηκος καὶ ἐδημοσιεύθη ὑπὸ τοῦ Μ. Κωνσταντινίδου [1], τοῦ Δ. Παπαγεωργίου [2], τοῦ Δ. Καμπούρογλου [3] καὶ τοῦ Σπυρ. Λάμπρου [4], ὁ Ναὸς οὗτος ᾠκοδομήθη τῷ 6403 ἀπὸ κτίσεως κόσμου, ἤτοι τῷ 895 μ. Χ. [5].

Γενομένου δὲ σεισμοῦ κατὰ τὸ 1841 καὶ οὐχὶ κατὰ τὸ 1840, ὡς ἀναληθῶς λέγεται, κατεστράφη ὁ διὰ τὴν νῆσον ταύτην σπουδαῖος ναός, οὗτινος τὰ διάφορα ἐκκλησιαστικὰ σκεύη μετεφέρθησαν εἰς ναοὺς τῆς κωμοπόλεως [6].

Παραθέτομεν, κατωτέρω, ἐπίσημα ἔγγραφα πληροφοροῦντα ἡμᾶς περὶ τῆς ἐκ τοῦ σεισμοῦ ἐκείνου ἐπελθούσης καταστροφῆς τοῦ ἀρχαιοπρεποῦς ναοῦ.

1) Ἔγγραφον τοῦ 'Εκκλησιαστικοῦ 'Επιτρόπου Σκύρου 'Ιερομονάχου Μακαρίου Βαρλαὰμ πρὸς τὴν 'Ι. Σύνοδον, ἀναγνωσθὲν ἐν τῇ κατὰ τὴν 26ην 'Απριλίου 1841 συνεδρίᾳ αὐτῆς.

«'Αρ. 10 Πρ.
Δ. 3

Πρὸς τὴν Σ: 'Ιερὰν Σύνοδον
τοῦ Βασιλείου τῆς 'Ελλάδος

'Εν Σκύρῳ τῇ 10 'Απριλίου 1841

Σπεύδω εὐσεβάστως νὰ ἀναφέρω ὅτι κατὰ τὴν 9: τοῦ τρέχοντος περὶ τὰς 10: ὥρας μετὰ τὸ Μεσημέρι ἠκολούθησεν Συσμὸς εἰς τὴν νῆσον καὶ

---

[1] Μ. Κωνσταντινίδου, Ἔνθ' ἀνωτ. 82.
[2] Δ. Παπαγεωργίου, Ἔνθ' ἀνωτ. σελ. 127.
[3] Δ. Καμπούρογλου, «Μνημεῖα τῆς 'Ιστορίας τῶν 'Αθηναίων», Τόμ. Γ', σελ. 4.
[4] Byz. Z., IV, 92 κ. ἑφ. 'Υπὸ τὴν ἐπιγραφὴν Leo und Alexander als Mitkaiser.
[5] Μ. Κωνσταντινίδου, Ἔνθ' ἀνωτ. σελ. 82. Πρβλ. Δ. Παπαγεωργίου, Ἔνθ' ἀνωτ. σελ. 128. Ν. Πέρδικα, Ἔνθ' ἀνωτ. σελ. 461. Μέτιθι Δ. Καμπούρογλου, Ἔνθ' ἀνωτ. καὶ Ν. Ζωηροῦ, ἐν Μ. 'Εγκυκλοπαιδείᾳ. Τόμ. ΚΒ', σελ. 33—34.
[6] Εὐχῆς ἔργον θὰ ἦτο, ἂν ὁ Ναὸς οὗτος ἀνεστηλοῦτο καταλλήλως, ἵνα χρησιμεύσῃ, ἂν μὴ πρὸς τελετουργικοὺς σκοπούς, τοὐλάχιστον ὡς Μουσεῖον, ἐναποτιθεμένων ἐν αὐτῷ πάντων τῶν ἀρχαιολογικῶν τῆ. νήσου εὑρημάτων, ἵνα μὴ παρουσιάζηται εἰς τὰ ὄμματα τοῦ ἐπισκέπτου τὸ οὐχὶ εὐχάριστον θέαμα τῆς τελείας δηλονότι ἐγκαταλείψεώς του.

εὐθὺς ἐκρίμνησεν ὁ νάρθηξ τῆς 'Εκκλησίας καὶ τὸ καμπαναρίον τῆς 'Επισκοπῆς, ἐβλάπτη καὶ ἡ 'Εκκλησία ἄλλα μόνον τὸ ἔμπροσθεν ταύτης, ἔτρεξα ἀμέσως καὶ ἐπαρατήρησα, καὶ χάρις τῷ θεῷ ὁποῦ δὲν ἔτυχα ἐπειδὴ ἔπεσαν τρογύρω τῆς 'Εκκλησίας περὶ τὰ 10 οἰκήματα ἐκ τῶν ὁποίων δύω ἦσαν τῆς ἐπισκοπῆς· ἐβλάπτη πολὺ καὶ ἐπάνω τὸ κατάστημα περὶ τὰς ἓξ τὰ Μεσάνυκτα ἔκαμε καὶ ἄλλον Συσμὸν καὶ ἔπεσαν αἱ καμάραι τῆς 'Εκκλησίας, ἐν ἑνὶ λόγῳ ἡ 'Εκκλησία ἐκρίμνησεν καὶ πρὸς τὸ παρὸν βαστᾶ μόνον ἡ στέγη· τὸ πρωῒ ἐφρόντισα ἔβγαλα τὰς εἰκόνας καὶ ὅσα ἄλλα σκεύη τῆς ἐκκλησίας καὶ τὰ ἐκατέβασα κάτω εἰς ἄλλην ἐκκλησίαν διὰ νὰ μὴν πέσῃ ὁλοτελῶς· τὸ Συμβὰν τούτω δυστήχημα ἔκρινα ἐπάναγγες νὰ τὸ καθυποβάλλῳ ὑπ' ὄψιν τῆς Σ. Συνόδου μὲ τὴν παρατήρησιν ὅτι ἡ 'Εκκλησία θέλει ἀδρᾶ ἔξωδα νὰ ἐπισκευασθῇ διότι πρέπει νὰ ρηφθῇ ὅλο τὸ κατάστημα θέλει καὶ αὐτὼ οὐκ ὀλίγα ἔξωδα.

ἡ Σ. Σύνοδος ἂς ἐνεργήσῃ ὅτι δεῖ περὶ τούτου καὶ ἂς μὲ διατάξῃ τὰ δέοντα

εἰμὶ εὐπειθέστατος
ὁ ἐκκλησιαστικὸς ἐπίτροπος Σκύρου
Μακάριος Βαρλαάμ»

2) Ὅμοιον τῆς 'Ι. Συνόδου πρὸς τὴν «ἐπὶ τῶν 'Εκκλησιαστικῶν Γραμματείαν».

«'Αριθ. Πρωτ. 9581
'Αριθ. διεκ. 213

ἡ Σύνοδος
Πρὸς τὴν Γραμ. κτλ.

'Εν 'Αθήναις τὴν 29 'Απριλίου 1841

'Ο κατὰ τὴν ἐπισκοπὴν Σκύρου ἐκκλησιαστικὸς ἐπίτροπος ἀναφέρει ἀπὸ 10 τοῦ ἤδη λήγοντος μηνὸς πρὸς τὴν Σύνοδον, ὅτι κατὰ τὴν 9 τοῦ αὐτοῦ μηνὸς περὶ τὴν 10 ὥραν Μ. Μ. συνέβη κατὰ τὴν νῆσον ἐκείνην σεισμός, ὅστις ἐκρήμνισε τὸ Κωδωνοστάσιον τῆς ἐκκλησίας τῆς ἐπισκοπῆς καὶ ἐπροξένησε μεγίστην βλάβην καὶ εἰς αὐτήν τὴν ἰδίαν ἐκκλησίαν. Ὅθεν κρίνει εὔλογον ἡ Σύνοδος νὰ διαβιβάσῃ πρὸς τὴν Β. ταύτην Γραμματείαν τὴν ἀναφορὰν τοῦ ἰδίου αὐτοῦ ἐκκλ. ἐπιτρόπου εἰς ἀντίγραφον, διὰ νὰ πληροφορηθῇ περὶ τῶν ἀναφερομένων ἐν δέοντι, καὶ ἐπομένως διατάξῃ ἡ ἰδία ὅ,τι ἐγκρίνῃ περὶ τούτου.

'Ο 'Αργολίδος Κύριλλος Πρόεδρος
† ὁ Ὕδρας Γεράσιμος, ὁ Θήρας Ζαχαρίας
ὁ Σελλασίας Θεοδώρητος † ὁ Φωκίδος
Νεόφυτος

3) Ἀπαντητικὸν ὑπ' ἀριθ. 7799—7804 ἔγγραφον τῆς Γραμματείας πρὸς τὴν Ἱ. Σύνοδον ἀναγνωσθὲν ἐν τῇ κατὰ τὴν 23 Μαΐου 1841, συνεδρίᾳ αὐτῆς.

«Ἀριθ. 7799-7804

1291

Ἡ ἐπὶ τῶν Ἐκκλησιαστικῶν καὶ τῆς Δημοσίου Ἐκπαιδεύσεως Γραμματεία τῆς Ἐπικρατείας

Πρὸς τὴν Ἱερὰν Σύνοδον τοῦ Βασιλείου

Ἔπραξε καλῶς ὁ κατὰ τὴν Ἐπισκοπὴν Σκύρου Ἐκκλησιαστικὸς Ἐπίτροπος μετενεγκὼν εἰς ἄλλην ἐκκλησίαν τὰς ἁγίας εἰκόνας καὶ τὰ σκεύη τοῦ Ναοῦ τῆς Ἐπισκοπῆς, καὶ προλαβὼν οὕτω τὴν ἐκ τῆς μετὰ ταῦτα ἐπισυμβάσης καταπτώσεως τοῦ ναοῦ βλάβην.

Ἡ ἐκ βάθρων ἀνέγερσις τοῦ ἤδη καταπεσόντος ναοῦ δὲν θέλει ἴσως βραδύνει· ἀλλ' ἐν τοσούτῳ νομίζομεν καλὸν νὰ προσκληθῇ ὁ διαληφθεὶς Ἐκκλησιαστικὸς Ἐπίτροπος νὰ λάβῃ μὲν ἔγγραφον τῆς Δημοτικῆς ἀρχῆς ἢ τῶν Ἐπιτρόπων τῆς Ἐκκλησίας, ἐν ᾗ κατετέθησαν προσωρινῶς αἱ ἅγιαι εἰκόνες καὶ τὰ λοιπὰ σκεύη, ἀπόδειξιν, νὰ φροντίσῃ δὲ συγχρόνως νὰ περισυνάξῃ τὴν ὕλην τοῦ καταπεσόντος ναοῦ, ὅπως μὴ διαρπαγῇ αὕτη ὑπὸ τοῦ τυχόντος.

Ἐπειδὴ δὲ εἰδοποιούμεθα ὑπὸ τοῦ ὑποδιοικητοῦ Σκιάθου, ὅτι καὶ ὁ ναὸς τῆς ἐν Σκύρῳ διαλυθείσης Μονῆς τοῦ Ἁγίου Γεωργίου, διεῤῥάγη εἰς τρία μέρη ἕνεκεν τοῦ σεισμοῦ, εἶναι καλὸν νὰ λάβῃ ὁ Ἐκκλησιαστικὸς Ἐπίτροπος πρόνοιαν τῆς διασώσεως τῆς Ἱερᾶς αὐτοῦ τούτου τοῦ ναοῦ ἀποσκευῆς, ἐὰν θεωρῆται δυνατὸν νὰ ἐπισκευασθῇ ὁ τοῖχος κατὰ τὰ διαῤῥαγέντα μέρη.

Ἐν Ἀθήναις τῇ 16 Μαΐου 1841

Ὁ Γραμματεὺς
Ν. Γ. Θεοχάρης»

4) Ὅμοιον τῆς Ἱ. Συνόδου πρὸς τὸν Ἐκκλησιαστικὸν Ἐπίτροπον Σκύρου γνωριζούσης αὐτῷ τὰς ἐνεργείας αὐτῆς ἐπὶ τοῦ ζητήματος τούτου.

«Ἀριθ. Πρωτ. 9581—9664

ἀριθ. διεκ. 273

Ἐν Ἀθήναις τὴν 28 Μαΐου 1841

ἡ Σύνοδος
πρὸς τὸν Ἐκκλ. Ἐ. Σκύρου

Γνωστοποιεῖται πρὸς ὑμᾶς εἰς ἀπάντησιν τῆς ἀπὸ 19 Ἀπριλίου ἀναφορᾶς σας, ὅτι ἀνήνεγκεν ἡ Σύνοδος πρὸς τὴν ἐπὶ τῶν ἐκκλ. κ.τ.λ. Β. Γραμ. τῆς Ἐπικρατείας τὰ ἐκ τοῦ σεισμοῦ συμβάντα εἰς τὸν ἱερὸν ναὸν τῆς ἐπισκοπῆς ταύτης, καὶ αὕτη ἀπαντήσασα ἤδη ἀπὸ 16 τοῦ ἤδη λήγοντος μηνὸς καὶ ὑπ' ἀριθ. 7799—7804 πρὸς τὴν Σύνοδον, ἀποδέχεται τὴν πρᾶξιν σας ὡς μετενεγκόντα ἀπ' αὐτοῦ εἰς ἄλλην ἐκκλησίαν τὰς ἁγίας εἰκόνας καὶ τὰ ἱερὰ σκεύη καὶ προλαβόντα οὕτω τὴν ἐκ τῆς μετὰ ταῦτα ἐπισυμβάσης καταπτώσεως αὐτοῦ βλάβην· καὶ ἐπειδὴ ἡ ἐκ βάθρων ἀνέγερσις, τοῦ ἱεροῦ ναοῦ τούτου δὲν θέλει ἴσως βραδύνει, διακελεύεται αὕτη νὰ λάβητε μὲν ἔγγραφον τῆς δημοτικῆς ἀρχῆς ἢ τῶν ἐπιτρόπων τῆς Ἐκκλησίας, ἐν ᾗ κατετέθησαν προσωρινῶς αἱ ἅγιαι εἰκόνες καὶ τὰ λοιπὰ ἱερὰ σκεύη, ἀπόδειξιν, νὰ φροντίσητε δὲ συγχρόνως νὰ περισυνάξητε καὶ τὴν ὕλην τοῦ καταπεσόντος Ἱεροῦ ναοῦ τούτου, ἵνα μὴ διαρπαγῇ αὕτη ὑπὸ τοῦ τυχόντος. Καὶ ἑπομένως ἐπειδὴ ἡ ἰδία Β. Γραμματεία εἰδοποιήθη παρὰ τοῦ ὑποδιοικητοῦ Σκιάθου, ὅτι καὶ ὁ ἱερὸς ναὸς τῆς διαλελυμένης μονῆς τοῦ ἁγίου Γεωργίου διεῤῥάγη εἰς τρία μέρη, διακελεύεται αὕτη, νὰ λάβητε πρόνοιαν τῆς διασώσεως τῆς ἱερᾶς αὐτοῦ τούτου τοῦ ναοῦ ἀποσκευῆς, ἐὰν θεωρῆται ἀδύνατον νὰ ἐπισκευασθῇ ὁ τοῖχος κατὰ τὰ διαῤῥαγέντα μέρη. Ὅθεν θέλετε συμμορφωθῆ ἤδη πρὸς τὰ παρὰ τῆς εἰρημένης Γραμματείας διακελευόμενα, καὶ θέλετε ἐνεργήσει ἐν δέοντι κατὰ ταῦτα τὰ καθήκοντά σας.

ὁ Ἀργολίδος Κύριλλος Πρόεδρος
ὁ Ὕδρας Γεράσιμος
ὁ Θήρας Ζαχαρίας
ὁ Σελλασίας Θεοδώρητος
† ὁ Φωκίδος Νεόφυτος

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'.

Ἵδρυσις καὶ ἐξέλιξις τῆς ἐπισκοπῆς.

Τίνι τρόπῳ, καὶ πότε διεδόθη ὁ Χριστιανισμὸς ἐν τῇ νήσῳ ταύτῃ δυσχερὲς ἡμῖν ἀποβαίνει, ἵν' ἀποφανθῶμεν, ἐλλείψει σαφῶν μαρτυριῶν. Δεδομένου ὅμως, ὅτι εἰς τὴν ἐν Σαρδικῇ τῷ 343 μ.Χ. συνελθοῦσαν Σύνοδον, ὡς ἀνωτέρω ἐμνημονεύσαμεν, μετέσχε καὶ ὁ ἐπίσκοπος Σκύρου Εἰρηναῖος[1], ἐμμέσως δυνάμεθα νὰ εἰκάσωμεν, ὅτι ὁ Χριστιανισμὸς ἐνωρίτατα εἶχε διαδοθῆ ἐν Σκύρῳ.

[1] Mansi, Τόμ. Γ'., σελ. 47. Βλ. Le Quien, ἐν «Oriens Christianus» σελ. 232 καὶ ἑξῆς. Πρβλ. τὰ σημειωθέντα ὑπὸ τοῦ Ἀρχιμ. Ἀνδρ. Τριαντα-

Τίνι ὅμως Μητροπόλει ὑπήγετο ἡ Σκῦρος κατὰ τοὺς πρώτους χρόνους τῆς προαγωγῆς αὐτῆς ἀπὸ 'Εκκλησίας εἰς ἐπισκοπήν;

Γνωστοῦ ὄντος, ὅτι διὰ τῆς ὑπὸ Μ. Κωνσταντίνου ὁρισθείσης νέας διοικητικῆς τοῦ 'Ρωμαϊκοῦ Κράτους διαιρέσεως, ἡ Θεσσαλία μετὰ τῶν νήσων Σκοπέλου καὶ Σκιάθου, καὶ ἡ κυρίως 'Ελλὰς μετὰ τῶν νήσων Σκύρου, Λήμνου, Εὐβοίας κλπ. ὑπήχθησαν ὑπὸ τὴν Μακεδονικὴν 'Υπαρχίαν (Praefecturam) τοῦ 'Ανατολικοῦ 'Ιλλυρικοῦ, ἐν ᾗ ὑπήχθη ἡ 'Εκκλησία τῆς Κορίνθου μετὰ τῶν ἐπισκοπῶν τῆς Στερεᾶς 'Ελλάδος, Πελοποννήσου, Εὐβοίας, Κυκλάδων καὶ 'Ιονίων Νήσων [1], δυνάμεθα μετὰ θετικότητος ν' ἀποφανθῶμεν ὅτι ἡ Σκῦρος ὑπήχθη ἐκκλησιαστικῶς τῇ Μητροπόλει Κορίνθου. Προαχθείσης ὅμως τῆς ἐπισκοπῆς 'Αθηνῶν εἰς Μητρόπολιν, ἀρχομένου τοῦ Θ'. αἰῶνος, ἡ ἐπισκοπὴ Σκύρου, μετὰ ἐννέα τοιούτων, τῶν Εὐρίπου, Διαυλείας, Κορωνείας, Ἄνδρου, 'Ωρείου ('Ωρεοῦ), Καρύστου, Πορθμοῦ, Αὐλῶνος, Σύρας καὶ Σερίφου [2], βραδύτερον δὲ τῶν Ταλαντίου, Σάλωνος ἢ Σαλώνων καὶ Μενδενίτζης, ὑπήχθη ὑπὸ τὴν τῶν 'Αθηνῶν [3].

Διὰ τὴν ἐν γένει, ἐπὶ τῆς Βυζαντινῆς περιόδου, τῆς ἐπισκοπῆς ταύτης σταδιοδρομίαν ἐλάχιστα γνωρίζομεν.

Τὸ μόνον διασωθὲν μνημεῖον, δεικνῦον ἡμῖν, ὅτι ἐπὶ τῆς ἐποχῆς ταύτης ἡ Σκῦρος ἀπετέλει ἐπισκοπὴν ὑπὸ τὴν Μητρόπολιν 'Αθηνῶν ὑπαγομένην, εἶναι ἡ διασωθεῖσα ἐπιγραφή, περὶ ἧς ἀνωτέρω ἐγένετο λόγος [4].

φύλλου (ἀποθανόντος Μητροπολίτου Τριφυλίας κλπ.) ἐν τῷ «Συνδέσμῳ», 1916, φῦλλ. 267, σελ. 11.

[1] Χρ. Παπαδοπούλου 'Αρχιεπ. 'Αθηνῶν, 'Ιστορία τῆς 'Εκκλησίας τῆς 'Ελλάδος, Α'. σελ. 2. Πρβλ. Γ. Κονιδάρη, Αἱ Μητροπόλεις καὶ ἀρχιεπισκοπαὶ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου καὶ ἡ τάξις αὐτῶν, Α' 67.

[2] Χρ. Παπαδοπούλου, Ἔνθ' ἀνωτ. σ. 396. Πρβλ. Στεφ. Γιαννοπούλου 'Αρχιμ., Συλλογὴ ἐγκυκλίων τῆς 'Ι. Συνόδου τῆς 'Εκκλησίας τῆς 'Ελλάδος, σελ. 102· καὶ Μ. Κωνσταντινίδου, Ἔνθ' ἀνωτ. σ. 82.

[3] Χρ. Παπαδοπούλου, 'Η 'Εκκλησία 'Αθηνῶν, σελ. 30. Πρβλ. Δ. Καμπούρογλου, 'Ιστορία τῶν 'Αθηναίων, Β'. σελ. 124· καὶ τὰ Σῳζόμενα 'Εκκλησιαστικὰ Συγγράμματα Κωνσταντίνου τοῦ ἐξ Οἰκονόμων, Β'. σελ. 6. Βλέπε προσέτι Σύνταγμα θείων καὶ ἱερῶν κανόνων 'Ράλλη καὶ Ποτλῆ, Ε', σελ. 481, καὶ τὰ ὑπὸ Νοεμῆς Ζωηροῦ πασᾶ, ἐν Μ. 'Εγκυκλοπαιδείᾳ, Τόμ. ΚΒ'., σελ. 13—14 γραφέντα. Μέτιθι τὰ τοῦ Μ. Κωνσταντινίδου, ἐν «'Ιλισῷ», 1868, σελ. 85. Ὅρα Κώδικα Βουλῆς ὑπ' ἀριθ. 54, σελ. 168· καὶ Πρβλ. τὰ ὑπὸ τοῦ 'Αρχιμ. 'Ανδρέου Τριανταφύλλου σημειωθέντα ἔνθ' ἀνωτ. φύλ. 267, σελ. 11.

[4] 'Ο Σάββας, ὅστις συγκαταλέγεται μεταξὺ τῶν πρώτων Μητροπολιτῶν 'Αθηνῶν, ἀφ' ἧς ἐποχῆς αὗται προήχθησαν εἰς Μητρόπολιν, ἀρχικῶς ὀπαδὸς ὢν τοῦ 'Ιγνατίου, Πατριάρχου Κων/λεως, μετεστράφη εἶτα εἰς φίλον τοῦ Φωτίου, λαβὼν

Καὶ τὸ τακτικὸν τοῦ Παρισινοῦ Κώδικος 1555Α τῶν μέσων τοῦ ΙΗ'. αἰῶνος ἀναγράφει τὴν Σκῦρον μεταξὺ τῶν ὑπὸ τὸν 'Αθηνῶν ἐπισκοπῶν ὑπ' ἀριθ. στ'. [1].

Κατὰ τὴν τοῦ 'Ιουστινιανοῦ ἐποχὴν ἡ Σκῦρος ἀπετέλει ἀναπόσπαστον τῆς 'Επαρχίας 'Αχαΐας μέρος [2], ἐν ᾧ κατὰ τὴν μεταγενεστέραν Βυζαντινὴν περίοδον ἀνῆκε τῷ θέματι τοῦ Αἰγαίου Πελάγους, ὡς πληροφορούμεθα ἐκ τοῦ Κωνσταντίνου Πορφυρογεννήτου [3].

Πλείονες πληροφορίαι περὶ τῆς ἐν γένει δράσεως τῆς ἐπισκοπῆς Σκύρου μέχρι τοῦ ΙΓ'. αἰῶνος ἐλλείπουσιν.

Κατὰ τὰς ἀρχὰς τῆς ἑκατονταετηρίδος ταύτης αἱ 'Αθῆναι, ὡς γνωστόν, διῳκοῦντο ὑπὸ τῶν βαρώνων de la Roche [4]. Κατὰ τὴν περίοδον ταύτην, ἀπομακρυνθέντος τοῦ 'Ορθοδόξου Μητροπολίτου 'Αθηνῶν, διὰ πράξεως τοῦ ἐπισκόπου 'Ρώμης 'Ιννοκεντίου τοῦ Γ'. (1198—1216), ἐγκαθιδρύθη ἐν αὐταῖς ὁ Λατῖνος 'Αρχιεπίσκοπος Βεράρδος [5], ὑφ' ὃν ὑπήχθη ἡ ἐπισκοπὴ Σκύρου μετ' ἄλλων τοιούτων. Οὕτως ἠκολουθήθη καὶ κατὰ τοῦτο ἡ ἐκκλησιαστικὴ τάξις ἡ ἐπὶ τοῦ 'Ορθοδόξου Μητροπολίτου καθιερωθεῖσα. Καὶ ὁ μὲν Παπαγεωργίου [6] παρέχει ἡμῖν τὴν πληροφορίαν, ὅτι κατὰ τὴν περίοδον ταύτην ἡ Σκῦρος μετὰ τῶν ἐπισκοπῶν Ψαρρῶν καὶ Χίου ὑπήχθη ὑπὸ τὸν Λατῖνον ἀρχιεπίσκοπον 'Αθηνῶν, ὁ δὲ Κωνσταντινίδης, ἀκολουθῶν τὸν περιηγητὴν Μπρουζέν, δέχεται ὅτι ἱδρύθη ἐπισκοπὴ ἐν αὐτῇ, ὑπὸ ἐπίσκοπον Λατῖνον, ὑπαγομένη ὑπὸ τὸν τῆς 'Ρόδου [7].

Κατὰ τὸν ΙΕ'. αἰῶνα, ὅπως καὶ ἐπὶ 'Ανδρονίκου Παλαιολόγου, ἡ ἐπι-

---

μέρος εἰς τὴν ἐπὶ τῇ ἀποκαταστάσει τούτου εἰς τὸν Πατριαρχικὸν τῆς Κων/λεως θρόνον Σύνοδον, τοῦ 879 συγγράψας μάλιστα πρᾶξιν ἐπικυροῦσαν τὸ κανονικὸν καὶ νόμιμον τῆς ἐκλογῆς του. Μέτιθι Δελτίον τῆς 'Ιστορικῆς καὶ 'Εθνολογικῆς 'Εταιρίας τῆς 'Ελλάδος, Τόμ. Γ'., σελ. 37. Πρβλ. Χρυσοστόμου Παπαδοπούλυ 'Αρχιεπ. 'Αθηνῶν, 'Η 'Εκκλησία 'Αθηνῶν, σελ. 32.

[1] Γ. Κονιδάρη, Ἔνθ' ἀνωτ. σελ. 102. Πρβλ. Μελετίου, Γεωγραφία σελ. 15. Βλ. 'Ράλλη καὶ Ποτλῆ, Ἔνθ' ἀνωτ. σελ. 481. Μέτιθι, Hieroclis Synecdemus et Notitiae graecae episcopatuum e.t.c. σελ. 215, 257.

[2] Δ. Παπαγεωργίου Ἔνθ' ἀνωτ. σελ. 99.

[3] Κωνσταντίνου Πορφυρογεννήτου, Περὶ θεμάτων, σελ 43 (Βόνν.). Πρβλ. Μ. Κωνσταντινίδου, 'Η νῆσος Σκῦρος, σελ. 101.

[4] Δ. Παπαγεωργίου, Ἔνθ' ἀνωτ. σελ. 100. Πρβλ. Δελτίον τῆς 'Ιστορικῆς καὶ 'Εθνολ. 'Εταιρ. Γ'. σελ. 48.

[5] Χρυσοστόμου Παπαδοπούλου 'Αρχιεπ. 'Αθηνῶν, 'Η 'Εκκλησία 'Αθηνῶν, Ἔνθ' ἀνωτ. σελ. 40.

[6] Ἔνθ' ἀνωτ. σελ. 100.

[7] Ἔνθ' ἀνωτ. σελ. 74.

σκοπὴ αὕτη μετὰ πέντε ἄλλων, δηλ. τῶν Διαυλείας Ταλαντίου, Ἄνδρου, Σάλωνος καὶ Μενδενίτζης[1] καὶ πάλιν ἀπετέλει ἀναπόσπαστον τῆς Μητροπόλεως Ἀθηνῶν μέρος. Ὁ Guillet de la Guilletier πιστοποιεῖ τοῦτο. Παραδόξως ὅμως ὁ Wheler σημειοῖ, ὅτι «αἱ Ἀθῆναι εἰσὶν ἀρχιεπισκοπή, εἰς ἣν ὑπάγονται αἱ ἐπισκοπαὶ Σαλώνων Λεβαδείας, Βοδινίτσης καὶ Ταλάντων» ἀποσιωπῶν τὴν ἐπισκοπὴν Σκύρου[2]. Ἐὰν δεχθῶμεν πρὸς στιγμὴν ὡς εὐσταθοῦσαν τὴν πληροφορίαν ταύτην τοῦ Wheler, πρέπει νὰ εἰκάσωμεν ὅτι, ἡ Σκῦρος, ἀποσπασθεῖσα τῆς Μητροπόλεως Ἀθηνῶν, ὑπήχθη ἄλλῃ Μητροπόλει. Τίνι ὅμως; Οὐδαμόθεν ἄλλοθέν ποθεν ἔχομεν εἴδησιν περὶ τοιαύτης ἀποσπάσεως· κατ' ἀκοκουθίαν ὁ Wheler εὑρίσκεται ἐν πλάνῃ.

Κατὰ τοὺς χρόνους τῆς Ἑνετοκρατίας ἡ Σκῦρος, μετὰ τῶν νήσων Σκοπέλου, Σκιάθου, Τήνου καὶ Μυκόνου, ὑπήχθη ὑπὸ τὴν δυναστείαν τῶν Γκίζη[3], βραδύτερον δὲ αἱ Βόρειοι Σποράδες ὑπήχθησαν ὑπὸ τὸν Λορέντζον Τιέπολο, προκρίνασαι τὴν Ἑνετικὴν κυριαρχίαν, ὑπὸ τὸν ὅρον τῆς ἐπικυρώσεως τῶν ἀρχαίων αὐτῶν προνομίων, ἀποδόσεως τῶν ἐλευθεριῶν καὶ διατηρήσεως τοῦ ἐν αὐταῖς, ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων, διαμένοντος ἐπισκόπου[4]. Οἱ Ἑνετοὶ ἔχοντες θρησκευτικὸν ἐνδιαφέρον ἔλασσον ἢ οἱ ἄλλοι Παπισταί, ἔστεργον εἰς τὴν παραμονὴν τῶν Ἑλλήνων ἐπισκόπων εἰς τὰς ὑπ' αὐτῶν κατεχομένας κτήσεις[5]. Ἐντεῦθεν εἰσήκουσαν καὶ τὴν αἴτησιν ταύτην τῶν νησιωτῶν, καὶ ἐνέκριναν τὰ προνόμια, τὰς ἀρχαίας αὐτῶν ἐλευθερίας ἀποδόσαντες[6].

Ἐν σελίδι 412 τοῦ Β'. Τόμου τῆς «Ἱστορίας τῆς Φραγκοκρατίας ἐν Ἑλλάδι» τοῦ W. Miller ἀναφέρεται, ὅτι οἱ κάτοικοι τῆς Σκύρου, ἔχοντες ἐπὶ κεφαλῆς τὸν ἐπίσκοπον αὐτῶν, πρὸς τὸν ἀποσταλέντα Βενετὸν ἐπίτροπον ἐξέθεσαν ὁποίας καταπιέσεις ὑφίσταντο ὑπὸ τοῦ τότε διοικητοῦ αὐτῶν Jacobo Salamono· ἄρα τότε ὑπῆρχεν ὀρθόδοξος ἐπίσκοπος ἐν

[1] Χρυσοστόμου Παπαδοπούλου Ἀρχιεπ. Ἀθηνῶν, Ἱστορία τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, σελ. 13. Πρβλ. H. Omont, Revue de l'Orient Latin. Α'., σελ. 315. Μέιιθι Δελτιον τῆς Ἱστορικῆς καὶ Ἐθνολ. Ἑταιρ. σελ. 49. Βλ. Ἀρχ. Ἀνδρ. Τριανταφύλλου, Ἔνθ ἀνωτ. σελ. 11.

[2] Δημ. Καμπούρογλου, Ἱστορία τῶν Ἀθηναίων, 2, σελ. 127.

[3] W. Miller, Ἱσιορία τῆς Φραγκοκρατίας ἐν Ἑλλάδι, σελ. 188. Πρβλ. Δ. Παπαγεωργίου, Ἔνθ' ἀνωτ. σελ. 101. Βλ. Μελετίου, Ἔνθ' ἀνωτ. σελ. 15· καὶ Μ. Κωνσταντινίδου, Ἔνθ' ἀνωτ. σελ. 103.

[4] W. Miller, Ἔνθ' ἀνωτ σελ. 188.

[5] W. Miller, Ἔνθ' ἀνωτ. σελ. 7.

[6] W. Miller, Ἔνθ' ἀνωτ. σελ. 189 καὶ 104. Σπ. Λάμπρου, Ν. Ἑλλην. ΙΓ'. 117.

Σκύρῳ, ὅτι δὲ τοὐλάχιστον ἡ ἐπισκοπὴ Σκύρου διετηρήθη καθ' ὅλην τὴν μνημονευομένην τῆς Ἑνετικῆς κυριαρχίας περίοδον, δῆλον γίνεται ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι διασῴζονται πληροφορίαι, πιστοποιοῦσαι τὴν ὕπαρξιν κατ' αὐτὴν ὀρθοδόξου ἐπισκόπου[1].

Ἀρχομένου ὅμως τοῦ ΙΣΤ'. αἰῶνος ἡ Σκῦρος μετά τινων ἄλλων νήσων Σύρου, Πάτμου κλπ., ὑποτάσσεται τῇ Τουρκικῇ Αὐτοκρατορίᾳ, κυριευθεῖσα ὑπὸ τοῦ ναυάρχου Χαϊρεδδὶν Βαρβαρόσα, καταλύσαντος τέλεον τὴν ἐπὶ ταύτης κυριαρχίαν τῶν Ἑνετῶν[2]. Ἔκτοτε μέχρι τῆς ἀπελευθερώσεως ἡ νῆσος παρέμεινεν ὑπὸ τὸν Τρυρκικὸν ζυγὸν καὶ ἐκκλησιαστικῶς διετέλει ὑπὸ τὴν Μητρόπολιν Ἀθηνῶν[3].

Γενομένης εἶτα τῆς ἀποκαταστάσεως τῶν ἐν Ἑλλάδι πραγμάτων, διὰ Β. Διατάγματος ἐκδοθέντος τῇ 20 Νοεμβρίου (2 Δεκεμβρίου) τοῦ 1833, πᾶσαι αἱ ἐν Ἑλλάδι Μητροπόλεις καὶ ἐπισκοπαὶ ὑπεβιβάσθησαν εἰς ἐπισκοπὰς διακριθείσας εἰς μονίμους καὶ προσωρινάς[4]. Ἡ Ἐπισκοπὴ Σκύρου, μετὰ τῆς τῆς Καρύστου (ἡ Καρυστίας κληθείσης μετὰ ταῦτα) ἐθεωρήθη ὡς προσωρινή, ἵνα τῷ 1841 ὑπαχθῇ ὑπὸ τὸν Εὐβοίας, καὶ ἵνα, ἀνασυσταθείσης διὰ τοῦ Σ' Νόμου τοῦ 1852 τῆς Ἐπισκοπῆς Καρύστου, ὑπαχθῇ καὶ πάλιν ταύτῃ[5]. Κατὰ τὸ ἔτος ὅμως 1900, καταργηθείσης καὶ αὖθις τῆς Ἐπισκοπῆς Καρυστίας, ἡ Σκῦρος ὑπήχθη ὑπὸ τὸν Χαλκίδος[6]. Τέλος ἀπὸ τῆς ἐπανιδρύσεως τῆς Ἐπισκοπῆς Καρυστίας, κατὰ τὸ 1922, καὶ τῆς προαγωγῆς αὐτῆς εἰς Μητρόπολιν, ἡ Ἐπισκοπὴ Σκύρου ὑπήχθη ὑπ' αὐτήν, ὑφ' ἣν καὶ μέχρι σήμερον διατελεῖ[6].

[1] Δ. Παπαγεωργίου, Ἔνθ' ἀνωτ. σελ. 129. Βλ. Ἰωάν. Φραγκούλα, Ἡ Ἐπισκοπὴ Σκιάθου διὰ μέσου τῶν αἰώνων, ἐν Ἐπ. Ἑτ. Βυζ. Σπουδ., ΙΑ'. 109.

[2] Ἰ. Χάμμερ, Ἱστορία τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας, Τόμ. Δ'., σελ. 73 καὶ 88. Πρβλ. W. Miller, Ἔνθ' ἀνωτ. σελ. 412.

[3] Ἰδιαζούσης προσοχῆς ἅμα καὶ ἐρεύνης τυγχάνει τὸ ὑπὸ τοῦ Μ Κωνσταντινίδου ἀναφερόμενον, ὅτι εἰς τὴν Σκῦρον ἐκκλησιαστικῶς ὑπήγοντσ ἡ Χίος καὶ τὰ Ψαρρά. Ἔνθ' ἀνωτ. σελ. 101.

[4] Ἰωάν. Φραγκούλα, Ἔνθ' ἀνωτ. σελ. 110. Βλ. Στεφ. Γιαννσοπούλου Ἀρχιμ., Συλλογὴ ἐγκυκλίων τῆς Ἱ. Συνόδου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος σελ. 103.

[5] Χρυσοστόμου Παπαδοπσύλου Ἀρχιεπ. Ἀθηνῶν, Ἱστορία τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος σελ. 420. Βλ. Ῥάλλη καὶ Ποτλῆ, Ἔνθ' ἀνωτ. Τόμ. Ε'. σελ. 592. Ὅρα Κωνσταντίνου Οἰκονόμου, ἐξ Οἰκονόμων, Ἔνθ' ἀνωτ. σελ. 647 καὶ «Ἐκκλησίας» τόμ. ΙΑ'. 39 σελ. 308—309.

[6] Στεφ. Γιαννσπούλου Ἀρχιμ., Ἔνθ' ἀνωτ. σελ. 92 καὶ 110.

[7] «Ἐκκλησία», Ἔνθ' ἀνωτ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'.

Κατάλογος τῶν γνωστῶν 'Επισκόπων Σκύρου.

Εἰρηναῖος (343). Πρῶτος γνωστὸς ἡμῖν 'Επίσκοπος Σκύρου εἶναι ὁ Εἰρηναῖος, ὅστις φέρεται ὡς μετασχὼν τῶν ἐργασιῶν τῆς ἐν Σαρδικῇ τῷ 343 μ. Χ. συνελθούσης Συνόδου [1]. 'Ο Le Quien [2] σχετικῶς ἐν τῷ ἔργῳ του λέγει· Irenaeus· epistolae concilii Sardicensis ad Ecclesias subscriptus legitur Irenaeus ab Achaïa ... de Scyro.

Σάββας (980). Οὐδαμόθεν ἄλλοθεν γνωρίζομεν τὸ ὄνομα τοῦ 'Επισκόπου τούτου εἰμὴ ἐκ τῆς προμνημονευθείσης ἐπιγραφῆς τῆς 'Επισκοπῆς.

'Ιωακεὶμ (1453). Καὶ τὸν 'Επίσκοπον τοῦτον γνωρίζομεν ἐκ τοῦ ὑπ' ἀριθ. 127 κώδικος τῆς ἐν "Αθωνι 'Ιερᾶς τοῦ Δοχειαρίου Μονῆς, οὗτινος φέρεται καὶ ὡς βιβλιογράφος [3].

Μακάριος (1497). Τελευτῶντος τοῦ ΙΕ'. αἰῶνος τὸν θρόνον τῆς 'Επισκοπῆς ταύτης κατέχει ὁ Μακάριος, ὅν ὁ Παπαγεωργίου [4] θεωρεῖ ὡς ζήσαντα μέχρι τοῦ 1525. 'Η γνώμη ὅμως αὕτη δὲν φαίνεται ὀρθή, καθ' ὅσον ἐν ἐγγράφῳ του 1515 ἀναγράφεται ὡς 'Επίσκοπος Σκύρου ὁ ἐκ τῆς νήσου ταύτης ἕλκων τὴν καταγωγὴν

Συμεὼν (1515—1526). Οὗτος, ὡς ὁ ἴδιος ἀναφέρει, ἦτο «γέννημα καὶ θρέμμα τῆς αὐτῆς πόλεως» χρηματίσας πνευματικὸς αὐτῆς πατὴρ ἐπὶ πολλὰ ἔτη, «χρόνους πολλούς». 'Ο ἀνήρ, ὡς πληροφορούμεθα καὶ ἐξ ἄλλων ἐγγράφων, οὐ μόνον ἠσχολεῖτο μὲ τὰς καθαρῶς ἐκκλησιαστικὰς αὐτοῦ ὑποθέσεις, ἀλλὰ καὶ μὲ ἔργα φύσεως κοινωνικῆς, σχέσιν ἔχοντα μὲ τὴν καθόλου πρόοδον τῶν κατοίκων. 'Η κοινωνικὴ αὐτοῦ δρᾶσις διαφαίνεται καὶ ἐξ ἀποσπάσματος ἐγγράφου [5] ἔχοντος οὕτως «....... 21 Σεπτεμβρίου 1515. 'Η Γερουσία ἀποκρίνεται cum Collegio nostro εἰς τὰ ὑπὸ τῆς κοινότητος τῆς Σκύρου διὰ τοῦ 'Επισκόπου R[ev]papas Simeon καὶ

---

[1] Mansi, "Ενθ' ἀνωτ. σελ. 47. Πρβλ. ἀρχ. 'Ανδρ. Τριανταφύλλου, "Ενθ' ἀνωτ. σελ. 11.

[2] Oriens Christianus, σελ. 232 καὶ 233.

[3] Δ. Παπαγεωργίου, "Ενθ' ἀνωτ. σελ. 129. Μέτιθι Σ. Λάμπρου, Ν. 'Ελληνομνήμων ΙΕ'. σελ. 331.

[4] "Ενθ' ἀνωτ. σελ. 130.

[5] Σπυρ. Λάμπρου, Ν. 'Ελληνομνήμων τόμ. Ι'. σελ. 352.

τοῦ γέροντος 'Ιωάννου Millonatus (Μυλωνάτου; Μυλωνᾶ;) ὑποβληθέντα ἐννέα καταστατικὰ γράμματα (capitoli). 'Αναφέρονται δὲ ταῦτα εἰς σιτηρὰ καὶ κτήνη, ἐκλογὴν πρωθιερέως καὶ γερόντων, διατίμησιν ἔργων διοχετεύσεως, διατάξεις περὶ τῆς torra nove (Νέου Πύργου;) καὶ τῆς loca del borgo, αὐτοκρατορικὰ προνόμια ὅπλα κ.λ.π. . . . .» [1].

Γαβριὴλ (1568—1569). "Εγγραφα ἰδιωτικῆς φύσεως τῶν ἐτῶν 1567 καὶ 1569 ἀναγράφουσι τοῦτον ὡς ποιμενάρχην τῆς νήσου. Πότε παρῃτήθη τοῦ θρόνου ἢ ἀπέθανεν ἀγνοοῦμεν. Πάντως κατὰ τὸ 1576 'Επίσκοπος ταύτης εἶναι ὁ

'Ιωσὴφ (1576). Τὸ ὄνομα τοῦ ἀνδρὸς τούτου μνημονεύεται ἐν τῷ μνησθέντι συγγράμματι τοῦ Le Quien [2].

Οὗτος συνεδέετο στενῶς, ὡς ἐμφαίνεται ἐκ τῶν σχετικῶν αὐτοῦ ἐπιστολῶν, μὲ τὸν Πρωτονοτάριον τῆς Μ. τοῦ Χριστοῦ 'Εκκλησίας Θεοδόσιον Ζυγομαλᾶν, ὅν ἀποκαλεῖ «ἐνδοξότατον ὁμοῦ καὶ περιφανέστατον καὶ πάσῃ ἀρετῇ καὶ φρονήσει μυρίως κεκοσμημένον». 'Ο 'Επίσκοπος οὗτος, ἐπιθυμῶν ὅπως μεταβῇ εἰς Κωνσταντινούπολιν «πρὸς τὸν ἡμῶν Δεσπότην καὶ Οἰκουμενικὸν Πατριάρχην» δι' ὑποθέσεις τῆς ἐπαρχίας αὐτοῦ, παρεκάλεσε τὸν Ζυγομαλᾶν, ἵνα εὐμενῶς ἐνεργήσῃ ὑπὲρ ἐπιτυχίας τοῦ δι' ὅν ἀναφέρεται πρὸς αὐτὸν σκοποῦ [3].

---

[1] Κατὰ τοὺς χρόνους τούτου, ἐπῆλθε διαφωνία μεταξὺ 'Επισκόπου καὶ Οἰκονόμου. δηλ. ἡγουμένου τῆς ῥηθείσης ἱερ. τοῦ 'Αγίου Γεωργίου Μονῆς. 'Υπῆρχε δηλονότι συνήθεια, ἵνα, ὁ κατὰ καιροὺς Οἰκονόμος τοῦ Μετοχίου τούτου, δίδῃ δωρεάς τινας εἰς τὸν 'Επίσκοπον κατὰ τὴν ἑορτὴν τῆς Παναγίας (Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου), ἐπ' ὀνόματι τῆς ὁποίας ἑώρταζεν ὁ 'Επισκοπικὸς ναός. Παρὰ ταῦτα ὅμως ὑπὸ τῶν μοναχῶν δὲν ἐτηρεῖτο ἡ συνήθεια αὕτη. 'Εντεῦθεν καὶ αἱ μεταξὺ τοῦ ἑκάστοτε 'Επισκόπου καὶ τούτων ἔριδες. 'Επισκοπεύοντος τοῦ Συμεῶνος, ἡ ὑποβόσκουσα ἔρις ἐνετάθη τοσοῦτον, ὥστε «δύο μοναχοὶ τῆς Λαύρας, ὁ 'Ιερομόναχος Θεόκτιστος καὶ πρῴην ἡγούμενος τῆς 'Αγίας Λαύρας καὶ μοναχὸς Θεοστήρικτος» ἀνηνέχθησαν τῷ Μητροπολίτῃ 'Αθηνῶν. εἰς οὗ τὴν πνευματικὴν δικαιοδοσίαν ὑπήγετο ὁ Σκύρου, πρὸς ἐπίλυσιν τῶν διαφορῶν αὐτῶν. Φαίνεται ὅμως, ὅτι ἡ ὑπ' αὐτοῦ δοθεῖσα λύσις δὲν ἐπέφερε τὰ προσδοκώμενα ἀποτελέσματα, διότι ἐκ τοῦ αὐτοῦ κώδικος τῆς 'Ιερᾶς τοῦ 'Αγίου Γεωργίου Μονῆς πληροφορούμεθα, ὅτι ὁ ἐπιδιωκόμενος συμβιβασμὸς ἐπῆλθε διὰ τῆς ἀπ' εὐθείας μεταξὺ τῶν ἀντιδίκων συνεννοήσεως.

[2] "Ενθ' ἀνωτ. σελ. 232 καὶ 233.

[3] Αἱ δύο αὐτοῦ ἐπιστολαὶ ὡς καὶ ἑτέρα ἱερέως τινός, Σταματίου ὀνομαζομένου, καὶ ἐπικαλουμένου, δι' ὑπόθεσιν κτηματικῆς φύσεως, τὴν συναντίληψιν καὶ ἀρωγὴν «τοῦ ποθεινοτάτου καὶ κατὰ πάντα ἠγαπημένου αὐθέντου καὶ ἀδελφοῦ» (ἐννοεῖ τὸν Ζυγομαλᾶν) εὕρηνται ἐν τῇ Turcograecia τοῦ Κρουσίου βιβλ. III σελ. 315—318 ἀναδημοσιευθεῖσαι καὶ ὑπὸ τοῦ Παπαγεωργίου ἐν τῷ μνησθέντι αὐτοῦ ἔργῳ σελ. 130—132 Μέτιθι Le Quien, "Ενθ. ἀνωτ. λέγοντα «Saeculo decino sexto labente sedebat Joseph episcopus Scyri, cujus epistolas duas ad Theodosium Zygomalam protonotarium ecclesiae Constantinopolitanae . . . . »

Ποία ἡ ἀφορμὴ τῆς μεταβάσεως τούτου εἰς Κωνσταντινούπολιν ἀγνοοῦμεν· ἀλλ' οὐδὲ καὶ ἐκ τῶν πρὸς τὸν Ζυγομαλᾶν ἀπευθυνθεισῶν αὐτοῦ ἐπιστολῶν δυνάμεθα νὰ εἰκάσωμέν τι. Καὶ ἀναφέρει μὲν ὅτι «πειρασμὸς» πολὺς εὗρε τοῦτον, τίς ὅμως οὗτος ἀγνοοῦμεν.

Τοῦτον διεδέξατο ὁ

Νεόφυτος (1612) Οὗτος ἐποφθαλμιῶν τὴν πλουσιωτέραν 'Επισκοπὴν Ἄνδρου, ἐπέτυχε τὴν μετάθεσίν του ἐκεῖ. Γράμμα τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου Τιμοθέου (1612—1620) χρονολογούμενον τῷ 1612, ἀναφέρει τίνι τρόπῳ καθῃρέθη ὁ Ἄνδρου Βενιαμίν, αἰτίᾳ τοῦ Σκύρου Νεοφύτου. Κατ' αὐτό. «Εἰ καὶ ἄλλα πολλὰ προέβησαν καὶ ἐγένετο ἀπερισκέπτως ἐπὶ τῶν ἡμερῶν τοῦ πρὸ ἡμῶν πατριάρχου κὺρ Νεοφύτου, ἀλλὰ μᾶλλον τῶν ἄλλων τοῦτο τὸ κατὰ τοῦ 'Επισκόπου Ἄνδρου ὑπερέχει· καὶ γὰρ τοῦ πτωχοῦ Βενιαμὶν ἀταράχως διάγοντος ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ αὐτοῦ, καὶ εἰρηνικοῦ ὄντος μετὰ τοῦ γέροντος αὐτοῦ ἱερωτάτου πρώην 'Αθηνῶν κὺρ 'Ανθίμου[1], ὁ Πατριάρχης ἐκεῖνος κὺρ Νεόφυτος[2], εὑρὼν τὸν ποτὲ Σκύρου, ὀνόματι καὶ αὐτὸν Νεόφυτον, ὀρεγόμενον καὶ διψῶντα τῆς 'Επισκοπῆς ταύτης Ἄνδρου, ἔλαβε παρ' αὐτοῦ φλωρία ὅσα ἠθέλησε καὶ πρῶτον μέν, μὴ οὔσης συνόδου τελείας ἀρχιερατικῆς, καθαίρεσιν κατὰ τοῦ Ἄνδρου κὺρ Βενιαμὶν παρὰ κανόνας κατεψηφίσατο ...... ἔπειτα δὲ δι' οἰκειοχείρου αὐτοῦ γράμματος, διεμήνυσε τῷ ἱερωτάτῳ αὐτῷ 'Αθηνῶν συνάξαι τοὺς ὑπ' αὐτὸν ἐπισκόπους, εἰς τὸ ἀναπληρωθῆναι τὸν δωδέκατον ἀριθμὸν τῆς συνόδου καὶ βεβαιωθῆναι τὴν ἐκφωνηθεῖσαν καθαίρεσιν, καὶ εἶτα λόγῳ μεταθέσεως ἀποκαταστῆναι αὐτὸν τὸν Σκύρου Νεόφυτον ἐπίσκοπον Ἄνδρου, ὡς ψηφισθέντα καὶ ἐκλεγέντα δῆθεν παρ' αὐτοῦ, ὅπερ καὶ ἐγένετο, μὴ δυναμένου ἀντειπεῖν τοῦ μητροπολίτου 'Αθηνῶν .... ».

'Επειδὴ ὅμως « .... πάντα ταῦτα κακῶς καὶ παρὰ κανόνας ἐγένοντο ..... ἡ μετριότης ἡμῶν, γνώμῃ κοινῇ Συνοδικῇ τοῦ τε μακαριωτάτου καὶ σοφωτάτου πάπα καὶ πατριάρχου 'Αλεξανδρείας καὶ κριτοῦ Οἰκουμένης κὺρ Κυρίλλου, καὶ τῶν παρατυχόντων ἱερωτάτων ἀρχιερέων .... ἀποφαίνεται ἐν 'Αγίῳ Πνεύματι, ἵνα ὁ μὲν θεοφιλέστατος κὺρ Βενιαμὶν ὡς παρὰ κανόνας καθαιρεθείς, εἴη συγκεχωρημένος καὶ λελυμένος τῆς κατ' αὐτοῦ καθαιρέσεως ...... ὀνομάζεται γνήσιος καὶ καθολικὸς 'Επίσκοπος Ἄνδρου, ὡς καὶ πρότερον, μενούσης ἀκύρου καὶ ἀνισχύρου τῆς

[1] Χρυσοστόμου Παπαδοπούλου 'Αρχιεπ. 'Αθηνῶν, 'Η 'Εκκλησία 'Αθηνῶν σελ. 111.

[2] Μητροπολίτης 'Αθηνῶν (1596—1602)· ἐξελέγη μετὰ ταῦτα Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης, δὶς πατριαρχεύσας, τὸ πρῶτον ἀπὸ τέλους Φεβρουαρίου 1602 μέχρις ἀρχῶν 1603 καὶ τὸ δεύτερον, ἀπὸ τῶν ἀρχῶν 1608 μέχρις 'Οκτωβρίου 1612. Πρβλ. Γενναδίου, Μητροπολίτου 'Ηλιουπόλεως Φωτίειος Βιβλιοθήκη, Α', σελ. 209.

ὅπως δήποτε ἐκφωνηθείσης καθαιρέσεως .... ὁ δὲ προρρηθεὶς ποτὲ Σκύρου Νεόφυτος, ὡς μηδεμίαν μετοχὴν ἔχων ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ αὐτῇ Ἄνδρου μακρὰν ἀπέχῃ ἀπ' αὐτῆς .....[1].

'Εν τῷ ἀρχείῳ τῆς 'Ιερᾶς Συνόδου τῆς 'Εκκλησίας τῆς 'Ελλάδος εὕρηται «Κατάλογος Βιβλιοθήκης τῆς ἐν τῇ 'Ιερᾷ Μητροπόλει Καρυστίας 'Ιερᾶς Μονῆς τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου τῆς ἐπιλεγομένης Μάντζαρι συνταχθεὶς μὲν τῷ 1916 ὑπὸ τοῦ τότε 'Ιεροκήρυκος παρὰ τῇ 'Επισκοπῇ Χαλκίδος καὶ Καρυστίας διακόνου 'Αντωνίου Ν. Πολίτου (νῦν Μητροπολίτου 'Ηλείας) καθαρογραφηθεὶς δὲ ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ ἐν τῇ ἕδρᾳ τῆς Θεοσώστου Μητροπόλεως αὐτοῦ Πύργῳ τῇ 29-9-29».

'Εν φ. 256^{α} τοῦ μοναδικοῦ κώδικος τῆς εἰρημένης μονῆς φέρεται τὸ ἑξῆς σημείωμα «† ὁ ταπεινὸς ἐπίσκοπος σκύρου Νεόφυτος» ἐξ οὗ δυνάμεθα νὰ εἰκάσωμεν, ὅτι ὁ 'Επίσκοπος οὗτος τῆς Σκύρου εἶναι ὁ γραφεὺς τοῦ κώδικος τούτου».

'Εν τῇ 3 σελίδι τοῦ αὐτοῦ καταλόγου ὁ Σεβασμιώτατος ἀναφέρει τὰ κάτωθι· «'Εν τῷ καταλόγῳ τῶν Πατριαρχῶν τῆς Κωνσταντινουπόλεως πρῶτον τάσσει τὸν Στάχυν .... ὡς κστ'. ἀριθμεῖ τὸν Νεόφυτον, περὶ οὗ λέγει· Νεόφυτος Μητροπολίτης 'Αθηνῶν ἐξεβλήθη (διαδεξάμενος τὸν β'. πατριαρχεύσαντα Ματθαῖον τὸν ἀπὸ 'Ιωαννίνων) .... ». «'Η ὁμωνυμία τοῦ 'Επισκόπου Σκύρου πρὸς τὸν Οἰκουμενικὸν Πατριάρχην Νεόφυτον, τὸν ἀπὸ 'Αθηνῶν, εἰς οὗ τὴν δικαιοδοσίαν ὑπήγετο πρὸ τῆς προαγωγῆς του εἰς τὸν Πατριαρχικὸν θρόνον, ἐνισχύει τὴν γνώμην ἡμῶν ὅτι γραφεὺς τοῦ παρόντος κώδικος εἶναι ὁ Σκύρου Νεόφυτος, ὅστις ἦτο ἤδη 'Επίσκοπος Σκύρου τῷ 1572 καὶ ἐξηκολούθησεν ἐπισκοπεύων καὶ μέχρι τοῦ 1608».

'Η γνώμη τοῦ Σεβασμιωτάτου Μητροπολίτου ἀποφαινομένου τὸν Σκύρου Νεόφυτον γραφέα τοῦ μοναδικοῦ τούτου χειρογράφου τῆς ῥηθείσης 'Ιερᾶς Μονῆς, φαίνεται πιθανή· νομίζομεν ὅμως ὅτι τὰ χρονικὰ ὅρια τῆς 'Επισκοπικῆς αὐτοῦ ἐν τῇ νήσῳ ζωῆς δὲν συμφωνοῦσι πρὸς τὰ ἱστορικὰ δεδόμενα.

Τὸν Νεόφυτον, μετατεθέντα εἰς τὴν 'Επισκοπὴν Ἄνδρου, «ὡς ψηφισθέντα καὶ ἐκλεγέντα» ἀποφάσει τοῦ ὁμωνύμου αὐτῷ Πατριάρχου, διεδέξατο ὁ

[1] Τὸ γράμμα τοῦτο εὕρηται κατακεχωρισμένον ἐν τοῖς Μνημείοις τῆς ἱστορίας τῶν 'Αθηναίων» τόμ. Γ'. σελ. 360 τοῦ Δ. Καμπούρογλου ἀναδημοσιευθὲν καὶ ὑπὸ τοῦ Παπαγεωργίου ἐν τῷ μνησθέντι αὐτοῦ ἔργῳ σελ. 132. Σχετικῶς πρὸς τὸν Ἄνδρου Βενιαμὶν καὶ τὸν Σκύρου Νεόφυτον ὅρα ἐπισκοπικοὺς καταλόγους Ἄνδρου Β. Μυστακίδου ἐν 'Επ. 'Εταιρ. Βυζ. Σπ. ΙΒ', σελ. 160.

Μεθόδιος. (1634) ἀποθανὼν τῷ 1636 [1].

Μέχρι τῆς πληρώσεως τοῦ θρόνου τῆς Σκύρου δι' ἑτέρου 'Επισκόπου, πολλὰ ἀπᾴδοντα τῇ ἐκκλησιαστικῇ εὐπρεπείᾳ ἔλαβον χώραν, ἐν τῇ παροικίᾳ ταύτῃ. Πατριαρχοῦντος τὸ τέταρτον (1630 – 1634) Κυρίλλου τοῦ Λουκάρεως, ἐξεδόθη γράμμα τούτου, ὑπόθεσιν ἔχον τὴν ἀναγνώρισιν Σκευοφύλακός τινος ἐκ Σκύρου. Μετὰ τὸν θάνατον δηλονότι τοῦ Μεθοδίου «καὶ τῆς 'Επισκοπῆς μεινάσης προστάτου χωρὶς» ὁ ἱερεὺς Λινάρδος ἀνηνέχθη «γνώμῃ καὶ θελήσει τοῦ ἐκεῖσε ποιμνίου» εἰς τὸν κυρίαρχον αὐτοῦ Μητροπολίτην 'Αθηνῶν Θεοφάνην τὸν Β' (1620—1633) [2] παρακαλῶν, ἵνα χειροτονήσῃ τοῦτον 'Επίσκοπον Σκύρου. Οὗτος ὅμως, οὐ μόνον δὲν ἱκανοποίησε τὴν ἐπιθυμίαν τοῦ ἀνενεχθέντος, ἀλλ' ἐχορήγησε τὸ μὲν ὀφφίκιον τοῦ Σακελλαρίου εἰς τὸν ἄχρι τοῦδε Σκευοφύλακα Γεώργιον, τὸ δὲ τοῦ Σκευοφύλακος εἰς τὸν πρωτέκδικον 'Εμμανουὴλ τοῦ Σταλίου. Αἱ τοιαῦται ὑπὸ τοῦ Μητροπολίτου 'Αθηνῶν ἐπενεχθεῖσαι μεταβολαὶ ἐν τῇ διοικήσει τῆς 'Επισκοπῆς ταύτης προὐκάλεσαν τὴν δυσαρέσκειαν ἐνίων κατοίκων. Ταύτης ἐπωφεληθεὶς ὁ ἱερεὺς 'Εμμανουὴλ «τοὐπίκλην Βερζίλιας» .... «καὶ θέλων κακῶς καὶ παρὰ κανόνας τοῦ Σκευοφύλακος τοῦ ὀφφικίου δράξασθαι, μηχανῇ τε δολίᾳ χρησάμενος ἀπέστειλεν εἰς τὰ ὧδε τὸν Μανουὴλ τῆς Φλωρέντζας, εἰπόντα εἶναι τὸ ὀφφίκιον αὐτὸ ..... κενὸν καὶ ἀνήκειν αὐτῷ λαβεῖν .... καὶ ἔκτοτε μέχρι τοῦδε διαφοραὶ ἀνήκεστοι καὶ ἀλληλομαχίαι ἐγένοντο ἐν ἐκείνῃ τῇ ἐπαρχίᾳ ..... » 'Ο Πατριάρχης ὅμως «ἀποφαίνεται .... ἵνα ἀπὸ τοῦ νῦν καὶ εἰς τὸ ἑξῆς, ὁ μὲν εὐλαβέστατος οὗτος πρεσβύτερος κὺρ 'Εμμανουὴλ Στανίλης εἴη καὶ καλοῖτο πρεσβύτερος τῆς αὐτῆς 'Επισκοπῆς Σκύρου, ὡς μονίμως καὶ κανονικῶς τὴν σφραγῖδα ταύτην εἰληφὼς καὶ τιμᾶται καὶ ἀγαπᾶται παρὰ πάντων τῶν ἐκεῖ ἱερωμένων καὶ λαϊκῶν, μάλιστα δὲ τοῦ κατὰ τόπον 'Αρχιερέως τοῦ τε νῦν καὶ τῶν μετέπειτα μηδενὸς τοῦ λοιποῦ τολμήσοντος ἐναντιωθῆναι αὐτῷ κατά τι ἐν ἀργίᾳ ἀσυγγνώστῳ καὶ ἀφορισμῷ ἀλύτῳ ὁ δὲ διαληφθεὶς παπᾶ 'Εμμανουὴλ τοῦ Βερτζίλια εἰ θελήσειε αὖθις ἐπερειδόμενος τῇ ἰσχύϊ τοῦ κατ' ἀπάτην δοθέντος ἐκείνου γράμματος, ἐνοχλῆσαι τούτῳ τῷ σκευοφύλακι καὶ διασεῖσαι καὶ σκάνδαλόν τι διεγεῖραι ...... καὶ καθαιρέσει εἴη ..... οὕτως ἀπεφηνάμεθα καὶ μὴ ἄλλως γένοιτο ἐξ ἀποφάσεως ..... ὅσα δὲ γράμματα ἔχει ὁ διαληφθεὶς παπᾶ 'Εμμανουὴλ τοῦ Βερτζίλια ἐναντιούμενα τῷ παρόντι ..... ἄκυρα ἔστωσαν καὶ ἀνίσχυρα καὶ εἰς οὐδὲν λογιζόμενα. Ἔστω οὖν Σκευοφύλαξ Σκύρου ὁ Παπᾶ-'Εμμανουὴλ τοῦ Στανίλη, ὁ δὲ Παπᾶ-'Εμμανουὴλ τοῦ Βερτζίλια ἀπεχέτω ἀπὸ τοῦ ὀφφικίου ὡς ἄνωθεν ......». [1]

[1] Δ. Παπαγεωργίου, Ἔνθ. ἀνωτ. σελ. 134.

[2] Χρυσοστόμου Παπαδοπούλου 'Αρχιεπ. 'Αθηνῶν, 'Η 'Εκκλησία 'Αθηνῶν, σελ. 111.

Τὸν Μεθόδιον ἀποθανόντα διεδέξατο ὁ

Μακάριος [2] (1636) οὗτινος διάδοχος ἐγένετο ὁ

Γαβριὴλ 1640, 1649, ὑπογράφων εἰς ἰδιωτικὰ ἔγγραφα τῶν ἐτῶν 1640 καὶ 1649 ὡς «'Επίσκοπος Σκύρου».

'Εξ ἀφιερωτικοῦ ἐγγράφου συνταχθέντος τὸ ἔτος 1660 ἐπὶ παρουσίᾳ «τοῦ 'Επισκόπου κυρίου Θεοδοσίου», βλέπομεν ὅτι πνευματικὸς ἄρχων τῆς νήσου ἐκείνης εἶναι ὁ

Θεοδόσιος (1660).

'Εν ἐγγράφοις ἰδιωτικοῖς τοῦ ἔτους 1673 ὡς 'Επίσκοπος τῆς παροικίας Σκύρου φέρεται ὁ

'Ιωάσαφ (1673), ὃν διεδέξατο ὁ

Θεοδόσιος [3] καὶ τοῦτον ὁ

Μεθόδιος (1675, 1684). 'Επὶ Πατριάρχου Παρθενίου Δ'. τοῦ Μογιλάλου [4] πατριαρχοῦντος τὸ τέταρτον (ἀπὸ 1ης 'Ιανουαρίου 1675-29 'Ιουλίου 1676) ἔχομεν «ὑπόμνημα 'Επισκόπου Σκύρου τῆς Μητροπόλεως 'Αθηνῶν εἰς τὸν Μεθόδιον, ἀντὶ τοῦ ἀποθανόντος Θεοδοσίου [5]»· ἀλλὰ καὶ εἰς ἰδιωτικὰ ἔγγραφα τῶν ἐτῶν 1682 καὶ 1684, φέρεται ὡς ἐπίσκοπος ὁ ῥηθεὶς Μεθόδιος, οὗτινος διάδοχος τυγχάνει ὁ

Γερμανὸς (1686) 'Εν διαθήκῃ μοναχοῦ 'Αθανασίου ἐκ Μυκόνου καταγομένου, τῆς 'Ι. τοῦ 'Αγίου Γεωργίου Μονῆς, χρονολογουμένῃ δὲ ἀπὸ «1686 Αὐγούστου 29» φέρεται ὡς ἐπίσκοπος ὁ Γερμανός [6]. Τοῦτον διεδέξατο ὁ

Καλλίνικος (1700—1708) 'Εκ τῶν μέχρις ἡμῶν διασωθέντων ἐγγράφων τῶν ὁμιλούντων περὶ τοῦ ἀνδρὸς τούτου συμπεραίνομεν ὅτι οὗτος ἐπεσκόπευσεν ἐν Σκύρῳ κατὰ τὰ ἔτη 1700—1708.

Τοῦτον ἀποθανόντα διεδέξατο τῷ αὐτῷ ἔτει ὁ κατὰ τὴν 16ην Αὐγούστου χειροτονηθεὶς

[1] Δ. Καμπούρογλου, Ἔνθ' ἀνωτ. Β' σελ. 277—288. Πρβλ. Δ. Παπαγεωργίου, Ἔνθ. ἀνωτ. σελ. 134—136.

[2] Δ. Καμπούρογλου, Ἔνθ' ἀνωτ. σελ. 254 Πρβλ. Δ. Παπαγεωργίου, Ἔνθ' ἀνωτ. σελ. 136.

[3] Δ. Παπαγεωργίου, Ἔνθ. ἀνωτ. σελ. 136.

[4] Γενναδίου 'Ηλιουπόλεως, Ἔνθ. ἀνωτ. σελ. 213.

[5] Σάθα, Μεσαιωνικὴ Βιβλιοθήκη Γ'. σελ. 600. Πρβλ. Δ. Παπαγεωργίου, Ἔνθ' ἀνωτ. σελ. 136—137.

[6] Δ. Ζακυθηνοῦ, Κατάλογος τῆς συλλογῆς Π. Ζερλέντη, 'Επετ. 'Εταιρ. Βυζ. Σπουδ. ΙΓ'. 244.

Γαβριήλ (1708). Ὁ Le Quien εἰς τὸ ἀναφερθὲν αὐτοῦ ἔργον [1] μνημονεύων τῶν Εἰρηναίου καὶ Ἰωσὴφ ὡς ἐπισκόπων Σκύρου, προσθέτει καὶ τόδε «Anno 1708. Scyri insulae Graeci ritus episcopus Romanan communionen fovebat R. R. P. P. Capucinorum curis et opera» ἤτοι «ἐν ἔτει 1708 ὁ τῆς νήσου Σκύρου κατὰ τὸ τῶν Ἑλλήνων δόγμα ἐπίσκοπος ὑπέθαλπε τὴν τῆς Ῥώμης ἕνωσιν, φροντίσι καὶ ἐνεργείᾳ τῶν αἰδεσ. πατέρων Καπουκίνων».

Τοῖς πᾶσι γνωστὸν τυγχάνει, ὅτι ἡ Παπικὴ ἐκκλησία, ἐπωφελουμένη τῶν δυσμενῶν συνθηκῶν τῆς Ἀνατολικῆς ἡμῶν Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας, κατὰ τοὺς χρόνους τῆς Ἑνετικῆς καὶ Τουρκικῆς, ἰδίᾳ, κατοχῆς, ἐνήργει, σὺν τοῖς ἄλλοις, καὶ διὰ τῶν μοναχικῶν τμημάτων, προσηλυτισμόν.

Εἰς τὴν ἐνέργειαν ταύτην τοῦ ἐπισκόπου Ῥώμης μεγάλως συνέβαλον οἱ Ἰησουῖται [2], οὓς τελευτῶντος τοῦ ΙΖ' αἰῶνος, διεδέχθησαν οἱ Καπουκῖνοι, ἱδρύσαντες ἐν Ἀθήναις καὶ Μονήν, περὶ τὴν ὁποίαν συνεκεντρώθησαν πάντες οἱ ὁμόφρονες αὐτῶν, ἐξ ἧς κατηύθυναν τὰς προσηλυτιστικὰς αὐτῶν ἐνεργείας [3]. Λαμβανομένου δ' ὑπ' ὄψιν, ὅτι καὶ κατὰ τὸν αἰῶνα τοῦτον ἡ Σκῦρος ὑπήγετο ὑπὸ τὸν Ἀθηνῶν, ἡ δὲ Παπικὴ Ἐκκλησία ἠκολούθει τὴν ἐν τῇ Ὀρθοδόξῳ Ἐκκλησίᾳ ἐπικρατοῦσαν τάξιν, ἡ δρᾶσις τῶν Καπουκίνων θὰ ἐπεξετάθη καὶ εἰς τὴν νῆσον ταύτην, τοσούτῳ μᾶλλον καθόσον ἐγκαθίδρυσαν καὶ ὁμόφρονα αὐτῶν ἐπίσκοπον, ἑδρεύοντα ἐν τῇ ἀκροπόλει [4]. Παράδοσίς τις μάλιστα ἀναφέρει, ὅτι, ἐγκατασταθέντος τοῦ Λατίνου ἐπισκόπου ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως, οἱ ὀρθοδοξοῦντες κάτοικοι αὐτῆς μετὰ τοῦ ἐπισκόπου καὶ τοῦ ὑπ' αὐτὸν κλήρου, κατῆλθον ταύτης, οἰκοδομήσαντες εἰς μικρὰν ἀπ' αὐτῆς ἀπόστασιν νέαν κωμόπολιν, ἐπεκταθεῖσαν ἔκτοτε, καὶ νέαν Ἐκκλησίαν ἀνεγείραντες ἐπ' ὀνόματι τοῦ Τιμίου Προδρόμου, ἄχρι σήμερον σῳζομένην [5].

Ὁ Tournefort ἐπισκεφθεὶς τὴν νῆσον, ἀρχομένου τοῦ ΙΗ'. αἰῶνος, ἐν τῷ ὑπ' αὐτοῦ συγγραφέντι ἔργῳ «Voyage du Levant», λέγει σὺν ἄλλοις, ὅτι ὁ ὀρθόδοξος ἐπίσκοπος τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ἦτο πάμπτωχος καὶ ἔζη ἐξ ἐλεημοσύνης [1].

[1] Ἔνθ' ἀνωτ. σελ. 232 καὶ 233.

[2] Δραστηρίως πρὸς προσηλυτισμὸν κατὰ τοῦ ΙΗ'. αἰῶνα εἰργάσθη ἐν Σκοπέλῳ ὁ Ἰησουΐτης François Braconnier, δὲν εἶναι δ' ἀπίθανον οὗτος νὰ ἐπεξέτεινε καὶ εἰς Σκῦρον τὰς προσηλυτιστικάς του ἐνεργείας. Βλ. Θρησκευτικὴν καὶ Χριστιανικὴν Ἐγκυκλοπαίδειαν. Τόμ. Β'. Τεῦχ. 14 σελ. 2 καὶ ἑξῆς.

[3] Βλ. Γ. Κ ο ν ι δ ά ρ η ν, Ἐν «Χριστιανικῇ καὶ Θρησκευτικῇ Ἐγκυκλοπαιδείᾳ». Τόμ. Γ'. Τεῦχ. 21 σελ. 535.

[4] Μ Κ ω ν σ τ α ν τ ι ν ί δ ο υ, Ἔνθ' ἀνωτ. σελ. 74.

[5] Δ. Π α π α γ ε ω ρ γ ί ο υ, Ἔνθ' ἀνωτ. σελ. 128. Πρβλ. Δ. Κ α μ π ο ύ ρ ο γ λ ο υ ν ἐν «Μνημείοις τῆς Ἱστορίας τῶν Ἀθηναίων», τόμ. Γ'. σελ. 5.

Ἐὰν ἀναλογισθῇ τις, ὅτι οἱ ὀρθόδοξοι κάτοικοι τῆς νήσου θὰ ὑφίσταντο πιέσεις ἐκ μέρους τῶν Λατίνων καὶ δήμευσιν ἀναμφιβόλως τῶν περιουσιῶν τῶν μονῶν [2] καὶ τῆς ἐπισκοπῆς τῆς ἐχούσης ἀρκετὰς προσόδους, εἶναι φυσικὸν νὰ ἀχθῇ εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι, ὅ,τε ἐπίσκοπος καὶ ὁ κλῆρος αὐτῆς θὰ εὑρίσκοντο εἰς δυσάρεστον οἰκονομικὴν κατάστασιν. Ἐκ τούτου ὅμως δὲν ἕπεται, ὅτι ὁ ἐπίσκοπος ἔζη ἐξ ἐλεημοσύνης, ὡς διατείνεται ὁ περὶ οὗ πρόκειται περιηγητής. Φαίνεται ὅτι ὁ Tournefort, μὴ εἰδὼς τὰ ἔθιμα τῆς νήσου, θὰ ἐθεώρει τὰ ὑπὸ τῶν Χριστιανῶν προσφερόμενα δῶρα τῷ ἐπισκόπῳ, ὡς ἐλεημοσύνην.

Ἡ ὑπόθεσις ὅτι ὁ Γαβριήλ, ἕνεκα πενίας, ὑπέθαλπε τὰς ἐνεργείας τῶν Παπικῶν, φαίνεται ἡμῖν λίαν παρακεκινδυνευμένη. Τοιαύτη συμπεριφορὰ τοῦ ἱεράρχου, οὖσα ἄντικρυς ἀντίθετος πρὸς τὰ αἰσθήματα τῶν κατοίκων, θὰ διήγειρε τὰς διαμαρτυρίας αὐτῶν καὶ θὰ διέκοπτε τὴν ἐκ μέρους των οἰκονομικὴν ἐνίσχυσίν του, ὅπερ θὰ ἦτο ἀσύμφορον εἰς τὸν ἐπίσκοπον.

Φρονῶ, ὅτι ὅ τε Le Quien [3] καὶ ὁ Tournefort δὲν στηρίζονται ἐπὶ τῆς πραγματικότητος, ἀλλ' ὅτι οἱ Καπουκῖνοι, ἐγκατασταθέντες ἐν Σκύρῳ πρὸς προσηλυτιστικοὺς σκοπούς, ἀπέτυχον, τοῦ τε ποιμένος καὶ τῶν ποιμαινομένων μὴ ἐπηρεασθέντων ἐκ τῶν ἐνεργειῶν αὐτῶν.

Τοῦ Γαβριὴλ ἀποθανόντος, διάδοχος αὐτοῦ ἐγένετο ὁ

Γρηγόριος (1721—1727). Τὸν ἐπισκοπικὸν θρόνον τῆς Σκύρου κατὰ τὸ 1721 κατέχει ὁ Γρηγόριος, παραμείνας μέχρι τοῦ 1727, ὅτε, προαχθείς, μετετέθη εἰς τὴν μητρόπολιν Χαλεπίου [4] «γνώμῃ κοινῇ τε τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου καὶ τῆς περὶ αὐτοῦ θείας καὶ Ἱερᾶς τῶν Ἀρχιερέων Συνόδου». Ἐκ τοῦ σχετικοῦ ἐγγράφου πληροφορούμεθα, ὅτι μετὰ τὴν προαγωγήν του εἰς Μητροπολίτην Χαλεπίου ὁ Γρηγόριος ἐπεζήτει, ἵνα διαδέξηται τοῦτον ἄξιος κατὰ πάντα ἀνὴρ πρὸς διαποίμανσιν τῶν κατοίκων· λέγει λοιπὸν «ἐπειδὴ ἔστωντας καὶ προϋπῆρχον ἐπίσκοπος γνη-

[1] Δ. Π α π α γ ε ω ρ γ ί ο υ, Ἔνθ' ἀνωτ. σελ. 104. Πρβλ. Μ. Κ ω ν σ τ α ν τ ι ν ί δ ο υ, Ἔνθ' ἀνωτ. σελ. 74.

[2] Χ ρ υ σ ο σ τ ό μ ο υ Π α π α δ ο π ο ύ λ ο υ Ἀ ρ χ ι ε π. Ἀ θ η ν ῶ ν, Ἱστορία τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, σελ. 9.

[3] Οὗτος ἐν σελίδι 232 τοῦ ἔργου αὐτοῦ, σὺν ἄλλοις, γράφων περὶ τῆς νήσου Σκύρου λέγει τάδε «Inter insulas cycladas . . . . . hodie Scyras dicitur cujus episcopus idem ac Seriphi insulae». Ἡ πληροφορία ὅμως αὕτη ἐλέγχεται ἀναληθής, ἅτε τῆς Σερίφου, ὡς γνωρίζομεν, οὐδέποτε ὑπαχθείσης τῇ ἐπισκοπῇ Σκύρου, ἀλλὰ τῇ τῆς Σύρου. Πάντως ἀντὶ Scyras ἀναγνωστέον Syras.

[4] Δ. Π α π α γ ε ω ρ γ ί ο υ. Ἔνθ' ἀνωτ. σελ. 137.

σιος καὶ κανονικὸς τῆς 'Αγιωτάτης 'Επισκοπῆς Σκύρου . . . ἔχωντας τὴν φροντίδα καὶ τὴν μέρυμνα ταύτης καθὸ αὐτῆς ποιμὴν καὶ ἀρχιερεὺς αὐτῆς πρότερον δὲν ἔλειψα παρὰ νὰ ἐπιτύχω μετὰ σκέψεως οὐκ ὀλίγης πρόσωπον ἄξιον καὶ θεοσεβὲς . . . εὗρον τὸν ὁσιώτατον ἐν ἱερομονάχοις καὶ ποιμαντικοῖς πατρᾶσι Παπᾶ-Κυρ-'Ιωαννίκιον . . . καὶ ἀπελθεῖν πρὸς τὸν πανοσιώτατον καὶ σεβασμιώτατον Μητροπολίτην τῆς ἁγιωτάτης Μητροπόλεως 'Αθηνῶν[1] καὶ λαβεῖν τὴν χειροτωνίαν τῆς ἀρχιερωσύνης ὡς κἀγὼ ἔλαβον ταύτην τὸ πρότερον . . . .».

'Η ἐπιθυμία αὕτη τοῦ Γρηγορίου δὲν ἐξεπληρώθη. 'Εκ τῆς Revue de l'Orient Latin[2] γνωρίζομεν ὅτι κατὰ τὸν ΙΗ' αἰῶνα «ὁ 'Αθηνῶν Ζαχαρίας» εἶχε σὺν ἄλλοις καὶ ἐπίσκοπον τὸν Σκύρου

Παρθένιον, οὗτινος καθέδρα ἡ νῆσος «Σκῦρος». Εἰκάζομεν, ὅτι οὗτος διεδέχθη τὸν Γρηγόριον.

'Απὸ τοῦ 1734 ἔχομεν ἐπίσκοπον μνημονευόμενον τὸν

Δανιήλ, ὃν διεδέξατο ὁ

Γαβριὴλ (1740—1741) καὶ τοῦτον ὁ

'Ιερεμίας (1748—1758). ῎Εγγραφα, ἰδιωτικῆς μᾶλλον φύσεως, ἀναφέρουσι τὸ ὄνομα τοῦ ἀνδρὸς τούτου ὡς ἐπισκόπου Σκύρου. 'Αξιόλογον γεγονός, συμβὰν ἐπὶ τῶν ἡμερῶν τοῦ 'Ιερεμίου, τυγχάνει ἡ ἀπαγόρευσις τῆς λιτανείας τῶν ἱερῶν εἰκόνων κατὰ τὴν μνήμην τοῦ 'Αγίου Γεωργίου. Εἶναι γνωστὸν πᾶσι τοῖς εἰδόσι τὴν θρησκευτικότητα τῶν κατοίκων τῆς νήσου ταύτης, ὅτι ἡ πρὸς τὸν ῞Αγιον Γεώργιον εὐλάβεια ἀνέκαθεν ἦτο μεγίστη, ἐντεῦθεν δὲ καὶ τὰ πρὸς τοῦτον πάμπολλα ἀναθήματα. ῞Οτι δὲ αὕτη ἦτο ἔτι μείζων εἰς παρεληλυθυῖαν ἐποχὴν δείκνυται καὶ ἐξ ἱστορικῶν προσέτι ἐγγράφων. 'Ο 'Ενετὸς διοικητὴς τῆς νήσου, ἀρχομένου τοῦ ΙΣΤ' αἰῶνος, ἐν ἀναφορᾷ πρὸς τὰς προϊσταμένας αὐτοῦ ἀρχάς, δυσθυμεῖ διὰ τὴν μὴ ἀνάλογον ἀπόδοσιν προϊόντων ἐκ τῶν εὐφόρων γαιῶν τῆς νήσου, ἅτε τῶν κατοίκων ταύτης, λόγῳ πολλῶν ἐκκλησιαστικῶν ἑορτῶν, μὴ ἐργαζομένων ἀνελλιπῶς· καὶ ἐπιλέγει «ἡμέραν δὲ παρ' ἡμέραν ἐτέλουν οἱ κάτοικοι ἑορτήν τινα, ἐνατενίζοντες μετὰ σεβασμοῦ τὰς ὀνομαστὰς θαυματουργοὺς εἰκόνας ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ 'Αγίου Γεωργίου, ἃς καὶ αὐτοὶ οἱ Τοῦρκοι ἐθεώρουν προσῆκον νὰ ἐξευμενίσωσι διὰ δωρεῶν . . . »[1].

[1] Κατὰ τοὺς χρόνους τούτους Μητροπολίτης 'Αθηνῶν ἦτο ὁ 'Ιάκωβος Β' (1713—1734). Πρβλ. Χρυσοστόμου Παπαδοπούλου 'Αρχιεπ. 'Αθηνῶν, 'Η 'Εκκλησία 'Αθηνῶν, σελ. 111.

[2] Τόμ. Α'. σελ. 315.

Καὶ ὄντως ἡ πρὸς τοῦτον πίστις εἶναι παμμεγίστη. Παράδοσίς τις ἀναφέρει, ὅτι ἡ εἰκὼν τούτου ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τῆς εἰκονομαχίας, φεύγουσα δῆθεν τὸν ἀπηνῆ τῶν εἰκονοκλαστῶν διωγμόν, μετηνέχθη εἰς Σκῦρον. Προϊόντος τοῦ χρόνου, οὐ μόνον ἡ πρὸς τὸν ἅγιον εὐλάβεια τῶν κατοίκων παρέμεινεν, ἀλλὰ καὶ διεδόθη ἡ πίστις πρὸς τὴν θαυματουργὸν τούτου δύναμιν εἴς τε τὴν νῆσον Εὔβοιαν τὴν κειμένην πλησιέστερον, καὶ εἰς τὰς πόλεις τῆς Μ. 'Ασίας, ἐκ τῶν ὁποίων πολλαὶ χιλιάδες προσκυνητῶν συνέρρεον κατὰ τὴν ἐπέτειον τῆς ἑορτῆς. Πρὸ τῆς εὑρέσεως τῆς ἱερᾶς εἰκόνος τῆς Εὐαγγελιστρίας τῆς Τήνου, τὸ προσκύνημα τοῦτο ἦτο τὸ μᾶλλον πολυσύχναστον. Καὶ σήμερον τελεῖται μὲν ἐν πάσῃ μεγαλοπρεπείᾳ ἡ ἑορτὴ τοῦ ἁγίου ὑπό τε τῶν κατοίκων καὶ ἄλλων προσκυνητῶν, ἐρχομένων ἰδίᾳ ἐκ Κύμης καὶ τῶν περιχώρων αὐτῆς, ἐπικαλουμένων τὴν βοήθειαν καὶ προσδοκώντων μετὰ πεποιθήσεως, τῇ ἐπεμβάσει τοῦ ἁγίου, τὴν ἴασιν τῶν ἀσθενῶν, ἀλλὰ δὲν ἀποβαίνει πανελλήνιον προσκύνημα[2].

'Η θεία τοῦ ἁγίου ἡμῶν τοῦ Σκυριανοῦ μνήμη[3] εἶναι συνδεδεμένη μὲ αὐτὴν ταύτην τὴν ἱστορίαν τῆς νήσου. Δὲν θὰ ἦτο παρακεκινδυνευμένον νὰ εἴπωμεν, ἡμεῖς τοὐλάχιστον πιστεύομεν τοῦτο ἀκραδάντως, ὅτι ἀτονούσης πρὸς καιρὸν τῆς μνήμης τοῦ ἁγίου, ὅπερ οὐδέποτε θέλει συμβῇ, θὰ ἐξέλιπε καθ' ὁλοκληρίαν ἡ μετὰ τούτου συνδεθεῖσα ἔνδοξος τῆς νήσου ἱστορία. Τὰ ᾄσματα τὰ ᾀδόμενα κατὰ τὰς χαρμοσύνους τῶν κατοίκων ἡμέρας ἔχουσι συνδεθῆ ἀρρήκτως μετ' αὐτοῦ.

Καὶ εἰς προγενεστέρους οὐ πολὺ χρόνους, ἀλλὰ καὶ σήμερον εἰσέτι, μετὰ τὴν λιτανείαν τῆς προτεραίας τῆς ἑορτῆς τοῦ ἁγίου, διανέμεται τοῖς πιστοῖς οἶνος ἐκ πίθου, εὑρισκομένου ἐν τῷ μέσῳ τῆς αὐλῆς τῆς μονῆς. Πολλάκις ὅμως τὸ ὡραῖον τοῦτο ἔθιμον ἐτύγχανε μεγάλης ἐκμεταλλεύσεως παρά τινων. Εἰκάζομεν, ὅτι ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τοῦ 'Επισκόπου 'Ιερεμίου θὰ συνέβησαν ἄτοπά τινα καὶ διὰ τοῦτο θὰ ἀνηνέχθη οὗτος τῇ μητρὶ 'Εκκλησίᾳ, ζητῶν ἔκδοσιν διαταγῆς, ἀπαγορευούσης τὴν λιτανείαν.

[1] Μ. Κωνσταντινίδου, ῎Ενθ' ἀνωτ. σελ. 136—139. Δ. Παπαγεωργίου, ῎Ενθ' ἀνωτ. σελ. 120—125 καὶ Ν. Ζωηροῦ πασᾶ. ῎Ενθ' ἀνωτ. σελ. 14.

[2] Εὐχῆς ἔργον θὰ ἦτο, ἄν, ἐν συνδεδυασμένῃ ἐνεργείᾳ πάντων τῶν παραγόντων τῶν διὰ τὴν ἀναβίωσιν τῆς ἑορτῆς ταύτης ἐνδιαφερομένων, ἐπετυγχάνετο ἡ κατὰ τὴν ἐπέτειον τῆς μνήμης αὐτοῦ μετάβασις προσκυνητῶν καὶ ἐξ ἄλλων μερῶν τῆς 'Ελλάδος.

[3] Περὶ τῆς 'Ιστορίας τῆς Μονῆς τοῦ ἁγ. Γεωργίου, θεοῦ εὐδοκοῦντος, θέλομεν εἰδικῶς ἀσχοληθῆ μελλοντικῶς.

Εἰς τὸν κώδικα τῆς μονῆς ὑπάρχει ἡ ἑξῆς σχετικὴ πληροφορία: «ΑΨΝΕ=1755. Τὸν 'Ιούλιον ἦλθεν γράμμα ἀπὸ τὸν Πατριάρχην τὸν κύριλλον[1] μὲ δεσμὸν φρικτόν, πλέον ἡ ἁγίαις εἰκόναις νάμιν ταῖς εὐγένουν καθὸς εἶταν σινήθια ἀπὸ τὸ παλαιὸν καὶ τοὺς ἔβγαναν, ἦλθεν πρωτήτερα τὸν μάϊον τὸ αὐτὸ ἔτος ὁ ἅγιος Θηβῶν ἔξαρχος τῆς μεγάλης ἐκκλησίας διὰ βοήθεια, καὶ ἐκεῖνος ἄφησε δεσμὸν νὰ μὴν τοὺς ἐβγαίνουν καὶ ἔστω εἰς ἐνθύμησιν πάντων ἡμῶν»[2].

Τίς ὁ σκοπὸς τῆς ἀποστολῆς ἐξάρχου ὑπὸ τῆς Μεγάλης τοῦ Χριστοῦ 'Εκκλησίας εἰς Σκῦρον ἀγνοοῦμεν· ἴσως ν' ἀπεστάλη πρὸς συλλογὴν ἐράνων, ὡς δύναταί τις νὰ εἰκάσῃ ἐκ τῆς λέξεως «βοήθεια».

Τοῦ 'Ιερεμίου θανόντος ἢ παραιτηθέντος, ἐπὶ τὸν ἐπισκοπικὸν θρόνον ἀνέρχεται ὁ ἐκ Σκύρου καταγόμενος

Γερμανὸς (1759)[3], οὗτινος διάδοχος τυγχάνει ὁ

Γρηγόριος (1761), τοῦ ὁποίου τὴν ἀμοιβήν, ὡς καὶ τοῦ διαδόχου του, καθορίζει ἡ Κοινότης, ὡς ἐμφαίνεται ἐκ σχετικοῦ ἐγγράφου.

Σεραφείμ (1764—1769), οὗτινος τὸ ὄνομα φέρεται εἰς ἰδιωτικὰ ἔγγραφα.

'Απὸ τοῦ ἔτους 1771 ἐπίσκοπος Σκύρου εἶναι ὁ

'Ιωάσαφ[4] (1771—1793).

'Ο Παπαγεωργίου ἀναγράφει ὅτι οὗτος διετέλεσεν ἐπίσκοπος ἀπὸ τοῦ 1768—1774[5]. Νομίζομεν ὅμως, ὅτι ἡ πληροφορία αὕτη δὲν ἀληθεύει, διότι τὸ 1793 (Αὐγούστου 14) εὑρίσκετο οὗτος ἐν τῇ ζωῇ ὡς ἐμφαίνεται ἐκ σχετικῶν ἐγγράφων.

---

[1] Κύριλλος Ε'. τὸ β'. (1752—1757). "Ιδε Μ. Γεδεών, Πατριαρχικοὶ πίνακες, σελ. 644.

[2] Πλείονας πληροφορίας περὶ τῆς ἑορτῆς τοῦ ἁγίου Γεωργίου ὅρα Δ. Παπαγεργίου, "Ενθ' ἀνωτ. σελ. 120—125 καὶ Μ. Κωνσταντινίδου, "Ενθ' ἀν. σελ. 137. 'Ο ἀποσταλεὶς ἔξαρχος θὰ ἦτο ὁ Θηβῶν "Ανθιμος. Βλ. Β. Μυστακίδου, "Ενθ' ἀνωτ. ΙΒ'. σελ. 178.

[3] Εἰς τὴν τελευταίαν σελίδα ἀχρονολογήτου προικοσυμφώνου διὰ νεωτέρας χειρὸς ἀναγράφεται, τόδε: «ἀρχιερεῖς Σκύρου Γερμανὸς καὶ Καλλίνικος Σιβητιάνικο». Εἰς ἑτέραν σελίδα τοῦ αὐτοῦ προικοσυμφώνου ὑπάρχει γεγραμμένον καὶ τοῦτο: «κατὰ παράδοσιν τοῦ θείου μου ἐκ μητρὸς ὀνομαζόμενος Δημήτρις 'Ιωάννου Σιβήτος, ὅτι ἔχομεν ἐξ αἵματος συγγενεῖς ἀρχιερεῖς Σκύρου καὶ αὐτόχθονες κάτοικοι, δηλ. Γερμανὸς (Καλλίνικος) ὡς φαίνονται ἐκ τῶν προικοσυμφώνων μας ἐδώρησαν ἔκτοτε εἰς τοὺς προγενεστέρους συγκενεῖς μας κινητὴν καὶ ἀκίνητον περιουσίαν».

[4] Δ. Παπαγεωρίου, "Ενθ' ἀνωτ. σελ. 138.

[5] 'Αρχιμ. Β. 'Ατέση, «"Εγγραφα 'Αρχαιολογικοῦ Μουσείου Σκύρου» ἐν «'Εκκλησίᾳ», "Ετος ΙΖ'., 1939, ἀριθ. φ. 23, σελ. 181.

Τοῦτον διεδέξατο ὁ ἐκ Σκύρου ἕλκων τὴν καταγωγὴν

Καλλίνικος[1] (1795) οὗτινος διάδοχος ἐγένετο ὁ ἐκ Κασσάνδρας ὁρμώμενος, ὁ καὶ διατελέσας τελευταῖος ἐπίσκοπος τῆς νήσου,

Γρηγόριος (1797—1837). Τινὲς ἀναφέρουσιν[2], ὅτι οὗτος ἀνῆλθεν εἰς τὸν ἐπισκοπικὸν θρόνον τῷ 1796. 'Η πληροφορία ὅμως αὕτη ἐλέγχεται ἀβάσιμος καθ' ὅσον γράφων ὁ περὶ οὗ πρόκειται ἐπίσκοπος πρὸς τὸν Διοικητὴν Βορείων Σποράδων, εἰς ἀπάντησιν τῆς ὑπ' ἀριθ' 4237 προσκλήσεώς του, γνωρίζει «ὅτι κατὰ τὸ 1794 ἔτος ἔλαβεν τὸ τῆς ἀρχιερωσύνης ἀξίωμα καὶ παρέλαβεν τὰ εἰς τὴν ἐπισκοπὴν ἀφιερωθέντα ....». 'Ο ἐπίσκοπος οὗτος, ὁ ἐπὶ τεσσαρακονταετίαν ποιμάνας τὴν θεόθεν αὐτῷ λαχοῦσαν παροικίαν, ὁ, σὺν τοῖς ἄλλοις, γνώστης τῆς Βυζαντινῆς Μουσικῆς καὶ μουσικοσυνθέτης, ηὐτύχησεν, ἵνα, κατὰ τὰ τελευταῖα τῆς ζωῆς αὐτοῦ ἔτη ἀναπνεύσῃ τὸν τῆς ἐλευθερίας ἀέρα. 'Η πρὸς τὴν ἔννοιαν τῆς πατρίδος ἀφοσίωσις τούτου ἀπετέλει τὸ κύριον μέλημα πάσης ἐνεργείας ἐν τῇ μικρᾷ αὐτοῦ ἐπαρχίᾳ.

'Αλλὰ καὶ μετὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν τῆς ἐπαρχίας αὐτοῦ, εἰργάσθη ὁ Γρηγόριος πρὸς προαγωγὴν τῶν συμφερόντων καὶ τῆς πνευματικῆς καταστάσεως τῶν Σκυρίων ὑπὸ τὰς νέας συνθήκας. Οὕτως, ἔλαβεν ἐνεργὸν μέρος εἰς τὴν ἐκλογὴν πληρεξουσίων διὰ τὴν 'Εθνικὴν Συνέλευσιν, ὡς ἐμφαίνεται ἐκ τοῦ παρατιθεμένου ἐγγράφου: «Λαβόντες σήμερον τὸ "Ισον τῆς διαταγῆς τοῦ Σεβαστοῦ ὑπουργείου τοῦ Δικαίου τὸ ὑπ' ἀριθ. 1513 τὸ διακηρύττον τὸν προσδιορισμὸν τῶν πληρεξουσίων διὰ τὴν 'Εθνικὴν Συνέλευσιν, περὶ τῆς ἐκλογῆς Παραστάτου καὶ περὶ τοῦ ἐπαρχιακοῦ κριτηρίου καὶ συνελθόντες ἐπὶ τὸ αὐτὸ ἐκλέξαμεν τοὺς παρόντας προκρίτους τόν τε τιμολογιώτατον κύριον Δημήτριον Τζικούρην καὶ τὸν τιμιώτατον κύριον Κωνσταντῖνον σμποῦνον, πρὸς τοὺς ὁποίους αὐτοὺς καὶ δίδομεν πᾶσαν πληρεξουσιότητα εἰς ὅσα ἤθελον ἐκτελέσωσιν "Οθεν καὶ εἰς τὴν περὶ τούτου διηνεκεῖ ἔνδειξιν καὶ βεβαίωσιν ἐγένετο καὶ τὸ παρὸν ἐνσφράγιστον, ἐνυπογεγραμμένον ἡμῶν Γράμμα καὶ ἐδόθη εἰς χεῖρας τῶν ανωειρημένων πληρεξουσίων μας. 1826 τῇ 17ῃ 'Ιανουαρίου 'Εν Σκύρῳ. Σκύρου Γρηγόριος, ἡγούμενος τοὺ αγιοὺ γεοργίου νεόφυτως, παππᾶ οἰκονόμος, παπᾶ Γιώργιος σακελάριος, παπα πρημυκίρης χαρτοφύλαξ, γεόργης ἀβλονήτι, διμιτρινικολακι και γεροτας, νικολακις καραγιάνις καὶ γέροτας, σταματις χατζιθεοδορου γέροτας.»

---

[1] Παπαγεωργίου, "Ενθ' ἀνωτ. σελ. 139. Πρβλ. Κωνσταντίνου Οἰκονόμου τοῦ ἐξ Οἰκονόμων, "Ενθ' ἀνωτ. Β'., σελ. 6, ἐσφαλμένως ἀναφέροντος τὸν Καλλίνικον ὡς ἐπίσκοπον Σκύρου κατὰ τὴν ἐπανάστασιν τοῦ 1821.

[2] Δ Παπαγεωργίου, "Ενθ' ἀνωτ. σελ. 139. "Ορα «'Εκκλησίαν», "Ενθ' ἀνωτ, σελ. 309.

'Αλλά καὶ διὰ τὴν ἵδρυσιν σχολείου ἐν Σκύρῳ ἐφρόντισεν ὁ Γρηγόριος ἀποστείλας ἔγγραφον σχετικὸν πρὸς «τὴν ἐπὶ τῶν 'Εκκλησιαστικῶν καὶ τῆς Δημοσίου 'Εκπαιδεύσεως Γραμματείαν»[1].

Μετὰ τὴν ἀνακήρυξιν τῆς 'Ελλάδος εἰς ἀνεξάρτητον Κράτος, ὡς γνωστόν, κατὰ 'Ιούλιον τοῦ 1833, συνῆλθεν ἐν Ναυπλίῳ ἡ συνέλευσις τῶν ἀρχιερέων τοῦ Κράτους[2], πρὸς ἔγκρισιν τῶν ὑπὸ τῆς ἐπταμελοῦς ἐπιτροπείας ἀποφασισθέντων περὶ ἀνακηρύξεως τοῦ αὐτοκεφάλου τῆς 'Εκκλησίας τῆς 'Ελλάδος. Κατ' ἐκείνην παρῆσαν μόνον 22 'Αρχιερεῖς, τῶν λοιπῶν μὴ προσελθόντων λόγῳ διαφόρων αἰτίων. 'Ο Σκύρου Γρηγόριος φαίνεται, ὅτι δὲν παρέστη εἰς τὴν συνέλευσιν ἐκείνην, ἀφ' ἑνὸς μὲν λόγῳ ἡλικίας καὶ τοῦ ἀπομεμακρυσμένου τῆς ἐπαρχίας αὐτοῦ, ἀφ' ἑτέρου δέ, διότι εἶχεν ἀντίθετον γνώμην, ὡς πρὸς τὴν δοθεῖσαν κατεύθυνσιν, τῆς ἐπιλύσεως δηλονότι τῶν ἐκκλησιαστικῶν πραγμάτων, ἐντεῦθεν δὲ καὶ μετὰ πέντε ἄλλων ἀρχιερέων, δὲν ἔστερξεν ἀρχικῶς εἰς τὴν ὑπογραφὴν τοῦ πρωτοκόλλου τῶν ἀρχιερέων[3]. "Αγνωστον ἡμῖν, ἂν μετὰ ταῦτα ὑπέγραψε τοῦτο· πάντως ἐκ τοῦ κατωτέρω παρατιθεμένου ἐγγράφου δείκνυται ἡ ὑποταγὴ αὐτοῦ πρὸς τὴν ὑπ' ἀριθ. 3/30/7/1833 ἐγκύκλιον διαταγὴν τῆς 'Ι. Συνόδου «πρὸς τοὺς σεβασμιωτάτους Μητροπολίτας, 'Αρχιεπισκόπους, 'Επισκόπους καὶ 'Εκκλησιαστικοὺς Τοποτηρητὰς τοῦ Βασιλείου» τὴν σχετικὴν μὲ τὴν ἀνακήρυξιν τοῦ αὐτοκεφάλου τῆς 'Εκκλησίας τῆς 'Ελλάδος.

'Αριθ. 35 Βασίλειον τῆς 'Ελλάδος
'Εν Σκύρῳ τὴν 20 'Ιουνίου 1834

Πρὸς τὴν 'Ιερὰν Σύνοδον τοῦ Βασιλείου
ἡ 'Επισκοπὴ Σκύρου

'Αναδεξαμένη τὴν ὑπ' ἀριθ. $\frac{1063}{505}$ τῆς 'Ιερᾶς Συνόδου ἐγκύκλιον καὶ κατ' ἐπανάληψιν τῆς ὑπ' 'Αριθ. 3 καὶ ἀπὸ 30 'Ιουλίου πρώτης ἐπιστολῆς παρελθόντος ἔτους εἰδοποιουμένης περὶ τῆς ἀνεξαρτησίας τῆς 'Ελληνικῆς ἐκκλησίας καὶ τῆς συστάσεως τῆς Συνόδου, διὰ τῆς ὁποίας κατὰ τὸ παύσαν ἔτος κατὰ μῆνα αὔγουστον ἐπροσκάλεσα πάντας τοὺς περὶ ἐκκλησίας καὶ θρησκείας εἰλικρινῶς ἀγαθοὺς σκοποὺς ἔχοντας, ἐξηγήσασα ἀκριβῶς

[1] Σχετικὸν ἔγγραφον τῆς δημογεροντίας ἀπόκειται εἰς τὸ ἀρχεῖον τῆς Κοινότητος Σκύρου, ὅπερ καὶ θὰ δημοσιεύσωμεν ἀλλαχοῦ.

[2] Χρυσοστόμου Παπαδοπούλου, 'Ιστορία τῆς 'Εκκλησίας τῆς 'Ελλάδος, σελ. 96.

[3] Χρυσοστόμου Μπούα 'Αρχιμ. Σαμουὴλ Μητροπολίτης Αἰγίνης, σελ. 21.

τοῖς ἁπλουστέροις τὰ εἰρημένα, διὰ τῆς ὁποίας, καὶ ἤδη ἅμα λαβοῦσα ταύτην ταυτοχρόνως δὲν ἐβράδυνεν ἀναπληροῦσα ὡσαύτως τὰ ὅσα διὰ τοῦ λήξαντος ἔτους διεκτέλεσεν, ἡ ὁποία καὶ θέλει πάντοτε διεκτελεῖ κοινοποιοῦσα πρὸς αὐτοὺς τὰ δέοντα καὶ ἀκριβῆ ἐξήγησιν, ὑπ' ὄψιν της ταύτην ἔχουσα ὑποφαίνεται βαθυσεβάστως

ὁ εὐπειθέστατος ἐπίσκοπος
Τ. Σ. Σκύρου Γρηγόριος

κοινοποίησις πρὸς τὸν περὶ τῆς ἀνεξαρτησίας τῆς ἑλληνικῆς ἐκκλησίας, καὶ συστάσεως τῆς 'Ιερᾶς Σ. λαὸν

Διὰ τῆς ψηφίσεως τοῦ ἀπὸ 21 Νοεμβρίου (3 Δεκεμβρίου) 1833 Διατάγματος, ἔδει ἕκαστος τῶν ἀνὰ τὴν 'Επικράτειαν ἐπισκόπων νὰ δώσῃ τὸν διὰ τούτου καθιερωμένον ὅρκον. Τοὐντεῦθεν δέ, ἡ 'Ιερὰ Σύνοδος, στοιχοῦσα ταῖς σχετικαῖς τοῦ, περὶ οὗ πρόκειται, Διατάγματος διατάξεσιν, ἐνετείλατο καὶ τῷ Σεβασμιωτάτῳ Εὐβοίας, ἵνα καλέσῃ τοὺς ὑπ' αὐτὸν 'Επισκόπους, ἵνα δώσωσι τὸν νενομισμένον ὅρκον[1].

Τὸ περὶ οὗ ὁ λόγος Συνοδικὸν ἔγγραφον ἔχει οὕτω:

'Αριθ. Πρωτ. 280—327/170

Τὴν 13-10-βρίου 1833 Ναύπλιον.

'Η Σύνοδος
πρὸς τὸν Μητροπολίτην "Αγιον Εὐβοίας

Κατὰ συνέπειαν τῶν ἐμπεριεκλειομένων Συνοδικῶν ἐγγράφων ἐπιφορτίζεσθε νὰ προσκαλέσητε καὶ ὁ ἴδιος τοὺς ἐπισκόπους Σκοπέλου καὶ Σκύρου καὶ τὸν Μητροπολίτην Καρυστίας, διὰ νὰ δώσουν ἐνώπιον τῆς Σεβασμιότητός σας τὸν ὅρκον τῆς ὑπηρεσίας των κατὰ τὸ Β'. ἄρθρον τοῦ ἀπὸ 21 Νοεμβρίου (3 Δεκεμβρίου) Βασιλικοῦ Διατάγματος, συμφώνως μὲ τὸ ἐπισυναπτόμενον σχέδιον πρωτοκόλλου, τοῦ ὁποίου ἀντίγραφα ἰσάριθμα μὲ τοὺς εἰρημένους, ὑπογεγραμμένα ἕκαστον ἀπὸ τὸν δίδοντα τὸν ὅρκον, ἀπὸ τὴν Σεβασμιότητά σας καὶ τὸν παρευρεθησόμενον εἰς τὴν ὁρκο·

[1] 'Ο ὅρκος, ὃν ἔδιδον ἐγγράφως οἱ διοριζόμενοι ἀρχιερεῖς, ἦτο ὁ ἑξῆς: «'Ομνύω ἀκριβῆ ἐκτέλεσιν τῶν ἐμπιστευθέντων μοι χρεῶν κατὰ τοὺς 'Ιεροὺς Κανόνας καὶ τὰς βασιλικὰς διαταγὰς καὶ ὑποταγὴν εἰς τὴν παρὰ τοῦ Βασιλέως διωρισμένην 'Ι. Σύνοδον, ὡς εἰς ὑπερτάτην 'Εκκλησιαστικὴν 'Αρχὴν τοῦ Βασιλείου.» Κάτωθεν δὲ τούτου ὑπέγραφον ὁ «ἐνορκωθεὶς» ἐπίσκοπος, ὁ Πρόεδρος τῆς 'Ι. Συνόδου καὶ ὁ παρευρεθεὶς κατὰ τὴν «ὁρκοδοσίαν» ἱερεύς.

δοσίαν ἱερέα, θέλετε διευθύνει μ' ἀναφοράν σας πρὸς τὴν Σύνοδον.

Τὰ μέλη

ὁ Κορίνθου κύριλλος πρόεδρος
ὁ Θήρας Ζαχαρίας
ὁ 'Αργολίδος Κύριλλος
ὁ Μεσσήνης 'Ιωσὴφ
ὁ Κυκλάδων "Ανθιμος

Καὶ διὰ τοῦ παρὰ πόδας δὲ ταυταρίθμου καὶ ταυτοχρόνου ἐγγράφου ἡ 'Ιερὰ Σύνοδος, ἐνετείλατο τοῖς Σεβασμιωτάτοις ἐπισκόποις Σκοπέλου καὶ Σκύρου καὶ τῷ Μητροπολίτῃ Καρυστίας, ὑποκειμένοις τῷ Εὐβοίας, ὅπως μεταβῶσιν εἰς Χαλκίδα, ἕδραν τῆς πρωτευούσης τοῦ Νομοῦ, καὶ ὁρκισθῶσι, συμφώνως τῷ ἄρθρῳ τοῦ περὶ οὗ Β. Διατάγματος.

'Αριθ. Πρωτ. 280—327
'Αριθ. Διεκ. Σκοπέλου 'Επ. 171
Σκύρου 'Επ. 172
Καρυστίας Μητρ. 173

Τὴν 13ην 10-βρίου 1838 Ναύπλιον

Πρὸς τὸν "Αγιον Σκοπέλου, Σκύρου καὶ Καρυστίας

Δυνάμει τοῦ Β'. ἄρθρου τοῦ ἀπὸ 21 Νοεμβρίου (3 δεκεμβρίου) Β. Διατάγματος προσκαλεῖσθε νὰ παρευρεθῆτε εἰς τὴν καθέδραν τῆς ἐπισκοπῆς Εὐβοίας, διὰ νὰ δώσητε τὸν ὅρκον τῆς ὑπηρεσίας σας ἐνώπιον τοῦ Σεβασμιωτάτου Μητροπολίτου Εὐβοίας.

Τὰ μέλη

ὁ Κορίνθου Κύριλλος πρόεδρος
ὁ 'Αργολίδος Κύριλλος
ὁ Μεσσήνης 'Ιωσὴφ
ὁ Κυκλάδων "Ανθιμος

'Επὶ τῶν ὡς ἄνω ἐγγράφων τῆς 'Ι. Συνόδου ὁ Εὐβοίας ἀπήντησεν οὑτωσί.

'Αριθ. 79.

27 'Ιανουαρίου 1834. 'Εν Χαλκίδι

Πρὸς τὴν 'Ιερὰν Σύνοδον τοῦ Βασιλείου τῆς 'Ελλάδος

Τὰς ὑπ' ἀριθ. 134/135 καὶ 172 διαταγὰς τῆς 'Ιερᾶς Συνόδου πρός τε τὸν Σκύρου καὶ πρὸς τὸν Σκοπέλου, περὶ τῆς προσκλήσεως τοῦ κανονικοῦ ὅρκου τῆς ὑπηρεσίας των ἀμέσως φθάσας ἐνταῦθα ἐξαπέστειλα αὐτοῖς ἐσωκλείστως εἰς γράμματά μου. 'Αλλ' ὁ μὲν Σκοπέλου, προβάλλων ἀσθενείας γήρατος αὐτοῦ, κατὰ διαταγὴν τῆς Β. Γραμ. τοῦ ἐσωτερικῶν καὶ ἔλεος τῆς Β. ἐνταῦθα Νομαρχίας, ἐμπόδισε τὸν ἐρχομὸν αὐτοῦ, καὶ ἐδόθη αὐτῷ εἰς τὸ 'Επαρχεῖον Σκοπέλου ὁ ὅρκος τῆς ὑπηρεσίας αὐτοῦ. 'Ομοίως καὶ ὁ Σκύρου ἀνέβαλε τὸν ἐρχομόν του ἄχρι τῆς ἀνοίξεως, προβάλλων ἀσθένειαν καὶ γῆρας. Τοῦ δὲ Καρυστίας οὔτε γράμμα εἶδον εἰσέτι, οὐδὲ περὶ αὐτοῦ οἶδα. Ταῦτα περὶ αὐτῶν καὶ εὐσεβάστως μένω.

*Τ. Σ. **ὁ Εὐβοίας "Ανθιμος***[1]

Πότε ἀπέθανεν ὁ ἐπὶ τεσσαρακονταετίαν ποιμάνας τὴν ἐπισκοπὴν Σκύρου Γρηγόριος γνωρίζομεν ἐξ ἐγγράφου τοῦ ἱερέως Δημητρίου (Σαμιώτου)[2], ἔχοντος οὕτως:

«*Πρὸς τὴν σεβασμίαν καὶ ἱερὰν σύνοδον*

"Εκρινα χρέος μου τοῦ νὰ ἐξαιτήσω πρῶτον τὰς ἁγίας της εὐχάς, ἑπομένως καὶ νὰ δηλώσω τὸν θάνατον τοῦ Σεβασμιωτάτου ἡμῶν 'Επισκόπου Σκύρου, ὅστις, πάσχων πρὸ πολλοῦ ἀπὸ γηρατεία, ἔπνεε τὰ ὀλίσθια κατὰ τὰς 3 τοῦ τρέχοντος περὶ 4ην ὥραν τῆς νυκτός, κατὰ τὴν ὁποίαν ἐλθὼν ὁ ἀνεψιός του μοὶ εἶπε διὰ νὰ ὑπάγω ἐκεῖ, ἐνῷ δὲ ὑπῆγα ἔφθασεν εὐθὺς ὅ τε δήμαρχος καὶ εἰρηνοδίκης μετὰ τοῦ γραμματέως του, ἐφέραμεν δὲ καὶ τὸν ἰατρὸν πρὸς βοήθειάν του, ἀλλὰ χωρὶς πλέον νὰ ἠμπορέσῃ νὰ μᾶς ὁμιλήσῃ ἐτελείωσε μεταξὺ τῆς ἡμισείας ὥρας. "Οθεν παρασταθεὶς ἐγὼ ἐδιόρθωσα ἰδίαις χερσὶ ποιήσας τὰ ἔθιμα τῆς ταφῆς του[3]. Εἶτα διὰ τὸ ἀσφαλέστερον ἐσφραγίσαμεν τὸν ὀντᾶ του καὶ μαγαζί του διὰ τῶν αὐτῶν ἀρχῶν καὶ ἀνεχωρήσαμεν περὶ τὴν δεκάτην ὥραν τῆς νυκτὸς μετὰ τὴν ταφήν του ὑπῆγα πάλιν μετὰ τῶν ἰδίων ἀρχῶν καὶ κατεγράψαμεν τὰ πράγματα, παρόντων καὶ τῶν συγγενῶν του καὶ ἐσφραγίσαμεν πάλιν τὸν ὀντά του καὶ μαγαζί του καὶ μένουν ἐσφραγισμένα.

Ταῦτα μὲν εἰδειτικῶς μένω δὲ μὲ βαθύτατον σέβας.

'Εν Σκύρῳ τῇ 7 Μαρτίου 1817

'Ο ἐν ἱερεῦσιν οἰκονόμος Παπαδημήτριος»

---

[1] Διὰ τοῦ ὑπ' ἀριθ. 136/3-1836 ἐγγράφου ὑπέβαλε πρωτόκολλον ὁρκωμοσίας τοῦ Καρυστίας. 'Εκ τοῦ ἀρχείου τῆς 'Ιερᾶς Συνόδου δὲν ἐμφαίνεται, ἂν ὑπεβλήθησαν καὶ ὅμοια τῶν ἐπισκόπων Σκύρου καὶ Σκοπέλου.

[2] Οὗτος ἐθεωρεῖτο, μετὰ τῶν Σκυρίων λογίων 'Αρχιμανδριτῶν Σεραφεὶμ καὶ Μακαρίου Βαρλαάμ, ὡς εἷς τῶν σημαινόντων μεταξὺ τῶν Σκυρίων.

[3] Κατὰ τὸν Μ. Κωνσταντινίδην, "Ενθ' ἀνωτ. σελ. 82, ἐτάφη ἐντὸς τοῦ Νάρθηκος τοῦ ἐπισκοπικοῦ ναοῦ.

'Αλλὰ καὶ ἡ ἐπὶ τῶν «'Εκκλησιαστικῶν καὶ τῆς Δημοσίου 'Εκπαιδεύσεως Γραμματεία», διὰ τοῦ ὑπ' ἀριθ. 11554/79118/3/1837 ἐγγράφου, κατόπιν τοιούτου τοῦ Διοικητοῦ Καρυστίας, χρονολογουμένου ἀπὸ 10 Μαρτίου 1837, γνωρίζει τῇ 'Ιερᾷ Συνόδῳ τὸν θάνατον τοῦ ἀνδρὸς τούτου.

Ἡ 'Ιερὰ Σύνοδος πληροφορηθεῖσα τὸν θάνατον τοῦ τε ἐπισκόπου Σκύρου καὶ τοῦ Ἄνδρου Σωφρονίου[1], ἀνηνέχθη δι' ἐγγράφου αὐτῆς τῇ ἐπὶ «τῶν 'Εκκλησιαστικῶν καὶ τῆς Δημοσίου 'Εκπαιδεύσεως Γραμματείᾳ», δι' οὗ, συμφώνως τοῖς ἱεροῖς κανόσι καὶ τῇ καθ' ὅλου ἐκκλησιαστικῇ παραδόσει, παρεκάλει, ἵνα ἐν ταῖς ἐπισκοπαῖς ταύταις κατασταθῶσιν ἄξιοι πνευματικοὶ ποιμένες, ἅτε, τῆς δι' ἐπισκοπικῶν ἐπιτροπῶν διοικήσεως χηρευούσης ἐπισκοπῆς, τὸ μὲν ἀντιβαινούσης τοῖς 'Ιεροῖς Κανόσι τὸ δὲ ζημιούσης τὴν καθ' ὅλου συνείδησιν τῆς 'Εκκλησίας.

'Εκ τοῦ ἐγγράφου διαφαίνεται, ὅτι μεταξὺ τῆς ἐκκλησίας καὶ πολιτείας ὑπῆρχε διαφορὰ γνωμῶν, ὡς πρὸς τὴν πλήρωσιν τῶν χηρευουσῶν ἐπισκοπῶν, ἐντεῦθεν δὲ τὸ ζήτημα τοῦτο παρέμεινεν ἀκαθόριστον, τῆς 'Ιερᾶς Συνόδου ζητούσης δι' ἐπανειλημμένων ἀναφορῶν τὴν κατάργησιν τῶν προσωρινῶν ἑδρῶν[2], ὑφ' ἃς ὑπήχθη καὶ ἡ ἐπισκοπὴ Σκύρου, καὶ τὸν καθορισμὸν τῶν ὁρίων τῶν ἐπισκοπῶν «ἀμεταθέτως καὶ ἀμετακινήτως».

Δὲν παρῆλθε δεκαπενθήμερον ἀφ' ἧς ἡ Σύνοδος ἀπῄτει παρὰ τῆς Γραμματείας τῶν 'Εκκλησιαστικῶν τὴν πλήρωσιν τῶν χηρευουσῶν ἑδρῶν Σκύρου καὶ Ἄνδρου, ὅτε ἐν τῇ συνεδρίᾳ αὐτῆς τῆς 9 'Απριλίου τοῦ αὐτοῦ ἔτους ἀποφασίζει καὶ διορίζει «εἰς 'Εκκλησιαστικὴν 'Επιτροπὴν καὶ διεύθυνσιν προσωρινῶς τῆς 'Επισκοπῆς Σκύρου» τὸν ἀρχιμ. Σεραφεὶμ καὶ τὸν οἰκονόμον Δημήτριον, ὧν τὸν διορισμὸν γνωρίζει τῇ εἰρημένῃ Γραμματείᾳ διὰ τοῦ κατωτέρω ἐγγράφου :

«'Αριθ. Πρωτ. 5603—5605

'Αριθ. διεκ. 194

'Εν 'Αθήναις τὴν 12 'Απριλίου 1837

Ἡ Σύνοδος

Πρὸς τὴν Γραμματείαν κλπ.

'Επὶ τῶν ὑπ' ἀριθ. 11554/701 καὶ 11644/807 ἐγγράφων.

Ἡ Σύνοδος πληροφορηθεῖσα ἐπισήμως τὴν ἀποβίωσιν τῶν κατὰ τὸ

[1] Ὁ ἀπὸ Μυῤῥήνης Σωφρόνιος κατασταθεὶς ἐπίσκοπος Ἄνδρου τῇ 16/28 Μαρτίου 1836 παρέμεινεν ἐπισκοπεύων μέχρι τῆς 16 Φεβρουαρίου τοῦ ἑπομένου ἔτους.

[2] Χρυσοστόμου Παπαδοπούλου 'Αρχιεπ. 'Αθηνῶν, 'Ιστορία τῆς 'Εκκλησίας τῆς 'Ελλάδος, σελ. 298.

Αἰγαῖον Σ. Σ. 'Επισκόπων τοῦ τε Ἄνδρου κ. Σωφρονίου καὶ τοῦ Σκύρου κ. Γρηγορίου, διώρισεν ἐκκλησιαστικοὺς ἐπιτρόπους, εἰς μὲν τὴν 'Επισκοπὴν Ἄνδρου τὸν πρεσβύτερον 'Ιάκωβον Κωνσταντίνου, τὸν 'Ιερομόναχον Παγκράτιον Νέρην καὶ τὸν 'Ιεροδιάκονον Γρηγόριον 'Ροΐδην, εἰς δὲ τὴν 'Επισκοπὴν Σκύρου τὸν 'Αρχιμ. κ. Σεραφεὶμ[1] καὶ τὸν Πρεσβύτερον καὶ Οἰκονόμον Δημήτριον, εἰς τὴν πνευματικὴν διεξαγωγὴν καὶ προστασίαν τῶν περὶ ὧν ὁ λόγος χηρευουσῶν ἤδη δύο ἐπισκοπῶν τούτων προσωρινῶς μέχρις ὅτου ἀποφασισθῶσι τὰ περὶ αὐτῶν ὁριστικώτερον.

Ἡ Σύνοδος ὅθεν, ἐνῷ γνωστοποιεῖ τοῦτο πρὸς τὴν Β. ταύτην Γραμματείαν, παρακαλεῖ αὐτὴν νὰ γνωστοποιήσῃ αὐτὸ τοῦτο καὶ πρὸς τὰς ἁρμοδίους πολιτικὰς καὶ δικαστικὰς ἀρχὰς καὶ συγχρόνως νὰ διατάξῃ αὐτὰς εἰς τὴν ἀναγνώρισιν αὐτῶν καὶ εἰς τὴν σύμπραξιν καθόσον ἀπαιτεῖται εἰς τὰς ἐργασίας τούτων.

ὁ Κυνουρίας Διονύσιος, πρόεδρος
† ὁ 'Αττικῆς Νεόφυτος
† ὁ πρώην 'Ηλείας 'Ιωνᾶς
ὁ Κυκλάδων Ἄνθιμος»

'Αλλὰ καὶ διὰ ταὐτοχρόνου διαταγῆς αὐτῆς γνωρίζει τῷ τε ἀρχιμ. Σεραφεὶμ καὶ τῷ οἰκονόμῳ Δημητρίῳ τὸν διορισμὸν αὐτῶν ὡς μελῶν τῆς 'Επισκοπικῆς 'Επιτροπῆς, ἀποστείλασα καὶ ὁδηγίας περὶ τῆς διεξαγωγῆς τῶν ἐργασιῶν αὐτῆς[2].

«'Αριθ. 5577—5603

'Αριθ. Δεκ. 195

'Εν 'Αθήναις τῇ 12 'Απριλίου 1839

Βασίλειον τῆς 'Ελλάδος

Ἡ 'Ιερὰ Σύνοδος τοῦ Βασιλείου

Πρὸς τὸν

'Αρχ. κ. Σεραφεὶμ καὶ τὸν πρεσβύτερον καὶ οἰκονόμον

τῆς Νήσου Σκύρου Δημήτριον

'Επειδὴ ὁ Σεβασμιώτατος 'Επίσκοπος Σκύρου Γρηγόριος πρὸς Κύ-

[1] Οὗτος, καταγόμενος ἐκ Σκύρου, ἐμυήθη εἰς τὰ τῆς Φιλικῆς 'Εταιρίας ὑπὸ τοῦ Γρ. Δικαίου, χορηγῶν γενναιοτάτην χρηματικὴν συνδρομὴν ὑπὲρ τῆς ἐπιτυχοῦς ἐκβάσεως τῶν σκοπῶν αὐτῆς. Ὅρα Μ. Κωνσταντινίδου, Ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 120.

[2] Διὰ τοῦ δημοσιευθέντος δὲ βραδύτερον τοῦ 1852 Σ'. Νόμου, καθωρίσθησαν ἐπακριβῶς τὰ καθήκοντα τῶν ἐπισκοπικῶν ἐπιτροπῶν, ὡς καὶ διὰ τῆς ἀπὸ 10 Μαΐου 1886 ἀποφάσεως τῆς 'Ι. Συνόδου. Πρβλ. Στεφ. Γιαννοπούλου ἀρχιμ., Ἔνθ' ἀνωτ. σ. 58 καὶ 247.

ριον ἐξεδήμησε καὶ τὰ ἐκκλησιαστικὰ πράγματα τῆς Ἐπισκοπῆς Σκύρου μένουσιν ἤδη χωρίς τινος ἐκκλησιαστικῆς προστασίας, ἡ Σύνοδος, προνοοῦσα περὶ τούτων, μέχρις ὅτου ἀποφασισθῶσι τὰ περὶ αὐτῆς ὁριστικώτερον, ἐμπιστεύεται πρὸς ὑμᾶς προσωρινῶς τὴν πνευματικὴν αὐτῆς διεξαγωγὴν καὶ προστασίαν. Ὅθεν, ἐν ᾧ σᾶς ἀναγγέλλει τοῦτο ἐπισήμως ἡ Σύνοδος, σᾶς προσκαλεῖ συγχρόνως νὰ συνέλθητε ἐπὶ τὸ αὐτὸ καὶ νὰ κάμητε ἔναρξιν τῶν ἐργασιῶν σας, ἔχοντες βάσιν ἐπ' αὐτῶν τὰς ἐπισυνημμένας ὁδηγίας [1].

Καὶ ταῦτα κατ' ἔγκρισιν
ὁ Κυνουρίας Διονύσιος, πρόεδρος
† ὁ Ἀττικῆς Νεόφυτος
† ὁ πρώην Ἠλείας Ἰωνᾶς
† ὁ Κυκλάδων Ἄνθιμος»

Ὁ Γραμματεὺς
Τ. Σ. ***Θ. Φαρμακίδης***

Περὶ τῆς πνευματικῆς διεξαγωγῆς
Ἐπισκοπῆς Σκύρου

Ὁ δ η γ ί α ι

Πρὸς τὴν Ἐκκλησιαστικὴν Ἐπιτροπὴν τῆς Ἐπισκοπῆς Σκύρου.

α') Συνελθοῦσα εἰς τὴν καθέδραν τῆς Ἐπισκοπῆς νὰ γνωστοποιήσῃ κατὰ συνέπειαν τῆς πρὸς αὐτὴν διαταγῆς τῆς Συνόδου πρὸς ἅπαντα τὸν κλῆρον τῆς Ἐπισκοπῆς Σκύρου, καὶ ἰδιαιτέρως πρὸς ὅλους τοὺς διωρισμένους Ἐκκλησιαστικοὺς Ἐπιτρόπους τὸν διορισμόν της.

β') Νὰ συνεδριάζῃ δὶς τοὐλάχιστον τῆς ἑβδομάδος, κρατοῦσα πρακτικὰ τῶν συνεδριάσεών της καὶ ἀριθμὸν εἰς τὰ παρ' αὐτῆς, ὡς ἐκκλησιαστικῆς ἀρχῆς ἐκδιδόμενα ἔγγραφα, ὑπογραφόμενα καὶ παρὰ τῶν δύο.

γ') Νὰ ἐπαγρυπνῇ εἰς τὴν διατήρησιν τῆς εὐταξίας ἐν γένει τοῦ κλήρου.

δ') Ὁσάκις ἁμαρτήσῃ κληρικὸς ὡς πρὸς τὸ ἐκκλησιαστικόν, νὰ καταμηνύεται ἀμέσως πρὸς τὴν Σύνοδον καὶ πρὶν ἡ Ἐπιτροπὴ λάβῃ διαταγὴν παρ' αὐτῆς περὶ αὐτοῦ δὲν ἔχει τὴν ἄδειαν νὰ ἐνεργήσῃ τι ἀφ' ἑαυτῆς.

ε') Νὰ ἐκδίδῃ ἀδείας γάμων, καὶ τούτων νὰ κρατῇ ἀκριβῆ κατάλογον μετὰ σημειώσεως τῶν προσώπων καὶ τῆς ἡμερομηνίας.

Τὸ αὐτὸ θέλουσι πράττει καὶ οἱ κατὰ μέρος ἐκκλησιαστικοὶ Ἐπίτροποι, ἐὰν ὑπάρχουσι τοιοῦτοι, καὶ ἐκδίδουσιν ἀδείας γάμων.

Ἀλλ' ὀφείλει νὰ διατηρῇ ὡς πρὸς τὸν γάμον ἀκριβῶς τοὺς κανόνας καὶ τὰς διατυπώσεις τῆς ἐκκλησίας, καὶ ἄν ποτε προκύψῃ ἀπορία τις, θέλει ἀναφέρεσθαι περιστατωμένως περὶ τούτου πρὸς τὴν Σύνοδον, ζητοῦσα παρ' αὐτῆς τὴν λύσιν καθὼς καὶ εἰς πᾶσαν ἄλλην ἐκκλησιαστικὴν ὑπόθεσιν ἀποροῦσα, τὸ αὐτὸ θέλει πράττει.

στ') Νὰ φροντίζῃ ἐγκαίρως περὶ τῆς ἐκτελέσεως τῶν διαταγῶν τῆς Συνόδου, καὶ ν' ἀναφέρηται πρὸς αὐτὴν περὶ τοῦ ἀποτελέσματος.

ζ') Νὰ φροντίζῃ περὶ τῆς διατηρήσεως ἐν γένει τῶν καθεστώτων τῆς Ἐκκλησίας κατὰ τὰ ἀνέκαθεν παραδεδεγμένα καὶ νὰ μὴ συγχωρῇ τὴν παραμικρὰν τυχὸν παράβασιν.

η') Θέλει κρατεῖ καταγραφὴν τῶν συναγομένων ἐπισκοπικῶν δικαιωμάτων ἀφ' ἧς ἡμέρας διορίζεται, καθὼς καὶ τῶν ἐκ τούτων ἐξόδων τῆς ὑπηρεσίας διότι θέλει δόσει λόγον περὶ τούτων.

Ὅλος ὁ κλῆρος τῆς Ἐπισκοπῆς Σκύρου θέλει μνημονεύει τὴν Σύνοδον.

ὁ Κυνουρίας Διονύσιος, πρόεδρος
† ὁ Ἀττικῆς Νεόφυτος † ὁ πρώην Ἠλείας Ἰωνᾶς
ὁ Κυκλάδων Ἄνθιμος

Ὁ Γραμματεὺς
Τ. Σ. ***Θ. Φαρμακίδης***

Δυστυχῶς αἱ συνεχεῖς τῶν μελῶν τῆς ἐπισκοπικῆς ταύτης ἐπιτροπῆς διαφωνίαι ἠνάγκασαν τὴν Ἱ. Σύνοδον ἵνα, μετὰ συζήτησιν ἐν ἐπανειλημμέναις αὐτῆς συνεδρίαις, προβῇ εἰς τὴν ἀντικατάστασιν ταύτης καί, δι' ἀποφάσεως ληφθείσης ἐν τῇ κατὰ τὴν 24 Νοεμβρίου 1837 συνεδρίᾳ αὐτῆς διορίσῃ τὸν Ἱερομόναχον Βαρλαὰμ Μακάριον ὡς ἐπισκοπικὸν ἐπίτροπον, ἀποστείλασα πρὸς αὐτὸν καὶ τὰ διοριστήρια αὐτῆς γράμματα ἔχοντα οὕτω.

Ἀριθ. Πρ. 6524
Ἀριθ. διεκ. 612

Ἐν Ἀθήναις τὴν 27 Νοεμβρίου 1837

Ἡ Σύνοδος
Πρὸς τὸν Ἱερομόναχον Μακάριον Βαρλαὰμ

Ἐπειδὴ ὁ ἀρχιμανδρίτης Σεραφεὶμ καὶ ὁ πρεσβύτερος Δημήτριος Οἰκονόμος, οἱ συγκροτοῦντες τὴν κατὰ τὴν ἐπισκοπὴν Σκύρου ἐκκλησιαστικὴν ἐπιτροπὴν ἔπαυσαν κατὰ διαταγὴν Συνοδικὴν ἐκ τῶν χρεῶν των, ἡ Σύνοδος πληροφορουμένη περὶ τῆς ἱκανότητός σας καὶ τῆς περὶ τὰ ἐκκλησιαστικὰ ἐμπειρίας σας, σᾶς διορίζει ἀντ' αὐτῶν ἐκκλησιαστικὸν ἐπίτροπον

εἰς τὴν ἐπισκοπὴν Σκύρου, καὶ σᾶς ἐμπιστεύεται προσωρινῶς τὴν πνευματικὴν αὐτῆς διεύθυνσιν καὶ διεξαγωγήν. Ὅθεν ἐν ᾧ ἡ Σύνοδος σᾶς ἀναγγέλλει τοῦτο, σᾶς προσκαλεῖ συγχρόνως ν' ἀπέλθητε ὅσον τάχος εἰς τὰ χρέη σας, καὶ δυνάμει τῆς πρὸς τοὺς εἰρημένους ἐμπερικλειομένης Συνοδικῆς διαταγῆς νὰ ζητήσητε καὶ λάβητε παρ' αὐτῶν ὅλα τὰ εἰς χεῖρας των ἀπὸ τὴν ἡμέραν τοῦ διορισμοῦ των πρακτικὰ καὶ ἔγγραφα καὶ τὰ ὑπὸ τῶν ἐπισκοπικῶν δικαιωμάτων καὶ γάμων συναχθέντα χρήματα καὶ νὰ κάμητε ἔναρξιν τῶν ἐργασιῶν σας, βάσιν ἔχοντες ἐπ' αὐτῶν τὰς ἐπισυνημμένας ἐνταῦθα ὁδηγίας[1] ἑπομένως δὲ προσκαλεῖσθε, νὰ ἐξετάσητε καὶ ν' ἀναφέρητε πρὸς τὴν Σύνοδον περὶ τῆς καταστάσεως τοῦ κλήρου τῆς ἐπισκοπῆς Σκύρου, καὶ ἰδίως περὶ τοῦ Ἱερομονάχου Δαμιανοῦ, ἐφημερίου τῆς ἐκκλησίας τοῦ ἁγίου Γεωργίου, ὁποίας διαγωγῆς εἶναι.

Καὶ ταῦτα κατ' ἔγκρισιν

ὁ Κυνουρίας Διονύσιος, πρόεδρος
ὁ 'Αττικῆς Νεόφυτος, ὁ Σελλασίας Θεοδώρητος
ὁ Κυκλάδων Ἄνθιμος
ὁ Φωκίδος Νεόφυτος

'Εθεωρήθη
'Εν 'Αθήναις τὴν 27 Νοεμβρίου 1837
Ὁ Π. ρ. τ. Ι. Σ. Β. 'Επίτροπος
Κ. Μανούσης

Διὰ ταὐτοχρόνων δὲ καὶ ταὐταρίθμων ἐγγράφων, ἐχόντων οὕτως, ἐγνωστοποίησε τῇ τε ἐπὶ τῶν 'Εκκλησιαστικῶν Γραμματείᾳ καὶ τοῖς μέλεσι τῆς προλαβούσης ἐπισκοπικῆς ἐπιτροπῆς τὴν ἐπελθοῦσαν μεταβολὴν ἐν τῇ ἐκκλησιαστικῇ διοικήσει τῆς εἰρημένης ἐπισκοπῆς.

'Αριθ. Πρ. 6824
'Αριθ. Διεκ. 613 'Εν 'Αθήναις τὴν 27 Νοεμρίου 1837

Ἡ Σύνοδος
Πρὸς τὴν Γραμ, κ.λ.π.

Περὶ τοῦ διορισμοῦ τοῦ Ἱερομ. Μακαρίου Βαρλαὰμ ὡς ἐκκλ. ἐπιτρόπου εἰς τὴν ἐπισκοπὴν Σκύρου

'Επειδὴ τὰ διορισθέντα μέλη, ὅ,τε 'Αρχιμανδρίτης Σεραφείμ, καὶ ὁ πρεσβύτερος Δημήτριος Οἰκονόμος, τῆς κατὰ τὴν ἐπισκοπὴν Σκύρου ἐκκλησιαστικῆς ἐπιτροπῆς ἀπὸ τοῦ διορισμοῦ των μέχρι σήμερον δὲν ἐσυμβιβάσθησαν ποτὲ πρὸς ἀλλήλους, καὶ ὡς ἐκ τούτου αἱ ἐκκλησιαστικαὶ ὑποθέσεις τῆς ἐπισκοπῆς ἐκείνης παρημελοῦντο, ἡ Σύνοδος ἔκρινεν εὔλογον νὰ παύσῃ αὐτούς, καὶ ἀντ' αὐτῶν νὰ διορίσῃ ἐκκλησιαστικὸν ἐπίτροπον τὸν Ἱερομόναχον κύριον Μακάριον Βαρλαὰμ ἐκ Σκύρου, ὡς ἄνθρωπον μὲ ἱκανότητα καὶ περὶ τὰ ἐκκλησιαστικὰ ἔμπειρον, καὶ νὰ ἐμπιστευθῇ πρὸς αὐτὸν προσωρινῶς τὴν πνευματικὴν διεύθυνσιν τῆς ἐπισκοπῆς ἐκείνης· ὅθεν γνωστοποιεῖται τοῦτο πρὸς τὴν Β. ταύτην Γραμματείαν παρακαλουμένην, νὰ διατάξῃ τὴν ἁρμοδίαν διοικητικὴν πολιτικὴν ἀρχὴν νὰ τὸν γνωρίσῃ ὡς τοιοῦτον.

ὁ Κυνουρίας Διονύσιος, πρόεδρος
ὁ 'Αττικῆς Νεόφυτος, ὁ Σελλασίας Θεοδώρητος
ὁ Κυκλάδων Ἄνθιμος
ὁ Φωκίδος Νεόφυτος

'Αριθ. 6324
'Αριθ. Διεκ. 611 'Εν 'Αθήναις τὴν 27 Νοεμβρίου 1837

Βασίλειον τῆς Ἑλλάδος
Ἡ Ἱερὰ Σύνοδος τοῦ Βασιλείου
Πρὸς
Τὸν 'Αρχιμ. κ. Σεραφεὶμ καὶ τὸν πρεσβύτερον κ. Δημήτριον Οἰκονόμον

Ἡ Ἱερὰ Σύνοδος διώρισεν ἀνθ' ὑμῶν τὸν Ἱερομόναχον κ. Μακάριον Βαρλαὰμ ἐκκλησιαστικὸν ἐπίτροπον καὶ ἐνεπιστεύθη ἤδη προσωρινῶς πρὸς αὐτὸν τὴν διεύθυνσιν τῶν ἐκκλησιαστικῶν πραγμάτων τῆς χηρευούσης ἐπισκοπῆς Σκύρου. Ὅθεν παύετε (πιθανῶς παύεσθε) τῶν ἔργων τοῦ λοιποῦ ὑμεῖς καὶ προσκαλεῖσθε, νὰ παραδώσητε πρὸς αὐτὸν τὰ ἀπὸ τῆς ἡμέρας τοῦ διορισμοῦ σας μέχρι τῆς σήμερον εὑρισκόμενα εἰς χεῖρας σας πρακτικὰ καὶ ἔγγραφα, τὴν σφραγίδα, καὶ τὰ ἐκ τῶν γάμων καὶ ἐπισκοπικῶν δικαιωμάτων παρ' ὑμῶν συναχθέντα χρήματα.

καὶ ταῦτα κατ' ἔγκρισιν

ὁ Κυνουρίας Διονύσιος, πρόεδρος
† ὁ 'Αττικῆς Νεόφυτος † ὁ Σελλασίας Θεοδώρητος
ὁ Κυκλάδων Ἄνθιμος
† ὁ Φωκίδος Νεόφυτος

Ἡ ἐπισκοπὴ Σκύρου, παρὰ τὰς ἐπιμόνους καὶ ἐπανειλημμένας τῆς Ἱερᾶς Συνόδου ὑποδείξεις περὶ ἀνασυστάσεως αὐτῆς, χηρεύσασα ἀρκετὰ

[1] Αἱ ὁδηγίαι, ἐκτὸς ἐλαχίστων λεπτομερειῶν, εἶναι αἱ αὐταὶ αἱ δοθεῖσαι καὶ πρὸς τὴν προλαβοῦσαν 'Επισκοπικὴν 'Επιτροπήν.

ἔτη [1], κατηργήθη [2], ὑπαχθεῖσα, ὡς εἴρηται, ἀρχικῶς τῇ Εὐβοίας καὶ βραδύτερον, ἀνασυσταθείσης διὰ τοῦ Σ'. Νόμου τῆς Καρυστίας, ταύτῃ. Διὰ Β. ὅμως Διατάγματος, ἐκδοθέντος τῷ 1900, καταργηθείσης πάλιν τῆς ἐπισκοπῆς Καρυστίας, ὑπήχθη ὑπὸ τὴν τῆς Χαλκίδος, τιτλοφορουμένην «Ἐπισκοπὴ Χαλκίδος καὶ Καρυστίας», μὲ ἕδραν τὴν Χαλκίδα καὶ περιλαμβάνουσαν ὁλόκληρον τὴν Εὔβοιαν καὶ τὰς Βορείους Σποράδας [3]. Τῷ 1922 ἡ Καρυστία, ἀποσπασθεῖσα τῆς Χαλκίδος καὶ προαχθεῖσα, ἀπετέλεσεν ἰδίαν Μητρόπολιν, εἰς ἣν ὑπήχθη καὶ ἡ Σκῦρος ἄχρι σήμερον διατελοῦσα ὑπ' αὐτήν [4].

Κατὰ τὸ ἀπὸ τοῦ θανάτου τοῦ τελευταίου ἐπισκόπου Σκύρου Γρηγορίου διάστημα διῴκησαν ταύτην ἐκκλησιαστικῶς οἱ κάτωθι ἐπίσκοποι καὶ Μητροπολῖται.

Νεόφυτος 'Αδάμης (1742—1851). Ὁ ἀνὴρ οὗτος, θεωρούμενος ὡς εἷς τῶν διαπρεπεστάτων Ἱεραρχῶν τῆς 'Εκκλησίας τῆς Ἑλλάδος τῶν χρόνων τούτων, μετετέθη ἐκ τῆς ἐπισκοπῆς Φωκίδος, παραμείνας ὡς ἐπίσκοπος Εὐβοίας, Καρυστίας, Σκοπέλου καὶ Σκύρου μέχρι τοῦ 1851, χρηματίσας κατὰ διαστήματα καὶ πρόεδρος τῆς Ἱερᾶς Συνόδου [5].

Μακάριος Καλλιάρης (1852—1896). Καταγόμενος ἐκ Μυκόνου, ἐπεσκόπευσεν ἐπὶ τεσσαράκοντα τέσσαρα ἔτη, ὡς ὁ ἴδιος ἀναφέρει ἐν τῇ πρὸς τὴν Ἱερὰν Σύνοδον παραιτήσει αὐτοῦ, «ἄγων ἤδη τὸ ὀγδοηκοστὸν ἔτος τῆς ἡλικίας μου καὶ ἀδυνάτου φύσει κράσεως ὤν, ἐπισκοπεύσας δὲ τῇ τοῦ Θεοῦ χάριτι, εἰ καὶ ἀναξίως 44 ἔτη, ὡς χειροτονηθεὶς 14 Δεκεμβρίου 1852, καὶ ἤδη κατασταθεὶς ἀνίκανος σωματικῶς τε καὶ διανοητικῶς . . . . . . καὶ μὴ δυνάμενος νὰ ἐκτελῶ ἐπὶ πλέον τὰ ἐπισκοπικὰ καθήκοντά μου καὶ αἰσθανόμενος διὰ τοῦτο ἔλεγχον τῆς συνειδήσεως ἀποχωρῶ ἤδη τῆς 'Επισκοπῆς μου, ἣν καὶ παρατίθημι εἰς τὴν πρόνοιαν τοῦ ἁγίου θεοῦ καὶ εἰς τὰς ἁγίας χεῖρας τῆς Ἱ. Συνόδου καὶ τὴν πατρικὴν μέριμναν τῆς σεβαστῆς Κυβερνήσεως . . . . . . » [6].

Παραιτηθέντος τοῦ Μακαρίου, ἡ ἐπισκοπὴ Σκύρου καὶ Καρυστίας

---

[1] Δ. Παπαγεωργίου, Ἔνθ' ἀνωτ. σελ. 140.

[2] Στεφ. Γιαννοπούλου 'Αρχιμ., Ἔνθ' ἀνωτ. σελ. 56.

[3] Στεφ. Γιαννοπούλου 'Αρχιμ., Ἔνθ' ἀνωτ. σελ. 92, Πρβλ. Χρυσοστόμου Παπαδοπούλου 'Αρχιεπ. 'Αθηνῶν, Ἱστορία τῆς 'Εκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, Ἔνθ' ἀνωτ. σελ. 299.

[4] «'Εκκλησία», Ἔνθ' ἀνωτ. σελ. 358.

[5] Ἰ. Φραγκούλα, Ἔνθ' ἀνωτ. σελ. 118. Πρβλ. «'Εκκλησία», Ἔνθ' ἀνωτ. καὶ 'Αρχεῖον τῆς Ἱερᾶς Συνόδου τῆς 'Εκκλησίας τῆς Ἑλλάδος.

[6] 'Επιστολὴ αὐτοῦ πρὸς τὴν Ἱ. Σύνοδον.

συνεχωνεύθη τῇ 'Αρχιεπισκοπῇ Χαλκίδος [1], ἣν διῴκει ὁ ἐκ Σίφνου καταγόμενος

Εὐγένιος Δεπάστας (1893—1902), τούτου δὲ διάδοχος ἐγένετο ὁ ἐπὶ ὀλίγους μόνον μῆνας ἀρχιερατεύσας

Παντελεήμων Κριεζῆς (1906—1907), χειροτονηθεὶς τῇ 15 'Οκτωβρίου 1906, ὡς ἐμφαίνεται ἐκ τῆς ἰδίας αὐτοῦ ὁμολογίας καὶ ἐκ τοῦ ὑπ' ἀριθ. 1984/5936/16/10/1906 ἐγγράφου τῆς Ἱ. Συνόδου πρὸς τὸ Ὑπουργεῖον τῶν 'Εκκλησιαστικῶν, γνωστοποιούσης τὴν χειροτονίαν τούτου. Τὸν Κριεζῆν διεδέξατο κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος ὁ

Χρύσανθος Προβατᾶς (1907—1921), ὅστις χρηματίσας ἀρχικῶς προϊστάμενος τῆς 'Ορθοδόξου Κοινότητος Βρενδησίου, ἐγένετο εἶτα ἡγούμενος τῆς παρὰ τὴν Λίμνην Εὐβοίας Ἱερᾶς Μονῆς Γαλατάκη [2].

Μετὰ τὴν προαγωγὴν τῆς ἐπισκοπῆς Καρυστίας εἰς Μητρόπολιν, ἀποσπασθείσης ἐν τῷ μεταξὺ τῆς τῆς Χαλκίδος, τῷ 1922, τοὺς οἴακας τῆς Μητροπόλεως ταύτης ἀνέλαβεν ὁ

Παντελεήμων Φωστίνης (1922). Οὗτος γεννηθεὶς ἐν Κρανιδίῳ τῷ 1888 διετέλεσεν ἀρχικῶς Ἱεροκῆρυξ 'Αργολίδος καὶ εἶτα τῆς 'Αρχιεπισκοπῆς 'Αθηνῶν, Πρωτοσύγκελλος αὐτῆς καὶ Ἱεροκῆρυξ τοῦ Στρατοῦ. 'Εχειροτονήθη Μητροπολίτης Καρυστίας καὶ Σκύρου τὸν Δεκέμβριον τοῦ 1922.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ'.

Οἰκονομικὴ κατάστασις τῆς ἐπισκοπῆς

Ποία ἆρά γε ἦτο ἡ οἰκονομικὴ τῆς ἐπισκοπῆς Σκύρου κατάστασις; Νῆσος μικρά, καὶ πόλις ἀριθμοῦσα ἐλάχιστον πληθυσμόν, ἀναμφιβόλως ἐλάχιστα θὰ ἀπέδιδε τῷ τε ἐπισκόπῳ καὶ τῷ κλήρῳ αὐτῆς. Ὁ Δ. Καμπούρογλους [4] ἀναφέρει ὅτι «ἡ ἐπισκοπὴ τῆς Σκύρου ἦτο μία τῶν πτωχοτέρων καὶ ἐπλήρωνεν εἰς τὸ Ταμεῖον τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου ἀπὸ τὸ 1740 ἕως τὸ 1755 ἐνίοτε μὲν γρόσια εἴκοσι πέντε ἐνίοτε δὲ μηδέν»; Τού-

---

[1] Ἰ. Φραγκούλα, Ἔνθ' ἀνωτ. σελ. 118 Πρβλ. «'Εκκλησίαν», Ἔνθ' ἀνωτ. σελ. 358.

[2] 'Αρχεῖον Ἱερᾶς Συνόδου.

[3] Ἰ. Φραγκούλα, Ἔνθ' ἀνωτ. σελ. 119.

[4] Μνημεῖα τῆς Ἱστορίας τῶν 'Αθηναίων, τόμ. Β', σελ. 256.

τῳ συμφωνεῖ καὶ ὁ Παπαγεωργίου[1]. Ἀλλὰ καὶ ὁ Tournefort ἐν τῷ σχετικῷ αὐτοῦ ἔργῳ[2] ἀποφαίνεται ὅτι ὁ ἐπίσκοπος Σκύρου κατὰ τὸν ΙΗ΄ αἰῶνα ἦτο πάμπτωχος καὶ ἔζη ἐξ ἐλεημοσύνης.

Καὶ ἔκ τινων δ' ἐγγράφων τοῦ τελευταίου ἐπισκόπου τῆς Σκύρου Γρηγορίου ἀνελθόντος τὸν θρόνον τοῦτον λήγοντος τοῦ ΙΗ΄ αἰῶνος, καταφαίνεται, ὅτι αἱ πρόσοδοι αὐτοῦ ἦσαν ἐλάχισται. Ὅτε ἡ Ἱερὰ τοῦ Βασιλείου τῆς Ἑλλάδος Σύνοδος, διὰ τῆς ὑπ' ἀριθ. 1747/27/7/1834 ἐγκυκλίου αὐτῆς, ἠτήσατο πληροφορίας περὶ τῆς οἰκονομικῆς ἑκάστου τῶν ἐπισκόπων τῆς ἐπικρατείας καταστάσεως καὶ τοῦ ὑπ' αὐτοὺς κλήρου, ὁ Σκύρου, διὰ τοῦ ὑπ' ἀριθ. 68/26/9/1934 ἐγγράφου αὐτοῦ, ὡς ἑξῆς περιγράφει τὴν «ἐκ τῶν νενομισμένων δικαιωμάτων» ὠφέλειαν.

Ἀριθ. Πρωτ. 68
Δ. 89

Ἀπάντησις εἰς τὴν ὑπ' ἀριθ. 1474 ἀπὸ 27 Ἰουλίου ἐγκύκλιον τῆς Ἱ. Συνόδου

Ἐν Σκύρῳ τὴν 26 Σεπτεμβρίου 1834

Πρὸς τὴν Ἱερὰν Σύνοδον τοῦ Βασιλείου τῆς Ἑλλάδος.

Πέμπεται ἡ περὶ τῶν νενομισμένων ἐκκλησιαστικῶν δικαιωμάτων τῆς ἐπισκοπῆς καὶ τοῦ κλήρου περιγραφή.

Κατὰ συνέπειαν τῆς ὑπ' ἀριθ. 1474 ἐγκυκλίου διαταγῆς τῆς Ἱερᾶς Συνόδου σπεύδω νὰ κάμω τὴν ἀπαιτουμένην λεπτομερῆ περιγραφὴν καὶ καταγραφὴν ὅλων ἐν γένει τῶν νενομισμένων ἐκκλησιαστικῶν δικαιωμάτων. Ὁ ἐπίσκοπος εἰς ἑκάστην λειτουργίαν ἐλάμβανεν δραχμὰς μίαν καὶ λεπτὰ 46 (ἡ δραχμὴ πρὸς γρόσια τρία καὶ παράδες 16). Τὸ ἔτος γίνονται περίπου 20 λειτουργίαι. Εἰς ἀποθνήσκοντας λεπτὰ τρία καὶ ἑξέχοντα δὲ καὶ εἰς πρόσκλησιν 43 λεπτά. Ἐξ ἑκάστου γάμου 43 λεπτὰ οἱ ἐρχόμενοι εἰς Α΄. γάμον, 86 δὲ λεπτὰ οἱ ἐρχόμενοι ἀμφότεροι εἰς Β΄. γάμον. Ἀπὸ ἐφημερεύοντας ἱερεῖς 3 λεπτὰ εἰς ἑκάστην ἑορτὴν ἐξωκκλησίου καὶ ἄλλοι μοῦ δίδουν ἄλλοι δ' οὔ. Ἀπὸ ἐφημερεύοντας ἱερεῖς κατ' ἔτος 58 λεπτὰ καὶ 2 δίσκους. Τοῦ ἁγιασμοῦ δραχμὰς 5 καὶ 29 λεπτά, οἵτινες δίσκοι συνάζουν ἀπὸ τοὺς κατοίκους τῆς Σκύρου ἕως 29 δραχμὰς καὶ 40 λεπτά, καὶ ἄλλοι τρεῖς δίσκοι εἰς τὰς λιτανείας συναθροίζουν 5 δραχμὰς καὶ 86 λεπτά. Ἀπὸ τοὺς ἀφορισμοὺς 43 λεπτά, ἀπὸ τοὺς ὁποίους μόλις νὰ γίνωνται κατ' ἔτος

[1] Ἔνθ' ἀνωτ. σελ. 128.
[2] Αὐτόθι σελ. 35.

δύο ἢ τρεῖς τὸ πολύ. Ἀπὸ ἄτεκνον ἀποθνήσκοντα δραχμὰς 14 καὶ λεπτὰ 67. Σπανίως ὑπάρχουσι τοιοῦτοι . . . . »[1].

Οὐ μόνον δὲ τοῦτο ἀλλὰ καὶ ὁ ἀριθμὸς τῶν ἐνοριῶν τῆς ἐπισκοπῆς ἦτο ἐλάχιστος, ὥστε νὰ δικαιολογῆται ἡ γνώμη τοῦ ἀποφαινομένου τὴν ἐπισκοπὴν ταύτην πτωχοτάτην.

Ἐκ τοῦ ὑπ' ἀριθ. 13/27/2/835 δῆλα δὴ ἐγγράφου τοῦ αὐτοῦ Ἱεράρχου, πληροφορούμεθα ὅτι ἐν τῇ παροικίᾳ αὐτοῦ ὑπῆρχον μόνον ἐννέα ἐνορίαι.

Ἀλλὰ καὶ ἐκ τρίτου ἐγγράφου τοῦ ἰδίου «Πρὸς τὸν Β. Ἔπαρχον τῶν Βορείων Σποράδων», παρέχοντος πληροφορίας περὶ τῶν κτημάτων τῆς ἐπισκοπῆς ταύτης, εἰς ἀπάντησιν «τῆς ὑπ' ἀριθ. 4237 προσκλήσεώς της» δείκνυται, ὅτι τὰ ἐκ τῶν κτημάτων εἰσοδήματα «μόλις ἐξαρκοῦν πρὸς ἐξοικονόμησιν τῶν τῆς ἐπισκοπῆς ἀναγκαίων» καὶ ἑπομένως τὸ ἐτήσιον εἰσόδημα αὐτῶν κατὰ μέσον ὅρον ἀναβαίνει εἰς γρ. τούρκικα 2.286, ἐκ τοῦ ὁποίου τούτου εἰσοδήματος ἐξοδεύω εἰς τὰ κτήματα τῆς ἐπισκοπῆς, καὶ εἰς τὰ ἀναγκαῖα τῆς ζωοτροφίας μου».

Ὁ αὐτὸς ἐπίσκοπος διὰ τοῦ κατωτέρω παρατιθεμένου ὑπ' ἀριθ. 69/36/14/10/1836 ἐγγράφου αὐτοῦ πρὸς τὴν Ἱερὰν τοῦ Βασιλείου τῆς Ἑλλάδος Σύνοδον, «ἀναφερόμενος» διὰ τὸν εἰς τὴν ἐπισκοπὴν ταύτην ἀνήκοντα τόπον «Μεσάδιον» καλούμενον, ὁμιλεῖ περὶ τῆς οἰκονομικῆς αὐτοῦ καταστάσεως.

Ἀριθ. Πρωτ. 69
36 Διεκ.

Ἐν Σκύρῳ τὴν 14 8βρίου 1836

Πρὸς τὴν Ἱερὰν Σύνοδον τοῦ Βασιλείου τῆς Ἑλλάδος

«Περὶ τοῦ εἰς τὴν ἐπισκοπὴν Σκύρου ἀνήκοντος τόπου Μεσαδίου καλουμένου».

Ἡ ἐπισκοπὴ αὐτή, κατὰ συνέπειαν τῆς ἀπὸ 31 Αὐγούστου 1834 καὶ ὑπ' ἀριθ. 1106 διαταγῆς τοῦ ἤδη παύσαντος ἐπάρχου τοῦ τμήματός μας, ἔδωκε διὰ τῆς ἀπὸ 7 : 7/βρίου καὶ ὑπ' ἀριθ. 66 ἐπιστολῆς της, τὰς ζητουμένας πληροφορίας περὶ τοῦ εἰς τὴν ἐπισκοπὴν ἀνήκοντος τόπου τῆς βοσκῆς, Μεσαδίου καλουμένου, καθὼς καὶ ἀπόσπασμα ἐκ τοῦ Κώδικος τῆς ἐπισκοπῆς, ἀναφέρον τὴν ἰδιοκτησίαν ταύτην, ὁ ὁποῖος λαβὼν τὰς πληροφορίας ταύτας τὰς καθυπέβαλεν εἰς τὴν ἐπὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν κ.τ.λ. Γραμμα-

[1] Ἀκολουθεῖ εἶτα, ἐν τῷ αὐτῷ ἐγγράφῳ, λεπτομερὴς περιγραφὴ τῶν δικαιωμάτων τῶν ἐν τῇ νήσῳ ὑπηρετούντων ἱερέων.

τείαν τῆς 'Επικρατείας, ἥτις ἐπροκάλεσε τὴν ἀκόλουθον ἀπόφασίν της.

«"Ο,τι ἐλάμβανεν ἡ ἐπισκοπὴ Σκύρου ἀπὸ τὸν εἰς τὴν Μονὴν τοῦ 'Αγίου Γεωργίου τόπον τῆς βοσκῆς δηλ. δώδεκα ζῷα συντόμαρα ἓξ αἰγίδια, ἓξ πρόβατα καὶ εἴκοσι τυρομύζηθρα τὰ αὐτὰ ἢ τὸ ἀντίτιμον αὐτῶν θέλει λαμβάνει καὶ εἰς τὸ ἑξῆς ὁ Σ. ἐπίσκοπος Σκύρου παρὰ τοῦ 'Εκκλησιαστικοῦ Ταμείου καὶ τίποτε περισσότερον, τὸ δὲ περιπλέον θέλει συνάζεσθαι καθ' ὃν τρόπον καὶ ὅλων τῶν λοιπῶν κτημάτων τῶν διαλυθέντων Μοναστηρίων αἱ πρόσοδοι, πρὸς ὄφελος τοῦ 'Εκκλησιαστικοῦ Ταμείου».

Μένω εὐχαριστημένος καὶ εἰς ταύτην τὴν ἀπόφασιν τῆς Σ. Γραμματείας, ἀλλὰ παρῆλθον δύο ἔτη, καὶ κατὰ δυστυχίαν δὲν ἔλαβον παρ' οὐδενὸς τίποτε.

"Οθεν ἀναφερόμενος καὶ διὰ τῆς παρούσης μου πρὸς τὴν 'Ιερὰν Σύνοδον, παρακαλῶ νὰ μὴ ἀποστερηθῶ τούτου τοῦ κτήματος, ἀπὸ τὸ ὁποῖον ἐξοικονόμουν ὀλίγα τινὰ ἔξοδα τῆς ἐπισκοπῆς, ἀλλὰ γινώσκουσα τὰ μικρὰ εἰσοδήματα τῆς μικρᾶς ἐπαρχίας μου καὶ τὴν πρεσβυτικήν μου ἡλικίαν, νὰ εὐαρεστηθῇ καὶ ἀναφέρῃ ὅπου δεῖ, ὅπως μοὶ χορηγηθῇ ἀπὸ τὸ ἐκκλησιαστικὸν Ταμεῖον, κατὰ τὴν ἀπόφασιν τῆς Σ. Γραμματείας, ἢ ἀπὸ τὸν ἐνοικιαστὴν τοῦ περὶ οὗ ὁ λόγος κτήματος τῆς ἐπισκοπῆς, τὸ ἀντίτιμον τῶν δύο ἐτῶν καὶ τὸ ῥηθὲν κτῆμα, ἵνα οὕτω δύναμαι νὰ ἐξοικονομῶ ὀλίγα τινὰ τῶν ἀναγκαίων μου ἐξόδων, καὶ συντρέχω κἀγὼ εἰς τὰς ζητουμένας συνδρομάς. "Ας μὴ ὑπομείνῃ ἡ φιλόπτωχος γνώμη της νὰ ἀδικηθῶ κατ' οὐδένα τρόπον, ἐγὼ ὁ δυστυχής, καὶ

Εὐπειθέστατος 'Επίσκοπος

Τ. Σ. ***Σκύρου Γρηγόριος***

'Αντιθέτως ὅμως, ἐκ διαθηκῶν καὶ ἄλλων συναφῶν ἐγγράφων, παρατηροῦμεν ὅτι αἱ πρὸς τὰς ἐκκλησίας, μοναστήρια, πολλῷ δὲ μᾶλλον τὴν ἐπισκοπήν, δωρεαὶ τῶν χριστιανῶν κατοίκων ἦσαν πάμπολλαι, γενόμεναι καὶ διὰ φιλανθρωπικοὺς σκοπούς, ἀλλὰ καὶ πρὸς «μνημόσυνον» αὐτῶν.

'Ο γνωρίζων τὴν θρησκευτικότητα τῶν κατοίκων, τὴν ἐκ τῶν μυχίων τῆς καρδίας αὐτῶν ἐκπηγάζουσαν, ζήσας δὲ τὴν ζωὴν αὐτῶν καὶ συναναστραφεὶς μετ' αὐτῶν, δὲν ἐκπλήσσεται βλέπων αὐθορμήτους δωρεὰς πρὸς εὐαγῆ ἱδρύματα καὶ ἐξέχοντα ἐκκλησιαστικὰ πρόσωπα τῆς νήσου. Εἰς κώδικα ἀποκείμενον ἐν τῇ 'Ιερᾷ τοῦ 'Αγίου Γεωργίου Μονῇ, βλέπομεν ἀναγραφομένας τὰς δωρεὰς τῶν εὐσεβῶν κατοίκων. Τοιοῦτος βεβαίως κῶδιξ, οἱονεὶ κτηματολόγιον, ὑπῆρχεν ἀσφαλῶς ἐν τοῖς ἀρχείοις τῶν γραφείων τῆς ἐπισκοπῆς, ὡς πληροφορούμεθα ἐκ τοῦ ἐπισκόπου Γρηγορίου, ὅσον ὅμως ἐγὼ γνωρίζω σήμερον δὲν διασῴζεται.

'Αλλὰ πᾶσι τοῖς κατοίκοις εἶναι γνωστὸν ὅτι ἡ ἐπισκοπὴ Σκύρου ἐκέκτητο μεγίστην περιουσίαν. 'Η περιφέρεια «Τραχὺ» σχεδὸν ὁλόκληρος ἀνῆκεν αὐτῇ· πευκὼν εὑρισκόμενος εἰς θέσιν «"Αγιος Φωκᾶς» ἀνῆκεν εἰς τὴν κτηματικὴν ἐπ' ἴσης περιουσίαν αὐτῆς, ἀγροὶ εἰς θέσιν «Χάρισα», «Εὐγώνυμο» καὶ ἀλλαχοῦ, τόπος βοσκῆς «Μεσάδιος» καλούμενος, ὡς ἐμφαίνεται ἐκ τοῦ ὡς ἄνω μνημονευθέντος ἐγγράφου, ἀνῆκεν ὁμοίως αὐτῇ· οὐ μόνον δὲ τοῦτο, ἀλλ' «ἐκέκτητο μέγαρον παρὰ τὸν Ναὸν ἐν μεγαλοπρεπεῖ ἐρειπίῳ σῳζόμενον, περιβόλιον, μύλους καὶ ὁλόκληρον νῆσον, τὸ Σαρακήνιον καλούμενον (τὸ νησί τοῦ δεσπότη)[1].

'Ο διὰ τοῦ ὑπ' ἀριθ. 6324/612/27/11/1837 ἐγγράφου τῆς 'Ιερᾶς Συνόδου διορισθεὶς ἐκκλησιαστικὸς ἐπίτροπος τῆς ἐπισκοπῆς ταύτης 'Ιερομ. Βαρλαὰμ Μακάριος διὰ τῶν ὑπ' ἀριθ. 28/9/29/4/1838 καὶ ἀπὸ 26 Αὐγούστου 1841 ἀναφορῶν αὐτοῦ παρακαλῶν τὴν 'Ιερὰν Σύνοδον ὅπως ἀγαθυνομένη εὐδοκήσῃ ἵνα ἐπιτρέψῃ αὐτῷ καὶ ἐνοικιάσῃ πρὸς διατήρησίν του κτήματα τῆς ἐπισκοπῆς καὶ συγκεκριμένως «τὸ εἰς θέσιν Μανιπγιὸ περιβόλιον . . . . . .» ἢ «τὸ νησίον Σαρακήνιον» ἅτε «ὡς "Ελλην γνήσιος ἀφιερώσας εἰς τὸν βωμὸν τῆς ἀνεξαρτησίας» τὸ μερίδιόν του, ἀναφέρει τὴν ἀκίνητον τῆς ἐν λόγῳ ἐπισκοπῆς περιουσίαν, ἐν γενικωτάταις βεβαίως γραμμαῖς.

'Ο αὐτὸς ἐκκλησιαστικὸς ἐπίτροπος δι' ἐπανειλημμένων ἀναφορῶν παρακαλῶν τὴν 'Ιερὰν Σύνοδον ὅπως ἐνεργήσῃ τὰ δέοντα παρὰ τῇ Γραμματείᾳ τῶν ἐκκλησιαστικῶν διὰ τὴν ἐπισκευὴν τοῦ πεσόντος, ἐκ τοῦ κατὰ τὸ 1841 ἐπισυμβάντος ἐν Σκύρῳ σεισμοῦ, ἐπισκοπικοῦ μεγάρου καὶ διαμαρτυρόμενος διὰ τὴν μὴ ἔγκαιρον ἐνέργειαν τῶν δεόντων παρὰ τῶν ἁρμοδίων καίτοι, ὡς ἐμφαίνεται ἐκ τοῦ ὑπ' ἀριθ. 9999/476/3/9/1841 ἐγγράφου, ἡ 'Ιερὰ Σύνοδος «περὶ πολλοῦ ποιουμένη τὴν διατήρησιν, καὶ ἑπομένως τὴν βελτίωσιν τῶν περὶ ὧν ὁ λόγος κτημάτων τῆς ἐπισκοπῆς Σκύρου, τὰ ὁποῖα κόπῳ καὶ μόχθῳ καὶ δαπάνῃ οὐ σμικρᾷ, ὁ μακαρίτης ἐπίσκοπος Σκύρου κτησάμενος ᾠκοδόμησε, καὶ μὴ ἀνεχομένη τὴν καταστροφὴν αὐτῶν κρίνει εὔλογον νὰ παρακαλέσῃ τὴν Β. ταύτην Γραμματείαν, νὰ ἐπιστήσῃ πρὸς ταῦτα τὴν προσοχήν της, καὶ ἑπομένως λαβοῦσα ὑπ' ὄψιν τὴν αἴτησιν τοῦ ἀναφερομένου πράξῃ ἡ ἰδία ὡς πρὸς αὐτήν, ὅ,τι ἐγκρίνῃ ἐπὶ τὸ συμφερώτερον» ἀναφέρει ὅτι «τὸ ἐκκλησιαστικὸν ταμεῖον ἀπολαμβάνει ὑπὲρ τὰς χιλίας πεντακοσίας δραχμὰς κατ' ἔτος ἀπὸ τὰ κτήματα τῆς ἐπισκοπῆς καὶ οἱ χριστιανοὶ βλέποντάς τα εἰς τοιαύτην κατάστασιν, δηλ. ἀθλίαν, λυποῦνται μεγάλως καὶ ἀδημονοῦν» καὶ «ὅτι εἶναι ἁμαρτία νὰ χαλάσῃ ἓν τοιοῦτον κατάστημα δι' ὀλίγα ἔξοδα καὶ μάλιστα ἐν ᾧ ἔχει ἡ ἐπισκοπὴ τόσα εἰσοδήματα ὅπου ὠφελεῖ τὸ Ταμεῖον . . . . .».

'Αλλὰ καὶ ἐξ ἄλλου ὁμοίου ἐγγράφου τοῦ Γρηγορίου, ἐν ᾧ ὑπογρά-

[1] Δ. Παπαγεωργίου, "Ενθ' ἀνωτ. σελ. 129.

φονται καὶ ἄλλοι Σκύριοι, πρὸς τὴν «ἔντιμον Δημογεροντίαν Σκύρου» φαίνεται ἡ πρὸς τὸν ἀρχηγὸν τῆς ἐν Σκύρῳ φρουρᾶς, κατὰ τὴν περίοδον τῆς ἐπαναστάσεως, παροχὴ ὑλικῆς βοηθείας ἐκ μέρους τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἀρχῆς. Τὸ εἰς τὸν Ἱερομόναχον Νεόφυτον Σκουλουδάκην χορηγηθὲν πιστοποιητικόν, ὡς ἔφθημεν εἰπόντες, ἀναγράφει τὰς πρὸς τὸν ἱερὸν τῆς ἀνεξαρτησίας ἀγῶνα ὑπηρεσίας τούτου. Ἐν αὐτῷ βλέπομεν ὅτι ὁλόκληρος ἡ νῆσος, κατ' ἀκολουθίαν δὲ καὶ ἡ ἄρχουσα πνευματικὴ τοῦ τόπου ἀρχή, ἡ ἐπισκοπή, παρεῖχε τροφάς, χρήματα, στρατιώτας, πολεμοφόδια, περίθαλψιν «εἰς τοὺς εἰσερχομένους καὶ ἐξερχομένους εἰς τὴν νῆσον στρατιώτας».

Ὅτι δὲ αὕτη διέθετεν ἐπαρκῆ οἰκονομικὰ μέσα, ὥστε καὶ ἀρωγὸς νὰ ἔρχηται εἰς κοινωφελεῖς καὶ ἄλλους σκοπούς, δείκνυται καὶ ἐκ τῆς κατωτέρω δημοσιευομένης ὁμολογίας τῆς Δημογεροντίας Σκύρου, ὁμολογούσης τὴν ὑπὸ τοῦ οἰκείου ἐπισκόπου χορήγησιν εἰς αὐτὴν δι' ἀνάγκας της ζητηθέντος χρηματικοῦ ποσοῦ.

Διὰ τῆς παρούσης μας ὁμολογίας ἐδανείσθημεν διὰ χρείαν καὶ ἀνάγκην τῆς Κοινώ(τη)τός μας σκύρου παρὰ τοῦ ἁγίου δεσπότου μας κυρίου γρηγορίου σήγουρα; γρόσια πέντε χιλιάδες Ν. 5.000 μὲ τὸ διάφορόν τους πρὸς δέκα τὰ ἑκατῶ τὸν χρόνον διάφορον, καὶ ὑποσχῶμενοι εὐχαριστήσεις α(ὐτῷ) εἰς τὴν καλήν του ἀναζήτησιν διῶ ἐδῶσαμεν τὴν παροῦσαν ἐνσφράγιστον καὶ ἐνυπόγραφον, ὅπως ἔχῃ τὸ κῦρος.

τῇ α μαρτίου 1817

σκῦρος

γῆοργῆς αβλονήτης καὶ γέροντας
στάματίς χατζιθιοδόρου καὶ γέροντας
σταμάτης παπάζογλου
Δημήτριος παπα Σαμιότης
Κονσταντης Σπούνου
Δημήτρης ἀβλονήτης
γιάννης πέτρου
Δημήτρης τζικούρης καὶ Νοτάριος»

Ἀλλὰ καὶ ἡ παρὰ τῷ λαῷ τῆς νήσου διαδεδομένη παροιμιώδης φράσις, καθ' ἣν ἡ δύσμορφος δὲν θὰ δυνηθῇ νὰ ὑπανδρευθῇ οὐδ' ἂν ἔχῃ «τὰ καλὰ τῆς ἐπισκοπῆς» φανερώνει τὴν οἰκονομικὴν τῆς ἐπισκοπῆς εὐεξίαν.

Τὰ ἀνωτέρω πείθουσι, πιστεύω, ἐπαρκῶς ὅτι ἡ ἐπισκοπὴ Σκύρου κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς Τουρκοκρατίας, καὶ πολὺ ἔτι παλαιότερον, εἶχεν ἐπαρκεῖς οἰκονομικοὺς πόρους. Τί συνέβαινε διὰ τὴν ἀπὸ τοῦ Δ' αἰῶνος καὶ ἐντεῦθεν ἐποχὴν ἀγνοοῦμεν· ἂν λάβῃ τις ὅμως ὑπ' ὄψιν ὅτι ἐν τῇ νήσῳ ὑπῆρχον πολλὰ ἐθνικὰ ἱερὰ οἷον τοῦ Διονύσου, τοῦ Πανός, τοῦ Ἄρεως, τοῦ Ποσειδῶνος, τοῦ Ἀπόλλωνος καὶ τῆς Ἀθηνᾶς, ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως,

τότε ἴσως θὰ ἦτο διατεθειμένος νὰ δεχθῇ ὅτι καὶ τούτων ἡ περιουσία, μετὰ τὴν κατάργησιν τῆς εἰδωλολατρείας, θὰ περιῆλθεν εἰς τὴν ἐκκλησιαστικὴν τῆς νήσου ἀρχήν.

Ἡ ἐπισκοπὴ λοιπὸν Σκύρου οὐ μόνον δὲν ἦτο ἄπορος, κατὰ τὸν Tournefort, ἀλλὰ τοὐναντίον πλουσία, δυναμένη καὶ τὴν πνευματικὴν αὐτῆς ἀποστολὴν νὰ ἐκπληρώνῃ, δρῶσα φιλανθρώπως καὶ κοινωφελῶς, καὶ εἰς τὸν βωμὸν τῆς ἐλευθερίας νὰ συνεισφέρῃ.

Ἀρχιμ. ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ ΑΤΕΣΗΣ

Ἔγραφον ἐν Π. Φαλήρῳ μεσοῦντος Ἀπριλίου 1939.

ΤΑ ΑΝΕΜΙΤΣΙΑ

Ἐν τῷ μεταγενεστέρῳ ἐμμέτρῳ μυθιστορήματι, τῇ Ἀχιλληΐδι, ὁ ποιητὴς ὁμιλῶν περὶ τῶν φορεμάτων τῆς βασιλόπαιδος, τῆς μετέπειτα συζύγου τοῦ ἥρωος, λέγει·

ἠγάπαν δὲ καὶ πάντοτε Φράγκικην φορεσίαν
καὶ διφιγγίτσιν σπαστρικὸν μονόφυλλον ἐφόρειεν
ἄλλοτε πάλιν τὰ λινά, *τὰ λέγουν ἀνεμίτσια*
κατάστικτα ἀμφότερα διὰ λίθων καὶ μαργάρων[1].

Ἂς ἐξετάσωμεν τὸ ὄνομα καὶ τὴν ποιότητα τοῦ τελευταίου φορέματος.

Γνωστὸν εἶναι ὅτι οἱ Βυζαντινοί, ἀκολουθοῦντες Ρωμαϊκὴν συνήθειαν ἀπὸ τῶν αὐτοκρατορικῶν χρόνων ἐπικρατήσασαν[2], προετίμων τὰ λεπτὰ φορέματα τῶν μαλλίνων, θεωροῦντες τὰ ἁδρὰ εἰς πτωχοὺς ἁρμόζοντα[3]. Καὶ ἐφόρουν μὲν κατὰ τὸν χειμῶνα, πρὸς ἀποφυγὴν τοῦ ψύχους, μαλλίνους ἐπενδύτας, κατὰ τὸ θέρος ὅμως συνήθιζον νὰ φέρωσι λινᾶ[4], τὰ ὁποῖα ἦσαν λεπτότερον ὑφασμένα καὶ ἑπομένως ἐλαφρότερα.

Ἄλλοτε τὰ λεπτὰ ταῦτα φορέματα κατεσκευάζοντο ἐκ μετάξης, πολύλεκτα δ' εἶναι κατὰ τὴν παλαιοτέραν ἐποχὴν τὰ «λεπτὰ ὀθόνια» ἢ «αἱ λεπταὶ ὀθόναι»[5] ἢ «τὰ λεπταλέα σηρῶν νήματα» ἢ αἱ «ἐσθῆτες λεπταλέων μίτων»[6] ἢ «αἱ λεπταὶ ἐσθῆτες»[7].

Καὶ ἐφ' ὅσον μὲν ἐπρόκειτο περὶ ἀνακουφίσεως τοῦ σώματος, μάλιστα κατὰ τὸ θέρος, τὸ πρᾶγμα εἶχε καλῶς· πολλαὶ ὅμως, ὑπερακοντίζουσαι, ἔφερον τὰς κατὰ Λουκιανὸν «εἰς πρόφασιν ἐσθῆτας»[8] ὡς διὰ

[1] Στίχ. 803 Ν (Hesseling).

[2] Blümner—Mommsen, Der Maximaltarif des Diocletian σ. 168.

[3] Χρυσόστομος, P. G. 53. 348, Ἀχμέτ, Ὀνειροκριτικὸν κεφ. 157 σ. 117. 9 (Drexl.)

[4] Ἀστερίου Ἀμασείας, P. G. 40. 165. Τὸ λίνον ἤρχετο εἰς τὰς Βυζαντινὰς χώρας καὶ ἐξ Αἰγύπτου, ἀλλὰ καὶ ἐκ Πόντου (Τραπεζοῦντος), Στρυμόνος καὶ Βουλγαρίας. Βλ. Λέοντος τοῦ Σοφοῦ, Τὸ ἐπαρχικὸν βιβλίον IX. 1. 6, 7, G. Zoras, I corporazioni Bizantine σ. 180.

[5] Χρυσόστομος, P. G. 62. 304, 63. 198.

[6] Γρηγόριος Θεολόγος, P. G. 37. 901. 1370.

[7] Βασίλειος Σελευκείας, P. G. 85. 573.

[8] Λουκιανοῦ, Ἔρωτ. 41.

τοὺς χρόνους του λέγει, ψέγων, Κλήμης ὁ Ἀλεξανδρεύς, ὅστις ἀναφέρει «ὑμένινα περίοπτα»[1] καὶ φορέματα καθ' ὅλου «διαφανῆ ὀλίγῳ παραπετάσματι τὴν αἰσχύνην τοῦ σώματος προαγωγεύοντα», ἀφ' οὗ ἡ ἐσθὴς προσκολλωμένη ἐπὶ τοῦ σώματος «τὸν τύπον ἐξεμάττετο τῆς γυναικός, ὥστε τὴν ὅλην τοῦ σώματος διάθεσιν εἶναι φανεράν»[2].

Καὶ τὸν συρμὸν ἠκολούθουν οὐ μόνον αἱ γυναῖκες, ἀλλὰ καὶ οἱ ἄνδρες, οἵτινες, κατὰ τὸν αὐτὸν συγγραφέα, περιγράφονται ὡς «χλαμύσι διαφανέσι περιπεπεμμένοι»[3].

Ἡ χρῆσις τῶν διαφανῶν τούτων φορεμάτων ἐξηκολούθησε καὶ μετὰ τὸν Β'. Γ'. καὶ Δ'. αἰῶνα. Οὕτω Γρηγόριος ὁ Θεολόγος λέγει ὅτι ἡ ἀδελφὴ αὐτοῦ Γοργονία ἀπέφευγεν «ἐσθῆτος διαφανοῦς πολυτέλειαν»[4], ἐπαινεῖ δ' ὁ αὐτὸς καὶ τὸν ἀδελφὸν Καισάριον ὡς μὴ ἀρεσκόμενον νὰ φορῇ «λίνου διαφανοῦς ὑφάσματα»[5]. Περὶ διαφανῶν δ' ὑφασμάτων λινῶν ὡμίλησε πολὺ βραδύτερον καὶ ὁ Μιχαὴλ Ψελλός[6]. Τόσον δὲ λεπτὰ ἦσαν τότε τὰ ὑφαινόμενα καὶ ὑπὸ τῶν κομψευομένων φορούμενα, ὥστε νὰ παραβάλλωνται ταῦτα πρὸς ἱστὸν ἀράχνης καὶ τούτου νὰ θεωρῶνται λεπτότερα[7], χαρακτηριζόμενα ὡς *ἀράχνια* ὑφάσματα[8] ἢ χιτῶνες *ἀραχνώδεις*[9] ἢ «χιτῶνες οἷς ἀραχνῶν μίτος ἐρίσειεν ἄν»[10] ἢ ὡς ὑφασμένα διὰ νημάτων, ἅτινα ἦσαν «ἀραχνίων λεπτότερα»[11].

[1] Κλήμεντος, Παιδαγωγὸς 2 κεφ. 10. 109. Πβ. καὶ Δ. Μπαλάνου, Ἡ πολυτέλεια κατὰ τοὺς χρόνους τῶν πατέρων τῆς ἐκκλησίας (Νέα Σιών, τόμ. 17. σ. 421).

[2] Κλήμεντος, Παιδαγωγὸς 2 κεφ. 10. 107.

[3] Κλήμεντος, Παιδαγωγὸς 3 κεφ. 3. 1 (1. 245. 4 Stählin).

[4] Γρηγόριος Θεολόγος, P. G. 35. 800.

[5] Γρηγόριος Θεολόγος, P. G. 35. 773.

[6] Μιχαὴλ Ψελλοῦ, Εἰς τὴν θυγατέρα Στυλιανὴν πρὸ ὥρας γάμου τελευτήσασαν (Κ. Σάθα, Μεσ. Βιβλ. 5. 72).

[7] Χρυσόστομος, P. G. 58. 501, 62. 259. Οἱ συνεχίζοντες τὸν Θεοφάνη 318. 16.

[8] Γρηγόριος Θεολόγος, P. G. 36. 24. Ἰωάννου Καμενιάτου, Εἰς τὴν ἅλωσιν τῆς Θεσσαλονίκης (Οἱ συνεχίζοντες τὸν Θεοφάνη 568.17.

[9] Διήγησις τοῦ Διγενῆ 6. 782 (Legrand). Εὐσταθίου, Τὸ καθ' Ὑσμίνην καὶ Ὑσμινίαν δρᾶμα Β'. 3.3. Ὁ αὐτὸς αὐτόθι (Δ'. 12. 1) ὁμιλεῖ καὶ περὶ περικαλύμματος τῆς κεφαλῆς «ἐξ ἀραχνώδους λίνου».

[10] Tafel, Eustathii opuscula 304. 68.

[11] Γεωργίου Βούρτζου, Λόγος εἰς τὴν ἁγίαν καὶ Μεγάλην Πέμπτην (Βασ. Γεωργιάδου, Μιχαὴλ Ἀκομινάτου τοῦ Χωνιάτου καὶ Γεωργίου Βούρτζου μητροπολιτῶν Ἀθηνῶν λόγοι σ. 49). Περὶ ἀραχνίων μίτων ὁμιλεῖ καὶ ὁ Βαλσαμῶν ἑρμηνεύων τὸν 74ον κανόνα τοῦ Μ. Βασιλείου (Ράλλη—Ποτλῆ, Σύνταγμα 4. 237.) Ἴσως καὶ τὸ στιχάριον ἀραγνίτιον τὸ ἀναφερόμενον ἐν παπύρῳ τῶν Βυζαντινῶν χρόνων (J. Maspero, Papyrus Grecs d'époque Byzantine I. 30. 84) νὰ εἶναι τὸ ἀραχνοῦφαντον στιχάριον.

Οὐχὶ δὲ μόνον πρὸς ἀράχνης ἱστὸν τὰ τοιαῦτα λεπτὰ ὑφάσματα καὶ φορέματα παρεβάλλοντο, ἀλλὰ καὶ πρὸς ἀέρα, διὰ τὸ κοῦφον καὶ διαφανές.

Οὕτω Γρηγόριος ὁ Θεολόγος ὁμιλεῖ διὰ τὰ ἐκ λίνου καὶ σηρῶν *ἀέρια ὑφάσματα*[1], λέγει δὲ κατὰ τὸν Θ'. αἰῶνα καὶ τὸ ὀνειροκριτικὸν τοῦ Ἀχμὲτ ὅτι τὰ *ἀερώδη* ὑφάσματα ἁρμόζει νὰ φέρωσιν οἱ μεγιστᾶνες καὶ ὁ βασιλεύς[2], ὁμιλεῖ δὲ μετὰ ἕνα αἰῶνα, ἢ καὶ ἐπὶ πλέον, ὁ Λογγιβάρδος μετὰ περιφρονήσεως περὶ τῶν φερόντων τὰ ἐκ λίνων καὶ σηρῶν *ἀέρια* ὑφάσματα[3].

Δύο αἰῶνας μετὰ ταῦτα καὶ ὁ Θεσσαλονίκης Εὐστάθιος ὡμίλησε δι' ὕφασμα τὸ ὁποῖον ὁ βλέπων ἐνόμιζεν ὅτι ἐθεώρει «πεφωτισμένον ἡλίῳ ἀέρα»[4], λέγουσι δὲ καὶ σήμερον «ροῦχο ἀερᾶτο» τὸ λεπτότατον φόρεμα, καὶ ἐν ποιήμασι τῆς Ἰθάκης ἀναφέρεται τὸ «ἀγερινὸ φουστάνι»[5].

Σήμερον πολλάκις ὁ ἀέρας καὶ ὁ ἄνεμος συγχέονται, ἐκλαμβανομένου τοῦ ἑνὸς ἀντὶ τοῦ ἑτέρου, ἡ σύγχυσις δ' αὕτη εἶναι καὶ *παλαιοτέρα*· οὐδόλως λοιπὸν ἄπορον ἂν καὶ οἱ συγγραφεῖς ὁμιλῶσι δι' ὑφαινόμενον «ἱστὸν ἀράχνης ἀνεμιαῖον»[6].

Τὰ ἐν τοῖς ἀνωτέρω λοιπὸν στίχοις ἀναφερόμενα λινᾶ ἀνεμίτσια, τὰ μὲ τὸν ἄνεμον γλωσσικῶς συνδεόμενα, οὐδὲν ἄλλο εἶναι ἢ φορέματα κατεσκευασμένα ἐκ λεπτοῦ λινοῦ ὑφάσματος, ὅπερ εἶναι οἱονεὶ ἄνεμος[7]. Τὰ ἀνεμίτσια ταῦτα *πεντανέμια* νῦν ἐν Περιστάσει τῆς Θράκης καλοῦνται[8].

Ἐν τέλει ἂς προστεθῇ ὅτι τὸ λεπτὸν λινοῦν ὕφασμα ἐν τῇ Ἀχιλληΐδι ἐπ' ἴσης χαρακτηρίζεται ὡς ἄχνη[9], παρομοίωσις γνωστὴ καὶ σήμερον, ἀφ' οὗ ἐν Σάμῳ παννὶ *ἀχνόλαστο* λέγεται τὸ ἀραχνοΰφαντον.

ΦΑΙΔΩΝ ΚΟΥΚΟΥΛΕΣ

---

[1] Γρηγόριος Θεολόγος, P. G. 35. 877.

[2] Ἀχμὲτ, Ὀνειροκρ. κεφ. 157 σ. 117. 6 (Drexl).

[3] N. Festa, Longybardos (Βυζάντιον 6. 116).

[4] Tafel, Eustathii opuscula 328. 77.

[5] Ἀπὸ τετράμορφο βουνὸ μιὰ κόρη κατεβαίνει
κι' εἶχε ψιλὸ πουκάμισο κι' ἀγερινὸ φουστάνι.

Φώτου Γιοφύλλη, Θιακὰ μοιρολόγια (Ἡμερολ. τῆς Μεγάλης Ἑλλάδος 1926 σ. 267.)

[6] Ἀστέριος Ἀμασείας, P. G. 40. 165.

[7] Ὀρθῶς ὁ Hesseling, L'Achilléide Byzantine σ. 142 μεταφράζει τὸ ἀνεμίτσια διὰ τοῦ vêtements légers.

[8] Κατὰ πληροφορίας τοῦ Ἀρχείου τοῦ Ἱστορικοῦ Λεξικοῦ.

[9] Κι' ὁλόγυμνην τὴν ἔκδυσεν μετὰ λινοῦ καὶ μόνου
τὸ δὲ λινὸν εἰς τὸ ἐκ παντὸς ἦτον ὡς ἄχνη μόνον.

Στίχ. 1249 N.

Η ΕΛΛΑΣ ΚΑΤΑ ΤΟΝ ΕΒΛΙΑ ΤΣΕΛΕΜΠΗ[1]

Μετάφρασις καὶ ἔλεγχος τοῦ «Ὁδοιπορικοῦ» (σεγιαχατναμὲ) τοῦ Τούρκου περιηγητοῦ μετὰ παρατηρήσεων.

Ἔπαινος[2] *τῆς πόλεως Βασλὰκ (Vachlak).*

Ἐντὸς τοῦ ἐδάφους τῆς διοικήσεως Καβάλλας, εἶναι μικρὰ συμπαθὴς πολίχνη ἐξαρτωμένη ἐκ τῆς πόλεως Μπερεκετλῆ[3] ἐντὸς εὐρείας κοι-

---

√ [1] Συνεχίζοντες τὴν εἰς τὸν περυσινὸν τόμον τῆς «Ἐπετηρίδος τῆς Ἑταιρείας Βυζαντινῶν Σπουδῶν» (σελ. 486-514) δημοσιευθεῖσαν κριτικὴν ἀνάλυσιν καὶ ἐν τοῖς πλείστοι, αὐτολεξεὶ μετάφρασιν τῶν περὶ Μακεδονίας κεφαλαίων τοῦ «Ὁδοιπορικοῦ» τοῦ Ἐβλιᾶ Τσελεμπῆ, δίδομεν ἤδη τὴν συνέχειαν τούτων κατὰ πιστὴν μετάφρασιν τοῦ τουρκικοῦ κειμένου, μετὰ παρατηρήσεων εἰς σημειώσεις. Προηγουμένως ὅμως ὀφείλομεν μίαν ἐπεξήγησιν εἰς τὰ περὶ Σεντερκισί, Σεντὲρ-καπισὶ ἢ Σεντερκαψὶ (Βλ. «Ἐπετηρὶς τῆς Ἑταιρείας Βυζαντινῶν Σπουδῶν» Τόμ. ΙΔ', σελ. 498). Διηρωτώμεθα τότε καὶ ἠρωτῶμεν τοὺς ἐκ τῶν ἡμετέρων εἰδικούς, ποία εἶναι ἡ κατὰ τὸν Ἐβλιᾶ σπουδαία αὕτη πόλις, ἡ ἔχουσα καὶ νομισματοκοπεῖον, ἐκλιποῦσα δὲ σήμερον καθ' ὁλοκληρίαν. Ὁ Ἐβλιᾶ παρῆγε τὸ ὄνομα αὐτῆς ἐκ τοῦ Ἕλληνος φιλοσόφου Σεντερκαψὶ (!), ὅστις ἀνεκάλυψε δῆθεν τὰ οὐχὶ μακρὰν αὐτῆς κείμενα ἀργυρωρυχεῖα.

Ὡς ἠδυνήθημεν ἤδη νὰ διαπιστώσωμεν κατόπιν σχετικῆς ἐρεύνης, πρόκειται περὶ τοῦ χωρίου «Σιδηροκαύσιον» ἢ «Σιδηρόκαψα» ἢ «Σιδηρόκαυσα» κειμένου ἐν τῇ Χαλκιδικῇ χερσονήσῳ. Τὸ χωρίον τοῦτο σχετίζεται στενῶς πρὸς τὴν ἱστορίαν τοῦ Ἁγίου Ὄρους. Παρ' αὐτὸ ἵδρυσεν Ἰωάννης ὁ Κολοσσὸς κατὰ τὸν Θ' αἰῶνα τὴν ὁμώνυμον μονήν. Ἡ ὕπαρξις τοῦ χωρίου τούτου ἐλησμονήθη, ὡς φαίνεται, τόσον, ὥστε ὁ κ. Ἀθ. Σ. Παλαμήδης, ὅστις διῆλθε τὸν βίον του ἐν τῇ Χαλκιδικῇ, γράφων περὶ τῶν χρυσωρυχείων, ἀργυρωρυχείων κλπ. τῆς Χαλκιδικῆς νὰ λέγῃ ἐν τῇ ἐφημερίδι «Ἑστίᾳ» ὅτι δὲν ἤκουσε ποτέ τι περὶ Σιδηροκαύσης. Δὲν εἶναι ἀπίθανον νὰ περισυνέλεξεν ὁ Ἐβλιᾶ παλαιὰς φήμας περὶ τῆς μυστηριώδους ταύτης πόλεως καὶ νὰ ἔγραψε περὶ αὐτῆς ὡς ἂν τὴν εἶδεν ὑπάρχουσαν. Θὰ ἦτο καὶ τοῦτο μία ἀκόμη τερατολογία του.

[2] Ἡ λέξις «ἔπαινος» (sitaish) εἶναι ἐνταῦθα εἶδος κοσμητικοῦ ἐπιθέτου, τόπον ἐπέχοντος τῆς λέξεως «περιγραφή».

[3] Ὁ ἐκδότης λέγει ὅτι ὑπάρχει εἰς ἄλλο χειρόγραφον γραφὴ «Περεκιλῆ» (;).

λάδος μὲ δέκα πέντε μικρὰ χάνια κεραμοσκεπῆ καὶ σχιστολιθοσκεπῆ, 15 πρατήρια, 1 λουτρῶνα καὶ 200 ἐν ὅλῳ κεραμοσκεπεῖς οἰκίας ἐν καλῇ καταστάσει μὲ ἀμπέλους καὶ κήπους.

Ἐκεῖθεν ὁδοιπορήσαντες ἐπὶ ἡμίσειαν ὥραν, προσεκλήθημεν ὑπὸ πλείστων ὅσων καλῶν φίλων εἰς τὰς ἐν τῇ πόλει Πραβίστα οἰκίας των.

Τὰ τῆς πόλεως Πραβίστας (Πραβίου).

Κεῖται εἰς τοὺς πρόποδας ὑψικαρήνου ὄρους, Δ. τῆς πόλεως τοῦ Ὀρφανοῦ καὶ Δ. τοῦ φρουρίου τῆς Καβάλλας, εἰς ἀπόστασιν ἑνὸς κονακίου (ἤτοι σταθμοῦ) ἀπὸ τοῦ Ὀρφανοῦ καὶ τῆς Καβάλλας.

Εἶναι πόλις μικρά, πέριξ δ' αὐτῆς ὑπάρχουν οἰκίαι τινὲς χρησιμεύουσαι ὡς ξενῶνες δι' ὁδοιπόρους. Ἀποτελεῖ δικαστικὴν περιφέρειαν ναΐπη (ἱεροδίκου) καὶ ὑποδιοίκησιν (βοεβοδαλὶκ τοῦ σαντζακίου (διοικήσεως) Καβάλλας. Ἔχει 300 ἐν συνόλῳ οἰκίας ἐν καλῇ καταστάσει, μὲ στέγην ἐκ σχιστολίθου, μὲ κήπους καὶ ἀμπέλους, πρὸς δὲ ἓν τζαμίον, ἕνα μικρὸν εὐκτήριον οἶκον (μεστζίτ)[1], τρία ἐν συνόλῳ μικρὰ χάνια, ἕνα λουτρῶνα καὶ ἐπαρκῆ μικρὰ πρατήρια. Ξενισθέντες ἐνταῦθα μίαν νύκτα καὶ ἑστιασθέντες πλουσίως μετέβημεν ἐντεῦθεν εἰς

τὴν πόλιν Ράχοβα[2].

ὅπου καὶ ἐπρογευματίσαμεν. Καὶ αὕτη εἶναι βοεβοδαλίκιον καὶ δικαστικὴ περιφέρεια ναΐπη ἐντὸς τοῦ ἐδάφους τοῦ σαντζακίου Καβάλλας.

Ἔχει 300 οἰκίας, ἓν τζαμίον, ἓν μεστζίτιον, ἕνα λουτρῶνα καὶ δύο χάνια. Ἡ πόλις αὕτη κεῖται δεξιόθεν τῆς πόλεως Πραβίστας. Δὲν κατελύσαμεν εἰς τὴν Ράχοβαν καὶ διήλθομεν αὐθημερὸν εἰς

τὸν σταθμὸν τοῦ Σιγιρ-Μπερεκετλῆ (Μικροῦ Μπερεκετλῆ).

Καὶ ἡ πόλις αὕτη εἶναι βοεβοδαλίκιον τοῦ Σαντζακίου Καβάλλας, ἀλλ' εἶναι ἄλλη ὑποδιοίκησις (καζᾶς). Δὲν εἶναι πόλις τόσον μεγάλη καὶ τόσον εὐποροῦσα, ἀλλ' ὡς ἡ παρὰ τὸν νομὸν Σιβὰζ (Σεβαστείας πόλις Ντε-

[1] Ἡ λέξις «μεστζίτ», προφερομένη εἴς τινας ἀραβικὰς διαλέκτους (π. χ. ἐν Αἰγύπτῳ) καὶ μ α σ γ κ ί τ, παρελήφθη εἰς τὰ κείμενα τῶν ἡμετέρων βυζαντινῶν ἱστορικῶν ὡς «μασγίδιον».

[2] Τὸ Σλαυϊκὸν τοῦτο τοπωνύμιον (ἐξ οὗ καὶ ἡ ἡμετέρα Ἀράχοβα) γράφει ὁ Ἐβλιᾶ «Ράχ-οβά», ὡς νὰ ἦτο τουρκικὸν σημαῖνον «πεδιὰς τοῦ Ράχ».

ρεντὲ[1] κεῖται ἐπὶ ὡραίας καὶ καταρρύτου πεδιάδος, καταφύτου ἐξ ἀμπέλων. Οἱ κῆποι καὶ οἱ ἀμπελῶνές της κατέκλυσαν τὰ πέριξ. Ἐρείκια ὡς τὰ ἴδικά της δὲν ὑπάρχουν εἰς ὅλην τὴν οἰκουμένην. Εἶναι ἓν εἶδος μικρῶν κιτρίνων, ὡραίων, γλυκέων καὶ χωνευτικῶν κορομήλων, ὡραιοτέρων καὶ γλυκυτέρων ἀπὸ τὰ τῆς Περσίας, τῆς Βουχάρας, τοῦ Μαρντὶν[2] καὶ τῆς Ντερεντέ. Ἐξ αὐτῶν παρασκευάζεται ἡδύποτον[3], τὸ ὁποῖον δροσίζει καὶ ἀνανεώνει τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ ἀνθρώπου. Καὶ μάλιστα εἰς ἐκ τῶν ἀρχιοψοφυλάκων (κελαρτζῆ-μπασῆ) τοῦ ἐσωτερικοῦ τῶν ἀνακτόρων τῆς ὀθωμανικῆς δυναστείας ἔρχεται ἐδῶ καὶ ξηραίνων πολλὰ φορτία κορομήλων μεταφέρει αὐτὰ διὰ τὸν Σουλτάνον. Εἰδικῶς δὲ ἔρχεται ἐδῶ κατ' ἔτος ὁ ἀγᾶς τοῦ στρατοῦ τῆς ξηρᾶς. Ὅλοι οἱ κάτοικοι τῆς πόλεως ταύτης εἶναι κηπουροί. Αἱ οἰκίαι των κεῖνται εἰς ἀρκετὴν ἀπόστασιν ἡ μία ἀπὸ τῆς ἄλλης, οὕτως ὥστε κατοικοῦν ἐντὸς κήπων. Δὲν γνωρίζω ὅμως πόσαι εἶναι αἱ οἰκίαι, διότι δὲν εἶναι ἐκτισμέναι ἐπὶ τῇ βάσει σχεδίου. Ὑπάρχουν ὅμως τζαμία καὶ μεστζίτια, μικρὰ χάνια, εἷς λουτρὼν καὶ ἐπαρκὴς ἀριθμὸς πρατηρίων. Ἐκεῖθεν πορευθέντες μίαν ὥραν ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Δράμας ἐφθάσαμεν εἰς

τὸ φρούριον Φιλιμπετζὶκ (=Μικρὰ Φιλιππούπολις).

Καὶ τοῦτο κεῖται ἐντὸς τοῦ σαντζακίου Καβάλλας, ἐντὸς τοῦ δήμου (ναχιὲ) Μπερεκετλῆ. Ἡ ἅλωσις αὐτοῦ ἔγινεν ἐν ἔτει Ἐγίρας .... ὑπὸ τοῦ Γαζῆ Ἐβρενός[4]. Λέγεται ὅτι ἦτο καθέδρα τοῦ φιλοσόφου Φιλικὸς[5] κατὰ τὴν θερινὴν περίοδον.

Τὸ φρούριον αὐτὸ εἶναι σήμερον μικρόν, σχήματος στρογγύλου, μὲ τεῖχος χαμηλόν. Δὲν ὑπάρχει ἄλλο φρούριον μὲ μάρμαρα τόσον λευκά, ὅσον τὰ τοῦ θόλου τοῦ ἐδῶ λουτρῶνος, πλὴν ἴσως τῶν μαρμάρων τῆς ἐν Συρίᾳ Μπααλμπὲκ (Ἡλιουπόλεως), ἐν τῇ πεδιάδι τῆς Μπααλμπέκ. Ἡ ἀρχιτεκτονικὴ τέχνη τοῦ ἀριστοτέχνου μηχανικοῦ τοῦ φρουρίου τούτου τοῦ Φιλιμπετζὶκ δὲν ἀπαντᾶται εἰς ἄλλο φρούριον. Δὲν ὑπάρχουν ὅμως εἰς τὸ

[1] Εἶναι πιθανῶς τὰ Λάρανδα (Ναρεντὲ) τῆς Καραμανίας, σήμερον Καραμάν, ἕδρα τῆς ὁμωνύμου ὑποδιοικήσεως τοῦ νομοῦ Κόνια (Ἰκονίου).

[2] Πόλις τῆς Τουρκίας ἐν τῇ Ἄνω Μεσοποταμίᾳ εἰς ἀπόστασιν 81 χιλιομέτρων ΝΑ. τῆς Διαρβεκίρης (Ἀμίδης).

[3] Τουρκιστὶ h o c h a b. Ἡ λέξις εἶναι περσική, σύνθετος ἐκ τοῦ χ ὸ ς = γλυκὺς καὶ ἄ π = ὕδωρ (ἡδύποτον), τὸ κοινῶς λεγόμενον «χοσάφι».

[4] Βλέπε περὶ τοῦ ἐξωμότου τούτου πολεμιστοῦ ἐν Ἐπετηρίδι τῆς Ἑταιρείας Βυζαντινῶν Σπουδῶν, Τ. ΙΔ', σελ. 508.

[5] Βλ. περὶ τούτου εἰς σελ. 508, Τ. ΙΔ', Ἐπετηρίδος Ἑταιρείας Βυζαντινῶν Σπουδῶν.

φρούριον τοῦτο ἄνθρωποι, οὔτε τρόφιμα δι' ἀνθρώπους. Καὶ ἡ κάτω, ἔξω τοῦ φρουρίου συνοικία (βαρός), δὲν εὑρίσκεται εἰς τόσον καλὴν κατάστασιν, Ἔμειναν μόνον ὅσον ἓν περίπου χωρίον, 70—80 οἰκίαι μὲ στέγην ἐκ σχιστολίθου. Ἀλλ' ἐκ τούτων πολλαὶ εἶναι μνημεῖα περίεργα, παράδοξα καὶ ἐνδιαφέροντα. Ὅλαι εἶναι ἐκ μαρμάρου μὲ φλέβας (σωμακί), τοιούτου, ὥστε ὁ βλέπων, μὰ τὸν θεόν, ἐξίσταται. Ἴσως τόσον ἀξιοθέατα εἶναι μόνον ἡ ἐν Ἀνατολῇ πόλις Ἀϊδιντζίκ[1], τὰ Μύλασα[2], τὰ ἐρείπια τῆς Ἐφέσου, τῆς Μπαλὰτ[3] καὶ τῆς ἐπὶ τῶν ὀχθῶν τῆς λίμνης Βὰν πόλεως Ἀχλάτ.

Κάτωθεν τῶν βράχων τοῦ ὀχυροῦ τούτου τοῦ Φιλιμπετζὶκ ἀναβρύουν ὕδατα διαυγῆ ὡς τὸ ἀθάνατο νερό, τὰ ὁποῖα τὸν Ἰούλιον εἶναι ψυχρὰ ὡς πάγος. Παντὸς εἴδους νεαραὶ συρρέουν εἰς τὰς παντοειδεῖς μεγάλας δεξαμενάς, παραμένουν εἰς τὰς ὄχθας καὶ ἐξερχόμεναι κατόπιν κυκλοφοροῦν. (Παράδοξον παράδειγμα μιμήσεως). Παρὰ τὰς μεγάλας ταύτας δεξαμενὰς ὑπάρχει τετράπλευρος θόλος λουτρῶνος ἐξ ἑνὸς μονολίθου μαρμάρου. Εἰς παλαιοὺς χρόνους κἄποιος παλαιστὴς ἐφορτώθη τὸν λίθον τοῦτον εἰς τοὺς ὤμους του καὶ μετέφερεν αὐτὸν ἐδῶ, ὅπου τὸν ἐτοποθέτησεν ἐπὶ τοῦ τάφου τῆς θυγατρὸς τοῦ διασήμου φιλοσόφου «Φιλίκου». Κἄποιος δὲ γλύπτης ἐλάξευσε τὸν λίθον καὶ κατεσκεύασε τεχνητὸν θόλον. Εἶναι ἀξιοθέατος. Ἀκόμη καὶ εἰς τὴν σημερινὴν κατάστασίν του εἶναι ἀδύνατον νὰ μετακινήσουν αὐτὸν ἀπὸ τὴν θέσιν του δέκα χιλιάδες ἄνθρωποι ἡνωμένοι, ἐνῷ κατὰ τοὺς πρώτους αἰῶνας εἷς παλαιστὴς ἀνήγειρεν αὐτόν[4]. Διατηρεῖται ἀκόμη γεγραμμένον ἐπὶ τοῦ μαρμαρίνου αὐτοῦ θόλου μὲ ἑλληνικὰ γράμματα τὸ ὄνομα τῆς θυγατρὸς τοῦ φιλοσόφου Φιλίκου, ὡς καὶ τὸ τοῦ ἐπωμισθέντος τὸν λίθον παλαιστοῦ. Τὸ ὄνομα τοῦ παλαιστοῦ εἶναι «Ἀμλάκα» (ἢ «Ἀμελάκα»). Ὑπάρχουν εἰς τὸ μέρος τοῦτο χιλιάδες σαρκοφάγων (τάφων) ἐκ μονολίθου μαρμάρου, ὡς καὶ χιλιάδες ὑποδειγματικῶν μνημείων, τόσων ὥστε, ἂν ἀπαριθμήσωμεν τὸ «χαραμπιστὰν» (=τόπον ἐρειπίων) τοῦτο, θὰ ἦτο μεγάλη ἀπώλεια χρόνου.

Ἐκεῖθεν τραπέντες πρὸς Δ. μετέβημεν εἰς τὸ χωρίον «Μποϊρὰζ» (Καριέϊ-Μποϊράζ ἤτοι χωρίον τοῦ Βορρᾶ)[5]. Εἶναι χωρίον βουλγαρικόν. Ἐκεῖθεν βαδίσαντες πάλιν πρὸς Δ. ἐφθάσαμεν εἰς

[1] Κωμόπολις ἐπὶ τῆς χερσονήσου τῆς Κυζίκου παρὰ τὴν ἀρχαίαν Κύζικον. Ἐκεῖθεν ἐξεκίνησε τὸ σῶμα τῶν ὑπὸ τὸν Σουλεϋμὰν πασᾶ, υἱὸν τοῦ Σουλτάνου Ὀρχάν, Τούρκων, τὸ ὁποῖον νύκτωρ, ὑπὸ ἀβληχρὸν φῶς (ἀϊντιντζὶκ) διεπεραιώθη διὰ τῆς Προποντίδος ἐξ Ἀσίας εἰς Εὐρώπην.

[2] Πόλις τῆς Καρίας.

[3] Μικρὰ πόλις τῆς ὑποδιοικήσεως Σεβκὲ (Σωκίων), τοῦ νομοῦ Ἀϊδινίου.

[4] Εἰς ἄλλο χειρόγραφον προστίθενται αἱ λέξεις: «εἰς τοὺς ὤμους του καὶ τὸν μετέφερε».

[5] Κατ' ἄλλην γραφὴν «Ποϊράν».

τὴν πόλιν-σταθμὸν Ντοξὰτ (Δοξᾶτον), ἐπίγειον παράδεισον[1].

Εἶναι παραδείσιος πόλις ἐντὸς τοῦ καζᾶ τῆς Δράμας, εἰς τὴν πεδιάδα τῆς Δράμας, κατάφυτος ἐξ ἀμπέλων, μὲ 300 οἰκίας, ἓν τζαμίον, ἓν μεστζίτιον, ἕνα λουτρῶνα, χάνιά τινα καὶ μερικὰ πρατήρια. Τὸ κλίμα της εἶναι ὑπέροχον, τὰ δὲ κτίριά της ὡραῖα. Εἶναι τόπος εὔφορος. Ἕδρα ναΐπη (ἱεροδίκου) καὶ βακουφικῆς ὑπηρεσίας. Ἐγὼ[2] δὲν εἶδον καθόλου τὰ μέρη ταῦτα, ἀλλὰ μεταβαίνων ἀπὸ πόλεως εἰς πόλιν, ὁτὲ μὲν πρὸς Β. ὁτὲ δὲ πρὸς Ν. πρὸς Α. ἢ πρὸς Δ., ἐτράπην πάλιν πρὸς Β., διελθὼν δὲ διὰ τοῦ χωρίου Τσατάλτζα ἔφθασα εἰς τὴν 6 ὥρας ἀπὸ τῆς Καβάλλας ἀπέχουσαν

Δράμαν (Ντιράμα)

Εἶναι συμπαθὴς πολίχνη κειμένη ἐντὸς τοῦ Καζᾶ Δράμας, παρὰ τοὺς πρόποδας τοῦ ὄρους .....[3]

Αἱ προσόψεις ὅλων τῶν εὐαγῶν καθιδρυμάτων της εἶναι ἐστραμμέναι πρὸς τὸν «κυμπλέ[4] ....» Ἔχει 360 ἐν συνόλῳ κεραμοσκεπεῖς οἰκίας, τέσσαρα μιχρὰπ (εὐκτηρίους βωμούς). Τὸ τζαμίον της διατηρεῖται καλῶς, Ἔχει ἕνα μεδρεσὲ (ἱεροδιδασκαλεῖον), μίαν σχολήν, ἕνα τεκκὲν (μοναστήριον δερβισῶν), ἕνα λουτρῶνα, δύο χάνια. Πλεῖσται ὅσαι εἶναι αἱ ἄμπελοι καὶ οἱ κῆποί της. Ἡ βαμβακοπαραγωγή της εἶναι ἄφθονος, ὡς ἐκ τούτου δὲ ὅλοι οἱ κάτοικοί της ὑφαίνουν ὕφασμα σκηνῆς. Ἐντεῦθεν ἀποστέλλεται τὸ σκηνόπανον εἰς ὁλόκληρον τὴν Ὀθωμανικὴν αὐτοκρατορίαν. Τὸ κλίμα της εἶναι λαμπρὸν καὶ ὡς ἐκ τούτου ὁ ὡραιόκοσμός της[5] εἶναι πολύς. Ἐκεῖθεν μετέβην εἰς:

τὴν κοιλάδα τῆς Δράμας, ἤτοι τὸ φρούριον τῆς Δράμας.

Εἶναι καὶ τοῦτο ἓν τῶν θερέτρων τοῦ Φιλίκου καὶ τοῦ Ἕλληνος Ἀλεξάνδρου. Τοῦ ἐπιγείου τούτου παραδείσου τὸ ἑλληνικὸν ὄνομα εἶναι Δυ-

[1] Ὁ Ἐβλιᾶ γράφει «μπὰγ-ἐρέμ». «Ἐρὲμ» εἶναι τὸ ὄνομα θρυλικοῦ κήπου ἐν Συρίᾳ ἢ Ἀραβίᾳ. Διὰ δὲ τοῦ «Μπὰγ-ἐρέμ» ὑποδηλοῦσιν οἱ Τοῦρκοι ποιηταὶ τὸν ἐπίγειον παράδεισον.

[2] Ὁ Ἐβλιᾶ γράφει «ὁ πτωχός».

[3] Τὸ ὄνομα τοῦ ὄρους λείπει ἐκ τοῦ πρωτοτύπου.

[4] «Κυμπλὲ» λέγεται τὸ μέρος πρὸς τὸ ὁποῖον στρέφονται οἱ Μουσουλμάνοι προσευχόμενοι, ὅπερ εἶναι ἡ ἱερά των πόλις Μέκκα, ἄρα πρὸς Ν.

[5] Εἰς ἓν χειρόγραφον γράφεται «μαχμποὺπ» (γένους ἀρσενικοῦ), εἰς ἄλλο «μαχμπουμπέ», (θηλυκοῦ).

ράμα (Ντυράμα). Ἐκυριεύθη ἐκ τῶν χειρῶν τῶν ἀπίστων Ἑλλήνων καὶ Βουλγάρων τὸ 787ον ἔτος τῆς Ἐγείρας (=1384)[1], κατὰ τὴν βασιλείαν τοῦ Σουλτάνου Γαζῆ Μουρὰτ Α΄ τοῦ Χουδαβεντιγκιὰρ[2] ὑπὸ τοῦ Γαζῆ Ἐβρενός. Κεῖται εἰς τὸ ἐγιαλέτιον[3] τῆς Ρούμελης, ἐντὸς τῆς διοικήσεως (σαντζακίου) . . . . . εἶναι δὲ βοεβοδαλίκιον (ὑποδιοίκησις). Ἀποτελεῖ δικαστικὴν περιφέρειαν καζᾶ (δηλαδὴ καδῆ, ἤτοι ἱεροδίκου) μὲ βαθμὸν μισθοδοσίας 150 ἄσπρων. Ἡ περιοχὴ τοῦ ναχιὲ (δήμου) ἀριθμεῖ . . . . χωρία. Εἶναι ὑποδιοίκησις ἐκτάκτως εὔφορος, διότι οἱ ραγιᾶδές του (οἱ μὴ μουσουλμάνοι ὑπήκοοι) εἶναι ἄνθρωποι πλούσιοι[4], πιστοὶ εἰς τὸν ἱερὸν νόμον (σερί). Ἔχει σεϊχ-ουλ-ἰσλάμην (θρησκευτικὸν ἀρχηγὸν τῶν μουσουλμάνων), *νακὶμπ-ουλ-ἐσρὰφ* (ἀντιπρόσωπον τῶν σεριφῶν, ἤτοι ἡγεμόνων τῆς Μέκκας), κεχαγιᾶ-γερῆ (ἀξιωματικὸν) τῶν σιπαχήδων καὶ ἀρχηγὸν τῶν γενιτσάρων τῆς πόλεως[5], ναΐπην (ἱεροδίκην) τῆς πόλεως, ἄρχοντα τῆς πόλεως κεχαγιᾶν (δήμαρχον ἢ ἀγορανόμον) καὶ ἀγᾶν ἐπὶ τῶν φόρων (οἰκονομικὸν ἔφορον). Πλεῖστοι ὅσοι εἶναι οἱ ἀϊάνηδες (μουσουλμάνοι πρόκριτοί) της . . . . Εἰς τὸ πρανὲς τοῦ λόφου, ἐντὸς συνηρεφοῦς δάσους, ὑπάρχει τετράγωνον λιθόκτιστον κτίριον. Εἶναι ἠρειπωμένον φρούριον, ἔχον περίμετρον 2000 βημάτων. Δὲν ἔχει ντιζντάρην (φρούραρχον), οὔτε στρατιώτας, οὔτε πυρομαχικά. Ἔχει ὅμως δύο πύλας, ὧν ἡ μία ἐστραμμένη πρὸς

---

[1] Κατ' ἄλλο χειρόγραφον 861 (1457 ;) καὶ κατ' ἄλλο 872 (1468 ;). Καὶ αἱ μὲν δύο αὗται χρονολογίαι εἶναι ἀσφαλῶς ἐσφαλμέναι, διότι ἡ Δράμα δὲν κατελήφθη μετὰ τὴν ἅλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἀλλὰ πολὺ πρὸ ταύτης. Ἀλλὰ καὶ ἡ ὡς ὀρθὴ εἰς τὸ κυριώτερον χειρόγραφον φερομένη χρονολογία (787, ἤτοι 1385) εἶναι μακρὰν τῆς ἀληθείας, διότι, ὡς γενικῶς εἶναι δεκτόν, τὴν Δράμαν ἐκυρίευσαν οἱ Τοῦρκοι ἐπὶ Μουρὰτ Α΄. τὸ 1373, ὅτε κατεκτήθη ὁλόκληρος ἡ μακεδονικὴ αὕτη περιοχὴ μέχρι Βερροίας, Κιουστεντὶλ καὶ μέχρι Σαμακοβίου. Ὥστε καὶ ἐνταῦθα ὁ Ἐβλιὰ ἐλέγχεται ἀχρονολόγητος.

[2] Ἡ λέξις Χουδαβεντιγκιὰρ παράγεται ἐκ τῆς περσικῆς «χουδαβὲντ» (=κύριος), σημαίνει δὲ «μονάρχης», «ἡγεμών», «ἀρχηγός». Ἐδόθη ὡς τίτλος (κοσμητικὸν ἐπίθετον) εἰς τὸν σουλτάνον Μουρὰτ Α΄ (τὸν Ἀμουράτην) καὶ ἐκ τούτου ὡς τοπωνύμιον εἰς τὴν γενικὴν διοίκησιν (βιλαγέτιον) Προύσης, τῆς ὁποίας ὁ Μουρὰτ ἐχρημάτισε γενικὸς διοικητής, ὅτε ἦτο διάδοχος τοῦ θρόνου.

[3] Οὕτως ὠνομάζοντο παλαιότερον τὰ βιλαγέτια, ὄντα ὅμως μεγαλείτ_α τούτων.

[4] Ὁ Ἐβλιᾶ γράφει «μπάϋ», τὸ ὁποῖον σημαίνει ἄνθρωπος εὔπορος, ἀρχηγός. Εἶναι ἀρχαία τουρκικὴ λέξις, ἥτις ἀντικατέστησεν εἰς τὴν μετακεμαλικὴν (σημερινὴν) τουρκικὴν τὸ «ἐφέντη» μὲ τὴν σημασίαν τοῦ «κύριος». Τὸ «μπάϋ» ὑπάρχει καὶ εἰς τὴν παλαιὰν βουλγαρικὴν (π. χ. Μπάϋ-Γκάνιο).

[5] Ἐδῶ ὁ Ἐβλιᾶ μεταχειρίζεται τὸν ἐν τῇ διοικητικῇ γλώσσῃ ἀνύπαρκτον ὅρον «τατζντάρ», ὅστις σημαίνει κυριολεκτικῶς «ὁ φέρων τὸ στέμμα», ὁ ἡγεμὼν καὶ δίδεται μόνον εἰς τοὺς ἡγεμόνας. Μετεφράσαμεν «ἄρχων», μὴ γνωρίζοντες ποῖον διοικητικὸν ὑπάλληλον ἢ προὔχοντα ἐννοεῖ ὁ περιηγητής μας.

Α. καὶ ἡ ἄλλη πρὸς Λ. Ἐντὸς τοῦ περιβόλου τοῦ φρουρίου ὑπάρχουν 200 ἐν συνόλῳ μικραὶ κεραμοσκεπεῖς, λιθόκτιστοι οἰκίαι μὲ κήπους[1]. Δὲν ἔχει ἀπὸ τὸ ἓν μέρος χάνδακα. Ἔχει διακόσμητον τζαμίον, λεγόμενον «τζαμίον τοῦ βέη» (μπέη-τζαμισί). Τούτου ἡ ἐνορία εἶναι ἐλαχίστη.

Περὶ τὸ «βάρος» (τῆς ἔξω τοῦ φρουρίου πόλεως) Δράμας.

Ἔχει ἑπτὰ ἐν συνόλῳ συνοικίας. Πρῶτον ἡ συνοικία (μαχαλᾶς).... μὲ 600 ἐν συνόλῳ καλῶς διατηρουμένας μεγάλας λιθίνους[2], ἀνωγείους καὶ κατωγείους οἰκίας, μὲ κήπους καὶ ἀμπελῶνας. Ἔχει 12 ἐν συνόλῳ σουλτανικὰ τζαμία καὶ ἄλλα. Πρῶτον ἐντὸς τῆς ἀγορᾶς εἶναι τὸ παλαιὸν τζαμίον τοῦ σουλτάνου Βαγιαζὶτ Βελῆ[3], θεοπειθὴς εὐκτήριος οἶκος παλαιοῦ ρυθμοῦ. Ἐκτὸς τούτου ὑπάρχει τὸ «Μολλᾶ-τζαμισί», τὸ «Ἀκ-Μεχμετ-ἀγᾶ-τζαμισί», τὸ «Μπουγιοὺκ-Τεκκὲ-τζαμισί, τὸ «Κιουτσοὺκ-Τεκκὲ-τζαμισί», ἐκτὸς δὲ τούτων 7 συνοικιακὰ μεστζίτια, 2 δημόσια ἱεροδιδακτήρια (μεδρεσέδες), 3 γραμματοδιδασκαλεῖα, 2 τεκκέδες δερβισῶν, 10 μικρὰ χάνια, εἷς λουτρών, εἷς χείμαρρος (ντερέ) μὲ κοίτην λιθόστρωτον χωρίζων τὴν πόλιν εἰς δύο. Ἐπ' αὐτοῦ ὑπάρχουν γέφυραι. Παρὰ τὰς ὄχθας τοῦ λιθοστρώτου τούτου χειμάρρου ὑπάρχουν 300 μαγαζεῖα. Δὲν ἔχει ὅμως λιθόκτιστον βεζεστένιον (ἐστεγασμένην ἀγοράν). Κἄποτε ὁ χείμαρρος οὗτος, ἑνούμενος θορυβωδῶς μὲ τὸν ἔνδον ρέοντα ποταμὸν Μπερνὰν[4], κατακλύζει καὶ παρασύρει τὰ πρατήρια ταῦτα, τὰ ὁποῖα πάλιν κτίζονται. Ἐντὸς τῆς ἀγορᾶς ταύτης ὑπάρχει παράδοξος ὑψηλὸς ξύλινος πύργος ὡρολογίου, τοῦ κώδωνος τοῦ ὁποίου ὁ ἦχος ἀκούεται εἰς ἱκανὴν ἀπόστασιν.

Περὶ τοῦ θαυμασίου κέντρου ἀναψυχῆς.

Ἐν μέσῳ τῆς πόλεως Δράμας, ἔμπροσθεν τοῦ παλαιοῦ τζαμίου (Ἐσκὶ-τζαμί), ὑπάρχει μεγάλη δεξαμενὴ ἀποτελοῦσα κέντρον συναθροίσεως. Εἶναι δεξαμενὴ ἀχανής, μαγαλειτέρα καὶ βαθυτέρα τῆς τοῦ Σαφὶ (Chaf'i)[5] μεγαλειτέρα ἀκόμη καὶ τῆς τοῦ εἰς τὸ θρησκευτικὸν δόγμα τοῦ Χανεφί[6]

---

[1] Εἰς ἄλλο χειρόγραφον φέρεται «χωρὶς κήπους».

[2] Τὸ διωρόφους ἐννοεῖ ἀνωγείους καὶ κατωγείους.

[3] Οὕτω καλεῖται Βαγιαζὴτ ὁ Β΄ (1481—1512).

[4] Κατ' ἄλλην γραφὴν «πρινάρι, ἤτοι δρῦς».

[5] Ὁ Σαφὶ (Chaf'i) εἶναι εἷς τῶν τεσσάρων ἰμαμῶν (μεγάλων ἱερονομοδιδασκάλων καὶ θεολόγων) τῆς μουσουλμανικῆς θρησκείας, οἵτινες εἶναι οἱ ἱδρυταὶ τῶν τεσσάρων ὀρθοδόξων δογμάτων τοῦ ἰσλαμισμοῦ.

[6] Ἕτερος τῶν τεσσάρων ἰμαμῶν τοῦ ἰσλαμισμοῦ, ἱδρυτὴς τοῦ δόγματος τῶν Χανεφιτῶν, ὅπερ πρεσβεύουν οἱ Τοῦρκοι καὶ οἱ Ἄραβες.

ἀνήκοντος Νουουμὰν-μπὲν-Σαμπίτ. Τοιαύτη δεξαμενή, τοιοῦτος τόπος ἀναψυχῆς, δὲν ὑπάρχει οὔτε εἰς τὴν Ρούμελην (τὴν χώραν τῶν Ρωμαίων), οὔτε ἐν Περσίᾳ, οὔτε εἰς τὸ Μπάλχ[1], οὔτε εἰς τὴν Βουχάραν, οὔτε εἰς τὸ Χορασάν[2], οὔτε εἰς τὴν Γερμανίαν. Ἀπὸ ἑκατὸν πηγὰς ἀναβρύουσιν ὕδατα καθάρια καὶ διαυγῆ ὡς κρύσταλλος, ῥέοντα ἐκ τῆς μεγάλης δεξαμενῆς εἰς μικροτέρας. Τὸ ἐξ ἑκάστης τῶν παραδεισίων τούτων πηγῶν ἀναβρύον ὕδωρ εἶναι ποτὸν ἡδὺ καὶ τόσον ψυχρόν, ὥστε ὁ ἄνθρωπος δὲν δύναται νὰ τὸ πίῃ ἐν ἀνέσει τὸν μῆνα Ἰούλιον. Πέριξ τῶν μεγάλων τούτων δεξαμενῶν ὑπάρχουν παντοειδῆ ἀνάκλιντρα, πλεῖστοι ὅσοι ὑπόγειοι θαλαμίσκοι καὶ καλλιτεχνικῶς διακόσμητα, ποικιλόχρωμα κελλία. Ἐντὸς τῆς μεγαλειτέρας τῶν δεξαμενῶν χωροῦν πεντακόσια πρόσωπα. Τὸ ὕδωρ φθάνει μέχρι τῶν μαστῶν τοῦ ἀνθρώπου. Τὸ ἐσωτερικὸν τῆς δεξαμενῆς καὶ αἱ ἐξωτερικαὶ πλευραί της εἶναι ὁλόκληροι ἐστρωμέναι μὲ λευκότατον μάρμαρον. Εἰς τὴν ἐκ τῶν τεσσάρων πλευρῶν περιβάλλουσαν τὴν δεξαμενὴν ταύτην κοιλάδα ὑπάρχουν πλάτανοι καὶ ἄλλα παχύσκια δένδρα, ὑπὸ τὴν σκιὰν τῶν ὁποίων, ὁμοίαν πρὸς τὴν τοῦ φοίνικος (χουμᾶ)[3], ὁ ἥλιος οὐδεμίαν ἀπολύτως ἀσκεῖ ἐπίδρασιν, διότι ὅλα τὰ δένδρα ταῦτα εἶναι πανύψηλοι πλάτανοι θεόπλαστοι, εἰς τοὺς ὑψηλοὺς κλάδους τῶν ὁποίων ἐμφωλεύουν χιλιάδες χιλιάδων ποικιλοχρώμων πτηνῶν, χιλιάδες χιλιάδων πτηνῶν κελαδούντων ἁρμονικῶς, ψαλλόντων μαγευτικῶς ἐρωτικὰ ᾄσματα.

Ὁ τερπνὸς οὗτος χῶρος εἶναι τὸ κέντρον τῆς ἀναπαύσεως καὶ ἀναψυχῆς τῶν κατοίκων τῆς πόλεως. Ἰδίᾳ δὲ κατὰ τὴν ἡμέραν τῶν δύο Βαϊραμίων[4], τὴν ἡμέραν τοῦ «Νεβροὺζ» τοῦ Σάχου τῆς Χωρασμίας καὶ τὴν ἡμέραν τοῦ «Νεβρούζι-σουλτανὶ»[5] καὶ τὴν ἡμέραν τοῦ «χιντερλὲζ[6]», ὁλόκληρος ὁ παιδικὸς κόσμος συναθροίζεται εἰς τὴν πλατεῖαν ταύτην, ἀναρτᾷ αἰώρας εἰς τοὺς κλάδους τῶν δένδρων καὶ διασκεδάζει, ἐνῷ ἐρασταὶ καὶ ἐρωμέναι περιδιαβάζουν καὶ συνδιαλέγονται. Ὅλοι οἱ περιηγηταὶ ἦλθον εἰς τὸ ἀναψυκτήριον τοῦτο, ὅπως ἀπολαύσουν τοῦ θεάματος, καὶ ἔγραψαν κάτι μὲ ποικίλας καλλιτεχνικὰς γραφὰς εἰς τὰ διάφορα μέρη του.

Εἰς τὰ τέσσαρα ἄκρα τοῦ χλοεροῦ τούτου χώρου ὑπάρχουν ἐπὶ τοίχων χαμηλῶν καὶ ὑψηλῶν εἰδικὰ διασκεδαστικὰ θεωρεῖα καὶ ἐξῶσται (σαχνισία) τῶν ἀνηκόντων εἰς μεγάλας εὐγενεῖς οἰκογενείας, οἵτινες ἐκεῖθεν θεῶνται τὰ παιδία, τοὺς ταχυδακτυλουργοὺς (χοκκαμπάζηδες), τοὺς σχοινοβάτας (τσαμπάζηδες) καὶ ἀκούουν τοὺς μουσικούς. Εἰς τὰ θεωρεῖα καὶ τοὺς ἐξώστας αὐτοὺς δὲν δύναται νὰ καθήσῃ ὁ τυχὼν φιλοθεάμων, διότι ταῦτα εἶναι κτῆμα κληρονομικόν. Ὅλοι οἱ θελκτικοὶ εὐγενεῖς μουσουλμανόπαιδες, μικροὶ καὶ μεγάλοι, πλέκοντες ὡς ἄλλοι ἄγγελοι τοῦ παραδείσου τοὺς βοστρύχους τῆς κόμης των καὶ καλύπτοντες τὰ ἀργυρόλευκα σώματά των μὲ ἀπαστράπτοντα λευχείματα, κολυμβοῦν εἰς ἑκάστην τῶν δεξαμενῶν τούτων ὡς ἄλλαι ἀθερίναι, ἐπιδεικνύοντες τὴν κολυμβητικὴν τέχνην των, παίζοντες καὶ συνδιαλεγόμενοι σφικταγκαλιασμένοι, χωρὶς νὰ δύναται νὰ τοὺς ἐμποδίσῃ κανείς. Εἶναι κανὼν τῆς πόλεως καὶ ἔθιμον τῶν ἐρωτύλων.

Κατὰ τὰς ἑορτὰς ταύτας, αἱ ὁποῖαι διαρκοῦν τρεῖς ἡμέρας καὶ τρεῖς νύκτας, ἀνεγείρονται πέριξ τῶν μεγάλων δεξαμενῶν, ὑπὸ τῶν πωλούντων ἐδώδιμα καὶ ποτά, παντοειδῆ πρατήρια καὶ πρόχειρα παραπήγματα, ἅτινα φωταγωγοῦνται τὴν νύκτα διὰ χιλιάδων φανῶν. Συνελόντι δ' εἰπεῖν, εἰς κανὲν μέρος κατὰ τὰ τόσα καὶ τόσα ταξείδιά μου δὲν εὗρον τοιοῦτο κέντρον διασκεδάσεως καὶ ἀναψυχῆς. Τῇ ἀληθείᾳ, εἶναι ἐντευκτήριον ὅλης τῆς νεολαίας τῶν πιστῶν ἐρωτύλων. Εἴθε νὰ διαρκέσῃ ἐν εὐτυχίᾳ μέχρι τῆς συντελείας τῶν αἰώνων.

Ἡ πόλις αὕτη τῆς Δράμας κεῖται εἰς τὸ ἄκρον τῶν θερέτρων τοῦ ὄρους Περνάζ. Ὡς ἐκ τούτου τὸ κλίμα της εἶναι θαυμάσιον, οἱ δὲ νέοι καὶ αἱ νέαι τῆς πόλεως εἶναι λεπτοὶ τὸ ἦθος, ἔχουν τὸ σῶμα μαλακὸν καὶ λευκόν, τὸ ἀνάστημα εὐθυτενές, τὸ πρόσωπον ὡραῖον καὶ ἀγγελόμορφον. Εἶναι δὲ ὅλοι φιλόξενοι καὶ προσφιλεῖς φίλοι. Ὅλοι οἱ κάτοικοι τοῦ βιλαγετίου εἶναι

---

[1] Πόλις τοῦ Ἀφγανιστάν, τὰ ἀρχαῖα Βάκτρα. Ἴσως ἐννοεῖ συνεκδοχικῶς ὁλόκληρον τὸ Ἀφγανιστάν.

[2] Τὸ βορειοανατολικὸν τμῆμα τῆς Περσίας, περιλαμβάνον τὴν ἀρχαίαν Παρθίαν, Ἀριανὴν καὶ Μαργιανήν.

[3] Οὕτω καλεῖται ἐν τῇ τουρκικῇ λογοτεχνίᾳ μυθικὸν πτηνὸν τοῦ παραδείσου, ἡ ὑπὸ τὰς πτέρυγας τοῦ ὁποίου σκιὰ ἐθεωρεῖτο φέρουσα εὐτυχίαν εἰς τοὺς ὑπ' αὐτὴν σκιαζομένους.

[4] Δύο εἶναι αἱ μεγάλαι ἑορταὶ τῶν Μουσουλμάνων, τὸ μετὰ τὴν τριακονθήμερον νηστείαν τοῦ Ραμαζανίου, τῇ 1ῃ τοῦ ἀραβικοῦ μηνὸς Σεββάλ. ἑορταζόμενον «Σεκὲρ-Μπαϊρὰμ» καὶ τὸ μετὰ ἑβδομήκοντα ἡμέρας ἐρχόμενον «Κουρμπὰν-Μπαϊρὰμ» (ἑορτὴ τῆς θυσίας).

[5] Τὸ νεβροὺζ εἶναι λέξις περσικὴ (σύνθετος ἐκ τοῦ ν ε β=νέος καὶ ρ ο ὺ ζ=ἡμέρα). «Νεβρούζι-σουλτανὶ» εἶναι «ἡ πρώτη τοῦ ἔτους», ἥτις παρὰ Πέρσαις εἶναι ἡ ἡμέρα τῆς ἐαρινῆς ἰσημερίας, ἄλλοτε 9 καὶ σήμερον 8 Μαρτίου. Τὸ «Νεβροὺζ» ἑορτάζεται κυρίως παρὰ τοῖς Πέρσαις.

[6] Ἡ λέξις γράφεται «χυζὺρ-Ἠλιὰς» (ἄλλως «χυδὺρ-Ἠλιὰς») καὶ προφέρεται κοινῶς ὑπὸ τῶν Τούρκων «χιντιρλέζ». «Χυζὺρ Ἠλιὰς» καλεῖται ὑπὸ τῶν Τούρκων ὁ προφήτης Ἠλίας, ὅστις, κατάτινας μουσουλμανικὰς θρησκευτικὰς καὶ λαϊκὰς παραδόσεις, ζῇ ἀκόμη καὶ ἐμφανίζεται ὑπὸ διαφόρους μορφάς. Ἑορτάζεται δὲ τὴν 23ην Ἀπριλίου (π. ἡμερ.), ἤτοι τὴν ἡμέραν τοῦ Ἁγίου Γεωργίου, θεωρουμένην ὡς τὴν κυρίως ἀρχὴν τοῦ θέρους, ὅπερ λήγει κατὰ τὸ ρούζι-Κασίμ, τὴν 26ην Ὀκτωβρίου, ἡμέραν τοῦ Ἁγίου Δημητρίου, ἀρχὴν τοῦ χειμῶνος, μὲ τὴν ὁποίαν σχετίζονται διάφορα λαϊκὰ τουρκικὰ καὶ βαλκανικὰ ἔθιμα.

ἔμποροι καὶ τεχνῖται εὐεκτοῦντες. Ὁμιλοῦν τὴν βουλγαρικὴν καὶ ἑλληνικήν. Εἰς μερικὰς ἰδιαζούσας ἐκφράσεις των μεταχειρίζονται, ὡς εἰς τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν, πολὺ τὸ γράμμα *κιάφ* (βαρμίσικ, γκελμίσικ)[1]. Φοροῦν καφτάνια (μανδύας) ἀπὸ μάλλινον (τσόχα) καὶ μεταξωτὸν (ἀτλάζιον) ὕφασμα μὲ ποικιλόχρωμον ὑπόρραμμα, εἰς δὲ τὴν κεφαλήν των μωαμεθανικὸν καισαρίκιον (σαρίκι)[2]. Ἡ γυναικεία ἐνδυμασία ἀποτελεῖται ἀπὸ «φερατζὲ» ἐκ μαλλίνου ὑφάσματος (ἐριούχου) καὶ λευκὸν κεκρύφαλον. Ὅλοι οἱ ραγιᾶδες (μὴ μουσουλμάνοι) φέρουν ἔνδυμα ἀπὸ λευκὸν «ἀμπᾶν», ἀνήκουν δὲ εἰς τὴν φυλὴν τῶν «Τσιτάκ»[3]. Ἀλλὰ μεταξὺ αὐτῶν ὑπάρχουν ἄνθρωποι πολὺ φιλόπονοι καὶ ἐργατικοί.

Τὰ πέριξ τῆς πόλεως ταύτης εἶναι μεγάλη πεδιὰς εὐφορωτάτη, ὡς ἐκ τούτου δὲ ὑπάρχει εἰς τὴν πόλιν μεγάλη εὐθηνεία. Εἰς τὰς παρυφὰς τῆς πεδιάδος ὑπάρχει ὄρος ὑψικάρηνον, οὗτινος τὸ ὄνομα εἶναι .... Εἶναι χιονοσκεπὲς καὶ τὸν χειμῶνα καὶ τὸ θέρος Καὶ ἐκεῖθεν ρέουν πρὸς τὴν πεδιάδα ἑκατοντάδες πηγῶν, ἀρδεύουσαι τοὺς ἐσπαρμένους ἀγροὺς τῶν χωρίων καὶ τῶν πόλεων. Τὸ ὑψικάρηνον[4] τοῦτο ὄρος φαίνεται ἐξ ἀποστάσεως πέντε σταθμῶν (κονὰκ) ἀπὸ τῆς πόλεως. Κεῖται δὲ πρὸς Β. ταύτης, εἰς ἀπόστασιν βολῆς τηλεβόλου. Εἶναι γνωστὸν ὑπὸ τὸ ὄνομα «Καρλῆ-Δὰγ» (=ὄρος χιονοσκεπὲς) καὶ εἶναι πράγματι χιονοσκεπές. Ἕν μέρος αὐτοῦ εἶναι πάλιν τὸ Περναρὲ-Δάγ[5]. Αἱ χιόνες οὐδέποτε λείπουν ἐκ τῶν ὀρέων τούτων. Λέγεται ὅτι κατὰ τοὺς ἀρχαίους χρόνους ἐχρησίμευεν ὡς θερινὸν ἐνδιαίτημα τοῦ φιλοσόφου Φιλίκου. Ἀκόμη καὶ σήμερον οἱ κάτοικοι τῆς πόλεως ἀνέρχονται εἰς τὰ θερινὰ ἐνδιαιτήματα τῶν ὑψηλῶν τούτων ὀρέων. Καὶ μάλιστα τὸ ὕδωρ, τὸ ὁποῖον ρέει εἰς κάθε μίαν ἀπὸ τὰς μεγάλας οἰκίας τῆς πόλεως ταύτης τῆς Δράμας, ὡς καὶ εἰς τοὺς κήπους καὶ ἀμπελῶνάς της, εἶναι κρύον ὡς χιών. Ὅλα τὰ ὕδατα ταῦτα ἔρχονται ἀπὸ τὸ Περνὰρ-Δὰγ καὶ διοχετεύονται εἰς τὰς οἰκίας. Ἀπὸ τὰ ἐπαινετὰ προϊόντα πολὺ φημισμένον εἶναι τὸ σκηνόπαννον τῆς Δράμας, διότι ὁ βάμβαξ αὐτῆς εἶναι ἔξοχος. Ὑφαίνουν καὶ αἰθερίως λεπτὰ λινά,

---

[1] Ὁ συνήθης τουρκικὸς τύπος εἶναι «βαρμίσιζ», «γκελμίσιζ» ἢ ὀρθότερον «βαρντίκ», «γκελντὶκ» (vardik, geldik), ἤτοι: ἐφθάσαμεν, ἤλθομεν.

[2] Τινὲς τῶν ἡμετέρων νομίζουν ὅτι ἡ τουρκικὴ λέξις «σαρὶκ» εἶναι παραφθορὰ τῆς βυζαντινῆς «καισαρίκιον» (τὸ κάλυμμα τῆς κεφαλῆς τῶν καισάρων). Ἡ λέξις εἶναι καθαρῶς τουρκική, παραγομένη ἐκ τοῦ ρήματος «σαρμὰκ» (περιτυλίσσειν)· «σαρὶκ» δὲ τὸ περὶ τὴν κεφαλὴν περιτυλισσόμενον καὶ ἐξ αὐτοῦ ὁ «σαρμᾶς» (περιτυλιγμένα ἔντερα, κοκορέτσι) καὶ τὰ «μύδια σαρμὰ» (καὶ ὄχι «σαλμᾶ»).

[3] Οὕτω καλοῦνται οἱ Τοῦρκοι τῶν Βαλκανίων.

[4] Ἡ λέξις ὑψικάρηνος δὲν τίθεναι ἐνταῦθα ὡς καθαρευουσιανισμός. Εἶναι κατὰ λέξιν μετάφρασις τῆς ἐν τῷ πρωτοτύπῳ περσικῆς λέξεως «ser-bulend».

[5] Κατ' ἄλλην γραφὴν «Περνὰζ-Δάγ».

τόσον λεπτά, ὥστε τὸ ὕφασμα ἑνὸς ὑποκαμίσου τίθεται ἐντὸς καλάμου καὶ ἀποστέλλεται εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν[1] ὡς δῶρον εἰς τοὺς βεζύρας, τοὺς ὑπουργοὺς καὶ μεγιστάνας, ἀκόμη δὲ καὶ εἰς αὐτὸν τὸν Σουλτάνον (Παδισὰχ) τῶν Ὀσμανιδῶν.

Ἐν ἑνὶ λόγῳ εἶναι πολίχνη εὐημεροῦσα. Ὁ ὕψιστος θεὸς σώζοι καὶ προστατεύοι αὐτήν.

Ἀποχαιρετίσας τὸν ἐκ τῶν προκρίτων (μουσουλμάνων) ..... ἐβάδισα πρὸς Δ. Διέβημεν μὲ τοὺς ἵππους μας τὸν παρὰ τὴν πόλιν ποταμὸν «Τουρτοχόρη»[2]. Οὗτος πηγάζει ἐκ τῆς ράχεως τοῦ Πιρνὰρ-δάγ, ἑνούμενος δὲ καὶ μὲ τὸν ποταμὸν Σαπάντζα, πηγάζοντα ἐκ τῶν ὀρέων τοῦ Καρλὶκ-οβᾶ, ἀποτελεῖ ἕνα ποταμὸν καί, εἰσδεχόμενος τὰ ὕδατα τῶν δεξαμενῶν τῆς πόλεως, ἐκβάλλει εἰς τὸ Αἰγαῖον, παρὰ τὸ φρούριον τῆς Καβάλλας.

Ἐκεῖθεν, διελθὼν διὰ τῶν χωρίων *Οὐγιαλγοῦρι (;)*, *Ρατσάνη*[3], Ἀϊ-Στράτη καὶ Ἐσφλενοῦζι (Σφλενοῦζι)[4], ἔφθασα εἰς τὴν πόλιν Πραβίστα (τὸ Πράβιον). Κατόπιν σταματήσας εἰς ἕν μέρος κείμενον ἀριστερὰ εἰς ἀπόστασιν ἡμίσεως σταθμοῦ, ἔφθασα μετὰ ἕξ ὥρας εἰς τὸ

«Μπεντὲρ-Ἀμπὰτ-κιοχνὲ», ἤτοι εἰς τὸ ἠρειπωμένον φρούριον τῆς Ζ ί χ ν ε (Ζίχνης).

Αἰτία τῆς ὀνομασίας αὐτοῦ εἶναι τὸ ὅτι ἔκτισεν αὐτὸ ὁ βασιλεὺς τῶν Σερρῶν «Ζίχνε» καὶ διὰ τοῦτο ἔλαβε τὸ ὄνομά του καὶ τὸ λέγουν Ζίχνε. Εἶναι ἀρχαία πόλις μεταβιβασθεῖσα ἀπὸ βασιλέως εἰς βασιλέα μέχρις ὅτου τὸ 776ον ἔτος (1375), ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Χουδαβεντιγκιάρ, ἐκυρίευσεν αὐτὸ διὰ τῆς ἰσχυρᾶς χειρός του ὁ Γαζῆ Ἐβρενὸς ἐκ τῶν χειρῶν τῶν ἀπίστων. Κεῖται ἐν τῇ Ρούμελῃ, ἐντὸς τοῦ σαντζακίου Θεσσαλονίκης. Ἀνήκει εἰς τὰ βακούφια τοῦ σουλτάνου Σουλεϋμάν, ὁ δὲ χακίμης (διοικητὴς)[5] εἶναι διαχειριστὴς (μουτεβελλῆς) αὐτῶν καὶ ἀποτελεῖ δικαστικὴν περιφέ-

---

[1] Τὴν Κωνσταντινούπολιν ὁ Ἐβλιᾶ γράφει τουρκιστὶ ὄχι «Ἰσταμπούλ», ἀλλὰ «Ἰσλὰμ-μπὸλ» (=ἄφθονος εἰς Μουσουλμάνους). Ἦτο ἄλλοτε ἐν χρήσει ἡ συνήχησις αὕτη.

[2] Κατὰ δύο ἄλλας γραφὰς «Τουρκοχῶρι». Ὑπάρχει σήμερον ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ Δράμας συνοικισμὸς «Μυλοπόταμος» (τέως «Τουρκοχῶρι»). Τὸ χωρίον «Τουρκοχῶρι» μετατρέπει ὁ Ἐβλιᾶ εἰς ποταμόν, ἢ ὀνομάζει ἐξ αὐτοῦ τὸν παραρρέοντα ποταμίσκον.

[3] Κατ' ἄλλας γραφὰς Ρέτσανι καὶ Ρατζάνη.

[4] Κατ' ἄλλην γραφὴν «Σκλενούζι».

[5] Ἐν τῇ μέχρις ἐσχάτων διοικητικῇ γλώσσῃ τῶν Τούρκων «χακὶμ» ἦτο ὁ «δικαστής». Ἡ λέξις ὅμως σημαίνει καὶ διοικητής, ἀρχηγός, κύριος κλπ.

ρειαν καδῆ μὲ βαθμὸν μισθοδοσίας 150 ἄσπρων. Ἐξαρτῶνται ἐκ τῆς περιοχῆς (τῶν δήμων) αὐτῆς . . . . . χωρία εὐημεροῦντα. Δὲν ὑπάρχουν ἄλλοι διοικηταὶ (χακίμηδες). Τὸ φρούριόν της κεῖται εἰς τὸ νότιον κάτω μέρος τῆς πόλεως. Ἀπὸ τὰς δύο πλευρὰς ὑπάρχει φυσικὴ τάφρος, ὁμοία πρὸς φρέαρ ἐσκαμμένον εἰς τὸν βράχον. Τὸ φρούριον κεῖται ἐπὶ τοῦ πρανοῦς γηλόφου, ἔχει δὲ τεῖχος ὡραῖον. Εἶναι μικρὸν φρούριον λιθόκτιστον, ἐφάμιλλον τῶν κτισμάτων τοῦ Σεντάντ[1], κάπως ἠρειπωμένον[2]. Ἐπειδὴ μετὰ τὴν ἅλωσιν κατέρρευσε, δὲν ἔχει φρούραρχον καὶ φρουράν.

Ἔπαινος τῆς πόλεως (τοῦ ἔξω τοῦ τείχους «βάρος») Ζίχνης.

Ἡ πόλις αὕτη εἶναι ὅλως βραχώδης, ἐκτισμένη ἐπὶ ἐδάφους ἀποκρήμνου καὶ κινδυνώδους, χρώματος ἐρυθροῦ, εἰς θέσιν ἔχουσαν λαμπρὰν θέαν. Ἔχει δύο συνοικίας, 200 λιθοκτίστους διαφόρους οἰκίας κεραμοσκεπεῖς. Αἱ οἰκίαι εἶναι πολὺ μικροὶ οἰκίσκοι ἐπάλληλοι καὶ ἔχουν ἑκάστη πολὺ στενὴν αὐλήν. Τινὲς ἐξ αὐτῶν δὲν ἔχουν μέρος πρὸς πλύσιν τῶν νεκρῶν. Ἀρκετὰ μεγάλα ὅμως εἶναι τὸ δικαστήριον, ἡ οἰκία τοῦ ἰδιοκτήτου τῆς οἰκίας μας Ἐμὶρ Μολλὰ-Τσελεμπῆ καὶ ἡ τοῦ μουτεβελλῆ (διαχειριστοῦ τῶν βακουφίων). Ὅλαι αἱ δημόσιαι ὁδοὶ εἶναι στεναὶ καὶ ἀνωφερεῖς. Ἅμαξα ἀδύνατον νὰ εἰσέλθῃ εἰς αὐτάς. Εἶναι τόπος παράδοξος καὶ δύσβατος. Δὲν εἶναι μέρος νὰ ἐγκατασταθῇ ἄνθρωπος. Εἶναι βακούφιον τοῦ σουλτάνου Σουλεϊμάν. Ἐπειδὴ δὲ εἶναι ἀσύδοτον καὶ μουσουλμανικόν, προοδεύει καὶ εὐημερεῖ ὁλονὲν περισσότερον, διότι ἡ πεδιάς του εἶναι ἀχανὴς καὶ εὔφορος, εἰς δὲ τὰ βουνά της ὑπάρχουν πανταχοῦ ἀμπελῶνες.

Ἔχει . . . . τζαμία σουλτανικά, μεταξὺ δὲ ἄλλων τὸ παλαιὸν τοῦ σουλτάνου Βαγιαζὶτ Βελῆ. Εἶναι τζαμίον ὡραῖον μεγαλοπρεπές, ρυθμοῦ ἀρχαίου. Ἐπίσης ἔχει καὶ ἓν συνοικιακὸν μεστζίτιον, τὸ ὁποῖον εἶναι εὐκτήριος οἶκος ἀρκετὰ μέγας, ὥστε νὰ γείνῃ τζαμίον. Ἐπίσης ἔχει καὶ ἓν ἱεροδιδακτήριον, ἓν γραμματοδιδασκαλεῖον, ἕνα τεκκὲν δερβισῶν καὶ ἕνα μικρὸν λουτρῶνα πρὸ τοῦ Ἐσκὶ-τζαμί, δύο ἐμπορικὰ χάνια καὶ 50 μαγαζεῖα. Δὲν ἔχει ὅμως κλειστὴν ἀγορὰν (βεζεστένιον), οὔτε δημοσίας κρήνας, οὔτε

1 Κατὰ τὰς Ἀραβικὰς παραδόσεις, ὁ Σεντὰντ (Chedad) ἦτο ἡγεμὼν τῶν ἐν Ὑεμένῃ Χιμιαριτῶν, διάσημος διὰ τὰ μεγάλα ἐρυμνὰ κτίσματα, φράγματα καὶ ἄλλα ἔργα του.

2 Εἰς τὸ πρωτότυπον ὑπάρχει «βιραντζᾶ», τὸ ὁποῖον σημαίνει «κάπως ἠρειπωμένη». Εἰς ἄλλα ὅμως χειρόγραφα ἡ λέξις γράφεται ὡς «brandja» (Μπράντζα) ἢ «Βιράνιτζα», ὅτε καὶ θὰ πρόκειται περὶ τοπωνυμίου.

«σεμπιλχανέ»[1]. Τὸ κλίμα της εἶναι λαμπρὸν καὶ ὡς ἐκ τούτου οἱ ὡραῖοι ἐρωτύλοι καὶ αἱ ἐρωτύλαι της ἀφθονοῦν. Περίφημα εἶναι τὰ ποτήρια καὶ αἱ κύμβαι (κεσέδες) της, διότι τὸ χῶμά της εἶναι τόσον ὡραῖον, ὥστε γίνεται ὡς τὸ ἠλεκτρόμορφον χῶμα τῆς πορσελάνης, τὸ ὁποῖον παράγεται εἰς τὴν νῆσον Ἐλμενὶ (ἢ Ἐλιμνί;). Εἶναι ὅμοια πρὸς τὰ ἐκ σινικῆς πορσελάνης καὶ στέλλονται εἰς ὅλα τὰ βιλαγέτια ὡς δῶρα. Ὑπάρχει μάλιστα καὶ παροιμία κοινὴ εἰς τὰ στόματα ὅλων, λέγουσα: her chehrin bir memduhu var, Zihnenin bardaa, Serezin guzeli cokdur, evleri cardak (Κάθε πόλις ἔχει τὸ φημισμένο της, ἡ Ζίχνα τὰ ποτήρια της, τῶν Σερρῶν αἱ ὡραῖαι εἶναι πολλαί, τὰ σπίτια των περίπτερα).

Οἱ κάτοικοι ὅμως αὐτῆς εἶναι πολὺ περίεργοι τύποι, ἄνθρωποι λίαν φιλόφρονες. Κύριος ὁ θεὸς σώζοι καὶ εὐλογοίη αὐτούς.

Ἐκεῖθεν τραπεὶς πρὸς Δ. διῆλθον διὰ τῶν χωρίων Πούρμπα, Σαρουσακλὶ[2] καὶ Ταποὺλ-Γιάννη καὶ διέβην τὸν ποταμὸν Λὰν-Γιάν, ὅστις ρέει ἐκ τῶν θερέτρων τῶν Σερρῶν καὶ συμβάλλων μετὰ τοῦ ποταμοῦ τῶν Σερρῶν, ἐκβάλλει εἰς τὸ Αἰγαῖον. Τὰ ἐν λόγῳ χωρία κεῖνται εἰς τὴν πεδιάδα τῶν Σερρῶν. Ταῦτα ὡς καὶ τοὺς ἐσπαρμένους ἀγρούς των διῆλθον ἐντὸς 4 ὡρῶν.

Ἔπαινος τῆς ἕδρας τοῦ βασιλέως «Καλέγερος» ἤτοι τῆς ἀρχαίας ὀχυρᾶς πόλεως τῶν Σερρῶν.

Εἰς τὰς Ἑλληνιστὶ καὶ Λατινιστὶ γραφείσας ἱστορίας ἀναγράφονται πλεῖσται ὅσαι φλυαρίαι περὶ τῆς μεγάλης ταύτης πόλεως. Ἀλλ' οἱ Ρωμαῖοι καὶ Ἕλληνες ἱστορικοὶ ἔγραψαν ὅτι εἰς τὴν μεγάλην αὐτὴν πόλιν, εἰς μέρος τοῦ ὁποίου δύναταί τις νὰ κάμῃ τὸν γύρον ἐντὸς τριῶν ἡμερῶν, ἤδρευεν ὁ κακός, κατηραμένος καὶ παραπλανημένος βασιλεὺς «Καλέγερος». Γενόμενος κύριος τῆς πόλεως ταύτης—ὁ θεὸς φυλάττοι, χιλιάκις θεὸς φυλάξοι— ἠξίωσεν ὅτι εἶναι θεός. Ἅπαξ τοῦ ἔτους, εἰς τὸ μέρος ὅπου γίνεται ἡ πανήγυρις τοῦ «Μασκλοὺρ» (Machklour;) ἐκόσμει τὴν κόμην καὶ τὴν γενειάδα του μὲ ρουβίνια καὶ ἄλλους πολυτίμους λίθους καὶ ἐνεφανίζετο οὕτως ὡς ὡραῖος. Οἱ ἄπιστοι Ρωμηοὶ τὸν ὠνόμαζον «Καλέγερος», τὸ ὁποῖον σημαίνει «ἀπὸ τὸν μεγάλον μεγαλείτερος», «ἀπὸ τὸν προφήτην καλλίτερος».

1 Οὕτω καλοῦνται εἰς τὰς μουσουλμανικὰς πόλεις περίπτερα, κατὰ τὸ πλεῖστον ἡμικυκλικά, εἰς τὰ παράθυρα τῶν ὁποίων ὑπάρχουν χάλκινα κύπελα πλήρη ψυχροῦ ποσίμου ὕδατος εἰς τὴν διάθεσιν τῶν διαβατῶν ὅλως δωρεάν.

2 Κατ' ἄλλην γραφὴν «Σαρμουσακλί».

Ἡ παλαιὰ αὕτη πόλις, ἥτις ἦτο ἡ καθέδρα του, διῆλθεν ἐκ τῶν χειρῶν χιλιάδων καὶ χιλιάδων κρατῶν, τέλος δὲ τὸ 777ον ἔτος (1376) ἐκυριεύθη ὑπὸ τοῦ Γαζῆ Χουδαβεντιγκιὰρ διὰ χειρὸς τοῦ Γαζῆ-Ἐβρενός. Κατόπιν οἱ κακοὶ καὶ ρυπαροὶ ἄπιστοι ἀνέκτησαν τὴν πόλιν. Πάλιν ὅμως τὴν ἐκυρίευσεν ὁ Γαζῆ-Ἐβρενὸς τὸ 786 (1385)[1], ὅστις ὅπως μὴ καταστῇ ἡ πόλις ἐκ νέου ἄσυλον τῶν ἀπίστων, ἐκρήμνισε μέγα μέρος τοῦ τείχους της. Σήμερον εἶναι καταγεγραμμένη μεταξὺ τῶν βακουφίων τοῦ .... Κεῖται ἐν τῇ Ρούμελῃ, ἐντὸς τοῦ βιλαγετίου Θεσσαλονίκης, καὶ τελεῖ ὑπὸ τὴν κυριαρχίαν τῶν εὐγενῶν, εἰς χεῖρας τῶν ὁποίων εὑρίσκεται τὸ δικαίωμα ζωῆς καὶ θανάτου, ἡ τιμωρία παντὸς ἐγκλήματος ὡς καὶ τὰ διάφορα αὐτῆς προϊόντα. Κυβερνῶσιν ὡς αὐτοὶ θέλουν, κατ' ἀπόλυτον κρίσιν των. Ἐκτὸς τούτων ὑπάρχει σειϊχουλισλάμης (θρησκευτικὸς ἀρχηγός), νακὶμπ-ουλ-ἐσρὰφ (ἀντιπρόσωποι τῶν εὐγενῶν τῆς Μέκκας), ἀντιπρόσωποι τῶν προκρίτων Μουσουλμάνων (ἀϊάν), ἐπίσης δὲ καὶ καδῆς (δικαστὴς) βαθμοῦ μισθοδοσίας 300 ἄσπρων. Οἱ δῆμοι τῆς περιοχῆς περιλαμβάνουν .... χωρία. Ὑπάρχει ἐπίσης ἀξιωματικὸς τῶν σιπαχήδων γενιτσάρων βαθμοῦ κεχαγιᾶ-γερῆ, πρὸς δὲ ἀρχηγὸς τῶν γενιτσάρων. Ἐπίσης εἰς τρία μέρη ναΐπηδες (ἱεροδίκαι) πόλεων, ἀγᾶς τῆς ἀγορανομικῆς ὑπηρεσίας (μουχτεσίπ), κεχαγιᾶς τῆς πόλεως, ἀστυνόμος (σουμπασῆ), ἄρχων τῆς πόλεως (τατζντάρ), ἀγᾶς τῆς φορολογίας. Δὲν ὑπάρχει ὅμως φρούραρχος, οὔτε φρουρά.

Ἔπαινος τοῦ φρουρίου τῶν Σερρῶν.

Αἰτία τῆς ὀνομασίας αὐτοῦ εἶναι ὅτι εἰς τὴν Ἑλληνικὴν γλῶσσαν ὀνομάζεται «Μπιγαντομπόρ»[2]. Τὸ φρούριον τοῦτο ἐπολιόρκησεν ὁ Γαζῆ-Χουδαβεντιγκιάρ[3]. Ἀφοῦ ἔβλαψε πολλὰ μέρη αὐτοῦ, ἔδωσε διαταγήν: «οἱ νικηταὶ μουσουλμάνοι ***σύρουζ***»[4], δηλαδὴ νὰ κάμουν ἔφοδον σήμερον (;).

---

[1] Καὶ αἱ χρονολογίαι αὗται δὲν πρέπει νὰ θεωροῦνται αὐθεντικαί. Ἡ πρώτη ἅλωσις τοποθετεῖται ὑπὸ τῶν ἡμετέρων εἰς τὸ 1373.

[2] Κατ' ἄλλην γραφήν, ἐξίσου βεβαίως ἐσφαλμένην καὶ φαντασιώδη, «Μπικαντομπόρ» (;).

[3] Δηλαδὴ ὁ Σουλτάνος Μουρὰτ ὁ Α'.

[4] Ἡ λέξις «σύρουζ» σημαίνει Περσιστὶ «τριάκοντα ἡμέραι». Τὴν σημείωσιν ταύτην δίδει ὁ Τοῦρκος ἐκδότης. Ἀλλὰ ποίαν σχέσιν ἔχουν αἱ 30 ἡμέραι πρὸς τὸ κατωτέρω «σήμερον»; Σημειωτέον ὅτι μέχρις ἐσχάτων (καὶ σήμερον ἀκόμη) «Σύροζ» εἶναι ἡ τουρκικὴ ὀνομασία τῆς πόλεως τῶν Σερρῶν. Πάντως ἡ ἐτυμολογία τοῦ Ἐβλιᾶ εἶναι φρικωδῶς φαντασιώδης. Ἂν ἐπετρέπετο καὶ εἰς ἡμᾶς νὰ προτείνωμεν μίαν γραφήν, θὰ ἐλέγομεν ὅτι τὸ «σύρουζ» αὐτὸ πιθανὸν νὰ εἶναι πα-

Ἐκτελέσαντες τότε τὴν ἔφοδον ἐκυρίευσαν τὸ φρούριον· ὡς ἐκ τούτου τὸ ὀνομάζουν «Σύροζ», δηλαδὴ «τὸ φρούριον τῆς σημερινῆς ἡμέρας». Εἰς τὴν γλῶσσαν ὅμως τοῦ λαοῦ παρεφθάρη εἰς «Σέρες». Ἀλλ' εἰς τὸ αὐτοκρατορικὸν Κτηματολόγιον λέγουν «Σύροζ». Ἔγεινεν ἕδρα τοῦ Τσελεπῆ Σουλτὰν Ἰσᾶ[1]. Εἰς τὰ βουνὰ τῶν Σερρῶν ὑπάρχουν ἀργυρωρυχεῖα καὶ ὡς ἐκ τούτου ὑπάρχει νομισματοκοπεῖον τῆς δυναστείας τοῦ Ὀσμάν. Τοῦ νομισματοκοπείου τούτου εἴχομεν πολλὰ νομίσματα φέροντα τὴν ἐπιγραφὴν «***Ἄζζε νασάρουχου νταρουμπι φὶ Σύροζ***» (=Ἔστωσαν ἔνδοξοι αἱ κατακτήσεις αὐτοῦ. Ἐκόπη ἐν Σέρραις)[2].

Τὸ γήπεδον τοῦ φρουρίου κεῖται εἰς τὴν κορυφὴν τοῦ βουνοῦ ..... πρὸς Α. τῆς κάτω πόλεως, ἐπὶ ἀποτόμου βράχου, ἐκτεινόμενον ἐξ Α. πρὸς Δ. Εἶναι ἐσωτερικὸν φρούριον (ἴτς-καλέ), ἔχει δὲ σχῆμα πεντάγωνον καὶ εἶναι ἐρυμνότατον. Ἔχει δύο πύλας, ὧν ἡ μία βλέπει πρὸς Α. ἡ δὲ πρὸς Δ. Ἀλλ' αἱ πύλαι δὲν ἔχουν θυρόφυλλα. Ἐντὸς τοῦ φρουρίου δὲν ὑπάρχει ἴχνος ἀνθρώπου, οὐδὲ ἀνθρωπίνου ὄντος. Ὑπάρχουν μόνον μερικαὶ ἠρειπωμέναι οἰκίαι καὶ πέντε δεξαμεναὶ (ἀποθῆκαι) ὕδατος, ὡς καὶ μία κατεστραμμένη ἐκκλησία.

Περιγραφὴ τοῦ κάτω κατῳκημένου μέρους (βάρος) τοῦ ἔξω τοῦ φρουρίου τῶν Σερρῶν.

Τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ ἐρυμνοῦ τούτου τείχους εἶναι κατῳκημένον ὑπὸ ἀνθρώπων καὶ διακόσμητον. Εἶναι φρούριον ἠρειπωμένον, πλῆρες Ἑβραίων, ἀπίστων Ἑλλήνων, Ἀρμενίων, Λατίνων, Βουλγάρων καὶ διε-

---

ραμόρφωσις τοῦ «σούρουν» (sürün), τὸ ὁποῖον εἶναι Τουρκιστὶ πρόσταγμα μάχης σημαῖνον «ἐφορμήσατε!» καὶ ἠκούσθη πολὺ εἰς τὴν μάχην τῆς Ἀγκύρας τοῦ 1402 μεταξὺ Βαγιαζὶτ τοῦ Α' καὶ Ταμερλάνου. «Σούρουν!» ἐφώναζον οἱ Τάταροι τοῦ Ταμερλάνου ἐφορμῶντες κατὰ τῶν Τούρκων.

[1] Ὁ Ἰσᾶ-Τσελεμπῆ ἦτο εἷς τῶν τεσσάρων υἱῶν τοῦ Σουλτάνου Βαγιαζὶτ τοῦ Α', οἵτινες, μετὰ τὴν ἧτταν καὶ αἰχμαλωσίαν τούτου κατὰ τὴν ἐναντίον τοῦ Ταμερλάνου μάχην τῆς Ἀγκύρας (1402), ἐπολέμησαν πρὸς ἀλλήλους, διεκδικοῦντες ὁλόκληρον τὴν Τουρκικὴν χώραν ἢ ἕκαστος ἓν μέρος αὐτῆς. Ἐπικρατήσαντος μετὰ δεκαετῆ ἐμφύλιον πόλεμον τοῦ ἐκ τῶν υἱῶν τοῦ Βαγιαζὶτ Μεχμὲτ καὶ γενομένου σουλτάνου ὁλοκλήρου τῆς Τουρκίας (Μωάμεθ ὁ Α'), ὁ Ἰσᾶ, ὅστις εἶχε καταλάβει τὴν Προῦσσαν, ἠθέλησε ν' ἀντιστῇ, ἀλλ' ἐφονεύθη, ὡς λέγεται, εἰς τὴν μάχην τοῦ Ἐσκὶ-σεχίρ. Τοῦ εὐρωπαϊκοῦ τμήματος τῆς Τουρκίας ἐκυριάρχησεν ἐπί τινα καιρὸν ὁ πρωτότοκος τῶν ἀδελφῶν Σουλεϊμάν, παρὰ τῷ ὁποίῳ κατέφυγε προσκαίρως ὁ Ἰσᾶ. Φαίνεται λοιπὸν ὅτι ὁ Ἰσᾶ διέμενε τότε ἐν Σέρραις.

[2] Ἡ φράσις αὕτη εἶναι ἡ συνήθης ἐπιγραφὴ τῶν παλαιῶν τουρκικῶν νομισμάτων. Τὸ «αὐτοῦ» σημαίνει «τοῦ Σουλτάνου».

φθαρμένων Σέρβων [1]. Ἐν συνόλῳ ἀποτελοῦν δέκα συνοικίας χριστιανῶν [2] μὲ 2000 κεραμοσκεπεῖς ἀπαισίας οἰκίας ἀπίστων. Ἐπειδὴ ὅμως εἶναι οἱ ἄπιστοι μεγαλέμποροι, ἔχουν τελείας τὰς ἀπαισίας οἰκίας των. Τὸ φρούριον ἔχει τέσσαρας πύλας, ὧν ἡ μία, ὀνομαζομένη «μπαλὶκ παζὰρ-καπισὶ» (πύλη τῆς ἰχθυαγορᾶς), ἀνοίγει πρὸς τὸν «κιμπλὲ» (δηλαδὴ πρὸς τὴν Μέκκαν, ἤτοι πρὸς Ν.), ἡ ἄλλη ἀνοίγει πρὸς Α., ἡ δὲ τρίτη βλέπει πρὸς Δ. καὶ τέλος ἡ ἄλλη ἀνοίγει πρὸς τὸν «καλέ» [3]. Ὅλαι αὗται αἱ πύλαι ἔχουν στερεὰ ξύλινα θυρόφυλλα. Ὑπάρχουν εἰς αὐτὰς γενίτσαροι τελωνοφύλακες, σκοποὶ καὶ «γιασακτσῆδες» (φρουροὶ τῆς τάξεως). Τὸ φρούριον τοῦτο εἶναι τετράγωνον, ἐκτισμένον διὰ πλίνθων καὶ λίθων, οἱ δὲ τοῖχοί του εἶναι χαμηλοί. Οἱ προμαχῶνές του εἶναι κατεστραμμένοι. Δὲν ἔχει χάνδακα, οὔτε τηλεβόλα, οὔτε πυροβόλα ὅπλα (τυφέκια) οὔτε ἀποθήκην πυρομαχικῶν. Ἔχει περίμετρον 4000 βημάτων. Αἱ ἐντὸς τοῦ φρουρίου ἐκκλησίαι τῶν Ἑλλήνων, Ἑβραίων, Ἀρμενίων καὶ Λατίνων εἶναι ὀλίγαι [4]. Τὰ ἐκεῖ πρατήρια εὐημεροῦν.

Περιγραφὴ τοῦ «βάρος» (= τοῦ ἔξω τοῦ φρουρίου) τμήματος τῆς μεγάλης θεοφρουρήτου πόλεως [5] τῶν Σερρῶν.

Εἶναι πόλις κειμένη ἐπὶ μεγάλης πεδιάδος, μὲ κήπους καὶ ἀμπελῶνας, εἰς τὸ ἔπακρον εὐημεροῦσα, ἀνθοῦσα καὶ διακόσμητος. Συμφώνως πρὸς τὸ μητρῷον τοῦ ἐπιμελητοῦ (κεχαγιᾶ) τῆς πόλεως (καταγραφὴ τῶν συνοικιῶν τῆς πόλεως τῶν Σερρῶν) ἔχει 40 συνοικίας κατοικιῶν, ἀλλ'

---

[1] Εἰς τὸ πρωτότυπον ὑπάρχει «σίρφ». Οὕτως ἐκάλουν ἄλλοτε οἱ Τοῦρκοι τοὺς Σέρβους. Ὁ Ἐβλιᾶ τοὺς χαρακτηρίζει ὡς «φετζερὲ» δηλαδὴ ἀσώτους. Ἐπροτιμήσαμεν τὴν κατ' ἔννοιαν μετάφρασιν τῆς λέξεως. Ἐννοεῖται δ' ὅτι ἡ μαρτυρία αὕτη τοῦ Ἐβλιᾶ δὲν πρέπει νὰ θεωρηθῇ καὶ ὡς πραγματικὴ ἀπόδειξις. ὅτι ὑπῆρχον τότε ἐν Σέρραις καὶ Σέρβοι.

[2] Εἰς τὸ πρωτότυπον ὑπάρχει «καζαλὰρ» (καζᾶδες, ὑποδιοικήσεις), ἡ ὁποία δὲν ἔχει τὸν τόπον της ἐδῶ. Ὁ Τοῦρκος ἐκδότης λέγει ἐν ὑποσημειώσει ὅτι ὑπάρχει καὶ ἡ γραφὴ «νασαραλὰρ» (= Χριστιανοί), ὅπερ ἴσως καὶ τὸ πιθανώτερον. Τὸ «Χριστιανοὶ» δέον τότε νὰ ληφθῇ ὡς σημαῖνον «μὴ μουσουλμάνοι».

[3] Κατ' ἄλλην γραφὴν «ἴτσ-καλέ», δηλαδὴ πρὸς τὸ ἐσωτερικὸν φρούριον.

[4] Τὸ πρωτότυπον λέγει «ἄζ-ντιρ», δηλαδὴ εἶναι ὀλίγαι. Κατ' ἄλλην γραφὴν ἀναγνωστέον «βὰρ ντιρ», ἤτοι ὑπάρχουν καὶ ἑπομένως δὲν σημειοῦται ἂν αἱ ἐκκλησίαι εἶναι ὀλίγαι ἢ πολλαί.

[5] Εἰς τὸ πρωτότυπον ὑπάρχει ἡ λέξις «μαχμιγέ», ἥτις σημαίνει κυριολεκτικῶς «προστατευομένη», ἐπὶ πόλεων ὅμως «εὐτυχής», εὐημεροῦσα. Ἡ ἐξυπονοουμένη ἔννοια εἶναι «θεοφρούρητος». Πάντως τοῦ κοσμητικοῦ ἐπιθέτου γίνεται χρῆσις διὰ τὸ τμῆμα τοῦτο τῆς πόλεως, διότι πρόκειται περὶ τῶν μουσουλμανικῶν συνοικιῶν.

αἱ δέκα ἐξ αὐτῶν εἶναι αἱ ἀνωτέρω ἀναγραφόμεναι ἐντὸς τοῦ φρουρίου κείμεναι συνοικίαι τῶν ἀπίστων καὶ Ἑβραίων. Ἐν τῇ πόλει ταύτῃ τῶν ἀπίστων 30 συνοικίαι εἶναι μουσουλμανικαί.

Ὀνόματα τῶν συνοικιῶν.— Πρῶτον ὑπάρχει ἡ συνοικία Ἀχμὲτ πασᾶ [1] καὶ ἡ συνοικία Κουρμπαγαλῆ [2] καὶ . . . [3]

Ἀριθμὸς τῶν μεγάλων οἰκιῶν τῶν ἐπιφανῶν προκρίτων.— Ὑπάρχουν ἐν συνόλῳ 4000 μικραὶ καὶ μεγάλαι ὡραῖαι καὶ διακόσμητοι, διώροφοι, λιθόκτιστοι, μὲ καλὰς θύρας, μὲ κήπους ὁμοίους πρὸς ἐπιγείους παραδείσους, μὲ στέγας κεραμοσκεπεῖς ὡραίου ἐρυθροῦ χρώματος. Ἑκάστη τῶν λαμπρῶν τούτων οἰκιῶν ἔχει ῥέοντα καθάρια ὕδατα μὲ ἀναβρυτήρια καὶ δεξαμενάς. Μὲ τὰ ὕδατα αὐτὰ ποτίζονται οἱ ὡραῖοι αὐτῆς κῆποι.

Ὑπάρχει τὸ μέγαρον (σαράγι) τοῦ . . . ἀγᾶ, τὸ μέγαρον τοῦ . . . . Αὐτὰ εἶναι τὰ διάσημα μέγαρα . . .

Περιγραφὴ τῶν σουλτανικῶν καὶ τῶν ὑπὸ πλουσίων προκρίτων κτισθέντων τζαμίων.

Ὑπάρχουν ἐν συνόλῳ 91 εὐκτήριοι οἶκοι. Ἀλλ' εἰς 12 ἐξ αὐτῶν τελεῖται ἡ προσευχὴ τῆς Παρασκευῆς. Τὰ τζαμία ταῦτα τῶν ἀστῶν ἔχουν μεγάλας ἐνορίας (δηλαδὴ πολλοὺς πιστούς). Τὸ καλλίτερον ὅλων εἶναι τὸ εἰς τὴν κάτω ἀγορὰν Ἐσκὶ-Δζαμὶ (παλαιὸν τζαμί), τέμενος ἀρχαῖον μολυβδοσκεπές, μὲ θόλον. Εἶναι ἐκτισμένον εἰς τόπον στενόν, καὶ διὰ τοῦτο δὲν ἔχει ἱερὰν αὐλὴν (χαρέμ) [4]. Ἔχει μόνον ἔμπροσθεν τῆς πρὸς τὸν «κιμπλὲ» (πρὸς Ν.) πύλης, εἰς τὴν θέσιν τοῦ ἱεροῦ, μίαν ἱερὰν δεξαμενήν, ἐκ τῶν ὑδρορροῶν τῆς ὁποίας ὅλοι οἱ πιστοὶ ἐκτελοῦν τὰς ἱερὰς πρὸ τῶν προσευχῶν πλύσεις. Ἐπὶ τῆς πύλης ὑπάρχει τὸ ἑξῆς ἀραβιστὶ γεγραμμένον χρονόγραμμα [5]. «Ἐν ὀνόματι τοῦ θεοῦ τοῦ οἰκτίρμονος καὶ

---

[1] Τουρκιστὶ κατόπιν ἑκάστου ὀνόματος τίθεται τὸ μαχαλεσί (=συνοικία του).

[2] Ἡ λέξις «κουρμπαγᾶ» σημαίνει τουρκιστὶ «βάτραχος». Ἄρα τὸ ὅλον θὰ ἦτο δυνατὸν νὰ μεταφρασθῇ «Βατραχονῆσι».

[3] Ἐδῶ ὁ Ἐβλιᾶ διακόπτει, παραλείπων τὰς λοιπὰς συνοικίας καὶ θέτων ἁπλῶς, ὡς συνηθίζει, ἀποσιωπητικά. Τὸ αὐτὸ γίνεται καὶ κατωτέρω δι' ὅλα τὰ ἐνδιαφέροντα σημεῖα. Ὑπάρχουν κενὰ εἰς τὰς σημειώσεις του, τὰ ὁποῖα ὁ περιηγητής μας ἐλησμόνησε νὰ πληρώσῃ.

[4] Οὕτω καλεῖται ἰδιαίτερον ἱερὸν τμῆμα τῶν τζαμίων, πολλάκις δὲ καὶ ὁ κῆπος ἢ ἡ αὐλὴ τοῦ τζαμίου.

[5] Ἐν τῷ χρονογράμματι ὑπάρχουν φαίνεται καὶ λάθη στίξεως καὶ γραμμάτων. Τὸ «Ἔλ-μιχνάτζ» π. χ. τοῦ δευτέρου στίχου (ὁ Ἐβλιᾶ δὲν τὸ γράφει κατὰ στίχους), φαίνεται ὅτι εἶναι «ἐλ-μουχτάτζ». Πάντως ἡ μετάφρασις ἀποδίδει τὴν ἔννοιαν.

ἐλεήμονος, θεοῦ τοῦ ὑψίστου, ἔκτισε τὸ τέμενος τοῦτο κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Σουλτάνου Μουρὰτ Χὰν υἱοῦ Ὀρχάν, ᾧ δῴη ὁ θεὸς βασιλείαν αἰωνίαν, ὁ χρήζων τῆς θείας χάριτος Χαλὶλ υἱὸς Ἀλῆ-Ἐλ-Δζεντερί. Εἴη αὐτῷ ἡ ἄφεσις. Ἔτει ἑπτακοσιοστῷ ὀγδοηκοστῷ ἑβδόμῳ (=1385)»[1].

Κατόπιν ὑπάρχει τὸ τέμενος Ζεϊνὶ-Καδῆ, ὡραῖον, μὲ θόλους κεκαλυμμένους ἐξ ἀπαστράπτοντος μολύβδου. Ἐκτὸς τούτου τὸ τέμενος τοῦ Ἀχμὲτ πασᾶ, θολωτόν, ἔχον ἰμαρέτιον (συσσίτιον διὰ τοὺς πτωχούς), ἱεροδιδακτήριον καὶ σχολεῖον. Εἶναι τζαμίον περίλαμπρον, κεκαλυμμένον ἀπὸ ἄνω ἕως κάτω μὲ μόλυβδον. Πρὸς ἔπαινον τοῦ θελξικαρδίου τούτου τεμένους αἱ γλῶσσαι εἶναι ἀνεπαρκεῖς. Ἂν θελήσωμεν νὰ περιγράψωμεν τὸν βωμὸν (μιχράπ) καὶ τὸν ἄμβωνα (μινμπὲρ) του, τὸ διὰ τοὺς ἱερωμένους προωρισμένον μέρος καὶ τὰ ὑπὲρ τὴν πρὸς Ν. πύλην ἀρχιτεκτονικά του κοσμήματα, θὰ ἐμηκύνομεν πολὺ τὸν λόγον. Ὅμοιον πρὸς τὸ ὡραῖον τοῦτο τζαμίον, εἰς τὴν χώραν τῆς Ρωμιῶν[2], ἴσως εἶναι μόνον τὸ ἐν τῇ πόλει τῶν Σκοπείων τέμενος τοῦ Γιαχιᾶ πασᾶ. Ἀλλὰ ὁ ἱερὸς περίβολος τοῦ παραδεισίου τούτου εὐκτηρίου τεμένους δὲν ὑπάρχει εἰς κανὲν μέρος. Εἶναι τόπος κατάφυτος ἀπὸ βελούδινον χλόην, ὡραῖα ἄνθη καὶ πλήρης ἀπὸ καλλικέλαδα πτηνά, ἐστολισμένος ἀπὸ ἑκατοντάδας αἰωνοβίων πλατάνων. Ἐκεῖ κατὰ χιλιάδας παραδείσια πτηνά, πήξαντα τὰς καλιάς των ὑπὸ τὴν σκιὰν ἑκάστου δένδρου, ψάλλουν παντὸς εἴδους μελῳδικὰ ᾄσματα. Ὑπὸ τὴν προστασίαν τῆς σκιᾶς ἑκάστου μεγάλου δένδρου κάθηνται χιλιάδες χιλιάδων πιστῶν συζητοῦντες ἐπὶ τῆς χλόης περὶ ζητημάτων θεολογικῶν καὶ πλουτίζοντες οὕτω τὰς ἱερὰς γνώσεις των. Εἶναι χῶρος ἱερός, κεκοσμημένος μὲ παντὸς εἴδους ὑψιτενεῖς καὶ ἀπαραμίλλους κυπαρίσσους, ἔργα θεῖα, τὸ ἄρωμα μιᾶς ἑκάστης τῶν ὁποίων ἀρωματίζει τὸν ἐγκέφαλον τοῦ ἀνθρώπου. Ὅμοιαι πρὸς τὰς ὑψικαρήνους ταύτας κυπαρίσσους δὲν ὑπάρχουν εἰς κανὲν μέρος, πλὴν ἴσως ἐν Κωνσταντινουπόλει εἰς τὸν κῆπον τοῦ Ναυστάθμου, εἰς τὸν κῆπον τῶν ἀνακτόρων καὶ εἰς τὸν κῆπον τοῦ Πύργου. Ἐν ἑνὶ λόγῳ εἶναι χῶρος ἱερός, τόπος ἀναψυχῆς, ἄξιος νὰ χρησιμεύσῃ ὡς ὑπόδειγμα, τέμενος πεφημισμένον καθ' ὅλην τὴν Ρούμελην καὶ Περσίαν. Ὁ κτίτωρ του εἶναι ὁ ἐκ τῶν βεζυρῶν τοῦ σουλτάνου ......

Ἄνωθεν τῆς πρὸς Ν. πύλης ὑπάρχει γεγραμμένον (ἀραβιστὶ) διὰ χρυσῶν γραμμάτων «μεζχὲπ» τὸ ἑξῆς χρονόγραμμα:

«Τὸ τέμενος τόδε ἔκτισε ὁ Μωχάμμετ βέης υἱὸς Ἀχμὲτ πασᾶ, ὁ δὲ Σουλτάνος τῶν νικητῶν ἐπέθεσε τὴν σφραγῖδά του εἰς τὸ χρονόγραμμα

---

[1] Ἐκ τῆς χρονολογίας ἐμφαίνεται ὅτι τὸ τέμενος τοῦτο ἀνηγέρθη ὀλίγα ἔτη μετὰ τὴν ἅλωσιν τῶν Σερρῶν ὑπὸ τῶν Τούρκων.

[2] Δηλαδὴ τῆς Ρούμελης.

δι' ἀγάπην τοῦ θεοῦ ὡς οἶκον τῶν προσευχομένων, ὁ Ἀσάφ[1] τοῦ Ἰσλάμ, ὁ νικητὴς τῶν εὐσεβῶν, καταστήσας αὐτὸ ἐντευκτήριον τῶν ἐναρέτων, οἶκον τῶν ὑμνητῶν, ἔτει ......»

Κατόπιν ὑπάρχουν: τὸ Μακραμελῆ-Δζαμί[2], ὡραῖος εὐκτήριος οἶκος, τὸ Ἐλτζὲ-Δζαμί[3], καὶ τοῦτο λαμπρὸν τέμενος τῆς θρησκείας, διακόσμητον μὲ ποικιλοχρώμους γραφάς, τὸ Σελτζοὺκ-Σουλτὰν-Δζαμί, καὶ τοῦτο ἀληθὲς σουλτανικὸν τέμενος, τὸ Τουρμπεῒ-ποὺρ-ἐνβὰρ-Δζαμί (=τζαμίον τοῦ καταφώτου μαυσωλείου), τὸ Κοτζᾶ - Μουσταφᾶ - πασᾶ - δζαμισί, παλαιὸν καλλιτεχνικὸν τέμενος, κτήριον μέγα, κτισθὲν ὑπὸ τοῦ ὁμωνύμου βεζύρου τοῦ σουλτάνου .... ἔχον συσσίτια διὰ τοὺς πτωχοὺς (ἰμαρέτια), ἱεροδιδακτήριον σχολήν, κεκαλυμμένην ἀπὸ ἄνωθεν ἕως κάτω μὲ μόλυβδον. Ἄνωθεν τῆς κυρίας πύλης ὑπάρχει τὸ ἑξῆς χρονόγραμμα μὲ χρυσᾶ γράμματα[4]:

«Ὁ Μουσταφᾶ βέης, οὗ ὡρισμένη ἡ ὥρα (τοῦ θανάτου), πιστὸς εἰς τοὺς ἱστορημένους λόγους τῆς ἱστορίας, ἔκτισε δι' ἀγάπην τοῦ θεοῦ φέρων τὴν φωνὴν τῆς σωτηρίας καὶ τῆς εὐτυχίας ἔτει .....»

Ἐκτὸς τούτων ὑπάρχουν τὸ Καρατζᾶ-Ἀχμὲτ-τζαμισί, μέγα βακούφιον, τὸ Καρατζᾶ-Χασὰν-τζαμισί, τὸ ὁποῖον ἔχει πολλοὺς ἐνορίτας, τὸ Ἀμπντῆ-μπέη-τζαμισί, κτήριον περίλαμπρον, τὸ Ἀλῆ-μπέη-τζαμισί, ἀρχαιοπρεποῦς ρυθμοῦ, τὸ Ναμαζγκιὰχ-μουσαλασί[5]. Ἂν ἤθελα νὰ περιγράψω ἓν πρὸς ἓν ὅλα τὰ ἀνωτέρω τζαμία, καὶ δὴ τόσον τὰ κτήρια ὅσον καὶ τὸν ρυθμὸν καὶ τὰ λοιπά των, ἡ περιγραφή μου θ' ἀπετέλει ἓν εἶδος ἐκθέσεως, τὴν ὁποίαν θὰ ἠδύνατο νὰ ὀνομάσῃ κανεὶς «βίβλος τοῦ πολιτισμοῦ». Ἀλλὰ πόσα καὶ πόσα ἀπὸ τὰ τζαμία εἶναι θαυμασίως διατηρημένα μὲ θόλους μολυβδοσκεπεῖς .....

---

[1] Ὁ Ἀσὰφ ἦτο, κατὰ τοὺς Ἄραβας καὶ τοὺς Τούρκους, ὑπουργὸς τοῦ Σοφοῦ Σολομῶντος· θεωρεῖται δὲ ὑπ' αὐτῶν ὑπόδειγμα σοφίας καὶ συνέσεως καὶ ὡς τοιοῦτο δίδεται ὡς κοσμητικὸν ἐπίθετον καὶ τίτλος εἰς ἡγεμόνας καὶ βεζύρας.

[2] Κατ' ἄλλην γραφὴν Μακμπερ-μαλὶ-δζαμί.

[3] Κατ' ἄλλην γραφὴν Ἀλατζᾶ δζαμί.

[4] Εἰς τὸ ἐπίγραμμα τοῦτο ὑπάρχουν πολλὰ λάθη τοῦ κειμένου, διὰ τὰ ὁποῖα ὁ Τοῦρκος ἐκδότης προτείνει διαφόρους διορθώσεις. Ἀντὶ ἔτους ὁ Ἐβλιᾶ θέτει ἀποσιωπητικά, ἀλλ' ὁ Τοῦρκος ἐκδότης θεωρεῖ ὅτι τὰ κύρια σημεῖα τοῦ χρονογράμματος (τὰ λαμβανόμενα ὡς βάσις διὰ τὸν ὑπολογισμὸν τῆς χρονολογίας) εἶναι τὸ τελευταῖον ἡμιστίχιον (διὰ τὸ ὁποῖον ἀντὶ τῆς λέξεως «νεντὰ» (neda=φωνή) προτείνει «μπεντὰ» (beda=ἀρχή) καὶ ἐξάγει ἐκ τῆς ἀθροίσεως τῆς ἀριθμητικῆς ἀξίας τῶν γραμμάτων τῶν λέξεων τοῦ ἡμιστιχίου, ὅτι πρόκειται περὶ τοῦ ἔτους ἐγείρας 925 (1519).

[5] Ἡ λέξις «μουσαλᾶ» σημαίνει «πλατεῖα ὅπου τελεῖται τὸ θέρος ἡ προσευχή», ἐπίσης δὲ καὶ λιθίνη πλὰξ ἐπὶ τῆς ὁποίας ἀποτίθεται τὸ φέρετρον κατὰ τὰς νεκρωσίμους προσευχάς.

Ἔπαινος τῶν μικρῶν εὐκτηρίων οἴκων (μεστζίτ) τῶν ἐν ταῖς συνοικίαις πιστῶν.

Εἶναι ὅλα . . . . . . τὸν ἀριθμόν. Πρῶτον τὸ μεστζίτιον καὶ ἡσυχαστήριον (ζαουϊὲ) τοῦ . . . . . . Αὐτὰ εἶναι τὰ διασημότερα, τὰ ὁποῖα μὲ τὰ μοναστήρια (τεκκὲ) καὶ τὰ ἱεροδιδακτήριά των εἶναι τριάκοντα. Κατὰ τὸν ὑπολογισμὸν τοῦτον, συμπεριλαμβανομένων καὶ τῶν τζαμίων, αἱ Σέρραι ἔχουν ἐνενήκοντα ἐν συνόλῳ ἱερὰ τεμένη. Πληθύνοι ὁ θεὸς ὁ ὕψιστος καὶ πανένδοξος τὰ ἔργα αὐτοῦ! [1]

Περὶ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν ἱεροδιδακτηρίων (μεδρεσέδων) τῶν σοφῶν ἑρμηνευτῶν.

Εἶναι ἐν ὅλῳ . . . . διδακτήρια τῶν ἱερῶν γραμμάτων. Πρῶτον ὁ μεδρεσὲς τοῦ Ἀχμὲτ πασᾶ, μέγας καὶ μολυβδοσκεπής. Οἱ καθωρισμένοι μισθοὶ τῶν μαθητῶν καὶ ἱεροδιδασκάλων ἔρχονται ἐκ τοῦ Ἐβκαφίου. Κατόπιν ὑπάρχει ὁ μεδρεσὲς τοῦ Σελτζοὺκ-Σουλτάν, καὶ αὐτὸς μολυβδοσκεπής... Δὲν ἔχει ὅμως εἰδικὸν ἀναγνωστήριον τοῦ Κορανίου καὶ αἴθουσαν ἑρμηνείας τῶν ἱερῶν ῥητρῶν (χαδίς).

Περὶ τῶν σχολῶν τῶν περιφιλήτων παιδίων.

Εἶναι ἐν ὅλῳ εἴκοσι ἕξ σχολεῖα παιδίων. Πρῶτον τὸ σχολεῖον τοῦ Ἀχμὲτ πασᾶ, κατόπιν τὸ τοῦ Κοτζᾶ-Μουσταφᾶ πασᾶ, τὸ τοῦ Σελτζοὺκ-Σουλτὰν . . . . . αὐτὰ εἶναι τὰ διάσημα.

Περὶ τῶν μοναστηρίων τῶν δερβισῶν.

Πρῶτον ὑπάρχει ὁ τεκκὲς τοῦ Σατσλῆ-Ἐμὶρ-Σουλτάν, τοῦ τάγματος τῶν Χαλβετί, κατόπιν ὁ τεκκὲς τοῦ Μουσταφᾶ πασᾶ, ἔπειτα . . . .

Περὶ τῶν ἀναψυκτικῶν κρηνῶν.

Ὑπάρχουν ἐν συνόλῳ ἑπτακόσιαι δέκα κρῆναι ὕδατος γλυκέος ὡς νέκταρ τοῦ παραδείσου, διότι ἐκτὸς τοῦ ὅτι ἕκαστον μέγαρον ἔχει ἀνὰ μίαν

[1] Ἐπροτιμήσαμεν τὴν γραφὴν ταύτην ἄλλου χειρογράφου, ἀντὶ τῆς ἐν τῷ κυρίῳ κώδικι ἀκαταλήπτου.

βρύσιν ῥέοντος ὕδατος, ἀσφαλῶς ὑπάρχουσιν εἰς ἑκάστην γωνίαν δρόμου καὶ ἐντὸς ἑκάστης συνοικίας μία ἢ δύο βρύσεις νεκταρίου ὕδατος.

Περὶ τῶν ἀναψυκτικῶν περιπτέρων ὑδρονομῆς (σεμπὶλ-χανέ).

Ὑπάρχουσιν ἐν ὅλῳ ἑβδομήκοντα ἕν καταπραϋντικὰ τῆς δίψης περίπτερα εἰς τὴν ἀγορὰν καὶ τὰς συνοικίας, μεταξὺ δὲ ἄλλων τὸ τοῦ Καγιᾶ-μπαλί [1], τὸ τοῦ Σελτζοὺκ-Σουλτὰν . . . .

Περὶ τῶν ποτιστηρίων τῶν κτηνῶν.

Ἐντὸς τῆς πόλεως ταύτης ὑπάρχουν . . . . πηγαὶ ῥέοντος ὕδατος, ἀλλὰ τὸ ὕδωρ τὸ ῥέον ἐκ τῆς βάσεως τοῦ φρουρίου, τὸ λεγόμενον «νερὸ τοῦ ἱμαρὲτ» (ἱμαρὲτ-σουγιοῦ), εἶναι λαμπρὸν καὶ πολὺ χωνευτικόν.

Περὶ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν φρεάτων καλοῦ ὕδατος τῶν οἰκιῶν.

Ὑπάρχουν ἐν συνόλῳ 2060 φρέατα οἰκιῶν ὁμοίων πρὸς τὴν πηγὴν τοῦ Σελβάν [2].

Περὶ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν ἀγορῶν καὶ βεζεστενίων.

Εἶναι ἐν ὅλῳ 2000 πρατήρια. Δὲν εἶναι ὅμως μαγαζεῖα λιθόκτιστα καὶ κλειστά, ὡς τὰ τοῦ Χαλεπίου, τῆς Προύσης, τῆς Δαμασκοῦ καὶ τοῦ Καΐρου. Ὑπάρχουν ὅμως ἐννέα θολωτὰ καὶ μολυβδοσκεπῆ βεζεστένια ὡς καὶ τέσσαρα μὲ σιδηρᾶν πύλην. Ἐντὸς αὐτῶν ὑπάρχουν ἀρχιτεχνῖται (πρωτομαγίστορες) ἐκ τῶν σπανίων, πωλοῦντες καὶ ἀγοράζοντες.

Περὶ τῶν ἀναπαυτικῶν λουτρώνων.

Ὑπάρχουν πέντε δημόσιοι λουτρῶνες. Πρῶτον τὸ Ἐσκὶ-χαμάμ, τὸ ὁποῖον εἶναι τοῦ Χαϊρεδὶν πασᾶ. Κατόπιν τὸ Ντεμπαγλὰρ-χαμαμί, παλαιοῦ ῥυθμοῦ, μὲ λαμπρὸν ὕδωρ, τὸ Ἀκ-χαμὰμ (λευκὸς λουτρών), τὸ Ἀλατζᾶ-χαμὰμ καὶ τὸ Σεΐχ-ἐφέντη-χαμαμί. Τῶν λουτρώνων τούτων τὸ ὕδωρ καὶ ὁ ἀὴρ εἶναι λαμπρά, τὰ κτήρια ὡραῖα. Εἶναι λίαν εὐάεροι.

[1] «Καγιᾶ-μπαλί» σημαίνει «μέλι τοῦ βράχου».
[2] Ἴσως ἡ λέξις αὐτη νὰ εἶναι συγγενὴς ἢ παραφθορὰ τῆς ἐν τῇ Καινῇ Διαθήκῃ ἀναφερομένης πηγῆς τοῦ Σιλωάμ.

Περὶ τῶν ἐν τοῖς μεγάροις τῶν προκρίτων λουτρώνων.

Κατὰ τοὺς λόγους τῶν ἐρωτομανῶν τῶν γνωριζόντων τὰ πράγματα, ὑπάρχουν ἐντὸς τῆς πόλεως ταύτης περὶ τοὺς 1060 οἰκιακοὶ λουτρῶνες. Οἱ λέγοντες ταῦτα ἐπαίρονται περιγράφοντες τόσους καὶ τόσους λουτρῶνας μεγάρων. Ἐφόσον ὅμως ὁ πτωχὸς ἐγὼ γνωρίζω, ὑπάρχουν 50 λουτρῶνες μεγάρων.

Περὶ τοῦ θεάματος καὶ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν χανίων τῶν προκρίτων.

Ὑπάρχουν δέκα ἑπτὰ ἐν συνόλῳ χάνια ἐγκρίτων ἐμπόρων. Ἐν συνόλῳ δὲ . . . . χάνια . . . . .

Περιγραφὴ τῶν ἀσύλων τῶν ξένων καὶ ἀγάμων.

Ὑπάρχουν ἐν συνόλῳ ἐννέα οἰκήματα ἀγάμων, τὰ ὁποῖα ὅμως ἔχουν τοὺς φύλακας καὶ τοὺς θυρωρούς των. Οἱ ἐνταῦθα κατοικοῦντες εἶναι ὅλοι ἀλληλέγγυοι (ὁ εἷς ἐγγυητὴς τοῦ ἄλλου) καὶ ὑπεύθυνοι ὁ εἷς διὰ τὸν ἄλλον. Εἶναι ἐπαγγελματίαι μουσουλμάνοι καὶ μὴ μουσουλμάνοι, προερχόμενοι ἐκ ξένων χωριῶν.

Περὶ τῶν γεφυρῶν καὶ ὁδῶν, ἔργων τῶν μηχανικῶν.

Ὑπάρχουν ἐν συνόλῳ . . . . τὸν ἀριθμὸν ὡραῖαι λιθόκτιστοι ἀψιδωταὶ[1] γέφυραι, μεταξὺ δὲ ἄλλων ἡ τοῦ Ἀχμὲτ πασᾶ, ὡραία λιθίνη γέφυρα . . . .

Περὶ τῶν ὑποδειγματικῶν συσσιτίων τῶν πτωχῶν.

. . . . .

Περὶ τῶν πατριαρχικῶν καὶ ἱερατικῶν ἐκκλησιῶν.

Εἰς τὰ ἄνω τοῦ μεσαίου φρουρίου ὑπάρχουν . . . . . τοῖχοι[2] τῶν ἀπίστων[1], τῶν Ἑβραίων, τῶν Ἀρμενίων καὶ τῶν Λατίνων. Ἐξ αὐτῶν ὅμως ὑπάρχει εἷς ἀρχαῖος ἑλληνικὸς ναός, κτισθεὶς ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τοῦ βασιλέως Ζάλ[2] . . . . .

[1] Ὁ Ἐβλιᾶ μεταχειρίζεται ἐνταῦθα τὴν λέξιν «καντάρα», ἥτις ὑποδηλοῖ εἰδικῶς τὰς ἀψιδωτὰς γεφύρας. Ἄγνωστον ὅμως ἂν ἀκριβολογῇ ἢ μεταχειρίζεται, κατὰ τὸ σύνηθες αὐτῷ, εἰκῇ καὶ ὡς ἔτυχε, μίαν ἀραβικὴν λέξιν. Κατωτέρω, κατὰ τὴν ἀπαρίθμησιν τῶν ἐν λόγῳ γεφυρῶν, μεταχειρίζεται ἀντὶ τῆς τουρκικῆς λέξεως «κιοπροῦ» (=γέφυρα), τὴν ἀραβικὴν «τζίσρ», ἥτις σημαίνει πᾶσαν γέφυραν, ἀδιάφορον ἂν εἶναι ἀψιδωτὴ ἢ ὄχι.

[2] Τὸ «τοῖχοι» («ντιβάρ») τίθεται περιφρονητικῶς ἀντὶ τοῦ «ναοί». Δὲν εἶναι δηλαδὴ κτήρια, εἶναι ἁπλῶς τέσσαρες τοῖχοι.

Περὶ τοῦ ἀέρος καὶ τοῦ κλίματος.

Ὡς ἐκ τοῦ καθαροῦ ἀέρος, τὸ χρῶμα τοῦ προσώπου τῶν κατοίκων εἶναι ροδόχρουν. Εἶναι ὄχι μόνον ἰσχυροὶ καὶ ὑγιεῖς τὸ σῶμα, ἀλλὰ καὶ οἱ ἐξ αὐτῶν πρόκριτοι εἶναι λίαν μακρόβιοι. Ἐνῷ νομίζεται ὅτι ἀπώλεσαν τὴν δύναμίν των, εἶναι πάντοτε ἰσχυροὶ καὶ εὐκίνητοι.

Περὶ τῶν ἀληθῶς σεληνοπροσώπων ὡραίων γυναικῶν καὶ ἀνδρῶν.

Οἱ ἀγγελόμορφοι[3] νεαροὶ εἶναι ἄφθονοι. Πρῶτον ὅλοι οἱ θελξικάρδιοι οὗτοι εἶναι λίαν φίλοι τῶν ξένων. Φοροῦν κάλυμμα τῆς κεφαλῆς ἀπὸ σαμουρόγουνα τῆς Βοσνίας, ποδήρη χιτῶνα (ντολαμᾶ) μὲ ἀργυρᾶ κομβία καὶ ἀναξυρίδας πάλιν μὲ ἀργυρὰς πόρπας, ὑποδήματα «καμπαντί» (;)[4]. Οἱ γέροντες πρόκριτοι φοροῦν παντὸς εἴδους ἐνδύματα ἐξ ἐριούχου καὶ σαμουρόγουνας καὶ καστορόγουνας, εἰς δὲ τὴν κεφαλὴν μωαμεθανικὸν σαρίκιον. Εἰς τὴν γλῶσσαν μεταχειρίζονται φράσεις ὡς τὸ «βαρμίσικ»

[1] Τὸ ἄπιστοι» ὑποδηλοῖ ἐνταῦθα τοὺς ὀρθοδόξους Ἕλληνας.

[2] Κατὰ τὰς ἐν τῷ Σαχναμὲ (Βίβλῳ τῶν βασιλέων) τοῦ Φιρδουσῆ μυθικὰς παραδόσεις τῶν Περσῶν, ὁ Ζὰλ ἦτο ἥρως θρυλικός, υἱὸς τοῦ Σὰμ υἱοῦ Νεριμάν, πατὴρ τοῦ κυρίου ἥρωος τοῦ Σαχναμὲ Ρουστέμ. Ἦτο ἄρχων τῆς Περσικῆς ἐπαρχίας τοῦ Σεϊστάν. Λέγεται ὅτι ἐγεννήθη μὲ λευκὰς τρίχας, τοῦθ᾽ ὅπερ ἐθεωρήθη κακὸς οἰωνός. Ὡς ἐκ τούτου ἐρρίφθη εἴς τι ὄρος, ὅπου ἐτράφη ὑπὸ μυθικοῦ τινος πτηνοῦ. Ἔζησε πολλὰ ἔτη, ὑπηρετήσας μετὰ τοῦ πάππου του Νεριμὰν καὶ τοῦ υἱοῦ του Ρουστὲμ τοὺς τελευταίους βασιλεῖς τῆς δυναστείας τῶν Πισδαδιὰν καὶ τοὺς πρώτους τῆς τῶν Κιανιὰν ἢ Καγιανιὰν (Ἀχαιμενιδῶν). Ὠνομάσθη «Ζὰλ» (γραῖα), διότι ὡς ἐκ τῆς λευκῆς κόμης του ὡμοίαζε πρὸς γραῖαν. Ἐπειδὴ δὲ τὸ λευκὸν τοῦτο χρῶμα ἐτράπη πρὸς τὸ ξανθόν, ὠνομάσθη καὶ «Ζαλ-Ζὲρ» (χρυσῆ γραῖα). Ἐνυμφεύθη τὴν θυγατέρα τοῦ βασιλέως τοῦ Κιαμπελιστὰν (Καβοὺλ) Rudabé, ἐξ ἧς ἐγεννήθη ὁ Ρουστέμ. Ἀπέθανεν ἐν τῇ φυλακῇ, ὅπου ἐρρίφθη ὑπὸ τοῦ Μπεχμὲν (Ἀρταξέρξου τοῦ Μακρόχειρος), διότι ὁ Ρουστὲμ ἐφόνευσε τὸν πατέρα τούτου Ἰσφεντιὰρ (Δαρεῖον). Σημειωτέον ὅτι τὸ ὄνομα «Ζὰλ» γράφεται μὲ τὸ τουρκικὸν (περσικὸν) γράμμα «ζέ», ἐνῷ ὁ Ἐβλιᾶ τὸ γράφει μὲ τὸ καὶ ὡς «ζ» προφερόμενον «ντάτ» παραμορφώνων οὕτω τὸ ὄνομα τοῦ ἥρωος, εἰς τρόπον ὥστε νὰ διερωτᾶται ὁ ἀναγνώστης ἂν πρόκειται περὶ αὐτοῦ. Ὁ Ἐβλιᾶ εἶναι καὶ ἀνορθογράφος.

[3] Τὸ πρωτότυπον ἔχει «περὶ-ρούϊ», ἤτοι «ἔχοντες πρόσωπον ὡς τῶν «περὶ» (νυμφῶν, ἀγγέλων, θεαινῶν)».

[4] Ἴσως «καμπαρντί». Καμπαρντὰ εἶναι χώρα ἐν τῇ Ὑπερκαυκασίῳ, ἐξ ἧς ἡ «καμπαρντίνα».

«γκελμίσικ»[1]. Οἱ περισσότεροι τῶν ραγιάδων (μὴ μουσουλμάνων) εἶναι Ἕλληνες (Ρούμ), Βούλγαροι καὶ «Τσιτάκ» τὴν φυλήν. Φοροῦν λευκὸν «ἀμπᾶ» καὶ ἔνδυμα ἐκ πιλήματος (κετσέ).

Περὶ τῆς ἀμφιέσεως τῶν καλυπτομένων γυναικῶν.

Ὅλαι αἱ γυναῖκες καλύπτονται ὡς ...... Φέρουν ποδήρη ἐσθῆτα ἐκ παντὸς εἴδους ἐριούχου. Τὴν κεφαλὴν ἔχουν ἀκάλυπτον, περιβάλλουν ὅμως αὐτὴν μὲ φακιόλιον ἐκ λευκοῦ τουλουπανίου. Τὸ πρόσωπον καλύπτουν μὲ μαῦρον πέπλον, εἰς δὲ τοὺς πόδας φέρουν κιτρίνας ἐμβάδας. Περιπατοῦν ἐντροπαλαί.

Ὀνόματα τῶν ἐπιφανῶν.

....

Ὀνόματα διακεκριμένων γυναικῶν.

....

Περὶ τῶν ὀνομάτων τῶν νεανίσκων καὶ ὑπηρετῶν.

Οἱ δοῦλοί των εἶναι κατὰ τὸ πλεῖστον μαῦροι Αἰθίοπες, ἔχουν δὲ ὀνόματα ......

Περὶ τῶν ὀνομάτων τῶν συμβιουσῶν γυναικῶν.

Καὶ αἱ δοῦλαί των εἶναι μαῦραι Αἰθιοπίδες, φέρουν δὲ ὀνόματα ὡς τὰ «Cheb-jan» (Ζωὴ τῆς νυκτός), «Cheb-gun» (Ἥλιος τῆς νυκτός), Cheb-tar» (Νύκτα σκοτεινή).

Οἱ φίλοι, οὓς ἐγνωρίσαμεν.

....

Περὶ τῶν ἐξοχωτάτων ἐν σοφοῖς ἰατρῶν.

....

Περὶ τῶν διακεκριμένων χειρούργων.

....

Περὶ τῶν εὐσεβῶν Σεϊχῶν.

....

[1] Ἀντὶ τοῦ «βαρμίσιζ», «γκελμίσιζ».

Ἔπαινος τῶν διαπρεπῶν συγγραφέων καὶ ποιητῶν.

....

Περὶ τῶν μυστικοπαθῶν.

....

Ὑπολογισμὸς τῆς θέσεως τῆς πόλεως.

Κατὰ τὴν ἀστρονομικὴν ἐπιστήμην[1] κεῖται ἐν τῷ 28ῳ κύκλῳ. Πλάτος[2] ...... νυκτερινὸν μῆκος ......

Περὶ τῶν πεπρωμένων αὐτῆς κατὰ τοὺς ἀστρολόγους.

Κατὰ τὰ λεγόμενα τῶν παλαιῶν μάντεων, τὸ πεπρωμένον αὐτῆς εὑρίσκεται ἐν τῷ ζωδίῳ (ἀστερισμῷ) τοῦ Ζυγοῦ, ἐν τῷ οἴκῳ τῆς Ἀφροδίτης.

Περὶ τῶν σπουδαίων ξενώνων (καραβὰν-σαραγίων)[3].

Ἐν τῇ πόλει ταύτῃ ὑπάρχουν ...... καλοὶ ξενῶνες, ὅπου κάθε μῆνα καταλύουν καὶ ἀπέρχονται ὁδοιπόροι.

Περὶ τῶν σιτηρῶν καὶ προϊόντων.

Εἰς τὴν πεδιάδα της παράγονται φασίολοι, κύαμοι, ἐρέβινθοι καὶ φακῆ, ὡς καὶ ....

Φυτά, λαχανικὰ καὶ χόρτα.

....

Περὶ τροφίμων.

... .

Περὶ τῶν θεοπλάστων ὡραίων καρπῶν.

....

Περὶ τῶν ζωογόνων παντοειδῶν ποτῶν.

....

[1] «Ἴλμι-οὐστρουλὰπ» (ἡ ἐπιστήμη τοῦ ἀστρολάβου). Μᾶλλον παραφράζεται διὰ τῆς λέξεως «ἀστρονομία», ἀλλὰ πρόκειται βεβαίως περὶ ἀστρολογίας.

[2] Τὴν λέξιν «ἂρζ» (=πλάτος) γράφει μὲ «ἐλίφ» καὶ «μέτ», ἐνῷ, προκειμένου περὶ γεωγραφικοῦ πλάτους, γράφεται μὲ «ἄϊν». Ἑπομένως καὶ ἐδῶ ἀνορθογράφος.

[3] «Καραβὰν-σαράγια» λέγονται οἱ διὰ τοὺς ὁδοιπόρους τῶν «καραβανίων» ξενῶνες. Τὸ «καραβὰν-σαράγι» περιεφθάρη παρ' ἡμῖν εἰς τὸ τοπωνύμιον «Κραβασαρᾶς». Φαίνεται ὅτι εἰς τὰς οὕτω κληθείσας θέσεις ὑπῆρχον ἐπὶ τουρκοκρατίας «καραβὰν-σαράγια».

Περὶ τῶν ἔργων τῶν ἐπαγγελματιῶν.

Τὰ καλλιτεχνικὰ ἔργα τῶν τεχνιτῶν . . . . .

Περὶ τῶν ἀρχαίων μαγικῶν περιέργων.

Εἰς τὸ «Μπεσὶκ-τεπε» (λόφος τοῦ λίκνου) ὑπῆρχε τὸ λίθινον λίκνον τοῦ ἁγίου Ἰησοῦ. Ἐκ τούτου ἀνέβλυζεν εἰδικὸν ὕδωρ διὰ τὴν ἀσθένειαν παντὸς ἀσθενοῦς, τὸ ὁποῖον ἔπιναν.

Περὶ τῆς ἀχανοῦς πεδιάδος τῶν ἀγρῶν.

Ἡ ὄρυζά της, ὡς καὶ ἕξ εἴδη σίτου, ἡ παχεῖα κριθή της καὶ οἱ ἰβίσκοι (μπάμιαι) της εἶναι ἄφθονα, ἀποτελοῦντα ἀληθὲς εὐεργέτημα διὰ τὴν πόλιν καὶ τὴν χώραν.

Περὶ τῶν ἀμπέλων.

Ὑπάρχουν ἐν συνόλῳ . . . . ὡραῖοι κῆποι . . . . .

Περὶ τόπων ἀναψυχῆς.

Ὑπάρχουν εἰς . . . . . . θέσεις περίπατοι καὶ τόποι ἀναψυχῆς, μεταξὺ δὲ ἄλλων ὑπάρχει, ὄπισθεν τῆς δυτικῆς πλευρᾶς τοῦ φρουρίου, πρὸς τὸ μέρος ὅπου ρέει ἡ πηγὴ τοῦ Ἰμαρέτ, ἐντὸς λίαν ἐκτεταμένων χλοερῶν καὶ δενδροφύτων χώρων, οἱ ὁποῖοι ὀνομάζονται «Καλὲ-ἀρντὶ» (=τὰ ὄπισθεν τοῦ φρουρίου), κατάφυτος, δροσερός, πτηνοβριθὴς τόπος ἀναψυχῆς. Ἐκεῖ, ὑπὸ τὴν σκιὰν παχυσκίων δένδρων, δὲν αἰσθάνεται κἀνεὶς τὴν ἐπήρειαν τοῦ ἡλίου. Ἐκεῖ συναντῶνται, κατὰ τὰς μὴ ἐργασίμους ἡμέρας καὶ τὰς ἑορτάς, τὸ *χιντριλέζι* καὶ τὸ *Νεβρούζ*[1], ὅλοι οἱ ἐρωτόληπτοι καὶ πιστοὶ φίλοι, ἐκεῖ, εἰς τοὺς χλοεροὺς τούτους περιπάτους, συνέρχονται ἐν πόθῳ ὅλοι οἱ πιστοὶ φίλοι καὶ διέρχονται ὡραίας στιγμὰς συνδιαλεγόμενοι οἰκείως. Εἶναι μέγας τόπος ἀναψυχῆς. Ἀπαραλλάκτως ὅπως εἰς τὸ Ἰκόνιον τῆς Ἀνατολῆς φημίζεται τὸ Μεράμ, εἰς τὴν Μαλάτιαν (Μελιτηνὴν) τὸ Ἀσμποζοῦ, εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν τὸ Γκιὸκ-Σοῦ καὶ ὁ Κεατχανές, εἰς τὸ Σαρὶ-Γιὰρ[2] αἱ ἐξοχαὶ τοῦ Σελὶμ-Χάν, οὕτω καὶ τῆς πόλεως ταύτης τῶν Σερρῶν εἰς ὅλον τὸν κόσμον φημισμένον εἶναι τὸ «Καλὲ-ἀρντί».

[1] Βλ. τὰς ἀνωτέρω σχετικὰς ὑποσημειώσεις.

[2] Προάστιον ἐπὶ τῆς εὐρωπαϊκῆς ὄχθης τοῦ Ἄνω Βοσπόρου παρὰ τὸν Βαθυρρύακα (Μπουγιοὺκ-δερέ). Ἡ θέσις, ὅπου γίνονται ἐκδρομαὶ ἀναψυχῆς, ἔχουσαι καὶ ὡραίας πηγὰς ψυχροῦ ὕδατος, κεῖται ἐνδότερον.

Τὸ ἀναψυκτήριον τοῦ Ἀχμὲτ πασᾶ.

Ὁ ἱερὸς κῆπος τοῦ ἀνωτέρω ἀναφερομένου τζαμίου τοῦ Ἀχμὲτ πασᾶ, κατάφυτος μὲ δένδρα καὶ χλόην, εἶναι ὡραῖος περίπατος καὶ τόπος ἀναψυχῆς, διότι εἶναι ἱερὸς χῶρος τοῦ θεοῦ, ἀληθῶς ἀξιοθέατος.

Ἐκτὸς τούτου ὑπάρχει ἡ ἐξοχικὴ θέσις . . . . . εἰς τὸ πρὸς τὴν Ζίχνην μέρος τῆς πόλεως. Ἐδῶ, ὅταν ἦλθον κατὰ πρῶτον εἰς τὴν πόλιν ταύτην δέκα ὀκτὼ «γαζῆδες» (ἡρωϊκοὶ νικηταί, πολεμισταὶ) μετὰ τοῦ Ἐβρενός, ἔδεσαν τοὺς ἵππους των εἰς δέκα ὀκτὼ πασσάλους. Εἰς τὴν θέσιν αὐτὴν ὑπάρχουν ἀκόμη δέκα ὀκτὼ πλάτανοι, ὁ καθεὶς τῶν ὁποίων ἐξέτεινε τὴν κορυφήν του πρὸς τοὺς τρεῖς οὐρανούς. Ἐκ τῶν δένδρων τούτων εἶναι γνωστὸν ὅτι τὰ θαύματα τῶν ἁγίων εἶναι ἀληθῆ, διότι οἱ ξηροὶ πάσσαλοι ἔγειναν τοιαῦτα παμμέγιστα δένδρα.

Περὶ τῶν χαρακτηριστικῶν τῶν ἀξιοθαυμάστων πραγμάτων.

Τῆς πόλεως ταύτης τῶν Σερρῶν χιλιάδες πραγμάτων εἶναι ἐπαινεταί. Πρὸ πάντων οἱ κυανόποδες καὶ ποικιλόφθαλμοι βούβαλοι, καὶ οἱ ἄρρενες αὐτῶν δὲν ὑπάρχουν οὔτε εἰς τὸ Κουρδιστάν, οὔτε εἰς τὸ Βάν, οὔτε εἰς τὰ Ἄδανα, οὔτε εἰς τὴν Ταρσόν. Ἓν ζεῦγος βουβάλων πωλεῖται ἀντὶ 200 γροσίων. Ἀλλὰ σύρουν φορτίον τεσσάρων ἁμαξίων φορτωνόμενον εἰς τὸ ἁμάξιόν των, τόσον ἰσχυροὶ βούβαλοι εἶναι. Ἀκόμη εἰς τὰ θαυμαστά της πράγματα ἀνήκουν καὶ . . . .

Περὶ τῶν γενικῶν γνωρισμάτων τῆς πόλεως τῶν Σερρῶν.

Πρῶτον εἰς ὅλας τὰς λεωφόρους τῆς πόλεως ταύτης τῶν Σερρῶν χωροῦν ἀνὰ τρεῖς καὶ τέσσαρες ἅμαξαι ὁμοῦ, ἡ μία παρὰ τὴν ἄλλην. Ὅλαι αἱ ὁδοὶ εἶναι ἐστρωμέναι διὰ λευκοῦ λιθοστρώτου (καλντιρίμ). Εἰς τὴν γωνίαν ἑκάστης ὁδοῦ ὑπάρχουν κρῆναι μὲ πόσιμον ὕδωρ. Δεξιόθεν καὶ ἀριστερόθεν τῶν ὁδῶν, εἰς τὰς ἀγοράς, ρέουν ὕδατα. Εἶναι πόλις διακόσμητος καὶ εὔσκιος, ὁμοία πρὸς τὰς ἐν Περσίᾳ, εἴς τινας λεωφόρους καὶ εἰς πλείστας ὅσας πλατείας τῆς ὁποίας ὑπάρχουν πανύψηλα δένδρα, κληματαριαὶ ἀμπέλων καὶ ὑψικάρηνοι κυπάρισσοι. Ὁμοία ταύτη πόλις δὲν ὑπάρχει εἰς ὅλην τὴν Ρούμελην. Ἀλλ' ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον αἱ ἐν τῷ Κια-

φιριστάν[1] πόλεις Δυνκέρκη, Δανιμαρκία, Λόντζατ (;), Ἄμστερνταμ καὶ Kiche (;) εἶναι πόλεις ὡραῖαι, διακεκοσμημέναι μὲ τοιαῦτα παντὸς εἴδους δένδρα. Ἄλλως τε καὶ ὁ πλάστης τῶν δύο κόσμων τὴν ἔπλασε περισσῶς ὡραίαν. Εὐτυχοίη μέχρι συντελείας τῶν αἰώνων. Διότι τοσάκις συνανεστράφημεν καὶ συνδιελέχθημεν μετὰ τῶν κατοίκων της, διελθόντες στιγμὰς ὡραίας, τόσον εἰς τὴν πόλιν ὅσον καὶ εἰς τὰ θέρετρά της. Καὶ μάλιστα ἐπειδὴ τὸ πεπρωμένον τῆς πόλεως ταύτης εὑρίσκεται εἰς τὸ ζώδιον τοῦ Ζυγοῦ, ὅλοι οἱ κάτοικοί της διέρχονται τὸν βίον των ζυγίζοντες ὡς διὰ ζυγοῦ τὰ πάντα, ὄντες εἰς τὰς ἐργασίας καὶ ἀσχολίας των λαὸς ἐμπόρων, ἕκαστος ἀναλόγως τῆς τάξεώς του, μία δὲ ἄλλη τάξις αὐτῶν εἶναι ἐπιφανεῖς πρόκριτοι, διατελοῦντες εἰς δημοσίας ὑπηρεσίας. Ἄλλοι πάλιν εἶναι εὐσεβεῖς μουσουλμάνοι σοφοί, ἰμάμαι καὶ ἱεροκήρυκες, ἱεροδιδάσκαλοι (οὐλεμᾶ), πηγὴ σοφίας καὶ ἀρετῆς, ὡς καὶ ποιηταί. Οἱ τεχνῖταί της εἶναι ἀριστοτέχναι. Ἐπειδὴ εὑρίσκονται εἰς τὸν οἶκον[2] τῆς Ἀφροδίτης, εἶναι ὅλοι εὐφαντασίωτοι, ἔχοντες κλίσιν εἰς τὰ μουσικὰ ὄργανα, ὡς ἡ λύρα, τὸ τύμπανον, ὁ αὐλός, τὸ σαντούριον καὶ ὁ ταμπουρᾶς . . . . .

Περὶ τῆς ἐκτάσεως τῆς πόλεως τῶν Σερρῶν.

Τὸ ὁλικὸν μῆκος τῆς ἀχανοῦς ταύτης πόλεως ἀπὸ Ἀνατολῶν μέχρι Δυσμῶν, ἀπὸ τῆς συνοικίας Ἀχμὲτ-πασᾶ μέχρι τοῦ τεκκὲ τοῦ Μουσταφᾶ-πασᾶ, εἶναι 4000 συνήθη βήματα. Ἀλλὰ μὲ βάδισμα ἀνδροπρεπὲς[3] εἶναι 4000. Μὲ βάδισμα ὅμως βραδὺ ὡς τῶν ὀπιοποτῶν[4] γίνεται 10.000 βήματα. Εἴς τινα μέρη τὸ μῆκος εἶναι 3000, 4000 καὶ 2000. Εἰς ταῦτα ὅμως δὲν συμπεριλαμβάνονται οἱ ἔξω κῆποι καὶ ἀμπελῶνες. Ἐμετρήθησαν σχεδὸν ὅλα τὰ κατῳκημένα μέρη τῆς πόλεως. Τὸ ἔδαφος τῆς πόλεως ταύτης περιεγράφη ὑπὸ τῶν περιηγητῶν τῆς ξηρᾶς καὶ τῆς θαλάσσης κατὰ τρόπον τοιοῦτον, ὥστε τὴν ὠνόμασαν «ἡ ἐκ δεξιῶν ὁδός», ἐνῷ τὴν ἀπὸ Κωνσταντινουπόλεως εἰς Μπούντιν (Βούδιν, δηλαδὴ Βούδαν, Βουδαπέστην) ὁδὸν καλοῦσιν «ἡ ἐξ εὐωνύμων ὁδός». Τὴν ἐκ Κωνσταντινουπόλεως μεταξὺ τῶν δύο τούτων διήκουσαν ὁδόν, φθάνουσαν μέχρι τῶν μερῶν τοῦ βιλαγετίου τοῦ Μορέως, ὠνόμασαν «Ἐρκὲκ-γιολοῦ» (δρόμον τοῦ ἀνδρὸς ἢ τῶν ἀνδρῶν), τὴν δὲ ἐκ Σόφιας μέχρι Βοσνίας καὶ Ἐρζεγοβίνης ὁδὸν καλοῦσι «Dichi Yol» (θηλυκὸν δρόμον), καὶ τὴν ἐξ Ἀδριανουπόλεως εἰς Ἐλμπασάν,

---

1 Κιαφιριστὰν σημαίνει ἡ χώρα τῶν ἀπίστων (κιαφίρ). Ἐννοεῖ τὴν Εὐρώπην.

2 «Οἶκον» τοῦ ἀστρολογικοῦ οὐρανοῦ.

3 Ὁ Ἐβλιᾶ γράφει «λεβεντανέ», κοινῶς «λεβέντικο».

4 Τὸ κείμενον ἔχει «τεριακῆ», οἵτινες εἶναι οἱ κοινῶς λεγόμενοι «θεριακλῆδες» (βεβαρημένοι ἐξ ὀπιοποσίας καὶ οἰνοποσίας).

Αὐλῶνα καὶ Δέλβινον τῆς Ἀλβανίας «Οὐγοὺλ-γιολοῦ» (δρόμον τοῦ υἱοῦ)[1].

Περὶ τῶν περὶ τὴν πόλιν τῶν Σερρῶν καζάδων, φρουρίων καὶ πόλεων.

Πρῶτον πρὸς Ν., εἰς ἀπόστασιν δύο σταθμῶν, κεῖται ἡ ὀχυρὰ Θεσσαλονίκη, ἡ πόλις τοῦ Ὀρφὰν (Ὀρφανοῦ), ἡ πόλις Σεντερκισὶ (Σιδηρόκαψα). Πρὸς Α., εἰς ἀπόστασιν ἑνὸς σταθμοῦ, ἡ πόλις Ράχοβα, ἡ πόλις Πράβιστα (τὸ Πράβιον), ἡ πόλις Βασλάκ, τὸ φρούριον τῆς Ζίχνης, ἡ πόλις τοῦ Δοξάτου καὶ ὁ καζᾶς τοῦ Μπερεκετλί. Πρὸς Β. ἡ πόλις τοῦ Νευροκοπίου, ὁ καζᾶς τοῦ Ραζλόκ. Πρὸς ΒΔ. ἡ πόλις τῆς Οὐστρούμτζας (Στρωμνίτσα, Στρούμιτσα), ἡ πόλις τοῦ Μασκλὸρ-Παναϊρί (Mackklor), πρὸς Δ., εἰς ἀπόστασιν τεσσάρων ὡρῶν ἡ πόλις τοῦ Ντεμοὺρ-Χισάρ[2], ὁ Καζᾶς τοῦ Μενλὶκ (Μελενοίκου), ὁ καζᾶς Βετρίνα καὶ ὁ καζᾶς Πετρίτς καὶ πλεῖστοι ἀκόμη καζᾶδες, ἀλλ' εἰς ἱκανὴν ἀπόστασιν. Ὅλοι ὅμως αὐτοὶ οἱ καζᾶδες ἔχουν ἀνάγκην τῆς ἀγορᾶς τῶν Σερρῶν.

Ἔπαινος τοῦ μεγάλου θερέτρου τῆς πόλεως τῶν Σερρῶν.

Πρῶτον τὸ κλίμα τῆς πόλεως κατὰ τὸν χειμῶνα εἶναι λαμπρὸν καὶ εὐκραές. Ἐπειδὴ ὅμως τὸν Ἰούλιον ὁ καύσων εἶναι σφοδρός, πρὸς Ν. δὲ τῆς πόλεως ἐκτείνεται μεγάλη πεδιάς, ὑπάρχει, πρὸς ΒΔ. καὶ Δ. αὐτῆς, σειρὰ μεγάλων καὶ ὑψηλῶν βουνῶν. Τὸ πανύψηλον τοῦτο ὄρος ὠνόμαζον οἱ Ἕλληνες ἱστορικοὶ «Ἀνὰ-νταγῆ» (Ὄρος τῆς μάννας). Εἶναι βουνὸν ὑψηλὸν καὶ ἔνδοξον. Εἰς τὴν Ἀνατολὴν διάσημα εἶναι τὸ θέρετρον Μπὶνγκιὸλ (τῶν χιλίων λιμνῶν), τὸ θέρετρον Γκιουσὲν καὶ εἰς τὴν Καισάρειαν τὰ θέρετρα τοῦ Ἐρτζὰς[3].

Ἀλλὰ τῆς πόλεως ταύτης τῶν Σερρῶν τὸ θέρετρον τοῦ Ἀνᾶ-ντὰγ εἶναι διάσημον καθ' ὅλην τὴν Ρούμελην, τὴν Ἀραβίαν καὶ τὴν Περσίαν. Κατὰ τοὺς ἀρχαίους χρόνους ἦτο θέρετρον τῆς καθέδρας τοῦ δυσμόρφου βασιλέως Ζάλ[4]. Ἀκόμη καὶ σήμερον ἀνέρχονται εἰς μίαν ἡμέραν εἰς τὸ

---

1 Κατ' ἄλλην γραφὴν «Ὀγουροὺν-γιολ» (;) (ἴσως ὁ δρόμος τοῦ καλοῦ οἰωνοῦ, κοινῶς τοῦ γουριοῦ).

2 Ὀρθότερον καὶ τουρκιστὶ Ντεμὶρ-Χισάρ, ἤτοι Σιδηρόκαστρον.

3 Ἐρτζὰς-Δὰγ εἶναι ὁ παρὰ τὴν Καισάρειαν Ἀργαῖος, ὑψηλὸν ἐσβεσμένον ἡφαίστειον.

4 Παράδοξος, ἂν μὴ καὶ τερατώδης, εἶναι ἡ μεταφορὰ αὕτη τοῦ θρυλικοῦ ἥρωος τῶν Περσῶν εἰς τὰς Σέρρας. Ὁ Ἐβλιᾶ ἔχει εἰδικότητα εἰς τὰ τοιαῦτα. Τὸ ἐπίθετον «μπετ-λακᾶ» (=κακομούτσουνος, δύσμορφος) δίδει ὁ Ἐβλιᾶ εἰς τὸν ἥρωα τῶν Περσῶν, διότι, ὡς γνωστόν, οἱ Τοῦρκοι ἐμίσουν καὶ περιεφρόνουν τοὺς Πέρσας σχεδὸν ὅσον καὶ τοὺς Ἕλληνας, ἂν μὴ καὶ περισσότερον.

θέρετρον τοῦτο μέχρι τῆς ὑψηλῆς κορυφῆς του. Δύο χιλιάδες ἐκ τῶν προκρίτων τοῦ νομοῦ (βιλαγετίου) ἔχουν θερινὰς οἰκίας, πρὸς δὲ ὑπάρχουν 40 τζαμία καὶ μεστζίτια, εἷς λουτρών, δύο χάνια, ἓν ἱεροδιδακτήριον (μεδρεσέ), ἓν μοναστήριον (τεκκέ), ἓν σχολεῖον διὰ μικρὰ παιδία, 500 πρατήρια. Ἔχουν ἀκόμη καὶ χιλιάδας ἄλλας παντοίων κτηρίων. Ἅπαξ τοῦ ἔτους ὁ λαὸς ἐξέρχεται εἰς τὸ θέρετρον τοῦτο, ἀναπαύεται καὶ διασκεδάζει ἐπὶ ἓξ μῆνας, ὑπακούων εἰς τὰ θεῖα κελεύσματα καὶ ἐκτελῶν τὰ τῆς λατρείας μέχρι βαθμοῦ ἀπεριγράπτου. Κατόπιν, κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ χειμῶνος, ἔρχονται εἰς τὴν πόλιν καὶ διαχειμάζουν πάλιν ἐπὶ πέντε ἓξ μῆνας εἰς τὰς οἰκίας, συναναστρεφόμενοι πρὸς ἀλλήλους. Αὗται εἶναι αἱ ἀσχολίαι καὶ ἐργασίαι τῶν κατοίκων τῆς πόλεως ταύτης. Ἡ θεία σοφία ἠθέλησεν ὅπως καὶ ἐγὼ ὁ ταπεινότατος, μεταβαίνων κατὰ τὸ εὐλογημένον τοῦτο ἔτος εἰς τὸν ὑπὲρ πίστεως ἐν Κρήτῃ πόλεμον, ἐξέλθω μετὰ τῶν ἐν τῇ πόλει ταύτῃ ἀγαπητῶν φίλων εἰς τὸ θέρετρον τοῦτο καὶ διασκεδάσω ἐπὶ δέκα ἑπτὰ ἡμέρας. Ἑώρτασα τὸ μετὰ τὸν μῆνα Ραμαζὰν τοῦ ἔτους 1078 (1668) Βαϊράμιον εἰς τὸ θέρετρον τοῦτο μὲ καλὴν συντροφίαν. Εἶναι πράγματι τόπος μὲ λαμπρὸν ἀέρα, ἀληθὴς θελξικάρδιος παράδεισος, ἀνώτερος τοῦ ὁποίου δὲν ὑπάρχει. Ἔχει ἐν συνόλῳ τριακοσίας ρεούσας πηγὰς ἐξ ἑκάστης τῶν ὁποίων ἀναβρύει καὶ ἓν εἶδος ζωοποιοῦ ὕδατος. Ὡς πρὸς τὴν ἐλαφρότητα, τὸ ὕδωρ αὐτοῦ εἶναι καὶ ἀπὸ τὰ ἐλαφρότερα ἐλαφρότερον, παραδείσιον νέκταρ ἀπαράμιλλον. Ἐπειδὴ τὸ ὕδωρ ὅλων εἶναι εἰς τὸ ἔπακρον χωνευτικὸν καὶ ζωοποιόν, ὁ ἄνθρωπος, ἀφοῦ φάγῃ ἓν παχὺ ἀρνίον, ἅμα πίῃ ἓν ποτήριον τοῦ ὕδατος τούτου, θὰ πεινάσῃ πάλιν ἀμέσως, τόσον ἐπιταχυντικὸν τῆς πέψεως ποτὸν ἔχουν. Ἀλλὰ εἰς τὸ θέρετρον τοῦτο ὁ κόσμος ἔχει κατὰ τὸ θέρος ἀνάγκην γούνας. Τὸν μῆνα Ἰούλιον χιονίζει ἐνίοτε καὶ τὸ ψῦχος εἶναι δριμύτερον παρ' ὅσον τὸν χειμῶνα. Τόσον εἰς τὸ θέρετρον τοῦτο, ὅσον καὶ εἰς τὴν ἀγορὰν καὶ εἰς τὰς λεωφόρους τῆς πόλεως, ὑπάρχουν ἐντὸς τῶν συνόρων τοῦ καθενὸς ὑψηλὰ πεῦκα ὑψοῦντα τὴν κορυφήν των μέχρι τῶν τριῶν οὐρανῶν, ὡς καὶ χιλιάδες τῶν χιλιάδων εἰδῶν ἄλλων πρασίνων ὀπωροφόρων δένδρων ὧν τὸν ἀριθμὸν μόνος ὁ Πλάστης τοῦ κόσμου γνωρίζει.

Ὑποδειγματικὰ μνημεῖα τῆς σοφίας τοῦ θεοῦ.

Πρὸς Ν. τοῦ θερέτρου τούτου ὑπάρχει μέγας μονόλιθος βράχος, ὀνομαζόμενος «Ἀγὶ-Καγιασί» (=Βράχος τῆς ἄρκτου). Ἐντὸς τοῦ βράχου τούτου ὑπῆρχε ὁμοίωμα ἄρκτου ἐκ πολυτίμων λίθων καὶ χρυσοῦ καὶ ὡς ἐκ τούτου ὠνόμασαν αὐτὸν «Ἀγὶ-Καγιασί». Καὶ μέχρι σήμερον ἀκόμη, κατὰ τὴν περίοδον τοῦ δριμέος ψύχους τοῦ χειμῶνος, αἱ ἄρκτοι ἀποσύρονται εἰς τὰ σπήλαια ἐπὶ τεσσαράκοντα ἡμέρας, τὴν δὲ τεσσαρακοστὴν πρώτην ἐξερχόμεναι, ἀνέρχονται πρῶτον εἰς τὸν βράχον τοῦτον καί, φθάνουσαι εἰς τὴν θέσιν τοῦ μνημείου ἐκείνου τῆς ἄρκτου, ἀπολαμβάνουν τῆς θέας τοῦ κόσμου. Κατὰ τοὺς ἀρχαίους χρόνους ἔβαλαν τὸν δύσμορφον παληοβασιλέα των νὰ ἀνεγείρῃ τὸ μνημεῖον τοῦτο ἐπὶ τοῦ βράχου ἐκείνου. Ἑκάστη ἄρκτος, ἂν ἔχῃ αἰγαγρόφιλον [1], ἀνέρχεται ἐκεῖ, ὅλαι δὲ αἱ ἄρκτοι αὗται ἀποθέτουν ἐκεῖ τὸ αἰγαγρόφιλόν των. Κατόπιν οἱ μάγοι καὶ αἱ γραῖαι μάγισσαι λαμβάνουν τὸ αἰγαγρόφιλον τῶν ἄρκτων καὶ κάμνουν χιλίων εἰδῶν μαγικὰ καὶ ἔκτακτα πράγματα. Βραδύτερον, ὅταν τὸ θέρετρον τοῦτο περιῆλθεν εἰς χεῖρας τῆς δυναστείας τοῦ Ὀσμάν, οἱ ἄνθρωποι τῆς Δύσεως κατέστρεψαν μὲ κάποιαν τέχνην τὸ μνημεῖον τοῦτο τῆς ἄρκτου, ἀφῄρεσαν τὸν χρυσὸν καὶ τοὺς πολυτίμους λίθους καὶ ἀπῆλθον. Ἀκόμη μένουν τὰ ἴχνη του, ἀλλ' οὐδόλως φαίνεται μορφὴ ἄρκτου. Ἐπειδὴ ὅμως πάλιν κατ' ἔτος, μετὰ τὸ Ἐρμπαΐν [2], συμβαίνει νὰ ἀνέρχωνται εἰς τὸν βράχον τοῦτον αἱ ἄρκτοι, διὰ τοῦτο ὀνομάζουν τοῦτον «Ἀγὶ-Καγιασί», (Βράχον τῆς Ἄρκτου). Ὁ βράχος οὗτος εἶναι πανύψηλος πύργος, κατασκευασθεὶς διὰ τῆς δυνάμεως τῶν χειρῶν κατὰ τὸν κατακλυσμὸν τοῦ Νῶε, ὑψώσας τὴν κεφαλήν του μέχρι τῆς ὑψίστης κορυφῆς. Ἐξισούμενος κατὰ τὸ ὕψος πρὸς τοὺς ἑπτὰ οὐρανούς, ἀποτελεῖ ὄρος τόσον ὑψηλόν, ὥστε, ἂν ἄνθρωπος ἀνέλθῃ εἰς τὴν κορυφήν του, ἀκούει τὰ οὐράνια ᾄσματα καὶ τοὺς θείους ὕμνους [3] τῶν Χερουβεὶμ [4] καὶ βλέπει ἐν μέσῃ λαμπρᾷ ἡμέρᾳ τὴν περιφορὰν καὶ τὰς κινήσεις τῶν ἑπτὰ πλανητῶν. Ἐπλά-

---

[1] Αἰγαγρόφιλα (γαλλιστὶ aegagropile ἢ égagropile, κοινῶς bezoard, περσιστὶ καὶ τουρκιστὶ «πατ-ζεχίρ» ἢ «παν-ζεχίρ», ὡς γράφει καὶ ὁ Ἐβλιᾶ, ὅπερ εἰσεπήδησε καὶ εἰς τὴν ἑλληνικὴν ὡς «παντζεχρί») καλοῦνται τὰ συγκρίμματα τὰ εὑρισκόμενα ἐντὸς τοῦ πεπτικοῦ σωλῆνος θηλαστικῶν τινων καὶ ἰδίᾳ τῶν μηρυκαστικῶν. Ἀποτελοῦνται ἀπὸ τρίχας τὰς ὁποίας καταπίνουν τὰ ζῷα ἀπολειχόμενα. Μὲ τὰς συσταλτικὰς καὶ διασταλτικὰς κινήσεις τοῦ στομάχου ταῦτα συγκεντρούμενα ἀποτελοῦν συμπιλημένην σφαῖραν ὁμοιάζουσαν πρὸς λιθάριον. Αἱ σφαῖραι αὗται καλοῦνται ἐντερόλιθοι. Ἀνατολικοί τινες λαοὶ ἀποδίδουσιν εἰς τοὺς ἐντερολίθους τούτους θεραπευτικὰς ἰδιότητας, δι' ὃ προσέφερον μεγάλας τιμὰς διὰ τὴν ἀγοράν των. Ἄλλοτε τὸ μονοπώλιον τῶν λίθων τούτων εἶχον οἱ ἡγεμονόπαιδες τῆς Περσίας. Τρεῖς τοιούτους λίθους ἀπέστειλεν ὁ Σάχης τῆς Περσίας ὡς δῶρον εἰς τὸν Μέγαν Ναπολέοντα.

[2] Καλεῖται «ἐρμπαΐν» (ἡ λέξις ἀραβική, σημαίνουσα «τεσσαράκοντα») ἡ χειμερινὴ περίοδος τοῦ ἀπὸ τῆς 21ης δεκεμβρίου μέχρι τῆς 29ης ἰανουαρίου τεσσαρακονθημέρου, καθ' ὃ αἱ ἄρκτοι περιπίπτουσιν εἰς λήθαργον.

[3] Διὰ τοῦ «θείους ὕμνους» μεταφράζομεν κατ' ἔννοιαν, παραφράζομεν μᾶλλον, τὴν λέξιν «τεκμπίρ» (παραγομένην ἐκ τοῦ «ἐκμπὲρ» =μέγιστος), ἥτις σημαίνει «ἀπαγγέλλειν ὑψηλοφώνως ἐν χορῷ τὸ «Ἀλλὰχ ἐκμπέρ!»=Μέγιστε θεέ, ἢ Μέγιστος ὁ Θεός!»

[4] Ἡ ἑβραϊκὴ λέξις «χερουβεὶμ» (πληθυντικὸς τοῦ «χερούβ») ὑπάρχει καὶ εἰς τὴν Ἀραβικὴν ὡς «Κερουμπιγιὰν» ἢ «Κερουμπιγιούν».

σθη βράχος τόσον ὑψηλός, ὥστε εἰς τὴν ὑψηλοτέραν κορυφήν του εἶναι ὁρατὰ ἀσφαλῶς τὰ χωρία, αἱ πόλεις καὶ τὰ ὑψηλὰ βουνὰ τὰ κείμενα εἰς τὰς ὁδοὺς τὰς ἐντὸς ἀποστάσεως τριῶν ἡμερῶν.

Ἄλλα κτίσματα θείας τέχνης.

Πρὸς Δ. τοῦ ἀξιοθεάτου τούτου θερέτρου ὑπάρχει μέγας καὶ ὑψηλὸς βράχος, καλούμενος «Γκερντὲκ—καγιασὶ» (βράχος τῆς νυμφικῆς παστάδος), ἐπὶ τοῦ ὁποίου ὑπάρχουν ἑκατοντάδες σπηλαίων. Ὁ πλάστης τῶν δύο κόσμων ἔπλασε τὸν βράχον τοῦτον μὲ δύο κλάδους, ἕκαστος τῶν ὁποίων ἔχει τὸ ὕψος τοῦ τριωρόφου μιναρὲ τοῦ τζαμίου Σουλεϋμανιέ [1].

Εἶναι λοιπὸν βράχος ὑψηλὸς καὶ διχαλωτός. Τὸ μεταξὺ τῶν δύο κλάδων διάστημα εἶναι δύο καὶ τριῶν πήχεων. Τὸ ὕψος ἑκάστου εἶναι 400 περίπου πήχεων. Ὑπάρχει τόπος, ἵνα στηθῇ σκηνὴ ἐκ λινοῦ ὑφάσματος ἐπὶ τῆς ὑψηλοτέρας κορυφῆς ἑνὸς τῶν βράχων. Ὁ βλέπων ἐκ τῶν βράχων τούτων πρὸς τὰ κάτω αἰσθάνεται ἴλιγγον. Μὴ δῴη Κύριος!

Ἀλλ' εἰς τὴν πόλιν ταύτην ὑπάρχουν τόσοι καὶ τόσοι ἰσχυροὶ τὸ σῶμα ἀθληταί, εὐκίνητοι ὡς ἱέρακες, οἵτινες, ἐπιδεικνύοντες τὴν ἐπιδεξιότητά των, διέρχονται πηδῶντες ἀπὸ βράχου εἰς βράχον. Ἀλλά, Κύριε Θεέ! Αὐτὸ δὲν εἶναι δύναμις ἀνθρωπίνη. Εἶναι ἆθλος ἀνδρείων. Ὁ ἔχων τὴν ἐπίβλεψιν τοῦ τόπου τούτου εἶναι κάποιος φιλάνθρωπος, ὅστις, πρὸς θέαν τῶν ἀνερχομένων εἰς τὸν βράχον τοῦτον καὶ τῶν ἀπὸ βράχου εἰς βράχον πηδώντων ἀνήγειρεν ὑψηλὸν περίπτερον, τὸ ὁποῖον εἶναι ἐκ τῶν σπανίων ἐν τῷ κόσμῳ.

Καὶ εἰς τὸ θέρετρον τοῦτο ὑπάρχουν χιλιάδες μοναδικῶν τόπων ἀναψυχῆς Δὲν δύναμαι ὅμως νὰ γράψω περὶ αὐτῶν διὰ μακρῶν, διὸ καὶ συντομεύω, ἀρκούμενος εἰς ὅσα ἔγραψα. Αὐτὰ ἀρκοῦν.

Περὶ τῶν θερμοπηγῶν, δηλαδὴ περὶ τῶν ἰαματικῶν λουτρῶν.

Βορείως τῆς διασήμου πόλεως τῶν Σερρῶν, ἐπὶ τῶν βουνῶν, εἰς τὸ ἥμισυ τοῦ δρόμου [2], ὑπάρχει δεξαμενὴ θερμοῦ ὕδατος διαυγοῦς. Αὕτη δὲν ὁμοιάζει μὲ τὰς ἄλλας θερμοπηγὰς καὶ τὰ ἄλλα λουτρά. Εἶναι ὅμως τὰ ὕδατά της πολὺ ὠφέλιμα. Ὠφελοῦν πολὺ κατὰ τῆς λέπρας. Ὁ προαναφερθεὶς φιλάνθρωπος ἔκτισεν ὑπὲρ τὴν πηγὴν ταύτην λιθίνους θό-

---

[1] Ἐννοεῖ τὸ ἐν Κωνσταντινουπόλει τζαμίον τοῦ σουλτάνου Σουλεϋμάν.

[2] Κατ' ἄλλην γραφήν : «εἰς ἀπόστασιν ἡμίσεως σταθμοῦ».

λους καὶ θαλάμους ἀναρρωτηρίων, ὑαλωτὰ καὶ πολλὰς δεξαμενάς. Χιλιάδες ἀνθρώπων ἔρχονται τὸν Ἰούλιον ἐκ τῶν πέριξ χωρίων καὶ πόλεων, στήνουσι σκηνὰς καὶ πίνουσιν (ἐκ τοῦ ὕδατος) ἐπὶ ἕνα δύο μῆνας εὑρίσκοντες ἀναψυχήν.

Περὶ τάφων καὶ προσκυνημάτων τῆς πόλεως τῶν Σερρῶν.

Πρῶτον κάτωθεν τῆς γεφύρας τοῦ Ἀχμὲτ πασᾶ εἶναι τεθαμμένος ὁ Πὶρ-Ντεντὲ (dédé), ὁ Σεΐχ-Μπεδρεντὶν-Σουλτάν, παρὰ δὲ τὸ μνημεῖον τοῦ Μπεσὶκ-Τεπὲ ὁ τοῦ Ἐσ-Σεΐχ-Χαζρέτι-Μουσαλλαχεντὶν-Σουλτάν, τοῦ ἐπιφανεστάτου τῆς χώρας καὶ ὁδηγοῦ τῆς ἀνθρωπότητος. Κατόπιν εἰς τὴν συνοικίαν Κουρμπαγαλὶκ εἶναι ὁ τάφος τοῦ κρατίστου τῶν ἁγίων καὶ στηρίγματος τῶν ἐναρέτων Ἐσ-Σεΐχ-Μετζνούν-Μπαμπᾶ (=τρελλοῦ γεροπατέρα). Εἰς δὲ τὸν τεκκὲν τοῦ Σεΐχ-Σατσλῆ (=μαλλιαροῦ γέροντος), ὁ τάφος τοῦ σοφωτάτου [1] καὶ ἀκινήτου ἐρημίτου Ἐσ-Σεϊχ-Χαζρέτι [2] Ἐμὶρ Σουλτάν, ὁ τάφος τοῦ τελείου λειτουργοῦ τῆς ἀγάπης, τοῦ ἀγαπητοῦ τῶν λατρευτῶν καὶ φίλου τῆς ἀρετῆς «Χαζρέτι Μαχμοὺτ Ἐσσεΐχ Μαξοὺτ Ντεντέ», ὁ τάφος τοῦ «Ἐσ-σεΐχ Χαζρέτι Γιαχιᾶ ἐφέντη».

Οὗτος κατήγετο ἐκ Τοκάτ [3], ἦτο δὲ εἰς τὴν ὑπηρεσίαν [4] τοῦ σεΐχου (γέροντος ἢ ἡγουμένου) τοῦ ἐν τῇ Πόλει εἰς θέσιν Ζιντζιρλὶ-Σερβὶ τζαμίου τοῦ Καρατζᾶ-Μουσταφᾶ πασᾶ Σουμποὺλ Σινὰν ἐφέντη. Ἐλθὼν δὲ εἰς τὴν πόλιν ταύτην τῶν Σερρῶν, ἐτάφη ὑπὸ τὴν σκιὰν τοῦ τεκκὲ τοῦ Ἐμὶρ-Σινὰν ἐφέντη. Εὐλογημένον εἴη τὸ μυστήριον (μυστικὸν) αὐτοῦ! Πρὸς τούτοις ὁ τάφος τοῦ «Ἐσ-σεΐχ-χαζρέτι Γιαχιᾶ [5] ἐφέντη», τοῦ κεκρυμμένου ἡλίου, σελήνης τῆς ζωῆς, δηλαδὴ τοῦ ὑπὸ τὸ ὄνομα Ἐρντεμπιλὶ-ζαδὲ γνωστοῦ μεγάλου διδασκάλου [6]. Καὶ ὁ ἅγιος οὗτος εἶναι τεθαμμένος εἰς τὸν ἱερὸν περίβολον τοῦ τεκκὲ τοῦ Ἐμὶρ-Σουλτάν. Ἐκεῖ

---

[1] Κατὰ λέξιν «κατόχου τῆς γνώσεως, ἣν πρεσβεύει ἐν πεποιθήσει καὶ χωρὶς νὰ ἀμφιβάλλῃ.

[2] Ὁ τίτλος «χαζρὲτ» ἐν μὲν τῇ συνήθει γλώσσῃ τῆς ἐθιμοτυπίας ἐσήμαινε μετ' ἀναλόγου πρὸς τὸν βαθμὸν τίτλου «ἐξοχώτατος», ἐν δὲ τῇ θρησκευτικῇ γλώσσῃ «ἅγιος», διδόμενος ὅμως μόνον εἰς τοὺς μεγάλους προφήτας (ἐν ἄλλοις εἰς τὸν Ἰησοῦν Χριστόν, τὸν Μωϋσέα, Δαυὶδ κλπ.), ἀντιστοιχῶν ἑπομένως μᾶλλον πρὸς τὸ πανάγιος, ἀφοῦ διὰ τὸ «ἅγιος» ἦτο καθιερωμένον τὸ «βελῆ» καὶ ὁ πληθυντικὸς τούτου «ἐβλιγιὰ» (=ἐκ τῶν ἁγίων).

[3] Πόλις τῆς Μικρᾶς Ἀσίας.

[4] «Χαλιφέ», τὸ ὁποῖον σημαίνει συνήθως γραμματεύς. Προτιμῶμεν ἐνταῦθα τὸ «εἰς τὴν ὑπηρεσίαν».

[5] Κατ' ἄλλην γραφὴν «λαϊχύ», ὅπερ ὅμως φαίνεται ἐσφαλμένον.

[6] Κατὰ λέξιν : δύτου τῆς θαλάσσης τῆς γραμματικῆς.

εἶναι ἐπίσης τεθαμμένος ὁ Σεΐχ-ζαδὲ 'Αβδουραχμὰν ἐφέντης καὶ ὁ 'Εσ-σεΐχ Νετζμὶ ἐφέντης. Εἴη ἐπ' αὐτοὺς ἅπαντας τὸ ἔλεος τοῦ Θεοῦ!

'Αφοῦ κατὰ τὴν ἐπιθυμίαν μας ἐθεασάμεθα καὶ τὴν διάσημον ταύτην πόλιν τῶν Σερρῶν, μετέβημεν μετὰ πέντε σοφῶν καὶ στενῶν φίλων διὰ τῆς ταχυτέρας ὁδοῦ πρὸς Δ. εἰς τὰ βουνά της καὶ τοὺς καλῶς καλλιεργημένους ἀμπελῶνάς της.

Περιγραφὴ τοῦ φρουρίου τοῦ Δεμὶρ-Χισὰρ (Σιδηροκάστρου).

Κτίτορες αὐτοῦ εἶναι οἱ Ἕλληνες (Ρούμ) βασιλεῖς. 'Αφοῦ δὲ διῆλθε τοῦτο διὰ τόσων καὶ τόσων βασιλέων, τέλος τῷ . . . . ὁ ἐκ τῶν βεζυρῶν τοῦ Γαζῆ-Μουρὰτ Χὰν τοῦ Α'... ἐκυρίευσεν αὐτὸ ἐκ τῶν χειρῶν τῶν ἀπίστων Ρωμηῶν. Κατὰ παραφθορὰν ἐκ τοῦ Τιμοὺρ-Χισὰρ[1] τὸ λέγουν Ντεμὶρ-Χισὰρ (Δεμιρ-Χισάρ). Εἶναι βοεβοδαλίκιον (ὑποδιοίκησις) κείμενον εἰς τὸ ἐγιαλέτιον[2] τῆς Ρούμελης, ἐντὸς τοῦ ἐδάφους τοῦ σαντζακίου Θεσσαλονίκης, ἀποτελοῦν καὶ δικαστικὴν περιφέρειαν καδῆ μὲ μισθοδοσίαν 150 ἄσπρων. Οἱ ἐξ αὐτῆς ἐξαρτώμενοι ναχιέδες (δῆμοι) περιλαμβάνουν . . . . εὐημεροῦντα χωρία. Ἔχει κεχαγιᾶ-γερῆ τῶν σιπαχήδων, σερδάρην (ἀρχηγὸν) τῶν γενιτσάρων καὶ ἀστυνόμον. Δὲν ἔχει ὅμως φρούραρχον οὔτε ἄνδρας φρουρᾶς. Τὸ ὀχυρόν της εἶναι τεῖχος ἐκ λίθων, λίαν ἐρυμνόν, σχήματος πενταγώνου, ἐκτισμένον ἐπὶ ὑψηλῆς θέσεως. Ἐντὸς ὅμως τοῦ φρουρίου ψυχὴ ζῶσα δὲν ὑπάρχει. Ὅλοι οἱ κάτοικοι οἰκοῦσιν εἰς τὴν κάτω πόλιν.

Ἔπαινος τοῦ «βάρος» (ἔξω τοῦ φρουρίου τμήματος) τοῦ Δεμὶρ-Χισάρ.

Εἶναι ἐν συνόλῳ χίλιαι ἑξακόσιαι διώροφοι, λιθόκτιστοι, πέραν καὶ πέραν κεραμοσκεπεῖς, καλῶς διατηρημέναι οἰκίαι. Ἔχει ἐν συνόλῳ . . . . . ἱερὰ τεμένη, ἐν οἷς καὶ τὸ τζαμίον τοῦ . . . ., τὸ τζαμίον τοῦ . . . . 'Εκτὸς τούτων . . . . . μεστζίτια, ... τεκκέδες δερβισῶν, ... λουτρῶνας, ... ἐμπορικὰ χάνια, ... σουλτανικοὺς (βασιλικοὺς) δρόμους . . . . . . 'Εκ τῶν μουσουλμάνων προκρίτων ἄλλοι μὲν ἀνήκουν εἰς δημοσίας ὑπηρεσίας, ἄλλοι δὲ εἶναι ἔμποροι καὶ τεχνῖται. Ὁ ἀριθμὸς τῶν κήπων καὶ ἀμπέλων της εἶναι ἄπειρος καὶ μάλιστα τὰ εἰς τὸ Δεμὶρ-Χισὰρ αὐτὸ πα-

[1] Ἡ λέξις «ντεμίρ» (σίδηρος) γράφεται τουρκιστὶ «τιμούρ» καὶ προφέρεται «ντεμίρ».

[2] «'Εγιαλέτ» ὠνομάζοντο αἱ πρὸ τῆς διαιρέσεως τῆς Τουρκίας εἰς βιλαγέτια (νομοὺς ἢ γενικὰς διοικήσεις) μεγάλαι διοικητικαὶ μονάδες αὐτῆς (Ρούμελη, Βουλγαρία, Βοσνία κτλ.).

ραγόμενα ρῴδια μὲ μεγάλους κόκκους δὲν ὑπάρχουν εἰς κανὲν μέρος τοῦ κόσμου. Εἶναι λίαν εὔχυμα. Εἶναι ὡραιότερα καὶ γλυκύτερα ἀπὸ τὰ ρῴδια τῆς ἐν Περσίᾳ Μπὰν καὶ ἀπὸ τὰ τῆς Οὔρφας, τοῦ Μαρὰς καὶ τοῦ Νίκσαρ (Νεοκαισαρείας). Τὰ γίγαρτα αὐτῶν εἶναι τόσον μεγάλα ὅσον οἱ κόκκοι τῆς ὀπιοφόρου μήκωνος.

Τὸ Δεμὶρ-Χισὰρ τοῦτο κεῖται δυτικῶς τῆς πόλεως τῶν Σερρῶν, εἰς ἀπόστασιν ἡμίσεως σταθμοῦ. Καὶ τούτου ὅμως οἱ νεαροὶ καὶ αἱ νεαραὶ εἶναι ἐπιθυμητοί.

Ἔπαινος τῆς θερμοπηγῆς τοῦ Δεμὶρ-Χισάρ.

Εἰς ἀπόστασιν . . . . . . ἀπὸ τῆς πόλεως ὑπάρχει ζωοποιὸν ὕδωρ θερμοπηγῆς. Οἱ κάτοικοι τοῦ μέρους ἐκείνου πλειστάκις παρακολουθοῦν τὴν δυσοσμίαν της. Κατ' ἔτος δὲ τὸν 'Ιούλιον, κατὰ τὴν ἐποχὴν τῶν ἀνθέων, χιλιάδες ἀνθρώπων συναθροίζονται ὑπὸ σκηνὰς καὶ λουόμενοι εἰς τὰ ὕδατα τῆς θερμοπηγῆς θεραπεύουσι τὸ σῶμα. Αἱ δεξαμεναὶ καὶ τὰ κτήρια αὐτῆς εἶναι . . . . . .

'Εκεῖθεν ἐπανελθόντες εἰς τὴν πόλιν ἐπεσκέφθημεν τὰ

Προσκυνήματα τοῦ Δεμὶρ-Χισάρ. ('Ελ-Μεβλᾶ 'Αβδουλλὰχ Τεμαλῆ)[1] . . . .

Διασκεδάσαντες δὲ τρεῖς ἡμέρας εἰς αὐτὸ τὸ Δεμὶρ-Χισάρ, ἐφθάσαμεν ἐντὸς 4 ὡρῶν *εἰς τὸν σταθμὸν «Σέρεζ».*

Λίαν πρωῒ ἀποχαιρετίσαντες ἐν Σέρραις ὅλους τοὺς φίλους καὶ βαδίσαντες πρὸς Ν. πρὸς τὸ ἐσωτερικὸν τῆς πεδιάδος τῶν Σερρῶν, διέβημεν τὴν μεγάλην ξυλίνην γέφυραν τοῦ ποταμοῦ Δεμὶρ-Χισάρ. Ὁ ποταμὸς οὗτος πηγάζει ἐκ Β. ἐκ τῶν ὀρέων τοῦ Σαμακοβίου, τοῦ 'Ιστὶπ (τῶν Στόβων) καὶ τοῦ Κιουστεντίλ, συγκεντρούμενος δὲ μεταξὺ τῶν Κοτσάνων (Κότσανα) καὶ τῆς Ντουσπέντζα[2], καὶ διερχόμενος δι' ἑκατοντάδων ὅλων χωρίων καὶ πόλεων, διαρρέει τὰς πεδιάδας αὐτὰς τῶν Σερρῶν καὶ ἐκβάλλει παρὰ τὸ Μπεκλοῦ (ἢ Μπεσικλέρ). Εἰς τὸ μέρος ἐκεῖνο διαβαίνουν τὸν ποταμὸν διὰ πλοίων. Συνελόντι δ' εἰπεῖν, ἐγὼ ὁ πτωχὸς διελθὼν τοὺς ποταμοὺς τῆς πεδιάδος τῶν Σερρῶν διὰ τριῶν ξυλίνων γεφυρῶν, ἔφθασα εἰς τὸ χωρίον Δεμιρτζῆ-κιοϊ[3] καὶ εἰς τὸ χωρίον Μπάσ-κιοϊ[4]. Αὐτὰ εἶναι

[1] Κατ' ἄλλην γραφὴν «Κεμαλῆ». 'Εδῶ ὑπάρχει κενόν.

[2] Ὑποθετέον ὅτι ἐννοεῖ τὴν ἐν Βουλγαρίᾳ σήμερον Ντουπνίτσαν (Δουπνίτσα), ὡς ἄλλως τε σημειοῦται εἰς ἄλλο χειρόγραφον.

[3] Κατ' ἄλλην γραφὴν Δεμετρὲχ (Ντεμετρέχ ;).

[4] Κατ' ἄλλην γραφὴν Μπὰς-κιοπρού.

πλέον χωρία τοῦ καζᾶ Θεσσαλονίκης. Ἐκεῖθεν ἐγενόμην εἰς τὸν σταθμὸν «χωρίον Καμπᾶ-Γιάννη» (ἢ Καμπᾶ-γιανί). Εἶναι χωρίον ἀπίστων καὶ ζιαμέτιον εὐημεροῦν ἐν τῷ δήμῳ Θεσσαλονίκης. Ἐκεῖθεν ὁδεύσαντες ἐπὶ 5 ὥρας, ὁτὲ μὲν πρὸς Ν. ὁτὲ δὲ πρὸς ΝΑ., κατελύσαμεν εἰς τὸν παρὰ τὴν ὄχθην τῆς λίμνης Γιαϊτζηλὰρ

σταθμὸν χωρίου Γιαϊτζηλάρ,

ὅπου καὶ διεσκεδάσαμεν ἐπὶ μίαν νύκτα. Τὸ εὐημεροῦν τοῦτο χωρίον εἶχε 500 οἰκίας, τῶν ὁποίων αἱ ἡμίσειαι εἶναι τῶν ἀπίστων Ρωμηῶν καὶ Βουλγάρων, αἱ δὲ λοιπαὶ τῶν Μουσουλμάνων. Ὅλοι εἶναι ἄνθρωποι ἀθλητικοὶ καὶ τοξόται, διὰ τοῦτο δὲ τὸ χωρίον ὠνομάσθη «Γιαϊτζηλάρκιοϊ»[1] Εἶναι χωρίον εὐημεροῦν, κείμενον εἰς τὸ πρὸς τὴν Θεσσαλονίκην μέρος τῆς λίμνης. Ἔχει τζαμίον καὶ μεστζίτιον (μικρότερον τέμενος) καί τινα πρατήρια ὡς καὶ ἕν καλῶς διατηρούμενον χάνιον. Ἡ λίμνη του κεῖται Δ. τῆς Θεσσαλονίκης εἰς ἀπόστασιν μικροτέραν τοῦ ἑνὸς σταθμοῦ. Ταύτης ἡ περίμετρος εἶναι πέντε μιλλίων. Ἀλλὰ τὸ ὕδωρ της ξηραίνεται εὐκόλως μὴ ἀνανεούμενον καὶ διὰ τοῦτο δὲν ὑπάρχουν ἐντὸς αὐτῆς πολύχρωμοι ἰχθῦς καὶ τὸν χειμῶνα παντοειδῆ πτηνά, ἔχει ὅμως πολλοὺς μύακας (μύδια), ὄστρεα καὶ θαλασσινά[2], τὰ ὁποῖα τρώγουν οἱ ἄπιστοι. Τὸ βάθος αὐτῆς εἶναι δέκα ὀργυιῶν, εἴς τινα ὅμως μέρη κατέρχεται καὶ εἰς ἑπτά. Ἀλλά, κελεύσει Θεοῦ, τοῦ ἀϊδίου πλάστου τῶν πάντων, εἰς τὰς ὄχθας τῆς ἁλμυρᾶς ταύτης λίμνης παράγεται γλυκύτατον ἅλας. Τοῦτο δίδεται εἰς τὰ πρόβατα, τοὺς ἵππους καὶ ἄλλα κτήνη, τὰ ὁποῖα οὕτω παχύνον-

---

[1] Μήπως εἶναι τὸ Ἀϊτζηλάρ; Ἡ λέξις «γιαϊτζῆ» παράγεται ἐκ τοῦ «γιαϊ», τὸ ὁποῖον οημαίνει «τόξον» (καὶ ἐλατήριον ἁμάξης), ἑπομένως «γιαϊτζῆ» = ιοξότης (ἂν καὶ ἡ λέξις «γιαϊτζῆ» δὲν ὑπάρχει εἰς τὰ τουρκικὰ λεξικά). Σημειωτέον, ὅτι χωρίον Γιαϊτζηλὰρ δὲν εὑρίσκομεν εἰς τοὺς χάρτας. Ὑπάρχει ὅμως ἐν τῇ ὑποδιοικήσει Λαγκαδᾶ, ἐπὶ τῆς πρὸς τὴν Θεοσαλονίκην ὁδοῦ, χωρίον Ἀϊτζιλάρ, φερόμενον οήμερον ἐπιοήμως ὡς συνοικισμὸς ἀνήκων εἰς τὸ χωρίον Μπαϊρὰμ-δερὲ-Μαχαλάδες τῆς ὑποδιοικήσεως Λαγκαδᾶ. Ἀϊτζιλὰρ σημαίνει τουρκιστὶ «ἀρκουδιάραι», (ἐκ τοῦ ἀϊ = ἄρκιος). Ἐνδέχεται νὰ παρέφθειραν ἄλλοτε οἱ Βούλγαροι τὸ «Γιαϊτζιλὰρ» εἰς «Ἀϊτζιλάρ», μὴ δυνάμενοι ὡς γνωοτὸν νὰ προφέρουν τὸ «γι» εἰς τὴν ἀρχὴν τῶν λέξεων (λέγουν π. χ. «Ἰλδὶζ» ἀντὶ «Γιλδίζ»). Ἀλλὰ τὸ «Ἀϊτζιλὰρ» κεῖται ἀνατολικῶς τῆς Θεσσαλονίκης. Τοῦτο ὅμως οὐδὲν οημαίνει, διότι εἴδομεν ὅτι ὁ Ἐβλιᾶ, ὁ θεωρούμενος καὶ ὡς καλὸς γεωγράφος, πλανᾶται ουχνὰ εἰς τὰ Α. ἢ Δ., Β. ἢ Ν.

[2] Ὁ Ἐβλιᾶ γράφει «ντεριᾶ-μποτζεγὶ» (κυριολεκτικῶς: θαλάοοια ἔντομα). Ἄγνωστον ὅμως ἐὰν ἐννοεῖ τοὺς ἀοτακούς, τῶν ὁποίων ἓν εἶδος καλεῖται «μποτζὲκ» ἢ ἄλλα θαλαοοινά.

ται. Εἰς ὁλόκληρον τὸν καζᾶν Θεσσαλονίκης καὶ εἰς τὰ ἔξω τούτου χωρία καὶ πόλεις τὸ ἅλας πηγαίνει ἀπὸ ἐδῶ, παραγόμενον ἀφθόνως.

Ἐκκινήσας ἐκεῖθεν καὶ πορευθεὶς πρὸς Α., ἔφθασα εἰς τὰ χωρία Γκιουβὲζ (ἴσως Γκιουβέζνα), Βοϊβοδαλῆ, Ἐκινὸ καὶ Λενίτ, καὶ ταῦτα ὑπαγόμενα εἰς τὸν καζᾶν Θεσσαλονίκης· διελθὼν δὲ ταῦτα ἐντὸς 6 ὡρῶν[1] καὶ τραπεὶς πρὸς Ν., ἔφθασα εἰς Θεσσαλονίκην.

Ἕπεται συνέχεια.

Ν. ΜΟΣΧΟΠΟΥΛΟΣ

---

[1] Κατ' ἄλλο χειρόγραφον «4 ὡρῶν».

ΡΩΜΑΝΟΣ Ο ΜΕΛῼΔΟΣ[1]
ΚΑΙ ΤΑ ΠΟΙΗΤΙΚΑ ΑΥΤΟΥ ΕΡΓΑ

Ἐπὶ μακροὺς αἰῶνας εἰς τὴν Ἑλληνικὴν γραμματολογίαν τὸ ὄνομα τοῦ διασημοτέρου Μελῳδοῦ καὶ ποιητοῦ τῆς ἐκκλησίας Ρωμανοῦ παρέμεινεν ἄγνωστον. Ὁ ποιητὴς τῶν χιλίων Κοντακίων, ὁ πανηγυριστὴς τῶν ἀθλοφόρων, ἡ ἀηδὼν τῆς ἐκκλησίας καὶ πηγὴ τῆς μελῳδίας ἀνεπαύετο ἀμνημόνευτος καὶ ἄγνωστος ὑπὸ τὰ ἐρείπια τῆς μονῆς τῶν Κύρου, τὰ ὁποῖα ἐσώρευσαν αἱ ἐθνικαὶ καταστροφαί. Μετὰ τοῦ τάφου αὐτοῦ συναπωλέσθη καὶ ἡ μονὴ ἡ φυλάττουσα τὸν τάφον, κατεσκάφησαν τὰ θεμέλια αὐτῆς, διηρπάγησαν οἱ θησαυροὶ τοῦ πνεύματος, οἱ μετὰ τόσης στοργῆς ἐν αὐτῇ φυλαττόμενοι, καὶ ὁ χοῦς αὐτῆς διεσκορπίσθη ὑπὸ τῶν πνευσάντων ἀνέμων τῆς ἐθνικῆς θεομηνίας. Οὐδεὶς γνωρίζει σήμερον οὔτε τὸν τάφον τοῦ μεγάλου νεκροῦ, οὔτε τὸν τόπον τῆς περιωνύμου μονῆς τῶν Κύρου ὅπου ὁ ἁπλοῦς μοναχὸς ἐρητόρευε τὰ μεγαλεῖα τοῦ Θεοῦ.

Ἡ ἐκκλησία μόνη, τὸ μέγα καὶ ἱερώτατον τοῦ Γένους θησαυροφυλάκιον, διετήρησεν εἰς τὰ ἄδυτα καὶ ἅγια τὴν μνήμην τοῦ μεγάλου νεκροῦ καὶ ἁγίου καὶ ἐγνώριζεν ἡμῖν κατὰ τὴν 1ην Ὀκτωβρίου τὴν ἀνάμνησιν τῆς ὁσίας αὐτοῦ κοιμήσεως ἐν τῇ μονῇ τῶν Κύρου συνοδεύουσα αὐτὴν μὲ τὸ σῳζόμενον ἐπιγραμματικὸν ὑπόμνημα, ὅτι ἐκ τῆς πατρίδος αὐτοῦ Ἐμέσης (Συρίας), καὶ ἐκ τῆς Βηρυτοῦ, ὅπου ἦν διάκονος ἐν τῷ ναῷ τῆς Ἀναστάσεως, κατέλαβεν ἐπὶ τῆς βασιλείας Ἀναστασίου τὴν Κωνσταντινούπολιν, ὅτι ἐνεκλείσθη ἐν τῇ μονῇ τῆς Θεοτόκου τῶν Κύρου, ὅτι ἐποίησεν ὑπὲρ τὰ χίλια Κοντάκια εἰς τιμὴν τοῦ Χριστοῦ, τῆς Θεοτόκου, τῶν ἁγίων, τῶν μαρτύρων καὶ ὁσίων, καὶ ὅτι ἀνεπαύθη ἐν τῇ ῥηθείσῃ μονῇ ἡ ὁποία διεφύλαττε μετὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ τὸν μέγαν αὐτοῦ πνευματικὸν θησαυρόν, τὰ Κοντάκια.

Τὸ ἁπλοῦν τοῦτο καὶ περιεκτικώτατον ὑπόμνημα, τὸ καὶ ἐν τοῖς ἐντύποις Μηναίοις κείμενον (1 Ὀκτωβρίου) ἐπανελάμβανε κατ' ἔτος ἡ ἐκ-

[1] Περὶ Ρωμανοῦ τοῦ Μελῳδοῦ ἔγραψα εἰδικὴν μελέτην δημοσιευθεῖσαν ἐν Θεσσαλονίκῃ τῷ 1917 ὑπὸ τὸν τίτλον «Ρωμανὸς ὁ Μελῳδὸς καὶ ὁ Ἀκάθιστος» καὶ ἑτέραν σχετικὴν «Ὁ Ἀκάθιστος ὕμνος» ἐν τῇ «Θεολογίᾳ» 1925 σ. 257—288.

κλησία κατὰ τὴν ἐτησίαν μνήμην τοῦ ὁσίου Ρωμανοῦ, ὁπότε ἡ ἐν τῇ Δύσει ἀναγέννησις τῶν γραμμάτων ἐκ τῶν ὀλίγων τούτων καὶ τέως ἀφανῶν ὁρμηθεῖσα ἀνέλαβε δι' ἀξιοθαυμάστου προσπαθείας νὰ ἀναστηλώσῃ τὸ εἰς συντρίμματα πεσὸν πνευματικὸν τοῦ Ρωμανοῦ ἀριστούργημα.

Ἡ τιμὴ τῆς ἀποκαλύψεως τοῦ Ρωμανοῦ ἀνήκει ἀποκλειστικῶς εἰς τὸν καρδινάλιον Πίτρα, ὅστις διὰ τῆς δημοσιεύσεως κατὰ τὸ 1876 τοῦ μνημειώδους αὐτοῦ ἔργου «Analecta Sacra» ἐγνώρισεν εἰς τὸν φιλολογικὸν κόσμον τὸ νέον τοῦτο ποιητικὸν ἄστρον, τὸ ὁποῖον τὰ πυκνὰ νέφη τῶν αἰώνων καὶ αἱ ἐθνικαὶ ἡμῶν περιπέτειαι ἐπέκρυπτον. Θάμβους πεπληρωμένος ὁ κόσμος τῶν γραμμάτων καὶ ἐκστάσεως ἵστατο ἔκπληκτος καὶ ἄφωνος πρὸ τοῦ κάλλους τοῦ φαινομένου ἀστέρος καὶ ὑπὸ τοῦ ἱλαροῦ αὐτοῦ φωτὸς ὁδηγούμενος ἐπεδόθη εἰς τὴν ἐξερεύνησιν αὐτοῦ.

Ἄνδρες ἐκ παντὸς τόπου καὶ ἔθνους ἐπὶ σοφίᾳ καὶ παιδείᾳ διαπρέποντες ἐτέθησαν ἐπὶ τὰ ἴχνη τοῦ Ρωμανοῦ, πρῶτος δὲ πάντων, μετὰ τὸν Πίτρα, ὁ πολὺς Krumbacher, ἀναλαβὼν μετὰ ζήλου ὑπερανθρώπου τὴν ἐπισυναγωγὴν ἐπὶ τὸ αὐτὸ τῶν ἔργων τοῦ Ρωμανοῦ τῶν περικλειομένων εἰς τοὺς κώδικας τῆς Ἀνατολῆς καὶ τῆς Δύσεως, ὅσους οἱ ἐκδοθέντες τῶν βιβλιοθηκῶν κατάλογοι εἰς τὸν κόσμον ἐγνώρισαν.

Ἐκ τούτων ἐπισημότεροι καὶ ἀρχαιότεροι εἶναι οἱ ἑξῆς: Οἱ Σιναϊτικοὶ ὑπ' ἀριθ. 925 (αἰῶν. ι'), 926 (αἰῶν. ια'), 698 (αἰῶν. ιδ'), 927 (αἰῶν. ιδ') καὶ 928 (αἰῶν. ιδ'), μὴ μελετηθέντες εἰσέτι, οἱ τῆς Μεγίστης Λαύρας Γ 27 (αἰῶν. ι'), Γ 28 (αἰῶν. ια'), ὁ τοῦ Βατοπεδίου 1041 (αἰῶν. ι-ια'), ὁ Κορσινιανὸς 366 (αἰῶν. ια'), οἱ Πατμιακοὶ 212 καὶ 213 (αἰῶν. ια'), ὁ τῆς Συνοδικῆς Βιβλιοθήκης Μόσχας 437 (αἰῶν. ιβ'), ὁ τῆς Μεσσήνης 157 (αἰῶν. ιβ'), ὁ τῆς Βιέννης 96 suppl. (αἰῶν. ιβ') καὶ ὁ καεὶς κατὰ τὴν πυρκαϊὰν τῷ 1904 κώδ. τοῦ Τουρίνου Β-IV-34 (αἰῶν. ια').

Ἐκ τῶν κωδίκων τούτων, οἱ ὁποῖοι περικλείουσι πλεῖστα Κοντάκια τοῦ Ρωμανοῦ, ποῦ μὲν αὐτοτελῆ καὶ ἀκέραια μετὰ τῶν σχετικῶν ἀκροστιχίδων, ποῦ δὲ κολοβὰ καὶ ἄναρχα, ἀπετέλεσε τὰ κατάλοιπα τοῦ Ρωμανοῦ ὁ ἀείμνηστος Krumbacher καὶ ἐπὶ τῇ βάσει τούτων (πλὴν τῶν Σιναϊτικῶν τῶν ὁποίων τὸ περιεχόμενον εἶναι ἄγνωστον) ἀπήρτισε τὴν κριτικὴν τούτων ἔκδοσιν ματαιωθεῖσαν ἀτυχῶς διὰ τοῦ προώρου αὐτοῦ θανάτου (†1909) καὶ παραμένουσαν ἔτι ἀνέκδοτον εἰς χεῖρας τοῦ διασήμου αὐτοῦ μαθητοῦ P. Maas.

Πλὴν τῶν ἀνωτέρω βασικῶν κωδίκων καὶ κονδακαρίων, ἐν οἷς σῴζονται πλήρη Κοντάκια τοῦ Ρωμανοῦ, ἐξηρευνήθησαν καὶ ἄλλοι δευτερευούσης ἀξίας, περιέχοντες ἄλλοι μὲν μίαν, ἄλλοι δὲ δύο στροφὰς Κοντακίων, οἷοι οἱ τοῦ Βατικανοῦ 1212, 1515, 1531, 1829, 1836, 1969, 2008, 2072, τῆς Μόσχας 153, τῆς Βαλλιτσελιάνας Ε 54, τῆς Κρυπτοφέρρης Α.

δ. 6. Δ. α. 1. Δ. α. 5. Δ. α. ΙΙΙ. Δ. δ. 4, τῆς Βενετίας 553, II 138 καὶ τῆς Βιέννης 33 Theol. Gr.

Ἐκ τοῦ συνόλου τῶν ἐρευνηθέντων κωδίκων ἐγνώσθησαν ἐν ὅλῳ 85 Κοντάκια τοῦ Ρωμανοῦ, ἄλλα μὲν πλήρη, ἄλλα δὲ ἐλλιπῆ καὶ ἐδημοσιεύθησαν ὑπὸ διαφόρων[1] εἰς διαφόρους ἑορτὰς 65, μένουσι δὲ ἀνέκδοτα ἐκ τῆς συλλογῆς τοῦ Krumbacher περὶ τὰ 20.

Ἐξ ἀφορμῆς τῶν γενομένων ἐκδόσεων Κοντακίων τοῦ Ρωμανοῦ ὑπὸ τοῦ Πίτρα, Krumbacher, Maas, Εὐστρατιάδου, Cammelli, Mioni καὶ ἄλλων, ἐγράφησαν μελέται περὶ τοῦ χρόνου τῆς ἀκμῆς τοῦ Ρωμανοῦ, ὅστις μετὰ σοβαρὰν πολεμικὴν τῶν λαβόντων μέρος εἰς τὸν καθορισμὸν αὐτοῦ, ἀπεκρυσταλλώθη εἰς τοὺς χρόνους Ἀναστασίου τοῦ Α (491 — 518)[2], περὶ τοῦ μετρικοῦ συστήματος τοῦ Ρωμανοῦ (Πίτρα, Christ, Meyer, Krumbacher), περὶ τοῦ γλωσσικοῦ αὐτοῦ ἰδιώματος, περὶ τῶν μερῶν τοῦ Κοντακίου, προοιμίου, ἐφυμνίου, οἴκων καὶ ἀκροστιχίδος, περὶ τῶν παρατηρουμένων εἰς τὰ ποιήματα τοῦ Ρωμανοῦ γραμματικῶν, συντακτικῶν καὶ μετρικῶν ἀνωμαλιῶν (P. Maas ἐν Byz Zeitschrift 1907 σ. 565). Περὶ ὅλων τούτων καὶ ἄλλων σχετικῶν πολὺ ἢ ὀλίγον, ἐπιτυχῶς ἢ ἀνεπιτυχῶς ἠσχολήθησαν οἱ πρὸ ἡμῶν καὶ οἱ σύγχρονοι καὶ ἀπετελέσθη ἀξιόλογος καὶ πλουσία περὶ τὸν Ρωμανὸν φιλολογία[3], ἐξ ἧς ὁδηγούμενοι θὰ συμπληρώσωμεν τὰ κενά, θὰ ἐπανορθώσωμεν τὰ ἀτελῶς ἢ ἐσφαλμένως γραφέντα καὶ θὰ παραχωρήσωμεν εἰς τὸν Ρωμανὸν τὴν ἀνήκουσαν εἰς αὐτὸν ὑψηλὴν θέσιν ἐν τῇ χορείᾳ τῶν μελῳδῶν καὶ ποιητῶν τῆς ἐκκλησίας.

Ὅσοι ἠσχολήθησαν περὶ τοῦ μετρικοῦ καὶ ρυθμικοῦ συστήματος τοῦ Ρωμανοῦ ἀνομολογοῦσιν, ὅτι εἰς τὰ ποιήματα αὐτοῦ παρατηροῦνται ἀνωμαλίαι σοβαραὶ τὰς ὁποίας ἀποδίδουσιν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον εἰς ἐσφαλ-

[1] Τὰς γενομένας κατὰ καιροὺς ἐκδόσεις τῶν Κοντακίων τοῦ Ρωμανοῦ σημειοῦμεν κατωτέρω εἰς τὸν Κατάλογον τῶν ἔργων τοῦ ποιητοῦ.

[2] Περὶ τῆς τριακονταετοῦς ταύτης πάλης μεταξὺ τῶν σοφῶν πρὸς καθορισμὸν τοῦ χρόνου τῆς ἀκμῆς τοῦ Ρωμανοῦ ἴδ. τὸ βιβλιογραφικὸν σημείωμα ἐν τῷ ἔργῳ τοῦ Giuseppe Cammelli. Romano il Melode σ. 15 σημ. 2.

[3] Γενικὴν βιβλιογραφίαν περὶ τοῦ Ρωμανοῦ (ἀλλ᾽ ἀτελῆ) ἴδ. παρὰ τῷ Cammelli, ἔνθ᾽ ἀνωτ. σ. 395. Πληρεστέραν παρὰ τῷ Elpidio Mioni ἐν τῷ νεωστὶ (1937) ἐκδοθέντι ἔργῳ αὐτοῦ Romano il Melode, Saggio critico e dieci inni inediti σ. 225—228· καὶ ἐκ τῆς βιβλιογραφίας ταύτης ἐλλείπουσιν ὅσα ἐδημοσίευσα σχετικὰ ἐν τῇ «Θεολογίᾳ», ἐν τῷ «Ἀποστόλῳ Βαρνάβᾳ» τῆς Κύπρου καὶ ἐν τῷ περιοδικῷ «Ρωμανὸς ὁ Μελῳδὸς» τόμ. Α (καὶ μόνος). Βιβλιογραφίαν ἐπίσης τοῦ Ρωμανοῦ, ἀλλ᾽ ἀτελεστάτην, παρέθηκε καὶ ὁ Leclercq ἐν Diction. archéol. chrétienne (στήλ. 2826—2928) τοῦ VII τόμου (1925). Ταύτην συμπληροῖ ὁ Salaville ἐν Échos d'Orient ἔτ. 32 (1929) σ. 445.

μένας γραφὰς τοῦ κειμένου, ἢ εἰς ἄλλους λόγους ἀγνώστους.

Πρὸς κατανόησιν τῶν τοιούτων ἀνωμαλιῶν ἂς λάβωμεν ὡς παράδειγμα τὸ αὐτόμελον Κοντάκιον τοῦ Ρωμανοῦ εἰς τὴν ὕψωσιν τοῦ τιμίου σταυροῦ (14 Σεπτεμβρίου) καὶ ἂς παραθέσωμεν αὐτὸ εἰς τὴν μετρικὴν αὐτοῦ μορφὴν ὡς ἔχει·

Ὁ ὑψωθεὶς ἐν τῷ σταυρῷ ἑκουσίως
τῇ ἐπωνύμῳ σου καινῇ πολιτείᾳ
τοὺς οἰκτιρμούς σου δώρησαι Χριστὲ ὁ Θεὸς
εὔφρανον ἐν τῇ δυνάμει σου
τοὺς πιστοὺς βασιλεῖς ἡμῶν
νίκας χορηγῶν αὐτοῖς
κατὰ τῶν πολεμίων
τὴν συμμαχίαν ἔχοιεν τὴν σὴν
ὅπλον εἰρήνης ἀήττητον τρόπαιον.

Πρὸς τὸ αὐτόμελον τοῦτο Κοντάκιον ἐποίησεν ὁ Ρωμανὸς τὸ κατὰ τὴν Μεγάλην Τρίτην Κοντάκιον τὸ φέρον ἀκροστιχίδα «τοῦ ταπεινοῦ Ρωμανοῦ ᾠδή» (Πίτρα Anal. Sacra A, 477 καὶ Krumbacher, Umarb. bei Romanos σ. 45—70), ἔχον οὕτω:

Τὸν νυμφίον ἀδελφοὶ ἀγαπήσωμεν
τὰς λαμπάδας ἑαυτῶν εὐτρεπίσωμεν
ἐν ἀρεταῖς ἐκλάμποντες καὶ πίστει ὀρθῇ
ἵνα ὡς αἱ φρόνιμοι
τοῦ Κυρίου παρθένοι
ἕτοιμοι εἰσέλθωμεν
σὺν αὐτῷ εἰς τοὺς γάμους
ὁ γὰρ νυμφίος δῶρον ὡς Θεὸς
πᾶσι παρέχει τὸν ἄφθαρτον στέφανον[1].

[1] Τὸ Κοντάκιον τοῦτο περιέπεσεν εἰς τὴν τάξιν Καθίσματος κατὰ τὴν Μ. Τρίτην εἰς τὰ ἔντυπα Τριῴδια.

ΣΗΜ. Εἶχον περατώσει τὴν παροῦσαν μελέτην καὶ εἶδον μετὰ χαρᾶς ἐν τῷ «Βυζαντίῳ» τῶν Βρυξελλῶν 1938 σ. 217 σχετικὴν μελέτην ἐκ Γενεύης τοῦ S. Baud-Bovy «Sur un prelude de Romanos» περιστρεφομένην καὶ ταύτην εἰς τὰ δύο ἀνωτέρω Κοντάκια τοῦ Ρωμανοῦ «ὁ ὑψωθεὶς» καὶ «Τὸν νυμφίον ἀδελφοὶ» καὶ σκοποῦσαν ν᾽ ἀποδείξῃ τὴν ὑπάρχουσαν μετρικὴν ἀνωμαλίαν μεταξὺ αὐτῶν καὶ τοὺς λόγους τῆς τοιαύτης ἀσυμφωνίας τῶν δύο προοιμίων ἢ κουκουλίων τῶν ὕμνων. Καίτοι εἰς τὸ ἀρχεῖόν μου εἶχον τρία ἄλλα ἀνέκδοτα Κοντάκια κατὰ τὸ μέλος καὶ τὸ μέτρον τοῦ «Τὸν νυμφίον ἀδελφοί», ἓν εἰς Χαρίτωνα τὸν ὁμολογητὴν (28 Σεπτεμ.) «Τῶν ἐπιγείων καὶ φθαρτῶν τὴν ἀπόλαυσιν», ἄλλο εἰς τὸν ἀπόστολον Φίλιππον (11 Ὀκτωβ.) «Ὁ τῶν ἐθνῶν σαγηνευτὴς ὁ πανθαύμαστος» καὶ τρίτον εἰς

Εἰς τὰ δύο ταῦτα παρατιθέμενα Κοντάκια τοῦ Ρωμανοῦ οὔτε ἡ ἰσοσυλλαβία, οὔτε ἡ ὁμοτονία, οὔτε ἑπομένως ὁ ῥυθμὸς τηρεῖται εἰς τοὺς στίχους 1, 2, 4, 5. Τί συμβαίνει λοιπόν; πῶς θὰ ἐξηγήσωμεν τὰς φαινομέ-

---

τὸν μάρτυρα Γόρδιον (3 Ἰανουαρ.) «Τὸν στρατιώτην τοῦ Χριστοῦ τὸν ἀήττητον», οὐχ' ἧττον δὲν ἀντικατέστησα τὸ γνωστὸν τῆς Μεγάλης Τρίτης μὲ τὰ ἄγνωστα ταῦτα τρία Κοντάκια, τὸ μὲν διὰ νὰ ἔχωσι τοῦτο πρόχειρον οἱ ἀναγνῶσται, τὸ δὲ διὰ νὰ ἐπιφέρω παρατηρήσεις τινὰς εἰς τὰ ὑπὸ τοῦ Baud-Bovy γραφέντα, ὡς καὶ ἐκεῖνος εἰς τὰ ἐμὰ ἵνα εὑρεθῇ ἡ ἀλήθεια. Ἡ ὑπόθεσις τοῦ Baud-Bovy, ὅτι αἱ παρατηρούμεναι εἰς τὰ δύο ἀνωιέρω Κοντάκια ἀνωμαλίαι, τονικαὶ καὶ συλλαβικαί, ὀφείλονται εἰς τὴν ἄγνοιαν τοῦ μουσικοῦ μέτρου, εἶναι ὀρθοτάτη καίτοι δὲν δύναται νὰ ἀποδείξῃ τοῦτο. Ἡ γνώμη ὅμως αὐτοῦ ὅτι τὸ Κοντάκιον «Ὁ ὑψωθεὶς ἐν τῷ σταυρῷ» δὲν περιῆλθεν εἰς ἡμᾶς εἰς τὴν ἀρχικὴν αὐτοῦ μορφήν, ἀλλὰ τροποποιημένον καὶ παρηλλαγμένον, δὲν εἶναι ὀρθή. Ἡ μεταβολὴ τῶν στίχων ἀπὸ

εὔφρανον ἐν τῇ δυνάμει σου | τοὺς πιστοὺς βασιλεῖς ἡμῶν
τὴν συμμαχίαν ἔχοιεν τὴν σὴν
εἰς «εὔφρανον δυνάμει σου | τὸν πιστὸν βασιλέα
τὴν συμμαχίαν ἔχοντι τὴν σὴν

ἡ μεταβολὴ λέγω αὕτη εἶναι ἄδικος καὶ ἀνιστόρητος. Ὅτι τὸ ἐν λόγῳ Κοντάκιον περιῆλθεν εἰς ἡμᾶς ἀλώβητον ἐν τῇ ἀρχικῇ αὐτοῦ μορφῇ, ὅπως ἐξῆλθεν ἐκ τῶν χειρῶν τοῦ Ρωμανοῦ, ἀποδεικνύει καὶ μαρτυρεῖ καὶ ἡ ἐκκλησιαστικὴ παράδοσις καὶ ἡ ὁμοφωνία ὅλων τῶν κωδίκων. Ἡ γνώμη ὅτι ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τοῦ Ρωμανοῦ δὲν ὑπῆρξαν δύο βασιλεῖς εἰς οὓς ἀναφέρεται ὁ ποιητής, καὶ ἡ ἀναζήτησις τοιούτων εἰς τὴν ἐποχὴν τοῦ Ἡρακλείου, ὅτε ἐβασίλευεν οὗτος μετὰ τοῦ υἱοῦ του Κωνσταντίνου τοῦ Γ' (Πίτρα), ἢ τοῦ Ἰουστίνου καὶ Ἰουστινιανοῦ Α' (Krumbacher), ἐλέγχεται ὡς ἀσύστατος καὶ ἐσφαλμένη ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Ρωμανοῦ. Ἐν τῷ Κοντακίῳ ὅπερ ἐγράφη μικρὸν μετὰ τὴν στάσιν τοῦ Νίκα, τῷ δημοσιευθέντι ἐσχάτως ὑπὸ τοῦ Mioni καὶ περιγράφοντι τὴν καταστροφὴν τῆς Ἁγίας Σοφίας ἀφηγεῖται ὁ Ρωμανὸς ὅτι εὐθὺς ἀπὸ τοῦ ἐμπρησμοῦ αὐτῆς ἤρξατο ἡ ὑπὸ τοῦ Ἰουστινιανοῦ καὶ τῆς Θεοδώρας ἀνέγερσις αὐτῆς· «οἱ μὲν βασιλεῖς δαπάνῃ φιλοτιμοῦνται, ὁ δὲ δεσπότης παρέχει ζωὴν τὴν αἰώνιον» (Mioni σ. 102, 487)· καὶ πάλιν αὐτόθι (σ. 104, 536—40) «Σῶτερ [υἱὲ ἀγαπητὲ] . . . πᾶσαν σῶσον τὴν πόλιν, σῶσον τὰς ἐκκλησίας, σῶσον δὲ καὶ τοὺς βασιλεῖς». Ποῖοι δὲ οὗτοι οἱ βασιλεῖς εἰς τὴν ἐποχὴν τῆς στάσεως τοῦ Νίκα καὶ τῆς ἀνοικοδομήσεως τῆς Ἁγίας Σοφίας εἶναι γνωστοί· ὁ Ἰουστινιανὸς καὶ ἡ Θεοδώρα· ἐστεμμένοι καὶ οἱ δύο, συμβασιλεύοντες καὶ οἱ δύο· ὑπὲρ τούτων εὔχεται ὁ Ρωμανὸς καὶ εἰς τὸ Κοντάκιον τῆς ὑψώσεως τοῦ σταυροῦ καὶ εἰς τὸ Κοντάκιον τὸ συνταχθὲν ἐπὶ τῇ στάσει τοῦ Νίκα καὶ εἰς ἄλλα αὐτοῦ Κοντάκια. Διὰ τῆς μαρτυρίας ταύτης τοῦ Ρωμανοῦ ἐνισχύεται ἡ πεποίθησίς μου, ὅτι τὸ εἰς τὴν ὕψωσιν Αὐτόμελον Κοντάκιον τὸ φέρον ἀκροστιχίδα «Ὁ ὕμνος εἰς τὴν ὕψωσιν» εἶναι γνήσιον ἔργον τοῦ Ρωμανοῦ καὶ μεταχειρίζεται αὐτὸ ὡς ὑποδειγματικὴν μελῳδίαν καὶ εἰς ἄλλα αὐτοῦ ποιήματα, ὡς τὸ κατὰ τὴν Μ. Τρίτην εἰς τὰς δέκα παρθένους. Ἐπίσης καὶ εἰς τὸ κατ' αὐτὴν τὴν ἡμέραν ποιηθὲν Τροπάριον «Σῶσον Κύριε τὸν λαόν σου» ὁ Ρωμανὸς εὔχεται «νίκας τοῖς βασιλεῦσι κατ' ἐναντίων δωρούμενος» ὑπαινισσόμενος «τὴν στάσιν τοῦ Νίκα».

νας ταύτας ἀνωμαλίας εἰς τὰ ἔργα ὄχι μόνον τοῦ Ρωμανοῦ ἀλλὰ καὶ τῶν ἄλλων ποιητῶν;

Ἵνα λύσωμεν τὸ σοβαρὸν τοῦτο ζήτημα ἀνάγκη νὰ λάβωμεν ὑπ' ὄψιν τὰ ἑξῆς. Εἶναι ἀναμφισβήτητον ὅτι τὰ ποιήματα τοῦ Ρωμανοῦ ἐψάλλοντο καὶ ὅτι πρὸς τὴν μουσικὴν ὑπῆρχε καὶ ἡ ῥυθμοποιΐα στηριζομένη ἐπὶ τῆς μετρικῆς καὶ τῆς μουσικῆς, ἡ ὁποία τὴν μὲν ἐμελοποίει, τὴν δὲ ἐρυθμοποίει· ἡ δὲ ρυθμοποιΐα μόνη δύναται νὰ ἀποφανθῇ καὶ νὰ ὑποδείξῃ καὶ τὸ εἶδος τοῦ ᾄσματος καὶ τὸ μέτρον αὐτοῦ· διότι δὲν πρόκειται περὶ προσῳδίας, ἀλλ' οὔτε περὶ τονικῆς στιχουργίας, *ἀλλ' ὅτι τὰ μέτρα καὶ οἱ πόδες τῆς προσῳδίας ἐκτελοῦνται διὰ τῆς τονικῆς μουσικῆς.*

Κατὰ ταῦτα δέον νὰ γνωρίζωμεν:

α') ὅτι ἡ τονικὴ μουσικὴ ἔχει πάσας τὰς συλλαβὰς βραχείας ἀπολεσθείσης τῆς προσῳδίας τοῦ μακροῦ, ποιεῖ δὲ μακρὰν συλλαβὴν κυρίως μὲν τὴν ἔντονον, ἀλλὰ καὶ τὴν ἄτονον, ἤτοι καὶ τὸν τροχαῖον δάκτυλον καὶ τὸν δάκτυλον τροχαῖον κἑ.

β) ἡ συλλαβὴ γίνεται μακρὰ ὅταν δοθῶσιν εἰς αὐτὴν δύο πρῶτοι χρόνοι, ἀδιάφορον ἂν εἶναι ἔντονος ἢ ἄτονος.

γ) ὅτι εἰς τοὺς χρόνους τοῦ Ρωμανοῦ ἡ λέξις ἀπετέλει τὸν πόδα, τρόπος τὸν ὁποῖον οἱ παλαιοὶ ὠνόμαζον «ὑπόρρυθμον».

Μὲ ἄλλους λόγους τὰ μέτρα εὑρίσκονται ἐκ τοῦ μέλους καὶ οὐχὶ μόνον ἐκ τῶν συλλαβῶν. Ἰδού, κατὰ τὴν γνώμην μου, ἡ λύσις τοῦ ἀκαταλήπτου τούτου φαινομένου τῶν ἀνωμαλιῶν, τῶν παρουσιαζομένων εἰς τὰ ποιήματα τοῦ Ρωμανοῦ.

Εἶναι ἀληθὲς ὅτι ὁ ὑπόρρυθμος οὗτος τρόπος δὲν ἦτο ἐνθουσιώδης ρυθμὸς καὶ δὲν ἤρεσκεν εἰς πολλούς· διὸ καὶ ἐπὶ ὁλόκληρον αἰῶνα διεφώνουν οἱ μελοποιοί, ἕως ὅτου ἐπεκράτησεν ἡ μερὶς ἥτις ἤθελε νὰ μὴ λαμβάνηται ὑπ' ὄψιν ἡ λέξις, ἀλλ' ὁ ρυθμὸς τοῦ ὅλου στίχου καὶ ὁ τόνος νὰ ἐκτελῇ τοὺς πόδας καὶ τὰ μέτρα τῶν ἀρχαίων, ὁπότε καὶ ἐποιήθησαν οἱ εἱρμοὶ καὶ οἱ κανόνες.

Ἀλλ' ἦτο καὶ ἄλλη μερὶς τῶν λογίων ὑποστηρίζουσα τὴν ἀρχαίαν προσῳδίαν κατὰ τὸν η' αἰῶνα καὶ τότε συνετάχθησαν οἱ ἰαμβικοὶ κανόνες πρὸς ἱκανοποίησιν τῶν δύο μερίδων. Διὸ καὶ ἐγένοντο εὐαρέστως δεκτοὶ ὑπὸ τῆς ἐκκλησίας καὶ οἱ μὲν ἔψαλλον αὐτοὺς κατὰ προσῳδίαν εἰς τρίσημον ἑξαποδίαν, οἱ δὲ ἔψαλλον αὐτοὺς τονικῶς ὅπως καὶ ἡμεῖς σήμερον, ἄλλους εἰς μέτρον τρίσημον πεντεκαιδεκάσημον σύνθετον πόδα παιωνικὸν (2+3) καὶ ἄλλους εἰς τετράσημον ρυθμόν.

Πρὸς κατάληψιν ὅθεν τῶν μέτρων Κοντακίου τινὸς καὶ ἄλλου οἱουδήποτε ποιήματος παραθέτω τὸ γνωστὸν τῶν Θεοφανείων Κοντάκιον ἀναλελυμένον εἰς μέτρα ὡς ψάλλεται.

Ἦχος δ'

Ε πε φα α νης ση με ρον τη οι κυ με ε ε

νη και το φως σου Κυ ρι ε ε ση μει ω θη εφ η

μας εν ε πι γνω σει υμνουντας σε ηλ θες ε φα νης το

φω ως το α προ ο σιτον

Τὸ Κοντάκιον τοῦτο ἀποτελεῖται ἐκ τριῶν στίχων, ὧν ἕκαστος σύγκειται ἐκ δύο κώλων, ὧν τὸ πρῶτον ἀκατάληκτος διποδία παιώνων, τὸ δεύτερον καταληκτική, ἤτοι χρόνοι (10+9) ἢ (5+5) + (5+4 ἢ 3+6) Ἐπειδὴ δὲ εἰς τὸν τρίτον καὶ τελευταῖον στίχον προστίθεται καὶ τὸ ἐφύμνιον, ὁ τρίτος στίχος διαφέρει τῶν δύο πρώτων στίχων· ἐπομένως τὸ ᾆσμα ἀνήκει εἰς τὰ ἐπῳδικὰ ποιήματα τῶν ὁποίων ἑκάστη περικοπὴ σύγκειται ἐκ δύο ὁμοίων συστημάτων καὶ τρίτου διαφόρου.

Οἱ δύο πρῶτοι στίχοι εἶναι ὅμοιοι κατὰ τοὺς χρόνους [10+9], διαφέρουσιν ὅμως μεταξύ των κατὰ τὸ δεύτερον μέρος (διότι ὁ εἷς ἔχει τόσα εἴδη ὅσας μονάδας ἔχει) ἀναλόγως τῆς λέξεως καὶ τῶν συλλαβῶν· τὸ μὲν πρῶτον (9) ἔχει μίαν λέξιν (τῇ οἰκουμένῃ) καὶ ἀποτελεῖται ἐκ συνθέτου ποδὸς ἐννεασήμου· τὸ δὲ δεύτερον ἔχει δύο λέξεις καὶ ἀποτελεῖται ἐκ δύο ποδῶν ὧν ὁ εἷς καταληκτικός. Καὶ ταῦτα μὲν μεταξὺ τῶν δύο ὁμοίων. Τὸ δὲ διάφορον τοῦ τρίτου στίχου, τὸ μὲν πρῶτον μέρος τούτου ἔχει τοὺς χρόνους 10 καὶ τοὺς πόδας 5+5 (ἐν ἐπιγνώσει ὑμνοῦντάς σε), ἀλλὰ διαφόρους τὸ εἶδος (οἱ πρῶτοι παίων τρίτος καὶ ἀμφίμακρος ἢ Κρητικός, οἱ δὲ τοῦ τρίτου βάκχειος καὶ παίων τρίτος, ὅλοι δὲ πεντάσημοι)· τὸ δὲ δεύτερον μέρος εἶναι διπλάσιον τῶν ἄλλων ἀντιστοίχων καὶ ἔχει τέσσαρας λέξεις (ἦλθες, ἐφάνης, τὸ φῶς, τὸ ἀπρόσιτον) καὶ χρόνους 9+9, ὧν ὁ εἷς διάφορος τοῦ ἄλλου, διότι ὁ πρῶτος ἔχει σχέσιν πρὸς τοὺς ἀντιστοίχους αὐτοῦ, ὁ δὲ δεύτερος ἀποτελεῖ τὸ ἐφύμνιον ψαλλόμενον καὶ ἐπαναλαμβανόμενον ὑπὸ τοῦ λαοῦ. Μεταξύ των δὲ οἱ δύο οὗτοι 9 ἔχουσι σύνδεσιν· ὁ πρῶτος 9 παραχωρεῖ εἰς τὸν δεύτερον 9 τὸ τρίτον μέρος του (τὸ φῶς) καὶ γίνεται ὁ τελευταῖος 9 ἐφύμνιον ὅλων τῶν οἴκων συνδέον αὐτοὺς πρὸς τὸ Κοντάκιον, ἤτοι διακηρύττει ὅτι ὅλοι οἱ οἶκοι ἀναφέρονται καὶ ἔχουσι

σχέσιν πρὸς τὸ Κοντάκιον (ὅτι κατάγονται, γενεαλογοῦνται ἐκ τοῦ Κοντακίου).

Κατὰ ταῦτα τὸ μουσικὸν μετρικὸν σχῆμα τοῦ ἀνωτέρω Κοντακίου ἔχει οὕτως:

Οἱ πόδες υυ—υ, —υ—, | ύυυ— — — α' καὶ β' στίχου
υ— —, υυ—υ | ύυυ—υυ— τοῦ γ' στίχου
υυ— — — τοῦ ἐφυμνίου.

Τοῦ γ' στίχου (υ— —, υυ—υ) βάκχειος καὶ τρίτος παίων λελυμένοι υυυ—, υυυυυ) καθὼς καὶ τοῦ β' τὸ δεύτερον μέρος (υυυύυ, υυ—)· τοῦ δὲ ἐφυμνίου ἡ τελευταία μακρὰ εἶναι τρίχρονος.

Τὰ πρῶτα κῶλα εἶναι διποδία πεντασήμων· τὰ δεύτερα καταληκτικαὶ διποδίαι, ἀλλ' οὐχὶ ὡρισμένως τοιαῦται, ἀλλ' ὡς ἐννεάσημος ποὺς ἔχων ἐννέα σχήματα, ἐξ ὧν ἐνταῦθα τέσσαρα.

Σκοπὸς τῆς γενομένης ἐνταῦθα μικρᾶς παρεκβάσεως εἶναι νὰ ἐπιστήσω τὴν προσοχὴν τῶν περὶ τὴν ἐκκλησιαστικὴν ποίησιν ἀσχολουμένων καὶ νὰ ἐπαναλάβω ὅτι ὁ μέλλων νὰ καθορίσῃ τοὺς μετρικοὺς κανόνας ἢ μᾶλλον τὸν τονικὸν ρυθμὸν τῶν ᾀσμάτων τούτων πρέπει νὰ ἔχῃ ὑπ' ὄψιν ὅτι καὶ ἡ μελῳδία κανονίζει τὸ μέτρον, καὶ ἡ ἔμπνευσις τοῦ μουσικοῦ. Ἄνευ τῆς γνώσεως καὶ βοηθείας τῆς μουσικῆς δὲν θὰ φθάσωμεν εἰς ἀσφαλὲς ἀποτέλεσμα, ἀφοῦ ἀπεδείχθη ὅτι οὔτε ἡ ἰσοσυλλαβία, οὔτε ἡ ὁμοτονία ἀποτελοῦσι τὴν βάσιν τῆς μετρικῆς τῶν ᾀσμάτων, ὡς μαρτυροῦσι τὰ δύο ἀνωτέρω παρατεθέντα Κοντάκια τοῦ Ρωμανοῦ «Ὁ ὑψωθεὶς ἐν τῷ σταυρῷ ἑκουσίως» καὶ τὸ κατ' αὐτὸ «Τὸν νυμφίον ἀδελφοὶ ἀγαπήσωμεν», ἀλλὰ καὶ ἡ ἰσοχρονία τῶν κώλων, καὶ ἡ ποσότης τῶν λέξεων καὶ ἡ ποσότης τῶν τόνων.

Εἶναι δὲ ἄξιον παρατηρήσεως ὅτι ἡ μετρικὴ καὶ ρυθμικὴ ἀνωμαλία αὕτη παρατηρεῖται μόνον εἰς τὰ Κοντάκια, τὰ ὁποῖα ἀκριβῶς καὶ ἐψάλλοντο, καὶ εἰς τοὺς εἱρμοὺς τῶν οἴκων εἰς τὰς ἀκολουθούσας στροφὰς τὸ φαινόμενον εἶναι σπανιώτερον καὶ πρέπει νὰ ἀποδοθῇ εἰς τὴν ἀταξίαν τοῦ κειμένου.

Ὁ Πίτρα ὁ ὁποῖος ἀνεγνώρισε τὴν τοιαύτην τῶν Κοντακίων ἀνωμαλίαν ἐπεχείρησε νὰ ἐπανορθώσῃ ἐξ ἰδίων διὰ τῆς διαστροφῆς τοῦ κειμένου καὶ ὑπαγάγῃ τοὺς κατ' αὐτὸν χωλαίνοντας στίχους εἰς τὸν νόμον τῆς ἰσοσυλλαβίας καὶ ὁμοτονίας, ἀλλ' εὗρεν ἀντιπάλους τὸν Christ (Anthologia σ. xc), τὸν Meyer (Anfang und Ursprung der lat. und griech. rythmischen Dichtung 1884), καὶ αὐτὸν τὸν Krumbacher (Studien zu Romanos 1898). Ἀνεγνώρισαν μὲν καὶ οὗτοι τὴν μετρικὴν τῶν τοιούτων Κοντακίων ἀταξίαν, ἀλλ' ἀπέδωκαν ταύτην ἢ εἰς τὴν μετρικὴν ἐλευθερίαν

τοῦ ποιητοῦ [1], ἢ εἰς τὴν φθορὰν τοῦ κειμένου. Τοὺς οὕτω φρονοῦντας παραπέμπω εἰς τοὺς ψαλμοὺς τοῦ Δαυὶδ καθ' οὓς ὡς βάσις τοῦ μέτρου λαμβάνεται ἡ ποσότης λέξεως καὶ τόνων (ἴδ. ὅσα γράφω εἰς τὰ προλεγόμενα τοῦ ἔργου μου «Ποιηταὶ καὶ ὑμνογράφοι τῆς Ἐκκλησίας», Τόμ Α΄ ἐν Ἱεροσολύμοις 1939)

Οἱ ὕμνοι τοῦ Ρωμανοῦ καὶ μετὰ τὴν γενομένην σοβαρὰν τούτων κριτικὴν ἐξακολουθοῦσι παρουσιάζοντες τὰς μετρικάς των ἀνωμαλίας αἱ ὁποῖαι ἐξηγοῦνται μόνον διὰ τῆς ἀναγνωρίσεως τοῦ ἑβραϊκοῦ μέτρου τῶν ἰσαρίθμων λέξεων καὶ ἰσαρίθμων τόνων λέξεων, τὰς ὁποίας ἡ μουσικὴ καθιστᾷ ἰσοχρόνους, ὡς τοιοῦτόν τι περὶ ἰσοχρονίας εἴκασε καὶ ὁ Gaisser (Les Heirmoi de Pâques dans l'Office grec ἐν Oriens Christ. 1903). Ἄρα καὶ ἡ μουσικὴ ὡς ἔγραψα καὶ ἄλλοτε [2], θεραπεύει τὸν ρυθμὸν καὶ ἐλεεῖ τὸ μέτρον· διότι ὁ μελῳδὸς τονίζει τὰ ποιήματα αὐτοῦ ὅπως θέλει ἀναλελυμένως εἰς ἕνα ρυθμὸν καὶ συνημμένως εἰς ἄλλον ρυθμὸν πρὸς τούτοις δὲ καὶ εἰς μικτόν. Τὰ τονικὰ ἑπομένως μέτρα ὑπόκεινται εἰς τὴν θέλησιν τοῦ μελοποιοῦ καὶ οὐχὶ τοῦ ποιητοῦ. Ἐντεῦθεν ἡ παρατηρουμένη τονικὴ καὶ μετρικὴ ἀνωμαλία καὶ εἰς τὰ ποιήματα τοῦ Ρωμανοῦ καὶ εἰς ἑκατοντάδας ᾀσμάτων τῆς ἐκκλησίας καὶ δὴ τῶν μεγάλων ποιητῶν. (Πρβλ. τοὺς εἱρμοὺς τοῦ Κανόνος τοῦ Πάσχα καὶ τὰ κατ' αὐτοὺς ἐξυφανθέντα Τροπάρια).

Ἐὰν οἱ ἐκδόται τῶν Monumente musicae byzantinae κατορθώσουν νὰ δημοσιεύσουν καὶ ἀποδώσουν ἐπακριβῶς τὴν μουσικὴν τῶν Κοντακίων τοῦ Ρωμανοῦ [3], καὶ διὰ τῆς σπουδῆς τούτων ἀναγνωρισθῇ ὡς κανών, ὅτι τὰ μέτρα καὶ οἱ πόδες τῶν ἐκκλησιαστικῶν ποιημάτων ἐκτελοῦνται καὶ διὰ τῆς τονικῆς μουσικῆς, τὸ μέγα τοῦτο πρόβλημα τῆς μετρικῆς τῶν ᾀσμάτων θὰ εὕρῃ τὴν λύσιν του.

Ἀλλ' ἵνα φθάσωμεν εἰς τὸ τέρμα ἡ ὁδὸς εἶναι πολὺ μακρὰ καὶ πολὺ ἐπίπονος· θὰ χρειασθοῦν πολλὰ ἔτη διὰ νὰ γίνῃ ἡ μουσικὴ καὶ ἡ μελῳδία τοῦ Ρωμανοῦ κτῆμα κοινόν. Παραλλήλως πρὸς τὴν σπουδὴν ταύτην ἀνάγκη νὰ συμβαδίσῃ καὶ ἡ ἔρευνα πρὸς συλλογὴν ὅλων τῶν ἔργων τοῦ Ρωμανοῦ, τὰ ὁποῖα παραμένουν εἰσέτι ἄγνωστα εἰς τοὺς μὴ ἐξερευνηθέντας κώδικας τῶν λειτουργικῶν τῆς ἐκκλησίας βιβλίων· οἱ μέχρι τοῦδε ἐξερευνηταὶ τῶν καταλοίπων τοῦ Ρωμανοῦ περιωρίσθησαν εἰς μόνους τοὺς κώδικας τοὺς περιέχοντας συλλογὰς τῶν ποιημάτων τοῦ Ρωμανοῦ, περὶ τῶν ὁποίων ἀνωτέρω ἐγένετο λόγος, καὶ εἴς τινας ἄλλους δευτερευούσης ἀξίας, παρεῖδον δὲ καὶ περιεφρόνησαν δύο οὐσιώδεις πηγάς, *τὰ ἐν χρήσει λειτουργικὰ βιβλία, καὶ τὰ ἐν τοῖς κώδιξι κείμενα, εἰς πολλὰς ἑκατοντάδας ἀριθμούμενα.*

---

1) Ἴδ. καὶ P. Maas, Grammat. und. Metr. Umarbeit in der Überlieferung des Romanos ἐν Byz. Zeitschrift 1907 σ. 565 κἑ.

2 Ἡ ἀκολουθία τοῦ Μ. Σαββάτου καὶ τὰ Μεγαλυνάρια τοῦ Ἐπιταφίου, ἐν Ἱεροσολύμοις 1908 σ. 67.

3 Περὶ μουσικῆς Ρωμανοῦ τοῦ Μελῳδοῦ ἔγραψεν ὁ Πεζόπουλος ἐν «Νέᾳ Φόρμιγγι» 1921.

Εἰς τὰ ἔντυπα λειτουργικὰ τῆς ἐκκλησίας βιβλία ἡ κατὰ τὸν ὄγδοον αἰῶνα μεταρρύθμισις τῆς τυπικῆς τάξεως τῆς ἐκκλησίας καὶ μετὰ τὴν εἰσαγωγὴν τῶν Κανόνων ἀφῆκεν ἀσάλευτα εἰς τὴν θέσιν των τὰ ἐκλεκτότερα τοῦ Ρωμανοῦ Κοντάκια, συνοδευόμενα μεθ' ἑνὸς πάντοτε οἴκου. Καὶ κεῖνται μὲν ταῦτα ἀνώνυμα, ἀλλ' ἡ μετ' ἐπιστασίας μελέτη τούτων ἐπιβεβαιοῖ ὅτι εἶναι δημιουργήματα τοῦ μεγάλου μελῳδοῦ, πολλὰ μὲν τούτων ἐπικυρούμενα ἐκ τῆς δημοσιεύσεως ὁλοκλήρου τοῦ ὕμνου ἐκ τῶν γνωσθέντων κωδίκων, ἄλλα δὲ εὐκόλως γνωριζόμενα ἐκ τοῦ ὕφους καὶ τοῦ ὕψους τοῦ Ρωμανοῦ [1]. Ἐπειδὴ δὲ τὰ τοιαῦτα Κοντάκια ἐκ παραδόσεως διακρατεῖ ἡ ἐκκλησία ἐκ τῶν ἀρχαιοτέρων καὶ καλλιτέρων ἀπογράφων, ταῦτα δύνανται νὰ ἀποτελέσωσι τὴν βάσιν πρὸς κ ιτικὴν τῶν Κοντακίων ἔκδοσιν, ἀδιάφορον ἂν οἱ ἀντιγραφεῖς ἐξ ἀμαθείας διέστρεψαν τὰ τοιαῦτα ἱερὰ κείμενα. Εἶναι ὅμως ἀναμφίβολον ὅτι διετήρησαν τὰς ἀρχαίας γραφάς, αἵτινες δύνανται νὰ χρησιμεύσουν ὡς βάσις πρὸς διόρθωσιν τῶν γραφῶν τῶν κονδακαρίων, τὰ ὁποῖα ὑπέστησαν τόσην φθορὰν ὑπὸ τῶν ἀντιγραφέων. Καὶ ὡς παράδειγμα ἔστω τὸ νεωστὶ δημοσιευθὲν [2] Κοντάκιον τοῦ Ρωμανοῦ, τὸ ψαλλόμενον κατὰ τὴν Πέμπτην τῆς Ε΄ ἑβδομάδος τῶν νηστειῶν ἐκ τοῦ Πατμιακοῦ κώδ. 213. Εἶναι τὸ ἐν τῷ Τριῳδίῳ κατὰ τὴν Ε΄ ἑβδομάδα τῆς τεσσαρακοστῆς ψαλλόμενον:

Ψυχή μου, ψυχή μου | ἀνάστα τί καθεύδεις.

Ἐν τῇ ἐκδόσει τοῦ Mioni τὰ ἐφύμνια πάντα τῶν στροφῶν καὶ τοῦ Κοντακίου λήγουσιν εἰς τὰς λέξεις:

ὁ πανταχοῦ τὰ πάντα πληρῶν

ἐνῷ εἰς τὸ ἔντυπον Τριῴδιον ἀναμφισβητήτως κεῖται τὸ γνήσιον ἐφύμνιον καὶ σύμφωνον πρὸς τὴν λογοτεχνίαν τοῦ Ρωμανοῦ:

ὁ πανταχοῦ παρὼν καὶ τὰ πάντα πληρῶν [3].

---

1 Τὰ ποιήματα ταῦτα γνωρίζω εἰς τὸν κατωτέρω κατάλογον τῶν ἔργων τοῦ Ρωμανοῦ διὰ τῆς ὑποδείξεως: ἴδ. ἔντυπα.

2 Ἴδ. El. Mioni, Romano il Melode, Saggio critico e dieci inni inediti 1937, σ. 153.

3 Τὰς λέξεις ταύτας τοῦ Ρωμανοῦ μετεχειρίσθη καὶ ὁ ποιητὴς Κοσμᾶς ὁ Ἁγιοπολίτης εἰς τὸ εἰς τὴν Πεντηκοστὴν συνταχθὲν αὐτοῦ ἰδιόμελον «Βασιλεῦ οὐράνιε, παράκλητε, τὸ πνεῦμα τῆς ἀληθείας, ὁ πανταχοῦ παρὼν καὶ τὰ πάντα πληρῶν» καὶ τὰ ἑξῆς.

Ἐπίσης καὶ εἰς τὴν α' στροφὴν τοῦ ὕμνου παρουσιάζονται οὐσιώδη σφάλματα, τὰ ὁποῖα θεραπεύονται διὰ τοῦ κειμένου τοῦ Τριῳδίου:

Τὸ παρὰ τῷ Mioni κείμενον λέγει:

«Τὸ τοῦ Χριστοῦ ἰατρεῖον
βλέπων ἀνεῳγμένον
καὶ τὴν ἐκ τούτου τῷ Ἀδὰμ
πηγάζουσαν ὑγεῖαν (sic)
ἔπαθεν, ἐπνίγει (sic) ὁ διάβολος.
Καὶ ὡς κινδυνεύων ὀδύρετο (sic)
καὶ τοῖς αὐτοῦ φίλοις (sic) ἀνεβόησε·
Τί ποιήσω τῷ υἱῷ τῆς Μαρίας;
κτείνει με ὁ βηθλεεμμίτης (sic)
ὁ πανταχοῦ τὰ πάντα πληρῶν.

Τὸ δὲ ἐν τῷ Τριῳδίῳ οὕτω:

Τὸ τοῦ Χριστοῦ ἰατρεῖον βλέπων ἀνεῳγμένον
καὶ τὴν ἐκ τούτου τῷ Ἀδὰμ πηγάζουσαν *ὑγείαν*
ἔπαθεν, *ἐπλήγη* ὁ διάβολος
καὶ ὡς κινδυνεύων *ὠδύρετο*
καὶ τοῖς *αὐτοῦ «φίλοι»* ἀνεβόησε,
«τί ποιήσω τῷ υἱῷ τῆς Μαρίας;
κτείνει με ὁ *Βηθλεεμίτης*
ὁ πανταχοῦ *παρὼν καὶ* τὰ πάντα πληρῶν».

Οὐδεὶς δύναται νὰ ἀρνηθῇ ὅτι αἱ γραφαὶ τοῦ Τριῳδίου εἶναι αἱ ὀρθότεραι καὶ ἐγκυρώτεραι τοῦ Πατμιακοῦ κώδικος καὶ τοῦτο ἀποδεικνύει ὅτι ἐν τοῖς ἐντύποις περιεσώθησαν γνήσιαι μορφαὶ καὶ πολύτιμοι δυνάμεναι νὰ θεραπεύσουν τὰ ἀσθενήματα τῶν κωδίκων[1].

Καὶ δὲν εἶναι αὐτὴ καὶ μόνη ἡ βοήθεια τὴν ὁποίαν μᾶς παρέχουσι τὰ ἔντυπα λειτουργικὰ βιβλία· ἐν αὐτοῖς διετηρήθησαν καὶ ἐσώθησαν πολλὰ Κοντάκια τοῦ Ρωμανοῦ εἰς διαφόρους ἑορτὰς διπλᾶ καὶ τριπλᾶ τὰ ὁποῖα περιέπεσον εἰς τὴν τάξιν Καθισμάτων. Ἡ ἐκκλησία κατέχουσα ταῦτα εἰς εἰδικὰ Κονδακάρια δὲν ἠνέχθη νὰ μένωσι ταῦτα ἀφανῆ καὶ νεκρά, ἀλλ' ἐγκατέσπειρεν αὐτὰ εἰς τὰ ἐν χρήσει βιβλία ἵνα σωθῶσιν

[1] Δὲν συμμερίζομαι τὴν γνώμην τοῦ Krumbacher ὅτι οἱ Πατμιακοὶ κώδικες (212 καὶ 213) εἶναι οἱ πληρέστεροι καὶ σχετικῶς οἱ καλύτεροι δυνάμενοι νὰ τεθῶσιν ὡς βάσις πρὸς κριτικὴν τῶν ὕμνων τοῦ Ρωμανοῦ ἀποκατάστασιν· (Umarbeitung σ. 5 καὶ 41). Τὰ ἀνωτέρω παραδείγματα εἶναι εὐγλωττότερα τῶν ἀτομικῶν γνωμῶν καὶ ὑποθέσεων.

ἀπὸ τῆς λήθης καὶ τὰ ποιήματα καὶ ἡ ὑπέροχος τούτων μελῳδία. Τὸ πλῆθος τῶν τοιούτων Κοντακίων—Καθισμάτων εἶναι ἱκανὸν καὶ σημειῶ προχείρως τὰ ἑπόμενα:

Α') Ἐν τῇ Παρακλητικῇ τὰ αὐτόμελα Καθίσματα.

α') Τὸν τάφον σου, σωτήρ, στρατιῶται τηροῦντες (ἦχος α' Κυριακῇ πρωΐ.)

β') Γυναῖκες πρὸς τὸ μνῆμα παρεγένοντο ὄρθριαι (αὐτόθι.)

γ') Ὁ εὐσχήμων Ἰωσὴφ ἀπὸ τοῦ ξύλου καθελὼν (ἦχος β'.)

δ') Ταῖς μυροφόροις γυναιξὶ παρὰ τὸ μνῆμα ἐπιστὰς (ἦχος β'.)

ε') Τὸν λίθον τοῦ μνήματος σφραγισθῆναι μὴ κωλύσας (ἦχος β'.)

ς') Χριστὸς ἐκ νεκρῶν ἐγήγερται ἡ ἀπαρχὴ τῶν κεκοιμημένων (ἦχ. γ'.)

ζ') Τὴν ὡραιότητα τῆς παρθενίας σου (ἦχος δ'.)

η') Ἀναβλέψασαι τοῦ τάφου τὴν εἴσοδον καὶ τὴν φλόγα τοῦ ἀγγέλου μὴ φέρουσαι (ἦχος δ'.)

θ') Κατεπλάγη Ἰωσὴφ τὸ ὑπὲρ φύσιν θεωρῶν (ἦχος δ'. Τοῦτο εἶναι τὸ μεθέορτον Κοντάκιον τῶν Χριστουγέννων τὸ φέρον ἀκροστιχίδα «Ὁ ὕμνος Ρωμανοῦ» ὡς ἐπιγράφεται εἰς τὸν Λαυριωτικὸν κώδ. Γ28 φ. 83β ἀλλὰ περιεσώθησαν μόνον τρεῖς αὐτοῦ στροφαί.)

ι') Ἀνέστης ὡς ἀθάνατος ἀπὸ τοῦ ᾅδου σωτὴρ (ἦχος δ'.)

ια') Ἐκ τῶν ἄνω κατελθὼν τῶν ὑψωμάτων Γαβριὴλ (ἦχ. δ'.)

ιβ') Κύριε νεκρὸς προσηγορεύθης ὁ νεκρώσας τὸν θάνατον (πλ. α'.)

ιγ') Τοῦ τάφου ἀνεῳγμένου τοῦ ᾅδου ὀδυρομένου (πλ. β'.)

ιδ') Προϊστορεῖ ὁ Γεδεὼν τὴν σύλληψιν καὶ ἑρμηνεύει ὁ Δαυὶδ (πλ. β'.)

ιε') Ἡ ζωὴ ἐν τῷ τάφῳ ἀνέκειτο καὶ σφραγὶς ἐν τῷ λίθῳ ἐπέκειτο (πλ. β'.)

ις') Τῇ τριημέρῳ ταφῇ σου σκυλεύσας τὸν θάνατον (βαρὺς) καὶ τὰ τρία ἄλλα Καθίσματα τοῦ αὐτοῦ ἤχου.

ιζ') Ἀνέστης ἐκ νεκρῶν ἡ ζωὴ τῶν ἁπάντων (πλ. δ'.)

Β') *Ἐν τῷ Πεντηκοσταρίῳ.*

ιη') Τὰ μύρα τῆς ταφῆς σου αἱ γυναῖκες κομίσασαι (Κυριακὴ τῶν Μυροφόρων.)

ιθ') Τὰ μύρα θερμῶς τῷ τάφῳ προσκομίζουσαι (ἔνθ. ἀνωτ.)

Ἐν τῷ Τριῳδίῳ ἄλλα, εἰς τὰ Μηναῖα πλῆθος. Ταῦτα ἐσημειώθησαν εἰς τὸν Κατάλογον τῶν ἔργων τοῦ Ρωμανοῦ, καὶ εἶμαι πεπεισμένος ὅτι μετὰ μεγάλου ἐνδιαφέροντος θὰ μελετηθῶσι καὶ θὰ πλατυνθῶσιν οἱ ὁρίζοντες τῆς ἐρεύνης τῶν ἔργων τοῦ Ρωμανοῦ, διότι ἡ ποιητικὴ παραγωγὴ αὐτοῦ δὲν περιωρίσθη μόνον εἰς τὰ Κοντάκια. Γνωρίζομεν ὅτι ἐποίησε καὶ στιχηρὰ εἰς τὰ Γενέθλια τοῦ Σωτῆρος φέροντα ἀκροστιχίδα «Αἶνος ταπεινοῦ Ρωμανοῦ εἰς τὰ Γενέθλια» ἐσκορπισμένα καὶ τεταγμένα ἐν ἀταξίᾳ εἰς τὰ λειτουργικὰ βιβλία, πρὸς τὸ Αὐτόμελον «Αἱ

ἀγγελικαὶ προπορεύεσθε δυνάμεις» (ἴδ. *Πίτρα*, 'Αναλ. Sacra A, 222-228. 228-234. 235 239. 239-241). Ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον ἀγνοοῦμεν εἶναι ὅτι ἐποίησε καὶ διάφορα ἄλλα τροπάρια ἰδιόμελα, καὶ Ἐξαποστειλάρια ἰδιόμελα, καὶ Καθίσματα ἰδιόμελα καὶ δὴ καὶ Ὑπακοάς.

Τὰ ἐν τῷ ἀποδείπνῳ τοῦ Πάσχα κείμενα ἐν τῷ ἐντύπῳ Πεντηκοσταρίῳ τροπάρια: «Ἐν τάφῳ σωματικῶς, ἐν ᾅδου δὲ μετὰ ψυχῆς»... «Ὡς ζωηφόρος ὡς παραδείσου ὡραιότερος»... «Τὸ τοῦ ὑψίστου ἡγιασμένον θεῖον σκήνωμα»... καὶ ἄλλα εἶναι προϊόντα τῆς μούσης τοῦ Ρωμανοῦ. Τὰ ἰδιόμελα Ἐξαποστειλάρια, τοῦ Πάσχα «Σαρκὶ ὑπνώσας ὡς θνητός», τῶν Μυροφόρων «Γυναῖκες ἀκουτίσθητε φωνὴν ἀγαλλιάσεως», τῆς Μεσοπεντηκοστῆς «Ὁ τὸν κρατῆρα ἔχων τῶν ἀκενώτων δωρεῶν», τῆς Ἀναλήψεως «Τῶν μαθητῶν ὁρώντων σε ἀνελήφθης», τῆς Πεντηκοστῆς «Τὸ πανάγιον πνεῦμα τὸ προϊὸν ἐκ τοῦ πατρός», τῶν Χριστουγέννων «ἐπεσκέψατο ἡμᾶς ἐξ ὕψους ὁ σωτὴρ ἡμῶν» καὶ ἄλλα, εἶναι ἔργα τοῦ αὐτοῦ Ρωμανοῦ.

Τὰ τροπάρια τῶν Ὡρῶν τῶν Χριστουγέννων «Ἀπεγράφετο ποτὲ σὺν τῷ πρεσβύτῃ Ἰωσήφ», τῶν Φώτων «Ἀπεστρέφετο ποτὲ ὁ Ἰορδάνης ποταμός», τὰ εἰς τὸν ἑσπερινὸν τῶν Χριστουγέννων μετὰ τὴν α' καὶ β' στάσιν τῶν προφητειῶν ψαλλόμενα «Λαθὼν ἐτέχθης ὑπὸ τὸ σπήλαιον» καὶ «Ἀνέτειλας Χριστὲ ἐκ Παρθένου, νοητὲ ἥλιε τῆς δικαιοσύνης», ὁμοίως καὶ τὰ εἰς τὸν Ἑσπερινὸν τῶν Φώτων εἰς τὰς στάσεις τῶν Προφητειῶν «Ἐπεφάνης ἐν τῷ κόσμῳ ὁ τὸν κόσμον ποιήσας» καὶ «Ἁμαρτωλοῖς καὶ Τελώναις διὰ πλήθους ἐλέους», εἶναι ἔργα τοῦ αὐτοῦ Ρωμανοῦ. Τὰ τελευταῖα ταῦτα τροπάρια τῶν ἑσπερινῶν τῶν Χριστουγέννων καὶ τῶν Φώτων συνοδεύονται μετὰ ὑπακοῶν, ἤτοι ἐφυμνίων, συνοδευομένων ὑπὸ ψαλμικῶν στίχων καὶ ἐπαναλαμβανομένων τρὶς ὑπὸ τοῦ λαοῦ, κατὰ τὸ ὑπόδειγμα τῆς ᾠδῆς τῶν τριῶν παίδων, κατὰ τὸ ὁποῖον, μετὰ τὴν προφητείαν τοῦ Δανιὴλ (Κεφ. Γ, 1) ὁ ἀναγνώστης ἀνεγίνωσκε τὸν ὕμνον τῶν τριῶν παίδων «Εὐλογεῖτε πάντα τὰ ἔργα Κυρίου, τὸν Κύριον ὑμνεῖτε καὶ ὑπερυψοῦτε αὐτὸν εἰς τοὺς αἰῶνας» καὶ ὁ λαὸς ὑπέψαλλε· «τὸν Κύριον ὑμνοῦμεν καὶ ὑπερυψοῦμεν αὐτὸν εἰς τοὺς αἰῶνας» [ἴδ. Τριῴδιον Μ. Σαββάτου ἑσπέρας].

Ἐκ τῶν ἐπῳδικῶν τούτων ποιημάτων τὰ ὁποῖα διετηρήθησαν ζωντανὰ εἰς τὰ λειτουργικὰ τῆς ἐκκλησίας βιβλία ὁδηγούμεθα νὰ ἐννοήσωμεν καὶ τὴν χρῆσιν καὶ τὸν προορισμὸν τὸν ὁποῖον εἶχον καὶ τὰ νεκρὰ σήμερον καὶ ἀνενέργητα ᾄσματα τὰ ὁποῖα ἐπιγράφονται εἰς τὰ ἱερὰ βιβλία «Ὑπακοαί», ἀλλ' οὔτε ψάλλονται, οὔτε ὑπακούονται, ἤγουν ὑποψάλλονται ὑπὸ τοῦ λαοῦ. Τοιαῦτα ᾄσματα, τὰ ὁποῖα ἀπώλεσαν τὴν δύναμίν των, ἔργα ἀναμφιβόλως τοῦ Ρωμανοῦ, εἶναι τὰ εἰς τὰς Κυριακὰς τῆς Παρακλητικῆς μετὰ τὰ Καθίσματα τοποθετηθέντα:

α') «Ἡ τοῦ λῃστοῦ μετάνοια τὸν παράδεισον ἐσύλησεν»...
β') «Μετὰ τὸ πάθος πορευθεῖσαι ἐν τῷ μνήματι»...
γ') «Ἐκπλήττων τῇ ὁράσει δροσίζων τοῖς ῥήμασι»...
δ') «Τὰ τῆς σῆς παραδόξου ἐγέρσεως προσδραμοῦσαι»...
ε') «Ἀγγελικῇ ὁράσει τὸν νοῦν ἐκθαμβούμεναι»...
ϛ') «Τῷ ἑκουσίῳ καὶ ζωοποιῷ σου θανάτῳ»...
ζ') «Ὁ ὑμετέραν μορφὴν ἀναλαβὼν»...
η') «Αἱ μυροφόροι τοῦ ζωοδότου ἐπιστᾶσαι τῷ μνήματι»...
θ') Εἰς τὸν Λαυριωτικὸν κώδ. Θ73 φ 202β εὕρηται εἰς ἦχον πλ. δ' καὶ ἄλλη ἀνέκδοτος «Ὑπακοὴ» ἔχουσα οὕτως:

Ἐν ἀρρήτῳ φαιδρότητι
φανεὶς ταῖς μυροφόροις ἄγγελος
καὶ χαρᾶς περικείμενος σύμβολα
τῇ στολῇ πρὸ τῶν λόγων ἐφθέγγετο.
τὸ σκυθρωπὸν τοῦ θανάτου ἠφάνισται
τῆς ἀφθαρσίας ἡ εὐφροσύνη κατέλαμψεν,
ἐκ νεκρῶν γὰρ ἀνέστη ὁ Κύριος
ὁ σῴζων τὸ γένος τῶν ἀνθρώπων.

Ἐπίσης καὶ αἱ εἰς τὰ Μηναῖα κατὰ διαφόρους ἑορτὰς ἀποκείμεναι Ὑπακοαί:

ι') τῇ Κυριακῇ τῶν Προπατόρων (18 Δεκεμ.).
«Ἄγγελος παίδων ἐδρόσισε κάμινον»...
ια') τῇ 25 Δεκεμ.
«Τὴν ἀπαρχὴν τῶν ἐθνῶν ὁ οὐρανός σοι προσεκόμισε»...
ιβ') τῇ 6 Ἰανουαρ. τῶν Θεοφανείων.
«Ὅτε τῇ ἐπιφανείᾳ σου ἐφώτισας τὰ σύμπαντα»...
ιγ') τῇ 29 Ἰουνίου Πέτρου καὶ Παύλου.
«Ποία φυλακὴ οὐκ ἔσχε σε δέσμιον»...
ιδ') τῇ 15 Αὐγούστου.
«Μακαρίζομέν σε πᾶσαι αἱ γενεαὶ Θεοτόκε»...
ιε') τῇ Κυριακῇ τῶν Βαΐων.
«Μετὰ κλάδων ὑμνήσαντες πρότερον
μετὰ ξύλων συνέλαβον ὕστερον»...
ιϛ') τῇ Κυριακῇ τοῦ Πάσχα.
«Προλαβοῦσαι τὸν ὄρθρον αἱ περὶ Μαριὰμ
καὶ εὑροῦσαι τὸν λίθον ἀποκυλισθέντα τοῦ μνήματος»...

Εἰς τὴν πλουσίαν ταύτην κατὰ ποσὸν καὶ ποιὸν κλασσικὴν συλλογὴν τῶν ἀναγραφέντων ᾀσμάτων, τὰ ὁποῖα φέρουσι τὴν σφραγῖδα τῆς τέχνης τοῦ Ρωμανοῦ, καὶ τὰ ὁποῖα περιέσωσεν ἡ ἐκκλησία εἰς τὰς ἱερὰς αὐτῆς

δέλτους, οὐδεὶς μέχρι τοῦδε ἐπρόσεξεν. Ἡ ἔρευνα περιωρίσθη μόνον εἰς τὰ Κοντάκια, καὶ περὶ ταῦτα περιεστράφη ἡ ὅλη σπουδὴ τῶν σοφῶν τῆς Δύσεως. Ἀλλ' ἐὰν ἡ φήμη αὐτοῦ ὡς ποιητοῦ καὶ μελῳδοῦ τῶν Κοντακίων διέτρεξε πᾶσαν τὴν γῆν, καὶ ἐξησφάλισεν αὐτῷ τὴν θέσιν ἥν σήμερον κατέχει μεταξὺ τῶν μελῳδῶν τῆς ἐκκλησίας, ἡ φήμη θὰ μετατραπῇ εἰς θαυμασμὸν καὶ ἔκπληξιν, παρὰ τοὺς φόβους τοῦ Maas ὅτι θὰ συμβῇ τὸ ἐναντίον[1], ὅταν γνωσθῇ ὁ πλοῦτος τῆς μελῳδίας τῆς συνοδευούσης τοὺς ἀγνώστους καὶ ἀφανεῖς τούτους ὕμνους, τοὺς μὴ ἀξιωθέντας τῆς ὀφειλομένης προσοχῆς. Εἰς τοὺς Βυζαντινολόγους ἐραστὰς τῆς μούσης τοῦ Ρωμανοῦ διανοίγονται ὅθεν νέοι ὁρίζοντες ἐρεύνης καὶ ὁ ἀγεώργητος ἀγρὸς τῆς μελῳδίας τοῦ Ρωμανοῦ θὰ καλλιεργηθῇ διὰ τῆς ἐργασίας καὶ τοῦ μόχθου τῶν τιμίων κρὶ φιλοπόνων ἐργατῶν τοῦ πνεύματος καὶ θὰ ἀποβῇ λειμὼν ἀειθαλὴς εὐφραίνων τὴν ὅρασιν καὶ δροσίζων τὴν ψυχήν. Ἡ πίστις θὰ εὕρῃ τὸ ἰσχυρότερον στήριγμα εἰς τὰς ἀμφιβολίας καὶ ταλαντεύσεις αὐτῆς, καὶ ὁ ἄνθρωπος θὰ ὑψωθῇ κουφότερον πρὸς τὰ ἄνω διὰ τῆς λύρας τοῦ Ρωμανοῦ. Τὸ μυστικὸν τῆς τέχνης του δὲν τὸ παρέσυρε μετ' αὐτοῦ εἰς τὸν τάφον· τὸ ἐνέκλεισεν εἰς τὰ μελῳδήματα αὐτοῦ καὶ τὸ ἀφῆκεν εἰς ἡμᾶς ὡς τιμαλφῆ κληρονομίαν. Ἀναζητήσωμεν καὶ θὰ τὸ εὕρωμεν.

*
* *

Εἶπον προηγουμένως ὅτι ἡ ἔρευνα τῶν ἔργων τοῦ Ρωμανοῦ περιεστράφη μόνον εἰς τὰ γνωστὰ Κονδακάρια καὶ ἀφέθη ἀνεκμετάλλευτος καὶ παρθένος οὐσιωδεστάτη καὶ ἀνεξερεύνητος πηγή, τὰ ἐν τοῖς κώδιξι ἀποκείμενα λειτουργικὰ βιβλία, εἰς τὰ ὁποῖα ἀπεταμιεύθη πλούσιον ὑλικὸν ποιήσεως πολὺ διάφορον τοῦ φερομένου εἰς τὰ γνωστὰ ἔντυπα.

Αἱ ἐκκλησίαι τῆς Ἀνατολῆς καὶ αἱ μοναὶ ἀναλόγως τῶν ἀναγκῶν αὐτῶν καὶ κατὰ τὴν μόρφωσιν τῶν προϊσταμένων ἐν αὐταῖς κατήρτιζον τὸ περιεχόμενον τῶν εἰς χρῆσιν αὐτῶν λειτουργικῶν βιβλίων κατὰ τὴν ἰδίαν αὐτῶν τυπικὴν τῶν Ἀκολουθιῶν διάταξιν, ἐν αἷς ἐτηρεῖτο κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον ὁ κοινὸς κανών, εἶχον ὅμως ἐλευθερίαν ἀπόλυτον εἰς τὴν ἐπιλογὴν τῶν ὕμνων οἱ ὁποῖοι λαμβανόμενοι ἐκ τοῦ ὑπάρχοντος πλουσιωτάτου σχετικοῦ ὑλικοῦ ἀπετέλεσαν τὰ ἐκκλησιαστικὰ αὐτῶν βιβλία. Αἱ μοναὶ κατὰ προτίμησιν εἰσήγαγον εἰς αὐτὰ τοὺς ἐκ τῶν σπλάγχνων αὐτῶν ἐξελθόντας ποιητάς, δὲν περιεφρόνησαν ὅμως τοῦ Ρωμανοῦ τὴν ποίησιν καὶ τὴν μελῳδίαν, διότι οὗτος ἐθεωρεῖτο ὁ πατὴρ καὶ δημιουργὸς τῆς ὑψηλῆς ποιήσεως καὶ ὁ πολύρρυτος τῆς μελῳδίας

[1] Byz. Zeitschrift 1910 σ. 306.

ποταμός. Καὶ διὰ τοῦτο τὰ ᾄσματα αὐτοῦ ἀπαντῶσιν εἰς πάντας τοὺς κώδικας τῶν ποικίλων ἀποχρώσεων, ποῦ μὲν ἄρτια, ποῦ δὲ ἐσπαραγμένα καὶ ἀνάπηρα. Ἐκ τῶν χιλιάδων χειρογράφων τῆς Εὐρώπης καὶ τῆς Ἀνατολῆς, τῶν περιεχόντων τοὺς ὕμνους τῶν λειτουργικῶν βιβλίων, δὲν ὑπάρχει οὐδὲ ἕν ἀκόσμητον διὰ τῆς μούσης τοῦ Ρωμανοῦ.

Ἐκ τούτου κατανοοῦμεν πόσην ἐπιρροὴν καὶ δύναμιν εἶχεν ἡ μάγος τοῦ Ρωμανοῦ μελῳδία εἰς τὴν καθόλου ἐκκλησίαν καὶ ποῖον ἐπιτακτικὸν καὶ ἱερὸν καθῆκον ἔχομεν νὰ ἐρευνήσωμεν καὶ μελετήσωμεν τοὺς ἀπειροπληθεῖς τούτους καὶ ἀθίκτους κώδικας, τοὺς περικλείοντας ἀθάνατα λείψανα τοῦ μεγάλου λυρικοῦ.

Ἡ ἀπόπειρα πρὸς ἔρευναν καὶ συλλογὴν τῶν ἐγκατεσπαρμένων εἰς τοὺς πολυπληθεῖς κώδικας τῶν λειτουργικῶν βιβλίων ὕμνων τοῦ Ρωμανοῦ εἶναι ἔργον γιγάντειον καὶ ὑπερβαίνει τὰς δυνάμεις ἑνὸς ἀνθρώπου. Ἄνευ δὲ τῆς γνώσεως τοῦ συνόλου τῶν ποιημάτων καὶ μελῳδιῶν αὐτοῦ, πᾶσα κρίσις περὶ τοῦ ἔργου αὐτοῦ θὰ εἶναι ἀτελὴς καὶ τὰ παρουσιαζόμενα κενὰ θὰ μένουν ἀπλήρωτα.

Ὅτι τὰ λεγόμενα δὲν εἶναι ὑπερβολὴ ἀποδεικνύει καὶ μαρτυρεῖ ἡ εἰς μικρὰν ἀκτῖνα περιορισθεῖσα ἔρευνα καὶ μελέτη εἰς πεντήκοντα λειτουργικοὺς κώδικας διαφόρων Βιβλιοθηκῶν καὶ ποικίλων ἐποχῶν. Εἰς τοὺς ἐν λόγῳ κώδικας, τοὺς ὁποίους ἀπαριθμῶ καὶ γνωρίζω κατωτέρω, ἀνεκαλύφθησαν καὶ ἐγνώσθησαν στροφαὶ ἄπειροι ἐκ τῶν Κοντακίων τοῦ Ρωμανοῦ, εἰς ἄλλους μία, εἰς ἄλλους δύο ἢ καὶ πλειότεραι, καὶ εἰς ἄλλους πλήρεις, ὡς εἰς τὸν Παρισινὸν κώδ. 13 καὶ τὸν Λαυριωτικὸν Κ. 13 φ. 6-20 ὁ εἰς τὴν γέννησιν τοῦ Χριστοῦ ὕμνος, ὁ φέρων ἀκροστιχίδα «τοῦ ταπεινοῦ Ρωμανοῦ ὁ ὕμνος» καὶ ἄλλοι ἀλλαχοῦ. Αἱ γραφαὶ τῶν τοιούτων κωδίκων, τὰς ὁποίας ἡ κριτικὴ πρέπει νὰ ἔχῃ ὑπ' ὄψιν, θὰ ὁδηγήσουν ἀσφαλέστερον τὸν ἐρευνητὴν πρὸς λύσιν τῶν παρουσιαζομένων γλωσσικῶν καὶ μετρικῶν ἀνωμαλιῶν εἰς τὰ ποιήματα τοῦ Ρωμανοῦ.

Ἀλλὰ τὸ κέρδος καὶ ἡ ὠφέλεια δὲν περιορίζεται εἰς μόνας τὰς νέας καὶ ἐγκυροτέρας γραφὰς τὰς ὁποίας παρουσιάζουν οἱ ἄγνωστοι κώδικες. Διὰ τῶν ἀγνώστων κωδίκων συμπληροῦνται τὰ κολοβὰ εὑρεθέντα καὶ δημοσιευθέντα ποιήματα, ἢ καὶ συμπληρωθέντα ὑπ' ἄλλων μιμουμένων τὸν Ρωμανόν. Οὕτω λ. χ. ὁ εἰς τὸν Πρόδρομον (Ἰουν. 24) ὕμνος τοῦ Ρωμανοῦ ὁ κολοβὸς φερόμενος εἰς τὸν Βατοπεδινὸν κώδ. 1041 φ. 149^{α} μὲ ἀκροστιχίδα «Εἰς τὸν Πρόδρομον α» εἰς ἄλλους κώδ. εὕρηται συμπεπληρωμένος μὲ ἀκροστιχίδα πλήρη «Εἰς τὸν Πρόδρομον Δομετίου» καὶ τοιοῦτος ἐδημοσιεύθη ὑπὸ τοῦ Πίτρα (A. Sacra A, 320—325) καὶ ὑπὸ τοῦ Ἀμφιλοχίου (σ. 38). Ἡ μελέτη ὅμως τῶν Λαυριωτικῶν κωδίκων Γ27 καὶ Γ28 φ. 170^{β} ἀπεκάλυψεν εἰς τὴν θέσιν τῆς ἀκροστιχίδος ἀντὶ τοῦ ὀνόματος τοῦ Δομετίου, τὸ ὄνομα τοῦ Ρωμανοῦ οὕτως:

[Ρ . . . .
Ω . . . .
Μ] . . . .
Ἀπιστεῖς μοι φησὶ τῷ ἱερεῖ ὁ ἄγγελος . . . . . .
Νῦν τὸν λόγον αὐτοῦ προφητικῶς προήγγειλε . . . .
Ὁ μὲν Πρόδρομος πρὶν ἐξ Ἐλισάβετ τίκτεται . . . .
Υἱὲ τοῦ Θεοῦ σὺ εἶ Θεὸς προάναρχος . . . .

Αἱ τέσσαρες αὗται στροφαὶ τῶν Λαυριωτικῶν κωδίκων, αἱ ἀποτελοῦσαι τὰ τέσσαρα τελευταῖα γράμματα τῆς ἀκροστιχίδος τοῦ ὀνόματος τοῦ [Ρωμ]ανοῦ, ἀντεκατεστάθησαν ὑπὸ τοῦ Δομετίου, ἢ μᾶλλον συνεπληρώθη ἡ κολοβὴ εὑρεθεῖσα ἀκροστιχίς, ὡς εἰς τὸν μνησθέντα Βατοπεδινὸν κώδ., διὰ τοῦ ὀνόματος «Δομετίου». Διὰ τῆς βοηθείας ὅθεν τῶν κωδίκων τῆς Λαύρας ἀποκαθίσταται καὶ ὁ ὕμνος ἄρτιος καὶ γνήσιος, καὶ ἡ ἀκροστιχὶς τελειοῦται διὰ τῆς ἀντικαταστάσεως τοῦ ψευδο-Δομετίου, διὰ τοῦ Ρωμανοῦ· διότι ἡ ἀρχικὴ ἀκροστιχὶς τοῦ ποιήματος ἦτο: «Εἰς τὸν Πρόδρομον Ρωμανοῦ».

Καὶ αἱ ἀποκαλύψεις ἐξακολουθοῦσι. Τῷ Σαββάτῳ τῆς ϛ′ ἑβδομάδος τῶν νηστειῶν, τοῦ Λαζάρου, ἐδημοσιεύθησαν ὑπὸ τοῦ El. Mioni (Romano il Melode σ. 201—223) δύο Κοντάκια εἰς τὴν ἔγερσιν τοῦ Λαζάρου διάφορα κατὰ τὸ μέλος καὶ τὸ μέτρον. Τὸ πρῶτον εἶναι ἀνέκδοτον καὶ πρῶτον ἤδη βλέπει τὸ φῶς· τὸ δεύτερον, ἔχον δύο προοίμια ἢ κουκούλια, ἐξεδόθη κεκολοβωμένον ὑπὸ τοῦ Πίτρα (An. Sacra A, 473—75), τὸ προοίμιον ἢ Κοντάκιον, αἱ 4 πρῶται στροφαὶ καὶ ἡ ιη′. Τὸ ἐκδοθὲν ὑπὸ τοῦ Mioni εἶναι πλῆρες καὶ φέρει ἀκροστιχίδα «τοῦ ταπεινοῦ Ρωμανοῦ» (σ. 214). Ἐκ τῶν δύο κουκουλίων τὸ πρῶτον εἶναι τὸ γνωστὸν καὶ εἰς τὰ ἔντυπα Τριῴδια κείμενον «Ἡ πάντων χαρὰ Χριστὸς ἡ ἀλήθεια»... καὶ καταλήγει εἰς τὸ ἐφύμνιον «τοῖς πᾶσι παρέχων θείαν ἄφεσιν». Τὸ δεύτερον εἶναι ἀνέκδοτον «Ὁ πάντων Χριστὲ τὴν γνῶσιν ἐπιστάμενος»... καὶ ἔχει ἐφύμνιον διάφορον τοῦ πρώτου «κατοικτειρήσας ὡς εὔσπλαγχνος Μαρίας καὶ Μάρθας τὰ δάκρυα». Κατὰ τὸ ἐφύμνιον τοῦτο λήγουσι καὶ αἱ ἄλλαι στροφαὶ τοῦ ποιήματος. Ἐκ τῶν στροφῶν τοῦ ὕμνου τούτου ἡ τετάρτη εὑρίσκεται καὶ εἰς τὸ ἔντυπον Τριῴδιον, ἀλλὰ παρηλλαγμένη κατὰ τὸ ἥμισυ. Ἡ δ′ αὕτη στροφὴ (ἡ παρὰ τῷ Mioni) λέγει· «τοῖς μαθηταῖς ὁ κτίστης τῶν ὅλων | προηγόρευσε λέγων· | «Ἀδελφοὶ καὶ γνωστοὶ | ἡμῶν ὁ φίλος κεκοίμηται»· μυστικῶς τούτους προεκδιδάσκων | ὅτι πάντα γινώσκει καὶ περιέπει. | Ἄγωμεν οὖν | πορευθῶμεν καὶ ἴδωμεν ξένην ταφήν, | καὶ θρῆνον τὸν τῆς Μαρίας | καὶ τῆς Μάρθας ταχὺ ἀπαλείψωμεν. | Τὸν Λάζαρον γὰρ ἐκ τῶν νεκρῶν | ἀναστήσας οἰκτείρω ὡς εὔσπλαγχνος | Μαρίας καὶ Μάρθας τὰ δάκρυα».

Ὁ τῶν ἐντύπων Οἶκος (ἡ ἀνωτέρω δ′ στροφὴ) ἔχων συμψήφους καὶ

δύο ἀρχαίους κώδικας, τῆς Λαύρας Γ28 φ. 224β, καὶ τὸν τοῦ Βατοπεδίου 1041 φέρεται οὕτως: «Τοῖς μαθηταῖς ὁ κτίστης τῶν ὅλων, προηγόρευσε λέγων· ἀδελφοὶ καὶ γνωστοί, ἡμῶν ὁ φίλος κεκοίμηται· *τούτοις προλέγων καὶ ἐκδιδάσκων ὁ τὰ πάντα γινώσκων*[1] *ὡς κτίστης πάντων.* ἄγωμεν οὖν, πορευθῶμεν καὶ ἴδωμεν ξένην ταφήν, καὶ θρῆνον τὸν τῆς Μαρίας, *καὶ τὸν τάφον Λαζάρου ὀψόμεθα· ἐκεῖ γὰρ μέλλω θαυματουργεῖν, ἐκτελῶν τοῦ σταυροῦ τὰ προοίμια*[2], *τοῖς πᾶσι παρέχων θείαν ἄφεσιν*».

Ὡς γίνεται δῆλον ἐκ τῆς ἀντιπαραβολῆς τῶν δύο τούτων στροφῶν, ὁ Ρωμανός, ὡς διπλᾶ ἐποίησε τὰ προοίμια διαφόρως λήγοντα εἰς τὰ ἐφύμνια, διπλᾶ ἐποίησε καὶ πλήρη ποιήματα ὅμοια κατὰ ρυθμὸν καὶ μέτρον, τὰ μὲν λήγοντα εἰς τὴν ἐπῳδὸν «Μαρίας καὶ Μάρθας τὰ δάκρυα», τὰ δὲ εἰς τὴν «τοῖς πᾶσι παρέχων θείαν ἄφεσιν». Τοῦ δευτέρου τούτου ἀγνώστου Κοντακίου περιεσώθησαν λείψανα πέντε μὲν στροφῶν εἰς τὸν Βατοπεδινὸν κώδ. 1041, ἑπτὰ δὲ εἰς τὸν Λαυριωτικὸν Γ 28 τὰ ἑξῆς:

α′) Ὁ οὐρανὸν καὶ γῆν στερεώσας . . .
β′) Τοῖς μαθηταῖς ὁ κτίστης τῶν ὅλων . . .
γ′) Ἦλθε Χριστὸς ἐπὶ τὸ μνημεῖον . . .
δ′) Γῆς τὰ θεμέλια ἐσαλεύθη . . .
ε′) Ἐπὶ τὴν πόλιν σπεύδων ἐλθεῖν . . . (εἰς τὸν Βατοπεδινόν.)

Εἰς τὸν Λαυριωτικὸν αἱ στροφαὶ ἔχουσιν ἄλλην διάταξιν οὕτω:

α′) Τοῖς μαθηταῖς ὁ κτίστης τῶν ὅλων . . .
β′) Ὁ οὐρανὸν καὶ γῆν στερεώσας . . .
γ′) Ἦλθε Χριστὸς ἐπὶ τὸ μνημεῖον . . .
δ′) Γῆς τὰ θεμέλια ἐσαλεύθη . . .
ε′) Ἐπὶ τὴν πόλιν σπεύδων ἐλθεῖν . . .
ϛ′) Ἥπλωσαν οὖν χιτῶνας οἱ ὄχλοι . . .
ζ′) Δέσποτα Κύριε ὅταν μέλλεις . . .

Φαίνεται ὅτι ἡ ζ′ στροφὴ εἶναι ἡ τελευταία διότι λήγει εἰς δέησιν εἰς τὸν Χριστόν· «δὸς καὶ ἡμῖν ἱλασμὸν τῶν πταισμάτων καὶ λύσιν παθῶν ἀμέτρων, ἀκαταισχύντους παραστῆναι τῷ βήματι τῷ φρικτῷ, ἐν με-

---

[1] Κατὰ τὸν Βατοπεδ. κώδ. 1041· ἐκδιδάσκων ὁ τοῦ κόσμου δεσπότης καὶ κτίστης πάντων Γ28 Λαύρας.

[2] Τοῦ σταυροῦ μου προοίμιον κῶδ. 1401 Βατοπεδίου. Πρὸς τοὺς Ἁγιορειτικοὺς τούτους κώδικας συμφωνεῖ καὶ ὁ τοῦ Τουρίνου, ἐξ οὗ ἐξέδωκεν ὁ Πίτρα τὰς ἀνωτέρω στροφὰς (An. Sacra A, 473.)

τανοίᾳ περαίωσον ἡμᾶς ταῖς εὐχαῖς τῆς ἀχράντου μητρός σου, σωτήρ, ὁ πᾶσι παρέχων θείαν ἄφεσιν».

Ἡ ἀνωτέρω στροφὴ «τοῖς μαθηταῖς ὁ κτίστης τῶν ὅλων», ἡ φερομένη εἰς τοὺς δύο ἀνωτέρω κώδικας καὶ κατηριθμημένη καὶ ἐν τῷ ἐκδοθέντι ὑπὸ τοῦ Mioni Κοντακίῳ ὡς στροφὴ δ΄, προδίδει ὅτι ὁ ἀντιγραφεὺς τοῦ Πατμιακοῦ κώδ. 213, ἐξ οὗ ἐξεδόθη ὑπὸ τοῦ Mioni τὸ ποίημα, εἶχεν ἐνώπιόν του καὶ τὰ δύο τοῦ Ρωμανοῦ ᾄσματα εἰς τὸν Λάζαρον, ἐξ ὧν περιέσωσε τὸ ἕν, οἱ δὲ Ἁγιορειτικοὶ κώδικες ἄλλα ἔχοντες ἀπόγραφα ὑπ' ὄψιν κολοβά, ἀνέγραψαν ταῦτα ἐν ἀταξίᾳ ὅπως εὑρέθησαν εἰς αὐτά. Ποία ἦτο ἡ ἀκροστιχὶς τοῦ νέου τούτου ὕμνου εἰς τὸν Λάζαρον δὲν δύναμαι νὰ μαντεύσω, ἀλλὰ πιστεύω εἰς τὰ λειτουργικὰ βιβλία νὰ εὑρεθῇ ἂν ὄχι ὁλόκληρος ὁ ὕμνος, ἀλλ' ἄλλα ἴσως λείψανα στροφῶν (οἴκων), τὰ ὁποῖα θὰ συμβάλωσιν εἰς τὴν συμπλήρωσιν τῆς ἀκροστιχίδος, καὶ συνεπῶς καὶ τοῦ ὅλου ποιήματος.

Διὰ τοῦτο ἀνάγκην ἐθεώρησα ἐπιτακτικὴν εἰς τὸν συνταχθέντα Κατάλογον τῶν ἔργων τοῦ Ρωμανοῦ νὰ σημειώσω ὅλας τὰς ἀρχὰς τῶν στροφῶν τῶν γνωστῶν καὶ ἀγνώστων ὕμνων τοῦ Ρωμανοῦ πρὸς γνῶσιν καὶ ὁδηγίαν τοῦ μέλλοντος ἐρευνητοῦ, ἵνα γνωρίζῃ ποῖοι καὶ πόσοι εἶναι οἱ γνωστοὶ καὶ ποῖοι οἱ ἄγνωστοι· διότι εἶμαι πεπεισμένος ὅτι οἱ μὴ μελετηθέντες ἀκόμη, μηδὲ ἐξερευνηθέντες πέντε Σιναϊτικοὶ κώδικες, οἱ ὑπ' ἀριθμοὺς 698, 925, 926, 927 καὶ 928, οἱ περιέχοντες πλεῖστα τοῦ Ρωμανοῦ Κοντάκια, θὰ παρουσιάσουν εὐαρέστους ἐκπλήξεις, θὰ συμπληρώσουν διὰ τῆς προσθήκης νέων ἀγνώστων ὕμνων τὸν καταρτισθέντα ἀτελῆ κατάλογον, θὰ ἀναπληρώσουν τὰ κολοβὰ εὑρεθέντα καὶ δημοσιευθέντα Κοντάκια καὶ θὰ συμβάλουν ποικιλοτρόπως εἰς τὴν προαγωγὴν καὶ διαφώτισιν πολλῶν προβλημάτων, τὰ ὁποῖα ἀπασχολοῦσι τοὺς περὶ τὸν Ρωμανὸν ἀσχολουμένους.

Οἱ σεβάσμιοι Σιναΐται, πατέρες οἱ ἀντιγράψαντες, συντηρήσαντες καὶ διαφυλάξαντες ὡς κόρην ὀφθαλμοῦ τὴν ἱερὰν καὶ πολύτιμον ταύτην πνευματικὴν κληρονομίαν, ἔχουσι καθῆκον νὰ γνωρίσουν εἰς τὸν ἐπιστημονικὸν κόσμον διὰ τῆς δημοσιεύσεως τοῦ περιεχομένου τῶν ἐν λόγῳ κωδίκων, πόση καὶ ποία εἶναι ἡ ἐμπεπιστευμένη εἰς αὐτοὺς προγονικὴ κληρονομία, ἡ διατηρηθεῖσα μετὰ τόσης εὐλαβείας εἰς τὰς περγαμηνὰς τῆς μονῆς των.

Ἡ εἰς τὰ λειτουργικὰ βιβλία περιορισθεῖσα ἔρευνα ἡμῶν, ὅσον ἐπέτρεπεν ὁ χρόνος καὶ τὰ ὑλικὰ μέσα, δὲν ἀπέβη ἄκαρπος. Τοὺς καρποὺς τῆς τοιαύτης ἐρεύνης παρουσιάζω σήμερον εἰς τοὺς ἐραστὰς τοῦ Ρωμανοῦ, οἱ ὁποῖοι θὰ ἀνακαλύψουν ἴσως μεταξὺ τούτων καὶ νόθα τινὰ τοῦ Ρωμανοῦ, ἀλλὰ πρέπει νὰ γνωρίζωμεν ὅτι ὁ Ρωμανὸς δὲν εἶχε πάντοτε τὰς ὑψηλὰς λυρικὰς ἐξάρσεις, οἵας ἔχουσι τὰ εἰς τὰς μεγάλας δεσποτικὰς ἑορτὰς ἐξυφανθέντα Κοντάκια. Οἱ εἰς τοὺς ἁγίους καὶ ἀσκητὰς ὕμνοι, μὴ παρέχοντες εἰς αὐτὸν ἐπαρκεῖς ἀφορμὰς εἰς ἐξάρσεις, εἶναι μᾶλλον διηγηματικοὶ καὶ διδακτικοί, εἶναι ἠθικὰ κηρύγματα μὴ δυνάμενα νὰ συγκριθῶσι πρὸς τὸ ὕψος καὶ τὸν λυρισμὸν τῶν ὕμνων τῶν Χριστουγέννων, τῆς Ἀναλήψεως, τοῦ Πάσχα καὶ τῆς Πεντηκοστῆς, οἱ ὁποῖοι εἶναι πραγματικὰ δράματα. Ἡ παρατηρουμένη αὕτη διαφορὰ μεταξὺ τῶν ποιημάτων τοῦ Ρωμανοῦ ἠνάγκασε τὸν Πίτρα καὶ τὸν Krumbacher (Akr. 88, 91, 99—103, 191, 200, 202) καὶ τὸν Maas (Oriens Christianus 1912 σ. 48—61) νὰ ἐκλάβωσιν ὡς νόθα ποιήματά τινα τοῦ Ρωμανοῦ, εἴτε διότι εἰς τὰς ἀκροστιχίδας δὲν φέρεται τὸ ὄνομά του, εἴτε δι' ἄλλους λόγους. Ἀλλὰ μιμηταὶ τῶν ἔργων τοῦ Ρωμανοῦ τόσον ἐπιτήδειοι, σύγχρονοι ἢ καὶ μεταγενέστεροι, οὔτε ὑπῆρξαν, οὔτε εἶχον συμφέρον νὰ θυσιάσωσι τὴν ἰδίαν αὐτῶν ἀξίαν καὶ προσωπικότητα χάριν τοῦ Ρωμανοῦ, ὅστις ἄλλως τε πολλὰς ἑορτὰς ἐξύμνησε διὰ διπλῶν καὶ τριπλῶν Κοντακίων καὶ δὲν ὑπῆρχε λόγος καὶ πρόφασις νὰ εἰσχωρήσουν ἐπιτήδειοι.

Ἡ κριτικὴ διὰ τὸν Ρωμανὸν ἔχει ἀκόμη νὰ διανύσῃ μακρὸν στάδιον. Ὅταν ἀποταμιευθῇ τὸ ἄγνωστον ὑλικὸν τὸ περιφερόμενον εἰς ἀγνώστους πηγάς, τότε θὰ δυνάμεθα μετὰ κύρους νὰ λέγωμεν τί ὑπάρχει νόθον καὶ καὶ τί ἀπομένει γνήσιον. Ἐπὶ τοῦ παρόντος ἐπιβάλλεται νὰ συλλεγῶσι πρῶτον εὐλαβῶς τὰ ἐσκορπισμένα λείψανα τῆς μεγάλης ταύτης κληρονομίας καὶ τότε θὰ ἔχωμεν καὶ λόγον καὶ δικαίωμα νὰ χωρίζωμεν τὰ νόθα, ἂν τοιαῦτα εὑρεθῶσιν, ἀπὸ τὰ γνήσια.

Οἱ μελετηθέντες κώδικες οἱ ἔργα τοῦ Ρωμανοῦ αὐτοτελῆ καὶ κολοβὰ περικλείοντες εἶναι οἱ ἑξῆς :

Α΄) Τῆς ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης Παρισίων

α΄) Κῶδ. **13** (Μεμβρ. ιγ΄ αἰῶν. τὰ 12 Μηναῖα, ἡ Παρακλητική, τὸ Τριῴδιον καὶ Πεντηκοστάριον, σχήματος μεγάλου φ. 478.)

β΄) » **244** (Μεμβρ. ιγ΄ αἰῶν. Τριῴδιον φ. 131.)

γ΄) » **255** (Χαρτ. ιε΄ αἰῶν. Μηναῖον Ἰανουαρ. Φεβρ. Μαρτίου φ. 296.)

δ΄) » **258** (Μεμβρ. ιδ΄ αἰῶν. Μηναῖον Ἰανουαρίου φ. 273.)

ε΄) » **267** (Χαρτ. ιδ΄ αἰῶν. Μηναῖον Σεπτ. Ὀκτ. Νοεμ. δίστηλον σ. 544.)

ς΄) » **32** *Suppl.* (Μεμβρ. ιγ΄ αἰῶν. Μηναῖον Σεπτ.—ις΄ Φεβρ. φ. 212.)

ζ΄) » **33** *Suppl.* (Μεμβρ. ιγ΄ αἰῶν. Μηναῖον Σεπτ.—Ἰανουαρίου φ. 248.)

η') » 701 *Suppl.* (Χαρτ. αἰῶν. (1549). Μηναῖον Δεκεμβρίου φ. 448)
θ') » 341 (Μεμβρ. ιδ' αἰῶν. (1325). Μηναῖον Μαρτ. 'Απριλίου φ. 402.)
ι') » 344 (Χαρτ. ιε' αἰῶν. 'Ανθολόγιον Μαρτίου-Αὐγούστου φ. 233.)
ια') » 345 (Χαρτ. ιε' αἰῶν. Μηναῖον 'Ιουνίου φ. 265.)
ιβ') » 346 (Μεμβρ. ιγ' αἰῶν. Μηναῖον Νοεμβρίου φ. 236.)
ιγ') » 368 (Χαρτ. ιε' αἰῶν. Μηναῖον 'Ιουλίου φ. 401.)
ιδ') » 928 (Μεμβρ. ιγ' αἰῶν. Μηναῖον Σεπτ.-Φεβρουαρ. δίστηλ. φ. 480.)
ιε') » 1561 (Μεμβρ. ιγ' αἰῶν. Μηναῖον 'Ιανουαρίου φ. 116.)
ις') » 1562 (Μεμβρ. ια' αἰῶν. Μηναῖον Φεβρουαρίου φ. 145.)
ιζ') » 1564 (Μεμβρ. ια' αἰῶν. Μηναῖον 'Απριλίου φ. 70.)
ιη') » 1566 (Μεμβρ. ιδ' αἰῶν. Μηναῖον Μαΐου, 'Ιουνίου φ. 196.)
ιθ') » 1567 (Μεμβρ. ιδ' αἰῶν. Μηναῖον 'Ιουνίου φ. 75.)
κ') » 1569 (Μεμβρ. ιβ' αἰῶν. Μηναῖον 'Ιουνίου φ. 153.)
κα') » 1570 (Μεμβρ. ιβ' αἰῶν. (1127). Μηναῖον Νοεμβρίου φ. 217.)
κβ') » 1571 (Μεμβρ. ιγ' αἰῶν (1253). Μηναῖον Δεκεμ. 'Ιανουαρ. φ. 266.)
κγ') » 1571 (Μεμβρ. ιγ' αἰῶν. Μηναῖον Δεκεμ. 'Ιανουαρίου φ. 278.)
κδ') » 1573 (Χαρτ. ιε' αἰῶν. Μηναῖον Μαρτ.-'Απριλίου δίστηλ. φ. 305.)
κε') » 1574 (Χαρτ. ιε' αἰῶν. (1404) Μηναῖον Μαρτ. 'Απριλ. Μαΐου φ. 235.)
κς') » 1575 (Μεμβρ. ιβ' αἰῶν. Μηναῖον Μαρτ.-Αὐγούστου φ. 221.)
κζ') » 1576 (Χαρτ. ιε' αἰῶν. Μηναῖον 'Ιουνίου, 'Ιουλίου δίστηλ. φ. 246.)
κη') » 1580 (Χαρτ. ιε' αἰῶν. Μηναῖον Σεπτ. 'Οκτ. Νοεμ. δίστηλ. 253.)
κθ') » 1615 (Χαρτ. ιε' αἰῶν. Μηναῖον 'Ιανουαρίου φ. 413.)
λ') » 1623 (Μεμβρ. ιδ' αἰῶν. Μηναῖον Δεκεμβρίου φ. 181.)

Β') Τῆς Μεγίστης Λαύρας (ἐν 'Αγίῳ "Ορει)

λα') κῶδ. Β2 (Μεμβρ. ιβ' αἰῶν. ('Ακολουθία ἁγ. Νικολάου) φ. 153.)
λβ') » Γ27 (Μεμβρ. ια' αἰῶν. Κονδακάριον φ. 108.)
λγ') » Γ28 (Μεμβρ. ια' αἰῶν. Κονδακάριον φ. 250.)[1]

[1] Τὰ δύο ταῦτα Κονδακάρια τῆς Λαύρας ὡς καὶ τοῦ Βατοπεδίου ὑπ' ἀριθ. 1041 περιέγραψεν ὁ Α. Κεραμεὺς ἐν Byz. Zeitschrift τ. VI (1847) σ. 375. 'Εσχάτως

λδ') » Γ47 (Μεμβρ. ιβ' αἰῶν. Πεντηκοστάριον φ. 168.)
λε') » Δ5 (Μεμβρ. ιγ' αἰῶν Μηναῖον Μαΐου, 'Ιουνίου φ. 126.)
λς') » Δ7 (Μεμβρ. ιγ' αἰῶν. Μηναῖον 'Ιουνίου φ. 137.)
λζ') » Δ12 (Μεμβρ. ιγ' αἰῶν. Μηναῖον 'Ιουλίου φ. 85.)
λη') » Δ19 (Μεμβρ. ιβ' αἰῶν. Μηναῖον 'Απριλ. Μαΐου φ. 145.)
λθ') » Δ24 (Μεμβρ. ιβ' αἰῶν. Μηναῖον Δεκεμβρίου φ. 263.)
μ') » Δ25 (Μεμβρ. ιβ' αἰῶν. Μηναῖον Μαρτίου φ. 99.)
μα') » Δ27 (Μεμβρ. ιβ' αἰῶν. Μηναῖον 'Οκτωβρίου δίστηλ. φ. 102.)
μβ') » Δ29 (Μεμβρ. ιγ' αἰῶν. Τριῴδιον φ. 167.)
μγ') » Δ45 (Μεμβρ. ια' αἰῶν. Μηναῖον Μαρτίου-Αὐγούστου φ. 364.)
μδ') » Δ55 (Μεμβρ. ια' αἰῶν. Μηναῖον Σεπτ. Νοεμβρίου δίστηλ. φ. 221.)
με') » Ε142 (Χαρτ. ιε' αἰῶν. Μηναῖον Σεπτ.-'Οκτωβρίου φ. 333.)
μς') » Ε152 (Χαρτ. ιζ' αἰῶν. Μηναῖον Σεπτ.-Φεβρουαρίου φ. 367.)
μζ') » Η94 (Χαρτ. ιζ' αἰῶν. Μηναῖον Δεκεμβρίου φ. 231.)
μη') » Η185 (Χαρτ. ιε' αἰῶν. Μηναῖον Σεπτ. 'Οκτωβρ. δίστηλ. φ. 201.)
μθ') » Θ32 (Χαρτ. ιε' αἰῶν. 'Ανθολόγιον τῶν ιβ' Μηνῶν φ. 397.)
ν') » Θ43 (Χαρτ. ιζ' αἰῶν. Μηναῖον. 'Ιουλ. Αὐγ. φ. 315.)
να') » Θ44 (Χαρτ. ιε' αἰῶν. (1426) Μηναῖον 'Ιουνίου φ. 3.2.)
νβ') » Θ64 (Χαρτ. ις' αἰῶν. Μηναῖον Δεκεμβρ. Φεβρ. δίστηλ. φ. 330.)
νγ') » Θ77 (Χαρτ. ιε' αἰῶν. Μηναῖον 'Οκτωβρίου φ. 380.)
νδ') » Ι 65 (Χαρτ. ιδ' αἰῶν. (1362). Μηναῖον Σεπτ. 'Οκτ. Νοεμβρ. φ. 399.)
νε') » Ι 70 (Χαρτ. ιδ' αἰῶν. (1363) Μηναῖον Μαρτ. 'Απριλ. δίστηλ. 286.)
νς') » Ι 73 (Χαρτ. ιε' αἰῶν: Μηναῖον 'Ιουλ. Αὐγούστου φ. 258.)
νζ') » Κ13 (Χαρτ. ιη' αἰῶν. φ. 197.) Διάφορα· ἐν φ. 6 περιέχει πλῆρες τὸ Κοντάκιον τοῦ Ρωμανοῦ εἰς τὴν Χριστοῦ Γέννησιν.

Γ') Μονῆς Βατοπεδίου

νη') κῶδ. 1041 (Μεμβρ. ι' αἰῶν. φ. 284.) Κονδακάριον περιέχον πλεῖστα Κοντάκια τοῦ Ρωμανοῦ.

δὲ καὶ ὁ Elpidio Mioni «Kontakaria del Monte Athos» ἐν Atti del Reale Instituto Veneto di scienze, lettere ed antitomo 96, Venezia, Ferrari 1936. Πρβλ. καὶ Mioni. Romano il Melode σ. 53 σημ. ἔνθα λέγεται ὅτι περὶ τῶν ἐν λόγῳ κωδίκων ἔκαμεν ἀνακοινώσεις εἰς τὸ ἐν Ρώμῃ τῷ 1936 συγκροτηθὲν διεθνὲς συνέδριον τῶν Βυζαντινολόγων.

Δ΄) Μονῆς τῶν Βλατάδων (ἐν Θεσσαλονίκῃ)

νθ΄) κῶδ. 41 (Μεμβρ. ιγ΄ αἰῶν. φ· 200 (ἐν φ. 186 ὁ ὕμνος τῆς Ἀκαθίστου Ἀκολουθίας.)

Καὶ τοσοῦτοι μὲν οἱ κώδικες τοὺς ὁποίους ἠδυνήθην νὰ ἐρευνήσω πρὸς ἀνακάλυψιν ὕμνων τοῦ Ρωμανοῦ. Τούτους γνωρίσει ὁ κατωτέρω δημοσιευόμενος κατάλογος, ἐν ᾧ ἐτηρήθη ἡ τάξις τῶν λειτουργικῶν τῆς ἐκκλησίας βιβλίων καὶ διάταξις. Οὗτος ἀρχόμενος ἀπὸ Σεπτεμβρίου μηνὸς καὶ λήγων εἰς τὸν Αὔγουστον, περιλαμβάνει ἅμα καὶ τὰ λοιπὰ ἱερὰ βιβλία, Τριῴδιον, Πεντηκοστάριον καὶ Παρακλητικήν.

Κατάλογος ἀναλυτικὸς τῶν ποιητικῶν ἔργων Ρωμανοῦ τοῦ Μελῳδοῦ

Α) *Κοντάκια* ἐν τοῖς Μηναίοις

Ἐν Μηνὶ Σεπτεμβρίῳ

Τῇ Α΄ Συμεὼν τοῦ Στυλίτου Κοντάκιον, οὗ ἡ ἀκροστιχίς:
«Ταύτη ἡ ᾠδὴ τοῦ ἐλαχίστου Ρωμανοῦ»
Ἦχος β΄. Αὐτόμελον.
Τὰ ἄνω ζητῶν τοῖς κάτω συναπτόμενος......

Ὁ οἶκος.

α΄) Τοῦ Συμεὼν τὸν ἄμεμπτον βίον....
β΄) Ἄνωθεν ἔχων τὴν θείαν χάριν....
γ΄) Ὑπὸ τοῦ πνεύματος τοῦ ἁγίου....
δ΄) Τὸν κοσμικὸν ἀπέδυ χιτῶνα....
ε΄) Ἤσθετο τοῦτο εἷς τῶν σὺν τούτῳ....
ζ΄) Ὡς δὲ τὴν σάρκα τὴν νεκρωθεῖσαν....
ς΄) Ἦλθε δρομαίως ἐπὶ τὸν τόπον....
η΄) Δύο εἰκόνων μίαν ἱστορίαν....
θ΄) Ἦλθε δακρύων ἐν τῇ ἐρήμῳ....
ι΄) Τότε ἐφάνη μεσονυκτίῳ....
ια΄) Ὄρθρον ἠγέρθη ἀπὸ τοῦ ὕπνου....
ιβ΄) Ὑπὸ τοῦ πνεύματος ἐπιγνόντες....

---

[1] Ἴδε ἐμὸν Κατάλογον τῶν κωδίκων τῆς Μονῆς τῶν Βλατάδων ἐν Θεσσαλονίκῃ 1918.

ιγ΄) Ἔφη τοιαῦτα τῷ δεομένῳ....
ιδ΄) Λόγους ἐπαίνων λίαν ἀκούσας....
ιε΄) Ἅμα ηὐλίσθη ἐν τῇ ἐρήμῳ....
ις΄) Χάριν μεγάλην καθωπλισμένος....
ιζ΄) Ἴδον οἱ ἔγγιστα καὶ οἱ πόρρω....
ιη΄) Στῦλον ἐγείρουσιν ὥσπερ στήλην...
ιθ΄) Τότε ἠπλοῦτο ὅλῃ τῇ κτίσει....
κ΄) Ὅτε οὖν ἦλθεν ἐκ τῶν περάτων....
κα΄) Ὑπὸ τοῦ πόθου δ' ἀκατασχέτως....
κβ΄) Ρήματα δὲ τοιαῦτα βοώσης....
κγ΄) Ὡς τοῦ πνεύματος τοῦ ἁγίου....
κδ΄) Μή τις οὖν τοῦτον τὸ θεῖον ἄνδρα....
κε΄) Ἅπαντες ἤρχοντο ἐπὶ τοῦτον....
κς΄) Νόσον κρύφιον ἔχουσα κόρη....
κζ΄) Ὅτε οὖν εἶδεν ὁ θηριώδης....
κη΄) Ὕπνωσεν ὕπνον ἐν εὐφροσύνῃ....

Κῶδ. 1041 φ. 1 Βατοπεδίου. Τὸ κοντάκιον καὶ ἡ α΄ στροφὴ καὶ ἐν τοῖς ἐντύποις Μηναίοις. (Ἰδ. καὶ Pitra, Analecta Sacra τ. Α΄ σ. 210-217 καὶ Ἀμφιλοχίου Κονδακάριον σ. 1—4). Τὴν γνησιότητα τούτου ἀμφισβητεῖ ὁ Πίτρας καὶ ὁ Maas.

2) *Τῇ Β΄ Μάμαντος μάρτυρος* Κοντάκιον, οὗ ἡ ἀκροστιχὶς «τοῦ....
Ἦχος γ΄. Ἡ Παρθένος σήμερον.
Ἐν τῇ ῥάβδῳ, ἅγιε, τῇ ἐκ Θεοῦ σοι δοθείσῃ....
(Ἴδ. Μηναῖον ἔντυπον.)

Ὁ οἶκος

α΄) Τὸν ἐν πάσῃ τῇ γῇ περιβόητον μάρτυρα....
β΄) Ὁ προγνώστης Θεὸς προορῶν σου τὸ τέλειον....
γ΄) Ὑπὸ τῆς τοῦ Θεοῦ χάριτος δυναμούμενος....

(Κῶδ. 1041 φ. 6α Βατοπεδ. ἡ α΄ στροφὴ καὶ ἐν τοῖς ἐντύποις.)

3) *Τῇ Γ΄ Ἀνθίμου ἐπισκόπου Νικομηδείας* Κοντάκιον, οὗ ἡ ἀκροστ. «ἔπος Ρ[ωμανοῦ]».

Ἦχος δ΄. ὁ ὑψωθεὶς ἐν τῷ σταυρῷ.
Ἐν ἱερεῦσιν εὐσεβῶς διαπρέψας
(Ἴδ. Μηναῖον ἔντυπον.)

Ὁ οἶκος

α΄) Ἐνθείς μοι γνῶσιν θεϊκὴν....

β') Ποιμάνας, Πάτερ, εὐσεβῶς....
γ') Σεσοφισμέναις διδαχαῖς....

(Κ ῶ δ. 1041 φ. 7α Βατοπεδ. ἡ α' στροφὴ καὶ ἐν τοῖς Μηναίοις.)

δ') Ρωμαλεότητι φρενῶν

(Ι 65 Λαύρ.)

4) *τῇ Δ' Βαβύλα ἐπισκόπου Ἀντιοχείας* Κοντάκιον

Ἦχος δ' τοὺς ἀσφαλεῖς.

Τὸν εὐκλεῆ καὶ ἱεράρχην ἅπαντες....

Ὁ οἶκος

α') Ὄρθρος φαιδρὸς ἐδείχθης παμμάκαρ....

(Κ ῶ δ. 1041 φ. 6β Βατοπεδ.)

5) *Τῇ Ε' Ζαχαρίου τοῦ προφήτου* Κοντάκιον, οὗ ἡ ἀκροστιχίς: «τοῦ...

Ἦχος γ'. Ἡ Παρθένος σήμερον.

Ὁ προφήτης σήμερον καὶ ἱερεὺς τοῦ ὑψίστου....

(Ἴδε Μηναῖον ἔντυπον.)

Ὁ οἶκος

α') Τὴν τοῦ νόμου σιγὴν ὁ ἱεράρχης δέδεκται...
β') ὁ ναῷ τοῦ Θεοῦ ἐν παρρησίᾳ ἔνδοθεν...
γ') Υἱὸς ὤφθης πατρὸς τοῦ Βαραχίου ἔνδοξε....

(Κ ῶ δ. 1041 φ. 8α Βατοπεδ. Pitra, Analecta Sacra τ. Α' σ. 532-543· ἡ α' στροφὴ καὶ ἐν τοῖς ἐντύποις.)

6) Τῇ ς' *Ἡ ἀνάμνησις τοῦ γεγονότος θαύματος ἐν Χώναις*

Κοντάκιον αὐτόμελον, οὗ ἡ ἀκροστιχίς:
«Εἰς τὸν ἀρχιστράτηγον».

Ἦχος β'. Αὐτόμελον.

Ἀρχιστράτηγε Θεοῦ λειτουργὲ θείας δόξης....

(Ἴδ. Μηναῖον ἔκδοσιν.)

Ὁ οἶκος

α') Ἔφης, φιλάνθρωπε, ἐν γραφαῖς σου....
β') Ἴσχυσαν πάλαι οἱ Νινευῖται....
γ') Σὺ φοβερὸς εἶ ὁ κτίστης τῶν ὅλων....
δ') Τί προσαγάγει ὁ χοῦς τῷ πλάστῃ....

ε') Ὅπλοις στεφόμεθα εὐδοκίας ...
ς') Νίκην πολέμου διὰ κατάρας....
ζ') Ἂν οὖν σιγήσω καὶ μὴ λαλήσω....
η') Ρήματα τότε τῷ πολεμάρχῃ....
θ') Χάριν ὑμῶν ἐγὼ ἀπεστάλην....
ι') Ἱεριχὼ παρέλαβε πόλιν....
ια') Σώζει δὲ πάλιν Ἰσραηλίτας....
ιβ') Τίνι ἑτέρῳ εἶχε πιστεῦσαι....
ιγ') Ρῆμα θεοῦ διὰ τῶν ἀγγέλων....
ιδ') Ἄσωμεν ᾆσμα τῷ πάντων κτίστῃ....
ιε') Τεῖχος ἀπόρθητον ἔχοντές σε....
ις') Ἡ πολυπόθητος καὶ τιμία....
ιζ') Γνώμην προσδέχου εὐχαριστίας....
ιη') Ὅταν εἰσέλθω ἐν τῷ ναῷ σου....
ιθ') Νῦν ἱκετεύω σε, ἱεράρχα....

(Κ ῶ δ. 1041 φ. 9α Βατοπ. Γ 28 φ. 37β Λαύρας (ἐν ᾧ μόνον αἱ ὀκτὼ πρῶται στροφαί). 259 φ. 66α Ἐθνικῆς Βιβλ. Παρισίων (ἐν ᾧ αἱ τρεῖς πρῶται στροφαί). Ἐν τῷ Βατοπεδινῷ ὁ οἶκος πλήρης, ἡ α' στροφὴ καὶ ἐν τοῖς ἐντύποις Μηνιαίοις. Αἱ δύο πρῶται στροφαὶ καὶ παρὰ τῷ Ἀμφιλοχίῳ σ. 64.)

7) *Εἰς τὴν αὐτὴν ἑορτὴν* Κοντάκιον ἕτερον,
οὗ ἡ ἀκροστιχὶς κατ' ἀβ.

Ἦχος β'. Αὐτόμελον

Ἀρχιστράτηγε Θεοῦ λειτουργὲ θείας δόξης....

(Ὡς καὶ ἀνωτέρω.)

Ὁ οἶκος πρὸς τό: Τράνωσόν μου τὴν γλῶσσαν.

α') Ἄναρχε Δέσποτα παντοκράτορ, ὁ τῶν θείων ἀΰλων....
β') Βλέπων τοῖς ὄμμασι τῆς ψυχῆς μου τοῦ ἀφθάρτου μεγέθους....
γ') Γνώρισόν μοι, Χριστὲ ὁ Θεός μου, τῷ μετρίῳ εἰρήνην....
δ') Δώρησαι οὖν φωτὸς ἐμπειρίας κἀμοὶ πλῆθος τῷ τάλᾳ....
ε') Εὔδιον πλοῦν παράσχου, σωτήρ μου, πάντων μόνος ὑπάρχων....

(Pitra, Analecta Sacra, τόμ. Α' σ 538-540. Ὅτι καὶ τὸ Κοντάκιον τοῦτο ἀνήκει τῷ Ρωμανῷ οὐδεμία ἀμφιβολία, ἀμφότερα ἔχουσι κοινὸν τὸ Κοντάκιον «Ἀρχιστράτηγε Θεοῦ» καὶ ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ μέτρου ἐπεξειργασμένα πρὸς τό: «Τράνωσόν μου τὴν γλῶσσαν». Ὡς ἀκροστιχὶς ἐλήφθη τὸ ἀλφάβητον, ὡς ἐν τῷ ὕμνῳ τοῦ ἀκαθίστου καὶ ἐν τῷ Κοντακίῳ τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου. Παρὰ τῷ Πίτρᾳ ἀπαντᾷ ἐν συνεχείᾳ καὶ ἡ α' στροφὴ τοῦ προηγουμένου Κοντακίου εἰς τὸν ἀρχιστράτηγον ἐπιφερομένη μετὰ τὴν ε' στροφὴν τοῦ παρόντος, ὅπερ

δηλοῖ ὅτι ἐν τῷ Κορσινιανῷ Κώδ. ἐξ οὗ παρέλαβε τοῦτο ὁ Πίτρα εἰσεχώρησε καὶ μία στροφὴ ἐκ τοῦ πρώτου Κοντακίου, ἡ α' «ἔφης φιλάνθρωπε ἐν Γραφαῖς σου», τοῦ ἀντιγραφέως ἀρκεσθέντος εἰς ὀλίγας στροφὰς ἐκ τοῦ ἑνὸς καὶ εἰς μίαν ἐκ τοῦ ἄλλου Κοντακίου, τὴν πρώτην.)

8) Τῇ Ζ' *Σώζοντος μάρτυρος* Κοντάκιον, οὗ ἡ ἀκροστιχίς: «τοῦ ....

Ἦχος β'. Τοὺς ἀσφαλεῖς.

Τὸν ἀληθῆ καὶ θεοφόρον μάρτυρα.

Ὁ οἶκος

α') Τίς ἐξαρκέσει τοὺς ἀγῶνας ....
β') Ὅτε ὁ Κύριος ἐν τῷ ὕπνῳ ....
γ') Ὑπὸ πολλῆς δεινῆς ἀθείας ....

(Κ ῶ δ. 1 0 4 1 φ. 12α Βατοπ. Ε 1 5 2 φ. 18β Λαύρας. 2 6 7 σελ. 69 Ἐθν. Βιβλ. Παρισίων. Λ 5 5 Λαύρ. τὸ Κοντ. καὶ ἡ α' στροφή.)

9) Τῇ Η' *Τὸ γενέθλιον τῆς ὑπεραγίας θεοτόκου*. Κοντάκιον, οὗ ἡ ἀκροστιχίς:

«Ἡ ᾠδὴ τοῦ Ρωμανοῦ».

Ἦχος δ'. Αὐτόμελον

Ἰωακεὶμ καὶ Ἄννα ὀνειδισμοῦ ἀτεκνίας ....

(Ἴδ. Μηναῖον ἔντυπον.)

Ὁ οἶκος

α') Ἡ προσευχὴ ἐμοῦ καὶ στεναγμὸς ....
β') Ὦ τοκεκὲ τῆς Ἄννης ἀγαθὲ ....
γ') Δῶρα ποτὲ προσῆγον ἐν ναῷ ....
δ') Ἤκουσαν οὖν φυλαὶ τοῦ Ἰσραὴλ ....
ε') Ρεῖθρον ζωῆς ἐξέβλυσεν ἡμῖν ....
ς') Ὦ μυστικῶν τελουμένων ἐν γῇ ....
ζ') Μέγα μοι νῦν ὑπάρχει, ἀγαθὲ ....
η') Ἆρα ποτὲ καὶ Σάρρα ἡ πιστὴ ....
θ') Νῦν Μαριὰμ ἐκλάμπει τοῖς καιροῖς ....
ι') Ὅλος σεπτὸς ὁ τόκος σου, σεμνὴ ....

(Κ ῶ δ. 1 3 φ. 75β Ἐθν. Βιβλ. Παρισίων. 1 0 4 1 φ. 13α Βατοπ. (ἐξ οὗ ἐλλείπει ἡ δ' στροφή). Pitra, Analecta Sacra τόμ. Α'. σ. 198-201. Ἀμφιλοχίου σ. 25 ἡ α' στροφὴ καὶ ἐν τοῖς ἐντύποις.)

10) Τῇ Θ' *Ἰωακεὶμ καὶ Ἄννης* Κοντάκιον, οὗ ἡ ἀκροστιχίς:

«Ἡ ᾠδ[ὴ Ρωμανοῦ]»

Ἦχος β'. Τὰ ἄνω ζητῶν.

Εὐφραίνεται νῦν ἡ Ἄννα τῆς στειρώσεως ....

(Ἴδ. Μηναῖον ἔντυπον.)

Ὁ οἶκος

α') Ἡ τῶν δεσμῶν τῆς πρὶν ἀτεκνίας ....
β') Ὢ τῆς ἀφάτου οἰκονομίας ....
γ') Δεῦτε προθύμως πᾶσαι γυναῖκες ....

(Κ ῶ δ. 1 0 4 1 φ. 14β Βατοπ. ἡ α' στροφὴ ἐν τοῖς ἐντύποις.)

11) Τῇ Ι'. *Κορνούτου ἐπισκόπου Ἰκονίου* Κοντάκιον

Ἦχος γ'. Ἡ παρθένος σήμερον.

Τῆς τριάδος ἔνθεος κήρυξ φανεὶς ἀθλοφόρε ....

Ὁ οἶκος

α') Ὡς ἐκ βρέφους Θεῷ τὰς ἐλπίδας τιθέμενος ....

(Κ ῶ δ. 1 0 4 1 φ. 16α Βατοπ.)

12) Τῇ ΙΑ'. *Θεοδώρας τῆς ἐν Ἀλεξανδρείᾳ* Κοντάκιον, οὗ ἡ ἀκροστιχίς: «τοῦ ....

Ἦχος α'. Χορὸς ἀγγελικός.

Τὴν νύκτα τῶν παθῶν ἐκφυγοῦσα θεόφρον ....

Ὁ οἶκος

α') Τοῦ ἡλίου μὲν δύναντος ....
β') Ὄργανον ἄξιον εὑράμενος ....
γ') Ὑπογραμμὸς ἀναδέδεικται ....

(Κ ῶ δ 1 0 4 1 φ. 15β Βατοπ. ἡ α' στροφὴ καὶ ἐν τοῖς ἐντύποις.)

13) Τῇ ΙΒ'. *Αὐτονόμου μάρτυρος* Κοντάκιον, οὗ ἡ ἀκροστιχὶς «τοῦ ..

Ἦχος πλ. δ'. Ὡς ἀπαρχάς.

Ὡς ἱεράρχην ὅσιον καὶ ἀθλητὴν πιστότατον ....

Ὁ οἶκος

α') Τρίβον ἱερωσύνης διήνυσας ....
β') Ὅτε τῶν ἀσεβῶν τὰ προστάγματα ..
γ') Ὑπὸ τῆς παρουσίας τοῦ μάρτυρος ...

(Κ ῶ δ. 2 6 7 σ. 89 Ἐθν. Βιβλ. Παρισίων. 1 0 4 1 φ. 16β Βατοπ. Δ 5 5 Λαύρας (τὸ Κοντ. καὶ ἡ α' στροφή).)

14) Τῇ ΙΓ'. *Τὰ ἐγκαίνια τῆς ἁγίας τοῦ Χριστοῦ Ἀναστάσεως* Κοντάκιον

Ἦχος δ'. Ἐπεφάνης σήμερον.
Οὐρανὸς πολύφωτος ἡ ἐκκλησία . . . .
(Ἴδ. Μηναῖον ἔτυπον.)

Ὁ οἶκος

α') Ἐπιδημήσαντος ἡμῖν τοῦ λόγου κατὰ σάρκα . . . .
β') Ἄνωθεν μὲν ὁ Σολομὼν δεξάμενος τὸ πλῆθος . . .
δ') Ἡ δύναμις ἡ τοῦ Θεοῦ σοφία τε καὶ λόγος . . . .
(Κῶδ. 1041 φ. 17α Βατοπ. ἡ α' στροφὴ καὶ ἐν τοῖς ἐντύποις.)

15) Τῇ ΙΔ'. *Ἡ ὕψωσις τοῦ τιμίου σταυροῦ* Κοντάκιον, οὗ ἡ ἀκροστιχίς: «Ὁ ὕμνος εἰς τὴν ὕψωσιν»

Ἦχος δ'. Αὐτόμελον
Ὁ ὑψωθεὶς ἐν τῷ σταυρῷ ἑκουσίως . . . .
(Ἴδ. Μηναῖον ἔντυπον.)

Ὁ οἶκος

α') Ὁ μετὰ τρίτον οὐρανὸν ἀρθεὶς ἐν παραδείσῳ . . . .
β') Ὑψοῦτε Κύριον φησὶν ὁ ψάλλων ἐν προφήταις . . . .
γ') Μεγάλα ξένα καὶ φρικτὰ ἐν τῷ τοῦ Χριστοῦ πάθει . . .
δ') Νύκτα ἑώρα ὁ λῃστὴς ἐν ὥρᾳ μεσημβρίας . . . .
ε') Ὁ τῷ σταυρῷ ἀνυψωθεὶς Θεὸς ἡμῶν καὶ ῥύστης . . . .
ς') Σταυρὸς ἐκάθηρε τὴν γῆν τῆς τῶν θυσιῶν κνίσσης . . . .
ζ') Ἐπὶ τῷ ξύλῳ τοῦ σταυροῦ ὁ θάνατος προσκόψας . . . .
η') Ἵνα δὲ παύσωσιν ἡμῶν τὸ σέβας ὡς ἐδόκουν . . . .
θ') Σύμβολον τοῦτο φοβερὸν μεγάλου θεοῦ βλέπων . . . .
ι') Ταῦτα οὐ λόγοις πρὸς αὐτὸν φθεγξάμενος ὁ λόγος . . . .
ια') Ἡ δὲ μεγάλη βασιλὶς καὶ μήτηρ τοῦ μεγάλου . . . .
ιβ') Νενικημένη δὲ αὐτῇ τῷ πόθῳ καὶ αἰτούσῃ . . . .
ιγ') Ὑπὲρ κοινῆς χριστιανῶν συστάσεως μοχθοῦσα . . . .
ιδ') Ψιλὸν δὲ ὅμως οὐδὲν νῦν ὑπῆρχε διακρῖναι . . . .
ιε') Ὡς οὖν προσήνεγκαν αὐτοὺς ἐσχάτως ἀσθενοῦντι . . . .
ις') Συνευφραινέσθωσαν ἡμῖν ἐν τῇ ἑορτῇ ταύτῃ . . . .
ιζ') Ἱερεμίας ὁ ἀεὶ ὀξὺς τὴν παρρησίαν . . . .
ιη') Νέοι Ἀζώτιοι ἡμᾶς ἐκύκλωσαν καὶ ἦραν . . . .

(Κῶδ. 1041 φ. 17β Βα οπ. Γ 28 φ. 1 Λαύρας (οὗτος ἀκέφαλος ὢν ἄρχεται ἀπὸ τῆς ιβης στροφῆς) Pitra, Analecta Sacra, τόμ. Α'. σ. 507—514.)

16) Τῇ ΙϚ'. *Εὐφημίας μεγαλομάρτυρος* Κοντάκιον, οὗ ἡ ἀκροστιχίς: «τοῦ . . .

Ἦχος δ'. Ὁ ὑψωθείς.
Ἐν τῇ ἀθλήσει σου καλῶς ἠγωνίσω . . . .
(Ἴδ. Μηναῖον ἔντυπον.)

Ὁ οἶκος

α') Τῆς πανευφήμου ὁ ναὸς παράδεισος ἐδείχθη . . . .
β') Οἱ μετασχόντες τῶν πολλῶν θαυμάτων καὶ μεγάλων . . . .
γ') Ὑπὸ τῆς ἄγαν τοῦ ἐχθροῦ μανίας ἐκτραπέντες . . . .
(Κῶδ. 1041 φ. 22α Βατοπ. Γ 28 φ. 3β Λαύρας· ἡ α' στροφὴ καὶ ἐν τῷ Μηναίῳ τῷ ἐντύπῳ.)

17) Τῇ Κ'. *Εὐσταθίου μεγαλομάρτυρος* Κοντάκιον, οὗ ἡ ἀκροστιχίς: «Ὕμνος [Ῥωμανοῦ]»

Ἦχος β'. Τὰ ἄνω ζητῶν.
Τὰ πάθη Χριστοῦ σαφῶς μιμησάμενος . . . .
(Ἴδ. Μηναῖον ἔντυπον.)

Ὁ οἶκος

α') Ὕμνον μοι δώρησαι ὁ Θεός μου . . . .
β') Μέγας ἐν δόξῃ ὄντως ὑπάρχει . . . .
γ') Νῦν ἐκ Θεοῦ ζωγρεῖται ὁ νέος . . . .
δ') Ὅρια φθάσας τῆς ἀοικήτου . . . .
ε') Σκιὰν θεότητος ἀτενίσας . . . .

(Κῶδ. 1041 φ. 23α Βατοπ. Γ 28 φ. 4β Λαύρας 1580 φ. 57α Ἐθν. Βιβλ. Παρισίων. ἐν τῷ Βατοπ. κώδ. αἱ πέντε στροφαί· ἐν τῷ Λαυριωτικῷ αἱ τέσσαρες πρῶται καὶ ἐν τῷ παρισινῷ μόνον ἡ β' στροφή· ἡ α' καὶ ἐν τοῖς ἐντύποις.)

18) Τῇ ΚΒ'. *Κοδράτου τοῦ Ἀποστόλου* Κοντάκιον.

Ἦχος δ'. Ὡς ἀπαρχὰς τῆς φύσεως.
Ὡς ἱεράρχην τίμιον καὶ ἀθλητὴν στερρότατον . . . .

Ὁ οἶκος

α') Τὸν σοφὸν ἱεράρχην τιμήσωμεν . . . .
(Ἴδ. Μηναῖον ἔντυπον.)

19) Τῇ ΚΓ'. *Εἰς τὴν σύλληψιν τοῦ Προδρόμου* Κοντάκιον, οὗ ἡ ἀκροστιχίς: «τοῦ . . . .

Ἦχος α'. Χορὸς ἀγγελικός.
Εὐφραίνεται λαμπρῶς Ζαχαρίας ὁ μέγας . . . .
(Ἴδ. ἔντυπα.)

Ὁ οἶκος

α΄) Τὸ ἱερὸν εὐαγγέλιον ἀναπτύξωμεν ....
β΄) Ὁ καταστράπτων ἀρχάγγελος εἰς οὐράνια ....
γ΄) Ὑπὸ ἐκπλήξεως ἵστατο τῷ θαύματι ....

(Κ ῶ δ. 1 0 4 1 φ. 24α Βατοπ. Γ. 2 8 φ. 6α Λαύρας. P i t r a, Analecta Sacra τόμ. Α΄. σ. 544—545. ἡ α΄ στροφὴ καὶ ἐν τοῖς ἐντύποις.)

20) *Ἕτερον Κοντάκιον* εἰς τὴν αὐτὴν ἑορτήν, οὗ ἡ ἀκροστιχίς: «τοῦ ... Αὐτόμελον.

Ἀστέρα τοῦ ἡλίου προλάμποντα ἡ στεῖρα ἐν κοιλίᾳ προφέρουσα ....

Ὁ οἶκος

α΄) Τὴν Ζαχαρίου φωνὴν ἡ τοῦ ἀγγέλου μορφὴ ....
β΄) Ὁ δὲ πρεσβύτης ἰδὼν τὴν τοῦ ἀγγέλου μορφὴν ....
γ΄) Ὑδρορροοῦσαν μαθὼν τὴν πέτραν τὴν στερεὰν ....

(P i t r a, Analecta Sacra τ. Α΄. σ. 545—546.)

21) Τῇ ΚΔ΄. *Θέκλης μεγαλομάρτυρος* Κοντάκιον, οὗ ἡ ἀκροστιχὶς: «εἰς τ...

Ἦχος πλ. δ΄. Ὡς ἀπαρχὰς τῆς φύσεως.

Ὡς ἀπαρχὴ ὑπάρχουσα μαρτύρων, Θέκλα ἔνδοξε ....

Ὁ οἶκος

α΄) Ἑορτῆς σεβασμίας ἡ ἔλλαμψις ....
β΄) Ἰδοὺ δὴ τῶν ἀγγέλων τὰ τάγματα ....
γ΄) Σὲ παρθένε ὑμνεῖν οὐ παυόμεθα ....
δ΄) Τῆς παρθενίας τῷ κάλλει ἐξέλαμψας ....

(Κ ῶ δ. Γ 2 8 φ. 6β Λαύρας. 3 3 Suppl. φ. 14β Ἐθν. Βιβλ. Παρισίων (ἐν ᾧ τὸ Κοντάκιον μόνον καὶ ἡ α΄ στροφή). P i t r a, Analecta Sacra, τ. Α΄ σ. 395 (ἔνθα αἱ τρεῖς πρῶται στροφαί) ἡ α΄ καὶ δ΄ στροφὴ ὡς Κοντάκιον καὶ ἐν τοῖς ἐντύποις.)

22) Τῇ ΚΕ΄. *Εὐφροσύνης τῆς ὁσίας* Κοντάκιον, οὗ ἡ ἀκροστιχίς: «Ἔπο[ς ...]

Ἦχος β΄. Τὰ ἄνω ζητῶν.

Τὴν ἄνω ζωὴν ποθοῦσα ἐπιτεύξασθαι ....

(Ἴδ. Μηναῖον ἔντυπον.)

Ὁ οἶκος

α΄) Ἐν εὐφροσύνῃ καὶ θυμηδίᾳ ....
β΄) Πόθεν ὁρμᾶται αὕτη ἡ κόρη ....
γ΄) Ὅλη ἡ δέησις τῶν γονέων ....

(Κ ῶ δ. Γ 2 8 φ. 8α Λαύρας. ἡ α΄ στρ. καὶ ἐν τοῖς ἐντύποις.)

23) Τῇ ΚϚ΄. *Ἡ μετάστασις Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου.* Κοντάκιον, οὗ ἡ ἀκροστιχίς:

«Ὕμνος ε[ἰ]ς [Ἰω]άν[νην]» ....

Ἦχος β΄. Αὐτόμελον

Τὰ μεγαλεῖά σου Παρθένε ....

(Ἴδ. Μηναῖον ἔντυπον.)

Ὁ οἶκος

α΄) Ὕψη οὐράνια ἐκμανθάνειν ....
β΄) Μέγας ὑπάρχων ἱερογράφος ....
γ΄) Νοῦς ἀκατάληπτος ὡς ὑπάρχων ....
δ΄) Ὅτε οὖν ἦλθες πρὸς μαθητείαν ....
ε΄) Σὺν Ἰωάννῃ Πέτρος ἀνίει ....
ϛ΄) Ἔχοντες σύντομον τὸ οἰκτεῖραι ....
ζ΄) Σύνοικον ἔχων τὴν παρθενίαν ....
η΄) Ἄγαν ποθῶν, σοφὲ Ἰωάννη ....
θ΄) Νοῦν καὶ ψυχήν σε καθηγνισμένον ....

(Κ ῶ δ. 1 0 4 1 φ. 26α Βατοπ. (ἐν ᾧ αἱ ἕξ πρῶται στροφαί). Γ. 2 8 φ. 8α Λαύρας (ἐξ οὗ ἐλλείπουσιν ἡ γ΄ δ΄ ε΄ καὶ ϛ΄ στροφ.) ἡ α΄ στροφὴ καὶ ἐν τοῖς ἐντύποις Μηναίοις.)

24) Τῇ ΚΖ΄. *Καλλιστράτου καὶ τῶν σὺν αὐτῷ* Κοντάκιον.

Ἦχος δ΄. Ὁ Ὑψωθείς.

Κολαστηρίων καὶ ποινῶν προκειμένων ....

Ὁ οἶκος

α΄) Τῶν ἀθλοφόρων ὁ ναὸς παράδεισος ἐδείχθη ....

(Κ ῶ δ. 1 5 8 0 φ. 76α Ἐθν. Βιβλ. Παρισίων.)

25) Τῇ ΚΗ΄. *Χαρίτωνος ὁμολογητοῦ* Κοντάκιον.

Ἦχος δ΄. Ὁ ὑψωθείς.

Τῶν ἐπιγείων καὶ φθαρτῶν τὴν ἀπόλαυσιν . . . .

Ὁ οἶκος

α') Ἐπέστη σήμερον ἡμῖν σωτήριος ἡμέρα . . . .
(Κ ῶ δ. 2 6 7 σ. 171 Ἐθν. Βιβλ. Παρισίων: Η 1 8 5 φ. 158α Λαύρας.)

26) Τῇ Λ'. *Γρηγορίου τῆς μεγάλης Ἀρμενίας* Κοντάκιον.

Ἦχος δ'. Ἐπεφάνης σήμερον
Πάντα πόνον σήμερον ἡ ἐκκλησία . . .

Ὁ οἶκος

α') Ῥώμην μοι δίδου, ἀθλητά, ὑμνῆσαι κατ' ἀξίαν . . . .
(Κ ῶ δ. Γ 2 8 φ. 11β Λαύρας 2 6 7 σ. 178 Ἐθν. Βιβλ. Παρισίων.)

Ἐν Μηνὶ Ὀκτωβρίῳ

27) Τῇ Β' *Κυπριανοῦ καὶ Ἰουστίνης* Κοντάκιον, οὗ ἡ ἀκροστιχίς: «τοῦ...

Ἦχος α' χορὸς ἀγγελικός.

Ἐκ τέχνης μαγικῆς ἐπιστρέψας, θεόφρον . . .

Ὁ οἶκος

α') Τῶν ἰαμάτων σου, ἅγιε, τὰ χαρίσματα . . .
β') Ὁ μὴ βουλόμενος Κύριος καθὼς γέγραπται . . .
γ') Ὑπὸ παθῶν πρὶν κρατούμενος, πολυθαύμαστε . . .

(Κῶδ. 1 3 φ. 99α Ἐθν. Βιβλ. Παρισίων. 2 6 7 σ. 191 τῆς αὐτῆς Βιβλ. 32 S u p p l. φ. 32 τῆς αὐτῆς Βιβλ. Η 1 8 5 φ. 179β Λαύρας Δ 2 7 Λαύρας Ε 1 4 2 Λαύρας (εἰς πάντας τούτους τοὺς Κώδ. μόνον τὸ Κοντάκιον καὶ ἡ α' στροφή). Γ 2 8 φ. 14α Λαύρας (καὶ αἱ τρεῖς στροφαί.)

28) Τῇ Δ' *Δομνίνης ἁγίας* Κοντάκιον.

Ἦχος β'. Τὰ ἄνω ζητῶν.

Ποθοῦσα Χριστὸν Παρθενομάρτυς ἔνδοξε . . .

Ὁ οἶκος

α') Δρόμον καλὸν ἐπόθησας τρέχειν . . .
(Κῶδ. 2 6 7 σ. 200 Ἐθν. Βιβλ. Παρισίων.)

29) Τῇ Ϛ'. *Θωμᾶ τοῦ Ἀποστόλου* Κοντάκιον.

Ἦχος δ'. Ἐπεφάνης σήμερον.

Ὁ τῆς θείας χάριτος πεπληρωμένος . . .
("Ιδ. Μηναῖον ἔντυπον.)

Ὁ οἶκος

α') Τὸν τοῦ Κυρίου μαθητὴν καὶ μέγαν μυστολέκτην . . .
β') Ὁ ἀπιστοῦντι τῷ Θωμᾷ ποτὲ καθυποδείξας . . .
γ') Δεῦρο ψηλάφησον Θωμᾶ τὴν ἄχραντον πλευράν μου . . .

(Κῶδ. 1 0 4 1 φ 3.α Βατοπ. Γ 2 8 φ. 17α Λαύρας Θ 7 7 φ. 57β Λαύρας. Ε 1 5 2 φ. 73α Λαύρας. Η 1 8 5 Λαύρας· ἡ α'. στροφὴ καὶ ἐν τοῖς ἐντύποις.)

30) Τῇ Ζ'. *Σεργίου καὶ Βάκχου* Κοντάκιον, οὗ ἡ ἀκροστιχίς: «"Επο[ς]...

Ἦχος β'. Τὰ ἄνω ζητῶν.

Τὸν νοῦν πρὸς ἐχθροὺς ἀνδρείως παρατάξαντες . . .
("Ιδ. Μηναῖον ἔντυπον.)

Ὁ οἶκος

α') Ἐν οὐρανοῖς, Χριστέ, κατοικοῦντες . . .
β') Περιφανείᾳ βίου καὶ πλούτου . . .
γ') Ὅτε οὖν ἔγνωσαν οἱ κακοῦργοι . . .

(Κῶδ. Γ 2 8 φ. 17β Λαύρας. 1 0 4 1 φ. 31β Βατοπ. ἡ α'. στροφὴ καὶ ἐν τοῖς ἐντύποις.)

31) Τῇ Η'. *Πελαγίας τῆς ὁσίας*, Κοντάκιον, οὗ ἡ ἀκροστιχίς:
Τοῦ [ταπεινο]ῦ [Ρω]μ[ανοῦ] . . .

Ἦχος β'. Τὰ ἄνω ζητῶν.

Τὸ σῶμα τὸ σὸν νηστείαις κατατήξασα . . .
("Ιδ. Μηναῖον ἔντυπον.)

Ὁ οἶκος

α') Τῇ ἁμαρτίᾳ νενεκρωμένος . . .
β') Ὅσοι ἐν βίῳ ἐν ἁμαρτίαις . . .
γ') Ὑπὸ τῆς θείας εὐσπλαγχνίας . . .
δ') Ὑπὸ τὴν δύσιν τὴν τοῦ ἡλίου . . .
ε') Μόνον ὡς ἤκουσε τῆς ὁσίας . . .

(Κῶδ. 1 3 φ. 104α Ἐθν. Βιβλ. Παρισίων (ἐν ᾧ ἡ α'. μόνον στροφή.)

1580 φ. 105α τῆς αὐτῆς Βιβλ. (ἐν ᾧ ἡ α'. μόνον στροφή). Γ 28 φ. 18β Λαύρας (ἐν ᾧ ἡ α'. καὶ γ'. στροφή). 1041 φ. 32α Βατοπ. (ἐν ᾧ ἡ α'. καὶ γ'. στροφή). Ἡ β'. στροφὴ καὶ ἐν τοῖς ἐντύποις Μηναίοις. Δ 55 Λαύρας (ἡ α'. στροφή))

32) Τῇ Ι'. *Εὐλαμπίου καὶ Εὐλαμπίας* Κοντάκιον, οὗ ἡ ἀκροστιχίς: «Ταπ[εινοῦ] . . .

Ἦχος γ'. Ἡ Παρθένος σήμερον.

Τοὺς γενναίους μάρτυρας καὶ ἀδελφοὺς κατὰ σάρκα . . .
("Ιδ. Μηναῖον ἔντυπον.)

Ὁ οἶκος

α') Τὴν δυάδα πιστοὶ τῶν ἀθλοφόρων σήμερον . . .
β') Ἀπωλείας βυθῷ Ἕλληνες κυλινδούμενοι . . .
γ') Πόθῳ θείῳ τρωθεὶς στερρῶς ἐπὶ τοῦ βήματος . . .

(Κῶδ. 1041 φ. 33α Βατοπ. Γ 28 φ. 19α Λαύρας. Ἡ α'. στροφὴ καὶ ἐν τοῖς ἐντύποις Μηναίοις.)

33) Τῇ ΙΑ'. *Φιλίππου τοῦ Ἀποστόλου* Κοντάκιον.

Ἦχος δ'. Ὁ ὑψωθείς.

Ὁ τῶν ἐθνῶν σαγηνευτὴς ὑπερθαύμαστος . . .

Ὁ οἶκος

Ὡς οὐρανὸς δόξαν Θεοῦ αὐτόπτα διηγήσω . . .
(Κῶδιξ Θ 77 φ. 112α Λαύρας. Ε. 142 Λαύρας.)

34) Τῇ ΙΒ'. *Πρόβου, Ταράχου καὶ Ἀνδρονίκου* Κοντάκιον, οὗ ἡ ἀκροσ[τιχίς]: «τοῦ . . .

Ἦχος β'. Τὰ ἄνω ζητῶν.

Τριάδος ἡμῖν τὴν δόξαν ἐμφανίσαντες . . .

Ὁ οἶκος

α') Τοῦ Ἰησοῦ τὰ πάθη γενναίως . . .
β') Οἱ ἀπλανεῖς ἀστέρες Κυρίου . . .
γ') Ὑπὲρ ἡμῶν Χριστὸν τὸν παθόντα . . .

(Κῶδ. 1041 φ. 33β Βατοπ. Γ 28 φ. 20β Λαύρας (ἐν ᾧ ἡ α'. καὶ β'. μόνον στροφή). Ἡ α'. καὶ ἐν τοῖς ἐντύποις.)

35) Τῇ ΙΓ'. *Κάρπου καὶ Παπύλου* Κοντάκιον, οὗ ἡ ἀκροστιχίς: «ἡ ᾠδ[ή] . . .

Ἦχος δ'. Ὁ ὑψωθεὶς ἐν τῷ σταυρῷ . . .

Ὡς θησαυρὸν πολυτελῆ ὁ Δεσπότης . . .

("Ιδ. Μηναῖον ἔντυπον.)

Ὁ οἶκος

α') Ἡ προαιώνιος Θεοῦ σοφία τε καὶ Λόγος . . .
β') Ὡς ῥόδα μέσον ἀκανθῶν φυέντες ἀθλοφόροι . . .
γ') Δυναμωθέντες ἐκ Θεοῦ τὰ θράση τῶν τυράννων . . .

(Κῶδ. Γ 28 φ. 20β Λαύρας. 1041 φ. 34α Βατοπ. Ἡ α'. στροφὴ καὶ ἐν τοῖς ἐντύποις Μηνιαίοις.)

36) Τῇ ΙΔ'. *Ναζαρίου, Γερβασίου, Προτασίου καὶ Κελσίου* Κοντάκιον, οὗ ἡ ἀκροστιχίς: «Τοῦ . . . .

Ἦχος α'. Χορὸς ἀγγελικός.

Μαρτύρων τοῦ Χριστοῦ τὴν τετράριθμον δόξαν . . .
("Ιδ. Μηναῖον ἔντυπον.)

Ὁ οἶκος

α') Τῶν ἀθλοφόρων τὴν ἄθλησιν τὰ παλαίσματα . . .
β') Ὅτε εἰς πάντα τὰ πέρατα τὸ ἀθέμιτον . . .
γ') Υἱὸς ὑπῆρξε Ναζάριος εὐγενέστατος . . .

(Κῶδ. Γ 28 χ. 22α Λαύρας. 1041 φ. 34α Βατοπ. ἡ α'. στροφὴ καὶ ἐν τοῖς ἐντύποις.)

37) Τῇ ΙΕ'. *Λουκιανοῦ μάρτυρος* Κοντάκιον.

Ἦχος β'. Τὰ ἄνω ζητῶν.

Θαυμάτων πολλῶν δεξάμενος ἐνέργειαν . . .

Ὁ οἶκος

α') Πόθεν ἀπάρξομαι τοὺς ἐπαίνους ἐξυφάναι ὁ τάλας . . .
(Κῶδ. 267 σελ. 263 Ἐθν. Βιβλ. Παρισίων.)

38) Τῇ ΙϚ'. *Λογγίνου τοῦ ἑκατοντάρχου* Κοντάκιον, οὗ ἡ ἀκροστιχίς: «τοῦ . . .

Ἦχος δ'. Ἐπεφάνης σήμερον.

Εὐφροσύνως γέγηθεν ἡ ἐκκλησία . . .
("Ιδ. Μηναῖον ἔντυπον.)

Ὁ οἶκος

α') Τὸν οὐρανὸν σκότῳ πολλῷ, τὴν γῆν τε σειομένην . . .
β') Ὁ ὑπηρέτης τοῦ Θεοῦ καὶ φύλαξ τῶν δογμάτων . . .
γ') Υἱὸς ὑπάρχει τοῦ Θεοῦ, ἀμήτωρ μὲν τὸ πρῶτον . . .

(Κῶδ. 1041 φ. 35β Βατοπ. Γ 28 Λαύρας (ἐν ᾧ ἡ α' μόνον στροφή, ἥτις εὕρηται καὶ ἐν τοῖς ἐντύποις.)

39) Τῇ Κ'. *Ἀρτεμίου μεγαλομάρτυρος* Κοντάκιον, οὗ ἡ ἀκροστιχίς: «τοῦ . . .

Ἦχος β'. Τοὺς ἀσφαλεῖς.

Τὸν εὐσεβῆ καὶ στεφηφόρον μάρτυρα . . .
("Ιδ. Μηναῖον ἔντυπον.)

Ὁ οἶκος.

α') Τί τοὺς ἀγῶνάς σου ἐξαρκέσει . . . .
β') Ὅτε ὁ θὴρ ὁ πλάνος ἐπέστη . . . .
γ') Ὑπὸ πολλῆς δεινῆς μὲν μανίας . . . .
(Κῶδ. Γ 28 φ. 24β Λαύρας. 1041 φ. 36β Βατοπ. ἡ α' στροφὴ καὶ ἐν τοῖς ἐντύποις.)

40) Τῇ ΚΑ'. *Ἱλαρίωνος τοῦ μεγάλου* Κοντάκιον, οὗ ἡ ἀκροστιχίς: «Ἔπο[ς] . . . .

Ἦχος γ'. Ἡ Παρθένος σήμερον
Ὡς φωστῆρα ἄδυτον τοῦ νοητοῦ σε ἡλίου . . . .
("Ιδ. Μηναῖον ἔντυπον.)

Ὁ οἶκος

α') Ἐρασθεὶς τοῦ Χριστοῦ τὰ θεῖα παραγγέλματα . .
β') Ποῖος νοῦς γηγενῶν κατ' ἀξίαν ἰσχύσειεν . . . .
γ') Ὀφθαλμοῖς ψυχικοῖς κατανοήσας, ὅσιε . . . .
(Κῶδ. Γ 28 φ. 25α Λαύρας 1041 φ. 37α Βατοπ. Ἡ α' στροφὴ καὶ ἐν τοῖς ἐντύποις.)

41) Τῇ ΚΒ'. *Ἀβερκίου ἐπισκόπου Ἱεραπόλεως* Κοντάκιον.

Ἦχος πλ. δ'. Ὡς ἀπαρχὰς τῆς φύσεως.

Ὡς ἱερέα μέγιστον καὶ ἀποστόλων σύσκηνον . . . .
("Ιδ. Μηναῖον ἔντυπον.)

Ὁ οἶκος πρὸς τό: Αὐτὸς μόνος ὑπάρχεις.

α') Τὴν τοῦ κόσμου παντὸς ματαιότητα . . . .
β') Ὡς πολύς σου ὁ πλοῦτος τῆς χάριτος. . . .
γ') Θεοφόρων πατέρων τὰ δόγματα . . . .

(Κῶδ. 1041 φ. 38α Βατοπ. Γ 28 φ. 24α Λαύρας ἐν ᾧ μόνον ἡ β' καὶ γ'. στροφή). Δ 27 (ἐν ᾧ ἡ α' στροφή) Λαύρας, 267 σ. 309 Ἐθν. Βιβλ. Παρισίων (ἐν ᾧ ἡ α' στροφή). Θ 77 φ. 256β Λαύρας (ἐν ᾧ ἡ α' στροφὴ 13 φ. 114β Ἐθν. Βιβλ. Παρισίων (ἐν ᾧ ἡ α' στροφή). Ἡ β'. καὶ ἐν τοῖς ἐντύποις.)

42) Τῇ ΚΓ'. *Ἰακώβου τοῦ ἀδελφοθέου* Κοντάκιον.

Ὡς μαθητὴν λαμπρότατον καὶ ἱεράρχην δίκαιον . . . .

Ὁ οἶκος

α') Ὁ υἱὸς τοῦ Θεοῦ συναΐδιος . . . .
(Κῶδ. 1580 φ. 142α Ἐθν. Βιβλ. Παρισίων, Ε 152 φ. 95β Λαύρας 1041 φ. 38β Βατοπ.)

43) Τῇ ΚΔ'. *Ἀρέθα καὶ τῶν σὺν αὐτῷ* Κοντάκιον, οὗ ἡ ἀκροστιχίς: «τοῦ . . .

Ἦχος δ'. Ἐπεφάνης σήμερον.
Πολιὰν κτησάμενος . . .

Ὁ οἶκος

α') Τὴν παρρησίαν τῶν σεπτῶν καὶ θείων ἀθλοφόρων . . .
β') Ὁρμήσας οὖν ὁ δυσσεβὴς καὶ ἄθεος τῇ πόλει . . .
γ') Ὑπὸ τοῦ πλήθους τῶν στερρῶν καὶ θείων ἀθλοφόρων . . .
(Κῶδ. 1041 φ. 39α Βατοπ.)

44) Τῇ ΚΕ'. *Μαρκιανοῦ καὶ Μαρτυρίου* Κοντάκιον, οὗ ἡ ἀκροστιχίς: «ᾠδὴ . . .

Ἦχος δ'. Ὁ ὑψωθείς.
Ἀγωνισάμενοι καλῶς ἀπὸ βρέφους . . .
("Ιδ. Μηναῖον ἔντυπον.)

Ὁ οἶκος

α') Ὡς ὑπηρέται εὐσεβεῖς Θεοῦ τοῦ φιλανθρώπου . . .

β') Διαδραμόντες ἀκλινῶς ὑγράν τε καὶ τὴν γαῖαν . . .
γ') Ἡ γέννησις θεοπρεπὴς ἡ αὔξησις ἁγία . . .

(Κ ῶ δ. Γ 2 8 φ. 28α Λαύρας. 1 0 4 1 φ. 40α Βατοπ. (ἐν ᾧ ἡ α' καὶ β' στροφή). 2 6 7 σ. 333 Ἐθν. Βιβλ. Παρισίων (ἐν ᾧ ἡ β' στροφή) ἡ α' καὶ ἐν τοῖς ἐντύποις Μηναίοις.)

45) Τῇ ΚϚ'. *Δημητρίου μεγαλομάρτυρος* Κοντάκιον.

(Τέσσαρας στροφὰς τούτου ἐξέδοτο ὁ Maas ἐν Byz Zeit. 1906 σ. 20· τὸ πλῆρες εὕρηται εἰς τὸν Πατμιακὸν κώδ. 212 φ. 17—19.)

46) Τῇ ΚΖ'. *Νέστορος μάρτυρος* Κοντάκιον

Ἦχος β'. Τὰ ἄνω ζητῶν.

Ἀθλήσας καλῶς ἀθάνατον τὴν εὔκλειαν . . .

Ὁ οἶκος

α') Ρώμῃ Θεοῦ ἀθλήσας νικηφόρος ἐδείχθης . . .

(Ἴδ. Μηναῖον ἔντυπον.)

47) Τῇ ΚΘ'. *Ἀβραμίου τοῦ ὁσίου* Κοντάκιον, οὗ ἡ ἀκροστιχίς: «τοῦ . . .

Ἦχος γ'. Ἡ παρθένος σήμερον.

Ἐν σαρκὶ ὡς ἄγγελος . . .

(Ἴδ. Μηναῖον ἔντυπον.)

Ὁ οἶκος

α') Τὰ φθαρτὰ παριδὼν τὴν ἀφθαρσίαν εἴληφας . . .
β') Ὁ σοφὸς ἀσκητὴς χρόνον ἑπτακαιδέκατον . . .
γ') Ὑπὸ τῆς τοῦ Θεοῦ χάριτος καὶ ἐλλάμψεως . . .

(Κ ῶ δ. 1 0 4 1 φ. 41β Βατοπ. ἡ α' στροφὴ καὶ ἐν τοῖς ἐντύποις.)

48) Λ'. *Ζηνοβίου καὶ Ζηνοβίας* Κοντάκιον, οὗ ἡ ἀκροστιχίς:

«Ταπ[εινοῦ Ρωμανοῦ . . .]

Ἦχος πλ. δ'. Ὡς ἀπαρχάς.

Τοὺς ἀληθείας μάρτυρας καὶ εὐσεβείας κήρυκας . . .

Ὁ οἶκος

α') Τὸν γενναῖον καὶ μέγαν Ζηνόβιον . . .
β') Ἀπὸ βρέφους Θεῷ καθιέρωσαι . . .
γ') Παραδόξως ὡς ἤκουον ἅπαντες . . .

(Κ ῶ δ. 1 0 4 1 φ. 42α Βατοπ. ἡ α' στροφὴ καὶ ἐν τοῖς ἐντύποις.)

Ἐν Μηνὶ Νοεμβρίῳ

49) Τῇ Α'. *Κοσμᾶ καὶ Δαμιανοῦ τῶν Ἀναργύρων* Κοντάκιον, οὗ ἡ ἀκροστιχίς:

«Ποίημα Ρωμανοῦ»

Ἦχος β'. Αὐτόμελον.

Οἱ τὴν χάριν λαβόντες τῶν ἰαμάτων.

(Ἴδ. Μηναῖον ἔντυπον.)

Ὁ οἶκος· πρὸς τό: Τράνωσόν μου.

α') Πάσης συνέσεως καὶ σοφίας . . .
β') Ὅλης φωστῆρες τῆς οἰκουμένης . . .
γ') Ἵλεως πᾶσι φιλανθρωπίᾳ . . .
δ') Ἥπλωται γὰρ εἰς πάντα τὰ ἔθνη . . .
ε') Μέγας ὁ Κύριος ὁ φωτίζων . . .
ϛ') Ἄξιοι ἅγιοι τοῦ νυμφῶνος . . .
ζ') Ρήματα θεῖα καὶ πᾶσαν γνῶσιν . . .
η') Ὦ τῆς ἀφάτου φιλανθρωπίας . . .
θ') Μέγα ἐξαίσιον ἦν τὸ θαῦμα . . .
ι') Ἅπασαν ἔννοιαν ὑπερβαίνει . . .
ια') Νῦν μέγα ἔργον τὸ τοῦ γυναίου . . .
ιβ') Ὅλως οὐκ ἔλαθε τοὺς ἁγίους . . .
ιγ') Ὕμνον οὖν πάντες προσφέρομέν σοι . . .

(Κ ῶ δ. Γ 2 8 φ. 31β Λαύρας (ἐν ᾧ αἱ πέντε πρῶται στροφαί). 1 0 4 1. φ. 43α Βατοπ. (ἐν ᾧ ἡ α', β', γ' καὶ ε' στροφή) Pitra, Analecta Sacra, τ. Α' σ. 218—222 (ἔνθα πλήρης ὁ ὕμνος.) Ἡ α' στροφὴ καὶ ἐν τοῖς ἐντύποις.)

50) *Ἕτερον Κοντάκιον* εἰς τοὺς Ἀναργύρους, οὗ ἡ ἀκροστιχίς: «τοῦ . . . .

Ἦχος πλ. δ'. ὡς ἀπαρχάς.

Ὡς τοῦ Χριστοῦ θεράποντες τὴν δωρεὰν ἐλάβετε . .

Ὁ οἶκος

α') Τὸν ναὸν τὸν ἅγιον προφθάσαντες . . . .
β') Ὁ ποιμὴν τῶν προβάτων ὁ εὔσπλαγχνος . . .
γ') Υἱοὶ οἱ Ἀνάργυροι γεγόνασιν . . . .

(Κ ῶ δ. Γ 2 8 φ. 33β Λαύρας. Δύο ἑτέρας στροφὰς ἐδημοσίευσεν ὁ Maas ἐν Byz. Zeit. 1906 σ. 34 τὸ πλῆρες εὕρηται ἐν τῷ Πατμιακῷ κώδ. 212 φ. 21—24.)

51) Τῇ Β'. *Ἀκινδύνου καὶ τῶν σὺν αὐτῷ* Κοντάκιον, οὗ ἡ ἀκροστιχίς:
«Τοῦ [τάλα ἔπος]»
Ἦχος α'. Χορὸς ἀγγελικός.
Ἀστέρες ἀπλανεῖς τοῦ ἡλίου τῆς δόξης . . . .

Ὁ οἶκος

α') Τὸν ἐν πελάγει τοῦ βίου χειμαζόμενον . . .
β') Ὄμμασι θείοις προβλέποντες . . .
γ') Ὑπὸ τῆς ἄνωθεν χάριτος δυναμούμενοι . . .

(Κ ῶ δ. Γ 28 φ. 34α Λαύρας (ἐν ᾧ προτάσσεται τοῦ Κοντακίου ἡ ἀκροστιχίς: τοῦ τάλα ἔπος· ἀλλ' εὕρηνται μόνον αἱ ἀνωτέρω τρεῖς στροφαί). 1 0 4 1 φ. 44α Βατοπ. (ἐν ᾧ ἡ α' καὶ γ' στροφή). 2 6 7 σ. 379 Ἐθν. Βιβλ. Παρισίων (ἐν ᾧ τὸ Κοντάκιον καὶ ἡ α' στροφή.)

52) Τῇ Γ'. *Ἀκεψιμᾶ, Ἰωσὴφ καὶ Ἀειθαλᾶ* Κοντάκιον, οὗ ἡ ἀκροστιχίς:
«Το[ῦ Ῥωμα]ν[οῦ . . .]
Ἦχος β'. Τὰ ἄνω ζητῶν.
Τὰ θεῖα σοφὲ σεπτῶς ἐμυσταγώγησας . . .
(Ἴδ. Μηναῖον ἔντυπον.)

Ὁ οἶκος

α') Τίς τῶν πιστῶν δυνήσεται ὅλως . . .
β') Οὗτος ὁ μάρτυς καὶ ἱεράρχης . . .
γ') Νίκην ἐδέξατο οὐρανόθεν . . .

(Κῶδ. Γ 2 8 φ. 35α Λαύρας. 1 5 7 0 φ. 9α Ἐθν. Βιβλ. Παρισίων (ἐν ᾧ τὸ Κοντάκιον καὶ ἡ α'. τοῦ Οἴκου στροφή). Τὸ πλῆρες Κοντάκιον ἐξεδόθη ὑπὸ τοῦ Maas ἐν Byz. Zeit. 1906 σ. 36—41.)

53) *Ἕτερον Κοντάκιον* εἰς τοὺς αὐτούς, οὗ ἡ ἀκροστιχίς: «τοῦ . . .
Ἦχος α'. Χορὸς ἀγγελικός.
Φωτὶ τῷ νοητῷ τὰς ψυχὰς ἐλλαμφθέντες . . .

Ὁ οἶκος

α') Τὴν χερσωθεῖσαν καρδίαν μου πολλοῖς πταίσμασιν . . .
β') Ὅλος ὑπάρχων, μακάριε, ἐκ νεότητος . . .
γ') Ὕλην φθαρτὴν βδελυξάμενος, παμμακάριστε . . .

(Κ ῶ δ. 1 0 4 1 φ. 45α Βατοπ. 2 5 9 φ. 21β Ἐθν. Βιβλ. Παρισίων (ἐν ᾧ μόνον τὸ Κοντάκιον). Ἡ α'. στρ. καὶ ἐν τοῖς ἐντύποις.)

54) Τῇ Ϛ'. *Παύλου τοῦ ὁμολογητοῦ* Κοντάκιον, οὗ ἡ ἀκροστιχίς:
«Ὁ αἶ[νος Ῥωμανοῦ].
Ἦχος β'. Τὰ ἄνω ζητῶν.
Ἀστράψας ἐν γῇ ὡς ἄστρον οὐρανόφωτον . . .

Ὁ οἶκος

α') Ὁμολογίας στῦλος ὑπάρχεις . . .
β') Ἄνωθεν ἔσχες, Παῦλε, τὴν κλῆσιν . . .
γ') Ἱερωσύνης τὸ θεῖον χρίσμα . . .

(Κ ῶ δ. Γ 2 8 φ. 36α Λαύρας. 1 0 4 1 φ 45β Βατοπ. 3 6 4 φ. 43α Ἐθν. Βιβλ. Παρισίων (ἐν ᾧ τὸ Κοντάκιον καὶ ἡ β'. στροφή). Ἡ α'. στροφὴ καὶ ἐν τοῖς ἐντύποις.)

55) Τῇ Η'. ἡ *Σύναξις τῶν ἀρχιστρατήγων Μιχαὴλ καὶ Γαβριὴλ* Κοντάκιον εἰς τὸν Μιχαήλ.
Ἦχος πλ. β'. Τὴν ὑπὲρ ἡμῶν πληρώσας.
Ὁ ἐν οὐρανοῖς προβλέπων Θεοῦ τὴν δόξαν . . .

Ὁ οἶκος

α') Ἀκατάληπτος οὖσα τριὰς ἡ θεία . . .
α') Ῥώμῃ οὐρανὸν θείᾳ καὶ γῆν ὁ κτίσας . . .

(Pitra, Analecta Sacra τ. Α'. σ. 540—541.)

56) *Ἕτερον Κοντάκιον* εἰς Μιχαὴλ καὶ Γαβριήλ.
Ἦχος γ'. Ἐπεφάνης σήμερον.
Τῶν ἀγγέλων ἔξαρχοι καὶ στρατηγέται . . .

Ὁ οἶκος

α') Τῷ ἐπὶ θρόνου Χερουβὶμ ἐν δόξῃ ὀχουμένῳ . . .
β') Ὅταν ἐξ ὕψους ἡ φωνὴ τῆς σάλπιγγος ἠχήσῃ . . .

(Pitra, Analecta Sacra τ. Α' σ. 541—542.)

57) Τῇ Θ'. *Ματρώνης τῆς ὁσίας* Κοντάκιον, οὗ ἡ ἀκροστιχίς:
«Ῥω[μανοῦ ἡ ᾠδή]».
Ἦχος β'. Οἱ τὴν χάριν λαβόντες.
Διὰ πόθον ὁσία τὸν τοῦ Κυρίου . . .

Ὁ οἶκος

α΄) Ῥεῖθρά μοι λόγου δὸς ὁ Θεός μου . . .
β΄) Ὡς ἐξ ἀκανθῶν ῥόδον ἐνθέως . . .

(Κῶδ. Γ 2 8 φ. 36β Λαύρας. 2 5 9 φ. 86α Ἐθν. Βιβλ. Παρισίων (ἐν ᾧ ἡ α΄. μόνον στροφή). 2 6 7 σ. 411 τῆς αὐτῆς Βιβλ. (ἐν ᾧ μόνον τὸ Κοντάκιον). 1 0 4 1 φ. 46α Βατοπ.)

58) Τῇ Ι΄. *Ὀλυμπᾶ καὶ τῶν σὺν αὐτῷ* Κοντάκιον
Ἦχος β΄. Τὰ ἄνω ζητῶν.
Τῷ θείῳ φωτὶ τὸν νοῦν καταλαμπόμενοι . . .

Ὁ οἶκος

α΄) Ὡς μαθηταὶ τοῦ πάντων Δεσπότου . . .

(Κῶδ. 3 4 6 φ. 76β Ἐθν. Βιβλ. Παρισίων.)

59) Τῇ ΙΑ΄. *Μηνᾶ, Βίκτωρος καὶ Βικεντίου* Κοντάκιον.
Ἦχος πλ. δ΄. Ὡς ἀπαρχάς.
Ὡς εὐσεβείας μάρτυρας καὶ ἀθλητὰς θεόφρονας . . .

Ὁ οἶκος

α΄) Ὁ χορὸς τῶν μαρτύρων ὁ ἔνθεος . . .
β΄) Τολμηρῶς τὴν εὐσέβειαν ἔχοντες . . .

(Κῶδ. 1 5 8 0 φ. 193α Ἐθν. Βιβλ. Παρισίων (ἐν ᾧ τὸ Κοντάκιον καὶ ἡ α΄. στροφή). Ε 1 5 2 φ. 125α Λαύρας (ἐν ᾧ ἡ β΄. στροφή). Τὸ πλῆρες Κοντάκιον ἐξέδοτο ὁ Krumbacher (Misc. σ. 1—9.)

60) Τῇ ΙΒ΄. *Ἰωάννου τοῦ ἐλεήμονος* Κοντάκιον, οὗ ἡ ἀκροστιχίς: «Εἷς...
Ἦχος β΄. Τὰ ἄνω ζητῶν.
Τὸν πλοῦτον τὸν σὸν ἐσκόρπισας τοῖς πένησι . . .
(Ἴδ. Μηναῖον ἔντυπον.)

Ὁ οἶκος

α΄) Ἐπὶ τὸ ἔλεος ἐπελπίσας τοῦ Θεοῦ, Ἰωάννη . . .
β΄) Ἴδιον κάλλος ἐνθεὶς τῇ ψυχῇ σου . . .
γ΄) Σύνοικον οὖν κτησάμενος ταύτην . . .

(Κῶδ. Γ 2 8 φ. 40α Λαύρας. 1 0 4 1 φ. 48α Βατοπ. εἰς τοὺς Παρισινοὺς Κώδ. 2 5 9 φ. 121α, 2 6 7 σελ. 429, 1 5 8 0 φ. 196α, 1 3 φ. 133β, 1 5 7 0 φ. 60β ἀπαντᾷ μόνον ἡ α΄. στροφή· ὁμοίως καὶ εἰς τὸν Λαυριωτικὸν Ε 1 5 2 φ. 128α.)

61) Τῇ ΙΒ΄. *Νείλου τοῦ ἀσκητοῦ* Κοντάκιον.
Ἦχος β΄ Τὰ ἄνω ζητῶν.
Ἁγνείᾳ ψυχῆς ἐνθέως ὁπλισάμενος . . .

Ὁ οἶκος

α΄) Πῶς ἐπαινέσω τοὺς σοὺς ἀγῶνας . . .

(Κῶδ. 3 4 6 φ. 91β Ἐθν. Βιβλ. Παρισίων.)

62) Τῇ ΙΓ΄. *Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου* Κοντάκιον, οὗ ἡ ἀκροστιχίς: «Τοῦ ταπ[ε]ινο[ῦ Ρωμανοῦ]».
Ἦχος πλ. β΄. Τὴν ὑπὲρ ἡμῶν.
Ἐκ τῶν οὐρανῶν ἐδέξω τὴν θείαν χάριν . . .
(Ἴδ. Μηναῖον ἔντυπον.)

α΄) Τὸ τῶν ὅλων ποιητῇ κλίνω τὸ γόνυ . . .
β΄) Ὁ τῶν οὐρανίων ἀρχιεράρχης. . .
γ΄) Ὑπὲρ τὴν τοῦ ἡλίου φαίνει ἀκτῖνα . . .
δ΄) Τερπνὸς περὶ τὸν ὄρθρον . . .
ε΄) Ἀγνοῶ πῶς τὸν θεῖον προσαγορεύσω . . .
ϛ΄) Παράδεισος ὑπάρχει θεολογίας . . .
ζ΄) Ἰσορρόπους τοῖς πράγμασι οὐχ εὑρίσκω . . .
η΄) Νῶε μὲν ἐκδιδάσκων τοὺς παρανόμους . . .
θ΄) Ὁ μὲν ἥλιος λάμπων ὡς φθάσει πόρρω . . .

(Κῶδ. 1 0 4 1 φ. 48β Βατοπ. (ἐν ᾧ ἡ α΄, β΄, γ΄, ε΄, ϛ΄, η΄ καὶ θ΄ στροφή). Γ 2 8 φ. 41β Λαύρας (ἐν ᾧ ἡ α΄, ε΄ καὶ ϛ΄ στροφή. Καὶ φ. 103β ἡ α΄, γ΄ καὶ θ΄ στροφή). 2 5 9 φ. 129β Ἐθν. Βιβλ. Παρισίων (ἐν ᾧ ἡ α΄ καὶ θ΄ στροφή). 1 5 6 7 φ. 19β τῆς αὐτῆς Βιβλ. (ἐν ᾧ ἡ α΄ μόνον στροφή). 1 5 7 6 φ. 27β τῆς αὐτῆς Βιβλ. (ἐν ᾧ ἡ δ΄ μόνον στροφή). Εἰς τὴν μνήμην Κυρίλλου Ἀλεξανδρείας (Ἰουν. θ΄). Ἡ α΄ στροφὴ καὶ ἐν τοῖς ἐντύποις Μηναίοις. Αἱ 4 πρῶται στροφαὶ ἐπαναλαμβάνονται κατὰ τὴν μνήμην Ἀθανασίου Ἀλεξανδρείας (Ἰανουαρ. ιη΄.)

63) Τῇ ΙΔ΄. *Φιλίππου τοῦ ἀποστόλου* Κοντάκιον, οὗ ἡ ἀκροστιχίς: «Ρωμανο[ῦ]».
Ἦχος πλ. δ΄. Ὡς ἀπαρχάς.
Ὁ μαθητὴς καὶ φίλος σου καὶ μιμητὴς τοῦ πάθους σου . . .
(Ἴδ. Μηναῖον ἔντυπον).

Ὁ οἶκος

α΄) Ῥεῖθρα λόγου παράσχου μοι Κύριε . . .
β΄) Ὡς πολύ σου τὸ πλῆθος τῆς χάριτος . . .

γ´) Μεθ' ἡμῶν ὁ Θεὸς ὁ ἀόρατος . . .
δ´) Ἀναρίθμητα τὰ μεγαλεῖά σου . . .
ε´) Νῦν ἡ πόλις σκιρτάτω χορεύουσα . . .
ϛ´) Οὗτος ὁ μαθητὴς ὁ θεόλεκτος . . .

(Κῶδ. 1841 φ 50β Βατοπ. Ἡ α´ στροφὴ καὶ ἐν τοῖς ἐντύποις).

64) *Ἕτερον Κοντάκιον* εἰς τὸν ἀπ. Φίλιππον, οὗ ἡ ἀκροστιχίς:
«Ποίη[μα Ρωμανοῦ]»
Ἦχος δ´. Ὁ ὑψωθεὶς
ὅν οἱ προφῆται καὶ Μωσῆς ἐν τῷ νόμῳ . . .

Ὁ οἶκος

α´) Περιφερόμενος τὸν νοῦν εἰς πάθη ἀτιμίας . . .
β´) Ὁ ἐκ παρθένου σαρκωθεὶς Θεὸς ἀναλλοιώτως . . .
γ´) Ἰδὼς οὖν, Φίλιππε, σαφῶς τὸν Λόγον σαρκωθέντα . . .
δ´) Ἡ τῶν ρημάτων σου φθογγὴ εἰς πάσας ἐξελθοῦσα . . .

(Κῶδ. Γ 28 φ. 4α Λαύρας. 267 σ. 446 Ἐθν. Βιβλ. Παρισίων (ἐν ᾧ ἡ α´ μόνον στροφή.)

65) Τῇ ΙΕ´. *Γουρία, Σαμωνᾶ καὶ Ἀβίβου* Κοντάκιον, οὗ ἡ ἀκροστιχίς:
«Τοῦ τ[απεινοῦ Ρωμανοῦ]»
Ἦχος β´. Τὰ ἄνω ζητῶν.
Ἐξ ὕψους σοφοὶ τὴν χάριν κομισάμενοι . . .
(Ἴδ. Μηναῖον ἔντυπον.)

Ὁ οἶκος

α´) Τῆς τοῦ ἐχθροῦ δουλείας με ρῦσαι . . .
β´) Ὁλολαμπεῖς φωστῆρες δειχθέντες . . .
γ´) Ὑπὸ πολλῶν βασάνων τὰς σάρκας . . .
δ´) Τρόπαιον νίκης ἄνωθεν φέρων . . .

(Κῶδ. 1041 φ. 51α Βατοπ. (ἐν ᾧ αἱ τρεῖς πρῶται στροαφί). Γ 28 φ. 44α Λαύρας (ἐν ᾧ αἱ τρεῖς πρῶται στροφαί). 259 φ. 149α Ἐθν. Βιβλ. Παρισίων (ἐν ᾧ ἡ δ´ μόνον στροφὴ μετὰ Κοντακίου ἑτέρου πρὸς τό: τοὺς ἀσφαλεῖς «τοὺς ἐκλεκτοὺς καὶ θεοφόρους μάρτυρας.) Ἡ α´ στροφὴ καὶ ἐν τοῖς ἐντύποις Μηναίοις.)

66) Τῇ ΙϚ´. *Ματθαίου τοῦ Εὐαγγελιστοῦ* Κοντάκιον, οὗ ἡ ἀκροστιχίς:
«Ἡ ᾠδ]ὴ Ρωμανοῦ]
Ἦχος δ´. Ὁ ὑψωθεὶς ἐν τῷ σταυρῷ.

Τοῦ τελωνίου τὸν ζυγὸν ἀπορρίψας . . .
(Ἴδ. Μηναῖον ἔντυπον.)

Ὁ οἶκος πρὸς τό: Ὁ μετὰ τρίτον οὐρανόν

α´) Ἡ τοῦ ἐχθροῦ με τυραννὶς βιάζεται ἀπλήστως . . .
β´) Ὥσπερ τὸ πρὶν ἐν τῇ ὁδῷ καθήμενος ἐτήρεις . . .
γ´) Διὰ τῶν σῶν γὰρ ἀληθῶς ρημάτων, μυστολέκτα . . .

(Κῶδ. 1041 φ. 52α Βατοπ. Γ 28 φ. 45α Λαύρας (ἔνθα ἡ α´ στροφὴ ἔχει τὴν θέσιν τῆς τρίτης καὶ ἡ ἀκροστιχὶς «ᾠδή»). 259 φ 151α Ἐθν Βιβλ. Παρισίων (ἐν ᾧ ἡ β´ μόνον στροφή.) Ἡ α´ στροφὴ καὶ ἐν τοῖς ἐντύποις.)

67) Τῇ ΙΖ´. *Γρηγορίου τοῦ θαυματουργοῦ* Κοντάκιον, οὗ ἡ ἀκροστιχίς:
«Ποί[ημα Ρωμανοῦ]»
Ἦχος δ´. Τὰ ἄνω ζητῶν.
Θαυμάτων πολλῶν δεξάμενος ἐνέργειαν . . . .
(Ἴδ. Μηναῖον ἔντυπον)

Ὁ οἶκος

α´) Πόθεν ἀπάρξομαι τοὺς ἐπαίνους . . .
β´) Οἷα φωστὴρ πολύφωτος φαίνει . . .
γ´) Ἴδιον πλοῦτον ἐκ παιδιόθεν . . .

(Κῶδ. Γ 28 φ. 46α Λαύρας. 1041 φ. 52β Βατοπ. Ἡ α´ στροφὴ καὶ ἐν τοῖς ἐντύποις.)

68) Τῇ ΙΗ´. *Πλάτωνος μεγαλομάρτυρος* Κοντάκιον, οὗ ἡ ἀκροστιχίς:
«Τα[πεινο]ῦ [Ρωμανο]ῦ»
Ἦχος γ´. Ἡ παρθένος σήμερον.
Ἡ ἁγία μνήμη σου τὴν οἰκουμένην εὐφραίνει . . .
(Ἴδ. Μηναῖον ἔντυπον.)

Ὁ οἶκος

α´) Τῶν Ἑλλήνων λιπὼν τὴν ματαίαν παράδοσιν . .
β´) Ἀπὸ πάσης Γραφῆς θεϊκῆς ἐκλεξάμενος . . .
γ´) Ὑπὸ τοῦ πονηροῦ κινηθεὶς ὁ Βικάριος . . .

(Κῶδ. Γ 28 φ. 47β Λαύρας. 1041 φ. 53β Βατοπ. Ἡ α´ στροφὴ καὶ ἐν τοῖς ἐντύποις Μηναίοις.)

69) Τῇ ΙΘ´. *Ρωμανοῦ μάρτυρος* Κοντάκιον, οὗ ἡ ἀκροστιχίς: «το[ῦ] . . .
Ἦχος δ´. Ὁ ὑψωθεὶς.
Τὸν ἀριστέα τοῦ Χριστοῦ στρατιώτην . . .

Ὁ οἶκος

α΄) Τῆς ἐκκλησίας ὁδηγὸν καὶ πρόβολον καὶ θύτην . . .
β΄) Οὐκ ἐπαισχύνθης τῷ νοΐ, ἀλλ' ἔδειξας ἐν τούτῳ . . .

(Κ ῶ δ. Γ 2 8 φ. 48α Λαύρας. 2 5 9 φ. 166β Ἐθν. Βιβλ. Παρισίων (ἔνθα ἡ α΄ μόνον στροφή.)

70) Τῇ ΙΘ΄. *Ἀβδιοῦ τοῦ προφήτου* Κοντάκιον, οὗ ἡ ἀκροστιχίς: «Ἔ[πος Ρωμανοῦ]».
Ἦχος β΄. Τὰ ἄνω ζητῶν.
Τῷ θείῳ φωτὶ τὸν νοῦν ἐλλαμπόμενος . . .

Ὁ οἶκος

α΄) Ἔφης, Χριστέ, σοφοῖς ἐν προφήταις . . .

(Κ ῶ δ. 2 5 9 φ. 175α Ἐθν. Βιβλ Παρισίων).

71) Τῇ ΚΔ΄. *Αἰκατερίνης μεγαλομάρτυρος* Κοντάκιον, οὗ ἡ ἀκροστιχίς:
Ἦχος β΄. Τὰ ἄνω ζητῶν.
Χορείαν σεπτὴν ἐνθέως φιλομάρτυρες . . .
(Ἴδ. Μηναῖον ἔντυπον.)

Ὁ οἶκος

α΄) Τὴν ἐκ Θεοῦ σοφίαν λαβοῦσα . . .
β΄) Ὅλον τὸν πλοῦτον τῶν γεννητόρων . . .
γ΄) Ὑπὸ τοῦ πόθου τοῦ μαρτυρίου . . .

(Κ ῶ δ. Γ 2 8 φ. 52α Λαύρας. 1 0 4 1 φ. 58β Βατοπ. 2 6 7 σελ. 514 Ἐθν. Βιβλ. Παρισίων (ἐν ᾧ ἡ α΄. μόνον στροφή.)

72) Τῇ ΚΕ΄. Πέτρου Ἀλεξανδρείας Κοντάκιον, οὗ ἡ ἀκροστιχίς: «Ἔπος το[ῦτο Ρωμανοῦ]».
Ἦχος γ΄. Ἡ Παρθένος σήμερον.
Ὀρθοδόξοις δόγμασι τὴν ἐκκλησίαν φαιδρύνας . . .
(Ἴδ. Μηναῖον ἔντυπον.)

Ὁ οἶκος

α΄) Ἐπὶ τὴν θαυμαστὴν Ἀλεξάνδρειαν σπεύσωμεν . . .
β΄) Προσευχῇ ἐκτενεῖ καὶ ἀγρύπνοις δεήσεσι . . .
γ΄) Οὕτως καλῶς διαλάμπων ὁ ὅσιος . . .
δ΄) Συνελθόντες λοιπὸν πλῆθος ἄπειρον ἔκραζον . . .
ε΄) Τούτων οὕτως πικρῶς ἐκβοώντων ἐσκέπτοντο . . .

ϛ΄) Οἱ δὲ ἄνδρες εὐθὺς ἤξαντες πρὸς τὴν δέησιν . . .

(Κ ῶ δ. Γ 2 8 φ. 15α Λαύρας. Γ 2 7 Λαύρας. Ἡ α΄ στροφὴ καὶ ἐν τοῖς ἐντύποις Μηναίοις.)

73) Τῇ ΚΖ΄. *Ἰακώβου τοῦ Πέρσου* Κοντάκιον, οὗ ἡ ἀκροστιχίς: «Τοῦ]Ρωμανοῦ ὁ] αἶν[ος]»
Ἦχος β΄. Τὰ ἄνω ζητῶν.
Πεισθεὶς τῇ καλῇ συζύγῳ καρτερόψυχε . . .

Ὁ οἶκος

α΄) Τὸν τῷ πατρὶ συνάναρχον Λόγον . . .
β΄) Οὗτος ὁ μάρτυς τῆς ἀληθείας . . .
γ΄) Ὑπεισελθὼν τοῖς βρόχοις τοῦ πλάνου . . .
δ΄) Ἀπὸ ψυχῆς στενάξωμεν πάντες . . .
ε΄) Ἱκανωθεὶς οὖν ἐγὼ [νῦν] ὁ τάλας . . .
ϛ΄) Νόμοις ἐνθέοις ἐντεθραμμένη . . .

(Κ ῶ δ. 1 0 4 1 φ. 60β Βατοπ. (ἐν ᾧ αἱ τρεῖς πρῶται στροφαί.) Γ 2 8 φ. 55α Λαύρας (ἐν ᾧ αἱ τρεῖς τελευταῖαι στροφαί). Γ 2 7 Λαύρας (ἐν ᾧ αἱ τρεῖς τελευταῖαι στροφαί) ἡ δ΄ στροφὴ καὶ ἐν τοῖς ἐντύποις Μηναίοις.)

Ἐν Μηνὶ Δεκεμβρίῳ

74) Τῇ Δ΄. *Βαρβάρας μεγαλομάρτυρος* Κοντάκιον, οὗ ἡ ἀκροστιχίς: «Ταπ[εινοῦ Ρωμανοῦ ἡ ᾠδή]
Ἦχος δ΄. ὁ ὑψωθείς.
Τῷ ἐν τριάδι εὐσεβῶς ὑμνουμένῳ . . .
(Ἴδ. Μηναῖον ἔντυπον.)

Ὁ οἶκος

α΄) Τὴν νυμφευθεῖσαν τῷ Χριστῷ διὰ τοῦ μαρτυρίου . . .
β΄) Ἀναπατοῦσα ἡ σεμνὴ ἐπὶ τῆς κολυμβήθρας . . .
γ΄) Πεφωτισμένη τὴν ψυχήν, σεμνὴ παρθενομάρτυς . . .

(Κ ω δ. Γ 2 8 φ. 37β Λαύρας. Γ 2 7 Λαύρας. 1 0 4 1 φ. 63β Βατοπ.)

75) Τῇ Ϛ΄. *Νικολάου ἐπισκόπου Μύρων* Κοντάκιον, οὗ ἡ ἀκροστιχίς: «Αἶνος καὶ ὁ ψαλμὸς Ρωμανοῦ».
Ἦχος γ΄. Ἡ παρθένος σήμερον.

Ἐν τοῖς Μύροις, ἅγιε, ἱερουργὸς ἀνεδείχθης . . .
("Ιδ. Μηναῖον ἔντυπον.)

Ὁ οἶκος

α΄) Ἀνυμνήσωμεν νῦν τὸν ἱεράρχην ᾄσμασιν . . .
β΄) Ἰδοὺ νῦν ἑορτὴ τοῦ ἱεράρχου σήμερον . . .
γ΄) Νίκης ὅπλον λαβὼν ὁ ἱεράρχης σήμερον . . .
δ΄) Ὁ ποιμὴν ὁ καλὸς τοὺς ἄρνας συνεκάλεσε . . .
ε΄) Στολισμὸν ἀρετῆς σοφῶς περιβαλλόμενος . . .
ϛ΄) Καιρὸς νῦν ἐξειπεῖν τὰ θεῖα μεγαλεῖά σου . . .
ζ΄) Ἄλλος ὥσπερ Μωσῆς ἐδείχθης, ἱερώτατε . . .
η΄) Ἱερῶς γὰρ ἡμῖν ὁ ἀκριβὴς διδάσκαλος . . .
θ΄) Ὁ τὴν γῆν, ἀγαθέ, ἐφ' ὕδασι πηξάμενος . . .
ι΄) Ψήφῳ προγνωστικῇ ἐγεννήθης, ἱερώτατε . . .
ια΄) Ἀμβακοὺμ μὲν τὸ πρὶν πρὸς προφήτην ἐστέλλετο . . .
ιβ΄) Λυτρωθέντες σφαγῆς ἀδικωτάτης, ἔνδοξε . . .
ιγ΄) Μιμητὴς τοῦ Θεοῦ κατὰ πάντα γενόμενος . . .
ιδ΄) Ὁ Θεσβίτης ποτὲ ἤγετο ἐπιδίφριος . . .
ιε΄) Σταυροτύπως Μωσῆς τὸν Ἀμαλὴκ κατέβαλε . . .
ιϛ΄) Τὸν σοφὸν Ἰωσὴφ μιμησάμενος, ἔνδοξε . . .
ιζ΄) Ὀπαδὸς ἀψευδῶς τῶν ἀποστόλων, πάντιμε . . .
ιη΄) Ὑπὸ τῆς ὑψηλῆς ταπεινώσεως, ἅγιε . . .
ιθ΄) Ρύπον βίου φυγὼν τὴν ἁγνείαν ἐνδέδυσο . . .
κ΄) Ὡς δογμάτων ὀρθῶν φύλαξ ὢν ἀκριβέστατος . . .
κα΄) Μὴ βραδύνῃς τὴν σὴν προστασίαν δωρήσασθαι . . .
κβ΄) Ἀθυμία πολλὴ νῦν ἡμᾶς διεδέξατο . . .
κγ΄) Νενευκότες πρὸς γῆν καὶ ψυχῇ καὶ τῷ σώματι . . .
κδ΄) Οὐδεὶς ἐν πειρασμοῖς σέ ποτε προσεκάλεσε . . .
κε΄) Ὑλικῶν ἀφορμῶν οὐκ ἐφίεσαι στέφανον . . .

(Κ ῶ δ. 1 0 4 1 φ. 65α Βατοπ. (ἐν ᾧ ἡ α΄, β΄, δ΄, ε΄ καὶ ϛ΄ στροφή). Γ 2 8 φ. 60β Λαύρας (ἐν ᾧ ἡ α΄, β΄ καὶ ϛ΄ στροφή). Γ 2 7 Λαύρας (ἐν ᾧ ἡ α΄, β΄ καὶ γ΄, στροφή.) Β 2 φ. 49β Λαύρας (ἐν ᾧ ἡ α΄, β΄, δ΄ καὶ ϛ΄ στροφή) Πλήρης ὁ ὕμνος παρὰ τῷ Πίτρα, Analecta Sacra, τ. Α΄. σ. 202—209.)

76) Τῇ Η΄. *Ταταπίου τοῦ ὁσίου* Κοντάκιον, οὗ ἡ ἀκροστιχίς:

«Ἡ ᾠδ[ὴ Ρωμανοῦ]»

Ἦχος γ΄. Ἡ παρθένος σήμερον.

Τὸν ναόν σου, ἅγιε, πνευματικὸν ἰατρεῖον . . .
("Ιδ. Μηναῖον ἔντυπον.)

Ὁ Οἶκος

α΄) Ἡ σορός σου, σοφέ, βρύει πᾶσιν ἰάματα . . . .
β΄) Ὡς ποτὲ Ἰσραὴλ ἐξ Αἰγύπτου διέφυγεν . . .
γ΄) Δωρεὰν ἐκ Θεοῦ εἰληφὼς τὰ χαρίσματα . . .

(Κ ῶ δ. 1 0 4 1 φ. 66β Βατοπ. Γ 2 8 φ. 63α Λαύρας. P i t r a, Analecta Sacra, τ. Α΄. σ. 565.)

77) Τῇ Θ΄. *Ἡ σύλληψις τῆς ἁγίας Ἄννης* Κοντάκιον, οὗ ἡ ἀκροστιχίς:

«Ἡ [ᾠδὴ Ρωμανοῦ]»

Ἦχος β΄. Τὰ ἄνω ζητῶν.

Εὐφραίνεται νῦν ἡ Ἄννα τῆς στειρώσεως . . .

Ὁ οἶκος

α΄) Ἡ τῶν δεσμῶν τῆς πρὶν ἀτεκνίας δι' εὐχῆς λυτρωθεῖσα . . .
(Κ ῶ δ. 1 6 2 3 φ. 15β Ἐθν. Βιβλ. Παρισίων.)

78) Τῇ Ι΄. *Μηνᾶ τοῦ Καλλικελάδου* Κοντάκιον.

Ἦχος δ΄. Ὁ ὑψωθείς.

Ἡ καλλικέλαδος φωνὴ τῶν σῶν λόγων . . .

Ὁ οἶκος

α΄.) Ὁ βίος σου θεοπρεπὴς ἡδύς σου καὶ ὁ λόγος . . .
(Κ ῶ δ. 7 0 1 S u p p l. φ. 113β Ἐθν. Βιβλ. Παρισίων Δ 2 4 Λαύρας.)

79) Τῇ ΙΑ΄. *Δανιὴλ τοῦ Στυλίτου* Κοντάκιον, οὗ ἡ ἀκροστιχίς:

«Ἡ [ᾠδὴ Ρωμανοῦ[»

Ἦχος πλ. δ΄. Ὡς ἀπαρχάς.

Ὥσπερ ἀστὴρ πολύφωτος σὺ ἀναβιάς, μακάριε . . .

Ὁ οἶκος

α΄) Ἡ ᾠδὴ ρυπαρὰ πρὸς τὴν αἴνεσιν . . .
("Ιδ. Μηναῖον ἔντυπον.)

80) Τῇ ΙΒ΄. *Τοῦ ἁγίου Σπυρίδωνος* Κοντάκιον.

Ἦχος β΄. Τὰ ἄνω ζητῶν.

Τῷ πόθῳ Χριστοῦ τρωθεὶς ἱερώτατε . . .

Ὁ οἶκος

Τὸν ἐκ κοιλίας ἡγιασμένον ἱεράρχην Κυρίου . . .
("Ιδ. Μηναῖον ἔντυπον.)

81) Τῇ ΙΘ΄. *Βονιφατίου μάρτυρος* Κοντάκιον.

Ἦχος δ΄. Ἐπεφάνης σήμερον.

Ἱερεῖον ἄμωμον ἐθελουσίως . . .

Ὁ οἶκος

α΄) Ἀνατολῆς ὥσπερ ἀστὴρ
τοὺς μάγους ἐκ Περσίδος
ὁδήγησον, θεόφρον,
τεχθῆναι ἐν σπηλαίῳ
τῷ εὐδοκήσαντι Χριστῷ
τοῦτον προσκυνῆσαι.
βασιλεῖς τῷ βασιλεῖ
ἁπάσης τε τῆς κτίσεως
τούτῳ δῶρα προσφέροντες, ἅγιε,
λίβανον καὶ σμύρναν
ὡς χρυσόν τε καὶ τὴν πίστιν.
αὐτῷ δὲ νῦν ἑαυτὸν
ὁλοκλήρως προσήγαγες
ὡς ἄμωμον δῶρον
τῷ τυράννῳ δικαστῇ
κράζων καὶ βοῶν.
Χριστοῦ μου δοῦλος ὑπάρχω
στεφανηφόρε σοφὲ Βονιφάτιε.

(Κῶδ. Γ 28 φ. 69α Λαύρας. Εὕρηται καὶ ἐν τοῖς ἐντύποις Μηναίοις, ἀλλὰ παραμεμορφωμένον καὶ ἀγνώριστον).

82) Τῇ ΚΑ΄. *Ἰουλιανῆς μάρτυρος* Κοντάκιον.

Ἦχος δ΄. Ὁ ὑψωθείς.

Πεποικιλμένη ἀρεταῖς θεοδότοις . . .
("Ιδ. Μηναῖον ἔντυπον.)

Ὁ οἶκος

α΄) Ταῖς τῶν αἱμάτων σου βαφαῖς, σεμνὴ παρθενομάρτυς . . .
(Κῶδ. 1571 φ. 81α Ἐθν. Βιβλ. Παρισίων.)

83) Τῇ αὐτῇ ἡμέρᾳ. Κοντάκιον προεόρτιον.

Ἦχος β΄. Τὰ ἄνω ζητῶν.

Ἐν τῇ Βηθλεὲμ ὁρῶντες σπαργανούμενον . . .

Ὁ οἶκος

α΄) Τὸν τοῦ Θεοῦ υἱὸν ἡ Παρθένος ἐν ἀγκάλαις κρατοῦσα . . .
("Ιδ. Μηναῖον ἔντυπον ἴδ. καὶ ἀριθ. 91 στροφὴ α΄.)

84) Τῇ ΚΒ΄. *Ἀναστασίας τῆς Ρωμαίας* Κοντάκιον.

Ἦχος γ΄. Ἡ παρθένος σήμερον.

Ἡ ἀθλοφόρος σήμερον τὸν πτερνιστὴν τὸν τῆς Εὔας . . .

Ὁ οἶκος

α΄) Τοῦ σωτῆρος ἡμῶν τὴν θείαν ἐνανθρώπισιν . . .
β΄) Ὁδηγὸς τῶν πιστῶν γέγονεν ἡ θεόκλητος . . .
γ΄) Τροπαιοῦχον αὐτὴν καλέσω ἢ διδάσκαλον . . .
(Pitra, Analecta Sacra τ. Α΄. σ. 637—639.)

85) Τῇ ΚΓ΄. *Τῶν ἐν Κρήτῃ δέκα μαρτύρων* Κοντάκιον, οὗ ἡ ἀκροστιχίς: «τοῦ . . .

Ἦχος δ΄. Ἐπεφάνης σήμερον.

Ἑωσφόρος ἔλαμψεν ἡ τῶν μαρτύρων . . .
("Ιδ. Μηναῖον ἔντυπον.)

Ὁ οἶκος

α΄) Τὸν ἐκ παρθένου δι᾽ ἡμᾶς τεχθέντα ἐν σπηλαίῳ . . .
β΄) Ὁ οὐρανόν τε καὶ τὴν γῆν ἑδράσας ἐν σοφίᾳ . . .
γ΄) Ὑπὸ ἀστέρος νοητοῦ φαιδρῶς ὁδηγηθέντες . . .
(Κῶδ. 1041 φ. 73β Βατοπ. Β 28 φ. 71α Λαύρας. Ἡ α΄ στροφὴ καὶ ἐν τοῖς ἐντύποις).

86) *Τῇ Κυριακῇ πρὸ τῆς Χριστοῦ γεννήσεως* Κοντάκιον, οὗ ἡ ἀκροστιχίς: «Τοῦ ταπεινοῦ Ρωμανοῦ ὁ ψαλμὸς οὗτος»

Ἦχος πλ. β΄. Αὐτόμελον

α΄) Χειρόγραφον εἰκόνα μὴ σεβασθέντες . . .
β΄) Οἱ τρεῖς τῇ Τριάδι δουλεύσαντες . . .
(Τὸ α΄ ἐν τοῖς Μηναίοις τὸ β΄ παρὰ Pitra, Analecta Sacra, τόμ. Α΄. σ. 186.)

Ὁ οἶκος

α΄) Τάχυνον, ὦ οἰκτίρμον, καὶ σπεῦσον ὡς ἐλεήμων . . .
β΄) Ὅτε ἐκ Βαβυλῶνος τὸ τῆς εἰκόνος ἐπράχθη . . .
γ΄) Ὕμνον οὖν ὑπὲρ πάντων προσέφερον ὡς ἐκ πάντων . . .
δ΄) Ταῦτα εἰκὸς ἐβόων οἱ περὶ τὸν Ἀνανίαν . . .
ε΄) Ἄνω οὖν ἐπὶ ὕψους ἐστηλωμένου τοῦ μύσους . . .
ς΄) Πάνυ οὖν ἠγανάκτουν καὶ ἐδυσφόρουν Χαλδαῖοι . . .
ζ΄) Ἔμαθεν οὖν ὁ ἄναξ καὶ θυμωθεὶς ἐπὶ τούτῳ . . .
η΄) Ἵσταντο οὖν οἱ παῖδες ἐνώπιον τοῦ δολίου . . .
θ΄) Νῦν οὖν σκέψαι τί δράσαι καὶ φρόντισον τί τελέσαι . . .
ι΄) Οὕτω λέγοντες τότε ὑφῆψαν τὸν βασιλέα . . .
ια΄) Ὕπνον οὖν ὑποπτεύσας καὶ ὄναρ εἶναι νομίσας . . .
ιβ΄) Ῥήματα δὲ τοιαῦτα ἀκούσαντες οἱ γενναῖοι . . .
ιγ΄) Ὥστε οὖν μὴ ἐλπίσῃς ἀκοῦσαί τι περὶ τούτου . . .
ιδ΄) Μέγαν ἔχομεν πόθον πρὸς Θεὸν τῶν Ἑβραίων . . .
ιε΄) Ἅμα ἤκουσε τούτων ὁ ἄθλιος καὶ πανώλης . . .
ις΄) Νάφθῃ οὖν καὶ στυπείῳ καὶ κληματίσι καὶ θείῳ . . .
ιζ΄) Ὅτε οὖν ἐπυρώθη ἡ κάμινος τῶν Χαλδαίων . . .
ιη΄) Ὑβριστὴς ἐπηνέχθη ὑμῖν ἐκ τῶν ὑπηκόων . . .
ιθ΄) Οὕτως λέξαντες τότε οἱ μεγιστάνες τοῖς νέοις . . .
κ΄) Ψόγον γὰρ οὐκ ἐπάγει ἡμῖν τὸ οὕτως τεθνάναι . . .
κα΄) Ἄραντες οὖν τοὺς παῖδας οἱ ἐπὶ τούτῳ ταχθέντες . . .
κβ΄) Λέλυτο παραχρῆμα δύναμις τῆς καμίνου . . .
κγ΄) Μόνον γὰρ συγκατέβη τοῖς περὶ τὸν Ἀνανίαν . . .
κδ΄) Ὅλην οὖν τὴν καρδίαν ἐκδόντες πρὸς λειτουργίαν . . .
κε΄) Στήσαντες οὖν οἱ παῖδες χορὸν ἐν μέσῳ καμίνου . . .
κς΄) Ὅθεν καταπλαγέντες ἐξέστησαν τῇ καρδίᾳ . . .
κζ΄) Ὕμνος οὖν τῷ εὐσπλάγχνῳ καὶ αἶνος τῷ φιλανθρώπῳ . . .
κη΄) Τούτων οὕτως ψαλλόντων καὶ οὕτως ἱκετευόντων . . .
κθ΄) Ὅλος οὖν ἠλλοιώθη καὶ συνεχύθη τὰς φρένας . . .
λ΄) Σέβω οὖν καὶ μὴ θέλων τὸν Κύριον τῶν Ἑβραίων . . .

(Κ ῶ δ. 1 0 4 1 φ. 77α Βατοπ. (ἐν ᾧ πλήρης ὁ ὕμνος.) Γ 2 8 φ. 71β Λαύρας (ἐν ᾧ μόνον αἱ δέκα πρῶται στροφαί.) P i t r a, Analecta Sacra, τ. Α΄. σ. 185—198. Ἡ α΄ στροφὴ καὶ ἐν τοῖς ἐντύποις ἀλλὰ παρηλλαγμένη.)

87) *Κοντάκιον προεόρτιον τῶν Χριστουγέννων*, οὗ ἡ ἀκροστιχίς:
«Ταύτ[η ἡ ᾠδὴ Ρωμανοῦ]»

Ἦχος α΄. Χορὸς ἀγγελικός.

Εὐφραίνου Βηθλεὲμ Εὐφραθᾶ ἑτοιμάζου . . .

Ὁ οἶκος

α΄) Τῆς σῆς, Παρθένε, κυήσεως τὴν λαμπρότητα . . .
β΄) Αὐτὸς ὑπάρχει Θεὸς ἡμῶν προαιώνιος . . .
γ΄) Ὑπὸ πολλῆς ἀγαθότητος συγκαμπτόμενος . . .
δ΄) Τίς οὐ θαυμάσει τὸ ἔλεος καὶ ὑμνήσειεν . . .

(Κ ῶ δ. 1 0 4 1 φ. 74α Βατοπ. (ἐν ᾧ αἱ τρεῖς πρῶται στροφαί.) Γ. 2 8 φ. 75α Λαύρας (ἐν ᾧ καὶ αἱ 4 στροφαί.) Η 9 4 φ. 147α Λαύρας (ἐν ᾧ ἡ β΄ μόνον στροφή.)

88) *Ἕτερον Κοντάκιον προεόρτιον.*

Ἦχος πλ. δ΄. Ὡς ἀπαρχάς.

Ἡ Βηθλεὲμ ἐμφαίνεται καὶ Γαλιλαία γήθεται . . .

Ὁ οἶκος

α΄) Πῶς ὑμνήσω παρθένον κυήσασαν . . .

(Κ ῶ δ. Θ 3 2 φ. 136α Λαύρας. Η 9 4 Λαύρας.)

89) Τῇ ΚΕ΄. *Εἰς τὴν γέννησιν τοῦ Χριστοῦ* Κοντάκιον, οὗ ἡ ἀκροστιχίς:
«Τοῦ ταπεινοῦ Ρωμανοῦ ὁ ὕμνος».

Ἦχος γ΄. Αὐτόμελον.

Ἡ Παρθένος σήμερον τὸν ὑπερούσιον τίκτει . . .

(Ἰδ. Μηναῖον ἔντυπον.)

Ὁ οἶκος

α΄) Τὴν Ἐδὲμ Βηθλεὲμ ἤνοιξε δεῦτε ἴδωμεν . . .
β΄) Ὁ πατὴρ τῆς μητρὸς γνώμῃ υἱὸς ἐγένετο . . .
γ΄) Ὑψηλὲ βασιλεῦ, τί σοι καὶ τοῖς πτωχεύσασι . . .
δ΄) Τὰ τοιαῦτα ῥητὰ ἐν ἀπορρήτῳ λέγουσα . . .
ε΄) Ἀκριβῶς γὰρ ἡμῖν ὁ Βαλαὰμ παρέθετο . . .
ς΄) Παραδόξων ῥητῶν ἡ Μαριὰμ ὡς ἤκουσε . . .
ζ΄) Ἐπειδὴ οὖν λαὸς σός ἐστι, τέκνον, κέλευσον . . .
η΄) Ἰησοῦς ὁ Χριστὸς ὄντως καὶ Θεὸς ἡμῶν . . .
θ΄) Νῦν οὖν δέξαι, σεμνή, δέξαι τοὺς δεξαμένους με . . .
ι΄) Οἱ δὲ μάγοι εὐθὺς ὥρμησαν εἰς τὸν θάλαμον . . .
ια΄) Ὑπομνήσω ὑμᾶς μάγοις Μαρία ἔφησε . . .
ιβ΄) Ῥητορεύει σαφῶς ἅπαντα ἅπερ ἤκουσε . . .
ιγ΄) Ὡς δὲ ταῦτα αὐτοῖς ἡ Θεοτόκος ἔφησεν . . .
ιδ΄) Ματαιότης ἐστὶ ματαιοτήτων ἅπαντα . . .
ιε΄) Ἀλλ᾽ ὡς ἔνι αὐτὸν τοῦτον τὸν λύχνον ἔχομεν . . .
ις΄) Ναί, φησιν, τοῖς πιστοῖς μάγοις Μαρία ἔφησε . .

ιζ´) Ὅτε ταῦτα αὐτῶν ἡ Θεοτόκος ἤκουσε . . .
ιη´) Ὑπενόουν ἡμᾶς ἄφρονας οἱ ἀνόητοι . . .
ιθ´) Ὁ ἀστὴρ πανταχοῦ ἦν ἡμῶν προηγούμενος . . .
κ´) Ὑπὸ τῶν ἀπλανῶν μάγων ταῦτα ἐλέγετο . . .
κα´) Μετὰ πάντα αὐτῶν ταῦτα τὰ διηγήματα . . .
κβ´) Νέα νῦν ἀγαθὰ βλέπουσα ἡ ἀμώμητος . . .
κγ´) Οὐχ ἁπλῶς γάρ εἰμι μήτηρ σου, σῶτερ εὔσπλαγχνε...
κδ´) Σῶσον Κόσμον, σωτήρ, τούτου γὰρ χάριν ἤλυθας . . .

(Κ ῶ δ. 1 3 Ἐθν. Βιβλ. Παρισίων. 1 0 4 1 φ. 84α Βατοπ. Γ 2 8 φ. 76α Λαύρας. Γ 2 7 φ. 13α Λαύρας. Κῶδ. Καυσοκαλυβίων Κ 1 3 φ. 6 εἰς τοὺς ἕξ τούτους Κώδ. εὕρηται πλήρης ὁ ὕμνος. Ἐν Κώδ. 1 5 7 2 φ. 118β Ἐθν. Βιβλ. Παρισίων μόνον αἱ τρεῖς πρῶται στροφαί. Ἡ α´ στροφὴ καὶ ἐν τοῖς ἐντύποις. Ἴδ. καὶ P i t r a, Analecta Sacra, τ. Α´. σ. 1-11. Ἔκδοσιν κριτικὴν τοῦ ὕμνου ἐδημοσίευσεν ὁ P. M a a s ἐν Byz. Zeitschrift τ. XXIV (1923) σ. 1—13, εἶτα ἐξέδοτο αὐτὸν καὶ ὁ G. C a m m e l l i ἐν τῷ Publicazioni dell'Instituto per l'Europa orientale, seconde serie, Politica-Storia-Economia, V. Napoli, R Ricciardi 1924 σ. 45—58) καὶ ἐν τῷ ἔργῳ αὐτοῦ Ronano il Melodę Inni σ. 88—118 μετὰ μεταφράσεως Ἰταλικῆς.)

90) *Κοντάκιον ἕτερον* εἰς τὴν Γέννησιν τοῦ Χριστοῦ.
Εὕρηται ἐν τῷ Πατμιακῷ Κώδ. 212 φ. 128—129 (ἀνέκδοτον.)

91) *Τῇ ἐπαύριον τῶν Χριστουγέννων* Κοντάκιον, οὗ ἡ ἀκροστιχίς:
«Τῶν ἐπ[ιλοχίων Ρωμανοῦ.]
Ἦχος δ´) Τὰ ἄνω ζητῶν.
Ἐν τῇ Βηθλεὲμ ὁρῶντες σπαργανούμενον . . .

Ὁ οἶκος

α´) Τὸν τοῦ Θεοῦ υἱὸν ἐν ἀγκάλαις ἡ Παρθένος κρατοῦσα . . .
β´) Ὡς δὲ τοῖς λόγοις τούτοις Μαρία ἐκολάκευε γόνον . . .
γ´) Νέαν φωνὴν ἀκούω, ὦ ἄνερ, μελῳδοῦσαν γλυκεῖαν . . .
δ´) Ἐπὶ δὲ τούτοις τοῖς εἰρημένοις ὁ Ἀδὰμ ὡς ἐξ ὕπνου . . .
ε´) Πληροφορήθητι, ἄνερ, τοῖς λόγοις ἐμοῦ τῆς ταλαιπώρου . . .
(Κῶδ. Γ 2 8 φ. 82β Λαύρας.)

92) *Κοντάκιον μεθέορτον*, οὗ ἡ ἀκροστιχίς: «Ὁ ὕμνος Ρωμανοῦ».
Ἦχος δ´. Αὐτόμελον [1]).

[1] Τὸ Κοντάκιον τοῦτο περιῆλθεν εἰς τὴν τάξιν τῶν Καθισμάτων μεταγενεστέρως καὶ κατὰ τοῦτο ἐποιήθησαν πλεῖστα ἄλλα παρόμοια.

Κατεπλάγη Ἰωσὴφ τὸ ὑπὲρ φύσιν θεωρῶν . . .
(Ἴδ. Μηναῖον ἔντυπον)

Ὁ οἶκος. Πρὸς τό: Ἡ προσευχὴ ὁμοῦ.

α´) Ὅπερ ὁρῶ νοῆσαι οὐ χωρῶ· ὑπὲρ νοῦν γὰρ ὑπάρχει ἀνθρώπινον . . .
β´) Ὕβριν οὐδεὶς ἡγεῖται βασιλεὺς ὅταν τὸν ἐχθρὸν θέλει χειρώσασθαι...
γ´) Μάννα ποτὲ καὶ στάμνον τὴν χρυσῆν κιβωτὸν Μωυσῆς . . .
(Κ ῶ δ. Γ 2 8 φ. 83β Λαύρας (μόνον αἱ τρεῖς αὗται στροφαὶ καίτοι ἐν ἐπικεφαλίδι, σημειοῖ ἀκροστιχίδα : «ὁ ὕμνος Ρωμανοῦ».)

93) *Κοντάκιον ἕτερον.*
Ἦχος δ´. Κατεπλάγη Ἰωσήφ.
Τί θαυμάζεις Μαριὰμ
τί ἐκθαμβεῖ σε τὸ ἐν σοί;
ὅτι ἄχρονον υἱὸν
χρόνῳ ἐγέννησα φησί . . .
(Ἴδ. τοῦτο ὡς Κάθισμα τῇ κε´ Δεκεμβρίου. Δυστυχῶς οὐδεμία στροφὴ ἐκ τοῦ ὕμνου περιεσώθη.)

94) *Κοντάκιον ἕτερον.*
Ἦχος δ´. Κανεπλάγη Ἰωσήφ.
Ὁ ἀχώρητος παντὶ
πῶς ἐχωρήθη ἐν γαστρὶ
ὁ ἐν κόλποις τοῦ πατρὸς
πῶς ἐν ἀγκάλαις τῆς μητρός . . .
(Ἴδ. τοῦτο ὡς Κάθισμα τῇ κε´ Δεκεμβρίου εἰς τὰ ἔντυπα Μηναῖα. Καὶ τοῦ Κοντακίου τούτου οὐδεμία στροφὴ τοῦ οἴκου περιεσώθη.)

95) *Κοντάκιον ἕτερον μεθέορτον*, οὗ ἡ ἀκροστιχίς:
«Τοῦ ταπεινοῦ Ρωμανοῦ».
Ἦχος πλ. β´. Αὐτόμελον.
Ὁ πρὸ ἑωσφόρου ἐκ πατρὸς ἀμήτωρ γεννηθείς . . .
(Ἴδ. Μηναῖον ἔντυπον.)

Ὁ οἶκος

α´) Τὸν ἀγεώργητον βότρυν βλαστήσασα ἡ ἄμπελος . . .
β´) Οὐκ ἀθετῶ σου τὴν χάριν ἧς ἔσχον πεῖραν, Δέσποτα . . .
γ´) Ὑμνολογούσης δὲ τότε Μαρίας ὃν ἐγέννησεν . . .
δ´) Τῆς χελιδόνος ἀκούω τὸν ὄρθρον συριζούσης . . .

ε′) Ἀδὰμ ἀκούσας τοὺς λόγους οὓς ὕφανεν ἡ τάλαινα . . .
ϛ′) Πληροφορήθητι, ἄνερ, τοῖς λόγοις τῆς συζύγου σου . . .
ζ′) Ἔγνων, ὦ γύναι, τὸ ἔαρ καὶ τῆς τρυφῆς ὀσφραίνομαι . . .
η′) Ἰδοὺ [ἐγὼ] πρὸ ποδῶν σου, παρθένε μήτηρ ἄμωμε . . .
ϑ′) Νῦν ἐλπὶς τῆς ψυχῆς μου κἀμοῦ τῆς Εὔας ἄκουσον . . .
ι′) Οἱ ὀφθαλμοὶ δὲ Μαρίας τὴν Εὔαν θεωρήσαντες . . .
ια′) Υἱὸν οἰκτίρμονα ἔχω καὶ λίαν ἐλεήμονα . . .
ιβ′) Ῥήμασι τούτοις Μαρία καὶ ἄλλοις δὲ τοῖς πλείοσι . . .
ιγ′) Ὡς δὲ τοιαύτας δεήσεις προσήγαγεν ἡ ἄμωμος . . .
ιδ′) Μητέρα σε ἐκτησάμην πατέρα μου μὴ δείξας σε . . .
ε′) Ἀλλὰ τοιαῦτα εἰπόντος τοῦ πᾶσαν γλῶσσαν πλάσαντος . . .
ιϛ′) Νικᾷς με διὰ τὸν πόθον ὃν ἔχω πρὸς τὸν ἄνθρωπον . . .
ιζ′) Ὅλων δὲ τούτων ἐν πείρᾳ βουλήσει μου γενήσομαι . . .
ιη′) Ὕπνον δὲ νόμισον εἶναι, τὸν θάνατόν μου μῆτέρ μου . . .

(Κῶδ. 1041 φ. 89α Βατοπ. Pitra, Analecta Sacra, τ. Α′. σ. 514-515 (ἔνθα μόνον τρεῖς στροφαί.) (Ἡ α′ στροφὴ καὶ ἐν τοῖς ἐντύποις.) Παρὰ τῷ Ἀμφιλοχίῳ τρεῖς μόνον στροφαὶ σ. 67. Πλῆρες ἐδημοσιεύθη ὑπ' ἐμοῦ ἐν τῷ «Ἀποστόλῳ Βαρνάβᾳ» τ. Γ′. (1931) ἀριθ. 56 σ. 901—918.)

96) *Τῇ Κυριακῇ μετὰ τὴν Χριστοῦ Γέννησιν* Κοντάκιον, οὗ ἡ ἀκροστιχίς:

«Ἆσμα τάλα»
Ἦχος α′. Χορὸς ἀγγελικός.
Χορὸς τῶν προφητῶν ἑορτάζει ἐνθέως . . .
(Ἴδ. Μηναῖον ἔντυπον.)

Ὁ οἶκος

α′) Ἅπαν νεκρώσαντες φρόνημα τῆς σαρκὸς ἡμῶν . . .
β′) Σεσαρκωμένος ὁ ἄναρχος καθορᾶται νῦν . . .
γ′) Μετὰ ποιμένων δοξάσωμεν, μετὰ μάγων δὲ . . .
δ′) Αὐτὸς ὑπάρχει Θεὸς ἡμῶν προαιώνιος . . .

(Κῶδ. Γ 28 φ. 87β Λαύρας (ἔνθα αἱ τρεῖς πρῶται στροφαὶ μετὰ τῆς ὑποδείξεως τῆς ἀκροστιχίδος «ᾆσμα τάλα»). 1623 φ. 135β Ἐθν. Βιβλ. Παρισίων (ἔνθα ἡ α′ μόνον στροφή.) Θ 32 φ. 166β Λαύρας (ἔνθα ἡ α′ μόνον στροφή.) Θ 64 φ. 63β Λαύρας (ἔνθα ἡ α′ στροφή.) Γ 27 φ. 15α Λαύρας (ἡ α′ στροφή.) Pitra, Analecta Sacra, τ. Α′. σ. 455—457.)

97) Τῇ ΚΖ′. *Στεφάνου πρωτομάρτυρος* Κοντάκιον, οὗ ἡ ἀκροστιχίς:

«Τοῦ τ[απειν]ο[ῦ] Ρωμα[ν]οῦ»
Αὐτόμελον.
Τὴν τῶν ἀνόμων παρουσίαν ὁρῶν . . .

Ὁ οἶκος πρὸς τό: Τῷ τυφλωθέντι Ἀδάμ.

α′) Τοῦ πρωτομάρτυρος εἴπω σαφῶς . . .
β′) Ὁ ἐκ παρθένου Θεὸς σαρκωθεὶς . . .
γ′) Ὕψιστε ἄχραντε Λόγε Θεοῦ . . .
δ′) Τοῦτον ἐδόξασεν ὁ Ἰησοῦς . . .
ε′) Ὅτε δὲ ἤκουσεν ὁ ἐκλεκτὸς . . .
ϛ′) Ῥήματα θεῖα ἀκούσας Σαοὺλ . . .
ζ′) Ὡς Κορνηλίῳ ὁ Πέτρος ποτὲ . . .
η′) Μέγα μυστήριον καὶ φοβερὸν . . .
ϑ′) Ἅγιος ἅγιος εἶ Ἰησοῦ . . .
ι′) Ὅτε ὁ Στέφανος ἤχθη θανὼν . . .
ια′) Ὕπνον καλὸν ἐκοιμήθη εὐθὺς . . .

(Pitra, Analecta Sacra, τόμ. Α′. σ. 12—16.)

98) *Τοῦ ἁγίου Στεφάνου* δεύτερον Κοντάκιον πλῆρες ἐδημοσίευσεν ὁ Πίτρα (S. Rom. σ. 1-10.)

99) Τῇ ΚΘ′. *Τῶν ἁγίων νηπίων* Κοντάκιον, οὗ ἡ ἀκροστιχίς:

«Τοῦ ταπεινοῦ Ρωμανοῦ»
Ἦχος πλ. β′. Αὐτόμελον.
Ἐν Βηθλεὲμ τεχθέντος τοῦ βασιλέως . . .

Ὁ οἶκος

α′) Τῶν ἄνω καὶ τῶν κάτω εὐφραινομένων τί ἔστιν ἄρα ἐν Ῥαμᾷ; . . .
β′) Ὁ φόβος ὃν ἀεὶ ἐπευλογεῖτο νῦν ἐπῆλθεν αὐτῷ . . .
γ′) Ὑπνώσας ἐν εἰρήνῃ ἄφνω ἠγέρθη καὶ ἦν τεταραγμένος . . .

(Κῶδ. Γ 28 φ. 85β Λαύρας (ἐν ᾧ μόνον τρεῖς στροφαὶ παρὰ τὴν ὑπόδειξιν τῆς ἀκροστιχίδος «τοῦ ταπεινοῦ Ρωμανοῦ») 701 Suppl. φ. 413β Ἐθν. Βιβλ. Παρισίων (ἐν ᾧ ἡ α′ μόνον στροφή.)

Ἐν Μηνὶ Ἰανουαρίῳ

100) Τῇ Α′. *Βασιλείου τοῦ Μεγάλου* Κοντάκιον, οὗ ἡ ἀκροστιχίς:

«Τοῦ [τ]α[πεινοῦ Ρωμανοῦ]»
Ἦχος δ′. Ἐπεφάνης σήμερον.
Ὤφθης βάσις ἄσειστος τῇ ἐκκλησίᾳ . . .
(Ἴδ. Μηναῖον ἔντυπον.)

Ὁ οἶκος

α΄) Τῆς σωφροσύνης ὁ κρατὴρ τὸ στόμα τῆς σοφίας . . .
β΄) Οὐρανοφάντωρ ὑψηλὸς ἀστράψας ἐν τῷ κόσμῳ . . .
γ΄) Ὑποταγεὶς τῷ θεϊκῷ ζυγῷ ἐν τῇ ζωῇ σου . . .
δ΄) Ἀτύφου βίου ἐπιβὰς καὶ πίστεως ἀτρέπτου . . .

(Κ ῶ δ. Γ 27 Λαύρας. Γ. 28 φ. 89α Λαύρας (ἐν οἷς αἱ τρεῖς πρῶται στροφαί.) 1041 φ. 95β Βατοπ. (ἐν ᾧ ἡ α΄, β΄ καὶ δ΄ στροφή). Ἡ α΄ στροφὴ καὶ ἐν τοῖς ἐντύποις. (Πλῆρες ἐν τῷ Πατμιακῷ κώδ. 212 φ. 139—140.)

101) *Τῇ αὐτῇ ἡμέρᾳ τῆς Περιτομῆς* Κοντάκιον.
Ἦχος γ΄. Ἡ παρθένος σήμερον.
Ὁ τῶν ὅλων Κύριος περιτομὴν ὑπομένει . . .
(Ἴδ. ἔντυπα· κάθισμα τοῦ ὄρθρου.)

Ὁ οἶκος

α΄) Ἀσιγήτοις φωναῖς μέλποντες εὐφημήσωμεν . . .

(Κ ῶ δ. 928 σ. 339 Ἐθν. Βιβλ. Παρισίων.)

102) Κοντάκιον *Προεόρτιον τῶν Φώτων.*
Ἦχος πλ. β΄. Χειρόγραφον εἰκόνα.
Τῆς Βηθλεὲμ λιπόντες τὸ μέγα θαῦμα . . .

Ὁ οἶκος

α΄) Ἔρχῃ, Χριστέ, ῥοαῖς Ἰορδάνου ὑπὸ δούλου παλάμης . . .

(Κ ῶ δ. 13 φ. 202α Ἐθν. Βιβλ. Παρισίων. 1615 φ. 27α τῆς αὐτῆς Βιβλ.)

103) Τῇ Β΄ *Σιλβέστρου πάπα Ῥώμης.*

Ὁ οἶκος

α΄) Ἱερωσύνης τῷ φωτὶ φαιδρῶς ἠγλαϊσμένος . . .

(Κ ῶ δ. 1571 φ. 153α Ἐθν. Βιβλ. Παρισίων.)

104) Τῇ Γ΄. *Μαλαχίου τοῦ προφήτου.*

Ὁ οἶκος

α΄) Μὴ ἀντανέλῃς ἀπ᾽ ἐμοῦ τὸ πνεῦμά σου, οἰκτίρμον . . .

(Κ ῶ δ. 928 σ. 352 Ἐθν. Βιβλ. Παρισίων.)

105) Τῇ Γ΄. *Γορδίου μάρτυρος.*

Ἦχος δ΄. Ὁ ὑψωθείς.
Τὸν στρατιώτην τοῦ Χριστοῦ τῶν ἀήττητον . . .

Ὁ οἶκος

α΄) Ἄνοιξόν μου τὸ στόμα ἐν τῷ πνεύματί σου, οἰκτίρμον.

(Κ ῶ δ. 928 σ. 358 Ἐθν. Βιβλ. Παρισίων.)

106) Τῇ ϛ΄. *Τῶν Θεοφανείων* Κοντάκιον, οὗ ἡ ἀκροστιχίς:
«Τοῦ ταπεινοῦ Ῥωμανοῦ»
Ἦχος δ΄. Αὐτόμελον.
Ἐπεφάνης σήμερον τῇ οἰκουμένῃ . . .
(Ἴδ. Μηναῖον ἔντυπον.)

Ὁ οἶκος

α΄) Τῇ Γαλιλαίᾳ τῶν ἐθνῶν τῇ τοῦ Ζαβουλὼν χώρᾳ . . .
β΄) Οὐκ ὑπερεῖδεν ὁ Θεὸς τὸν δόλῳ συλληφθέντα . . .
γ΄) Ὑπὸ τῶν σπλάγχνων τῶν ἐμῶν ἐκάμφθην ὡς οἰκτίρμων . . .
δ΄) Τὸν ἐν ἐρήμῳ ποταμὸν καὶ δρόσον ἐν καμίνῳ . . .
ε΄) Ἃ ἐπιτάσσεις μοι, σωτήρ, ἐὰν ἐπιτελέσω . . .
ϛ΄) Παραχωρῆσαί σοι ζητῶ τὴν τοῦ βαπτιστοῦ τάξιν . . .
ζ΄) Ἐπέστης ῥείθρῳ διατί; τί θέλων καθαρίσαι . . .
η΄) Ἰδὼν ὁ πάντα προορῶν τὸν φόβον τοῦ Προδρόμου . . .
θ΄) Νῦν ἐπτοήθης, Βαπτιστά, καὶ ἔφριξας τὸ δρᾶμα . . .
ι΄) Οὐκ ἀπαιτῶ σε, Βαπτιστά, τοὺς ὅρους σου ἐκβῆναι . . .
ια΄) Ὑπέρθου τοῦτο ὃ λαλεῖς καὶ δρᾶσον ὃ ἀκούεις . . .
ιβ΄) Ῥητῶν ἀρρήτων καὶ φρικτῶν ἀκούσας ὁ ἐκ στείρας . . .
ιγ΄) Ὦ βαπτιστὰ καὶ ἐριστὰ μὴ εἰς ἀντιλογίαν . . .
ιδ΄) Μετὰ δὲ ταῦτα τὰ φρικτὰ ὁ γόνος Ζαχαρίου . . .
ιε΄) Ἅμα τὰ θαύματα ὁρῶν ὁ γόνος Ζαχαρίου . . .
ιϛ΄) Νωθρόν με ὄντα ὡς βροτὸν αὐτὸς ὢν Θεὸς πάντων . . .
ιζ΄) Οὐκέτι λέγω ὡς τὸ πρὶν οὐ λύω τὸν ἱμάντα . . .
ιη΄) Ὑπερεπῆρεν οὖν τὸν νοῦν τῇ θείᾳ διατάξει . . .

(Κ ῶ δ. 1571 φ. 191α Ἐθν. Βιβλ. Παρισίων (ἐν ᾧ πλήρης ὁ ὕμνος). Γ 27 Λαύρας (πλήρης). Γ 28 φ. 90β Λαύρας (πλήρης.) 1041 φ. 96α Βατοπ. (πλήρης). 13 φ. 204α Ἐθν. Βιβλ. Παρισίων (ἐν ᾧ ἡ ε΄ μόνον στροφή) καὶ φ. 208α τοῦ αὐτοῦ κώδ. (ἐν ᾧ ἡ ιϛ΄ στροφή). Pitra, Analecta sacra, τ. Α΄ σ. 16—23. Ἡ α΄ στροφὴ καὶ ἐν τοῖς ἐντύποις Μηναίοις. Ἐδημοσιεύθη τὸ ὅλον ποίημα ἐκ τοῦ Λαυριωτικοῦ Κώδ. ὑπὸ Ἀλεξάνδρου Λαυριώτου ἐν Ἐκκλ. Ἀληθείᾳ τ. ΙΒ΄ (1892) καὶ ὑπὸ τοῦ Μ. Παρανίκα ἐν Viz. Vremenik 5 (1898) σ. 681—696 ἀναλύσαντος καὶ μετρικῶς τὸν ὕμνον.)

107) *Ἕτερον Κοντάκιον* εἰς τὰ Φῶτα, οὗ ἡ ἀκροστιχίς:

[Τοῦ ταπεινοῦ Ρ]ω[μανοῦ]»

Ἦχος δ'. Ἐπεφάνης σήμερον.

Ἐν τοῖς ῥείθροις σήμερον τοῦ Ἰορδάνου . . .

("Ιδ. Μηναῖον ἔντυπον.)

Ὁ οἶκος

α') Ὢ ἀπορρήτου καὶ φρικτῆς καὶ ὄντως ὑπὲρ λόγον . . .

(Κῶδ. 255 φ. 11β Ἐθν. Βιβλ. Παρισίων.)

108) Τῇ Ζ'. *Ἡ σύναξις τοῦ Προδρόμου* Κοντάκιον *εἰς τὰ ἀπόλουτρα* (Κατὰ τὴν ἔκφρασιν τοῦ Λαυριωτικοῦ Κώδ. Γ 28), οὗ ἡ ἀκροστιχίς:

«Τοῦ ταπεινοῦ Ρωμανοῦ».

Ἦχος πλ. β'. Αὐτόμελον.

Τὴν σωματικήν σου παρουσίαν δεδοικὼς ὁ Ἰορδάνης . . .

("Ιδ. Μηναῖον ἔντυπον.)

Ὁ οἶκος

α') Τῷ τυφλωθέντι Ἀδὰμ ἐν Ἐδὲμ ἐφάνη ἥλιος ἐν Βηθλεέμ . . .
β') Ὅτε ἑκὼν ἐπηρώθη Ἀδὰμ καρποῦ γευσάμενος φθοροποιοῦ . . .
γ') Ὕμνησον ὕμνησον τοῦτον Ἀδὰμ προσκύνησον τὸν ἐλθόντα πρὸς σέ . . .
δ') Τῷ Ἀβραὰμ ὅτε ὤφθη Θεὸς πρὸς τῇ δρυῒ καθημένῳ Μαμβρῇ . . .
ε') Ἄνω τῆς κλίμακος εἶδε Θεὸν ἀλλ' ὄναρ ἔβλεπεν ὁ Ἰακώβ . . .
ϛ') Πάνυ θαρρῶν ἀγαπᾶσθαι Μωσῆς ἐζήτει τὸν ἀγαπῶντα ἰδεῖν . . .
ζ') Ἔφησεν ὅτε κατεῖδε Θεὸν ὁ τοῦ Ἀμὼς υἱὸς Ἡσαΐας ποτέ . . .
η') Ἴσχυσαν ὄμματα τῶν γηγενῶν οὐράνιον θεωρῆσαι μορφήν . . .
θ') Νέος ἐφάνη ἡμῖν οὐρανὸς ἐφ' ὃν ἐπέβη ὁ πάντων Θεός . . .
ι') Ὄφελον ἔγνωμεν τὰ καθ' ἡμᾶς· ἐγγὺς ἡμῶν ἐστι τὸ ῥῆμα . . .
ια') Ὕψωσον κέρας ἡμῶν Ἰησοῦ. Κρατοῦμεν γὰρ ἀκεραίως τὰ σά . . .
ιβ') Ῥήγνυται νῦν ὁ πενθήρης χιτών, ἐλάβομεν τὴν στολὴν τὴν λευκήν . . .
ιγ') Ὢ τοῦ κηρύγματος τοῦ Βαπτιστοῦ καὶ τοῦ αἰνίγματος τοῦ ἐν αὐτῷ . . .
ιδ') Μέγα μυστήριον χριστιανοῖς οὐδὲν ἀμάρτυρόν ἐστιν ἐν σοί . . .
ιε') Ἄρωμεν ἅπαντες τοὺς ὀφθαλμοὺς πρὸς Κύριον τὸν ἐν οὐρανοῖς . . .
ιϛ') Νύκτα ἠφάνισε τὴν ἀμειδῆ καὶ ἔδειξε μεσημβρίαν τὸ πᾶν . . .
ιζ') Ὄψομαι οὖν σε κἀγώ, Ἰησοῦ, φωτίζοντα τὴν διάνοιάν μου . . .
ιη') Ὑμνῆσαι τὴν ἐπιφάνειάν σου σημεῖον ποίησόν μοι ἐμφανές . . .

(Κῶδ. Γ 27 φ. 21β Λαύρας (πλήρης ὁ ὕμνος). Γ 28 φ. 96α Λαύρας

(ἐ φ αἱ πέντε πρῶται μόνον στροφαί). 1041 φ. 100α Βατοπ. (ἐν ᾧ αἱ τρεῖς πρῶται μόνον στροφαί). Pitra, Anal. Sacra, τ. Α' σ. 23—27. Ἡ α' στροφὴ καὶ ἐν τοῖς ἐντύποις.)

109) Τῇ Θ'. *Πολυεύκτου μάρτυρος* Κοντάκιον, οὗ ἡ ἀκροστιχίς:

«Ἔπο[ς Ρωμανοῦ]».

Ἦχος δ'. Ἐπεφάνης σήμερον.

Τοῦ σωτῆρος κλίνασα ἐν Ἰορδάνῃ κεφαλή . . .

("Ιδ. Μηναῖον ἔντυπον.)

Ὁ οἶκος

α') Ἐν Ἰορδάνῃ ποταμῷ ὁ κτίστης τῶν ἁπάντων . . .
β') Πλοῦτον φθαρτὸν ὑπεριδὼν Πολύευκτος ὁ θεῖος . . .
γ') Ὅλην τὴν ἔφεσιν αὐτοῦ ὁ μάρτυς κεκτημένος . . .

(Κῶδ. Γ 28 φ. 98α Λαύρ. Γ27 Λαύρ. 1041 φ. 100β Βατοπ. Pitra, An. Sacra A, 594—595. Ἡ α' στροφὴ καὶ ἐν τοῖς ἐντύποις.)

110) Τῇ Ι'. *Γρηγορίου Νύσσης* Κοντάκιον, οὗ ἡ ἀκροστιχίς:

«Α[ἶν]ο[ς] Ρ[ωμανοῦ].

Ὁ οἶκος

α') Αἴγλῃ φρικτῇ ὁ λάμψας ἐν κόσμῳ . . .
β') Ὅπλοις στερροῖς τοῦ πνεύματος φέρων . . .
γ') Ῥεύματα θείας διδασκαλίας . . .

(Κῶδ. 1041 φ. 101α Βατοπ. ἡ α' στροφὴ ἐν τοῖς ἐντύποις.)

111) Τῇ ΙΓ'. *Ἑρμύλου καὶ Στρατονίκου* Κοντάκιον.

Ἦχος β'. Τὰ ἄνω ζητῶν.

Ἐκ τῆς κοσμικῆς συγχύσεως ἐφύγετε . . .

Ὁ οἶκος

α') Τὰ ἐπὶ γῆς νεκρώσαντες μέλη ζωηφόρῳ νεκρώσει . .

("Ιδ. Μηναῖον ἔντυπον.)

112) Τῇ ΙϚ'. *Ἡ προσκύνησις τῆς ἁλύσεως τοῦ ἀπ. Πέτρου* Κοντάκιον.

Ἦχος β'. Τὰ ἄνω ζητῶν.

Ἡ πέτρα Χριστὸς τὴν πέτραν σε τῆς πίστεως . . .

Ὁ οἶκος

α') Δεῦτε πιστοὶ συνδράμωμεν πάντες...
β') Ὄντως νυνὶ ἐπέστη τοῖς πᾶσιν...

(Κ ῶ δ. 258 φ. 151β Ἐθν. Βιβλ. Παρισίων. 255 φ. 80α τῆς αὐτῆς Βιβλ. 928 σ. 394 τῆς αὐτῆς Βιβλ. 13 φ. 225β τῆς αὐτῆς Βιβλ. 1561 φ. 70α τῆς αὐτῆς Βιβλ. 1572 φ. 219α τῆς αὐτῆς Βιβλ. 1615 φ. 213β τῆς αὐτῆς Βιβλ. Γ 27 φ. 25β Λαύρας.)

113) Τῇ ΙΖ'. *Ἀντωνίου τοῦ μεγάλου* Κοντάκιον, οὗ ἡ ἀκροστιχίς:

«Τοῦ [ταπει]ν[οῦ Ῥωμανοῦ]»

Ἦχος β'. Τὰ ἄνω ζητῶν.

Τοὺς βιωτικοὺς θορύβους ἀπωσάμενος...

(Ἴδ. Μηναῖον ἔντυπον.)

Ὁ οἶκος

α') Τῆς τοῦ Χριστοῦ φωνῆς ἐπακούσας...
β') Ὅτε εἰσῆλθες ἐν ἐκκλησίᾳ...
γ') Ὑποχωρήσας μικρὸν τοῦ κόσμου...
δ') Νεῦσον τὸ οὖς, πάτερ, ἐξ ὕψους...

(Κ ῶ δ. Γ 27 φ. 26α Λαύρας (ἐν ᾧ αἱ τρεῖς πρῶται στροφαί). 1041 φ. 103α Βατοπ. (ἐν ᾧ ἡ α', β' καὶ δ' στροφή). Ἡ α' στροφὴ καὶ ἐν τοῖς ἐντύποις.)

114) *Κοντάκιον ἕτερον* εἰς τὸν αὐτὸν Ἀντώνιον.

Ἦχος γ'. Ἐπεφάνης σήμερον.

Ἐν τῷ οἴκῳ Κύριος τῆς ἐγκρατείας...

Ὁ οἶκος

α') Τὸν τοῦ Κυρίου ἐραστὴν καὶ μοναστῶν τὸ κλέος...
β') Ὀρθρίσας, πάτερ, προσευχαῖς ἀεὶ ταῖς ἐκκλησίαις...
γ') Οἶκον Θεοῦ ὡς ἀληθῶς σαυτὸν εἰργάσω, πάτερ...

(Κ ῶ δ. Γ 28 φ. 102β Λαύρας.)

115) Τῇ ΙΗ'. *Ἀθανασίου Ἀλεξανδρείας* Κοντάκιον, οὗ ἡ ἀκροστιχίς:

«Ρ[ωμανοῦ».

Ἦχος... Αὐτόμελον.

Ἡ εὔηχος σάλπιγξ ἡ λύρα τοῦ πνεύματος...

Ὁ οἶκος

α') Ῥάνον σταγόνα μοι θείου λόγου, προαιώνιε Λόγε...

(Κ ῶ δ. Γ 27α Λαύρας. Ἐν τοῖς Κώδ. Γ 28 φ. 103α Λαύρας. 1615 φ. 244β Ἐθν. Βιβλ. Παρισίων, 928, 258 τῆς αὐτῆς Βιβλ. καὶ 1041 φ. 124 Βατοπ. εὕρηνται ὡς οἶκος αἱ τέσσαρες πρῶται στροφαὶ τοῦ οἴκου Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου, οὓς ἴδ. τὴν ιγ' Νοεμβρ.)

116) Τῇ Κ'. *Εὐθυμίου τοῦ μεγάλου* Κοντάκιον, οὗ ἡ ἀκροστιχίς: «Εἷς...

Ἦχος πλ. δ'. Ὡς ἀπαρχὰς τῆς φύσεως.

Ἐν τῇ σεπτῇ γεννήσει σου χαρὰν ἡ κτίσις...

(Ἴδ. Μηναῖον ἔντυπον.)

Ὁ οἶκος

α') Ἐκ ῥαθύμου καρδίας τὴν αἴνεσιν πῶς προσοίσω ὁ ἄθλιος δέδοικα...
β') Ἱκεσίαν προσφέροντες πάντοτε οἱ γεννήτορες τούτου προσηύχοντο...
γ') Σκυθρωπάζοντας πρῶτον ὡς εἴρηται ἄγγελος ἐπιστὰς ἐπεφώνησεν...

(Κ ῶ δ. 1041 φ. 104β Βατοπ. ἡ α' στροφὴ καὶ ἐν τοῖς ἐντύποις.)

117) Τῇ ΚΓ'. *Κλήμεντος Ἀγκύρας* Κοντάκιον, οὗ ἡ ἀκροστ. «Τοῦ...

Ἦχος δ'. Ἐπεφάνης σήμερον.

Τῆς ἀμπέλου γέγονας τίμιον κλῆμα...

(Ἴδ. Μηναῖον ἔντυπον.)

Ὁ οἶκος

α') Τὸν ἀπὸ βρέφους ἱερῶς ἀπογαλακτισθέντα...
β') Ὁλόλαμπὴς ἐπὶ τῆς γῆς ἐγένου, ἱεράρχα...
γ') Υἱὸς φωτὸς ἀναδειχθεὶς Θεοῦ συγκληρονόμος...

(Κ ῶ δ. 1041 φ. 106β Βατοπ. Γ 28 φ. 107β Λαύρας. 258 φ. 206α Ἐθν. Βιβλ. Παρισίων (ἐν ᾧ ἡ α' στροφή). 1571 φ. 249β τῆς αὐτῆς Βιβλ. (ἐν ᾧ ἡ α' στροφή). 1615 φ. 303α τῆς αὐτῆς Βιβλ. (ἡ α' στροφή). 13 φ. 234α τῆς αὐτῆς Βιβλ. (ἡ α' μόνον στροφή). Ἡ γ' στροφὴ καὶ ἐν τοῖς ἐντύποις.)

118) Τῇ ΚΖ'. *Εἰς τὴν ἀνακομιδὴν τῶν λειψάνων Ἰωάννου Χρυσοστόμου* Κοντάκιον, οὗ ἡ ἀκροστιχίς:

«[Τοῦ τ]α[π]ε[ι]ν[ο]ῦ [Ῥωμανοῦ]».

Ἦχος δ'. Ἐπεφάνης σήμερον.

Στεφηφόρος σήμερον ὤφθη ἐν κόσμῳ...

Ὁ οἶκος

α΄) Ἀνατολὴ θεολαμπὴς ἐπέστη οὐρανόθεν . . .
β΄) Ἐπέστη λαῖλαψ ὁ δεινὸς θαλάσσης ἐκκλησίας . . .
γ΄) Νενοηκὼς τὴν μητρικὴν παράνοιαν ὁ ἄναξ . . .
δ΄) Ὑπερβαλλούσῃ σου στοργῇ καὶ σπλάγχνοις δὴ ἐνθέοις . . .

(Κ ῶ δ. Γ 2 8 φ. 110α Λαύρας. 1 5 7 2 φ. 257α Ἐθν. Βιβλ. Παρισίων (ἐν ᾧ ἡ α΄ μόνον στροφή).)

119) Τῇ ΚΗ΄. *Ἐφραὶμ τοῦ Σύρου* Κοντάκιον, οὗ ἡ ἀκροστιχίς: «Εἰς . . . [Ρω]μ[ανο]ῦ».

Ἦχος β΄. Τὰ ἄνω ζητῶν.

Τὴν ὥραν ἀεὶ προβλέπων τῆς ἐτάσεως . . .
("Ιδ. Μηναῖον ἔντυπον.)

Ὁ οἶκος

α΄) Ἐκ τῶν ναμάτων τῆς χάριτός σου στάξον ἐν τῇ ψυχῇ μου . . .
β΄) Ἰχνηλατεῖν βουλόμενος, πάτερ, τοῦ Προδρόμου τὸν βίον . . .
γ΄) Σύνοικον ἔχουσα τῆς λαγνείας τὸν διάβολον τότε . . .
δ΄) Μνείαν ποιούμενος καθ' ἑκάστην τοῦ κριτοῦ τῶν ἁπάντων . . .
ε΄) Ὑπὸ τὸν θεῖον, πάτερ, λειμῶνα τῶν καλῶν διδαχῶν σου . . .

(Κ ῶ δ. 1 0 4 1 φ. 108β Βατοπ. (ἐν ᾧ ἡ α΄, β΄ καὶ δ΄ στροφή). Γ 2 8 φ. 111α Λαύρας (ἐν ᾧ ἡ α΄, β΄ καὶ γ΄ στροφή). Γ 2 7 φ. 30α Λαύρας (ἐν ᾧ ἡ α΄, β΄, γ΄ καὶ ε΄ στροφή). 2 5 8 φ. 238α Ἐθν. Βιβλ. Παρισίων (ἐν ᾧ ἡ α΄ μόνον στροφή). Ὁμοίως καὶ εἰς τοὺς κώδ. τῆς αὐτῆς Βιβλ. 1 3 φ. 240α, 1 5 6 1 φ. 114β, 1 5 7 2 φ. 269α, 1 6 1 5 φ. 368α, 9 2 8 σ. 426.)

Ἐν Μηνὶ Φεβρουαρίου

120) Τῇ Α΄. *Τρύφωνος μάρτυρος* Κοντάκιον, οὗ ἡ ἀκροστιχίς: «Τοῦ . . .

Ἦχος πλ. δ΄. Εἰ καὶ ἐν τάφῳ κατῆλθες.

Ἐκδαπανήσας τὴν πλάνην τῇ πίστει σου . . .

Ὁ οἶκος

α΄) Τὴν τῶν ἀνθρώπων γενεὰν πᾶσαν Χριστὸς ἁγιάζων . . .
β΄) Ὅθεν ὁρῶν ὁ δυσμενὴς τὰς ἑαυτοῦ παρατάξεις . . .
γ΄) Ὑπὸ παιδίου διετοῦς πρὸς τοὺς ἀγῶνας τελεῖται . . .

(Κ ῶ δ. Γ 2 8 φ. 114α Λαύρας). Τὸ πλῆρες Κοντάκιον εἰς τὸν ἅγ. Τρύφωνα ἐξεδόθη ὑπὸ τοῦ Krumbacher (Misc.) σ. 6—16).)

121) Τῇ Β΄. *Τῆς Ὑπαπαντῆς* Κοντάκιον, οὗ ἡ ἀκροστιχίς: «Τοῦτο Ρωμανοῦ τὸ ἔπος»

Ἦχος α΄. Αὐτόμελον.

α΄) Χορὸς ἀγγελικὸς ἐκπληττέσθω τὸ θαῦμα . . .

Ἕτερον Κοντάκιον

β΄) Ὁ σάρκα δι' ἡμᾶς ἐκ παρθένου φορέσας . . .

Ἕτερον Κοντάκιον

γ΄) Ὁ μήτραν παρθενικὴν ἁγιάσας τῷ τόκῳ σου . . .
("Ιδ. Μηναῖον ἔντυπον.)

Ὁ οἶκος

α΄) Τῇ Θεοτόκῳ προσδράμωμεν οἱ βουλόμενοι . . .
β΄) Ὅτε μὲν τότε ἐφθέγξατο, ἀοράτως μέν . . .
γ΄) Ὕμνουν ἐν τούτοις οἱ ἄγγελοι τὸν φιλάνθρωπον . . .
δ΄) Τέλειον ἄνθρωπον εἴπω σε, ἀλλ' ἐπίσταμαι . . .
ε΄) Οὕτως εἰσήχθη ὁ Κύριος βασταζόμενος . . .
ϛ΄) Ρώννυμαι νῦν ὁ ταλαίπωρος ὅτι εἶδόν σε . . .
ζ΄) Ὦ ἀγαθὲ καὶ φιλάνθρωπε, τὰς τοῦ Ἄβελ σύ . . .
η΄) Μέγας ὑπάρχεις καὶ ἔνδοξος ὂν ἐγέννησε . . .
θ΄) Ἀκούσασα ταῦτα παρισταμένη ἐξίστατο . . .
ι΄) Νῦν γνωριῶ σοι καὶ ἅπαντα προφητεύσω σοι . . .
ια΄) Οὗτος ὁ τρόπος τῆς πτώσεως καὶ ἐγέρσεως . . .
ιβ΄) Ὑπὸ χρησμοῦ ἐνεργούμενος προμηνύω σοι . . .
ιγ΄) Τοσοῦτον δὲ τὸ μυστήριον ἀντιλέγεται . . .
ιδ΄) Ὅτε δὲ τοῦτο ἐφθέγξατο πρὸς τὴν ἄμεμπτον . . .
ιε΄) Ἔστι γὰρ ἔστι πολυστένακτα καὶ ἐπίμοχθα . . .
ιϛ΄) Πάντων ζωὴ καὶ ἀνάστασις παραγέγονας . . .
ιζ΄) Ὁ βασιλεὺς τῶν δυνάμεων προσεδέξατο . . .
ιη΄) Σὲ δυσωποῦμεν πανάγιε ἀνεξίκακε . . .

(Κ ῶ δ. 1041 φ. 110β Βατοπ. (ἐν ᾧ πλήρης ὁ ὕμνος). Γ 27 καὶ Γ 28) φ. 115β Λαύρας (πλήρης). 1562 φ. 9α Ἐθν. Βιβλ. Παρισίων (ἐν ᾧ αἱ τρεῖς πρῶται στροφαί). Pitra, Analecta Sacra, τ. Α΄ σ. 28—35. Ἀμφιλόχιος ἐν Faesimileband σ. 85—94. Krumbacher, Studien zu Romanos σ. 184—201. G. Cammelli, Romano il Melode. Juni σ. 128—155 μετὰ μεταφράσεως Ἰταλικῆς. Κῶδ. 66 Παναγίας τῆς Χάλκης (δέκα τρεῖς στροφαί). Ἴδ. Ἐπετηρίδα Ἑταιρ. Βυζ. Σπουδῶν τ. ΙΑ, 169.)

122) Τῇ Ε' *Ἀγάθης μάρτυρος* Κοντάκιον, οὗ ἡ ἀκροστιχίς: «Εἰς . . .

Ἦχος β'. Χειρόγραφον εἰκόνα.

Ἐκ βρέφους τὴν ἁγνείαν ἐπιποθοῦσα . . .

Ὁ οἶκος

α') Ἔχοντες πρὸς τὸν κτίστην μεσίτιν τὴν ἀθλοφόρον . . .
β') Ἴδωμεν εἰ δοκεῖτε ἡ μάρτυς πόθεν ὁρμᾶται . . .
γ') Σύμβουλον κεκτημένος ὁ Κυντιανὸς τὸν ὄφιν . . .

(Κ ῶ δ. Γ 2 8 φ. 120β Λαύρας. 2 5 5 φ. 160α Ἐθν. Βιβλ. Παρισίων (ἐν ᾧ ἡ α' μόνον στροφή). Ὁμοίως καὶ ἐν 3 2 Suppl. φ. 203β τῆς αὐτῆς Βιβλ.)

123) Τῇ Ϛ.' *Βουκόλου ἐπισκόπου Σμύρνης* Κοντάκιον.

Ἦχος δ'. Ὁ ὑψωθείς.

Ἱερωσύνης τῷ φωτὶ διαλάμπων . . .

(Ἴδ. Μην. ἔντυπον ἔνθα ὡς Κάθισμα.)

Ὁ οἶκος

α') Ὑπὸ Θεοῦ καθαγνισθεὶς τὸ σῶμα καὶ τὰς φρένας . . .

(Κ ῶ δ. Θ 6 4 φ. 282α Λαύρας.)

124) Τῇ Θ'. *Νικηφόρου μάρτυρος* Κοντάκιον, οὗ ἡ ἀκροστιχίς: «Τοῦ . . .

Ἦχος γ'. Ἡ παρθένος σήμερον.

Πυρωθείς, ἀοίδιμε, τῇ τοῦ Κυρίου ἀγάπῃ . . .

(Ἴδ. Μην. ἔντυπον.)

Ὁ οἶκος

α') Τὴν τοῦ Παύλου σαφῶς διδασκαλίαν ἐπόθησας . . .
β') Ὁ ἐχθρὸς ὁ δεινὸς καὶ τοῦ γένους πολέμιος . . .
γ') Ὑπὸ τῶν διωκτῶν τῆς εὐσεβείας κρατούμενος . . .

(Κ ῶ δ. Γ 2 8 φ. 123β Λαύρας. 1 5 6 2 φ. 42β Ἐθν. Βιβλ. Παρισίων (ἐν ᾧ ἡ α' καὶ β' στροφή). Ἡ α' στροφὴ καὶ ἐν τοῖς ἐντύποις.)

125) Τῇ ΙΑ'. *Βλασίου ἱερομάρτυρος* Κοντάκιον.

Ἦχος πλ. β'. Τὰ ἄνω ζητῶν.

Ὁ θεῖος βλαστὸς τὸ ἄνθος τὸ ἀμάραντον.

Ὁ οἶκος

α') Τὴν ἀχλὺν τῆς ψυχῆς μου φώτισον μόνε . . .
β') Οὐ φέρει νοῦς ἀνθρώπων τὰ θαύματά σου . . .
γ') Ῥώμῃ Θεοῦ ἐνισχυθείς, ὦ θεόφρον . . .

(Κ ῶ δ. Γ 2 8 φ. 123 Λαύρας ἔνθα αἱ δύο πρῶται στροφαί. Ἡ γ' ἐν τῷ ἐντύπῳ Μηναίῳ.)

126) Τῇ ΙΒ'. *Μελετίου Ἀντιοχείας* Κοντάκιον.

Ἦχος πλ. β'. Τὴν σωματικήν σου.

Τὴν πνευματικήν σου παρρησίαν δεδοικὼς ὁ ἀποστάτης . . .

Ὁ οἶκος

α') Ἐθαυμαστώθης, ποιμὴν ἀγαθέ . . .

(Κ ῶ δ. 1 3 φ. 254β Ἐθν. Βιβλ. Παρισίων.)

127) Τῇ ΙΓ'. *Μαρτινιανοῦ μάρτυρος* Κοντάκιον.

Ἦχος β'. Τοὺς ἀσφαλεῖς.

Ὡς ἀσκητὴν τῆς εὐσεβείας δόκιμον . . .

(Ἴδ. Μην. ἔντυπον.)

Ὁ οἶκος

α') Ἀπὸ περάτων ἕως περάτων διεξῆλθεν ὁ φθόγγος . . .
β') Τῆς ἀρετῆς τὸ πέλαγος, μάκαρ, οἱ οἰκοῦντες τῇ πόλει . . .
γ') Εἰς προσευχὴν ἐκτείνας τὰς χεῖρας καὶ τὸ ὄμμα πετάσας . . .

(Κ ῶ δ. Γ 2 8 φ. 124α Λαύρας. Γ 2 7 φ. 37 Λαύρας. Ἡ α' στροφὴ καὶ ἐν τοῖς ἐντύποις.)

128) Τῇ ΙΖ'. *Θεοδώρου Τύρωνος.*

(Ἴδ. τὸ Κοντάκ. τῷ Σαββάτῳ τῆς Α' ἑβδομάδος τῶν νηστειῶν.)

129) Τῇ ΙΗ'. *Λέοντος πάπα Ῥώμης* Κοντάκιον, οὗ ἡ ἀκρ[ο]στιχίς: «Τοῦ . . .

Ἦχος γ'. Ἡ παρθένος σήμερον.

Ἐπὶ θρόνου, ἔνδοξε, ἱερωσύνης . . .

(Ἴδ. Μηναῖον ἔντυπον.)

Ὁ οἶκος

α') Τὸν πατέρα, υἱὸν καὶ τὸ πνεῦμα, τὸ ἅγιον . . .

β΄) Οἱ σοφοὶ μαθηταὶ τοῦ Χριστοῦ καὶ ἀπόστολοι . . .
γ΄) Ὕδωρ ζῶν ἐν ψυχῇ κτησάμενος, πανόλβιε . . .

(Κῶδ. Γ 28 φ. 125β Λαύρας. Γ 27 φ. 37β Λαύρας. Ἡ α΄ στροφὴ καὶ ἐν τοῖς ἐντύποις.)

130) Τῇ ΙΘ΄. *Ἀρχίππου, Φιλήμονος καὶ Ἀπφίας.*

Ὁ οἶκος

α΄) Πιστόν σε δοῦλον τοῦ Χριστοῦ ὁ κορυφαῖος Παῦλος . . .

(Ἴδ. Μηναῖον ἔντυπον.)

131) Τῇ ΚΓ΄. *Πολυκάρπου Σμύρνης* Κοντάκιον, οὗ ἡ ἀκροστιχίς: «Τοῦ . . .

Ἦχος α΄. Χορὸς ἀγγελικός.

Καρποὺς τοὺς λογικοὺς τῷ Κυρίῳ προσφέρων . . .

(Ἴδ. Μηναῖον ἔντυπον.)

Ὁ οἶκος

α΄) Τὴν τῆς σοφίας χρηστότητα ἀρυσάμενος . . .
β΄) Ὁ θεοφόρος Πολύκαρπος ὁ τὸν ἴδιον . . .
γ΄) Υἱὸς φωτὸς καὶ χάριτος ἐνδεικνύμενος . . .

(Κῶδ. Γ 28 φ. 126β Λαύρας. Γ 27 φ. 37 Λαύρας.)

132) Τῇ ΚΔ΄. *Ἡ εὕρεσις τῆς κεφαλῆς τοῦ Προδρόμου* Κοντάκιον, οὗ ἡ ἀκροστιχίς: «Εἷς . . .

Ἦχος β΄. Τὰ ἄνω ζητῶν.

Προφῆτα Θεοῦ καὶ πρόδρομε τῆς χάριτος . . .

(Ἴδ. Μην. ἔντυπον.)

Ὁ οἶκος

α΄) Ἐκ τοῦ Κυρίου τὴν μαρτυρίαν εἰληφὼς Ἰωάννη . . .
β΄) Ἱερωσύνης τετιμημένος τῇ ἀξίᾳ ὁ μέγας . . .
γ΄) Σιγὴν πατρῴαν λύσας ἐτέχθης καὶ ἐν τῇ ἐρήμῳ . . .

(Κῶδ. Γ 28 φ. 127β Λαύρας. Γ 27 φ. 38 Λαύρας. 1566 φ. 79β Ἐθν. Βιβλ. Παρισίων (ἐν ᾧ ἡ α΄ μόνον στροφὴ ὡς καὶ ἐν κώδ. 1574 φ. 206α τῆς αὐτῆς Βιβλ.).)

Ἐν Μηνὶ Μαρτίῳ

133) Τῇ Θ΄. *Τῶν ἁγίων μ΄ μαρτύρων τῶν ἐν Σεβαστείᾳ* Κοντάκιον, οὗ ἡ ἀκροστιχίς:

«Τοῦ ταπεινοῦ Ρωμανοῦ».

Ἦχος πλ. β΄. Τὴν ὑπὲρ ἡμῶν πληρώσας.

Πᾶσαν στρατιὰν τοῦ κόσμου καταλιπόντες . . .

(Ἴδ. Μην. ἔντυπον.)

Ὁ οἶκος

α΄) Τῷ ἐν θρόνῳ ἀστέκτῳ ἐποχουμένῳ . . .
β΄) Οὗτοι τῶν ἐγκωμίων ὑπερβαλλόντως . . .
γ΄) Ὑπὲρ ἡλίου αἴγλην ὑπερβαλλόντως . . .
δ΄) Τοῦ πανσόφου Δεσπότου σοφοὶ ἱκέται . . .
ε΄) Ἄγαν ὑπερυψώθη ὑπὸ τοῦ πλάστου . . .
ς΄) Ποῖον στόμα ἀρκέσει πρὸς εὐφημίαν . . .
ζ΄) Ε . . . .
η΄) Ἰσχυροὶ ἐν πολέμοις ἀναδειχθέντες . . .
θ΄) Ναρκιᾷ μου ἡ ψυχὴ διηγουμένη . . .
ι΄) Οἱ στερροὶ στρατιῶται τοῦ ἐν ὑψίστοις . . .
ια΄) Ὕψωσε τὴν κακίαν ὑπερβαλλόντως . . .
ιβ΄) Ρωμαλαῖος ὁ τρόπος τῶν ἀθλοφόρων . . .
ιγ΄) Ὥσπερ πρόμαχος δεινὸς τῆς ἀσεβείας . . .
ιδ΄) Μηχανὰς πολυπλόκους καὶ παγκακίστους . . .
ιε΄) Ἀτρομάκτως ἔλαβον βέλη τοιαῦτα . . .
ις΄) Νευρωθεὶς τῷ ἀστέκτῳ θυμῷ ὁ πλάνος . . .
ιζ΄) Οὕτω δὲ συντριβέντες ὑπὸ τῶν λίθων. . .
ιη΄) Ὑψῶθεν δὲ ὁ κτίστης ὥσπερ ἐν θέρει . . .
ιθ΄) Ὑπολειφθέντα δὲ ἕνα ἐκ τῶν ἁγίων . . .

(Κῶδ. 1041 φ. 119α Βατοπ. Γ 28 φ. 129β Λαύρας. Γ 27 φ. 39α Λαύρας. Δ 25 Λαύρας (τὸ κοντ. καὶ ἡ α΄ στροφή). Pitra, Analecta Sacra. τ. Α΄ σ. 599—603 (ἔνθα μόνον ἡ α΄, ε΄, ς΄, η΄ καὶ ιη΄ στροφή)· Ἡ α΄ στροφὴ καὶ ἐν τοῖς ἐντύποις. Παρὰ τῷ Ἀμφιλοχίῳ ὀλίγαι ἐπίσης στροφαί, σ. 80. Ὁ Krumbacher (Misc.) ἐξέδοτο αὐτὸ πλῆρες σ. 22 κέ.)

134) *Ἕτερον Κοντάκιον* εἰς τοὺς Μ΄ μάρτυρας ἐδημοσίευσεν ὁ Krumbacher (ἔνθ᾽ ἀνωτ. σ. 16—21).

135) Τῇ Ι΄. *Κοδράτου τοῦ ἐν Κορίνθῳ καὶ τῶν σὺν αὐτῷ* Κοντάκιον.

Ἦχος β΄. Τὰ ἄνω ζητῶν.

Τῇ πίστει Χριστοῦ ἀνδρείως ὁπλισάμενοι . . .

Ὁ οἶκος

α΄) Τῶν ἀρετῶν τὰ κάλλη πλουσίως . . .
β΄) Ὄντως καιρὸς ὑμνῆσαι σπουδαίως . . .

(Κῶδ. Γ 27 φ. 40β Λαύρας.)

136) Τῇ ΙΒ΄. *Θεοφάνους τοῦ ὁσίου* Κοντάκιον, οὗ ἡ ἀκροστοιχίς: «Ἔπος».

Ἦχος β΄. Τὰ ἄνω ζητῶν.

Ἐξ ὕψους λαβὼν τὴν θείαν ἀποκάλυψιν . . .

Ὁ οἶκος

α΄) Ἐπὶ τῆς γῆς μηδὲν προτιμήσας ἠκολούθησας χαίρων . . .
β΄) Πᾶσι βοᾷ ἐν εὐαγγελίοις ὁ δεσπότης τοῦ κόσμου . .
γ΄) Ὅτε συνήφθης γάμῳ νομίμῳ ἐλογίσω, θεόφρον . . .

(Κῶδ. Γ 28 φ. 126 Λαύρας.)

137) Τῇ ΚΕ΄. *Τοῦ Εὐαγγελισμοῦ* Κοντάκιον, οὗ ἡ ἀκροστιχίς: α͞β.

Ἦχος πλ. δ΄. Αὐτόμελον.

α΄) Τὸ προσταχθὲν μυστικῶς λαβὼν ἐν γνώσει . . .

Ἕτερον Κοντάκ. Αὐτόμελον.

β΄) Τῇ ὑπερμάχῳ στρατηγῷ τὰ νικητήρια . . .

(Ἴδ. Μην. ἔντυπον.)

Ὁ οἶκος

α΄) Ἄγγελος πρωτοστάτης οὐρανόθεν ἐπέμφθη . . .
β΄) Βλέπουσα ἡ ἁγία ἑαυτὴν ἐν ἁγνείᾳ . . .
γ΄) Γνῶσιν ἄγνωστον γνῶναι ἡ Παρθένος ζητοῦσα . . .
δ΄) Δύναμις τοῦ ὑψίστου ἐπεσκίασε τότε . . .
ε΄) Ἔχουσα θεοδόχον ἡ παρθένος τὴν μήτραν . . .
ϛ΄) Ζάλην ἔνδοθεν ἔχων λογισμῶν ἀμφιβόλων . . .
ζ΄) Ἤκουσαν οἱ ποιμένες τῶν ἀγγέλων ὑμνούντων . . .
η΄) Θεοδρόμον ἀστέρα θεωρήσαντες μάγοι . . .
θ΄) Ἴδον παῖδες Χαλδαίων ἐν χερσὶ τῆς Παρθένου . . .

ι΄) Κήρυκες θεοφόροι γεγονότες οἱ μάγοι . . .
ια΄) Λάμψας ἐν τῇ Αἰγύπτῳ φωτισμὸν ἀληθείας . . .
ιβ΄) Μέλλοντος Συμεῶνος τοῦ παρόντος αἰῶνος . . .
ιγ΄) Νέαν ἔδειξε κτίσιν ἐμφανίσας ὁ κτίστης . . .
ιδ΄) Ξένον τόκον ἰδόντες ξενωθῶμεν τοῦ κόσμου . . .
ιε΄) Ὅλος ἦν ἐν τοῖς κάτω καὶ τῶν ἄνω οὐδόλως . . .
ιϛ΄) Πᾶσα φύσις ἀγγέλων κατεπλάγη τὸ μέγα . . .
ιζ΄) Ῥήτορας πολυφθόγγους ὡς ἰχθύας ἀφώνους . . .
ιη΄) Σῶσαι θέλων τὸν Κόσμον ὁ τῶν ὅλων κοσμήτωρ . . .
ιθ΄) Τεῖχος εἶ τῶν παρθένων, Θεοτόκε παρθένε . . .
κ΄) Ὕμνος ἅπας ἡττᾶσθαι συνεκτείνεσθαι σπεύδων . . .
κα΄) Φωτοδόχον λαμπάδα τοῖς ἐν σκότει φανεῖσαν . . .
κβ΄) Χάριν δοῦναι θελήσας ὀφλημάτων ἀρχαίων . . .
κγ΄) Ψάλλοντές σου τὸν τόκον εὐφημοῦμεν σεπάντες . . .
κδ΄) Ὦ πανύμνητε μῆτερ ἡ τεκοῦσα τῶν πάντων . . .

(Ἴδ. ἡμετέραν κριτικὴν ἔκδοσιν τοῦ ὕμνου ὑπὸ τὸν τίτλον «Ῥωμανὸς ὁ Μελῳδὸς καὶ ἡ Ἀκάθιστος». Ἐν Θεσσαλονίκῃ 1917 σ 52—64. Ὅτι τοῦτο ἦν τὸ Κοντάκιον τοῦ Εὐαγγελισμοῦ μαρτυροῦσιν οἱ Κώδ. 1041 φ. 125 Βατοπ. Γ 28 φ. 137 Λαύρας. Δ 25 Λαύρας. 344 φ. 18β Ἐθν. Βιβλ. Παρισίων. 41 φ. 193α Βλατέων ἔνθα εὕρηται καὶ σημείωσις καθ' ἣν ὁ ὕμνος ἀποδίδοται τῷ Ῥωμανῷ, οὕτως ἔχουσα: Οὗτοι οἱ θεῖοι οἶκοι οὐκ εἰσιν ὥς τινες λέγουσι Σεργίου τοῦ τηνικαῦτα τὸν (θρόνον ἰθύνοντος) Κωνσταντινουπόλεως, ἀλλὰ τοῦ θείου Ῥωμανοῦ (διακόνου) τοῦ μελῳδοῦ· δῆλον δὲ τοῦτο ἀπὸ τῶν . . .» Ἴδ. καὶ Bouvy, Poètes et Melodes; étude sur les origines du rythme tonique dans l' hymnographie de l' Eglise grecque. Nîmes 1886 σ. 206—208. Παρανίκα Περὶ τοῦ Ἀκαθίστου Ὕμνου (Ὁ ἐν Κ)πόλει Ἑλλην. Φιλολ. Σύλλογος τ. 25 σ. 136—150, μέρος πρῶτον)· καὶ Ἀλεξάνδρου Λαυριώτου (ἐν Ἐκκλ. Ἀληθείᾳ τ. ΙΒ΄ (1893) σ. 395—396. Πίτρα, Anal. Sacra σ. 250—262 Ἀμφιλοχίου σ. 106—111.)

138) *Κοντάκιον ἕτερον* εἰς τὸν Εὐαγγελισμὸν εὕρηται εἰς τὸν Πατμιακὸν Κώδ. 212 φ. 212—214.

Ἐν Μηνὶ Ἀπριλίῳ

139) Τῇ ΙΑ΄. *Ἀντύπα ἐπισκόπου Περγάμου* Κοντάκιον.

Ἦχος δ΄. Ἐπεφάνης σήμερον.

Βασιλέως πρόσταγμα περιφρονήσας . . .

Ὁ οἶκος

α΄) Τῷ ἐν πελάγει μοι δεινῶν ἁμαρτιῶν σωτήρ μου . . .

(Κ ῶ δ. 1 5 6 4 φ. 26β Ἐθν. Βιβλ. Παρισίων.)

140) Τῇ ΙϚ'. *Ἀγάπης, Εἰρήνης καὶ Χιονίας* Κοντάκιον.

Ἦχος γ'. Ἡ παρθένος σήμερον.

Παρθενίας κάλλεος πεποικιλμένη παρθένε . . .

Ὁ οἶκος

α') Τῷ νυμφίου Χριστοῦ ἔρωτι, πανaοίδιμε . . .

(Κ ῶ δ. 1 5 6 4 φ. 37α Ἐθν. Βιβλ. Παρισίων.)

141) Τῇ ΚΓ'. *Γεωργίου Μεγαλομάρτυρος.*

Κοντάκιον πλῆρες.

(Ἐξεδόθη ὑπὸ Krumbacher (Der heil. Georg σ. 84—89.)

142) *Κοντάκιον ἕτερον* (πλῆρες) ἐκδοθὲν ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ.

(Ἔνθ' ἀνωτ. σ. 90—95.)

143) Τῇ ΚΕ'. *Μάρκου τοῦ Εὐαγγελιστοῦ* Κοντάκιον, οὗ ἡ ἀκροστιχίς:

«Τοῦ τα[πειν]οῦ [Ρωμανοῦ].

Ἦχος β'. Τὰ ἄνω ζητῶν.

α') Ἐξ ὕψους λαβὼν τὴν χάριν τὴν τοῦ πνεύματος . . .

Ἕτερον Κοντάκιον.

β') Τοῦ Πέτρου δειχθεὶς φυτεία θεοφύτευτος . . .

Ὁ οἶκος

α') Τοῦ κορυφαίου τῶν ἀποστόλων μαθητὴς χρηματίσας...
β') Ὅλος συρόμενος ἐπ' ἐδάφους αἱ τίμιαί σου σάρκες . . .
γ') Ἀγαλλομένη ἡ θρεψαμένη ἐκ παιδιόθεν σε Μάρκε . . .
δ') Τὸν ἐραστὴν τῆς θείας σοφίας καὶ ἀπόστολον πάντες . . .
ε') Ὄρθρος δειχθεὶς τῆς Ἀλεξανδρέων πρῶτος ταύτῃ κηρύττεις . . .
Ϛ') Ὑπὸ τοῦ Πνεύματος τοῦ ἁγίου τὴν ἐν τῷ Ἰορδάνῃ . . .

(Κ ῶ δ. Γ 2 8 φ. 147β Λαύρας (ἐν ᾧ αἱ τρεῖς τελευταῖαι στροφαὶ λήγουσαι εἰς τὰς λέξεις: «αἰτούμενος Μάρκε τοῦ σωθῆναι ἡμᾶς»· ἐν ᾧ καὶ Κοντάκιον ἕτερον εἰς τὸν αὐτόν ἦχον «τοῦ Πέτρου δειχθεὶς φυτεία θεοφύτευτος»). 1 0 4 1 φ. 134α Βατοπ. (ἐν ᾧ αἱ τρεῖς πρῶται στροφαὶ λήγουσαι εἰς τὰς λέξεις: «Μάρκε σοφὲ τὸ θεῖον κηρύξας Εὐαγγέλιον». Οὐδόλως ἀπίθανον δύο νὰ ὦσι διάφορα Κοντάκια ἔχοντα τὸ αὐτὸ μέλος καὶ τὸ αὐτὸ μέτρον). 1 5 6 4 Ἐθν. Βιβλ. Παρισίων (ἐν ᾧ ἡ δ' μόνον στροφή). Κοντάκια δὲ τὸ αον καὶ τὸ βον ὁμοίως καὶ

ὁ Κωδ. 3 4 1 σ. 374 τῆς αὐτῆς Βιβλ. καὶ ὁ Λαυριωτικὸς Ι 70 φ. 179α.

144) Τῇ ΚϚ'. *Βασιλέως ἐπισκόπου Ἀμασείας* Κοντάκιον, οὗ ἡ ἀκροστιχίς: «Τοῦ . . .

Ἦχος γ'. Ἡ παρθένος σήμερον.

Μεγαλεῖα πίστεως ὑπερεξαίσια σφόδρα . . .

Ὁ οἶκος

α') Τῇ σεμνῇ τοῦ Χριστοῦ ἱεραρχίᾳ διέπρεψας . . .
β') Ὁ πικρὸς καὶ δεινὸς Λικίνιος ὁ ἄθεος . . .
γ') Ὑπὸ σοῦ ἐκμαθὼν τῆς Χριστωνύμου κλήσεως . . .

(Κ ῶ δ. Γ 2 8 φ. 149α Λαύρας (ἐν ᾧ αἱ 3 στροφαί). Ἡ α' στροφὴ εἰς τοὺς Κώδ. Δ 4 5 φ. 56α Λαύρας, 1 5 6 4 φ. 62α Ἐθν. Βιβλ. Παρισίων καὶ 1 5 7 3 φ. 277α τῆς αὐτῆς Βιβλ.)

145) Τῇ Λ'. *Ἰακώβου τοῦ ἀποστόλου* Κοντάκιον, οὗ ἡ ἀκροστιχίς:

«Ὠ[δὴ Ρωμα]νο[ῦ].

Ἦχος β'. Τὰ ἄνω ζητῶν.

Φωνῆς θεϊκῆς ἀκούσας προσκαλούσης σε . . .

(Ἴδ. Μηv. ἔντυπον.)

Ὁ οἶκος

α') Ὡς ἁλιεὺς λογικῶν ἰχθύων . . .
β') Νέκρωσιν πρῶτος τῶν ἀποστόλων...
γ') Ὅτε οὖν ἔκτεινέ σε Ἡρώδης . . .

(Κ ῶ δ. Γ 2 8 φ. 149α Λαύρας. 1 0 4 1 φ. 135α Βατοπ. Ἡ α' στροφὴ καὶ ἐν τοῖς ἐντύποις Μηναίοις.)

(Ἀκολουθεῖ)

† Ο Πρ. ΛΕΟΝΤΟΠΟΛΕΩΣ ΣΩΦΡΟΝΙΟΣ ΕΥΣΤΡΑΤΙΑΔΗΣ

Παρίσιοι, Φεβρουάριος 1939.

ΒΥΖΑΝΤΙΝΑ ΕΙΚΟΝΟΓΡΑΦΙΚΑ ΓΛΥΠΤΑ

Ἀντιθέτως πρὸς τὰ ἐλεφάντινα καὶ τὰ ἐκ στεατίτου, τὰ μαρμάρινα εἰκονογραφικὰ γλυπτά, τὰ παριστάνοντα σκηνὰς ἐκ τῆς Παλαιᾶς καὶ Και-

Εἰκ. 1. Τμῆμα ἀναγλύφου τῆς εἰς τὸν Ἅδην καθόδου τοῦ Ἰησοῦ εὑρεθὲν ἐν Βερροίᾳ.

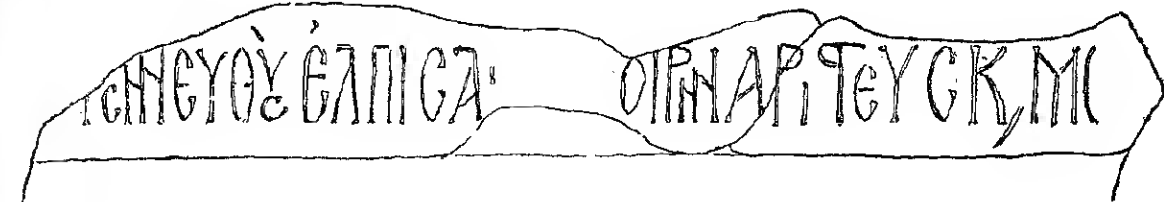
νῆς Διαθήκης ἢ μεμονωμένας μορφὰς ἱερῶν προσώπων, εἶναι ἀρκούντως σπάνια [1]. Διὰ τὸν λόγον τοῦτον ἐνομίσαμεν ὄχι ἄσκοπον τὴν ἐνταῦθα δη-

[1] Πρβ. L. Brehier, La sculpture iconographique dans les églises byzantines ἐν Bulletin de la Section historique de l'Academie roumaine, 11, 1924, 55 κ. ἑξ. Γ. Σωτηρίου, Βυζαντιναὶ ἀνάγλυφοι εἰκόνες, ἐν Recueil N. Kondakov, Prague, 1926, 125 κ. ἑξ.

μοσίευσιν δύο ἀνεκδότων τοιούτων τεμαχίων, ὧν τὸ μὲν ἓν εὑρίσκεται ἐν Μακεδονίᾳ, τὸ δὲ ἕτερον ἐν Κρήτῃ. Τὰ δύο ταῦτα γλυπτὰ εἶναι ἄξια μελέτης ὄχι μόνον διὰ τὸ εἰκονογραφικὸν ἐνδιαφέρον, τὸ ὁποῖον παρουσιάζουν, ἀλλὰ καὶ διότι διαφωτίζουσιν ἡμᾶς καὶ ἐπὶ ἄλλων ἀκόμη ζητημάτων ἀναγομένων εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς Βυζαντινῆς καὶ τῆς μετὰ τὴν Ἅλωσιν γλυπτικῆς ἐν Ἑλλάδι.

1) Τμῆμα ἀναγλύφου τῆς εἰς Ἅδην καθόδου τοῦ Ἰησοῦ. (Εἰκ. 1).

Τοῦτο φυλάσσεται νῦν εἰς τὸ Ἐπιτροπικὸν τοῦ Ναοῦ τοῦ Ἁγ. Ἀντωνίου ἐν Βεροίᾳ, ἀνευρέθη δὲ σκαπτομένου τοῦ κηπαρίου τοῦ κειμένου βορείως τοῦ Ἐπιτροπικοῦ, εἰς τὴν θέσιν τοῦ ὁποίου ἔκειτο ὁ πρὸ πολλῶν ἐτῶν ἐξαφανισθεὶς Ναὸς τῆς Θεοτόκου τῆς Πανυμνήτου [1]. Τὸ ἐν

Εἰκ. 2. Ἡ ἐπὶ τοῦ ἀναγλύφου τῆς Βεροίας ἐπιγραφή.

λόγῳ τεμάχιον ἀποτελούμενον ἐκ τριῶν θραυσμάτων τελείως προσαρμοζομένων, ἔχει ὁλικὸν μῆκος 0,42, ὕψος 0,36 καὶ πάχος 0,14.

Εἰς τὸ ἄνω μέρος ἐπὶ ἐξεχούσης ταινίας ὑπάρχουσι λείψανα ἐγχαράκτου ἐπιγραφῆς [2]. (Εἰκ. 2).

[. . Τ]Η[Ν] CΗΝ ЄΥΘΥC ЄΛΠΙCΑ[C . . . . . .] Ο ΠΡΗΝ ΑΡΙCΤЄΥC
Κ(ΑΙ) Μ[ЄΓΑC . . . .]

Κάτω τῆς ταινίας ταύτης εὑρίσκονται τρεῖς ἀνδρικαὶ μορφαί, διασω-

[1] Τὸ ὄνομα τοῦ ναοῦ τούτου σχετίζεται ἀναμφιβόλως πρὸς τὸν 24ον οἶκον τοῦ Ἀκαθίστου: «Ὦ πανύμνητε Μῆτερ . . . .» Τὸ ἐπίθετον τοῦτο τῆς Θεοτόκου ἀναγράφεται εἰς μίαν τῶν πηγῶν τῆς Ἑρμηνείας τῶν ζωγράφων: (Διονυσίου, Ἑρμηνεία τῆς ζωγραφικῆς τέχνης, ἔκδ. Ἀ. Παπαδοπούλου Κεραμέως, Πετρούπολις, 1909, 281). Εἰς τὸ Ἐπιτροπικὸν τοῦ Ἁγ. Ἀντωνιου φυλάσσεται καὶ τὸ Βυζαντινὸν χάλκινον περίαπτον τὸ ὑφ' ἡμῶν ἄλλοτε δημοσιευθὲν ἐν τῇ Ἐπετηρίδι τῆς Ἑταιρ. Βυζαντ. Σπουδῶν, 4, 1927. 257 κ. ἑξ.

[2] Τὸ τελευταῖον τμῆμα τῆς ἐπιγραφῆς ΡΙCΤЄΥC κ.λ.π. κεχαραγμένον ἐπὶ μικροῦ τεμαχίου μαρμάρου, εὑρέθη μετὰ τὴν ὑφ' ἡμῶν φωτογράφησιν τοῦ γλυπτοῦ καὶ διὰ τὸν λόγον τοῦτον δὲν ὑπάρχει εἰς τὴν ἐνταῦθα δημοσιευομένην φωτογραφίαν, φαίνεται ὅμως εἰς τὸ παρατιθέμενον σχέδιον τῆς ἐπιγραφῆς (Εἰκ. 2).

παρειὰν πρὸς δήλωσιν ἐκπλήξεως καὶ θαυμασμοῦ, εἶναι ἀρκετὰ σπανία, ἂν μὴ μοναδική, οὐδόλως ἀπαντῶσα εἰς τὰ μνημεῖα, τὰ ὁποῖα ἐγὼ τοὐλάχιστον ἔχω ὑπ' ὄψιν μου. Εἶναι ἀληθὲς ὅτι εἰς τὰς τοιχογραφίας τῆς Περιβλέπτου ἐν Μυστρᾷ [1] καὶ τῆς Μολυβοκκλησιᾶς ἐν Ἁγ. Ὄρει [2] κατὰ τὸ δεξιὸν ἄκρον τῆς συνθέσεως ὑπάρχει γενειοφόρος μορφὴ φέρουσα τὸν δάκτυλον παρὰ τὸ στόμα εἰς δήλωσιν ἐπίσης θαυμασμοῦ, ἀλλ' αὕτη, κατὰ πᾶσαν πιθανότητα, εἰκονίζει τὸν Προφ Ἰεζεκιήλ, τοῦ ὁποίου τὸ ὅραμα περὶ τῆς ἀναστάσεως τῶν ὀστῶν (Ἰεζεκ 37. 1 κ ἑξ.) σχετίζεται στενῶς πρὸς τὴν εἰς τὸν Ἅδην κάθοδον τοῦ Χριστοῦ καὶ διὰ τοῦτο ἀκριβῶς τὸ σχετικὸν κείμενον τῆς προφητείας ἀναγινώσκεται εἰς τὴν Ἐκκλησίαν κατὰ τὴν πρωΐαν τοῦ Μ. Σαββάτου [3]. Ὅτι ἡ μορφὴ αὕτη παριστᾷ μᾶλλον τὸν Ἰεζεκιὴλ πείθει ἡ παραβολὴ πρὸς τὴν περίφημον μικρογραφίαν τοῦ ὑπ' ἀριθ. 510 κώδικος τῆς Ἐθν. Βιβλιοθήκης Παρισίων, τὴν παριστάνουσαν τὸ ὅραμα τοῦτο, καὶ ὅπου ὁ Προφήτης εἰκονίζεται καθ' ὅμοιον τρόπον φέρων τὸν δάκτυλον παρὰ τὸ στόμα [4].

Ἐρχόμεθα ἤδη εἰς τὸ ζήτημα τῆς χρονολογίας τοῦ ἀναγλύφου τῆς Βεροίας.

Ἐνδείξεις τινὰς πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον θὰ ἠδύνατο νὰ παράσχῃ εἰς ἡμᾶς τὸ σχῆμα τοῦ στέμματος, τὸ ὁποῖον φέρει ἐπὶ τῆς κεφαλῆς ὁ Δαβίδ. Τὸ περιέργου μορφῆς στέμμα τοῦτο μὲ τὴν πρὸς τὰ ἄνω εὔρυνσιν αὐτοῦ, ὥστε νὰ ἔχῃ σχῆμα χωνοειδές, καὶ ἰδίως μὲ τὴν παρὰ τὴν βάσιν αὐτοῦ πλατεῖαν ζώνην, σπανιώτατα ἀνευρίσκεται εἰς τὰς ἐπὶ τῶν ἁγιογρα-

[1] G. M i l l e t, Monuments byzantins de Mistra, Faris, 1910, πίν 116. 3.

[2] G. M i l l e t, Monuments de l'Athos, I, Les peintures, Paris 1927, πίν. 154. 2.

[3] Τριῴδιον, ἔκδ. Βενετίας, 1876, 412. α.

[4] H. O m o n t, Miniatures des plus anciens manuscrits grecs de la Bibliothèque Nationale, Paris, 1929, πίν. LVIII. Προχείρως παρὰ Ch. D i e h l, Manuel d'art byzantin, 2α ἔκδ. Paris. 1925—26, II, σ 622, εἰκ. 297. Τὸ ὅραμα τοῦτο τοῦ Ἰεζεκιὴλ παρίσταται καὶ ἐπὶ ἑνὸς ἐλεφαντίνου ἀναγλύφου τοῦ Βρεττανικοῦ Μουσείου O. M. D a l t o n, Catalogue of Early Christian Antiquities . . . . of the British Museum, London, 1901, πίν. XI. 299 καὶ σ. 56. Ἐκεῖ ὅμως ὁ Dalton, ἀκολουθῶν τὴν γνώμην τοῦ Graeven, ἐθεώρησε τοῦτο ὡς παράστασιν τῆς εἰς Ἅδην καθόδου τοῦ Ἰησοῦ. Ἐπίσης κακῶς ἀνέγνωσε καὶ τὴν ἐπιγραφήν, ἥτις ὅμως εἶναι λίαν σαφής: ΤΟΤЄ Ο Χ(ΡΙCΤΟ)C ΔΗΛ ΤΟΥ ΠΡ(ΟΦΗΤΟΥ) ΗΝЄC[ΤΗ]CЄΝ ΤΑ ΟCΤΑ. Ἡ παρανόησις ἐγένετο κυρίως εἰς τὴν ἀνάγνωσιν τοῦ συμπιλήματος ΠΡ ὡς ΠΡ(ΟΔΡΟΜΟΥ), ὅπερ ἐντελῶς ἀκατανόητον, ἀντὶ τοῦ ὀρθοῦ Π(ΡΟΦΗΤΟΥ). Τὸ ἀληθὲς ὅμως θέμα τῆς παραστάσεως κατενόησεν ὁ ἴδιος ἀργότερον: O. M. D a l t o n, Byzantine Art and Archaeology, Oxford, 1911, σ. 222, εἰκ. 135. Κατὰ ταῦτα τὸ ἐν λόγῳ ἐλεφάντινον ἀνάγλυφον δέον νὰ διαγραφῇ τῶν παραδειγμάτων τῶν ἀναγραφομένων ἐν Πρακτικοῖς τῆς ἐν Ἀθήναις Χριστιανικῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας, περίοδ. Γ', τόμ Β'. 1933, 115.

φιῶν παραστάσεις τοῦ Δαβὶδ ἢ ἄλλων βασιλέων τῆς Γραφῆς. Τὸ σχῆμα τοῦτο εἶναι ἐπίσης ἄγνωστον εἰς τὰς μέχρις ἡμῶν διασωθείσας εἰκόνας τῶν Βυζαντινῶν αὐτοκρατόρων [1]. Εἶναι ἀληθὲς ὅτι εἰς παραστάσεις τοῦ Δαβὶδ καὶ τοῦ Σολομῶντος ἐπὶ μνημείων τοῦ 14ου αἰῶνος εὑρίσκομεν τὸ ἰσχυρῶς πρὸς τὰ ἄνω εὐρυνόμενον χωνοειδὲς στέμμα, ἀλλὰ χωρὶς τὴν παρὰ τὴν βάσιν αὐτοῦ πλατεῖαν ζώνην [2]. Παρὰ τὴν σπανιότητά της ὅμως ἡ μορφὴ αὕτη τοῦ στέμματος τοῦ Δαβὶδ ἐπὶ τοῦ ἀναγλύφου τῆς Βεροίας δὲν εἶναι ἀπολύτως μοναδική. Ἐντελῶς ἀνάλογον στέμμα φέρει ὁ Σολομὼν εἰς τὸ ψηφιδωτὸν τῆς Μονῆς τῆς Χώρας (Καχριὲ Τζαμὶ) ἐν Κων/πόλει [3]. (Εἰκ. 3). Τὸ ψηφιδωτὸν μάλιστα τοῦτο ἐπιτρέπει νὰ συμπληρώσωμεν τὴν ἐν τῷ ἀναγλύφῳ ἀποτριβεῖσαν τριγωνικὴν γλῶσσαν τὴν ὑπεράνω τοῦ μετώπου ὑψουμένην.

Εἰκ. 3. Ψηφιδωτὴ παράστασις τοῦ Σολομῶντος ἐν τῇ Μονῇ τῆς Χώρας.

Ἀλλὰ πολὺ ἰσχυροτέραν βάσιν, ἐφ' ἧς θὰ ἠδύνατό τις νὰ στηριχθῇ διὰ τὴν χρονολογίαν τοῦ ἀναγλύφου, παρέχει ὁ εἰκονογραφικὸς τύπος τοῦ Προδρόμου. Ἡ ἀπεικόνισις τοῦ Βαπτιστοῦ εἰς τὴν σκηνὴν τῆς εἰς τὸν Ἅδην καθόδου παρουσιάζει πολλὰς ἀνὰ τοὺς αἰῶνας μεταλλαγάς. Κατὰ τὸν 11ον αἰῶνα, ὅτε τὸ πρῶτον, ὡς εἴδομεν, ἐμφανίζεται εἰς τὴν σκηνὴν ταύτην, ὁ Πρόδρομος φέρει ἐσωτερικὸν χιτῶνα πολύπτυχον, ἡ δεξιὰ δὲ αὐτοῦ χεὶρ ἐξέρχεται τοῦ ἱματίου, τὸ ὁποῖον ἀφήνει ἀνοικτὸν σχεδὸν ὁλόκλη-

[1] Μέχρι τῆς Φραγκοκρατίας τὸ βασιλικὸν στέμμα ἦτο χαμηλὸν καὶ ἐνίοτε παρίσταται μὲ ἐλαφρὰν πρὸς τὰ ἄνω διεύρυνσιν. J. E b e r s o l t, Les arts somptuaires de Byzance, Paris, 1923, 32. Σ Λ ά μ π ρ ο υ, Λεύκωμα Βυζαντινῶν Αὐτοκρατόρων, Ἀθῆναι, 1930, πίν. 20, 22, 45, 53, 56 κλπ. Κατὰ τοὺς χρόνους τῶν Παλαιολόγων τοῦτο εἶναι ἄνω σφαιροειδές, E b e r s o l t, Ἔνθ' ἀν. 128. Λ ά μ π ρ ο ς, Ἔνθ' ἀν. πίν. 73 κ. ἑξ. Εἰς τὰς εἰκόνας τοῦ χειρογράφου τῆς Μοδένης, γενομένας κατὰ τὸν 14ον ἢ 15ον αἰῶνα, ἐκτὸς τῆς σφαιροειδοῦς μορφῆς τοῦ στέμματος τῶν Παλαιολόγων, ὑπάρχει συχνότατα καὶ ἡ εὐρυνομένη πρὸς τὰ ἄνω τοιαύτη. Βλ. ταύτας εἰς τὸ Λεύκωμα τοῦ Λάμπρου.

[2] P e t k o v i ć, Ἔνθ' ἀν. II, πίν. LIX. b. M i l l e t, Athos, πίν. 12. 4.

[3] T h. S c h m i t, Καχριὲ Τζαμί. Δελτίον τοῦ ἐν Κων/πόλει Ρωσικοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Ἰνστιτούτου, 11, 1906, Λεύκωμα, πίν. XIII. 42.

ρον τὸ στῆθος[1]. Κατὰ τὸν 12ον, παρὰ τὸν τύπον τοῦ 11ου[2], ἐμφανίζεται καὶ νέος τοιοῦτος. Ὁ ἐσωτερικὸς δηλαδὴ χιτὼν παραλείπεται καὶ τὸ ἄνω σῶμα τοῦ Βαπτιστοῦ παρίσταται ἐντελῶς γυμνόν[3]. Ὁ 13ος αἰὼν φέρει νέαν μετατροπὴν εἰς τὴν παράστασιν τοῦ Προδρόμου. Παρά τινα καθυστερημένα μνημεῖα διατηροῦντα τὴν παράδοσιν τοῦ 12ου, μὲ γυμνὸν δηλαδὴ τὸ ἄνω σῶμα[4], ὁ Βαπτιστὴς παρίσταται καὶ πάλιν φέρων ἐσωτερικὸν χιτῶνα, ὄχι ὅμως πολύπτυχον ὅπως εἰς τὰ μνημεῖα τοῦ 11ου, ἀλλὰ ἐφαρμόζοντα ἐντελῶς εἰς τὸ σῶμά του, τὸ δὲ ἱμάτιον δὲν ὑπάρχει πλέον[5]. Ο 14ος τέλος αἰὼν ἐπανέρχεται, εἰς τὰ περισσότερα τοὐλάχιστον μνημεῖα, καὶ πάλιν εἰς τὴν παράδοσιν τοῦ 11ου μὲ τὸν πολύπτυχον ἐσωτερικὸν χιτῶνα καὶ τὸ ἱμάτιον[6].

Ποῦ ὀφείλεται ἡ μεγάλη αὐτὴ ποικιλία εἰς τὴν παράστασιν τοῦ Προδρόμου ἐν τῇ σκηνῇ τῆς εἰς τὸν Ἅδην καθόδου ;

Ἡ ἐξέτασις τοῦ ζητήματος τούτου θὰ διευκολύνῃ ἡμᾶς εἰς τὴν χρονολογικὴν τοποθέτησιν τοῦ ἀναγλύφου τῆς Βεροίας.

Πολὺ πρὸ τῆς ἀποκρυσταλλώσεως εἰς τὴν ὁριστικήν της μορφὴν τῆς σκηνῆς τῆς εἰς τὸν Ἅδην καθόδου τοῦ Χριστοῦ, εἶχεν ἤδη σχηματισθῆ ἄλλος κύκλος παραστάσεων, εἰς τὰς ὁποίας τὸ πρωτεῦον πρόσωπον ἀπετέλει ὁ Πρόδρομος. Πρόκειται περὶ τῶν σκηνῶν τοῦ κηρύγματος καὶ τοῦ βίου τοῦ Βαπτιστοῦ, συμφώνως πρὸς τὴν διήγησιν τοῦ Εὐαγγελίου. Ἐκ τοῦ κύκλου τούτου, ὅστις καὶ αὐτὸς κατὰ περιόδους ὑφίστατο μεταβολάς, παρέ-

[1] Δαφνί: D i e z - D e m u s, Ἔνθ' ἀν. εἰκ. 100. Παρισιν. κῶδ. 74 : [O m o n t], Evangiles, I, πίν. 53 b, 89. Εἰς τὸ ψηφιδωτὸν τοῦ Torcello D a l t o n, Byzant. Art and Archaeol. σ. 675, εἰκ. 427 καὶ εἰς τὸ τοῦ Ἁγ Μάρκου ἐν Βενετίᾳ : O. D e m u s, Die Mosaiken von San Marco in Venedig, Baden [1935], εἰκ. 16, ὁ Πρόδρομος φέρει εἶδος μανδύου πορπουμένου πρὸ τοῦ στήθους. Ὁ τύπος οὗτος, ὅν εὑρίσκομεν ἤδη εἰς τὸν θρόνον τοῦ Μαξιμιανοῦ ἐν Ραβέννῃ, κατάγεται ἀπὸ τὴν Ἀνατολήν, ἡ ἐξέτασις ὅμως αὐτοῦ εἶναι ἔξω τοῦ ἡμετέρου θέματος.

[2] Κῶδ. Harley 1810 τοῦ Βρετταν. Μουσείου : D a l t o n, Byzant. Art and. Archaeol. σ. 254, εἰκ. 157. Κῶδ. 5 Μονῆς Ἰβήρων : Γ. Τ σ ί μ α — Π. Π α π α χ α τ ζ η δ ά κ η, Ἱστορημένα Εὐαγγέλια τῆς Μονῆς Ἰβήρων Ἁγίου Ὄρους, Ἀθῆναι, πίν. 45.

[3] Βατικανὸς κῶδ. Urbin. 2 : C. S t o r n a j o l o. Miniature delle omilie di Giacomo monaco e del Evangeliario greco Urbinate, Roma, 1910, πίν. 90. Μαρκιανὸς κῶδ. I. 8 ἐν Βενετίᾳ (ἀνέκδοτος). Παρισινὸς κῶδ: 75 (ἀνέκδοτος).

[4] Ὅμορφη ἐκκλησιὰ Αἰγίνης (1289) : Ἀρχαιολογ. Ἐφημερίς, 1931, σ. 78, εἰκ. 15.

[5] Σοπότσανι ἐν Σερβίᾳ : N. O k u n e v ἐν Byzantinoslavica, 1, 1929, εἰκ. 12 Λάτμος : T h. W i e g a n d, Milet, III. 1, Der Latmos, Berlin, 1913, πίν. IX. 4.

[6] Πρωτᾶτον : M i l l e t, Athos, πίν. 12. 4. Περίβλεπτος Μυστρᾶ : M i l l e t, M i s t r a πίν. 116.3.

λαβον τὸν τύπον τοῦ Προδρόμου, ὄχι μόνον οἱ παραστήσαντες αὐτὸν ὡς μεμονωμένην μορφήν, ἀλλὰ καὶ οἱ συνθέσαντες τὴν σκηνὴν τῆς εἰς τὸν Ἅδην καθόδου. Ὅτι τὸ πρᾶγμα ἔχει οὕτως ἀποδεικνύουν τὰ διασωθέντα μνημεῖα. Πράγματι, ὁ τύπος τοῦ Βαπτιστοῦ εἰς τὰς παραστάσεις τῆς εἰς τὸν Ἅδην καθόδου κατὰ τὸν 11ον αἰῶνα, μὲ τὸν πολύπτυχον ἐσωτερικὸν χιτῶνα καὶ τὸ ἱμάτιον, ὅπως εἰς τὸ Δαφνί, ὑπάρχει ἤδη λήγοντος τοῦ 10ου εἰς τὸ Μηνολόγιον τοῦ Βασιλείου Β', ἐν τῇ σκηνῇ τοῦ κηρύγματος τοῦ Προδρόμου[1]. Ὁ τύπος τοῦ 12ου, μὲ γυμνὸν τὸ ἄνω σῶμα, ἀπαντᾷ ἤδη τὸν 11ον[2], ὅπως ἐπίσης καὶ τὸν 12ον[3], ὄχι μόνον εἰς τὰς ἐκ τοῦ βίου τοῦ Βαπτιστοῦ σκηνάς, ἀλλὰ καὶ εἰς τὰς μεμονωμένας αὐτοῦ παραστάσεις[4]. Ὁ στενὸς χιτὼν ἄνευ τοῦ ἱματίου, τὸν ὁποῖον φέρει ὁ Πρόδρομος κατὰ τὸν 13ον αἰῶνα, ἀπαντᾷ ἤδη τὸν 12ον[5]. Ὁ ἐζωσμένος αὐτὸς χιτών, ὁ ὁποῖος εἰς τὸ χειρόγραφον τοῦ Λένινγραδ φαίνεται ἀκόμη ἐξ ὑφάσματος, οὐδὲν ἄλλο εἶναι παρὰ τὸ ὑπὸ τῶν Εὐαγγελιστῶν (Ματθ. 3. 4. Μάρκ. 1. 6) μαρτυρούμενον ἔνδυμα ἀπὸ τριχῶν καμήλου, τὸ ὁποῖον ἐκόμισεν εἰς Κων/πολιν ὁ Νικηφόρος Φωκᾶς, διασῷζον ἀκόμη περὶ τὸν τράχηλον τὰ ἴχνη αἱμάτων[6]. Τοῦτο βλέπομεν ἤδη ἀποτελούμενον ἐκ τριχῶν κατὰ τὸν 13ον αἰῶνα εἰς τὰς τοιχογραφίας τῆς Σοπότσανι ἐν Σερβίᾳ, ὄχι μόνον εἰς τὴν σκηνὴν τῆς εἰς τὸν Ἅδην καθόδου[7], ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν μεμονωμένην μορφὴν τοῦ Προδρόμου[8]. Ὁ ρεαλιστικὸς οὗτος τύπος τοῦ Προδρόμου ἐξακολουθεῖ εἰς τὰς σκηνὰς ἐκ τοῦ βίου αὐτοῦ καὶ εἰς ὀλίγα μνημεῖα τοῦ 14ου αἰῶνος[9]. Ἡ ἑλληνιστικὴ ὅμως ἀντίληψις ἡ ἐμπνέουσα τὰ πλεῖστα τῶν ζωγραφικῶν μνημείων τοῦ 14ου αἰῶνος δὲν ἦτο φαίνεται δυνατὸν ν' ἀνεχθῆ τὸν ὠμῶς ρεαλιστικὸν τύπον τοῦ Προδρόμου μὲ μόνον τὸ ἐκ τριχῶν καμήλου ἔνδυμα εἰς τὰς ἐκ τοῦ βίου αὐτοῦ παραστά-

[1] Il Menologio di Basilio II. (Codices e Vaticanis selecti, VIII) Torino 1907, πίν. 300.

[2] Κῶδ. Παρισιν. 74 : [O m o n t]. Evengiles, I, πίν 58, II, πίν. 98, 99 κ. ἄ.

[3] Κῶδ. Παρισιν. 64 : O m o n t, Miniatures des plus anciens manuscr. grecs, πίν. LXXXV. 4, LXXXVI. 3.

[4] 11ος αἰών : Κῶδ. Παρισιν. 74 : [O m o n t], Evangiles, I, πίν. 57, 12ος αἰών: Cappella Palatina ἐν Παλέρμῳ : D i e h l, Manuel, II, σ. 554, εἰκ. 263.

[5] Κῶδ. 305 τῆς Βιβλιοθ. τοῦ Λένινγραδ : G. M i l l e t, Recherches sur l'iconographie de l'Evangile, Paris 1916, εἰκ. 156 ἔναντι σελ. 188.

[6] M. Γ ε δ ε ώ ν, Βυζαντινὸν Ἑορτολόγιον, Κων)πολις, 1899, 77 β.

[7] Βλ. ἀνωτ. σ 262 σημ. 5.

[8] O k u n e v, Ἔνθ. ἀν. εἰκ. 16.

[9] Κῶδ. Παρισιν. 543 : O m o n t, Miniatures, πίν. CXXIII. 1—2. Προχείρως παρὰ M i l l e t, Iconogr. de l'Evangile, εἰκ, 167—8 ἔναντι σελ. 196.

σεις. Οὕτως ὁ Πανσέληνος εἰς τὸ Πρωτᾶτον [1] καὶ οἱ ζωγράφοι τῶν Σερβικῶν ἐκκλησιῶν [2] προσθέτουν ὑπεράνω τοῦ τριχίνου χιτῶνος καὶ πολύπτυχον ἑλληνιστικῆς ὅλως ἀντιλήψεως ἱμάτιον. Ὁ τύπος οὗτος παρίσταται ἤδη κατὰ τὸν 14ον αἰῶνα καὶ εἰς τὰς μεμονωμένας εἰκόνας τοῦ Βαπτιστοῦ [3], εἶναι δὲ καὶ ὁ ἐπικρατήσας κατὰ τοὺς μετὰ τὴν Ἅλωσιν χρόνους πολλάκις μὲ τὴν προσθήκην εἰς αὐτὸν και πτερύγων [4].

Οὕτω διὰ τῆς τελευταίας ταύτης μορφῆς φθάνομεν ἀκριβῶς εἰς τὸν τύπον τὸν ὁποῖον ἔχει ὁ Πρόδρομος εἰς τὸ ἀπασχολοῦν ἡμᾶς ἀνάγλυφον τῆς Βεροίας. Ἀλλὰ πρὸς ἐπιβεβαίωσιν τῶν ἀνωτέρω θὰ ἔπρεπεν ὁ τύπος οὗτος μὲ τὸν ἐσωτερικὸν στενὸν χιτῶνα καὶ τὸ ἱμάτιον νὰ εὑρίσκεται καὶ εἰς τὴν σκηνὴν τῆς εἰς τὸν Ἅδην καθόδου, ὅπως εἰς τὸ ἀνάγλυφον τῆς Βεροίας. Εὐτυχῶς τοιοῦτο παράδειγμα ὑπάρχει. Εἶναι ἡ καὶ ἀνωτέρω μνημονευθεῖσα τοιχογραφία τοῦ Πέτς ἐν Σερβίᾳ, ἀνήκουσα εἰς τὸ πρῶτον ἥμισυ τοῦ 14ου αἰῶνος. [5]. (Εἰκ. 4). Ἐν αὐτῇ ὁ Βαπτιστής, ζωηρῶς συνομιλῶν μὲ τὸν Ἡσαΐαν, συμφώνως πρὸς τὴν ἀπόκρυφον διήγησιν τοῦ Νικοδήμου, ἔχει τὸ ἴδιον ἀκριβῶς ἔνδυμα, τὸ ὁποῖον καὶ εἰς τὸ ἀνάγλυφον τῆς Βεροίας, ὡς καὶ τὴν ἰδίαν περίπου κίνησιν.

Οὕτω τὸ στέμμα τοῦ Δαβὶδ ἐπὶ τοῦ ὑπὸ μελέτην ἀναγλύφου καὶ ἡ εἰκονογραφία τοῦ Προδρόμου φέρουσιν ἡμᾶς εἰς τὸν 14ον αἰῶνα.

Ἀνάγκη ἤδη νὰ ἐξετάσωμεν κατὰ πόσον τὸν συμπέρασμα τοῦτο εὐοδοῦται ἀπὸ τὴν τεχνοτροπίαν τοῦ ἀναγλύφου.

Βεβαίως περὶ πλαστικότητος τοῦ ἀναγλύφου δὲν δύναται νὰ γίνῃ λόγος. Ἡ ὅλη παράστασις, ἐνθυμίζουσα ζωηρῶς τὰ ξυλόγλυπτα ἔργα, εὑρίσκεται ἐπὶ ἑνὸς σχεδὸν μόνου ἐπιπέδου ἐξέχοντος τοῦ βάθους. Ἡ κόμη καὶ τὸ γένειον δηλοῦνται ἀποκλειστικῶς καὶ μόνον διὰ παραλλήλων ἐγχαράκτων γραμμῶν. Αἱ πτυχαὶ τῶν ἐνδυμάτων ἔχουσιν ἐκτελεσθῆ κα-

[1] Millet, Athos, πίν. 11. 2.

[2] Ντέτσανι: Petkovic', Ἔνθ. ἀν. I, πίν. 111 α. Λέσνοβο: Petkovic', πίν. 130 b

[3] Πρωτᾶτον: Γ. Τσίμα—Π. Παπαχατζηδάκη, Τοιχογραφίαι Πρωτάτου Ἁγ. Ὄρους, Ἀθῆναι, πίν. 52. Ὁμοίου τύπου εἶναι καὶ τὸ ἐν Ἄρτῃ ἀνάγλυφον: Ἀρχεῖον τῶν Βυζαντινῶν μνημείων τῆς Ἑλλάδος, 2, 1936, σ. 170, εἰκ. 18. ὅπου τὸ λεγόμενον ὑπὸ τοῦ κ. Ἀ. Ὀρλάνδου, ὅτι τοῦτο εἶναι ἔργον τεχνίτου καταγομένου ἐξ Ἰταλίας, ὡς ἐξάγεται ἀπὸ τὸν τρόπον διατάξεως τῶν πτυχῶν, ὅστις ἰδιάζει εἰς ρωμανικὰ ἔργα τῆς Γαλλίας καὶ τῆς Κάτω Ἰταλίας, οὐδόλως εὐσταθεῖ. Τὸ ἀνάγλυφον τῆς Ἄρτης οὐδεμίαν οὐδὲ πόρρωθεν ἀναλογίαν παρουσιάζει πρὸς τὴν Ρωμανικὴν γλυκτικήν, ἐνῷ ἀπεναντίας σχετίζεται στενῶς πρὸς τὰ Βυζαντινὰ εἰκονογραφικὰ γλυπτὰ καὶ τὴν ζωγραφικὴν τοῦ 13ου καὶ 14ου αἰῶνος.

[4] Διὰ τὴν ἐξέλιξιν τοῦ τύπου βλ. Α. Ξυγγοπούλου, Κατάλογος τῶν εἰκόνων τοῦ Μουσείου Μπενάκη. Ἀθῆναι, 1936, 67 κ. ἑξ.

[5] Petkovic', Ἔνθ' ἀν. I, πίν. 67. α.

τὰ δύο τρόπους. Ἢ εἶναι δηλαδὴ ἁπλῶς ἐγχάρακτοι (Δαβίδ), ἢ δηλοῦνται ἐνιαχοῦ, ὅπως εἰς τὸ ἱμάτιον τοῦ Προδρόμου, διὰ τῶν γωνιῶν τὰς ὁποίας σχηματίζουσι τὰ ἐπαλλήλως καὶ κλιμακηδὸν διατεταγμένα τμήματα τοῦ μεταξὺ τῶν πτυχῶν ἐνδύματος. Ἡ τοιαύτη σχηματικὴ καὶ σχεδὸν συνθηματικὴ δήλωσις τοῦ ὄγκου μακρὰν βεβαίως ἀπέχει ἀπὸ τὰ ὡραῖα πλαστικὰ ἀνάγλυφα τοῦ 13ου καὶ 14ου αἰῶνος, ὅπως τὰ ἐν τῇ Μονῇ Βλαχερνῶν παρὰ τὴν Ἄρταν καὶ τὰ τῆς Μονῆς τῆς Χώρας (Καχριὲ Τζαμὶ) ἐν Κων/πόλει, ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ὁποίων γίνεται κυρίως λόγος περὶ ἀναγεννήσεως τῆς πλαστικότητος ἐν τῇ γλυπτικῇ κατὰ τοὺς χρόνους τῶν Παλαιολόγων [1]. Ἐν τούτοις ὡρισμένας λεπτομερείας τῆς τεχνικῆς τοῦ ἀναγλύφου τῆς Βεροίας τὰς εὑρίσκομεν καὶ εἰς τὰ καλλίτερα γλυπτικὰ ἔργα τῶν χρόνων τῶν Παλαιολόγων. Ἡ αὐστηρῶς γραμμικὴ ἀπόδοσις τῶν πτυχῶν, ἐπὶ παραδείγματι, ἀνευρίσκεται εἰς τὸν Ἀρχάγγελον Μιχαὴλ τοῦ ἑνὸς τῶν τόξων τῶν ἀποτελούντων ἄλλοτε τὸ Κιβώριον τοῦ Μιχαὴλ Τορνίκη εἰς τὴν Μ. τῆς Χώρας [2]. Βεβαίως τὴν ἐντύπωσιν τῆς σκληρᾶς γραμμικότητος καθιστῶσιν εἰς τὸ τόξον τῆς Μ. τῆς Χώρας ὀλιγώτερον αἰσθητὴν ἡ κομψότης καὶ τὸ ἀκριβὲς σχέδιον, τὰ ὁποῖα δὲν ὑπάρχουν εἰς τὸ ἀνάγλυφον τῆς Βεροίας ὅπου ἡ ἔλλειψις ἀκριβῶς τῶν στοιχείων τούτων καθιστᾷ φανερὰν τὴν ἀδυναμίαν τοῦ ἐκτελέσαντος αὐτὸ τεχνίτου.

Εἰκ. 4. Ὁ Πρόδρομος ἐν τῇ σκηνῇ τῆς Ἀναστάσεως εἰς τὴν τοιχογραφίαν τοῦ Πέτς.

Ὡς ἀνωτέρω εἴπομεν, ἡ ὅλη τεχνικὴ τοῦ ἀναγλύφου τῆς Βεροίας ἐνθυμίζει ζωηρῶς τὰ ξυλόγλυπτα ἔργα. Περὶ τούτου πείθει ἡ σύγκρισις

[1] Βλ. τὴν σχετικὴν βιβλιογραφίαν ἐν Ἐπετηρίδι τῆς Ἑταιρ. Βυζαντ. Σπουδῶν, 2. 1925, 121.

[2] Schmit, Ἔνθ' ἀν. Λεύκωμα, πίν. LXXXIV (ἀριστερά). Προχείρως παρὰ Dalton, Byzant. Art. and Archaeol. σ. 163, εἰκ. 94.

αὐτοῦ πρὸς τὴν γνωστὴν ξυλόγλυπτον θύραν τοῦ ναοῦ τοῦ Ἁγ. Νικολάου ἐν Ἀχρίδι, ἔργου τοῦ 14ου αἰῶνος [1]. Ἡ πτύχωσις τῶν ἐνδυμάτων τῶν ἐπὶ τῆς θύρας ταύτης εἰκονιζομένων ἐφίππων στρατιωτικῶν Ἁγίων παρουσιάζει πράγματι πολλὰς ἀναλογίας πρὸς τὸ ἀπασχολοῦν ἡμᾶς ἀνάγλυφον.

Ὑπάρχει ὅμως μία ὁμὰς γλυπτῶν, πρὸς τὰ ὁποῖα θὰ ἠδυνάμεθα νὰ παραβάλωμεν ἀσφαλῶς τὸ τεμάχιον της Βεροίας. Εἶναι ταῦτα τὰ ἐν τῷ Βυζαντινῷ Μουσείῳ Ἀθηνῶν τρία τόξα καὶ τὸ ἀνάγλυφον τῆς Γεννήσεως, περὶ τῶν ὁποίων πολὺς μέχρι τοῦδε ἔχει γίνει λόγος [2]. Εἰς τὰς μορφὰς τῶν ἀναγλύφων τούτων θὰ εὕρωμεν περισσοτέρας τῆς μιᾶς ἀναλογίας πρὸς τὸ ἀπασχολοῦν ἡμᾶς γλυπτόν. Ὁ τρόπος ἀποδόσεως τῆς κόμης καὶ τοῦ γενείου τοῦ Βαπτιστοῦ καὶ τοῦ Ἡσαΐου ἐπὶ τοῦ ἀναγλύφου τῆς Βεροίας εἶναι λίαν ἀνάλογος πρὸς τὴν ἐπὶ τοῦ τόξου Γ΄ διασῳζομένην κεφαλὴν τοῦ Προδρόμου [3]. Ὅσον ἀφορᾷ ἐξ ἄλλου εἰς τὰς πτυχώσεις, ὁ μετὰ προσοχῆς παραβάλλων τὸ ἀπασχολοῦν ἡμᾶς ἀνάγλυφον πρὸς τὰ γλυπτὰ ταῦτα τοῦ Βυζαντινοῦ Μουσείου δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ μὴ παρατηρήσῃ ὅτι τὸ αὐτὸ πνεῦμα διέπει τὴν ἐν γένει ἐκτέλεσιν αὐτῶν, παρὰ τὰς ἐπὶ μέρους διαφοράς, αἱ ὁποῖαι εἰς τὰ γλυπτὰ τοῦ Βυζαντινοῦ Μουσείου προέρχονται ἀπὸ τὸ φραγκικὸν ἐργαστήριον, ἐξ οὗ ταῦτα κατάγονται. Τέλος ὑπάρχει καὶ ἄλλος ἀκόμη σύνδεσμος μεταξὺ τῶν γλυπτῶν τούτων καὶ τοῦ τεμαχίου τῆς Βεροίας, ἡ ὁμοιότης τῶν γραμμάτων τῆς ἐπιγραφῆς αὐτοῦ πρὸς τὰς ἐπὶ ἐκείνων εὑρισκομένας. Τὸ ἐπίμηκες, ἡ λεπτότης καὶ ὁ ὅλος ἐν γένει χαρακτὴρ αὐτῶν εὑρίσκεται ἐν πλήρει ἀναλογίᾳ πρὸς τὰς ἐπὶ τῶν γλυπτῶν τοῦ Βυζαντινοῦ Μουσείου ἐπιγραφάς.

Πᾶσαι αἱ ἀνωτέρω παρατηρήσεις ἄγουσιν ἡμᾶς οὕτως εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι τὸ ἀνάγλυφον τῆς Βεροίας εἶναι ἔργον τοῦ 14ου αἰῶνος καὶ πιθανώτατα τοῦ πρώτου αὐτοῦ ἡμίσεος.

Ὑπολείπεται ἤδη νὰ προσθέσωμεν ὀλίγας λέξεις περὶ τοῦ ἀρχικοῦ προορισμοῦ τοῦ ἀναγλύφου. Ἐπὶ τοῦ ζητήματος τούτου εἰκασίας μόνον εἶναι δυνατὸν νὰ ἐκφέρωμεν, ὡς ἐκ τοῦ μικροῦ ἀριθμοῦ τῶν μέχρις ἡμῶν διασωθέντων εἰκονογραφικῶν λιθίνων ἀναγλύφων, τῶν ὁποίων δυστυχῶς οὐδὲ ἓν εὑρίσκεται εἰς τὴν ἀρχικὴν αὐτοῦ θέσιν.

Ὁ Brehier, ἔχων τὸ δεδομένον, ὅτι πολλὰ τοιαῦτα ἀνάγλυφα εἰκονί-

[1] N. Kondakov, Μακεδονία (ρωσ), Πετρούπολις, 1909, πίν. III. Καλλίστη ἀπεικόνισις καὶ παρὰ B. Filow, Die altbulgarische Kunst, Bern, 1919. πίν. XXXIV.

[2] Βλ. Ἀ. Ξυγγόπουλον Ἐν Ἀρχαιολ. Ἐφημερ. 1931, 69 κ. ἑξ. ὅπου πᾶσα ἡ προγενεστέρα βιβλιογραφία.

[3] Ἀρχαιολ. Ἐφημ. ἔνθ' ἀν. σ. 75, εἰκ. 14 (Ἐκ τυπογραφικοῦ λάθους φέρει τὸν ἀριθ. 13).

ζουσι μεμονωμένας σκηνὰς ἐκ τοῦ Δωδεκαόρτου (Γέννησιν, Βάπτισιν, Ἔγερσιν τοῦ Λαζάρου κλπ.) ἐξέφερε τὴν εἰκασίαν ὅτι πιθανῶς σειραὶ τοιούτων ἀναγλύφων μὲ τὰς δώδεκα μεγάλας ἑορτὰς εὑρίσκοντο εἰς τὰ Τέμπλα τῶν ἐκκλησιῶν [1]. Ὁ παραδοχὴ ἐν τούτοις μιᾶς τοιαύτης εἰκασίας θὰ ἦτο πολὺ δύσκολος, ὄχι μόνον διότι ἐσώθησαν μέχρις ἡμῶν καὶ εἰκονογραφικὰ ἀνάγλυφα τῶν ὁποίων τὰ θέματα εἶναι ἄσχετα πρὸς τὸ Δωδεκάορτον καὶ ἀνάγονται κατὰ τὸ πλεῖστον εἰς τὴν Π. Διαθήκην [2], ἀλλὰ καὶ δι' ἄλλον ἀκόμη λόγον. Βεβαίως εἶναι ἀληθὲς ὅτι ἀπὸ τῶν μετὰ τὴν Ἅλωσιν χρόνων τίθεται εἰς τὸ ἄνω μέρος τῶν ξυλογλύπτων Τέμπλων σειρὰ εἰκόνων τοῦ Δωδεκαόρτου, δὲν γνωρίζομεν ὅμως, ἂν ἡ μέχρι σήμερον ἀκόμη διασῳζομένη συνήθεια αὕτη συνεχίζει παράδοσιν Βυζαντινήν, οὔτε εἶναι γνωστόν, ἂν εἰς τὸ ἄνω μέρος τῶν μαρμαρίνων Τέμπλων κατὰ τοὺς Βυζαντινοὺς χρόνους ὑπῆρχον εἰκόνες τοῦ Δωδεκαόρτου ἐζωγραφημέναι ἢ γλυπταί. Τοῦτο ἄλλωστε θὰ ἠδύνατο νὰ θεωρηθῇ μᾶλλον ἀπίθανον δεδομένου ὅτι ἐπὶ τῶν Βυζαντινῶν Τέμπλων, καθ' ὅσον τοὐλάχιστον μέχρι τοῦδε γνωρίζομεν, δὲν ὑπῆρχον οὐδὲ αἱ μεγάλαι δεσποτικαὶ εἰκόνες, τὰς ὁποίας ἀντικαθίστων, ὡς γνωστόν, αἱ ἐπὶ τῶν παραστάδων τοῦ Τέμπλου δύο εἰκόνες τοῦ Ἰησοῦ καὶ τῆς Θεοτόκου [3].

Ἡ ἐπὶ τοῦ ἀναγλύφου τῆς Βεροίας παράστασις τῆς εἰς τὸν Ἅδην καθόδου τοῦ Ἰησοῦ ἀνήκει πράγματι εἰς τὴν σειρὰν τοῦ Δωδεκαόρτου, ἀλλὰ τοῦτο δὲν εἶναι λόγος νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι εὑρίσκετο εἰς τὸ Τέμπλον ναοῦ, ἐφ' ὅσον, ὡς εἴδομεν, οὐδὲν ἀνάλογον παράδειγμα εἶναι μέχρι τοῦδε ἀσφαλῶς γνωστόν.

Ἡ παράστασις αὕτη τῆς εἰς τὸν Ἅδην καθόδου τοῦ Ἰησοῦ φέρει καὶ πάλιν ἡμᾶς πρὸς τὴν ὑπόθεσιν, ἣν καὶ ἄλλοτε διετυπώσαμεν σχετικῶς πρὸς τὰ δύο ἐκ τῶν τόξων τοῦ Βυζαντινοῦ Μουσείου Ἀθηνῶν, ἐπὶ τῶν ὁποίων ἐπίσης εἰκονίζεται ἡ σκηνὴ αὕτη, ὅτι δηλαδὴ ταῦτα ἀπετέλουν τὰς δύο συνεχομένας πλευρὰς κιβωρίου εὑρισκομένου ὑπεράνω τάφου [4]. Τὴν εἰκασίαν ἡμῶν ἐκείνην ἐστήριζε καὶ ἡ ἐν τῇ Νεκρωσίμῳ ἀκολουθίᾳ μνεία τῆς καθόδου τοῦ Σωτῆρος εἰς τὸν Ἅδην, κυρίως ὅμως ἡ ἀπὸ τοῦ ἔτους 1531 ἐπιτύμβιος πλὰξ ἐν τῷ χωρίῳ Σκουλούφια τῆς Κρήτης, ἐπὶ τῆς ὁποίας εἰκονίζονται ἐν ἀναγλύφῳ τὸ προ-

[1] Brehier, La sculpture iconographique, Ἔνθ. ἀν' 70.

[2] Ἀπαρίθμησις παρὰ Brehier, Ἔνθ' ἀν. 66 κ. ἑξ.

[3] Πρβ. τὸ Τέμπλον τοῦ Νέρεζι πλησίον τῶν Σκοπίων παρὰ G. Boskovic' ἐν Seminarium Kondakovianum, 6, 1933, σ. 157, εἰκ. 1. Ἐπίσης τὸ τῆς Πόρτας Παναγιᾶς παρὰ τὰ Τρίκκαλα ἐν Ἀρχείῳ τῶν Βυζαντινῶν μνημείων τῆς Ἑλλάδος, 1, 1935, σ. 25, εἰκ. 14 καὶ ἄλλα.

[4] Ἀρχαιολ. Ἐφημ. Ἔνθ' ἀν. 80 καὶ ἑξ.

πατορικὸν ἁμάρτημα, ἡ Σταύρωσις καὶ ἡ εἰς τὸν Ἅδην κάθοδος τοῦ Ἰησοῦ[1]. Ἐπανερχόμενοι λοιπὸν καὶ πάλιν εἰς τὴν εἰκασίαν ἐκείνην, καταλήγομεν εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι καὶ τὸ νῦν ἐρχόμενον εἰς φῶς ἀνάγλυφον τῆς Βεροίας δὲν εἶναι ἀπίθανον νὰ ἐκόσμει τάφον. Τὴν γνώμην ταύτην ἐνισχύει ὁπωσδήποτε καὶ ἡ ἐπὶ τοῦ ἀναγλύφου, δυστυχῶς λίαν ἐλλιπής, ἐπιγραφή. Ἀπὸ τὰς ὀλίγας διασωθείσας λέξεις της δύναται ἴσως νὰ ἐξαχθῇ ὅτι πρόκειται περὶ ἐπιτυμβίου ἐπιγράμματος, τοῦ ὁποίου τὸ ὕφος ἐνθυμίζει κάπως τὸ ὡραῖον ἐκεῖνο πλῆρες μελαγχολίας ἐπιτύμβιον τοῦ μοναχοῦ Θεοδοσίου ἐν τῇ Μονῇ τοῦ Ὁσίου Λουκᾶ[2].

2) Κορμὸς ἀγάλματος τοῦ Ἁγίου Ὀνουφρίου. (Εἰκ. 5).

Τὸ γλυπτόν, τὸ ὁποῖον πρόκειται νῦν ν' ἀπασχολήσῃ ἡμᾶς, εὑρίσκεται εἰς τὸ Μουσεῖον Ἡρακλείου ἐν Κρήτῃ[3]. Κατὰ τὸ Εὑρετήριον τοῦ Μουσείου, προέρχεται ἐκ τῆς περιφερείας Ἡρακλείου, ἄγνωστον ὅμως ἐκ ποίου ἀκριβῶς μέρους. Εἶναι γεγλυμμένον λίαν ἐπιμελῶς ἐπὶ λεπτοκόκκου ἀσβεστολίθου καὶ ἔχει ἐν τῇ νῦν αὐτοῦ καταστάσει ὕψος 0,24.

Διασῴζεται μόνον ὁ γυμνὸς κορμὸς τοῦ Ἁγίου, ἀπὸ τοῦ κάτω μέρους τοῦ στήθους μέχρι περίπου τῶν μηρῶν. Καθ' ὅλον τὸ ὕψος τῆς ἐμπροσθίας ὄψεως διήκει ἡ μακρὰ γενειάς, τῆς ὁποίας αἱ τρίχες ἔχουσιν ἐπιμελῶς δηλωθῆ διὰ λεπτῶν παραλλήλων χαραγῶν κατερχομένων κυματοειδῶς. Ἡ ὀσφὺς αὐτοῦ περιβάλλεται ὑπὸ ρυθμικῶς διατεταγμένων κλάδων μετὰ μικρῶν ὀξέων φύλλων. (Πρβ. καὶ εἰκ. 11). Κατὰ τὸν δεξιὸν γόμφον κρέμαται ἀνοικὸν εἱλητάριον μὲ τὴν ἑξῆς ἐπιγραφήν: (Εἰκ. 6).

[ΓΥΜΝΟC] | ΤΩ ΑΝ | ΑΠΛΑCΑΝ | ΤΙ ΠΑΡΙCΤΑ | ΜΑΙ ΟΤΙ
Α | ΦΕΙΛΕ ΜΟΥ | ΑΙCΧΥΝΗC | ΠΑCΗ[C] ΤΟ | ΟΝΕΙΔΟC

Ἡ ὀπισθία ὄψις τοῦ κορμοῦ εἶναι ἀνεπεξέργαστος, (Εἰκ. 7) ἐξ οὗ δύναταί τις νὰ συμπεράνῃ ὅτι τοῦτο εὑρίσκετο ἐντὸς κόγχης ἢ ἔμπροσθεν τοίχου, οὕτως ὥστε τὸ ὄπισθεν αὐτοῦ μέρος νὰ μὴ εἶναι ὁρατόν. Εἰς τὴν δεξιὰν πλευράν, ὄπισθεν τοῦ ἄνω ἄκρου τοῦ εἱληταρίου, ὑπάρχει ἐπιμήκης ἐγκαρσία ἐγκοπὴ χρησιμεύουσα πιθανώτατα διὰ τὴν ἔνθεσιν ἑτέρου

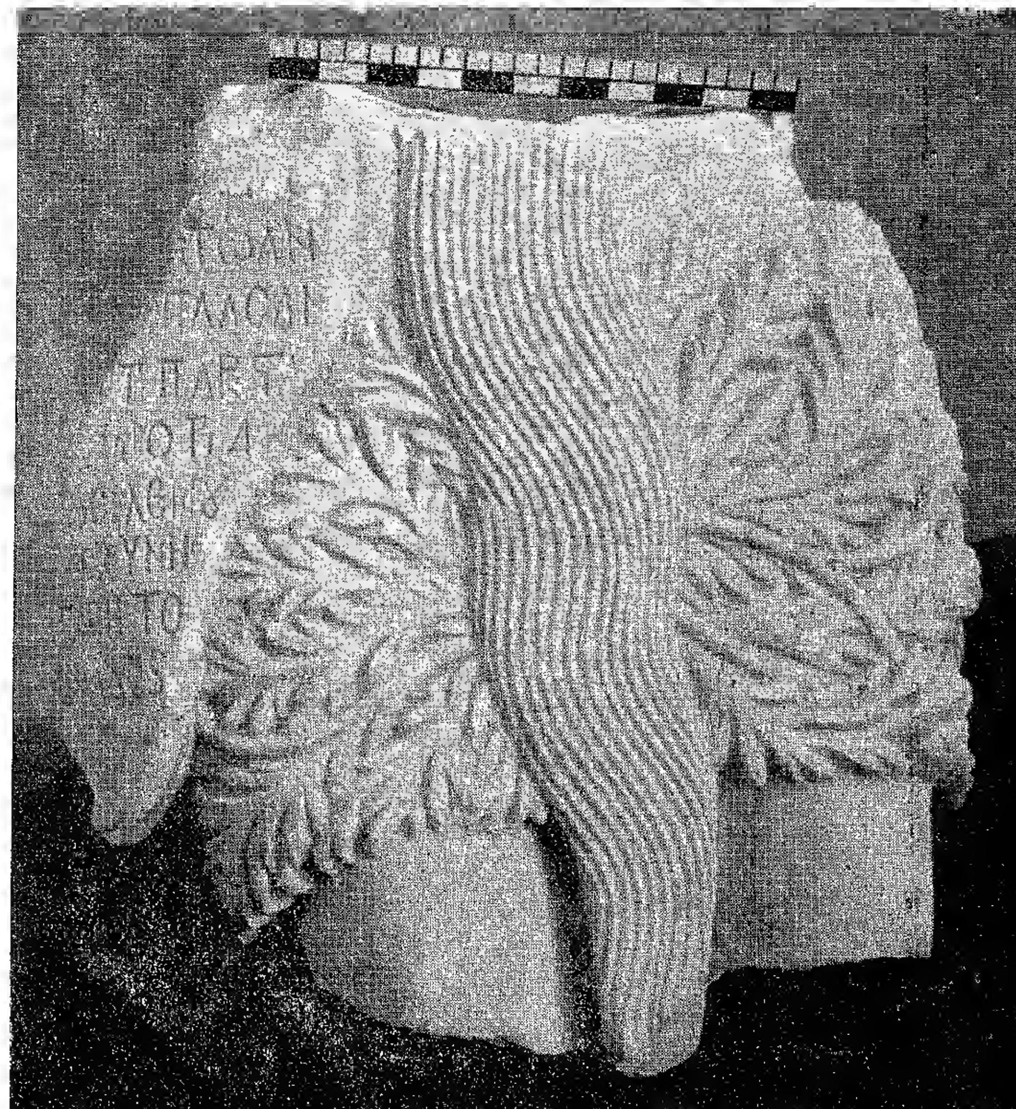
---

1 Ἀρχαιολογ. Ἐφημ. Ἔνθ' ἀν. σ. 81, εἰκ. 17.

2 Γ. Σωτηρίου ἐν Ἀρχαιολ. Δελτίῳ, 6, 1920—21, Παράρτημα, 181 κ. ἑξ.

3 Τὸν ἐν Ἡρακλείῳ Ἔφορον Ἀρχαιοτήτων κ. Ν. Πλάτωνα αἰσθάνομαι τὸ καθῆκον νὰ εὐχαριστήσω καὶ ἀπὸ τῆς θέσεως ταύτης θερμότατα διὰ τὴν προθυμίαν μεθ' ἧς μοὶ ἐπέτρεψε καί μοι διηυκόλυνε τὴν μελέτην καὶ φωτογράφησιν τοῦ γλυπτοῦ τούτου.

τεμαχίου μαρμάρου. (Εἰκ. 6, 7). Ἰδέαν σαφεστάτην τῆς ἀρχικῆς μορφῆς τοῦ ἀγάλματος παρέχει εὐτυχῶς εἰς ἡμᾶς μία εἰκὼν τοῦ Ἁγ. Ὀνουφρίου εὑρισκομένη εἰς τὸ Μουσεῖον Δ. Λοβέρδου. (Εἰκ. 8). Συμφώνως πρὸς ταύτην, ὁ Ἅγιος παρίστατο ὄρθιος μὲ γυμνὸν τὸ σῶμα, φέρων μόνον κλάδους περὶ τὴν ὀσφύν, καὶ μὲ μακρότατον γένειον φθάνον ὀλίγον κάτω τῶν γο-

Εἰκ. 5. Κορμὸς ἀγάλματος τοῦ Ἁγ. Ὀνουφρίου ἐν τῷ Μουσείῳ Ἡρακλείου Κρήτης.

νάτων. Τὰς χεῖρας εἶχεν ἐσταυρωμένας ἐπὶ τοῦ στήθους καὶ ἐκράτει διὰ τῆς ἀριστερᾶς τὸ παρὰ τὸν δεξιὸν αὐτοῦ γόμφον κρεμάμενον εἱλητάριον, τὸ ὁποῖον φέρει καὶ ἐπὶ τῆς εἰκόνος τοῦ Μουσείου Λομβέρδου τὸ αὐτὸ ἀκριβῶς ἐπίγραμμα, ἐπὶ τῇ βάσει δὲ τούτου ἠδυνήθημεν νὰ συμπληρώσωμεν μετ' ἀσφαλείας τὸν ἐπὶ τοῦ ἐξεταζομένου ἀγάλματος ἐλλείποντα πρῶτον στίχον αὐτοῦ. Ἡ εἰκὼν τέλος αὕτη δύναται νὰ ἐξηγήσῃ καὶ τὴν κατὰ τὸ δεξιὸν μέρος τοῦ ἀγάλματος, ὄπισθεν τοῦ εἱληταρίου, ὁριζον-

τίαν ἐγκοπήν, περὶ ἧς ἀνωτέρω ἐγένετο λόγος. Φαίνεται, δηλαδὴ ὅτι ἡ δεξιὰ χεὶρ τοῦ ἀγάλματος ἦτο ἐκ χωριστοῦ τεμαχίου λίθου, τὸ ὁποῖον θὰ προσηρμόζετο ἐντὸς τῆς ἐγκοπῆς ταύτης.

Εἰκ. 6. Κορμὸς τοῦ Ἁγ. Ὀνουφρίου: Τὸ εἰλητάριον.

Ὁ εἰκονογραφικὸς τύπος τοῦ Ἁγ. Ὀνουφρίου περιγράφεται ἐναργέστατα εἰς τὸν βίον αὐτοῦ, ὅπου ὁ Ἀββᾶς Παφνούτιος, ὁ διηγούμενος τὰ κατ' αὐτόν, λέγει ὅτι ἦτο «*ἄνθρωπος φοβερὸς τὴν θέαν, γυμνὸς τὸ σῶμα καὶ μαλλᾶτος* (τριχωτὸς) *ὅλος, σκεπόμενος ὡσὰν ζῷον ἄγριον μὲ τὰς τρίχας του· εἰς δὲ τὸ μέσον ἦτον περιεζωσμένος μὲ βλαστάρια δένδρων*[1]».

[1] Ἀγαπίου, Ἐκλόγιον, ἔκδ. Βενετίας, 1799, 276. Κ. Δουκάκη, Μέγας Συναξαριστής, Ἰούνιος, 100.

Τὸν τύπον τοῦτον ἀπέδωκεν ἀρκετὰ πιστῶς ἡ τέχνη, μὲ πολλὰς ὅμως παραλλαγὰς ὡς πρὸς τὴν στάσιν, καὶ ἰδίᾳ ὡς πρὸς τὴν θέσιν τῶν χειρῶν.

Εἰς μίαν τοιχογραφίαν τῆς Καππαδοκίας[1] ἀπροσδιορίστου ἐποχῆς,

Εἰκ. 7. Κορμὸς τοῦ Ἁγ. Ὀνουφρίου. Πλαγία ὄψις.

ἀλλὰ πάντως ὄχι πολὺ παλαιάν, ὡς δεικνύει ἡ ὁμοιότης αὐτῆς μὲ τὴν ἀπὸ τοῦ 1400 περίπου παράστασιν αὐτοῦ εἰς τὴν Νόβα Παύλιτσα τῆς Σερβίας[2] καὶ τὴν ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ 16ου αἰῶνος ἐν τῇ Μονῇ Ντομ-

[1] G. de Jerphanion, Ἔνθ' ἀν. 2e album. πίν. 134. 4. Βλ. καὶ τὸ κείμενον, τόμ. I. 2, 483.

[2] G Mano-Zissi ἐν Σταρίναρ, 1933/34, σ. 198, εἰκ. 6 καὶ προχείρως παρὰ Petković, Ἔνθ' ἀν. II, πίν. CXCVIII.

Εἰκ. 8. Ὁ Ἅγ. Ὀνούφριος. Εἰκὼν ἐν τῷ Μουσείῳ Δ. Λοβέρδου.

προβὰτ τῆς Μολδαβίας[1], ὁ Ἅγιος παρίσταται ἔχων τὰς χεῖρας πρὸ τοῦ στήθους μὲ τὰς παλάμας πρὸς τὰ ἔξω. Παραδόξως ὁ ζωγράφος τῆς Καππαδοκίας παρέλιπε τὸ ἐκ φύλλων περίζωμα τοῦ Ἁγίου καὶ ἐβράχυνε κατὰ πολὺ τὸ μακρὸν γένειον, τὸ κυριώτερον δηλαδὴ χαρακτηριστικὸν αὐτοῦ. Τὰς ἰδιορρυθμίας ὅμως αὐτὰς δὲν βλέπομεν εἰς τὰς τοιχογραφίας τῆς Νόρβα Παύλιτσα καὶ τῆς Μ. Ντομπροβάτ.

Κατὰ τὸ πρῶτον περίπου τέταρτον τοῦ 14ου αἰῶνος ὁ Πανσέληνος εἰς τὸ Πρωτᾶτον τοῦ Ἁγ. Ὄρους δημιουργεῖ ἄλλην παραλλαγήν. Ἡ δεξιὰ χεὶρ τοῦ Ἁγίου μένει, ὅπως εἰς τὴν τοιχογραφίαν τῆς Καππαδοκίας καὶ τὰς ὁμοίας πρὸς αὐτήν, πρὸ τοῦ στήθους μὲ τὴν παλάμην πρὸς τὰ ἔξω, ἡ ἀριστερὰ ὅμως τείνεται πρὸς τὰ κάτω καὶ κρατεῖ εἰλητάριον[2]. Τὸν τύπον τοῦτον τοῦ Πρωτάτου ἀκολουθοῦσιν οἱ πλεῖστοι τῶν ζωγράφων τοῦ 16ου καὶ 17ου αἰῶνος[3]. Τέλος κατὰ τὸ ἔτος 1418 ὁ ζωγράφος τῆς Μανάσιγια ἐν Σερβίᾳ

[1] J. Stefanescu, L'art byzantin et l'art lombard en Transylvanie. Peintures murales de Valachie et de Moldavie, Paris, 1938, πίν LI. 1.

[2] Ἡ τοιχογραφία τοῦ Πρωτάτου εὑρίσκεται μόνον εἰς τὸ λεύκωμα τοῦ B. Georgievskij, Τοιχογραφίαι τοῦ Πανσελήνου εἰς τὸ Πρωτᾶτον τοῦ Ἄθω (ρωσ.), Πετρούπολις ἄ. χ. πίν. 28. β.

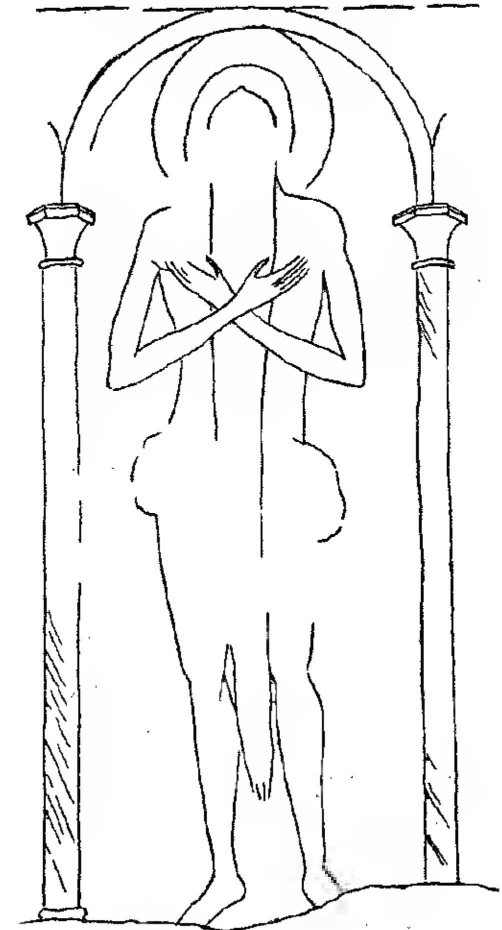
[1] Πογάνοβο ἐν Βουλγαρίᾳ (1500):

παριστᾷ τὸν Ἅγιον μὲ τὰς χεῖρας ἐκτεταμένας εἰς σχῆμα δεήσεως[1]. Ὁ τύπος ὅμως οὗτος, καθ' ὅσον τοὐλάχιστον γνωρίζω, δὲν εὗρε μιμητάς.

Ἀπὸ τὴν βραχεῖαν αὐτὴν ἐπισκόπησιν τῶν διαφόρων παραλλαγῶν τῆς παραστάσεως τοῦ Ἁγ. Ὀνουφρίου ἐξάγεται τὸ συμπέρασμα ὅτι ὁ τύπος τὸν ὁποῖον ἀντιπροσωπεύουσι τὸ ἐνταῦθα ἐξεταζόμενον ἄγαλμα

Εἰκ. 9. Ὁ Ἅγ. Ὀνούφριος. Μικρογραγραφία τοῦ κώδ. 16 τῆς Ἐθν. Βιβλιοθήκης Ἀθηνῶν.

Εἰκ. 10. Ὁ Ἅγ. Ὀνούφριος. Τοιχογράφία τοῦ ναοῦ τῶν Εἰσοδίων ἐν Σκλαβεροχωρίῳ Κρήτης.

τοῦ Μουσείου Ἡρακλείου καὶ ἡ εἰκὼν τοῦ Μουσείου Λοβέρδου εἶναι πολὺ διάφορος. Ἀλλὰ καὶ ὁ τύπος οὗτος ἔχει παλαιὰν τὴν καταγωγήν.

A. Grabar, La peinture religieuse en Bulgarie, Paris, 1928, λεύκωμα, πίν. LXIII. b. Μολυβοκκλησιὰ ἐν Ἁγ. Ὄρει (1536): Millet, Athos, πίν. 155. 2. Τράπεζα Μ. Διονυσίου (1547): Millet, Ἔνθ' ἀν. πίν. 214. Νάρθηξ. Μον. Βαρλαὰμ ἐν Μετεώροις (1566), ἀνέκδοτος. Τράπεζα Μον. Χελανδαρίου (1621): Millet, Ἔνθ' ἀν. πίν. 112. 2.

[1] S Stanoyević-L. Mirković-Dj. Bošković, Le monastère de Manasija (σερβ.), Beograd, 1928, πίν. XVII. 2.

Τὸ πρότυπον ἐκ τοῦ ὁποίου ἀπέρρευσεν εὑρίσκομεν κατὰ τὸν 14ον αἰῶνα εἰς μίαν μικρογραφίαν τοῦ ὑπ' ἀριθ. 16 κώδικος τῆς Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης Ἀθηνῶν[1]. (Εἰκ. 9). Εἰς τὴν μικρογραφίαν ταύτην ὁ Ἅγιος παρίσταται ἐντελῶς κατ' ἐνώπιον μεταξὺ δύο δένδρων (φοινίκων;) ἔχων τὰς χεῖρας ἐσταυρωμένας ἐπὶ τοῦ στήθους. Ὀλίγον ἀργότερον ὁ τύπος οὗτος ἀπαντᾷ καὶ ἐν Κρήτῃ, ὅπου εὗρον αὐτὸν μεταξὺ τῶν τοιχογραφιῶν τοῦ ναΐσκου τῶν Εἰσοδίων εἰς τὸ Σκλαβεροχώρι Πεδιάδος. (Εἰκ. 10). Αἱ τοιχογραφίαι αὗται δὲν φέρουσι χρονολογίαν, ἀλλὰ εἶναι παλαιότεραι τοῦ 1481, καθ' ὅσον εὑρίσκεται ἐπ' αὐτῶν χάραγμα μὲ τὸ ἔτος αὐτό. Πάντως αὗται δὲν εἶναι παλαιότεραι τοῦ 15ου αἰῶνος καὶ ἐξετελέσθησαν πιθανῶς ὑπὸ τῶν ἀδελφῶν Μανουὴλ καὶ Ἰωάννου τῶν Φωκάδων, ἐργασθέντων εἰς τὴν περιοχὴν ταύτην περὶ τὰ μέσα τοῦ 15ου αἰῶνος, καὶ πρὸς τὴν τέχνην τῶν ὁποίων παρουσιάζουσι πολλὰς ὁμοιότητας[2].

Ὁ ζωγράφος τῆς εἰκόνος τοῦ Μουσείου Λοβέρδου, ἢ τοῦ προτύπου τὸ ὁποῖον οὗτος εἶχε πρὸ ὀφθαλμῶν, ἠκολούθησε τύπον ἀνάλογον πρὸς τὴν μικρογραφίαν τῆς Ἐθν. Βιβλιοθήκης καὶ πρὸς τὴν ἐντελῶς ὁμοίαν τοιχογραφίαν τοῦ Σκλαβεροχωρίου, ἀλλ' ἐπέφερε καὶ μικράς τινας μεταβολάς. Τὴν ἤδη εἰς τὴν τοιχογραφίαν τοῦ Σκλαβεροχωρίου παρατηρουμένην ἀπομάκρυνσιν ἀπὸ τὴν αὐστηρῶς συμμετρικὴν στάσιν τοῦ Ἁγίου εἰς τὴν μικρογραφίαν τῆς Ἐθν. Βιβλιοθήκης κατέστησεν ἐντονωτέραν. Ἔστρεψε δηλαδὴ ἐλαφρῶς τὸ ἄνω μέρος τοῦ σώματος πρὸς δεξιά, ἔδωκε περισσοτέραν κίνησιν εἰς τοὺς πόδας, ἐβράχυνε κατὰ πολὺ τὸ γένειον, ὅπως εἶχεν ἤδη κάμει καὶ ὁ ζωγράφος τοῦ Σκλαβεροχωρίου, καὶ τέλος προσέθηκε, κατὰ τρόπον ἴσως ὄχι πολὺ φυσικόν, εἰς τὴν ἀριστερὰν χεῖρα τοῦ Ἁγίου τὸ ἀνοικτὸν εἰλητάριον.

Τὰς αὐτὰς ἀκριβῶς παρατηρήσεις θὰ εἶχέ τις νὰ κάμῃ καὶ διὰ τὸ ἄγαλμα τοῦ Μουσείου Ἡρακλείου, τὸ ὁποῖον, ὡς εἴδομεν, εἶναι πανομοιότυπον τῆς εἰκόνος τοῦ Μουσείου Λοβέρδου, ἂν καὶ εἴς τινα σημεῖα

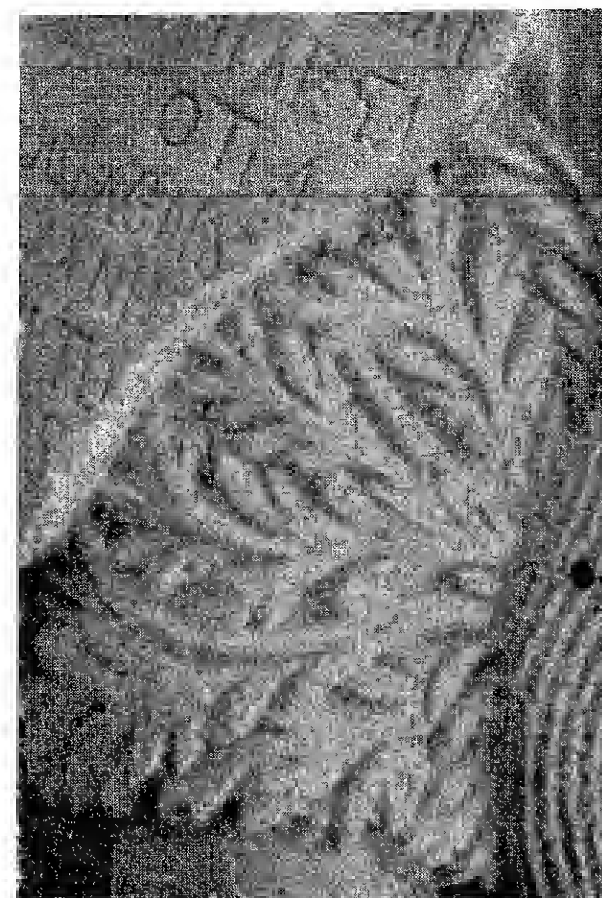
---

[1] A. Delatte, Les mauuscrits à miniatures et à ornements des Bibliothèques d' Athènes, Liége-Paris, 1926. (Bibliothèque de la Faculté de Philosophie et Lettres de l'Université de Liége, fasc. XXXIV). πίν. VIa. Βλ. καὶ σ. 86. Τὸ χειρόγραφον ὁ Ι. Σακκελίων, Κατάλογος τῶν χειρογράφων τῆς Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης τῆς Ἑλλάδος, Ἀθῆναι, 1892, σ. 3, ἀρ. 16, τοποθετεῖ εἰς τὸν 15ον αἰῶνα, ἐξ αὐτοῦ δὲ παραλαβόντες καὶ ὅλοι οἱ περὶ αὐτοῦ γράψαντες. Ἐν τούτοις ἡ ἀρίστη τεχνικὴ ἐκτέλεσις τῆς μικρογραφίας καὶ ἡ λεπτοτάτη αὐτῆς ἐπεξεργασία δεικνύουν ὅτι πρόκειται περὶ ἔργου τοῦ 14ου μᾶλλον αἰῶνος, πρὸς ὃν συμφωνεῖ καὶ ἡ γραφὴ τοῦ χειρογράφου.

[2] Περὶ τῶν Φωκάδων βλ. G. Gerola, Monumenti veneti nell' isola di Creta, II, Venezia, 1908, 309. Ν. Ἑλληνομνήμονα, 5, 1908, 284, ἀριθ. 48—50. Ἰ. Κριτσωτάκην ἐν περιοδ. Μύσωνι, 3, 116.

φαίνεται συντηρητικώτερον αὐτῆς. Τὸ ἐκ φύλλων περίζωμα, ἐπὶ παραδείγματι, ἔχει εἰς τὸ ἄγαλμα χαρακτῆρα περισσότερον διακοσμητικόν, οἱ δὲ μετὰ φύλλων βλαστοί, οἱ ἀποτελοῦντες αὐτό, δὲν εἶναι ἀπίθανον νὰ προέρχωνται ἀπὸ τὴν προσπάθειαν ἴσως τῆς κατὰ γράμμα ἀποδόσεως τῆς ἐν τῷ Συναξαρίῳ τοῦ Ἁγίου περιγραφῆς αὐτοῦ: «*περιζωσμένος μὲ βλαστάρια δένδρων*». (Εἰκ. 11).

Ἡ σχεδὸν πλήρης ὁμοιότης τοῦ ἀπασχολοῦντος ἡμᾶς ἀγάλματος

Εἰκ. 11. Κορμὸς τοῦ Ἁγ. Ὀνουφρίου: Λεπτομέρεια τοῦ φυλλώματος.

πρὸς τὴν εἰκόνα τοῦ Μουσείου Λοβέρδου διευκολύνει ὁπωσδήποτε καὶ τὴν χρονολόγησιν αὐτοῦ. Εἶναι ἀπολύτως φανερὸν ὅτι ὁ ζωγράφος τῆς εἰκόνος τοῦ Μουσείου Λοβέρδου ἔχει ὑποστῆ ἰσχυροτάτην ἐπίδρασιν τῆς δυτικῆς τέχνης καὶ εἶναι λίαν ἔκδηλος ἡ προσπάθειά του ν' ἀποδώσῃ μετὰ πάσης ἀκριβείας τὴν φύσιν. Ἡ ἄψογος ἀνατομία τοῦ γυμνοῦ σώματος προδίδει τὴν χρησιμοποίησιν ζωντανοῦ προτύπου, ἡ δὲ ὅλη εἰκὼν ἐνθυμίζει ζωηρῶς Ἰταλικοὺς ἰδίᾳ πίνακας τῆς Ἀναγεννήσεως. Τὰ χαρα-

κτηριστικὰ ταῦτα εἶναι κυρίως αἰσθητὰ εἰς τὰς Ἑλληνικὰς εἰκόνας ἀπὸ τῶν μέσων περίπου τοῦ 17ου αἰῶνος, εἷς δὲ τῶν πρώτων, καθ' ὅσον τοὐλάχιστον γνωρίζω, ἁγιογράφων εἰς τὰ ἔργα τοῦ ὁποίου γίνεται ἔκδηλος ἡ ἰσχυρὰ αὕτη δυτικὴ ἐπίδρασις, εἶναι ὁ Κρὴς Ἠλίας Μόσχος, ὡς μαρτυροῦσι τὰ τέσσαρα θωράκια μὲ χρονολογίαν 1651 ἐν τῷ Μουσείῳ Λοβέρδου, ἂν ἐννοεῖται ἡ ἐκεῖ ὑπογραφὴ εἶναι αὐθεντική. Ἔτι ὅμως ἐντονωτέρα εἶναι ἡ ἐκ τῆς Δύσεως ἐπίδρασις εἴς τινα ἔργα τοῦ Κρητὸς ἐπίσης Θεοδώρου Πουλάκη (1622—1692),[1] μεταξὺ τῶν ὁποίων τὰ μᾶλλον χαρακτηριστικὰ ἀπὸ τῆς ἀπόψεως ταύτης εἶναι ὁ Ἐπιτάφιος Θρῆνος τοῦ Μουσείου Λοβέρδου[2] καὶ ὁ Ἀρχάγγελος Μιχαὴλ τοῦ Μουσείου Μπενάκη[3].

Κατὰ ταῦτα ἡ ἐν τῷ Μουσείῳ Λοβέρδου εἰκὼν τοῦ Ἁγ. Ὀνουφρίου θὰ ἠδύνατο νὰ τοποθετηθῇ εἰς τὸ δεύτερον πιθανῶς ἥμισυ τοῦ 17ου αἰῶνος. Τὸ ἄγαλμα ὅμως τοῦ Μουσείου Ἡρακλείου πρέπει ἀσφαλῶς νὰ θεωρηθῇ ὀλίγον παλαιότερον τῆς εἰκόνος. Εἰς τὸ συμπέρασμα τοῦτο ἄγουσιν ἡμᾶς λόγοι ἱστορικοί. Τοῦτο δὲν θὰ ἦτο δυνατὸν νὰ κατασκευασθῇ μετὰ τὴν ἐν ἔτει 1669 ἅλωσιν τοῦ Ἡρακλείου ὑπὸ τῶν Τούρκων, ἐνῷ ἡ εἰκὼν εἶναι πολὺ πιθανὸν ὅτι ἐζωγραφήθη ὑπό τινος τῶν πολλῶν ἐκ Κρήτης φυγόντων ἁγιογράφων μετὰ τὴν κατάκτησιν αὐτῆς. Οὕτω τὸ ἀπασχολοῦν ἡμᾶς ἄγαλμα θὰ ἠδύνατο νὰ τοποθετηθῇ εἰς τὰ μέσα περίπομ τοῦ 17ου αἰῶνος, ἀλλὰ πάντως εἰς χρόνους παλαιοτέρους τοῦ 1669.

Τὸ ἄγαλμα ὅμως τοῦτο καὶ ἡ ἀπὸ τοῦ 17ου αἰῶνος ἀσφαλής, ὡς τοὐλάχιστον νομίζω, χρονολόγησις αὐτοῦ, δίδουσιν ἀφορμὴν εἰς πολλὰς σκέψεις.

Ἐκ τῶν διασωθέντων καταλόγων καὶ τοπογραφικῶν χαρτῶν εἶναι γνωστὸν ὅτι ἐπὶ Βενετοκρατίας ὑπῆρχεν ἐντὸς τοῦ Ἡρακλείου Ἑλληνική, δηλαδὴ ὀρθόδοξος, ἐκκλησία τοῦ Ἁγ. Ὀνουφρίου[4] κτισθεῖσα μετὰ τὴν ὑπὸ τῶν Βενετῶν κατάληψιν τῆς Κρήτης (1210). Μετὰ τὴν ὑπὸ τῶν Τούρκων ἅλωσιν τοῦ Ἡρακλείου (1669) ἡ ἐκκλησία αὕτη, ἥτις εὑρίσκετο ἐντὸς μεγάλου κήπου, μετετράπη εἰς Τουρκικὸν λουτρόν, ἀργότερον

[1] Διὰ τὸν χρόνον τῆς γεννήσεως καὶ τοῦ θανάτου τοῦ Θ. Πουλάκη βλ. Ι. Παπαδημητρίου ἐν Ἐπετηρίδι τῆς Ἑταιρ. Βυζαντ. Σπουδῶν, 14, 1938, 199.

[2] Ἀπεικόνισις ὄχι καλὴ ἐν Ν. Καλογεροπούλου, Μεταβυζαντινὴ καὶ νεοελληνικὴ τέχνη, Ἀθῆναι, 1926, πίναξ ἔναντι σ. 72.

[3] Ἀπεικόνισις ἐν Α. Ξυγγοπούλου, Κατάλογος τῶν εἰκόνων τοῦ Μουσείου Μπενάκη, πίν. 26. Α. Βλ. καὶ σ. 52.

[4] Flam. Cornelius, Creta sacra, Venetiis, 1755, I. 229. G. Gerola, Topografia delle chiese della citá di Candia ἐν Bessarione, 1918. Ἰδιαιτ. ἀνατυπ. σ. 61. Πρβ. καὶ Στ. Ξανθουδίδου, Χάνδαξ—Ἡράκλειον, Ἡράκλειον, 1927, 77.

δὲ εἰς ἀποθήκην καὶ μαγαζεῖα. Λείψανα αὐτῆς διατηροῦνται μέχρι σήμερον[1].

Εἶναι δυνατὸν τὸ ἀπασχολοῦν ἡμᾶς ἄγαλμα τοῦ Ἁγ. Ὀνουφρίου νὰ εὑρίσκετο εἰς τὴν ὁμώνυμον ταύτην ἐκκλησίαν; Παρὰ τὰς πολλὰς ἐπιφυλάξεις τὰς ὁποίας θὰ ἠδύνατό τις νὰ ἔχῃ, ἡ εἰκασία αὕτη δὲν εἶναι ἐντελῶς ἀστήρικτος.

Εἶναι γνωστὸν ὅτι καθ' ὅλην τὴν Βυζαντινὴν περίοδον δὲν ἔλειψαν ἀπὸ τὰς ὀρθοδόξους ἐκκλησίας ἀνάγλυφοι παραστάσεις τῶν ἱερῶν προσώπων ἐπέχουσαι τὴν θέσιν ἐζωγραφημένων λατρευτικῶν εἰκόνων, ἀλλ' ἡ ἐν ταῖς ἐκκλησίαις ὕπαρξις περιόπτων ἀγαλμάτων ἦτο ἀσυνήθης. Εἶναι ἐπίσης ἀληθὲς ὅτι κατὰ τὴν παλαιοχριστιανικὴν περίοδον τοιαῦτα περίοπτα ἀγάλματα ὑπῆρχον, ἐλάχιστα τῶν ὁποίων περιεσῴζοντο εἰς ἐκκλησίας τῆς Κων)πόλεως μέχρι τοὺ 15ου ἀκόμη αἰῶνος, ὡς μαρτυροῦσιν αἱ διηγήσεις τῶν προσκυνητῶν[2], ἀλλ' ἐπρόκειτο ἀσφαλῶς περὶ ὀλίγων ἐξαιρέσεων. Ἡ κυρίως Βυζαντινὴ περίοδος, ἰδίως μετὰ τὸ σχίσμα, δὲν φαίνεται χρησιμοποιήσασα τὸ περίοπτον ἄγαλμα εἰς τὰς ἐκκλησίας.

Οὕτως ἡ κατασκευὴ ἀγάλματος δι' Ἑλληνικὴν ἐκκλησίαν κατὰ τὸν 17ον αἰῶνα φαίνεται τῷ ὄντι λίαν παράδοξος, ἂν μάλιστα ἔχωμεν ὑπ' ὄψιν τὴν τότε ἐπικρατοῦσαν παρὰ τοῖς ὀρθοδόξοις ἀποστροφὴν πρὸς ὅ,τι προσιδίαζεν εἰς τὴν καθολικὴν Ἐκκλησίαν, τῆς ἀποστροφῆς δὲ ταύτης ἔχομεν πλείστας μαρτυρίας. Οὕτως εἷς Κρὴς ἐπίσκοπος τοῦ 16ου αἰῶνος ἔγραφεν εἰς τὸν καρδινάλιον τῆς Λορραίνης ὅτι ἡ παράδοσις ἀπαγορεύει (εἰς τοὺς ὀρθοδόξους) νὰ λατρεύουν γλυπτὰς εἰκόνας[3], κατὰ δὲ τὸν 17ον, ὡς διηγεῖται ὁ Babin, εἷς μητροπολίτης Ἀθηνῶν διέταξε τὴν καταστροφὴν ἀγάλματος τῆς Θεοτόκου κρατούσης τὸν Ἰησοῦν, τὸ ὁποῖον εὑρέθη εἰς τὰ ἐρείπια τοῦ ναοῦ τοῦ Ἁγ. Διονυσίου τοῦ Ἀρεοπαγίτου «ἐκ φόβου μήπως οἱ Λατῖνοι εὕρωσιν ἐν αὐτῷ ἐπιχείρημα κατὰ τῶν Ἑλλή-

[1] Τὰς ἐνταῦθα παρεχομένας ἀνεκδότους πληροφορίας περὶ τῶν τυχῶν τοῦ ναοῦ κατὰ τὴν περίοδον τῆς Τουρκοκρατίας, ἐξαχθείσας ἐκ τοῦ πλουσίου καὶ πολυτιμοτάτου ἐν τῷ Δήμῳ Ἡρακλείου Τουρκικοῦ ἀρχείου, ὀφείλω εἰς τὴν καλωσύνην καὶ τὴν προθυμίαν τοῦ πεφωτισμένου αὐτοῦ μεταφραστοῦ κ. Ν. Σταυρινίδη, δεινοῦ γνώστου ὄχι μόνον τῆς Τουρκικῆς γλώσσης, ἀλλὰ καὶ τῆς μεσαιωνικῆς ἱστορίας τῆς Κρήτης, ὃν θερμότατα εὐχαριστῶ καὶ ἀπὸ τῆς θέσεως ταύτης. Ἐπίσης αἰσθάνομαι τὴν ὑποχρέωσιν νὰ εὐχαριστήσω θερμῶς καὶ τὸν δραστήριον Ἔφορον τῆς ἐν Ἡρακλείῳ Βικελείου Βιβλιοθήκης κ. Στ. Σπανάκην διὰ τὰς πληροφορίας τὰς ὁποίας μὲ τόσην καλωσύνην καὶ προθυμίαν μοῦ παρέσχε.

[2] Βλ. Brehier, La sculpture iconographique, Ἔνθ' ἀν. 57 κ. ἑξ.

[3] G. Millet ἐν A. Michel, Histoire de l'art, I, 257, Brehier, Ἔνθ' ἀν. 58. Δυστυχῶς οὔτε ὁ Millet οὔτε ὁ Brehier ἀναγράφουσι τὴν πηγὴν ἐξ ἧς ἐλήφθη ἡ πληροφορία αὕτη.

νων, προβάλλοντες αὐτοῖς ὅτι ὁ Ἅγιος Διονύσιος ἐτίμα τὰ ἀγάλματα, ἅτε εὑρεθέντος τοιούτου ἐν τοῖς ἐρειπίοις τῆς οἰκίας του τῆς μετὰ τῆς ἐκκλησίας ταύτης συνεχομένης»[1]. Εἰς τὴν Κρήτην δὲ ἰδιαιτέρως, ὅπου λόγῳ τῶν καταπιέσεων τοῦ καθολικοῦ κλήρου, τὸ μῖσος τῶν ὀρθοδόξων κατὰ τῆς Λατινικῆς ἐκκλησίας ἦτο ἰσχυρότατον[2], ἡ ὕπαρξις περιόπτου ἀγάλματος εἰς Ἑλληνικὴν ἐκκλησίαν φαίνεται ἀκόμη παραδοξοτέρα.

Ἐν τούτοις αἱ ὅλως ἐξαιρετικαὶ θρησκευτικαὶ συνθῆκαι ὑπὸ τὰς ὁποίας ἔζων οἱ Ἕλληνες ὑπὸ τὸν Βενετικὸν ζυγὸν ἴσως νὰ μὴ ἀπέκλειον τὴν ἐντὸς ὀρθοδόξων ναῶν ὕπαρξιν ἀγαλμάτων. Ἡ Κρήτη, ὅπως καὶ ἡ Ἑπτάνησος, ἐπὶ Βενετοκρατίας παρουσιάζουσιν ἀληθῶς περίεργα φαινόμενα διεισδύσεως καθολικῶν στοιχείων καὶ συνηθειῶν εἰς τοὺς ὀρθοδόξους ναούς. Οὕτως εἰς τὸν ναΐσκον τοῦ Σκλαβεροχωρίου, ὅπου ἡ ἀνωτέρω παρατεθεῖσα τοιχογραφία τοῦ Ἁγίου Ὀνουφρίου, μεταξὺ τῶν Ἁγίων τῶν εἰκονιζομένων εἰς τοὺς τοίχους ὑπάρχει καὶ ὁ Ἅγ. Φραγκῖσκος τῆς Ἀσσίζης, προσιδιάζων κατ' ἐξοχὴν εἰς τὴν καθολικὴν Ἐκκλησίαν. Ἐν τούτοις εἰς τὸν ναΐσκον τοῦτον τὰ πάντα εἶναι Ἑλληνικὰ καὶ ἡ διάταξις τῆς εἰκονογραφήσεως ἀκραιφνῶς ὀρθόδοξος. Ἐξ ἄλλου εἰς ναοὺς τῆς Ἑπτανήσου, ὅπως ἐπὶ παραδείγματι εἰς τὸν Ἅγ. Διονύσιον τῆς Ζακύνθου, εὑρίσκομεν εἰς τὸ ἄνω μέρος τοῦ Τέμπλου παραστάσεις τοῦ Ἰησοῦ καὶ τῶν Ἀποστόλων ἐζωγραφημένας ἐπὶ σανίδων μὲ περικεκομμένον τὸ περίγραμμα, οὕτως ὥστε νὰ δίδωσι τὴν ἐντύπωσιν ἀγαλμάτων καὶ τοποθετημένας ἐντὸς κογχῶν, ἔργα δέ, ὡς μὲ πληροφορεῖ ὁ καλλιτέχνης κ. Δ. Πελεκάσης τοῦ ζωγράφου Ν. Καντούνη (1767—1834). Χαρακτηριστικὸν ἐπίσης παράδειγμα τοιούτων εἰκόνων ἄνευ χρυσοῦ βάθους καὶ μὲ περικεκομμένον τὸ περίγραμμα, αἱ ὁποῖαι φαίνεται ὅτι ἦσαν συνήθεις εἰς τὰς ἐκκλησίας τῶν χρόνων τῆς Τουρκοκρατίας, εἶναι ἡ ἐν τῷ Μουσείῳ Λογέρδου εἰκὼν τοῦ Ἁγ. Ἀντωνίου φέρουσα τὴν ὑπογραφὴν γνωστοῦ Κρητὸς ζωγράφου Ἐμμ Λαμπάρδου καὶ τὴν χρονολογίαν 1611[3].

Θὰ ἠδύνατο τέλος νὰ γεννηθῇ καὶ ἡ σκέψις ὅτι τὸ ἀπασχολοῦν ἡμᾶς ἄγαλμα εὑρίσκετο ἴσως εἰς τὸ ἰδιωτικὸν παρεκκλήσιον ἄρχοντος Ἕλληνος τὸ γένος ἀλλὰ καθολικοῦ τὸ δόγμα. Τοιοῦτοι ἄλλως τε ἦσαν πολλοὶ

[1] Δ Καμπούρογλου, Μνημεῖα τῆς ἱστορίας τῶν Ἀθηναίων, Ι, Ἀθῆναι, 1891. 198, ὅπου ὅμως «les images en bosse» τοῦ κειμένου μεταφράζονται ὄχι ὀρθῶς «ἀνάγλυφα» ἐνῷ πρόκειται περὶ ἀγαλμάτων. Πρβ τὸ κείμενον παρὰ De Laborde, Athènes au XVe, XVIe et XVIIe siècles, Paris, 1854, I, 192. Βλ. καὶ Brehier, Ἔνθ' ἀν.

[2] Βλ. Β. Ψιλάκη, Ἱστορία τῆς Κρήτης, II, Χανιά, 1909, Παράρτημα, 46 κ. ἑξ.

[3] Ἐδημοσιεύθη ὑπὸ J. Myslivec ἐν Seminarium Kondakovianum, 7, 1935, πίν. VII. 2. Πρβ. καὶ σ. 224.

ἐν Κρήτῃ κατὰ τὴν περίοδον τῆς Βενετοκρατίας, ὅπως ὁ γνωστὸς συγγραφεὺς τῆς Historia Gymnasii Patavini Νικόλαος Παπαδόπουλος Κομνηνός, ὁ Ἀνδρέας Περτζιβάλης, οἱ Τζαγκαρόλαι κ. ἄ. Ἀλλὰ μία τοιαύτη εἰκασία δὲν θὰ ἠδύνατο νὰ θεωρηθῇ πιθανή, ἂν λάβῃ τις ὑπ' ὄψιν ὅτι εἰς τὸν ναΐσκον αὐτόν, καὶ ἂν ὁ κάτοχος ἦτο Ἕλλην καὶ ἂν ὡμίλει τὴν Ἑλληνικήν, ἡ λειτουργία θὰ ἐγίνετο λατινιστὶ καὶ ὅτι αἱ ἐπιγραφαὶ τῶν εἰκόνων, ὅπως καὶ τὰ ἐπὶ τῶν εἰληταρίων ἐπιγράμματα, θὰ ἦσαν εἰς τὴν Λατινικήν.

Κατὰ ταῦτα ἀπομένει ὡς πιθανωτέρα ἡ γνώμη ὅτι τὸ ἀπασχολοῦν ἡμᾶς ἄγαλμα τοῦ Ἁγ. Ὀνουφρίου εὑρίσκετο εἰς Ἑλληνικὴν ὀρθόδοξον ἐκκλησίαν καὶ ἴσως εἰς τὴν ἐν Ἡρακλείῳ ὑπάρχουσαν ἄλλοτε ὁμώνυμον τοιαύτην.

Ἀλλὰ καὶ τὸ γεγονὸς ὅτι ἡ γλυπτικὴ κατὰ τὸν 17ον αἰῶνα εὑρίσκετο ἐν Κρήτῃ εἰς τοιαύτην ἀκμὴν ὥστε νὰ κατασκευάζῃ ἀγάλματα ὄχι εὐκαταφρονήτου τέχνης, ὅπως τὸ τοῦ Ἁγ. Ὀνουφρίου, εἶναι ἄξιον ἰδιαιτέρας σημειώσεως. Καὶ εἶναι μὲν ἀληθὲς ὅτι κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους ἤκμαζεν ἡ ξυλογλυπτική, ὡς δεικνύουσι τὰ περισωθέντα Τέμπλα καὶ λοιπὰ ἔπιπλα τῶν ἐκκλησιῶν, ἀλλὰ περὶ γλυπτικῆς ἐπὶ μαρμάρου καὶ μάλιστα περὶ τῆς κατασκευῆς περιόπτων ἀγαλμάτων, οὐδὲν μέχρι τοῦδε ἦτο γνωστόν. Καὶ δὲν ἀποκλείεται βεβαίως ἡ ὑπόθεσις ὅτι τὸ ἄγαλμα τοῦτο θὰ ἠδύνατο πιθανῶς νὰ εἶναι ἔργον Βενετοῦ γλύπτου ἐργασθέντος δι' Ἑλληνικὴν ἐκκλησίαν, ἀλλ' ἡ ἐπιβεβαίωσις τῆς εἰκασίας ταύτης δὲν εἶναι εὐχερής.

Πάντως ἡ διαπίστωσις τοῦ γεγονότος ὅτι διεσώθη μέχρις ἡμῶν περίοπτον ἄγαλμα Ἁγίου κατασκευασθὲν κατὰ τὸν 17ον αἰῶνα, φέρον Ἑλληνικὴν ἐπιγραφὴν καὶ εὑρισκόμενον, κατὰ πᾶσαν πιθανότητα, εἰς Ἑλληνικὴν ἐκκλησίαν, εἶναι, ὡς τοὐλάχιστον νομίζω, πολύτιμος. Ἴσως νεώτεραι ἔρευναι φέρωσιν εἰς φῶς καὶ ἄλλα ἔργα διὰ τῶν ὁποίων θὰ γνωσθῇ καλλίτερον ἡ ἱστορία τῆς γλυπτικῆς ἐν Κρήτῃ κατὰ τὴν περίοδον τῆς Βενετοκρατίας. Αἱ ἱστορικαὶ ἐξ ἄλλου καὶ ἀρχειακαὶ ἔρευναι εἶναι βέβαιον ὅτι θὰ ρίψουν περισσότερον φῶς εἰς τὰς περιέργους σχέσεις μεταξὺ τῆς ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας τῶν ὑποδούλων καὶ τῆς καθολικῆς τῶν κατακτητῶν.

Α. ΞΥΓΓΟΠΟΥΛΟΣ

Η ΠΑΡΑ ΤΗΝ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΝ ΒΥΖΑΝΤΙΝΗ ΜΟΝΗ ΤΟΥ ΧΟΡΤΑΪΤΟΥ

Ἀπὸ τοῦ 13ου ἰδίως[1] αἰῶνος γίνεται μνεία ἐν Βυζαντινοῖς κειμένοις περὶ μονῆς τινος τοῦ *Χορταΐτου*, ὡς καὶ ἐπιθέτου «Χορταϊτινὸς» δηλοῦντος τὸν ἐκ τῆς μονῆς ταύτης προερχόμενον μοναχόν[2].

Οἱ ἀσχοληθέντες μὲ τὴν τοπογραφίαν τῆς Θεσσαλονίκης καὶ τῶν περιχώρων αὐτῆς προσεπάθησαν νὰ καθορίσωσι τὴν θέσιν τῆς μονῆς στηριζόμενοι ἐπὶ τῶν τεκμηρίων, τὰ ὁποῖα παρεῖχον εἰς αὐτοὺς τὰ κείμενα καὶ ἡ ἐπὶ τόπου ἔρευνα. Οὕτω πρῶτος ὁ Tafel, ἐρειδόμενος ἐπὶ τῶν μαρτυριῶν Φράγκων καὶ Βυζαντινῶν συγγραφέων, ὑποστηρίζει ὅτι ἔχομεν δύο μοναστήρια τοῦ Χορταΐτου, ἓν ἐντὸς τῆς πόλεως Θεσσαλονίκης[3] καὶ ἕτερον ἐπὶ τοῦ ὄρους Χορτιάτης[4]. Διὰ τὴν ὑποστήριξιν τῆς γνώμης του, ὅτι ἐντὸς τῆς Θεσσαλονίκης ὑπῆρξε μονὴ τοῦ Χορταΐτου, προσάγει χωρίον

[1] Λέγω ἰδίως, διότι ἡ παρὰ τοῦ Ph. Meyer (Die Haupturkunden für die Geschichte der Athosklöster, Leipzig 1894, σελ. 170—184) παρατιθεμένη Διήγησις μερικὴ τῶν ἐπιστολῶν Ἀλεξίου βασιλέως (1081—1118) καὶ Νικολάου Πατριάρχου, ἔνθα μνημονεύεται «Ἰωάννης ὁ Χορτοϊτινὸς» (σελ. 170, 173, 177, 179, 181) καὶ «Χορταΐτης» (σελ. 177), ὡς γενομένη κατὰ διαφόρους καιροὺς εἶναι δύσκολον νὰ ὁρισθῇ χρονολογικῶς. Ἐκ ταύτης ὅμως τῆς διηγήσεως εἶναι προφανὲς ὅτι καὶ πρὸ τοῦ 13ου αἰῶνος ὑπῆρχεν ἡ μονὴ τοῦ Χορταΐτου. Περὶ τῆς μονῆς ταύτης καὶ τῆς καταλήψεώς της ὑπὸ τῶν Κιστερκιανῶν μοναχῶν κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 13ου αἰῶνος παρέχονται πληροφορίαι ἐν τῇ ἀλληλογραφίᾳ τοῦ Πάππα Ἰννοκεντίου τοῦ Γ'. Βλ. G. Millet, Le monastère de Daphni σ. 26, 28, 302.

[2] Πρβλ. Βατοπεδινὸς ὁ ἐκ τῆς μονῆς Βατοπεδίου καὶ ἄλλα. Διὰ τὴν παραγωγὴν τοῦ ἐπιθέτου «Χορταϊτινὸς» ὁ Meyer (σελ. 43, σημ. 1) οὐχὶ ὀρθῶς, νομίζω, γράφει· «Chortaïtinos oder Chortaïtes heisst er nach der Stadt Chortaïtu bei Thessalonik die noch jetzt wenigstens als Dorf existiert. Ὁ Π. Παπαγεωργίου (Ἐκδρομὴ εἰς τὴν βασιλικὴν καὶ πατριαρχικὴν μονὴν τῆς Ἁγ. Ἀναστασίας τῆς Φαρμακολυτρίας τὴν ἐν τῇ Χαλκιδικῇ)ἐν Byz. Zeitschrift 7 (1898) σελ. 71) ἐκ χειρογράφου τινὸς τοῦ ἔτους 1732, διαφυλαττομένου ἐν τῇ μονῇ τῆς Ἁγ. Ἀναστασίας παραθέτει, μεταξὺ πολλῶν ἄλλων ὀνομάτων πόλεων καὶ χωρίων (τῶν πλείστων Μακεδονικῶν), καὶ τὸ ὄνομα: Χορταΐτη (νῦν Χορτιάτης)

[3] Tafel, De Thessalonica ejusque agro (Berolini 1839) σελ. 138, 254.

[4] Ἔνθ' ἀνωτ. σελ. 253—254.

τοῦ Ἀναγνώστου, τοῦ ἱστορικοῦ τῆς ἁλώσεως τῆς Θεσσαλονίκης ὑπὸ τῶν Τούρκων τοῦ 1430. Τὸ χωρίον τοῦτο, ἀναφερόμενον εἰς τὴν πρὸ τῶν τειχῶν τῆς πόλεως κατανομὴν τῶν Τουρκικῶν στρατευμάτων, ἔχει οὕτω· «καὶ τότε δὴ προσέταξαν τὸ κατ' ἀνατολὰς ἅπαν μέρος καὶ τὸ πρὸς δύσιν περιλαβεῖν ἀπὸ τῆς ἀκροπόλεως ἄνωθεν ἄχρις αὐτῆς τῆς θαλάσσης. εὐαλωτότερον δὲ τὸ κατ' ἀνατολὰς ἐθεάσαντο μέρος οἷα δὴ σαθρότερον ἐν πολλοῖς τυγχάνον τοῖς μέρεσιν· ὅθεν τὸ πλέον καὶ μαχιμώτερον αὐτόθι διατετάχασι πολεμεῖν. ὁ Μουράτης δὲ τοῖς ἀμφ' αὐτὸν ἅμα πεζοῖς, διακριθεῖσι καὶ αὐτοῖς παραπλησίως τοῖς ἄλλοις, *ἀπὸ τοῦ καλουμένου Τριγωνίου μέχρις οὗ ἡ μονὴ τυγχάνει τοῦ Χορταΐτου*, τοῦ πολεμεῖν οὔκουν οὐκ ἔληγεν οὐδ' αὐτός· ἔγνω γὰρ εὐχερέστερον ἐκεῖθεν ληφθῆναι τὴν πόλιν, τήν τε σαθρότητα τοῦ τείχους ἰδίως καὶ ὡς ἑνὶ τείχει τὴν ἀσφάλειαν ἡ πόλις ἐξ ἐκείνου τοῦ μέρους αὐχεῖ»[1].

Τὸ χωρίον τοῦτο τοῦ Ἀναγνώστου σαφῶς πράγματι μαρτυρεῖ, ὅτι εἰς ἄκρον τι τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς τῆς Θεσσαλονίκης, ἐντὸς ἢ ἐκτὸς τοῦ τείχους αὐτῆς—τοῦτο δὲν ἀναφέρεται—ὑπῆρχε μονὴ τοῦ Χορταΐτου[2].

Ὅτι μονὴ τοῦ Χορταΐτου ὑπῆρχεν ὡσαύτως καὶ ἐπὶ τοῦ ὁμωνύμου ὄρους, καταφαίνεται ἐκ τῶν μαρτυριῶν πολλῶν Βυζαντινῶν καὶ Φράγκων συγγραφέων τοῦ 13ου καὶ τοῦ 14ου αἰῶνος[3], καθ' οὓς αἰῶνας διεδραματίσθησαν ἐν τῇ μονῇ σημαντικὰ ἱστορικὰ γεγονότα, τόσον ἐπὶ τῶν Φράγκων, ὅσον καὶ ἐπὶ τῶν Βυζαντινῶν[4].

Ὥστε ἡ ὑπὸ τοῦ Tafel κατὰ πρῶτον γενομένη διάκρισις περὶ ὑπάρξεως δύο μονῶν τοῦ Χορταΐτου, παρὰ τὰς κατόπιν ἐξενεχθείσας γνώμας τῶν διαφόρων ἐρευνητῶν[5], παραμένει ἀκεραία. Δὲν μένει λοιπὸν ἢ νὰ

[1] Ἀναγνώστης, Διήγησις περὶ τῆς τελευταίας ἁλώσεως τῆς Θεσαλονίκης σελ. 502, 22—24 στίχ. 503, στίχ. 1—9 (ἔκδ. Βόννης).

[2] Ὁ Χατζηϊωάννου (Ἀστυγραφία Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη 1880, σελ. 101) ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ ἰδίου χωρίου τοῦ Ἀναγνώστου, τοποθετεῖ τὸ μοναστήριον ἐν αὐτῇ τῇ πόλει τῆς Θεσσαλονίκης. Ὁ Tafrali (Topographie de Thessalonique, Paris 1913, σελ. 27) κατὰ λάθος παραπέμπει εἰς τὸ χωρίον τοῦτο τοῦ Ἀναγνώστου, διὰ νὰ βεβαιώσῃ τὴν ἐπὶ τοῦ ὄρους Χορταΐτου ὕπαρξιν ὁμωνύμου μονῆς!!

[3] Μνείαν τῶν συγγραφέων τούτων μετὰ τῶν ἀφορώντων εἰς τὴν μονὴν τοῦ Χορταΐτου χωρίων παρέχει ὁ Tafel, De Thessalonica, σελ. 252—254.

[4] Πρβλ. ἰδίως Henri de Valenciennes ἐν Collection des Chroniques nationales françaises τοῦ Buchon, Paris 1828, τόμ. 3 σελ. 223 κἑξ. Καντακουζηνόν, ἔκδ. Βόννης, I, 149, 7. 267, 21. 268, 12. 22. 269, 6. Νικηφόρον Γρηγορᾶν, τόμ. Α'. σ. 356, 22. Πρβλ. καὶ O. Tafrali, Thessalonique des origines au quatorzième siècle, Paris 1919, σελ. 204, 207 καὶ O. Tafrali, Thessalonique au quatorzième siècle, Paris 1913, σελ. 212, 216.

[5] Τὰς γνώμας ταύτας ἐμνημόνευσα ἀνωτέρω.

ἐξετασθῇ ἡ μεταξὺ τῶν δύο ὁμωνύμων μονῶν ἐνυπάρχουσα τυχὸν σχέσις καὶ νὰ καθορισθοῦν, ἂν εἶναι δυνατόν, αἱ τοποθεσίαι αὐτῶν, ὡς καὶ τὰ ἀνήκοντα εἰς αὐτὰς κτήματα.

Ὁ Tafrali εἰς τὸ κεφάλαιον περὶ τῶν ἐξαφανισθεισῶν ἐκκλησιῶν τῆς Θεσσαλονίκης συγκαταλέγει μεταξὺ αὐτῶν καὶ μίαν ὑπὸ τὸ ὄνομα Kourthiat, στηριζόμενος ἐπὶ τῆς μαρτυρίας τοῦ ῥώσου προσκυνητοῦ Ignace de Smolensk, τὸν ὁποῖον δὲν εἶχεν ὑπ' ὄψιν του ὁ Tafel. Ἐν ὑποσημειώσει του δὲ τῆς ἰδίας σελίδος ὁ Tafrali, προσπαθῶν νὰ καθορίσῃ τὴν ἐκκλησίαν ταύτην, γράφει· «Il n'est pas le même que le monastère de Vlatéôn, car le voyageur russe le dinstingue de celui-ci, qu'il appele Biblotades» [1]. Κατὰ περίεργον ὅμως τρόπον διέλαθε τὴν προσοχὴν τοῦ Tafrali ἡ σπουδαιότης τοῦ χωρίου τοῦ προσκηνητοῦ Ignace de Smolensk, τὸ ὁποῖον καλῶς ἐξεταζόμενον, νομίζω, ὅτι δίδει τὴν λύσιν εἰς τὴν διαλεύκανσιν τοῦ ζητήματος περὶ τῆς ἐνυπαρχούσης τυχὸν σχέσεως μεταξὺ τῶν δύο μονῶν Χορταΐτου.

Τὸ χωρίον τοῦτο τοῦ Ignace de Smolensk ἔχει ὡς ἑξῆς· «En l'année six mille neuf cent treize, Ignace de Smolensk vint à Salonique et adora saint Dimitri et sainte Théodora, dont les reliques exhalent une huile odorante, et prit de leur sainte huile. Et il visita les mervelleux couvents qui sont: Biblotades et Isaac Elathon Apocnia, et Simoni, Philocalos, *la metochie de Khortiat*, Prodrome etc.» [2].

Εἶναι προφανὲς ὅτι ὑπὸ τὰς λέξεις la metochie de Khortiat πρέπει νὰ ἐννοήσωμεν τὴν ἐν Θεσσαλονίκῃ μονὴν τοῦ Χορταΐτου [3], ἡ ὁποία ἐν σχέσει πρὸς τὴν τοῦ ὁμωνύμου ὄρους ἐπεῖχε θέσιν μετοχίου αὐτῆς.

Ἡ τοποθεσία τῆς ἐπὶ τοῦ ὄρους Χορταΐτου (νῦν Χορτιάτου) μονῆς ἐκ πρώτης ὄψεως εἶναι δύσκολον νὰ καθορισθῇ, ἐὰν ἀναλογισθῶμεν, ὅτι ἐπὶ τοῦ πρὸς πρὸς Α. τῆς Θεσσαλονίκης μέρους, τοῦ ἀπὸ τῶν προπόδων τοῦ ὄρους ἐκτεινομένου, ἔκειντο πολλὰ μοναστήρια καὶ σκῆται [4], καὶ ὅτι

---

[1] Tafrali, Topographie σελ. 188.

[2] Itinéraires russes en Orient, trad. par Me B. de Khirowo, Genève 1889, I, I σελ. 147.

[3] Πρβλ. τὰ ὑπὸ τῶν ξένων μεσαιωνικῶν συγγραφέων ἀποδιδόμενα ὀνόματα εἰς τὴν μονὴν τοῦ Χορταΐτου τὴν ἐπὶ τοῦ ὁμωνύμου ὄρους: Corthiac, Corthiac, Curhiat, Cortaco. Βλ. παρὰ Tafel, De Thessalonica σελ. 253—254 καὶ G. Millet, Ἔνθ' ἀν. σ. 26. 28.

[4] Καμενιάτης, (Theophanes Coutinuatus) κεφ. 5, σελ. 494, 1—12, ἔκδ. Βόννης «ὧν (πεδίων) τὸ μὲν ὡς πρὸς νότον τοῦ ὄρους (ἀσφαλῶς τοῦ Χορταΐτου), πρὸς ἀνατολὴν δὲ τῆς πόλεως, ὡς λίαν ἐστὶ παγκαλλὲς καὶ ἐράσμιον. κεκόσμηται γὰρ δένδρεσιν ἀμφιλαφέσι, παραδείσοις ποικίλοις, ὕδασιν ἀπείροις, ... μοναὶ δὲ μοναχῶν πολλαὶ καὶ συχναὶ τό τε ὑπτιάζον τοῦ

εἰς ὀπὰς ἔτι καὶ σπήλαια τῶν πέριξ ὀρέων διῃτῶντο μοναχοί τινες [1]. Ἀλλὰ μοναστήριον, οἷον τὸ τοῦ Χορταΐτου, ὅπου κατέλυον αὐτοκράτορες, βασιλεῖς καὶ ἐπίσημοι ἄρχοντες, ἀκριβῶς διὰ τὴν λαμπρότητα καὶ τὸ ἐπίσημόν του, νομίζω, ὅτι ἔπρεπε ν' ἀφήσῃ ἴχνη τῆς ἱστορικῆς του ὑπάρξεως καὶ εἰς τὸν τόπον, ὅπου ὑψοῦτο, καὶ εἰς τὴν λαϊκὴν φαντασίαν. Δι' αὐτὸ συμφωνῶ μὲ τὴν γνώμην τοῦ Tafel, ὁ ὁποῖος νομίζει, ὅτι ἡ θέσις τοῦ περιφήμου ἐκείνου Βυζαντινοῦ μοναστηρίου εἶναι τὰ ὑπὸ τοῦ Cousinéry ἀναφερόμενα ἐρείπια μιᾶς παλαιᾶς Βυζαντινῆς μονῆς [2], πρὸ τῆς εἰσόδου εἰς τὸ χωρίον Χορτιάτης, διὰ τὴν ὁποίαν παρεδίδετο, ὅτι ᾠκοδομήθη δι' ἐξόδων ἑνὸς αὐτοκράτορος τῆς Κων/πόλεως καὶ ὅτι πρὸ μακροῦ χρόνου εἶχεν ἐγκαταλειφθῇ [3].

Τὰ ἐρείπια ταῦτα ἀσφαλῶς εἶναι τὰ σήμερον πλησίον τοῦ δημοτικοῦ σχολείου τοῦ χωρίου εὑρισκόμενα.

Ποία δὲ ἡ τοποθεσία τῆς ἐν Θεσσαλονίκῃ μονῆς τοῦ Χορταΐτου ἢ μᾶλλον τοῦ μετοχίου τῆς ἐπὶ τοῦ ὁμωνύμου ὄ_ους μονῆς;

Ἐκ τοῦ ἀνωτέρω παρατεθέντος χωρίου τοῦ Ἀναγνώστου εἴδομεν ὅτι τὰ Τουρκικὰ στρατεύματα περιωρίσθησαν εἰς τὸ ἀνατολικὸν μέρος τῶν τειχῶν, ὅπερ εἶχον κρίνει ὡς εὐαλωτότερον «οἷα δὴ σαθρότερον ἐν πολλοῖς τυγχάνον τοῖς μέρεσιν»· ἑπομένως σ_νεκέντρωσαν τὰς δυνάμεις των εἰς τὸ ἀπὸ τῆς κορυφῆς τῆς ἀκροπόλεως μέχρις αὐτῆς τῆς θαλάσσης μέρος. Μάλιστα καὶ ὁ ἴδιος ὁ Μουρὰτ ἀνέλαβε τὸ ἀπὸ τοῦ Τριγωνίου μέρος μέχρι τῆς μονῆς τοῦ Χορταΐτου.

Ἐξ ἐπιτοπίου ἐξετάσεως ὁρμώμενος, συμφωνῶ μετὰ τοῦ Tafrali, ὁ

ὄρους καὶ τὸ τῆς λοιπῆς γῆς ὑποκείμενον κατοικῆσαι, καί τισι τερπνοτάτοις χωρίοις ἐγκαθεζόμεναι, καινόν τι χρῆμα τοῖς τε ὁδίταις καὶ αὐτοῖς τοῖς πολίταις πεφύκασι».

[1] Bischof Arsenij, Leben der hl. Theodora von Thessalonike, σελ. 35, c. 59 «Μοναχοί τινες, ἐν σπηλαίοις καὶ ταῖς ὀπαῖς τῆς γῆς διαιτώμενοι, ἐκ διαφόρων ὀρῶν, τῶν ἔγγιστα κειμένων τῆς περιφανοῦς ἡμῶν πόλεως, κατ' εὐχὴν ἐν τοῖς ἁγίοις ναοῖς ἐπιφοιτῶντες ἐν τῇ καθ' ἡμᾶς πόλει συνέδραμον». Βλ. καὶ Π. Παπαγεωργίου, Zur vita der hl. Theodora von Thessalonike, ἐν Byz. Zeitschrift τόμ. 10 (1901) σελ. 150.

[2] Tafel, De Thessalonica σελ. 254.

[3] E. Cousinéry, Voyage dans la Macédoine, Paris 1831, τόμ. 1 σελ. 109—110. «Avant d'entrer dans ce village (de Corthiat), nous côtoyâmes les ruines d'un ancien monastère grec qui doit avoir été considérable; on nous dit que c'est aux frais d'un empereur de Constantinople qu'il avait été construit, et que depuis longtemps il est abandonné».

ὁποῖος, διαφωνῶν πρὸς τὸν Struck[1], ὑποστηρίζει ὅτι τὸ Τριγώνιον ἦτο εἰς τὴν θέσιν τοῦ σημερινοῦ Gingirli Coulé[2].

Ποῖον νῦν τὸ διάστημα ἀπὸ Τριγωνίου μέχρι μονῆς Χορταΐτου; Τὸ ὅτι τις ἐκ τῶν Τούρκων πεζῶν ἀνῆλθε πρῶτος εἰς τὰ τείχη διὰ μιᾶς κλίμακος τεθείσης «κατὰ τὸ Τριγώνιον» καὶ ὅτι οἱ Τοῦρκοι *«ἐπὶ τὴν πόλιν δρομαῖοι συνέρρεον, ἄλλος ἄλλον τῷ τάχει νικῶντες καὶ ταῖν χεροῖν τὰ ξίφη φέροντες, καὶ οἷον ἐρίζοντες τίς ἂν φθάσειε πρότερος ἐπὶ τὸ τῆς πόλεως οἰκούμενον μέρος, καὶ μάλιστα τὸ πρὸς τὴν θάλασσαν»*[3] μὲ παρακινοῦν νὰ ἐκφράσω τὴν γνώμην, ὅτι τὸ ἀπὸ Τριγωνίου μέχρι Χορταΐτου διάστημα ἀνήκει εἰς τὸ ὑψηλότερον τμῆμα τῆς πόλεως καὶ μάλιστα ἀκριβέστερον εἰς τὸ ἀπὸ τοῦ Gingili-Coulé μέχρι τῆς κορυφῆς τῆς ἀκροπόλεως, ἔνθα αἱ σημεριναὶ φυλακαὶ τῶν βαρυποινιτῶν. 'Απέναντι αὐτῶν ὑπάρχει ἡ τοποθεσία «Χίλια δένδρα»[4]. (Βλ. εἰκ. 1). Εἰς τὴν θέσιν ταύτην νομίζω, ὅτι πρέπει νὰ τοποθετηθῇ τὸ μετόχιον τοῦ Χορταΐτου, δηλ. ὀλίγα μέτρα ἔξω τῶν τειχῶν τῆς ἀκροπόλεως[1]. Εἰς τὸ μέρος τοῦτο ἀναφέρεται, ὅτι ὑπῆρχεν ἄλλοτε—πρὸ τῆς εἰσόδου τῶν 'Ελληνικῶν στρατευμάτων εἰς τὴν Θεσσαλονίκην τὸ 1912—τεκὲς δερβίσηδων[2] μὲ τάφον ἑνὸς Μωαμεθανοῦ ἁγίου πιθανῶς, τοῦ «Γκιοὺλ μπαμπᾶ», λατρευομένου μέχρι σήμερον ὑπὸ τῶν Μωαμεθανῶν, οἱ ὁποῖοι ἀνάπτουσι κηρία εἰς τὸν κατεστραμμένον νῦν τάφον του καὶ προσεύχονται ἐπ' αὐτοῦ πολλάκις μέχρι βαθείας νυκτὸς[3] (Βλ. εἰκ. 2). Δὲν εἶναι λοιπὸν ἀπίθανον ν' ἀντικατέστη-

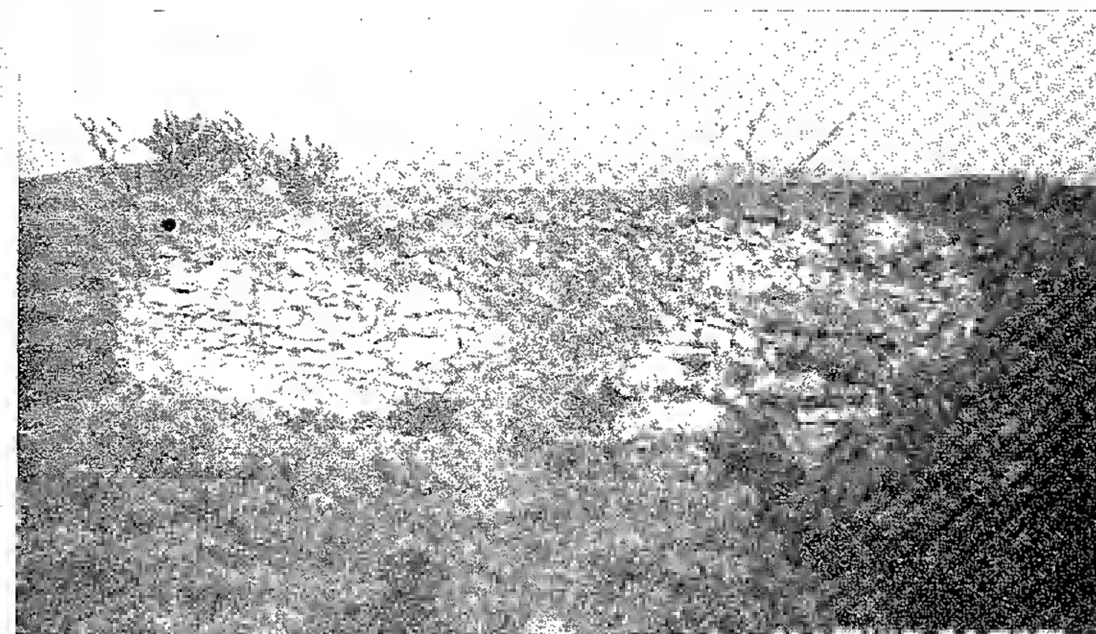
Εἰκ. 1. 'Η τοποθεσία ἔνθα ἔκειτο, πιθανῶς, τὸ μετόχιον τῆς μονῆς τοῦ Χορταΐτου.

[1] A. Struck, Die Eroberung Thessalonikes durch Sarazenen im Jahre 904, ἐν Byzantinische Zeitschrift τόμ. 14 (1905) σελ. 514.

[2] Tafrali, Topographie σελ. 81. Βλ. καὶ τὸν προσηρτημένον τῷ βιβλίῳ τοπογραφικὸν χάρτην τῆς Θεσσαλονίκης.

[3] 'Αναγνώστης, σελ. 506, στίχ. 13. 507. στίχ. 14—18. (ἔκδ. Βόννης).

[4] 'Εν τῇ θέσει ταύτῃ ὑπάρχουσι νῦν ἐλάχιστα δένδρα. 'Επειδὴ δὲ ἐπὶ τῆς ἀνατολικῶς τῆς Θεσσαλονίκης θέσεως Σεΐχ—Σοῦ ἐφυτεύθησαν κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ παρόντος αἰῶνος πλεῖστα δένδρα, τὰ ὁποῖα παρουσιάζουν σήμερον τὴν ὄψιν ἀλσυλλίου, δι' αὐτὸ τὸ τοπωνύμιον «Χίλια δένδρα» ἐκ συγχύσεως, προκαλουμένης ἐκ τῆς σημερινῆς καταστάσεως τῶν δύο τόπων, μετεπήδησεν εἰς τὴν ἀνατολικῶς τῆς Θεσσαλονίκης τοποθεσίαν.

Εἰκ. 2. 'Ο κατεστραμμένος νῦν τάφος τοῦ Γκιοὺλ μπαμπᾶ.

[1] Καὶ ὁ Tafel τοποθετεῖ τὴν ἐν Θεσσαλονίκῃ μονὴν τοῦ Χορταΐτου εἰς τὸ ἀνώτατον μέρος τῆς πόλεως· «Ultimo loco, sive e regione arcis, ubi summa urbis quaerenda sunt, monasteria urbis permulta exstitisse veteres referunt. Videatur Cameniata I c. cap. 39. Jo Anagnosta in monodia p. 117, ed. Ven. Idem Jo. Anagnosta narratione Turcica cap. 11 eodem loco situm Chortaeti monasterium memorat» (De Thessalonica σελ. 138).

[2] Τὸν τεκὲν τοῦτον πιθανῶς ἐννοεῖ ὁ Clarke (Travels in various countries of Europa Asia and Africa, London 1816, Part the second, σελ. 351). «The Turks call this castle yedi—Koulé, and the Greeks HEPTAPYRGIUM ('Επταπύργιον). . . . . Thowards the west, opposite to a small monastery of Derwishes is a tower called Namasia—Koulé».

[3] Πληροφορίας περὶ τούτων μοῦ ἔδωσεν ὁ φύλαξ τοῦ πλησίον κειμένου φυλα-

σεν ὁ τεκὲς τὸ παλαιὸν μετόχιον τῆς μονῆς τοῦ Χορταΐτου, ὡς ἄλλωςτε τοιούτου εἴδους μετατροπαὶ πολλαχοῦ τῆς Ἑλλάδος ἐγένοντο.

Ἡ «σεβασμία βασιλικὴ μονὴ τοῦ Χορταΐτου» εἶχε καὶ κτήματα εἰς διάφορα μέρη τῆς Μακεδονίας. Οὕτως ἐν ἐγγράφῳ τινὶ (Μάϊος 1318) τῶν ἀπογραφέων τοῦ θέματος Θεσσαλονίκης Κωνσταντίνου τοῦ Κουνάλη, Δημητρίου τοῦ Κοντένου καὶ Λέοντος Καλογνώμου, διὰ τοῦ ὁποίου οὗτοι παραχωροῦν εἰς τὴν μονὴν τοῦ Χιλανδαρίου «τὸ εἰς τὸν ποταμὸν τὸν Βαρδάριον ὀψαρατίκιον τὸ λεγόμενον τοῦ Σταυροῦ», γίνεται λόγος περὶ τῶν συνορευόντων αὐτῷ δικαίων τῆς μονῆς τοῦ Χορταΐτου [1]. Μάλιστα αἱ δύο μοναὶ ἀργότερον (Μάϊος 1339) διαμφισβητοῦσι τὴν κατοχὴν μιᾶς χαράδρας καὶ «τῶν μέσον τοῦ ἐκεῖσε Παλαιοβαρδαρίου, ὅς τὰ τῶν ἀμφοτέρων τουτωνὶ μονῶν διορίζει δίκαια, ὄντων καὶ φαινομένων νησίων» [2].

Ἐπίσης εἰς τὴν αὐτὴν μονὴν τοῦ Χιλανδαρίου παραχωρεῖ (Σεπτέμβριος 1318) ὁ Μιχαὴλ Νεοκαισαρίτης τὰ πλησίον τοῦ Στρυμόνος χωρία Εὐνοῦχος καὶ Λειψοχώριον κατὰ διαταγὴν τοῦ αὐτοκράτορος. Μετὰ τὸν καθορισμὸν τοῦ Λειψοχωρίου ἀκολουθεῖ ἡ ἀπαρίθμησις περὶ τῶν ἐντὸς τοῦ χωρίου κτημάτων. Μεταξὺ ἄλλων ἀναφέρεται ὅτι «Θεόδωρος ὁ Ψιαθᾶς ἔχει γυναῖκα, βοΐδιον ἕν, ἀργὰ δύο, ὑπερπύρου τὸ ἥμισυ. ἐξαλείμματα Μακρῆ, τοῦ Νικηφόρου, μύλωνα ὁλοκαιρινόν, *τὴν ἡμίσειαν πανήγυριν τοῦ ἁγίου Ἠλιού, ὡς τῆς ἑτέρας ἡμισείας κατεχομένης παρὰ τῆς σεβασμίας βασιλικῆς μονῆς τοῦ Χορταΐτου, καρύας εἴκοσι»* [3].

Κτήματα τῆς μονῆς Χορταΐτου ὑπῆρχον καὶ ἐντὸς τῆς Θεσσαλονίκης. Οὕτως ἐν χρυσοβούλλῳ (ἔτος 1351) τοῦ αὐτοκράτορος Ἰωάννου τοῦ Καντακουζηνοῦ, ἐπεκυροῦντος τὰς ἰδιοκτησίας τῆς μονῆς τῶν Ἰβήρων ἀναφέρεται ὡς ὑπάρχον «ἐντὸς τῆς θεοσώστου πόλεως Θεσσαλονίκης..... μονύδριον εἰς ὄνομα τιμώμενον τοῦ ἁγίου ἐνδόξου μεγαλομάρτυρος καὶ τροπαιοφόρου *Γεωργίου,* ὅπερ ἔχει ἐξ ἀνταλλαγῆς ἀπὸ τῶν μοναχῶν τῆς τοῦ Χορταΐτου σεβασμίας μονῆς, ὡς ἕτερον ἀντ᾽ αὐτοῦ κτῆμα δοθέντος αὐτοῖς μετὰ τῶν προσόντων αὐτῷ οἰκημάτων, κηποτοπίων, καὶ δένδρων, συκαμίνων» [4].

κίου τοῦ δημοτικοῦ φόρου καὶ παλαιὸς Θεσσαλονικεὺς κ. Καρτάλης. Αἱ πληροφορίαι αὗται ἐπεβεβαιώθησαν καὶ ὑπὸ Μωαμεθανῶν κατοίκων Θεσσαλονίκης.

[1] Actes de l'Athos V. Actes de Chilandar, éd. L. Petit et B. Korablev, Petersburg 197, 1. Vizant Vremenik 17 (1912), ἔγγραφον 36 στίχ. 1—20.

[2] Actes de Chilandar, ἔγγραφον 129, στίχ. 1—12.

[3] Actes de Chilandar, ἔγγραφον 38, στίχ. 148 κἑξ.

[4] Actes de l' Athos IV. Actes de Zographou, éd. W. Regel—E. Kurtz—B. Korablev, Petersburg 1907, Vizant. Vremenik 13 (1907), ἔγγραφον XLIV, στίχ. 45-50.

Εἰς ἄλλο τέλος ἔγγραφον ἀπὸ μηνὸς Μαρτίου 1369, δι' οὗ ὁ Δημήτριος Καβάσιλας καὶ ἄλλοι ὑπάλληλοι ἀποφαίνονται, ὅτι ἡ γῆ τοῦ Σαράβαλη, πλησίον τῆς Ἱερισσοῦ κειμένη, ἀνήκει εἰς τὴν μονὴν τοῦ Ζωγράφου, προστίθεται· «ἐμαρτυρήθη καὶ τοῦτο, ὅτι ἡ εἰς τοῦ Μακρογένους γῆ τῶν Ζωγραφιτῶν πρὸ τοῦ γενέσθαι βασιλικὸν ζευγηλατεῖον οὖσα, ταύτην ὡς συνοροῦται ὄντες καὶ οἱ τῆς σεβασμίας μονῆς τοῦ Χορταΐτου ἐνήργουν μὲν διὰ ζευγαρίων αὐτῶν αὐτήν, ἔδιδον δὲ κατ' ἔτος ὑπέρπυρα τοῖς Ζωγραφίταις ὑπὲρ τῆς τοιαύτης γῆς αὐτῶν, ὅσα τὸ γράμμα τῆς συμφωνίας τούτων διελάμβανεν» [1].

Θεσσαλονίκη. ΑΠ. ΒΑΚΑΛΟΠΟΥΛΟΣ

---

[1] Μανουὴλ Γεδεών, Πατριαρχικαὶ Ἐφημερίδες, Ἀθῆναι 1936, Μέρος Α'. σελ. 45.

ΣΥΝΕΣΙΟΥ ΤΟΥ ΚΥΡΗΝΑΙΟΥ

ΠΕΡΙ ΟΜΗΡΟΥ ΚΑΙ ΤΩΝ ΕΝ ΤΑΙΣ ΡΗΤΟΡΕΙΑΙΣ ΣΧΗΜΑΤΩΝ ΚΑΙ ΤΟ ΨΕΥΔΟΠΛΟΥΤΑΡΧΕΙΟΝ ΣΥΓΓΡΑΜΜΑ ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΒΙΟΥ ΚΑΙ ΤΗΣ ΠΟΙΗΣΕΩΣ ΟΜΗΡΟΥ.

ΑΙ ΟΜΗΡΙΚΑΙ ΜΕΛΕΤΑΙ ΤΟΥ ΣΥΝΕΣΙΟΥ

Ὁ Συνέσιος ἐν Ἐπιστολῇ 154 Τῇ φιλοσόφῳ (Ὑπατίᾳ), σ. 735 κἑξ. Herch. γράφει: «Τῆτες ἐξήνεγκα δύο βιβλία, τὸ μὲν ὑπὸ θεοῦ κινηθείς, τὸ δὲ ὑπὸ λοιδορίας ἀνθρώπων. καὶ γάρ τῶν ἐν λευκοῖς ἔνιοι τρίβωσι καὶ τῶν ἐν φαιοῖς ἔφασάν με παρανομεῖν εἰς φιλοσοφίαν, ἐπαΐοντα κάλλους ἐν λέξεσι καὶ ῥυθμοῦ, καὶ *περὶ Ὁμήρου τι λέγειν ἀξιοῦντα καὶ περὶ τῶν ἐν ταῖς ῥητορείαις σχημάτων*, ὡς δὴ τὸν φιλόσοφον μισολόγον εἶναι προσῆκον καὶ μόνα περιεργάζεσθαι τὰ δαιμόνια πράγματα. καὶ αὐτοὶ μὲν θεωροὶ τοῦ νοητοῦ γεγονότες· ἐμὲ δὲ οὐ θέμις, διότι νέμω τινὰ σχολὴν ἐκ τοῦ βίου τῷ καὶ τὴν γλῶτταν καθήρασθαι καὶ τὴν γνώμην ἡδίω γενέσθαι. κτλ.».

Ἐν Ἐπ. Ἑτ. Βυζ. Σπ. τόμ. ΙΓ', 1937, σ. 305-352 κατεχώρισα τὴν μελέτην μου *Ποιήματα Συνεσίου τοῦ Κυρηναίου, Μέρος πρῶτον*, καὶ ἐν τῇ αὐτῇ Ἐπετηρίδι τόμ ΙΔ', 1938, σ. 342-392 συνέχειαν τῆς μελέτης ταύτης *Ποιήματα Συνεσίου τοῦ Κυρηναίου, Μέρος δεύτερον*. Ἐν ἐπιμέτρῳ τοῦ πρώτου μέρους προσέθηκα εἰς τὰ ἀνάτυπα δύο σελίδων «*Προσθετέα*», ἐν οἷς πρὸς τοῖς ἄλλοις εἶπον καὶ τὰ ἑξῆς:

Ὁ Συνέσιος συνέγραψε «Περὶ Ὁμήρου καὶ περὶ τῶν ἐν ταῖς ῥητορείαις σχημάτων» (Ἐπιστ. 154 «καὶ γὰρ .... ἔφασάν με παρανομεῖν εἰς φιλοσοφίαν, ἐπαΐοντα κάλλους ἐν λέξεσι καὶ ῥυθμοῦ, καὶ *περὶ Ὁμήρου τι λέγειν ἀξιοῦντα καὶ περὶ τῶν ἐν ταῖς ῥητορείαις σχημάτων*, κλπ.»). Ἴσως δ' ἐν τούτῳ τῷ συγγράμματι, ὅπερ δὲν παρεδόθη εἰς ἡμᾶς, περιέλαβε καὶ ἐπιγράμματα διαφόρων ποιητῶν εἰς Ὅμηρον καὶ ἴδια αὐτοῦ. Ἐπειδὴ δ' ἔχω τὴν γνώμην, ὅτι ἐν τοῖς σῳζομένοις δυσὶ Ψευδοπλουταρχείοις συγγράμμασι *Περὶ τοῦ βίου καὶ τῆς ποιήσεως Ὁμήρου*, μάλιστα δ' ἐν τῷ δευτέρῳ, ἐν ᾧ γίνεται λόγος καὶ περὶ τῶν ῥητορικῶν σχημάτων, δυνάμεθα νὰ εὕρωμεν ἴχνη τινὰ τοῦ εἰρημένου συγγράμματος τοῦ Συνεσίου, μέλλω νὰ γράψω διεξοδικώτερόν πως περὶ τούτου.

Καὶ τότε μὲν εἶπον ὅτι ἐν τῷ δευτέρῳ μάλιστα τῶν Ψευδοπλουταρχείων συγγραμμάτων Περὶ τοῦ Βίου καὶ τῆς ποιήσεως Ὁμήρου, ἐν ᾧ γίνεται λόγος καὶ περὶ τῶν ῥητορικῶν σχημάτων, δυνάμεθα νὰ εὕρωμεν ἴχνη τινὰ τοῦ εἰρημένου συγγράμματος τοῦ Συνεσίου· νῦν δὲ μελετήσας καλῶς καὶ τὰ ἐν τῷ Βίῳ γεγραμμένα καὶ τὰ ἐν τοῖς συγγράμμασι τοῦ Συνεσίου μνημονευόμενα χωρία τοῦ Ὁμήρου, τὰς ὑπαρχούσας παρ' αὐτῷ ἑρμηνείας Ὁμηρικῶν χωρίων, καὶ προσέτι τὰς μιμήσεις τοῦ Ὁμήρου, ἃς εὑρίσκομεν παρὰ τῷ Κυρηναίῳ συγγραφεῖ, ἔχω τὴν γνώμην, ὅτι τὸ δεύτερον Ψευδοπλουτάρχειον ἔργον δύναται ν' ἀποδοθῇ εἰς τὸν Συνέσιον ὡς συγγραφέα, καὶ ὅτι ἐν τούτῳ ἔχομεν τὸ ὑπὸ τοῦ Συνεσίου ἐν τῇ εἰρημένῃ ἐπιστολῇ μνημονευόμενον ἔργον «*Περὶ Ὁμήρου καὶ τῶν ἐν ταῖς ῥητορείαις σχημάτων*», εἴτε ὡς τοῦτο συνεγράφη ἀπ' ἀρχῆς εἴτε κατά τινα διασκευήν. Ἐπειδὴ δ' ἐν αὐτῷ περιλαμβάνονται καὶ γραμματικὰ ζητήματα καὶ γίνεται λόγος περὶ τῶν χαρακτήρων τῶν ἀπὸ πάσης διαλέκτου τῶν Ἑλληνίδων, οὓς ὁ Ὅμηρος ἐγκατέμειξε (κεφ. 8-14), δυνάμεθα νὰ εἰκάσωμεν, ὅτι τὰ *γραμματικὰ βιβλία*, ἅτινα ἔγραψεν ὁ Συνέσιος κατὰ τὴν Σοῦδαν (τὸν Σουΐδαν), εἶνε αὐτὸ τοῦτο τὸ Περὶ Ὁμήρου κλπ. βιβλίον αὐτοῦ: «Συνέσιος Πενταπόλεως τῆς ἐν Λιβύῃ Θηβαΐδος, φιλόσοφος, ἐπίσκοπος Πτολεμαΐδος, τῶν ἱερατικῶν γενόμενος. *ἔγραψε βιβλία διάφορα, γραμματικά* τε καὶ φιλόσοφα, καὶ λόγους βασιλικούς, πανηγυρικοὺς ἢ ἐπιδεικτικούς· Ἐγκώμιόν τε φαλάκρας καὶ περὶ προνοίας λόγον θαυμάσιον Ἑλληνικῷ χαρακτῆρι· καὶ ἄλλα πλεῖστα καὶ διάφορα βιβλία συνέταξε, καὶ τὰς θαυμαζομένας ἐπιστολάς».

Ὁ μακαρίτης καθηγητής μου Γρηγόριος Ν. Βερναρδάκης ἐν τῷ προλόγῳ τοῦ Ζ' τόμου τῆς ἐκδόσεως τῶν Ἠθικῶν τοῦ Πλουτάρχου παρὰ Teubner σ. IX-XLIV ἐπεχείρησε νὰ δείξῃ, ὅτι πολλὰ τῶν ἐν τῷ δευτέρῳ Βίῳ εἰρημένων, ἅτινα προέρχονται ἐκ τῶν Ὁμηρικῶν μελετῶν τοῦ Πλουτάρχου, συμφωνοῦσι καθ' ὅλου ἢ ἐν μέρει πρὸς τὰ ἀπαντῶντα ἐν συγγράμμασι τοῦ Πλουτάρχου ἢ ἐν ἀπανθίσμασι τοῦ Στοβαίου (περὶ ὧν διέλαβον καὶ ἄλλοι· ἴδ σ. XI-XII) ἢ ἐν τοῖς εἰς Ὅμηρον Σχολίοις ἐν σχέσει πρὸς τὸν Πλούταρχον. Ἀλλ' ὁ Βερναρδάκης ἠγνόησε παντάπασι τὸν Συνέσιον καὶ τὸν Ἀθήναιον, τὸν μετὰ τὸν Πλούταρχον καὶ πρὸ τοῦ Συνεσίου γράψαντα, ὡς θὰ ποιήσω φανερὸν ἐν τοῖς ἔπειτα. Ἐπειδὴ δέ τινα τῶν ἐν τῷ Βίῳ συμφωνοῦσι πρός τινα τῶν φερομένων παρὰ τῷ Ἀθηναίῳ, πρόδηλον εἶνε, ὅτι ὁ συγγραφεὺς τοῦ Βίου ἐγίνωσκε τὸ σύγγραμμα τοῦ Ἀθηναίου. Ἂν δέ τινα τοῦ Βίου εἶνε παραπλήσια πρός τινα τοῦ Πλουτάρχου, δυνάμεθα νὰ εἰκάσωμεν, ὅτι ὁ συγγραφεὺς τοῦ Βίου ἔλαβε πρὸ ὀφθαλμῶν καὶ τὸν Πλούταρχον.

Ἐν τῇ ἐξετάσει τῶν καθ' ἕκαστον νομίζω καλὸν νὰ προτάξω τινά, ἐν οἷς ὑπάρχει ἐντελὴς ὁμοιότης παρὰ τῷ Συνεσίῳ καὶ ἐν τῷ Βίῳ (οὕτω

λέγω συντόμως τὸ δεύτερον Ψευδοπλουτάρχειον σύγγραμμα).

Χωρία τοῦ Συνεσίου, ὧν ἀντίστοιχα ὑπάρχουσι καὶ ἐν τῷ Βίῳ, δεικνύουσι κατ' ἐμὲ τὴν τοῦ Συνεσίου χεῖρα ὡς συγγραφέως καὶ τοῦ συγγράμματος τούτου. Συνέσ. Ὕμνῳ Γ', 396 κἑξ. «*στέφος εὐαγέων | ἀπὸ λειμώνων | σοὶ τοῦτο πλέκω, | σοὶ τόνδε φέρω | αἶνον, ἀχράντων | ἡγέτα κόσμων | κτλ.*» (κατὰ μίμησιν τοῦ Εὐριπίδου Ἱππ. 73 κἑξ. «*σοὶ τόνδε πλεκτὸν στέφανον ἐξ ἀκηράτου | λειμῶνος, ὦ δέσποινα, κοσμήσας φέρω, | κτέ.*», ὅπερ χωρίον ὑπὸ πολλῶν ἔπειτα ἔτυχε μιμήσεως· πρβ. καὶ Συνέσ. Ὕμνῳ Γ', 8 κἑξ. «*βασιλῆϊ θεῶν | πλέκομεν στέφανον*»). Ἐν τῷ Βίῳ 218 φέρεται «ἐνταῦθα καιρὸς καταπαύειν τὸν λόγον, ὅν, *ὥσπερεὶ στέφανον ἐκ λειμῶνος πολυανθοῦς καὶ ποικίλου πλέξαντες*, ταῖς Μούσαις ἀνατίθεμεν». Παρατηρητέον δὲ καὶ τὴν ἀνάθεσιν τοῦ λόγου ὡς στεφάνου ταῖς Μούσαις, καὶ ὅτι ὁ Συνέσιος ἐν συγγράμμασιν αὐτοῦ ποιεῖται λόγον περὶ τῶν Μουσῶν. Ἴδ. τὰ γεγραμμένα ὑπ' ἐμοῦ ἐν τῇ ἐργασίᾳ μου *Ποιήματα Συνεσίου τοῦ Κυρηναίου*, Μέρ. Α', σ. 346, 348-349).

Συνέσ. Δίωνι 14, σ. 54 Β «*ἠγώνισταί γε πρὸς τοὺς ἀμούσους ὑπὲρ Μουσῶν, οἳ κακοήθως ἀποδιδράσκουσι τὸν ἔλεγχον τῆς ἀμαθίας τῷ καταφεύγειν ἐπὶ τὴν λοιδορίαν ὧν ἠγνοήκασιν*». Ἐν τῷ Βίῳ 92 ἀπαντᾷ «τοῦτο γὰρ αἴτιον ποιητικῆς καὶ τῶν ἀρχαίων ἦθος, ὅπως οἱ μὲν φιλομαθοῦντες μετά τινος εὐμουσίας ψυχαγωγούμενοι ῥᾷον ζητῶσί τε καὶ εὑρίσκωσι τὴν ἀλήθειαν, *οἱ δ' ἀμαθεῖς μὴ καταφρονῶσι τούτων, ὧν οὐ δύνανται συνιέναι*».

Βί. 122 «τὸ μὲν δὴ τῶν δογμάτων Πυθαγόρου καὶ Πλάτωνος γενναιότατόν ἐστι, τὸ εἶναι τὴν ψυχὴν ἀθάνατον, *ἣ καὶ πτερὰ τῷ λόγῳ προστίθησιν ὁ Πλάτων*. τίς οὖν τοῦτο πρῶτος ἀνεφώνησεν ; Ὅμηρος εἰπὼν ἄλλα τε καὶ ταῦτα

ψυχὴ δ' ἐκ ῥεθέων πταμένη Ἀϊδόσδε βεβήκει

εἰς τὸν ἀειδῆ καὶ ἀόρατον εἴτε ἀέρα θεὶη τις εἴτε ὑπόγειον τόπον. κτλ.».

Πρβ. Συνέσ. Περὶ Ἐνυπν. 9, σ. 138 Α «*καὶ τοῦτο ἄρα ἡ ψυχῆς πτέρωσις*» (ἴδ. Πλάτ. Φαίδρῳ σ. 246 D) Πρβ. καὶ Ὕμνῳ Β', 87 «*τὸ νοῦ πτέρωμα*». Πρὸς δὲ τὸ τέλος τοῦ χωρίου «*εἰς τὸν ἀειδῆ κτλ.*» πρβ. Συνέσ. Αἰγ. Α', 1, σ. 89 C «δύο δὲ (δηλ. πηγὰς) ἡ τοῦ κόσμου φύσις παρέχεται, τὴν μὲν φωτοειδῆ, *τὴν δὲ ἀειδῆ*· καὶ τὴν μὲν χαμόθεν ἀναβλύζουσαν ἅτε *ἐρριζωμένην κάτω ποι* (ἴσως γρ. *που*) *καὶ τῶν τῆς γῆς χηραμῶν* ἐξαλλομένην, κτλ.».

Βί. αὐτόθι (τέλος) «καὶ γὰρ τοῦτο ᾔδει (δηλ. Ὅμηρος), ὅτι τὸ αἷμα νομὴ καὶ τροφή ἐστι τοῦ πνεύματος, τὸ δὲ πνεῦμά ἐστιν αὐτὴ ἡ ψυχὴ *ἢ ὄχημα τῆς ψυχῆς*». Ὁ Συνέσιος λέγει Περὶ ἐνυπν. 8, σ. 137 Β «*καταβαίνει γέ τοι μέχρι ζῴων, οἷς οὐκέτι πάρεστι νοῦς οὐδὲ ἔστιν ὄχημα τότε θειοτέρας ψυχῆς, κτλ.*». Ἀξία δὲ παρατηρήσεως εἶνε ἡ ῥῆσις «*ὄχημα τῆς ψυχῆς*» ἐν τῷ Βίῳ καὶ «*ὄχημα . . . . ψυχῆς*» παρὰ τῷ Συνεσίῳ.

Συνέσ. Φαλ. Ἐγκ. 7, σ. 69 CD «*τὰ πρῶτα τῶν ὄντων ἁπλᾶ· κατιοῦσα δὲ ἡ φύσις ποικίλλεται· ἡ δὲ ὕλη τῶν ὄντων τὸ ἔσχατον· ταύτῃ καὶ ποικιλώτατον. κτλ.*». Πρβ. καὶ Αἰγ. Α', 9, σ. 97C κἑξ. περὶ τοῦ ὑπερκοσμίου γένους τῶν θεῶν, τοῦ ὑπερπλήρους τῶν ἀγαθῶν, καὶ περὶ τῆς «διαδοχῆς τῶν τάξεων», καὶ περὶ τῶν «κατιόντων ὄντων», καὶ «τὸ φύσει πλάνον τῆς ἐν γενέσει φύσεως τῆς τε σωματικῆς μοίρας τὸ ἔσχατον εἴληχε καὶ ἐπικηρότατον· οὐρανὸς δὲ τὸ πρῶτόν τε καὶ ἀκηρότατον», καὶ «ὁ δαίμων ἐν τοῖς πολυκλονήτοις στοιχείοις, φύσις ἔμπληκτος καὶ θρασεῖα, καὶ τῷ πλήθει τῆς ἐκεῖθεν ἀποστάσεως οὐκ ἐπαΐουσα τῆς εὐθημοσύνης τῶν θείων», κτλ. Ἀνάλογον χωρίον ἀπαντᾷ ἐν τῷ Βίῳ 218 «*ἐπεὶ τὰ μὲν ἀγαθὰ καθ' ἑαυτὰ ἁπλᾶ ἐστι καὶ μονοειδῆ καὶ ἀκατάσκευα, τὰ δὲ τοῖς κακοῖς ἀναμεμειγμένα πολλοὺς ἔχει τρόπους καὶ παντοίας διαθέσεις, ἐξ ὧν ἡ ὕλη τῶν πραγμάτων συνίσταται, κτλ.*».

Ὁ Συνέσιος λέγει ἐν Δίωνι 10, σ. 47 Α «ἐπίσταμαι γὰρ *ἄνθρωπος ὤν, καὶ οὔτε θεός*, ἵνα δὴ καὶ ἀκλινὴς εἴην πρὸς ἅπασαν ἡδονήν, *οὔτε θηρίον*, ἵνα τὰς σώματος ἡδοίμην ἡδονάς. *λείπεται δή τι τῶν ἐν μέσῳ ζητεῖν*». Παραπλήσιον χωρίον εἶνε καὶ ἐν Βίῳ 133 «περὶ δ' ἀρετῆς καὶ κακίας ψυχῆς ἣν ἔχει δόξαν ὁ ποιητής, ἐν πολλοῖς παρίστησιν. ἐπεὶ γὰρ τὸ μέν τι τῆς ψυχῆς νοερὸν καὶ λογικόν ἐστι, τὸ δ' ἄλογον καὶ ἐμπαθές, *καὶ διὰ τοῦτο μέσος θεοῦ καὶ θηρίου γέγονεν ἄνθρωπος*, τὴν μὲν ἄκραν ἀρετὴν θείαν ἡγεῖται, τὴν δ' ἄκραν κακίαν θηριωδίαν, ὡς ὕστερον Ἀριστοτέλης ἐνόμισε».

Βί. 114 «τούτων δὲ πάντων ἀρχηγὸν καὶ ἡγεμόνα τὸν πρῶτον θεὸν νομιζόντων τῶν ἀρίστων φιλοσόφων ἀσώματον ὄντα καὶ νοήσει μᾶλλον καταληπτόν, καὶ Ὅμηρος ταῦτα ὑπολαμβάνων φαίνεται, παρ' ᾧ λέγεται ὁ Ζεὺς . . . . εἰ δὲ δεῖ καὶ τοῦτο ζητῆσαι, εἰ νοητὸν ἠπίστατο τὸν θεόν, οὐκ ἄντικρυς μέν, ἅτε ἐν ποιήσει πολὺ τὸ μυθῶδες ἐχούσῃ, ὅμως δ' ἔστι καταμαθεῖν, ἐν οἷς φησιν

εὗρεν δ' εὐρύοπα Κρονίδην ἄτερ ἥμενον ἄλλων (Α 498)

καὶ ἐν οἷς αὐτὸς λέγει

ἀλλ' ἤ τοι μὲν ἐγὼ μενέω—φρένα τέρψομαι (Υ 22-23)·

ἡ γὰρ μόνωσις αὐτὴ καὶ τὸ μὴ καταμειγνύειν τοῖς ἄλλοις θεοῖς ἑαυτόν, *ἀλλὰ χαίρειν ἑαυτῷ συνόντα καὶ χρώμενον* ἡσυχίαν ἄγοντι καὶ ἀεὶ διακοσμοῦντι τὰ πάντα τὴν τοῦ νοητοῦ θεοῦ φύσιν παρίστησιν. *οἶδε δ', ὅτι νοῦς ἐστιν ὁ θεὸς* ὁ πάντα ἐπιστάμενος καὶ διέπων τὸ πᾶν· φησὶ γὰρ ὁ Ποσειδῶν

ἦ μὰν ἀμφοτέροισιν ὁμὸν γένος ἠδ' ἴα πάτρη,
ἀλλὰ Ζεὺς πρότερος γεγόνει καὶ πλείονα ᾔδει

(Ὅμ. ἤδη' Ν 354-355)».

Ὁ Πλούταρχος λέγει Περὶ Ἴσ. καὶ Ὀσ. 1, σ. 351 D «οὐ γὰρ ἀργύρῳ καὶ χρυσῷ *μακάριον τὸ θεῖον* οὐδὲ βρονταῖς καὶ κεραυνοῖς ἰσχυρόν, ἀλλ' *ἐπιστήμῃ καὶ φρονήσει.* καὶ τοῦτο κάλλιστα πάντων Ὅμηρος, ὧν εἴρηκε, περὶ θεῶν ἀναφθεγξάμενος

ἦ μὰν ἀμφοτέροισιν — πλείονα ᾔδει

σεμνοτέραν ἀπέφηνε τὴν τοῦ Διὸς ἡγεμονίαν ἐπιστήμῃ καὶ σοφίᾳ πρεσβυτέραν οὖσαν. κτλ.».

Καὶ ἐνταῦθα μνημονεύονται οἱ αὐτοὶ στίχοι τοῦ Ὁμήρου, ὡς καὶ ἐν τῷ Βίῳ, ἀλλ' ἐν τούτῳ λέγεται « . . . *τὴν τοῦ νοητοῦ θεοῦ φύσιν* παρέστησεν. οἶδε δ', ὅτι *νοῦς ἐστιν ὁ θεός*, ὁ πάντα ἐπιστάμενος κτλ.».

Ἀξιολογώτατον ὡς πρὸς ταῦτα εἶνε τὸ χωρίον τοῦ Συνεσίου Περὶ ἐνυπν. 1, σ. 131 BC «καὶ Ὁμήρῳ δὲ ἄρα διὰ τοῦτο τῆς τοῦ Διὸς γνώμης ἐξῆπται τὰ τῶν θεῶν πράγματα, ὅτι

πρότερος γέγονε καὶ πλείονα οἶδεν

αὐτῷ δήπου τῷ πρεσβύτερος εἶναι. καὶ γὰρ τὴν ἡλικίαν εἰς τοῦτο οἶμαι συντείνειν τοῖς ἔπεσιν, ὅτι συμβαίνει διὰ τὸν χρόνον πλείω γινώσκειν, ἐπεὶ τὸ γινώσκειν ἦν ἄρα τὸ τιμιώτατον. εἰ δέ τις ὑφ' ἑτέρων ἐπῶν ἀναπείθεται τὴν ἡγεμονίαν τοῦ Διὸς χειρῶν ἰσχὺν εἶναι λογίζεσθαι, ὅτι φησὶ

βίῃ δ' ὅγε φέρτερος ἦεν

οὗτος φορτικῶς ὡμίλησε τῇ ποιήσει, καὶ ἀνήκοός ἐστι τῆς κατ' αὐτὴν φιλοσοφίας *τοὺς θεοὺς οὐδὲν ἄλλο ἢ νοῦς λεγούσης.* ταύτῃ τοι καὶ προσπεριονᾷ πάλιν τῷ κατ' ἀλκὴν περιεῖναι τὸ καὶ γενεῇ πρότερος, *τὸν Δία νοῦν λέγων ἀρχεγονώτερον· νοῦ δὲ ἰσχὺς* τί ἂν ἄλλο ἢ *φρόνησις* εἴη; καὶ ὅστις οὖν θεὸς ὢν ἄρχειν ἀξιοῦται θεῶν, *νοῦς ὤν, σοφίας περιουσίᾳ κρατεῖ*, ὥστε καὶ τὸ 'βίῃ δ' ὅγε φέρτερος' εἰς ταὐτὸ ἡμῖν τῷ πλείονα οἶδεν ἀνακάμπτει καὶ περιίσταται».

Ἐν τούτοις οὐχὶ μόνον μνημονεύεται ὁ Ὁμηρικὸς στίχος Ν 355 (ὀλίγον μεταβεβλημένος), ἀλλὰ καὶ συμφωνοῦσιν αἱ ῥήσεις «*θεὸς . . . νοῦς ὤν*» καὶ «*τοὺς θεοὺς . . . νοῦς λεγούσης*» μετὰ τῆς ἐν τῷ Βίῳ «*νοῦς ἐστιν ὁ θεός*». Κατὰ ταῦτα τὰ ἐν τῷ Βίῳ φερόμενα εἶνε ἐγγυτέρω τῶν ἀπαντώντων παρὰ τῷ Συνεσίῳ ἢ τῷ Πλουτάρχῳ καὶ συνηγοροῦσιν ὑπὲρ τοῦ Συνεσίου ὡς συγγραφέως τοῦ Βίου. Παρατηρῶ δὲ προσέτι, ὅτι οὔτε ὁ Βερναρδάκης οὔτε οἱ νέοι ἐκδόται τῶν Ἠθικῶν τοῦ Πλουτάρχου ἐσημείωσαν τὰ τοῦ Συνεσίου. Οἱ ἐκδόται Nachstädt, Sieveking καὶ Titschener (Teubner) παραβάλλουσι σ. 32 A καὶ τὸ 114 κεφάλαιον τοῦ Βίου.

Ἐν σ. 31 F - 32 A τοῦ συγγράμματος Πῶς δεῖ τὸν νέον ποιημάτων ἀκούειν ὁ Πλούταρχος μνημονεύει τοὺς εἰρημένους δύο στίχους τοῦ Ὁμήρου καὶ λέγει αὖθις περὶ «φρονήσεως». Μετὰ δὲ τούτων συνάπτω καὶ τὰ ἑξῆς.

Ἐν Ἐπιστ. 116, σ. 710 Herch. (Αὐξεντίῳ) λέγει ὁ Συνέσιος

εἰς ὅρος ἢ εἰς κῦμα πολυφλοίσβοιο θαλάσσης

(Ζ 347) *Ὅμηρος* ἀποδιοπομπεῖται τὰ ἐκ φιλονικίας κακά, φιλοσοφία δὲ οὐδὲ τὴν ἀρχὴν αὐτοῖς πάροδον δίδωσιν εἰς ψυχήν. ἀλλ' ἡμεῖς ἀσθενέστεροι μὲν ἢ ὥστε φιλοσοφεῖν τό γ' ἐμὸν μέρος, οὐ μὴν ἀξιοῦμεν παντάπασι φαυλότερον ἔχειν ἀνθρώπων στρατιωτῶν, ἐφ' οἷς ἡ ποίησις γέγονε. *πάλιν* οὖν *Ὁμήρῳ* χρηστέον, ὅς πού φησιν

ἄρχε' σὺ γὰρ γενεῆφι νεώτερος

(Φ 439) μάχη γὰρ μὴ γένοιτο μέν· εἰ δὲ γένοιτο, ὁ νεώτερος αὐτῆς ἀρχέτω· τοιοῦτο γάρ τι νοεῖται τῷ Ποσειδῶνι τὸ παραχωρεῖν τοῦ προκατάρξασθαι τῷ νεωτέρῳ θεῷ. *τὸν δὲ πρεσβύτερον ἡγεμόνα δεῖ τῶν καλλίστων εἶναι·* κάλλιστον δὲ ὁμόνοια. κτλ.». Καὶ ἐνταῦθα ὁ Συνέσιος ποιεῖται λόγον περὶ τοῦ πρεσβυτέρου θεοῦ, ὡς ἡγεμόνος τῶν καλλίστων, καὶ κατ' ἀναλογίαν περὶ τοῦ πρεσβυτέρου ἀνθρώπου ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸν νεώτερον, ὅστις πρέπει νὰ ἄρχῃ τῆς μάχης, τουτέστι πρῶτος νὰ ποιῆται ἀρχὴν τῆς μάχης. Γίνεται δὲ ἑρμηνεία ὑπὸ τοῦ Συνεσίου τῆς ῥήσεως τοῦ Ὁμήρου «ἄρχε· σὺ γὰρ γενεῆφι νεώτερος», ἣν λέγει πρὸς τὸν Ἀπόλλωνα ὁ Ποσειδῶν μετὰ τῶν ἑπομένων «*οὐ γὰρ ἔμοιγε | καλόν, ἐπεὶ πρότερος γενόμην καὶ πλείονα οἶδα*». Τὴν ἑρμηνείαν τοῦ Συνεσίου ἀναγινώσκομεν καὶ παρ' Εὐσταθίῳ «ἐν δὲ τῷ ἄρχε ληπτέον κατὰ κοινοῦ τὴν γενικὴν μάχης ἐκ τοῦ ἀμαχητὶ ἐπιρρήματος (Φ 437), ἵνα λέγῃ ὅτι ἄρχε μάχης».

Δὲν εἶνε δὲ περιττὸν νὰ προστεθῇ, ὅτι ὁ Συνέσιος εὑρίσκει καὶ παρὰ τῷ Ὁμήρῳ τὴν αὐτὴν ἔννοιαν περὶ τῶν νεωτέρων καὶ τῶν πρεσβυτέρων ἐν τῇ μάχῃ, ἣν ἔχει καὶ ὁ Τυρταῖος Ἀπ. 6. 7 (10) Diehl (στ. 15-16, 19-22).

ὦ νέοι, ἀλλὰ μάχεσθε παρ' ἀλλήλοισι μένοντες
μηδὲ φυγῆς αἰσχρῆς ἄρχετε μηδὲ φόβου, | . . . . .
τοὺς δὲ παλαιοτέρους, ὧν οὐκέτι γούνατ' ἐλαφρά,
μὴ καταλείποντες φεύγετε, τοὺς γεραιούς.
αἰσχρὸν γὰρ δὴ τοῦτο μετὰ προμάχοισι πεσόντα
κεῖσθαι πρόσθε νέων ἄνδρα παλαιότερον | κτλ.

Σημειωτέον δέ, ὅτι ὁ Συνέσιος ποιεῖται μνείαν τοῦ Ὁμηρικοῦ «ἄρχε· σὺ γὰρ κτλ.» καὶ ἐν Ἐπιστ. 142 (Ἑρκουλιανῷ), σ. 727 Herch. «τὸ γὰρ ἐκ τῆς ποιήσεως 'ἄρχε — νεώτερος' πολέμου μὲν [γὰρ] καὶ στάσεως ἄρχεσθαι

δικαιοῖ τὸν νέον, φιλοφροσύνης δὲ τὸν πρεσβύτερον. κτλ.».

Πρὸς τὰ λεγόμενα ἐν τῷ Βίῳ 114 περὶ τοῦ Διὸς «ἡ γὰρ μόνωσις αὕτη καὶ τὸ μὴ καταμειγνύειν τοῖς ἄλλοις θεοῖς ἑαυτόν, *ἀλλὰ χαίρειν ἑαυτῷ συνόντα καὶ χρώμενον ἡσυχίαν ἄγοντι καὶ ἀεὶ διακοσμοῦντι τὰ πάντα* τὴν τοῦ νοητοῦ θεοῦ φύσιν παρίστησιν. κτλ.» πρβ. Συνέσ. Αἰγ. Α΄, σ. 9Α κἑξ. «ἐκεῖ γὰρ ἄλλο γένος θεῶν ὑπερκόσμιον, ὃ συνέχει μὲν πάντα μέχρις ἐσχάτων τὰ ὄντα· αὐτὸ δὲ ἀκλινές ἐστι . . , κᾆτα *ἐκεῖνο μὲν τῷ παρ' ἑαυτῷ μένειν ὑπερπλῆρές ἐστιν ἀγαθῶν, ὑπερπλῆρες ὂν ἑαυτοῦ* . . . οὐ μὴν ἁπλῆ τίς ἐστιν ἀγαθῶν οὐδὲ μονοειδὴς ἡ ἐνέργεια, *ἀλλὰ καὶ μερίδων ἐπιμελοῦνται τοῦ κόσμου,* κτλ.». Ἴδ. τὰ περὶ τούτων καὶ ἐν τοῖς ἔπειτα.

Βί. 116 «ἔτι δὲ καὶ τὸ βασιλικὸν ἀξίωμα καὶ τὸ φιλάνθρωπον ἦθος ἐμφαίνει εἰπὼν

πῶς ἂν ἔπειτ' Ὀδυσῆος ἐγὼ θείοιο λαθοίμην,
ὃς περὶ μέν ἐστι νόον βροτῶν, περὶ δ' ἱρὰ θεοῖσιν
ἀθανάτοισι δέδωκε, κτλ.;

ἐν οἷς ὁρᾶν ἔστιν, ὅτι ἐπήνεσε τὸν ἄνδρα πρῶτον *ἐπὶ τῷ νοῦν ἔχειν,* δεύτερον δ' ἐπὶ τῷ σέβειν θεούς». Ὁ Συνέσιος λέγει Ἐπιστ. 139, σ. 724 Herch. «εἰ δὲ δὴ καὶ δοίημεν εἶναι τινὰς (ἐνν. τοὺς συγκορυβαντιῶντας),

πῶς ἂν ἔπειτ' Ὀδυσῆος ἐγὼ θείοιο λαθοίμην;

πρὸς ποῖον <ἂν> ἄλλο πυρεῖον παρατριβεὶς μετὰ τὴν ἱεράν σου ψυχὴν ἀποτέκοιμι *τοῦ νοῦ* φωτοειδὲς ἔκγονον; κτλ.». Τὸν Ὁμηρικὸν στίχον «πῶς ἂν ἔπειτα—λαθοίμην» τὸν ἐν τῷ Βίῳ μνημονευόμενον ὡς λεγόμενον περὶ τοῦ Ὀδυσσέως ὑπὸ τοῦ ποιητοῦ, ὅστις ἐπαινεῖ αὐτὸν πρῶτον «*ἐπὶ τῷ νοῦν ἔχειν*», ὁ Συνέσιος μεταχειρίζεται περὶ τοῦ Ἑρκουλιανοῦ ἐν ἐπιστολῇ πρὸς αὐτόν, πρὸς οὗ τὴν ψυχὴν παρατριβεὶς ὡς πρὸς πυρεῖον εἶνε δυνατὸν νὰ ἀποτέκῃ «*τοῦ νοῦ*» φωτοειδὲς ἔκγονον. Καὶ ὁ Ἑρκουλιανὸς ἄρα ἐπαινεῖται ὡς νοῦν ἔχων, ἐπειδὴ καὶ ὁ Συνέσιος παρατριβεὶς πρὸς αὐτὸν δύναται νὰ παραγάγῃ ἔργον τοῦ ἑαυτοῦ νοῦ. Πρόδηλος δὲ εἶνε, ὡς νομίζω, ἡ ὁμοιότης ἀμφοτέρων τῶν χωρίων, τοῦ τε Βίου καὶ τοῦ Συνεσίου.

Ὁ Συνέσιος λέγει Ἐπιστ. 83, (σ. 691) Χρύσῃ «ἀλλ' ὅτι πρέπων ἐστὶ τοῦ *χρυσοῦ Χρύσου* τοῖς τρόποις, εἰ δεῖ μέ τι καὶ ψυχρὸν εἰπεῖν καὶ *Γοργίειον*», καὶ Ἐπιστ. 134 (σ. 721 Herch.) «*Τρύφωνι* τῷ χρυσῷ — δεῖ γάρ τι καὶ ἐν τούτοις ψυχρὸν εἰπεῖν καὶ *Γοργίειον—τρυφῶντα* δῶρα παρεσκευάσαμεν». Πρβ. Μελέαγρον Ἀνθ. Παλ. Ε΄, 154 (153) «ἔστι καὶ ἐκ μορφᾶς ἁ *Τρυφέρα τρυφερά*» (ἴδ. τὰ ἐμὰ Φιλολογικὰ μελετήματα ἐν Ἐπ. Ἑτ. Βυζ. Σπ. τόμ. Ι΄, σ. 447).

Ἐν τῷ Βίῳ 33 φέρεται «τοῦ αὐτοῦ γένους ἐστὶ καὶ ἡ ἐπαναφορά,

ὅταν ἐν ἀρχῇ πλειόνων κώλων ταὐτὸν μόριον ἐπαναλαμβάνηται· τούτου δὲ παράδειγμα παρὰ τῷ ποιητῇ

Νιρεὺς αὖ δὲ Σύμηθεν ἄγε τρεῖς νῆας ἐΐσας,
Νιρεὺς Ἀγλαΐης υἱὸς Χαροποῖό τ' ἄνακτος,
Νιρεύς, ὃς κάλλιστος ἀνὴρ ὑπὸ Ἴλιον ἦλθεν.

καί ἐστιν ὁμοίως τὸ σχῆμα οἰκειότατον κινήσεως καὶ εὐεπείας». (Πρβ. Ἀλέξανδρον Περὶ σχημάτων Rhet. Gr. III, σ. 21 Speng., κλπ.)

Ὁ Συνέσιος πολλαχοῦ τῶν συγγραμμάτων αὐτοῦ ποιεῖται χρῆσιν τοῦ σχήματος τούτου, οἷον Ὕμνῳ Α΄, 34-36

ἀγαθὰ μὲν νεότατα,
ἀγαθὰ δὲ γῆρας ἕλκειν,
ἀγαθὰ δ' ἄνασσα πλούτου·

Ὕμνῳ Γ΄, 12-14 «*σὲ μὲν* ἐν πελάγει, | *σὲ δ'* ὑπὲρ νάσων, | *σὲ δ'* ἐν ἀπείροις», καὶ 25-27 «*σοὶ δ'* ἀμερίους, | *σοὶ δ'* ἀῴους, | *σοὶ δ'* ἑσπερίους | ὕμνους ἀνάγω», καὶ Ὕμνῳ Δ΄, 1-4 «*σὲ μὲν* ἀρχομένας, | *σὲ δ'* ἀεξομένας, | *σὲ δὲ* μεσσοίσας, | *σὲ δὲ* παυομένας | ἀοῦς ἱερᾶς | κτλ.», καὶ 175-178, καὶ Ὕμνῳ Ε΄, 58-64 «*χαίροις, ὦ* παιδὸς παγά, | *χαίροις, ὦ* πατρὸς μορφά· | *χαίροις, ὦ* παιδὸς κρηπίς, | *χαίροις, ὦ* πατρὸς σφραγίς· | *χαίροις, ὦ* παιδὸς κάρτος, | *χαίροις, ὦ* πατρὸς κάλλος», ἔνθα παρατηρητέα εἶνε καὶ *τὰ ὁμοιοτέλευτα.* (Πρβ. Βίον 35 περὶ τοῦ ὁμοιοτελεύτου σχήματος).

Βί. 20 «εἰσὶ δὲ παρ' αὐτῷ μεταφοραὶ ποικίλαι . . . ἀπὸ δ' ἀψύχων ἐπὶ ἄψυχα, οἷον '*σπέρμα πυρὸς σῴζων*' (Ὀμ. ε 490) *ἀντὶ τοῦ γόνιμον ἀρχήν*». Τὸ χωρίον τοῦτο δὲν ἐξήτασεν ὁ Βερναρδάκης. Ὁ Συνέσιος ὅμως ποιεῖται χρῆσιν τῆς λέξεως *σπέρμα,* καθ' ἣν ἔννοιαν ἔχει ὁ Βίος, ἐν Ὕμνῳ Γ΄, 595 κἑξ. «*ἄψον δὲ σέλας | καὶ πυρκαϊὰν | σπέρμα τὸ βαιὸν | αὔξων ἐν ἐμῷ | κρατὸς ἀώτῳ*». Πρβ. καὶ τὸν αὐτὸν ἐν Δίωνι 11, σ. 49 Α «*τὸ γὰρ ἔνδοθεν σπέρμα* δεινὸς αὐξῆσαι, *καὶ σμικρὸν σπινθῆρα λόγου παραλαβὼν πυρκαϊὰν ὅλην ἀνάψαι*», καὶ Ἐπιστ. 139 «τίς οὕτως, οἷος *σπινθῆρα κεκρυμμένον* καὶ ἀγαπῶντα λανθάνειν μηχαναῖς ἁπάσαις ἐκκαλέσασθαι καὶ *ἐξάψαι καὶ πῦρ λαμπρὸν ἀναδεῖξαι*»; καὶ Ὕμνῳ Γ΄, 559 κἑξ. «*σὸν σπέρμα* φέρω, | εὐηγενέος | σπινθῆρα νόου | ἐς βάθος ὕλας | κατακεκλιμένον», καὶ Πρὸς Παιόν. 5, σ. 310 C «*τοὺς ἀστρονομικοὺς σπινθῆρας* ἐνόντας σου τῇ ψυχῇ, *τούτους ἐξάψαι καὶ ἐπὶ μέγα ἆραι,* κτλ.». (Ἴδ. τὰ ὑπ' ἐμοῦ γεγραμμένα ἐν Ποιήμ. Συνεσίου τοῦ Κυρηναίου, Μέρ. Α΄, σελ. 307-308). Ἡ δὲ παρὰ τῷ Συνεσίῳ χρῆσις δεικνύει κατὰ τὴν γνώμην μου, ὅτι ὁ αὐτὸς ἡρμήνευσε τὸ Ὁμηρικὸν χωρίον ἐν τῷ Βίῳ ὡς μεταφοράν. Πρβ. καὶ Κοκόνδριον Rhet. Gr. III, σ. 233 Speng.

Βί. 19 «μεταφορὰ δέ, ἥπερ ἐστὶν ἀπὸ τοῦ κυρίως δηλουμένου πράγματος ἐφ' ἕτερον μετενηνεγμένη κατὰ τὴν ἀμφοῖν ἀνάλογον ὁμοιότητα,

καὶ πολλή ἐστι καὶ ποικίλη παρ' αὐτῷ· οἷόν ἐστιν '*ἧκεν ἀπορρήξας κορυφὴν ὄρεος μεγάλοιο*' (Όμ. ι 481, ὅπου: ἧκε δ' ἀπορρ.) καὶ 'νῆσον, τὴν πέρι πόντος ἀπείριτος *ἐστεφάνωται*' (κ 195). ὃν γὰρ λόγον ἔχει κορυφὴ πρὸς ἄνθρωπον, τοῦτον καὶ ἡ ἀκρώρεια πρὸς τὸ ὄρος· καὶ ὃν ὁ στέφανος πρὸς τοῦτον, ᾧ περίκειται, τὸν αὐτὸν θάλασσα πρὸς νῆσον. ἀλλὰ τὸ χρήσασθαι τοῖς ὁμοίοις ἀντὶ τῶν κυρίων ὀνόμασιν εὐειδέστερον καὶ ἐναργέστερον ποιεῖ τὸν λόγον».

Ὁ Συνέσιος ποιεῖται χρῆσιν τοῦ «*κορυφὰν ὀρέων*», ὡς ἔχει παράδειγμα ὁ Βίος ἐκ τοῦ Ὁμήρου, καὶ τοῦ ῥήματος «*στέφεσθαι*», ὡς ἔχει τὸ «*στεφανοῦσθαι*» ὁ Βίος. Ὕμνῳ Γ', 48-50 «*νῦν ἐπὶ κλεινῶν* | *κορυφὰν ὀρέων* | ἱκέτας *ἔμολον*». Ὕμνῳ Α', 67-70 «ὑπερούσιος δὲ παγὰ | *στέφεται κάλλεϊ παίδων* | ἀπὸ κέντρου τε θορόντων | *περὶ κέντρον* τε ῥυέντων». Ἡ δὲ σύμπτωσις αὕτη τῶν παραδειγμάτων καὶ τοῦ Συνεσίου καὶ τοῦ Βίου δεικνύει, ὡς νομίζω, τὸν αὐτὸν συγγραφέα.

Βί. 32 «ἔστι παρ' αὐτῷ καὶ ἡ παλιλλογία, ἐπανάληψις οὖσα μέρους τινὸς λόγου ἢ πλειόνων λέξεων ἐπαναλαμβανομένων, ὃ καὶ ἀναδίπλωσις καλεῖται· οἷόν ἐστι

τοῦ δ' ἐγὼ ἀντίος εἶμι, *καὶ εἰ πυρὶ χεῖρας ἔοικεν*·
εἰ πυρὶ χεῖρας ἔοικε, μένος δ' αἴθωνι σιδήρῳ

(Όμ. Υ 371-372, ὅπου: τῷ δ' ἐγώ). ποτὲ δὲ παρεντιθεμένων ἄλλων τινῶν καὶ τῶν αὐτῶν πάλιν ἐπαναλαμβανομένων, ὡς ἐν τῷ

ἀλλ' ὁ μὲν *Αἰθίοπας* μετεκίαθε τηλόθ' ἐόντας,
Αἰθίοπας, τοὶ διχθὰ δεδαίαται, ἔσχατοι ἀνδρῶν

(α 22-23). κτλ.».

Παραδείγματα ἐκ τοῦ Συνεσίου φέρω μόνον τάδε: Ὕμνῳ Δ', 10 κἑξ. «*δῶτορ σοφίας* | ἐλατὴρ νούσων, | *δῶτορ* ψυχαῖς | ἀπόνου βιοτᾶς», καὶ 80 κἑξ. «*ὑμνῶ σε, μάκαρ*, | καὶ διὰ φωνᾶς, | *ὑμνῶ σε, μάκαρ*, | καὶ διὰ σιγᾶς».

Ὁ Βερναρδάκης ἐν τῷ Προλόγῳ τοῦ Ζ' τόμου τῶν Ἠθικῶν Πλουτάρχου σ. XLIX-LIII ὅπως δείξῃ τὴν σχέσιν τοῦ Πλουτάρχου καὶ πρὸς τὰ πρότερα κεφάλαια τοῦ Βίου (15-71), παραβάλλει τὰ λεγόμενα ὑπ' αὐτοῦ περὶ *ὀνοματοποιίας* σ. 747 D πρὸς τὰ τοῦ 16 κεφαλαίου τοῦ Βίου, καὶ τὰ περὶ τοῦ *ἀσυνδέτου* σ. 1010 E πρὸς τὰ τοῦ 40 κεφαλαίου τοῦ Βίου. Ἐγὼ δὲ νομίζω ἱκανὰ ἐν τῷ παρόντι τὰ ἐκ τοῦ Βίου καὶ τοῦ Συνεσίου παραδείγματα τῆς ἐπαναφορᾶς, τοῦ ὁμοιοτελεύτου, τῆς μεταφορᾶς καὶ τῆς παλιλλογίας, εἰ καὶ δύναμαι καὶ τῶν ἄλλων τρόπων καὶ σχημάτων νὰ καταλέξω παραδείγματα ἐκ τῶν συγγραμμάτων τοῦ Συνεσίου. (Ἴδ. ἐν τοῖς ἔπειτα περὶ τῆς καταχρήσεως καὶ τῆς συνεκδοχῆς).

Ἐν τῇ ἀρχῇ τοῦ δευτέρου μέρους τοῦ συγγράμματος Περὶ τοῦ βίου καὶ τῆς ποιήσεως Ὁμήρου λέγεται περὶ τοῦ ποιητοῦ «Ὅμηρον τὸν ποιητὴν χρόνῳ μὲν τῶν πλείστων, δυνάμει δὲ πάντων πρῶτον γενόμενον εἰκότως ἀναγινώσκομεν πρῶτον, *ὠφελούμενοι τὰ μέγιστα εἴς τε τὴν φωνὴν καὶ τὴν διάνοιαν καὶ τὴν τῶν πραγμάτων πολυπειρίαν*».

Ὁ Συνέσιος λέγει περὶ τοῦ Ὁμήρου καὶ τοῦ Στησιχόρου Περὶ ἐνυπν. 27, σ. 156 B «ὥσπερ Ὅμηρος καὶ Στησίχορος τὸ μὲν ἡρωϊκὸν φῦλον διὰ τὰς ποιήσεις αὐτῶν ἐπικυδέστερον ἔθεσαν· *καὶ ἡμεῖς ὠνάμεθα τοῦ ζήλου τῆς ἀρετῆς*· κτλ.».

Βί. 192-193 «τὴν δὲ περὶ τοὺς πολέμους ἐμπειρίαν, ἣν καὶ τακτικήν τινες καλοῦσιν, ἡ ποίησις πεποικιλμένην μὲν πεζομαχίαις, τειχομαχίαις, ἔτι ναυμαχίαις... πολλὰ δὲ καὶ στρατηγικὰ περιέχουσαν, ὧν ὀλίγα παραθέσθαι ἄξιον. ἐν γὰρ ταῖς παρατάξεσιν *ἀεὶ χρὴ προτετάχθαι τὸ ἱππικὸν καὶ ἕπεσθαι τὸ πεζόν*· καὶ τοῦτο δείκνυσιν οὕτως

ἱππῆας μὲν πρῶτα σὺν ἵπποισιν καὶ ὄχεσφι,
πεζοὺς δ' ἐξόπιθεν στῆσας πολέας τε καὶ ἐσθλούς

(Όμ. Δ 297—298, ὅπου: *ἐξόπιθε* καὶ *στῆσεν*). καὶ τὸ εἶναι ἐν τοῖς στρατιώταις ἡγεμόνας κατὰ τάξεις

ἑπτ' ἔσαν ἡγεμόνες φυλάκων, ἑκατὸν δὲ ἑκάστῳ
κοῦροι ἅμ' ἔστειχον δολίχ' ἔγχεα χερσὶν ἔχοντες

(Ι 85—86, ὅπου: *ἅμα στεῖχον*). καὶ τῶν ἡγεμόνων τοὺς μὲν προαγωνίζεσθαι ἐν τοῖς πρώτοις τεταγμένους, τοὺς δὲ κατόπιν γενομένους ἐπείγειν τοὺς λειπομένους πρὸς τὴν μάχην

οἱ δ' ἀμφ' Ἰδομενῆα δαΐφρονα θωρήσσοντο·
Ἰδομενεὺς μὲν ἐνὶ προμάχοις συῒ εἴκελος ἀλκήν,
Μηριόνης δ' ἄρα οἱ πυμάτας ὤτρυνε φάλαγγας

(Δ 252—254). Ὁ Συνέσιος ποιεῖται λόγον περὶ τῶν στρατιωτικῶν Περὶ βασιλ. 13, σ. 12 B κἑξ. καὶ 14 B κἑξ. Ὅτι καὶ ἐνταῦθα γίνεται μνεία πρῶτον τοῦ ἱππικοῦ καὶ ἔπειτα τοῦ πεζοῦ, δεικνύουσι τὰ χωρία «ὁ δὲ λόγος βαδίζων ἐξάγει τὸν βασιλέα τῶν βασιλείων καὶ μετὰ τοὺς φίλους τοῖς στρατιώταις δίδωσι... ἐξεταστὴν ἀνδρῶν καὶ ἵππων καὶ ὅπλων ποιεῖ, ἔνθα *καὶ ἱππεῖ συνιππεύσει, καὶ πεζῷ συνθευσεῖται*, κτλ.» σ. 12 BC), καὶ «καί τινας τοῦ πρεσβυτικοῦ σὺν ἐπιγνώσει καλέσαι τε καὶ προτρέψαι, τοὺς ἐν τέλει λέγω καθ' ἕκαστον *ἱππικόν τε καὶ πεζικὸν σύστημα*» (σ. 13 BC) Περὶ δὲ «τοῦ εἶναι ἐν τοῖς στρατιώταις ἡγεμόνας κατὰ τάξεις», ὡς λέγεται ἐν τῷ Βίῳ, φέρεται καὶ παρὰ τῷ Συνεσίῳ (σ. 13 B) «οὐ γάρ τοι σμικρὸν ἐν χρείᾳ δορὸς ὀνομάσαι μὲν στρατηγόν, ὀνομάσαι δὲ ὑποστράτηγον καὶ ἰλάρχην καὶ ταγματάρχην καὶ σημαιοφόρον, εἰ τύχοι, καί τινας... καλέσαι

κτλ.» (ἴδ. ἀνωτέρω). Περὶ δὲ τῆς προτροπῆς πρὸς τὸ μάχεσθαι λέγει ὁ Συνέσιος μετὰ τὰς μνημονευθείσας λέξεις «ἱππικόν τε καὶ πεζικὸν σύστημα» τὰ ἑξῆς. «*Ὅμηρος* μὲν γάρ τινα θεῶν παραστήσας τῇ μάχῃ τῶν Ἀχαιῶν πληγῇ σκήπτρου φησὶν αὐτὸν πιμπλάναι τοὺς νέους μένεος κρατεροῖο, ὥς τήν τε ψυχὴν

μᾶλλον ἐφωρμῆσθαι πολεμίζειν ἠδὲ μάχεσθαι,

(Ν 74 ὅπου: *ἐφορμᾶται*) καὶ μηδὲ τὼ πόδε μηδὲ τὼ χεῖρε ἀτρέμας ἔχειν ἀνέχεσθαι· τὸ γὰρ

μαιμώωσι δ' ἔνερθε πόδες καὶ χεῖρες ὕπερθεν

(Ν 75) ᾄττουσίν ἐστιν αὐτοκέλευστοι περὶ τὰ ἔργα τῆς μάχης. ἐμοὶ δὲ ταὐτὸ τοῦτο ἂν ποιῆσαι καὶ βασιλεὺς ὀνομαστὶ καλέσας, καὶ τὸν ἀπερισάλπιστόν τε ἂν εἰς φιλοτιμίαν ἐγεῖραι καὶ τὸν ἀγωνιστὴν ἂν ἐπιθῆξαι· πᾶς γὰρ ἐθέλει πονεῖν ὑπὸ μάρτυρι τῷ βασιλεῖ». Ὁ θεός, περὶ οὗ λέγει ὁ Συνέσιος, εἶνε ὁ Ποσειδῶν, ὅστις «Αἴαντε πρώτω προσέφη» (Ν 46) καὶ «ἦ καὶ σκηπανίῳ ... | ἀμφοτέρω κεκοπὼς πλῆσεν μένεος κρατεροῖο» (αὐτόθι 59—60, ὅπερ ἔχει ὁ Συνέσιος «πληγῇ σκήπτρου αὐτὸν πιμπλάναι τοὺς νέους μένεος κρατεροῖο»).

Ἐν συνεχείᾳ δὲ ἀπαντᾷ παρὰ τῷ Συνεσίῳ (σ. 13 D κέξ.) «ὅ τοι ποιητὴς οὕτως ἔοικε κρίνειν, πάμμεγα ὄφελος εἶναι βασιλεῖ καὶ εἰρηνικῷ καὶ πολεμικῷ· ὃς αὐτό που τοῦτο πρῶτον κατανοήσας, ὅτι πλείστην ἔχει ῥοπὴν εἰς εὐψυχίαν ἀνδρῶν τὸ μηδὲ τοὺς ἀγελαίους ἀγνοεῖσθαι τῷ βασιλεῖ, οὐκ ὀνόματι μόνον καλοῦντα τοὺς στρατιώτας πεποίηκεν Ἀγαμέμνονα, ἀλλ' οὗτος αὐτῷ τὸν ἀδελφὸν νουθετεῖ πρὸς τῇ προσηγορίᾳ *πατρόθεν* καὶ *ἐκ γενετῆς* ἄνωθεν *ὀνομάζειν ἄνδρα ἕκαστον*, καὶ *πάντας κυδαίνειν μηδὲ μεγαλίζεσθαι*. καὶ τὸ κυδαίνειν δὲ αὖ εὖ λέγειν ἐστίν, εἴ τῳ τι ἀγαθὸν ἢ πραχθὲν ἢ εὐτυχηθὲν συνηπίστατο. ὁρᾷς Ὅμηρον; ἐγκωμιαστὴν ποιεῖ τὸν βασιλέα δημότου κτλ.». Οἱ στίχοι τοῦ Ὁμήρου, εἰς οὓς ἀναφέρεται ὁ Συνέσιος, εἶνε Κ 64 κέξ.

τὸν δ' αὖτε προσέειπεν ἄναξ ἀνδρῶν Ἀγαμέμνων·
67 φθέγγεο δ', ᾗ κεν ἴῃσθα, καὶ ἐγρήγορθαι ἄνωχθι,
πατρόθεν ἐκ γενεῆς ὀνομάζων ἄνδρα ἕκαστον,
πάντας κυδαίνων· μηδὲ μεγαλίζεο θυμῷ,
ἀλλὰ καὶ αὐτοί περ πονεώμεθα· κτλ.

Κατέλεξα πάντα ταῦτα, ἵνα πρὸς τοῖς ἄλλοις καταστήσωσι φανερὰς τὰς Ὁμηρικὰς μελέτας τοῦ Συνεσίου, πῶς οὗτος εὐκαίρως ποιεῖται χρῆσιν Ὁμηρικῶν στίχων καὶ ἑρμηνεύει ἑκάστοτε τὰ τοῦ ποιητοῦ, ὡς ἐνταῦθα τὸ *κυδαίνειν* διὰ τοῦ *εὖ λέγειν*. Ἐν σχολίοις τοῦ 69 στίχου φέρεται «ἀνακτώμενος καὶ προτρεπόμενος τῇ ἰδίᾳ ἐνεργείᾳ», ἀλλ' ἐν ἑνὶ κώδικι

τοῦ Συνεσίου ἄνωθεν τοῦ *κυδαίνειν* εἶνε γεγραμμένη ἡ λέξις *ἐπαινεῖν*, ἥτις εἶνε ἑρμηνεία τοῦ *εὖ λέγειν*. Παρατηρητέον δέ, καὶ ὅτι ἡ ῥῆσις τοῦ Συνεσίου περὶ τοῦ Ὁμήρου «ὡς αὐτό που *τοῦτο πρῶτον* κατανοήσας» εἶνε παραπλησία πρός τινας ἀπαντώσας ἐν τῷ Βίῳ, οἷον 27 «ἴδωμεν ... εἰ καὶ *ταῦτα πρῶτος* Ὅμηρος ὑπέδειξε», 37 «καὶ *τοῦτο δὲ πρῶτος* Ὅμηρος ἐποίησεν», 112 «θεοὺς εἶναι πάντες οἵ γε ὀρθῶς φρονοῦντες νομίζουσι, καὶ *πρῶτος* Ὅμηρος», 124 «καὶ *τοῦτο* δ' Ὅμηρος *πρῶτος* ἐδήλωσε», 161 «ἐν τῇ ῥητορικῇ τέχνῃ, ἧς ἐντὸς Ὅμηρος *πρῶτος* γέγονεν», 176 «*πρῶτος* τοίνυν Ὅμηρος καὶ τὰ τῆς πολιτείας διεῖλεν», 191 «καὶ τὰ πολυάνδρια δὲ *πρῶτος* ἤγειρε» κτλ. Λέγει δὲ ὁ Συνέσιος καὶ Αἰγ. Β', 2, σ. 120 D «Ὅμηρόν τε οἶμαι *τοῦτο πρῶτον Ἑλλήνων κατανοήσαντα κτλ.*», ἴσως δὲ καὶ ἐν τῷ μνημονευθέντι χωρίῳ Περὶ βασ. 13, σ. 13 D γραπτέον εἶνε « ... τοῦτο *πρῶτος* κατανοήσας» ἀντὶ τοῦ «τοῦτο *πρῶτον* ...». Πρβ. καὶ Ἀθήν. Ϛ', σ. 236 c d «*πρῶτος δ' Ὅμηρος*, ὥς τινές φασιν, εἰσήγαγε παράσιτον κτλ ».

Βί. 213 «ἀλλὰ καὶ ὅταν τοιούτου τινὸς ἐπιμνησθῇ, ἐπικρύπτειν μᾶλλον ἢ ὀνειδίζειν πειρᾶται τὸ ἁμάρτημα, ὡς ἐπὶ τῆς Κλυταιμνήστρας πεποίηκε. φησὶ γὰρ ὅτι 'φρεσὶ κέχρητ' ἀγαθῇσιν' τὸ πρότερον, ἕως παρόντα εἶχε τὸν ἀοιδὸν ὑπὸ τοῦ Ἀγαμέμνονος ἐπισταθέντα, ὅπως αὐτῇ τὰ ἄριστα παραινῇ· τοῦτον δ' ἐκποδὼν ὁ Αἴγισθος θέμενος παρέπεισεν αὐτὴν ἐξαμαρτάνειν» (Ὅμ. γ 266 κέξ.).

Ὁ Συνέσιος ποιεῖται λόγον περὶ τοῦ ἀοιδοῦ τούτου ἐν Φαλ. ἐγκ. 23, σ. 86 D «οἶμαι δὲ ἐγὼ καὶ τὸν ἀοιδόν, ὃν Ἀγαμέμνων τῇ Κλυταιμνήστρᾳ μελεδωνὸν ἀπολέλοιπε (ἄλλη γραφή: καταλέλοιπε) τοῦ καθ' ἡμᾶς εἶναι γένους· κομήτῃ γὰρ οὐκ ἄν ποτε γύναιον ἐκ διαβεβλημένης οἰκίας ἐπίστευσε». Πρβ. Ἀθήν. Α', σ. 14 b «σῶφρον δέ τι ἦν τὸ τῶν ἀοιδῶν γένος καὶ φιλοσόφων (ἴσως γρ. φιλόσοφον) διάθεσιν ἐπέχον. Ἀγαμέμνων γοῦν τὸν ἀοιδὸν καταλείπει τῇ Κλυταιμνήστρᾳ φύλακα καὶ παραινετῆρά τινα· ὃς πρῶτον μὲν ἀρετὴν γυναικῶν διερχόμενος ἐνέβαλλέ τινα φιλοτιμίαν εἰς καλοκαγαθίαν, εἶτα διατριβὴν παρέχων ἡδεῖαν ἀπεπλάνα τὴν διάνοιαν φαύλων ἐπινοιῶν. διὸ Αἴγισθος οὐ πρότερον διέφθειρε τὴν γυναῖκα πρὶν τὸν ἀοιδὸν ἀποκτεῖναι ἐν νήσῳ ἐρήμῃ».

Ἄξιον παρατηρήσεως εἶνε, ὅτι ὁ Ἀθήναιος λέγει «*Ἀγαμέμνων γοῦν τὸν ἀοιδὸν καταλείπει τῇ Κλυταιμνήστρᾳ φύλακα ...*», ὁ δὲ Συνέσιος «*... τὸν ἀοιδόν, ὃν Ἀγαμέμνων τῇ Κλυταιμνήστρᾳ μελεδωνὸν ἀπολέλοιπε*», ἀλλ' ἀπαντᾷ καὶ γραφή, ὡς εἶπον, «*καταλέλοιπε*», ἥτις συμφωνεῖ μετὰ τῆς γραφῆς «*καταλείπει*» τοῦ Ἀθηναίου, ὅν, ὡς φαίνεται, ἀντέγραψεν ὁ Συνέσιος, ἀλλ' ἀντὶ τῶν λέξεων «φύλακα καὶ παραινετῆρα» ἔγραψε «*μελεδωνὸν*» (πρβ. Ἡσύχ. «*μελεδωνεύς· φύλαξ*»).

Ἡ ῥηθεῖσα ὁμοιότης τῶν χωρίων τοῦ Ἀθηναίου καὶ τοῦ Συνεσίου

μοι παρέχει ἀφορμὴν νὰ ἐξετάσω τὰς ὁμοιότητας καὶ ἄλλων τινῶν χωρίων τῶν συγγραφέων τούτων καὶ προσέτι τοῦ Ἀθηναίου καὶ τοῦ Βίου, ἐξ ὧν θὰ καταστῇ φανερόν, ὅτι ὁ συγγραφεὺς τοῦ Βίου ἔλαβεν ἔν τισι πρὸ ὀφθαλμῶν τὸν Ἀθήναιον τὸν μετὰ τὸν Πλούταρχον ζήσαντα. Ἐπειδὴ δ' ὑπάρχει ἔν τισι συμφωνία Ἀθηναίου καὶ Συνεσίου, δυνάμεθα νὰ εἰκάσωμεν, ὅτι ὁ Συνέσιος ἔλαβε καὶ τἄλλα ὅμοια χωρία παρὰ τοῦ Ἀθηναίου ἐν τῇ συγγραφῇ τοῦ Βίου. Ἔχω δὲ νὰ παρατηρήσω, ὅτι τὰ παραπλήσια χωρία τοῦ Ἀθηναίου, τοῦ Συνεσίου καὶ τοῦ Βίου οὔτε ὁ Βερναρδάκης ἐξήτασεν ἐν τοῖς προλεγομένοις τοῦ Ζ' τόμου τῆς ἐκδόσεως τῶν Ἠθικῶν τοῦ Πλουτάρχου, ὡς εἶπον, οὔτε οἱ τελευταῖοι ἐκδόται τοῦ Ἀθηναίου Kaibel καὶ Gulick.

Παρὰ τῷ Ἀθηναίῳ Α', σ. 10 c κἑξ. φέρεται «οἶδε δὲ ὁ Ὅμηρος καὶ τὸ ὠφέλιμον καὶ τὸ σύμμετρον τοῦ οἴνου, <ἐν> οἷς τὸν χανδὸν ἕλκοντα αὐτὸν βλάπτεσθαί φησι (φ 294). καὶ κράσεων δὲ γένη διάφορα ἐπίσταται... ἀλλ' ἐκεῖνος τῷ μὲν Μαχάονι μετ' ἀλφίτου καὶ τυροῦ δέδωκε τὸν οἶνον, τὸν δ' Ὀδυσσέα ποιεῖ συνάπτοντα τὴν ἀπὸ τῶν σιτίων καὶ οἴνου ὠφέλειαν·

ὃς δέ κ' ἀνὴρ οἴνοιο κορεσσάμενος καὶ ἐδωδῆς (Τ 167).

.... τῆς δὲ μέθης κατατρέχων ὁ ποιητὴς τὸν τηλικοῦτον Κύκλωπα ὑπὸ μικροῦ σώματος διὰ ταύτην ἀπολλύμενον παρίστησι (ι 345 κἑξ.) καὶ Εὐρυτίωνα τὸν Κένταυρον (φ 295)· τούς τε παρὰ Κίρκῃ λέοντας ποιεῖ καὶ λύκους ταῖς ἡδοναῖς ἐπακολουθήσαντας. τὸν δὲ Ὀδυσσέα σῴζει τῷ Ἑρμοῦ λόγῳ πεισθέντα· διὸ καὶ ἀπαθὴς γίνεται (κ 210 κἑξ.). κτλ.».

Ὁ Συνέσιος λέγει Αἰγ. Α', 2, σ. 90 D *«ἀλλ' οὐδὲ χανδόν ποτε Ὄσιρις ἔπιεν»*, ὡς ἔχει ὁ Ἀθήναιος *«τὸν χανδὸν ἕλκοντα αὐτὸν»* κατὰ τὸν Ὅμηρον φ 294 *«οἶνος... ὅς ἄν μιν χανδὸν ἕλῃ»*, ὅστις στίχος ὅλος μετὰ τοῦ προηγουμένου παρατίθεται καὶ ἐν τῷ Βίῳ 206 «οἶδε δὲ καὶ οἴνου χρήσεως διαφοράς, ὅτι ὁ μὲν πολὺς ποθεὶς βλαβερός, ὁ δὲ μέτριος ὠφέλιμος. τὸ μὲν οὕτως

οἶνός σε τρώει μελιηδής, ὅς τε καὶ ἄλλους
βλάπτει, ὅς ἄν μιν χανδὸν ἕλῃ μηδ' αἴσιμα πίνῃ·

τὸ δ' ἐκείνως

ἀνδρὶ δὲ κεκμηῶτι μένος μέγα οἶνος ἀέξει

(Ζ 261)». Παρατίθεμαι δὲ καὶ τὰ ἑξῆς (ἐν συνεχείᾳ, ὅπως παραβληθῶσι πρὸς τὰ παρ' Ἀθηναίῳ ἀπαντῶντα) «καὶ ὅτι δυνάμεως ποιητικὸς

ὃς δέ κ' ἀνὴρ οἴνοιο κορεσσάμενος καὶ ἐδωδῆς
ἀνδράσι δυσμενέεσσι πανημέριος πολεμίζῃ,

θαρσαλέον νύ οἱ [Βί. τοι] ἦτορ ἐνὶ φρεσίν, οὐδέ τι γυῖα
πρὶν κάμνει, πρὶν πάντας ἐρωῆσαι πολέμοιο

(Τ 167—170). καὶ τὸν μὲν ἡδὺν εἰς τὰς φιλοφροσύνας παραλαμβάνει

ὥς φάτο· Ποντόνοος δὲ μελίφρονα οἶνον ἐκίρνα

(η 182. Πρβ. Ἀθήν. Α', 13 e=η 179. 183). τὸν δὲ σφοδρὸν καὶ καρωτικὸν τῷ Κύκλωπι ὁ Ὀδυσσεὺς παρατίθησι, τὸν δὲ στύφοντα πρὸς ἴασιν· οὗτος γάρ ἐστιν ὁ Πράμνειος, ὃν τῷ Μαχάονι τετρωμένῳ δίδωσιν». (Πρβ. Ἀθήναιον Α', 10 ab «... Νέστορα πεποίηκε Μαχάονι τῷ ἰατρῷ τετρωμένῳ τὸν δεξιὸν ὦμον προσφέροντα οἶνον ταῖς φλεγμοναῖς ἐναντιώτατον ὄντα, καὶ τοῦτον Πράμνειον, κτλ.» Λ 637 κἑξ. Πρβ. ἔτι καὶ Ἀθήν. ΙΑ', σ 492—493 καὶ περὶ Νέστορος καὶ Μαχάονος).

Πρὸς δὲ τἄλλα ὑπὸ τοῦ Ἀθηναίου λεγόμενα περὶ Κίρκης κλπ, περὶ τοῦ Ὀδυσσέως καὶ τοῦ Ἑρμοῦ πρβ. Βί. 126 «καὶ τὸ μεταβάλλειν δὲ τοὺς ἑταίρους τοῦ Ὀδυσσέως εἰς σύας καὶ τοιαῦτα ζῷα τοῦτο αἰνίττεται, ὅτι τῶν ἀφρόνων ἀνθρώπων αἱ ψυχαὶ μεταλλάττουσιν εἰς εἴδη σωμάτων θηριωδῶν, ἐμπεσοῦσαι εἰς τὴν τοῦ παντὸς ἐγκύκλιον περιφοράν, ἣν Κίρκην προσαγορεύει καὶ κατὰ τὸ εἰκὸς Ἡλίου παῖδα ὑποτίθεται οἰκοῦσαν ἐν τῇ Αἰαίῃ νήσῳ· ταύτην δ' ἀπὸ τοῦ αἰάζειν καὶ ὀδύρεσθαι τοὺς ἀνθρώπους ἐπὶ τοῖς θανάτοις κέκληκεν· ὁ δ' ἔμφρων ἀνήρ, αὐτὸς ὁ Ὀδυσσεύς, οὐκ ἔπαθε τὴν τοιαύτην μεταβολὴν παρὰ τοῦ Ἑρμοῦ, τουτέστι τοῦ λόγου, τὸ ἀπαθὲς λαβών».

Ὁ Βερναρδάκης ἐν τοῖς προλεγομένοις τοῦ Ζ' τόμου τῶν Ἠθικῶν τοῦ Πλουτάρχου σ. XLI ἐξήτασε τὴν σχέσιν τοῦ 125 καὶ τοῦ 126 κεφαλαίου τοῦ Βίου πρὸς τὸν Πλούταρχον περὶ τῶν ψυχῶν, (σ. 565 d) *«ὧν αἱ μὲν πάλιν καὶ πάλιν κολασθεῖσαι τὴν προσήκουσαν ἕξιν καὶ διάθεσιν ἀναλαμβάνουσι*, τὰς δ' αὖθις *εἰς σώματα ζῴων* ἐξήνεγκε βιαιότης ἀμαθείας καὶ φιληδονίας ἧλος», καὶ σ. 567 e «ἔσχατα δ' ὁρῶντος αὐτοῦ *τὰς ἐπὶ δευτέραν γένεσιν τρεπομένας ψυχὰς εἴς τε ζῷα παντοδαπὰ καμπτομένας* βίᾳ καὶ μετασχηματιζομένας ὑπὸ τῶν ταῦτα δημιουργούντων... *ὅπως ἐφαρμόσειεν ἑτέροις ἤθεσι καὶ βίοις*· ἐν ταύταις φανῆναι τὴν Νέρωνος ψυχὴν κτλ.». Πρβ. σ. 379 f. 998 cd κἑξ. Ὅτι δὲ ὁ Πλούταρχος ἠδυνήθη τὴν ἀλληγορίαν ταύτην νὰ παραστήσῃ ἐκ τῶν Ὁμηρικῶν στίχων κ 239—240, 287 κἑξ., λέγει ὁ Βερναρδάκης ὅτι ἱκανῶς δεικνύουσι τὰ χωρία τοῦ Πλουτάρχου σ. 139 a, 1064 a. Τυχαῖον δὲ νομίζει τὸ ὅτι ἐλλείπει παρ' αὐτῷ ἡ ἀλληγορικὴ ἑρμηνεία τῆς Κίρκης

Ἀλλὰ παραπλήσια περὶ τῶν ψυχῶν ἀπαντῶσι καὶ παρὰ τῷ Συνεσίῳ Περὶ Ἐνυπν. 8, σ. 137 Β *«καταβαίνει γέ τοι μέχρι ζῴων*, οἷς οὐκέτι πάρεστι νοῦς οὐδὲ ἔστιν ὄχημα θειοτέρας ψυχῆς... *καθαίρεται γέ τοι καὶ ἐν ἀλόγοις ὡς εἰσφρεῖσθαί τε κρεῖττον*· γένη τε ὅλα δαιμόνων οὐσίωται τῇ

τοιαύτη ζωῇ... εἰδωλικά τε ὄντα *κτλ.*», καὶ 9 σ. 137 D «τὸ γέ τοι πνεῦμα τοῦτο τὸ ψυχικόν, ὃ καὶ πνευματικὴν ψυχὴν προσηγόρευσαν οἱ εὐδαίμονες, καὶ θεὸς καὶ δαίμων παντοδαπὸς καὶ εἴδωλον γίνεται, καὶ *τὰς ποινὰς ἐν τούτῳ τίνει ψυχὴ κτλ.*», καὶ «ἡ φιλοσοφία συντίθεται *παρασκευὰς εἶναι δευτέρων βίων τοὺς πρώτους*», καὶ σ. 138 A (μετὰ τὴν ἑρμηνείαν τοῦ Ἡρακλειτείου «αὐγὴ ξηρὴ ψυχὴ σοφὴ» ἢ «σοφωτάτη») «κἀκεῖ μὲν *κακοδαίμων τε καὶ ποιναῖος ὁ βίος· ἔξεστι δὲ χρόνῳ καὶ πόνῳ καὶ βίοις ἄλλοις καθηραμένην ἀναδῦναι κτλ.*». Ἄξιον δὲ ἀναγνώσεως εἶνε καὶ τὸ δέκατον κεφάλαιον, οὗτινος ἐν τέλει γίνεται ἀλληγορικὴ ἑρμηνεία τῶν δύο πίθων τῶν κατακειμένων «ἐν Διὸς οὔδει» καθ' Ὅμηρον Ω 527 κἑξ. (περὶ ὧν καὶ ἀλλαχοῦ λέγει ὁ Συνέσιος), «καὶ προβάλλει βίους οὐκ ἀπ' ἀμφοῖν ἔτι τῶν πίθων, οὓς Ὅμηρος ἀπορρήτως αἰνίττεται μερίδας εἶναι δύο τῆς ὕλης· καὶ Ζεὺς αὐτῷ κατ' ἐκεῖνο τῶν ἐπῶν θεὸς ὑλάρχιός ἐστι, τοῦ διττοῦ τῆς εἱμαρμένης διανομεὺς *κτλ.*». (Περὶ τῶν ἀρχαίων καὶ τῶν Βυζαντιακῶν συγγραφέων, παρ' οἷς γίνεται μνεία τῶν δύο τούτων πίθων τοῦ Διὸς ἴδ. Krabinger ἐν τῇ ἐκδόσει τοῦ Συνεσίου, τόμ. Α', σ. 334, σημ. 33.)

Περὶ δὲ τοῦ Ἑρμοῦ ὡς *λόγου* παρὰ τῷ Πλουτάρχῳ ἐν σχέσει πρὸς τὰ ἐν τῷ Βίῳ 102 καὶ 106 φερόμενα διέλαβεν ὁ Βερναρδάκης ἐν σ. XXXVII. Ἀλλ', ὡς εἶπον ἐν τοῖς ἔμπροσθεν, ἠγνόησε τὰ λεγόμενα ὑπὸ τοῦ Ἀθηναίου Α', σ. 10 ef, ἅτινα κατέλεξα ἀνωτέρω, καὶ μάλιστα τὸ χωρίον «τούς τε *παρὰ Κίρκῃ* λέοντας ποιεῖ καὶ λύκους *ταῖς ἡδοναῖς ἐπακολουθήσαντας· τὸν δὲ Ὀδυσσέα σῴζει τῷ Ἑρμοῦ λόγῳ πεισθέντα· διὸ καὶ ἀπαθὴς γίνεται*». Πρβ. τὰ τοῦ Βίου 126 «ὁ δ' ἔμφρων ἀνήρ, αὐτὸς *ὁ Ὀδυσσεύς*, οὐκ ἔπαθε τὴν τοιαύτην μεταβολὴν *παρὰ τοῦ Ἑρμοῦ, τουτέστι τοῦ λόγου, τὸ ἀπαθὲς λαβών*», ἅτινα δεικνύουσιν, ὅτι ὁ συγγραφεὺς τοῦ Βίου εἶχε πρὸ ὀφθαλμῶν τὸν Ἀθήναιον. Περὶ δὲ τοῦ Ἑρμοῦ γίνεται λόγος καὶ ὑπὸ τοῦ Συνεσίου Αἰγ. Α', σ. 101 BC «τὸν Ἑρμῆν, Αἰγύπτιοι διπλῆν ποιοῦμεν τὴν ἰδέαν τοῦ δαίμονος, νέον ἱστάντες παρὰ πρεσβύτῃ ἀξιοῦντες, εἴπερ τις ἡμῶν μέλλει καλῶς ἐφορεύσειν, *ἔννουν* τε εἶναι καὶ ἄλκιμον, *κτλ.*», καὶ Ἐπιστ. 101 καὶ 158 «*Ἑρμοῦ λογίου τύπον*».

Ἄλλη συμφωνία χωρίων τοῦ Ἀθηναίου καὶ τοῦ Συνεσίου, ἐν οἷς μνημονεύεται ὁ αὐτὸς στίχος τοῦ Ὁμήρου Ω 262 εἶνε: Ἀθήν. Α', σ. 9 c «Πρίαμος δὲ παρὰ τῷ ποιητῇ καὶ ὀνειδίζει τοῖς υἱοῖς ἀναλίσκουσι τὰ μὴ νενομισμένα

ἀρνῶν ἠδ' ἐρίφων ἐπιδήμιοι ἁρπακτῆρες».

Συνέσ. Ἐπιστ. 104, σ. 702 Herch. «ἦσαν δ' οὗτοι τῶν ἐπ' οὐδενὶ χρηστῷ πάλαι παρατρεφομένων αὐτῷ, κομῆται καὶ οὗτοι καὶ οὐδὲν ὑγιές,

ἀρνῶν ἠδ' ἐρίφων ἐπιδήμιοι ἁρπακτῆρες

καὶ νὴ τοὺς θεοὺς ἔστιν ὅπῃ καὶ γυναικῶν».

Παρὰ τῷ Ἀθηναίῳ Α', σ. 16 a ἀπαντᾷ «ἐχρῶντο δὲ καὶ αὐλοῖς καὶ σύριγξιν < οἱ > ἥρωες. ὁ γοῦν Ἀγαμέμνων *αὐλῶν συρίγγων τ' ἐνοπὴν ἀκούει*» (Ὁμ. Κ 13). Καὶ ἐν τῷ Βίῳ παραπλησίως λέγεται 147 «καὶ ἐν πολέμῳ '*αὐλῶν συρίγγων τ' ἐνοπὴν*' *ἀκούεσθαι* λέγει». Ἔτι δ' ἐν τῷ αὐτῷ κεφαλαίῳ τοῦ Βίου φέρεται «ἄλλοτε δ' *ἐν ταῖς εὐωχίαις* τὴν κιθάραν παραλαμβάνει, ὡς καὶ παρὰ τοῖς μνηστῆρσι

φόρμιγξ, ἣν ἄρα δαιτὶ θεοὶ ποίησαν ἑταίρην.».

Τὰ αὐτὰ περίπου ἀναγινώσκονται καὶ παρὰ τῷ Ἀθηναίῳ ΙΔ', σ. 627 e «ὅθεν ἔοικεν καὶ Ὅμηρος διατηρῶν τὴν ἀρχαίαν τῶν Ἑλλήνων κατάστασιν λέγειν

φόρμιγγός θ', ἣν δαιτὶ θεοὶ ποίησαν ἑταίρην,

ὡς καὶ *τοῖς εὐωχουμένοις* χρησίμης οὔσης τῆς τέχνης. *κτλ.*». Παρατηρητέον δέ, ὅτι παρὰ τῷ Ὁμήρῳ φέρεται ἐν μὲν υ 270—271 «ἐν δέ τε φόρμιγξ | ἠπύει, ἣν ἄρα δαιτὶ *κτλ.*», ἐν δὲ θ 99 «φόρμιγγός θ', ἣ δαιτὶ συνήορός ἐστι θαλείῃ».

Ὁ Βερναρδάκης ἐν τῷ προλόγῳ σ. XL γράφει «neque prorsus dissentiunt sed quodam modo comparari possunt fragmina quaedam (Vitae)... cap. 147 cum (Plutarchi) p. 712 f. 745 d. 1029 c».

Τὸ πρῶτον τῶν Πλουταρχείων χωρίον εἶνε Συμπ. προβλ. Ζ', 8, 4, σ. 712 F ἔχον οὕτως «*ἀλλ' ἥ γε κιθάρα* πάλαι που καὶ *καθ' Ὅμηρον* ἔτι τοῖς χρόνοις *γνωρίμη τῆς δαιτός ἐστι*, *κτλ.*». Ἡ παραβολὴ τοῦ χωρίου τούτου πρὸς τὰ τοῦ Βίου καὶ τοῦ Ἀθηναίου δεικνύει τὴν μείζονα ὁμοιότητα τῶν δύο τελευταίων. Τὸ δὲ δεύτερον χωρίον τοῦ Πλουτάρχου εἶνε Συμπ. προβλ. Θ', 14, 6, σ. 745 D «αἵ γε μὲν δὴ Ὁμήρου Σειρῆνες οὐ κατὰ λόγον ἡμᾶς τῷ μύθῳ φοβοῦσιν, ἀλλ' ἐκεῖνος ὀρθῶς ᾐνίττετο τὴν τῆς μουσικῆς αὐτῶν δύναμιν οὐκ ἀπάνθρωπον οὐδ' ὀλέθριον οὖσαν *κτλ.*». Τὸ δὲ τρίτον χωρίον τοῦ Πλουτάρχου εἶνε Περὶ τῆς ἐν Τιμαίῳ ψυχογονίας 32, σ. 1029 C «ὁ δὲ Πλάτων δῆλός ἐστιν ἐπὶ τὸ ὀξὺ προσλαμβάνων· λέγει γὰρ ἐν τῇ Πολιτείᾳ (σ. 617 B) 'τῶν ὀκτὼ σφαιρῶν ἑκάστην περιφέρειν, εἶτ' ἐπ' αὐτῇ Σειρῆνα βεβηκυῖαν· ᾄδειν δὲ *πάσας* ἕνα τόνον ἱείσας, *ἐκ δὲ πασῶν κεράννυσθαι μίαν ἁρμονίαν*'. αὗται δ' ἀνιέμεναι τὰ θεῖα εἴρουσι καὶ κατᾴδουσι τῆς ἱερᾶς περιόδου καὶ χορείας ὀκτάχορδον ἐμμέλειαν' *κτλ.*». Ὡς δέ τις βλέπει, τὰ δύο ταῦτα χωρία τοῦ Πλουτάρχου ἤ τινα ἢ οὐδεμίαν ἔχουσι σχέσιν πρὸς τὰ λεγόμενα ἐν τῷ 147 κεφαλαίῳ τοῦ Βίου, πλὴν τῆς ῥήσεως «ἐκ δὲ πασῶν κεράννυσθαι μίαν ἁρμονίαν».

Σημειωτέον δὲ πρὸς τούτοις, ὅτι ὁ Πλούταρχος δὲν μνημονεύει αὐταῖς λέξεσι τὸ Πλατωνικὸν χωρίον, ἀλλὰ μετὰ παραλλαγῶν. Ὁ Πλάτων λέγει «*ἐκ πασῶν δὲ ὀκτὼ οὐσῶν μίαν ἁρμονίαν ξυμφωνεῖν*», ὁ δὲ Πλούταρχος «*ἐκ δὲ πασῶν κεράννυσθαι μίαν ἁρμονίαν*».

Ἐν τῷ 147 κεφαλαίῳ τοῦ Βίου φέρεται πρὸς τοῖς ἄλλοις «τὴν δὲ μουσικὴν οἰκειοτάτην οὖσαν τῇ ψυχῇ, καθότι *ἐστὶν ἁρμονία κεκραμένη ἐκ διαφόρων ἀρχῶν, κτλ.*». Ὁ Συνέσιος λέγει Ὕμνῳ Θ΄, 35 κἑξ. «αἰθὴρ δὲ γελάσσας, | *σοφὸς ἁρμονίας πατήρ,* | *ἐξ ἑπτατόνου λύρας* | *ἐκεράσσατο μουσικὰν* | ἐπινίκιον ἐς μέλος». Ἡ ῥῆσις «*ἁρμονίας* πατὴρ *ἐκεράσσατο μουσικὰν*» συμφωνεῖ μετὰ τῆς ἐν τῷ 147 κεφαλαίῳ τοῦ Βίου καὶ μετὰ τῆς τοῦ Πλουταρχείου χωρίου σ. 1029 C. Ἀλλ' ὡς εἶπον ἤδη, ὁ Πλούταρχος ἔχει πρὸ ὀφθαλμῶν τὸ χωρίον τῆς Πολιτείας τοῦ Πλάτωνος καὶ λέγει περὶ «*ὀκταχόρδου ἐμμελείας*», ὁ δὲ Συνέσιος λέγει «*ἐξ ἑπτατόνου λύρας*», καὶ ὁ μὲν Πλούταρχος ἀντὶ χορδῶν ἔχει τὰς κατὰ τὸν Πλάτωνα Σειρῆνας, ὁ δὲ Συνέσιος τὰς χορδὰς τῆς λύρας ἢ κιθάρας ἢ φόρμιγγος, ὡς ἐννοεῖ καὶ ὁ Βίος Ὅθεν τὸ χωρίον τοῦ Βίου συμφωνεῖ μᾶλλον πρὸς τὸ τοῦ Συνεσίου ἢ πρὸς τὸ τοῦ Πλουτάρχου. Ἄλλως δ' ἐν τῷ Βίῳ ὡς καὶ παρὰ τῷ Ἀθηναίῳ μνημονεύεται ἡ παρὰ τῷ Ὁμήρῳ φόρμιγξ, τῆς δὲ λέξεως ταύτης ποιεῖται χρῆσιν ὁ Συνέσιος, οἷον Ὕμνῳ Α΄, 1 «ἄγε μοι *λίγεια φόρμιγξ*», καὶ 71 «μένε μοι, *θρασεῖα φόρμιγξ*» (ἴδ. τὰ γεγραμμένα ὑπ' ἐμοῦ ἐν Ποιήμ. Συνεσίου τοῦ Κυρηναίου, Μέρ. Α΄, σ. 347—348).

Λέγει δὲ ὁ Συνέσιος καὶ Περὶ ἐνυπν. 3, σ. 133 A «... ὥσπερ ἡ λύρα σύστημα φθόγγων ἐστὶν ἀντιφώνων τε καὶ συμφώνων· *τὸ δὲ ἐξ ἀντικειμένων ἕν, ἁρμονία καὶ λύρας καὶ κόσμου*» ἐν σχέσει καὶ πρὸς τὴν γνωστὴν Ἡρακλείτειον ῥῆσιν. Ἐν παρόδῳ δὲ παρατηρῶ, ὅτι καλὸν εἶνε νὰ συλλεχθῶσι καὶ τὰ εἰς τὴν μουσικὴν ἀναφερόμενα χωρία τοῦ Συνεσίου καὶ νὰ παραβληθῶσι πρὸς τὰ ὑπ' ἄλλων εἰρημένα. Φέρω ἓν παράδειγμα. Ἐν τῷ αὐτῷ συγγράμματι 3, σ. 132 D λέγει ὁ Συνέσιος «ὥσπερ ὁ *τὴν ὑπάτην ψήλας* οὐ τὴν παρ' αὐτήν, τὴν ἐπόγδοον, ἀλλὰ τὴν ἐπιτρίτην καὶ *τὴν νήτην ἐκίνησε*». Πρβ. Ψευδαριστοτ. Προβλ 24 «διατί, ἐάν τις *ψήλας τὴν νήτην* ἐπιλάβῃ, *ἡ ὑπάτη μόνη δοκεῖν ἀντηχεῖν*»; Ὁ *Jan* ἐν Mus. script. gr. σ. 91 δὲν παραβάλλει τὸν Συνέσιον.

Βί. 205 «φανερὸς δ' ἐστὶ καὶ *τὴν λιτὴν δίαιταν* ὑγιεινὴν ὑπολαμβάνων· *πεποίηκε γὰρ τοὺς ἥρωας ὀπτοῖς κρέασι χρωμένους, περιελὼν τὴν περὶ τὰ βρώματα περιεργίαν. κτλ.*». Ὁ Ἀθήναιος λέγει Α΄, σ. 8 f περὶ τοῦ Ὁμήρου «*ἁπλῆν οὖν ἀποδέδωκε τὴν δίαιταν πᾶσι....* <λέγων> ...

δαιτρὸς δὲ κρειῶν πίνακας παρέθηκεν ἀείρας

καὶ τούτων ὀπτῶν καὶ ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ βοείων», καὶ σ. 9 a «καὶ Νέστορι δ' ἤδη γηραιῷ ὄντι καὶ Φοίνικι *κρέας ὀπτὸν* δίδωσιν, ἀφιστῶν ἡμᾶς τῶν ἀτάκτων ἐπιθυμιῶν», καὶ σ. 9 c «καὶ τοὺς μνηστῆρας δὲ ὑβριστὰς ὄντας καὶ πρὸς ἡδονὰς ἀνειμένους οὔτε ἰχθῦς ἐσθίοντας ποιεῖ οὔτε ὄρνιθας οὔτε μελίπηκτα, *περιελὼν παντὶ σθένει τὰς μαγειρικὰς μαγγανείας κτλ.*», καὶ σ. 9 ef «καὶ θεοῖς δὲ *ἁπλῆν ἀποδίδωσι δίαιταν* νέκταρ καὶ ἀμβροσίαν. καὶ

τοὺς ἀνθρώπους δὲ ποιεῖ *τιμῶντας αὐτοὺς ἀπὸ τῆς διαίτης, ἀφελὼν* λιβανωτὸν καὶ σμύρναν καὶ στεφάνους καὶ τὴν περὶ ταῦτα τρυφήν. καὶ τῆς ἁπλῆς δὲ ταύτης διαίτης οὐκ ἀπλήστως ἀπολαύοντας παρίστησιν, *ἀλλ', ὡς οἱ κράτιστοι τῶν ἰατρῶν, ἀφαιρεῖ τὰς πλησμονάς*», καὶ σ. 18 a «ἐς τὸ πρέπον δὲ Ὅμηρος ἀφορῶν τοὺς *ἥρωας* οὐ παρήγαγεν ἄλλο τι *δαινυμένους ἢ κρέα κτλ.*».

Ὁ Πλούταρχος ἔγραψεν «Ὑγιεινὰ παραγγέλματα». Ἀλλὰ πρὸς τὰ ἐν τῷ Βίῳ εἰρημένα συμφωνεῖ ὁ Συνέσιος Ἐπιστ. 115 (Θεοδώρῳ ἰατρῷ) λέγων: «*ἀγαθὸν ἀναγκαῖον ἡ ὀλιγοσιτία,* ἣν ἕτερος μὲν ἄν τις καὶ σκώψειε, σοὶ δ' οὐ θέμις Ἱπποκράτην αὐχοῦντι, ὃς ἀφορίζων ἔφη *τὴν ἔνδειαν ὑγιείας εἶναι μητέρα*». Ὅτι δὲ μνημονεύει τοῦ Ἱπποκράτους ὁ Συνέσιος, εἶνε εὔλογον, ἐπειδὴ γράφει πρὸς ἰατρόν.

Μεγίστη ὁμοιότης ὑπάρχει τοῦ Ἀθηναίου ΙΒ΄, σ. 513 a κἑξ. καὶ τοῦ Βίου 150. Παρὰ τῷ Ἀθηναίῳ φέρεται «*ὁ δὲ παρὰ τῷ Ὁμήρῳ Ὀδυσσεὺς ἡγεμὼν δοκεῖ γεγενῆσθαι Ἐπικούρῳ τῆς πολυθρυλήτου ἡδονῆς,* ὅσπερ φησὶν (ι 5—11)·

οὐ γὰρ ἔγωγέ τί φημι τέλος χαριέστερον εἶναι
ἢ ὅταν εὐφροσύνη μὲν ἔχῃ κατὰ δῆμον ἅπαντα,
δαιτυμόνες δ' ἀνὰ δώματ' ἀκουάζωνται ἀοιδοῦ
ἥμενοι ἑξείης, παρὰ δὲ πλήθωσι τράπεζαι
σίτου καὶ κρειῶν, μέθυ δ' ἐκ κρητῆρος ἀφύσσων
οἰνοχόος παρέχῃσι καὶ ἐγχείῃ δεπάεσσιν.
τοῦτό τί μοι κάλλιστον ἐνὶ φρεσὶν εἴδεται εἶναι.

ὁ δὲ Μεγακλείδης φησὶ *τὸν Ὀδυσσέα καθομιλοῦντα τοῖς καιροῖς,* ὑπὲρ τοῦ δοκεῖν ὁμοήθη τοῖς Φαίαξιν εἶναι, *τὸ ἁβροδίαιτον αὐτῶν ἀσπάζεσθαι,* προπυθόμενον τοῦ Ἀλκίνου (θ 248—249)·

αἰεὶ δ' ἡμῖν δαίς τε φίλη κίθαρίς τε χοροί τε
εἵματά τ' ἐξημοιβὰ λοετρά τε θερμὰ καὶ εὐναί.

μόνως γὰρ οὕτως ᾠήθη, ὧν ἤλπιζεν μὴ < ἂν > διαμαρτεῖν».

Ἐν τῷ Βίῳ 150 κεῖται «εἰ δὲ δεῖ καὶ τῶν ἰδίας τινὰς αἱρέσεις ἑλομένων μνημονεῦσαι, εὕροιμεν ἂν κἀκείνους παρ' Ὁμήρου τὰς ἀφορμὰς λαβόντας... ἐπεὶ γὰρ *ὁ Ὀδυσσεὺς παρ' Ἀλκινόῳ κατεχόμενος, ἡδυπαθείᾳ καὶ τρυφῇ κεχρημένῳ, πρὸς χάριν αὐτῷ διαλεγόμενος* ἔφη 'οὐ γὰρ ἔγωγέ τί φημι — εἴδεται εἶναι' (παρατίθενται οἱ αὐτοὶ στίχοι τῆς Ὀδυσσείας, ὡς καὶ παρὰ τῷ Ἀθηναίῳ). «*τούτοις παραχθεὶς καὶ Ἐπίκουρος τὴν ἡδονὴν τέλος εὐδαιμονίας ἐνόμισε. κτλ.*».

Ὁ Βερναρδάκης ἐν τῷ Προλόγῳ σ. XL γράφει: «Tum cf. cap. 150 med. de Epicuro cum Schol. Odyss. ι 28».

Βί. 214 (τέλος) «*καὶ γὰρ τῶν ἐρωτικῶν διαθέσεων καὶ λόγων Ὅμηρος*

μὲν ἐγκρατῶς ἐπεμνήσθη· ὥσπερ ὁ Ζεύς φησιν.... καὶ ἐπὶ τῆς Ἑλένης

οὐ νέμεσις Τρῶάς τε καὶ ἐϋκνήμιδας Ἀχαιοὺς
τοιῇδ' ἀμφὶ γυναικὶ πολὺν χρόνον ἄλγεα πάσχειν·

καὶ ὅσα ἄλλα τοιαῦτα· *οἱ δ' ἄλλοι ποιηταὶ ἀκρατῶς καὶ ἀμέτρως ἁλισκομένους τῷ πάθει τοὺς ἀνθρώπους ἐποίησαν*».

Ὁ Ἀθήναιος Ε', σ. 187 f, 188 a κέξ. (εἰπὼν πρότερα τὰ ἐπιλήψιμα ἐν τῷ Συμποσίῳ τοῦ Πλάτωνος καὶ τοῦ Ἐπικούρου) ἐπιφέρει «ἀλλὰ μὴν καὶ τὸ Ξενοφῶντος Συμπόσιον καίπερ ἐπαινούμενον οὐκ ἐλάττους ἔχει τούτων ἐπιλήψεις. Καλλίας μὲν γὰρ συνάγει τὸ συμπόσιον, ἐπειδήπερ... Αὐτόλυκος Παναθήναια ἐστεφανώθη. καὶ εὐθὺς οἱ κατακλιθέντες τῷ παιδὶ προσέχουσι τὸν νοῦν, καὶ ταῦτα τοῦ πατρὸς παρακαθημένου», μεθ' ὃ παρατίθεται τὸ χωρίον τοῦ Ξενοφωντείου Συμποσίου 1, 9 «ὥσπερ γάρ, ὅταν φέγγος ἐν νυκτὶ παρῇ, πάντων προσάγεται τὰ ὄμματα, οὕτω καὶ τὸ Αὐτολύκου κάλλος πάντων ἐφέλκεται τὰς ὄψεις ἐφ' ἑαυτό. ἔπειτα τῶν παρόντων οὐδεὶς ἦν, ὃς οὐκ ἔπασχέ τι τὴν ψυχὴν ὑπ' ἐκείνου' κτλ.». Ἔπειτα δὲ λέγει ὁ Ἀθήναιος «*ἀλλ' οὐχ Ὅμηρος τοιοῦτόν τι εἰπεῖν ἐπεχείρησε, καίπερ τῆς Ἑλένης παρούσης, περὶ ἧς τοῦ κάλλους τις τῶν ἐναντίων τοιαῦτ' εἶπεν* ὑπὸ τῆς ἀληθείας ἐκνικώμενος (Ὁμ. Γ 156 - 159)

οὐ νέμεσις Τρῶας καὶ ἐϋκνήμιδας Ἀχαιοὺς
τοιῇδ' ἀμφὶ γυναικὶ πολὺν χρόνον ἄλγεα πάσχειν·
αἰνῶς ἀθανάτῃσι θεῇσ' εἰς ὦπα ἔοικεν

εἶτά φησιν

ἀλλὰ καὶ ὥς, τοίηπερ ἐοῦσ' ἐν νηυσὶ νεέσθω».

(Ἀναγνωστέον δὲ καὶ τὰ ἑξῆς ὑπὸ τοῦ Ἀθηναίου εἰρημένα περὶ τοῦ υἱοῦ τοῦ Νέστορος καὶ τοῦ Τηλεμάχου, παρακαθημένης τῆς Ἑλένης, ἐν παραβολῇ πρὸς τὰ ὑπὸ τοῦ Ξενοφῶντος γεγραμμένα περὶ τοῦ Σωκράτους ἐν τῷ Συμποσίῳ. Ἐν τῷ Βίῳ μνημονεύονται μόνον οἱ δύο στίχοι τοῦ Ὁμήρου Γ 156—157, παρὰ δὲ τῷ Ἀθηναίῳ οἱ τέσσαρες στίχοι 156—159, παρ' αὐτῷ δὲ ὁ 156 στίχος ἔχει, ὡς συνήθως φέρεται παρὰ τῷ Ὁμήρῳ, «οὐ νέμεσις *Τρῶας καὶ*...», ἐν δὲ τῷ Βίῳ «οὐ νέμεσις *Τρῶάς τε καὶ*...»).

Ὁ Ἀθήναιος καὶ ἐν Α', 17 c καὶ ἑξῆς ποιεῖται λόγον περὶ τῶν φερομένων παρ' ἄλλοις ποιηταῖς καὶ παρὰ τῷ Ὁμήρῳ: «τῶν δ' ἄλλων ποιητῶν ἔνιοι τὰς καθ' αὐτοὺς πολυτελείας καὶ ῥαθυμίας ἀνέπεμπον ὡς οὔσας καὶ κατὰ τὰ Τρωϊκά. Αἰσχύλος γοῦν ἀπρεπῶς που παράγει μεθύοντας τοὺς Ἕλληνας, ὡς καὶ τὰς ἀμίδας ἀλλήλοις περικαταγνύναι. λέγει γοῦν 'ὅδ' ἐστίν, ὅς—πνέουσ' ἐμοί' (Ἀπ. 174 Ν.). καὶ Σοφοκλῆς δὲ ἐν Ἀχαιῶν συνδείπνῳ· 'ἀλλ' ἀμφὶ θυμῷ—ὀσμῆς ὕπο' (Ἀπ. 141 Ν.). Εὔπολις δὲ τὸν πρῶτον εἰσηγησάμενον τὸ τῆς ἀμίδος ὄνομα ἐπιπλήττει λέγων· 'μισῶ λακωνίζειν—Παλαμηδικόν γε τοῦτο τοὐξεύρημα καὶ σοφόν σου' (Ι, 350 Κ.). παρ' Ὁμήρῳ δὲ οἱ ἀριστεῖς κοσμίως δειπνοῦσιν ἐν Ἀγαμέμνονος... ἀλλ' οὐδ' ὅτε μνηστῆρας εἰσάγει μεθύοντας, οὐδὲ τότε τοιαύτην ἀκοσμίαν εἰσήγαγεν, ὡς Σοφοκλῆς καὶ Αἰσχύλος πεποιήκασιν, ἀλλὰ πόδα βόειον ἐπὶ τὸν Ὀδυσσέα ῥιπτόμενον (υ 474)».

Ἡ συμφωνία τῶν εἰρημένων ἐν τῷ Βίῳ μετὰ τῶν εἰρημένων ὑπὸ τοῦ Ἀθηναίου εἶνε καταφανής. Μόνον ὅτι ἐν τῷ Βίῳ γίνεται λόγος περὶ τῶν ἄλλων ποιητῶν, οἵτινες «ἀκρατῶς καὶ ἀμέτρως ἁλισκομένους τῷ πάθει (δηλ. τῷ ἐρωτικῷ) τοὺς ἀνθρώπους ἐποίησαν».

Βί. 122 «... τὸ μὲν δὴ τῶν δογμάτων Πυθαγόρου καὶ Πλάτωνος γενναιότατόν ἐστι, τὸ εἶναι τὴν ψυχὴν ἀθάνατον, ... *τίς οὖν τοῦτο πρῶτον ἀνεφώνησεν; Ὅμηρος* εἰπὼν ἄλλα τε καὶ ταῦτα

'ψυχὴ δ' ἐκ ῥεθέων πταμένη Ἀϊδόσδε βεβήκει'

(Π 856), κτλ.».

Ὁ Ἀθήναιος λέγει ΙΑ', σ. 507 ef «περὶ δὲ τῶν ἐν τοῖς διαλόγοις αὐτοῦ (δηλ. τοῦ Πλάτωνος) κεκλεμμένων τί ἂν καὶ λέγοι τις; ἡ μὲν γὰρ ψυχὴ ἡ διαπλαττομένη ἀθάνατος ὑπ' αὐτοῦ καὶ κατὰ τὴν ἀπόλυσιν χωριζομένη τοῦ σώματος *παρὰ προτέρῳ εἴρηται Ὁμήρῳ*

Ἄϊδόσδε κατῆλθεν
ὃν πότμον γοόωσα, λιποῦσ' ἀνδροτῆτα καὶ ἥβην

(Π 856, ὅπου: *βεβήκει*, καὶ 857). εἰ δ' οὖν καὶ Πλάτωνος φήσειέν τις εἶναι τὸν λόγον, οὐχ ὁρῶ, τίν' ἐσχήκαμεν ἀπ' αὐτοῦ ὠφέλειαν. κτλ.». Καταφανὴς ὡσαύτως εἶνε ἡ συμφωνία τοῦ Βίου μετὰ τοῦ Ἀθηναίου.

Βί. 176 «πρῶτος τοίνυν Ὅμηρος τὰ τῆς πολιτείας διεῖλεν· ἐν γὰρ τῇ ἀσπίδι, ἣν τοῦ κόσμου παντὸς μίμημα κατεσκεύασεν Ἥφαιστος, ἐμπεριεχομένας ἐποίησε δύο πόλεις, *τὴν μὲν ἐν εἰρήνῃ καὶ εὐφροσύνῃ διάγουσαν, τὴν δ' ἐν πολέμῳ σχολάζουσαν*· καὶ παραθεὶς τὰ ἑκατέρᾳ πρόσφορα, παρίστησιν, *ὅτι ὁ μὲν πολιτικός ἐστι βίος, ὁ δὲ στρατιωτικός*· οὐ παρεῖδε δ' οὐδὲ τὸν *γεωργικόν*· ἀλλὰ καὶ τοῦτον ἔδειξεν, ἐνάργειαν ἅμα καὶ κάλλος περιθεὶς τοῖς λόγοις».

Ὁ Συνέσιος λέγει Περὶ βασιλ. 25, σ. 26 C «αὕτη μέντοι τροφὴ καὶ παιδεία βασιλέως *πολεμικοῦ*· *τὸν δὲ εἰρηνικὸν* ἑξῆς πολυπραγμονῶμεν· εἴη μὲν ὁ πολεμικὸς παντὸς μᾶλλον εἰρηνικός· μόνῳ γὰρ ἔξεστιν εἰρήνην ἄγειν τῷ δυναμένῳ τὸν ἀδικοῦντα κακῶσαι, κτλ.», καὶ 27, σ. 27 BC «... ἐπιτετάχθων καὶ δεδιδάχθων *οἱ στρατιῶται* φείδεσθαί τε καὶ ἥκιστα λυπηροὶ γίνεσθαι *τοῖς ἀστυπόλοις τε καὶ ἀγροδιαίτοις*, μεμνημένοι πόνων, οὓς δι' αὐτοὺς ἀνείλοντο. *ἵνα γὰρ σῴζηται τὰ πόλεών τε καὶ γῆς ἀγαθά*, βασιλεύς τε *προπολεμεῖ καὶ καταλέγει τοὺς προπολεμήσοντας*». Περὶ δὲ τῆς γεωργίας ποιεῖται λόγον ἐν τῷ αὐτῷ συγγράμματι 21, σ. 22 Α «δέον πρὸ τοῦ Σκύ-

θας δεῦρο σιδηροφοροῦντας ἀνέχεσθαι *παρά τε τῆς φίλης γεωργίας ἄνδρας* αἰτῆσαι τοὺς μαχεσομένους ὑπὲρ αὐτῆς. κτλ.». Καθόλου δὲ ἀξία ἀναγνώσεως εἶνε ἡ καλλίστη 148 ἐπιστολὴ τοῦ Συνεσίου Ὀλυμπίῳ, ἥτις ἐν τέλει ἔχει τὴν ῥῆσιν «*τεθέασαι τὸν ἀγρόν, εἶδες ἁπλόην πολιτευμάτων*». Πρὸς δὲ τὴν ῥῆσιν τοῦ Βίου «*ἣν τοῦ κόσμου παντὸς μίμημα κατεσκεύασεν Ἥφαιστος*» πρβ. Συνέσιον Πρὸς Παιόν. 6, σ. 312 Α «*ἄγαλμα πάγκαλον τοῦ κοσμικοῦ πλάτους δημιουργήσαντες*» (ὁ λόγος εἶνε περὶ τοῦ ἐξ ἀργύρου καὶ χρυσοῦ κατασκευασθέντος ὑπὸ τοῦ Συνεσίου ἀστρονομικοῦ ὀργάνου, ὅπερ ἐδωρήθη ὑπ' αὐτοῦ πρὸς τὸν Παιόνιον. Ἴδ. τὰ γεγραμμένα ὑπ' ἐμοῦ ἐν Ποιήμ. Συνεσίου τοῦ Κυρηναίου, Μέρ. Β' (Ἐπετ. Ἑτ. Βυζ. Σπ. τόμ. ΙΔ') εἰς τὸ ποίημα «Ἄλλο εἰς ὡρολόγιον» τοῦ cod. Ottob. gr. 59, ὅπερ ἀπέδωκα εἰς τὸν Συνέσιον, καὶ ἐν ᾧ ἀπαντᾷ ὁ στίχος «*παγχάλκεον εἰκόνα κόσμου*», καὶ ὅσα εἶπον ἐν σχέσει καὶ πρὸς τὴν ἀσπίδα τοῦ Ἀχιλλέως παρ' Ὁμήρῳ).

Βί. 178 «καὶ ὅτι δεῖ τὸν ἄρχοντα πρὸ τῶν ἄλλων πεφροντικέναι τῆς πάντων σωτηρίας, ἐν τῷ αὐτῷ προσώπῳ διδάσκει, ᾧ καὶ παραινεῖ

οὐ χρὴ παννύχιον εὕδειν βουληφόρον ἄνδρα».

Πρβ. Συνέσ. Περὶ βασιλ. 5, σ. 5 C «βασιλέα... τοῦτον δεῖ πάντα μὲν πόνον αἱρεῖσθαι, πᾶσαν δὲ ῥᾳστώνην ἀπολιπεῖν, ὕπνου μὲν ὀλίγον, φροντίδων δὲ πλεῖστον μεταλαγχάνοντα, κτλ.», καὶ Αἰγ. Α', 12, σ. 103 Α «τῶν θεῶν δὲ... ἅπαντα χορηγούντων ἄφθονα τοῦ βασιλέως αἰδοῖ... αὐτὸς δὲ ἅπασαν μὲν ῥᾳστώνην ἀπελίμπανεν, ἅπαντα δὲ πόνον ἀνθῃρεῖτο, ὕπνου μὲν ὀλίγον, φροντίδων δὲ πλεῖστον μεταλαγχάνων, ... ἄσχολος ὢν ὑπὲρ τῆς ἁπάντων σχολῆς». Ὁ Συνέσιος πάντως εἶχε πρὸ ὀφθαλμῶν καὶ τὸν ἀνωτέρω μνημονευθέντα στίχον τοῦ Ὁμήρου καὶ τὸν μετ' αὐτὸν «ᾧ λαοί τ' ἐπιτετράφαται καὶ τόσσα μέμηλεν» (Α 24—25, 61—62).

Βί. 183 «τριῶν δ' οὐσῶν πολιτειῶν πρὸς δικαιοσύνην καὶ *εὐνομίαν, βασιλείας* τε καὶ ἀριστοκρατίας καὶ δημοκρατίας, καὶ ταύταις πάλιν ἀντικειμένων τριῶν πρὸς ἀδικίαν καὶ *παρανομίαν, τυραννίδος* ὀλιγαρχίας ὀχλοκρατίας, οὐδὲ ταύτας Ὅμηρος ἀγνοεῖν ἔοικε, τὴν μὲν βασιλείαν δι' ὅλης τῆς ποιήσεως ὀνομάζων καὶ ἐγκωμιάζων, ὡς ἐν τούτοις

θυμὸς δὲ μέγας ἐστὶ διοτρεφέων βασιλήων κτλ.».

Πρβ. Συνέσ. Περὶ βασιλ. 6, σ. 6 Α κἑξ. «ἴσοις ὅροις φημὶ βασιλέα τε καὶ τύραννον διεστάναι... βασιλείᾳ δὲ τυραννὶς παροικεῖ... *βασιλέως μέν ἐστι τρόπος ὁ νόμος, τυράννου δὲ ὁ τρόπος νόμος*». Τὴν τελευταίαν ῥῆσιν τοῦ Συνεσίου μνημονεύει ὁ Λυδὸς Περὶ ἀρχῶν κτλ. Α', 3, ὅπου καὶ αὐτὸς ποιεῖται διάκρισιν τῆς βασιλείας καὶ τῆς τυραννίδος. Τὸν δὲ Ὁμηρικὸν στίχον Β 196 «θυμὸς δὲ μέγας ἐστὶ *διοτρεφέων βασιλήων*» κατὰ τὴν γραφὴν τοῦ Ζηνοδότου (ἀντὶ τῆς συνήθους γραφῆς «... *διοτρεφέος βασιλῆος*»),

ὡς φέρεται ἐν τῷ Βίῳ, ἔχει ὁ Συνέσιος Περὶ βασιλ. 24, σ. 26 Β «καὶ Ὅμηρος αὐτὸ καθιέρωσε τοῖς ἀρίστοις· 'θυμὸς — βασιλήων'. θυμοῦ οὖν ἐπὶ τοὺς ἄνδρας δεῖ». Ἐν δὲ τῷ αὐτῷ λόγῳ 10, σ. 10 Β λέγει ὁ Συνέσιος «ἔνι δέ τις ἡ μέση διὰ πάντων φύσις, ἣν νοῦν καλοῦμεν, *ὃν ἀξιῶ βασιλεύειν ἐν τῇ τοῦ βασιλέως ψυχῇ τὴν ὀχλοκρατίαν τε καὶ δημοκρατίαν τῶν παθῶν καταλύσαντα*».

Βί. 133 «περὶ δ' ἀρετῆς καὶ κακίας ἣν ἔχει δόξαν ὁ ποιητής, ἐν πολλοῖς παρίστησιν. ἐπεὶ γὰρ τὸ μέν τι τῆς ψυχῆς νοερὸν καὶ λογικόν ἐστι, τὸ δ' ἄλογον καὶ ἐμπαθές, καὶ διὰ τοῦτο μέσος θεοῦ καὶ θηρίου γέγονεν ἄνθρωπος, κτλ.», καὶ 135 «οἱ δ' ἐκ τοῦ Περιπάτου τὴν ἀπάθειαν ἀνέφικτον ἀνθρώπῳ νομίζουσι, τὴν δὲ μετριοπάθειαν εἰσάγοντες, τῷ τὴν ὑπερβολὴν τῶν παθῶν ἀναιρεῖν *μεσότητι τὴν ἀρετὴν ὁρίζονται*. καὶ Ὅμηρος ἀεὶ παράγει τοὺς ἀρίστους οὔτε ἀγεννεῖς οὔτε μὴν ἀφόβους ἢ ἀλύπους παντελῶς, κτλ.».

Ὁ Συνέσιος λέγει Περὶ βασιλ. 10, σ. 10 Α «εὖ γὰρ ἴσθι τοῦτο, ὡς οὐχ ἁπλοῦν τι χρῆμα οὐδὲ μονοειδὲς ἄνθρωπος, ἀλλὰ συνῴκισεν ὁ θεὸς εἰς ἑνὸς ζῴου σύστασιν ὄχλον δυνάμεων παμμιγῆ τε καὶ πάμφωνον· καί ἐσμεν Ὕδρας, οἶμαι, θηρίον ἀτοπώτερον καὶ μᾶλλόν τι πολυκέφαλον. οὐ γὰρ ταὐτῷ δήπου νοοῦμεν καὶ ὀρεγόμεθα καὶ λυπούμεθα οὐδὲ ταὐτῷ καὶ θυμούμεθα οὐδέ, ὅθεν ἡδόμεθα, καὶ φοβούμεθα· ἀλλ' ὁρᾷς, ὡς ἔνι μὲν ἄρρεν ἐν τούτοις, ἔνι δὲ θῆλυ, καὶ θαρραλέον τε καὶ δειλόν· ἔνι δὲ τὰ παντοδαπῶς ἀντικείμενα· *ἔνι δέ τις ἡ μέση διὰ πάντων φύσις*, ἣν νοῦν καλοῦμεν, κτλ.». Περὶ δὲ τοῦ ἀνθρώπου ὡς μέσου θεοῦ καὶ θηρίου λέγει ὁ Συνέσιος ἐν Δίωνι 10, σ. 47 Α. Ἴδ. τὰ γεγραμμένα ἐν τοῖς ἔμπροσθεν.

Βί. 142 «πῶς δ' ἡ κτῆσις τῆς ἀρετῆς οὐδέν ἐστ' ὄφελος, ἂν μὴ καὶ ἐνεργῇ, φανερὸν ἐκ τούτων, ὅπου ὁ μὲν Πάτροκλος ἐπιπλήσσων τῷ Ἀχιλλεῖ λέγει... καὶ γὰρ οὕτως ὁ Φοίνιξ ἐπαίδευε

μύθων τε ῥητῆρ' ἔμεναι πρηκτῆρά τε ἔργων

(Ι 446), κτλ.». Ὁ Συνέσιος λέγει περὶ τοῦ ἑαυτοῦ παιδός, «ὃν ὑπέσχετο μὲν ἐς νέωτα ὁ θεός», Δίωνι 18, σ. 58 D «πρὸς τοῦτον οὖν ἀξιῶ παίζειν τε καὶ σπουδάζειν. ἐπεί τοι καὶ αὐτὸν ἀμφότερα ἀγαθὸν γενέσθαι βούλομαι

μύθων τε ῥητῆρ' ἔμεναι γνωστῆρά τε ὄντων».

Τὸ δεύτερον ἡμιστίχιον «γνωστῆρά τε ὄντων» ἔγραψεν οὕτως ὁ Συνέσιος ἀντὶ τοῦ «πρηκτῆρά τε ἔργων», ὅπερ εἶνε προστεθειμένον μετὰ τὴν λέξιν «ὄντων» ἐν Cod. Marc. Β. τοῦ Συνεσίου. (Πρβ. ἔτι καὶ Βί. 144.)

Βί. 143 «ἔτι τοίνυν οἱ Στωϊκοὶ φίλους θεῶν τοὺς ἀγαθοὺς ἄνδρας

ἀποφαίνοντες παρ' Ὁμήρου καὶ τοῦτο ἔλαβον, λέγοντος ἐπὶ τοῦ Ἀμφιαράου

ὃν περὶ κῆρι φίλει Ζεὺς αἰγίοχος καὶ Ἀπόλλων

(σ 245, ὅπου: *Ζεύς τ'*)· καὶ ἐπὶ τοῦ Ὀδυσσέως

χαῖρε δ' Ἀθηναίη πεπνυμένῳ ἀνδρὶ δικαίῳ

(γ 52)». Ὁ Συνέσιος περὶ ἐνυπν. 1, σ. 131 D λέγει περὶ τοῦ σοφοῦ ὡς οἰκείου θεῷ (μνημονεύσας καὶ ἑρμηνεύσας τὸ Ὁμηρικὸν περὶ τοῦ Διὸς εἰρημένον «βίῃ δ' ὅ γε φέρτερος ἦεν»): «διὰ τοῦτο καὶ ὁ σοφὸς οἰκεῖος θεῷ, ὅτι πειρᾶται σύνεγγυς εἶναι τῇ γνώσει καὶ πραγματεύεται περὶ νόησιν, ᾗ τὸ θεῖον οὐσίωται». Τὴν δ' αὐτὴν ἔννοιαν περὶ τοῦ ἀγαθοῦ καὶ τοῦ σοφοῦ ἀνθρώπου ὡς πρὸς τὸν θεὸν ἔχει ὁ Συνέσιος πολλαχοῦ τῶν Ὕμνων αὐτοῦ. Πρβ. μάλιστα Ὕμν. Ϛ', 31 κἑξ., ἔνθα ἀποτεινόμενος πρὸς τὸν «Θεοῦ κύδιμον υἷα» λέγει εὐχόμενος

«ἔργοις *κυδαλίμαν* ὄπασσον ὀμφάν·
ἐν λαοῖς *ἀγαθὰν* ἄνοιγε φάμαν
πειθοῦς πραϋλόγου στέφων ἀώτῳ,
ἵνα μοι νόος δρέπῃ σχολὰν ἀκύμων,
μηδ' ἐν ταῖς χθονίαις στένω μερίμναις·
ἀλλ' ἐκ σῶν ὀχετῶν ὑψιφορήτων
ᾠδῖσιν σοφίας νόον κατάρδω».

Μετὰ τούτων καλὸν εἶνε νὰ συναφθῶσι καὶ τὰ ἑξῆς. Ἐν Βίῳ 137 φέρεται «... τὸ δ' ἐν ἀγαθοῖς νοῦν ἔχειν τῷ ὄντι εὔδαιμον· οὐδὲ γὰρ τὴν κτῆσιν μόνην τῆς ἀρετῆς, ἀλλὰ καὶ τὴν χρῆσιν καὶ τὴν ἐνέργειαν εἶναι καλόν. ταῦτα δὴ καὶ Ὅμηρος δείκνυσιν ἄντικρυς· τοὺς μὲν γὰρ θεοὺς ἀεὶ ποιεῖ '*δωτῆρας ἐάων*', τουτέστι *τῶν ἀγαθῶν, ἃ καὶ εὔχονται οἱ ἄνθρωποι* παρέχειν αὐτοῖς τοὺς θεούς, οὐκ ἀνωφελῆ δηλονότι ὄντα αὐτοῖς οὐδ' ἀδιάφορα, ἀλλὰ πρὸς εὐδαιμονίαν χρήσιμα». Καὶ 138 «τίνα οὖν ἐστι τὰ ἀγαθά, ὧν ἐφίενται οἱ ἄνθρωποι καὶ δι' ἃ μακαρίζονται, ἐν πολλοῖς διασαφεῖ, ἅμα μὲν πάντα ἐπὶ τοῦ Ἑρμοῦ

οἷος δὴ σὺ δέμας καὶ εἶδος ἀγητός,
πέπνυσαι δὲ νόῳ, μακάρων δ' ἔξ ἐσσι τοκήων

(Ω 376—377)· μαρτυρεῖ γὰρ αὐτῷ κάλλος σώματος καὶ φρόνησιν καὶ εὐγένειαν. τὰ δὲ κατὰ μέρος

τῷ δὲ θεοὶ κάλλος τε καὶ ἠνορέην ἐρατεινὴν
ὤπασαν

(Ὅμ.: *ὤπασσαν* Ζ 156—157) καὶ 'θεσπέσιον πλοῦτον κατέχευε Κρονίων' (Β 670)· δῶρον γάρ ἐστι καὶ τοῦτο τοῦ θεοῦ

Ζεὺς δ' αὐτὸς νέμει ὄλβον Ὀλύμπιος ἀνθρώποισι» (ζ 188).

Λέγων ὁ συγγραφεὺς τοῦ Βίου ὅτι ὁ Ὅμηρος *τοὺς θεοὺς «ἀεὶ ποιεῖ δωτῆρας ἐάων»* ἀναφέρεται καὶ εἰς θ 325, ὅπου φέρεται «*θεοὶ δωτῆρες ἐάων*», καὶ εἰς θ 335 καὶ εἰς τοὺς Ὁμηρικοὺς ὕμνους ΙΗ', 12 καὶ ΚΘ', 8, ἔνθα ἀπαντᾷ ὁ ἕτερος τύπος *δώτωρ* περὶ τοῦ Ἑρμοῦ «*δῶτορ ἐάων*». Σημειωτέον δέ, ὅτι ἐν Ω 528 λέγει ὁ Ὅμηρος «*δώρων, οἷα δίδωσι, κακῶν, ἕτερος δ' ἐάων*».

Ὁ Συνέσιος Αἰγ. Β', 6, σ. 125 D—126 AB διαλαμβάνει περὶ τοῦ «τί ποτε ἄρα, ὅταν πού τις γένηται διαφέρουσα φύσις, οὐ κατὰ μικρόν, ἀλλὰ παρὰ πλεῖστον ἢ βελτίων ἢ χείρων, οἷον ἀμιγής τις ἀρετὴ πρὸς κακίαν ἢ κακία πρὸς ἀρετήν, ἐγγύς που παραφύεται καὶ τὸ ἀντικείμενον ἄκρατον, ὡς ἐκ μιᾶς ἑστίας προϊέναι τὰ τοσοῦτον ἀπῳκισμένα καὶ μίαν εἶναι τοῖν δυεῖν βλάσταιν τὴν ῥίζαν». Ἐν τοῖς ἑξῆς δὲ λέγει «*πυθώμεθα οὖν φιλοσοφίας*, τί ποτε ἄρα αἰτιάσεται τοῦ παραδόξου πράγματος· ἡ δὲ ἴσως ἀποκρινεῖται *δανεισαμένη τι καὶ παρὰ ποιήσεως*, ὅτι, ὦ ἄνθρωποι

δοιοὶ γάρ τε πίθοι κατακείαται ἐν Διὸς οὔδει
δώρων, οἷα δίδωσι, κακῶν, ἕτερος δὲ ἐάων

(ἢ κατὰ τὴν ἑτέραν γραφήν: *ἑάων*). τὸ μὲν οὖν πολὺ κατ' ἴσον ἢ παρὰ μικρὸν ἧσσον ἀφ' ἑκατέρων ἐγχεῖ καὶ κίρνησιν, ὥστε ἔχειν τῇ φύσει συμμέτρως. ὅταν δέ ποτε ἀπλήστως ἐγχέῃ θατέρας μερίδος, καὶ γένηταί τις πατὴρ ἐπὶ τῷ φθάσαντι τῶν παίδων εὐδαίμων ἢ κακοδαίμων, ἐπὶ τὸ λοιπὸν θάτερον ἀκριβῶς ἐστι τὸ λειπόμενον· ὁ γὰρ θεὸς ὁ διανομεὺς ἀντανισώσει τὸ ἐνδεές, ἐπειδὴ δεῖ τὴν δαπάνην ἴσην εἶναι τοῖν πίθοιν, ἢ καὶ τὴν ἀρχήν ἐστιν ἐν τοῖς γένεσι σπέρματα ἀπ' ἀμφοῖν ἴσα καὶ ἐν ἄμφω γινόμενα τῷ λόγῳ τῆς κοινῆς φύσεως· ὅταν δὲ ὁπωσοῦν καταχωρισθὲν προδαπανήσῃ τις θάτερον, ἀνεπίμεικτον ἔχει τὸ λεῖπον. ταῦτα εἰποῦσα πείσειεν ἂν ἡμᾶς, ἐπειδὴ καὶ τῆς συκῆς ὁρῶμεν γλυκὺν μὲν τὸν καρπόν, φύλλα δὲ καὶ φλοιὸν καὶ ῥίζαν καὶ πρέμνον ἅπαντα ὀπωδέστατα. κτλ.», (ἐν οἷς ὑπάρχει συμφωνία τοῦ Συνεσίου μετὰ τοῦ Πλουτάρχου Συμπ. προβλ. Ε', 9, περὶ ἧς ἴδ. τὰ ὑπ' ἐμοῦ λεχθησόμενα ἐν τοῖς ἔπειτα).

Καὶ ἀλλαχοῦ δ', ὡς εἴδομεν, ὁ Συνέσιος ποιεῖται λόγον περὶ τῶν δύο πίθων τοῦ Διός, «παρ' οὗ τὸ μὲν ἀγαθὸν οὐδέποτε ἀνεπίμεικτον, ἤδη δέ τις ἀκράτου μετέσχε τοῦ χείρονος» (Περὶ ἐνυπν. 10, σ. 140 B). Ἐν τῷ Βίῳ 138 μνημονεύεται καὶ ὁ Ὁμηρικὸς στίχος ζ 188 «Ζεὺς δ' αὐτὸς νέμει ὄλβον Ὀλύμπιος ἀνθρώποισιν», παραλειπομένου τοῦ ἑπομένου στίχου «ἐσθλοῖς ἠδὲ κακοῖσιν, ὅπως ἐθέλῃσιν, ἑκάστῳ». Τὴν ῥῆσιν δὲ τοῦ ποιητοῦ «*Ζεὺς δ' αὐτὸς νέμει*» ἐπαναλαμβάνει ὁ Συνέσιος ἐν τῷ μνημονευθέντι χωρίῳ Περὶ ἐνυπν. 10 λέγων «καὶ *ὁ* Ζεὺς αὐτῷ κατ' ἐκεῖνο τῶν ἐπῶν θεὸς ὑλάρχιός ἐστι, τοῦ *διττοῦ τῆς εἱμαρμένης διανομεύς*, παρ' οὗ

κτλ.». Πρβ. καὶ Ὅμ. δ 237 «*Ζεὺς ἀγαθόν τε κακόν τε διδοῖ· δύναται γὰρ ἅπαντα*», καὶ 444—445.

Ἀλλ' ἂν ἐν τούτοις ὁ Συνέσιος λέγει περὶ τοῦ Διὸς ὡς διανομέως τῶν ἀγαθῶν καὶ τῶν κακῶν κατ' αὐτὸν τὸν Ὅμηρον, ἀλλαχοῦ διαλαμβάνει περὶ τοῦ Θεοῦ ὡς δοτῆρος τῶν ἀγαθῶν, ὡς ἐν Ὕμνῳ Ϛ', 31 κἑξ. (ἴδ. ἀνωτέρω). Πρβ. καὶ Ὕμν. Β', 78 «*κατάχει κύδιμον ὄλβον*» (παραπλήσιος ὁ ἐν τῷ Βίῳ μνημονευόμενος Ὁμηρικὸς στίχος «*θεσπέσιον πλοῦτον κατέχευε Κρονίων*») καὶ Ὕμνῳ εἰς τὴν Φύσιν (τοῦ Cod. Ottob., ὃν ἀπέδωκα εἰς τὸν Συνέσιον) 19 «*ὄλβον χεύων εὐαγῆ*», καὶ Ὕμνῳ Β', 34 «*ἀγαθῶν ἀνέσχεν ὄλβον*», καὶ Ὕμνῳ Δ', 127—128 «*κόσμοις κατάγων ὄλβον ζωᾶς*», ἐν οἷς γίνεται χρῆσις τῆς λέξεως *ὄλβος*, ὡς καὶ ἐν τῷ Ὁμηρικῷ στίχῳ «Ζεὺς δ' *αὐτὸς νέμει ὄλβον κτλ.*» τῷ κατειλεγμένῳ ἐν τῷ αὐτῷ κεφαλαίῳ τοῦ Βίου. (Ἴδ. τὰ γεγραμμένα ὑπ' ἐμοῦ ἐν Ποιήμ. Συνεσίου τοῦ Κυρηναίου, Μέρ. Β', σ. 346). Ἐν δὲ Ὕμνῳ Ε', 66—68 λέγει ὁ Συνέσιος πρὸς τὸν Χριστὸν

τάν μοι πέμποις σὺν πατρὶ
ἄρδοισαν ψυχᾶς ταρσοὺς
κράντειραν θείων δώρων.

Πρὸς τὸ ἐν τῷ Βίῳ 137 «*δῶρον γάρ ἐστι καὶ τοῦτο τοῦ θεοῦ*» πρβ. τὸν 68 στίχον τοῦ εἰρημένου Ὕμνου τοῦ Συνεσίου «*κράντειραν θείων δώρων*». (Προσθετέον δὲ εἰς τὰ Λεξικὰ τὴν λέξιν *κράντειρα* καὶ ἐκ τοῦ Συνεσίου).

Τὸν αὐτὸν Ὁμηρικὸν στίχον ρ 487 εὑρίσκομεν μνημονευόμενον καὶ ἐν τῷ Βίῳ καὶ παρὰ τῷ Συνεσίῳ. Βί. 175 «εἰ μὲν οὖν καὶ τοὔνομα τοῦ νόμου ἦν κατ' αὐτὸν (δηλ. τὸν Ὅμηρον) ἐν χρήσει, οὐκ ἔστι σαφῶς διορίσασθαι. οἱ μὲν γάρ φασι δῆλον αὐτὸν εἶναι εἰδότα τοὔνομα τοῦ νόμου ἐν τῷ εἰπεῖν

ἀνθρώπων ὕβριν τε καὶ εὐνομίην ἐφορῶντες·

Ἀρίσταρχος δ' ᾠήθη τὴν εὐνομίαν εἰρῆσθαι παρὰ τὸ εὖ νέμεσθαι. κτλ.». (Ἴδ. καὶ Σχόλ.). Συνέσ. Περὶ βασιλ. 22, σ. 24 D—25 A «οὐ Ῥωμαῖοι μὲν περιεγένοντο, ἀφ' οὗ καὶ τοὔνομα αὐτῶν εἰς ἀνθρώπους ἠκούσθη, καὶ κρατοῦσιν ἁπάντων, οἷς συμμείξειαν καὶ χειρὶ καὶ γνώμῃ, καὶ τὴν γῆν ἐπῆλθον, ὥσπερ Ὅμηρός φησι τοὺς θεοὺς

ἀνθρώπων ὕβριν τε καὶ *εὐνομίαν ἐφέποντες* »;

Ὁ Συνέσιος πάντως ἔγραψεν *εὐνομίην*, οὐχὶ δ' *εὐνομίαν*, ἀλλ' ἡ παρ' αὐτῷ γραφὴ *ἐφέποντες* (ἀντὶ τῆς συνήθους *ἐφορῶντες*, ἣν γινώσκει ὁ Βίος καὶ ὁ Ποσειδώνιος), ἀπαντᾷ καὶ παρὰ τῷ Ἱμερίῳ Δ', σ. 458 καὶ παρὰ τῷ Τζέτζῃ εἰς Ἡσιόδου Θεογονίαν 66. Ἡ δὲ ἀρχὴ τοῦ 22 κεφαλαίου τοῦ λόγου Περὶ βασιλείας τοῦ Συνεσίου, οὗτινος ἐν τέλει φέρονται τὰ ἀνωτέρω μνημονευθέντα, ἔχει οὕτως: «ἀρχῶν δὲ δὴ καὶ πρῶτον ἀπεληλάσθων καὶ τῶν ἐν τῷ βουλευτηρίῳ γερῶν ἀποκεκόφθων, οἷς ὑπῆρξεν αἰσχύνη τὰ παρὰ Ῥωμαίοις πάλαι καὶ δοκοῦντα καὶ ὄντα σεμνότατα, ἐπεὶ νῦν γε *καὶ τὴν βουλαίαν Θέμιν αὐτὴν* καὶ θεὸν οἶμαι τὸν στράτιον ἐγκαλύπτεσθαι, ὅταν ὁ σισυροφόρος ἄνθρωπος ἐξηγῆται χλαμύδας ἐχόντων, καὶ ὅταν ἀποδύς τις, ὅπερ ἐνῆπτο κῴδιον, περιβάλληται τήβεννον καὶ τοῖς Ῥωμαίων τέλεσι συμφροντίζει περὶ τῶν καθεστώτων, προεδρίαν ἔχων παρ' αὐτόν που τὸν ὕπατον, *νομίμων ἀνδρῶν ὀπίσω θακούντων*». Πρὸς δὲ ταῦτα, νομίζω, παραβλητέα εἶνε καὶ τὰ ἐν τῷ αὐτῷ 175 κεφαλαίῳ τοῦ βίου λεγόμενα: «τὸν γὰρ Ἀχιλλέα ποιεῖ ὑπὲρ τοῦ σκήπτρου λέγοντα

νῦν αὖτέ μιν υἷες Ἀχαιῶν
ἐν παλάμαις φορέουσι δικασπόλοι, οἵ τε θέμιστας
πρὸς Διὸς εἰρύαται (Α 237-239, ὅπου *ἐν παλάμῃς*)·

θέμιστες γὰρ καὶ θεσμοὶ οἱ νόμοι, ὧν τὸν Δία εἰσηγητὴν παραδίδωσιν, ᾧ καὶ τὸν Μίνωα τὸν τῶν Κρητῶν βασιλέα φησὶν ὁμιλεῖν· ἡ δ' ὁμιλία νόμων μάθησις ἦν, ὡς καὶ Πλάτων μαρτυρεῖ («respicitur, ut vid., Plat. Min. p. 319 c sq.» Βερναρδ.). σαφῶς δὲ καὶ ἐν ἐκείνοις δηλοῖ, ὅτι χρὴ νόμοις ἕπεσθαι καὶ μὴ ἀδικεῖν

τῷ μή τίς ποτε πάμπαν ἀνὴρ ἀθεμίστιος εἴη,
ἀλλ' ὅ γε σιγῇ δῶρα θεῶν ἔχοι, ὅττι διδοῖεν

(σ 141-142). Παρατίθεμαι καὶ τὴν σχέσιν ἔχουσαν πρὸς ταῦτα δευτέραν Ἐπιστολὴν τοῦ Συνεσίου (σ. 638 Herch.) «*ἀφοβία μεγίστη τὸ φοβεῖσθαι τοὺς νόμους*, σὺ δὲ αὐτοὺς ᾐσχύνθης ἀεὶ φανῆναι φοβούμενος. τοιγαροῦν δέδιθι τοὺς ἐχθροὺς καὶ μετὰ τούτων τοὺς δικαστάς, ἂν μὴ κλέπτωσι. κἂν κλέπτωσι μέν, μὴ σὺ δὲ ᾗς ὁ τἀπλείω διδούς, οὐδὲν ἧττον εὐλαβητέον· ὀργίζονται γὰρ ὑπὲρ τῶν νόμων, ὅταν καὶ μισθοδότην προσλάβωσιν». Ἔχω δὲ νὰ παρατηρήσω, ὅτι ἡ ῥῆσις τοῦ Συνεσίου «ἀφοβία μεγίστη τὸ φοβεῖσθαι τοὺς νόμους» ἐλέχθη κατὰ τὴν τοῦ Μενάνδρου Ἀπ. 858 (III, 229 K.) «*νόμον φοβηθεὶς οὐ ταραχθήσει νόμῳ*».

Παρατηρητέον δέ, ὅτι τὸν αὐτὸν στίχον ρ 487 μετὰ τῶν δύο προηγουμένων παρατίθεται ὁ συγγραφεὺς τοῦ Βίου καὶ ἐν κεφαλαίῳ 117, ἔνθα ὁ λόγος εἶνε περὶ τοῦ Ὁμήρου, ὅστις «ποιεῖ αὐτοῖς τοῖς ἀνθρώποις ὁμιλοῦντας καὶ συμπονοῦντας τοὺς θεοὺς» καὶ «καθόλου δ' ἀεὶ τοὺς θεοὺς τοῖς ἀνθρώποις παραστατεῖν οἴεται· φησὶ γὰρ

καί τε θεοὶ ξείνοισιν ἐοικότες ἀλλοδαποῖσι,
παντοῖοι τελέθοντες, ἐπιστρωφῶσι πόληας
ἀνθρώπων ὕβριν τε καὶ εὐνομίην ἐφορῶντες».

Καὶ τοῦτο τὸ χωρίον παραβλητέον εἶνε πρὸς τὸ μνημονευθὲν τοῦ Συνεσίου Περὶ βασιλ. 22 « . . . *καὶ τὴν γῆν ἐπῆλθον, ὥσπερ Ὅμηρός φησι τοὺς θεοὺς 'ἀνθρώπων ὕβριν τε καὶ εὐνομίαν ἐφέποντες'*».

Βί. 118 «τῆς δὲ προνοίας τῶν θεῶν ἴδιόν ἐστι τὸ βούλεσθαι δικαίως τοὺς ἀνθρώπους βιοῦν . . . καὶ ὁ μὲν εὐημερῶν στρατηγός φησιν

ἔλπομαι εὐχόμενος Διί τ' ἄλλοισίν τε θεοῖσιν
ἐξελάαν ἐνθένδε κύνας κηρεσσιφορήτους

(Ὅμ. Θ 526-527, ὅπου ὁ Ζηνόδοτος ἀνεγίνωσκεν «ἔλπομαι εὐχόμενος», ὡς ἔχει ὁ Βίος, ἀντὶ τοῦ «εὔχομαι ἐλπόμενος»). Τὸν 527 στίχον μνημονεύει ὁ Συνέσιος Περὶ Βασιλ. 24, σ. 26 Α «πῶς οὖν οὐ χαλεπὸν ἀναμαχεσαμένους τὸ κλέος

ἐξελάαν ἐνθένδε κύνας κηρεσσιφορήτους;

ἢν ἀκούῃς ἐμοῦ, τὸ χαλεπὸν τοῦτο τὴν πᾶσαν εὐμάρειαν ἔχον φανεῖται, αὐξηθέντων ἡμῖν τῶν καταλόγων· κτλ.». Ἐν τοῖς ἑξῆς μνημονεύει ὁ Συνέσιος τὸν Ὁμηρικὸν στίχον «θυμὸς δὲ μέγας ἐστὶ διοτρεφέων βασιλήων», καὶ ἐν τέλει (σ. 24 C) λέγει «*ἀλλ'* ἐξηγεῖται τις αὐτῶν νέος τε καὶ γενναῖος,

δεινὸς ἀνήρ, τάχα κεν καὶ ἀναίτιον αἰτιόωτο

(Ὅμ. Λ 654). Ὁ στίχος οὗτος μετὰ τοῦ προηγουμένου «εὖ δὲ σὺ οἶσθα, γεραιὲ διοτρεφές, οἷος ἐκεῖνος» λέγεται ὑπὸ τοῦ Πατρόκλου περὶ τοῦ Ἀχιλλέως (ὅστις εἶνε νέος καὶ γενναῖος) πρὸς τὸν «γεραιὸν» Νέστορα.

Βί. 119 «πόθεν οὖν ἄλλοθεν ἢ ἐκ τῶν εἰρημένων ἐστὶ τὸ δόγμα ἐκεῖνο τῶν Στωϊκῶν, τὸ δὴ ἕνα μὲν εἶναι τὸν κόσμον, συμπολιτεύεσθαι δ' ἐν αὐτῷ θεοὺς καὶ ἀνθρώπους δικαιοσύνης μετέχοντας φύσει; καὶ γὰρ ὅταν εἴπῃ

Ζεὺς δὲ Θέμιστ' ἐκέλευσε θεοὺς ἀγορήνδε καλέσσαι.
τίπτ' αὖτ', ἀργικέραυνε, θεοὺς ἀγορήνδ' ἐκάλεσσας;
ἦ τι περὶ Τρώων καὶ Ἀχαιῶν μερμηρίζεις;.

(Ὅμ. Υ 4, ὅπου: Θέμιστα κέλευσε», καὶ 16-17, ὅπου: «ἀγορήνδε κάλεσσας»), τί ἄλλο ὑποδεικνύουσιν ἢ ὅτι νόμῳ πόλεως ὁ κόσμος διοικεῖται καὶ προβουλεύονται οἱ θεοί, ἐξάρχοντος τοῦ θεοῦ τε καὶ ἀνθρώπων πατρός»;

Νομίζω, ὅτι ἄξια μνείας καὶ παραβολῆς εἶνε τὰ λεγόμενα ὑπὸ τοῦ Συνεσίου Ὕμνῳ Α', 52 κἑξ., ἔνθα ὑπάρχουσι καί τινα κατὰ μίμησιν τοῦ Ὁμήρου (περὶ ὧν ἴδ. κατωτέρω):

ὁ μὲν αὐτόσσυτος ἀρχά,
ταμίας πατὴρ τ' ἐόντων,
ἀλόχευτος ὑψιθώκων
ὑπὲρ οὐρανοῦ καρήνων
ἀλύτῳ κύδεϊ γαίων
θεὸς ἔμπεδος θαάσσει,
ἑνοτήτων ἑνὰς ἁγνή,
μονάδων μονάς τε πρώτη
ἁπλότητας ἀκροτήτων
ἑνόωσα καὶ τεκοῦσα
ὑπερουσίαις λοχείαις·
ὁ δὲ νοῦς οἴοισιν ἤδη
μέλεται νοεροῖσι κόσμοις·
ἀγαθὰ γὰρ ἔνθεν ἤδη
βροτέου πνεύματος ἀρχὰ
ἀμερίστως ἐμερίσθη,
ὁ *καταιβάτας ἐς ὕλαν*
νόος ἄφθιτος , ...
ὅλος εἰς ὅλον δεδυκὼς
κύτος οὐρανῶν ἑλίσσει·
τὸ δ' ὅλον τοῦτο φυλάσσων
νενεμημένaισι μορφαῖς
νενεμημένος παρέστη,
ὁ μὲν ἀστέρων διφρείαις,
ὁ δ' ἐς ἀγγέλων χορείας·
ὁ δὲ καὶ ῥέποντι δεσμῷ
χθονίαν εὕρετο μορφάν·
ἀπὸ δὲ σταθεὶς τοκήων
δνοφερὰν ἤρυσε λάθαν,
ἀλαωποῖσι μερίμναις
χθόνα θαυμάσας ἀτερπῆ
θεὸς ἐς θνητὰ δεδορκώς.

Κατὰ τὸν Συνέσιον ὁ ὑπέρτατος πάντων τῶν θεῶν, ὁ «βασιλεὺς θεῶν» εἶνε «*ταμίας πατὴρ τ' ἐόντων*» (στ. 53). Ὑπὸ τοῦ Ὁμήρου πολλάκις ὁ Ζεὺς λέγεται «*πατὴρ ἀνδρῶν τε θεῶν τε*», (πρὸς τὴν λέξιν «*ταμίας*» πρβ. Εὐριπ. Μηδ. 1404 «*πολλῶν ταμίας Ζεὺς ἐν Ὀλύμπῳ*», ἀλλ' ὑπὸ τοῦ Ὁμήρου Δ 84, Τ 224 λέγεται «*Ζεύς, ὅς τ' ἀνθρώπων ταμίης πολέμοιο τέτυκται*»).

Ἐν στ. 54-57 λέγει ὁ Συνέσιος « . . . *ὑψιθώκων | ὑπὲρ οὐρανοῦ καρήνων | ἀλύτῳ κύδεϊ γαίων | θεὸς ἔμπεδος θαάσσει*». Παρὰ τῷ Ὁμήρῳ Θ 51 φέρεται (περὶ τοῦ Διός) «*αὐτὸς δ' ἐν κορυφῇσι καθέζετο κύδεϊ γαίων*» (πρὸς τὸ «*κύδεϊ γαίων*» τοῦ χωρίου τούτου πρβ. καὶ Α 405, ὅπερ λέγει ὁ ποιητὴς περὶ τοῦ Βριάρεω). Ἀντὶ δὲ τοῦ «*ἐν κορυφῇσι*» (τοῦ ὄρους Ἴδης) τοῦ Ὁμήρου ὁ Συνέσιος εἶπεν «ὑψιθώκων | ὑπὲρ *οὐρανοῦ καρήνων*» κατὰ τὰ Ὁμηρικὰ «*Οὐλύμποιο καρήνων*» κτλ. Τὸ δ' ἐν στίχῳ 81 «*καταιβάτας*» λέγεται καὶ περὶ τοῦ Διὸς ὑπὸ τῶν μεθ' Ὅμηρον (*καταιβάτης*).

Πρβ. ἔτι Συνέσ. Αἰγ. Α', 9, σ. 97 Α κἑξ. «ἡ θεία μερὶς ἐν τῷ κόσμῳ πρὸς ἄλλοις ἐστί, τὰ μὲν πολλὰ κατὰ τὴν πρώτην ἐν αὐτῇ δύναμιν ἐνεργοῦσα καὶ ἐμφορουμένη τοῦ νοητοῦ κάλλους. ἐκεῖ γὰρ ἄλλο γένος θεῶν ὑπερκόσμιον, ὃ συνέχει μὲν πάντα μέχρις ἐσχάτων τὰ ὄντα· αὐτὸ δὲ ἀκλινές ἐστι καὶ πρὸς ὕλην ἀμείλικτον . . . κἆτα ἐκεῖνο μὲν τῷ παρ' ἑαυτῷ μένειν ὑπερπληρές ἐστιν ἀγαθῶν, ὑπερπλῆρες ὂν ἑαυτοῦ . . . οὐ *μὴν ἁπλῆ τίς ἐστιν ἀγαθῶν οὐδὲ μονοειδὴς ἡ ἐνέργεια, ἀλλὰ καὶ μερίδων ἐπιμελοῦνται τοῦ κόσμου, τὴν ἐν τῇ θεωρίᾳ πρᾶξιν,* ὅσον χωρεῖ, *καταβιβάζοντες εἰς τὸ ἐπιτροπευόμενον. κτλ.*». Πρὸς δὲ τὰ τελευταῖα ταῦτα πρβ. Βί. 142 «*πῶς*

δὲ ἡ κτῆσις τῆς ἀρετῆς οὐδέν ἐστ' ὄφελος, ἂν μὴ καὶ ἐνεργῇ, φανερὸν ἐκ τούτων, ὅπου ὁ μὲν Πάτροκλος . . . λέγει κτλ.». Ἴδ. τὰ γεγραμμένα καὶ εἰς τοῦτο τὸ κεφάλαιον τοῦ Βίου.

Βί. 139 «ποτὲ δὲ καὶ τὴν τιμὴν ἡγεῖται καλὸν (δηλ. ὁ Ὅμηρος)

τιοίμην δ', ὡς τίετ' Ἀθηναίη καὶ Ἀπόλλων

(Θ 540)· ποτὲ δὲ τὴν εὐπαιδίαν

ὡς ἀγαθὸν καὶ παῖδα καταφθιμένοιο λιπέσθαι

(γ 196)· ποτὲ δὲ τὴν τῶν οἰκείων ἀπόλαυσιν

πέμπετέ με σπείσαντες ἀπήμονα, χαίρετε δ' αὐτοί·
ἤδη γὰρ τετέλεσται, ἅ μοι φίλος ἤθελε θυμός,
πομπὴ καὶ φίλα δῶρα, τά μοι θεοὶ οὐρανίωνες
ὄλβια ποιήσειαν· ἀμύμονα δ' οἴκοι ἄκοιτιν
νοστήσας εὕροιμι σὺν ἀρτεμέεσι φίλοισιν.
ὑμεῖς δ' αὖθι μένοντες εὐφραίνοιτε γυναῖκας
κουριδίας καὶ τέκνα· θεοὶ δ' ἀρετὴν ὀπάσειαν
παντοίην, καὶ μή τι κακὸν μεταδήμιον εἴη

(ν 39 κἑξ.). Ὁ Συνέσιος λέγει Πρὸς Παιόν. 2, σ. 308 ΑΒ «διὸ τῆς παρὰ τῶν πολλῶν ἀμοιροῦντας αἰδοῦς καλῶς ἔχει λέγειν

οὔ τί με ταύτης
χρεὼ τιμῆς· φρονέω δὲ τετιμῆσθαι Διὸς αἴσῃ

ἀγαπᾶν τε καὶ ἀσμενίζειν ἐντυχεῖν ἀνδρὶ φρόνησιν ἅμα καὶ δύναμιν κεκτημένῳ· οὕτω γὰρ οὔτ' ἀναξίοις ἂν συγγιγνοίμεθα *οὔτ' ἂν ἄτιμοι παντάπασι νομιζοίμεθα*». Τοὺς αὐτοὺς Ὁμηρικοὺς στίχους (Ι 607-608) μνημονεύει ὁ Συνέσιος καὶ περὶ βασιλ. 32, σ. 31 D - 32 Α λέγων περὶ τῆς φιλοσοφίας, ἥτις «μένει παρὰ τῷ πατρὶ (δηλ. «παρὰ τῷ θεῷ»), πρὸς ἡμᾶς ἐνδίκως ἂν εἰποῦσα τὸ 'οὔ τί με—αἴσῃ'». Ἐν δὲ Ὕμνῳ Η', 12 κἑξ. ὁ Συνέσιος ἀποτεινόμενος πρὸς τὸν Χριστὸν λέγει

σθένος ἀρτεμέων μελῶν
καὶ κῦδος ἐπ' ἔργμασι
νεότατι νέμοις ἐμᾷ·
λιπαρὸν δὲ φέροις ἔτος
ἐς γήραος ἁδονάν,
ἐρίτιμον ἀέξων
πινυτὰν σὺν ὑγείᾳ.

(Πρβ. Ὕμν. Ε', 35 *«νεῦσον δ' ἔργοισιν κῦδος»* καὶ Ὕμν. Ϛ', 31 *«ἔργοις κυδάλιμαν ὄπασσον ὀμφάν»*). Ἐν τούτοις ποιεῖται χρῆσιν καὶ τῆς λέξεως

ἀρτεμέων (στ. 12), ἥτις ἀπαντᾷ καὶ ἐν τοῖς καταλεχθεῖσιν ἐκ τοῦ Ὁμήρου ἐν τῷ Βίῳ (ν 43). Ὡσαύτως δ' ἐν τῷ αὐτῷ Ὕμνῳ 33 κἑξ. λέγει ὁ Συνέσιος καὶ περὶ τῆς ἑαυτοῦ γυναικός

καί μοι ζυγίων, ἄναξ,
ξυνήονα δεμνίων
ἀπόνουσον, ἀπήμονα,
ἐρίηρον, ὁμόφρονα,
κρυφίων ἀδαήμονα
ὀάρων ἄλοχον σάου·
ὅσιον δ' ἐφέποι λέχος
πανακήρατον, εὐαγές.

Ταῦτα, ἅτινα εὔχεται ὁ Συνέσιος, συμφωνοῦσι πρὸς τὰς εὐχὰς τοῦ Ὀδυσσέως ἐν τῷ αὐτῷ χωρίῳ τοῦ Ὁμήρου ν 42 κἑξ. Πρὸς τοῖς ἄλλοις εὔχεται ὁ Συνέσιος νὰ σῴζῃ ὁ Χριστὸς τὴν γυναῖκα *«ὁμόφρονα»*. Τίς δὲν ἐνθυμεῖται τὰ Ὁμηρικὰ ζ 180 κἑξ., ἐν οἷς λέγει ὁ Ὀδυσσεὺς πρὸς τὴν Ναυσικᾶν

σοὶ δὲ θεοὶ τόσα δοῖεν, ὅσα φρεσὶ σῇσι μενοινᾷς,
ἄνδρα τε καὶ οἶκον, καὶ *ὁμοφροσύνην* ὀπάσειαν
ἐσθλήν· οὐ μὲν γὰρ τοῦ γε κρεῖσσον καὶ ἄρειον,
ἢ ὅθ' ὁμοφρονέοντε νοήμασιν οἶκον ἔχητον
ἀνὴρ ἠδὲ γυνή· κτλ.

Πρβ. Εὐριπ. Μηδ. 13-15

αὐτή τε πάντα ξυμφέρουσ' Ἰάσονι,
ἥπερ μεγίστη γίγνεται σωτηρία,
ὅταν γυνὴ πρὸς ἄνδρα μὴ διχοστατῇ.

Φέρεται δὲ καὶ ἐν τῷ Βίῳ 187 «τῶν δ' οἴκων μάλιστα σῳζομένων, ὁπόταν γυνὴ μήτε τὰς ἀπορρήτους διανοίας τοῦ ἀνδρὸς πολυπραγμονῇ μήτε ἄνευ τῆς γνώμης αὐτοῦ πράσσειν τι ἐπιχειρῇ, ἑκάτερον ἐκ τῆς Ἥρας ὑπέδειξε (δηλ. ὁ Ὅμηρος), τὸ μὲν πρότερον τῷ Διὶ λέγοντι περιθεὶς

Ἥρη, μὴ δὴ πάντας ἐμοὺς ἐπιέλπεο μύθους
εἰδήσειν

(Α 545), τὸ δ' ἕτερον τῇ Ἥρᾳ (Ξ 310-311)

μή πώς μοι μετέπειτα χολώσεαι, αἴ κε σιωπῇ
οἴχωμαι πρὸς δῶμα βαθυρρόου Ὠκεανοῖο».

Ὁ Συνέσιος λέγει καὶ Αἰγ. Α', 13, σ. 105 D - 106 Α «Ὀσίριδι δὲ καὶ ὅτι γυναικωνῖτις ἦν, τὸ παιδάριον ἀνέμνησε τοῖς ἀνθρώποις δρώμενον·

καίτοι τὸ παιδίον, ὁ Ὧρος, θέαμα σπάνιον ἦν. μίαν γὰρ ἀρετὴν Ὄσιρις ᾤετο γυναικὸς εἶναι τὸ μήτε τὸ σῶμα αὐτῆς μήτε τοὔνομα διαβῆναι τὴν αὔλειον. οὔκουν οὐδὲ τὸ ἐν ἄκρῳ γενέσθαι τῆς τύχης παρεκίνησε τοῦ καθεστῶτος *τὴν σώφρονα . . . διὸ τοὺς μὲν ἀρετῇ συζῶντας*, ἰδιώτας τε *καὶ* ἄρχοντας, ἴδοι τις ἂν ὁμοίως *εὐθυμουμένους. ἅπας γὰρ βίος ἀρετῆς ὕλη*».

Ἔδειξα ἐν τοῖς ἔμπροσθεν, ὅτι ὁ Συνέσιος ἐν τῷ Η΄ Ὕμνῳ αὐτοῦ ἔχει τινὰ εἰλημμένα παρὰ τοῦ Ὁμήρου ν 42 κἑξ. καὶ ζ 180 κἑξ. Ἔτι δ' ἐν τῷ αὐτῷ Ὕμνῳ ἀπαντᾷ διεσκευασμένη καὶ ῥῆσις Ὁμηρικὴ δ 209 «*αὐτὸν μὲν λιπαρῶς γηρασκέμεν* ἐν μεγάροισιν», δηλονότι τὸν Νέστορα, ᾧ «Κρονίων» τοῦτο «δῶκε». Οὗτος δὲ ὁ στίχος μετὰ τοῦ προηγουμένου καὶ τοῦ ἑπομένου μνημονεύεται ἐν Βίῳ 141. Ὁ δὲ Συνέσιος λέγει πρὸς τὸν Χριστὸν ἐν Ὕμνῳ Η΄, 15 κἑξ. «*λιπαρὸν δὲ φέροις ἔτος | ἐς γήραος ἁδονάν*», κτλ. (ἴδ. ἀνωτέρω).

Βί. 131 «καὶ τὰς αἰτίας δὲ τῶν περὶ τὸ *θυμικὸν μέρος τῆς ψυχῆς* φύσει συμβαινούσας κατεῖδε, *τὴν μὲν ὀργὴν* ἀπὸ λύπης ἐγγιγνομένην, *ζέσιν δέ τινα τοῦ αἵματος καὶ* τοῦ ἐν αὐτῷ πνεύματος οὖσαν ἐμφαίνει, ὡς ἐν τούτοις

ἀχνύμενος· μένεος δὲ μέγα φρένες ἀμφιμέλαιναι
πίμπλαντ'. ὄσσε δέ οἱ πυρὶ λαμπετόωντι ἐίκτην

(Ὅμ. Α 103-104) κτλ.». Ὁ Συνέσιος παίζων λέγει περὶ τοῦ Ἀχιλλέως Φαλ. ἐγκ. 17, σ. 80 D - 81 A «εἰ δὲ Ἀχιλλεὺς ἐκόμα· καὶ γὰρ δὴ καὶ τοῦτό φησι· νέος γὰρ ἦν, ὁπηνίκα καὶ ὀξύρροπος ἦν εἰς ὀργήν , ... νέῳ δὲ εἰκὸς *ἀναζεῖν* καὶ τὴν κεφαλήν, οἶμαι, θριξὶ *καὶ θυμῷ τὴν καρδίαν*. ἀλλ' ὥσπερ οὐκ ἐπαινεῖται δι' Ἀχιλλέα *περὶ ψυχὴν ὁ θυμός*, οὕτως οὐδὲ περὶ σῶμα ἡ κόμη τῶν θαυμαστῶν. καίτοι συγχωρῶ Θέτιδος ὄντα κράτιστα φῦναι πρὸς ἅπασαν ἀρετήν, καὶ γνώμην ἀποφαίνομαι περὶ Ἀχιλλέως, εἰ περιεγένετο, φαλάκρας τε ἂν αὐτὸν καὶ φιλοσοφίας οὐκ ἀμοιρῆσαι. καὶ νέος ὢν ἁμῶς γέ πως ἰατρικῆς τε καὶ μουσικῆς ἥπτετο, καὶ πρὸς ἃς εἶχε τρίχας, οὕτω δυσχερῶς εἶχεν, ὡς ἱεροῖς ὁσιωθείσας ἠρίοις ἀπάρξασθαι».

Παρὰ τῷ Συνεσίῳ φέρεται «*ἀναζεῖν . . . θυμῷ τὴν καρδίαν*», ὅπερ εἶνε παραβλητέον πρὸς τὸ ἐν τῷ Βίῳ «*τὴν μὲν ὀργὴν . . . ζέσιν* δέ *τινα τοῦ αἵματος κτλ.*». Ἐν τοῖς Σχολίοις Ἰλ. Σ 110 ἀπαντᾷ «ἠύτε καπνὸς] *θυμός ἐστι ζέσις τοῦ περὶ καρδίαν αἵματος* δι' ὄρεξιν ἀντιλυπήσεως. τοῦτον δὲ τὸν ὅρον πρῶτος Ὅμηρος παρέδωκε *κτλ.*». Ὁ Βερναρδάκης παραβάλλων ἐν τῷ προλόγῳ σ. XXXIX τὸ 131 κεφάλαιον τοῦ Βίου πρὸς τὰ μνημονευθέντα Σχόλια ἐπιφέρει: Cf. Moral. Vol. VII Fragm. I p. 2: ὅ γε μὴν θυμὸς εἴτε τῆς ἐπιθυμίας ἐστὶν εἶδος κατ' ὄρεξιν ἀντιλυπήσεως ὑφιστάμενος. Cf. Eustathius p. 1134, 6. Porphyrii Quaest. Hom. ed. Schrader. p. 306». Καὶ ἐνταῦθα ὁ Συνέσιος συμφωνεῖ μᾶλλον μετὰ τῶν φερομένων ἐν τῷ Βίῳ καὶ ἐν τοῖς Σχολίοις ὡς πρὸς τὰ ἀνωτέρω καταλεχθέντα ἢ ὁ Πλούταρχος.

Ὁ Συνέσιος ἐν τοῖς ἀνωτέρω καταλεχθεῖσι πρὸς τοῖς ἄλλοις λέγει περὶ τοῦ Ἀχιλλέως ὅτι «καὶ νέος ὢν ἁμῶς γέ πως *ἰατρικῆς* τε καὶ *μουσικῆς ἥπτετο*». Ἐν τῷ Βίῳ 202 ἀπαντᾷ «*τὸ δὲ σημειωτικὸν* (δηλ. *μέρος τῆς ἰατρικῆς*) ἄντικρυς ἱστορεῖ *διὰ τοῦ Ἀχιλλέως*. μαθητὴς γὰρ ὢν Χείρωνος πρῶτος τὴν *αἰτίαν* τῆς κατασχούσης τοὺς Ἕλληνας νόσου κατενόησε, συνιδών, ὅτι τὰ ἐπιδήμια νοσήματα ἐκ τοῦ Ἀπόλλωνός ἐστιν, ὅς γε δοκεῖ εἶναι ὁ αὐτὸς τῷ Ἡλίῳ· κτλ.». (Ἴδ. Ὅμ. Α 64-67. Πρβ. καὶ Λ 830 κἑξ., ἔνθα λέγει ὁ Εὐρύπυλος πρὸς τὸν Πάτροκλον νὰ σώσῃ αὐτὸν

ἄγων ἐπὶ νῆα μέλαιναν,
μηροῦ δ' ἔκταμ' ὀιστόν, ἀπ' αὐτοῦ δ' αἷμα κελαινὸν
νίζ' ὕδατι λαρῷ, ἐπὶ δ' ἤπια φάρμακα πάσσε
ἐσθλά, *τά σε προτί φασιν Ἀχιλλῆος δεδιδάχθαι,*
ὃν Χείρων ἐδίδαξε, δικαιότατος Κενταύρων).

Τὰ δ' ἑξῆς παρὰ τῷ Συνεσίῳ ἀπαντῶντα «καὶ πρὸς ἃς εἶχε τρίχας, οὕτω δυσχερῶς εἶχεν, ὡς ἱεροῖς ὁσιωθείσας ἠρίοις ἀπάρξασθαι», ἀναφέρονται εἰς τὴν κόμην τοῦ Ἀχιλλέως, ἣν κείρας ἐν χερσὶ τοῦ νεκροῦ φίλου ἑταίρου Πατρόκλου ἔθηκεν (Ὅμ. Ψ 140-153).

Πρὸς δὲ τὸ εἰρημένον ὑπὸ τοῦ Συνεσίου περὶ τοῦ Ἀχιλλέως ὅτι «*καὶ μουσικῆς ἥπτετο*» πρβ. Ἀθήν. ΙΔ΄, σ. 624 a «καὶ ὁ Ὁμηρικὸς δὲ Ἀχιλλεὺς τῇ κιθάρᾳ κατεπραΰνετο (Ι 186) . . . . μόνος γοῦν ἐν Ἰλιάδι ταύτῃ χρῆται τῇ μουσικῇ».

Βί. 191 «καὶ τὰ πολυάνδρια δὲ πρῶτος ἤγειρε (Ὅμηρος). . . . *καὶ τοὺς ἐπιταφίους ἀγῶνας ἔδειξε πρῶτος. κτλ.*». Τὰ τελευταῖα ταῦτα ἀναφέρονται εἰς τὰ παρ' Ὁμήρῳ «ἆθλα ἐπὶ Πατρόκλῳ» Ψ 257 κἑξ., περὶ ὧν λέγει καὶ ὁ Συνέσιος Αἰγ. Β΄, 3, σ. 120 CD «καί μοι δοκεῖ παγκάλως εἰρῆσθαι θεοῦ παίγνιον ἄνθρωπον εἶναι, παίζοντος ἀεὶ τοῖς πράγμασι καὶ πεττεύοντος· *Ὁμηρόν τε οἶμαι τοῦτο πρῶτον Ἑλλήνων κατανοήσαντα, ποιῆσαι μὲν ἀγῶνα καὶ ἆθλα προθεῖναι παντοίας ἀγωνίας ἐπὶ Πατρόκλῳ κειμένῳ*, ἐν ἅπαντι δὲ μειονεκτοῦσιν οἱ κρατήσειν ἐπιδοξότεροι. Τεῦκρος ἀσήμου τοξότου τὰ δευτερεῖα κομίζεται (δηλ. τοῦ Μηριόνου Ψ 859-883), καὶ

λοῖσθος ἀνὴρ ὤριστος ἐλαύνει μώνυχας ἵππους

(Ψ 536), καὶ εἰς ποδῶν ἀρετὴν νέος ἡττᾶται πρεσβύτου (Αἴας ὁ Ὀιλέως ὑπὸ τοῦ Ὀδυσσέως (αὐτόθι 754-783), καὶ εἰς τὴν βαρεῖαν ἀγωνίαν Αἴας

ἐλέγχεται (δηλ. Αἴας ὁ Τελαμώνιος ἡττᾶται ὑπὸ τοῦ Πολυποίτου αὐτόθι 836-849). καίτοι τοῦτον αὐτὸς ἀνακηρύττει τῶν εἰς Ἴλιον ἀθροισθέντων μακρῷ πάντων, πλὴν Ἀχιλλέως, τὸν ἄριστον (Ὁμ. Β 768 'ἀνδρῶν αὖ μέγ' ἄριστος ἔην Τελαμώνιος Αἴας, | ὄφρ' Ἀχιλλεὺς μήνιεν'· πρβ. Ρ 279-280, λ 550-551). ἀλλὰ καὶ τέχνη, φησὶ (δηλ. Ὅμηρος), καὶ μελέτη καὶ ἡλικία καὶ τὸ φύσει διενεγκεῖν μικρὰ πάντα πρὸς τὸ δαιμόνιον».

Περὶ δὲ τοῦ χωρίου τοῦ Πλάτωνος Νόμ. σ. 803 C «*ἄνθρωπον δέ*, ὅπερ εἴπομεν ἔμπροσθεν, *θεοῦ τε παίγνιον εἶναι* μεμηχανημένον», ὅπερ μνημονεύει, ὡς εἴδομεν, ὁ Συνέσιος, καὶ ὁ Ἀριστείδης τόμ. Β', σ. 259, ἐγένετο λόγος ὑπ' ἐμοῦ ἐν Διορθωτικοῖς καὶ Γραμματικοῖς, 1921, σ. 4-5, ἔνθα διώρθωσα τὸ παρὰ Φωτίῳ φερόμενον «καὶ *Πύθου παίγνιον*» γράψας «*καί τι θεοῦ παίγνιον*». Σημειωτέον δέ, ὅτι τὸ αὐτὸ φέρεται ἐμμέτρως εἰρημένον καὶ ἐν τοῖς στίχοις Γρηγορίου τοῦ Ναζιανζηνοῦ.

Βί. 212 «ὠφελοῦνται δ' οἱ ἄνθρωποι, ὥσπερ ἀπὸ τῆς ἰατρικῆς, οὕτως ἔστιν ὅτε καὶ ἀπὸ τῆς μαντικῆς. ταύτης μέντοι τὸ μὲν τεχνικόν φασιν εἶναι οἱ Στωϊκοί, οἷον ἱεροσκοπίαν καὶ οἰωνοὺς καὶ τὸ περὶ φήμας καὶ κληδόνας καὶ σύμβολα, ἅπερ συλλήβδην ὄτταν καλοῦμεν, τὸ δ' ἄτεχνον καὶ ἀδίδακτον, τουτέστιν ἐνύπνια καὶ ἐνθουσιασμούς. οὐδὲ ταῦτα οὖν Ὅμηρος ἠγνόησεν· ἀλλ' οἶδε μὲν μάντεις καὶ ἱερεῖς καὶ ὀνειροπόλους, ἔτι δὲ καὶ οἰωνιστὰς καί τινα ἐν Ἰθάκη σοφὸν

ὄρνιθας γνῶναι καὶ ἐναίσιμα μυθήσασθαι

(β 159). καὶ Ὀδυσσεύς φησιν εὐχόμενος 'φήμην κτλ.' (υ 100-101), κτἑ.».

Ἱκανὸς λόγος περὶ μαντικῆς γίνεται ὑπὸ τοῦ Συνεσίου ἐν τῇ συγγραφῇ Περὶ ἐνυπνίων. Ἐν ταύτῃ καὶ στίχους τοῦ Ὁμήρου παρατίθεται ὁ Συνέσιος καὶ ἐξηγεῖταί τινα τοῦ ποιητοῦ, (περὶ ὧν γίνεται λόγος ἐν τῇ πραγματείᾳ μου ταύτῃ) καὶ μνημονεύει τὸν μάντιν Κάλχαντα 1, σ. 131 B μετὰ στίχου τοῦ Ὁμήρου «ὁ δὲ Κάλχας εἷς ἄρα ἐν ἐκκλησίᾳ τῶν Πανελλήνων μόνος ἠπίστατο

τά τ' ἐόντα τά τ' ἐσσόμενα, πρό τ' ἐόντα».

Ἐν δὲ τῷ δευτέρῳ κεφαλαίῳ, σ. 131 D-132 AB, ποιεῖται λόγον ὁ Συνέσιος περὶ τῶν εἰδῶν τῆς μαντικῆς «... οὕτως ὁρῶσι σοφοὶ τὸ μέλλον, οἱ μὲν ἄστρα εἰδότες, ἄλλος τὰ μένοντα καὶ ἄλλος τὰ πυρσὰ τὰ διάττοντα· οἱ δὲ ἐν σπλάγχνοις αὐτὰ ἀναγνόντες, οἱ δ' ἐν ὀρνίθων κλαγγαῖς καὶ καθέδραις καὶ πτήσεσι· τοῖς δὲ καὶ τὰ καλούμενα σύμβολα τῶν ἐσομένων ἐστὶν ἀρίδηλα γράμματα, φωναί τε καὶ συγκύρσεις ἐπ' ἄλλῳ γινόμεναι, σημαντικῶν ὄντων ἅπασι πάντων ὥστ', εἰ σοφία παρ' ὄρνισιν ἦν, τέχνην ἂν ἐξ ἀνθρώπων, ὥσπερ ἡμεῖς ἐξ αὐτῶν· ἐπὶ τὸ ἐσόμενον συνεστήσαντο. κτλ.». Λέγει δὲ ἀλλαχοῦ «μαντεία δὲ ἀγαθῶν ἂν εἴη τὸ μέγιστον» (1, σ. 131 A), *καὶ μετὰ τὴν μνείαν καὶ τὴν ἑρμηνείαν στίχων Ὁμηρικῶν* «αὗται μὲν ἀποδείξεις ἔστων τοῦ μαντείαν ἐν τοῖς ἀρίστοις εἶναι τῶν ἐπιτηδευομένων ἀνθρώποις» (σ. 131 D).

Τὰ ὑπὸ τοῦ Συνεσίου εἰρημένα συμφωνοῦσι πολὺ μᾶλλον μετὰ τῶν φερομένων ἐν τῷ Βίῳ ὡς πρὸς τὰ εἴδη καὶ τοὺς τρόπους τῆς μαντικῆς ἢ τὰ παρὰ τῷ Πλουτάρχῳ Ἠθ. σ. 593 C, ἅτινα παρέβαλεν ὁ Βερναρδάκης ἐν τοῖς προλεγομένοις σ. XXII. Παρατηρητέον δὲ καὶ τοῦτο, ὅτι ἐν μὲν τῷ Βίῳ ἀπαντᾷ *ὀνειροπόλους*, παρὰ δὲ τῷ Πλουτάρχῳ *οἰωνοπόλους*, ἀλλ' ἡ λέξις *ὀνειροπόλους* ἔχει σχέσιν πρὸς τὴν δι' ὀνείρων μαντικήν, περὶ ἧς διαλαμβάνει ὁ Συνέσιος ἐν τῇ συγγραφῇ Περὶ ἐνυπνίων, ἀρχομένῃ οὕτως: «εἰ δέ εἰσιν ὕπνοι προφῆται καὶ τὰ ὄναρ θεάματα τοῖς ἀνθρώποις ὀρέγουσι τῶν ὕπαρ ἐσομένων αἰνίγματα, κτλ.». Ἔτι δὲ ἄξιον μνείας, εἶνε, ὅτι ὁ Συνέσιος ἐν τῇ αὐτῇ συγγραφῇ ποιεῖται λόγον καὶ περὶ τοῦ ὀνείρου τοῦ Ἀγαμέμνονος καὶ περὶ τοῦ ὀνείρου τῆς Πηνελόπης, περὶ ὧν διαλαμβάνω εὐθὺς μετὰ ταῦτα ἐν τοῖς ἑξῆς.

Ὁ Βερναρδάκης γράφει ἐν τῷ Προλόγῳ σ. XXXIX «Eadem fere ratione quae de ominibus, sternutationibus, signis, simil. in cap. 112 [γρ. 212] sub fin.dicuntur concinunt cum p 580 d. f. 582 a (φθόγγος ὄρνιθος, πταρμός, κληδών). 593 c» (ταῦτα ἐλέχθησαν ἀλλαχοῦ· ἴδ. ἀνωτέρω).

Βί. 166 «τί δέ; οὐχὶ καὶ ἐν τοῖς ἑξῆς, *ὁπότε εἶδε τὸν ὄνειρον ὁ Ἀγαμέμνων ἀγαθὰς ἐλπίδας αὐτῷ φέροντα παρὰ τοῦ Διὸς καὶ ὁπλίζειν τοὺς Ἕλληνας παρακελευόμενον*, ῥητορικῇ χρῆται τέχνῃ, κτλ.»; Περὶ τοῦ ὀνείρου τοῦ Ἀγαμέμνονος λέγει ὁ Συνέσιος Περὶ ἐνυπν. 17, σ. 147 CD «δοκῶ μοι διὰ τῶν τοιούτων *ἀκούειν Ὁμήρου λέγοντος*, ὡς οὐκ ἄξιον ἀπογινώσκειν οὔτ' ὀνείρων οὐδὲ τὴν ἀσθένειαν τῶν χρωμένων ἐπὶ τὴν φύσιν μετατιθέναι τῶν ὁρωμένων. *παρ' ὃ μηδὲ Ἀγαμέμνων δίκαιός ἐστιν ἐγκαλεῖν ἀπάτην ὀνείρων, κακῶς ὑπολαβὼν περὶ τῆς νίκης τῆς μαντευτῆς*.

θωρῆξαί σε κέλευσε κάρη κομόωντας Ἀχαιοὺς
πανσυδίῃ· νῦν γάρ κεν ἕλοις πόλιν εὐρυάγυιαν

(Β 65-66· πρβ. καὶ 11-12). πρόεισιν οὖν ὡς αὐτοβοεὶ τὴν πόλιν αἱρήσων, ὅτι τοῦ πανσυδίῃ παρήκουσεν, ὅ φησιν, εἰ πρὸς ἕνα τὸ Ἑλληνικὸν ἐξοπλίσειε. *τῷ δ' Ἀχιλλεύς τε καὶ ἡ Μυρμιδόνων φάλαγξ ἀπόμαχος ἦν*, τὸ εὐψυχότατον τοῦ στρατεύματος».

Καὶ περὶ τοῦ ὀνείρου τῆς Πηνελόπης ποιεῖται λόγον ὁ Συνέσιος αὐτόθι σ. 147 BC «ἡ δὲ Ὁμήρου Πηνελόπη διττὰς ὑποτίθεται πύλας ὀνείρων καὶ ποιεῖ τοὺς ἡμίσεις ἀπατηλούς, ὅτι σοφὴ τὰ περὶ ὀνείρων οὐκ ἦν (Ὁμ. υ 560 κέξ.)· εἰ γὰρ ἠπίστατο τέχνην ἐπ' αὐτούς, πάντας ἂν διὰ τῶν κεράτων παρήνεγκε. πεποίηται γοῦν ἐξελεγχομένη καὶ ἀμαθίαν ὀφλισκάνουσα περὶ αὐτὴν δήπου τὴν ὄψιν, ἣ μὴ δέον ἠπίστησε.

χῆνες μὲν μνηστῆρες, ἐγὼ δέ τοι αἰετὸς ὄρνις
εἴμ' Ὀδυσσεύς.

ὁ δὲ ἦν ὁμωρόφιος καὶ πρὸς ὃν ἠδολέσχει διὰ τῆς ὄψεως. Ὁ στίχος «χῆνες μὲν κτλ.» εἶνε υ 548, μετὰ δὲ τοῦτον εἶνε ὁ στίχος «ἦα πάρος, νῦν αὖτε τεὸς πόσις εἰλήλουθα», οὐχὶ δὲ στίχος ἀρχόμενος ἀπὸ τοῦ «εἴμ' Ὀδυσσεύς», ὡς φέρεται παρὰ τῷ Συνεσίῳ, ἴσως γράψαντι ἀπὸ μνήμης κατὰ τὸν Ὅμ. ι 19.

Πρέπον δὲ εἶνε νὰ παρατηρηθῇ, ὅτι τὰ λεγόμενα ὑπὸ τοῦ Συνεσίου περὶ τοῦ ὀνείρου τοῦ Ἀγαμέμνονος, ὅστις κακῶς ἡρμήνευσεν αὐτό, συμφωνοῦσι μετὰ τῶν λεγομένων ὑπὸ τοῦ Εὐσταθίου 166, 8 (ὑπομνηματίζοντος τὸν Ὁμηρικὸν στίχον Β 6 «πέμψαι ἐπ' Ἀτρεΐδη Ἀγαμέμνονι *οὖλον ὄνειρον*»): «τὸν ὀλέθρου αἴτιον τοῖς Ἕλλησι *διὰ τὴν ἀπάτην*, ὑφ' ἧς θαρρήσαντες τὸν πόλεμον *δίχα τοῦ Ἀχιλλέως* κακῶς ἔπαθον». Καὶ ἐνταῦθα, ὡς νομίζω, ὁ Εὐστάθιος ἔλαβε πρὸ ὀφθαλμῶν τὸν Συνέσιον, ὡς καὶ ἐν 48, 14, ἔνθα λέγει: «ὀνειροπόλος δὲ διχῶς, ἢ ὁ βλέπων αὐτὸς ὀνείρους καὶ κατ' αὐτοὺς προλέγων, ὡς ὁ Ἀγαμέμνων ἐν τῇ β΄ ῥαψῳδίᾳ, ἢ ὁ τοὺς ὑπ' ἄλλων βλεπομένους διευκρινῶν, ὡς τοὺς τῆς Πηνελόπης ὁ Ὀδυσσεύς. καὶ εἰσὶν ἔγγραφοί τινες τέχναι ὀνειροκριτικαί, ὥσπερ ἦσαν καὶ οἰωνιστικαὶ καὶ θυτικαὶ καὶ ἕτεραι».

Βί. 122 « . . . ἐν δὲ τῇ Ὀδυσσείᾳ δι' ὅλης τῆς Νεκυίας τί *ἄλλο* ἢ τὰς ψυχὰς δείκνυσι μετὰ θάνατον διαμενούσας καὶ φθεγγομένας ἅμα τῷ πιεῖν τοῦ αἵματος; κτλ.». Παρὰ τῷ Συνεσίῳ (Ἐπιστ. 4, σ. 641-642 Herch.) φέρεται «ἐμὲ δὲ ἐν τοῖς δεινοῖς—ὄμνυμί σοι θεόν, ὃν φιλοσοφία πρεσβεύει,—τὸ Ὁμηρικὸν ἔθραττεν ἐκεῖνο, μὴ ἄρα ἀληθὲς εἴη τὸν καθ' ὕδατος θάνατον ὄλεθρον εἶναι καὶ αὐτῆς τῆς ψυχῆς. λέγει γὰρ ἔστιν ὅπου τῶν ἐπῶν

Αἴας δ' ἐξαπόλωλεν, ἐπεὶ πίεν ἁλμυρὸν ὕδωρ,

τὸν ἐν θαλάττῃ θάνατον ἀκριβεστάτην ἀπώλειαν εἶναι τιθέμενος. οὐδένα γοῦν *ἄλλον* ἐξαπολωλέναι φησίν, *ἀλλ'* ἕκαστος ἀποθνήσκων *Ἀϊδόσδε βεβήκει*. ταῦτ' ἄρα καὶ ἐν δυοῖν Νεκύαιν (Νεκυίαιν Boissonade) ὁ μικρὸς Αἴας οὐδαμοῦ τοῦ δράματος εἰσενήνεκται, ὡς τῆς ψυχῆς οὐκ οὔσης ἐν Ἅδου· καὶ *Ἀχιλλεύς*, ἀνὴρ εὐψυχότατός τε καὶ φιλοκινδυνότατος, *ἀποδειλιᾷ πρὸς τὸν ἐν ὕδατι θάνατον, ὅν γε καὶ λευγαλέον καλεῖ*». Παρ' Ὁμήρῳ δ 509 κἑξ. ἀπαντᾷ

τῷ ῥ' Αἴας τὸ πρῶτον ἐφεζόμενος μέγ' ἀάσθη·
τὸν δ' ἐφόρει κατὰ πόντον ἀπείρονα κυμαίνοντα.
ὡς ὁ μὲν ἔνθ' ἀπόλωλεν, ἐπεὶ πίεν ἁλμυρὸν ὕδωρ.

Ὁ 511 στίχος ἀθετεῖται ὑπὸ τῶν κριτικῶν. Περὶ αὐτοῦ ὑπάρχει Σχόλιον:

«ἐν οὐδεμιᾷ ἐφέρετο· θαυμάσαιμεν δ' ἄν, πῶς παρέλαθε τὸν Ἀρίσταρχον ὀβελίσαι αὐτόν», ὁ δὲ Ludwich μνημονεύσας τοῦτο ἐπιφέρει «ille, ni fallor, hunc vs. ignoravit; sed cf Herodian. II, 15, 20, Miller Mélang 24». Ἀντὶ τοῦ *«ἔνθ' ἀπόλωλεν»* (=ξ 137) ὁ Συνέσιος ἀνεγίνωσκεν *«ἐξαπόλωλεν»*, ὡς δεικνύει τὸ ἐν τοῖς ἑξῆς λεγόμενον ὑπ' αὐτοῦ «οὐδένα γοῦν *ἄλλον ἐξαπολωλέναι* φησίν». Ἄξιον δέ, νομίζω, παρατηρήσεως εἶνε, ὅτι, ὡς ἔχει ὁ στίχος παρὰ τῷ Συνεσίῳ *«Αἴας δ' ἐξαπόλωλεν, κτλ.»*, φέρεται καὶ παρὰ τῷ πατριάρχῃ Σωφρονίῳ ἐν *Mai* Spicil. Rom. III, 303 κἑξ. (Διηγ. θαυμάτων τῶν Ἁγίων Κύρου καὶ Ἰωάννου). Ἐλέχθη δ' ὁ στίχος ὑπὸ τοῦ σοφιστοῦ Γεσσίου, κωμῳδήσαντος τὸ βιαίως ἐπιβληθὲν αὐτῷ Χριστιανικὸν βάπτισμα: «Σοφιστὴς ὁ Γέσσιος ὑπῆρχε σοφώτατος, οὐ λόγους ῥητορικοὺς ἐξηγούμενος, ἀλλὰ τέχνης ἰατρικῆς προϊστάμενος . . . . καὶ τὸ ἀκούσιον αὐτοῦ ἐθριάμβευε βάπτισμα, ὅπερ ἀπειλὴν φοβηθεὶς βασιλικὴν ἐβαπτίσατο, καὶ τοῦ θείου λουτῆρος ἀνιὼν τὸ Ὁμηρικὸν ἐκεῖνο δυσσεβῶς ἀπεφθέγξατο

Αἴας δ' ἐξαπόλωλεν, ἐπεὶ πίεν ἁλμυρὸν ὕδωρ.

ταύτην οὖν, καὶ μυηθεὶς τὰ θειότατα, κρύπτων παρ' ἑαυτῷ τὴν δυσσέβειαν, ἐκωμῴδει μὲν ἀεὶ Χριστιανοὺς . . . ἐκωμῴδει δὲ καὶ Κῦρον καὶ Ἰωάννην τοὺς μάρτυρας . . . κτλ.».

Σημειωτέον δέ, ὅτι τὸ *ἐξαπόλλυσθαι* ἐκ τοῦ Συνεσίου δὲν κατελέχθη ἐν τοῖς Λεξικοῖς.

Τὸ δὲ τελευταῖον, ὅπερ λέγει ὁ Συνέσιος ἐν τῷ μνημονευθέντι χωρίῳ περὶ τοῦ Ἀχιλλέως, ἀπαντᾷ παρ' Ὁμήρῳ Φ 281

νῦν δέ με *λευγαλέῳ θανάτῳ* εἵμαρτο ἁλῶναι
ἐρχθέντ' ἐν μεγάλῳ ποταμῷ, κτλ.

Ταῦτα δὲ πρὸς τοῖς *ἄλλοις* λέγει ὁ Ἀχιλλεὺς ἀποτεινόμενος πρὸς τὸν Δία, ὅτ' ἐκινδύνευε νὰ πνιγῇ ἐν τῷ ποταμῷ Σκαμάνδρῳ. Ἐν τοῖς Σχολίοις Ὁμ. Ι 119 φέρεται «ἡ διπλῆ, ὅτι οἱ νεώτεροι λευγαλέον τὸ δίυγρον ἐπὶ τοῦ Ἀχιλλέως», ἐν δὲ τῷ Μεγάλῳ Ἐτυμολογικῷ 561, 27 κεῖται «λευγαλέον τὸ ὑγρόν. καὶ Ὅμηρος Ἰλιάδος Φ 'νῦν δέ με—ἁλῶναι' *τουτέστι τῷ δι' ὕδατος* ἢ χαλεπῷ, ἀδόξῳ». Δέν μοι φαίνεται δ' ἀπίθανον, ὅτι ἡ ἐν τῷ Μεγάλῳ Ἐτυμολογικῷ ἑρμηνεία προέρχεται ἐκ τῶν εἰρημένων ὑπὸ τοῦ Συνεσίου.

Εἶπον ἐν τοῖς ἔμπροσθεν ὅτι ὁ Ludwich ἐν τῇ ἐκδόσει τῆς Ὀδυσσείας περὶ τοῦ δ 511 στίχου παραπέμπει εἰς Ἡρῳδιανὸν καὶ Miller Mélang. 24 (τουτέστιν Etymol. Magnum Florentinum). Ἐνταῦθα μνημονεύεται τὸ δεύτερον ἡμιστίχιον *«ἐπεὶ πίεν ἁλμυρὸν ὕδωρ»*. Ἀλλ' ἐξ ὧν εἶπον ἤδη, φανερὸν ἐγένετο, ὅτι πρέπει νὰ προστεθῶσι τὰ χωρία τοῦ Συνεσίου καὶ τοῦ Σωφρονίου, ἐν οἷς ὑπάρχει μνεία τοῦ στίχου.

Ἄξιον δὲ μνείας, νομίζω, εἶνε καὶ τοῦτο, ὅτι ὁ Συνέσιος δέχεται ὡς Ὁμηρικὰς ἀμφοτέρας τὰς Νεκυίας, τήν τε λ 1 κἑξ. καὶ τὴν δευτέραν ω 1-202, ἥτις ἠθετεῖτο ὑπὸ τοῦ Ἀριστάρχου.

Βί. 123 «ἐναργέστατα δὲ κἀκεῖνο ἀπέφηνεν, ὅτι τὸν ἄνθρωπον οὐδὲν *ἄλλο* ἢ τὴν ψυχὴν νομίζει, ἐν οἷς λέγει . . . καὶ ἐν τοῖς ἑξῆς πάλιν

τὸν δὲ μετ' εἰσενόησα βίην Ἡρακληείην
εἴδωλον· αὐτὸς δὲ μετ' ἀθανάτοισι

(Ὅμ. λ 601-602, ὅπου «*ἀθ. θεοῖσιν*»)· καὶ γὰρ ἐν τούτοις πάλιν ἐδήλωσεν, *ὅτι τὸ μὲν εἴδωλον*, ὅπερ ἦν ἀποπεπλασμένον τοῦ σώματος, οὐκέτι τῆς ἐκείνου ὕλης ἐφελκόμενον ἐφαντάζετο· τὸ δὲ καθαρώτατον τῆς ψυχῆς ἀπελθὸν αὐτὸς ἦν ὁ Ἡρακλῆς». Ὁ Βερναρδάκης ἐν τῷ Προλόγῳ σ. XXI παρέβαλε Πλούτ. Ἠθ. σ. 944 F «καὶ Ὅμηρος, ὧν εἶπε, πάντων μάλιστα δὴ κατὰ θεὸν εἰπεῖν ἔοικε περὶ τῶν καθ' Ἅδου

τὸν δὲ μετ' εἰσενόησα—μετ' ἀθανάτοισι θεοῖσιν·

αὐτός τε γὰρ ἕκαστος ἡμῶν οὐ θυμός ἐστιν . . . . ἀλλ' ᾧ διανοούμεθα καὶ φρονοῦμεν, ἥ τε ψυχὴ τυπουμένη μὲν ὑπὸ τοῦ νοῦ, τυποῦσα δὲ τὸ σῶμα καὶ περιπτύσσουσα πανταχόθεν ἐκμάττεται τὸ εἶδος· ὥστε, κἂν πολὺν χρόνον χωρὶς ἑκατέρου γένηται, διατηροῦσα τὴν ὁμοιότητα καὶ τὸν τύπον, *εἴδωλον* ὀρθῶς ὀνομάζεται».

Περὶ τῶν *εἰδώλων* λέγει ὁ Συνέσιος Περὶ ἐνυπν. 20, σ. 149 C κἑξ. «ὅσα φύσις ἔχει πάντων ὄντων, γενομένων, μελλόντων, ἐπεὶ καὶ τοῦτο τρόπος ὑπάρξεως· εἴδωλα ἀπορρεῖ καὶ τῆς ὑποστάσεως αὐτῶν ἀποπάλλεται . . . τούτων ἁπάντων τῶν ἀπορρεόντων εἰδώλων τὸ φανταστικὸν πνεῦμα κάτοπτρόν ἐστιν ἐμφανέστατον· περινοστοῦντα γὰρ καὶ διολισθαίνοντα . . . ἐπειδὰν ἐγκύρσῃ τοῖς ψυχικοῖς πνεύμασιν, εἰδώλοις μὲν οὖσιν, ἕδραν δὲ ἔχουσιν εἰς τὴν φύσιν, τούτοις προσαπερείδονται καί, ὥσπερ εἰς ἑστίαν, αὐτὰ ἀναπαύονται. τῶν μὲν οὖν γενομένων, ἅτε ἤδη παρελθόντων εἰς τὴν τοῦ εἶναι ἐνέργειαν, σαφῆ τὰ εἴδωλα ἀποστέλλεται, μέχρις ἂν ὑπὸ χρόνου πλήθους *ἀμενηνὰ* καὶ ἐξίτηλα γένηται· τῶν δὲ ὄντων, ἅτε ἑστώτων ἔτι, μᾶλλον ἔμβια καὶ ἀριδηλότερα· ἀοριστότερα δὲ τῶν μελλόντων καὶ ἀδιάκριτα· κτλ.». Πρβ. τὴν ῥῆσιν «*εἴδωλα ἀπορρεῖ καὶ τῆς ὑποστάσεως αὐτῶν ἀποπάλλεται*» πρὸς τὴν τοῦ Βίου «*τὸ μὲν εἴδωλον, ὅπερ ἦν ἀποπεπλασμένον τοῦ σώματος*». Ὅτι δὲ ταῦτα λέγων ὁ Συνέσιος εἶχε πρὸ ὀφθαλμῶν καὶ τὸν Ὅμηρον, δεικνύει ἡ ῥῆσις «μέχρις ἂν . . . *ἀμενηνὰ* . . . γένηται». Πρβ. κ 521, 536, λ 29, 49 «νεκύων *ἀμενηνὰ* κάρηνα». Τὴν δὲ πρὸς τὸν Συνέσιον συνάφειαν τῶν τοῦ Βίου 123 δηλοῖ ἡ ῥῆσις «*τὸ δὲ καθαρώτατον τῆς ψυχῆς* αὐτὸς ἦν ὁ Ἡρακλῆς», ὅστις δὲν ἦτο ἐν Ἅδου, ἀλλὰ «μετ' ἀθανάτοισι θεοῖσιν | τέρπεται ἐν θαλίῃς καὶ ἔχει καλλίσφυρον

Ἥβην». Πρβ. Συνέσ. αὐτόθι 12, σ. 141 D «*ψυχὴ* . . . ἀναδραμοῦσα μὲν οὖν ἐπὶ τὴν οἰκείαν εὐγένειαν ἀληθείας ἐστὶ ταμιεῖον· *καθαρὰ γάρ ἐστι καὶ* διαφανὴς καὶ ἀκήρατος, θεὸς οὖσα καὶ προφῆτις, εἰ βούλοιτο».

Περὶ δὲ τοῦ Ἡρακλέους λέγει ὁ Συνέσιος αὐτόθι 10, σ. 140 A «καὶ τοῦτο ἄρα αἱ καλούμεναι *πεῖραι*, ἃς *Ἡρακλέα τε ἀνατλῆναί φασιν ἱεροὶ λόγοι*, καὶ εἰ δή τις ἕτερος ἐλευθερίᾳ κατὰ τὸ καρτερὸν ἐπεχείρησε, *μέχρις ἂν ἐκεῖ τὸ πνεῦμα διαβιβάσωσιν, οὗ μὴ φθάνωσιν αἱ χεῖρες τῆς φύσεως*».

Βί. 124 «ὅθεν κἀκεῖνο δοκεῖ τοῖς φιλοσόφοις τὸ εἶναι τὸ σῶμα τρόπον τινὰ τῆς ψυχῆς δεσμωτήριον. καὶ τοῦτο δ' Ὅμηρος πρῶτος ἐδήλωσε· τὸ μὲν γὰρ τῶν ζώντων ἀεὶ δέμας προσαγορεύει, ὡς ἐν τούτοις 'οὐ δέμας οὐδὲ φυήν' (Α 115 κλπ.) καὶ 'δέμας δ' ἤικτο γυναικί' (δ 796) καὶ 'ἦ τοι ἐμὴν ἀρετήν, εἶδός τε δέμας τε' (σ 251)· τὸ δ' ἀποβεβληκὸς τὴν ψυχὴν οὐδὲν ἄλλο ἢ σῶμα καλεῖ, ὡς ἐν τούτοις 'σῶμα δὲ οἴκαδ' ἐμὸν δόμεναι πάλιν' (Η 79)» κτλ. «τὸ γὰρ αὐτό, ζῶντος μὲν τοῦ ἀνθρώπου, δεσμὸς ἦν τῆς ψυχῆς, τελετήσαντος δέ, ὡσπερεὶ σῆμα καταλείπεται».

Ὁ Βερναρδάκης γράφει ἐν τῷ Προλόγῳ σ. XV: «Stob. I, 35, 10 (p. 292 W.): Ὡσαύτως δὲ καὶ Ὅμηρος ἐδήλωσε· τὸ μὲν γὰρ τῶν ζώντων ἀεὶ δέμας προσαγορεύει, ὡς ἐν τούτοις 'ἐπεὶ οὔ ἑθέν ἐστι χερείων οὐ δέμας οὐδὲ φυήν' (Α 114 sq.). τὸ δὲ ἀποβεβληκὸς τὴν ψυχὴν σῶμα καλεῖ 'σῶμα δὲ οἴκαδ' ἐμὸν δόμεναι πάλιν, ὄφρα πυρός με Τρῶες καὶ Τρώων ἄλοχοι λελάχωσι θανόντα'· τὸ γὰρ αὐτὸ τῆς ψυχῆς δεσμὸς μὲν ἦν καὶ δέμας κρατουμένης, σῶμα δὲ ἀπολείπεται, τουτέστι σῆμα καὶ ἴχνος, ἀπελθούσης». Ταῦτα παραβάλλει ὁ Βερναρδάκης πρὸς τὰ τοῦ Βίου καὶ ἐπιφέρει: «Quae simillima ut ovum ovo esse quis non videt? Nunc componas mihi locum Plutarcheum hunc (Vol. VII, p. 22, 14): ἀπολύεσθαι γὰρ τὸν ἀποθνήσκοντα καὶ τὴν τελευτὴν ἀπόλυσιν καλοῦσιν, ὡς ἂν ἔρημαι σώματος (corrupta, fort. ὡς ἂν δεσμοῦ τοῦ σώματος ὄντος)· τοῦτο γὰρ δέμας ὀνομάζουσιν, ὡς δεδεμένης ὑπ' αὐτοῦ τῆς ψυχῆς ἐνταῦθα παρὰ φύσιν. Cf. etiam p. 23, 22. 26, 9. 926 c. Platon. Phaed. p. 67 d. Gorg. p. 493 a. Cratyl. p. 400 b. Theodoret. Graec. Aff. cur. p. 544. Clem. Alex. p. 434 Macrob. Somn. Scip. I 11».

Οὐδὲν θαῦμα, ὅτι ὁ Βερναρδάκης ἠγνόησε τὸν Συνέσιον. Περὶ αὐτοῦ ἔγραψα ἐν Ποιήμ. Συνεσίου τοῦ Κυρηναίου, Μέρ. Β', σ. 347-348 τάδε: «Ὅτι ἡ ψυχὴ μένει ἐν τῷ σώματι τοῦ ἀνθρώπου κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς ζωῆς ἐπὶ τῆς γῆς εἶνε κατὰ τὸν Συνέσιον *δεσμός* ἢ *δεσμοί* ἢ *δεσμά* αὐτῆς. Ὕμνῳ Γ', 381-383 «ὄφρα δὲ ζωᾶς | ὑλοδιαίτου | δεσμοῖσι μένω» . . . καὶ Δ', 286-295 «ἵνα καὶ ζωὰν | τὰν μετὰ μοίρας | τὰν μετὰ δεσμοὺς | τοὺς χθονοβριθεῖς | καθαρὰν ὕλας | ὅσον ἐξανύω | ἐπὶ σὰς αὐλάς, | κλπ.». Τοῦτο δὲ μάλιστα τὸ χωρίον καὶ τὸ ἀνωτέρω μνημονευθὲν Ὕμν. Ε', 31-

33 εἶνε παραβλητέα πρὸς τοὺς τέσσαρας ἐν τέλει στίχους τοῦ Ὕμνου εἰς τὴν Φύσιν (τοῦ Cod. Ottob. gr. 59, ὃν ἀπέδωκα εἰς τὸν Συνέσιον αὐτόθι σ. 343 κέξ. Οἱ στίχοι οὗτοι εἶνε 21-24 «εἰς σὲ ζωὰν γὰρ τείνω | *γυίοις ἐνναίων ῥευστοῖς.* | οἴκτιρον τόσσον, Τιτάν, | *ἀνθρώπου δειλοῦ δεσμόν*»). Περὶ δὲ τῶν *δεσμῶν τῆς ψυχῆς* καὶ τῆς περόνης, ἥτις προσηλοῖ αὐτὴν *πρὸς τὸ σῶμα*, ὡς λέγει ὁ Συνέσιος κατὰ τὸν Πλάτωνα, ἴδ. τὰ γεγραμμένα ὑπ' ἐμοῦ ἐν τῷ πρώτῳ μέχρι τῆς ἐργασίας ταύτης Ἐπ. Ἑτ. Βυζ. Σπ. τόμ. ΙΓ', σ. 310-311 [6-7]. Πρβ. ὡσαύτως καὶ Συνέσ. Ὕμνῳ Η', 42-43 «*ψυχὰν δὲ λυθεῖσαν* | *χθονίου βιότου πέδας*», καὶ Ὕμνῳ Γ', 707 κέξ. «*ἅμμα* δὲ κόψον, | *χάλασον περόναν* | . . . | *οἷσιν ψυχὰν* | κτλ.», καὶ 575-576 . . . Πρὸς τούτοις δ' ἔχω νὰ παραβάλω καὶ Πρόκλον Ὕμνῳ Δ', 10 κέξ. «μὴ κρυερῆς γενέθλης ἐνὶ κύμασι πεπτωκυῖαν | *ψυχὴν* . . . *ἐμὴν* . . . | ποινή τις κρυόεσσα *βίου δεσμοῖσι πεδήσῃ*», καὶ εἰς Πλάτ. Τίμ. 208 Diehl «ἐν φρουρᾷ ὄντες οἱ τῆς ἀρετῆς ἀντεχόμενοι *καὶ ὑπὸ τοῦ σώματος ὡς δεσμωτηρίου συνηλειμμένοι* δεῖσθαι τῶν θεῶν ὀφείλουσι περὶ τῆς ἐντεῦθεν μεταστάσεως κτλ.».

Παρὰ τῷ Συνεσίῳ ἡ λέξις *δέμας* ἀπαντᾷ Ὕμνῳ Θ', 13-15 (περὶ τοῦ Χριστοῦ) «κατέβας μέχρι καὶ χθονὸς | ἐπίδημος ἐφαμέροις | *βρότεον φορέων δέμας*», καὶ περὶ τοῦ ζῳδίου Αἰγόκερω ἐν τῷ ποιήματι Ἄλλῳ εἰς ὡρολόγιον (τοῦ Cod. Ottob gr. 59, ὅπερ ἀπέδωκα ὡσαύτως εἰς τὸν Συνέσιον ἐν Ποιήμ. Συνεσίου τοῦ Κυρην. Μέρ. Β', σ. 375 κέξ.) στ. 19 «διφυὲς καλὸν Αἰγόκερω *δέμας*» (ἴδ. καὶ παρατήρ. σ. ·78).

«Ὅτι» δὲ «σῶμα Ὅμηρος οὐδέποτε ἐπὶ τοῦ ζῶντος εἴρηκε», λέγει ὁ Ἀπολλώνιος 148, 23, «ὁ Ἀρίσταρχος παρατετήρηκεν τὸ σύνηθες Ὁμήρῳ καὶ σεσημείωται διπλῇ».

Συμφωνία τις Πλουτάρχου καὶ Συνεσίου ὑπάρχει ἐν τοῖς ἑξῆς. Ἐν ταῖς Ὁμηρικαῖς μελέταις τοῦ Πλουτάρχου (Ἐτυμ. Μ. 103, 50 καὶ Σχ. Ὁμ Ο 625, ἴδ. Πλούτ. Ἠθ. τόμ. Ζ', σ. 99 Βερν.) φέρεται: 'ἀνεμοτρεφὲς κῦμα'. Ἰλιάδος Ο, τὸ ὑπὸ τοῦ ἀνέμου ηὐξημένον, ὑψηλόν· ὅτε δὲ τὸ Ἀγαμέμνονος δόρυ *ἀνεμοτρεφές* φησιν, ὡς ἐν τῇ Λ, *ἀντὶ τοῦ ὑπὸ ἀνέμου γεγυμνασμένον*, ἰσχυρόν. τὰ γὰρ ὑπεύδια καὶ κατασκιαζόμενα τῶν δένδρων εὐτενῆ μὲν καὶ λεῖον τὸν ὅρπηκα ποιεῖ, ἀσθενῆ δὲ καὶ μαλακὸν καὶ ἀγύμναστον ἀναδίδωσιν· οἷς δὲ προσπίπτει τραχὺς ἀὴρ καὶ ἀνεμώδης, ταῦτα ταῖς τῶν πνευμάτων τριβόμενα πληγαῖς εὔτονον καὶ δύσθρυπτον ἔχει τὴν στερρότητα, ὥς φησι Πλούταρχος ἐν Μελέταις Ὁμηρικαῖς (Ἐτ. Μ.: ἐν μελέτῃ Ὁμήρου)».

Παρὰ τῷ Συνεσίῳ Φαλ. ἐγκ. 12, σ. 76 Β ἀπαντᾷ: «καὶ ὥσπερ τῶν δοράτων τὰ μὲν ἕλεια καὶ τὰ πεδινὰ χείρω, τὰ δὲ ὄρεια κρείττω· τὴν δὲ αἰτίαν *Ὁμήρου* πυνθάνου καὶ ἀκούσῃ λέγοντος· *ἀνεμοτρεφῆ γὰρ καὶ γεγυμνασμένα.* μηδὲ γὰρ Χείρωνα τὸν σοφὸν εἰκῇ νόμιζε τῷ Πηλεῖ τὸ δόρυ

τεμεῖν οὐκ ἀπὸ τῶν γειτόνων Τεμπῶν οὐδ' ἀπό τινος ὄρους ἢ φάραγγος, οὗ λεῖα καὶ μήκιστα φύεται, ἀλλὰ *Πηλίου ἐκ κορυφῆς*, οὗ ταῖς ἐμβολαῖς τῶν ἀνέμων ἐξέκειτο. ταῦτ' ἄρα ξύλον ἀγαθὸν ἦν κτλ.».

Τοῦ Πλουτάρχου προηγεῖται ὁ Ἀριστόνικος ἐν τῇ ἑρμηνείᾳ τοῦ *ἀνεμοτρεφὲς* λέγων « . . . «διὰ τοῦ ἀνεμοτρεφὲς βούλεται σημαίνειν τὸν εὔτονον· τὰ γὰρ ἐν εὐηνέμῳ χωρίῳ φυόμενα εὔτονα γίνεται παλλόμενα καὶ κραδαινόμενα». Πρβ. καὶ Εὐστάθ. 843, 1 «τὸ τραφὲν καὶ ἐγγυμνασθὲν τὰς ἶνας ἀνέμῳ καὶ διὰ τοῦτο στερρὸν καὶ οὐκ εὔθραυστον, ἀλλὰ εὔτονον, ὁποῖα τὰ ἐν εὐηνέμοις χωρίοις τρεφόμενα φυτά. διὸ καὶ ἡ τοῦ Ἀχιλλέως μελία *Πηλίου ἐκ κορυφῆς* τέτμηται». Τὴν Ὁμηρικὴν ῥῆσιν «*Πηλίου ἐκ κορυφῆς*», ὡς εἴδομεν, μνημονεύει ὁ Συνέσιος, παρ' οὗ, ὡς φαίνεται, παρέλαβεν ὁ Εὐστάθιος. Παρὰ τῷ Ὁμήρῳ κεῖται Π 140 κέξ. καὶ Τ 387 κέξ.

ἔγχος . . . βριθύ, μέγα, στιβαρόν· τὸ μὲν οὐ δύνατ' ἄλλος Ἀχαιῶν
πάλλειν, ἀλλά μιν οἶος ἐπίστατο πῆλαι Ἀχιλλεύς,
Πηλιάδα μελίην, τὴν πατρὶ φίλῳ πόρε Χείρων
Πηλίου ἐκ κορυφῆς, φόνον ἔμμεναι ἡρώεσσιν.

Βί. 149 «ἐπεὶ δ' ἐν τούτοις καὶ *Πυθαγόρου* ἐμνημονεύσαμεν, *ᾧ μάλιστα ἤρεσκεν ἡ ἐχεμυθία καὶ τὸ σιγᾶν, ἃ μὴ χρὴ λέγειν*, θεασώμεθα, εἰ καὶ Ὅμηρος ταύτην ἔσχε τὴν γνώμην. κτλ.» (παρατίθενται Ὁμηρικοὶ στίχοι).

Ὁ Συνέσιος λέγει Αἰγ. Β', 8, σ. 128 Β—129 ΑΒ «*ὅ τοι Σάμιος Πυθαγόρας* τὸν σοφὸν *ἀλλ'* οὐδὲ θεάμονά (οὐδὲν ἀλλ' ἢ θεάμονά Petav.) φησιν εἶναι τῶν τε ὄντων καὶ γινομένων· παραγγεῖλαι γὰρ αὐτὸν εἰς τὸν κόσμον, ὥσπερ εἰς ἀγῶνα ἱερόν, ἐφ' ᾧ θεάσασθαι τὰ γινόμενα . . . οὕτως, ᾧ μὲν κοινοῦται θεὸς τὰς παρασκευὰς τῶν ἀποκειμένων ἐν βίῳ τῇ φύσει . . . μηδὲν ἧττον, εἰ μὴ καὶ μᾶλλον τῶν ἀνηκόων *ἐχεμυθείτω* . . . τοῦ δὲ ἀληθοῦς ὥρισται μὲν ἡ γνῶσις, ὥρισται δὲ ὁ λόγος. *ἀλλά τοι καὶ οὗτος ὑπὸ τοῦ σοφοῦ κεκρύψεται,* πίστιν τινὰ ταύτην παρακατατιθεμένου θεοῦ. *καὶ γὰρ ἄνθρωποι τοὺς ῥαολόγους μισοῦσιν.* ὃν δὲ οὐκ ἀξιοῖ θεὸς εἶναι μύστην, μήτε προεξαλλέσθω *μήτε ὠτακουστείτω. καὶ γὰρ ἄνθρωποι μισοῦσι τοὺς φιλοπράγμονας. κτλ.*».

Ἔτι δὲ λέγει Ἐπιστ. 142, (σ. 726) «*τὸν μὲν Ὀδυσσέα* διὰ τῆς ἐπιστολῆς ἐπέγνων, πολλῶν ἐπαναγόντων ἐπὶ τὴν μνήμην τοῦ ἥρωος· τὸν δὲ Πρωτέα ἠγνόησα. σὲ μὲν γὰρ ὄντα τοιόνδε καὶ ἡμιθέων ψαύειν οὐκ ἀπεικός, ἐγὼ δὲ ἄλλο μέν τι σοφός, κατὰ δὲ τὸ Δελφικὸν γράμμα ἐμαυτὸν ἐγνωκώς, καταδικάζω πενίαν τῆς φύσεως καὶ ἀπογινώσκω τὴν εἰς ἥρωας οἰκειότητα, πλὴν ὅσον *μιμητὴς εἶναι τῆς ἐχεμυθίας ηὐξάμην*, ἣν καὶ αὐτήν μοι συνέχεας *κατὰ τὸν ἐκ Σπάρτης Μενέλαον*· ὥστε κινδυνεύεις συνωρίδι προσήκειν ἡρώων, οὐκ Ὀδυσσεῖ μόνῳ. κτλ.».

Ὁ Συνέσιος μνημονεύων ἐν τῇ Ἐπιστολῇ ταύτῃ τοῦ Ὀδυσσέως καὶ λέγων «πλὴν ὅσον *μιμητὴς εἶναι τῆς ἐχεμυθίας ηὐξάμην*», πάντως εἶχε κατὰ νοῦν τοὺς ἑξῆς στίχους τοῦ Ὁμήρου, οὓς καταλέγει ὁ Βίος ἐν τῷ 149 κεφαλαίῳ: «διὸ καὶ τοὺς φρονιμωτάτους ἐγκρατεστάτους γλώσσης πεποίηκε· καὶ τὸν Ὀδυσσέα τῷ υἱῷ διακελευόμενον

εἰ ἐτεόν γ' ἐμός ἐσσι, ἐμοὶ δέ σε γείνατο μήτηρ,
μήτε τι Λαέρτης ἴστω τόδε μήτε συβώτης
μήτε τις οἰκείων μήτ' αὐτὴ Πηνελόπεια.

καὶ πάλιν αὐτῷ παραινεῖ

σίγα καὶ κατὰ σὸν νόον ἴσχανε μηδ' ἐρέεινε (τ 42)».

Οἱ προηγούμενοι στίχοι εἶνε π 300 (ὅπου: «ἐσσι καὶ αἵματος ἡμετέροιο»), 302 (ὅπου: «τό γε»), 303 (ἔνθα: «οἰκήων», ὅπερ ἀποκατέστησεν ὁ Βερναρδάκης ἐν τῷ Βίῳ). Παρατηρητέον δέ, ὅτι οἱ στίχοι οὗτοι δὲν μνημονεύονται παρὰ τῷ Στοβαίῳ Ἀνθ. 33, 17, οὗτινος τὸ μέρος τοῦτο παρέβαλεν ὁ Βερναρδάκης πρὸς τὸ 149 κεφάλαιον τοῦ Βίου (Προλ. σ. XVI-XVII), ἔχον οὕτω: «Πλουτάρχου. Περὶ τῆς καθ' Ὅμηρον ἐχεμυθίας διὰ τούτων σαφῶς δείκνυται· λέγει γὰρ

Θερσῖτ' ἀκριτόμυθε, λιγύς περ ἐὼν ἀγορητής,
ἴσχεο μηδ' ἔθελ' οἶος ἐριζέμεναι βασιλῆι

(Β 246-247, ὅπου: «βασιλεῦσιν»). καὶ τοῦ Τηλεμάχου εἰπόντος

ἦ μάλα τις θεῶν ἔνδον, οἳ οὐρανὸν εὐρὺν ἔχουσιν

(τ 40) ἐπιλαμβανόμενος ὁ πατὴρ ἔφη

σίγα καὶ κατὰ σὸν νόον ἴσχανε μηδ' ἐρέεινε·
αὕτη τοι δίκη ἐστὶ θεῶν, οἳ Ὄλυμπον ἔχουσι

(τ 42-43). τοῦτο *ἐκσίγησιν* οἱ Πυθαγορικοὶ καλοῦντες (οὕτως ὁ Gomperz ἀντὶ τοῦ: *ἐξήγησιν* οἱ Π. κ.) οὐδὲν ἀπεκρίνοντο τοῖς περὶ θεῶν, ὅ τι τύχοιεν, ἰταμῶς καὶ εὐχερῶς ἐρωτῶσι».

Ἐν τῷ Βίῳ παρατίθεται πρῶτον ὁ Ὁμηρικὸς στίχος ξ 466 («ἐπὶ γὰρ τῶν παροινούντων ἔφη 'καί τι ἔπος προέηκεν, ὅπερ τ' ἄρρητον ἄμεινον'). Ἔπειτα ἐπιφέρονται τάδε: «καὶ τῷ Θερσίτῃ ἐπιπλήττει 'ἴσχεο, | Θερσῖτ' ἀκριτόμυθε — ἀγορητὴς' (ὅπου τὸ «ἴσχεο» τοῦ Β 247 προηγεῖται τοῦ 246 στίχου). καὶ τοῦ Ἰδομενέως καθαπτόμενος ὁ Αἴας λέγει 'ἀλλ' αἰεὶ μύθοις λαβρεύεαι· οὐδέ τί σε χρὴ | λαβραγόρην ἔμεναι' (Ψ 478)· καὶ τῶν στρατευμάτων εἰς μάχην συνιόντων 'Τρῶες μὲν κλαγγῇ τ' ἐνοπῇ τ' ἴσαν ὄρνιθες ὥς· | οἱ δ' ἄρ' ἴσαν σιγῇ μένεα πνείοντες Ἀχαιοί' (Γ 2,8)· βαρβαρικὸν γὰρ ἡ κραυγή, Ἑλληνικὸν δ' ἡ σιωπή· διὸ καὶ τοὺς φρονιμωτάτους κτλ.» (ἴδ. ἀνωτέρω).

Ἐάν τις παραβάλῃ τὰ ὑπὸ τοῦ Συνεσίου εἰρημένα πρὸς τὰ ἐν τῷ Βίῳ καὶ τὰ παρὰ τῷ Στοβαίῳ φερόμενα, θὰ ἴδῃ τὰς ἑξῆς διαφοράς. Ὁ Συνέσιος λέγει «*ὅ τοι Σάμιος Πυθαγόρας*», ἐν τῷ Βίῳ ἀπαντᾷ ὁμοίως τὸ ὄνομα τοῦ φιλοσόφου «*Πυθαγόρου*... ᾧ μάλιστα ἤρεσκεν ἡ ἐχεμυθία καὶ τὸ σιγᾶν, ἃ μὴ χρὴ λέγειν» (ἅτινα παραβλητέα εἶνε πρὸς τὰ ἑξῆς ὑπὸ τοῦ Συνεσίου λεγόμενα), *ἀλλ'* ὁ Πλούταρχος παρὰ τῷ Στοβαίῳ λέγει «τοῦτο ἐκσίγησιν *οἱ Πυθαγορικοὶ καλοῦντες*» καὶ περιορίζει μόνον εἰς τὸ ὅτι «οὐδὲν ἀπεκρίνοντο τοῖς περὶ θεῶν, ὅ τι τύχοιεν, ἰταμῶς καὶ εὐχερῶς ἐρωτῶσι», ὅπερ ἔχει καὶ ὁ Συνέσιος διεξοδικώτερον καὶ λεπτομερέστερον. Παρὰ τῷ Πλουτάρχῳ δὲν μνημονεύονται οἱ Ὁμηρικοὶ στίχοι «εἰ ἐτεόν γ' ἐμός ἐσσι, κτλ.», οὓς ἔχει ὁ Βίος καὶ οὕς, ὡς εἶπον ἀνωτέρω, πάντως νοεῖ ὁ Συνέσιος ἐν τῇ 142 Ἐπιστολῇ. Πρβ. τὴν ῥῆσιν τοῦ Βίου «*διὸ καὶ τοὺς φρονιμωτάτους ἐγκρατεστάτους γλώσσης πεποίηκε*» πρὸς τὴν τοῦ Συνεσίου Αἰγ. Β', 8 «... *ὥρισται δὲ ὁ λόγος· ἀλλά τοι καὶ οὗτος ὑπὸ τοῦ σοφοῦ κεκρύψεται, κτλ.*». Προσέτι δ' ἐν τῷ Βίῳ γίνεται λόγος περὶ τῆς διαφορᾶς τῶν Ἑλλήνων καὶ τῶν βαρβάρων. Καλὸν δὲ νομίζω νὰ ὑπομνήσω, ὅτι πολὺς λόγος γίνεται ὑπὸ τοῦ Συνεσίου περὶ τῆς διαφορᾶς τῶν βαρβάρων καὶ τῶν Ἑλλήνων καὶ τῆς Ἑλληνικῆς ἀγωγῆς ἐν Δίωνι 8, 9, 10 (πρβ. αὐτόθι σ. 47 Β τὴν ῥῆσιν «*ταύτῃ δὴ πάλιν τὸν Ἕλληνα τοῦ βαρβάρου πρῶτον ἄγω καὶ σοφώτερον τίθημι, κτλ.*»). Περὶ δὲ τῆς *σιγῆς* ἐν τοῖς Ὕμνοις τοῦ Συνεσίου ἴδ. τὰ ὑπ' ἐμοῦ γεγραμμένα ἐν Ποιήμ. Συνεσίου τοῦ Κυρηναίου, Μέρ. Β', σ. 344—345.

Συνέσ. Ἐπιστ. 146, (σ. 730) «ἦσαν ἄρα Αἰγύπτιοι φαρμακεῖς, καὶ οὐ πάντα Ὅμηρος ψεύδεται, ὅτε καὶ αὐτὸς ἰύγγων πλήρεις ἐπιστολὰς ἐκπέμπεις ἀπ' Αἰγύπτου. Ἑλένη μὲν οὖν τὸ λαθικηδὲς φάρμακον 'Πολύδαμνα πόρεν, Θῶνος παράκοιτις'· σοὶ δὲ τίς τὸ ἀνιαρὸν δέδωκεν, κτλ.»; Παρὰ τῷ Ὁμήρῳ φέρεται δ 219-221

ἔνθ' αὖτ' ἄλλ' ἐνόησ' Ἑλένη, Διὸς ἐκγεγαυῖα.
αὐτίκ' ἄρ' εἰς οἶνον βάλε φάρμακον, ἔνθ' ἔπινον,
νηπενθές τ' ἄχολόν τε, κακῶν ἐπίληθον ἁπάντων.

καὶ 227 κἑξ.

τοῖα Διὸς θυγάτηρ ἔχε φάρμακα μητιόεντα
ἐσθλά, τά οἱ Πολύδαμνα πόρεν, Θῶνος παράκοιτις,
Αἰγυπτίη, τῇ πλεῖστα φέρει ζείδωρος ἄρουρα
φάρμακα, πολλὰ μὲν ἐσθλὰ μεμειγμένα, πολλὰ δὲ λυγρά.

Ἐν τῷ Βίῳ 201 διακρίνονται τὰ εἴδη τῆς ἰατρικῆς καὶ τὰ μέρη ἑκατέρου τούτων, τὸ θεωρητικὸν «τὸ διὰ τῶν καθολικῶν λόγων καὶ διὰ μεθόδου ἐπάγον ἐπὶ τὴν τῶν κατὰ μέρος γνῶσιν· τούτου δ' αὖ μέρη τὸ μὲν σημειωτικόν, τὸ δ' αἰτιολογικόν. πρακτικὸν δὲ τὸ διὰ τῆς ἐνεργείας αὐτῆς

βαδίζον· τούτου δὲ μέρη τὸ μὲν διαιτητικόν, τὸ δὲ χειρουργικόν, τὸ δὲ φαρμακευτικόν. πῶς οὖν ἑκάστῳ τούτων Ὅμηρος ἐπιβέβληκεν; ὅτι μὲν γὰρ θεωρητικόν τι εἶναι ἐπίσταται, ἐν τούτῳ αἰνίσσεται

τοῖα Διὸς θυγάτηρ ἔχε φάρμακα μητιόεντα

(δ 227)· μητιόεντα γὰρ λέγει δηλονότι κατὰ τέχνην θεωρητικὴν ἐσκευασμένα». Ὁ Βερναρδάκης Προλ. σ. XXXII παρέβαλε Σχ. Ὀδυσσ. δ 227 μετά τινων διορθώσεων αὐτοῦ καὶ ἐν τέλει ἔγραψε «cf. Schol. Il. Λ 515», ἀλλ' οὐδὲν χωρίον τοῦ Πλουτάρχου σχέσιν ἔχον πρὸς ταῦτα ἐμνημόνευσεν.

Ἔχω δὲ νὰ παρατηρήσω, ὅτι τὴν εἰρημένην Ἐπιστολὴν τοῦ Συνεσίου ἔχει πρὸ ὀφθαλμῶν ὁ Εὐθύμιος Μαλάκης ἐν τῇ 17 Ἐπιστολῇ αὐτοῦ (σ. 56-57 Μπόνη), ἐν ᾗ πρὸς ἄλλοις γράφει ἐν τέλει « . . . καὶ δείξω μὴ πάντη τὸν μῦθον διαψευδόμενον, *ὡς ἔστιν ἄρα καὶ φάρμακον λαθικηδές, ἀκεσώδυνον καὶ κακῶν ἁπάντων ἐπίληθες*». Τὸ «*φάρμακον λαθικηδὲς*» ἔλαβεν ὁ Μαλάκης παρὰ τοῦ Συνεσίου λέγοντος «*τὸ λαθικηδὲς φάρμακον*», ὅπερ δὲν ἀπαντᾷ παρὰ τῷ Ὁμήρῳ δ 219 κἑξ., ἀλλὰ τὸ « . . . *φάρμακον . . . νηπενθές τ' ἄχολόν τε, κακῶν ἐπίληθον ἁπάντων*» (220-221). Ὁ Συνέσιος ἀντὶ τοῦ «*κακῶν ἐπίληθον ἁπάντων*» τοῦ Ὁμήρου ἔγραψε τὴν ὡσαύτως Ὁμηρικὴν λέξιν «*λαθικηδὲς*» (Χ 83 «*λαθικηδέα μαζόν*»· πρβ. Σχόλ. «τὸν *λήθην* ἐμποιοῦντα τοῖς παισὶ *τῶν κακῶν ἁπάντων*») Σημειωτέον δέ, ὅτι ὁ Μαλάκης ἔγραψε τὴν διάφορον γραφὴν «*ἐπίληθες*» (ἀντὶ τῆς «*ἐπίληθον*»), ἥτις φέρεται καὶ ἐν τῷ Βίῳ 211 «τῶν ἰατρικῶν φαρμάκων . . . τὰ δὲ ποτά, ὅπου ἡ Ἑλένη τῷ κρατῆρι μίσγει φάρμακον

νηπενθές τ' ἄχολόν τε, κακῶν ἐπίληθες ἁπάντων.

Ὁ Nauck ἀντὶ τοῦ *ἐπίληθον* ἢ *ἐπίληθες* προέτεινε νὰ γραφῇ *ἐπίλησιν* ἢ *λαθικηδὲς* (ὡς ἔχει ὁ Συνέσιος, οὗ τὸ χωρίον ἀγνοοῦσιν οἱ ἐκδόται τοῦ Ὁμήρου Ludwich, Allen, Bérard καὶ ἄλλοι). Ἐκ δὲ τῶν ἤδη εἰρημένων καταφαίνεται ἡ συνάφεια τοῦ Συνεσίου μετὰ τοῦ Βίου.

Συχνὴ μνεία χωρίων καὶ στίχων τοῦ Ὁμήρου γίνεται ὑπὸ τοῦ Συνεσίου ἐν Φαλάκρας ἐγκωμίῳ. Περὶ πάντων τούτων, νομίζω, πρέπει νὰ λεχθῶσι τὰ δέοντα κατὰ τὴν παρὰ τῷ Συνεσίῳ τάξιν μετά τινων παρατηρήσεων, αἵτινες συμβάλλονται εἰς τὴν καθόλου ἀκριβεστέραν γνῶσιν καὶ εἰς τὴν ἑρμηνείαν καὶ εἰς τὴν συμπλήρωσιν τῶν ἐλλειπόντων ἐν τοῖς Λεξικοῖς καὶ ἐν ἄλλοις συγγράμμασι.

Ὁ Συνέσιος λέγει αὐτόθι 2, σ. 64 BC «οὐκοῦν ἀνάσχου τοῦ λόγου καὶ τήρησον *ἐν πείσῃ*, φασί, *τὴν καρδίαν, ὥσπερ ὁ Ὀδυσσεὺς πρὸς τὴν ἀναγωγίαν τῶν γυναικῶν ἀνέκπληκτος ἔμεινε* καὶ σὺ πειρῶ μηδὲν ὑπὸ τούτου παθεῖν». Τὸ «*ἐν πείσῃ . . . τὴν καρδίαν*» εἶνε κατὰ τὸ Ὁμηρικὸν υ 23 «τῷ δὲ μάλ' *ἐν πείσῃ κραδίη* μένε τετληυῖα | νωλεμέως». Φέρονται δὲ παρὰ τῷ Συνεσίῳ πρὸς τῇ γραφῇ «πείσῃ» καὶ αἱ γραφαὶ «*πίσσῃ*» (μετὰ

σχολίου) καὶ «*πεισμονῇ*». Ὁ Krabinger παρατίθεται καὶ τὸ τοῦ Ζωναρᾶ Λεξ. τόμ. Β', σ. 1531 «*πεῖσα· ἡ πεῖσις καὶ ἡ πεισμονή*», ὅπερ ἀγνοεῖται ἐν τῷ Θησαυρῷ τοῦ Στεφάνου καὶ ἐν τῷ Ὁμηρικῷ Λεξικῷ τοῦ Ebeling (ὡς καὶ τὸ σχόλιον τοῦ Cod. Mon. A τοῦ Συνεσίου). Ἡ λέξις *πεῖσα* ἀπαντᾷ παρ' Ὁμήρῳ μόνον ἐν τῷ μνημονευθέντι στίχῳ, ἐξ αὐτοῦ δὲ παρέλαβεν αὐτὴν πρὸς τῷ Συνεσίῳ καὶ ὁ Πλούταρχος Περὶ ἀοργησίας σ. 453 CD «Ἔρωτι μὲν γὰρ οὐδ' αὐτῷ πολλάκις ἔχοντι κατὰ χώραν *ἐν τῇ Ὁμηρικῇ πείσῃ* μένοντα τὸν θυμόν, κτλ.» (ὁ Hutten ἐξαλείφει τὸ «κατὰ χώραν»). Ἡ δὲ «ἀναγωγία τῶν γυναικῶν», ἣν λέγει ὁ Συνέσιος, εἶνε, ὅτι αὗται «μνηστῆρσιν ἐμισγέσκοντο πάρος περ, | ἀλλήλῃσι γέλω τε καὶ εὐφροσύνην παρέχουσαι. | τοῦ δ' ὠρίνετο θυμὸς ἐνὶ στήθεσσι φίλοισιν» (Ὅμ. υ 6 κἑξ.).

Μετὰ ταῦτα ὁ Συνέσιος παρατίθεται ἐν περιλήψει τὰ ἐν τῷ Κόμης ἐγκωμίῳ τοῦ Δίωνος γεγραμμένα, ἐν οἷς μνημονεύονται Ὁμηρικοὶ στίχοι ἢ μέρη στίχων Α 197, Γ 284, Χ 401-402 μετὰ διαφόρου γραφῆς «πεφόρηντο» ἀντὶ τῆς «πίτναντο» («πίλναντο», «πίμπλαντο»), Ρ 51-52, π 176, ζ 230-231, Γ 64, Χ 470, Α 551, 568, κλπ., Α 538, 556 κλπ., Α 529. (Περί τινων ἐκ τούτων ἴδ. τὰ γεγραμμένα ἐν τοῖς ἔμπροσθεν).

Φαλ. ἐγκ. 5, σ. 67 AB «οὐμὸς οὖν λόγος ὁριεῖ πάντων ἥκιστα χρῆναι φαλακρὸν ἄνδρα αἰσχύνεσθαι· τί γάρ, εἰ ψιλὴν μὲν ἔχει τὴν κεφαλήν, λάσιον δὲ τὸ φρονοῦν, οἷον τὸν Αἰακίδην ἡ ποίησις ὕμνησεν; ἀλλ' οὗτός γε ἠμέλει τῶν τριχῶν, ἃς καὶ δωρεῖται νεκρῷ. κτλ.». Ὁ λόγος εἶνε περὶ τοῦ Ἀχιλλέως, ὃν λέγει *Αἰακίδην* ὁ Συνέσιος καθ' Ὅμηρον Ι 191 καὶ λ 471, 538, κλπ. (Προσθετέον τὸ ὄνομα *Αἰακίδης* εἰς τὸ Λεξικὸν τῶν κυρίων ὀνομάτων Pape-Benseler καὶ ἐκ τοῦ Συνεσίου περὶ τοῦ Ἀχιλλέως). Περὶ δὲ τῆς κόμης αὐτοῦ τῆς δωρουμένης τῷ νεκρῷ Πατρόκλῳ ἴδ. τὰ γεγραμμένα ἤδη ἐν τοῖς ἔμπροσθεν.

Αὐτ. 9, σ. 72 A—D «πρὸς ταῦτα γραφέτω μὲν Ὅμηρος, πλαττέτω δέ, εἰ βούλεται, καὶ Φειδίας ἀποδείξεις τῷ Δίωνι, χαίτην τῷ Διὶ καθιέντες, καὶ ταύτην βαθείας τριχός, ἵν' ἔχῃ κινεῖν δι' αὐτῶν, ὁπότε θέλει, τὸν Ὄλυμπον. ὁ γὰρ ὁρώμενος ἐν οὐρανῷ Ζεὺς (δηλ. ὁ ἀστήρ), ἅπαντες ἴσμεν, οἷός ἐστιν· εἰ δέ τις ἔστι καὶ ἕτερος Ζεύς, οὐκ οἶδα μέν, εἴ τις ἔστι μετὰ σώματος ἕτερος. ἔστω δέ, εἴ τις οἴεται... ἀλλὰ γὰρ ἐοίκασι ποιητική τε καὶ πλαστική, καὶ τὸ μιμητικὸν ἅπαν γένος ἥκιστα μὲν εἶναι φιλάληθες· δημαγωγικὸν δὲ ὡς μάλιστα... τίμιον δὲ ἀμαθέσιν ἡ κόμη... τί δ' ἂν οὖν δοκεῖς Ὅμηρον ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων παθεῖν, αὐτὰ τἀληθῆ περὶ τοῦ Διὸς εἰπόντα κτλ.» (δηλαδὴ ὅτι ὁ Ζεὺς δὲν εἶχε κόμην, ἀλλ' ἦτο φαλακρός, ὡς ὁ ὁρώμενος ἐν οὐρανῷ πλανήτης Ζεύς).

Ὁ Συνέσιος λέγει περὶ τοῦ Διὸς καθ' Ὅμηρον Α 528—530

ἦ καὶ κυανέῃσιν ἐπ' ὀφρύσι νεῦσε Κρονίων,
ἀμβρόσιαι δ' ἄρα χαῖται ἐπερρώσαντο ἄνακτος
κρατὸς ἀπ' ἀθανάτοιο, μέγαν δ' ἐλέλιξεν Ὄλυμπον

καθ' οὕς, ὡς λέγεται, ἐποίησεν ὁ Φειδίας τὸ χρυσελεφάντινον ἄγαλμα τοῦ Διὸς ἐν Ὀλυμπίᾳ. Τὸν στίχον «ἀμβρόσιαι δ' ἄρα χαῖται ἐπερρώσαντο ἄνακτος» ὡς ἀπαντῶντα ἐν τῷ Κόμης ἐγκωμίῳ τοῦ Δίωνος μνημονεύει ὁ Συνέσιος Φαλ. ἐγκ. 3, σ. 65 D. Πρβ. καὶ 22, σ. 84 A «αἱ ῥωννύμεναι τρίχες ἀπὸ τῆς κεφαλῆς τοῦ Διὸς καὶ συγκινοῦσαι τὸν οὐρανόν, ὃ τοῖς πλήθεσι καὶ τοῖς ἀγαλματοποιοῖς συνεχώρησεν». Τὰ φερόμενα παρὰ τῷ Συνεσίῳ προσθετέον εἰς τὰ τοῦ Στράβωνος Η', σ. 354. Πρβ. καὶ Ἀρριαν. Ἐπικτ διατρ. Β', 8, 26 «μὴ γὰρ ὁ Ζεὺς ὁ ἐν Ὀλυμπίᾳ ὀφρὺν ἀνέσπακεν; ἀλλὰ πέπηγεν αὐτοῦ τὸ βλέμμα, οἷον δεῖ εἶναι τοῦ ἐροῦντος· 'οὐ γὰρ ἐμὸν παλινάγρετον οὐδ' ἀπατηλόν'» (Ὅμ. A, 526, οὗτος δὲ ὁ στίχος καὶ ὁ 527 προηγοῦνται τῶν στίχων «ἦ καὶ κυανέῃσιν— ἐλέλιξεν Ὄλυμπον»). Πρβ. καὶ Εὐστάθ. εἰς Ἰλ. A 528 «φέρεται δὲ ἐνταῦθα ἱστορία, ὅτι Εὐφράνωρ Ἀθήνησι γράφων τοὺς δώδεκα θεοὺς καὶ ἀπορῶν, πρὸς οἷον ἀρχέτυπον γράψῃ τὸν Δία, παρῄει ἐν διδασκάλου· καὶ ἀκούσας τῶν ἐπῶν τούτων, ἀμβρόσιαι δ' ἄρα χαῖται καὶ τὰ ἑξῆς, ἔφη ὡς ἤδη ἔχει τὸ ἀρχέτυπον καὶ ἀπιὼν ἔγραψεν· οἱ δέ φασιν ὅτι ἀπὸ τούτων τῶν στίχων ὁρμηθεὶς Φειδίας ὁ ἀγαλματοποιὸς ἐποίησε τὸν ἐν Ὀλυμπίᾳ Δία .. καὶ ὁ γεωγράφος (δηλ. ὁ Στράβων) δέ φησιν ὅτι πρὸς Ὁμηρικὸν παράδειγμα, τὸ ἐπ' ὀφρύσι νεῦσεν, ὁ Φειδίας ἐποίησε τὸν ἐν Ὀλυμπίᾳ Δία ἐλεφάντινον».

Παρατηρητέον δέ, ὅτι ὁ Συνέσιος ἐν τῷ ἀνωτέρω καταλεχθέντι χωρίῳ Φαλ ἐγκ. 22, σ. 84 A λέγει «*αἱ ῥωννύμεναι* τρίχες κτλ.» ἀντὶ τοῦ «*αἱ ῥωόμεναι* τ.», συνάπτων καὶ αὐτός, ὡς καὶ ἄλλοι, τὸ *ῥώννυμαι* μετὰ τοῦ *ῥώομαι*.

Αὐτ. 11. σ. 74 D «ὥσπερ ἀμέλει τὸν Ὀδυσσέα παίζουσιν οἱ μνηστῆρες, μειράκια κομῶντα καὶ διαρρέοντα καὶ ταχὺ μάλα κακῶς ἀπολούμενα, πλεῖον ἑκατόν, ὑφ' ἑνὸς ἅπαντα φαλακροῦ, ὃν τέως λαμπαδηκόμον ὄντα καὶ φῶς ἅπτοντα χειροποίητον νουθετοῦσιν ἀπηλλάχθαι πραγμάτων, ὡς ἀρκούσης τῆς κεφαλῆς περιλάμψαι τὴν ὅλην οἰκίαν». Ταῦτα ἀναφέρονται εἰς τὴν Ὁμήρου Ὀδύσσειαν, ἔνθα φέρεται υ 343 περὶ τοῦ Ὀδυσσέως «*αὐτὰρ ὁ πὰρ λαμπτῆρσι φαείνων αἰθομένοισιν* | ἑστήκειν ἐς πάντας ὁρώμενος», καὶ 349 κἑξ.

«τοῖσιν δ' Εὐρύμαχος, Πολύβου πάϊς, ἦρχ' ἀγορεύειν
κερτομέων Ὀδυσῆα· γέλω δ' ἑτάροισιν ἔτευξεν·
κέκλυτέ μευ, μνηστῆρες ἀγακλειτῆς βασιλείης,
ὄφρ' εἴπω τά με θυμὸς ἐνὶ στήθεσσι κελεύει.
οὐκ ἀθεεὶ ὅδ' ἀνὴρ Ὀδυσήιον ἐς δόμον ἵκει·

ἔμπης μοι δοκέει δαΐδων σέλας ἔμμεναι αὐτοῦ
κὰκ κεφαλῆς, ἐπεὶ οὔ οἱ ἔνι τρίχες οὐδ' ἠβαιαί».

Καλὸν νομίζω νὰ μνημονεύσω τὰ εἰρημένα ὑπὸ τοῦ Κασσίου Δίωνος ΝΗ', 19 «(Τιβέριος) ἐφείσατο δὲ καὶ Λουκίου Σηιανοῦ στρατηγοῦ Μάρκου τε Τερεντίου ἱππέως, ἐκείνου μὲν ὑπερφρονήσας τά τε ἄλλα πάντα διὰ φαλακρῶν ἐν τοῖς Φλωραλίοις μέχρι νυκτὸς ἐπὶ τῇ τοῦ Τιβερίου χλευασίᾳ, ὅτι τοιοῦτος ἦν, ποιήσαντος, καὶ φῶς τοῖς ἀπιοῦσιν ἐκ τοῦ θεάτρου διὰ πεντακισχιλίων παίδων ἀπεξυρημένων παρασχόντος· τοσοῦτον γὰρ ἐδέησε δι' ὀργῆς αὐτῷ γενέσθαι, ὥστ' οὐδὲ προσεποιήσατο ἀρχήν, ὅτι περὶ αὐτῶν ἠκηκόει, καίπερ καὶ Σηιανῶν ἐξ ἐκείνου πάντων τῶν φαλακρῶν ὀνομασθέντων».

Αὐτ. 12 σ. 76 BC «καὶ ὥσπερ τῶν δοράτων τὰ μὲν ἕλεια καὶ τὰ πεδινὰ χείρω, κλπ.». Περὶ τούτων ἐγένετο ἤδη λόγος ἐν τοῖς ἔμπροσθεν.

Αὐτ. 17, σ. 80 D—81 A «ὁ γοῦν Ἀχιλλεὺς ἀναθαρσῆσαι τοὺς Τρῶάς φησιν, οὐχ ὅτι τῆς κόμης οὐχ ὁρῶσιν αἰωρουμένην τὴν σόβην· ἀλλὰ πῶς λέγει;

'οὐ γὰρ ἐμῆς κόρυθος λεύσσουσι μέτωπον
ἐγγύθι λαμπομένης'

(Ὅμ. Π 70—71). Περὶ δὲ τῶν ἑξῆς «εἰ δὲ Ἀχιλλεὺς ἐκόμα κτλ.» ἐλέχθησαν τὰ δέοντα ἀνωτέρω.

Αὐτ. 18, σ. 81 C—82 B «τί οὖν ὥσπερ ἑρμαίου λαβόμενος ἔχῃ

ξανθῆς δὲ κόμης ἕλε Πηλείωνα;

ὅλως δὲ διατί τεμάχιον ἐκφέρεις, ἀλλὰ μὴ πάντα τὸν στίχον ἕλκεις εἰς μέσον; οὐκοῦν ἐπεὶ μὴ σὺ βούλει, τοῦ παρ' ἡμῶν αὐτὸ γενέσθαι σὺ τὴν ἀνάγκην ἐποίησας.

στῆ δ' ὄπιθεν, ξανθῆς δὲ κόμης ἕλε Πηλείωνα

(Ὅμ. A 197, ὅπου οἱ νεώτεροι ἀναγινώσκουσι: *Πηλεΐωνα*). Εὖγε, ὦ Δίων, ὡς οὐ παρελκούσας ἀφῄρησαι συλλαβάς, ἀλλ' ἐν αἷς ἅπαν ἔνι τοὐναντίον ᾧ βούλει. ἐντεῦθεν ἐγὼ μαντεύομαι κἂν τούτῳ τῆς ἡλικίας Ἀχιλλέα φαλάκρας μετεῖναι». Καὶ μετά τινα ἄλλα ἐπαναλαμβάνει ὁ Συνέσιος τὸν στίχον «στῆ—Πηλείωνα», καὶ ἐπιφέρει «ἵνα λάβοιτο τῆς κόμης, ὄπισθεν ἔστη, ὡς οὐκ οὔσης ἐκ τοῦ προσθίου λαβῆς».

Αὐτ. 19, σ. 82 C «Ἕκτορος γὰρ καταψεύδεται, μᾶλλον δὲ Ὁμήρου τὰ περὶ Ἕκτορος· τάχα δὲ καὶ Ὁμήρου καὶ Ἕκτορος .. ἃ δὲ γέγραφεν ὡς Ὁμήρῳ περὶ Ἕκτορος εἰρημένα

ἀμφὶ δὲ χαῖται
κυάνεαι πεφόρηντο

δειξάτω τις, οὗ κεῖται τῶν Ὁμήρου ῥαψῳδιῶν. ἀλλ' οὐδ' ἂν Ἴωνα δοκῶ τὸν ῥαψῳδὸν ἐξευρεῖν. πῶς δ' ἂν Ὅμηρος κομήτην ἐποίησεν, ὃν εἰσήγαγεν εἰς τὴν ποίησιν ἑτέρῳ καλλωπιστῇ λοιδορούμενον; κτλ.».

Παίζων λέγει ὁ Συνέσιος ὅτι οἱ στίχοι οὗτοι δὲν ἀπαντῶσι παρὰ τῷ Ὁμήρῳ. Ἴδε τὰ γεγραμμένα ἤδη ἀνωτέρω.

Αὐτ. 20, σ. 83 A—C «εἰ δὲ κάρη ξανθὸς ἦν ὁ Μενέλαος, ἀλλ' οὔ τι καὶ κομήτης γε ἦν, ὅσα γε ἀπὸ τοῦ λόγου. ἀλλ' οὐδὲ ἔπαινος τοῦτο τριχῶν, ἀλλ', ὥσπερ εἶχεν, ἐδίδαξεν. οὐ γάρ, ὅ τι ἂν Ὅμηρος ὀνομάσῃ, τοῦτο τῆς φύσεώς ἐστι τῶν ἐπαινετῶν. Δίωνι δὲ ὑπὲρ εὐπορίας ταὐτὸν ἔοικεν εἶναι μνήμη τριχῶν καὶ ἐγκώμιον, ὅστις οὕτως ἀνδρείως ἐπέθετο τὰ μὲν οὐκ ἐνόντα τῇ ποιήσει προσνέμειν, τῶν δὲ ὄντων ἀποστερεῖν αὐτήν, ὥσθ', ἵνα πείσῃ, λέγων ὅτι πρέπει πολὺ μᾶλλον ἀνδράσιν ἢ γυναιξὶν ἡ κόμη, καὶ τῶν θεῶν φησι τὰς μὲν θηλείας Ὅμηρος ἄλλως ἐπαινεῖ, βοῶπιν Ἥραν καὶ Θέτιν ἀργυρόπεζαν· τοῦ Διὸς δὲ μᾶλλον ἐπαινεῖ τὰς τρίχας. ἐξεκέκοπτο γὰρ ἴσως αὐτῷ τὸ βιβλίον ἐπῶν ἀγαθῶν καὶ συχνῶν, ὁποῖα ταυτί

Ἀπόλλωνι ἄνακτι, τὸν ἠύκομος τέκε Λητώ.
τὸν θές Ἀθηναίης ἐπὶ γούνασιν ἠυκόμοιο.

(Α 36 καὶ Ζ 273). Περὶ δὲ τῆς Ἥρας ἐπιβουλευούσης τὸν Δία κατακοιμίσαι (Ξ 159 κἑξ.), τά τε ἄλλα κομμωτίσασθαί φησι τὴν θεόν, ἐν ᾧ γε μέλλει καὶ δεήσεσθαι *τοῦ κεστοῦ*, ὃς ἄλλα τε πολλὰ δύναται καὶ μέγιστον, ὅτι *κλέπτει τῶν ἐχόντων τῶν νοῦν* (Ξ 214 κἑξ.). τότε τοίνυν ἐν ταὐτῷ μυραλοιφῆσαί τε αὐτὴν λέγει (αὐτόθι 171—175), καὶ ὅτι

χαίτας
πεξαμένη, χερσὶ πλοκάμους ἔπλεξε φαεινούς,
καλούς, ἀμβροσίους (αὐτόθι 175—176),

ὃ καὶ τοῦ πλήθους τῶν ἐγκωμίων ἄξιον».

Ἐνόμισα καλὸν νὰ καταλέξω πάντα ταῦτα διὰ τὴν ἐν αὐτοῖς μνείαν ἱκανῶν Ὁμηρικῶν χωρίων καὶ τὴν κατ' ἔννοιάν τινων ἀπόδοσιν.

Αὐτόθι 21, σ. 64 C «οὐκοῦν ἀπὸ μὲν τῶν φιλοκόμων εἰσὶν οἱ μοιχοί. καὶ γὰρ Ὅμηρος ἐχόμενον *τοῦ κέρα ἀγλαοῦ τὸν παρθενοπίπαν* ἐποίησεν, ὡς ἐπὶ διαφθορᾷ γυναικῶν ἠγλαϊσμένης τῆς κόμης· καὶ μοιχός ἐστιν αὐτὸς οὗτος· τὰ κράτιστα μὲν οὖν τῶν μοιχῶν, εἰς ὃν ἀπέρριπται τοὔνειδος». Ὁ Διομήδης λέγει πρὸς τὸν Ἀλέξανδρον (Πάριν) Λ 385

τοξότα, λωβητήρ, κέρᾳ ἀγλαέ, παρθενοπῖπα.

Οἱ κώδικες τοῦ Συνεσίου ἔχουσι τὴν γραφὴν «*κέρα ἀγλ.*», ἥτις φέρεται καὶ ἔν τισι κώδιξι τοῦ Ὁμήρου καὶ *παρ' ἄλλοις*. Μεγάλη ἦτο παρὰ τοῖς *παλαιοῖς* ἡ συζήτησις, ἂν τὸ *κέρα* εἶνε πτώσεως αἰτιατικῆς ἢ δοτικῆς, ὅτ' ἔγραψάν τινες «σὺν τῷ ι» *κέραι=κέρᾳ* (ὡς γράφουσι καὶ νῦν), καὶ ἂν σημαίνει τὴν τρίχα (τὰς τρίχας, τὴν τρίχωσιν) ἢ τὸ τόξον. Ἴδ. περὶ τούτων Θησαυρὸν Στεφάνου καὶ Ebeling Λεξ. Ὁμηρ., ἔνθα ἐλλείπει ἡ μνεία τοῦ Συνεσίου, ὅστις νοεῖ τὴν λέξιν *κέρα* ὡς κόμην καὶ συνάπτει τὸ «*κέρα ἀγλαὲ*» μετὰ τοῦ «*παρθενοπῖπα*» ἐπὶ ὀνείδει τοῦ Πάριδος ὡς μοιχοῦ, «ὡς ἐπὶ διαφθορᾷ γυναικῶν *ἠγλαϊσμένης τῆς κόμης*» αὐτοῦ. Προσθετέον καὶ ταῦτα εἰς τὰ ὑπὸ τῶν ἀρχαίων καὶ τῶν Βυζαντιακῶν περὶ τοῦ χωρίου τούτου τοῦ Ὁμήρου εἰρημένα. Ἐν δὲ τῷ αὐτῷ κεφαλαίῳ σ. 85 A λέγει ὁ Συνέσιος περὶ τοῦ μοιχοῦ «ἓν μὲν δὴ τοῦτο τοιοῦτο γένος, ὃ συχνὰς μὲν οἰκίας ἀναστάτους ἐποίησεν, ἐνίας δὲ ἤδη καὶ πόλεις· καὶ τοῦ συρραγῆναι τὰς ἠπείρους ἀλλήλαις *καὶ διαβῆναι τοὺς Ἕλληνας ἐπὶ τὰ Πριάμου σκῆπτρα μοιχεία γέγονε πρόφασις*».

Συνέσ. Περὶ ἐνυπν. 15, σ. 143 D «ταύτην ἐγὼ τὴν μαντικὴν ἐμαυτῷ τε ἀξιῶ παρεῖναι καὶ παισὶ καταλιπεῖν, ἐφ' ἣν οὐ δεῖ βαδίζειν συσκευασαμένους ὁδὸν μακρὰν ἢ πλοῦν ὑπερόριον, ὥσπερ Πυθῶδε καὶ ἐς Ἄμμωνος, ἀλλ' ἀρκεῖ καταδαρθεῖν χεῖρα νιψάμενόν τε καὶ εὐφημήσαντα.

ἡ δ' ὑδρηναμένη, καθαρὰ χροῒ εἵμαθ' ἑλοῦσα,
εὔχετ' Ἀθηναίῃ.

οὕτως αἰτήσομεν ὄνειρον, ὥσπερ ἴσως Ὅμηρος ᾔτησε». Τὸ μνημονευόμενον χωρίον τοῦ Ὁμήρου εἶνε ρ 58—59, ἔνθα κεῖται «εὔχετο πᾶσι θεοῖσι τεληέσσας ἑκατόμβας | ῥέξειν», δηλ. ἡ Πηνελόπη, πρὸς ἣν εἶπε νὰ ποιήσῃ οὕτως ὁ Τηλέμαχος 48, 50—51 «ἀλλ' ὑδρηναμένη... εὔχεο πᾶσι θεοῖσι κτλ.».

Αὐτόθι 15, σ. 144 AB «καὶ δεῖ δαπάνης συχνῆς καὶ τύχης οὐχ ἥκιστα συγκομίσαι Κρῆσσαν βοτάνην καὶ πτερὸν Αἰγύπτιον καὶ ὀστέον Ἰβηρικόν, καὶ νὴ Δί' εἴ τι τεράστιον γῆς ἢ θαλάσσης ἐν παραβύστῳ φύεταί τε καὶ τρέφεται

ἠμὲν δυσομένου Ὑπερίονος ἠδ' ἀνιόντος.

λέγεται γάρ τοι καὶ ταῦτα καὶ πολλὰ τοιαῦτα περὶ τῶν τεχνιτευόντων τὴν θύραθεν μαντικήν. κτλ.». Ὁ Συνέσιος, ἵνα προσαρμόσῃ τὸν στίχον πρὸς τὸν λόγον, ἔγραψεν «*ἠμὲν ... ἠδέ*», ἀλλὰ παρ' Ὁμήρῳ α 24 κεῖται «*οἱ μὲν... οἱ δὲ*» (δηλ. Αἰθίοπες).

Συνέσ. 'Επιστ. 4, (σ. 639 Herch.) «ἀλλὰ φυγεῖν παρ' ὑμῖν ἔγκλημα δειλίας ᾐσχύνθημεν, καὶ διὰ τοῦτο

οὔ πως ἔτι εἶχεν ὑποτρέσαι οὐδ' ἀναδῦναι

(῞Ομ. Η 217, ὅπου: «ἀλλ' οὔ πως—ἀναδῦναι») καὶ μετὰ ταῦτα «ἂψ λαῶν ἐς ὅμιλον». Πρβ. Σχ. L, 'Ησύχ. «ἀποφυγεῖν διὰ δέος».

'Επιστ. 45, (σ. 655) «ὡς αἵ γε Καρπαθίων ὁλκάδες φήμην ἔχουσι διανοίᾳ κεχρῆσθαι, καθάπερ αἱ Φαιάκων τῶν πάλαι, πρὶν ἐπὶ τὴν νῆσον γενέσθαι τὸ δαιμόνιον μήνιμα». Ὁ Συνέσιος ἐννοεῖ τὸν στίχον τῆς 'Οδυσσείας η 36 «*τῶν νέες ὠκεῖαι, ὡς εἰ πτερὸν ἠὲ νόημα*». Τὸ δὲ «δαιμόνιον μήνιμα» εἶνε ἡ ὀργὴ τοῦ Ποσειδῶνος κατὰ τῶν Φαιάκων διὰ τὴν ἀποστολὴν τοῦ 'Οδυσσέως εἰς τὴν 'Ιθάκην διὰ ταχείας νεώς. Ὁ θεὸς ἀπελίθωσε τὴν ναῦν ταύτην («*λᾶαν ἔθηκε καὶ ἐρρίζωσεν ἔνερθεν*» ν 163, καὶ ἤθελε «*μέγα δέ σφιν ὄρος πόλει ἀμφικαλύψαι*» ν 152, πρβ. καὶ 158).

'Επιστ. 79, (σ. 689) «'Ανδρόνικος γὰρ ὁ τὰ τοιαῦτα πιστευθεὶς καὶ εὐεργέτης τῆς εὐτυχοῦς τῶν ὑπάρχων οἰκίας ἐσόμενος '*μαίνεται ἐκπάγλως, πίσυνος* Θόαντι, *οὐδέ τι* οἶδε *τίνειν*

ἀνέρας οὐδὲ θεούς· κρατερὴ δέ ἑ λύσσα δέδυκεν».

(῞Ομ. Ι 238—239, ἔνθα ὁ λόγος εἶνε περὶ τοῦ ῞Εκτορος, ὅστις «μαίνεται ἐκπάγλως, πίσυνος Διί, οὐδέ τι τίει | ἀνέρας κτλ.». Ὁ Συνέσιος μετέβαλεν ὀλίγον τὸν 238 στίχον καὶ ἔγραψε καὶ «Θόαντι» ἀντὶ τοῦ «Διί», προσαρμόσας πρὸς τὸ ὄνομα «Θόας», περὶ οὗ γίνεται λόγος ἐν τῇ ἐπιστολῇ ταύτῃ).

'Επιστ. 81, (σ. 690) «εἰ καὶ μὴ πάντα ὁ δαίμων ἀφελέσθαι με δύναται, ἀλλὰ βούλεται, ὅσα γε δύναται,

ὅς μ' υἱῶν πολλῶν τε καὶ ἐσθλῶν εὖνιν ἔθηκεν

(῞Ομ. Χ 44), ἀλλὰ τό γε προαιρεῖσθαι τὰ βέλτιστα καὶ τίθεσθαι τοῖς ἀδικουμένοις οὐκ ἀφαιρήσεται· κτλ.».

Περὶ ἐνυπν. 4, σ. 133 Β «καὶ ὅσον γὰρ ἔξω τοῦ κόσμου θεῖόν ἐστιν, ἅπαν ἐστὶν ἀγοήτευτον·

ὁ δ' ἀφήμενος οὐκ ἀλεγίζει | οὐδ' ὄθεται.

(Ο 107—108). ἡ γὰρ νοῦ φύσις ἀμείλικτος· τὸ δὲ παθητικόν ἐστι τὸ θελγόμενον». Τὰ παρὰ τῷ Ὁμήρῳ πρὸς ἄλλοις λέγει ἡ ῞Ηρα περὶ τοῦ Διός, ὁ δὲ Συνέσιος περὶ τῆς φύσεως τοῦ νοῦ.

'Εν τῇ 121 'Επιστολῇ, (σ. 711-712) ἔχει ὁ Συνέσιος τὸν ὡραῖον ὄντως διάλογον 'Οδυσσέως καὶ Κύκλωπος, ἐν ᾧ μνημονεύεται καὶ ἡ Γαλάτεια (περὶ τούτου θὰ εἶνε ὁ λόγος ἀλλαχοῦ). Μετὰ δὲ τὸν διάλογον ὁ Συνέσιος ἀποτεινόμενος πρὸς 'Αθανάσιον τὸν ὑδρομείκτην, πρὸς ὃν γράφει τὴν ἐπιστολήν, καὶ ὃν παραβάλλει πρὸς τὸν Κύκλωπα τὸν τιμωρηθέντα ὑπὸ τοῦ 'Οδυσσέως, λέγει πρὸς τοῖς ἄλλοις «εἰ δὲ δεῖ πάντως ὑπερσχεῖν σε τῶν νόμων, ἀλλὰ μὴ ἔγωγε εἴην ὁ παραλύων αὐτοὺς . . . καὶ γάρ, εἰ μὲν ἦν ἐπὶ τοῖς ἱερεῦσιν ἡ πολιτεία, τούτους αὐτοὺς ἔδει τῆς πονηρίας κολαστὰς εἶναι . . .

'οὕτω καὶ τῶν πρόσθεν ἐπευθόμεθα κλέα ἀνδρῶν'

(῞Ομ. Ι 524). οὕτως ἐποίουν, ἕως ἐδόκει καλὸν εἶναι τὸν αὐτὸν εὔχεσθαί τε ὑπὲρ τῶν κοινῶν ἀγαθῶν καὶ πράττειν, ὅπως ἂν παραγένοιτο· καὶ γὰρ Αἰγύπτιοι καὶ τὸ τῶν Ἑβραίων γένος χρόνον συχνὸν ὑπὸ τῶν ἱερέων ἐβασιλεύθησαν. κτλ.».

'Επιστ. 123, (σ. 713)

εἰ δὲ θανόντων περ καταλήθοντ' εἰν 'Αίδαο,
αὐτὰρ ἐγὼ καὶ κεῖθι φίλου μεμνήσομ' ἑταίρου.

Ὁμήρῳ μὲν ἐποιήθησαν οἱ στίχοι (Χ 389-390), ὁ δὲ νοῦς αὐτῶν οὐκ οἶδα, εἰ 'Αχιλλεῖ περὶ Πατρόκλου μᾶλλον ἄξιος εἰρῆσθαι ἢ ἐμοὶ περὶ σοῦ, τῆς φιλτάτης τε καὶ εὐεργέτιδος κεφαλῆς. κτλ.». Τοὺς αὐτοὺς δὲ στίχους ἔχει καὶ ἐν ἀρχῇ τῆς ἑπομένης 124 'Επιστολῆς (Τῇ φιλοσόφῳ), μόνον ὅτι εἰς τὸν 390 προσήρμοσε τὸ ὄνομα τῆς Ὑπατίας καὶ ἔγραψεν «αὐτὰρ ἐγὼ καὶ κεῖθι *τῆς φίλης Ὑπατίας μεμνήσομαι*», ὑπεριδὼν τὸ μέτρον.

'Επιστ. 130, (σ. 717) «τούτων ὀξέως ᾔσθοντο Μακέται, καὶ γέγονε διαδόσιμος ἀπὸ τῶν μειξοβαρβάρων εἰς τοὺς βαρβάρους ἡ φήμη.

ἦλθον ἔπειθ', ὅσα φύλλα καὶ ἄνθεα γίνεται ἦρος.

φεῦ τῆς νεότητος, ἣν ἀπολωλέκαμεν . . . . κυνηγέσια δὲ ἐκεῖνα τὰ πρόσω . . . πάντα ἔρρει. καὶ στένομεν μεμνημένοι 'ἥβης τ' ἐκείνης νοῦ τ' ἐκείνου καὶ φρενῶν', κτλ.». Ὁ Ὁμηρικὸς στίχος «ἦλθον ἔπειθ' κτλ.» εἶνε ι 51, ἔνθα ὁ λόγος εἶνε περὶ τῶν Κικόνων τῶν κατὰ τοῦ 'Οδυσσέως καὶ τῶν ἑταίρων αὐτοῦ ἐλθόντων· ὅμοιος δὲ στίχος εἶνε καὶ Β 468, ὅπου ὁ λόγος εἶνε περὶ τῶν 'Αχαιῶν, οἵτινες «ἔσταν δ' ἐν λειμῶνι Σκαμανδρίῳ ἀνθεμόεντι | (468) *μυρίοι, ὅσσα τε φύλλα καὶ ἄνθεα γίγνεται ὥρῃ*». 'Εν ἀμφοτέροις ὁ ἕκτος ποὺς ἔχει τὴν λέξιν «ὥρῃ», ἀλλὰ παρὰ τῷ Συνεσίῳ φέρεται ἡ λέξις «ἦρος».

Εἶνε προφανές, ὅτι τὸ Ὁμηρικὸν χειρόγραφον τοῦ Συνεσίου εἶχε τὴν διάφορον γραφὴν «ἦρος» ἐν ι 51, ἣν ἔχουσι καί τινες τῶν κωδίκων καὶ μνημονεύει ὁ Εὐστάθιος «*ἦρος ἢ ὥρῃ τῇ τοῦ ἔαρος*». Φαίνεται δέ, ὅτι ἡ γραφὴ αὕτη εἰσῆλθεν εἰς τὸ Ὁμηρικὸν κείμενον ἐκ τοῦ Ὁμηρικοῦ ῞Υμνου εἰς Δήμ. 455 «*ἦρος ἀεξομένοιο, κτλ.*», καὶ ἐκ τοῦ στίχου τοῦ 'Αλκαίου «*ἦρος ἀνθεμόεντος* ἐπάϊον *κτλ.*», καὶ ὅτι συνετέλεσε καὶ τὸ Ὁμηρικὸν χωρίον Ζ 147—148 «*φύλλα... ἔαρος δ' ἐπιγίγνεται ὥρῃ*». Πάντως δὲ μνη-

μονευτέα εἶνε καὶ ἡ παρὰ τῷ Συνεσίῳ γραφή, ἣν ἀγνοοῦσι τὰ Λεξικὰ καὶ οἱ ἐκδόται τοῦ Ὁμήρου.

Ἐπιστ. 137, (σ. 722) «εἰ τῆς Ὀδυσσέως πλάνης κέρδος ἔφησεν Ὅμηρος 'πολλῶν ἀνθρώπων ἰδεῖν τε ἄστεα καὶ νόον γνῶναι' (α 3), καὶ ταῦτα αὐτῷ τῆς προσορμίσεως γενομένης οὐ πρὸς ἄνδρας χαρίεντας, ἀλλὰ πρὸς Λαιστρυγόνας καὶ Κύκλωπας, ἦ που θαυμαστῶς ἂν ἦσεν ἡ ποίησις τὴν ἐμήν τε καὶ σὴν ἀποδημίαν, παρασχοῦσαν ἡμῖν εἰς πεῖραν ἐλθεῖν τῶν καὶ διὰ φήμης ἀπιστουμένων. κτλ.».

Ἐν τῇ ἀξιολογωτάτῃ 148 Ἐπιστολῇ Ὀλυμπίῳ λέγει ὁ Συνέσιος (σ. 731) «. . . οὐ γάρ εἰμι γείτων θαλάττης οὐδ' ἐλλιμενίζω συχνά, ἀλλ' ἀνῴκισμαι πρὸς νότον ἄνεμον Κυρηναίων ἔσχατος, καὶ γείτονες ἡμῖν εἰσιν οἵους Ὀδυσσεὺς μετὰ τὴν Ἰθάκην τὸ πηδάλιον ἔχων ἐζήτει, μῆνιν Ποσειδῶνος παραιτούμενος.

οἳ οὐκ ἴσασι θάλασσαν
ἀνέρες, οὐδέ θ' ἅλεσσι μεμειγμένον εἶδαρ ἔδουσιν

(λ 122-123, ψ 269-270) . . . . (σ. 732) ἀριστῶμεν δ' *ἐπ' ἀλφίτοις*, ἡδίστοις μὲν ἐμφαγεῖν, ἡδίστοις δ' ἐμπιεῖν, *ἃ καὶ Νέστορι κίρνησιν Ἑκαμήδη.* μετὰ κόπον ἰσχυρὸν ὁ *κυκεὼν* τῆς θερινῆς ὥρας ἀλέξημα (Λ 624 κέξ. 638 κέξ.) . . . ἡ διὰ τῶν κυνῶν καὶ τῶν ἵππων θήρα, *ἣν οὐκ οἶδα, πῶς οὐ προσεῖπεν Ὅμηρος κυδιάνειραν, οὐδὲ ἀριπρεπέας ἔφη τοὺς ἄνδρας ἐν αὐτῇ γίγνεσθαι· τὴν δὲ ἀγορὰν ἐγκωμίῳ τοιούτῳ τετίμηκεν,* ἀνθρώπια παρεχομένην ἀναιδῆ καὶ παμπόνηρα καὶ οὐδὲν ὑγιές, ἀλλὰ λοίδορα καὶ κακορραφεῖν εἰδότα. κτλ.». (Πρβ. Ὅμ. Α 490 «οὔτε ποτ' *εἰς ἀγορὴν* πωλέσκετο *κυδιάνειραν* | οὔτε ποτ' ἐς πόλεμον κτλ.», καὶ Ι 440—441 «νήπιον, οὔ πω εἰδόθ' ὁμοιίου πολέμοιο | οὐδ' *ἀγορέων, ἵνα τ' ἄνδρες ἀριπρεπέες τελέθουσιν*». Ἴδ. καὶ Σχόλ. εἰς Α 490, ὅπου μνημονεύεται καὶ τὸ χωρίον Ι 440—441, δι' οὗ αὐτὸς ὁ ποιητὴς ἑρμηνεύει τὸ ὄνομα *κυδιάνειρα*. Προσθετέον δ' εἰς ταῦτα καὶ τὸ χωρίον τοῦ Συνεσίου, ὅστις συνάπτει ἀμφότερα τὰ μνημονευθέντα χωρία τοῦ ποιητοῦ, ὡς τὰ Σχόλια).

Αὐτόθι (συνέχεια σ. 733) «ἐπεί, καὶ βασιλεὺς ὅτι μὲν ἀεὶ ζῇ, τοῦτ' ἴσως ἐπίστανται σαφῶς. . . ὅστις δὲ οὗτός ἐστιν, οὐ μάλα ἔτι σαφῶς, ἀλλ ἐν ἡμῖν εἰσί τινες, οἳ μέχρι καὶ νῦν Ἀγαμέμνονα κρατεῖν ἥγηνται τὸν Ἀτρείδην, τὸν ἐπὶ Τροίαν, τὸν μάλα καλόν τε κἀγαθόν· τοῦτο γὰρ παιδόθεν ἡμῖν ὡς βασιλικὸν παραδέδοται τοὔνομα. καὶ Ὀδυσσέα τινὰ αὐτοῦ φίλον ὀνομάζουσιν οἱ χρηστοὶ βουκόλοι, φαλακρὸν μὲν ἄνθρωπον (πρβ. Ὅμ. υ 349 κέξ.· ἴδ. τὰ ἐν τοῖς ἔμπροσθεν γεγραμμένα), ἀλλὰ δεινὸν ὁμιλῆσαι πράγμασι καὶ πόρον ἐν ἀμηχάνοις εὑρεῖν. ἀμέλει γελῶσιν, ὅταν περὶ αὐτοῦ λέγωσιν, ἡγούμενοι πέρυσιν ἐκτετυφλῶσθαι τὸν Κύκλωπα καὶ ὡς εἵλκετο μὲν ὑπὸ τῷ κριῷ τὸ γερόντιον, τὸ δὲ κάθαρμα τὴν θύραν

ἐτήρει καὶ οὐραγεῖν ᾤετο τὸν ἡγεμόνα τῆς ποίμνης, οὐκ ἀχθόμενον τῷ φορτίῳ, τῇ δ' αὐτοῦ συμφορᾷ συναχθόμενον».

Περὶ τῆς Ἐπιστολῆς ταύτης τοῦ Συνεσίου λέγει ὁ Wilamowitz ἐν Sitzungsber. usw. σ. 278, σημ. 4 «Der ganze Brief ist von entzückender Frische und Lebenswahrheit trotz aller stilistischen Spielereien»).

Ἐπανέρχομαι αὖθις εἰς τὸ ἀνωτέρω γραφὲν πρῶτον μέρος τῆς 148 Ἐπιστολῆς, ἵνα συνάψω αὐτὸ μετὰ τοῦ 170 κεφαλαίου τοῦ Βίου, ἐν ᾧ φέρονται τάδε: «ἐν δὲ τοῖς τοῦ Φοίνικος λόγοις κἀκεῖνο παρίστησιν, ὅτι τέχνη ἐστὶν ἡ ῥητορική· φησὶ γὰρ τῷ Ἀχιλλεῖ, διότι παρέλαβόν σε

νήπιον, οὔπω εἰδόθ'—τελέθουσι'· (Ι 440—441, ἴδ. ἀνωτέρω)
τοὔνεκά με προέηκε διδασκέμεναι τάδε πάντα,
μύθων τε ῥητῆρ' ἔμεναι πρηκτῆρά τε ἔργων

(αὐτόθι 442—443)· ἐν οἷς καὶ τοῦτο δείκνυσιν, *ὅτι ἡ τῶν λόγων δύναμις μάλιστα τοὺς ἄνδρας εὐκλεεῖς ἀπεργάζεται»*.

Καθόλου δὲ πρὸς τὰ ἐν τῷ Βίῳ περὶ τῆς ῥητορικῆς εἰρημένα κεφ. 161 κέξ. πρβ. Συνέσιον Δίωνι 13, 14, 15, 16, 17, 18 (ὅπου, ὡς ἐλέχθη ἐν τοῖς ἔμπροσθεν, φέρεται μεταβεβλημένος ὁ Ὁμηρικὸς στίχος «μύθων τε ῥητῆρ' ἔμεναι πρηκτῆρά τε ἔργων», ὅστις μνημονεύεται καὶ ἐν τῷ 170 καὶ ἐν τῷ 142 κεφαλαίῳ τοῦ Βίου) καὶ 19, ὅπου ἀπαντᾷ καὶ «ἔστι μὲν οὖν ἐν ταῖς ῥητορείαις ὁ νόμος τὸ ἀρρητόρευτον· ἐν γὰρ ταῖς ἀλόγοις ἠρίθμηται πίστεσιν, ὅ τι μὴ *παρὰ τὴν πειθὼ τοῦ λέγοντος*, ἀλλὰ παρὰ τὴν πολιτείαν ἰσχύει», καὶ «ἐπεὶ δὲ ἡμεῖς οὐκ ἐκ τῶν Ῥωμαϊκῶν ἀξόνων τὸν νόμον ἀνέγνωμεν, ἵνα καὶ ἀκόντων ἂν ἰσχύῃ, ἀλλ' ἀνδρός ἐστι φιλοσόφου καὶ παλαιοῦ, *πειθώ τινα δεῖ προσεῖναι* καὶ γενέσθαι νόμον τὸν λόγον» (σ. 60 ΑΒ). Ἔτι δὲ καὶ 20. Ἡ *«πειθὼ τοῦ λέγοντος»* καὶ τὸ *«πειθώ τινα δεῖ προσεῖναι»* ἀναφέρονται εἰς τὸν Πλάτωνα ἢ τὸν παρὰ τῷ Πλάτωνι Σωκράτη (*«ἀλλ' ἀνδρός ἐστι φιλοσόφου καὶ παλαιοῦ»*) Γοργ. σ. 453 Α «λέγεις ὅτι *πειθοῦς δημιουργός ἐστιν ἡ ῥητορικὴ (τέχνη)*», καὶ Β *«τὴν ἀπὸ τῆς ῥητορικῆς πειθώ»*, κτλ. Ἐν Βίῳ 161 πρὸς τοῖς ἄλλοις λέγεται «εἰ γάρ ἐστιν *ἡ ῥητορικὴ δύναμις τοῦ πιθανῶς λέγειν*, τίς μᾶλλον Ὁμήρου ἐν τῇ δυνάμει ταύτῃ καθέστηκεν, κτλ.»;

Ὁ Βερναρδάκης ἐν τῷ Προλόγῳ σ. XL παρέβαλε τὰ τοῦ Βίου 170, 171, 172, 173 πρὸς τὰ τοῦ Πλουτάρχου σ. 801 C κέξ., ἔνθα ἀπαντᾷ C *«ἀλλὰ τὴν ῥητορικὴν νομίσαντας μὴ δημιουργόν, ἀλλά τοι συνεργὸν εἶναι πειθοῦς, κτλ.»*, καὶ DE «ὅπου γὰρ οἱ μεγάλοι βασιλεῖς ἐκεῖνοι καὶ διογενεῖς, ὡς Ὅμηρός φησιν. . . ὅμως ἐβούλοντο 'μύθων ῥητῆρες' εἶναι καὶ οὐκ ἠμέλουν τῆς τοῦ λέγειν χάριτος

οὐδ' ἀγορέων, ἵνα τ' ἄνδρες ἀριπρεπέες τελέθουσιν,

... ἀλλὰ καὶ τὴν Καλλιόπην παρεκάλουν

ἣ δὴ βασιλεῦσιν ἅμ' αἰδοίοισιν ὀπηδεῖ

πραΰνουσα πειθοῖ καὶ καταδοῦσα τῶν δήμων τὸ αὔθαδες καὶ βίαιον κτλ.». Ἐν δὲ σ. LIII (Add. et corrig.) γράφει ὁ Βερναρδάκης τὰ ἑξῆς: «Denique codex Ambrosianus n. 34 chart. recentissimus p. 271 exhibet haec: ἐκ τῶν Πλουτάρχου εἰς τὸν Πλάτωνος Γοργίαν: ὅρος ῥητορικῆς κατὰ Γοργίαν: ῥητορική ἐστι τέχνη περὶ λόγους τὸ κῦρος ἔχουσα πειθοῦς δημιουργὸς ἐν πολιτικοῖς λόγοις περὶ παντὸς τοῦ ποταθέντος (sic; fort. προταθέντος aut προτεθέντος), πιστευτικῆς καὶ οὐ διδασκαλικῆς κτλ.». Ἀμφιβάλλω, ἂν ταῦτα ἀνήκουσιν ὄντως εἰς τὸν Πλούταρχον. Ἴσως δ' εἶνε ἐκ τῶν Ψευδοπλουταρχείων ἐπειδὴ καὶ τὰ περὶ ῥητορικῆς ὡς τέχνης κτλ. παρὰ τῷ Πλάτωνι λέγει κυρίως ὁ Σωκράτης.

Ὁ Συνέσιος ἔγραψε ῥητορικοὺς λόγους, ὧν σῴζεται ὁ Περὶ βασιλείας, ἔτι δέ τινες Ὁμιλίαι καὶ αἱ Καταστάσεις (πρβ. Σοῦδαν «ἔγραψε... καὶ λόγους βασιλικούς, πανηγυρικοὺς ἢ ἐπιδεικτικούς»). Ὁ αὐτὸς λέγει Ἐπιστ. 1 Νικάνδρῳ: «Παῖδας ἐγὼ *λόγους* ἐγεννησάμην, τοὺς μὲν ἀπὸ τῆς σεμνοτάτης φιλοσοφίας καὶ τῆς συννάου ταύτης ποιητικῆς, *τοὺς δὲ ἀπὸ τῆς πανδήμου ῥητορικῆς. κτλ.»*. Πρβ. Ὕμν. Ϛ', 32 - 33 «ἐν λαοῖς ἀγαθὰν ἄνοιγε φάμαν | *Πειθοῦς πραϋλόγου στέφων ἀώτῳ*» (πρβ. τὸ μνημονευθὲν τοῦ Πλουτάρχου «*πραΰνουσα πειθοῖ*»).

Ἐπιστ. 158, (σ. 738) «ὁ Λαέρτου παῖς, ὁ πολύμητις Ὀδυσσεύς, ὅτε τοὺς θησαυροὺς τῶν ἀνέμων ἐξ Αἰόλου λαβὼν τῆς κραναῆς Ἰθάκης ἐπέβαινε καὶ τῆς φωνῆς ἤδη τῶν πετεινῶν ἠνωτίζετο, ταῖς τῶν ἑταίρων βουλαῖς ἀποπλαγχθεὶς τῆς πατρίδος ἠλαύνετο· ἡμεῖς δὲ καὶ πετεινῶν φωνῆς καὶ κυνῶν ὑλακῆς, ἤδη δὲ καὶ τῶν φίλων αὐτῶν πλησίον γενόμενοι καὶ τῆς λαλιᾶς αὐτῶν σχεδὸν ἐπακούοντες, αὖθις ἀπονοστοῦμεν τῶν ποθουμένων κτλ.».

Συνέσ. Περὶ βασιλ. 15, σ. 14 BC «*ἀλλ'* ἐνταῦθα γενόμενος, εἰ τὸ κοινὸν τῶν λόγων εἰς τὴν παροῦσαν τῶν λόγων ὕλην καταβιβάσαιμι, τάχα ἂν οὐκ ἀπὸ σκοποῦ βάλοιμι·

τίς δ' οἶδ', εἴ κέν τοι σὺν δαίμονι θυμὸν ὀρίνω
παρειπών; ἀγαθὴ δὲ παραίφασις ἀνδρὸς ἀληθοῦς».

Οἱ στίχοι εἶνε Ὁμ. Ο 403—404, ὅπου φέρεται «*εἴ κέν οἱ*», καὶ «*παραίφασίς ἐστιν ἑταίρου*», ἀλλ' ὁ Συνέσιος ἐπίτηδες λέγων πρὸς τὸν βασιλέα Ἀρκάδιον μετέβαλε τὰς γραφάς. Πρβ. καὶ Ὅμ. Λ 792—793, ἔνθ' ἀπαντῶσιν οἱ αὐτοὶ στίχοι, μόνον ἀντὶ τοῦ «*ὀρίνω*» λέγεται «*ὀρίναις*».

Αὐτόθι 16, σ. 17 AB «... δεδίττονται ὑμᾶς ἀντιδιαβαίνοντες, καὶ μισθὸν εἰρήνης ἀξιοῦσι πράττεσθαι,

ἣν μή σύ γε δύσεαι ἀλκήν.

(Ὅμ. Ι 231, ὅπου: *εἰ μή*, ὡς ἔχει καὶ ὁ κῶδιξ Mon. C τοῦ Συνεσίου, καὶ ὡς φέρεται ἐν τῇ 118 Ἐπιστολῇ, σ. 710 Herch. τοῦ αὐτοῦ τὸ Ὁμηρικὸν τοῦτο ἡμιστίχιον).

Αὐτόθι 18, σ. 18 B «*ʽαἰεὶ δὲ λιπαροὶ κεφαλὰς καὶ καλὰ πρόσωπα*' (Ὅμ. ο 332), χρυσάσπιδες καὶ χρυσεολόγχαι, οἷς, ὅταν ποτὲ ὀφθῶσι, τὸν βασιλέα σημαινόμεθα, κτλ.».

Αὐτόθι 21. σ. 23 A «ἐκεῖνο μέντοι *γινώσκω φρονέω τε*· καὶ γὰρ ἐγγύς ἐστιν ἅπαντος *τοῦ νοῦν ἔχοντος*». Παρ' Ὁμήρῳ ρ 193 καὶ 281 λέγει ὁ Ὀδυσσεὺς «*γιγνώσκω, φρονέω*· τά γε δὴ *νοέοντι* κελεύεις».

Αὐτόθι 26, σ. 27 AB «τὸ δὲ χρῆμα τῶν πρεσβειῶν ἄλλως τε ἱερὸν καὶ δεῦρο τοῦ παντὸς ἄξιον... ταῦτα παρὰ τῶν πρεσβειῶν ἕξει δίκην θεοῦ

πάντ' ἐφορᾶν καὶ πάντ' ἐπακούειν

(Ὅμ Γ 277, ὅπου: «Ζεῦ πάτερ,... | ἠέλιός θ', ὃς πάντ' ἐφορᾷς καὶ πάντ' ἐπακούεις»)· αἷς εὐπρόσοδος ἔστω καὶ *πατὴρ ὣς ἤπιος* (δηλ. ὁ βασιλεύς), τοῦτο μὲν ἤδη καὶ γείτοσι καὶ μὴ γείτοσιν. Ὁμήρου γὰρ αὐτὸ καθάπαξ περὶ τοῦ κατ' αὐτὸν εἰρηνικοῦ βασιλέως λέγοντος ἤκουσα» (β 47, 234, ε 12, ο 152).

Συνέσ. Δίωνι 9, σ. 45 D «καὶ βιοτεύουσι χωρὶς ἀλλήλων (ἐνν. οἱ βάρβαροι), τοῦ μή τι χαρίεν ἰδεῖν ἢ ἀκοῦσαι·

οὐ γὰρ σῖτον ἔδουσ', οὐ πίνουσ' αἴθοπα οἶνον».

Ὁ στίχος εἶνε τοῦ Ὁμήρου Ε 341 καὶ λέγεται περὶ τῶν θεῶν, ὡς ἀπαντᾷ καὶ ἐν τῷ Βίῳ 112 μετὰ τοῦ ἑπομένου 342 στίχου.

Βί. 133 «(ὁ ποιητής)... *ἀεὶ γὰρ τοὺς ἀγαθοὺς ὀνομάζει θεοειδεῖς κτλ.*». Πρβ. Συνέσ. Φαλ. ἐγκ. 10, σ. 74 B «ἐμοὶ δὲ καὶ τοῖς ἐμοῖς παρείη *τουτὶ τἀγαθόν, ὅ με ποιεῖ τοῖς θεοῖς παραπλήσιον*· οὐ γὰρ ἕτεροί τινές εἰσιν ἀντὶ τῶν οὕτως ἐχόντων ἀντίθεοι, *οὐδ' οὓς μᾶλλον προσήκει θεοειδέας καὶ θεοεικέλους καλεῖν* καὶ τἆλλα πάντα τὰ τοῦ θείου κάλλους ὀνόματα».

Βί. 5 «εἰ δὲ μὴ μόνον ἀρετάς, ἀλλὰ καὶ κακίας ψυχῆς ἐν ταῖς ποιήσεσι παρίστησι... οὐ χρὴ αἰτιᾶσθαι τὸν ποιητήν. ποιητὴν γὰρ ὄντα δεῖ μιμεῖσθαι οὐ μόνον τὰ χρηστὰ ἤθη, ἀλλὰ καὶ τὰ φαῦλα· κτλ.». Πρὸς ταῦτα συμφωνοῦσι τὰ ὑπὸ τοῦ Συνεσίου εἰρημένα Φαλ. ἐγκ. 20, σ. 83 A «οὐ γάρ, ὅ τι ἂν Ὅμηρος ὀνομάσῃ, τοῦτο τῆς φύσεώς ἐστι τῶν ἐπαινετῶν».

Βί. 152 «ἔστι δὲ τῆς αὐτῆς ἰδέας τῶν ἀποφθεγμάτων καὶ ἡ καλουμένη γνώμη, ἥπερ ἐστὶν ἀπόφασις καθολικὴ περὶ τῶν κατὰ τὸν βίον *λόγῳ συντόμῳ*, καὶ τούτῳ δὴ χρησαμένων πάντων ποιητῶν καὶ φιλοσόφων καὶ

λογογράφων καὶ γνωμικῶς τινα ἀποφαίνεσθαι ἐπιτηδευσάντων, πρῶτος Ὅμηρος πολλὰς καὶ ἀγαθὰς γνώμας ἐξήνεγκε δι' ὅλης τῆς ποιήσεως· κτλ.».

Παραπλήσια λέγει ὁ Συνέσιος περὶ παροιμίας Φαλ. ἐγκ. 22, σ. 85 AB «εἰ δὲ καὶ ἡ παροιμία σοφόν· πῶς δ' οὐχὶ σοφόν, περὶ ὧν Ἀριστοτέλης φησὶν ὅτι παλαιᾶς εἰσι φιλοσοφίας ἐν ταῖς μεγίσταις ἀνθρώπων φθοραῖς ἀπολομένης ἐγκαταλείμματα, περισωθέντα *διὰ συντομίαν καὶ δεξιότητα; παροιμία δήπου καὶ τοῦτο καὶ λόγος ἔχων ἀξίωμα τῆς, ὅθεν κατηνέχθη, φιλοσοφίας τὴν ἀρχαιότητα*, κτλ.». Ἴδ. τὸ χωρίον τοῦ Συνεσίου ἐν τῷ προλόγῳ τοῦ πρώτου τόμου τοῦ Corp. paroem. graecorum.

Τὰ ἐν τῷ Βίῳ 8 κἑξ. λεγόμενα περὶ τῆς ἐγκαταμείξεως τῶν «ἀπὸ πάσης διαλέκτου τῶν Ἑλληνίδων» χαρακτήρων ἐν τοῖς Ὁμηρικοῖς ποιήμασι δὲν εἶνε βεβαίως κατὰ πάντα ὀρθά. Παρατίθεμαι δ' ὅμως τινὰ τούτων, ἵνα συνάψω μετὰ τῶν φερομένων παρὰ τῷ Συνεσίῳ. Ἐν τῷ 9 κεφαλαίῳ ὁ λόγος εἶνε περὶ τῆς Δωρικῆς διαλέκτου, ἐνταῦθα δὲ πρὸς τοῖς ἄλλοις ἀπαντῶσι καὶ ταῦτα «ὁμοίως δὲ... λέγει (Ὅμηρος) καὶ τὸ *τρέμειν τρεῖν*, καὶ τὸ *τιμῶ τίω*. τῶν αὐτῶν δ' ἐστὶ καὶ τὸ ὑπερβιβάζειν τὰ στοιχεῖα, ὡς ἐν τῷ *κάρτιστοι* ἀντὶ τοῦ *κράτιστοι*». Ἐν τοῖς Ὕμνοις τοῦ Συνεσίου, οἵτινες εἶνε πεποιημένοι ἐν Δωρικῇ διαλέκτῳ, ἀπαντῶσί τινα τούτων, οἷον Ὕμνῳ Θ', 32 «ἄσπετα | *τρέσεν* ἔθνεα δαιμόνων», Ὕμνῳ Α', 125 «καταλάμψει μὲν *ἀταρποὺς*» (ἀντὶ τοῦ *ἀτραπούς*).

Βί. 12 «μάλιστα δὲ τῇ Ἀτθίδι διαλέκτῳ κέχρηται· καὶ γὰρ ἐπίμεικτος ἦν... ἔστι δὲ καὶ τῶν δυϊκῶν χρῆσις τῆς συνηθείας καὶ Ὅμηρος χρῆται συνεχῶς· καὶ τὸ τοῖς θηλυκοῖς ἀρσενικὰ ἄρθρα ἢ μετοχὰς ἢ ἐπίθετα συντάσσειν, ὡς *τὼ χεῖρε τὼ γυναῖκε*· κτλ.».

Τὸν δυϊκὸν ἀριθμὸν «*τὼ χεῖρε*», ἔχει ὁ Συνέσιος ἐν Ἐπιστ. 121, (σ. 711), καὶ Καταστ. Β', 5, σ. 303 Β.

Βί. 18 «*κατάχρησις* μὲν δή, ἥπερ ἀπὸ τοῦ κυρίως δηλουμένου μεταφέρει τὴν χρῆσιν ἐφ' ἕτερον οὐκ ἔχον ὄνομα κύριον, ἔστι παρὰ τῷ ποιητῇ, ὅταν λέγῃ *σειρὴν χρυσείην* (Θ 19)· σειρὰ γὰρ κυρίως ἐπὶ τοῦ σχοινίου τάσσεται. καὶ ὅταν εἴπῃ *αἰγείην κυνέην* (ω 231)· ἡ μὲν γὰρ περικεφαλαία κέκληται *κυνέη* παρ' αὐτῷ, ἐπεὶ ἐκ δέρματος κυνὸς γίνεσθαι αὐτὴν ἔθος ἦν· ἐνταῦθα δὲ καὶ τὴν ἐξ αἰγὸς δέρματος γινομένην κυνέην καλεῖ». Πρβ. Ἀπ. Σοφ. 105,18 «κυρίως ἡ περικεφαλαία ἡ ἐκ κυνείων δερμάτων, *καταχρηστικῶς* δὲ ἡ ἐξ ἄλλων κτλ.», Ἐτ. Μ. 545, 37, Εὐστάθ. 421, 6, κλπ. Ἴδ. *Ebeling* Lex. hom. λ. κυνέη, ἔνθα ἐλλείπουσι τὰ ἐν τῷ Βίῳ φερόμενα, ὡς καὶ ἡ μνεία τῆς γραφῆς «*αἰγείην κυνέην*» ἐν ω 231 (ὅπου διάφορος γραφὴ *ἀργείην*).

Ὡς πρὸς τὴν παρ' Ὁμήρῳ *σειρήν*, περὶ ἧς λέγει ὁ Βίος, ἔχω νὰ παρατηρήσω, ὅτι παρὰ τῷ Συνεσίῳ φέρεται Ὕμνῳ Γ', 285—290 «ἐφέπουσι σοφοί, | ἀμφιβατῆρες | οἱ περὶ κλεινοὺς οἰηκοφόρους· | οὓς *ἀγγελικὰ* | *προχέει σειρὰ* | κτλ.». Ἐν δὲ Ὕμνῳ Δ', 190—192 λέγει ὁ Συνέσιος πρὸς τὸν θεὸν «*ἀλαὸν* ψυχᾶς | βλάστημα τεᾶς | *κρέμαται σειρᾶς*», ἔχων πρὸ ὀφθαλμῶν τὸν Ὅμηρον Θ 19—20, παρ' ᾧ κεῖται «*σειρὴν χρυσείην* ἐξ οὐρανόθεν *κρεμάσαντες* | πάντες δ' *ἐξάπτεσθε* θεοὶ πᾶσαί τε θέαιναι». Καταφανὴς δέ, ὡς νομίζω, εἶνε ἡ συνάφεια τοῦ Ὁμηρικοῦ χωρίου, ἐν ᾧ εἶνε τὸ «σειρὴν χρυσείην», μετὰ τοῦ χωρίου τοῦ Δ' ὕμνου τοῦ Συνεσίου καὶ τοῦ παραδείγματος τῆς καταχρήσεως ἐν τῷ Βίῳ 18, ἥτις συνάφεια μαρτυρεῖ, ὅτι ὁ Συνέσιος εἶνε συγγραφεὺς τοῦ Βίου.

Ἄλλην τινὰ συνάφειαν τῶν φερομένων ἐν τῷ Βίῳ μετὰ τῶν ἀπαντώντων παρὰ τῷ Συνεσίῳ εὑρίσκω τὴν ἑξῆς. Ἐν Βίῳ 22 λέγεται «ἄλλος τρόπος ἡ συνεκδοχὴ λεγομένη ἀπὸ τοῦ κυρίως σημαινομένου ἕτερόν τι τῶν ὑπὸ τὸ αὐτὸ γένος ὄντων παριστᾶσα». Ἐνταῦθα πρὸς τοῖς ἄλλοις ὑπάρχουσι καὶ τάδε τὰ παραδείγματα «ἐκδεχόμεθα γάρ... ἢ ἀπὸ μέρους τὸ ὅλον, οἷον 'τοίηνδ' αὖ κεφαλὴν ποθέω'· ἀπὸ γὰρ τῆς κεφαλῆς τὸν ἄνδρα σημαίνει... ἀπὸ δὲ τῶν πολλῶν τὸ ἕν, οἷον 'στήθεά θ' ἱμερόεντα', τουτέστι τὸ στῆθος».

Παρὰ τῷ Ὁμήρῳ φέρεται α 343 «*τοίην γὰρ κεφαλὴν ποθέω* μεμνημένη αἰεί» (πρβ. λ 549 «*τοίην γὰρ κεφαλὴν* ἕνεκ' αὐτῶν γαῖα κατέσχεν»), ἀλλ' ἐν τῷ Βίῳ ἀπαντᾷ μετὰ διαφόρου γραφῆς «*τοίηνδ' αὖ* κεφαλὴν ποθέω» ὡς παράδειγμα τῆς δηλώσεως τοῦ ἀνδρὸς ἀπὸ τῆς κεφαλῆς.

Ὁ Συνέσιος ποιεῖται χρῆσιν τῆς λέξεως *κεφαλὴ* ἐφ' ὁμοίας ἐννοίας, οἷον Ἐπιστ. 37, (σ. 654) «ἀλλά σου, τῆς ἱερᾶς κεφαλῆς, ἀπεῖναι», Ἐπιστ. 56, (σ. 663) «ἀδικεῖς με, ὦ θεία καὶ ἱερὰ κεφαλή», Ἐπιστ. 96, (σ. 696) «ἐκοινωσάμην ἄν σοι, τῇ πάντων φιλτάτῃ μοι κεφαλῇ», Ἐπιστ. 98, (σ. 697) «προσδοκῶ τὴν Ἀλεξάνδρειαν ἔχουσαν ἔτι τὴν φίλην κεφαλὴν ὄψεσθαι», Ἐπιστ. 103, (σ. 701) «ὑπὸ σοῦ, καὶ ταῦτα τῆς φιλτάτης μοι κεφαλῆς», Ἐπιστ. 123, (σ. 719) «ἐκομισάμην ἐπιστολὴν τὸ σὸν τῆς ἱερᾶς κεφαλῆς ἐπιγεγραμμένην ὄνομα », κλπ. Σημειωτέον δέ, ὅτι ἐν τοῖς ἔμπροσθεν ἐγένετο λόγος περὶ τῆς 123 (σ. 713) Ἐπιστολῆς, ἐν ᾗ μνημονεύει ὁ Συνέσιος τοὺς Ὁμηρικοὺς στίχους Χ 389—390 «εἰ δὲ θανόντων περ καταλήθοντ' εἰν Ἀίδαο, | αὐτὰρ ἐγὼ καὶ κεῖθι φίλου μεμνήσομ' ἑταίρου», καὶ ἐπιφέρει «Ὁμήρῳ μὲν ἐποιήθησαν οἱ στίχοι, ὁ δὲ νοῦς αὐτῶν οὐκ οἶδα, εἰ *Ἀχιλλεῖ περὶ Πατρόκλου* μᾶλλον ἄξιος εἰρῆσθαι ἢ ἐμοὶ περὶ σοῦ, *τῆς φιλτάτης τε καὶ εὐεργέτιδος κεφαλῆς*». Πρὸς δὲ τὰ τελευταῖα ταῦτα παραβλητέον εἶνε καὶ ὅπερ λέγει ὁ Ἀχιλλεὺς παρ' Ὁμήρῳ Σ 114—115 «νῦν δ' εἶμ', ὄφρα *φίλης κεφαλῆς* ὀλετῆρα κιχείω | Ἕκτορα». Διὰ τοῦ *φίλης κεφαλῆς ὀλετῆρα* νοεῖται φίλου Πατρόκλου ὀλετῆρα, ὁ δὲ Συνέσιος ἔχων καὶ ταῦτα πρὸ ὀφθαλμῶν προσέθηκεν εἰς τοὺς μνημονευθέντας δύο στίχους, οὓς λέγει παρὰ τῷ ποιητῇ ὁ Ἀχιλλεὺς περὶ τοῦ Πατρόκλου,

καὶ τὰ ἑπόμενα. Προσθετέον δ' εἰς ταῦτα, ὅτι ὁ Συνέσιος λέγει Ἐπιστ. 98 «φίλην κεφαλήν», καὶ Ἐπιστ. 143, (σ. 727) «ὦ φίλη κεφαλή», ὡς καὶ ὁ Ὅμηρος Σ 114 «φίλης κεφαλῆς» καὶ Θ 281 «Τεῦκρε, φίλη κεφαλή».

Κατὰ ταῦτα ὁ Συνέσιος ἔχει καὶ ἐν τῷ Βίῳ παράδειγμα συνεκδοχῆς, καθ' ἣν ἐκδεχόμεθα *ἀπὸ μέρους τὸ ὅλον*, τὸ «τοιήνδ' αὖ κεφαλὴν ποθέω». Πρβ. Εὐστάθ. 713,2 (εἰς Θ 281) «*τὸν ὅλον* Τεῦκρον ἐδήλωσεν *ἀπὸ τοῦ κυριωτάτου μέρους*».

Πρὸς δὲ τὸ παράδειγμα συνεκδοχῆς ἐν τῷ Βίῳ («ἀπὸ δὲ τῶν πολλῶν τὸ ἕν») «*στήθεα ἱμερόεντα*» (Ὅμ. Γ 397) παραβάλλω τὸ τοῦ Συνεσίου Ὕμνῳ Α', 28 «πολύυμνος δέ τις εἴη | ... *ἀμαρύγμασιν προσώπων*».

Καθόλου δὲ περὶ συνεκδοχῆς μετά τινων παραδειγμάτων καὶ ἐκ τῶν φερομένων ἐν τῷ Βίῳ ἴδ. καὶ Τρύφ. Rh. Gr. III, σ. 196 Spr., Ἀνών. αὐτόθι σ. 209, Γρηγ. Κορ. αὐτόθι σ. 219, Κοκόνδρ. αὐτόθι σ. 236—237, Χοιροβ. αὐτόθι σ. 248.

Ἐγένετο ἤδη λόγος ἐν τοῖς ἔμπροσθεν περὶ διαφόρων τινῶν γραφῶν, αἵτινες ἀπαντῶσιν ἐν στίχοις Ὁμηρικοῖς μνημονευομένοις ὑπὸ τοῦ Συνεσίου. Περὶ τοιούτων τινῶν γραφῶν, ἔτι δὲ καὶ σημασιῶν λέξεων Ὁμηρικῶν φερομένων ἐν τοῖς Ὕμνοις τοῦ Συνεσίου εἶπέ τινα ὁ Wilamowitz ἐν τῇ διατριβῇ αὐτοῦ Die Hymnen des Proklos und Synesios ἐν Sitzungsber. der kön. Preuss. Akad. der Wissenschaften 1907, σ. 291—292, ἅτινα νομίζομεν καλὸν νὰ μεταγράψωμεν: «Von den gelehrten Reminiszenzen der Sprache ein Paar Proben. ζείδωροι πνοαὶ 3,303, ζείδωρος αἴγλα 5,27 ist nach der herschenden Etymologie von ζῆν her gesagt, nach der schon Euripides umgekehrt βιόδωρος χθὼν Hipp. 749, aber auch Empedokles 151 ζείδωρος Ἀφροδίτη sagte. 3,335 entsetzt man sich über μάτειρα φύσις: das hat Synesios in seinem Homer Ξ 259 gelesen, wo Aristarch richtig δμήτειρα θεῶν gegen Zenodot und Aristophanes herstellte. 3,420 μέριμναι διερῶν μερόπων ergibt mit keiner der anerkannten Bedeutungen von διερὸς (δίυγρος, χλωρός, ἔναιμος, ζῶν) einen Sinn. διερὸς βροτὸς steht ζ 201; da hat Kallistratos δυερός, κακοπαθητικὸς geschrieben. Das passt; fraglich ist nur, ob zu ändern ist, wie ich vorziehe, oder Synesios διερὸς so deutete». Ἐν δὲ σ. 281, σημ. 2 ἔγραψεν ὁ Wilamowitz ἐν Ὕμνῳ Ε', 27 τοῦ Συνεσίου «*ἐβιώσαο καὶ νέκυν*» καὶ παρετήρησεν: «überliefert *ἐβίωσας* mit Zerstörung des Verses. Synesios kannte seinen Homer: θ 468 «σὺ γάρ μ' *ἐβιώσαο* κούρη». Ἀλλ' ἤδη πρὸ τοῦ Wilamowitz προέτεινε τὴν μεταβολὴν τοῦ *ἐβίωσας* εἰς τὸ Ὁμηρικὸν *ἐβιώσαο* ὁ Christ.

Περὶ ἄλλης διαφόρου γραφῆς παρ' Ὁμήρῳ φερομένης παρὰ τῷ Συνεσίῳ ἔγραψα ἐν τῇ ἐργασίᾳ μου Ποιήμ. Συνεσίου τοῦ Κυρηναίου, Μέρ. Α', σ. 337—338. Ὁ Συνέσιος Φαλ. ἐγκ. 3 σ. 64C—65D μνημονεύει, ὡς

ἐλέχθη, περιληπτικῶς τὰ ὑπὸ Δίωνος τοῦ Χρυσοστόμου γεγραμμένα ἐν τῷ Κόμης ἐγκωμίῳ. Φέρονται δὲ πρὸς τοῖς ἄλλοις αὐτόθι καὶ τὸ «*ξανθῆς δὲ κόμης* ἕλε Πηλείωνα» ἐκ τοῦ Ὁμήρου Α 197 καὶ τὸ «*κυάνεαι* δ' ἐγένοντο *ἔθειραι*» ἐκ τοῦ αὐτοῦ π 176, ὅπου πρότερον μὲν ἐφέρετο ἡ γραφὴ «*ἐθειράδες*», ἔπειτα δ' ἡ γραφὴ «*γενειάδες*», ὡς παρετήρησεν ὁ Krabinger ἐν τῇ ἐκδόσει τοῦ Συνεσίου τόμ. Α', σ. 183. Δὲν εἶνε δὲ βέβαιον, ἂν ὁ Συνέσιος αὐτὸς ἔγραψεν «*ἔθειραι*» ἐν τῷ Ὁμηρικῷ στίχῳ ἢ εὗρε τὴν γραφὴν ταύτην παρὰ Δίωνι τῷ Χρυσοστόμῳ. Ἐπειδὴ δ' ἐν τῷ ἐπιγράμματι Ἀνθ. Παλ. Ε', 26 (25) φέρεται «Εἴτε σε *κυανέῃσιν* ἀποστίλβουσαν *ἐθείραις* | εἴτε πάλιν *ξανθαῖς* εἶδον, ἄνασσα, *κόμαις* | κτλ.», εἴκασα, ὅτι τὸ *ἀδέσποτον* τοῦτο κατὰ τὴν Παλατίνην Ἀνθολογίαν ἢ *ἄδηλον* κατὰ τὴν Πλανούδειον ἐπίγραμμα ἐποιήθη ὑπὸ τοῦ Συνεσίου, παρ' ᾧ, ὡς εἶπον, ἀπαντᾷ ἐν τῷ Φαλάκρας ἐγκωμίῳ καὶ τὸ «*ξανθῆς δὲ κόμης κτλ.*» καὶ τὸ «*κυάνεαι... ἔθειραι*».

Βί. 145 «ἔχεται δὲ τῆς αὐτῆς θεωρίας καὶ ἀριθμητικὴ καὶ μουσική, ἃς καὶ Πυθαγόρας διαφερόντως ἐτίμησεν. ἴδωμεν οὖν, εἰ καὶ τούτων ἐστὶ παρὰ τῷ ποιητῇ λόγος· ἀλλὰ μὴν πλεῖστος... ὁ γὰρ Πυθαγόρας τοὺς ἀριθμοὺς μεγίστην δύναμιν ἔχειν ἡγούμενος καὶ πάντα εἰς ἀριθμοὺς ἀναφέρων, τῶν τε ἄστρων τὰς περιόδους καὶ τῶν ζῴων τὰς γενέσεις, δύο τὰς ἀνωτάτω ἀρχὰς ἐλάμβανε, τὴν μὲν ὡρισμένην μονάδα, τὴν δ' ἀόριστον δυάδα καλῶν· τὴν μὲν ἀγαθῶν, τὴν δὲ κακῶν οὖσαν ἀρχήν· ἡ μὲν γὰρ τῆς μονάδος φύσις ἐγγενομένη τῷ μὲν περιέχοντι εὐκρασίαν, ψυχαῖς δ' ἀρετήν, σώμασι δ' ὑγίειαν, πόλεσι δὲ καὶ οἴκοις εἰρήνην καὶ ὁμόνοιαν παρέσχε· πᾶν γὰρ ἀγαθὸν συμφωνίας οἰκεῖόν ἐστιν. ἡ δὲ τῆς δυάδος πᾶν τοὐναντίον, ἀέρι χειμῶνα... πᾶν γὰρ κακὸν ἐκ διαστάσεως καὶ διαφορᾶς γίνεται. ὅθεν καὶ τῶν ἐφεξῆς ἀριθμῶν τὸν μὲν ἄρτιον ἐνδεᾶ καὶ ἀτελῆ, τὸν δὲ περισσὸν πλήρη τε καὶ τέλειον ἀπέφηνεν... καὶ Ὅμηρος τοίνυν τήν τε τοῦ ἑνὸς φύσιν ἐν τῇ τοῦ ἀγαθοῦ μοίρᾳ καὶ τὴν τῆς δυάδος ἐν τῇ ἐναντίᾳ τιθεὶς φαίνεται πολλάκις, ἐνηέα τὸν ἀγαθὸν λέγων πολλάκις καὶ ἐνηείην τὴν τοιαύτην διάθεσιν, δύην δὲ τὴν κάκωσιν· καὶ ὅτι 'οὐκ ἀγαθὸν πολυκοιρανίη· εἷς κοίρανος ἔστω' (Β 204) καὶ 'μήτ' ἐν πολέμοις δίχα βάζειν... καὶ ἐπίφρονι βουλῇ' (γ 127—128). ἀεὶ δὲ τῷ περισσῷ ἀριθμῷ χρῆται ὡς κρείσσονι· καὶ γὰρ τὸν σύμπαντα κόσμον πέντε μοίρας ἔχοντα ποιῶν, τὰς τρεῖς τούτων οὔσας μέσας διαιρεῖ

τριχθὰ δὲ πάντα δέδασται, ἕκαστος δ' ἔμμορε τιμῆς

(Ο 189) διὸ καὶ Ἀριστοτέλης πέντε εἶναι τὰ στοιχεῖα ἐνόμισεν... (Ὅμηρος) καὶ ἐν πολλοῖς τῷ τῶν τριῶν καὶ πέντε καὶ ἑπτὰ ἀριθμῷ χρῆται, μάλιστα δὲ τῷ τῶν ἐννέα (παρατίθενται οἱ στίχοι Η 161, λ 311—312, Α 53, Ζ 174) τί δήποτ' οὖν ἐστιν ὁ τῶν ἐννέα ἀριθμὸς τελειότατος; ὅτι

ἐστὶν ἀπὸ τοῦ πρώτου περισσοῦ τετράγωνος καὶ περισσάκις περισσός, εἰς τρεῖς διαιρούμενος τριάδας, ὧν ἑκάστη πάλιν εἰς τρεῖς μονάδας διαιρεῖται».

Ὁ Βερναρδάκης ἐν τῷ προλόγῳ σ. X—XV διαλαμβάνει περὶ τῶν ἀριθμῶν καὶ παραβάλλει Στοβ. I 1,10 πρὸς τὸ 145 κεφάλαιον τοῦ Βίου (κατὰ τὸν Diels, τὸν Wachsmuth κλπ.) περὶ τοῦ δόγματος τοῦ Πυθαγόρου. Ἔπειτα ποιεῖται λόγον περὶ τῶν λεγομένων ὑπὸ τοῦ Πλουτάρχου σ. 388 A κἑξ. καὶ σ. 228 C καὶ σ. 264 A περὶ τοῦ ἀρτίου καὶ τοῦ περιττοῦ ἀριθμοῦ, παραβάλλει «Les Scolies Genevoises» Tom. II, p. 15, 21, καὶ παρατίθεται τὰ χωρία τοῦ Πλουτάρχου σ. 354 F «δοκῶ δ' ἔγωγε καὶ τὸ τὴν μονάδα τοὺς ἄνδρας ὀνομάζειν Ἀπόλλωνα καὶ τὴν δυάδα Ἄρτεμιν, Ἀθηνᾶν δὲ τὴν ἑβδομάδα, Ποσειδῶνα δὲ τὸν πρῶτον κύβον, ἐοικέναι τοῖς ἐπὶ τῶν ἱερῶν ἱδρυμένοις κτλ.», καὶ σ. 381 F «οἱ δὲ Πυθαγόρειοι καὶ ἀριθμοὺς καὶ σχήματα θεῶν ἐκόσμησαν προσηγορίαις. κτλ.». Μετὰ δὲ ταῦτα λέγει «De septenario numero (ἑβδομὰς) cf. p. 738 D.1029 E.F. Vit. Lycurg. c. 5 fin. De octonario cf. p. 354 F. 738 F (mea in edit.). Vit. Thes. c. 36 fin. Denique de senario cf. p. 1018 C. Quae statim de numero binario et de unitate dicuntur cf. cum p. 370 E. 428 F.». Ὁ Βερναρδάκης δὲν παρέβαλε τὰ λεγόμενα ὑπὸ Ἰωάννου τοῦ Λυδοῦ Περὶ μηνῶν Β', 4 κἑξ. (σ. 21 κἑξ. Wünsch), περὶ ὧν θὰ εἴπω τινὰ ἐν τοῖς ἑξῆς.

Ἐν σ. XIV—XV ὁ Βερναρδάκης παραβάλλει τὰ τοῦ Βίου 145 πρὸς τὸν Πλούταρχον σ. 290 C, καὶ σ. 744 A (περὶ τῆς ἐννεάδος).

Ἴδωμεν νῦν πῶς ἔχουσι τὰ τῶν ἀριθμῶν παρὰ τῷ Συνεσίῳ. Περὶ τῆς μονάδος φέρεται παρ' αὐτῷ Ὕμνῳ Β', 69 κἑξ. «μέγα χαῖρε, ῥίζα κόσμου, | μέγα χαῖρε, κέντρον ὄντων, | μονὰς ἀμβρότων ἀριθμῶν | προανουσίων ἀνάκτων» (περὶ τοῦ θεοῦ), ὡσαύτως Ὕμνῳ Γ', 174 κἑξ. «μονὰς εἶ μονάδων, | ἀριθμῶν ἀριθμός, μονὰς ἠδ' ἀριθμὸς | ... ἓν καὶ πάντα, | ἓν διὰ πάντων | ἕν τε πρὸ πάντων, | σπέρμα τὸ πάντων, | κτλ.». Πρβ. Ὕμν. Β', 33 κἑξ. «*μία παγά, μία ῥίζα* | *ἀγαθῶν ἀνέσχεν ὄλβον* | κτλ.», ὅπερ χωρίον εἶνε παραβλητέον πρὸς τὸ τοῦ Βίου 145 «δύο τὰς ἀνωτάτω ἀρχὰς ἐλάμβανε (ὁ Πυθαγόρας), *τὴν μὲν ὡρισμένην μονάδα*, τὴν δ' ἀόριστον δυάδα καλῶν· *τὴν μὲν τῶν ἀγαθῶν*, τὴν δὲ τῶν κακῶν *οὖσαν ἀρχήν*». Ὁ Πλούταρχος λέγει Περὶ Ἴσ. καὶ Ὀσίρ. σ. 370 E «οἱ μὲν Πυθαγορικοὶ διὰ πλειόνων ὀνομάτων *κατηγοροῦσι τοῦ μὲν ἀγαθοῦ τὸ ἕν*, τὸ πεπερασμένον, *τὸ μένον* κτλ.». Ὁμοίως ἀπαντᾷ παρὰ τῷ Συνεσίῳ Ὕμνῳ Δ', 118 «*μονάς, ἅ γε μένεις*» (ἴδ. τὸ ὅλον χωρίον κατωτέρω)· πρβ. καὶ Λυδὸν Περὶ μηνῶν Β', 6, σ. 23 Wünsch «*ὅτι ἡ μονὰς οὕτως εἴρηται παρὰ τὸ μένειν ἐφ' ἑαυτῆς*». Ὁ λόγος τοῦ θεοῦ εἶνε θεός, ὃν ἐγέννησεν ἡ μονὰς κατὰ τὸν αὐτὸν Συνέσιον Ὕμνῳ Δ', 141 κἑξ. «*μονὰς ἄρρητος,* | *σπέρμα τὸ πάντων* | *σπέρμα σε πάντων* | *ἐσπέρμηνεν*».

Περὶ τῆς μονάδος καὶ τῆς τριάδος λέγει ὁ Συνέσιος Ὕμνῳ Α', 57 κἑξ. «θεός... *ἑνοτήτων ἑνὰς ἁγνή,* | *μονάδων μονάς τε πρώτη,* | ἁπλότητας ἀκροτήτων | ἑνώσασα καὶ τεκοῦσα | ... ὅθεν αὐτὴ προθοροῦσα | ... *μονὰς ἄρρητα χυθεῖσα* | *τρικόρυμβον ἔσχεν ἀλκάν*», καὶ Ὕμνῳ Β', 25 κἑξ. «*μία παγά, μία ῥίζα* | *τριφαὴς ἔλαμψε μορφά*· κτλ.», καὶ Ὕμνῳ Δ', 117 κἑξ. «*μονὰς εἶ τριὰς ὤν,* | *μονάς, ἅ γε μένεις,* | *καὶ τριὰς εἶ δή*». Παρὰ τῷ Λυδῷ Περὶ μηνῶν Β', 8, σ. 27 W. φέρεται «ἰστέον τοίνυν, ὅτι τρεῖς τριάδας ὁ Τίμαιος παραδίδωσι, *καὶ μάρτυς ὁ Πρόκλος ἐν ὑποτυπώσει τῆς Πλάτωνος φιλοσοφίας φάσκων*, ὅτι ἡ τῶν νοητῶν ἀκρότης, *τριὰς οὖσα νοητή*, καὶ μονάς ἐστιν· ἑνὰς γὰρ τυγχάνειν δύναται, ἐν ἑαυτῇ τὴν πασῶν δυνάμεων αἰτίαν ἔχουσα καὶ οὐσίαν, ὥς φησι Παρμενίδης (πρβ. Πλάτ. Παρμεν. σ. 145).

Περὶ δὲ τῆς τριττύος καὶ τῆς τετρακτύος λέγει ὁ Συνέσιος Ἐπιστ. 143, σ. 728 Herch. «ὡς ἐμοί γε ἐκτὸς *τῆς τριττύος* ὑμῶν οὐδέν ἐστιν ἀνθρώπινον τίμιον. προσκείμενος δὲ καὶ αὐτὸς τάχα συμπληρῶ *τετρακτὺν* ἱερᾶς φιλίας· *ἀλλ' εὐφημείσθω τῆς ἐν ἀρχαῖς ὁμωνύμου τετρακτύος ἡ φύσις*». Τοῦτο δὲ τὸ χωρίον πρέπει νὰ παραβληθῇ πρὸς τὰ τοῦ Βίου 145 «*ἡ μὲν γὰρ τῆς μονάδος φύσις*» καὶ «Ὅμηρος τοίνυν *τήν τε τοῦ ἑνὸς φύσιν* κτλ.».

Ἐν τῷ Βίῳ 145 ἀπαντᾷ, ὡς εἴδομεν ἐν τοῖς ἔμπροσθεν, «καὶ γὰρ τὸν σύμπαντα κόσμον πέντε μοίρας ἔχοντα ποιῶν (Ὅμηρος), τὰς τρεῖς τούτων οὔσας μέσας διαιρεῖ

τριχθὰ δὲ πάντα δέδασται, ἕκαστος δ' ἔμμορε τιμῆς

(Ο 189). Ἄξιον μνείας εἶνε τὸ χωρίον τοῦ Λυδοῦ Περὶ μηνῶν Β', 8, σ. 25 W. «μεγίστη δὲ ἡ τῆς τριάδος καὶ κατ' αἴσθησιν δύναμις... καὶ οὐχ ἁπλῶς εἴρηται

τριχθὰ δὲ πάντα δέδασται,

τριῶν ὄντων καὶ αὐτῶν τῶν οὐρανίων σωμάτων, τοῦ τε αἰθερώδους ἀστρώδους τε καὶ λιθώδους. κτλ.» (περὶ τριάδος). Παρὰ τῷ Συνεσίῳ φέρεται Ὕμνῳ Δ', 146 κἑξ. «... *φύσις ὑπάτα,* | *μεσάτα* | *νεάτα τε...*», καὶ Ὕμνῳ Β', 9 κἑξ. «*πολυκύμονος μὲν ὕλας* | *ἐκάλυψε νῶτον αἰθὴρ* | *πυρὸς ἐμβεβὼς ἀώτῳ*».

Ἡ ἀλληγορικὴ ἑρμηνεία τοῦ Πρωτέως ἀπαντᾷ παρὰ τῷ Συνεσίῳ Δίωνι 8, σ. 44 C «οὐδὲ γὰρ ὁ Μενέλαος ἠγνόησε τὸν ὄντως Πρωτέα· Ἕλλην γὰρ ἀνὴρ ἦν καὶ τοῦ Διὸς κηδεστὴς ἄξιος... *τὸ γὰρ πῦρ καὶ τὸ δένδρον καὶ τὸ θηρίον λόγοι τινὲς ἦσαν περὶ ζῴων τε καὶ φυτῶν, ἀλλὰ καὶ περὶ τῶν πρώτων στοιχείων,* <ἐξ> ὧν σύγκειται τὰ γινόμενα. ὁ δὲ οὐδὲ ταῦτα ἠγάπησεν, ἀλλ' ἐνδοτέρω φύσεως ἠξίου χωρεῖν». Πρβ. καὶ σ. 44 A «ἄγαμαι δὲ ἐγὼ καὶ τὸν Πρωτέα τὸν Φάριον, εἰ σοφὸς ὢν τὰ μεγάλα, σο-

φιστικήν τινα θαυματολογίαν προυβέβλητο, καὶ παντοδαπῶς τοῖς ἐντυγχάνουσι συνεμείγνυτο (δ. γ. συνεγ(γνετο)· ᾤχοντο γὰρ ἂν τὴν περὶ αὐτὸν τραγῳδίαν τεθαυμακότες, ὡς μὴ ἐπιζητῆσαι ἀλήθειαν περὶ ὧν πραγματεύοιντο», Ἐπιστ. 137 (σ. 723 Herch.) «καὶ τῆς σοφῆς τοῦ Πρωτέως ἐπελαθόμην τέχνης—οὐ γὰρ ἄλλη τις ἦν ἢ συνεῖναι τοῖς ἀνθρώποις οὐ θείως, ἀλλὰ πολιτικῶς». Πρβ. Ὀρφ. Ὕμν. 25 περὶ Πρωτέως «πρωτογενῆ, πάσης φύσεως ἀρχὰς ὃς ἔφηνεν, | ὕλην ἀλλάσσων ἱερὴν ἰδέαις πολυμόρφοις, | πάντιμος, πολύβουλος, ἐπιστάμενος τά τ' ἐόντα | ὅσσα τε πρόσθεν ἔην ὅσα τ' ἔσσεται ὕστερον αὖτις· | πάντα γὰρ ἐν Πρωτεῖ πρώτη φύσις ἐγκατέθηκεν». Πρὸς δὲ τὴν ῥῆσιν τοῦ Συνεσίου «τὸν Πρωτέα... *εἶ σοφὸς ὤν... σοφιστικήν τινα θαυματολογίαν* προυβέβλητο» πρβ. Πλάτ. Εὐθυδ. σ. 288 Β «ἀλλὰ *τὸν Πρωτέα* μιμεῖσθον τὸν Αἰγύπτιον *σοφιστήν*», Λουκ. Πλοίῳ 6 «*σοφὸς ὑπὲρ τὸν Πρωτέα*». Παρὰ τῷ Ὁμήρῳ μνημονεύεται ὁ Πρωτεὺς δ 284 κἑξ. 450 κἑξ. Φέρεται δὲ παρὰ τῷ Συνεσίῳ καὶ Ἐπιστ. 142 (σ. 726 Herch.) «τὸν μὲν Ὀδυσσέα διὰ τῆς ἐπιστολῆς ἐπέγνων,... *τὸν δὲ Πρωτέα* ἠγνόησα».

Ἡ δὲ ἀλληγορικὴ ἑρμηνεία τῶν *Σειρήνων* φέρεται παρὰ τῷ Συνεσίῳ Επιστ. 146, (σ. 729 Herch.) «ἐγὼ μὲν οὖν οὐ δι' ἄλλο τι τὰς Σειρῆνας ὑπὸ τῶν ποιητῶν ἡγοῦμαι βλασφημεῖσθαι, ἢ ὅτι τῷ μελιχρῷ τῆς φωνῆς ἀπώλλυον προσαγόμεναι τὸν πιστεύοντα· ἤκουσα δέ του τῶν σοφῶν καὶ ἀλληγοροῦντος τὸν μῦθον· Σειρῆνας γὰρ αὐτοῖς αἰνίττεσθαι τὰς ἀπολαυστικὰς ἡδονάς, αἳ τοὺς εἴξαντας καὶ καταγοητευθέντας αὐτῶν τῷ προσηνεῖ μετὰ μικρὸν ἀπολλύουσι. κτλ.». Πρβ. Θεοφύλ. Ἐπιστ. 82 (σ. 786 Herch.) «Σειρῆνας γὰρ δοκῶ τὰς ἀσχήμονας ἡδονὰς τὴν ποίησιν ἀναπλάττεσθαι. κτλ.». Ἡ ἀλληγορία τῶν Σειρήνων ὡς ἡδονῶν μνημονεύεται καὶ ἐν τοῖς Σχολίοις εἰς Ὅμηρον. Ὁ Zwicker γράφει ἐν *Pauly-Wissowa* Realenc. ἄρθρῳ Sirenen (2te Reihe, Fünfter Band, 300) τὰ ἑξῆς: «Die christlichen Schriftsteller verwenden das S.—Motiv prinzipiell in übertragener Bedeutung, um damit alle irdischen Begierden und Lüste, selbst weltliche Wissenschaften und herätische Lehren zu bezeichnen; vorgebildet durch Stellen wie Schol. Hom. Il. X 549 (S.=ἡδοναί). Lucian Nigr. 3. Heraklit. quaest. Homer. 70 p. 92, 4 Bonner Ausgabe usw.—erscheinen bei ihnen an zahllosen Stellen die S als Verführer, gegen die man sich die Ohren mit Wachs verstopfen muss, z. B. Iust. martyr. cohort. ad gentiles p. 34 B=II p. 116 Otto ...». Καλὸν θὰ ἦτο, ἂν ἐμνημονεύετο τὸ χωρίον τοῦ Συνεσίου καὶ τὸ τοῦ Θεοφυλάκτου. Ὡς δὲ εἶνε γνωστόν, αἱ Σειρῆνες ἀπαντῶσι παρὰ τῷ Ὁμήρῳ μ, 39 κἑξ., 166 κἑξ.

Ὁ Συνέσιος Ἐπιστ. 139, (σ. 724) λέγει «ἐμέ γέ τοι καὶ παρὼν μὲν ᾕρεις τε *τῇ γλυκείᾳ Σειρῆνι τῶν λόγων*».

Αὐτόθι 16. σ. 16 Α «τοιγαροῦν ἀπετελέσθητε θέαμα ποικιλώτατον καὶ πάγχρουν, ὥσπερ οἱ ταῴ, *τὴν Ὁμηρικὴν ἀρὰν* ἐφ' ἑαυτοὺς ἕλκοντες, *τὸν χιτῶνα τὸν λάϊνον*». Πρβ. Ὅμ. Γ 56—57 «... *ἦ τέ κεν ἤδη | λάϊνον ἕσσο χιτῶνα κακῶν* ἕνεχ', ὧν ἔοργας».

Αἰγ. Α', 2, σ. 91 Α «νῦν μὲν ἂν ἔδοξεν εἶναι νωθής τε καὶ *ἐτώσιον ἄχθος ἀρούρης*», Πρβ. Ὅμ. Σ 104 «ἀλλ' ἧμαι παρὰ νηυσὶν *ἐτώσιον ἄχθος ἀρούρης*».

Ἐπιστ. 101, (σ. 699 Herch.) «τὸ γὰρ εὐτυχίας εὐδαιμονίαν ἀλλάξασθαι *χρύσεα χαλκείων* ἐστί». Ἐνταῦθα γίνεται χρῆσις τοῦ παροιμιώδους ἀποβάντος μέρους τοῦ Ὁμηρικοῦ στίχου Ζ 236 «χρύσεα χαλκείων, ἑκατόμβοι' ἐννεαβοίων», ὅπερ καὶ παρὰ πολλοῖς ἄλλοις ἀπαντᾷ.

Εἰς ταῦτα δὲ πρέπει νὰ προστεθῶσι καὶ ὅσα ἄλλα Ὁμηρικὰ ἀπαντῶσιν ἐν ποιήμασιν, ἅτινα ἀπέδωκα εἰς τὸν Συνέσιον ἐν τῇ ἐργασίᾳ μου Ποιήμ. Συνεσίου τοῦ Κυρηναίου, Μέρ. πρώτῳ καὶ δευτέρῳ Ἐπετ. Ἑτ. Βυζ. Σπ. τόμ. ΙΓ', 1937 καὶ ΙΔ', 1938.

Ἐν τέλει τοῦ τελευταίου 218 κεφαλαίου τοῦ Βίου ἀναγινώσκομεν καὶ τάδε: «πῶς δ' οὐκ ἂν πᾶσαν ἀρετὴν ἀναθείημεν Ὁμήρῳ, ὅπου καὶ ὅσα αὐτὸς μὴ ἐπετήδευσε, ταῦτα οἱ ἐπιγενόμενοι ἐν τοῖς ποιήμασιν αὐτοῦ κατενόησαν· καὶ χρῶνται μέν τινες πρὸς μαντείαν τοῖς ἔπεσιν αὐτοῦ, καθάπερ τοῖς χρησμοῖς τοῦ θεοῦ· ἄλλοι δ' ἑτέρας ὑποθέσεις προθέμενοι ἁρμόζουσιν ἐπ' αὐτὰς τὰ ἔπη μετατιθέντες καὶ συνείροντες». Βεβαίως ἐν τούτοις κατατάττει καὶ ἑαυτὸν ὁ Συνέσιος.

Ἐλέχθη ἐν τοῖς ἔμπροσθεν ὅτι ὑπάρχει συμφωνία τοῦ Συνεσίου Αἰγ. Β', 6 καὶ τοῦ Πλουτάρχου Συμπ. προβλ. Ε', 9, σ. 684 Β-Ε).

Παρὰ τῷ Συνεσίῳ μετὰ τὰ μνημονευθέντα ἐν τοῖς ἔμπροσθεν «... ἐπειδὴ καὶ τῆς συκῆς—ὀπωδέστατα» φέρεται (σ. 126 B-D) «δόξειε γὰρ ἄν, ὅσον ἔχει χεῖρον ἡ φύσις τοῦ δένδρου, τοῦτο ἐν τοῖς οὐκ ἐδωδίμοις ὅλον ἐξαναλώσασα, ἀκραιφνὲς καταλιπεῖν ἐν τοῖς ἀκροδρύοις τὸ ἄριστον. ταῦτ' ἄρα γεωργῶν παῖδες· ἀνασχώμεθα γὰρ καὶ φαύλων εἰκόνων, εἰ μέλλοιμεν πλέον ποιήσειν εἰς παραδοχὴν ἀληθείας· ἐκεῖνοι τοίνυν ὑπὸ τῆς φύσεως ἴσως αὐτὸ διδαχθέντες, δύσοσμά τε εὐώδεσι καὶ γλυκέα δριμέσι παραφυτεύουσιν, ἵνα, τὸ ὅσον ἡ γῆ μοχθηρὸν ἔχει συμπεπλεγμένον, τοῦτο τῇ συγγενείᾳ πρὸς ἑαυτὰ σπῶντα μόνον ἐάσῃ καὶ ἀπειλικρινημένον ἐν ταῖς βελτίοσι ῥίζαις τὸν χυμόν τε καὶ τὸν ἀτμὸν τὸν ἀμείνονα. καὶ ἔστι τοῦτο πρασιᾶς καθαρτήριον»

Παρὰ τῷ Πλουτάρχῳ ἀπαντᾷ «Μετὰ δὲ ταῦτα περὶ τῶν συκῶν διηπορήθη, τί δήποτε πίων καὶ γλυκὺς οὕτως καρπὸς ἀπὸ δένδρου φύεται πικροτάτου· τῆς γὰρ συκῆς καὶ τὸ φύλλον διὰ τὴν τραχύτητα θρῖον ὠνόμασται, καὶ τὸ ξύλον ὀπῶδές ἐστιν, .. ὑπολαβὼν οὖν ὁ πρεσβύτης ἔφη, ὅσον ἂν ἐνῇ τῷ φυτῷ γλυκύτητος, ἅπαν τοῦτο συνθλιβόμενον εἰς τὸν

καρπὸν εἰκότως δριμὺ ποιεῖν καὶ ἄκρατον τὸ λειπόμενον· ὥσπερ γὰρ τὸ ἧπαρ... οὕτω τὴν συκῆν εἰς τὸ σῦκον ἅπαν τὸ λιπαρὸν καὶ νόστιμον ἀφιεῖσαν αὐτὴν ἄμοιρον εἶναι γλυκύτητος· ἐπεί, ὅτι γε μετέχει τινὸς εὐχυμίας τὸ ξύλον, ἐκεῖνο' ἔφη 'ποιοῦμαι σημεῖον, ὃ λέγουσιν οἱ κηπουροί· λέγουσι δὲ τοῦ πηγάνου τὸ φυόμενον ὑπ' αὐτῇ καὶ παραφυτευόμενον ἥδιον εἶναι καὶ τῷ χυμῷ μαλακώτερον, ὡς ἂν ἀπολαῦόν τινος γλυκύτητος, ᾗ κατασβέννυται τὸ ἄγαν βαρὺ καὶ κατάκορον, εἰ μὴ νὴ Δία τοὐναντίον ἡ συκῆ περισπῶσα τὴν τροφὴν ἐξαιρεῖ τὸ τῆς δριμύτητος». Πρβ. καὶ Συμπ. προβλ. Ϛ', 3 (σ. 696 F) «τὸ γὰρ φυτὸν (ἡ συκῆ) ἁπάντων *ὀπωδέστατον*, ὥστε καὶ τὸ σῦκον αὐτὸ καὶ τὸ ξύλον καὶ τὸ θρῖον ἀναπεπλῆσθαι».

Νομίζω, ὅτι ἐν παραβολῇ πρὸς τὸ δεύτερον χωρίον τοῦ Πλουτάρχου καὶ τὸ τοῦ Συνεσίου «φύλλα δὲ καὶ φλοιὸν καὶ ῥίζαν καὶ πρέμνον ἅπαντα *ὀπωδέστατα*» γραπτέον εἶνε ἐν τῷ πρώτῳ χωρίῳ τοῦ Πλουτάρχου σ. 684 B «τῆς γὰρ συκῆς καὶ τὸ φύλλον, <ὃ> διὰ τὴν τραχύτητα θρῖον ὠνόμασται, καὶ τὸ ξύλον ὀπῶδές ἐστιν». Σημειωτέον, ὅτι τὸ ὑπερθετικὸν *ὀπωδέστατος*, ὅπερ ὡς εἴδομεν ἀπαντᾷ παρὰ τῷ Πλουτάρχῳ καὶ παρὰ τῷ Συνεσίῳ, δὲν κατελέχθη, οὔτ' ἐν τῷ Θησαυρῷ τοῦ Στεφάνου οὔτ' ἐν τοῖς ἄλλοις Λεξικοῖς

Τὸ λεγόμενον ὑπὸ τοῦ Συνεσίου 'Επιστ. 95 (σ. 695 Herch.) «σὺ μέντοι σαφῶς ἴσθι τὸ πάλαι λεγόμενον *ὑπ' ἐχθρῶν ὡς ἔστιν ὠφελεῖσθαι* νῦν ἔργῳ φαινόμενον» δὲν ἀποδεικνύει τὴν γνῶσιν τοῦ συγγράμματος τοῦ Πλουτάρχου «***Πῶς ἂν τις ἀπ' ἐχθρῶν ὠφελοῖτο***», ἐπειδὴ ἦτο δυνατὸν ὁ Συνέσιος νὰ λάβῃ τοῦτο παρὰ τοῦ Ξενοφῶντος, ὡς καὶ ὁ Πλούταρχος, ὅστις λέγει αὐτόθι σ. 86 C «δοκεῖ μοι τά τ' ἄλλα περὶ ἐχθρῶν τῷ πολιτικῷ διεσκέφθαι προσήκειν καὶ τοῦ Ξενοφῶντος ἀκηκοέναι μὴ παρέργως εἰπόντος ὅτι τοῦ νοῦν ἔχοντός ἐστι καὶ 'ἀπὸ τῶν ἐχθρῶν ὠφελεῖσθαι' (Οἰκ. Α', 15)». Σημειωτέον δὲ καὶ τὴν διάφορον γραφὴν παρὰ τῷ Συνεσίῳ «*ὑπ'* ἐχθρῶν» ἀντὶ τῆς «*ἀπ'* ἐχθρῶν».

Ταῦτα καλὸν ἐνόμισα νὰ εἴπω, ὅπως δείξω, ὅτι, καὶ ὅπου ἐν τῷ Βίῳ ὁ Συνέσιος συμφωνεῖ μετὰ τοῦ Πλουτάρχου, ἴσως ἔλαβε παρ' αὐτοῦ, ἂν μὴ ἀμφότεροι εἶχον πρὸ ὀφθαλμῶν κοινήν τινα πηγήν.

Ἴσως θὰ παρατηρήσῃ τις, ὅτι ὁ Συνέσιος ἀττικίζων μεταχειρίζεται λέξεις ἐχούσας διττὸν ταῦ ἀντὶ διττοῦ σῖγμα, ὁ δὲ συγγραφεὺς τοῦ Βίου ποιεῖται χρῆσιν ὡς τὸ πολὺ τῶν λέξεων τούτων μετὰ διττοῦ σῖγμα, οἷον *ἐξαλλάσσει, περισσός, περισσάκις, πρασσόμενα* κλπ. 'Αλλ' ἔχει καὶ τύπους μετὰ διττοῦ ταῦ, οἷον 6 *ἐκπλήττουσι*, 149 *ἐπιπλήττει*, 87 *ἀήττητον*, 102 *αἰνίττεσθαι* καὶ 126 *αἰνίττεται* (ἀλλ' 101 καὶ 201 *αἰνίσσεται*), 174 *τέτταρσι* (ἀλλ' 107 *τέσσαρσι*), 148 *διττή*. 'Αλλ' ὡσαύτως καὶ ὁ Συνέσιος ἔχει ἐνιαχοῦ καὶ τὰς μετὰ διττοῦ σῖγμα λέξεις, οἷον Αἰγ. Β', 5, σ. 125 Α *θαλάσσῃ*,

Περὶ ἐνυπν. 15, σ. 144 Β *θαλάσσης* (εἷς κῶδιξ *θαλάττης*), 'Επιστ. 148, (σ. 731, 42 Herch.) *θάλασσαν* (εἷς κῶδιξ *θάλατταν*) Αἰγ. Α', 13, σ. 104 C *προσαράσσων*, Αἰγ. Β', 6, σ. 126 Α *ἧσσον*. Περιττὸν δὲ βεβαίως εἶνε νὰ εἴπω ὅτι ὁ Συνέσιος ἐν τοῖς Ὕμνοις ἔχει τοὺς μετὰ διττοῦ σῖγμα τύπους, οἷον *ἐρέσσειν, φυλάσσοι, γλῶσσα, δαιδαλογλώσσων* κλπ. Ὁ δὲ λόγος, δι' ὃν ὁ Συνέσιος ἐν τῷ Βίῳ ἔχει συνήθως τοὺς μετὰ διττοῦ σῖγμα τύπους εἶνε, ὡς νομίζω, ὅτι καὶ ὁ Ὅμηρος περὶ οὗ πραγματεύεται, ἔχει τοὺς αὐτοὺς τύπους. Ὅτι δὲ οὕτως ἔχει τὸ πρᾶγμα, τεκμήριον κατ' ἐμὲ εἶνε ὅτι ἐν Αἰγ. Β', 5, σ. 125 Α μνημονεύσας στίχους τοῦ 'Αράτου Φαιν. 101 κἑξ., ἐν οἷς εἶνε καὶ ὁ στίχος (110) «αὔτως ἔζωον· χαλεπὴ δ' ἀπέκειτο *θάλασσα*», ἐπιφέρει «ὡς, φησίν, οὐκ ἐχρῶντο *θαλάσσῃ*, κτλ.» λέγων καὶ αὐτὸς *θαλάσσῃ* κατὰ τὸ *θάλασσα* τοῦ 'Αράτου.

Ἔγραψα *Κλυταιμνήστρα* ἀντὶ τοῦ *Κλυταιμήστρα*, ἐπειδὴ εἶμαι βέβαιος, ὅτι οἱ μεταγενέστεροι ἐποιοῦντο χρῆσιν τοῦ μετὰ τοῦ νῦ τύπου, ἔτι δὲ καὶ *Χείρων* ἀντὶ τοῦ *Χίρων* κατὰ τὸν συνήθη τύπον.

Ε. Α. ΠΕΖΟΠΟΥΛΟΣ

ΤΑ ΕΝ ΤΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΤΟΥ Β. ΜΥΣΤΑΚΙΔΟΥ ΚΑΤΑΛΟΙΠΑ ΑΥΤΟΥ

Ἐν τῷ προηγουμένῳ τόμῳ, τῷ ΙΔ΄, τῆς Ἐπετηρίδος τῆς Ἑταιρείας τῶν Βυζαντινῶν Σπουδῶν εἶχον δημιοσιεύσει ὑπὸ τὴν ἐπιγραφὴν «Χειρόγραφα ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ τοῦ Β. Μυστακίδου» κατάλογον δέκα καὶ ἑπτὰ χειρογράφων ὑπ' αὔξοντα ἀριθμὸν Α΄—ΙΖ΄ εὑρεθέντων ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ τοῦ ἀοιδίμου Βασιλείου Μυστακίδου, τῇ δωρηθείσῃ ὑπὸ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ κ. Ἀθανασίου Μυστακίδου τῇ ἡμετέρᾳ ἑταιρείᾳ[1].

Ἐκτὸς ὅμως τῶν ἀνωτέρω μνημονευθέντων 17 χειρογράφων εὑρέθησαν ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ τοῦ Μυστακίδου περὶ τὰ 1000 κατάλοιπα, ὡς τὰ πολλὰ χειρόγραφα, ὧν πολλὰ ἔχουσιν ὑπὸ τοῦ ἰδίου γραφῇ. Τὰ κατάλοιπα ταῦτα εἶναι ἄξια σπουδῆς καὶ μελέτης, ὡς διαφωτίζοντα πλεῖστα ζητήματα καὶ δὴ ἱστορικά, γεωγραφικά, ἀρχαιολογικά, παλαιογραφικὰ καὶ ἐκκλησιαστικά. Ὁ μετὰ προσοχῆς ἀναγινώσκων τὰ κατάλοιπα ταῦτα τοῦ ἀοιδίμου Μυστακίδου καὶ ἔχων πρὸ ὀφθαλμῶν καὶ τὰ ὑπ' αὐτοῦ τύποις ἐκδοθέντα ἔργα του ἐξίσταται θαυμάζων τὴν ἐργατικότητα τοῦ ἀνδρὸς καὶ τὴν ἐπιμέλειαν, μεθ' ἧς συνέλεξε τὸ πολύτιμον τοῦτο ὑλικὸν καὶ ἀπορεῖ πῶς ἡ ζωὴ ἑνὸς ἀνδρὸς ἀσχολουμένου καὶ περὶ τὸ διδασκαλικὸν ἐπάγγελμα ἐξήρκεσε πρὸς περισυλλογήν, μελέτην καὶ ἔκθεσιν τοσού-

[1] Πρβλ. «Ἐπετηρὶς Ἑταιρείας Βυζαντινῶν Σπουδῶν» τόμ. ΙΔ σ. 415—431. Εἰς τὸν δημοσιευθέντα τοῦτον κατάλογον πρέπει νὰ προστεθῇ, ὑπὸ αὔξοντα ἀριθμὸν ΙΗ΄, τὸ πρό τινος εὑρεθὲν ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ αὐτοῦ χειρόγραφον, ἐσταχωμένον διὰ ναστοῦ χάρτου μετὰ βύρσης ἐπὶ τῆς ῥάχεως, ἐφ' ἧς γέγραπται χρυσοῖς γράμμασι «Ποικίλα 3», καὶ ἀποτελούμενον ἐκ σελίδων ἠριθμημένων 783 (0,27×0,20). Τὸ χειρόγραφον τοῦτο περιέχει ἀντίγραφα ἐπιστολῶν τοῦ Σάρδεων Μιχαὴλ Κλεοβούλου, σχολάρχου τῆς μεγάλης τοῦ Γένους σχολῆς, πρὸς διαφόρους καὶ ἄλλων πρὸς αὐτὸν ἀναφερομένων, ὡς τὰ πολλὰ εἰς τὴν μεγάλην τοῦ Γένους σχολήν. Ἡ πρώτη τούτων φέρει χρονολογίαν 1 Ἰουλίου 1909, ἡ δὲ τελευταία 9 Δεκεμβρίου 1917. Οὕτως ἐχόντων τῶν πραγμάτων, ἐκ τῶν πέντε χειρογράφων, τῶν ἀποκειμένων ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ τοῦ Μυστακίδου καὶ φερόντων ἐπὶ τῆς ῥάχεως τῆς σταχώσεως χρυσοῖς γράμμασιν ἐπιγραφὴν «Ποικίλα», ἐλλείπει μόνον τὸ ὑπ' ἀριθμὸν 4, εὑρεθέντων τῶν ὑπ' ἀριθμὸν 1.2.3 καὶ 5 (Πρβλ. Ἐπετ. τῆς Ἑταιρείας τῶν Βυζ. Σπουδῶν σ. 417—422).

του ἀφθόνου ὑλικοῦ. Δυστυχῶς ἕνεκα τῶν περιστάσεων, ὑφ' ἃς διετέλει ὁ Μυστακίδης, δὲν κατώρθωσεν ἐκ τοῦ ὑλικοῦ τούτου νὰ ἐκδώσῃ, εἰ μὴ μικρὸν μέρος. Τοῦτο ἐλύπει, ὡς ἦτο ἑπόμενον, σφόδρα τὸν Μυστακίδην καὶ τὴν λύπην αὐτοῦ ἐξέφραζεν ἐνίοτε καὶ γραπτῶς. Οὕτως ἐν τῷ ὑπ' ἀριθμὸν 117 καταλοίπῳ αὐτοῦ σημειοῖ «Θὰ ἀξιωθῶ ἵνα φέρω ἄγνωστα εἰς φῶς; Θεέ μου, ὅλοι φθονοῦσι βλέποντες τὴν πληθώραν τῶν ποικίλων σημειωμάτων μου. Τί θὰ γίνωσι; Διατί ἐξακολουθῶ συλλέγων;» καὶ ἐν τῷ ὑπ' ἀριθμὸν 25 «1918. Ὅτε μετὰ 30ετίαν εἶδον καθήμενος ἡμέραν τινὰ τί δύναμαι νὰ κάμω καὶ τί ἐκοπίασα εἰς μάτην, πολλὰ μὲν ἔσχισα, πολλὰ δὲ ἔκλαυσα. Διατί; διότι διδάσκαλος δὲν πρέπει νὰ γίνεταί τις εἰ μὴ μόνον χρήματα ἔχων. Β. Α. Μ.»

Κατάλογον τῶν σπουδαιοτέρων καταλοίπων τοῦ Μυστακίδου ἐκδίδω κατωτέρω, φρονῶν ὅτι οὕτω θέλω διευκολύνει τὴν μελέτην τῶν βουλομένων ν' ἀσχοληθῶσι περὶ αὐτὰ καὶ καταστήσει γνωστοτέραν τὴν ἐργατικότητα καὶ τὸν ζῆλον τοῦ ἀοιδίμου ἀνδρός. Τὰ κατάλοιπα ταῦτα κατέταξα ἐν ἰδίοις φακέλλοις ὑπ' αὔξοντα ἀριθμὸν 1—500 τοποθετήσας αὐτὰ κατ' ἀριθμητικὴν σειρὰν ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ τοῦ Μυστακίδου, οὕτως ὥστε νὰ καταστῇ εὐχερεστάτη ἡ εὕρεσις τῶν ζητουμένων.

Κ. Ι. ΔΥΟΒΟΥΝΙΩΤΗΣ

1.

Τετράδιον ἀποτελούμενον ἐκ φύλλων ἓξ καὶ φέρον ἔξωθεν ἐπιγραφὴν «Lebenslauf Basilius A. Mystakidis Constantinopolitanus 1860—1888 καὶ ἐν τέλει «1888 Februar 17». Τὸ τετράδιον τοῦτο περιέχει τὴν αὐτοβιογραφίαν τοῦ Μυστακίδου γερμανιστί. Ἐντὸς τοῦ τετραδίου τούτου εὕρηνται τέσσαρα φύλλα χάρτου φέροντα ἐπιγραφὴν «Curiculum vitae» λατινιστὶ γεγραμμένα.

2.

Πιστοποιητικὸν τῆς πρυτανείας τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν περὶ τῆς ἐγγραφῆς τοῦ Β. Μυστακίδου εἰς τὴν φιλοσοφικὴν σχολὴν τῇ 1 Ὀκτωβρίου 1884 καὶ παρακολουθήσεως μαθημάτων μέχρι τοῦ 1887. Ἀποδείξεις ἔτι καθηγητῶν τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν ἀκροάσεως ὑπ' αὐτοῦ διαφόρων μαθημάτων.

Πιστοποιητικὸν τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Τυβίγγης περὶ ἀκροάσεως ὑπ' αὐτοῦ μαθημάτων ἀπὸ τοῦ 1887 μέχρι τοῦ 1889-1890 μετὰ ἀναγραφῆς τῶν μαθημάτων, ὧν ἠκροάσατο.

3.

Τετράδιον περιέχον σημειώματα τοῦ Μυστακίδου περὶ τοῦ ταξιδίου

αὐτοῦ ἀπὸ Κωνσταντινουπόλεως εἰς Τυβίγγην, τῆς ἐγγραφῆς αὐτοῦ ἐν τῷ ἐκεῖ Πανεπιστημίῳ καὶ τῆς παρακολουθήσεως μαθημάτων. Περατοῦται «9 8βρίου 1889».

4.

Τετράδιον ἀποτελούμενον ἐκ 49 ἠριθμημένων φύλλων καὶ περιέχον λόγον τοῦ Μυστακίδου «Ἐκδρομὴ εἰς τὴν Συρίαν» ἀπαγγελθέντα ἐν τῷ φιλολογικῷ Συλλόγῳ Κωνσταντινουπόλεως.

5.

Τετράδιον ἀποτελούμενον ἐξ 25 φύλλων ἠριθμημένων καὶ περιέχον λόγον τοῦ Μυστακίδου περὶ Θεοδώρας τῆς συζύγου τοῦ Ἰουστινιανοῦ.

6.

Λόγος τοῦ Μυστακίδου ἀπαγγελθεὶς κατὰ τὴν ἑορτὴν τῶν Τριῶν Ἱεραρχῶν ἐν τῇ μεγάλῃ τοῦ Γένους σχολῇ «Περὶ τῆς ἐν τῷ Βυζαντιακῷ κράτει παιδεύσεως». Ἐν τῷ αὐτῷ φακέλλῳ εὑρηνται ἀποσπάσματα δημοσιεύματος τοῦ Μυστακίδου ἐν τῷ «Νέῳ Ποιμένι» Θεσσαλονίκης φέροντα ἐπιγραφὴν «Βυζαντιναὶ μελέται. Ἡ καθόλου παίδευσις κατωτέρα καὶ ἀνωτέρα. Σχολαί. Πανεπιστήμια. Μαθήματα. Διδάσκαλοι. Νόμοι κ. τ. λ.» ὡς καί τινα σημειώματα αὐτοῦ ἐν ἰδίοις φύλλοις χάρτου.

7.

Λόγος τοῦ Μυστακίδου ἐκφωνηθεὶς κατὰ τὸν ἑορτασμὸν τῆς Τριακονταετηρίδος τοῦ Μ. Γεδεὼν καταλαμβάνων 42 φύλλα χάρτου.

8.

Σχέδιον λόγου τοῦ Μυστακίδου μετὰ διαφόρων σημειώσεων διὰ τὸ Σεβαστοπούλειον διαγώνισμα.

9.

Λόγος τοῦ Μυστακίδου ἐπὶ τῇ ἀπολύσει τῶν τελειοδιδάκτων τοῦ Γυμνασίου Θεσσαλονίκης καταλαμβάνων 6 φύλλα χάρτου ἠριθμημένα. Ἐν τῷ ἐξωφύλλῳ ἔχει σημειώσει ὁ Μυστακίδης «Ἀπαγγελθεὶς ἐν Θεσσαλονίκῃ καὶ μὴ δημοσιευθεὶς ἕνεκα τῆς λογοκρισίας».

10.

Τετράδιον ἀποτελούμενον ἐκ δέκα τεσσάρων φύλλων ἀναριθμήτων καὶ φέρον ἐπὶ τοῦ ἐξωφύλλου ἐπιγραφὴν «Ἅγιον Ὄρος 1913 Μαρτίῳ». Ἐν αὐτῷ ὁ Μυστακίδης ἐκθέτει κατ' ἀρχὰς τὰ ἐν τῷ ἁγίῳ Ὄρει κρατοῦντα καὶ ἐπὶ τῇ βάσει τούτων ἀποκρούει τὴν πρότασιν τῆς Ρωσσίας περὶ ἀναγνωρίσεως τοῦ ἁγίου Ὄρους ὡς αὐτονόμου πολιτείας ὑπὸ τὴν

κυριαρχίαν τῶν θρησκευτικῶς περὶ αὐτοῦ ἐνδιαφερομένων κρατῶν.

11.

Τέσσαρα φύλλα χάρτου περιέχοντα λόγον εἰς τοὺς τρεῖς Ἱεράρχας ἐκφωνηθέντα κατὰ τὴν ἑορτὴν αὐτῶν (30 Ἰανουαρίου). Ἡ γραφὴ τοῦ λόγου τούτου διαφέρει τῆς τοῦ Μυστακίδου καὶ ἑπομένως, ὡς καὶ ἐκ τοῦ περιεχομένου φαίνεται, δὲν εἶναι ἰδικός του.

12.

Διπλώματα διαφόρων συλλόγων ἐκλεξάντων τὸν Μυστακίδην ἑταῖρον αὐτῶν.

13.

Ἔγγραφον τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐκκλ. μουσικοῦ συλλόγου φέρον χρονολογίαν 22 Νοεμβρίου 1922 πρὸς τὸν Μυστακίδην, δι' οὗ ἀναγγέλλεται αὐτῷ ὅτι ὁ σύλλογος ἀπένειμεν αὐτῷ παμψηφεὶ τὸν τίτλον τοῦ ἐπιτίμου μέλους. Ἐν τῷ αὐτῷ φακέλλῳ εὑρηται τὸ δίπλωμα, ὡς καὶ ἔγγραφά τινα καὶ ἀπόκομμα ἐφημερίδος περὶ τοῦ συλλόγου τούτου καὶ τῆς βυζαντινῆς μουσικῆς.

14.

Δέκα ἐσταχωμένα ἔντυπα ἡμερολόγια φέροντα χρονολογίας 1896. 1900. 1902. 1903. 1904. 1905. 1906. 1907. 1908 καὶ 1909, ἐν οἷς ὁ Μυστακίδης ἔχει γράψει χρονολογικῶς διαφόρους εἰδήσεις ἀφορώσας αὐτὸν καὶ ἰδίᾳ τὴν σχολικὴν αὐτοῦ δρᾶσιν.

15.

Τετράδιον ἀποτελούμενον ἐξ 20 φύλλων ἀναριθμήτων. Ἀρχ. «1894. Τῇ 1 Ὀκτωβρίου διωρίσθην συντάκτης τῆς Ἐκκλ. Ἀληθείας καὶ τὸ ἐπὶ τούτῳ Πιττάκιον ἀμέσως διεπέμφθη. Ὁμοίως ἀνέλαβον τὰ καθήκοντά μου». Ἔπειτα περιγράφει χρονολογικῶς ἀρχόμενος ἀπὸ τῆς 25 Ὀκτωβρίου καὶ περατῶν τῇ 2 Μαΐου 1895 τὰ τῆς παραιτήσεως τοῦ οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου Νεοφύτου, τῆς ἐκλογῆς τοποτηρητοῦ, τοῦ Προύσης Ναθαναήλ, καὶ τὰ μετὰ ταῦτα συμβάντα.

16.

Τεῦχος ἀποτελούμενον ἐκ φύλλων ἠριθμημένων 133 (1—120 καὶ α'—ιγ') γραφομηχανημένον. Ἐν τῷ ἐξωφύλλῳ αὐτοῦ γέγραπται·

«Mystakidi effendi
Δὲν γνωρίζω ἐὰν ἐδημοσιεύθη
20—IV—1933».

Ἐν τῷ προηγουμένῳ τοῦ πρώτου φύλλου, ἀναριθμήτῳ φύλλῳ, γέγραπται

«Ἔκθεσις
Β. Α. Μυστακίδης

Ἐν Φαναρίῳ
15 Φ. 1914»

Ἐν δὲ τῷ ὑπ' ἀριθμὸν 1 φύλλῳ·

«Πρὸς τὴν Α. Θ. Παναγιότητα τὸν οἰκουμενικὸν Πατριάρχην Κύριον Κύριον Γερμανὸν τὸν Ε' τὸν πολυσέβαστόν μοι πατέρα καὶ δεσπότην κλ. κλ.

Παναγιώτατε Πάτερ καὶ Δέσποτα
Ἁγία καὶ ἱερὰ Σύνοδος».

Ἀρχ. «Πατρικῇ εὐλογίᾳ τῆς Ὑμετέρας θειοτάτης Παναγιότητος καὶ τῆς περὶ αὐτὴν Ἁγίας καὶ Ἱερᾶς Συνόδου ἀνεχώρησα ἐντεῦθεν τῇ 4 Ἰουνίου ἐ. ἔ. εἰς Γερμανίαν, ὅπως συνεχίσω καὶ κατὰ τὸ δυνατὸν συμπληρώσω σημειώματα οὐκ ὀλίγα ἀναφερόμενα εἰς τὴν ΙΕ' καὶ ΙΣΤ' ἑκατονταετηρίδα τῆς μ. Χ. ἐθνικῆς ἡμῶν ἱστορίας χορηγηθείσης μοι εὐμενέστατα καὶ τῆς πρὸς τοῦτο κυβερνητικῆς ἀδείας. Καθάπερ ἐν τῇ ὑπὸ ἡμ. 1 Μαΐου αἰτήσει μου ὑπέβαλον, ηὐτύχησα κατὰ τὰς ἐν Γερμανίᾳ σπουδάς μου πρὸ εἴκοσι καὶ πέντε ἐτῶν ἀναδιφῶν ἐν τοῖς ἐπιστημονικοῖς κέντροις τῆς Βαυαρίας καὶ τῆς Βυρτερβέργης, ἰδιαίτατα δὲ ἐν τῇ γηραιᾷ Τυβίγγῃ, ἵνα ἀνεύρω ὕλην πλουσίαν ἐν χειρογράφοις ἀφορῶσαν εἰδικώτερον εἰς τὴν ἀπὸ τοῦ 1570, ἤγουν πρὸ τῆς εἰς ἰσλαμικὸν τέμενος μετατροπῆς τοῦ πατριαρχικοῦ ναοῦ τῆς Παμμακαρίστου (Φετχιὲ-Δζαμὶ) μέχρι τοῦ 1620 ἱστορίαν τοῦ ἔθνους ἡμῶν».

Ἐν τέλει ἐν φύλλῳ 119 γέγραπται·

«Ἔχω τὴν μεγάλην τιμὴν ὑπογράφων, ἵνα καταθέσω ταῖς παναγιωτάταις Ὑμῶν, Παναγιώτατε, χερσὶ διὰ τὰ περαιτέρω.

Κύριος ὁ Θεὸς διατηροίη τὴν Ὑμετέραν Θειοτάτην Παναγιότητα εἰς μακρότητα ἡμερῶν ἐν εὐεξίᾳ κατ' ἄμφω πρὸς καλὸν τῆς στρατευομένης ἐκκλησίας.

Κατασπαζόμενος τὴν χαριτόβρυτον Αὐτῆς δεξιὰν υἱικώτατα εἰμὶ ταπεινότατος καὶ εὐπειθέστατος θεράπων.

Β. Α. Μυστακίδης

Ἐν Φαναρίῳ τῇ 15 Φεβρουαρίου 1914».

Ἐν τῷ προηγουμένῳ φύλλῳ τοῦ ὑπ' ἀριθμὸν α' φύλλου γέγραπται. «Ἐπίμετρον τῆς ἐκθέσεως» καὶ ἐν τέλει ἐν φύλλῳ ιγ' «Τέλος καὶ τῷ Θεῷ δόξα».

Τὸ πολύτιμον τοῦτο ἔργον τοῦ Μυστακίδου ὑπεβλήθη ὑπ' αὐτοῦ εἰς τὸ Πατριαρχεῖον, ὅπως ἐκδοθῇ τύποις, τὸ δὲ Πατριαρχεῖον παρέπεμψεν

αὐτὸ εἰς τὸν ἅγιον Νικαίας ὅπως ἀποφανθῇ. Ἐπειδὴ ὅμως οὗτος ἐπὶ ἔτος καὶ πλέον δὲν ἀπεφάνθη, ὁ Μυστακίδης δι' ἐγγράφου του πρὸς τὸ Πατριαρχεῖον ἐζήτησε τὴν ἐπιστροφὴν αὐτοῦ. Τὸ ἔγγραφον τοῦτο γραφομηχανημένον ἔχω θέσει ἐν τῷ φακέλλῳ. Ἀποσπάσματα δὲ τοῦ ἔργου τούτου ἔχει δημοσιεύσει ὁ Μυστακίδης εἰς διάφορα περιοδικά, εὐχῆς ὅμως ἔργον θὰ ἦτο, ἐὰν ὁλόκληρον τὸ πολύτιμον τοῦτο ἔργον τοῦ Μυστακίδου ἐδημοσιεύετο.

17.

Φάκελλος περιέχων τὰ χειρόγραφα, ἐξ ὧν ἐγένετο ἡ γραφομηχάνησις τοῦ ὑπ' ἀριθμὸν 16 ἔργου τοῦ Μυστακίδου.

18.

Τετράδιον φέρον ἐπιγραφήν.

«Β. Α. Μυστακίδου
Ἀνάλεκτα ἱστορικὰ
Ι Ἐκ τῶν τοῦ Μαρτίνου Κρουσίου (Τυβίγγης, Στουτγάρδης)
ΙΙ Ἐκ τῶν τοῦ Ι. Καμεραρίου (Μονάχου)».

19.

Τετράδιον ἀποτελούμενον ἐκ φύλλων 6 καὶ φέρον ἐν ἀρχῇ ἐπιγραφὴν «Περιεχομένων σύλληψις. Συνοπτικὴ ἔκθεσις τῶν ἐν Γερμανίᾳ μελετῶν μου».

20.

Τρία φύλλα χάρτου, ἐν οἷς ἀντίγραφον ἐπιστολῆς τοῦ Κρουσίου πρὸς τὸν Συμεὼν τὸν Καβάσιλαν ἐκ τοῦ Diarium III, 463. Ἐν τέλει ἔχει σημειώσει ὁ Μυστακίδης «Ἐδημοσιεύθη ἐν τῇ Θεολογίᾳ 1930».

21.

Ἔντυπον φέρον ἐπιγραφὴν «Β. Α. Μυστακίδου Ἀρμενία. Ἀρμενικὸν Βασίλειον. Μία πρόρρησις τοῦ τελευταίου βασιλέως τῆς Ἀρμενίας Λέοντος τοῦ ΣΤ (†1393 μ. Χ). Ἀρμενικὴ ἐκκλησία. Ἀνατύπωσις ἐκ τοῦ ὑπ' ἀριθ. 1 φύλλου τοῦ Νέου Ποιμένος». Ἐντὸς τούτου εὕρηνται φύλλα τινὰ χάρτου, ἐφ' ὧν ἔχει γράψει ὁ Μυστακίδης σχετικά τινα, ὡς καὶ ὀκτὼ φύλλα χάρτου φέροντα ἐπιγραφὴν «L' Armenie» καὶ περιέχοντα ἀντίγραφον ἔργου γαλλιστὶ γεγραμμένου περὶ Ἀρμενίας. Ἐπίσης φύλλον τοῦ «Ἐλευθέρου Τύπου» (ὑπ' ἀριθ. 854), ἐν ᾧ ἄρθρον τοῦ Ἀνδρέου Καβαφάκη φέρον ἐπιγραφὴν «Μάρτυρες» καὶ πραγματευόμενον περὶ Ἀρμενίων.

22.

Ἀνάτυπον ἐκ τοῦ Ζ' τόμου τῆς Ἐπετηρίδος τῆς Ἑταιρείας τῶν Βυ-

ζαντινῶν σπουδῶν φέρον ἐπιγραφὴν «Β. Α. Μυστακίδου. Θηραϊκὰ Μοναστηριακά, σχολικά, ἀνέκδοτα σιγίλλια». Ἐντὸς τούτου εὕρηνται φύλλα χάρτου, ἐφ' ὧν ἔχει γράψει ὁ Μυστακίδης σχετικὰ σημειώματα, ὡς καὶ ἀπόκομμα ἐκ τῆς ἐφημερίδος «Πατρίδος», ἐν ᾧ ἄρθρον τοῦ Σπ. Ποταμιάνου περὶ Σαντορίνης.

23.

Τρία ἄρθρα τοῦ Μυστακίδου δημοσιευθέντα ἐν τῷ Νεολόγῳ Κωνσταντινουπόλεως καὶ φέροντα ἐπιγραφὴν «Γεωγραφικά. Ὀλίγαι σκέψεις περὶ Γεωγραφίας. Εὔξεινος Πόντος».

24.

Δύο ἀντίτυπα τοῦ ἔργου τοῦ Μυστακίδου, τοῦ τύποις ἐκδοθέντος τῷ 1920 ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐκ τοῦ Πατριαρχικοῦ τυπογραφείου καὶ φέροντος ἐπιγραφήν·

«Ἐπὶ τῇ ἁλώσει.
Τὰ μετὰ τὴν ἅλωσιν.
Μωάμεθ ὁ κατακτητής.
Ἑλληνικὸν ἔθνος.
Πατριαρχεῖα».

Ἐντὸς τούτων ὑπάρχουν πλεῖστα φύλλα χάρτου, ἐφ' ὧν ἔχει γράψει ὁ Μυστακίδης διαφόρους σχετικὰς σημειώσεις.

Ὁ Μυστακίδης, μετὰ τὴν ἔκδοσιν, τοῦ ἔργου τούτου σκεπτόμενος, ἴσως, νὰ προβῇ εἰς δευτέραν ἔκδοσιν διορθουμένην καὶ ἐπηυξημένην συνήθροισεν πρὸς τοῦτο ὑλικὸν ἐκ διαφόρων πηγῶν.

Ἐν ἀρχῇ σημειοῖ ὁ Μυστακίδης «Διορθούμενον ἢ ἐπαυξανόμενον».

25.

Ἔντυπον ἐσταχωμένον φέρον ἐπιγραφὴν «Β. Α. Μυστακίδου (ἀνατύπωσις ἐκ τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ἀληθείας 1920—21) Γεωγραφικὰ Ἄτακτα» καὶ ἀποτελούμενον ἐκ σελίδων 31.

Ἐν αὐτῷ ὑπάρχουσι πλεῖστα φύλλα χάρτου καὶ τρία τετράδια περιέχοντα σχετικὰ σημειώματα τοῦ Μυστακίδου, ὡς καί τινα ἀποκόμματα ἐφημερίδων.

Ἄξιον σημειώσεως εἶναι ἐνταῦθα ὅτι ὁ Μυστακίδης ἐν τῷ ἐξωφύλλῳ τοῦ ὑπ' ἀριθμὸν 2 τετραδίου ἔχει γράψει «1918. Ὅτε μετὰ 30ετίαν εἶδον καθήμενος ἡμέραν τινὰ τί δύναμαι νὰ κάμω καὶ τί ἐκοπίασα εἰς μάτην, πολλὰ μὲν ἔσχισα, πολλὰ δὲ ἔκλαυσα. Διατί; διότι διδάσκαλος δὲν πρέπει τις νὰ γίνεται, εἰ μὴ χρήματα ἔχων.

Β. Α. Μ ».

26.

Δύο τετράδια, ἐν οἷς καὶ πολλὰ φύλλα χάρτου, πραγματευόμενα περὶ τοῦ «Πέτω - ομαι - ἵπταμαι - πίπτω καὶ τὰ ἐκ τούτων σύνθετα».

Ὁ Μυστακίδης σημειοῖ «Ἕτοιμα πρὸς ἔκδοσιν, ὅτε ὁ κ. Χαριτωνίδης τοῦ μακαρίτου Κόντου ἐπραγματεύσατο περὶ αὐτῶν ἐν ἰδίῳ τόμῳ. Ταῦτα ἀναφέρω εἰς τοὺς λογίους μου».

27.

Διατριβὴ τοῦ Μυστακίδου φέρουσα ἐπιγραφὴν «Λέξεις ἱστορικαί, Ἐργαζώμεθα. Β. Ἔχασα μίαν ἡμέραν ἢ ἔχασα τὴν ἡμέρα (ν) μου» ἐκδοθεῖσα ἐν τῷ περιοδικῷ «Ὀρθοδοξία».

28.

Πέντε φύλλα τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ἀληθείας, ὧν τὰ τρία περιέχουσι δύο διατριβὰς τοῦ Μυστακίδου ὑπὸ τὰς ἐπιγραφὰς «Περὶ τῶν πατριαρχῶν Διονυσίου Β' καὶ Μητροφάνους Γ' καὶ τῆς καθαιρέσεως αὐτῶν κατὰ νέα ἀνέκδοτα ἔγγραφα» (19 Ἰουνίου 1890) καὶ «Τρεῖς ἀνέκδοτοι ἐπιστολαὶ ἱερατικαὶ τῆς βιβλιοθήκης τῆς Τυβίγγης πρὸς τὸν Θεοδόσιον τὸν Ζυγομαλᾶν» (24 καὶ 31 Ἰουλίου 1921), τὰ δὲ ἄλλα δύο περιέχουσι δύο διατριβὰς τοῦ Μ. Γεδεὼν ὑπὸ τὰς ἐπιγραφὰς «Ἡ πρώτη περὶ προνομίων ῥῆξις ἐκκλησίας καὶ κράτους» (11 Φεβρουαρίου 1909) καὶ «Διάταξις Ἀλεξίου πατριάρχου» (23 Ὀκτωβρίου 1921).

29.

Τρία δελτία φέροντα ἐπιγραφὴν «Ἐπιγραφὴ Συμεὼν Βουλγάρων ἄρχοντος» καὶ ἀναφέροντα τὰ κατ' αὐτήν.

Διὰ κυανῆς μολυβδίδος ἔχει σημειώσει ὁ Μυστακίδης «Ἐδημοσιεύθη».

30.

Ἀπόκομμα ἐφημερίδος φέρον ἐπιγραφὴν «Νικάνωρ καὶ Κρούσιος» καὶ ὑπογραφὴν «Ἀνδρομάχης», ἐν ᾧ δημοσιεύεται ἀνέκδοτος ἐπιστολὴ τοῦ Μαρτίνου Κρουσίου πρὸς τὸν Μητροπολίτην Ἀθηνῶν Νικάνορα.

Ὁ Μυστακίδης ἔχει τρεῖς παρατηρήσεις δι' ἐρυθρᾶς μολυβδίδος σημειώσει καὶ ἐν τέλει γράψει «Καϋμένε Μυστακίδη», διότι αὐτὸς εἶχε στείλει τὴν ἐπιστολὴν πρὸς τὸν Καμπούρογλουν, ὅστις ἐδημοσίευσεν αὐτὴν χωρὶς νὰ ἀναφέρῃ τοῦτο.

31.

Τυπογραφικὸν δοκίμιον ἀποτελούμενον ἐκ φύλλων ἓξ καὶ φέρον ἐπιγραφὴν «Ἔλεγχος τῶν περὶ Κερασσοῦντος ὑπὸ τοῦ Παυλίδου εἰρημένων» καὶ ἐν τέλει «Ἐγράφομεν ἐν Ξηροκρήνῃ τῇ 14)26 Ἰανουαρίου 1893

Β. Α. Μυστακίδης »

32.

Τετράδιον αὐτόγραφον τοῦ Μυστακίδου ἀποτελούμενον ἐκ φύλλων 14 (9+5) καὶ φέρον ἐπιγραφὴν «Μαργαρῖται τοῦ εἰσιτηρίου λόγου τοῦ κ. Σπ. Λάμπρου».

33.

Φάκελλος, ἐν ᾧ περιέχονται προσκλητήριον καὶ εὐχαριστήριον πρὸς τὸν Μυστακίδην τοῦ καθηγητοῦ Dölger ἐπὶ τῇ ἀποστολῇ 15 μάρκων πρὸς ἀνέγερσιν τῆς προτομῆς τοῦ καθηγητοῦ A. Heisenberg ὡς καὶ φωτογραφία αὐτῆς.

34.

Τετράδιον τοῦ Μυστακίδου ἀποτελούμενον ἐκ φύλλων ἀναριθμήτων 6 καὶ φέρον ἐπιγραφὴν «Γραικός, Ἕλλην, Ρωμαῖος».

Περιέχει παραπομπὰς εἰς διάφορα ἔργα, ἔνθα γίνεται λόγος περὶ τῶν ἀνωτέρω ὅρων.

35

Δέκα ἓξ ἠριθμημένα φύλλα χάρτου φέροντα ἐπιγραφὴν «Μονῳδία κυροῦ Ἀνδρονίκου τοῦ Καλλίστου ἐπὶ τῇ δυστυχεῖ Κωνσταντινουπόλει» καὶ περιέχοντα τὸ κείμενον τῆς μονῳδίας ταύτης μετά τινων ὑποσημειώσεων, τὸ ἐκδοθὲν ἐν τῇ Πατρολογίᾳ τοῦ Migne (161, 1131 ἑ). Τῶν φύλλων τούτων προηγοῦνται δύο φύλλα χάρτου, ἐν οἷς ὁ Μυστακίδης ἐκθέτει τοὺς λόγους, οἵτινες ἔπεισαν αὐτόν, ὅπως προβῇ εἰς ἐπανέκδοσιν τῆς μονῳδίας ταύτης.

36

Διατριβὴ τοῦ Μυστακίδου φέρουσα ἐπιγραφὴν «Χρονολογικά. Ἔτη θεογονίας, Ὀλυμπιάδων, ἰνδικτιώνων» κατ' ἀνατύπωσιν ἐκ τοῦ ὑπ' ἀριθμὸν 3 φύλλου τοῦ «Νέου Ποιμένος».

37

Φύλλον τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ἀληθείας (31 Δεκεμβρίου τοῦ 1909) ἐν ᾧ ἄρθρον τοῦ Μυστακίδου ὑπὸ τὴν ἐπιγραφὴν «Ἀνάμικτα σημειώματα».

Ἐν τῷ περιθωρίῳ τοῦ ἄρθρου τούτου ἔχει γράψει ὁ Μυστακίδης προσθήκας τινάς.

38

Ἐπιστολὴ πρὸς τὸν Μυστακίδην φέρουσα χρονολογίαν 14]27 Αὐγούστου 1910, δι' ἧς παρακαλεῖται οὗτος «καιροῦ σας ἐπιτρέποντος γράψητε τὰς ἐπιγραφὰς τῶν ἑνὸς ἑκάστου, τῶν ἐσωκλείστων μολυβδοβούλλων, διὰ νὰ δυνηθῶ τὴν δημοσίευσιν αὐτῶν».

Ἐντὸς τῆς ἐπιστολῆς εὕρηνται ἕνδεκα ἠριθμημένα ἀποτυπώματα τῶν μολυβδοβούλλων.

39

Δύο φύλλα χάρτου φέροντα ἐπιγραφὴν «Ἐκ χειρογράφου κώδικος ἀποκειμένου ἐν τῷ Ἱ. Μετοχίῳ τοῦ Π. Τ. ὑπ' ἀρ. 658» καὶ περιέχοντα ἀντίγραφον ἐκ φύλλου 74β φέρον ἐπιγραφὴν «Περὶ τοῦ αἰτίου ἀρχῆθεν σχίσματος τῶν Λατίνων καὶ περὶ τῶν πέντε διαφορῶν αὐτῶν πρὸς τοὺς Γραικοὺς ἐν κανόνος σχήματι».

Ἐν ἀ χῇ ἔχει γράψει ὁ Μυστακίδης διὰ κυανῆς μολυβδίδος «ἐδημοσιεύθη».

40

Τρία φύλλα χάρτου, ἐφ' ὧν ἔχει σημειώσει τινὰ ὁ Μυστακίδης περὶ τοῦ θέματος τῶν Θρακησίων.

41

Τρία ἠριθμημένα φύλλα χάρτου γραφομηχανημένα καὶ φέροντα ἐπιγραφὴν «Ἡ πατριαρχικὴ ἐκλογὴ καὶ ἡ ὑφισταμένη Σύνοδος Φαναρίου».

Ἄνωθεν ἔχει γράψει ὁ Μυστακίδης διὰ μελάνης «1921» καὶ διὰ μομυβδίδος «ἐδημοσιεύθη».

42

Δέκα καὶ πέντε γραφομηχανημένα φύλλα χάρτου περιέχοντα ἀπάντησιν τοῦ Μυστακίδου εἰς τὸ τεθὲν ἐρώτημα «Πόσος ἦτο ὁ ἑλληνικὸς πληθυσμὸς τῆς Πόλεως κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς τουρκικῆς κατακτήσεως τῷ 1453 καὶ διὰ τίνων ἀριθμῶν εἶναι δυνατὸν νὰ παρασταθῇ ὡς ἀκριβέστατα οὗτος κατὰ τὰς ἑξῆς χρονολογίας 1500, 1550, 1600, 1650, 1700, 1750 μέχρι τοῦ 1900 καὶ 1920;».

Ἐν ἀρχῇ σημειοῦται «ἐδημοσιεύθη ἐν Ἐκκλ. Ἀληθείᾳ 1921 Φεβρουάριον.

43

Χειρόγραφον ἀποτελούμενον ἐξ ἑπτὰ φύλλων καὶ φέρον ἐπὶ τοῦ ἐξωφύλλου ἐπιγραφὴν «Χειρόγραφον παλαιᾶς ἀρ. 463, νέας ἀρ. 240. Δύο ἰατροὶ ἐν τῇ Β'. ἐπιστολῇ περὶ Τουρκογραικίας. Σπουδαῖον». Τὸ χειρόγραφον τοῦτο φέρει καὶ ἐπικεκολλημένην ἐπιγραφὴν «Ἐπιστολαί τινων τῶν περί που τὸν ιστ'. αἰῶνα λαμψάντων λογίων ἀνδρῶν καὶ ἕτερα σύμμικτα».

Ἐν ἀρχῇ ἔχει σημειώσει ὁ Μυστακίδης «ἐδημοσιεύθη» καὶ ἐν τῷ πρώτῳ φύλλῳ «ἐδημοσιεύθη ὑπὸ Γεδεὼν ἐν Ἐκκλ Ἀληθείᾳ 1913 σ. 216».

44

Φάκελλος φέρων ἔξωθεν ἐπιγραφὴν τοῦ Μυστακίδου «Στιχουργήματα, ᾄσματα ἐξ ἐμῆς παιδικῆς ἡλικίας καί τινα τουρκιστὶ εὑρεθέντα πρὸ ἑβδομήκοντα ἐτῶν (1921)» καὶ περιέχων τοιαῦτα.

45

Τετράδιον φέρον ἔξωθεν ἐπιγραφὴν «Σαμοθράκη 1893. Β. Α. Μυστακίδης» καὶ περιέχον τὸ ταξίδιον τοῦ Μυστακίδου εἰς Σαμοθράκην μετά τινων σημειωμάτων ὡς τὰ πολλὰ διὰ μολυβδίδος γεγραμμένων.

46

Χειρόγραφον ἐσταχωμένον διὰ ναστοῦ χάρτου καὶ ἀποτελούμενον ἐκ φύλλων (0,22×0,17) ἠριθμημένων 73, καὶ πολλῶν παρεντεθειμένων φύλλων χάρτου, ἐφ' ὧν ἔχουσι γραφῆ ὑπὸ τοῦ Μυστακίδου σχετικαὶ σημειώσεις.

Ἐπὶ τοῦ ἔξω μέρους τῆς σταχώσεως τοῦ χειρογράφου γέγραπται

«Μαρτ. Κρουσίου
συγγραμμάτων συλλογὴ
καὶ
τούτοις συναφῆ.
Σημειώσεις
Μαργούνιος Μελέτιος Πηγᾶς
Ζυγομαλᾶς Ἐσχέλιος
1888-90»

καὶ ἐν ἀρχῇ ἐν φύλλῳ ἄνευ ἀριθμήσεως·

«Κατάλογος τῶν
ἐκδεδομένων βιβλίων
Μαρτίνου Κρουσίου (27 Feb. 1607)
καὶ
περιγραφὴ αὐτῶν.
1888 Tübingen
Sept.-Octob.»

Τὸ χειρόγραφον τοῦτο περιέχει κατάλογον τῶν ἐκδεδομένων ἔργων τοῦ Μαρτίνου Κρουσίου μετά τινων σημειώσεων περὶ τοῦ περιεχομένου αὐτῶν, ὡς καὶ σημειώσεις περὶ Μαργουνίου, Μελετίου Πηγᾶ, Ζυγομαλᾶ καὶ Ἐσχελίου, ὡς καὶ ἀντίγραφα ἐπιστολῶν τινων αὐτῶν καὶ ἄλλων πρὸς αὐτούς, ὧν τινες ἐκδεδομέναι καί τινες ἀνέκδοτοι, ὡς ὁ Μυστακίδης σημειοῖ ἐν τῇ ὤᾳ. Περιέχει ἔτι εἰδήσεις τινὰς περὶ τοῦ χαρτοφύλακος Κερκύρας Ραρτούρου, Φιλίππου Μελάγχθονος, Καμεραρίου, Φιλοπόνου καὶ Ματθαίου Καμαριώτου.

47

Δέκα φύλλα χάρτου φέροντα ἐπιγραφήν·

«Schriften
von Martin Crusius
in der K. Univ. Bibliothek Tübingen»

ἐν τέλει τοῦ πρώτου φύλλου γέγραπται

«D. Zündel
Bibliothek. Secretär

Τὸ χειρόγραφον τοῦτο περιέχει κατάλογον τῶν ἔργων τοῦ Κρουσίου καὶ ἄλλων περὶ αὐτοῦ, τῶν ἀποκειμένων ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ τῆς Τυβίγγης.

Ἐν αὐτῷ εὕρηνται καὶ δύο φύλλα χάρτου φέροντα ἐπιγραφήν·

«Crusius Martinus
Μονάχου βιβλιοθήκη»

καὶ περιέχοντα ἔργα αὐτοῦ ἀποκείμενα ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ τοῦ Μονάχου.

48.

Ὁ ἔντυπος κατάλογος τῶν ἑλληνικῶν χειρογράφων τῆς βιβλιοθήκης τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Τυβίγγης τοῦ Wilhelm Schmid μετά τινων σημειώσεων τοῦ Μυστακίδου.

49.

Χειρόγραφον ἐσταχωμένον διὰ ναστοῦ χάρτου καὶ ἀποτελούμενον ἐκ σελίδων (0,22×0,17) ἠριθμημένων 101.

Ἐπὶ τοῦ ἔξω μέρους τῆς σταχώσεως γέγραπται·

«1. Dionysii excommunicatio.
2. Epistolae diversae Μβ 37.
3. Τὰ περὶ τῆς ἐξαρχίας Θεοδοσίου Ζυγομαλᾶ.
4. Αἱ ἐκθέσεις περὶ Σινᾶ, ἁγίου Ὄρους καὶ ταξειδίου του.
5. Ἐκ τῆς νέας ἀναγνώσεως σημειώσεις βιογραφικαί.
Ἐν τέλει 1913

Β. Μ.»

καὶ ἐν φύλλῳ 1α·

«Excommunicatio
τοῦ Dionysii patriarchae
und epistolae verschiedene
Juli – August 1888
Tübingen»

Τὸ χειρόγραφον τοῦτο περιέχει ἀντίγραφον ἐπιστολῆς τοῦ Ἐμμανουὴλ Μαργουνίου πρὸς τὸν πατριάρχην Ἱερεμίαν, τὸν ἀφορισμὸν τοῦ

πατριάρχου Ἱερεμίου, ἀντίγραφα ἐπιστολῶν τινων περιεχομένων ἐν τῷ κώδικι τῆς Τυβίγγης Μβ 37, τὰ περὶ ἐξαρχίας τοῦ Θεοδοσίου Ζυγομαλᾶ, τοῦ ταξειδίου αὐτοῦ, τὰς εἰδήσεις αὐτοῦ περὶ τοῦ Σινᾶ καὶ ἁγίου Ὄρους καὶ τέλος διαφόρους βιογραφικὰς σημειώσεις.

50.

Τετράδιον φέρον ἐπιγραφὴν ἐπὶ τοῦ ἐξωφύλλου «Στουτγάρδη. Χειρόγραφα Κρουσιανὰ» καὶ περιέχον περιγραφὴν τοῦ Μυστακίδου χειρογράφων Κρουσιανῶν ἀποκειμένων ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ τῆς Στουτγάρδης ὡς καὶ ἀντίγραφον τοῦ τρίτου καὶ τελευταίου μέρους τοῦ λόγου τοῦ Osiander κατὰ τὴν κηδείαν τοῦ Κρουσίου, ἐν ᾧ ὁ βίος τοῦ Κρουσίου.

51.

Τετράδιον ἀποτελούμενον ἐκ φύλλων ἀναριθμήτων 12 καὶ φέρον ἔξωθεν ἐπιγραφήν.

«Λόγος περὶ ἀζύμων
Ἰωάννου τοῦ Ζυγομαλᾶ
ἀνέκδοτος καὶ αὐτόγραφος
Χειρόγραφον Conciones Μβ 30
ἐν Τυβίγγῃ».

Ἄνωθεν ἔχει σημειώσει ὁ Μυστακίδης διὰ μολυβδίδος «Ἔστειλα εἰς τὸν Μακαριώτατον Ἀθηνῶν 1928 Νοέμβριον πρὸς ἔκδοσιν.
Ἐξεδόθη»

Πρόκειται περὶ τοῦ περὶ ἀζύμων λόγου τοῦ Ἰωάννου τοῦ Ζυγομαλᾶ, τοῦ περιεχομένου ἐν τῷ ὑπ' ἀριθμὸν Μβ 30 χειρογράφῳ τῆς Τυβίγγης, ὅστις ἀντιγραφεὶς ὑπὸ τοῦ Μυστακίδου ἐκ τοῦ ἀνωτέρω χειρογράφου καὶ σταλεὶς πρὸς δημοσίευσιν εἰς τὸν Μακαριώτατον ἀρχιεπίσκοπον Ἀθηνῶν καὶ πάσης Ἑλλάδος Χρυσόστομον, ἐδημοσιεύθη ἐν τῇ Θεολογίᾳ.

52.

Τετράδιον ἀποτελούμενον ἐκ φύλλων ἠριθμημένων 9 καὶ φέρον ἐπὶ τοῦ ἐξωφύλλου ἐπιγραφὴν «Πηγαί. Βιβλία. Σημειώσεις βιογραφικαί. Δον»

Τὸ τετράδιον τοῦτο περιέχει ἔργα ἀναφερόμενα εἰς τὸν Κρούσιον.

53.

Ἐπιστολὴ πρὸς τὸν Θεοδόσιον Ζυγομαλᾶν ἐκ τῆς Τουρκογραικίας μετὰ προσθηκῶν ἐκ τοῦ χειρογράφου.

54.

Φύλλον χάρτου, ἐφ' οὗ ἔχουσι γραφῇ βιογραφικαί τινες εἰδήσεις περὶ τοῦ Κρουσίου μετὰ σχετικῆς ἐπιστολῆς.

55.

Τετράδιον ἀποτελούμενον ἐκ σελίδων ἠριθμημένων 22 καὶ φέρον ἐν ἀρχῇ σημείωσιν «Abschrift von dem Manusc. $\frac{\text{Μβ}}{27}$ Consultez für Τζαδὸκ Sandler und Heim heilige Lexikon tom. V p. 187. Für einige Worte. Ἄτακτα Κοραῆ. Ἀντεγράφη κατὰ τὸ τέλος Ἰουλίου 1888 ἐν Τυβίγγῃ. Β. Μυστακίδης». Ἐν τέλει τῆς σελίδος 22 ἔχει σημειώσει ὁ Μυστακίδης «Ὁ Κρούσιος ἐν τέλει σημειοῦται· «Tünbingen 22 Januar 1585».

Ἀρχ. Θρῆνος εἰς τὰ πάθη καὶ τὴν σταύρωσιν τοῦ Κυρίου καὶ Θεοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ ποιηθεὶς παρὰ τοῦ εὐγενεστάτου ἄρχοντος κυροῦ Μαρίνου Φαλιέρου». Τὸ χειρόγραφον περιέχει τὸν θρῆνον τοῦ Μαρίνου Φαλιέρου ἐκ τοῦ κώδικος Μβ 27.

56.

Τρία τετράδια ἀποτελούμενα ἐκ φύλλων ἠριθμημένων ἐν ὅλῳ 61. Τὸ πρῶτον τούτων ἀποτελούμενον ἐκ φύλλων 1—21 φέρει ἐν τῷ ἐξωφύλλῳ ἐπιγραφὴν «1 Camerariana 1913», τὸ δεύτερον ἀποτελούμενον ἐκ φύλλων 22—41 φέρει ἐν τῷ ἐξωφύλλῳ ἐπιγραφὴν «2 Camerariana 1913» καὶ τὸ τρίτον ἀποτελούμενον ἐκ φύλλων 42—61 φέρει ἐν τῷ ἐξωφύλλῳ ἐπιγραφὴν «3 Camerariana 1913».

Τὸ χειρόγραφον τοῦτο περιέχει ἐπιστολὰς τοῦ Ἰωαχείμου Καμεραρίου πρὸς ἄλλους καὶ ἄλλων πρὸς αὐτὸν καὶ πρὸς ἄλλους.

57.

Φάκελλος φέρων ἔξωθεν ἐπιγραφὴν «Κρουσιανὸν Συνταγμάτιον» καὶ περιέχων ἀντίγραφον, ἀποτελούμενον ἐκ δέκα διπλῶν φύλλων, ἐπιστολῆς τοῦ Στεφάνου Gerlach πρὸς τὸν Θεόδωρον Schneff, γενόμενον ὑπὸ τοῦ Μυστακίδου ἐκ χειρογράφου τοῦ Κρουσίου ἀποκειμένου ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ τῆς Τυβίγγης καὶ περιέχοντος διατύπωσιν μητροπόλεων.

58.

42 φύλλα χάρτου ἐν οἷς, μετὰ σύντομον εἰσαγωγὴν περὶ Τυβίγγης, ἐκτίθεται ὑπὸ τοῦ Μυστακίδου ὁ βίος τοῦ Γκέρλαχ καὶ τοῦ Σβάϊγγερ, τῶν γνωστῶν ἱεροκηρύκων ἐν Κωνσταντινουπόλει.

59.

Τετράδιον ἀποτελούμενον ἐξ ὀκτὼ φύλλων καὶ φέρον ἐπιγραφήν·
«Αἰθιοπικὰ Ἡλιοδώρου
332—344
ἐκδ. Κρουσίου
τοῦ 1584»

Τὸ τετράδιον τοῦτο περιέχει τὸ ποίημα «Αἰμιλίας προσωπογραφία».

60

Τετράδιον ἀποτελούμενον ἐκ σελίδων ἠριθμημένων 22 καὶ φέρον ἔξωθεν ἐπιγραφήν·

Χειρογρ.
Μβ
31

Δαμιανὸς καὶ Δαμασκηνὸς Ρενδίνης. Ζυγομαλᾶς,
1890
Τυβίγγη»

Τὸ χειρόγραφον τοῦτο περιέχει σύντομον περιγραφὴν τοῦ ὑπ' ἀριθμὸν Μβ 31 χειρογράφου τῆς Τυβίγγης, ἀναφέρει ἁπλῶς τὴν ἐν τῷ χειρογράφῳ τούτῳ περιεχομένην ἀκολουθίαν τοῦ Δαμιανοῦ τοῦ νέου, καὶ περιέχει ἀντίγραφον τοῦ ἐν τῷ χειρογράφῳ 31 περιεχομένου «Μαρτυρίου τοῦ ἁγίου ἱερομάρτυρος Διονυσίου τοῦ Ἀρεοπαγίτου» τοῦ συγγραφέντος ὑπὸ τοῦ Θεοδοσίου Ζυγομαλᾶ.

Ἐν τέλει σ. 22 ἔχει γράψει ὁ Μυστακίδης·

«Δόξα τῷ Θεῷ ἐπεράτωσα τὴν ἀντιγραφὴν τῇ Πέμπτῃ 15)27 Φεβρουαρίου 1890.

Β. Α. Μυστακίδης»

Ἐν τῷ τετραδίῳ τούτῳ εὕρηνται καὶ τρία φύλλα χάρτου φέροντα ἐπιγραφὴν «Χειρόγραφον Μβ 31 καὶ περιέχοντά τινα περὶ τοῦ χειρογράφου τούτου καὶ τοῦ Δαμιανοῦ τοῦ νέου.

61.

Χειρόγραφον ἐσταχωμένον διὰ ναστοῦ χάρτου καὶ ἀποτελούμενον ἐκ φύλλων (0,22×0,17) ἠριθμημένων 56.

Ἐπὶ τοῦ ἔξω μέρους τῆς σταχώσεως γέγραπται·

«Ἀναγραφὴ Ἑλληνικῶν χειρογράφων τῆν Τυβίγγης
Παχυμέρης
Καβάσιλας
Καλέκας

Tübingen Augustus
1888»

καὶ ἐν φύλλῳ 1α·

«Χειρόγραφα Τυβίγγης
1888
Ἀναγραφὴ αὐτῶν

Ἰούλιος, Αὔγουσος, Σεπτέμβριος
1888»

Τὸ χειρόγραφον τοῦτο περιέχει ἀναγραφὴν πολλῶν χειρογράφων τῆς Τυβίγγης μετὰ ἰδιαιτέρας μνείας τῶν ἐν αὐτοῖς κατὰ τὴν γνώμην τοῦ Μυστακίδου ἀξίων προσοχῆς ὡς καὶ τὰ ἐν τοῖς χειρογράφοις τούτοις περιεχόμενα περὶ Παχυμέρη, Καβάσιλα καὶ Καλέκα.

62.

Ὀκτὼ τετράδια σημειούμενα ἐν ἀρχῇ διὰ τῶν γραμμάτων Α΄. Β΄. Γ΄. Δ΄. Ε΄. Ϛ΄. Ζ΄ καὶ Η΄ καὶ ἀποτελούμενα ἐκ φύλλων ἠριθμημένων 96.

Ἐν τῷ ἐξωφύλλῳ τοῦ πρώτου τετραδίου γέγραπται.

«M. Crusii
Diarium
I
1573—79
Mh
ὕψος 466 πλάτος
0,190 × 0,145

φυλ. 7+741+ἄγραφα φύλλα 14».

Τὰ τετράδια ταῦτα περιέχουσι πολλὰ ἀντίγραφα ἐκ τοῦ Diarium I τοῦ κώδικος Mh 466 τῆς Στουτγάρδης.

63.

Τρία τετράδια ἀποτελούμενα ἐκ φύλλων ἠριθμημένων 44.

Ἐν τῷ ἐξωφύλλῳ τοῦ πρώτου τετραδίου γέγραπται·

«M. Crusii
Diarium
II
1577—1583
Mh. 466. 4ον»

καὶ ἐν τῷ περιθωρίῳ τοῦ φύλλου 4α

«Β΄ τ.
0,190×0,145

σ. 706 πλήρεις+14 φύλλοις ἀγράφοις ἐν τέλει»

Περιέχει πλεῖστα ἀντίγραφα ἐκ τοῦ Diarium II τοῦ κώδικος Mh 466 τῆς Στουτγάρδης.

64.

Τετράδια τρία ἀποτελούμενα ἐκ σελίδων ἠριθμημένων 53.

Ἐν τῷ ἐξωφύλλῳ τοῦ πρώτου τετραδίου γέγραπται·

«Ἐπιστολαὶ ἑλληνικαὶ Κρουσίου πρὸς Ἕλληνας.
IV Diarium»

ἐν δὲ τοῦ τρίτου·

«Προσθῆκαι εἰς Δ' τόμον Diarium 1913»

Τὰ τετράδια ταῦτα περιέχουσι περιγραφὴν τοῦ Δ' τόμου τοῦ Diarium μετά τινων ἐξ αὐτῶν ἀντιγράφων, ὧν τινα ἐδημοσιεύθησαν ὑπὸ τοῦ Μυστακίδου εἰς διάφορα περιοδικά, ὡς οὗτος ἐν τῷ περιθωρίῳ σημειοῖ.

65.

Τετράδιον ἀποτελούμενον ἐκ φύλλων χάρτου ἀναριθμήτων 13 καὶ περιέχον τινὰ ἐκ τοῦ Diarium II καὶ III.

66.

Τετράδιον ἐσταχωμένον διὰ ναστοῦ χάρτου καὶ ἀποτελούμενον ἐκ σελίδων ἠριθμημένων 203, ὧν τινες ἄγραφοι.

Τὸ τετράδιον τοῦτο φέρει ἐν τῷ ἐξωφύλλῳ ἐπιγραφήν·

«V. Diarium Mart. Crucii
Mh. 466

ἐκ τῶν τριῶν τελευταίων τόμων 6. 7. 8. 9.

Ἐπιστολαὶ Ζυγομαλᾶ, Κρουσίου, Μαργουνίου
ἀνέκδοτοι Mb. 198
Βιογραφικὰ Κρουσίου»

καὶ ἐν ἀρχῇ τῆς σελίδος 1.

Sammlung
Nachrichten, Excepten Briefe
Τόμοι τοῦ Dierium
ὅλοι ἐννέα».

Τὸ τετράδιον τοῦτο περιέχει σύντομον περιγραφὴν τοῦ Diarium καί τινα ἀντίγραφα ἐξ αὐτοῦ καὶ ἄλλων κωδίκων.

67.

Τετράδιον περιέχον ἀντίγραφα ἐκ τοῦ Diarium III τῶν ἀκολούθων ἐπιστολῶν τοῦ Κρουσίου καὶ ἄλλων πρὸς αὐτόν.

1. Τῷ Κωνσταντίνῳ τῷ Πατρικίῳ Χίῳ, Κρούσιος.
2. Κωνσταντίνῳ Ζερβῷ Κρούσιος.
3. Τῷ Κρουσίῳ, Κωνσταντῖνος Πατρίκιος.

4. Κωνσταντίνῳ Πατρικίῳ, Κρούσιος.
5. Αἰμιλίῳ Πόρτῳ, Κρούσιος.
6. Μαρτίνῳ Κρουσίῳ, Συμεὼν ὁ διάκονος.
7. Κρουσίῳ, Θεοδόσιος Ζυγομαλᾶς.
8. Τῷ Φιλαδελφείας Γαβριήλ, Κρούσιος.
9. Τῷ Κρουσίῳ, Συμεών.
10. Τῷ Θεοδοσίῳ, Κρούσιος.
11. Τῷ Λεοντοτύχῳ, Κρούσιος
12. Τῷ Φιλαδελφείας Γαβριήλ, Κρούσιος.
13. Τῷ Κωνσταντινουπόλεως Θεολήπτῳ, Κρούσιος.
14. Τῷ Θεοδοσίῳ Ζυγομαλᾷ, Κρούσιος.

68.

Πέντε φύλλα χάρτου ἠριθμημένα φέροντα ἐπιγραφὴν «Κρουσίου ἡμερολόγιον III σ. 589-93 (Αὔγουστος 1589)» καὶ τρία φύλλα ἠριθμημένα φέροντα ἐπιγραφὴν «1599 Μαΐου 29». Ἄνωθεν ἔχει γράψει ὁ Μυστακίδης «Ὅσα ὑπεγράμμισα ἑλληνιστὶ ἐν τῷ κειμένῳ φέρονται».

Πρόκειται περὶ τῆς μεταβάσεως τοῦ Ἀχριδῶν Γαβριὴλ πρὸς συλλογὴν ἐράνων.

Ἐν τῷ αὐτῷ φακέλλῳ εὕρηται καὶ φύλλον τῆς Ἐκκλ. Ἀληθείας τοῦ 1894, ἔνθα ὁ Ἀμασείας Ἄνθιμος ἔχει γράψει ἄρθρον ὑπὸ τὴν ἐπιγραφὴν «Ὁ Ἀχριδῶν Γαβριήλ».

69.

Ἐπιστολὴ τοῦ Κρουσίου πρὸς τὸν Θεοδόσιον τὸν Ζυγομαλᾶν, ἀντιγραφεῖσα ἐκ τοῦ Diarium II 305—307 καὶ ἐπιστολὴ τοῦ Ζυγομαλᾶ πρὸς τὸν Κρούσιον.

Ἐν ἀρχῇ σημειοῖ ὁ Μυστακίδης «Ἐξ ἐπιστολῆς ἀνεκδότου τοῦ Θεοδοσίου Ζυγομαλᾶ πρὸς Κρούσιον ὑπὸ χρονολογίαν 1 Μαρτίου αφοθ'»

Ἐν τῇ ἐπιστολῇ ταύτῃ ἑρμηνεύονται τὰ ὀφφίκια τοῦ δικαιοφύλακος καὶ πρωτεκδίκου.

70.

Δύο τετράδια ἀποτελούμενα ἐκ φύλλων ἀναριθμήτων 19.

Ἐν τῷ ἐξωφύλλῳ τοῦ πρώτου ἔχει γράψει ὁ Μυστακίδης «Διὰ παραβολὴν α», τοῦ δὲ δευτέρου «Διὰ παραβολὴν β ἀντιγεγραμμένον τὸ περὶ Ἰουλιανοῦ ἀπὸ σελ. 168—173».

«Ἔτος 1889 Φεβρουάριον ἀντέγραψα».

Ἐν τέλει τοῦ δευτέρου τετραδίου ἔχει σημειώσει ὁ Μυστακίδης.

«Ἀρκοῦσι ταῦτα πρὸς παραλληλισμὸν
Ἐν Tübingen Β. Μυστακίδης

12 Μαρτίου 1889»

Τὰ τετράδια ταῦτα περιέχουσιν ἀντίγραφα πρὸς παραβολήν.

71.

Τετράδιον φέρον ἐπιγραφὴν ἐπὶ τοῦ ἐξωφύλλου·

«Χειρογράφων
Κατάλογος ἐν Τυβίγγῃ
Μαρτίνου Κρουσίου
Ἰουλίῳ 1913 ἐν Τυβίγγῃ»

ἄνωθεν ἔχει γράψει ὁ Μυστακίδης·

«Διόπτρα
Turcograecia
Κρουσίου Πλάτων»

Τὸ χειρόγραφον τοῦτο περιέχει ἀναγραφὴν διαφόρων χειρογράφων τοῦ Κρουσίου μετά τινων παρατηρήσεων.

72.

Δύο τετράδια ἀποτελούμενα ἐκ φύλλων ἠριθμημένων 25 καὶ φέροντα ἐπιγραφὴν ἐπὶ τοῦ ἐξωφύλλου·

«Χειρόγραφα Τυβίγγης
Κρουσίου Μαρτίνου
Μβ 37
Τυβίγγῃ Ἰουλίου 2 1913»

Τὰ τετράδια ταῦτα περιέχουσι περιγραφὴν τοῦ χειρογράφου **37** τῆς Τυβίγγης.

73.

Ἐννέα φύλλα χάρτου ἀναρίθμητα, ἐφ' ὧν σημειώματά τινα τοῦ Μυστακίδου, ἰδίᾳ περὶ τῶν ἱστορικῶν ἔργων τοῦ Κωνσταντίνου Μανασσῆ ἐκ τῶν κωδίκων Mh 20 καὶ Μβ 37.

74.

Χειρόγραφον ἐσταχωμένον διὰ ναστοῦ χάρτου καὶ ἀποτελούμενον ἐκ φύλλων (0,22×0,17) ἠριθμημένων 135, μετὰ πολλῶν παρεντεθειμένων φύλλων χάρτου, ἐφ' ὧν ἔχουσι γραφῆ ὑπὸ τοῦ Μυστακίδου σχετικαὶ σημειώσεις.

Ἐπὶ τοῦ ἔξω μέρους τῆς σταχώσεως ἔχει γράψει ὁ Μυστακίδης·

1. Ἐπιστολαὶ παραβληθεῖσαι πρὸς τὰς ἐν Turcograecia.
2. Περιγραφὴ ἰδίᾳ τοῦ χειρογράφου Μβ 37.
3. Ἐκ τοῦ χειρογράφου Mh 198 «Ecclesia orientalis».
4. Χειρόγραφον Μβ 13.

Β. Μ.

Tübingen 1888—89»

καὶ ἐν φύλλῳ 1α·

«Ἐπιστολαὶ παραβεβλημέναι πρὸς τὰς ἐν Turcograecia».

Τὸ χειρόγραφον τοῦτο περιέχει περιγραφὴν τοῦ χειρογράφου Μβ 37 τῆς Τυβίγγης, ἐξ οὗ ἀναφέρει ὁ Μυστακίδης, ἐκτὸς ἄλλων σημειωμάτων, καὶ 22 ἐπιστολὰς τινῶν τῶν ὁποίων παραθέτει καὶ ἀντίγραφα παραβάλλων αὐτὰς πρὸς τὰς ἐν τῇ Τουρκογραικίᾳ δημοσιευθείσας. Περιέχει ἐπίσης διάφορα ἐνδιαφέροντα σημειώματα ἐκ τοῦ κώδικος Mh 198 τῆς Βιττεμβέργης καὶ Μβ 13 τῆς Τυβίγγης ὡς καὶ ἐξ ἄλλων τινῶν κωδίκων τῆς Τυβίγγης.

75.

Τετράδιον ἀποτελούμενον ἐκ 14 φύλλων ἀναριθμήτων καὶ περιέχον τινὰ περὶ Κρουσίου καὶ τῆς Τουρκογραικίας, τῆς Διόπτρας, τοῦ Ἰωάννου καὶ Θεοδοσίου Ζυγομαλᾶ, τοῦ Μηλοΐτου καὶ Κοττουνίου.

76.

Φωτογραφία ἐκ κώδικος τῆς Τυβίγγης, ἐξ οὗ ἔχει ἀντιγράψει ὁ Μυστακίδης ἐν ἰδίῳ φύλλῳ χάρτου τὰ ὑπὸ τοῦ Κρουσίου ἐν τῇ ὤᾳ γεγραμμένα.

77.

Φύλλον χάρτου, ἐφ' οὗ ἀντίγραφον ἐκ τῆς Germanograecia σ. 232.

78.

Ἐπὶ φύλλου χάρτου ἀντίγραφον μέρους ἐπιστολῆς τοῦ Θεοδοσίου Ζυγομαλᾶ πρὸς τὸν Γερλάχιον, ἐν ὑποσημειώσει τοῦ ὁποίου ἔχει γράψει ὁ Μυστακίδης «Ἡ ἐπιστολὴ αὐτόγραφος εὑρεθεῖσα ὑπ' ἐμοῦ ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ τῆς Στουτγάρδης Cod. hist. No 601 (εἰς μέγα σχῆμα) ἐδημοσιεύθη ὑπὸ τοῦ μακαρίτου Legrand ἐν Notice Biogr. sur Jean et Th. Zygomalas, Paris 1889 σ. 163—168), ἔπειτα ἐξετάζων τὰ ἐν Τυβίγγῃ εὗρον αὐτὴν ἀντιγεγραμμένην ἐκ τοῦ πρωτοτύπου».

79.

Τετράδιον φέρον ἀρίθμησιν κατὰ σελίδας (11—34) καὶ ἐπιγραφὴν «Μαρτῖνος Κρούσιος Τυβίγγης καὶ Στουτγάρδης χειρόγραφα» καὶ περιέχον σύντομον βιογραφίαν τοῦ Κρουσίου καὶ περιγραφὴν χειρογράφων τῶν βιβλιοθηκῶν τῆς Τυβίγγης καὶ Στουτγάρδης.

Ἐν τέλει ἔχει σημειώσει ὁ Μυστακίδης· «Τὸ τέλος (9 σελίδες περίπου μετὰ 8 ἡμέρας διὰ τοῦ αὐτοῦ μέσου. Ἐὰν σᾶς φαίνεται πολύ, δύνασθε νὰ παραλείψητε τὴν σελ. 27 καὶ 28 καὶ 29 ἐπιστρέφοντες ὅμως μοι ταύτας, διότι εἶναι κόπος μέγας ἡ περιγραφὴ τοιούτων πραγμάτων. Ὑμέ-

τερος. Προσοχὴ εἰς τὰς διορθώσεις. Περιμένω τὴν δευτέραν διόρθωσιν (ἕπεται συνέχεια) Β. Α. Μυστακίδης», ἐξ οὗ φαίνεται ὅτι ὁ Μυστακίδης εἶχε στείλει τοῦτο πρὸς δημοσίευσιν.

80.

Τέσσαρα τετράδια φέροντα ἐπιγραφὴν «Περιγραφὴ τοῦ ὑπ' ἀριθ. Μβ 10 χειρογράφου τῆς Τυβίγγης» καὶ περιέχοντα περιγραφὴν τοῦ χειρογράφου τούτου μετά τινων ἀντιγράφων τῶν περιεχομένων ἐν αὐτῷ καὶ ἰδίᾳ τῆς χρονικῆς ἐκθέσεως τοῦ Λεοντίου.

Ἐν τοῖς τετραδίοις τούτοις ὑπάρχουσι καὶ παρεντεθειμένα φύλλα χάρτου, ἐφ' ὧν σχετικαὶ σημειώσεις.

81.

Δύο φύλλα χάρτου, ἐφ' ὧν ἔχει ἀντιγράψει ὁ Μυστακίδης τὴν ἐπιστολὴν τοῦ Κρουσίου πρὸς τὸν Ἱερεμίαν Σέγγιον.

82.

Τετράδιον ἀποτελούμενον ἐκ φύλλων 16, ὧν τὰ πλεῖστα ἄγραφα, καὶ φέρον ἐν τῷ ἐξωφύλλῳ ἐπιγραφὴν «Μαργούνιος. Ὅρα τετράδιον 4 περιγραφῆς χειρογράφων. Ἐν Μονάχῳ 1913 κατ' Ἰούνιον».

Τὸ τετράδιον τοῦτο περιέχει σημειώσεις τινὰς περὶ Μαργουνίου καὶ ἐν φύλλῳ 11 ὑπὸ τὴν ἐπιγραφὴν «Βιβλία περίεργα» περὶ τοῦ ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ Breslau ἀποκειμένου καὶ ὑπὸ τοῦ Legrand περιγραφέντος (Bibl. Hell. IV 301—305) ἔργου περὶ τοῦ νέου Καλενδαρίου, τοῦ τυπωθέντος ἐν Φαγκφούρτῃ MDXC, ὡς καὶ περὶ τῆς ἐπικρίσεως αὐτοῦ ὑπὸ τοῦ πατριάρχου Ἱερεμίου.

83.

Φάκελλος φέρων ἔξωθεν ἐπιγραφὴν διὰ κυανῆς μολυβδίδος «Θεσσαλονίκης ἀνέκδοτα» καὶ περιέχων τινὰ περὶ Θεσσαλονίκης ἐκ τοῦ Κρουσίου καὶ ἄλλων.

84.

Φύλλα χάρτου περιέχοντά τινα περὶ Κρουσίου καὶ τῆς ἐπιστολῆς αὐτοῦ πρὸς τὸν Σολομῶντα Schweigger ὡς καὶ τοῦ ἔργου «Πολίτευμα οὐράνιον» καὶ ἐπιστολῆς τοῦ Μηλοΐτου.

85.

Τετράδιον ἀποτελούμενον ἐκ φύλλων ἀναριθμήτων 27 καὶ περιέχον ἀποσπάσματά τινα ἐκ τοῦ Martini Crusii Annalium Suevicorum Dodecas tertia» τοῦ ἐκδοθέντος «Francofurti ex officina typografica Nicolai Bassaei MDXCVI».

86.

Ἔντυπον ἔργον τοῦ Μυστακίδου φέρον ἐπιγραφὴν «Notes sur Martin Crusius, ses livres, ses ouvrages et ses manuscrits par B. A. Mystakides. Extrait de la revue des etudes grecques. Paris 1898». Ἐντὸς τοῦ ἐντύπου τούτου ἔργου τοῦ Μυστακίδου εὑρηνται πλεῖστα φύλλα χάρτου, ἐν οἷς σχετικὰ σημειώματα τοῦ Μυστακίδου καὶ ἰδίᾳ περιγραφὴ τῆς Τουρκογραικίας τοῦ Κρουσίου.

87.

Τὸ ἔργον τοῦ Π. Γ. Ζερλέντου «Σημειώματα περὶ Ἑλλήνων ἐκ τῶν Μαρτίνου Κρουσίου Σουηβικῶν χρονικῶν» (Ἐν Ἀθήναις 1922), ἐντὸς τοῦ ὁποίου ὑπάρχουσι φύλλα χάρτου, ἐφ' ὧν ἔχει γράψει ὁ Μυστακίδης σημειώσεις τινάς.

88.

Ἀντίγραφον ἐπιστολῆς τοῦ Μαξίμου Μαργουνίου πρὸς τὸν ἱεροδιάκονον Συμεὼν φερούσης ἐπιγραφὴν «Συμεῶνι τῷ ἱεροδιακόνῳ, ὁσιωτάτῳ καὶ σοφωτάτῳ Μάξιμος ἐπίσκοπος Κυθήρων εὖ πράττειν».

Ἀρχ. «Ἀποδέχομαί σου τὸ προσηνὲς καὶ διορθωτικὸν τοῦ τρόπου, Συμεὼν φίλτατε».

89.

Φύλλα χάρτου περιέχοντα ἐπιστολάς.

1. Τοῦ Μαργουνίου πρὸς τὸν ἰατρὸν Κωνσταντῖνον τὸν Ζερβόν, ἐκ τοῦ ὑπ' ἀριθμὸν 240 κώδικος τοῦ Μετοχίου τοῦ Παναγίου Τάφου.
2. Τοῦ Φιλαδελφείας Γαβριὴλ πρὸς τὸν Μαρτῖνον Κρούσιον.
3. Τοῦ Μαρτίνου Κρουσίου πρὸς τὸν Μάξιμον Μαργούνιον.
4. Τοῦ Μαρτίνου Κρουσίου πρὸς τὸν Γαβριὴλ Φιλαδελφείας.
5. Τοῦ Μαρτίνου Κρουσίου πρὸς τὸν πατριάρχην Ἱερεμίαν.

90.

Τετράδιον φέρον ἐπιγραφήν.

«Codex
Χειρ. 328=376
Μ. Π. Τάφου
1915»

καὶ περιέχον ἔργα καὶ ἐπιστολὰς τοῦ Μαξίμου Μαργουνίου.

91.

Φάκελλος ἐντὸς τοῦ ὁποίου εὑρηνται 79 φύλλα χάρτου ἠριθμημένα φέρων διὰ κυανῆς μολυβδίδος ἐπιγραφήν·

«Χειρόγραφον 463
ἀντιγεγραμμένον»

Ἐν ἀρχῇ τοῦ πρώτου φύλλου ἀναγινώσκομεν·

«In fol. χειρογρ. N. 463 Παναγίου Τάφου».

Ἐκ τοῦ χειρογράφου τούτου ἔχουσιν ἀντιγραφῇ ὑπὸ τοῦ Μυστακίδου ἕνδεκα ἐπιστολαὶ τοῦ Μαργουνίου, ἤτοι τρεῖς πρὸς τὸν Φιλαδελφείας, τρεῖς πρὸς τὸν Κωνσταντινουπόλεως Ἱερεμίαν, μία πρὸς τὸν Φιλιππουπόλεως Θεοφάνην, μία πρὸς Συμεὼν ἱεροδιάκονον, μία πρὸς Θεοφάνην καὶ Διονύσιον, μία πρὸς Μάξιμον πρωτοσύγκελλον καὶ μία πρὸς Μελέτιον Πηγᾶν. Δύο ἀπαντήσεις τοῦ Φιλαδελφείας πρὸς τὴν πρώτην καὶ δευτέραν ἐπιστολὴν τοῦ Μαργουνίου πρὸς αὐτόν, μία Μελετίου Ἀλεξανδρείας πρὸς Θεόδωρον, δύο Ἱερεμίου πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως καὶ μία πρὸς Ἐσχέλιον.

Τῶν ἐπιστολῶν τούτων τινές, ὡς ὁ Μυστακίδης σημειοῖ, ἔχουσιν ἐκδοθῇ ὑπ' αὐτοῦ ἐν τῇ εἰκοσιπενταετηρίδι τοῦ Κόντου, μία ὑπὸ τοῦ Γεδεὼν καὶ μία ὑπὸ τοῦ Legrand.

92.

Τέσσαρα τετράδια. Τὸ πρῶτον τούτων ἀποτελούμενον ἐκ φύλλων ἠριθμημένον 35 φέρει ἐν τῷ ἐξωφύλλῳ ἐπιγραφήν.

«Βιβλία ἔντυπα
Martini Crusii

Α'.

ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ Μονάχου
Ἰουνίῳ 1913»

Τὸ δεύτερον ἀποτελούμενον ἐκ φύλλων ἠριθμημένων 19 φέρει ἐν τῷ ἐξωφύλλῳ ἐπιγραφήν·

«Martini Crusii
Βιβλία ἔντυπα
Β. Μονάχου
Universitätsbibliolthek
Ἰουνίῳ 1913»

Τὸ τρίτον ἀποτελούμενον ἐκ φύλλων ἠριθμημένων 21 φέρει ἐν τῷ ἐξωφύλλῳ ἐπιγραφήν·

«M. Crusii
Περὶ ἐντύπων σχετικὰ
Γ'. 1913»

Τὸ τέταρτον ἀποτελούμενον ἐκ φύλλων ἠριθμημένων 19 φέρει ἐν τῷ ἐξωφύλλῳ ἐπιγραφήν·

«Martini Crusii
ἔντυπα
Αὐγούστης (Ausburg).
Πρόσθες Τυβίγγης
Ἡμέρᾳ Σαββάτῳ Πέτρου καὶ Παύλου 1913».

Τὰ τετράδια ταῦτα περιέχουσιν ἀναγραφὴν τῶν τύποις ἐκδοθέντων ἔργων τοῦ Μαρτίνου Κρουσίου, τῶν ἀποκειμένων ἐν ταῖς βιβλιοθήκαις τοῦ Μονάχου, τῆς Αὐγούστης καὶ τῆς Τυβίγγης μετά τινων σημειώσεων τοῦ Μυστακίδου.

93.

Δύο τετράδια φέροντα ἐπιγραφήν, τὸ μὲν πρῶτον·

«Γενικὰ—ἀόριστα
B. A. Mystakidis

Α'.

München 8 Ἰουνίου
Ραοὺλ-Πέτρα-Διοσκουρίδης»

τὸ δὲ δεύτερον·

«Γενικὰ—ἀόριστα
B. A. Mystakidis

Β'.

Tübingen 1 Ἰουλίου κ.ἑ. 1913
Δαρμάριος—Σβάϊκερ»

Τὸ πρῶτον τούτων περιέχει ἀντίγραφά τινα ἐπιστολῶν μετὰ διαφόρων σημειωμάτων τοῦ Μυστακίδου, ὧν τὰ κυριώτερα εἶναι «Χειρόγραφα ἀνήκοντα ἢ ἀναγνωσθέντα ὑπὸ τοῦ Μ. Κρουσίου. Possessores cod. graecorum Μαρία Παλαιολογίνα. Θεόδωρος Ρέντιος. Διοσκουρίδης. Μονὴ Πέτρας. Ζυγομαλᾶς. Χυτραῖος. Ράλαι. Prudentii et aliquorum poemata. Combefis. Λάσκαρις. Μηλοΐτης. Νῆσος Χάλκη. Λούκαρις. Βίος ἁγίου Θεράποντος, τὸ δὲ δεύτερον διάφορα σημειώματα, ὧν τὰ κυριώτερα εἶναι «Δαρμάριος. Schweigger. Γεώργιος Μύλιος».

94.

Δέκα φύλλα ἠριθμημένα (I—X) φέροντα ἐπιγραφήν·

«In der Hof und Staatsbibliothek München
sind folgende Werke von David Hoeschel vorhanden».

95.

Δύο φύλλα χάρτου φέροντα ἐπιγραφήν·

«K. Univ. Bibliothek Tübingen
David Hoeschel»

καὶ τρία φύλλα χάρτου ἠριθμημένα ἀναγράφοντα ἔργα τοῦ Hoeschel ἐκ τῆς βιβλιοθήκης τῆς Αὐγούστης.

96.

Δύο φύλλα χάρτου ἠριθμημένα καὶ φέροντα ἐπιγραφήν·

«Nouvelle biographie universelle XII Martin Crusius» περιέχοντα ἀντίγραφον τῆς βιογραφίας τοῦ Κρουσίου. Ἐπίσης ἐπιστολὴ τοῦ Frommann πρὸς τὸν Μυστακίδην φέρουσα ἐπιγραφὴν «Crusius Martinus original Testament des Professor Grusius den 19 Sept. 1605 errichtet hat».

97.

Δελτίον φέρον ἐπιγραφὴν «Ἐκ χειρογράφου τοῦ Μ. τοῦ Π. Τάφου ὑπ' ἀριθμ. 411» καὶ περιέχον ὀνόματα ἐκκλησιῶν τινων.

98.

Φύλλον χάρτου φέρον ἐπιγραφὴν «Κατάλογος τῶν χειρογράφων τοῦ ἀειμνήστου θείου μου ἁγίου Μεθύμνης Νικηφόρου περιεχομένων ἐν τῷ κιβωτίῳ» καὶ ἐν τέλει ὑπογραφὴν «Ἐν Κουρουτσεσμὲ τῇ 3)2)97 Κ. Γλυκᾶς».

99.

Δελτίον φέρον ἐπιγραφὴν «D. Solomoni Schweigkero Sultzensi... gratulatio scripta a Martino Crusio. Argentorati MDLXXXII».

Ἐν τέλει ἔχει σημειώσει ὁ Μυστακίδης· «εἶδον ἐν Κων)πόλει καὶ περιέγραψα κατὰ Μάϊον τοῦ 1912, ἀλλὰ δὲν κατώρθωσα νὰ τὸ ἀγοράσω, διότι ἐζήτουν ὑπέρπολλα».

100.

Τετράδιον φέρον ἔξωθεν ἐπιγραφὴν «Β. Ἔγγραφα ἀνέκδοτα περὶ Μετεώρων 1897—98» καὶ ἀποτελούμενον ἐκ φύλλων ἠριθμημένων 5. Ἐν τῷ τετραδίῳ τούτῳ εὕρηνται τρία φύλλα χάρτου ἠριθμημένα (1—3) φέροντα ἐπιγραφὴν «1. Διαθήκη τριῶν ἀδελφῶν» καὶ τέσσαρα φύλλα χάρτου ἠριθμημένα (1—4) φέροντα ἐπιγραφὴν «2. Συστατικὸν γράμμα τοῦ μητροπολίτου Λαρίσσης».

101.

Φάκελλος περιέχων περιγραφὴν τῶν ὀκτὼ ἀκολούθων χειρογράφων ἐκ Τραπεζοῦντος.

Α'. Ἐκκλησιαστικὸν μουσικὸν χειρόγραφον ἀποτελούμενον ἐκ φύλλων 82 καὶ περιέχον τὴν ἀκολουθίαν τῶν Χριστουγέννων, Θεοφανείων καὶ τῆς μεγάλης ἑβδομάδος μέχρι τοῦ μεγάλου Σαββάτου. Τὸ χειρόγραφον τοῦτο γραφὲν ἐν Μόσχᾳ ὑπὸ τοῦ μοναχοῦ Κυπριανοῦ Ἰβηρίτου τῇ 3 Ἰουνίου τοῦ 1694 φέρει ἐν τῷ πρώτῳ φύλλῳ σφραγῖδα «Φροντιστήριον τῆς Τραπεζοῦντος».

Β'. Χειρόγραφον περγαμηνὸν ἀποτελούμενον ἐκ 375 φύλλων καὶ περιέχον τὸ κείμενον τῶν τεσσάρων Εὐαγγελίων καὶ ἐν τέλει Πασχάλιον καὶ πίνακα τῶν Εὐαγγελίων καὶ Πραξαποστόλων, τῶν κατὰ τὰς Κυριακὰς καὶ μεγάλας ἑορτὰς ἀναγινωσκομένων. Τὸ χειρόγραφον τοῦτο γραφὲν κατὰ τὰ τέλη τοῦ ΙΑ' αἰῶνος φέρει σφραγῖδα «Φροντιστήριον Τραπεζοῦντος».

Γ'. Χειρόγραφον ἀποτελούμενον ἐκ σελίδων 1—9 καὶ φύλλων 10—354 καὶ περιέχον Χρηστομάθειαν μετὰ ἑρμηνείας καὶ διαστίχου ἐξηγήσεως. Τὸ χειρόγραφον τοῦτο γραφὲν μεταξὺ τοῦ 1750 - 1760 ἐδωρήθη ὑπὸ τοῦ Ἠλία Νικολάου Κανδύλη τῷ 1868 εἰς τὴν βιβλιοθήκην τοῦ Φροντιστηρίου Τραπεζοῦντος.

Δ'. Χειρόγραφον ἀποτελούμενον ἐκ σελίδων 1204 (α'—ασδ') καὶ περιέχον νομοκανόνα μεθ' ἑρμηνείας τοῦ Ζωναρᾶ καὶ Βαλσαμῶνος καὶ ἐν τέλει χρονολογικὸν πίνακα ἀπὸ τῆς δημιουργίας τοῦ κόσμου ὡς καὶ πίνακα τῶν πατριαρχῶν, ἐπισκόπων καὶ βασιλέων. Τὸ χειρόγραφον τοῦτο ἐγράφη τῷ στωιθ' ὑπὸ τοῦ ἱερομονάχου Κοσμᾶ προτροπῇ τοῦ μητροπολίτου Τραπεζοῦντος Βαρνάβα.

Ε'. Χειρόγραφον περγαμηνὸν ἀποτελούμενον ἐκ φύλλων 250 καὶ περιέχον τὸ Ψαλτήριον (ἀπὸ τοῦ 33 Ψαλμοῦ). Τὸ χειρόγραφον τοῦτο ἐγράφη κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 14 αἰῶνος.

ΣΤ'. Χειρόγραφον περγαμηνὸν ἀποτελούμενον ἐκ 499 σελίδων καὶ περιέχον τὰ τέσσαρα Εὐαγγέλια. Τὸ χειρόγραφον τοῦτο ἐγράφη κατὰ τὸν 12 ἢ 13 αἰῶνα καὶ ἐστάλη ἐκ Βλαχίας εἰς τὴν Παναγίαν τοῦ Σουλεμᾶ ὑπὸ τοῦ ἰατροφιλοσόφου Γεωργίου Ὑπομενᾶ Τραπεζουντίου ἐν ἔτει σωτηρίῳ αψκστ'.

Ζ'. Χειρόγραφον περγαμηνὸν ἀποτελούμενον ἐκ φύλλων 109 καὶ περιέχον τὰ κατὰ Κυριακὰς καὶ ἑορτὰς ἀναγινωσκόμενα Εὐαγγέλια. Τὸ χειρόγραφον τοῦτο ἐγράφη πιθανῶς κατὰ τὸν 13 αἰῶνα.

Η'. Χειρόγραφον ἀποτελούμενον ἐκ φύλλων 143 καὶ περιέχον νομοκάνονα. Τὸ χειρόγραφον τοῦτο ἐγράφη ὑπὸ τοῦ διακόνου Ἰωακεὶμ Καρυώτη κατὰ τὸν 17 αἰῶνα.

102.

Πεντήκοντα φύλλα χάρτου περιέχοντα περιγραφὴν τοῦ ὑπ' ἀριθμὸν 463 (=240) χειρογράφου τοῦ Παναγίου Τάφου καὶ ἀντιβολὴν πρὸς τὰ ὑπὸ τοῦ Legrand (2 τομ. 4) δημοσιευθέντα, ἐπίσης καὶ πολλὰ ἀντίγραφα λόγων καὶ ἔργων, ὧν τινα ἐξεδόθησαν ὑπὸ τοῦ Μυστακίδου ἢ ἄλλων, ὡς ὁ Μυστακίδης σημειοῖ.

103

Τετράδιον ἀποτελούμενον ἐκ φύλλων ἠριθμημένων 10 καὶ φέρον ἔξωθεν ἐπιγραφήν·

«Χειρ. 105
Μ. Π. Τάφου
Μαργούνιος»

Περιέχει τὴν περιγραφὴν τοῦ χειρογράφου τοῦ Μετοχίου τοῦ Παναγίου Τάφου ὑπ' ἀρ. 105 (πρβλ. Παπαδοπούλου Κεραμέως Ἱεροσολυμιτικὴ Βιβλιοθήκη Δ' σ. 216—217), ἐξ οὗ ἔχει ἀντιγράψει ὁ Μυστακίδης τὴν ἐπιστολὴν τοῦ Μαργουνίου πρὸς τὸν πατριάρχην Κων)πόλεως Ἱερεμίαν, δι' ἧς ἀφιεροῖ αὐτῷ τὸ περὶ ἐκπορεύσεως τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἔργον αὐτοῦ.

Ἐν τέλει τοῦ ἀντιγράφου ἔχει σημειώσει ὁ Μυστακίδης «Ἐδημοσιεύθη ἐν Ἑλλ. Φιλ. Συλλ. ΙΖ' σ. 66 ὑπὸ Κεραμέως».

Ἐν τῷ αὐτῷ χειρογράφῳ εὕρηται καὶ ἀπόσπασμα ἐκ τοῦ ἔργου τοῦ Γεωργίου Πολυμέρη «Πρὸς τοὺς λέγοντας ὅτι διὰ τοῦτο λέγεται Πνεῦμα Υἱοῦ διὰ τὸ ὁμοούσιον».

104.

Τετράδιον ἀποτελούμενον ἐκ φύλλων 6 ἀναριθμήτων καὶ φέρον ἔξωθεν ἐπιγραφὴν «Γ. Παλαμᾶς. Μονῆς Βλατέων κατάλογος».

Ἀναγράφει τινὰ ἐκ τῶν δημοσιευθέντων ἐν τῷ περιοδικῷ Γρηγορίῳ τῷ Παλαμᾷ.

105.

Τετράδιον ἀποτελούμενον ἐκ φύλλων ἀναριθμήτων 11. Ἐν ἀρχῇ γέγραπται «Περιλαμβάνει Α' Ἡρακλείας χειροτονία Π. Κων)πόλεως Β' Συνταγμάτιον. Γ' Βρυκολάκων».

Τὸ χειρόγραφον τοῦτο περιέχει περιγραφὴν χειρογράφου τῆς Μονῆς Βλατέων, ὅπερ περιέχει νόμιμον ἀποτελούμενον ἐκ φύλλων 232 καὶ περιέχον σλα' κεφάλαια. Συνδεδεμένον τῷ χειρογράφῳ τούτῳ δι' ἄλλης χειρὸς καὶ δι' ἄλλης μελάνης, μεταγενεστέρᾳ δὲ χειρὶ γεγραμμένον, εὕρηται καὶ ἕτερον νόμιμον ἐκ φύλλων 109 περιέχον ρμβ' κεφάλαια.

Ὁ Μυστακίδης σημειοῖ καὶ ἕτερος νομοκάνων εἰς ἁπλῆν γλῶσσαν

εὕρηται ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ τῆς μονῆς Βλατέων ἀποτελούμενος ἐκ φύλλων 181 καὶ περιέχων τξα' κεφάλαια.

106.

Τετράδιον ἀποτελούμενον ἐκ φύλλων 6 ἠριθμημένων καὶ φέρον ἐπὶ τοῦ ἐξωφύλλου ἐπιγραφήν· «Μονῆς Βλατέων 1896 8βρίου—9βρίου. Περιγραφὴ χειρογράφων δύο, Κλίμακος καὶ Μαξίμου Πελοποννησίου.

Τὸ χειρόγραφον τοῦτο περιέχει περιγραφὴν δύο χειρογράφων τῆς μονῆς Βλατέων, ὧν τὸ πρῶτον περιέχει τὴν Κλίμακα τοῦ Ἰωάννου, τὸ δὲ δεύτερον 1) «Τοῦ σοφωτάτου Μαξίμου τοῦ Πελοποννησίου διδαχαὶ εἰς τὰς Κυριακὰς τοῦ ὅλου ἐνιαυτοῦ πάνυ ὠφέλιμοι» 2) «Ἀπόδειξις ὅτι ὁ Χριστὸς εἰς τὸν δεῖπνον τὸν μυστικὸν μὲ ἄρτον ἔνζυμον ἐπαρέδωκε τῶν Ἀποστόλων τὸ μυστήριον τοῦ τιμίου σώματος καὶ εἶπε· «Λάβετε, φάγετε» συγγραφεὶς παρὰ τοῦ σοφωτάτου Κυρίλλου πατριάρχου Ἀλεξανδρείας καὶ συμμαθητοῦ τοῦ κὺρ. Μαξίμου πολλὰ σοφώτατα» καὶ 3) «Κύριλλος ἐλέῳ Θεοῦ πάπας καὶ πατριάρχης τῆς μεγάλης πόλεως Ἀλεξανδρείας καὶ κριτὴς τῆς Οἰκουμένης πᾶσι τοῖς ἐν τῷ Περγοβύστῳ ὀρθοδόξοις χριστιανοῖς». Τῆς ἐπιστολῆς ταύτης ἔχει ἀντιγράψει ὁ Μυστακίδης τὸ κείμενον.

107.

Ἓξ φύλλα χάρτου ἐφ' ὧν ἔχει γράψει ὁ Μυστακίδης περιγραφὴν νομοκάνονος ἐκ Μουνδανίων ἀγορασθέντος ὑπὸ τοῦ Μουσείου τῶν ἀρχαιοτήτων τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Πρόκειται περὶ τοῦ νομοκάνονος τοῦ Μανουὴλ Μαλαξοῦ εἰς ἁπλῆν γλῶσσαν.

108.

Τετράδιον ἀποτελούμενον ἐκ φύλλων ἠριθμημένων 13. Ἐν τῷ ἐξωφύλλῳ ἔχει γράψει ὁ Μυστακίδης διὰ κυανῆς μολυβδίδος «Nürberg».

Τὸ περιεχόμενον τοῦ χειρογράφου τούτου εἶναι τὸ ἀκόλουθον·

1. (φ. 1α—7β.) Ἐν ἀρχῇ τοῦ φύλλου 1α γέγραπται·

Χειρογ. Νυρεμβέργης
Homiliae aliquot P. P. graec.
c. al. a.
Cod. chartac. fol. 218 εἰς 4ον (215×150)
de Murr pars I 54
Εὑρετήριον Stadtarchiv Biblioth.
Centur V append. 46»,

Περιέχει περιγραφὴν τοῦ χειρογράφου.

2. (φ. 8β.) Ἐν ἀρχῇ γέγραπται·

Nürberg cod. chartaceus
Constantinus Lascaris

de synodo Florentina (1439) e Bibliotheca Veneta D Marci ab Aloysio grenadico Abbate graeco et bibliothecario ejusden descriptum et A. 1647 D. Ioh Wülfero dono datum. 44⁰ Incipit

«Ἐντεῦθεν τὸ βιβλίον ἀπάρχεται τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει ὑστάτης συνόδου ἐν τῇ ἁγίᾳ Σοφίᾳ».

Ἐν τέλει· «Ἐκ τοῦ Α' τομ. τοῦ de Murr σ. 55-56).

3. (φ. 9α.) «Δαρμάριος. Nürenberg»

4. (φ. 9β—11α). Ἀρχ. «Χειρόγραφον Κεδρηνοῦ Cedreni compendium historiarum. Cod. chart. 463 Blätter

Εὑρ. Cent. V append. 13 fol.

Ἐν Nürberg Stradtarchiv».

5. (φ. 13α.) «Κατάλογος τῶν σπανίων βιβλίων καὶ χειρογράφων τοῦ Adamus Rudolfus Solger». Ἐν τῷ περιθωρίῳ ἔχει σημειώσει ὁ Μυστακίδης διὰ μολυβδίδος «Ἀντέγραψα πρὸς ἔκδοσιν».

109.

Τετράδιον ἀποτελούμενον ἐκ φύλλων 8 ἠριθμημένων. Ἐπὶ τοῦ ἐξωφύλλου γέγραπται· «Νυρεμβέργης 1913»

Amplissimae Bibliothecae Noricae Manuscript. H graecum Arenae L. L. M. O Marcuc Christophorus Voit a Berg J. V. D et Reip. Augustanae Vindelicae ad Tractatus pacis Executorios Legatus. Cal. Januarii Anni MDCL»

Τὸ χειρόγραφον τοῦτο περιέχει·

1. (φ. 1α—6β.) Χειρόγραφον Κεδρηνοῦ Cent. V appendix No 13 fol. δεδεμένον ἐν καλύμματι τοῦ μετὰ αἰῶνος ἐκείνου τῆς Reformation».

Περιγραφὴ τοῦ χειρογράφου μετά τινων παρατηρήσεων.

2. (φ. 7α) «Murr I 53 Cent. V append. 47. Σήξτου Ἐμπειρικοῦ πρὸς μαθηματικούς».

Ἀρχ. «Τὴν πρὸς τοὺς ἀπὸ μαθημάτων ἀντίρρησιν.»

Ἐν τέλει σ. 241α «Ὑπὸ Ἀνδρέου Δαρμαρίου, τοῦ Ἐπιδαυρίου υἱοῦ Γεωργίου ἐν τῷ ἔτει αφπ' Δεκεμβρίῳ λα' πέρας εἴληφεν ἡ παροῦσα βίβλος.»

3. (φ. 8α.) «Murr I 55. Manus. Cent. V append 43. Λασκάρεως χειρόγραφον.»

110.

Τέσσαρα τετράδια τοῦ Μυστακίδου φέροντα ἐν τῷ ἐξωφύλλῳ δι' ἐρυθρᾶς μελάνης ἀρίθμησιν 1. 2. 3. 4.

Τὸ πρῶτον τούτων φέρει ἐπὶ τοῦ ἐξωφύλλου ἐπιγραφήν·

«Ἐν Μονάχῳ 8 Ἰουνίου. 1. Χειρόγραφα Κρουσιανὰ No 3. 9. 130. 141. 201. 226. 227. 254. 257.»

Τὸ τετράδιον τοῦτο περιέχει περιγραφὴν τῶν ἀνωτέρω κωδίκων τῆς βιβλιοθήκης τοῦ Μονάχου ὡς καὶ τῶν ὑπ' ἀριθμ. 136 καὶ 218 τῆς αὐτῆς βιβλιοθήκης μετά τινων σημειώσεων.

Τὸ δεύτερον τούτων φέρει ἐν τῷ ἐξωφύλλῳ ἐπιγραφήν·

«Ἐν Μονάχῳ χειρόγραφα. 2. Συνέχεια 226.»

Τὸ τετράδιον τοῦτο περιέχει συνέχειαν τῆς περιγραφῆς μετά τινων σημειώσεων τοῦ ὑπ' ἀριθμὸν 226 χειρογράφου τοῦ Μονάχου.

Τὸ τρίτον τούτων φέρει ἐν τῷ ἐξωφύλλῳ ἐπιγραφήν·

«3. Ἐν Μονάχῳ cod. graec. χειρόγραφα 256. 364. 366. 442.»

Τὸ τετράδιον τοῦτο περιέχει περιγραφὴν τῶν ἀνωτέρω κωδίκων ὡς καὶ τῶν 145 καὶ 199 μετά τινων παρατηρήσεων.

Τὸ τέταρτον τούτων φέρει ἐν τῷ ἐξωφύλλῳ ἐπιγραφήν· «4. Ἐν Μονάχῳ χειρόγραφα cod. graec 538 καὶ Ἑλβετίας.»

Τὸ τετράδιον τοῦτο περιέχει περιγραφὴν τοῦ ὑπ' ἀριθμὸν 538 χειρογράφου τοῦ Μονάχου καὶ ἀντίγραφα δύο ἐπιστολῶν τοῦ Μαξίμου Μαργουνίου πρὸς τὸν Δαυῒδ Ἐσχέλιον καὶ ἐν σελίδι 13 «Manuscrits grecs de Bibl. de Suisse».

Ἐν αὐτῷ εὕρηνται καὶ φύλλα χάρτου ἠριθμημένα 1—5 ἐφ' ὧν ἐκ τοῦ κώδικος Germ. G. 111)5 ἀντίγραφον ὡς καὶ ἐπιστολὴ τοῦ A. Heisenberg πρὸς τὸν Μυστακίδην γραφεῖσα ἐκ Μονάχου τῇ 20 Ἰουλίου 1928.

111.

Δύο φύλλα χάρτου περιέχοντα ἀντίγραφον ἐκ τῆς «Seite 12 des Manuskripts Mh 466 B IV».

112.

Τετράδιον ἀποτελούμενον ἐκ φύλλων 9 καὶ φέρον ἐπὶ τοῦ ἐξωφύλλου ἐπιγραφὴν «Κουρουτσεσμέ.»

Ἐν ἀρχῇ τοῦ πρώτου φύλλου γέγραπται. «Σελὶς 65 τοῦ 349 κώδικος 1790—1821» καὶ ἐν φύλλῳ 7β. «Κῶδιξ 320 σελ. 45 (1760—68)».

Τὸ τετράδιον τοῦτο περιέχει ἀντίγραφα καὶ σημειώματα ἐκ τῶν κωδίκων τούτων.

113.

Δύο δελτία φέροντα ἐπιγραφὴν «Ἑλληνικὰ χειρόγραφα ἐξ Ἀνατολῆς εἰς Γαλλικὰς βιβλιοθήκας» καὶ ἀναφέροντά τινα τούτων.

114.

Πέντε δελτία φέροντα ἐπιγραφὴν «Βυζαντιακῆς ἐπιτομογραφίας» καὶ περιέχοντα τοιαύτας.

115.

Χειρόγραφον ἐσταχωμένον διὰ ναστοῦ χάρτου καὶ ἀποτελούμενον ἐκ σελίδων (0,27×0,17) ἠριθμημένων 84.

Ἐπὶ τοῦ ἔξω μέρους τῆς σταχώσεως γέγραπται·

«Κατάλογος
ἀρχαίων βιβλίων καὶ βιβλιογραφίαι τινὲς τυπογραφίας. Ἱστορικὰ
Tübingen Αὔγουστος
1888»

καὶ ἐν ἀρχῇ (σ. 3)·

«Κατάλογος τῶν κοινῶν βιβλίων τῆς τυπογραφίας Νικολάου Γλυκὺ τοῦ ἐξ Ἰωαννίνων, οἷς πρόσκειται ἐν τέλει καὶ τὰ εἰς τουρκικὴν διάλεκτον. Ἐν Βενετίᾳ 1821».

Τὸ χειρόγραφον τοῦτο περιέχει·

1. (σ. 3—34) ἀναγραφὴν 278 ἔργων ἐκ τῆς τυπογραφίας Νικολάου Γλυκύ.

2. (σ. 35—55) Ἀναφέρει ἔντυπά τινα ἔργα ἐκ τῆς Bibliographie curieuse τοῦ Gabriel Peignot (Paris 1808), τοῦ Dictionnaire critique litteraire et bibliographique τοῦ αὐτοῦ (Paris 1806) καὶ ἄλλων τινῶν καταλόγων.

3. (σ. 62—79) «Βιβλία ἑλληνικά, ἅτινα εἶδον ἐν Τυβίγγῃ τῆς 15 καὶ 16 ἑκατονταετηρίδος».

4. (σ. 80—83) «Βιβλιοθήκη Στουτγάρδης. Εὑρετήριον Neugriechische Dichter».

116.

Τετράδιον φέρον ἐπὶ τοῦ ἐξωφύλλου ἐπιγραφὴν «Ἐξ ἐντύπων δυσευρέτων σημειώσεις διὰ τὴν Κωνσταντινούπολιν. Κατ' Ἰούνιον 1913».

Τὸ τετράδιον τοῦτο περιέχει διαφόρους σημειώσεις ἐκ βιβλίων δυσευρέτων ἀναφερομένας ἰδίᾳ εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν.

117.

Τετράδιον φέρον ἐν τῷ ἐξωφύλλῳ ἐπιγραφήν· «Βιβλία χρήσιμα. Σημειώσεις διὰ τυπογραφίαν ἐν Τουρκίᾳ καὶ Ἰσραηλιτικά. Ἐν Μονάχῳ. 1913 Ἰουνίῳ».

Ἐν σελίδι 1 γέγραπται·

«Ἐκτὸς τῶν γνωστῶν ἐμοὶ καὶ παρ' ἐμοὶ βιβλίων, περὶ ὧν καὶ ἐν τῷ Τουρκιστὶ δημοσιευθέντι ἐξ ἀφορμῆς τῆς τουρκικῆς Γραμματικῆς ἐν τῷ Medjmonai, σημειώσεις ἀνάμικτοι διὰ μεταγενεστέραν μελέτην.

Θὰ ἀξιωθῶ, ἵνα φέρω ἄγνωστα εἰς φῶς; Θεέ μου, ὅλοι φθονοῦσι βλέποντες τὴν πληθώραν τῶν ποικίλων σημειωμάτων μου. Τί θὰ γίνωσι; Διατί ἐξακολουθῶ συλλέγων;»

Ἐν τῷ τετραδίῳ τούτῳ ἀναγράφει ὁ Μυστακίδης διάφορα ἔργα ἐκδοθέντα τύποις ἐν Τουρκίᾳ μετά τινων σημειώσεων περὶ αὐτῶν.

118.

Φύλλα χάρτου φέροντα ἐπιγραφὴν «Νεωτέρας Ἱστορίας. Εἰσαγωγή- Περὶ τυπογραφίας. Ἕλληνες φυγάδες λόγιοι ἐν Ἰταλίᾳ».

119.

Δύο ἐπιστολαὶ πρὸς τὸν Μυστακίδην, ἡ μὲν γραφεῖσα ἐν Κωνσταντινουπόλει τῇ 5 Νοεμβρίου 1892 ὑπὸ τοῦ Ἐλευθερίου Γρ. Ταπεινοῦ, ἡ δὲ ἐν Σάμῳ τῇ 25 Ἰανουαρίου 1897 ὑπὸ τοῦ Ε. Σταματιάδου περιέχουσαι κατάλογον τῶν ὑπ' αὐτῶν ἐκδοθέντων ἔργων, ὃν ἐζήτησεν ὁ Μυστακίδης. Ἐν ἀρχῇ ἔχει γράψει ὁ Μυστακίδης «Liste des publications des M. E. Tapinos avocat de C]ple et de M. E. Stamatiades de Samos».

Ἐν τῷ αὐτῷ φακέλλῳ εὕρηται καὶ τρίτη ἐπιστολὴ τοῦ Ἀναστασίου Μ. Λεβίδου γραφεῖσα τῇ 11 Ἰουλίου 1892 ἐν Φλαβιανοῖς καὶ περιέχουσα κατάλογον τῶν ἔργων τοῦ Λεβίδου. Ἐν ἀρχῇ ἔχει γράψει ὁ Μυστακίδης «Liste des publications Levidis de Césarée».

120.

Δύο δελτία φέροντα ἐπιγραφὴν «Publications M. M. Lambros» ἐφ' ὧν ἔχει καταγράψει ὁ Μυστακίδης τὰ ὑπὸ τοῦ Μ. Λάμπρου ἐκδοθέντα ἔργα.

121.

Τεῦχος ἀποτελούμενον ἐκ σελίδων γεγραμμένων καὶ ἠριθμημένων 280 (1-280) καὶ ἐντύπων 281-310.

Ἀρχ. «Τέλος τὸ 1536 ἐπιάσθη μὲ ὀπαδούς του τινὰς καὶ ἀφοῦ τοὺς ἔβαλαν εἰς κλουβίον σιδηροῦν».

Πρόκειται περὶ τοῦ Λεξικοῦ τῶν μεγάλων ἀνδρῶν τοῦ Νικολάου Καραβία Γρίβα Ἰθακησίου, τοῦ ἐκδοθέντος ἐν δυσὶ τόμοις ἐν Κωνσταντινουπόλει. Ὡς φαίνεται ὁ Μυστακίδης εἶχε μέρος τοῦ πρώτου τόμου ἀπὸ σελίδος 281-310, μέχρι τέλους δηλαδὴ τοῦ πρώτου τόμου καὶ πρὸς συμπλήρωσιν αὐτοῦ ἀντέγραψε τὰ ἀπὸ σελίδος τοῦ ἐντύπου 1-280.

122.

Τεῦχος φέρον ἐπὶ τοῦ ἐξωφύλλου ἐπιγραφὴν «Εἰκόνες Μωάμεθ Β'. Β. Α. Μ.»

Τὸ τεῦχος τοῦτο περιέχει διάφορα παραπεμπτικὰ σημειώματα εἰς διάφορα ἔργα πραγματευόμενα περὶ τοῦ Μωάμεθ τοῦ Β'. καὶ περιέχοντα καὶ τὴν εἰκόνα αὐτοῦ.

123.

Δελτίον φέρον ἐπιγραφὴν «Καλανδάριον, ἤτοι προγνωστικὸν παντοτινὸν μεταφρασθέν ποτε ἐκ τῆς οὐγγρικῆς γλώσσης εἰς τὴν ἡμετέραν ἁπλῆν παρά τινος ἀνωνύμου» ἐκδοθὲν ἐν Λειψίᾳ τῆς Σαξωνίας ἔτει 1767.

Ἐν φύλλῳ χάρτου ἔχει γράψει ὁ Μυστακίδης «Ἄγνωστον τῷ Legrand-Pernot 1928».

124.

Τετράδιον ἀποτελούμενον ἐκ φύλλων ἠριθμημένων 5. Ἀναγράφει ὁ Μυστακίδης τὸ ἔργον «Ψαλτήριον τῷ Δαβὶδ σὺν Λεξικοῖς δυσί, γραμματικῷ δηλαδὴ καὶ ἱστορικῷ» τὸ ἐκδοθὲν «Ἐνετίησι 1712 παρὰ Νικολάῳ τῷ Σάρῳ», ὡς καὶ τὰ ἔργα «Διδασκαλία χριστιανικὴ περιέχουσα τὰ ἀναγκαῖα ἄρθρα τῆς ἡμῶν ὀρθοδόξου πίστεως» τὴν ἐκδοθεῖσαν « Ενετίησιν αψξ' παρὰ Ἀντωνίῳ τῷ Βόρτολι» καὶ «Ἀκολουθία τοῦ ἀναγνώστου ἤγουν τὰ συλλειτουργικὰ» τὴν μετατυπωθεῖσαν καὶ ἐπιμελῶς διορθωθεῖσαν «Ἐνετίησι 1763 παρὰ Ἀντωνίῳ τῷ Βόρτολι».

125.

Δύο δελτία φέροντα ἐπιγραφὴν «Livres armeniens publiés à Constantinople avant 1850» καὶ ἀναγράφοντα ἔργα ἀρμενικὰ τυπωθέντα ἐν Κωνσταντινουπόλει πρὸ τοῦ 1850 ἐκ τοῦ καταλόγου Koehler «Leipzig 1915 Heft. 2».

126.

Δύο φύλλα τῆς ἐκκλησιαστικῆς Ἀληθείας περιέχοντα τὰ τῆς ἐκδόσεως τῆς Καινῆς Διαθήκης ἐν τοῖς Πατριαρχείοις.

127.

Τέσσαρα φύλλα χάρτου φέροντα ἐπιγραφὴν «Bartrant Bareilles Constantinople, ses cités franques et levantines Paris 1918. Ἀχθοφόροι. p. 100-101 Le hamal» ἐφ' ὧν ἔχει ἀντιγράψει ὁ Μυστακίδης ἐκ τοῦ ἀνωτέρω ἔργου τὰ περὶ τῶν ἀχθοφόρων.

128.

Τετράδιον ἀποτελούμενον ἐκ πέντε φύλλων καὶ φέρον ἐν τῷ ἐξωφύλλῳ ἐπιγραφὴν «Δι' ἀλφάβητον. Das Alphabet des Prodromos. Migne Patr. gr. 133, 1221. Ἀρχ. Ἄναρχος ἀρχὴ παντὸς αἰτία θεός. Boissonade anecd. graec. 4, 440».

Περιέχει τὸ ποίημα τοῦ Πτωχοπροδρόμου ἐκ τῶν ὑπ' ἀριθμὸν 303 καὶ 797 κωδίκων τοῦ Παναγίου τάφου μεθ' ὑποδείξεων τῶν διαφόρων γραφῶν ἐν συγκρίσει πρὸς τὸ ὑπὸ τοῦ Migne ἐκδεδομένον ὡς καὶ διορθώσεων.

129.

Δύο φύλλα χάρτου φέροντα ἐπιγραφὴν «Chronique de Moldavie depuis le milieu de XIV siècle jusqu' à l'an. 1594 par G. Urachii texte roumain avec trad. française notes e.t.c. Paris 1878» καὶ περιέχοντα σημειώματά τινα ἐξ αὐτοῦ.

130.

Φάκελλος ἐν ᾧ περιέχονται ὀκτὼ δελτία ἤτοι·

«Τέσσαρα δελτία ἀναγράφοντα ἔργα τοῦ Θεοφίλου Κορυδαλέως ἐκδοθέντα ἐν Μοσχοπόλει.

2. Δύο δελτία ἀναγράφοντα τὰ τῆς ἐκδόσεως τοῦ «Θησαυροῦ τετραγλώσσου» τοῦ Γερασίμου Βλάχου.

3. Δύο δελτία ἀναγράφοντα δύο ἐκδόσεις τοῦ «Πορτολάνου».

131.

Φάκελλος περιέχων ὀκτὼ δελτία ἤτοι·

1. Πέντε δελτία ἀναγράφοντά τινα περὶ τῆς τυπογραφίας ἐν Κωνσταντινουπόλει.

2. Ἓν δελτίον φέρον ἐπιγραφὴν «Τυπογραφία Ἀρμενίων».

3. Ἓν δελτίον φέρον ἐπιγραφὴν «Sur la typographie Turque».

4. Ἓν δελτίον φέρον ἐπιγραφὴν «Βουκουρεστίου τυπογραφικά».

132.

Φάκελλος περιέχων τρία δελτία μεθ' ἑνὸς φύλλου χάρτου, ἐν οἷς σημειοῦνταί τινα περὶ τοῦ ἔργου τοῦ Ἀθανασίου ῥήτορος τοῦ Βυζαντίου περὶ τῆς ἑνώσεως τῶν ἐκκλησιῶν.

133.

Φάκελλος περιέχων 20 δελτία, ὧν τὰ δύο πρῶτα φέρουσιν ἐπιγραφὴν «τὰ μετὰ τὴν 10 Ἰουλίου 1908 ἑλληνιστὶ ἐκδοθέντα φύλλα ἐν Κωνσταντινουπόλει», τὰ δὲ λοιπὰ 17 περιέχουσιν ἀναγραφὴν κατ' ἀλφαβητικὴν τάξιν τῶν ἑλληνιστὶ ἐκδιδομένων ἐφημερίδων καὶ περιοδικῶν πανταχοῦ.

134.

Φάκελλος περιέχων 53 δελτία, ἐν οἷς ἀναγράφονται διάφοροι λέξεις ἑρμηνευόμεναι ὑπὸ τοῦ Μυστακίδου μετὰ παραπομπῶν εἰς διάφορα ἔργα.

135.

Φάκελλος περιέχων 10 δελτία ἤτοι·

1. Τρία δελτία φέροντα ἐπιγραφὴν «Βιβλιοθήκη Π. Τάφου».

2. Ἓν δελτίον φέρον ἐπιγραφὴν «Βοσπορομαχία».

3. Ἓν δελτίον φέρον ἐπιγραφὴν «Ἄραβες ἐν Ἱσπανίᾳ».
4. Ἓν δελτίον φέρον ἐπιγραφὴν «Πηγαὶ ἐκ Βυζαντινῶν συγγραφέων διὰ τὰς ἱστορίας τῶν Παραδουναβείων καὶ Παρακαυκασίων ἐθνῶν».
5. Ἓν δελτίον φέρον ἐπιγραφὴν «Βιβλιοθῆκαι Καντακουζηνῶν».
6. Ἓν δελτίον φέρον ἐπιγραφὴν «Βιβλιογραφικὴ τοπογραφία. Χαλκηδών».
7. Ἓν δελτίον φέρον ἐπιγραφὴν «Πρόσθες εἰς Legnand B. H. II. 376. Ἡ Καινὴ Διαθήκη Μαξίμου Καλλιπολίτου 1638».
8. Ἓν δελτίον φέρον ἐπιγραφὴν «Βιβλίον ἄλλο οὗ ὁ τίτλος ἐστὶ ὅδε» Πρόκειται περὶ τοῦ ἐγχειριδίου τοῦ Νικοδήμου, τοῦ ἐκδοθέντος τύποις ἐπιστασίᾳ τοῦ Ἀνθίμου Γαζῆ τῷ 1801.

136.

Τετράδιον ἀποτελούμενον ἐκ σελίδων ἠριθμένων 344 (1-344) + σελίδων ἠριθμημένων 26(1-26) + 112 ἀναριθμήτων, ὧν πολλαὶ ἄγραφοι. Ἐν τῷ πρώτῳ φύλλῳ ἔχει γράψει ὁ Μυστακίδης· «Τετράδιον ἑλληνικῆς ἀρχαιολογίας.

Β. Α. Μυστακίδης

Ἄς ἴδῃ, ὅστις ἤθελε λάβει τὸ τετράδιον τοῦτο, πῶς ἐσπουδάζομεν τότε (1876 ἀπεφοίτησα) εἰς τὴν Μ. τοῦ Γ. Σχολὴν καὶ δι' ἐμὲ πόσον ἠγάπων καὶ ἠσχολούμην περὶ τὰ ἀρχαιολογικὰ-ἱστορικά.

Β. Α. Μυστακίδης

νῦν ἐν νέῳ Κουρίῳ μονήρη βίον διάγων ἀπὸ Ἰουνίου 1927».

137.

Τετράδιον ἀποτελούμενον ἐκ φύλλων ἀναριθμήτων 12 καὶ ἐπὶ τοῦ ἐξωφύλλου φέρον ἐπιγραφὴν «Ἀρχαιολογία εἰκαστικῶν τεχνῶν Μυλωνᾶ σημειώσεις Β. Α. Μυστακίδης» καὶ περιέχον τοιαύτας.

138.

Τέσσαρα τετράδια ἐσταχωμένα, ὧν τὸ πρῶτον φέρει ἐπὶ τοῦ ἐξωφύλλου ἐπιγραφήν «Σημειώσεις ποικίλαι ἐν τῷ ἱερῷ πτολιέθρῳ 1893» τὸ δεύτερον «Von Constantinopel nach Zindjili. B A. M. 1894» τὸ τρίτον «Ephesiaka 1895 Mai-Juni» καὶ τὸ τέταρτον «Ἐφεσιακὰ 1895. Ἐπιγραφικά. Ephesiaka».

139.

Ἓξ τετράδια ἠριθμημένα διὰ μολυβδίδος διὰ τῶν ἀριθμῶν 1-6.

Τὸ πρῶτον τούτων φέρει ἐπὶ τοῦ ἐξωφύλλου ἐπιγραφὴν «Γεωγραφικὰ» καὶ ἐν τῷ πρώτῳ φύλλῳ «Ἄφιξις ἐν Zindjirli καὶ ἀρχὴ τῶν ἀνασκαφῶν».

Τὸ δεύτερον φέρει ἐπὶ τοῦ ἐξωφύλλου ἐπιγραφὴν «Συριακά. Χετταῖα Γενικὰ» καὶ περιέχει συντόμους ἱστορικὰς σημειώσεις, ἔτι δὲ «Περὶ πίθων ἀγγείων καὶ σαρκοφάγων» καὶ «Βιβλιογραφίαν».

Τὸ τρίτον φέρει ἐν τῷ ἐξωφύλλῳ ἐπιγραφὴν «Ἐπιστημονικά. Τετράδιον τῶν ἐν Zindjirli σημειώσεων» καὶ ἐν τῷ πρώτῳ φύλλῳ «Ἀσσυριακὴ-Χαλδαϊκὴ τέχνη».

Τὸ τέταρτον φέρει ἐν τῷ ἐξωφύλλῳ ἐπιγραφὴν «Χετταῖοι. Περιγραφῶν καὶ σημειώσεων ἐνταῦθα», ἐν δὲ τῷ πρώτῳ φύλλῳ «Ἀνασκαφαὶ καὶ κατάλογος εὑρημάτων».

Τὸ πέμπτον φέρει ἐπὶ τοῦ ἐξωφύλλου ἐπιγραφὴν «Εἰδικαὶ περιγραφαὶ» καὶ περιέχει εἰδικὰς περιγραφὰς εὑρημάτων τινῶν.

Τὸ ἕκτον φέρει ἐν τῷ πρώτῳ φύλλῳ ἐπιγραφὴν «Ἀστρολογία. Ἀστρονομία. Ἀστρολατρεία» καὶ περιέχει τινὰ περὶ τῆς θρησκείας τῶν Χαλδαίων, τὰ ὀνόματα τῶν θεῶν, καί τινα περὶ τῆς ἀρχικῆς γραφῆς.

140.

Ἑξήκοντα φύλλα χάρτου ἀναρίθμητα περιέχοντα ἰδίᾳ ἀρχαιολογικὰ σημειώματα περὶ τῶν ἀνασκαφῶν καὶ εὑρημάτων ἰδίᾳ ἐν Τροίᾳ, Μυκήναις καὶ Τύρινθι μετά τινων κρίσεων περὶ τοῦ ἔργου τοῦ Schliemann.

141.

Εἴκοσι τέσσαρα φύλλα χάρτου ἀναρίθμητα μετά τινων τεμαχίων χάρτου περεμβεβλημένων, ἐν οἷς ἀναγράφονταί τινα σχετικὰ πρὸς τὰς ἀνασκαφὰς τῆς Ἐφέσου καὶ τὴν Ἔφεσον καθόλου.

142.

Τετράδιον ἀποτελούμενον ἐκ φύλλων ἀναριθμήτων 16 καὶ φέρον ἐπιγραφὴν «Ἀρχιτεκτονική· Ρυθμοί», περιέχον τινὰ περὶ τούτων.

143.

Φάκελλος περιέχων·

1. Φύλλον χάρτου φέρον ἐπιγραφὴν «Εἰρηνικὴ ἐπιστολή. Ἄνθιμος ἐλέῳ θεοῦ ἀρχιεπίσκοπος» καὶ ἐν τέλει «αωνβ' Νοεμβρίου ζ'». Ἐν αὐτῇ δύο τεμάχια χάρτου, ἐφ' ὧν ἔχει γράψει ὁ Μυστακίδης σχετικὰ σημειώματα.
2. Φύλλον χάρτου γεγραμμένον διὰ μολυβδίδος καὶ φέρον ἐπιγραφὴν «Τὰ ἐφεξῆς ἀναγνώσκονται ἔτι ἐπὶ στήλης τεθειμένης ὑπὲρ τὴν πύλην τῆς ἐκκλησίας Ρεσμποὲν ἐν τῇ Μολδόβῃ πέραν τοῦ ποταμοῦ Σιρέτου».

144.

Δέκα καὶ ἐννέα δελτία φέροντα ἐπιγραφὴν «Α. Μουσεῖον» καὶ ἀνα-

φέροντα διάφορα ἔργα σχετιζόμενα πρὸς τὸ αὐτοκρατορικὸν μουσεῖον τῆς Κωνσταντινουπόλεως.

145.

Φάκελλος περιέχων εἴκοσι τρία δελτία φέροντα ἐπιγραφὴν «Α. Μουσεῖον» καὶ ἀναγράφοντα διάφορα ἔργα σχετιζόμενα πρὸς τὸ αὐτοκρατορικὸν μουσεῖον τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ἐν τῷ αὐτῷ φακέλλῳ εὕρηται καὶ ἀπόσπασμα ἔντυπον περιέχον δύο διατριβὰς τοῦ J. H. Mordtmann ὧν ἡ μία φέρει ἐπιγραφὴν «Die himjarischen Inscriften im Tschiniki Kioschk» καὶ ἡ ἑτέρα «Bemerkungen zu den palmyrenischen Inschriften».

146.

Δελτίον φέρον ἐπὶ τοῦ ἐξωφύλλου ἐπιγραφὴν «Εὐαγγελίου περιγραφὴ ἁγίου Ἀθανασίου Θεσσαλονίκης 8βρίου 1896» καὶ περιέχον τοιαύτην.

147.

Δελτίον φέρον ἐπιγραφὴν «Εἰλητάριον ἐν τῷ Τόπ-καποῦ Σεραΐῳ 1924 28 Νοεμ.—Δεκεμ. 6 παρετήρησα» καὶ περιέχον περιγραφὴν τούτου.

148.

Δώδεκα σελίδες ἠριθμημέναι φέρουσαι ἐπιγραφὴν «Die Kreuzigung in der frühchristlichen Kunst von Professor Dr Victor Schultze in Greiswald (Preussen)».

149.

Τετράδιον ἀποτελούμενον ἐκ φύλλων ἠριθμημένων 9 καὶ φέρον ἐπὶ τοῦ ἐξωφύλλου ἐπιγραφὴν «Ἡ σταύρωσις ἐν ἀρχαιοτέρᾳ χριστιανικῇ τέχνῃ ὑπὸ τοῦ καθηγητοῦ Δρ Σιούλτσε ἐν Γράϊφσβαλ (Πρωσία)» καὶ ἐν τέλει (ἐν φύλλῳ 9α) «Κατὰ μετάφρασιν Νικηφόρου Μοσχοπούλου».

150.

Δελτίον φέρον ἐπιγραφὴν «Σταυρὸς μαιανδροσκελὴς» καὶ περιέχον τινὰ περὶ τούτου.

151.

Δελτίον φέρον ἐπιγραφὴν «Δικέφαλος ἀετὸς» μετὰ τριῶν φύλλων χάρτου περιεχόντων σχετικά.

152.

Δελτίον φέρον ἐπιγραφὴν «Ἐνεπίγραφοι πλίνθοι βυζαντιναὶ» καὶ περιέχον τινὰ περὶ τούτων.

153.

Τέσσαρα φύλλα χάρτου φέροντα ἐπιγραφὴν «Παλάτια» καὶ περιέχοντά τινα περὶ τῶν βυζαντινῶν παλατίων.

154.

Φάκελλος ἐντὸς τοῦ ὁποίου περιέχονται.

1. Εἴκοσι δύο ἠριθμημένα φύλλα χάρτου φέροντα ἐπιγραφὴν «Stuttgart K. öffentl. Bibliothek cod. hist. fol 601».

2. Δώδεκα ἀναρίθμητα φύλλα χάρτου φέροντα ἐπιγραφὴν «N. 601 Papierhandscrift XVI. X1X Jabrh».

3. Δέκα τέσσαρα ἀν ιρίθμητα φύλλα χάρτου φέροντα ἐπιγραφὴν «Παμμακάριστος».

Περιέχουσιν ἀναγραφὴν χειρογράφων ἰδίᾳ ἐκ Στουττγάρδης σχετικῶν πρὸς βυζαντινὰς εἰκόνας καὶ τὴν Παμμακάριστον.

155.

Ἀποκόμματα ἐφημερίδων περιέχοντα περὶ τῶν ἀρχαιολογικῶν εὑρημάτων ἐν Ἀσσυρίᾳ καὶ Βαβυλωνίᾳ.

156.

Εἴκοσι καὶ μία σελίδες ἠριθμημέναι φέρουσαι ἐπιγραφὴν «Χιττιτικὴ ἀρμενικὴ ἐπιγραφὴ τῆς ἐποχῆς τοῦ Sargon παρὰ τοῦ καθηγητοῦ διδάκτορος Πέτρου Τζένσεν». Ἐντὸς τοῦ αὐτοῦ φακέλλου τὸ ἔντυπον κείμενον αὐτοῦ ἀγγλιστὶ ἐκδεδομένον.

157.

Τριάκοντα καὶ δύο φύλλα χάρτου ἠριθμημένα καὶ φέροντα ἐπιγραφὴν «Ἡ λύσις τοῦ χιττιτικοῦ ζητήματος παρὰ τοῦ καθηγητοῦ διδάκτορος Πέτρου Τζένσεν».

158.

Εἴκοσι φύλλα χάρτου φέροντα ἐπιγραφὴν «Χιττιτικαὶ ἐξηγήσεις τοῦ Τζένσεν παρὰ τοῦ καθηγητοῦ H. Y. Χίλπρεχτ».

159.

Δέκα τρία φύλλα χάρτου ἠριθμημένα φέροντα ἐπιγραφὴν «Βαβυλωνιακὰ ἀρχεῖα. Bubylonian archives», ἐκ τῆς The Nation τῆς 2 Μαΐου 1907 ὑπ' ἀριθ. 2183 (τομ. 84) τοῦ ἐν τῇ Νέᾳ Ὑόρκῃ ἐκδιδομένου περιοδικοῦ.

160.

Τέσσαρα δελτία, ὧν τὸ πρῶτον φέρει ἐπιγραφὴν «Χετταῖα ἱερογλυ-

φικὰ καὶ Αἰγυπτιακά», τὸ δεύτερον «Σφηνοειδὴς γραφή», τὸ τρίτον «Ἓξ πίνακες σφηνοειδῶν» καὶ τὸ τέταρτον «Ἐξηγήσεις τῶν ἐν τοῖς ἓξ πίναξι σφηνοειδῶν».

161.

Τετράδιον ἀποτελούμενον ἐκ φύλλων ἀναριθμήτων 6 καὶ περιέχον τινὰ ἐκ τῆς «Syrische Grammatik τοῦ Ungnad (München 1913)» περὶ τῆς συριακῆς γλώσσης.

162.

Ἑπτὰ δελτία, ὧν τὰ δύο πρῶτα φέρουσιν ἐπιγραφὴν «Ἀσσυριολογικὰ Hommels Geschichte», τὸ τρίτον, «J. Asiatiques, Ἀσσυριολογικά», τὸ τέταρτον «Γράφουσιν ἐκ δεξιῶν πρὸς τὰ ἀριστερά», τὸ πέμπτον «Ἐξηγήσεις τῶν παρὰ Hommel Geschichte des alten Morgenlandes (1895) σ. 42 ἐμβλημάτων τῶν 12 μεγάλων Θεῶν», τὸ ἕκτον «Hammers C)polis—Bosporos ἐν Πέστῃ 1822 τ. δύο» καὶ τὸ ἕβδομον «Pihan Glossaire (Paris 1847), ἐν ᾧ ἀναφέρονται λέξεις γαλλικαὶ ἐκ τῆς ἀραβικῆς.

Ἐν τῷ ἕκτῳ δελτίῳ σημειοῖ ὁ Μυστακίδης «καὶ ἀπαριθμεῖ ταύτας (τὰς ἐκκλησίας καὶ τὰ τζαμία), εἰ καὶ δι᾽ ἄλλων ταυτίζει ὀνομάτων».

163.

Δύο ἀποκόμματα ἐφημερίδων πραγματευόμενα περὶ τῶν ἐν Δελφοῖς ἑορτῶν κατὰ τὸ 1903.

164.

Ἀποκόμματα ἐφημερίδων περιέχοντα ἀρχαιολογικὰς εἰδήσεις.

165.

Ἀποκόμματα ἐφημερίδων περιέχοντά τινα περὶ τῆς μονῆς τοῦ ὁσίου Δαβὶδ καὶ τοῦ ἐν αὐτῇ μωσαϊκοῦ.

166.

Δέκα καὶ τέσσαρα φύλλα χάρτου ἠριθμημένα καὶ φέροντα ἐπιγραφὴν «Φιλτάτῳ ἀνδρὶ Μακρίδῃ βέη. Συνθήκη μεταξὺ Muwatalli βασιλέως τῆς χώρας Hatti καὶ τοῦ Sunnassura β. τῆς Kizwatna». Παρέχει ἐν αὐτοῖς ὁ Μυστακίδης τὸ κείμενον ἐν ἑλληνικῇ μεταφράσει μετά τινων σημειώσεων.

167.

Φάκελλος φέρων ἔξωθεν ἐπιγραφὴν γεγραμμένην ὑπὸ τοῦ Μυστακίδου καὶ περιέχων τὰ ἀκόλουθα.

1. «Top-Kapou. Manuscrits. Description en turc par Mystakides aide pour... par Ghalil bey».
2. «Catalogue fait par moi en double des diverses photos, en albums, en paquets, en enveloppes u. des Musées étrangers panoramas».
3. «Liste alphabetique—topographique des Periodiques e.t.c. à la Bibliothèque des Musées».

168.

Δύο τετράδια φέροντα ἐπιγραφὴν «La Decouverte d'anciennes Inscriptions Hittites en Asie Mineure par le professeur A. H. Sayce D. D. e.t.c.».

Μετάφρασις ἐκ τοῦ ἀγγλικοῦ Σταύρου Χρυσίδου λαμπροῦ ἀνεψιοῦ μου Β. Μ.».

169.

Δελτίον φέρον ἐπιγραφὴν «Τουρμάρχης» καὶ περιέχον τινὰ περὶ τούτου.

170.

Δελτίον φέρον ἐπιγραφὴν «Θρησκεία ὀρθόδοξος-Μοναχοὶ-Κληρικοί».

171.

Τετράδιον φέρον ἔξωθεν ἐπιγραφὴν «Θρησκευτικὴ μεταρρύθμισις». Ἐντὸς τοῦ αὐτοῦ φακέλλου ἔντυπον (ἀπὸ σελίδος 17—50) πραγματευόμενον περὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς μεταρρυθμίσεως, ἐφ᾽ οὗ διάφορα σημειώματα τοῦ Μυστακίδου ὡς καὶ παρεντεθειμένα φύλλα χάρτου περιέχοντα σχετικά.

172.

Φάκελλος περιέχων ἐπιστολάς, σιγίλλια, ἐγκυκλίους, στατιστικὰς καὶ περιγραφὰς ἀναφερομένας εἰς τὴν Καππαδοκίαν καὶ ἰδίᾳ εἰς τὴν Καισάρειαν.

173.

Δελτίον φέρον ἐπιγραφὴν «Πατριάρχαι, ἱερεῖς ἐν ἀρχαίαις στολαῖς» καὶ περιέχον παραπομπὰς εἰς διάφορα συγγράμματα σχετικά.

174.

Δύο δελτία, ὧν τὸ πρῶτον φέρει ἐπιγραφὴν «Ἐπισκοπικὴ ἄδεια πρὸς τέλεσιν γάμου», τὸ δὲ δεύτερον «Μικτοὶ γάμοι», περιέχοντα σχετικά.

175.

Δελτίον φέρον ἐπιγραφὴν «Τίτλοι πατριαρχῶν» καὶ πραγματευόμενον περὶ τούτων.

176

Δελτίον φέρον ἐπιγραφὴν «Ἅγιος Γεώργιος» καὶ περιέχον παραπομπὰς εἰς ἔργα σχετικά.

177.

Δελτίον φέρον ἐπιγραφὴν «Ἰουδαῖοι—Αἷμα χριστιανῶν. Χρῆσις φαρμάκων καὶ ἀνθρωπίνου αἵματος ὡς ἰατρικῶν καὶ περὶ τῆς παρ' Ἰουδαίοις χρήσεως ἀνθρωπίνου χριστιανικοῦ αἵματος παίδων».

178.

Τρία δελτία ἠριθμημένα φέροντα ἐπιγραφὴν «Ἀμασείας» καὶ περιέχοντα ὀνόματα ἐπισκόπων Ἀμασείας μετὰ σχετικῶν παραπομπῶν.

179.

Τετράδιον ἀποτελούμενον ἐκ φύλλων ἠριθμημένων ἓξ καὶ φέρον ἐπιγραφὴν «Ὁ πατριάρχης Ἀλεξανδρείας Σωφρόνιος». Περιέχει βιογραφίαν τοῦ πατριάρχου Ἀλεξανδρείας Σωφρονίου ἐπὶ τῷ ἑορτασμῷ τῆς πεντηκονταετηρίδος τῆς ἀρχιερατείας αὐτοῦ, εἰλημένην, ὡς ἐν τέλει σημειοῦται «Ἀνατολ. Ἀστὴρ 5 Ἰουλίου 1889 ἀρ. 40».

180.

Τετράδιον ἀποτελούμενον ἐκ τριάκοντα καὶ τεσσάρων φύλλων χάρτου, ὧν τὰ πρῶτα εἴκοσι καὶ ἓξ ἠριθμημένα (1—26) καὶ φέρον ἐπιγραφὴν «Ἑορτοδρόμιον ἢ ᾠδαὶ εἴς τινας ἁγίας ἑορτάς. Περιέχει τοιαύτας.

181.

Τετράδιον ἐσταχωμένον φέρον ἔξωθεν ἐπιγραφήν.
1. Ἰωαννίνων μητροπολῖται.
2. Ἰωαννῖται.
3. Ἀντάρται μητροπολῖται.
4. Διάφοροι μητροπολῖται.
Σημειώσεις ἀκατάτακτοι χρήσιμοι
B. A. Mustakides»

182.

Φάκελλος περιέχων ἐπιστολὰς καὶ ἔγγραφα ἀναφερόμενα εἰς τὸν ἐν Κουρούτσεμε ναὸν τοῦ ἁγίου Δημητρίου καὶ τὰ σχολεῖα.

183.

Τέσσαρα τετράδια ἠριθμημένα δι' ἐρυθρᾶς μολυβδίδος 2. 3. 4. 5.

Τὸ πρῶτον τούτων ἀποτελούμενον ἐκ φύλλων ἠριθμημένων 11 φέρει ἐπὶ τοῦ ἐξωφύλλου ἐπιγραφὴν «Bulle inedite de Ieremie I (1543) relative au monastère de Kosinitza. Louis Petit des Augustins de l'Assomption». Τὸ δεύτερον ἀποτελούμενον ἐκ φύλλων 14 φέρει ἐπὶ τοῦ ἐξωφύλλου ἐπιγραφὴν «Les signatures du Tomos de Grégoire de Chypre contre Jean Veccos P. Sophrone Pétridès des Augustins de l'Assomption».

Τὸ τρίτον ἀποτελούμενον ἐκ φύλλων 18 φέρει ἐπιγραφὴν ἐπὶ τοῦ ἐξωφύλλου «Election d'un evêque de Rhadovisdion en 1705. J. Pargoire des Augustins de l'Assomption».

Τὸ τέταρτον ἀποτελούμενον ἐκ φύλλων 14 φέρει ἐπὶ τοῦ ἐξωφύλλου ἐπίγραφὴν «Jean le Khozibite et Jean de Césarée, P. Siméon Vailhé des Augustins de l'Assomption».

Ἐντὸς τοῦ αὐτοῦ φακέλλου εὑρηνται καὶ τρία τετράδια φέροντα δι' ἐρυθρᾶς μολυβδίδος ἀρίθμησιν 7. 8. 9. Τὸ πρῶτον τούτων ἀποτελούμενον ἐκ φύλλων ἠριθμημένων 9 εἶναι ἀντίγραφον τοῦ ἀνωτέρω ὑπ' ἀριθμὸν 1. Τὸ δεύτερον ἀποτελούμενον ἐκ φύλλων ἠριθμημένων 11 εἶναι ἀντίγραφον τοῦ ἀνωτέρω ὑπ' ἀριθμὸν 4· καὶ τὸ τρίτον ἀποτελούμενον ἐκ φύλλων ἠριθμημένων 17 εἶναι ἀντίγραφον τοῦ ἀνωτέρω ὑπ' ἀριθμόν 3.

184.

Τετράδιον ἀποτελούμενον ἐκ φύλλων ἀναριθμήτων 8 καὶ φέρον ἐπὶ τοῦ ἐξωφύλλου ἐπιγραφὴν «Ὁ Οἰκουμενικὸς πατριάρχης Ἰωακεὶμ ὁ Γ' ὑπὸ Γεωργίου Σιάγκα (τοῦ ἐκ Κλεισούρας τῆς Μακεδονίας). Ἐν Ἀθήναις 1878. Τύποις Ἑρμοῦ».

185.

Τετράδιον γραφομηχανημένον καὶ ἀποτελούμενον ἐκ φύλλων ἠριθμημένων 12. Ἐν ἀρχῇ φέρει ἐπιγραφὴν «Ὑπόμνημα πρὸς τὸν Οἰκουμενικὸν Πατριάρχην Κύριον Κον Γερμανὸν τῶν ἓξ Μητροπολιτῶν τῶν δίχα συνοδικῆς διαγνώμης μονομερῶς ὑπὸ τῆς Α. Θ. Παναγιότητος ἀπολυθέντων τῶν συνοδικῶν αὐτῶν καθηκόντων ἐν μηνὶ ὑπερμεσοῦντι Μαΐῳ» καὶ ἐν τέλει «Διατελοῦμεν δὲ μετ' ἄκρου σεβασμοῦ. Ἐν Φαναρίῳ τῇ 12 Μαΐου 1917. Οἱ τὴν κανονικὴν πλειονοψηφίαν τῆς ἁγίας καὶ ἱερᾶς Συνόδου ἀποτελοῦντες συνοδικοὶ Μητροπολῖται. Ὁ Νικαίας Βασίλειος. Ὁ Νεοκαισαρείας καὶ Κοτυώρων Πολύκαρπος. Ὁ Σμύρνης Χρυσόστομος. Ὁ Αἴνου Ἰωακεὶμ. Ὁ Ἴμβρου Πανάρετος. Ὁ Προικοννήσου Νικόδημος.

186.

Φάκελλος περιέχων ἐντύπους ἐγκυκλίους τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου.

187.

Φάκελλος περιέχων πατριαρχικὰς ἐγκυκλίους, ἔγγραφα, ἐπιστολάς, πιστοποιητικά, ἐπιτίμια, ἀποδείξεις, εἰρηνικὰς ἐπιστολὰς καὶ ἔγγραφα ἀφέσεως ἁμαρτιῶν, ὡς καὶ ἐπιστολὰς καὶ ἔγγραφα πρὸς τὸν Οἰκουμενικὸν

Πατριάρχην, τινὰ τούτων ἐν πρωτοτύπῳ, τὰ δὲ λοιπὰ ἐν ἀντιγράφῳ.

188.

Τρία τετράδια ἠριθμημένα 1. 2. 3, ὧν τὸ πρῶτον φέρει ἐπιγραφὴν ἐπὶ τοῦ ἐξωφύλλου «Ἀνέκδοτα συγίλλια Γρηγορίου τοῦ Ε'.» καὶ περιέχοντα τοιαῦτα ὡς καὶ τῶν οἰκουμενικῶν Πατριαρχῶν Γαβριήλ, Ραφαὴλ καὶ Ἱερεμίου.

189.

Τετράδιον ἀποτελούμενον ἐκ σελίδων ἠριθμημένων 14 καὶ φέρον ἐπιγραφὴν «Ἀνέκδοτος ἐπιστολὴ τοῦ αὐτοκράτορος Ἰωάννου Δούκα Βατάτση πρὸς τὸν πάπαν Γρηγόριον ἀνευρεθεῖσα ἐν Πάτμῳ ὑπὸ Ι. Σακελλίωνος».

Ἐν τέλει γέγραπται «Ἀθηναίου τεῦχος Στ' ἔτους α'».

190.

Ὀκτὼ φύλλα χάρτου ἠριθμημένα περιέχοντά τινα περὶ περιστερᾶς ἐν ἐκκλησιαστικῇ χρήσει.

191.

Τετράδιον φέρον ἐπιγραφὴν «Μεγάλου Ῥεύματος ἐν γένει ἐκκλησίαι σχολεῖα κ.λ.» καὶ περιέχον ἐκκλησίας καὶ σχολεῖα τοῦ Μεγάλου Ῥεύματος μετὰ σχετικῶν παραπομπῶν.

192.

Δελτίον φέρον ἐπιγραφὴν «Παθήματα Ἐκκλ. Ἀληθείας», ἐν ᾧ ἀναγράφει ὁ Μυστακίδης ποσάκις καὶ πότε ἐπαύθη ἡ Ἐκκλ. Ἀλήθεια Κωνσταντινουπόλεως.

193.

Τετράδιον ἀποτελούμενον ἐκ φύλλων ἠριθμημένων καὶ φέρον ἐν ἀρχῇ ἐπιγραφὴν «Γρηγορίου Ναζιανζηνοῦ ἐκ τοῦ ἐπιταφίου εἰς τὸν μέγαν Βασίλειον. Oratio XIII Migne P. Gr. t. XXXVI σ. 513».

Τὸ τετράδιον τοῦτο περιέχει διάφορα ἀποσπάσματα ἐνδιαφέροντα ἐκ τοῦ λόγου τούτου τοῦ Γρηγορίου.

194.

Ἀντίγραφον ἐπιστολῆς τοῦ πρῴην Κωνσταντινουπόλεως Ἀνθίμου γραφείσης «Ἐν Ἀντιγόνῃ τῇ 10 Αὐγούστου 1904» πρὸς τὸν Οἰκουμενικὸν Πατριάρχην.

Ἐν τέλει γέγραπται «Νέα Ἡμέρα Τεργέστης 4|17 Σεπτεμβρίου 1904» ἐν ᾗ ἔχει δημοσιευθῆ ἡ ἐπιστολὴ αὕτη.

195.

Τετράδιον ἀποτελούμενον ἐκ φύλλων ἀναριθμήτων 6 καὶ φέρον ἐπιγραφὴν «Ἀκτ-ναμέ».

Τὸ τετράδιον τοῦτο περιέχει περιγραφὴν τοῦ ἔργου τοῦ φέροντος ἐπιγραφὴν «Περιγραφὴ ἱερὰ τοῦ ἁγίου καὶ θεοβαδίστου ὄρους Σινᾶ τυπωθεῖσα νῦν πέμπτον διὰ δαπάνης τῆς ἱερᾶς καὶ βασιλικῆς Μονῆς τοῦ ἁγίου καὶ θεοβαδίστου Ὄρους Σινᾶ παρὰ Νικολάῳ Γλυκεῖ τῷ ἐξ Ἰωαννίνων 1817» καὶ ἀντίγραφον ἐκ τῆς σελίδος 119 τοῦ Ἀκτ-ναμὲ τοῦ Μωάμεθ περὶ τῶν Σιναϊτῶν.

196.

Φύλλον χάρτου, ἐφ' οὗ ἔχουσι γραφῆ τὰ χωρία, τὰ ὑπαγόμενα εἰς τὴν ἐπισκοπὴν Ἀρδαμερίου.

Ἐν τέλει σημειοῖ ὁ Μυστακίδης «Ἅγιος Στρωμνίτσης Σωφρόνιος. ἔδωκέ μοι τῇ 23 Αὐγούστου 1901».

197.

Ἀποκόμματα ἐκ τῆς ἐφημερίδος Κωνσταντινούπολις τοῦ 1901 περιέχοντα ἄρθρον τοῦ καθηγητοῦ Α. Δημητριάδου περὶ τοῦ Θαβωρίου ὄρους.

198.

Ἐπιστολὴ τοῦ Γ. Α. Δημητριάδου φέρουσα χρονολογίαν 31 Μαρτίου 1901 πρὸς τὸν Β. Μυστακίδην καὶ περιγράφουσα κατὰ παράκλησιν αὐτοῦ τὴν πνευματικὴν δικαιοδοσίαν τοῦ Καμπανίας-Θεσσαλονίκης.

199.

Φύλλον χάρτου φέρον ἐπιγραφὴν «Διάγραμμα τῶν ὑπὰ τὴν διοίκησιν τῆς Ἱ. Ἐπισκοπῆς Καμπανίας ὑπαγομένων χωρίων» καὶ ἐν τέλει «1902 Δεκέμβριος».

200.

Φύλλον χάρτου φέρον ἐπιγραφὴν «Τὰ ἐκ τῆς καταργηθείσης ἐπισκοπῆς Πέτρας προσαρτηθέντα χωρία τῇ ἐπαρχίᾳ Κίτρους» καὶ περιέχον σύντομον περιγραφὴν τούτων.

201.

Τέσσαρα τετράδια φέροντα ἐπιγραφὴν «Σχολείων» καὶ ἀρίθμησιν 1-4, ἐν οἷς ἔχουσιν ἀντιγραφῆ πατριαρχικὰ γράμματα ἀναφερόμενα ἰδίᾳ εἰς τὰ μερίδια πρὸς τὸ παγκάριον τῆς ἐκκλησίας τῶν Ἀσωμάτων Ταξιαρχῶν τοῦ μεγάλου Ρεύματος καὶ τὴν ἔπειτα παροχὴν αὐτῶν εἰς τὸ κοινὸν σχολεῖον τῶν Ἑλληνικῶν μαθημάτων τοῦ μεγάλου Ῥεύματος.

202.

Ἀποκόμματα ἐκ τῆς ἐφημερίδος «Πατρὶς» (Ἰούνιος 1930) περιέχοντα τὸν βίον καὶ τὰ θαύματα τοῦ ἐν Καππαδοκίᾳ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ νέου, οὗ τὸ λείψανον νῦν ἀπόκειται ἐν Ἀχμὲτ Ἀγᾶ τῆς Εὐβοίας.

203.

Φάκελλος περιέχων πέντε ἔγγραφα, τρία πωλητήρια στασιδίων, ἓν προικοσύμφωνον καὶ ἓν ναυλωτήριον πλοίου πρὸς μεταφορὰν ἀπὸ Γιάφας εἰς Κωνσταντινούπολιν.

204.

Δύο τετράδια φέροντα ἐπὶ τοῦ ἐξωφύλλου ἀρίθμησιν 1—2 καὶ ἐπιγραφὴν «Τετράδιον σημειώσεων τῆς Κατηχήσεως Β. Α. Mystakides».

205.

Δελτίον φέρον ἐπιγραφὴν «Τύπος πρὸς εὕρεσιν τῆς ἡμερομηνίας τοῦ Πάσχα» καὶ ἀναγράφον τοιοῦτον.

206.

Ἑπτὰ φύλλα χάρτου ἠριθμημένα περιέχοντά τινα περὶ τῆς χρήσεως ἐρυθρᾶς καὶ κυανῆς, ἀργυρᾶς καὶ χρυσῆς μελάνης ἐν τοῖς χειρογράφοις καὶ περὶ τοῦ Τετραβαγγέλου ἐν τῷ χωρίῳ Σαρμουσακλὶ τῆς Καισαρείας, τοῦ γεγραμμένου ὅλου ἀργυροῖς γράμμασιν.

207.

Τρία τετράδια φέροντα ἐπὶ ἐξωφύλλου ἐπιγραφὴν «Θεσσαλονίκης Α» «Θεσσαλονίκης Β» «Θεσσαλονίκης Ββ», ὧν τὸ πρῶτον ἀποτελεῖται ἐκ σελίδων ἠριθμημένων 60 (1—60), τὸ δεύτερον ἐκ σελίδων 61—85 καὶ τὸ τρίτον ἐκ σελίδων ἠριθμημένων 97—127. Ἐν τοῖς τετραδίοις τούτοις περιέχονται εἰδήσεις περὶ τῶν μοναστηρίων, ναῶν καὶ ἐπισκόπων Θεσσαλονίκης. Ἐν αὐτοῖς ὑπάρχουσι καὶ φύλλα χάρτου, ἐφ' ὧν διάφοροι σημειώσεις σχετικαί.

208.

Τετράδιον ἀποτελούμενον ἐκ φύλλων ἠριθμημένων 26 καὶ φέρον ἐπὶ τοῦ ἐξωφύλλου ἐπιγραφήν· «Δ. Α. Παναγιωτίδου ἰατροῦ. Οἱ ἀρχιερατεύσαντες ἐν τῇ ἱερᾷ Μητροπόλει Παραμυθίας καὶ Φιλιατῶν καὶ ταῖς ἀρχαιοτέραις ἐπισκοπαῖς Εὐροίας, Φωτικῆς, Βουθρωτοῦ καὶ Γλυκέως, Παραμυθίας».

Κάτωθεν ἔχει γράψει ὁ Μυστακίδης «Παρακαλῶ τὸν σεβαστόν μου φίλον κ. Σοφ. Θεόδοτον, ὅπως πέμψῃ τὸ παρὸν εἰς τὸν ἐν Χαλανδρίῳ λαμπρὸν φίλον τοῦ ἀειμνήστου πατρός μου ἅγιον Παραμυθίας κ. Ἀθηναγόραν.

Ἐν Θεσσαλονίκῃ τῇ 8ῃ Ἀπριλίου 1933
Β. Α. Μυστακίδης».

209.

Φάκελλος περιέχων ἀποκόμματα ἐφημερίδων ἀναφερόμενα εἰς τὸ βουλγαρικὸν σχίσμα.

210.

Φάκελλος περιέχων ἔντυπα ἐν ἑλληνικῇ μεταφράσει·

1. «Χάττι χιουμαγιοὺν ἀφορῶν τοὺς χριστιανοὺς καὶ λοιποὺς ὑπηκόους τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας» φέρον χρονολογίαν 6]18 Φεβρουαρίου τοῦ 1856.

2. «Αὐτοκρατορικὸν φιρμάνιον, ἐπίσημος μετάφρασις» φέρον χρονολογίαν 30 Νοεμβρίου | 12 Δεκεμβρίου τοῦ 1875).

3. «Μετάφρασις τοῦ Ἰλμιχαπερὶ (τῆς κοινοποιήσεως) πρὸς τὸν Πατριάρχην τοῦ ἔθνους τῶν Ῥωμαίων» φέρον χρονολογίαν 10 Μαΐου 1845.

211.

Τετράδιον φέρον ἐπὶ τοῦ ἐξωφύλλου ἐπιγραφὴν «Παλαιονομία. αωκη' Ἐν Μάλτᾳ ἐτυπώθη» καὶ ἐν ἀρχῇ τοῦ πρώτου φύλλου «Παλαιονομία ἤτοι ἐπιστολὴ πρὸς τὸ ἐν Ἑλλάδι σεβασμιώτατον ἱερατεῖον καὶ ἅπαντας τοὺς Ἕλληνας δεικνύουσα τὴν ἀνάγκην ταχείας τε καὶ ἐντελοῦς ἀναμορφώσεως ἐκκλησιαστικῆς συγγραφεῖσα παρὰ τοῦ Τιμοθέου Κληροφίλου.
αωκη'
Ἐν τῇ Μάλτᾳ ἐτυπώθη»

Κάτωθεν ἔχει γράψει ὁ ἀντιγραφεύς·

«Βιβλίον τοῦτο ὅλον διεστραμμένον, ἀντίθεον, δόλιον, πρὸς τὸ πνεῦμα τῶν Λουθηροκαλβίνων συγγεγραμμένον· ὅθεν καὶ ἀντιθρησκευτικόν. Λυσσᾷ καὶ μαίνεται κατὰ τῶν σεβαστῶν ἐθίμων τῆς ὀρθοδόξου-ἀνατολικῆς ἐκκλησίας πρόφασιν λαμβάνον τὸ μοναχικὸν τάγμα.
† ὁ Π. Μ. Σαμ.»

Ἐν τέλει τοῦ ἔργου γέγραπται· «Ὑποσημειοῦμαι τῆς ἡμετέρας αἰδεσιμότητος καὶ ἀδελφότητος φίλος εἰλικρινής. Τιμόθεος Κληρόφιλος».

Κάτωθεν ἔχει γράψει ὁ ἀντιγραφεύς· «Ἀντεγράφη ἀπαραλλάκτως τοῦ ἐντύπου διὰ χειρὸς ἐμοῦ Ἡρακλείας Διονυσίου (ἀπὸ τοῦ ἀντιγράφου τούτου ἀντεγράφη καὶ τὸ παρὸν ὑπ' ἄλλου).

Εἰς τὸ πρῶτον ἀντίγραφον ὑπάρχουσι μαρτυρίαι·

Χαλκηδόνος Ἱερόθεος μαρτύρεται ὅτι ἴσον ἀπαράλλακτόν ἐστι τοῦ πρωτοτύπου.

Μηθύμνης Ἰωαννίκιος μάρτυς ὅτι ἀπαράλλακτον τῷ πρωτοτύπῳ ἐστίν.
Διώρθωσε κατά τι καὶ
† ὁ Π. Μ. Σαμ.»

Ἐν τῷ ἑπομένῳ φύλλῳ γέγραπται·

«Κατατίθεται ἴσον καὶ τούτου τοῦ Λουθηροκαλβινικοῦ βιβλίου εἰς τὴν βιβκιοθήκην τῆς Σχολῆς τοῦ Γένους, τὴν ἐν Ξηροκρήνῃ, μετ' ἄλλων εἰς μαρτύριον τῆς ἐπιβουλῆς των».

212.

Φάκελλος περιέχων σημειώσεις τινας ἀναφερομένας ἰδίᾳ εἰς ἐπισκοπικοὺς καταλόγους.

213.

Δύο τετράδια, ὧν τὸ πρῶτον φέρει ἐπιγραφὴν «Περὶ γυναικῶν», καὶ τὸ δεύτερον «Περὶ γάμου». Ἐντὸς αὐτῶν καὶ σχετικὰ ἀποκόμματα ἐφημερίδων.

214.

Δύο φάκελλοι περιέχοντες 23 τετράδια, ἐν οἷς ὁ Μυστακίδης ἔχει συναθροίσει ὑλικὸν πρὸς καταρτισμὸν ἐπισκοπικῶν καταλόγων.

215.

Πέντε φάκελλοι περιέχοντες δελτία, ἐν οἷς ὁ Μυστακίδης ἔχει συναθροίσει ὑλικὸν πρὸς καταρτισμὸν ἐπισκοπικῶν καταλόγων.

216.

Δύο φύλλα χάρτου φέροντα ἐπιγραφὴν «Ἡ ὀρθόδοξος ἐκκλησία τῆς Οὐγγαρίας» καὶ ἀπόκομμα ἐκ τοῦ περιοδικοῦ «Ἀπὸ ὅλα» ἐν ᾧ ἄρθρον τοῦ Δημ. Μ. Μελισσοπούλου καθηγητοῦ ἐν τῇ ῥωσσικῇ σχολῇ ὑπὸ τὴν ἐπιγραφὴν «Τὸ δῆθεν πατριαρχεῖον τοῦ Ἰπέκ».

217.

Τρία τετράδια. Τὸ πρῶτον τούτων ἀποτελούμενον ἐκ φύλλων ἠριθμημένων 30 φέρει ἐν ἀρχῇ ἐπιγραφὴν «Περὶ τοῦ θρυλουμένου πτωχοῦ καὶ ἐκλεκτοῦ βασιλέως, τοῦ γνωστοῦ καὶ ἀγνώστου, τοῦ κατοικοῦντος ἐν τῇ ἄκρᾳ τῆς Βυζαντίδος».

Τὸ δεύτερον ἀποτελούμενον ἐκ φύλλων 29 φέρει ἐν ἀρχῇ ἐπιγραφὴν «Χρησμοί». Πρόκειται περὶ τῶν χρησμῶν τοῦ Ἀγαθαγγέλου.

Τὸ τρίτον ἀποτελούμενον ἐκ φύλλων ἀναριθμήτων 9 φέρει ἐπιγραφὴν «Κορανίου» καὶ περιέχει τινὰ ἐκ τοῦ Κορανίου. Ὁ Μυστακίδης ἐπὶ ταινίας ἔχει σημειώσει «Τοῦ θείου μου Δημ. Τάλα χειρόγραφον ἐξ ἀντιγράφου ληφθέν, ὅπως τὸ ἔχω. Β. Α. Μυστακίδης».

218.

Ἀπόδειξις, ἔξωθεν τῆς ὁποίας ἔχει γράψει ὁ Μυστακίδης «Πρωτότυπος ἀπόδειξις πατριαρχικὴ περὶ συνδρομῶν ἁγίου Ἰωάννου Κουρούτσεσμε».

219.

Τετράδιον ἀποτελούμενον ἐκ φύλλων ἠριθμημένων 12 καὶ φέρον ἐπὶ τοῦ ἐξωφύλλου ἐπιγραφὴν «Λεωνίδας Χ. Ζώης. Σελίδες ἐκ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας».

Ἀρχ. «Τὰς ὀλίγας κατωτέρω ἀνεκδότους ἱστορικὰς σελίδας, εἰλημμένας ἐκ τοῦ παρ' ἡμῖν σωζομένου φακέλλου «Ἐκκλησιαστικῶν ἐγγράφων», σχετιζομένας πρὸς τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον ἀσμένως παρέχοντες πρὸς δημοσίευσιν».

Περιέχει πέντε πατριαρχικὰ ἔγγραφα.

220.

Τετράδιον ἀποτελούμενον ἐκ φύλλων ἀναριθμήτων 6 καὶ φέρον ἐπὶ τοῦ ἐξωφύλλου ἐπιγραφὴν «Σημειώσεις διὰ τὰ σιγίλλια καὶ κατάλογος ὀνομάτων, περὶ ὧν δέον νὰ παρατηρήσω».

221.

Τρία ἀποκόμματα ἐν τῆς ἑβδομαδιαίας ἐπιθεωρήσεως τοῦ Νεολόγου τοῦ 1894 περιέχοντα δύο ἄρθρα τοῦ Ν. Ι. Γιαννοπούλου, ὧν τὸ μὲν φέρει ἐπιγραφὴν «Χρυσόβουλλον τῆς ἐπισκοπῆς Σταγῶν», τὸ δὲ «Ἱστορικαὶ συμβολαὶ εἰς τοὺς ἐπισκοπικοὺς καταλόγους τοῦ Σεβ. Μητροπολίτου Ἀμασείας κ. Ἀνθίμου Ἀλεξούδη. Θεσσαλία».

222.

Φάκελλος περιέχων δέκα ἑπτὰ ἔγγραφα τουρκικά.

223.

Τέσσαρα φύλλα χάρτου φέροντα ἐπιγραφὴν «Ὀρθοδοξίας ἐκκλησίαι» ἐν οἷς ἀναγράφονται τὰ πατριαρχεῖα καὶ αἱ αὐτοκέφαλοι ὀρθόδοξοι ἐκκλησίαι μετὰ τοῦ χρόνου τῆς ἱδρύσεως αὐτῶν.

224.

Τετράδιον φέρον ἐπὶ τοῦ ἐξωφύλλου ἐπιγραφὴν «Ἀκολουθία Νεομάρτυρος Ἀργυρῆς» καὶ ἐν τῷ πρώτῳ φύλλῳ «Ἀκολουθία τῆς ἁγίας Νεομάρτυρος Ἀργυρῆς ἑορταζομένης τῇ 30 Ἀπριλίου. Ἀντεγράφη ὑπὸ τοῦ Β. Χριστοφορίδου ἐκ χειρογράφου ἀρχαίου. Ἐν ἔτει 1898 Μαΐου 3». Ἐν τῷ ἐξωφύλλῳ ἔχει γράψει ὁ Μυστακίδης «Ἐτυπώθη» καὶ ἐν τῷ πρώτῳ φύλλῳ «Ἐν Χασίκιοϊ, ὅπου τὸ τίμιον λείψανον αὐτῆς».

225.

Τετράδιον ἀποτελούμενον ἐκ φύλλων ἀναριθμήτων 4 φέρον ἐπὶ τοῦ ἐξωφύλλου ἐπιγραφὴν «Πιστοτάτη ἀληθὴς μετάφρασις τοῦ ὑψηλοῦ Χαττι-Σεριφίου τοῦ 1852 περὶ Π Τάφου. Ἐγένετο τῷ 1914 κατὰ Ἰούνιον ἐν τῷ ἐνταῦθα Ἱ. Μετοχίῳ ὄντος ἐπιτρόπου τοῦ ἀρχ. κ. Κελαδίωνος, νῦν Πτολεμαΐδος 1914».

226.

Τρία δελτία, ὧν τὰ δύο πρῶτα φέρουσιν ἐπιγραφὴν «Editions rarissimes en arménien», τὸ δὲ τρίτον «Ἀρμενικὰ» καὶ περιέχοντα ἔργα ἀναφερόμενα εἰς τὴν Ἀρμενίαν.

227.

Τρία δελτία, ὧν τὸ πρῶτον φέρει ἐπιγραφὴν «Τίτλοι Σουλτανικοὶ» τὸ δεύτερον «Fatimids» καὶ τὸ τρίτον «Abbassiden».

228.

Ἐπιστολὴ πρὸς τὸν Μυστακίδην τοῦ Π. Μ. Μεγαλίδου, ὅστις ἀποστέλλει αὐτῷ, κατ' ἐπιθυμίαν του, τὸ ἐπίγραμμα ἐπὶ τοῦ τάφου τοῦ Φραγκίσκου Μιχαλόβιτς, τοῦ εὑρισκομένου ἔξωθεν τῆς κεντρικῆς εἰσόδου ὑπὸ τὸν νάρθηκα τοῦ ἐν Κάστρῳ τῆς Αἴνου ἱεροῦ ναοῦ τοῦ ἁγίου Γρηγορίου τῆς Νεοκαισαρείας μετά τινων σημειώσεων περὶ αὐτοῦ καὶ τῶν συγγενῶν του.

229.

Τρεῖς ἐπιστολαὶ τοῦ Νικ. Γ. Μυστακίδου πρὸς τὸν Βασίλ. Α. Μυστακίδην, ἐν τῇ πρώτῃ τῶν ὁποίων παραθέτει καὶ παραπομπὰς εἰς διατριβὰς ἀναφερομένας εἰς τὴν Ἤπειρον, ἐν τῇ δευτέρᾳ μεταξὺ ἄλλων γράφει «Μεταξὺ τῶν ἄλλων ἐλλογίμων ἔχω εἰς τὰ χρονικὰ Δροβιάνης καὶ τὴν ὑμετέραν ἐλλογιμότητα ὅτι κατάγεται ἀπὸ τὴν Δρόβιανην καὶ ἀπὸ τὸν ἐμὸν οἶκον» καὶ ἐν τῇ τρίτῃ ἀποτείνει τῷ Β. Μυστακίδῃ διάφορα ἐρωτήματα εἰς ἃ ἔχει γράψει ὁ Μυστακίδης ἐν τῇ αὐτῇ ἐπιστολῇ διὰ μολυβδίδος τὰς ἀπαντήσεις.

230.

Δύο ἐπιστολαὶ τοῦ ἱερ. Παναρέτου Ξανθοπούλου, πρὸς τὸν Β. Μυστακίδην, ὧν ἡ πρώτη φέρουσα χρονολογίαν «4 Ἰουλίου 1904» περιέχει κατάλογον «τῶν Σαρασιτῶν, οἰκογενείας δρασάσης ἐν Ἀργυροκάστρῳ κατὰ τοὺς μετὰ τὴν ἅλωσιν χρόνους», ὡς καὶ τὰ ὀνόματα δέκα ἀρχιερέων τῆς Θεοδοσουπόλεως, ἐν δὲ τῇ δευτέρᾳ φερούσῃ χρονολογίαν «25 Ἰουλίου 1904» ἀναφέρει παλαιὰς ἐκδόσεις βιβλίων σῳζομένων παρ' ἡμῖν κατ' αἴτησιν τοῦ Β. Μυστακίδου.

231.

Ἐπιστολὴ πατριαρχικὴ φέρουσα χρονολογίαν «αωνζ' Μαρτίου ιε'» δι' ἧς ὁ πατριάρχης ἐγκρίνει τὴν αἴτησιν τοῦ Θεσσαλονίκης Καλλινίκου καὶ τῶν δημογερόντων καὶ προκρίτων αὐτῆς ὡς καὶ τῶν ἐπιτρόπων τοῦ μοναστηρίου τῶν Βλατέων, ὅπως παυθῇ ὁ ἡγούμενος αὐτοῦ Ἄνθιμος καὶ ἐκλεγῇ ἕτερος ἡγούμενος. Ὄπισθεν τῆς ἐπιστολῆς ταύτης ὑπάρχει σχέδιον αἰτήσεως πρὸς τὸν Πατριάρχην, δι' ἧς παρακαλεῖται οὗτος ὅπως ἐπιτρέψῃ τὴν ἵδρυσιν ἐκκλησίας συνηνωμένης μετὰ τῆς ἐκκλησίας τῶν Γαταούλων καὶ φερούσης «τὸ σεπτὸν ὄνομα τοῦ Εὐαγγελισμοῦ τῆς ὑπεραγίας ἡμῶν Θεοτόκου» καὶ εὐδοκήσῃ, ἵνα διὰ σεβαστοῦ ἐγγράφου πρὸς τὴν ὑψηλὴν Πύλην ἐξαιτήσηται τὴν ἔκδοσιν φιρμανίου σχετικοῦ.

232.

Φάκελλος περιέχων·

1. Ἓν φύλλον χάρτου φέρον ἐπιγραφὴν «Ἡράκλεια» καὶ δύο φύλλα χάρτου φέροντα ἐπιγραφὴν «Ἡρακλείας προνόμια».

2. Πέντε φύλλα χάρτου ἀναγράφοντά τινα περὶ τοῦ τυπικοῦ τῆς ἐκλογῆς τοῦ Πατριάρχου κατὰ τὴν πρὸ τῆς ἁλώσεως περίοδον.

3. Δύο φύλλα τοῦ «Ἀνατολικοῦ Ἀστέρος» (τῆς 5 καὶ 7 Δεκεμβρίου 1894) ἐν οἷς ἄρθρον τοῦ Μ. Γεδεὼν φέρον ἐπιγραφὴν «Ἐκλογὴ Πατριάρχου πάλαι καὶ νῦν».

233.

Φάκελλος περιέχων·

1. Τετράδιον ἐκ φύλλων ἠριθμημένων 5 φέρον ἐπὶ τοῦ ἐξωφύλλου ἐπιγραφὴν «Ἀντίγραφα ἐκ τοῦ κώδικος τοῦ κληροδοτήματος Χ. Κώνστα 1848».

2. Τετράδιον φέρον ἐπιγραφὴν «Τὰ κατὰ τοῦ Α. Κ. Βογιατζόγλου. Ἀντίγραφα ἐκ τοῦ κώδικος 1884-1888 τῆς ἐν Κουρούτσεσμε ἐκκλησίας ἁγίου Δημητρίου».

3. Δύο φύλλα χάρτου φέροντα ἐπιγραφὴν «Ἀριθ. Πρωτ. 3920.

Ὁ Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως Κωνσταντῖνος ἐπιβεβαιοῖ. Ἀπόσπασμα τοῦ κατὰ τὴν συνεδρίαν τῆς 25 Ἰουλίου 1897 πρακτικοῦ τῆς Π. Κ. ἐκκλησιαστικῆς ἐπιτροπῆς».

Πρόκειται περὶ τῆς διαφορᾶς τῶν ἱερέων τῶν ἐκκλησιῶν ἁγίου Δημητρίου καὶ ἁγίου Ἰωάννου καὶ τοῦ καθορισμοῦ τῆς δικαιοδοσίας ἑκατέρου τούτων.

234.

Τετράδιον ἀποτελούμενον ἐκ φύλλων ἠριθμημένων 12, ἐν ᾧ σημειοῦνται 8 διάφοροι ἐκδόσεις τῆς Καινῆς Διαθήκης εἰς τὸ ἁπλοῦν καὶ δύο τοῦ Ψαλτηρίου, ὡς καὶ «Βίβλος τῆς δημοσίας εὐχῆς καὶ τελέσεως μυστηρίων καὶ τῶν ἄλλων θεσμῶν καὶ τελετῶν τῆς ἐκκλησίας κατὰ τὸ ἔθος τῆς ἀγγλικανικῆς ἐκκλησίας», τὸ τυπωθὲν ἐν Κανταβριγίᾳ παρὰ Ἰωάννου Φιέλδου. Ἐν ἀρχῇ τοῦ τετραδίου ἔχει σημειώσει ὁ Μυστακίδης «ἐπωλήθησαν τῇ πατριαρχικῇ βιβλιοθήκῃ».

235.

Τετράδιον φέρον ἐπὶ τοῦ ἐξωφύλλου ἐπιγραφὴν «Προνόμια» καὶ περιέχον πλεῖστα ἀποκόμματα ἐφημερίδων, ἀναφερόμενα εἰς τὸ ζήτημα τῶν Προνομίων τῶν Πατριαρχείων καὶ τοῦ γένους καθόλου, τῶν διατελούντων ὑπὸ τὴν τουρκικὴν κυριαρχίαν.

236.

Φάκελλος περιέχων·

1. Τρία δελτία φέροντα ἐπιγραφὴν «Μοναὶ Τούζλων (Ἀκρίτα)» καὶ περιέχοντα σημειώματά τινα περὶ τούτων.

2. Δύο δελτία φέροντα ἐπιγραφὴν «Βίβλος τῆς δημοσίας εὐχῆς καὶ τελέσεως μυστηρίων καὶ τῶν ἄλλων θεσμῶν καὶ τελετῶν τῆς ἐκκλησίας κατὰ τὸ ἔθος τῆς Ἀγγλικανικῆς ἐκκλησίας» Ἔργον ἐκδοθὲν ἐν Κανταβριγίᾳ παρὰ Ἰωάννου Φιέλδου τοῦ τῆς Ἀκαδημίας τυπογράφου. Ἔτει ἀπὸ θεογονίας αχξε´». Περιέχει περιγραφὴν τοῦ ἔργου. (Πρβλ. καὶ τὸ ὑπ' ἀριθμὸν 234 κατάλοιπον).

3. Δύο φύλλα χάρτου φέροντα ἐπιγραφὴν «Περὶ ἐπιτρόπων καταστάντων εἰς τὸ Μοναστήριον τοῦ Μαυρομόλου» καὶ δελτίον ἐν ᾧ ἀναγράφεται ἐγκύκλιος ζητείας ὑπὲρ ἐλεημοσύνης καὶ βοηθείας διὰ τὴν ζωγράφησιν καὶ τὴν καλλονὴν τῶν ἱερῶν εἰκόνων τῆς σεβασμίας πατριαρχικῆς μονῆς τῆς ὑπεραγίας ἡμῶν Θεοτόκου καὶ ἀειπαρθένου Μαρίας τοῦ Μαύρου Μόλου». Ἄνωθεν ἔχει σημειώσει ὁ Μυστακίδης «Ἐξεδόθη Ἐκκλ. Ἀλήθεια».

4. Τρία δελτία φέροντα ἐπιγραφὴν «Sceau de Michael d'Amalphi».

5. Ἓν δελτίον φέρον ἐπιγραφὴν «Ἐκ σεισμοῦ» καὶ περιέχον σημείωμα σεισμοῦ γενομένου ἐν Κωνσταντινουπόλει τῷ 1509.

237.

Φάκελλος περιέχων ἓν δελτίον καί τινα φύλλα χάρτου, ἐν οἷς ἀναγράφονται σημειώματά τινα περὶ Παμμακαρίστου.

238.

Χειρόγραφον ἐσταχωμένον διὰ ναστοῦ χάρτου καὶ φέρον ἐπὶ τοῦ ἐξωφύλλου ἐπιγραφήν· «1880-85.

1. Ἔκθεσις περὶ Μαρωνείας.

2. Αἴνου μητροπολῖται.

3. Αἴνου ἐκκλησίαι.

4. Αἴνου ἐπιγραφαί.

5. Κατάλογος Αἰνίων.

Τραϊνουπόλεως καὶ Θρᾳκικά.

1915 ὅμως ἄτακτα.

Ἴμβρου. Ἐδέθησαν ἐν Τυβίγγῃ 1888».

Ἐντὸς τούτου φύλλα χάρτου καὶ ἀποκόμματα ἐφημερίδων περιέχοντα σχετικά.

239.

Φάκελλος περιέχων δύο φύλλα χάρτου φέροντα ἐπιγραφὴν «Ἡ ἐν Ἀδριανουπόλει σχολὴ» καὶ ἐν τέλει «Ἀ. Ἀστὴρ 9 Νοεμβρίου 1883 ἀρ. 6 σελ. 47). Ἐπίσης φύλλον χάρτου, ἐφ' οὗ ἀντίγραφον Σιγιλλίου τοῦ Πατριάρχου Κυρίλλου περὶ τῆς σχολῆς ἐν χώρᾳ τῶν Τουζλῶν τῆς ἐπαρχίας Χαλκηδόνος. Ἐν τῷ αὐτῷ φακέλλῳ εὕρηνται καὶ τρία ἀποκόμματα ἐφημερίδων, ὧν τὸ πρῶτον περιέχει Σιγίλλιον τοῦ Πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως κατοχυροῦν τὴν ἐν Νικομηδείᾳ τῷ 1800 συστᾶσαν ἑλληνικὴν σχολήν, τὸ δεύτερον ἐπιτάφιον εἰς Ἰωάννην Δ. Ἀριστοκλῆν ὑπὸ Π. Δ. Νικολοπούλου καὶ τὸ τρίτον Κατάλογον τῶν ἔργω/ τοῦ Ἡρ. Βασιάδου.

240.

Φάκελλος περιέχων φύλλα χάρτου, ἐφ' ὧν διάφοροι σημειώσεις περὶ Σελτσούκων, ὡς καὶ πέντε δελτία περιέχοντα διαφόρους σχετικὰς σημειώσεις.

241.

Τετράδιον ἀποτελούμενον ἐκ φύλλων 20, ἀριθμηθέντων ὑπ' ἐμοῦ καὶ φέρον ἐν τὸ ἐξωφύλλῳ ἐπιγραφὴν «Ἀρχιδιάκονος Μελέτιος» καὶ ἐν τῷ πρώτῳ φύλλῳ «Ἐνταῦθα σημειώνω τὰ γράμματα ὁποῦ ἔρχονται ἀπὸ τὴν πόλιν».

Περιέχει ἀντίγραφα διαφόρων ἐπιστολῶν τῶν ἀρχῶν τοῦ δεκάτου ἐνάτου αἰῶνος.

242.

Τετράδιον ἀποτελούμενον ἐκ σελίδων ἠριθμημένων 16 καὶ φέρον ἐπιγραφὴν «Περιγραφὴ τῆς ἐπαρχίας Δρυϊνουπόλεως» καὶ ὑπογραφὴ «Ἐν Δροβιάνῃ τῇ 24 Μαΐου 1905. Ν. Γ. Μυστακίδης».

243.

Φάκελλος περιέχων φύλλον χάρτου φέρον ἄνωθεν ἐπιγραφὴν «Ἀντίγραφον τοῦ ὑπομνήματος καὶ ἐν τέλει «Ἐν ἔτει Σωτηρίῳ αφμθ΄ κατὰ μῆνα Μάϊον τῇ κζ΄». Πρόκειται περὶ τῆς μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Παραμυθίας Ἀγαπίου ὑποδείξεως τριῶν ὑποψηφίων πρὸς πλήρωσιν τοῦ μητροπολιτικοῦ τούτου θρόνου.

Ἐν τῷ αὐτῷ φακέλλῳ καὶ φωτογραφικὸν ὑποτύπωμα τοῦ τέλους τοῦ ὑπομνήματος.

244.

Δύο τετράδια, ὧν τὸ πρῶτον ἀποτελεῖται ἐκ φύλλων ἠριθμημένων 69, τὸ δὲ δεύτερον ἐκ φύλλων ἠριθμημένων 172, περιέχοντα τὴν ἀρχαίαν ἱστορίαν. Ἐν τέλει τοῦ δευτέρου (φ. 172β) γέγραπται «Ἐνταῦθα περατοῦται ἡ ἀρχαία ἱστορία».

245.

Δύο φάκελλοι, ὧν ὁ πρῶτος περιέχει τὴν τουρκικὴν ἱστορίαν (1566-1878) τοῦ Μυστακίδου ἀποτελουμένην ἐκ φύλλων ἠριθμημένων 228, ὁ δὲ δεύτερος σχετικὰ σημειώματα ἄξια προσοχῆς.

246.

Τεῦχος ἀποτελούμενον ἐκ φύλλων ἠριθμημένων 273 καὶ περιέχον τὴν μεσαιωνικὴν ἱστορίαν τοῦ Μυστακίδου (476-1453).

247.

Τεῦχος ἀποτελούμενον ἐκ φύλλων ἠριθμημένων 254 καὶ περιέχον τὴν νεωτέραν ἱστορίαν τοῦ Μυστακίδου (1453-1789). Ὡς πρὸς τὸ χειρόγραφον τοῦτο ὡς καὶ τὸ ὑπ' ἀριθ. 246 πρβλ. ἐν τῷ καταλόγῳ τῶν χειρογράφων τοῦ Μυστακίδου, τῷ δημοσιευθέντι ἐν τῷ ΙΔ΄. τόμῳ τῆς Ἐπετηρίδος τῶν Βυζαντινῶν Σπουδῶν τὸ ὑπ' ἀριθμὸν ΙΕ΄. (σ. 429).

248.

Τετράδιον φέρον ἐπὶ τοῦ ἐξωφύλλου ἐπιγραφὴν «Ἡράκλειος».

249.

Τετράδιον φέρον ἐπιγραφὴν «Ἀπὸ τοῦ Ἡρακλείου μέχρι εἰκονομαχίας».

250.

Φάκελλος περιέχων 5 τετράδια, ὧν τὸ πρῶτον φέρει ἐπιγραφὴν «Φώτιος. Σχίσμα. Βούλγαροι. Ρῶσσοι. Μεθόδιος. Κύριλλος», τὸ δεύτερον «Τραυλός. Θεόφιλος», τὸ τρίτον «Βασίλειος Μακεδών. Ρωμανὸς Λεκαπηνός. Ὄλγα» τὸ τέταρτον «Ν. Φωκᾶς μέχρι Βουλγαροκτόνου» καὶ τὸ πέμπτον «Λέων Γ΄. Ἴσαυρος. Σταυράκιος».

(Ἕπεται συνέχεια).

Η ΕΠΙ ΤΗΣ ΠΙΝΔΟΥ Ι. ΜΟΝΗ ΚΟΡΩΝΗΣ

Ἐπὶ τῆς πρὸς τὴν Θεσσαλίαν νευούσης κλιτύος τῆς ὀροσειρᾶς τῆς Πίνδου, ἀπέναντι περίπου τῆς Καρδίτσης, εὕρηται εἰς σημαντικὸν ὕψος (1150 μ.) καὶ θέσιν περίοπτον ἡ ἐπ' ὀνόματι τοῦ Γενεσίου τῆς Θεοτόκου τιμωμένη Ἱ. Μονὴ Κορώνης.

Παλαιότερον ἡ μονὴ ἐκαλεῖτο καὶ τῆς Κρυερᾶς Πηγῆς, ἤδη ὅμως ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ 18ου αἰῶνος (1718) συναντῶμεν αὐτήν, ἔν τινι σημειώματι [1], ὑπὸ τὴν ἐπίκλησιν τῆς Κορώνης [2].

Πόθεν ἔλαβε τὸ ἐπίθετον τοῦτο ἡ μονὴ δὲν εἶναι γνωστόν. Κατὰ τὸν Σεβ. Μητροπολίτην Θεσσαλιώτιδος κ. Ἰεζεκιὴλ «Κορώνα θὰ ὠνομάσθη λόγῳ ὅτι, ὡς ἐκ τῆς τοποθεσίας, εἰς ἣν κεῖται, ἐπιστέφει τὸ σημεῖον εἰς ὃ εὑρίσκεται μακρόθεν ἐκ τῆς πεδιάδος θεωμένη» [3]. Καθ' ἡμᾶς ἡ ὀνομασία τῆς Μονῆς θὰ προῆλθεν ἔκ τινος λησμονηθείσης παραδόσεως ἢ περιστατικοῦ τῆς κτίσεως αὐτῆς σχετικοῦ πρὸς τὸ πτηνὸν κορώνην (κουρούνα), ὅπερ τόσον ἀφθονεῖ ἐν Θεσσαλίᾳ.

Ἀρχιτεκτονική. Ἡ μονὴ ἔχει σχῆμα μᾶλλον ἀκανονίστου ὀρθογωνίου, κατὰ τὰς πλευρὰς τοῦ ὁποίου εἶναι ἱδρυμένα διώροφα κελλία μετὰ ξυλίνου ἡλιακοῦ (ἐξώστου), ἐν τῷ μέσῳ δὲ τοῦ περιβόλου ὀρθοῦται, ὡς συνήθως, τὸ καθολικόν. Τοῦτο ἀποτελεῖται ἐκ τοῦ κυρίως ναοῦ καὶ τοῦ πρὸς δυσμὰς αὐτοῦ προσηρτημένου νάρθηκος ὡς καὶ ἐξ ἑνὸς παρεκκλησίου προσκεκολλημένου κατὰ τὸ ἥμισυ ἐπὶ τοῦ κυρίως ναοῦ καὶ κατὰ τὸ ἕτερον ἥμισυ ἐπὶ τῆς βορείου πλευρᾶς τοῦ νάρθηκος, τιμωμένου δ' εἰς μνήμην τοῦ τιμίου Προδρόμου.

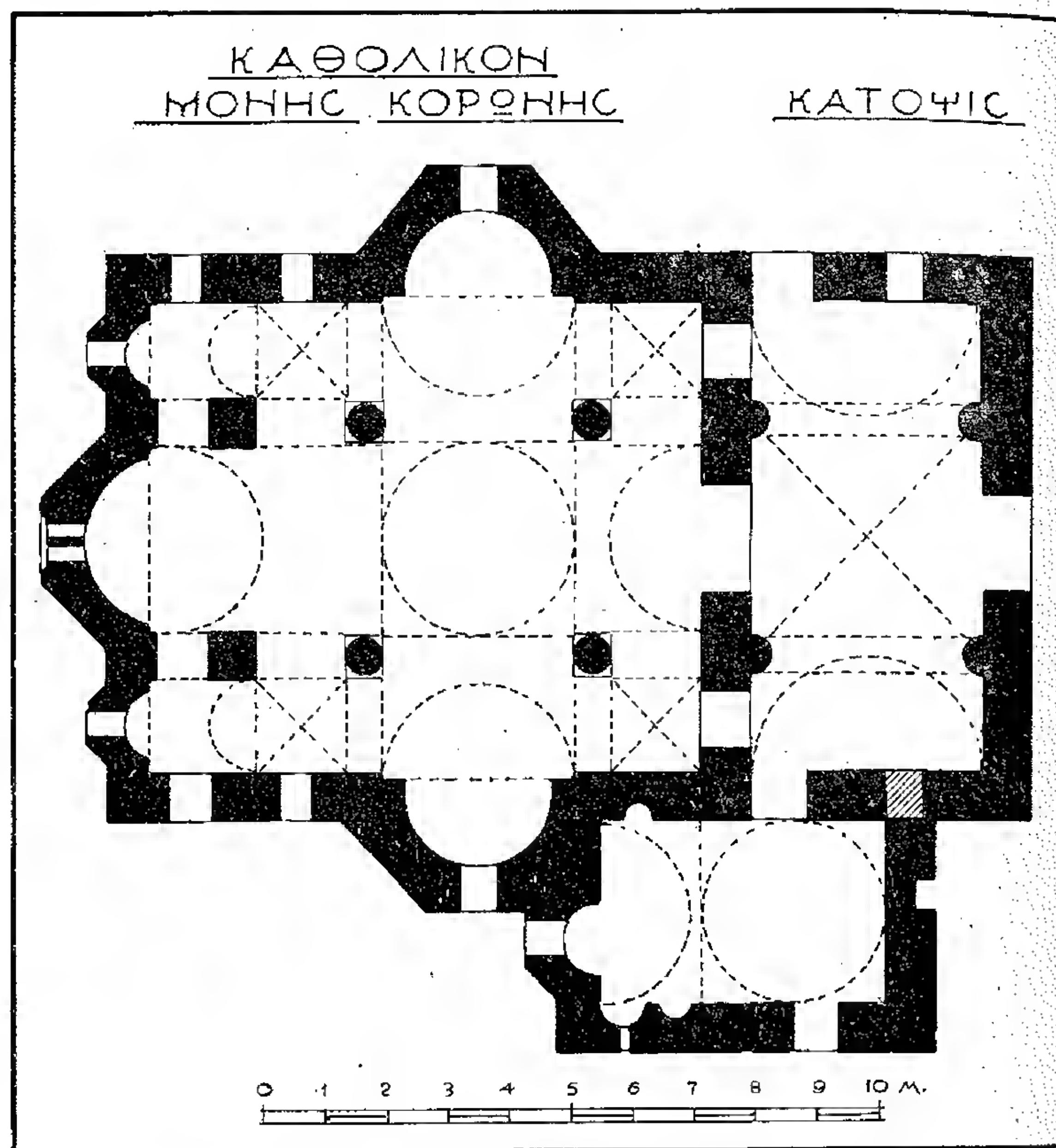
---

[1] Uspenskij, Ἀποδημία εἰς τὰς μονὰς τῶν Μετεώρων, Πετρούπολις 1896 σ. 540.

[2] Σεραφείμ, ὁ Βυζάντιος ἀναφέρει ἐκκλησίαν τινὰ ἐν Ἄρτῃ ὑπὸ τὸ ἐπώνυμον Κορωνησίαν (Δοκίμιον σ. 138). Πρόκειται ὅμως προφανῶς περὶ παρανοήσεως ἢ ἐξελληνισμοῦ τοῦ ἐπιθέτου Κορακονησία, ὅπερ ἔφερεν ἡ ἐν τῇ ὁμωνύμῳ χερσονησῖδι τοῦ Ἀμβρακικοῦ μονὴ τῆς Θεοτόκου, ἧς ἡ ἐν Ἄρτῃ ἐκκλησία θὰ ἦτο πιθανώτατα μετόχιον. Περὶ Κορακονησίου ὅρα καὶ Δ. Ζακυθηνόν, ἐν Ἐπετ. Ἑτ. Βυζ. Σπ. 13 σ. 192 ἑξ.

[3] Θεολογία, 1929 σ. 32.

Ὁ κυρίως ναός, ἐκτισμένος διὰ ἀκανονίστου μᾶλλον τοιχοδομίας, ἔχει τὸν τύπον τῶν σταυροειδῶν ἐγγεγραμμένων μετὰ τρούλλου καὶ χορῶν, ἤτοι τριπλεύρων ἀψίδων τοποθετημένων κατ' ἐπέκτασιν ἑκατέρου τῶν ἐγκαρσίων σκελῶν τοῦ σταυροῦ (εἰκ. 1).

Εἰκ. 1. Κάτοψις τοῦ Καθολικοῦ τῆς Μονῆς Κορώνης.

Ὁ τροῦλλος στηρίζεται ἐσωτερικῶς ἐπὶ τεσσάρων στρογγύλων κιόνων τῇ μεσολαβήσει κυλινδρικῶν καμαρῶν, αἵτινες διαγράφουσιν ἐπὶ τῆς στέγης τὸν σταυρόν, ἐν ᾧ τὰ κατὰ τὰς εἰσεχούσας γωνίας τοῦ σταυροῦ χαμηλότερα τμήματα τοῦ ναοῦ στεγάζονται διὰ σταυροθολίων.

Εἰς τὸ τετράγωνον κεντρικὸν τμῆμα τοῦ ναοῦ εἶναι πρὸς ἀνατολὰς μὲν προσηρτημένον τὸ τριμερὲς ἱερὸν—καλυπτόμενον διὰ χαμηλοτέρων τῶν τοῦ σταυροῦ κυλινδρικῶν θόλων, οἵτινες καταλήγουσιν εἰς ἡμιεξαγώνους ἐξεχούσας κόγχας—πρὸς δυσμὰς δὲ ὁ νάρθηξ, ὅστις διαιρεῖται εἰς τρία διαμερίσματα δι' ἐγκαρσίων τόξων βαινόντων ἐπὶ ἡμικιόνων. Καὶ τὰ μὲν δύο ἄκρα διαμερίσματα καλύπτονται δι' ἐγκαρσίων καμαρῶν, τὸ δὲ μέσον διὰ σταυροθολίου.

Τὸ περιγραφὲν σχέδιον τοῦ ναοῦ ἀπαντᾶται κατ' ἐξοχὴν ἐν Ἄθῳ ἢ Ἁγ. Ὄρει [1], ὅθεν καὶ ἀθωνιτικὸς ἢ ἁγιορειτικὸς ὁ τύπος οὗτος ἀποκαλεῖται. Δημιουργηθεὶς κατὰ τὸν 10ον ἢ 11ον αἰῶνα, διεδόθη ἐντεῦθεν ἀργότερον καὶ εἰς τὴν λοιπὴν Ἑλλάδα—ἰδίᾳ τὴν Μακεδονίαν [2] καὶ τὴν Θεσσαλίαν [3]—ὡς καὶ τὴν Σερβίαν [4] καὶ τὴν Ρουμανίαν [5].

Εἰς τοὺς ἀρχαιοτέρους τῶν ναῶν τοῦ τύπου τούτου οἱ στηρίζοντες τὸν τροῦλλον 4 κίονες εἶναι πολὺ πλησίον τῶν τοίχων τοποθετημένοι, ἐν ἄλλοις λόγοις τὸ πλάτος τοῦ μέσου κλίτους (ἢ ἡ διάμετρος τοῦ κεντρικοῦ τρούλλου) εἶναι, ἐν συγκρίσει πρὸς τὸ πλάτος τῶν πλαγίων κλιτῶν, πολὺ μέγα, πρὸς δὲ τούτῳ τὰ κατὰ τὰς γωνίας τοῦ σταυροῦ μικρὰ διαμερίσματα καλύπτονται διὰ σφαιρικῶν θόλων (ἀσπίδων) ἐν ᾧ εἰς τοὺς μεταγενεστέρους ναοὺς ἡ εἰρημένη ἀναλογία πλάτους κλιτῶν ἀποβαίνει μικροτέρα, τὰ δὲ τετράγωνα γωνιαῖα τμήματα καλύπτονται διὰ σταυροθολίων. Εἰς τοῦτον τὸν μεταγενέστερον τύπον ὑπάγεται καὶ τὸ καθολικὸν τῆς Μ. Κορώνης, ὅπερ, κατὰ τὴν κτιτορικὴν ἐπιγραφήν, ἀνάγεται εἰς τὸν 16ον αἰῶνα. Σημειωτέον δ' ὅτι τὸ καθολικὸν τῆς Μ. Κορώνης διαφέρει μὲν τῶν ἁγιορειτικῶν κατὰ τὴν διάταξιν τοῦ νάρθηκος, ὅστις εἶναι ἄστυλος, πλησιάζει ὅμως ἐκεῖνα, διότι ἔχει ὁ νάρθηξ του πλάτος μεγαλύτερον τοῦ συνήθους, φέρει δὲ καὶ ἡμικίονας προσκεκολλημένους ἐπὶ τῶν τοίχων, τοποθετημένους δ' ἐκεῖ. ἔνθα εἰς τινας βυζαντινοὺς ναοὺς συναντῶμεν ὁλοκλήρους κίονας ὡς π.χ. ἐν Νέᾳ Μονῇ Χίου καὶ Ἁγ. Ἰωάννῃ Θεολόγῳ τοῦ Ὑμηττοῦ [6].

Κοινὸν τέλος πρὸς τοὺς ἁγιορειτικοὺς ναοὺς χαρακτηριστικὸν παρουσιάζει τὸ καθολικὸν τῆς Μ. Κορώνης τὸ κατὰ τὴν ΒΔ. γωνίαν προσκε-

---

[1] Πβλ. τὰς κατόψεις τῶν ἁγειοριτικῶν Μονῶν : Βατοπεδίου, Χελανδαρίου, Διονυσίου, Ἰβήρων, Ξενοφῶντος, Κουτλουμουσίου παρὰ G. Bals, Notita despre arhitectura Sfantului munte, Bucuresti 1913. σ. 42 καὶ 43,

[2] Θεσσαλονίκη, (Προφήτης Ἠλίας, Ἀρχ. Βυζ. Μνημ. Α' σ. 179 εἰκ. 2).

[3] Μετέωρα (Μ. Μεταμορφώσεως, Μ. Βαρλαάμ κλπ.) Μ. Ἀντινίτσης, Μ. Ἀγάθωνος.

[4] Millet, L'ancien art Serbe, Paris. 1919 εἰκ. 142, 175, 183, 209.

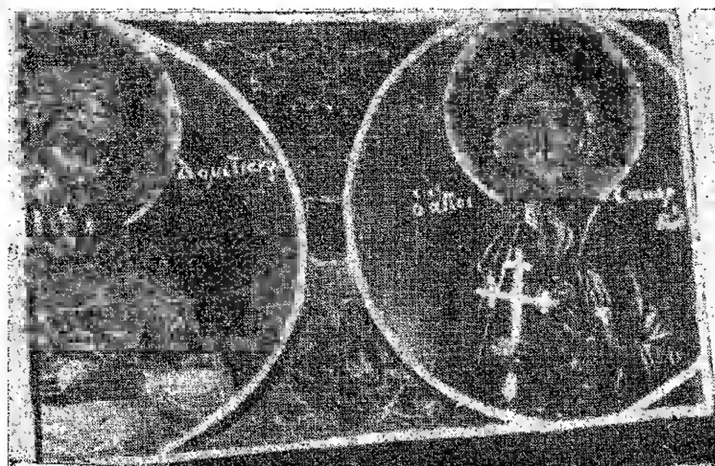
[5] Ghika Budesti, Evolutia arhitecturii in Muntenia si in Oltenia 1933 σποράδην.

[5] A. Orlandos, Monuments byzantins de Chios 1930 πίν. 10.

[6] Α. Ὀρλάνδου, Εὑρετήριον μεσ. μνημείων Ὑμηττοῦ κλπ. σ. 168 εἰκ. 227.

κολλημένον παρεκκλήσιον, ὅπερ συναντῶμεν εἰς τὴν αὐτὴν ἀκριβῶς θέσιν εἰς τὰς μονάς: Διονυσίου, Γρηγορίου, Κουτλουμουσίου κλπ. ὡς καὶ εἰς τὰς μονὰς 'Αντινίτσης καὶ 'Αγάθωνος. Εἶναι δὲ τὸ παρεκκλήσιον τοῦτο ναΰδριον μονόκλιτον συγκοινωνοῦν διὰ πλαγίας θύρας πρὸς τὸν νάρθηκα τοῦ ναοῦ καλυπτόμενον δὲ διὰ σφαιρικοῦ θόλου. Ἡ κτίσις του ὅμως εἶναι μεταγενεστέρα τῆς τοῦ ναοῦ διότι, ὅταν προσετέθη, παρέστη ἀνάγκη φράξεως τοῦ κατὰ τὴν βόρειον πλευρὰν τοῦ νάρθηκος ὑπάρχοντος παραθύρου.

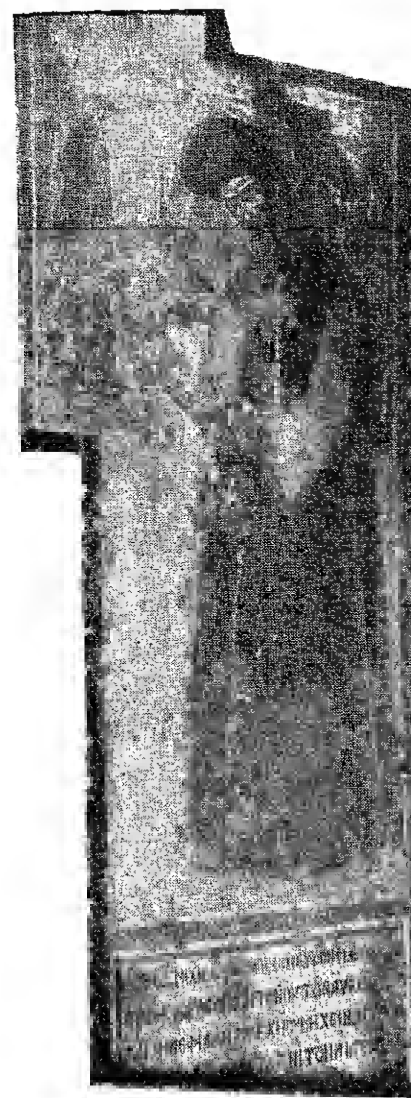
Αἱ τοιχογραφίαι. Ὅ τε ναὸς καὶ τὸ παρεκκλήσιον κοσμοῦνται διὰ τοιχογραφιῶν ἀρίστης ἁγιορειτικῆς τεχνοτροπίας, περὶ ὧν θὰ εἴπωμεν ἐν ἐκτάσει ὅταν θὰ ἔχωμεν διαθεσίμους φωτογραφικὰς αὐτῶν ἀπεικο-

Εἰκ. 2. Στηθάρια ἁγίων ἐκ τοῦ καθολικοῦ.

νίσεις. Πρὸς τὸ παρὸν ἀρκούμεθα νὰ παραθέσωμεν, δείγματος χάριν, τὰς εἰκόνας δύο ἁγίων ἐν στηθαρίοις, ἐξ ὧν ἐμφαίνεται ἡ πλήρης ἐκφράσεως καὶ ζωῆς ἀπόδοσις τῶν μορφῶν κατὰ τὸν κρητικὸν λεγόμενον τρόπον. Παρέχομεν δ' ἐπίσης ἐνταῦθα καὶ τὰς εἰκόνας τῶν κτιτόρων τοῦ τε ναοῦ καὶ τοῦ παρεκκλησίου. Ἐκ τούτων ὁ πρῶτος εἰκονίζεται ὁλόσωμος ἀριστερᾷ τῷ εἰς τὸν ναὸν εἰσερχομένῳ, ἐστραμμένος πρὸς τὸν θεατὴν κατὰ τὰ τρία τέταρτα καὶ κρατῶν δι' ἀμφοτέρων τῶν χειρῶν ὁμοίωμα τῆς ἐκκλησίας εἰκονιζομένης μὲ τὸν χαρακτηριστικὸν ὑψηλὸν τροῦλλον. Ὁ ἀνὴρ ἔχων μακρὰν κόμην καὶ γένειον φέρει τρουλλωτὸν κάλυμμα ἐπὶ τῆς κεφαλῆς, εἶναι δ' ἐνδεδυμένος ποδήρες σκοτεινόχρουν καφτάνιον κομβούμενον ἐμπρός, τεθειμένον δ' ὑπεράνω κυανοῦ χειριδωτοῦ καμισίου. Τὸ ὄνομα τοῦ κτίτορος μανθάνομεν ἐκ τῆς ἄνωθεν γεγραμμένης ἐπιγραφῆς: *'Ανδρέας Μποῦνος καὶ νέος κτήτωρ τῆς ἁγίας μωνῆς ταύτης.*

Κάτωθεν δὲ τῆς εἰκόνος εὕρηται ἡ ἑξῆς ἔμμετρος εἰς ἐπικὸν ὕφος συντεταγμένη ἐπιγραφή:

Εἰκ. 3. Εἰκὼν τοῦ κτίτορος 'Ανδρέου Μπούνου. (1587).

† Πρὸς τὸν σόν, ὦ Δέσποινα, νεῦσον ἱκέτην
ὁλοψύχως κλίνοντα νοῦ τὸν αὐχένα
ῥῦπον δὲ φιλοῦντα ψυχῆς σμήχειν ἄγαν
φάσκω πινυτὸν τουτονὶ τὸν 'Ανδρέαν
ὑπ' οὐδενὸς πάντων ὅς, ἧσης ἰσχύος
ῥωσθεὶς στολίσαι τὸν ναόν σου τόνδ' ὅλον
*ἱδρίος ἀζύγου Δανιήλ**ου χεροῖν***
ὀλβίζεται μὲν ὑπὸ τῶν εὖ εἰδότων
σώζοι δὲ Σωτὴρ τοὺς βιοῦντας ἐμφόβως.

(Διαστάσεις: 0.58×0.63 ὕψ. γραμμ. 0.026 μ.)

Καὶ εὐθὺς ὑποκάτω ἡ ἑξῆς δευτέρα ἐπιγραφή:

Τέρμα ***πλουσίου*** *ἱδρῶτος Δανιὴλ ἀζεύκτου*
ναὸς ὃ δ' ἀχράντου κτήσατο Παναγίης
σὺν δαπάναισι πλείσταις εὐγενέος κομόωντος
'Ανδρέου εὐτραφέος πλήθεσιν εὐπραγίης
Ἑπτακισχιλίῳ ἐνενηκοστῷ πέμπτῳ ἔτει
Αὐγούστοιο ***ἕνην καὶ νέαν ἱσταμένου.***

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω ἐπιγραφῶν διδασκόμεθα: 1) ὅτι «νέος κτήτωρ» τῆς μονῆς, ἤτοι ὁ δαπανήσας διὰ τὴν τοιχογράφησιν τοῦ καθολικοῦ αὐτῆς ἐγένετο ὁ 'Ανδρέας Μποῦνος.

2) Ὅτι ὁ ἐκτελέσας τὴν ἁγιογράφησιν ἦτο ὁ μοναχὸς (ἄζυγος, ἄζευκτος) Δανιήλ. Τοῦτον ὁ *Γιαννόπουλος* (Ἐπετηρὶς Φιλολ. Συλλ. Παρν. Ι (1934) σ. 269) ὑπολαμβάνει ὡς ἐπίσκοπον καὶ παρεμβάλλει μεταξὺ τοῦ Ἰωάσαφ Β' (1581) καὶ Ἰωάσαφ Γ' (1590 καὶ 1593). Ἀφαιρουμένου λοιπὸν αὐτοῦ ὁ Ἰωάσαφ Γ' πρέπει νὰ ταυτισθῇ πρὸς τὸν Ἰωάσαφ Β'.

3) Ὅτι ἡ ἁγιογράφησις συνετελέσθη κατ' Αὔγουστον τοῦ ἔτους 7395 ἀπὸ κτίσεως κόσμου ἤτοι τῷ 1587 ἀπὸ Χριστοῦ Γεννήσεως. Ὁ ναὸς ἐπομένως θὰ ἐκτίσθη πιθανῶς κατὰ τὰ μέσα τοῦ 16ου αἰῶνος.

Αἱ ἀνωτέρω ἐπιγραφαὶ εἶναι παλαιόθεν γνωσταί. Πρῶτοι ἐδημοσίευ-

σαν αὐτὰς οἱ Heuzey καὶ Daumet τῷ 1876[1], μετ' αὐτοὺς δ' ὁ Νικ. Γιαννόπουλος[2] καὶ ἐσχάτως ὁ σεβ. μητροπολίτης Θεσσαλιώτιδος κ. 'Ιεζεκιήλ[3], ἀπὸ τῆς ἀναγνώσεως τοῦ ὁποίου διαφέρει ἡ ἡμετέρα κατὰ τὰς διὰ παχυτέρων γραμμάτων σημειουμένας λέξεις, αἵτινες ἢ ὁλοσχερῶς παρελείφθησαν ἢ ἄλλως ὑπ' αὐτῶν ἀνεγνώσθησαν.

Εἰκ. 4. Εἰκὼν τοῦ κτίτορος τοῦ παρεκκλησίου 'Αποστολάκη (1735).

'Η εἰκὼν τοῦ ἑτέρου κτίτορος, ἤτοι τοῦ δαπανήσαντος διὰ τὴν ἁγιογράφησιν τοῦ παρεκκλησίου εὑρίσκεται ἐν τῷ ναϋδρίῳ τούτῳ. Εἰκονίζεται δὲ καὶ αὐτὸς ὁλόσωμος καὶ ἐστραμμένος πρὸς τὸν θεατὴν κατὰ τὰ

1 Mission archéologique de Macédoine, Paris 1876 σ. 450 ἀρ. 243.

2 'Επετηρὶς Παρνασσοῦ ς' 129 καὶ Ι' 269.

3 Θεολογία, 1929 σ. 33.

$^3/_4$. Μακρόκομος ἐπίσης καὶ γενειοφόρος τὴν μὲν δεξιὰν χεῖρα φέρει πρὸ τοῦ στήθους εἰς σημεῖον εὐλαβοῦς εὐχαριστίας, διὰ δὲ τῆς ἀριστερᾶς κρατεῖ πλαισιωμένην εἰκόνα τοῦ τιμίου Προδρόμου εἰκονιζομένου ἐν προτομῇ. Παρὰ τὴν κεφαλὴν τοῦ ἀνδρὸς εὑρίσκεται ἡ ἐπιγραφή:

Νέος κτήτωρ ἐκ χωρίου Βρανιανῶν 'Αποστολάκη. Ἔτει ἀπὸ Χριστοῦ αψλε' (=1735).

'Ενδιαφέρουσα εἶναι ἡ ἐνδυμασία τοῦ κτίτορος, ὅστις ἐσωτερικῶς μὲν εἶναι περιβεβλημένος ποδῆρες κεντητὸν ἀντερὶ μετὰ ζώνης, ἐξωτερικῶς δὲ ποδῆρες ἐπίσης ἐπανωφόριον χειριδωτὸν ἐρυθροῦ χρώματος μετὰ μελαίνης παρυφῆς ἐκ γούνης. Τοιαῦτα ἐπανωφόρια συνηθίζοντο ἤδη καὶ κατὰ τοὺς πρὸ τῆς ἁλώσεως αἰῶνας, ὡς διδασκόμεθα οὐ μόμόνον ἐκ τῶν τοιχογραφιῶν[1] ἀλλὰ καὶ ἐκ συμβολαίου τοῦ ΙΔ' ἢ ΙΕ' αἰῶνος ἀναφέροντος «*ἐπανωφόρια δ', τὸ ἓν σκαλουρᾶτον μετὰ ζώνης ἀλωπεϊκῆς*»[2]. Ὅμοια δ' ἐπανωφόρια ἔφερον συχνὰ ἐπὶ τουρκοκρατίας καὶ σήμερον ἀκόμη ἐν 'Ηπείρῳ καὶ Μακεδονίᾳ ἄνδρες τε καὶ γυναῖκες[3].

'Εν τῷ παρεκκλησίῳ εἰκονίζονται καὶ οἱ ἑξῆς μεγάλοι τοπικοὶ ἅγιοι καὶ μάρτυρες ἤτοι:

1) *Σεραφεὶμ ἀρχιεπίσκοπος Φαναρίου καὶ Νεοχωρίου.* Οὗτος διετέλεσεν κατ' ἀρχὰς ἡγούμενος τῆς Μ. Κορώνης, περὶ τὰ τέλη τοῦ 16ου αἰῶνος, γενόμενος δ' εἶτα ἀρχιεπίσκοπος Φαναρίου καὶ Νεοχωρίου ἀπηγχονίσθη ὑπὸ τῶν Τούρκων κατὰ τὸν ἐπὶ Διονυσίου τοῦ Σκυλοσόφου γενόμενον διωγμόν, ἐφ' ᾧ καὶ ἐτιμήθη ὑπὸ τῆς ἐκκλησίας ὡς ἱερομάρτυς ἅγιος, τῆς μνήμης αὐτοῦ ἑορταζομένης τῇ 4ῃ Δεκεμβρίου. 'Η θαυματουργὸς αὐτοῦ κάρα ἀπόκειται ἐν τῇ Μ. Κορώνης.

2) *'Ο ἅγ. Βησσαρίων ἐπίσκοπος Λαρίσσης*[4].

3) *'Ο ἅγ. Διονύσιος ὁ τοῦ 'Ολύμπου ὄρους ἐκ χωρίου Σκλάτηνας.*

4) *'Ο ἅγ. Χαράλαμπος ὁ Χαριτοβλήτης.*

5) *'Ο ἅγ. Δαμιανὸς νέος ὁσιομάρτυς τῶν χωρίων Καρίτζας τῶν 'Αγράφων*[5].

6) *'Ο ἅγ. Μιχαὴλ ἐκ χωρίου Γρανίτσας τῶν 'Αγράφων.*

1 Καστορίας 'Αγίων 'Αναργύρων 'Ορλάνδος, 'Αρχεῖον τῶν Βυζαντ. Μνημ. τῆς 'Ελλάδος τόμος Δ' σ. 54 εἰκ. 31.

2 Μ. Γεδεών, Byzantinische Zeitschr. V 1896, 114.

3 Πβλ. 'Αγγ. Χατζημιχάλη, 'Ελλ. λαϊκὴ τέχνη, 'Αθῆναι 1931 σελ. 44 εἰκ. 31.

4 Ὅρα Ν. Α. Βέην ἐν Byz.-Neugr. Jahrbücher τ. IV σελ. 351 ἑ.

5 Ὅρα περὶ αὐτοῦ Δουκάκην, Συναξαριστὴν μηνὸς Φεβρουαρίου καὶ ἐσχάτως Μητροπολίτην 'Ιεζεκιήλ, Θεσσαλικὰ Χρονικὰ τ. Δ' (1934).

Αἱ ἐπιγραφαί. Χαρακτηριστικαὶ τῆς πρὸς τὴν καλλιτεχνικὴν ἀξίαν τῶν τοιχογραφιῶν τοῦ καθολικοῦ ἐκτιμήσεως καὶ τῆς προσοχῆς, ἣν κατέβαλλον οἱ παλαιοὶ μοναχοὶ τῆς Μ. Κορώνης πρὸς διαφύλαξιν αὐτῶν ἀπὸ πάσης βλάβης ἢ ἐπισκευῆς νεωτέρων ζωγράφων εἶναι καὶ αἱ ἑξῆς δύο ἐπιγραφαὶ γεγραμμέναι δι' ἐπισεσυρμένης γραφῆς ἡ μὲν πρώτη ἐν τῷ ἱερῷ, ἡ δὲ δευτέρα ἐπὶ τοῦ τοιχώματος τοῦ καθολικοῦ.

'Ιδοὺ πῶς ἔχει τὸ κείμενον αὐτῶν, νῦν τὸ πρῶτον δημοσιευόμενον

† *'Επιφάνεια τοῦ ἁγίου ἀρχιερέως τοῦ πανιερωτάτου ἁγίου μητροπολίτου 'Ιωάσαφ Λαρίσσης*[1] *καὶ τοῦ θεοφιλεστάτου ἁγίου επ[ισκο]που Κυρίου Λαυρεντίου Καπούας καὶ Φαναρίου. "Οστις τῶν ζωγράφων ἔλθειν σκιάσαι πρώσοπα καὶ . . . . ηδι καλῶς' ἠδέα μήτε αλιψαι χάρτην καὶ καπνιστὴν καὶ βάλη ἐπάνω εἰς πρωσοπον ἔχομέ τον ἀφορεσμένον καὶ ἀσυγχόρετον καὶ μετὰ θάνατον ἄλυτον καὶ η μερὴς αυτοῦ μετὰ τοῦ 'Ιουδα ἀμήν.*

(Τὸ μῆκο; τῆς ἐπιγρ. ταύτης εἶναι 1.05, τὸ δὲ ὕψ. τῶν γρ. 0.05).

'Η δὲ δευτέρα ἐπιγραφὴ ἀναφερομένη εἰς τὸν τρόπον καθαρισμοῦ τῶν ἁγιογραφιῶν καὶ εἰς ἄλλας προφυλάξεις ἔχει ὡς ἑξῆς:

† *"Αγιε καθηγούμενε σὺν τῷ ἁγίῳ ἐφημερίῳ οἱ ἑστιασόμενοι ἐν τῷ ἁγίῳ καὶ πανσέπτῳ ναῷ τούτο, γινώσκετε πως διορ | θόνω τὸ . . . . κλησιαρέους, πῶς τὶ μαζεύω κὺ τὶ ἱστορῖ: Εἰς μακρὸ ξυλο ἂς δένουν ἀλουποῦς νορὰ*[2] *καὶ ἂς τυνάζουν τὸν κονιορτὸν καὶ τὰ ἀνυφαντοπάνια*[3] *μὲ σκούπα καλαμιοῦ καὶ ὅταν σκουπήζετε δίχως νερὸ φυλάγεσθε καὶ ἂς | τηνάσετε κάθε Σάββατον' οὕτω ποιήται ἐν παντὶ καιρῷ ὡς λέγομεν ἵνα στέκη ἡ ἱστορία*[4] *εἰς ἓν πρώσοπον καὶ ἂν τύχη κα | θαρὰ καὶ βουληθῆτε αλλαξαι τὰ γιαλιὰ. . . . λης ὅταν εὐγάλη ὁ τεχνίτης τὸ ἕνα γιαλὴ τοῦ παραθυρίου ἐν τούτῃ τῇ ὥρᾳ μὲ μία καρπέτα | ἂς κλείσουν τὸ παραθύριν νὰ μὴν ἔμπη ὁ ἀὴρ ἢ ὑ πήρα τοῦ ἡλίου ἔσωθεν ὅπου καὶ ἂν εἰσέβη ὁ ἥλιος . . . . , . ἄλλαξε τὴν ὄψιν ἡ ἱστορία καὶ | οστις, ἀθ(ε)τήση τὴν ἑξαμηνία τοῦ ἁγίου ναοῦ τούτου καὶ δὲν ποιήση ὢ λέγομεν νὰ ἔχη τὴν Θ[εοτό]κον αὐτὴν ἀντίδικον διὰ τὸ τῆς γνώμης αὐτοῦ γεγοναίνε θέλημα καὶ ὁ ἔξοδος τοῦ ἁγίου ναοῦ μέλη φθαρθῆ.*

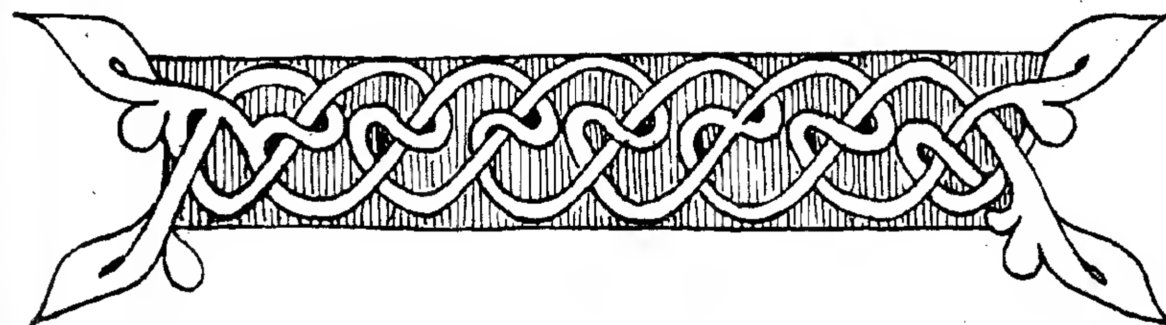
[1] 'Ο μητροπολίτης οὗτος ἀρχιεράτευσεν ἀπὸ 1581 μέχρι τοῦ 1593. "Ορα Ν. Γιαννοπούλου, 'Επισκοπικοὶ κατάλογοι Θεσσαλίας ἐν 'Επετηρίδι Φιλολ. Συλλ. Παρνασσοῦ ἔτ. Ι (1934), σελ. 270 καὶ ὅσα σχετικῶς ἀνωτέρω εἴπομεν.

[2] Οὐρὰν ἀλώπεκος.

[3] Τοὺς ἱστοὺς τῶν ἀραχνῶν.

[4] 'Η εἰκονογραφία.

Παραθέτομεν ἐν τέλει καὶ κατάλογον βιβλίων χειρογράφων καὶ ἐντύπων παλαιᾶς ἐκδόσεως, ὅσα ὑπῆρχον εἰσέτι καθ' ὃν χρόνον ἐπεσκέφθημεν τὴν μονήν, ἤτοι ἐπὶ ἡγουμενείας τοῦ ἔπειτα σεβασμιωτάτου μητροπολίτου Κορινθίας Κυρίου Δαμασκηνοῦ.

Εἰκ. 5. 'Επίτιτλον ἐκ χειρογράφου τῆς Μ. Κορώνης.

Περὶ τῶν βιβλίων τούτων ὑπάρχει καὶ σημείωμα τοῦ 1718 δημοσιευθὲν ὑπὸ Οὐσπένσκη[1] καὶ ἔχον ὡς ἑξῆς:

Τὰ ἐν τῇ ἱερᾷ Μονῇ Κορώνης (βιβλία) καὶ ὀλίγα πάνυ εἰσὶ καὶ οὐ χρεία τούτων οὐδὲ μνεία γίνεται τὸ παράπαν».

Α' ΚΕΧΡΟΝΙΣΜΕΝΑ

Χειρόγραφα καὶ ἔντυπα.

1) *Μηναῖον Σεπτεμβρίου* ἔτ. 1525 ἔκδ. 'Ενετίας «παρὰ Φραγκίσκῳ τῶν 'Ιουλιανῶν ἀναλώμασι καὶ διορθώσει κυροῦ 'Εμμανουὴλ τοῦ Γλεωζωνίου.

2) *'Ιωάννου τοῦ Γραμματικοῦ* εἰς τὰ ὕστερα ἀναλυτικὰ 'Αριστοτέλους ὑπόμνημα. 'Ανωνύμου εἰς τὰ αὐτά. Εὐστρατίου εἰς τὰ αὐτά. Venetiis 1534.

3) *Μηναῖον* χειρόγραφον τοῦ 1548.

4) *Τυπικὸν τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἀκολουθίας*[1] τῆς ἐν 'Ιεροσολύμοις 'Αγ. Λαύρας τοῦ ὁσίου καὶ θεοφόρου πατρὸς ἡμῶν Σάββα. "Εντυπον 1555.

5) *Μηναῖον Σεπτεμβρίου.* 'Ενετίησιν 1567 «Τὸ παρὸν μηναῖον ἐτυπώθη ἐν Βενετίαις νεωστὶ μετ' ἐπιμελείας Γρηγορίου τοῦ Μαλαξοῦ, αἰτήσει κυρίου 'Ιακώβου τοῦ Λεογκίνου ἔτει τῷ ἀπὸ τῆς ἐνσάρκου

---

[1] 'Αποδημία εἰς τὰς μονὰς τῶν Μετεώρων, Πετρούπολις 1896 σ. 540.

οἰκονομίας τοῦ κυρίου καὶ Θεοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Iῦ Xῦ αφξζ'. (=1567)

6) *Μηναῖον Νοεμβρίου* ἔντυπον. Ἐνετίῃσιν 1567.

7) *Μηναῖον Ἰουλίου*. Ἐν οἰκίᾳ Ἱππολύτου Βαλόβιδος ἀναλώμασι τοῦ αὐτοῦ καὶ ἐπιδιορθώσει κἀμοῦ Ἰωάννου ἱερέως Ναθαναήλου. Ἔτει τῷ ἀπὸ τῆς ἐνσάρκου οἰκονομίας αφξη'. (1568).

8) *Μηναῖον Μαΐου*. Venetiis MDLXVIII (=1568). Τὸ παρὸν μηναῖον ἐτυπώθη Ἐνετίῃσιν ἐν μὲν οἰκίᾳ κυρίου Ἱππολύτου Βαλόβιδος ἀναλώμασι τοῖς αὐτοῦ, δεξιότητι δὲ καὶ ἐπιδιορθώσει κἀμοῦ Ἰωάννου ἱερέως τοῦ Ναθαναήλου, ἔτει τῷ ἀπὸ τῆς ἐνσάρκου οἰκονομίας τοῦ Kῦ ἡμῶν Iῦ Xῦ, αφξη' Μαΐου 16. (=1568).

9) *Βιβλίον Μαρτίου* μηνός. Ἔντυπον 1569.

10) *Παρακλητικὴ* ἔντυπος. Ἐνετίῃσι παρὰ Τζανέτῳ 1570.

11) *Εὐχολόγιον*. Ἔντυπον Ἐνετίαις 1570. Σχημ 8ον φύλλα 305.

12) *Εὐχολόγιον*. Ἔντυπον Ἐνετίαις 1571.

13) *Ἀπόστολος* χειρήγραφον. Πρὸ τοῦ 1578 σχ. 4ον.

14) *Βιβλίον τοῦ Ἀπριλλίου μηνὸς* 1587. «Ἐτυπώθη ἐν Ἐνετίαις παρὰ τῶν κληρονόμων Χριστοφόρου τοῦ Τζανέτου ἀναλώμασι μὲν τοῖς αὐτοῦ ἐπιμελείᾳ δὲ διορθωθὲν παρὰ τοῦ ἐν ἱερεῦσιν Γεωργίου Βλαστοῦ Κρητὸς τοῦ ἐπονομαζομένου Πουνιαλέτου. Ἔτει ἀπὸ τῆς ἐνσάρκου οἰκονομίας τοῦ κῦ ἡμῶν Iῦ Xῦ αφπη' (=1588).

15) *Χειρόγραφον ἐγκυκλοπαιδικὸν* ἔτους ζκθ' (=1589).

16) *Πεντηκοστάριον*. Ἐνετίῃσιν. Παρὰ Πέτρου υἱοῦ τοῦ ποταὶ Χριστοφόρου τοῦ Τζανέτου αφϟα' (=1591).

17) *Μηναῖον Νοεμβρίου*. Ἐνετίῃσιν αχθ' (=1609). Παρὰ Ἀντωνίῳ Πινέλλῳ καὶ παρὰ Θεοφάνους ἱερομονάχου τοῦ Ξενακίου ἐπιμελῶς διορθωθέν.

18) *Εὐαγγέλιον*. Τύποις Ἀντωνίου Πινέλλου. Τὸ πάλαι παρ' Ἐμμανουήλου Γλυζωνίου. Ἐνετίῃσι 1606.

19) *Μηναῖον Ὀκτωβρίου*. «Τυπωθὲν παρὰ Ἀντωνίῳ τῷ Πινέλλῳ καὶ παρὰ Θεοφάνους Ἱερομονάχου τοῦ Ξενακίου ἐπιμελῶς διορθωθὲν Ἐνετίῃσιν 1610.

20) *Θησαυρὸς τῆς Ἐγκυκλοπαιδείας* ὑπὸ Γερασίμου Βλάχου τοῦ Κρητός. 1659.

21) *Ψαλτήριον* χειρόγραφον. Σχῆμα 8ον μετὰ τὸ 1673.

22) Τοῦ μακαρίτου *Μελετίου Συρίγγου* κατὰ τῶν καλβινικῶν κεφαλαίων καὶ ἐρωτήσεων Κυρίλλου τοῦ Λουκάρεως καὶ *Δοσιθέου* πατριάρχου Ἱεροσολύμων ἐγχειρίδιον κατὰ τῆς φρενοβλαβίας τυπωθέντα διὰ δαπάνης καὶ ἐπιτροπῆς τοῦ πανεκλαμπροτάτου εὐσεβεστάτου τε καὶ γαληνοτάτου αὐθέντου καὶ ἡγεμόνος πάσης Οὐγγροβλαχίας κυρ. κυρ. Ἰωάννου Κωνσταντίνου Μπασαράμπα βοεβόδα. Ἐπιμελείᾳ δὲ καὶ διορθώσει λογιωτάτου νοταρίου τῆς μεγάλης Ἐκκλησίας κυρίου Μιχαὴλ Μακρῆ τοῦ ἐξ Ἰωαννίνων ἐν τῇ περιφήμῳ πόλει Μπουκουρέστη τῆς Οὐγγροβλαχίας. Ἐν ἔτει σωτηρίῳ ,αχϟ' (=1690) κατὰ μῆνα Σεπτέμβριον». Σελίδες 93.

23) *Τὰ Πρακτικὰ τῆς οἰκουμενικῆς τρίτης συνόδου τῆς ἐν Ἐφέσῳ*. Ex typographeio Hieronymi Commelini CIϽIXϽCI (=1691).

24) *Ἀνωνύμου κατὰ Λατίνων. Ἰωάννου διακόνου τοῦ Εὐγενικοῦ*. Λόγος ἀντιρρητικὸς τοῦ βλασφήμου καὶ ψευδοῦς ὅρου τοῦ ἐν Φλωρεντίᾳ συντεθέντος κατὰ τὴν πρὸς Λατίνους σύνοδον.

25) *Μεγαλυνάρια τῆς Κοιμήσεως* Ἐμμανουὴλ τοῦ μεγάλου Ῥήτορος[1] 1700. Σχ. 8ον μικρόν).

26) *Θεοφυλάκτου* Ἑρμηνεία εἰς τὸ κατὰ Ματθαῖον Εὐαγγέλιον. Ἔντυπος 1712.

27) *Κατάλογος ὀνομάτων* τῶν ἐν τῇ προθέσει ἀναφερομένων διαφόρων χωρίων Εὐρυτανίας. Σχῆμα 8ον πρὸ τοῦ 1729,

28) *Κανόνες* ψαλλόμενοι τῇ Παρασκευῇ ἑσπέρας εἰς τὰ κόλλυβα τῶν κτητόρων. Χ/φον. (Πρὸ τοῦ 1739).

29) *Μηναῖον μηνὸς Μαρτίου*. Χειρόγραφον. (μετὰ τὸ 1745).

30) *Ὀκτὼ βιβλία φυσικῆς ἀκροάσεως*. Χειρόγραφον 1750.

31) *Μηναῖον Αὐγούστου*. Ἐνετίῃσιν 1755. Ἔντυπον.

32) *Φιλοσοφία*. Ἔντυπον. Λειψία 1766.

33) *Πεντηκοστάριον*. Ἔντυπον. Ἐνετίῃσιν 1777. Τυπογραφ. Antoni Bortoli.

34) *Ἀκολουθία Ἱερομάρτυρος Βασιλείου*, Ἐπισκόπου Ἀγκύρας τοῦ θαυματουργοῦ. Χειρόγραφον. 1786.

35) *Θεοτοκάριον*. Ἔντυπον. Ἐνετίῃσιν 1796.

36) *Ἐπιτομὴ τῶν προφητανακτοδαβιδικῶν ψαλμῶν*. Ἀπάνθισμα. Ἐκ-

[1] Πρόκειται περὶ τοῦ Ἐμμανουὴλ Ξανθοῦ ἢ Ξανθινοῦ (Κ. Σάθα, Νεοελλην. Φιλολογία. Ἀθῆναι 1868 σ. 415).

δοσις Πατριάρχου Κ/πόλεως Νεοφύτου. Τυπογρ. Πατριαρχ. Κ/πόλεως 1799.

37) *Σειρὰς* Κ. Μ. Κούμα. Βιέννη 1807. Ἔντυπον.

38) *Εὐαγγέλιον Ρωσσικόν*. Πετρούπολις 1817.

39) *Παρακλητική*. Ἐνετίησιν παρὰ Νικολάῳ Γλυκεῖ τῷ ἐξ Ἰωαννίνων 1819.

Β΄ ΑΧΡΟΝΙΣΤΑ

Ι Χειρόγραφα

1) Πράξεις Ἀποστόλων.
2) Λειτουργικὸν βιβλίον μετὰ μικρογραφιῶν.
3) Διήγησις ὠφέλιμος ἐκ τῆς βίβλου τῆς καλουμένης μέμσας, φρικτὴ καὶ παράδοξος περὶ ἀναξίων ἱερέων Σχ. 4ον.
4) Ψαλμοὶ Σχ. 16ον.
5) Ὡρολόγιον Σχ. 4ον.
6) Λειτουργικὴ Σχ. 4ον.
7) Φυσική.
8) Ὁμιλία τοῦ μακαρίτου Ἀμφιλοχίου προέδρου Ἰκονίου. Σχ. 8ον.
9) Εὐσταθίου ἀρχιεπισκόπου Θεσσαλονίκης παρεκβολαὶ εἰς τὴν Ὁμήρου Ἰλιάδα.
10) 2 Τετραευάγγελα.
11) Κανὼν τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου. Σχ. 16ον.
12) Ὁμιλίαι.
13) Ἀκολουθίαι.
14) Βοτανική.
15) Διακονικόν.
16) Διηγήσεις καὶ λόγοι.
17) Γνωμικὰ καὶ παροιμίαι μετὰ τοῦ Α τῆς Ἰλιάδος.

ΙΙ Ἔντυπα.

1) Εὐαγγέλιον. Ἔκδ. Βενετίας παρὰ Ἰωάννου τοῦ Μπράντου ἀναλώμασιν αὐτοῦ. Ἐπιμελείᾳ καὶ ἐπιδιορθώσει Γρηγορίου τοῦ Μαλαξοῦ.
2) Εὐχολόγιον.
3) Μηναῖα: Ἰανουαρίου, Ἰουνίου κλπ.
4) Ἀπόστολος.
5) Γραμματικὴ Ἑλληνικὴ καὶ Λατινική.
6) Παρακλητική.

ΑΝ. Κ. ΟΡΛΑΝΔΟΣ

ΒΙΒΛΙΟΚΡΙΣΙΑΙ

Sophie Antoniadis, *Place de la Liturgie dans la tradition des lettres Grecques, Leiden 1939. Σελίδες XVII+367.*

Εἰς τὸν ἐκτάκτως καλλιτεχνικῶς τετυπωμένον τόμον τοῦτον ἡ καὶ ἐκ τοῦ εἰς τὸ εὐαγγέλιον τοῦ Λουκᾶ φιλολογικοῦ ὑπομνήματος αὐτῆς γνωστὴ συγγραφεὺς καὶ καθηγήτρια τοῦ ἐν Leiden Πανεπιστημίου Δὶς Σοφία Ἀντωνιάδου προτίθεται τοῦτο μὲν νὰ καταστήσῃ οἰκειότερον, ἰδίᾳ εἰς τοὺς ἐν τῇ Δύσει, τὸν λειτουργικὸν πλοῦτον τῆς ὀρθοδόξου Ἀνατολῆς, τοῦτο δὲ νὰ καταδείξῃ τὴν φιλολογικὴν ἀξίαν τῶν ὀρθοδόξων λειτουργιῶν καὶ νὰ παρουσιάσῃ τὴν θέσιν, ἣν κατέλαβεν εἰς τὴν παράδοσιν τῶν Ἑλληνικῶν γραμμάτων ἡ ἄχρι τοῦ νῦν ἐν χρήσει οὖσα λειτουργία τοῦ Βυζαντινοῦ τύπου.

Ὁποίαν σοβαρότητα ἐμφανίζει ὁ συγγραφικὸς οὗτος σκοπὸς κατ' ἀμφοτέρας αὐτοῦ τὰς ὄψεις ταύτας, ἀντιλαμβάνεταί τις, ὅταν λάβῃ ὑπ' ὄψιν, ἀφ' ἑνὸς μὲν τὸ ἐνδιαφέρον, μεθ' οὗ ἡ ἐν Ἀγγλίᾳ τὸ πρῶτον, ἀπὸ δὲ τῶν ἀρχῶν τοῦ αἰῶνός μας καὶ ἐν τῇ Δυτικῇ ἐκκλησίᾳ ἐκδηλωθεῖσα σοβαρωτάτη λειτουργικὴ κίνησις, ἡ ἐσχάτως ἐν Βελγίῳ καὶ ἐν τῇ Δυτικῇ Γερμανίᾳ ἐγκαταστήσασα τὰ κέντρα αὐτῆς, ἐστράφη πρὸς σπουδὴν τῶν λειτουργιῶν τῆς Ἀνατολῆς, ἀφ' ἑτέρου δὲ τὴν ἔλλειψιν καὶ παρ' ἡμῖν τοῖς Ἕλλησι συγγραφῆς, ἐν ᾗ νὰ ἐξετάζηται φιλολογικῶς ἡ Λειτουργία μας. Ὑπὸ τὴν τελευταίαν ταύτην ἔποψιν τὸ τμῆμα τῆς περὶ ἧς ὁ λόγος συγγραφῆς, τὸ ἀναφερόμενον εἰς τὸ λεξιλόγιον καὶ τὸ ὕφος τῶν λειτουργιῶν, παρουσιάζον ἀξιόλογον πρωτοτυπίαν εἶνε προωρισμένον νὰ κινήσῃ ἰδιαιτέρως τὸ ἐνδιαφέρον παντὸς Ἕλληνος λογίου καὶ ἀποτελεῖ, καθ' ἡμᾶς, τὸ ἐκλεκτότερον μέρος τῆς ὅλης συγγραφῆς.

Διαιρουμένη αὕτη εἰς τρία μέρη παρουσιάζει τὴν ἑπομένην διάταξιν. Μετὰ τὴν εἰσαγωγήν, ἀκολουθεῖ ἐν τῷ πρώτῳ μέρει (σ. 1—86) γενική τις σπουδὴ τοῦ κειμένου. Πρὸς τοῦτο προτάσσεται ἐν τῷ Ἑλληνικῷ πρωτοτύπῳ καὶ ἐν Γαλλικῇ μεταφράσει (ἐν τῇ ὁποίᾳ, ὡς ἡ συγγραφεὺς σημειοῖ (σελ. IX), κατεβλήθη προσπάθεια, ἵνα εἶνε αὕτη κατὰ τὸ δυνατὸν κατὰ γράμμα, χωρὶς ὅμως καὶ νὰ ἐκβιάζηται ἡ Γαλλικὴ γλῶσσα) ἡ Διάταξις τῆς λειτουργίας τοῦ Χρυσοστόμου. Καὶ κάτωθεν μὲν τοῦ κειμένου εὑρίσκει τις τὰς παραπομπὰς τῶν ἐν τῇ Λειτουργίᾳ ὑπαρχόντων βιβλι-

κῶν χωρίων, ἐνιαχοῦ δὲ καὶ παρατηρήσεις γαλλιστί, ἀναφερομένας εἰς τὴν κριτικὴν τοῦ κειμένου. Κάτωθι τῆς Γαλλικῆς μεταφράσεως εὑρίσκει ἐπίσης σημειώσεις ἐπεξηγηματικὰς διαφόρων ὅρων λειτουργικῶν, ἀγνώστων εἰς τὸν μὴ Ἕλληνα ἀναγνώστην. Ἀκολούθως ἡ συγγραφεὺς ποιεῖται ἰδιαίτερον λόγον περὶ τῶν ἐκ τῆς Βίβλου χωρίων, τῶν ἀπαντώντων ἐν τῇ Λειτουργίᾳ τοῦ Χρυσοστόμου, ἐν ἑτέρῳ δὲ κεφαλαίῳ ἐξετάζει τὴν ἐξάρτησιν τῆς λειτουργίας τοῦ Χρυσοστόμου ἐκ τῶν παλαιοτέρων λειτουργιῶν, ἑκάστης τῶν ὁποίων ἐν γενικαῖς γραμμαῖς ἐκθέτει τὸν χαρακτῆρα.

Εἰς τὸ δεύτερον μέρος (σελ. 87—137), ἀποτελούμενον ἐκ δύο κεφαλαίων ἐξετάζεται τὸ λεξιλόγιον καὶ τὸ ὕφος τῶν Λειτουργιῶν. Εἰς δὲ τὸ τρίτον μέρος (σελ. 138—250), τὸ τιτλοφορούμενον La Liturgie et la Société, παρατίθενται γνῶμαι καὶ μαρτυρίαι περὶ τῆς Λειτουργίας ἐκ παλαιοτέρων καὶ ἐκ Βυζαντινῶν συγγραφέων γίνεται δὲ λόγος ἀκολούθως περὶ τῆς Λειτουργίας ἐν τῇ δημώδει Ἑλληνικῇ γραμματείᾳ καὶ λαογραφίᾳ. Τέλος ἐν παραρτήματι παρατίθενται καὶ αὐτὰ τὰ κείμενα, ἤτοι αἱ λειτουργίαι 1) τῶν Ἀποστολικῶν Διαταγῶν· 2) τοῦ Ἰακώβου τοῦ ἀδελφοθέου· 3) τοῦ εὐαγγελιστοῦ Μάρκου καὶ 4) τοῦ Μ. Βασιλείου.

Τοιοῦτον ἐν γενικαῖς γραμμαῖς τὸ περιεχόμενον τῆς περὶ ἧς ὁ λόγος συγγραφῆς. Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὰ ἐπὶ μέρους θὰ ἠδυνάμεθα νὰ ἐξάρωμεν ἢ καὶ νὰ παρατηρήσωμεν τὰ ἑπόμενα:

Ἡ πορεία τῆς ἐξελίξεως τῶν λειτουργιῶν.

Λίαν ὀρθῶς τονίζει ἡ συγγραφεὺς τὴν αὐστηρὰν ἑνότητα, ὑφ' ἧς χαρακτηρίζεται ἡ ὀρθόδοξος Βυζαντινὴ λειτουργία, καὶ εὐστόχως σημειοῖ, ὅτι αἱ ἑκάστοτε γενόμεναι εἰς αὐτὴν προσθῆκαι, οἷα ἡ τοῦ Χερουβικοῦ, παρεισήχθησαν τόσον καταλλήλως, ὥστε ἡ λειτουργία αὕτη, καὶ παρὰ ταύτας, νὰ παρουσιάζηται οὐχὶ ὡς ἄθροισμα τεμαχίων ἑτερογενῶν, ἀλλ' ὡς καλλιτεχνικὴ καὶ φιλολογικὴ σύλληψις (σελ. XIII). Αἱ παρεισαγωγαὶ ἐν τούτοις αὗται δὲν ἀποτελοῦσιν ἐπαρκῆ ἀπόδειξιν, δυναμένην νὰ στηρίξῃ τὸ συμπέρασμα, καθ' ὃ ἡ λειτουργία δέον νὰ θεωρῆται μᾶλλον ὡς προϊὸν τῆς μακροχρονίου συνεργασίας ὁλοκλήρου ἑνὸς λαοῦ, ἐξ ἧς προῆλθεν ἱερά τις ἐποποιΐα, πλουσία εἰς δραματικὰ στοιχεῖα. Βεβαίως δὲν δύναταί τις νὰ ἀρνηθῇ, ὅτι καὶ ἡ λειτουργία ὑπόκειται ἀναποδράστως εἰς ἐξέλιξίν τινα, καθ' ἣν παλαιότερα μὲν στοιχεῖα βαθμηδὸν ἀτροφοῦσι, νέα δὲ στοιχεῖα, δειλῶς κατ' ἀρχὰς παρεμβαλλόμενα, μονιμοποιοῦνται καὶ ὑπερισχύουσιν. Ἀλλ' ἡ ἐξέλιξις αὕτη ἐν τῇ λατρείᾳ χωρεῖ διὰ βήματος σχεδὸν σημειωτοῦ καὶ δὲν δικαιολογεῖ τὴν ἐν 45—49 σελίσι γνώμην, καθ' ἣν διαφόρου διανοητικότητος καὶ ψυχολογίας ἐρανισταὶ ὑποσημαίνονται ὡς συγγραφεῖς τῆς λειτουργίας, ἐξ ὧν ἄλλοι μὲν ἠρανί-

σθησαν κατὰ προτίμησιν ἐκ τῆς Π. Δ., ἄλλοι δὲ ἐκχύνονται εἰς δοξολογίαν τοῦ θείου μεγαλείου, ἄλλοι ἐκδηλοῦσι τὴν ἀνησυχίαν τοῦ ἀτόμου τοῦ ποθοῦντος τὴν ἁγνὴν ζωήν, καὶ ἄλλοι φανεροῦσι ψυχολογικὴν καὶ φιλοσοφικὴν μόρφωσιν· ἐξετάθη δὲ μέχρι τούτου ὁ ἐρανισμὸς ὥστε καὶ κατ' αὐτοὺς τοὺς τελευταίους Βυζαντινοὺς καὶ τοὺς τῆς Τουρκικῆς κυριαρχίας χρόνους μέρη τῆς λειτουργίας ἀνεθεωρήθησαν ἢ καὶ συνετέθησαν (σελ. 88).

Ἡ ἱστορία τῆς λατρείας μαρτυρεῖ, ὅτι δὲν ἀλλάσσουν μετὰ τόσης εὐκολίας τὰ μέσα, τὰ ἀντικείμενα καὶ οἱ τρόποι τῆς λατρείας. Καὶ αὗται ἄλλωστε αἱ παρεισαγωγαὶ τοῦ Τρισαγίου καὶ τοῦ Χερουβικοῦ ἐν τῇ Λειτουργίᾳ, εἰς ἃς ἀναφέρεται καὶ ἡ συγγραφεύς, δὲν ἐγένοντο ἄνευ χρησιμοποιήσεως ἀνωτέρου ἐπιβλητικοῦ κύρους. Ὁ μὲν Τρισάγιος ὕμνος, ὡς γνωστόν, ὡρίσθη νὰ ψάλληται ἐπὶ Θεοδοσίου τοῦ μικροῦ καὶ ἐπὶ ἀρχιερατείας Πρόκλου, ἐξ ἀφορμῆς σεισμοῦ, συνδυασθείσης τῆς καθιερώσεως αὐτοῦ καὶ πρὸς διήγησιν θαύματος· ὁ δὲ Χερουβικὸς εἰσήχθη κατὰ διαταγὴν τοῦ αὐτοκράτορος Ἰουστίνου. Τὸ ὅτι ἄλλως τε ἤδη ἀπὸ τοῦ ὀγδόου αἰῶνος, εἰς ὃν ἀνάγεται τὸ ἀρχαιότερον τῶν περισωθέντων χειρογράφων τοῦ Εὐχολογίου (τὸ Βαρβερινόν), μέχρι τῶν ἡμερῶν μας οὐδεμία σχεδὸν μεταβολὴ ἐσημειώθη οὔτε εἰς τὰς εὐχάς, οὔτε εἰς τὰς ἐκφωνήσεις, οὔτε εἰς τὸ γενικὸν διάγραμμα τῆς λειτουργίας ἐπιβεβαιοῖ τὴν βραδύτητα ταύτην τῆς πορείας τῆς ἐξελίξεως καὶ τὸν εἰς τὰς λεπτομερείας περιορισμὸν αὐτῆς. Αὐτὴ ἄλλως τε ἡ συγγραφεὺς ὁμολογεῖ, ὅτι ἀφ' οὗ ἅπαξ ἡ εὐχαριστία ἐδημιουργήθη καὶ ἐγένετο δεκτή, δὲν ἐπετράπη ἡ εἰς αὐτὴν παρεισαγωγὴ νεωτερισμῶν (σελ. 247).

Ὅσον δ' ἀφορᾷ εἰς τὸν ποικίλλοντα χρωματισμὸν καὶ τόνον, τὸν ὁποῖον κατὰ τὰ διάφορα μέρη αὐτῆς παρουσιάζει ἡ λειτουργία, ἐξηγεῖται οὗτος ὑπὸ τοῦ πολυσυνθέτου χαρακτῆρος αὐτῆς. Ἡ λειτουργία ἐνέχει χαρακτῆρα δοξολογίας, αἰτήσεως, ἀλλὰ καὶ θυσίας προσφερομένης εἰς τὸ ὑπερουράνιον θυσιαστήριον. Εἶνε δὲ φυσικὸν ὁ λειτουργός, προπαρασκευαζόμενος, ἵνα προσφέρῃ τὴν θυσίαν ταύτην, νὰ ἔλθῃ εἰς συναίσθησιν τῆς ἀναξιότητος αὐτοῦ καὶ νὰ ἐκφράσῃ ἐν μετανοίᾳ τὸν πόθον τοῦ καθαρμοῦ καὶ τῆς ἐξαγνίσεως. Κατὰ τοὺς διαφόρους λοιπὸν τούτους σταθμοὺς καὶ ἐναλλάσσεται ὁ τόνος καὶ ὁ χρωματισμὸς τῶν ἐκφράσεων τῆς λειτουργίας. Ἡ ἀναπροσαρμογὴ ἄλλως τε καὶ ἀνασύνθεσις τῶν ἐκ τῆς Βίβλου ῥητῶν καὶ ὁ ἐναρμονισμὸς τούτων πρὸς τὸ κείμενον τῶν εὐχῶν, περὶ οὗ ὁμιλεῖ ἡ συγγραφεὺς ἐν σελ. 46, καὶ ἡ ἐντεῦθεν δημιουργία νέου λειτουργικοῦ ὕφους, ἐν τῷ ὁποίῳ ἡ ἁπλότης ἡ εὐαγγελικὴ δὲν παρουσιάζει δυσαρμονίαν παραπλεύρως τοῦ ὕφους τῆς Π. Δ., διακρινομένου διὰ τοὺς ἀλεξανδρινισμοὺς καὶ ξενισμούς του, ἐξηγεῖται καλλίτερον, ἐὰν δεχθῶμεν οὐχὶ πολλάς, ἀλλ' ὅσον τὸ δυνατὸν ὀλιγωτέρας διανοίας, οἰκείως ἐχούσας πρὸς τὴν Βίβλον καὶ τὴν ἐκκλησιαστικὴν γλῶσσαν καὶ ἐντεῦθεν

εὐχερῶς κινουμένας πρὸς τὰς τοιαύτας συντάξεις καὶ προσαρμογὰς καὶ ἀνασυνθέσεις.

Πρέπει ἐν τούτοις νὰ σημειωθῇ, ἵνα μή ποτε ἀδικήσωμεν τὴν συγγραφέα, ὅτι καὶ ἄλλοι τινὲς κατὰ τὸ παρελθὸν ὑπεστήριξαν τὴν ὑπόθεσιν τοῦ δι' ἐρανισμῶν βαθμιαίου ἀπαρτισμοῦ τῆς λειτουργίας, ἂν καὶ ἡ μορφή, ὑφ' ἣν εἰσηγεῖται ταύτην ἡ συγγραφεύς, εἶνε ἐκτάκτως ριζοσπαστική, ἐφ' ὅσον ἐχαρακτήρισε τὴν λειτουργίαν ὡς ἱερὰν ἐποποιΐαν ὑπὸ ὁλοκλήρου λαοῦ συντελεσθεῖσαν. Ἐπὶ πλέον δὲν πρέπει νὰ παραδράμωμεν καὶ τὸ ὅτι ἀπὸ τῶν πρώτων ἐντύπων ἐκδόσεων τῆς Λειτουργίας, ἐντεῦθεν δὲ καὶ ἐν πολλοῖς τῶν ἀπὸ τοῦ ΙΣΤ' αἰῶνος λειτουργικῶν κωδίκων, ἡ τάξις τῆς Προθέσεως καὶ ἡ ὁλονὲν ἐξελισσομένη Διάταξις τῆς λειτουργίας συνεκδίδονται ὡς ἀδιάσπαστόν τι μετ' αὐτῆς. Καὶ ἡ μὲν Πρόθεσις, τελουμένη ἐν ἀρχῇ ὑπὸ τῶν διακόνων ἐν πάσῃ ἁπλότητι καὶ προσλαβοῦσα λιτανευτικὴν μορφὴν ἤδη ἀπὸ τῶν χρόνων Θεοδώρου τοῦ Μοψουεστίας[1], ἐξελίσσεται εἰς συνθετωτέραν πως τελετὴν μετὰ τὸν ὄγδοον αἰῶνα, ἐντεῦθεν δέ, ὡς μετά τινος δισταγμοῦ ἐσημείωσε τοῦτο καὶ ἡ συγγραφεὺς (σελ. 173), οὐδὲν ἴχνος ταύτης ἀπαντῶμεν ἐν τῷ Βαρβερινῷ εὐχολογίῳ. Ὁ ἐν προκειμένῳ ὅμως δισταγμὸς τῆς συγγραφέως προέρχεται ἐκ τοῦ ὅτι περὶ τῆς Προθέσεως ἢ Προσκομιδῆς γίνεται λόγος εἰς τὰ ἐπ' ὀνόμασι Γερμανοῦ Κων)λεως († 740) καὶ Σωφρονίου Ἱεροσολύμων († 638) φερόμενα ἔργα[2], ἅτινα ἡ συγγραφεὺς ἀποδέχεται ὡς γνήσια (σελ. 183 καὶ 170—173), ἐνῷ τὸ μὲν ἐπ' ὀνόματι τοῦ Σωφρονίου εἶνε ψευδεπίγραφον ἀναγόμενον εἰς τὸν ΙΒ'. αἰῶνα, τὸ δὲ ἐπ' ὀνόματι τοῦ Γερμανοῦ ἐκρίθη ἢ ὡς ἀνῆκον εἰς ἄλλον μεταγενέστερον Γερμανὸν ἢ ὡς νοθευθὲν διὰ παρεμβολῶν τοῦ ΙΒ'. αἰῶνος[3]. Κατὰ τὴν ἐξέλιξιν λοιπόν, ἣν ἀπὸ τοῦ δεκάτου αἰῶνος καὶ ἑξῆς προσλαμβάνει ἡ τελετὴ τῆς Προθέσεως προστίθενται ἑκάστοτε εἰς αὐτὴν χωρία ἰδίᾳ ἐκ τῆς Π. Δ., συνυφάνθη δ' εἶτα αὐτὴ καὶ πρὸς τὴν προπαρασκευὴν τοῦ λειτουργοῦ πρὸς τέλεσιν τῆς λειτουργίας, τὴν ἐνέχουσαν ὅλως προσωπικὸν καὶ ἰδιωτικὸν χαρακτῆρα. Ἐν τῇ τελευταίᾳ ταύτῃ περιλαμβάνεται καὶ διάταξις περὶ τῆς ἀμφιέσεως τοῦ ἱερέως ὅλως μεταγενεστέρα, ἐν τῇ διαμορφώσει τῆς ὁποίας δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν, ὅτι ἴσχυσαν ἔν τινι μέτρῳ τὰ ὑπὸ τῆς

[1] Hans Lietzmann, Die Liturgie des Theodor von Mopsuestia σελ. 4—5.

[2] Ἱστορία ἐκκλησιαστικὴ καὶ μυστικὴ θεωρία, Migne, 98, 385—453· καὶ Λόγος περιέχων τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἅπασαν ἱστορίαν καὶ λεπτομερῆ ἀφήγησιν πάντων τῶν ἐν τῇ θείᾳ ἱερουργίᾳ τελουμένων, Migne 87, 3981—4001).

[3] F. E. Brightman, Liturgies eastern and western Oxford 1896 σελ. XCV καὶ Δ. Μπαλάνου, Πατρολογία σελ. 529.

συγγραφέως σημειωθέντα περὶ συμβολῆς διαφόρων κληρικῶν, ἕκαστος τῶν ὁποίων συνετέλεσεν εἰς τὸ νὰ παρεισαχθῇ τὸ χωρίον τῆς μιᾶς ἢ τῆς ἄλλης Διαθήκης, τὸ ὁποῖον τὸν συνεκίνησεν περισσότερον (σελ. 46). Πράγματι ὁ λειτουργὸς φορῶν ἓν ἕκαστον τῶν ἀμφίων αὐτοῦ ἀπαγγέλλει καὶ ὡρισμένον χωρίον ἐκ τῆς Γραφῆς, κατὰ τὸ πλεῖστον ἐκ τῆς Π. Δ. καὶ δὴ ἐκ τοῦ Ψαλτῆρος, ὡς ἐσημείωσεν ὀρθῶς ἡ συγγραφεύς, καθὰ δὲ συνάγεται ἐκ τῶν κωδίκων, δὲν ὑπῆρξεν ἐξ ἀρχῆς συμφωνία περὶ τὴν ἐκλογὴν τῶν χωρίων τούτων. Ὡς πρὸς δὲ τὴν Διάταξιν τῆς λειτουργίας, μεθ' ἧς συνυφάνθη μεταγενεστέρως αὕτη, εἶνε ἀνάγκη νὰ σημειώσωμεν, ὅτι εἰς τὰ ἐνδιάμεσα τὰ παρεμπίπτοντα μετὰ τὴν Προσκομιδὴν καὶ πρὸ τῆς ἐνάρξεως τῆς λειτουργίας, καθὼς καὶ κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ Χερουβικοῦ καὶ πρὸ τῆς μεγάλης Εἰσόδου, ὅπως καὶ κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ Κοινωνικοῦ καὶ πρὸ τῆς ὑπὸ τοῦ λειτουργοῦ μεταλήψεως, καθὼς καὶ μετὰ τὴν διανομὴν τοῦ ἀντιδώρου κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς ἀποδύσεως τοῦ ἱερέως καὶ τῆς ὑπ' αὐτοῦ εὐχαριστίας, ἀπηγγέλλοντο ὑπὸ τῶν λειτουργῶν, ὅλως ἰδιωτικῶς προσευχομένων, τροπάρια ἢ καὶ ἄλλαι προσευχαὶ ἢ καὶ Βιβλικὰ χωρία, ἅτινα παρεισέδυσαν καὶ εἴς τινας τῶν μεταγενεστέρων κωδίκων ὡς στοιχεῖόν τι κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον ρευστὸν καὶ οὐχὶ ὁμοιόμορφον, καὶ ἂν κατὰ τὴν ἔννοιαν ταύτην ἐπάγεται ἡ ἐξ ἀφορμῆς μαρτυρίας τινὸς τοῦ Ἀναστασίου Σιναΐτου σημειουμένη ἐν σελ. 180 παρατήρησις τῆς συγγραφέως, εἶνε ἐξ ὁλοκλήρου ἀληθής. Πάντως ὅμως πρέπει νὰ σημειώσωμεν, ὅτι τόσον ἡ Προσκομιδή, ὅσον καὶ ἡ Διάταξις δὲν ἀπαντῶνται συνεκδεδομέναι μετὰ τῆς κυρίως Λειτουργίας εἰς οὐδὲν τῶν εἰλητaρίων ἢ περγαμηνῶν κωδίκων, οὐδ' εἰς τοὺς σοβαρωτέρους ἐκ τῶν νεωτέρων κωδίκων τοὺς προελθόντας ἐξ ἀντιγραφῆς ἀπὸ παλαιοτέρων. Τὴν διάκρισιν δὲ ταύτην μεταξὺ τῆς κυρίως Λειτουργίας καὶ τῶν βραδύτερον εἰς αὐτὴν προσαρτηθέντων ποιεῖται σαφῶς (ἐν σελ. 90) καὶ αὐτὴ ἡ συγγραφεύς.

Ἀρχαὶ τῆς ἐξελίξεως τῶν λειτουργιῶν.

Ἀλλὰ καὶ ὡς πρὸς τὰς ἀρχὰς τῆς ἐξελίξεως τῆς λειτουργίας, καθ' ἃς καὶ ἐξηγεῖται ἡ ἀπ' ἀλλήλων ἐξάρτησις τῶν ἑλληνικῶν λειτουργιῶν, ἡ συγγραφεὺς υἱοθετεῖ ἐπόψεις, αἵτινες συμφωνοῦσι μὲν πλήρως πρὸς τὰ ἀνάλογα φιλολογικῶν ἐπεξεργασιῶν, ἀλλὰ ὡς πρὸς τὰς λειτουργίας σήμερον φαίνονται ἐγκαταλειπόμεναι ὑπὸ τῶν λειτουργιολόγων, παρουσιάζονται δὲ δυσσυμβίβαστοι πρὸς ὅσα περὶ ἐρανισμῶν ὑπὸ πολλῶν ὑπεστήριξεν ἡ συγγραφεύς. Ἐν ἄλλαις λέξεσιν ἡ συγγραφεὺς ἀποδέχεται, ὅτι ἡ λειτουργία, ἐνῷ μετέπειτα, «ἄλλοτε μὲν ἀνεπτύχθη, ἄλλοτε δὲ ἡπλοποιήθη ἐν τῇ σκιᾷ τῶν μοναστηρίων καὶ ἐδημοσιεύθη οὕτω ἵνα ἀγαπηθῇ καὶ υἱοθετηθῇ

ὑπὸ τοῦ λαοῦ», τὸ κατ' ἀρχὰς ὅμως «ἐγεννήθη εἰς τὰ σπουδαστήρια λογίων προσωπικοτήτων» (σελ. 248 καὶ 229). Καὶ προτάσσουσα χρονολογικῶς τὴν Κλημέντειον λεγομένην λειτουργίαν, τὴν ἐν ταῖς Ἀποστολικαῖς Διαταγαῖς VIII 5—15 περιλαμβανομένην, ἔχεται τῆς ἐν τῷ Λόγῳ τῆς παραδόσεως τῆς λειτουργίας τῷ ψευδῶς ἀποδιδομένῳ εἰς τὸν Κων)λεως Πρόκλον († 446), σημαινομένης πορείας τῆς ἐξελίξεως (ἴδε σελ. 85—86), καθ' ἣν «οἱ ἀπόστολοι... εἰς προσευχὰς πανημερίους ἐτρέποντο καὶ τὴν τοῦ δεσποτικοῦ σώματος μυστικὴν ἱερουργίαν... διεξοδικώτατα ᾖδον... Ἀλλ' οἱ μετέπειτα... τὸ μῆκος... τῆς λειτουργίας ὀκνοῦντες μόλις ἐφοίτων εἰς τὴν θείαν ἀκρόασιν τῶν δεσποτικῶν ῥημάτων. Διὸ καὶ ὁ θεῖος Βασίλειος... ἐπιτομώτερον ταύτην ἀπαγγέλλει. Μετ' οὐ πολὺ δὲ πάλιν ὁ ἡμέτερος πατήρ, ὁ τὴν γλῶτταν χρυσοῦς Ἰωάννης... τὰ πολλὰ ἐπέταμε καὶ συντομώτερον τελεῖσθαι διετάξατο» (Migne 65, 849—852). Ὑπὸ τῶν νεωτέρων ἐν τούτοις ὑπεστηρίχθη ἡ γνώμη, καθ' ἣν ἡ ἐξέλιξις, τοὐλάχιστον ἐπί τινα χρόνον, ἐχώρησεν οὐχὶ ἀπὸ τῶν ἐκτενεστέρων ἐπὶ τὰ συντομώτερα, ἀλλ' ἀπὸ τούτων ἐπὶ τὰ ἐκτενέστερα, τοῦτο δ' ἐμφαίνεται καὶ ἐκ τῆς παλαιοτέρας, ἀλλὰ καὶ συντομωτέρας πασῶν τῶν λειτουργιῶν ἤτοι τῆς τοῦ Ἱππολύτου. Παρουσιάζεται ὡς ἐκ τούτου ἀρκούντως πιθανὴ ἡ γνώμη τοῦ Cabrol[2], καθ' ἣν παρὰ τὴν ἐλευθερίαν, ἣν κατὰ τὴν μαρτυρίαν καὶ τοῦ Ἰουστίνου[1] προϋποθέτει ὁ κρατῶν ἐν τῇ ἀρχεγόνῳ τελεσιουργίᾳ τῆς Εὐχαριστίας αὐτοσχεδιασμὸς τῶν εὐχῶν, ὁ ἐξαρτώμενος ἐκ τῆς κατὰ τὴν στιγμὴν ἐκείνην ἐμπνεύσεως καὶ πρωτοβουλίας τοῦ λειτουργοῦ, ἐκυριάρχησεν καθ' ἅπασαν τὴν ἐκκλησίαν κατὰ τοὺς τρεῖς πρώτους αἰῶνας ἑνότης λειτουργική. Ἡ ἐλευθέρα τῶν λειτουργῶν, ἔμπνευσις ἐκινήθη ἐντὸς ἀμεταβλήτων κεντρικῶν γραμμῶν, τὰς ὁποίας ἡ παράδοσις διετήρησεν ἀναλλοιώτους συντελούσης εἰς τοῦτο καὶ τῆς πυκνῆς ἐπικοινωνίας, εἰς ἣν διετέλουν τότε αἱ κατὰ τόπους ἐκκλησίαι.

Αἱ βαθύτεραί πως ἐν ταῖς λειτουργίαις διαφοραὶ δημιουργοῦνται κυρίως ἀπὸ τοῦ Δ'. καὶ κατὰ τὸν Ε'. αἰῶνα, ὁπότε διαφοροποιοῦνται καὶ αἱ διάφοροι οἰκογένειαι ἢ τύποι τῶν λειτουργιῶν. Οὕτω δὲν ὑπάρχει ἀνάγκη νὰ δεχθῶμεν, ὅτι ἑκάστη τῶν λειτουργιῶν προῆλθεν ἐκ διαμορφώσεως καὶ ἀναθεωρήσεως τῶν προγενεστέρων αὐτῆς καὶ ὅτι πρώτη καὶ ἀρχαιοτέρα πηγὴ τῶν λοιπῶν ὑπῆρξεν ἡ Κλημέντειος λειτουργία. Ἡ ἐκδοχὴ αὕτη εἶνε τοσούτῳ μᾶλλον ἀστήρικτος, ὅσῳ ἡ Κλημέντειος λειτουργία δὲν φαίνεται νὰ εἰσῆλθέ ποτε εἰς πρᾶξιν ἐκκλησίας τινός, ἀλλὰ κατὰ τὴν κρατοῦσαν γνώμην συνετέθη μὲν ἐπὶ τῇ βάσει πηγῶν ἐκπροσωπουσῶν τὴν

[1] La prière des premiers Chrétiens, Paris 1929 σελ. 234 καὶ ἑξῆς.
[2] Α'. Ἀπολογία κεφ. 65.

ἐν Ἀντιοχείᾳ τῆς Συρίας, λειτουργικὴν πρᾶξιν τοῦ τέλους τοῦ Γ'. αἰῶνος ἀλλὰ συνετάχθη καθαρῶς πρὸς *ἰδιωτικὴν* χρῆσιν[1]. Καὶ ἰσχύει μὲν ἐξ ὁλοκλήρου περὶ ταύτης τὸ σημειούμενον ὑπὸ τῆς συγγραφέως, ὅτι ἐγεννήθη εἰς τὸ σπουδαστήριον λογίου ἀνδρός, ἐφ' ὅσον ὅμως οὔτε εἰς δημοσίαν χρῆσιν εἰσήχθη, ἀλλὰ καὶ ὡς ἀποδεικνύει ὁ Brightman[2] μετὰ μεγάλης ἐλευθερίας χρησιμοποιεῖται ἐν αὐτῇ ἡ λειτουργικὴ παράδοσις μέχρι σημείου ὥστε νὰ παρατίθενται ἐλευθέρως ὑπ' αὐτῆς καὶ γνωστοὶ ἤδη καὶ καθωρισμένοι λειτουργικοὶ τύποι οἷοι τὸ σύμβολον τῆς πίστεως καὶ τὸ Δόξα ἐν ὑψίστοις θεῷ κ.λ.π. δὲν δύναται νὰ ὑποστηριχθῇ σοβαρῶς περὶ ταύτης, ὅτι ἐπέδρασεν ὁπωσδήποτε ἐν τῇ ἐξελίξει τῶν λειτουργιῶν.

Φυσικώτερον εἶνε νὰ δεχθῶμεν, ὅτι ὁ σχηματισθεὶς καθ' ἅπασαν τὴν ἐκκλησίαν, μετὰ ποικιλλουσῶν τινων ἐν ταῖς λεπτομερείαις διαφορῶν παρ' ἑκάστῃ τοπικῇ ἐκκλησίᾳ, παλαιὸς λειτουργικὸς τύπος, ὁ κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον πανταχοῦ ὁμοιόμορφος ἀπὸ τοῦ Δ'. καὶ κατὰ τὸν Ε'. αἰῶνα ὑπέστη τὴν ἐκ τοῦ περιβάλλοντος διαφοροποίησιν καὶ προῆλθον οὕτω κατὰ τὰς ἐν τῇ αὐτῇ ἐποχῇ διακριθείσας αὐτοκεφάλους ἐκκλησιαστικὰς διοικήσεις ὁ Συριακὸς (Ἀντιόχεια—Ἱερουσαλήμ), Αἰγυπτιακὸς καὶ Βυζαντινὸς τύπος. Πρὸς τὴν ἐκδοχὴν ταύτην συμβιβάζονται πλήρως καὶ αἱ εὐστοχώταται παρατηρήσεις τῆς συγγραφέως περὶ τοῦ λεξιλογίου τῆς λειτουργίας τοῦ Μάρκου (σελ. 109—114), ὡς πρὸς τὴν ὁποίαν εἶνε ἠναγκασμένη νὰ ὁμολογήσῃ (ἐν σελ. 112), ὅτι, ἐπειδὴ ὁ Ἀλεξανδρινὸς τύπος ἐσχηματίσθη κατ' ὀλίγον κεχωρισμένως, τὸ λεξιλόγιον τῆς λειτουργίας τοῦ Μάρκου δὲν θὰ μᾶς ἐπιτρέψῃ νὰ τοῦ δώσωμεν θέσιν ἐν τῇ ἐξελίξει τῆς λειτουργικῆς γλώσσης. Παρομοίως καὶ ἡ λειτουργία τῆς Καππαδοκίας καὶ τοῦ Πόντου, συγγενεστάτη οὖσα πρὸς τὸν Συριακὸν τύπον, ὑποβληθεῖσα δὲ καὶ ὑπὸ τὴν ἐπεξεργασίαν τοῦ Μ. Βασιλείου, ἐμφανίζεται εἶτα ὡς Βυζαντινὸς τύπος, ἐπικρατῶν μὲν ἐνωρὶς καθ' ἅπασαν τὴν Μ. Ἀσίαν, ἐπιδρῶν δὲ καὶ ἐπὶ τοῦ λειτουργικοῦ τύπου τῆς Ἀντιοχείας—Ἱεροσολύμων, ἕως οὗ τελικῶς ἐξετόπισε τοῦτον. Οὕτω παρουσιάζεται πιθανωτάτη καὶ ἡ γνώμη τοῦ Lietzmann, ἧς μνημονεύει καὶ ἡ συγγραφεὺς (ἐν σελ 107 ἐν ὑποσημ.) καθ' ἣν ἡ λειτουργία τοῦ Ἰακώβου ἐδέχθη τὴν ἐπίδρασιν τῆς τοῦ Βασιλείου.

Τούτων γινομένων δεκτῶν, παραμένουσιν ἄνευ βάσεως, ὅσα ἡ συγγραφεὺς σημειοῖ περὶ λέξεων δῆθεν tabou καὶ τοσούτῳ μᾶλλον ὅσῳ τοιαῦται λέξεις καὶ φράσεις ἀπαντῶνται καὶ ἐν αὐτῇ τῇ λειτουργίᾳ τοῦ

[1] H. Achelis ἐν The New Schaff-Herzog Encyclopaedia, τόμ. I σελ. 245. Leclercq ἐν Cabrol, Dict. d'Arch. Chr. et de Liturg. τόμ. III στήλ. 2753 Brightman, ἔνθ' ἀνωτ. σελ. XXXII-XXXIII.
[2] Αὐτόθι σελ. XXXIII.

Μ. Βασιλείου (¹), τὴν ὁποίαν, κατὰ τὴν συγγραφέα, ἡ ἐξέλιξις ἀπήλλαξε τῶν λέξεων τούτων, πολλῷ δὲ μᾶλλον ἀπαντῶνται εἰς τοὺς ἐπ' ὀνόματι τοῦ Μ. Βασιλείου φερομένους ἐξορκισμούς. Αἱ λέξεις αὗται εἶνε ἁπλούστατα ὅροι, εἰς οὓς ἀντικατοπτρίζονται, ὡς καὶ ἐν τῷ λεξιλογίῳ τῆς λειτουργίας τοῦ Μάρκου, αἱ συνθῆκαι ὑφ' ἃς ἐκτυλίσσεται τὸ πνευματικὸν ἐν γένει περιβάλλον, ἐν μέσῳ τοῦ ὁποίου ἐσχηματίσθη ὁ Συριακὸς τύπος ἐξ ἑνός, καὶ ἐμορφώθη ἐξ ἑτέρου ὁ συγγραφεὺς τῆς Κλημεντείου λειτουργίας. Ἀλλὰ καὶ αἱ διαφοραὶ τοῦ λεξιλογίου τῆς λειτουργίας τοῦ Ἰακώβου πρὸς τὰ λεξιλόγια τῶν λειτουργιῶν Μάρκου, Μ. Βασιλείου καὶ Χρυσοστόμου, αἳ μετ' ἀξιεπαίνου παρατηρητικότητος σημειωθεῖσαι (ἐν σελ. 108) ὑπὸ τῆς συγγραφέως, συμβιβάζονται μᾶλλον πρὸς τὴν ἀνωτέρω ἐκδοχήν, καθ' ἣν ὁ Βυζαντινὸς τύπος (Βασιλείου-Χρυσοστόμου) καὶ ὁ Συριακὸς τύπος (Ἰακώβου) ἐδιαφοροποιήθησαν ἀνεξαρτήτως ἀλλήλων.

Δραματικὸς χαρακτὴρ τῆς λειτουργίας.

Ὀρθῶς ἡ συγγραφεὺς σημειοῖ καὶ τὸν δραματικὸν χαρακτῆρα, τὸν ὁποῖον παρουσιάζει ἡ λειτουργία. Ὑπερβάλλει ὅμως τοῦτον ἔν τισι καὶ καὶ ὑπερτονίζει αὐτὸν πέραν τοῦ πραγματικοῦ. Οὕτω χαρακτηρίζουσα τὴν Ἑλληνικὴν ὀρθόδοξον λειτουργίαν ὡς ποίημα δραματικὸν ἐπιφυλάσσει τὸν πρῶτον ῥόλον εἰς τὸν ἱερέα, τὸν δευτερεύοντα δέ, ἀλλ' ἀπαραίτητον ῥόλον εἰς τὸν διάκονον, ὅστις προσκαλεῖ τὸ χριστιανικὸν πλήρωμα διὰ φράσεων βραχειῶν εἰς ταύτην τὴν κίνησιν ἢ ἐκείνην τὴν προσευχήν. Ὁ λαός, ὅστις καλεῖται χορός, ὡς καὶ ἐν τῇ κλασσικῇ τραγῳδίᾳ, δὲν ἔχει ἐνεργὸν μέρος, ἀλλὰ μεγάλην θρησκευτικὴν εὐαισθησίαν συγκινούμενος ὑπὸ τοῦ χριστιανικοῦ δράματος καὶ ἐκφράζων τὴν εὐγνωμοσύνην αὐτοῦ (σελ. 2) Ἀναζητοῦσα δὲ ἐν τῇ λειτουργίᾳ ἀναλογίας πρὸς τὸ ἀρχαῖον δρᾶμα, διαβλέπει εἰς μὲν τὴν μικρὰν εἴσοδον ἐν τῷ διακόνῳ κρατοῦντι τὸ εὐαγγέλιον ἀναλογίαν τινὰ πρὸς τὴν εἴσοδον τοῦ ἀγγέλου τῆς ἀρχαίας τραγῳδίας, ἐρχομένου ν' ἀναγγείλῃ τὸ προπαρασκευαζόμενον (σελ. 3), εἰς δὲ τὴν μεγάλην εἴσοδον τὸν λαὸν *ἔνθουν*, καταλαμβανόμενον ὑπὸ θείου ἐνθουσιασμοῦ καὶ οἱονεὶ μεταμορφούμενον κατὰ τὸ Χερουβικὸν εἰς στρατιὰν οὐρανίαν καὶ ὑποκαθιστῶντα τοὺς ἀγγέλους (σελ. 4). Ἀλλαχοῦ δὲ πάλιν εὑρίσκει, ὅτι αἱ δύο εἴσοδοι φέρουσιν εἰς τὸν νοῦν τὴν σοβαρότητα τῆς πρώτης καὶ δευτέρας εἰσόδου τοῦ πρωταγωνιστοῦ ἐν τῇ σκηνῇ (σελ. 92). Φρονοῦσα δέ, ἡ ὅτι Κλημέντειος λειτουργία ὡς παλαιοτέρα στερεῖται πομπώδους τυπικοῦ διατείνεται ὅτι δὲν ἀπαντᾷ παρ' αὐτῇ οὔτε μικρά,

¹ «Τῇ ἀπάτῃ τοῦ ὄφεως ὑπαχθέντα» «τοὺς ὀχλουμένους ὑπὸ πνευμάτων ἀκαθάρτων ἐλευθέρωσον».

οὔτε μεγάλη εἴσοδος, ἀλλ' οὔτε καὶ ὑποτίθεται, ὅτι παρίστανται ἄγγελοι λαμβάνοντες μέρος εἰς τὴν τελετουργίαν (σελ 86).

Ὅτι βεβαίως ἐνυπάρχει καὶ δραματικόν τι ἐν τῇ διεξαγωγῇ τῆς λειτουργίας, οὐδεὶς δύναται νὰ ἀρνηθῇ, δὲν δυνάμεθα ὅμως νὰ εἴπωμεν ὅτι ἡ λειτουργία εἶνε δρᾶμα ἢ ὅτι κυριαρχεῖ ἐν αὐτῷ ὁ χαρακτὴρ τοῦ δράματος. Καὶ ἀποτελεῖ μὲν ἀναπαράστασιν τοῦ ἐπὶ τοῦ Γολγοθᾶ ὑπὸ δραματικὰς συνθήκας λαβόντος χώραν θανάτου τοῦ Κυρίου, ἀλλ' ἡ ἀναπαράστασις αὕτη οὐδὲν ἐνέχει τὸ θεατρικόν, ἀλλ' ὅλως μυσταγωγικὴ καὶ ἐξόχως ἱεροπρεπὴς τυγχάνουσα εἶνε ἀναίμακτος, ἁπλῆ εὐλαβὴς ἀνάμνησις γεγονότος ἱστορικοῦ, οὐχὶ δὲ πλαστοῦ καὶ φανταστικοῦ, καὶ ὁ κατ' αὐτὴν ἐπικρατῶν χαρακτὴρ εἶνε ὁ τῆς προσευχῆς. Δραματικήν τινα χροιὰν προσδίδουσι τὰ καλλιτεχνικὰ καὶ καλαισθητικὰ στοιχεῖα, τὰ παρεισαχθέντα εἰς αὐτήν· ἀλλὰ ταῦτα δὲν ἀπετέλεσαν ποτὲ ἐν αὐτῇ τὸν σκοπόν, ὡς ἐν τῷ δράματι, ἀλλὰ μέσον πρὸς εὐκολωτέραν ἀνύψωσιν τοῦ ἐσωτερικοῦ ἀνθρώπου εἰς προσευχὴν καὶ εἰς προσέγγισιν πρὸς τὸν Θεόν. Ἐφ' ὅσον δηλαδὴ ἡ λατρεία δέον νὰ κινῇ εἰς ἐκδήλωσιν τὸν ὅλον ἄνθρωπον, ἄρα δὲ καὶ τὸ συναίσθημα αὐτοῦ, ἑπόμενον ἦτο νὰ χρησιμοποιηθῶσιν ἐν αὐτῷ, πάντοτε ἐντὸς τῶν ὅρων τοῦ ἱεροπρεποῦς καὶ τοῦ ἐξόχως σοβαροῦ, ὅπερ πολὺ ἀφίσταται τοῦ καθ' αὑτὸ θεατρικοῦ, καὶ αἱ καλαὶ τέχναι. Ὅτι δ' ἐν τῇ χριστιανικῇ λατρείᾳ τὸ καλαισθητικὸν στοιχεῖον ὑπετάχθη ἐξ ὁλοκλήρου εἰς τὴν ἱεροπρέπειαν καὶ τὴν σοβαρότητα τοῦ συνόλου αὐτῆς, μόλις εἶνε ἀνάγκη καὶ νὰ εἴπωμεν.

Ἀλλὰ καὶ ὁ ἐν τῇ λειτουργίᾳ ῥόλος τοῦ λειτουργοῦ δὲν εἶνε ἀνάλογος πρὸς τὸν ῥόλον τῶν ἐν τῷ δράματι πρωταγωνιστούντων. Ὁ λειτουργὸς προσφέρει τὴν θυσίαν μετὰ τοῦ λαοῦ καὶ ἐξ ὀνόματος τοῦ λαοῦ, ὁ ὁποῖος ἐν προκειμένῳ δὲν εἶνε ἁπλῶς εὐαίσθητος θεατής, ἀλλὰ συνθύτης καὶ συλλειτουργὸς καὶ συναγωνιστὴς τοῦ ἱερέως. Ἐντεῦθεν καὶ αἱ δεήσεις καὶ αἱ ἐπικλήσεις καὶ εὐχαὶ εἶνε συντεταγμέναι πᾶσαι εἰς πρῶτον πληθυντικὸν πρόσωπον, κατὰ τοὺς πρώτους δ' αἰῶνας καὶ αὐτὴ ἡ ἀναφορὰ ἀπηγγέλλετο μεγαλοφώνως καὶ εἰς ἐπήκοον παντὸς τοῦ λαοῦ μέχρι σημείου, ὥστε, κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ κατὰ τὸν ΣΤ' αἰῶνα ἀκμάσαντος Ἰωάννου τοῦ Μόσχου (545 – 620), ἔν τισι τόποις «εὑρέθησαν τὰ παιδία τὴν εὐχὴν τῆς ἁγίας ἀναφορᾶς ἐκμανθάνοντα ἐκ τοῦ συνεχῶς αὐτὴν ἐκφωνεῖσθαι»[1]. Καὶ διὰ νὰ χρησιμοποιήσωμεν τοὺς λόγους τοῦ Χρυσοστόμου, ἐν τῇ ἀναφορᾷ «ἐπεύχεται ὁ ἱερεὺς τῷ λαῷ, ἐπεύχεται καὶ ὁ λαὸς τῷ ἱερεῖ. Τὸ γὰρ Μετὰ τοῦ πνεύματός σου οὐδὲν ἄλλο ἐστὶν ἢ τοῦτο. Τὰ τῆς εὐχαριστίας πάλιν κοινά. Οὐδὲ γὰρ ἐκεῖνος εὐχαριστεῖ μόνος, ἀλλὰ καὶ ὁ

¹ Λειμὼν κεφ. ρϞϚ΄, Migne 87, 3081.

λαὸς ἅπας. Πρότερον γὰρ αὐτῶν λαβὼν φωνὴν ὅτι ἀξίως καὶ δικαίως γίνεται, τότε ἄρχεται τῆς εὐχαριστίας»[1]. Ἐντεῦθεν καὶ ἐν τῇ νεωτέρᾳ λειτουργικῇ κινήσει, εἰς ἥν ἀναφερόμεθα καὶ ἐν ἀρχῇ, ἐπὶ τῇ βάσει τῆς παλαιᾶς λειτουργικῆς παραδόσεως διεκηρύχθη ἐν αὐτῇ τῇ ἐξόχως ἱεροκρατικῇ Ρωμαϊκῇ ἐκκλησίᾳ. ὅτι δέον ὁ λαὸς νὰ συμμετέχῃ ἐνεργῶς εἰς τὴν θείαν λειτουργίαν, ὡς συνέβαινε τὸ πάλαι, καὶ ὅτι ὑπάρχει ἑνότης μεταξὺ χοροῦ καὶ βωμοῦ, ὡς ἐκ τούτου δὲ δέον οἱ ἱερεῖς νὰ καθοδηγῶσι τὸν λαόν, ἵνα ὅσον τὸ δυνατὸν περισσότερον συμμετέχῃ εἰς τὰς πρὸ τοῦ βωμοῦ ἀπαγγελλομένας ὑπὸ τοῦ ἱερέως εὐχάς, ὥστε ὁ λαὸς νὰ συλλειτουργῇ καὶ νὰ συνθύῃ μετὰ τοῦ ἱερέως[2].

Ὅσον δ' ἀφορᾷ εἰς τὰς δύο εἰσόδους, δὲν εἰσήχθησαν αὗται ἐν τῇ λειτουργίᾳ μεταγενεστέρως κατ' ἀναλογίαν τῶν ἐν τῷ δράματι τελουμένων, ἀλλ' ἔχουσι παλαιοτάτην τὴν καταβολὴν αὐτῶν, ἐκ λειτουργικῶν ἀναγκῶν ὑπαγορευθεῖσαι, μεταγενεστέρως δὲ μόνον προσεδόθη εἰς αὐτὰς πομπώδης χαρακτήρ. Πράγματι, ὅταν ληφθῇ ὑπ' ὄψιν, ὅτι ἡ λειτουργία τὸ κατ' ἀρχὰς ἤρχιζε διὰ τῶν ἀναγνωσμάτων καὶ ὅτι ὁ λειτουργὸς ἔξω τοῦ ἱεροῦ βήματος εὑρισκόμενος ἤρχετο ἐκ τοῦ σκευοφυλακίου κομίζων καὶ τὴν ἁγίαν Γραφήν, ἥν ἀπέθετεν ἐπὶ τοῦ ἄμβωνος, ὅπως ἀρχίσῃ μετ' ὀλίγον ἡ ἀνάγνωσις τῶν περικοπῶν, καὶ εἰσήρχετο ἀκολούθως εἰς τὸ βῆμα ψαλλομένου τοῦ εἰσοδικοῦ, κατανοεῖ τις, ὅτι ἡ μικρὰ εἴσοδος ἤρχισε νὰ διακρίνηται ἐνωρίτατα. Ὅταν δὲ πάλιν ἐν αὐτῇ τῇ Κλημεντείῳ λειτουργίᾳ ἀναγνώσωμεν τὴν διάταξιν, καθ' ἥν μετὰ τὴν ἀπομάκρυνσιν τῶν κατηχουμένων καὶ τῶν ἐν μετανοίᾳ *«οἱ διάκονοι προσαγέτωσαν τὰ δῶρα τῷ ἐπισκόπῳ πρὸς τὸ θυσιαστήριον»*, βλέπομεν εὐθὺς ὅτι καὶ αὐτὸς ὁ συντάκτης τῆς λειτουργίας ταύτης εἶχε πρὸ ὀφθαλμῶν ἐν τῇ συγχρόνῳ του λειτουργικῇ πράξει εἶδός τι μεγάλης εἰσόδου.

Λεξιλόγιον τῶν λειτουργιῶν.

Ἂς ἔλθωμεν ἤδη εἰς τὸ φιλολογικὸν μέρος τῆς συγγραφῆς. Ὀφείλω νὰ ὁμολογήσω ὡς πρὸς τὸ μέρος τοῦτο ὅτι αἱ εὔστοχοι φιλολογικαὶ παρατηρήσεις τῆς συγγραφέως μοὶ ἀπεκάλυψαν καλλονὰς τῶν λειτουργικῶν κειμένων, τὰς ὁποίας δὲν ὑπώπτευον. Ἐξετάζουσα τὴν γλῶσσαν τῶν κειμένων τούτων ἡ Δὶς Ἀντωνιάδου εὑρίσκει αὐτὴν καλλιτέραν τῆς γλώσσης

[1] ΙΗ ὁμιλία εἰς τὴν Β'. πρὸς Κορινθίους.

[2] Πρβλ. Decreta Πίου X ἐκδοθέντα ἐν ἔτεσι 1903, 1910 ἀποφάσεις τῆς ἐν Κολωνίᾳ συνόδου τοῦ 1922 καὶ τὸ ἐπακολουθῆσαν εἰς αὐτὰς Decretum τοῦ αὐτοῦ ἔτους. Ἴδε καὶ Walter Birnbaum, Die katholische liturgische Bewegung σελ. 40, 41, 81, 86.

τῆς Κ.Δ., μολονότι δὲν ἀποτελεῖ αὕτη ἐπάνοδον πρὸς τὸν Ἀττικισμόν, οἷον συναντῶμεν ἐν τοῖς συγγράμμασι τοῦ Ναζιανζηνοῦ καὶ τοῦ Ψελλοῦ, ἀφοῦ ἀπαντῶνται ἐν αὐτῇ στοιχεῖα ὕφους καὶ γλωσσολογικά, εἰς τὰ ὁποῖα οἱ ἀττικίζοντες δὲν θὰ ἠρέσκοντο. Ἡ γλῶσσα τῶν λειτουργιῶν, ἐκτὸς τῶν πολλῶν ἐκ τῆς Βίβλου δανείων, ἀπομιμεῖται ἐν πολλοῖς τὴν Βιβλικὴν γλῶσσαν.

Εἰσερχομένη εἶτα ἡ συγγραφεὺς εἰς τὴν ἐξέτασιν τοῦ λεξιλογίου τῶν λειτουργιῶν καὶ καθορίζουσα τὸν ἀριθμὸν τῶν προσιδιαζουσῶν εἰς ἑκάστην τούτων λέξεων δίδει τοὺς ἑπομένους ἀριθμούς: 1085 τοιαύτας λέξεις περιέχει ἡ λειτουργία τῶν Ἀποστ. Διαταγῶν· 947 ἡ τοῦ Ἰακώβου· 876 ἡ τοῦ Μάρκου· 750 ἡ τοῦ Βασιλείου καὶ 434 (—657) ἡ τοῦ Χρυσοστόμου. Ἐμφανίζουσιν ὅμως πᾶσαι καὶ κοινὰ γνωρίσματα. Καὶ δὴ 1) Ἀποφεύγουσι σχεδὸν ἐξ ὁλοκλήρου τὰς ξένας λέξεις, φαινόμενον τοσούτῳ μᾶλλον ἀξιοσημείωτον, ὅσῳ αἱ συγγραφαὶ τῶν συγχρόνων χρονογράφων καὶ ἱστορικῶν βρίθουσι λατινικῶν λέξεων, αἵτινες δὲν λείπουσιν οὐδὲ παρ' ἐκείνοις, οἵτινες, ὡς ἡ Ἄννα ἡ Κομνηνή, ὑπερηφανεύοντο διὰ τὴν τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς γνῶσίν των. 2) Ὑπάρχουσιν ὡρισμένοι ὅροι (οἷοι διακονία, δοξολογία, ἐπουράνιος, ζωοποιός, ἀναφορὰ κ.λ.π.) *κοινοὶ* παρὰ πάσαις ταῖς λειτουργίαις τινὲς δ' ἐκ τούτων καὶ εἰς ὅλως εἰδικὴν ἔννοιαν (ἀναφορά, δόξα, εἴσοδος, καλλιεργῶ[1], πανάγιος, χάρις κ.λ.π.). Χρησιμοποιοῦνται ὡσαύτως ἀπὸ κοινοῦ καὶ ὅροι δικαστικοὶ (βῆμα, ἀπολογία, πλημμέλημα, ἀπροσωπόληπτος, ἀπροσχάριστος, ἐνθέσμως, δικαίως, ἐπήκοος, ἀνέγκλητος, ἔνοχος, ἀνενόχως, κρίσις, δικαιοκρισία κ.τ.λ.). καὶ 4) καὶ λέξεις φιλοσοφικαί, πρὸ παντὸς τὰ μετὰ τοῦ στερητικοῦ *α* σύνθετα, ἅτινα ἀπαντῶνται μάλιστα ἐν τῇ λειτουργίᾳ τῶν Ἀποστολικῶν Διαταγῶν (ἀγέννητος, ἀνώλεθρος, ἀόριστος, ἀναίσθητος, ἀπαθής, ἀναλλοίωτος, ἀνείκαστος, ἀνέκλειπτος, ἄσαρκος, ἄτρεπτος, ἀφθαρσία, ἄφθαρτος, ἄχραντος, ἀνεμπόδιστος κ.λ.π.).

Εἶτα ἐξετάζει ἡ συγγραφεὺς καὶ ἰδίᾳ τὸ λεξιλόγιον μιᾶς ἑκάστης τῶν λειτουργιῶν. Εἰς τὸ ἀξιολογώτατον μέρος τοῦτο διακρίνονται ἐκτάκτως ὅσα περὶ τοῦ λεξιλογίου τῆς λειτουργίας τοῦ Μάρκου σημειοῦνται, πολλῆς προσοχῆς ἄξια διὰ τὴν εὐστοχίαν αὐτῶν[2]. Ἰδιαιτέραν λεπτότητα πα-

[1] Διὰ τὸν ὅρον καλλιεργῶ ἡ συγγραφεὺς υἱοθετεῖ τὴν ἑρμηνείαν τοῦ Du Cange, καθ' ἣν καρποφοροῦντες καὶ καλλιεργοῦντες ἐν τῷ ναῷ = οἱ ἀγαθοεργοῦντες. οἱ εἰς τὰς ἐκκλησίας ἢ τοὺς πτωχοὺς τὰς ἐλεημοσύνας αὐτῶν εἰσφέροντες. Δύναται ὅμως τὸ μὲν καρποφοροῦντες νὰ ἐκληφθῇ ὡς ἀναφερόμενον εἰς τοὺς τὰς ἀπαρχὰς αὐτῶν εἰς τὸν ναὸν κομίζοντας, τὸ δὲ καλλιεργοῦντες εἰς τοὺς ἐν τοῖς ναοῖς προσωπικὴν ἐργασίαν ἄνευ ἀμοιβῆς καταβάλλοντας.

[2] Μόνον ὡς πρὸς τὴν φράσιν «ὁ λύων τοὺς πεπεδημένους καὶ ὁ ἀνορθῶν τοὺς κατερραγμένους», διέφυγε τὴν συγγραφέα, ὅτι τοῦτο τυγχάνει ἀναπροσαρμογὴ τοῦ ψαλμ. ρμε 7—8. Ὡσαύτως καὶ ὡς πρὸς τὸ «κατὰ πάντα καὶ διὰ

ρουσιάζουσι καὶ αἱ παρατηρήσεις ὡς πρὸς τὰς κλασσικὰς ἐκφράσεις καὶ τὴν ἀκριβολογίαν τῆς λειτουργίας τοῦ Μ. Βασιλείου.

Ὕφος καὶ ρυθμὸς τῆς λειτουργίας.

Ἐξ ἴσου, ἂν μὴ καὶ περισσότερον ἐπιτυχές, παρουσιάζεται καὶ τὸ περὶ ὕφους κεφάλαιον. Εὐστόχως σημειοῦνται ἐν αὐτῷ αἱ ἐν ταῖς λειτουργικαῖς εὐχαῖς ἀπαντῶσαι ἀποστροφαὶ («αὐτός, Κύριε»· «Σὺ γὰρ εἶ»), τὰ ὑπερβατά, οἱ πλεονασμοὶ («πάντιμον καὶ μεγαλοπρεπὲς ὄνομά σου»· παρακαλοῦμεν καὶ δεόμεθα καὶ ἱκετεύομεν»), τὰ πάρισα, («Κράτος ἀνείκαστον, δόξα ἀκατάληπτος, ἔλεος ἀμέτρητον, φιλανθρωπία ἄφατος»· «εἰς νῆψιν ψυχῆς, εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν, εἰς κοινωνίαν τοῦ ἁγίου Πνεύματος εἰς βασιλείας οὐρανῶν πλήρωμα») αἱ ἀντιθέσεις, («ὧν ἴσμεν καὶ ὧν οὐκ ἴσμεν», «τῶν φανερῶν καὶ ἀφανῶν», «ἑκούσιόν τε καὶ ἀκούσιον», «ἐν γνώσει καὶ ἐν ἀγνοίᾳ»), τὰ χιαστὰ («τὸ πλήρωμα τῆς ἐκκλησίας σου φύλαξον, ἁγίασον τοὺς ἀγαπῶντας»), τὰ ὀξύμωρα («ὁ προσφέρων καὶ προσφερόμενος», «ὁ πάντοτε ἐσθιόμενος καὶ μηδέποτε δαπανώμενος»).

Ἀλλὰ καὶ τὰ περὶ ρυθμοῦ ἐν τῇ λειτουργίᾳ ὑπὸ τῆς συγγραφέως σημειούμενα παρουσιάζουσι νέαν πρωτοτυπίαν. Οἱ συγγραφεῖς τῶν λειτουργιῶν μας ἐκδηλοῦσι τὰς αὐτὰς ἀκουστικὰς περὶ τὸν τονισμὸν ἀξιώσεις, τὰς ὁποίας καὶ ὁ Γρηγόριος ὁ Νύσσης. Οὕτως ἀντὶ τοῦ δεηθῶμεν τοῦ Κυρίου ὑπὲρ . . , προτιμῶσιν ἐπὶ τὸ ρυθμικώτερον τὸ Ὑπὲρ . . . τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν. Ὁ διάκονος, ὁ μετὰ μέλους ἐκφωνῶν τὴν αἴτησιν, διευκολύνεται ἐν τῷ ρυθμῷ, ὅταν ἡ πρώτη λέξις τονίζεται ἐπὶ τῆς ληγούσης, ἐφ' ἧς δύναται νὰ παρατείνῃ τὴν φωνήν του κατὰ βούλησιν πρὸς πρόκλησιν τῆς προσοχῆς, ἐνῷ ὁ τονισμὸς τῆς τελευταίας λέξεως ἐπὶ τῆς παραληγούσης διευκολύνει αὐτὸν εἰς βραδὺ καὶ οὐχὶ ἀπότομον τέλος. Πρὸς διευκόλυνσιν τοῦ ρυθμοῦ μεταξὺ τῶν δύο τούτων ἄκρων (Ὑπὲρ... δεηθῶμεν) σωρεύει ὁ συγγραφεὺς τῆς λειτουργίας τὰς παρηχήσεις, τὰς ἐπὶ τῆς αὐτῆς συλλαβῆς τονιζομένας, «πλεόντων, ὁδοιπορούντων, νοσούντων κ.τ.λ.».

Ἀκολούθως ἡ συγγραφεὺς παραθέτει παραδείγματα ἐπαναφορᾶς, ὁμοιοτελευτήτων, παρηχήσεων, χρήσεως κατὰ σειρὰν λέξεων ἀρχομένων διὰ τοῦ *α* ἢ τοῦ *π* ἢ οὐδετέρων εἰς πληθυντικὸν ληγόντων εἰς τὸ *α* κ.λ.π. ἢ ὁμοιοκαταληξιῶν. Πᾶσαι αἱ παρατηρήσεις αὗται τῆς συγγραφέως ἀπο-

πάντα» τῆς ἐκφωνήσεως «Τὰ σὰ ἐκ τῶν σῶν» ἡ ἑρμηνεία, ἣν ἐπὶ τῇ βάσει τῆς λειτουργίας τοῦ Μάρκου εἰσηγεῖται ἡ συγγγραφεὺς (κατὰ πάντα ἄνθρωπον καὶ διὰ πάντα καιρὸν καὶ τόπον) χρῄζει μελέτης, διότι ἡ φράσις θὰ ἠδύνατο νὰ συμπληρωθῇ καὶ οὕτω : «κατὰ πάντα χρόνον καὶ διὰ πάντα τὰ εἰς ἡμᾶς γεγενημένα».

τελοῦσι σπουδαιοτάτην συμβολὴν εἰς ἐκτίμησιν τῆς Ἑλλ. ὀρθοδόξου λειτουργίας καὶ ἐξ ἐπόψεως ρυθμοῦ.

Ἡ ἔννοια τῆς μεταβολῆς καὶ θυσίας ἐν τῇ εὐχαριστίᾳ.

Εἰς τὸ τρίτον μέρος τῆς συγγραφῆς πραγματεύεται, ὡς εἴπομεν, ἡ Δὶς Ἀντωνιάδου τὴν λειτουργίαν ἐν τῇ κοινωνίᾳ. Εἰς τὸ πρῶτον κεφάλαιον προσάγει μαρτυρίας ἐκ τῶν παλαιοτέρων καὶ ἐκ τῶν Βυζαντινῶν συγγραφέων ἀρχομένη ἀπὸ τῆς Διδαχῆς καὶ τοῦ Ἰουστίνου.

Ἐν σχέσει πρὸς τὸν Ἰουστῖνον καὶ τὴν Διδαχὴν ἡ συγγραφεὺς ἐπιμένει, ὅτι ἡ εὐχαριστία ἀποτελεῖ δεῖπνον συμβολικόν, τὸ ὁποῖον δὲν προσέλαβεν ἀκόμη τὴν ἔννοιαν τῆς θυσίας καὶ τὴν ἀξίαν τῆς μετουσιώσεως (σελ. 142—143). Ὁ Ἰουστῖνος ἐν τούτοις διακηρύττει ρητῶς ὅτι τὴν εὐχαριστίαν, «οὐχ ὡς κοινὸν ἄρτον οὐδὲ κοινὸν πόμα, λαμβάνομεν, ἀλλ' ὃν τρόπον διὰ λόγου Θεοῦ σαρκοποιηθεὶς Ἰησοῦς Χριστὸς ὁ σωτὴρ ἡμῶν καὶ σάρκα καὶ αἷμα ὑπὲρ σωτηρίας ἡμῶν ἔσχεν, οὕτως καὶ τὴν δι' εὐχῆς λόγου τοῦ παρ' αὐτοῦ εὐχαριστηθεῖσαν τροφήν, ἐξ ἧς αἷμα καὶ σάρκα κατὰ *μεταβολὴν* τρέφονται ἡμῖν, ἐκείνου τοῦ σαρκοποιηθέντος Ἰησοῦ καὶ σάρκα καὶ αἷμα ἐδιδάχθημεν εἶναι»[1]. Ὡς πρὸς δὲ τὴν ἔννοιαν τῆς θυσίας ἀρκούμεθα νὰ σημειώσωμεν, ὅτι πολλοὶ τῶν νεωτέρων[2] διέκριναν ἐν τῇ ὀπτασίᾳ τοῦ Ἰωάννου, περὶ ἧς γίνεται λόγος ἐν Ἀποκαλύψεως δ 2—11, ε 6—14 καὶ ζ 9—17, τὴν πρωϊμωτέραν εἰκόνα τῆς χριστ. λατρείας, ἥτις οὕτω παρουσιάζεται ἀπ' αὐτῆς τῆς ἀποστολικῆς ἐποχῆς στρεφομένη ὡς περὶ κέντρον περὶ τὴν ἐν τῷ ἐπουρανίῳ θυσιαστηρίῳ προσφορὰν τοῦ ἀρνίου τοῦ ἐσφαγμένου, ἣν συνοδεύει ἡ μολπὴ τοῦ ἐπινικίου ὕμνου. Τέλος περιέργως πως ἡ συγγραφεύς, ἐνῷ ἀποδέχεται, ὅτι ἡ περὶ μεταβολῆς ἐν τῇ Εὐχαριστίᾳ διδασκαλία ἀπαντᾷ ἤδη παρ' Εἰρηναίῳ, δὲν δέχεται ὅμως ὅτι ἐπιτρέπει ταύτην καὶ ἡ πολλῷ μεταγενεστέρα τοῦ Εἰρηναίου λειτουργία τῶν Ἀποστολικῶν διαταγῶν (σελ. 100), ἐν τῇ ὁποίᾳ ἐν τούτοις, ἐκτὸς ἄλλων, ὑπάρχει καὶ ἡ εὐχὴ τῆς Ἐπικλήσεως ἔχουσα οὕτως:« . . . καταπέμψῃς τὸ ἅγιόν σου Πνεῦμα ἐπὶ τὴν *θυσίαν* ταύτην, τὸν μάρτυρα τῶν παθημάτων τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ, ὅπως ἀποφήνῃ τὸν ἄρτον τοῦτον σῶμα τοῦ Χριστοῦ σου καὶ τὸ ποτήριον τοῦτο αἷμα τοῦ Χριστοῦ σου» (σελ. 269 καὶ 273).

Περαιτέρω ἡ συγγραφεὺς μεταξὺ ἄλλων ἐνδιατρίβει καὶ περὶ τὸ περιεχόμενον τῶν συγγραφῶν τοῦ Ψευδοδιονυσίου τοῦ Ἀρεοπαγίτου, τοῦ Ψευ-

[1] Α' Ἀπολογία κεφ. 66.

[2] Πρβλ. Evelyn Underhill, Worship, London 1937 σελ. 91.

δοσωφρονίου, τοῦ Μαξίμου, τοῦ Ψευδογερμανοῦ, τοῦ Θεοδώρου τοῦ Στουδίτου περὶ τῆς λειτουργίας τῶν Προηγιασμένων, τοῦ Πορφυρογεννήτου περὶ βασιλείου τάξεως, τοῦ Θεοδώρου Ἀνδίδων καὶ Νικολάου Καβάσιλα. Μολονότι δὲ δὲν κατέρχεται συνήθως εἰς λεπτομερείας, εἰσάγει ἐπαρκῶς οὐ μόνον τὸν ξένον, ἀλλὰ καὶ τὸν Ἕλληνα σπουδαστὴν εἰς τὴν ἱστορικὴν ἔρευναν τῆς λειτουργίας.

Ἡ λειτουργία ἐν τῇ λαογραφίᾳ.

Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὰ περὶ τῆς λειτουργίας ἐν τῇ λαογραφίᾳ καὶ τῇ συγχρόνῳ φρασεολογίᾳ σημειούμενα, θὰ ἐτολμῶμεν νὰ παραπέμψωμεν καὶ ἡμεῖς διὰ τὰς ἐν σελ. 239 ἀναφερομένας χρονολογικὰς παραποιήσεις, τὰς γενομένας ὑπὸ τῆς λαϊκῆς παραδόσεως ἐν σχέσει πρὸς τὸν θάνατον τοῦ Σαμουὴλ καὶ τοῦ Γρηγορίου Ε΄., ὅτι ἴσως ὀφείλονται αὗται καὶ εἰς τὴν πίστιν, ὅτι ἡ θεία εὐχαριστία ἀποτελεῖ τὸ τελευταῖον ἐφόδιον τῆς αἰωνίας ζωῆς καὶ ὅτι πάντες οἱ ὁσίως καὶ ἐν ἁγιότητι τελευτῶντες ἀξιοῦνται νὰ λάβωσι τοῦτο καὶ κατὰ τὰς τελευταίας στιγμάς. Ὅσον δ' ἀφορᾷ εἰς τὰς εἰς κοινὴν χρῆσιν εἰσαχθείσας φράσεις, θὰ παρεπέμπομεν ὡς πρὸς μὲν τὴν φράσιν «ἔχει τὰ ἐλέη τοῦ θεοῦ» καὶ εἰς τὴν λίαν γνωστὴν δέησιν τῆς νεκρωσίμου ἀκολουθίας « . . . τὰ ἐλέη τοῦ θεοῦ, τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν καὶ ἄφεσιν τῶν αὐτοῦ ἁμαρτιῶν παρὰ Χριστῷ τῷ βασιλεῖ . . . ». Ὡς πρὸς δὲ τὴν φράσιν «ὁ Θεὸς νὰ σὲ φωτίσῃ . . .» θὰ παρεπέμπομεν μᾶλλον εἰς τὴν ἀκολουθίαν τοῦ βαπτίσματος παρὰ εἰς τὸ ἄγνωστον σχεδὸν εἰς πάντας κείμενον τῆς Κλημεντείου λειτουργίας καὶ ὡς πρὸς τὴν φράσιν «πλούσια τὰ ἐλέη σου», μᾶλλον εἰς τὴν ἐν τῷ Ὄρθρῳ ἐκφώνως ἀπαγγελλομένην δέησιν «Σῶσον, ὁ Θεὸς τὸν λαόν σου... καὶ κατάπεμψον ἐφ' ἡμᾶς *τὰ ἐλέη σου τὰ πλούσια*» (τοῦθ' ὅπερ συνηθέστερον ἐκφωνεῖται «πλούσια τὰ ἐλέη σου») παρὰ εἰς τὰς μυστικῶς ἀναγινωσκομένας εὐχὰς τῶν ἀντιφώνων· καὶ ὡς πρὸς τὴν φράσιν «πρέπει νὰ μελετήσῃς· ἡ ἐπιστήμη δὲν ἔρχεται μὲ τὴν ἐπιφοίτησι τοῦ ἁγίου Πνεύματος» μᾶλλον εἰς τὴν ἑορτὴν τῆς Πεντηκοστῆς, καθ' ἣν δι' ἐπιφοιτήσεως τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐσοφίσθησαν οἱ ἅγιοι ἀπόστολοι. Τέλος ὡς πρὸς τὸ σπολλάτη μᾶλλον θὰ ἐθεωροῦμεν αὐτὸ ὡς ὑπόλειμμα τῆς τοσοῦτον ἄλλοτε εἰς καθημερινὴν χρῆσιν Βυζαντινῆς εὐχῆς «εἰς πολλὰ ἔτη».

Ταῦτα εἶχον νὰ παρατηρήσω περὶ τοῦ ἀξιολογωτάτου ἔργου τῆς Δος Ἀντωνιάδου, τὸ ὁποῖον, παρὰ τὰς ἐπὶ τοῦ θεολογικοῦ καὶ τοῦ κυρίως λειτουργικοῦ πεδίου διαφωνίας μου, δὲν παύω νὰ θεωρῶ ὡς σημαντικὴν συμβολὴν εἰς τὰς περὶ τὰς Ἑλληνικὰς λειτουργίας σπουδάς. Εἰς τοὺς ἔξω τῆς Ἑλλάδος, καὶ δὴ τοὺς ἀγνοοῦντας τὴν Ἑλληνικήν, ἀλλὰ καὶ εἰς ἐκείνους ἐκ τῶν ἐν Ἑλλάδι, οἵτινες δὲν ἐνέκυψαν εἰς εἰδικὰς περὶ τὰ λειτουργικὰ κείμενα μελέτας, ἡ συγγραφὴ αὕτη θὰ διανοίξῃ πραγματικῶς νέους, ἀγνώστους τέως εἰς αὐτούς, ὁρίζοντας. Ἀλλὰ καὶ εἰς τοὺς ἐνδιατρίψαντας εἰς τὰ κείμενα ταῦτα αἱ φιλολογικαὶ παρατηρήσεις τῆς συγγραφέως θ' ἀποκαλύψωσι νέον πεδίον, τὸ ὁποῖον ἡ θεολογικὴ καὶ ἱστορικὴ καὶ λειτουργικὴ διαπραγμάτευσις ἀφῆκε κατὰ μέγα μέρος ἀνεξερεύνητον, καὶ τὸ ὁποῖον ἐγκρύπτει νέους θησαυρούς, οἵτινες φανερούμενοι παρουσιάζουσι τὰ κείμενα τῶν λειτουργιῶν μας μνημεῖα πολυτιμότατα. Καὶ τὸ πεδίον τοῦτο θ' ἀποκαλυφθῇ οὐ μόνον εἰς ἐκείνους ἐκ τῶν περὶ τὰς ὀρθοδόξους Ἑλλην. λειτουργίας ἀσχοληθέντων, οἵτινες δὲν ἔχουσι μητρικὴν τὴν Ἑλληνικὴν γλῶσσαν, ἀλλὰ καὶ εἰς αὐτοὺς τοὺς ἐν Ἑλλάδι γεννηθέντας.

Δὲν δυσκολεύομαι νὰ ὁμολογήσω, ὅτι διὰ τῶν περὶ τοῦ λεξιλογίου καὶ ὕφους κεφαλαίων τῆς μετὰ χεῖρας συγγραφῆς ταύτης ἡ περὶ ἧς ὁ λόγος ἀποκάλυψις ἐγένετο ἐν ἱκανῷ μέτρῳ καὶ εἰς ἐμέ.

Π. Ν. ΤΡΕΜΠΕΛΑΣ

Le Quartier des Manganes et la Première Régions de Constantinople. Σχήματ. μεγάλου 4ου, σελίδες 171, εἰκόνες 212, πίνακες 14. Paris E. de Boccard éd. 1939.

Ὅτε τὰ συμμαχικὰ στρατεύματα, μετὰ τὴν λῆξιν τοῦ μεγάλου πολέμου, εἰσῆλθον εἰς Κ/πολιν, τὸ γαλλικὸν σῶμα κατοχῆς κατηυλίσθη ἐν τῇ περιοχῇ τῶν Μαγγάνων. Ἡ περιοχὴ αὕτη εὑρίσκεται παρὰ τὸ Σεράϊ-Μπουρνοῦ μεταξὺ τῶν παλαιῶν Σουλτανικῶν ἀνακτόρων καὶ τοῦ ναοῦ τῆς ἁγίας Εἰρήνης ἀφ' ἑνὸς καὶ τῆς Προποντίδος ἀφ' ἑτέρου, κατέχουσα σχεδὸν ὁλόκληρον τὸν πρὸς ἀνατολὰς τῆς Ἀκροπόλεως τοῦ Βυζαντίου χῶρον τῆς πρώτης Ρεγιῶνος.

Τὴν προσοχὴν τῶν Γάλλων εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς ἐκίνησαν τὰ ἐν τῇ περιοχῇ ταύτῃ πολυπληθῆ ἐρείπια καὶ ὅσα κεῖνται ἐν τῷ ἐμφανεῖ καὶ ὅσα συνήντα ἡ σκαπάνη εἰς ἕκαστον πλῆγμα της ἐν τῇ ἐκτελέσει διαφόρων ἔργων χάριν τῶν ἀναγκῶν τοῦ ἐκεῖσε κατηυλισμένου στρατεύματος. Ὁ δὲ λόγιος καὶ φιλομουσότατος ἀρχηγὸς τοῦ Γαλλικοῦ τάγματος κατοχῆς Στρατηγὸς Charpy [1] ἀμέριστον ἔστρεψε τὴν προσοχήν του εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς πρὸς

[1] Μεταξὺ ἄλλων διωργάνωσε καὶ ἀρχαιολογικὰς ἐκδρομὰς καὶ διαλέξεις χάριν τοῦ στρατεύματος, ἐξ ὧν τρεῖς εἶχον ἀνατεθῆ εἰς ἐμέ.

τὰ ἐρείπεια ταῦτα. Ἐντεῦθεν ἐπηκολούθησαν ἔρευναι συστηματικαὶ καὶ μελέται ἐπί τε τοῦ ἀρχαιολογικοῦ καὶ τοῦ φιλολογικοῦ ἐδάφους, καρπὸς τῶν ὁποίων εἶναι τὸ ὡς ἄνω σύγγραμμα, τὸ ὁποῖον μᾶς παρουσιάζει σήμερον ὁ διαπρεπὴς καθηγητὴς τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς ἐν τῷ πανεπιστημίῳ τῆς Γρενόβλης καὶ Διευθυντὴς τῆς Γαλλικῆς Ἀρχαιολογικῆς Σχολῆς Ἀθηνῶν κ. R. Demangel[1] ἐν συνεργασίᾳ μετὰ τοῦ κ. E. Mamboury, εἰς ὅν κυρίως ὀφείλονται τὰ σχεδιαγράμματα καὶ οἱ λαμπροὶ πίνακες.

Ἐν τῷ πρώτῳ κεφαλαίῳ τοῦ συγγράμματος ἐκτίθεται διὰ μακρῶν τὸ ἱστορικὸν τῶν ἀνασκαφῶν· ἐν τῷ δευτέρῳ κεφαλαίῳ περιγράφεται τὸ παράλιον ὁπλοστάσιον τῶν Βυζαντινῶν, ἤτοι τὰ Μάγγανα (l'arsenal), τὰ ὁποῖα ἔδωσαν τὸ ὄνομά των εἰς ὁλόκληρον τὴν περιοχὴν καὶ δὴ εἰς τὴν παρακειμένην μονήν, ἧς ἡ περιγραφὴ ἐπακολουθεῖ ἐν τῷ τρίτῳ κεφαλαίῳ μετὰ τῆς τοῦ ναοῦ τοῦ ἁγίου Γεωργίου, τὸν ὁποῖον ἀλλεπαλλήλως ἔκτισε καὶ ἐκρήμνισε καὶ ἐπανέκτισε Κωνσταντῖνος Θ΄. ὁ Μονομάχος (1042-1054) διὰ νὰ καταστήσῃ αὐτὸν περικαλλέστατον καὶ ἀπαράμιλλον, ὡς ἰσχυρίζετο ὁ ἴδιος, διὰ νὰ ἔχῃ ἀφορμὴν νὰ συναντᾶται συχνότερον μετὰ τῆς Σκληραίνας[2] ὡς ἔλεγον οἱ ἐχθροί του. Ἐν τῷ τετάρτῳ κεφαλαίῳ ἐκτίθεται πᾶν τὸ σχετικὸν πρὸς τὸ ὑπὸ Βασιλείου Α΄. τοῦ Μακεδόνος (867-886) οἰκοδομηθὲν ἀνάκτορον «τὸ κατὰ τὴν μονὴν τῶν Μαγγάνων», ἐν ᾧ ἀπέθανεν Ἀλέξιος Α΄. ὁ Κομνηνὸς τῷ 1118, καὶ τὸ ὁποῖον ἡ θυγάτηρ του Ἄννα ὀνομάζει ἐν τῇ Ἀλεξιάδι «τὸ πεντώροφον οἴκημα». Ἐν τῷ πέμπτῳ κεφαλαίῳ γίνεται λόγος περὶ τοῦ ἁγιάσματος τοῦ Σωτῆρος Χριστοῦ ἐπὶ τοῦ ὁποίου ᾠκοδομήθη τὸ σουλτανικὸν περίπτερον Ἰντζιλῆ-Κιόσκ. Τὸ ἁγίασμα τοῦτο ὁ Σουλτὰν Μουρὰτ τῷ 1818 ἐσεβάσθη καὶ ἐπέτρεψεν εἰς τοὺς Χριστιανοὺς νὰ προσέρχωνται εἰς προσκύνημα τῇ 6ῃ Αὐγούστου, ὁπότε τοῦτο ἦγε τὴν ἑορτήν του. Ἐν τῷ ἕκτῳ τέλος καὶ τελευταίῳ κεφαλαίῳ ἐκτίθενται τὰ τῆς μονῆς τῶν ὁδηγῶν.

Τὸ ἔργον συμπληροῦται διὰ δύο παραρτημάτων. Καὶ ἐν μὲν τῷ πρώτῳ δίδεται ἐξόχως ἐνδιαφέρουσα καὶ λεπτομερὴς περιγραφὴ μετὰ τῶν σχετικῶν φωτογραφιῶν ἁπάντων τῶν εὑρημάτων ἤτοι: τῶν συντριμμάτων ἀναγλύφων καὶ κεραμοπλαστικῆς ὡς καὶ τῶν ἐπιγραφῶν, ἐν τῷ δευτέρῳ ὁ κ. Demangel ἀσχολεῖται μετὰ τῆς ἰδιαζούσης αὐτῷ ἐμβριθείας εἰς τὸ κατὰ τὰς ἀνασκαφὰς ἀνευρεθὲν θαυμάσιον μαρμάρινον ἀνάγλυφον τῆς Βλαχερνιτίσσης, γνωστὸν ἔκτοτε ὑπὸ τὴν ἐπωνυμίαν L'orante de Ghiul-Hané.

[1] Ὁ κ. Demangel δὲν εἶναι γνωστότατος μόνον εἰς τὸ Ἑλληνικὸν δημόσιον ἐν μέσῳ τοῦ ὁποίου ζῇ ἀπὸ εἰκοσαετίας, ἀλλὰ καὶ παρὰ τῷ διεθνεῖ ἐπιστημονικῷ κόσμῳ λόγῳ τῶν σοφωτάτων συγγραμμάτων του, μεταξὺ τῶν ὁποίων ἰδίᾳ διακρίνεται τὸ ὑπὸ τὸν τίτλον «La Frise Ionique».

[2] Πρὶν βέβαια ἐγκαταστήσῃ ταύτην ὁριστικῶς ἐν τοῖς ἀνακτόροις.

Διακόσιαι δώδεκα εἰκόνες κοσμοῦσι καὶ διασαφοῦσι τὸ κείμενον, μεταξὺ τῶν ὁποίων ἐξέχουσαν θέσιν κατέχει ἡ τοῦ ἀναγλύφου τῆς Βλαχερνιτίσσης, ἥτις εἶναι ἡ ὡραιοτέρα τῶν ὅσων ἐξεδόθησαν μέχρι τῆς σήμερον, ὡς καὶ δεκατέσσαρες ἐν τέλει ἀριστοτεχνικοὶ πίνακες, ὧν ὁ εἷς ἔγχρωμος.

Αἱ «ἀνασκαφαὶ τοῦ Γκιοὺλ-Χανέ», ὡς ὠνομάσθησαν αἱ ἐν τῇ περιοχῇ τῶν Μαγγάνων ἀρχαιολογικαὶ ἔρευναι, ἀνέκαθεν ἐφείλκυσαν τὴν προσοχὴν καὶ τὸ ἐνδιαφέρον ὁλοκλήρου τοῦ ἐπιστημονικοῦ κόσμου. Εἶναι δὲ εὐνόητος ἡ ἀνυπομονησία καὶ τὸ ζωηρὸν ἐνδιαφέρον μεθ' ὧν ἀνεμένετο ἡ δημοσίευσις τῶν πορισμάτων των.

Ἀλλ' ἐν τούτῳ μόνῳ δὲν ἔγκειται τὸ ἐνδιαφέρον τὸ ὁποῖον παρουσιάζει τὸ νέον σύγγραμμα· πρέπει προσέτι νὰ ἐξαρθῇ ἡ εὐσυνείδητος προσπάθεια διὰ τὴν ταύτισιν τῶν μνημείων τὰ ὁποῖα ἐκόσμουν ἄλλοτε τὸ τμῆμα τοῦτο τοῦ Βυζαντίου πρὸς τὰ οἰκτρὰ ἐρείπια, τὰ ὁποῖα κεῖνται νῦν ἄμορφα ἐπὶ τῆς γῆς ἢ ὑπ' αὐτήν. Πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον ἐμελετήθησαν πηγαὶ ποικίλης φύσεως: ἱστορίαι, χρονογραφίαι, ἀλληλογραφίαι, περιηγήσεις Ρώσσων προσκυνητῶν κ.τ.λ. χάρις δ' εἰς τὰς πληροφορίας, αἵτινες ἠντλήθησαν ἐκ τῶν πηγῶν τούτων, ὁλοζώντανοι καὶ ὁλόφωτοι παρουσιάζονται πρὸ τῶν ὀμμάτων τῆς φαντασίας μας αἱ εἰκόνες τῶν μνημείων τῶν ὁποίων μόνον πανάθλια λείψανα ὑφίστανται ἐν τῇ πραγματικότητι.

Θὰ ἔπρεπεν ἐν τούτοις, ἴσως, νὰ ἐξετασθῇ, ἐὰν ὑφίσταται σχέσις τις μεταξὺ τοῦ ἀναγλύφου τῆς «Orante de Ghiul-Hané» καὶ τοῦ ἐξαιρετικοῦ σεβασμοῦ τὸν ὁποῖον ἔτρεφε πρὸς τὴν Βλαχερνίτισσαν Κωνσταντῖνος Θ΄. ὁ Μονομάχος, ὅστις μάλιστα καὶ ἰδιαίτερον νόμισμα ἔκοψε φέρον τὴν εἰκόνα της, κατ' οὐδὲν διαφέρουσαν τοῦ τύπου τῆς ἐπὶ τοῦ ἀναγλύφου τοῦ Γκιοὺλ-Χανὲ παραστάσεως αὐτῆς. Τὸ ἐν λόγῳ νόμισμα, περὶ τὴν εἰκόνα τοῦ ὁποίου ρητῶς ἀναφέρεται ἡ ἐπωνυμία τῆς Βλαχερνιτίσσης, ἐξεδόθη τὸ πρῶτον ὑπὸ τοῦ J. Sabatier ἐν «Description générale des Monnaies Byzantines, 1862, pl. XLIX, 12.

Τὸ μετὰ χεῖρας σύγγραμμα εἶναι τὸ δεύτερον τὸ ὁποῖον μετὰ τῆς αὐτῆς πάντοτε ἐπιτυχίας ἐμφανίζεται ἐν τῇ σειρᾷ τῶν Recherches françaises en Turquie», ὑπὸ τὴν πεπνυμένην διεύθυνσιν τοῦ κ. Demangel. Πρῶτον ὑπῆρξε τὸ τοῦ αὐτοῦ συγγραφέως «Le Tumulus dit de Protésilas».

Ι. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ

***William Lameere**, «La tradition manuscrite de la correspondanse de George de Chypre». Σχ. 8ον, σελ. IX—238 μετὰ 4 πινάκων. Rome. Institut Historique Belge 1937.*

Ἐξαιρετικῶς πολυμόχθου ἀλλὰ καὶ πεφωτισμένης προσπαθείας καρπὸς εἶναι τὸ ὡς ἄνω σύγγραμμα. Ἀνεμοχλεύθησαν καὶ ἀνεδιφήθησαν τὰ πάντα καὶ οὕτως ὁ συγγραφεὺς κατώρθωσε νὰ παρουσιάσῃ ἐν αὐτῷ 36 ὅλα χειρόγραφα περισῴζοντα τὴν ἀλληλογραφίαν τοῦ λογιωτάτου ἐν Πατριάρχαις Γρηγορίου τοῦ Κυπρίου (1283-1289), μὴ συνυπολογιζομένων εἰς ταῦτα καὶ ἄλλων ἕξ καέντων ἢ ἀπολεσθέντων.

Ὁ κ. Lameere δὲν ἠρκέσθη μόνον εἰς τὸ ν' ἀνεύρῃ καὶ νὰ ὑποδείξῃ ἡμῖν ταῦτα, ἀλλὰ τὰ ἐμελέτησε ἓν πρὸς ἓν ἐμβριθῶς καὶ ἐφήρμοσε ἐν τῇ συνολικῇ διατάξει τῆς ὕλης του τεχνικὴν σύμφωνον πρὸς τὰς νεωτάτας ἐπιστημονικὰς μεθόδους.

Τὰ ὑφιστάμενα χειρόγραφα διῃρέθησαν εἰς τρεῖς κατηγορίας: τὰ παλαιά, τὰς ἐκλογὰς καὶ τὰ νεώτερα, εἰς ἑκάστην δὲ τῶν κατηγοριῶν τούτων ἀφιερώθη καὶ ἀνὰ ἓν ἰδιαίτερον κεφάλαιον.

Ἐκ τῶν συμπερασμάτων τοῦ συγγραφέως ἐξάγεται ὅτι αἱ περισωθεῖσαι ἐπιστολαὶ Γρηγορίου τοῦ Κυπρίου ἀνέρχονται εἰς 242, ἄγνωστον ὅμως ἂν τὸ ἀπολεσθὲν ἀρχέτυπον περιεῖχε τόσας μόνον ἢ περισσοτέρας. Ἐκ τῶν δύο κυριωτέρων παλαιῶν χειρογράφων τὸ μὲν τῆς Μοδένης (c. Mutinensis 82 (III c 3) περιέχει 216 ἐπιστολάς, τὸ δὲ τοῦ Βατικανοῦ (c. Vatisanus gr. 1085) 229. Ἀφ' ἑτέρου τὸ μὲν παλαιὸν χειρόγραφον τοῦ Λουγδούνου Βαταυῶν (c. Leidensis B. P. G. 49) τὸ ὁποῖον ἐχρησιμοποιήθη καὶ δι' ἄλλας ἐκδόσεις, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν παρὰ Migne ὡς καὶ τὸ ἐκ τῶν νεωτέρων χειρογράφων τῆς Βιέννης (c. Vidobonensis Historicus Graecus 101) τὸ ὁποῖον ἐχρησιμοποιήθη διὰ τὴν ἔκδοσιν τοῦ πρ. Λεοντοπόλεως, εἶναι ἁπλᾶ ἀντίγραφα τοῦ χειρογράφου τῆς Μοδένης. Κατὰ τὰ αὐτὰ συμπεράσματα ἡ ἔκδοσις τῶν ἐπιστολῶν ὡς καὶ τῶν ἁπάντων Γρηγορίου τοῦ Κυπρίου παρεσκευάσθη μὲν ἐν μέρει παρ' αὐτοῦ τούτου, ἀλλ' οὔτε συνεπληρώθη οὔτε ἦλθεν εἰς φῶς ζῶντος αὐτοῦ. Προκειμένου περὶ τῆς ἀλληλογραφίας τοὐλάχιστον εἶναι προφανὲς ὅτι αὕτη περισυνελέγη καὶ ἐξεδόθη παρά τινος τῶν φίλων του, τῆς ἡγεμονίδος Ραουλαίνης ἢ τοῦ Χούμνου.

Πολυάριθμοι πίνακες καθορίζουσι μετὰ μαθηματικῆς ἀκριβείας τὰ τῶν διαφόρων χειρογράφων, τὰ τῶν ἀντιγράφων, κτητόρων κ.λ.π. εἰς τρόπον ὥστε τὸ ἔργον καθίσταται ὄντως πολύτιμον βοήθημα διὰ πάντα Βυζαντινολόγον. Ὑπάρχουσι προσέτι πίνακες ἐμφαίνοντες τὴν χρονολογικὴν τάξιν τῶν ἐπιστολῶν ὡς καὶ τὸ incipit μιᾶς ἑκάστης ἐξ αὐτῶν. Ἡ λεπτολόγος μάλιστα μέριμνα τοῦ συγγραφέως φθάνει μέχρι τοῦ νὰ καταρτίσῃ πίνακα ἀλφαβητικὸν τῶν ἐπιστολῶν ἐκ τοῦ πρώτου γράμματος ἑκάστης αὐτῶν. Ἀντὶ τούτου ὅμως θὰ ἐπροτιμῶμεν πίνακα ἰδιαίτερον ἐμφαίνοντα, ἔστω καὶ ἐκ τῶν ἐνόντων, τοὺς ἀποδέκτας τῶν ἐπιστολῶν.

Εἰς τὸ ἔργον ἐπισυνάπτονται ἡ αὐτοβιογραφία Γρηγορίου τοῦ Κυπρίου καὶ ἡ πρὸς τὸν ῥῆγα τῆς Κύπρου ἐπιστολὴ μετὰ γαλλικῆς μεταφράσεως, ἐν τῇ ὁποίᾳ παρεισέφρησαν ἀβλεψίαι τινές. Ἐν σελ. π.χ. 191, 5-6 ὁ συγγραφεὺς τῆς «αὐτοβιογραφίας» δὲν ἐκφράζεται τόσον κατηγορηματικῶς ὅσον παρίσταται τὸ πρᾶγμα ἐν τῇ μεταφράσει[1].

Ἐπειδὴ δὲ τὸ περὶ οὗ ὁ λόγος χωρίον εἶναι δυνατὸν νὰ δώσῃ τὸ ἐνδόσιμον εἰς τὸ νὰ θεωρηθῇ ἡ «αὐτοβιογραφία» ὡς πράγματι παρ' ἑτέρου γραφεῖσα θὰ ἔπρεπε νὰ μετεφράζετο μετὰ μεγαλυτέρας ἐπιφυλάξεως ἢ τοὐλάχιστον ὡς ἔχει ἐν τῷ κειμένῳ.

Ἐν σελ. 187, 14 ἡ λέξις mélanges εἶναι ἀνεπαρκὴς διὰ νὰ ἀποδώσῃ τὸ νόημα τῆς λέξεως «συγγραφή», ἥτις εὑρίσκεται ἐνταῦθα ἐν ἐναργεῖ ἀντιθέσει πρὸς τὴν λέξιν «πυκτίδα», ἥτις ἐπακολουθεῖ κατωτέρω, σοβαρώτερον ὅμως εἶναι τὸ ἐν τῇ αὐτῇ σελίδι 20-23.

Ἐξ ὅσων ἔφερεν εἰς φῶς ἡ θαυμαστὴ προσπάθεια τοῦ κ. Lameere καὶ τὰ ὁποῖα μετὰ τοσαύτης σαφηνείας ἐκτίθενται ἐν τῷ ἔργῳ του τούτῳ ἀποδεικνύεται ὅτι μία νέα ἔκδοσις τῆς ἀλληλογραφίας Γρηγορίου τοῦ Κυπρίου εἶναι ἀπαραίτητος. Τὴν ἔκδοσιν ταύτην, τὴν ὁποίαν θὰ ἀναλάβῃ ὁ ἴδιος ὁ σοφὸς συγγραφεὺς κ. Lameere δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι θὰ διεξαγάγῃ μετὰ τῆς αὐτῆς ἐπιτυχίας.

Ι. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ

***Stéphane Binon**, «La vie de St Pierre l'Athonite». Ἐν τῷ Ε' τόμῳ τῶν «Studi Bizantini et Neoellenici»[1]. Ἀνακοίνωσις γενομένη ἐν τῷ V Διεθνεῖ Βυζαντινολογικῷ Συνεδρίῳ τῆς Ρώμης κατὰ Σεπτέμβριον τοῦ 1936.*

Ὁ ὀτρηρὸς τῆς Βυζαντινῆς περιόδου μελετητὴς κ. St. Binon ἀπὸ πολλοῦ ἔστρεψε τὰς ἐρεύνας του πρὸς τὸ ἁγιώνυμον ὄρος παρασκευά-

[1] Ἡ σχετικὴ φράσις δέον νὰ μεταφρασθῇ γαλλιστὶ ὡς ἑξῆς: Je le considère comme moi même et c'est ainsi que je le désigne. Τὸ δὲ ἄκρα ἡμῶν ἕνωσις μόνον ὡς notre parfaite union δύναται νὰ μεταφρασθῇ καὶ οὐχὶ notre sublime unité».

ζων ἱστορίαν τοῦ ἐν Ἄθῳ μοναχισμοῦ, περὶ οὗ ἐπιστημονικὴ τοιαύτη δὲν ὑπάρχει μέχρι τῆς σήμερον. Ἐπὶ τοῦ ἀντικειμένου τούτου ἄλλωστε καὶ αἱ ὑφιστάμεναι πηγαὶ εἶναι λίαν πενιχραί. Τὸ ἀρχαιότερον δημοσιευμένον κείμενον τὸ σχετικὸν πρὸς τὸν Ἄθω χρονολογεῖται ἀπὸ τοῦ 872. Ἀξιόλογον συμβολὴν θὰ παράσχωσιν ἐν προκειμένῳ τὰ ἀρχεῖα τοῦ ἁγίου Ὄρους καὶ πρὸ πάντων τὰ Συναξάρια. Παρῆλθε βεβαίως ὁ καιρός, καθ' ὃν τὰ Συναξάρια ἐθεωροῦντο ἁπλᾶ παραμύθια. Ἐν αὐτοῖς πολλάκις ὁ ἱστορικὸς δύναται νὰ ἀντλήσῃ ἀξιολόγους εἰδήσεις ἐκεῖ ὅπου ἡ ἱστορία σιωπᾷ. Οὐχ ἧττον ὅμως ὁ κ. Binon συνιστᾷ ἐν προκειμένῳ μεγάλην ἐπιφυλακτικότητα, λόγῳ τοῦ ὅτι πολλάκις οἱ συναξαρισταὶ ἐξυμνοῦντες ἕνα ἅγιον ἀντλοῦσι λεπτομερείας ἐξ ἄλλων βιογραφιῶν ἁγίων. Τὸ βάσιμον τῆς ὀρθοτάτης παρατηρήσεώς του ὁ κ. Binon ἐκθέτει ἐν τῇ ὡς ἄνω ἀνακοινώσει, προκειμένου περὶ τῆς βιογραφίας τοῦ ἁγίου Πέτρου τοῦ Ἀθωνίτου, ὅστις θεωρεῖται ὁ πρῶτος τοῦ Ἁγίου Ὄρους μοναστής.

Τὴν βιογραφίαν ταύτην ὁ κ. Binon μᾶς παρουσιάζει ὡς πρότυπον τῶν μεθόδων τὰς ὁποίας μετήρχοντο ἔνιοι τῶν συναξαριστῶν πρὸς συγγραφὴν τῶν Βίων τῶν Ἁγίων.

Ὡς συγγραφεὺς τῆς βιογραφίας Πέτρου τοῦ Ἀθωνίτου παρουσιάζεται Νικόλαός τις μοναχός, ὅστις τὴν ὅλην ἀφήγησίν του τοποθετεῖ ὑπὸ τὸ κῦρος τοῦ Μεθοδίου Ἐπισκόπου Πατάρων.

Κατὰ τὴν βιογραφίαν ταύτην ὁ Πέτρος ἦτο στρατιώτης. Συλληφθεὶς αἰχμάλωτος ὑπὸ τῶν Ἀράβων ἤχθη εἰς τὴν νέαν πρωτεύουσάν των τὴν Σαμάραν. Ἐκεῖ σῴζεται ἐκ τῆς αἰχμαλωσίας ὑπὸ τοῦ ἁγίου Νικολάου καὶ ὁδηγεῖται εἰς Ῥώμην, ἔνθα κείρεται μοναχὸς ὑπὸ τοῦ πάπα, μεθ' ὃ ἀναχωρεῖ ἐκζητῶν τόπον κατάλληλον ὅπως μονάσῃ. Ἀλλὰ τὸ πλοῖον οὗ ἐπέβαινεν ἐσταμάτησε θαυμασίως ἔμπροσθεν τοῦ Ἁγίου Ὄρους, ὅπου ὁ ἅγιος κατῆλθε νοήσας ὅτι οὗτος ἦτο ὁ τόπος ὁ ἄνωθεν προσδιωρισμένος αὐτῷ. Μετὰ ἀσκητικὸν βίον 53 ἐτῶν ἀπέθανεν ἐν τῇ ἐρημίᾳ, τὸ δὲ λείψανόν του ἀνευρέθη μετὰ ἓν ἔτος ὑπὸ κυνηγοῦ τινος καὶ δύο μοναχῶν, οἵτινες παραλαβόντες αὐτὸ τὸ μετεκόμισαν πρὸς ταφήν.

Ὁ κ. Binon παρατηρεῖ ὅτι δύο σημεῖα ἐν τῇ βιογραφίᾳ ταύτῃ ἐλέγχουσιν ἀμέσως τὴν ἐξάρτησιν αὐτῆς ἐξ ἄλλων βιογραφιῶν. Ταῦτα δὲ εἶναι τὸ ὡς ἐκ θαύματος σταμάτημα τοῦ πλοίου ἐν μέσῃ θαλάσσῃ καὶ ἡ τυχαία ἀνεύρεσις μετὰ καιρὸν τοῦ νεκροῦ σώματος τοῦ ἀσκητοῦ ὑπὸ κυνηγοῦ ἢ μοναχοῦ. Ταῦτα ἀπαντῶνται συχνάκις καὶ ὁμοιομόρφως καὶ ἐν ἄλλοις Βίοις Ἁγίων. Μετὰ τῆς ἰδιαζούσης αὐτῷ ἐπιμελείας ὁ κ. Binon ἀναφέρει τοὺς σοφοὺς τοὺς ἀσχοληθέντας περὶ τοὺς ἐν τοῖς Βίοις Ἁγίων κοινοὺς τούτους τόπους. Ἀλλὰ δὲν εἶναι τοῦτο μόνον· ὁ συγγραφεὺς προβαίνων ἔτι περαιτέρω ἐν ταῖς ἐρεύναις του ἀποδεικνύει περιτράνως ὅτι τὸ Συναξάριον Πέτρου τοῦ Ἀθωνίτου ἐν τῷ συνόλῳ του ἠντλήθη ἐκ δύο συμπληρουσῶν ἀλλήλας διαφορετικῶν πηγῶν. Καὶ τὸ μὲν πρῶτον μέρος ἠντλήθη ἐκ τῆς ἀφηγήσεως τοῦ ἐπισκόπου Λακεδαιμονίας Βασιλέως, ὅστις περιγράφων τρία θαύματα τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν Νικολάου ἐπισκόπου Μύρων τῆς Λυκίας, ἀναφέρει ἐν τῷ τρίτῳ τούτων τὸν στρατιώτην Πέτρον, τὸν ὁποῖον ὁ ἅγιος Νικόλαος ἐμφανιζόμενος εἰς αὐτόν, σῴζει ἐκ τῆς αἰχμαλωσίας καὶ τὸν ὁδηγεῖ εἰς Ῥώμην ἔνθα ὁ Πάπας τὸν κείρει μοναχόν.

Ὁ Βασιλεὺς ὅμως σταματᾷ μέχρι τοῦ σημείου τούτου, οὐδὲν δ' ἀπολύτως ἀναφέρει περὶ τοῦ μετέπειτα βίου τοῦ Πέτρου. Ὁ κ. Binon ηὐτύχησεν ἐν ταῖς ἐρεύναις του νὰ ἀνακαλύψῃ ἐν τῷ Παρισινῷ ἑλλην. κώδικι 345 τὴν ἀνέκδοτον ἀκολουθίαν Πέτρου τοῦ Ἀθωνίτου ποιηθεῖσαν ὑπὸ τοῦ περικλεοῦς Ἰωσὴφ τοῦ Ὑμνογράφου. Οὗτος ὅμως μόνον περὶ τοῦ ἀσκητικοῦ βίου καὶ τοῦ θανάτου τοῦ Πέτρου ποιεῖται λόγον, οὐδὲν δ' ἀπολύτως ἀναφέρει περὶ τοῦ προτέρου κατὰ κόσμον βίου του. Εἶναι λοιπὸν ἐκτὸς πάσης ἀμφιβολίας ὅτι ὁ συγγράψας τὸν Βίον Πέτρου τοῦ Ἀθωνίτου μοναχὸς Νικόλαος ἤντλησε τὸ μὲν πρῶτον μέρος τοῦ πονήματος ἐκ τῆς ἀφηγήσεως τοῦ ἐπισκόπου Βασιλέως, τὸ δὲ δεύτερον ἐκ τῆς ἀκολουθίας Ἰωσὴφ τοῦ Ὑμνογράφου. Ἄγνωστον ὅμως, παρατηρεῖ ὁ κ. Binon, ἂν Πέτρος ὁ Στρατιώτης καὶ Πέτρος ὁ Ἀθωνίτης εἶναι ἓν καὶ τὸ αὐτὸ πρόσωπον, ἢ ἂν ὁ συγγράψας τὸ Συναξάριον μοναχὸς Νικόλαος ἔκρινε καλὸν νὰ προσαρτήσῃ εἰς τὴν βιογραφίαν τοῦ Ἀθωνίτου καὶ τὴν τοῦ Πέτρου τοῦ Στρατιώτου διὰ νὰ λαμπρύνῃ καὶ τὸν πρότερον βίον τοῦ ἐν Ἄθῳ ἀκμάσαντος ἀσκητοῦ. Τοιαῦτα δὲ πράγματι παραδείγματα δὲν εἶναι σπάνια ἐν τοῖς Συναξαρίοις.

Ἐν τέλει ὁ κ. Binon ἐπιλαμβάνεται τοῦ ζητήματος τῆς πατρότητος τῆς περὶ ἧς ὁ λόγος βιογραφίας, τίς εἶναι δηλαδὴ ὁ συγγράψας αὐτήν. Κατὰ τοὺς ἁγιορείτας πρόκειται περὶ τοῦ Νικολάου τοῦ Κατασκεπηνοῦ συγγραφέως καὶ ἄλλων βιογραφιῶν. Ὁ κ. Binon ὅμως ἀποδεικνύει, ἐπὶ τῇ βάσει ἁδρᾶς ἐπιχειρηματολογίας, ὅτι ὁ γράψας τὴν βιογραφίαν Πέτρου τοῦ Ἀθωνίτου εἶναι Νικόλαος ὁ Σιναΐτης συγγραφεὺς τῆς βιογραφίας καὶ τοῦ ἑτέρου διαπρεποῦς ἀσκητοῦ τοῦ ἁγίου Ὀνουφρίου, πρὸς ὃν παραλληλίζεται πάντοτε Πέτρος ὁ Ἀθωνίτης. Ἡ μνήμη αὐτῶν γεραίρεται τῇ αὐτῇ ἡμέρᾳ (τῇ 12ῃ Ἰουνίου), ὁμοῦ παρίστανται ἐν ταῖς τοιχογραφίαις τῶν μονῶν τοῦ Ἁγίου Ὄρους, ἀμφότεροι δ' ἐν τῇ αὐτῇ Ἀκολουθίᾳ ἐγκωμιάζονται παρὰ Ἰωσὴφ τοῦ Ὑμνογράφου.

Προκειμένου παρὰ τοῦ χρόνου καθ' ὃν ἤκμασε Πέτρος ὁ Ἀθωνίτης

[1] Ἡ μελέτη αὕτη ἐξεδόθη πλήρως τελευταίως, περίληψις ὅμως αὐτῆς καὶ ἁπασῶν τῶν ἀνακοινώσεων ἐδημοσιεύθη καὶ ἐκοινοποιήθη πολὺ πρὸ τῆς ἐνάρξεως τῶν ἐργασιῶν τοῦ ἐν Ῥώμῃ Συνεδρίου.

ὁ κ. Binon παρατηρεῖ, ἐλλείψει ἑτέρου τεκμηρίου, ὅτι οὗτος ἔζησε πρὸ τοῦ 893 καὶ τοῦτο διότι κατὰ τὸν χρόνον τοῦτον ἀπεβίωσεν Ἰωσὴφ ὁ Ὑμνογράφος.

Ἡ ἀξία τῆς περισπουδάστου ταύτης πραγματείας τοῦ κ. Binon δὲν ἔγκειται μόνον ἐν τῇ νέᾳ θεωρίᾳ περὶ τοῦ τρόπου τῆς χρησιμοποιήσεως τῶν Συναξαρίων, οὐδ' εἰς τὴν ἐπιτυχῆ ἐπίλυσιν διαφόρων προβλημάτων ἀφορώντων εἰς τὴν βιογραφίαν τοῦ πρώτου τοῦ Ἁγίου ὄρους μοναστοῦ, ἀλλ' ἐν τῇ παραθέσει πολυαριθμοτάτων παραπομπῶν, αἱ πλεῖσται τῶν ὁποίων ἐξ ἀνεκδότων κειμένων προέρχονται. Θὰ ἦτο εὐχῆς ἔργον ἂν ἡ ὄντως πολύτιμος καὶ διδακτικωτάτη αὕτη μελέτη μετεφράζετο ἑλληνιστί.

Ι. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ

Elpidio Mioni, Romano il Melode, Saggio critico e dieci inni inediti—G. B. Paravia et C. Torino 1937 σ. 233.

Ἡ πνευματικὴ τοῦ Ρωμανοῦ κληρονομία, ἡ εἰς τοὺς κώδικας ἀποκειμένη καὶ τμηματικῶς τὸ πρῶτον ὑπὸ τοῦ Καρδηναλίου Πίτρα τῷ 1876 εἰς τὰ Analecta Sacra δημοσιευθεῖσα, εἶτα δὲ ὑπὸ τοῦ Krumbacher καὶ τοῦ P. Maas καὶ ἄλλων πλουτισθεῖσα καὶ γνωστὴ γενομένη, διὰ τῆς ἐκδόσεως δέκα νέων ἀνεκδότων ὕμνων ὑπὸ τοῦ Ἐλπιδίου Μιόνη ἐκ τοῦ Πατμιακοῦ κώδ. 213 ἀποβαίνει ἔτι πολυτιμοτέρα καὶ ἐνισχύει τὴν περὶ τοῦ Ρωμανοῦ ἐξενεχθεῖσαν γνώμην ὡς ὑπάτου μελῳδοῦ καὶ ποιητοῦ ὄχι μόνον τῆς ὀρθοδόξου ἐκκλησίας, ἀλλὰ καὶ παντὸς τοῦ χριστιανικοῦ κόσμου.

Τῆς ἐν λόγῳ ἐκδόσεως προηγεῖται ἐκτενὴς εἰσαγωγὴ (σ. 1—68), διηρημένη εἰς 6 Κεφάλαια, ἐν οἷς ὀρθῶς ὁρίζεται ἡ ἐποχὴ τῆς ἀκμῆς τοῦ Ρωμανοῦ, ὁ ἕκτος αἰών, καὶ ἐπιφέρονται τὰ γνωστὰ πενιχρὰ βιογραφικὰ σημειώματα περὶ τοῦ ποιητοῦ (σ. 1—10), ἐρευνᾶται ἡ ὀνομασία καὶ σημασία τοῦ Κοντακίου, τὴν ὁποίαν δυσκολεύεται ὁ ἐκδότης νὰ ὁρίσῃ, καθορίζονται τὰ ἀπαρτίζοντα τὸ Κοντάκιον στοιχεῖα καὶ μέρη (προοίμιον, ἐφύμνιον, μέτρον, ἦχος, εἱρμός, Κεφ. Β΄, σ. 10—17), ὑποδεικνύονται αἱ πηγαὶ ἐξ ὧν ἤντλησε τὰς ὑποθέσεις τῶν ὕμνων του ὁ Ρωμανὸς (Π. καὶ Κ. Διαθήκη, Ἐφραὶμ ὁ Σύρος, οἱ πατέρες τῆς ἐκκλησίας καὶ οἱ βίοι τῶν ἁγίων (Κεφ. Γ΄ σ. 18—26), ἐξετάζεται ἡ ποίησις τοῦ Ρωμανοῦ ὡς δρᾶμα θρησκευτικὸν τέλειον, κατὰ τὸν ὁρισμὸν τὸν ὁποῖον ἐξήνεγκεν ὁ Bauvy εἰς τὸ ἔργον του Poètes et Melodes (σ. 36), ἐξαίρεται ἡ ἀξία καὶ τέχνη τῆς ποιήσεως τοῦ Ρωμανοῦ καὶ τὸ ποιητικὸν αὐτοῦ ἐξαίρετον τάλαντον, κατὰ τὴν κοινὴν ὁμολογίαν τῶν εἰδικῶς περὶ αὐτοῦ ἀσχοληθέντων (Κεφ. Ε΄ σ. 46) καὶ ὡς κατακλεὶς ἐπιφέρεται κατάλογος τῶν 14 περισωθέντων ἐν τῇ Ἀνατολῇ καὶ τῇ Δύσει κυριωτέρων κωδίκων τῶν περικλειόντων ἔργα τοῦ Ρωμανοῦ, τῶν ὁποίων γίνεται ἀπόπειρα κατατάξεως καὶ ἐξαρτήσεως ἀπὸ πρωτοτύπου (μὴ ὑπάρχοντος μηδὲ σῳζομένου, Κεφ. ΣΤ΄ σ. 53—68) ἄνευ θετικοῦ ἀποτελέσματος, διότι τὸ ἀρχικὸν πρωτότυπον ἀπωλέσθη, οἱ δὲ σῳζόμενοι ἀρχαιότεροι κώδικες, ὡς ὁ τῆς Λαύρας Γ 27, τοῦ Βατοπεδίου 1041 καὶ ὁ Σιναϊτικὸς 925 μόλις ἀνάγονται εἰς τὸν ι΄ αἰῶνα, καὶ ἡ μεταξὺ τούτων διαφορὰ εἶναι τοσαύτη ὥστε νὰ μὴ ἐπιτρέπῃ τὸν ἀκριβῆ καθορισμὸν τῆς συγγενείας αὐτῶν πρὸς τὸ ἀρχέτυπον.

Εἰς τὰ 6 τῆς εἰσαγωγῆς Κεφάλαια περιέκλεισεν ὁ ἐκδότης ὅσα περὶ τοῦ Ρωμανοῦ καὶ τοῦ ἔργου αὐτοῦ ἦσαν ἐκ τῶν προηγουμένων ἐργασιῶν τῶν περὶ αὐτοῦ ἀσχοληθέντων γνωστά, χωρὶς νὰ προκύψῃ νέον τι στοιχεῖον πρὸς συμπλήρωσιν τῶν πολλῶν κενῶν, ἅτινα ἀναμένουσι τὴν πλήρωσιν εἰς τὰ χάσματα καὶ ἀπορούμενα τοῦ Ρωμανοῦ.

Μετὰ τὴν εἰσαγωγὴν καὶ τὴν παράθεσιν φωτογραφικοῦ ἀποτυπώματος μιᾶς σελίδος ἐκ τοῦ Πατμιακοῦ κώδ. ἐξ οὗ ἡ ἔκδοσις, ἀκολουθοῦσι τὰ δέκα ἀνέκδοτα Κοντάκια τοῦ Ρωμανοῦ εἰς διαφόρους ἑορτὰς καὶ περιστάσεις. 1) Κοντάκιον εἰς τὸν ἅγιον Θεόδωρον τῷ Σαββάτῳ τῆς α΄ ἑβδομάδος τῶν νηστειῶν (τοῦ Κοντακίου τούτου ἐξέδωκεν ὁ Πίτρα ἐπὶ τῇ βάσει τριῶν κωδίκων (ἴδ. Analecta Sacra A, 579—81) τὸ προοίμιον καὶ 6 στροφάς). 2) Κοντάκιον τῇ Τετάρτῃ τῆς γ΄ ἑβδομάδος τῶν νηστειῶν «ψαλλόμενον εἰς ἕκαστον σεισμὸν καὶ ἐμπρησμόν». (Τοῦ Κοντακίου τούτου ἐννέα στροφαὶ ἐδημοσιεύθησαν ὑπὸ τοῦ Maas ἐν Byzantinische Zeitschrift 1906 σ. 2—6, 316—319, 390—403, 409—425). 3) Κοντάκιον τῆς γ΄ ἑβδομάδος τῶν νηστειῶν «ᾀδόμενον εἰς τὸν Νῶε». (Τούτου τὸ προοίμιον μετὰ τριῶν στροφῶν ἐδημοσίευσεν ὁ Πίτρα ἔνθ' ἀνωτ. σ. 451—453). 4) Κοντάκιον τῇ Κυριακῇ τῆς δ΄ ἑβδομάδος τῶν νηστειῶν «ᾀδόμενον εἰς θυσίαν Ἀβραάμ». 5) Κοντάκιον τῇ Τετάρτῃ τῆς ε΄ ἑβδομάδος τῶν νηστειῶν. 6) Κοντάκιον τῇ Πέμπτῃ τῆς ε΄ ἑβδομάδος «κατανυκτικὸν ψαλλόμενον ἡνίκα καὶ ὁ μέγας κανὼν ᾄδεται». 7) Κοντάκιον τῇ Κυριακῇ τῆς ε΄ ἑβδομάδος «κατανυκτικὸν ᾀδόμενον εἰς τὸν Ἰσαὰκ ὅτι εὐλόγησε τὸν Ἰακώβ». 8) Κοντάκιον τῇ Τετάρτῃ τῆς ϛ΄ ἑβδομάδος τῶν νηστειῶν «κατανυκτικὸν εἰς πλούσιον καὶ τὸν Λάζαρον». 9) Κοντάκιον τῷ Σαββάτῳ τῆς ϛ΄ ἑβδομάδος τῶν νηστειῶν «ᾀδόμενον εἰς τὸν δίκαιον καὶ τετραήμερον Λάζαρον» καὶ 10) Ἕτερον Κοντάκιον «εἰς τὸν ὅσιον καὶ δίκαιον Λάζαρον τὸν τετραήμερον». (Τούτου ἐξέδωκεν ὁ Πίτρα (ἔνθ. ἀνωτ. σ. 473—475) τὸ προοίμιον καὶ 5 μόνον στροφάς, τὴν α΄, β΄, γ΄, δ΄, ιη΄.

Καὶ τὰ δέκα ταῦτα ἀριθμηθέντα Κοντάκια φέρουσιν εἰς τὴν ἀκρο-

στιχίδα τὸ ὄνομα τοῦ Ρωμανοῦ· ἑπομένως οὐδεμία ἀμφιβολία ὅτι εἶναι γνήσια τούτου ποιήματα. Ὁ ἐκδότης ἠκολούθησε πιστῶς τὸ κείμενον τοῦ Πατμιακοῦ κώδ. δημοσιεύσας τοῦτο ὡς ἔχει ἄνευ συμπληρώσεως τῶν κενῶν οὐδὲ διορθώσεων τῶν ὀρθογραφικῶν σφαλμάτων ἐξ ὧν γέμει τὸ χειρόγραφον.

Ἐκ τῶν δέκα τούτων Κοντακίων σπουδαιότατον εἶναι τὸ ὑπ' ἀριθ. 2, ἤτοι τὸ ψαλλόμενον εἰς σεισμὸν καὶ ἐμπρησμόν. Ἐν τούτῳ καθορίζεται ἀσφαλῶς ἡ ἐποχὴ τῆς ἀκμῆς τοῦ Ρωμανοῦ καὶ περιγράφονται μετὰ σαφηνείας ἡ στάσις τοῦ Νίκα ὑπ' αὐτοῦ ὡς αὐτόπτου καὶ μάρτυρος καὶ τὰ φοβερὰ δεινὰ τὰ ὁποῖα ἔπληξαν τοὺς κατοίκους τῆς πρωτευούσης, ἤτοι ὁ προηγηθεὶς τῆς στάσεως σεισμός, οἱ ἐπακολουθήσαντες τὸν ἐμφύλιον σπαραγμὸν φόνοι, ὁ ἐμπρησμὸς τῆς πόλεως καὶ τῶν δύο μεγάλων καὶ περιφανῶν αὐτῆς ναῶν, τῆς Ἁγίας Σοφίας καὶ τῆς Ἁγίας Εἰρήνης, κτίσματα ἀμφότερα τοῦ Μεγάλου Κωνσταντίνου. Τὰ μεγάλα καὶ ἱστορικὰ ταῦτα γεγονότα, τὰ ὁποῖα περιγράφει ὁ Ρωμανὸς μετὰ δραματικῆς τέχνης, ἦσαν πρόσφατα εἰς τὴν μνήμην τῶν ἀκροατῶν του «καὶ ἡ μνήμη τούτων ᾐχμαλώτιζε τὸν νοῦν καὶ τὴν διάνοιαν αὐτοῦ καὶ ὀκνηροτέραν τὴν γλῶτταν ἐποίει πρὸς τὴν διήγησιν» (στροφὴ ιε΄, 318). Οὐχ' ἧττον ὅμως δι' ὀλίγων στίχων ἐπαναφέρει εἰς τὴν μνήμην αὐτῶν τὰ προσφάτως λαβόντα χώραν καὶ προτρέπει αὐτοὺς εἰς μετάνοιαν λέγων· «Μίαν δευτέραν τὴν πληγὴν ὁ κτίστης ἐπιφέρων, ἀνθρώπους δὲ εὑρίσκων κρείττους μὴ γενομένους, ἀλλὰ καὶ χείρους ἑαυτῶν, τότε ἀθυμίαν ἐπιφέρει εἰς αὐτὴν τὴν τράπεζαν τῆς χάριτος· καυθῆναι συγχωρήσας τὰ ἅγια τὰ τῆς ἐκκλησίας... καὶ ἐξεχέετο ὁ θρῆνος τοῦ πλήθους ἐν πλατείαις τε ὁμοῦ καὶ ἐκκλησίαις· τὰ πάντα γὰρ τὸ πῦρ διέφθειρε» (στροφὴ ιδ΄). «Τὸ πῦρ μὲν γὰρ ταῖς ὕλαις ἐτρέφετο σπεῦδον διατρέχειν ὑπ' ἀνέμων ἐπιφόβων ὠθούμενον πρὸς τὸ κατακαίειν» (στροφὴ ιε΄). «Νεφέλης δίκην μὲν τὸ πῦρ ἐν ὅλῳ τῷ ἀέρι ἐκτύπει ἐξαστράπτον καὶ πάντα καταφλέγον ἦχον καὶ φόβον ἐμποιοῦν· οὐκ ἀνέμοις εἶκον ἐναντίοις καὶ πολλοῖς, οὐχ' ὕδατα φοβούμενον, πρὸς τούτοις δὲ τὸ ὕδωρ ἐγείρετο τὸ ἐν τῇ θαλάσσῃ, τῶν ἀνθρώπων δὲ αἱ χεῖρες ἀνόνητοι πρὸς ἐπικουρίαν. ἀντέτεινεν αὐτοῖς τὸ πῦρ καὶ ἐνίκα καὶ ἡ θάλασσα αὐτὴ ἐφιλονείκει. ἐκώλυε γὰρ τοὺς φεύγειν ἐπειγομένους. ὅμως ἵν' εἴπω συνελὼν πάντα τὰ ἐν τῷ ἄστει σὺν καὶ ταῖς ἐκκλησίαις ἅμα τῷ παλατίῳ πάσης ἐλπίδος ἦν ἐκτὸς ὅσον ἐπ' ἀνθρώποις» (στροφὴ ις΄ καὶ ιζ΄). Καὶ ἐξακολουθεῖ· «ὑπὸ μὲν τούτων τῶν δεινῶν κατείχετο ἡ πόλις καὶ θρῆνον εἶχε μέγαν. Σὺν τούτοις δὲ εἰκότως ἐπηύχετο καὶ ὁ βασιλεύων, σὺν τούτῳ δὲ σύνευνος ἡ τούτου, δός μοι βοῶν σωτὴρ ὡς καὶ τῷ Δαυίδ σου τοῦ νικῆσαι Γολιάθ· σοὶ γὰρ ἐλπίζω... Ὅτε δὲ ἤκουσε Θεὸς φωνῆς τῆς τῶν κραζόντων καὶ τῶν βασιλευόντων καὶ ἔδωκε τῷ ἄστει τοὺς φιλανθρώπους οἰκτιρμούς, ὀδυρμὸς πικρὸς γὰρ

ἐγεγόνει δι' αὐτοὺς ἀναιρεθέντας ξίφεσι. γυναῖκες χηρείαν ὠδύροντο, παῖδες ὀρφανίαν, οἱ πατέρες ἀτεκνίαν, οἱ σύγγονοι στέρησιν συναίμων. ἄλλοι ἀπώλειαν ἐθρήνουν πραγμάτων, καὶ τὸ πένθος ἦν κοινὸν πάσῃ τῇ πόλει· ἔκειτο χαμαὶ ὁ θρόνος τῆς ἐκκλησίας» (ἡ Ἁγία Σοφία) (στρ. ιη΄, ιθ΄). Καὶ κατακλείει τὴν εἰκόνα τῆς μεγάλης συμφορᾶς διὰ τῶν ἑξῆς συγκινητικῶν παραπόνων· «Ψαλμοῖς ἐγέραιρον ποτὲ Σοφίαν καὶ Εἰρήνην δυνάμεις τὰς ἐνδόξους τῆς ἄνω πολιτείας οἱ τοῦ βαπτίσματος υἱοί. ἔβλεπον δὲ ἄρτι τοὺς ναοὺς τοὺς ἱεροὺς κειμένους εἰς τὸ ἔδαφος. τὸ κάλλος τὸ ἐκ τούτων τὸ ἔνδοξον πλῆρες ἦν σαπρίας· ὁ δὲ τόπος ὁ ἐκλάμπων φαιδρότητα φόβον νῦν ἠπείλει· ἀπήστραπτε ποτὲ τὸ φῶς ἐκ τοῦ κάλλους, ἀπεδίωκε νυνὶ τὸ πῦρ τοὺς ὁρῶντας» (στρ. κ΄).

Ἰδοὺ ὁποῖα δεινὰ ὑπέστη ἡ πόλις ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Μ. Ἰουστινιανοῦ περιγραφόμενα μετὰ τοσούτου λυρισμοῦ ὑπὸ τοῦ ταῦτα ἐπιζήσαντος Ρωμανοῦ καὶ διὰ τὰ ὁποῖα ἀναγράφει ἡ πόλις εὐχαριστήρια ὡς λυτρωθεῖσα αὐτῶν. Δὶς ὁ ποιητὴς ἐν τῷ ὕμνῳ τούτῳ ἐπαναλαμβάνει τὴν λέξιν «δεινὰ» ἐν σελ. 99,882 «ὑπὸ μὲν τούτων τῶν *δεινῶν* κατείχετο ἡ πόλις» καὶ ἐν σελ. 105,551 «τῶν περιεχόντων *δεινῶν* ἐξελοῦ με καὶ θεράπευσον ἐμοῦ τὴν ἀθυμίαν». Ἡ λέξις δὲ αὕτη μεταφέρει ἡμᾶς φυσικῶς καὶ ἀβιάστως εἰς τὸ Κοντάκιον τοῦ Ἀκαθίστου ὕμνου, ἐν ᾧ ὁ αὐτὸς ποιητὴς διὰ τὴν ἀπαλλαγὴν τῆς πόλεως *ἐκ τῶν δεινῶν* ἀναγράφει εἰς τὴν ὑπέρμαχον στρατηγὸν τὰ νικητήρια καὶ προσφέρει εὐχαριστήρια.

Οἱ δύο οὗτοι ὕμνοι τοῦ Ρωμανοῦ, ὁ κατὰ τὴν Τετάρτην τῆς γ΄ ἑβδομάδος τῶν νηστειῶν ψαλλόμενος καὶ περιγράφων τὴν συμφορὰν τῆς πόλεως κατὰ τὴν στάσιν τοῦ Νίκα, καὶ ὁ τῆς Ἀκαθίστου Ἀκολουθίας, ἔχουσι στενὴν σχέσιν καὶ συγγένειαν· ὁ δεύτερος εἶναι φυσικὴ συνέπεια καὶ συνέχεια τοῦ πρώτου. Ἐπηκολούθησαν ἀπροσδόκητα μεγάλα γεγονότα ἐν τῇ πόλει, σεισμός, ἐμφύλιος στάσις, σφαγαὶ τεσσαράκοντα χιλιάδων ἀνθρώπων, καταστροφαὶ ἀνήκουστοι ἐκ τῶν πυρκαϊῶν, θρῆνοι ἀπαράκλητοι χηρῶν καὶ ὀρφανῶν, ζημίαι ἀνυπολόγιστοι ἠθικαὶ καὶ ὑλικαί, κίνδυνος καὶ αὐτοῦ τοῦ θρόνου τοῦ Ἰουστινιανοῦ, τοῦ ὁποίου ἡ τρομερὰ στάσις ὑπέσκαψε τὰ θεμέλια, ὥστε ἦτο ἑπόμενον ἡ εὐσέβεια καὶ πίστις τοῦ Ρωμανοῦ νὰ ἐκπυρωθῇ εἰς ἑπταπλασίαν κάμινον, καὶ εἰς μὲν τὸν πρῶτον ὕμνον νὰ ἀναπέμψῃ δόξαν εἰς τὸν Χριστὸν *διὰ τὴν νίκην* (στρ. κδ΄) καὶ «*τὴν λύτρωσιν* τοῦ ἄστεως ἀπὸ πάσης ταραχῆς, σεισμοῦ, λιμοῦ καὶ θνήσεως» (στρ. κε΄), εἰς δὲ τὸν δεύτερον, τὸν τῆς Ἀκαθίστου, νὰ ἀναγράψῃ τὰ νικητήρια καὶ εὐχαριστήρια εἰς τὴν Θεοτόκον ὡς προστάτιδα τῆς πόλεως διὰ τὴν ἀπολύτρωσιν ἐκ τῶν δεινῶν.

Τὴν τοιαύτην στενὴν σχέσιν τοῦ ὕμνου τῆς Ἀκαθίστου μὲ τὰ λαβόντα τότε χώραν ἐν Κ]πόλει κατὰ τὴν στάσιν τοῦ Νίκα ὑπεστήριξα ἐν τῇ πρώτῃ περὶ τοῦ Ρωμανοῦ μελέτῃ μου τῷ 1917 ἐν Θεσσαλονίκῃ (σ. 24)

χωρὶς νὰ γνωρίζω τὰ σχετικὰ δημοσιεύματα τοῦ Maas, καὶ ἐπανέλαβον μετὰ νέων ἀκλονήτων ἐπιχειρημάτων καὶ ἐν δευτέρᾳ κριτικῇ μελέτῃ περὶ τοῦ Ἀκαθίστου ἐν τῇ «Θεολογίᾳ» (1929 σ. 257—287), τὰ ὁποῖα ἐπιβεβαιοῦνται καὶ ἐπικυροῦνται διὰ τῆς ὑπὸ τοῦ Mioni δημοσιεύσεως τοῦ Κοντακίου εἰς τὴν στάσιν τοῦ Νίκα.

Παραδόξως ὅμως, μεθ' ὅσα εἶπον καὶ ἔγραψα, πρὸ ὀλίγων ἐτῶν (τῷ 1934) ἐνεφανίσθη μελέτη ἐν τῷ «Ἐκκλησιαστικῷ Βήματι» (φυλ. 10—20) τιτλοφορουμένη «ὁ Ἀκάθιστος ὕμνος, σκέψεις περὶ τοῦ συγγραφέως αὐτοῦ» ἐν ᾗ ὁ συντάκτης αὐτῆς καθηγητὴς τῆς Ριζαρείου Σχολῆς κ. Ἀνδρεόπουλος χωρίζει τὸ Κοντάκιον ἀπὸ τοῦ ὅλου ὕμνου, καὶ τὸ μὲν δέχεται γραφὲν ἐπὶ τοῦ Ἡρακλείου, διὰ τὸν λόγον ὅτι ἐπὶ τῆς βασιλείας αὐτοῦ ἐπολιορκήθη ἡ πόλις ὑπὸ τῶν βαρβάρων καὶ ὑπέστη τὰ *δεινὰ* τὰ ὑπαινισσόμενα δῆθεν ἐν τῷ Κοντακίῳ, τὸν δὲ Ἀκάθιστον ὕμνον βραδύτερον κατὰ τὸν ἔνατον αἰῶνα, καὶ δὴ ὑπὸ τῆς Κασσιανῆς!

Ἡ ἀναίρεσις τῶν ὑποθέσεων ἐφ' ὧν στηρίζεται ὁ συγγραφεὺς θὰ ὑπερέβαινε τὰ ὅρια τῆς προκειμένης κριτικῆς, ἀφοῦ ἄλλως τε ἐγένετο εἰς τὰς δύο προμνησθείσας μελέτας μου περὶ τοῦ ἐν λόγῳ ὕμνου, θὰ περιορισθῶ ὅμως εἴς τινα νεοφανῆ προσαγόμενα ἐπιχειρήματα τοῦ καθηγητοῦ, διὰ τῶν ὁποίων ἀγωνίζεται νὰ μεταφέρῃ τὸν Ἀκάθιστον ὕμνον εἰς τὸν ἔνατον αἰῶνα.

Καὶ γράφει ὅτι ὁ ποιητὴς τοῦ ὕμνου τὰ σκιρτήματα τοῦ Ἰωάννου (στροφὴ ε' Ἀκαθίστου «καὶ ἅλμασιν ὡς ᾄσμασιν ἐβόα πρὸς τὴν Θεοτόκον») ἐκλαμβάνων «ὡς φωνὴν καὶ ὁμιλίαν εὑρίσκεται ὑπὸ ἀνατολικὴν ἐπίδρασιν καὶ μάλιστα κατὰ τὸν η' καὶ θ' αἰῶνα ὁπότε ἤλθομεν εἰς πυκνοτέραν καὶ συχνοτέραν σχέσιν μὲ τοὺς Ἄραβας».

Ἀτυχέστατον καὶ σαθρὸν τὸ ἐπιχείρημα, ἀναιρούμενον ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Ρωμανοῦ, ὅστις εἰς τὰς κινήσεις τοῦ σώματος, εἰς τὰ μέλη τοῦ σώματος, εἰς τὴν περιβολὴν τοῦ σώματος, εἰς πάντα τὰ ἄψυχα διὰ τῆς φαντασίας προσδίδει φωνὴν καὶ γλῶσσαν καὶ στόμα, ἵνα παραστήσῃ ζωηροτέραν τὴν ἔκφρασιν. Ἰδοὺ τί λέγει εἰς τοὺς ὕμνους του: «Καὶ οὐρανός σε πᾶσιν ἐκήρυξεν *ὥσπερ στόμα τὸν ἀστέρα* προβαλλόμενος σωτῆρα» καὶ πάλιν εἰς ἀνέκδοτον ὕμνον του: «Ἐν ἀρρήτῳ φαιδρότητι φανεὶς ταῖς Μυροφόροις ἄγγελος καὶ χαρᾶς περικείμενος σύμβολα *τῇ στολῇ πρὸ τῶν λόγων ἐφθέγγετο*». (Πρβλ. καὶ Κοντάκιον τοῦ Πάσχα ἐν «Γρηγορίῳ Παλαμᾷ» Α. 38 στροφὴ κα'). Καὶ ὅπως διὰ τῶν ἁλμάτων τὸ βρέφος ἐν τῇ κοιλίᾳ τῆς Ἐλισάβετ ὡς δι' ᾀσμάτων ἐβόα πρὸς τὴν Θεοτόκον, ὡς φέρεται εἰς τὸν Ἀκάθιστον, οὕτως ὁ ἐπὶ τοῦ τάφου ἄγγελος διὰ τῆς ἀπαστραπτούσης αὐτοῦ στολῆς ἐφθέγγετο, οὕτως ὁ οὐρανὸς διὰ τοῦ ἀστέρος ἐκήρυττε τὴν γέννησιν τοῦ Χριστοῦ.

Ἡ τοιαύτη προσωποποίησις τῶν ἀψύχων εἶναι συνηθεστάτη παρὰ

τῷ Ρωμανῷ. Ἐν τῷ Κοντακίῳ αὐτοῦ εἰς τὸν Λάζαρον (ἔκδ. *Mioni* σ. 206 στροφὴ η', θ', ι', ια', κἑξ.) λαμβάνει χώραν θαυμάσιος διάλογος μεταξὺ τοῦ ᾅδου καὶ τοῦ θανάτου, ἐν ᾧ ὁ ᾅδης ἀκούσας «τῶν ποδῶν τοῦ Ἰησοῦ τὸν κτύπον» ἐρωτᾷ τὸν θάνατον· «τίνες οὗτοι οἱ πόδες οἱ πατήσαντες τὴν κεφαλήν μου» καὶ ἀπαντᾷ ὁ θάνατος· «*οἱ πόδες γὰρ ὧν ἀκούεις τὴν φωνὴν* ἀφορῶ ἀπειλοῦντός ἐστι, βήματα μὲν ἐμβριμωμένου, κατὰ σοῦ δὲ ὀργιζομένου» καὶ παραινεῖ αὐτὸν νὰ νουθετήσῃ τὴν γαστέρα του «ἣν οὐκ ἐχόρτασεν ἕως τοῦ νῦν». Ἡ παρομοίωσις *τῆς φωνῆς τῶν ἁλμάτων* τοῦ Ἀκαθίστου καὶ *τῆς φωνῆς τῶν ποδῶν* τοῦ Ἰησοῦ ἐν τῷ ᾅδῃ εἶναι προφανὴς καὶ προσεπικυροῖ τὴν στενὴν συγγένειαν τῶν δύο ὕμνων, ὧν εἷς καὶ ὁ αὐτὸς ποιητής, Ρωμανὸς ὁ Μελῳδός. Ἐν τῷ αὐτῷ Κοντακίῳ εἰς τὸν Λάζαρον (στροφὴ ζ') λέγει ὁ Ρωμανὸς ὅτι, ὅταν ὁ Κύριος ἀνήγγειλεν εἰς τοὺς μαθητάς του ὅτι Λάζαρος κεκοίμηται καὶ πορεύομαι ἀναστῆσαι αὐτόν, οὗτοι μὴ κατανοήσαντες ὅτι ὁ Κύριος κοίμησιν εἶπε τὸν θάνατον «διένευον πρὸς ἀλλήλους *χειρὶ λαλοῦντες καὶ τῇ κορυφῇ*». Βεβαίως οὔτε οἱ πόδες, οὔτε αἱ χεῖρες, οὔτε τὰ ἅλματα τοῦ βρέφους ἐν τῇ κοιλίᾳ τῆς μητρός, οὔτε ἡ κεφαλὴ ἐλάλουν, οὔτε τὰ ἐντάφια, οὔτε ὁ λίθος τοῦ μνήματος κράζει ὡς λέγει ἐν τῷ Κοντακίῳ τοῦ Μ. Σαββάτου ὁ Ρωμανός· «Ἰδοὺ *τὰ ἐντάφια αὐτοῦ ἐν τῷ μνημείῳ βοῶσι* καὶ ὁ τάφος μαρτύρεται» (στρ. ζ') Καὶ πάλιν (στρ. η' αὐτόθι) «Ἄνω *κράζει ὁ λίθος καὶ τὰ ἐντάφια κάτω*». (Ἴδ. ἡμετέραν ἔκδοσιν ἐν τῷ «Ἀποστόλῳ Βαρνάβᾳ» τῆς Κύπρου 1932.) Κατὰ ταῦτα καὶ ὁ Δαμασκηνὸς ἐμελῴδησε τὰ γνωστὰ τῆς Παρακλητικῆς «κἂν ὑμεῖς σιγήσητε τοῦ Κυρίου τὴν ἔγερσιν *οἱ λίθοι κεκράξονται* μάλιστα ὁ ἀνακυλισθεὶς ἐκ τοῦ μνήματος» (ἦχος Δ', στιχ. τῶν Αἴνων).

Ἀτυχέστατον καὶ σαθρὸν καὶ τὸ ἐπιχείρημα ὅτι μόνη ἡ Κασσιανὴ καὶ ὁ ποιητὴς τοῦ Ἀκαθίστου ὕμνου μεταχειρίζονται τὴν λέξιν *εἴδωλον* «τὴν ὁποίαν εἰς 100 σχεδὸν τροπάρια προηγουμένων αἰώνων οὐδαμοῦ εὗρεν». Ἀλλ' ἡ λέξις εἴδωλον ἡ πολλάκις παρὰ τῷ Δαμασκηνῷ ἀπαντῶσα (ἴδ. *Σωφρονίου Εὐστρατιάδου*, Ποιηταὶ καὶ Ὑμνογράφοι τῆς ἐκκλησίας τ. Α', 114, 112· 298, 96· 319, 253) εἶναι συνηθεστάτη καὶ μυριόλεκτος εἰς τὰ Κοντάκια τοῦ Ρωμανοῦ. Ἐν τῷ Κοντακίῳ εἰς τοὺς τρεῖς παῖδας λέγει (στροφὴ κς')· «ὁ εἰς τὸν κόσμον μέλλων ἔρχεσθαι καὶ σβεννύειν τὴν τῶν *εἰδώλων* γένεσιν . . . αὐτὸς καὶ νῦν ὤφθη καὶ τῶν μελλόντων γενέσθαι τὴν εἰκόνα ὑπέδειξεν ἡμῖν». Καὶ πάλιν εἰς τὸ Κοντάκιον τῆς ιβ' Αὐγούστου (στροφὴ γ')· «ἥπλωτο πλάνη ἡ τῶν *εἰδώλων*». Τρὶς δὲ ἐπαναλαμβάνεται ἡ λέξις εἰς τὸ Κοντάκιον τοῦ Ἁγίου Θεοδώρου (*Mioni* σ. 71), τὸ φέρον ἀκροστιχίδα «ὁ ὕμνος Ρωμανοῦ εἰς τὸν ἅγιον Θεόδωρον»· ἐν τῇ β'. στροφῇ «Μαξιμίνου λοιμοῦ βασιλεύοντος πᾶσα κτίσις *εἰδώλοις* ἐτέρπετο»· ἐν τῇ ϛ' στροφῇ «Σύννους ἦν ῥαθυμῶν ὁ παράνομος καὶ ἐτρύχετο ἐπὶ τῷ δράματι ὅτι πῶς ἡ θεὰ συναπώλετο τοῖς ἀψύχοις *εἰδώλοις* αἰφνίδιον»·

καὶ ἐν τῇ κγ΄ στροφῇ «Ὑπερζέσας θυμῷ ἀνεκραύγασεν εἰσαχθῆναι τοὺς φίλους τοῦ μάρτυρος ὅπως ἴδωσι τὴν *εἰδώλων* ἐρήμωσιν». Καὶ ἐν τῷ Κοντακίῳ τῶν Βαΐων (στρ. γ΄) «τὰ *εἴδωλα* αὐτῶν κατέπεσον πάλαι» (τῶν Αἰγυπτίων δηλαδή). Τὴν αὐτὴν ἔννοιαν ἐκφράζει καὶ εἰς τὸν Ἀκάθιστον ἐν οἷς λέγει· «Λάμψας ἐν τῇ Αἰγύπτῳ φωτισμὸν ἀληθείας ἐδίωξας τοῦ ψεύδους τὸ σκότος· τὰ γὰρ *εἴδωλα* ταύτης (τῆς Αἰγύπτου) σωτὴρ μὴ ἐνέγκαντά σου Τὴν ἰσχὺν πέπτωκεν». Καὶ εἰς τὰ δύο ποιήματα μὲ τὰς αὐτὰς λέξεις μίαν καὶ τὴν αὐτὴν ἐκφράζει ἔννοιαν ὁ Ρωμανός· οὐδεὶς δὲ λόγος συντρέχει νὰ ἀποδώσωμεν τὸν Ἀκάθιστον εἰς τὴν Κασσιανὴν διὰ μόνην τὴν συνάντησιν μεταξὺ τῶν ποιημάτων αὐτῆς τῆς λέξεως *εἴδωλον*, κοινῆς εἰς πάντας τοὺς πρὸ αὐτῆς καὶ συγχρόνους ποιητάς.

Ἀτυχεστάτη καὶ ἀστήρικτος εἶναι καὶ ἡ παρομοίωσις τῆς πλοκῆς καὶ κατασκευῆς τῶν στίχων τοῦ Ἀκαθίστου ὕμνου μὲ τὴν ποίησιν τῆς Κασσιανῆς καὶ ἰδίως μὲ τὰ δύο αὐτῆς ἰδιόμελα τῆς ιγ΄ καὶ κε΄ Δεκεμβρίου. Οὐδεμία σύγκρισις, οὐδεμία ὁμοιότης μεταξὺ τῶν δύο ποιητῶν, οὔτε «ὁ ἴδιος Νοῦς, οὔτε ἡ ἰδία ψυχὴ εἰς τὴν κατασκευὴν καὶ ποιητικὴν σύνθεσιν τῶν στίχων»· ἀπέχουσι καὶ διαφέρουσι τόσον ἀπ' ἀλλήλων καὶ κατὰ τὸν νοῦν καὶ κατὰ τὴν ψυχὴν καὶ κατὰ τὴν τέχνην καὶ κατὰ τὴν σύνθεσιν καὶ κατὰ τὸν παλμὸν καὶ κατὰ τὴν ποίησιν, ὅσον ἀπέχουσιν ἀνατολαὶ ἀπὸ δυσμῶν.

Ἀρκεῖ ἡ προσεκτικὴ ἀνάγνωσις ἑνὸς καὶ μόνον ὕμνου τοῦ Ρωμανοῦ νὰ ἀποδείξῃ τὴν πνευματικὴν καὶ γλωσσικὴν συγγένειαν τὴν μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τοῦ Ἀκαθίστου· ὁ ἀναγνώστης θὰ συνήντα ὅλα τὰ σχήματα τοῦ λόγου, τὰς παρομοιώσεις, τὰς μεταφοράς, τὰς ἀντιθέσεις, τὰς παρονομασίας, τὴν παντελῆ ταυτότητα καὶ ὡς πρὸς τὴν ἐσωτερικὴν καὶ ἐξωτερικὴν μορφὴν τοῦ λόγου καὶ θὰ ἐπείθετο ἀσφαλῶς ὅτι εἷς καὶ ὁ αὐτὸς εἶναι ὁ ποιητὴς τοῦ Ἀκαθίστου ὕμνου, ὁ καὶ τῶν ἰδιομέλων Κοντακίων μελῳδός, ὁ μέγας Ρωμανός.

Ἡ ἰσχυροτέρα καὶ ἀδιάσειστος ἀπόδειξις ὅτι ποιητὴς τοῦ Κοντακίου «τῇ ὑπερμάχῳ στρατηγῷ τὰ νικητήρια» καὶ τῶν Οἴκων «Ἄγγελος πρωτοστάτης» κἑξ. εἶναι ὁ Ρωμανός, κεῖται εἰς τὸ κατὰ τὴν Μ. Δευτέραν Κοντάκιον αὐτοῦ εἰς τὸν Πάγκαλον Ἰωσήφ, τὸ φέρον ἀκροστιχίδα «εἰς τὸν Ἰωσὴφ Ρωμανοῦ». Οἱ οἶκοι τούτου πλέκονται πρὸς τό: «Ἄγγελος πρωτοστάτης» (*Pitra*, Anal. Sacra A, 67-77). Ἄρα ὁ Ρωμανὸς ὁ κατὰ τὸν ϛ΄ αἰῶνα ἀκμάσας γνωρίζει τὸν ὕμνον τοῦτον τῆς Ἀκαθίστου Ἀκολουθίας, τὸν ὁποῖον συνέταξεν ἐπὶ τῇ ἀπαλλαγῇ τῆς πόλεως *ἀπὸ τῶν δεινῶν*, καὶ κατ' αὐτὸν ἀλφαβητικῶς ἐποίησε καὶ ἄλλους, ὡς εἶναι καὶ ὁ εἰς τὴν Κοίμησιν τῆς Θεοτόκου (*Pitra*, ἔνθ' ἀνωτ. σ. 263-272) καὶ ἑπομένως οὐδὲ πόρρωθεν δύναται νὰ ἔχῃ οἱανδήποτε σχέσιν ὁ ὕμνος μὲ τὴν Κασσιανὴν ἀκμάσασαν κατὰ τὸν θ΄ αἰῶνα.

Ἡ ἔκδοσις τῶν 10 Κοντακίων τοῦ Ρωμανοῦ ὑπὸ τοῦ Ἰταλοῦ Mioni ἐκτὸς τοῦ ὅτι ἐγνώρισεν ἡμῖν δέκα νέα ἀριστουργήματα τοῦ μεγάλου ποιητοῦ, ἔχυσεν ἄπλετον φῶς καὶ εἰς τὸ σκοτεινὸν ζήτημα τοῦ Ἀκαθίστου ὕμνου, τὸ ὁποῖον ἐθεωρεῖτο σκάνδαλον, πῶς εἰς ὑπόθεσιν χαροποιάν, οἷα εἶναι ἡ ἑορτὴ τοῦ Εὐαγγελισμοῦ, διὰ τὴν ὁποίαν εἰδικῶς ἐποιήθη ὁ ὕμνος ἐν ᾧ ἀντηχεῖ τὸ «χαῖρε», ὑπεισῆλθε παιὰν νικηφόρος ἐξυμνῶν τὴν ὑπέρμαχον στρατηγόν. Τὸ σκάνδαλον μὲ τὴν ἀγόρευσιν τοῦ Ρωμανοῦ καὶ τὴν ἐξιστόρησιν τῶν καταλαβόντων τὴν πόλιν δεινῶν θεωρεῖται λῆξαν καὶ ὀφείλομεν χάριτας εἰς τὸν φιλόπονον ἐκδότην τοῦ ἱστορικοῦ τούτου Κοντακίου διὰ τοῦ ὁποίου ὁ ἀδάμας τοῦ Ἀκαθίστου ὕμνου ἐπικολλᾶται πάλιν εἰς τὸ ἀποψιλωθὲν στέμμα τοῦ ἀθανάτου ποιητοῦ.

† Ο ΠΡ. ΛΕΟΝΤΟΠΟΛΕΩΣ ΣΩΦΡΟΝΙΟΣ ΕΥΣΤΡΑΤΙΑΔΗΣ

Λεξικὸν τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης. Α΄. Ἱστορικὸν λεξικὸν τῆς Νέας Ἑλληνικῆς τῆς τε κοινῶς ὁμιλουμένης καὶ τῶν ἰδιωμάτων. Τόμος δεύτερος ΑΝ-ΑΠ. Σελ. 647+κγ΄. 4ο. Ἐν Ἀθήναις 1939. Τυπογραφεῖον «Ἑστία».

Ὁ δεύτερος τόμος τοῦ ἱστορικοῦ λεξικοῦ τῆς νέας Ἑλληνικῆς ὁ τόσον ἀνυπομόνως ἀναμενόμενος ὑπὸ τῶν ἀσχολουμένων περὶ τὴν Ἑλληνικὴν γλῶσσαν τήν τε ἀρχαίαν, τὴν μεσαιωνικὴν καὶ τὴν νεωτέραν, εἶδεν, εὐτυχῶς, τὸ φῶς τῆς δημοσιότητος κατὰ τοὺς τελευταίους μῆνας τοῦ λήγοντος ἔτους. Εἰς τὰς σελίδας αὐτοῦ περιλαμβάνονται τὰ ἀπὸ τοῦ *ἄν* μέχρι τοῦ *ἀπώρυγα (ἡ)* ἄρθρα, ἐν δὲ τῷ προλόγῳ ὑπάρχει πλούσιος πίναξ τῶν ἀπὸ τῆς δημοσιεύσεως τοῦ πρώτου τόμου ἐκδοθέντων καὶ ἀποδελτιωθέντων ἐντύπων, πρὸς δὲ καὶ τῶν κατὰ τὸ αὐτὸ χρονικὸν διάστημα ἀποδελτιωθέντων χειρογράφων, ἅτινα περιῆλθον εἰς τὴν κατοχὴν τοῦ γραφείου τοῦ Ἱστορικοῦ λεξικοῦ. Ἐν τέλει τοῦ τόμου παρατίθεται μικρὸς κατάλογος προσθετέων ἄρθρων, ἀναγράφονται δ' ἐν μιᾷ σελίδι καὶ αἱ εἰς τὰ δημοσιευθέντα ἄρθρα τοῦ τόμου προσθῆκαι καὶ διορθώσεις·

Ἐν τῷ μετὰ περισσῆς ἐπιμελείας ἐκδοθέντι δευτέρῳ τούτῳ τόμῳ ἐφηρμόσθη, ὡς εἰκός, ἡ ἐν τῷ πρώτῳ τόμῳ ἀκολουθηθεῖσα μέθοδος· ἐν τῷ πρώτῳ δῆλα δὴ μέρει ἑκάστου ἄρθρου, μετὰ τὸ λῆμμα, ἀναγράφονται αἱ κατὰ τόπους παραλλαγαὶ τῆς λέξεως, ἐν τῷ δευτέρῳ δίδεται ἡ ἐτυμολογία αὐτῆς μετὰ συντόμων παρατηρήσεων, ἐν δὲ τῷ τρίτῳ σημειοῦνται αἱ διάφοροι σημασίαι, ὡς πρώτης ἀναγραφομένης τῆς ἀρχαίας ἢ

τῆς μᾶλλον πρὸς τὴν ἀρχαίαν ἐγγιζούσης. Πλεῖστα πολλάκις παραδείγματα δίδουσι σαφῆ εἰκόνα τῆς ἐν τῇ γλώσσῃ χρήσεως τῆς λέξεως. Πλοῦτος μεγάλος ἐπ' ἴσης παρατηρεῖται καὶ εἰς τοὺς τύπους πολλῶν λέξεων οἵτινες, ὑποβοηθοῦντες εἰς τὴν παρακολούθησιν τῆς φωνητικῆς ἢ κατ' ἀναλογίαν ἐξελίξεως αὐτῶν, παρέχουσι πολλάκις τὴν βάσιν πρὸς ἐξεύρεσιν τῆς ἐτυμολογίας των.

'Εν τῷ τόμῳ τούτῳ, ὡς καὶ ἐν τῷ προηγουμένῳ, συναντᾷ ὁ ἀναγνώστης πολλὰς λέξεις, αἵτινες, ἀρχαία κληρονομία οὖσαι, εἶναι ἀκαταχώριστοι ἢ πολὺ σπάνιαι· ἐννοῶ λέξεις οἷαι αἱ *'μπερνιάζω* (=**ἀπερινεάζω*) ἤτοι θέτω ἐρινεοὺς ἐπὶ τῶν κλάδων τῆς ἡμέρου συκῆς, ἵνα μὴ ἀποπίπτῃ ὁ καρπὸς αὐτῆς, *'πολοκοπῶ* (=**ἀποϋλοκοπῶ*), τελειώνω δηλαδὴ τὸ ὑλοκόπημα, ἤτοι τὸν καθαρισμὸν τοῦ ἀγροῦ ἀπὸ τῶν θάμνων, *ἀποβροτίζω* τουτέστι μολύνω, ρυπαίνω, *ἀποπασσαλώνω*=ἀφαιρῶ τοὺς πασσάλους, *ἀποταλαρώνω*, ἐκβάλλω δῆλα δὴ τὸν τυρὸν ἐκ τοῦ ταλάρου, *ἀνάπλοια* ἢ ἐπάνοδος τοῦ πλοίου εἰς τὸν λιμένα κτλ.

Αἱ λέξεις αὗται ἐπειδὴ διασῴζουσιν ἓν τμῆμα τοῦ ἀρχαίου λεξιλογίου καὶ δύνανται νὰ βοηθήσωσιν εἰς πληρεστέραν κατανόησιν τῶν ἀρχαίων κειμένων, φρονῶ ὅτι θὰ ἔπρεπε νὰ ἐξαρθῶσι διὰ τῆς προτάξεως χαρακτηριστικοῦ σημείου, εἴτε σταυρὸς θὰ εἶναι τοῦτο ἢ ἄλλο τι.

Καὶ διὰ τῶν ἐν τῷ δευτέρῳ τόμῳ τοῦ Ἱστορικοῦ λεξικοῦ καταχωρισθεισῶν λέξεων οὐ μόνον αἱ ἀντίστοιχοι ἀρχαῖαι διασαφηνίζονται, ἀλλὰ συχνὰ καὶ Βυζαντιναί, τῆς ἀκριβοῦς σημασίας τῶν ὁποίων δὲν εἴχομεν μέχρι σήμερον πλήρη γνῶσιν. Οὕτως, ἵνα ἐλάχιστα ἀπὸ πλείστων παραδείγματα ἀναφέρω, τὸ Βυζαντινὸν *ἀνάπλα* καὶ *ἀνάπλι* καθορίζεται ὅτι εἶναι μάλλινον ὑφαντὸν κλινοσκέπασμα, τὰ δὲ περὶ τοῦ *ἀπόφτιν* λεγόμενα ἀποσαφηνίζουσι τί εἶναι τὸ καὶ ἀλλαχοῦ καὶ ἐν τῇ ἐκθέσει τῆς βασιλείου τάξεως Κωνσναντίνου τοῦ Πορφυρογεννήτου ἀναφερόμενον *ἀπόκτιν*.

Οἱ συντάκται τῶν ἄρθρων καὶ τοῦ δευτέρου τούτου τόμου κατέβαλον πᾶσαν ἐπαινετὴν προσπάθειαν, ἵνα ἐξεύρωσι τὴν ἐτυμολογίαν διαφόρων λέξεων, ἐργασία πολλάκις λίαν δυσχερής, ἕνεκα τῶν κατὰ τὴν πάροδον τοῦ χρόνου ἐπελθουσῶν ἀλλοιώσεων τῶν λέξεων, ἣν ὅμως μετ' ἐπιτυχίας ἐν τοῖς πλείστοις ἔφερον οὗτοι εἰς πέρας. 'Αλλ' ὡς συμβαίνει εἰς τοιούτου εἴδους ἐργασίας, πάντοτε ὑπάρχουσι καὶ σημεῖα, εἰς ἃ θὰ ἠδύνατό τις νὰ ἔχῃ καὶ διάφορον γνώμην, ἄλλην ὑποδεικνύων ἑρμηνείαν· τὸ *ἀλλάνταβα*=ἄνευ προσοχῆς π. χ. ἐγὼ δὲν θὰ ὑπῆγον ὑπὸ τὸ ἀμάρτυρον λῆμμα *ἀντάλλαγα, ἀλλ' ὑπὸ τὸ *ἀλλάνταλλα* (ἄλλα ἀντ' ἄλλων—τὸ ἄνταλλος, ὡς γνωστόν, παρεδόθη ὡς μεσαιωνικόν). Καὶ ὑπάρχει μὲν δυσκολία ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν ἐμφάνισιν β ἀντὶ λ, μικροτέρα ὅμως, φρονῶ, ἢ εἰς τὴν τροπὴν τοῦ ἀντάλλαγα εἰς ἀλλάνταβα.

Τὸ *ἀναγριαλλοῦ* = ἡ Γελλὼ τῶν ἀρχαίων, δὲν θὰ παρῆγον ἐκ τοῦ ἀνὰ καὶ ἀγριαλλοῦ, ὃ τελευταῖον παρὰ τὸ ἄγριος, ἀλλ' ἐκ τοῦ ἀνὰ+γιαλλοῦ, ἀναπτύξει του ρ, περὶ ἧς ἄλλοτε ἐπραγματεύθην ἐν τῷ ΚΘ'. τόμῳ τῆς 'Αθηνᾶς (σελ. 83 ἑξ. τοῦ Λεξ. 'Αρχ.).

Τὸ *ἀνακαράδα* = ἀστραπή, κεραυνὸς δὲν θὰ ἐθεώρουν ἀγνώστου ἐτύμου, ἀλλὰ θὰ συνέδεον σημασιολογικῶς πρὸς τὸ *ἀνάκαμα* 2, τὸ δηλοῦν τὴν καῦσιν καὶ ἐτυμολογικῶς πρὸς τὸ *ἀνακαρώνω* 2=ἀναφλέγομαι. Οὐδὲ πείθομαι ὅτι ἡ λ. *ἀναπυτερὸν* ἡ σημαίνουσα τὸ δοχεῖον, ἐν ᾧ φυλάσσεται ἡ προζύμη παράγεται ἐκ τῆς ἀνὰ καὶ πυτερόν, ὃ πάλιν παρὰ τὸ πυτιά. Δεδομένου ὅτι τὸ προζύμι λέγεται *ἀνάπημα*, τὸ δὲ ρῆμα *ἀναπήζω* (=ἀναπήγνυμι) σημαίνει 'ἀναζυμώνω τὴν προζύμην, τὸ ἀναπητερὸν μὲ τὰς λέξεις ταύτας δέον νὰ συνδεθῇ καὶ ἑπομένως διὰ τοῦ η νὰ γραφῇ.

Τὸ ρῆμα *ἀναρριτσιαίνω* σημειοῦται ὅτι εἶναι σύνθετον ἐκ τῆς ἀνὰ καὶ τοῦ ρ. ριτσιαίνω. Δὲν γνωρίζω πόθεν τὸ τελευταῖον ρῆμα θὰ ἐτυμολογήσῃ ὁ συντάκτης αὐτοῦ, φρονῶ ὅμως ὅτι δέον νὰ συνδεθῇ μὲ τὸ Ἰταλικὸν arriciare, ὅπερ σημαίνει φρικιῶ, ἀνατριχιάζω. Τὸ *ἀνασκελᾶς* δὲν πιστεύω ὅτι εἶναι ἀγνώστου ἐτύμου· καὶ ἡ σημασία τῆς λ. ἄγει πρὸς τὸ μεσαιωνικὸν *ὀνοσκελίς*, πρὸς ὃ δέον νὰ συνδεθῇ. Σημειωτέον δ' ὅτι καὶ τὰ ἁγιολογικὰ κείμενα ἀναφέρουσι δαιμόνιον «ἀνθρώπῳ μὲν ἐοικὸς ἕως τῶν μηρῶν, τὰ δὲ σκέλη καὶ τοὺς πόδας ὁμοίως ἔχον ὄνῳ» (Migne, P. G. 26.920). Τὸ *ἀντερόγκλεισι*=τὸ λίπος τῶν ἐντέρων, σημειοῦται ὅτι παράγεται ἐκ τοῦ ἄντερο καὶ τοῦ ἀμαρτύρου **ἔγκλεισι*, ἡ τελευταία ὅμως αὕτη λέξις δὲν εἶναι ἀμάρτυρος· φέρεται ἐν τῇ γλώσσῃ τῶν κρεοπωλῶν τῶν 'Αθηνῶν. Τὰ *ἀντελόσυκο* καὶ *ἀντελοσυκεὰ* δὲν θὰ ἔπρεπε νὰ ὑπαχθῶσιν ὑπὸ τὰ ἀμάρτυρα **ἀντελονόσυκο* καὶ *ἀντελονοσυκεά*, ἀλλ' ὑπὸ τὰ τελόσυκο καὶ τελοσυκεά. Πβ. τὰ τῆς Κῶ *ντελόσυκο*, *ντελοσυκεά*. Εἶναι δὲ ντελόσυκο, τὸ οὐχὶ κατὰ θέρος, ἀλλ' ἐν τέλει, κατὰ τὸ φθινόπωρον, ὡριμάζον σῦκον.

Τὸ τῆς Καρπάθου *ἀπαππώθω* δὲν θὰ ἔπρεπε νὰ σημειωθῇ ὑπὸ δύο λήμματα, τὰ *ἀπαμπώθω* καὶ *ἀπαππώθω*. Κάλλιστα ὑπὸ τὸ ἀπαπώθω θὰ ἠδύνατο νὰ ὑπαχθῇ τὸ ἀπαμπώθω. 'Επὶ τῇ εὐκαιρίᾳ δ' αὐτῇ χρήσιμον θὰ ἦτο νὰ ἐλέγετο ὅτι τὸ παμπώθω φέρεται ἤδη ἐν τῇ παραξένῳ ἀφηγήσει τοῦ Σαχλίκη (στίχ. 123 ἔκδ. Παπαδημητρίου).

Ἡ παλαιοτέρα μνεία τοῦ *ἀνωγωκάτογον* δὲν εἶναι ἡ ἐν ἐγγράφῳ τοῦ 1561. Ἡ λ. ἀπαντᾷ τοὐλάχιστον ἐν ἐγγράφοις τοῦ ΙΒ'. αἰῶνος (Βλ. Φ. Κουκουλέ, Περὶ τὴν Βυζαντινὴν οἰκίαν 'Επετ. Ἑταιρ. Βυζ. Σπουδ. ΙΒ'. 88).

Ὑπὸ τὸ λῆμμα ἀνώφλι ἀναγράφεται καὶ ὁ Κρητικὸς τύπος *ἀνώφιλιο*. Καλὸν θὰ ἦτο νὰ ἐσημειοῦτο ὅτι ὁ τύπος οὗτος εὕρηται ἤδη εἰς τὸ Κρη-

τικὸν δρᾶμα Γύπαριν (Γ΄ 564) καὶ εἰς τοῦ 'Αχέλη τὴν πολιορκίαν τῆς Μάλτας (στίχ. 1345. 1390).

Αἱ λέξεις *ἀπομιλίδα* καὶ *ἀπομιλίζω*=στρίφωμα, στριφώνω, λέγεται ὅτι εἶναι ἀγνώστου ἐτύμου. Φρονῶ ὅτι ὀρθῶς ὁ Βογιατζίδης ἐν 'Αθηνᾶς τόμῳ ΚΗ΄. (σελ. 119 τοῦ Λεξ. 'Αρχ.) συνέδεσε τὸ ῥῆμα πρὸς τὸ ὁμιλῶ-ὁμιλίζω=φέρω εἰς ἐπαφήν, προσαρμόζω. Ὅρα ὅτι τὸ προσομιλῶ σημαίνει ἤδη ἐν τοῖς γεωπονικοῖς (Ζ΄. 9. 8 Bekch) ἔρχομαι εἰς ἐπαφὴν καὶ παράβαλε καὶ τὸ σημερινὸν συνώνυμον *σοφιλιάζω*=συμφιλιάζω.

Τὰ ἀπόκοτα-ἀποκοτιὰ-ἀποκοτῶ=μετὰ τόλμης, τολμῶ, ῥιψοκινδυνεύω γράφονται ἐν τῷ λεξικῷ δι' ἑνὸς τ. Πιστεύω ὅτι ὁ Κοραῆς ἔχει δίκαιον συνδέων ἐν τοῖς 'Ατάκτοις του πρὸς τὸ κόττος, κοττῶ, λέξεις αἵτινες καὶ κατὰ τοὺς Βυζαντινοὺς χρόνους καὶ σήμερον εἶναι ἐν χρήσει. 'Εν Καρπάθῳ νῦν *(β)ολοκοττῶ* λέγεται τὸ ἀποτολμῶ καὶ *(β)ολοκόττημα* τὸ ἀποτόλμημα. (Ἔπιθι τὰ ἐν 'Αθηνᾶς τόμ. ΚΖ΄. σελ. 127 ἑξ. τοῦ Λεξ. 'Αρχ.) Γραπτέαι λοιπὸν αἱ λέξεις διὰ διττοῦ τ.

Εἰς τὸ ἐτυμολογικὸν τμῆμα τῆς λέξεως *ἀναγιωτὸς*=θετὸς υἱός, χρήσιμον θὰ ἦτο νὰ ἐσημειοῦτο ὅτι αὕτη μετὰ τῆς σημασίας της εἶναι καὶ μεσαιωνική.

Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν ἰδιαιτέραν σημασίαν τῆς λ. *ἀνεργία*=ἀκαταστασία μελισσῶν, θὰ ἔπρεπε νὰ λεχθῇ ὅτι αὕτη ὑπάρχει ἤδη ἐν τοῖς ὀνειροκριτικοῖς τοῦ 'Αρτεμιδώρου ἔνθα ἀναγινώσκομεν (2.28) «ὄρη καὶ νάπαι καὶ ἄγκεα καὶ φάραγγες δυσθυμίας καὶ φόβους καὶ ταραχὰς καὶ *ἀνεργίας* προσημαίνουσι» σημασία, ἥν, οὐχὶ ὀρθῶς, ὁ Θησαυρὸς θεωρεῖ ὡς suspectam.

Τέλος προκειμένου διὰ τὸ *ἀνάδεμα*=φράγμα αὔλακος, καλὸν θὰ ἦτο νὰ παρεβάλλετο τὸ ἑξῆς χωρίον τοῦ Θεσσαλονίκης Εὐσταθίου (1544.40) «*κατέδησε κελεύθους*· ὅθεν ἡ κοινὴ γλῶσσα *ὁδοῦ δέματα* λέγει ἔνθα ὕλη τεθεῖσα κωλύει τοὺς ὁδεύοντας».

'Ο ἔχων γνῶσιν τῶν δυσκολιῶν, ἃς συνεπάγεται ἡ σύνταξις ἑνὸς ἄρθρου τοῦ 'Ιστορικοῦ λεξικοῦ τῆς νέας 'Ελληνικῆς γλώσσης μὲ τὸ οὐχὶ ἐξηκριβωμένον πάντοτε ἀπὸ φωνητικῆς ἐπόψεως ὑλικόν, ὅπερ ἔχει ὁ συντάκτης ὑπ' ὄψιν του, καὶ μὲ τὴν ἀτέλειαν τῶν λοιπῶν βοηθητικῶν μέσων, πρὸς δὲ καὶ τὴν ἔλλειψιν προεργασιῶν, δὲν ἔχει ἢ νὰ ἐπαινέσῃ τὸν ζῆλον καὶ τὴν ἱκανότητα τῶν ἀναλαβόντων νὰ συντάξωσιν ἢ νὰ ἐπεξεργασθῶσι τὰ ἄρθρα τοῦ δευτέρου τούτου τόμου.

Αἱ ἀνωτέρω ὅθεν παρατηρήσεις, σταγὼν ἀπέναντι τοῦ πλήθους τῶν ὀρθῶν παρατηρήσεων, οὐδόλως ἐλαττοῦσι τὴν ἀξίαν τῆς ἐργασίας, ἥτις εἶναι παντὸς ἐπαίνου ἀξία. Μὴ λησμονῶμεν ἄλλως τε ὅτι κατὰ τὴν σύνταξιν ἑνὸς ἄρθρου σπουδαῖον ῥόλον παίζει ἡ ὑποκειμενικὴ κρίσις τοῦ συντάκτου καὶ ὅτι εἶναι δυνατὸν ἄλλος, ἀπὸ ἄλλης ὁρμώμενος βά-

σεως, ἀλλοίαν νὰ ὁρίσῃ τὴν σειρὰν τῶν φωνητικῶν καὶ σημασιολογικῶν ἐξελίξεων.

Δεδομένης τῆς μεγίστης σημασίας τοῦ 'Ιστορικοῦ λεξικοῦ τῆς νέας 'Ελληνικῆς καὶ τῆς ἀνυπολογίστου βοηθείας, ἣν τοῦτο θὰ παράσχῃ εἰς τοὺς εἰδικοὺς ἐπιστήμονας, θὰ ηὔχετό τις, ἵνα ἡ τύπωσις αὐτοῦ προχωρήσῃ μὲ γοργότερον ῥυθμόν. 'Ο πρῶτος τόμος τοῦ ἔργου ἐξεδόθη πρὸ ἑξαετίας, μετὰ ἓξ δ' ἔτη, ὡς βαίνουσι τὰ πράγματα, πρέπει νὰ ἀναμένωμεν τὴν τύπωσιν τοῦ τρίτου, ὅστις θὰ περιλάβῃ τὰς ὑπολοίπους λέξεις τοῦ Α καὶ τὰς τοῦ Β.

Βεβαίως οἱ καιροὶ εἶναι δυσχερεῖς, εὐχόμεθα ὅμως, ἵνα ἡ 'Ακαδήμεια τῶν 'Αθηνῶν ὑπὸ τὴν ἐποπτείαν τῆς ὁποίας ἐκδίδεται τὸ λεξικόν, ἐξεύρῃ τὸν τρόπον, ἵνα ἐνισχυθῇ τὸ συντακτικὸν αὐτοῦ προσωπικὸν καὶ ἑπομένως ἀχθῇ εἰς ὅσον τὸ δυνατὸν ταχύτερον τέλος ἔργον, ἡ συμπλήρωσις τοῦ ὁποίου θ' ἀποτελέσῃ τιμὴν διὰ τὴν 'Ελληνικὴν ἐπιστήμην καὶ γενναίαν συμβολὴν πρὸς γνῶσιν τῆς 'Ελληνικῆς γλώσσης, τοῦ 'Ελληνικοῦ βίου καὶ τοῦ 'Ελληνικοῦ καθ' ὅλου πολιτισμοῦ.

ΦΑΙΔΩΝ ΚΟΥΚΟΥΛΕΣ

Histoire de l'Eglise depuis les origines jusqu'à nos jours, publiée sous la direction de ***Aug. Fliche et V. Martin****.* t. 6me. *L'époque carolingienne, ὑπὸ* ***Em. Amann****, καθ. τῆς Θεολ. Σχολῆς τοῦ Στρασβούργου, 1937 p. 7—511.*

'Ο τόμος οὗτος ἐκτυπωθεὶς μικρὸν πρὸ τοῦ 5ου, τοῦ ὁποίου βιβλιοκρισίαν παρεθέσαμεν εἰς τὴν περισυνὴν 'Επετηρίδα τῆς 'Εταιρείας τῶν Βυζ. Σπουδῶν (τ. ΙΔ΄. σ. 536—540), ἐγράφη ὅλος ὑπὸ τοῦ κ. Em. Amann, γνωστοτάτου ἐκ πολλῶν θεολογικῶν μελετῶν του καὶ τῆς πλουσίας συνεργασίας του ἐν τῷ Dictionnaire de Théologie Catholique, καὶ περιλαμβάνει τὴν 'Ιστορίαν τῆς 'Εκκλησίας ἀπὸ τοῦ 752 μέχρι τοῦ 822, τὸν χρόνον δηλ. καθ' ὃν ἐν μὲν τῇ Δύσει ἡ 'Εκκλησία ὑπὸ τὴν ἀπόλυτον κηδεμονίαν—τὴν ἐξωτερικὴν καὶ ἐσωτερικὴν διοίκησιν—τῆς φραγκικῆς μοναρχίας τοῦ Μεγάλου-Καρόλου (768—814) καὶ τῶν διαδόχων αὐτοῦ Καρολιδῶν, ἐξῆλθε βαθμιαίως ἐκ τοῦ κοινωνικοῦ καὶ πολιτικοῦ κυκεῶνος τῆς ἐπιδρομῆς τῶν βαρβάρων κατὰ τοῦ Ρωμαϊκοῦ κόσμου, καὶ παρηκολούθησε τὴν διὰ τῆς φραγκικῆς πολιτείας ἐπιβολὴν καὶ ἐπικράτησιν τοῦ Χριστιανισμοῦ ἐν τῇ Κεντρικῇ καὶ Δυτικῇ Εὐρώπῃ, ἐν 'Ανα-

τολῇ δὲ ἠγωνίσθη τραχὺν ἀγῶνα κατὰ τῶν συνεπειῶν τῶν θρησκευτικῶν ἐρίδων τοῦ Ε΄. καὶ ΣΤ΄. αἰῶνος καὶ τῆς ἐπὶ ἕνα περίπου αἰῶνα συνταραξάσης αὐτὴν θυέλλης τῆς Εἰκονομαχίας, μὲ σχετικὸν τῶν ἐκ τούτου ἀπωλειῶν ἀντιστάθμιμα—τὴν διάδοσιν καὶ ἐπικράτησιν τοῦ Χριστιανισμοῦ εἰς τὰς πρὸς βορρᾶν καὶ δυσμὰς τοῦ Βυζαντίου σλαυικὰς χώρας (Βουλγαρίαν, Μοραβίαν καὶ Ρωσσίαν). Ἐκ τῶν 16 ποικίλων τὴν ἔκτασιν κεφαλαίων τὰ 9 ἀφιεροῦνται εἰς τὴν Ἐκκλησίαν τῆς Δύσεως καὶ τὰ 7 εἰς τὴν τῆς Ἀνατολῆς καὶ τὰς σχέσεις αὐτῶν πρὸς ἀλλήλας.

Ἐπὶ μέρους δέ, εἰς τὸ 1ον κεφάλαιον, ἐξετάζεται «*Ἡ παπωσύνη, τὸ παπικὸν κράτος καὶ οἱ Φράγκοι ἀπὸ τοῦ 757 μέχρι τοῦ 795*», ὅτε ἡ Ρωμαϊκὴ Ἐκκλησία, τεθεῖσα διὰ Στεφάνου τοῦ Β΄. ὑπὸ τὴν προστασίαν καὶ τὴν πολιτικὴν ἐξάρτησιν τῶν Φράγκων Καρολιδῶν διεμορφώθη εἰς κοσμικὸν πολιτικὸν κράτος ἐν Ἰταλίᾳ ἀναλώμασι τῶν περὶ τὴν Ρώμην κτήσεων τῶν Λομβαρδῶν καὶ τοῦ Βυζαντινοῦ ἐξαρχάτου, καὶ ἐπὶ βλάβῃ τοῦ πνευματικοῦ καὶ ἠθικοῦ αὐτῆς χαρακτῆρος, ἥτις βλάβη ἐξεδηλώθη εἰς τὴν ὑπὸ τοῦ λαϊκοῦ Κωνσταντίνου Β΄. βιαίαν ἁρπαγὴν τοῦ παπικοῦ θρόνου (767) καὶ εἰς τὰς πολιτικὰς ραδιουργίας τῶν παπῶν Παύλου Α΄. (757-767), Στεφάνου Γ΄. (768-782) καὶ Ἀδριανοῦ Α΄. (782-795), οἵτινες ἐπιμόνως ἠσχολήθησαν καὶ ἐπεδίωξαν τὴν ἐνίσχυσιν καὶ σταθεροποίησιν τῆς πολιτικῆς κρατικῆς μορφῆς τῆς Ρωμ. Ἐκκλησίας, ὡς ὑποτελοῦς τμήματος τοῦ Κράτους τοῦ Μ. Καρόλου (p. 17-70). Τὸ 2ον κεφ. περιλαμβάνει τὴν «*Καρολίνειον Ἀναγέννησιν*», ἔνθα εἰς τὴν διαμόρφωσιν καὶ διοίκησιν τοῦ διὰ τῶν πολέμων καὶ τῶν κατακτήσεων τοῦ Μ. Καρόλου σχηματισθέντος ἀπεράντου κράτους περιλαμβάνεται καὶ ἡ διατύπωσις τῶν σχέσεων τῆς Πολιτείας πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν, χαρακτῆρος ἀκράτου Καισαροπαπισμοῦ, πολὺ εὐρυτέρου καὶ τραχυτέρου τοῦ πρότερον ἀσκηθέντος ἐπὶ τῆς Ἐκκλησίας ὑπὸ τοῦ Μ. Κωνσταντίνου καὶ Ἰουστινιανοῦ τοῦ Α΄. Πάντα τὰ ἀφορῶντα εἰς τὴν ἐκκλησιαστικὴν μεταρρύθμισιν διετυποῦντο οὐχὶ ἐκ Ρώμης ἀλλ' ἐξ Aachen εἰς τὰ Capitularia τοῦ Μ. Καρόλου (p. 71-106). Τὸ 3ον κεφ. ἐκθέτει τὰ τῆς *Εἰκονομαχίας ἐν Ἀνατολῇ* ἀπὸ τῆς ἐν Ἱερίᾳ Συνόδου τοῦ 753 μέχρι τῆς Ζ΄. Οἰκουμενικῆς ἐν Νικαίᾳ (787), *καὶ ἐν τῇ Δύσει*, ἔνθα τῇ εἰσηγήσει τοῦ Ἀλκουΐνου ὁ Μ. Κάρολος κατεδίκασε τὴν Ζ΄. Οἰκ. Σύνοδον καὶ ἠξίωσε παρὰ τοῦ πάπα Ἀδριανοῦ τὴν ἀποδοκιμασίαν αὐτῆς ὡς αἱρετικῆς διά τε τὴν ἐπισημοποίησιν τῆς Εἰκονολατρείας καὶ διὰ τὸν ἐκ τοῦ Συμβόλου ἀποκλεισμὸν τοῦ Filioque (p. 107-127). Συνέχειαν τούτων ἀποτελεῖ ἡ ἐν τῷ 4ῳ κεφ. ἔκθεσις *τῆς ἐν Φραγκφούρτῃ τῷ 794 συνελθούσης ὑπὸ τὴν προεδρίαν τοῦ Καρόλου μεγάλης συνόδου*, ἔνθα ὑπὸ τὰς ἐμπνεύσεις τοῦ Ἀλκουΐνου κατεδικάσθη ἡ αἱρετικὴ διδασκαλία τοῦ «ἀδοπσιανισμοῦ» (υἱοθεοίας) τῶν ἱσπανῶν ἐπισκόπων, ὑπὸ τὴν ἡγεσίαν τοῦ ἀρχιεπ. Τολέδου Ἐλιπάνδου (p. 129-152). Τὸ 5ον κεφ. ἀφιεροῦται εἰς τὴν

πολιτικὴν *μεταβολὴν τοῦ 800 ἔτους*, ὅτε ὁ Κάρολος ἐχρίσθη ἐν Ρώμῃ εἰς αὐτοκράτορα ρωμαῖον, διὰ τὴν ὑπ' αὐτοῦ ὑποστήριξιν τοῦ διωχθέντος ἐκ Ρώμης καὶ δεινῶς κακοποιηθέντος ὑπὸ τῶν στασιαστῶν πάπα Λέοντος τοῦ Γ΄. (795-816), καὶ εἰς τὴν ἔκρηξιν τῆς περὶ Filioque διαφορᾶς ἐν τῇ Δύσει, ὅπου οἱ περὶ τὸν Κάρολον ὑπεστήριξαν τὴν ἐξ Ἱσπανίας πρὸ πολλοῦ εἰσαχθεῖσαν εἰς τὸ Σύμβολον προσθήκην, ἐνῷ ὁ πάπας Λέων ἐπισήμως ἐκηρύχθη κατ' αὐτῆς. Τὸ κεφάλαιον τοῦτο συμπληροῦται δι' ἐκτενοῦς ἐξετάσεως τῆς πολιτικῆς καταστάσεως τοῦ Φραγκικοῦ κράτους καὶ τῆς κεντρικῆς Εὐρώπης καὶ τῆς Ἀγγλίας καὶ Ἱσπανίας (p. 153-200).

Τὸ 6ον κεφ. ἀναγράφει *τὰς σχέσεις Ἐκκλησίας καὶ Πολιτείας* κατὰ τὴν ταραχώδη περίοδον Λουδοβίκου τοῦ Εὐσεβοῦς, ὅτε δι' ἰδίου Κανονισμοῦ ἡ φραγκικὴ μοναρχία ἐκωδικοποίησε τὴν ἐκκλησιαστικὴν κατάστασιν, ὡς ἐδημιουργήθη ὑπὸ τοῦ Μ. Καρόλου, κατάστασιν ὑποτελείας τοῦ παπικοῦ κράτους ἐξωτερικῶς τε καὶ κατὰ τὴν ἐσωτερικὴν διοίκησιν εἰς τὸ πολιτικὸν κράτος τῶν Καρολιδῶν. Ἀλλ' ἡ νέα κατάστασις (constitutio) δὲν ἐφηρμόσθη ἐν τῇ πραγματικότητι, οἱ δὲ ἐκκλησιαστικοὶ παράγοντες ἐνεργῶς ἀναμιχθέντες εἰς τὴν περὶ τὸν Λουδοβῖκον καὶ τοὺς κατ' αὐτοῦ ἐπαναστατήσαντας υἱούς του πολιτικὴν ἀνωμαλίαν, ἀνέκτησαν πολλὰ δικαιώματα, τῶν ὁποίων εἶχε στερήσει αὐτοὺς ἡ αὐταρχία τοῦ Μ. Καρόλου, τοῦ ὁποίου τὸν ἄβουλον καὶ ἀνόητον υἱὸν ἐξευτελιστικῶς ἐταπείνωσαν εἰς ἐπανειλημμένας συνελθόντες συνόδους οἱ ἐπίσκοποι τοῦ Φραγκικοῦ κράτους, οἵτινες καὶ ἀπέναντι τῆς Ρώμης ἐπέδειξαν ἱκανὴν ἀνεξαρτησίαν (p. 201-227). Τὴν ἀνεξαρτησίαν ταύτην οἱ φράγκοι ἐπίσκοποι ἔδειξαν καὶ κατὰ τὴν *δευτέραν περίοδον τῆς εἰκονομαχίας*, ἥτις περιγράφεται εἰς τὸ 7ον κεφ. μέ τινα νέα στοιχεῖα ἐκ τῶν σχέσεων τοῦ Βυζαντίου πρὸς τοὺς Καρολίδας (p. 229-246). Εἰς τὸ 8ον κεφ. ὑπὸ τὸν τίτλον «*Ἐξάπλωσις τοῦ Χριστιανισμοῦ καὶ μεταρρύθμισις ἐπὶ Λουδοβίκου τοῦ Εὐσεβοῦς*», ἐκτίθεται ἡ διάδοσις τοῦ Χριστιανισμοῦ μεταξὺ τῶν λαῶν τῆς κεντρικῆς καὶ βορειοανατολικῆς Εὐρώπης οὐχὶ πλέον διὰ τῶν πολεμικῶν μέσων καὶ τῶν κατακτήσεων τοῦ Μ. Καρόλου, ἀλλὰ διὰ τοῦ εἰρηνικοῦ εὐαγγελικοῦ κηρύγματος τῆς Λατινικῆς ἐκκλησίας ἐν Δανίᾳ, Σουηδίᾳ καὶ Παννονίᾳ, διὰ τῆς πρωτοβουλίας τῆς Ἐκκλησίας καὶ μὲ ἀσφαλέστερα καὶ γονιμώτερα ἀποτελέσματα. Ἡ δὲ μεταρρύθμισις ἰδίᾳ τοῦ κλήρου καὶ τοῦ μοναχικοῦ βίου προῆλθεν ἐκ τῆς ἀνάγκης ἐπιβολῆς γενικοῦ κανόνος εἰς αὐτούς, καὶ ὡς τοιοῦτος ἐθεωρήθη ὁ κανὼν τοῦ ἁγ. Βενεδίκτου, ἐπιθεωρηθεὶς καὶ προσαρμοσθεὶς εἰς τὸν βίον ὑπὸ τοῦ νεωτέρου Βενεδίκτου τοῦ ἐξ Ἀνιανοῦ (p. 247-266). Τὸ 9ον κεφ. περιλαμβάνει τὴν ταραχώδη περίοδον τοῦ *ἐμφυλίου πολέμου τῶν υἱῶν Λουδοβίκου τοῦ Εὐσεβοῦς μέχρι τῆς συνθήκης τοῦ Verdun* (843), ὅτε τὸ μέγα φραγκογαλατικὸν κράτος διεσπάσθη εἰς τὰ δύο κύρια φυλετικά του στοιχεῖα ἐντεῦθεν καὶ ἐκεῖθεν τοῦ Ρήνου, τὴν

Γαλλίαν καὶ τὴν Γερμανίαν, αἵτινες ἔκτοτε ἠκολούθησαν ἰδίαν ἑκατέρα ἐν τῇ ἱστορίᾳ πορείαν. Ἡ πολιτικὴ ἐξασθένησις τοῦ φραγκικοῦ κράτους ἀπήλλαξε βαθμηδὸν τὴν Ἐκκλησίαν, τήν τε ἐπιτόπιον καὶ τὴν Ρωμαϊκήν, τῆς ἰσχυρᾶς ἀπὸ τῆς Πολιτείας ἐξαρτήσεως. Οἱ πάπαι ἐπανέρχονται εἰς τὰς ἀρχὰς Γρηγορίου τοῦ Α΄, τοὐλάχιστον εἰς τὴν ἐπίσημον ἐμφάνισιν καὶ εἰς τοὺς τύπους τῆς ἀλληλογραφίας των ὅπου εἰσηκούοντο ἢ ὅπου ἐνόμιζον ὅτι θὰ εἰσηκούοντο. Ἡ πολιτική των ὅμως αὕτη εὗρεν ἀρνητικὴν στάσιν ἔν τε τῇ Δύσει (ἐν Γαλλίᾳ ὁ Hincmar ἀρχιεπ. Reims) καὶ ἐν Ἀνατολῇ (p. 267-302). Σύντομος ἀνασκόπησις τοῦ *πνευματικοῦ βίου κατὰ τὰ μέσα τοῦ 9ου αἰῶνος* ἐν τῇ Δύσει (Γερμανίᾳ, Γαλλίᾳ καὶ Ἀγγλίᾳ) παρέχεται εἰς τὸ 10ον κεφάλαιον (p. 303-314) καὶ ὡς συνέχεια ἐν τῷ 11ῳ *αἱ θεολογικαὶ διαφωνίαι κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον* (συζήτησις περὶ τῆς θείας εὐχαριστίας ὡς πραγματικῆς θυσίας, καὶ περὶ προορισμοῦ) ὑπὸ τὴν ζωηρὰν ὤθησιν τοῦ ἀρχ. Hincmar (p. 315-344).

Τὸ 12ον κεφάλαιον πραγματεύεται περὶ τῆς «*Ἀναγεννήσεως τοῦ κανονικοῦ Δικαίου*» εἴς τε τὸν ποινικὸν καὶ διοικητικὸν αὐτοῦ κλάδον, ἰδίᾳ δὲ περὶ τῆς μορφώσεως τῆς Συλλογῆς τῶν λεγομένων ψευδο-Ἰσιδωρείων κανόνων, ἐφ᾿ ὧν ἐστηρίχθη ἡ περαιτέρω ἐξέλιξις τοῦ παπικοῦ συστήματος (p. 345-366). Ἡ ἀπὸ νομικῆς ὅμως ἀπόψεως οὕτως ἐκ τῶν ὑστέρων δικαιολογία τοῦ παπισμοῦ εὗρεν αὐτὸν ἐνισχυμένον ἤδη ἐξ αὐτῶν τῶν πραγμάτων, ὡς ἐκ τῆς ἐξασθενήσεως τῆς πολιτικῆς δυνάμεως τοῦ φραγκικοῦ κράτους, τοῦ δημιουργήσαντος καὶ ἐπὶ ἕνα αἰῶνα χειραγωγήσαντος αὐτὸν ὑπὸ τὴν νέαν αὐτοῦ κοσμικὴν μορφήν, καὶ ἐκ τῆς διασπάσεως ἐν τῇ Δύσει τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἑνότητος τῶν διαφόρων τοπικῶν Ἐκκλησιῶν, αἵτινες κατέληξαν εἰς τὴν ἀνάγκην ν᾿ ἀναγνωρίσουν ἑκάστη κατ᾿ ἰδίαν τὸ κῦρος τῆς Ρώμης ὡς σανίδα σωτηρίας εἰς τὸ ἀπὸ τοῦ Ε΄. αἰῶνος δημιουργηθὲν ἐκεῖ χάος ἐν τῇ Πολιτείᾳ καὶ τῇ Ἐκκλησίᾳ. Ἡ σύμπτωσις δὲ ὅτι ἀπὸ τῶν μέσων τοῦ 9ου αἰῶνος τὸν θρόνον τῆς Ρωμαϊκῆς ἐκκλησίας κατέλαβον ἐν συνεχείᾳ διακεκριμένοι τὴν θέλησιν ἄνδρες, ὡς Λέων ὁ Δ΄, Νικόλαος ὁ Α΄. καὶ Ἀδριανὸς ὁ Β΄, οἵτινες ἐπέβαλον εἰς τὴν Δύσιν ὡς γνησίαν τὴν ψευδο-Ἰσιδώρειον Συλλογὴν ὡς ἀναμφισβήτητον κώδικα Κανονικοῦ Δικαίου, ἐξησφάλισεν ὁριστικῶς τὸν νέον τοῦ Παπισμοῦ τύπον. Τοῦτο εἶναι τὸ περιεχόμενον τοῦ 13ου κεφαλαίου, ἑνὸς τῶν μακροτέρων (p. 367-412) καὶ μᾶλλον ἐνδιαφερόντων καὶ ἡμᾶς τοὺς Ἀνατολικοὺς τμημάτων τῆς Ἱστορίας τῆς Ἐκκλησίας ἐν τῇ Δύσει. Διὰ Νικολάου τοῦ Α΄. (858-867) καὶ Ἀδριανοῦ τοῦ Γ΄. (867-872) ἡ δύναμις τῆς Παπικῆς Ρώμης βαίνει πλησίστιος πρὸς τὴν ἐν τῇ Δύσει ἐπιβολήν της ἐν μέσῳ τῆς πολιτικῆς ἀτασθαλίας ἐν Γαλλίᾳ καὶ Γερμανίᾳ, ὅπου αἱ ἐπιδρομαὶ τῶν Νορμαννῶν ἐν Γαλλίᾳ καὶ τῶν Οὔγγρων καὶ Σλαύων ἐν τῇ Κεντρικῇ Εὐρώπῃ ἐξησθένισαν τὴν βασιλικὴν καὶ τὴν αὐτοκρατορικὴν ἀρχὴν τῶν Καρολιδῶν,

καὶ διὰ τῆς ἐνισχύσεως τῶν τοπικῶν μεγιστάνων ἐδημιούργησαν τὰ πρῶτα βήματα τοῦ μεσαιωνικοῦ φεουδαλισμοῦ, ὁ δὲ ἀνώτερος κλῆρος καὶ οἱ ἡγούμενοι τῶν μοναστηρίων, πρὸς ἐξασφάλισιν τῶν κοσμικῶν αὐτῶν συμφερόντων, ἐθυσίασαν τὴν ἐκκλησιαστικήν των αὐτοτέλειαν, κατ᾿ ἀρχὰς τμηματικῶς ἔπειτα δὲ καὶ ὁμαδικῶς, τῶν δύο εἰρημένων παπῶν, πρὸς ὑποστήριξιν τῶν νέων ἀποκτημάτων των, ἀναδραμόντων εἰς τὴν πολιτικὴν Λέοντος τοῦ Α΄. (461). Αἱ ἐπίσημοι Ἱστορικαὶ Ἀναγραφαὶ τοῦ Παπισμοῦ (τὸ Liber Pontificalis) τὸν θάνατον Νικολάου τοῦ Α΄. συνοδεύουν διὰ τοῦ σημειώματος ὅτι «ἀπῆλθε πρὸς Κύριον νικηφόρος κρατήσας τὴν Ἀποστολικὴν Καθέδραν, ὡς ἀθλητὴς τοῦ Θεοῦ, ἀληθὴς καθολικός, ἀληθὴς ἡγεμὼν» (ἔκδ. Duchesne t. II. p. 167).

Τὸ 14ον κεφάλαιον περιγράφει «*Τὸ τέλος τοῦ κράτους τῶν Καρολιδῶν*», ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ἐκφύλων καὶ ἀσθενῶν ὡς ἐκ τῆς πολυμεροῦς διαιρέσεως καὶ τῶν ἀγώνων κατὰ τῶν ἐπιδρομῶν τῶν Νορμαννῶν ἐκ βορρᾶ καὶ τῶν Σαρακηνῶν ἐκ νότου καὶ διὰ τοῦτο προσφευγόντων ἑκάστοτε εἰς τὸ κῦρος καὶ τὴν βοήθειαν τῆς κατὰ τόπους ἐκκλησιαστικῆς Ἱεραρχίας καὶ τοῦ Ρωμαίου ποντίφηκος, ὡς τυπικοῦ παράγοντος κατὰ τὴν ἀνάδειξιν καὶ χρίσιν τοῦ «αὐτοκράτορος» τοῦ Φραγκικοῦ κράτους. Τὴν ἐκ τούτου γενικὴν κατάπτωσιν τοῦ ἐν τῷ Δύσει χριστιανικοῦ κόσμου δὲν ἠδυνήθησαν νὰ ἀναστείλουν οἱ πάπαι τῆς περιόδου ταύτης (Ἰωάννης ὁ Η΄., Μαρῖνος Ἀδριανὸς ὁ Γ΄. καὶ Στέφανος ὁ Ε΄.) διότι, ὡς λέγει ὁ κ. Amann, «ἡ παπωσύνη ἀπερροφημένη ὑπὸ τῶν κοσμικῶν ἀσχολιῶν ἀποβαίνει ἀνεπιτηδεία νὰ κυριαρχήσῃ τῶν γεγονότων, καὶ τὰ πάντα προοιωνίζονται τὴν ἀπίστευτον ταπείνωσιν τοῦ δεκάτου αἰῶνος, παριστάμεθα δὲ μετὰ θλίψεως εἰς τὴν ἀγωνίαν τοῦ μεγάλου τούτου φαινομένου, ὁποῖον ἐπὶ ἕνα που αἰῶνα ὑπῆρξε τὸ Φραγκικὸν κράτος, ἐν τῷ ὁποίῳ ἐπραγματοποιήθη, ἔστω καὶ κακῶς, ἡ «πολιτεία τοῦ Θεοῦ» (civitas Dei τοῦ Αὐγουστίνου), ἐν ᾗ ἐστεγάσθη μετ᾿ ἀσφαλείας, ἣν δὲν θὰ γνωρίσῃ εἰς τὸ μέλλον, ἡ Δυτικὴ ἡμῶν ἐκκλησία» (p. 445).

Τὸ 15ον κεφάλαιον ἀφιεροῦται εἰς σύντομον ἔκθεσιν τῆς «*Διαδόσεως τοῦ Χριστιανισμοῦ περὶ τὰ μέσα τοῦ 9ου αἰῶνος*» καὶ πρὸ πάντων τοῦ ἐκχριστιανισμοῦ τῆς σλαυϊκῆς Μοραυίας καὶ τῆς Παννονίας ὑπὸ τῶν δύο ἑλλήνων ἱεραποστόλων Κυρίλλου καὶ Μεθοδίου (p. 447-463). Τέλος τὸ 16ον καὶ τελευταῖον κεφάλαιον ὑπὸ τὸν τίτλον «*Ἡ ὑπόθεσις τοῦ Φωτίου*» ἐκθέτει, ἐν τῷ πλαισίῳ τῶν παλαιῶν ρωμαιοκαθολικῶν ἀντιλήψεων, τὰ κατὰ τὸν πατριάρχην Φώτιον καὶ τὴν πολιτείαν αὐτοῦ πρὸς τὴν παπικὴν Ρώμην. Ἐνῷ δὲν διαμφισβητεῖ τὰ πολλὰ κενὰ καὶ τὴν μονομερῆ χρῆσιν τῶν ὑπαρχουσῶν πηγῶν, ἐνῷ δὲν δύναται ν᾿ ἀρνηθῇ τὸ φῶς, τὸ ὁποῖον ὁ Lapôtre ἀπὸ τοῦ 1895 ἔρριψεν ἐπὶ τῆς ὅλης ὑποθέσεως τοῦ «Φωτιανοῦ σχίσματος», καὶ οἱ δειλὰ ἀκολουθοῦντες αὐτὸν V. Laurent

καὶ V. Grumel καὶ H. Gregoire, ἐνῷ τοσοῦτο ζωηρὰν εἰκόνα τοῦ παπισμοῦ ἐν τῇ Δύσει κατὰ τὸν 9ον αἰῶνα μᾶς ἔδωκεν, ὅτε ἡ Ρώμη ὡς πολιτικὸν συγκρότημα, ἀγωνιζομένη νὰ στηριχθῇ πολιτικῶς καὶ περισώσῃ τὸ μειωθὲν ἐκκλησιαστικὸν κῦρός της, ἐνόθευε τὴν Ἱστορίαν διὰ τῆς ψευδοϊσιδωρείου Συλλογῆς, ὁ σ. ἐξακολουθεῖ νὰ ἔχῃ τὴν ἀντίληψιν ὅτι ὁ Ἰγνάτιος καὶ ὁ Φώτιος ἦσαν ἐπαναστάται κατὰ «νομίμου» ἐκκλησιαστικοῦ καθεστῶτος τῆς «Ἀποστολικῆς καθέδρας», ὅτι ἡ ἐκ 16 ἐν ἀρχῇ ἐπισκόπων ἀπαρτισθεῖσα σύνοδος τοῦ 869 καὶ μετὰ πολλοὺς μῆνας καὶ διὰ τῆς βίας καὶ κατόπιν μακρᾶς διακοπῆς συγκεντρώσασα μόλις 102 μέλη, εἶναι ἡ «ὀγδόη Οἰκουμενική». Παρὰ πᾶσαν δὲ τὴν ἐκκαθάρισιν τοῦ ἐδάφους τὴν ὁποίαν πολὺ φιλοτίμως ἐπιδιώκει καὶ δὴ πολλάκις εἰς βάρος τῶν ρωμαϊκῶν ἀπόψεων, ὁ κ. Amann ὡς ἑξῆς περαίνει τὰ κατὰ τὸν Φώτιον: Οἱαιδήποτε καὶ ἂν εἶναι αἱ πραγματικαὶ διαθέσεις αὐτοῦ πρὸς τὴν Καθέδραν τοῦ ἁγ. Πέτρου, ἀπὸ τοῦδε ὁ Φώτιος ἀπέβη ὁ σημαιοφόρος τῆς Βυζ. ἐκκλησίας ἀλλὰ μόνον βραδύτερον, ὅταν ὁ χωρισμὸς μεταξὺ τῆς Παλαιᾶς καὶ τῆς Νέας Ρώμης θὰ γίνῃ ὁριστικός, ἡ σημασία αὐτοῦ θὰ αὐξηθῇ· αὐτὸν θὰ ἐπικαλεσθοῦν πάντες, ὅσοι ἐπὶ τῶν ὀχθῶν τοῦ Βοσπόρου σκέπτονται μόνον τὴν Ἐκκλησιαστικὴν αὐτονομίαν τῆς Κ]πόλεως, κἂν ἔτι ἐκ τούτου θ' ἀπέθνησκεν ἡ αὐτοκρατορία· καὶ ἰδοὺ πῶς καὶ οἱ Λατῖνοι ἀντίπαλοι παρασυρθέντες ἐξέλαβον τὸν Φώτιον ἐπώνυμον ἥρωα τῆς Βυζ. Ἐκκλησίας (λέγοντες «ἡ Φωτιανὴ Ἐκκλησία») συμπέρασμα ἀπείρως σπουδαῖον ἀσημάντων καθ' ἑαυτὰ γεγονότων, παραμορφωθέντων ἐκ τῆς ἑκατέρωθεν εἰς αὐτὰ δοθείσης σημασίας. Ἴσως ὁ ἐκ περιτροπῆς εἰσηγητὴς καὶ θῦμα αὐτῶν δὲν θὰ ἤξιζεν οὔτε τῆς ὑπερβολικῆς ταύτης τιμῆς οὔτε τῆς περιφρονήσεως ταύτης».

Καὶ προκειμένου μὲν λόγου περὶ Φωτίου, ἡ ἔκθεσις τοῦ κ. Amann εἶναι γενναῖον βῆμα πρὸς ἀποκατάστασιν ἐν τῇ Δύσει περὶ τῆς ἀληθείας τῶν καθ' ἡμᾶς πραγμάτων ἀπὸ ἐκκλησιαστικῆς ἀπόψεως. Ἀλλὰ καὶ ἡ ὅλη ἔκθεσις τοῦ βίου τῆς Ἐκκλησίας ἐν τῷ τόμῳ τούτῳ εἶναι πλουσιωτάτη καὶ φωτεινή, ὠφελιμωτάτη δὲ διὰ τοὺς παρ' ἡμῖν ἀποβλέποντας πρὸς τὴν ἱστορίαν οὐχὶ ἀποκλειστικῶς μόνον ἀπὸ τῆς σκοπιᾶς τῆς Ἑλληνικῆς Ἀνατολῆς, ἐνῷ ἡ μορφὴ καὶ ἡ ἀξία τῶν δρώντων προσώπων πρέπει νὰ φωτίζηται καὶ ἐκ τῆς ἑτέρας πλευρᾶς, τῆς ἐν τῇ Δύσει δράσεώς των.

Οἱ ἱστορικοὶ ἡμῶν μόνον ὠφελείας ἐκ τούτου θ' ἀποκομίσουν. Σήμερον, ὅτε εἰς τὸ Index librorum prohibitorum δὲν ἀπέμειναν σελίδες λευκαί, ἡ ἱστορικὴ ἐπιστήμη ἀπὸ πολλοῦ ἐτέθη ὑπεράνω τῶν ὁμολογιακῶν καὶ τῶν ἐθνολογικῶν περιορισμῶν.

Καθ. ΑΔ. Ν. ΔΙΑΜΑΝΤΟΠΟΥΛΟΣ

Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν Χρυσάνθου, *«Βησσαρίωνος πρὸς τὴν σύνοδον ἢ περὶ τῶν καθ' ἡμᾶς». (Ἀνατύπωσις ἐκ τοῦ ἐνάτου τόμου τοῦ Ἀρχείου τοῦ Πόντου. Ἐν Ἀθήναις 1939, σ. 42).*

Τὸ τεῦχος τοῦτο περιέχει λόγον ἀνέκδοτον τοῦ Βησσαρίωνος πρὸς τὴν σύνοδον τῆς Κωνσταντινουπόλεως, συνταχθέντα πιθανῶς μεταξὺ τῶν ἐτῶν 1422—1431, εἰς συνηγορίαν τοῦ βιαζομένου εἰς παραίτησιν ἐκ τῆς ἀρχιεπισκοπῆς αὐτοῦ ἀρχιεπισκόπου Τραπεζοῦντος Δοσιθέου, τοῦ πνευματικοῦ αὐτοῦ πατρός, τοῦ ἐπιμεληθέντος τῶν σπουδῶν καὶ τῆς μορφώσεως αὐτοῦ, ἐκ τοῦ ὑπ' ἀριθ. 533 ἑλληνικοῦ κώδικος τῆς ἐν Βενετίᾳ Μαρκιανῆς βιβλιοθήκης (φύλ. 107α—129).

Ἐκ τοῦ λόγου τούτου τοῦ Βησσαρίωνος τοῦ γραφέντος ὑπ' αὐτοῦ ὡς ἐκ προσώπου τοῦ ἀρχιεπισκόπου Τραπεζοῦντος Δοσιθέου, ἀρυόμεθα εἰδήσεις τινὰς περὶ τῆς ἀρχιερατικῆς πολιτείας τοῦ Δοσιθέου ἐν Τραπεζοῦντι καὶ ἔπειτα ἐν Κωνσταντινουπόλει.

Ὁ Δοσίθεος, μετὰ διετῆ ἀρχιερατείαν ἐν Τραπεζοῦντι, πιθανῶς τῷ 1417, ἐξαναγκασθεὶς ἕνεκα πολιτικῶν μηχανορραφιῶν ἐξυφανθεισῶν παρὰ τῷ βασιλεῖ τῆς Τραπεζοῦντος Ἀλεξίῳ Δ' (1417—1429) νὰ ἐγκαταλίπῃ τὴν Τραπεζοῦντα, κατέφυγεν εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἔνθα ἔμεινεν ἐπὶ πέντε καὶ ἐπέκεινα ἔτη. Κατὰ τὸ χρονικὸν τοῦτο διάστημα ὁ βασιλεὺς καὶ ἡ πλειονότης τοῦ λαοῦ τῆς Τραπεζοῦντος ἐζήτουν ἐπιμόνως ἕτερον ἀρχιερέα, ἀλλ' ὁ Δοσίθεος δὲν ὑπεχώρει καὶ οὕτως ἔμεινεν ἐφησυχάζων ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἡ ἐνδημοῦσα τῆς ὁποίας σύνοδος καὶ ὁ Πατριάρχης ἦσαν κεκηρυγμένοι ὑπὲρ τοῦ Δοσιθέου ὑποδεικνύοντες τῷ τε βασιλεῖ καὶ τῷ λαῷ τῆς Τραπεζοῦντος τὸ ἀντικανονικὸν τῆς αἰτήσεως αὐτῶν. Ἀλλ' οἱ Τραπεζούντιοι ἐπέμενον, ἡ δὲ ἐκκλησία τῆς Κωνσταντινουπόλεως βλέπουσα τὸ ἀμετάπειστον αὐτῶν καὶ φοβουμένη μὴ ἡ ἐκκλησία τῆς Τραπεζοῦντος, ἥτις ἐπὶ ἔτη ἔμενεν «ἀποίμαντος ἐπὶ ὄρη πλανωμένη καὶ βάραθρα», στασιάσασα ἀπορραγῇ τοῦ σώματος τῆς ἐκκλησίας, ἀπεφάσισεν, οἰκονομίᾳ χρωμένη, νὰ πείσῃ τὸν Δοσίθεον νὰ ὑποβάλῃ παραίτησιν ἀπὸ τοῦ θρόνου τῆς Τραπεζοῦντος. Πρὸς τοῦτο συνεκαλοῦντο σύνοδοι, εἰς ἃς ἐκαλεῖτο ὁ Δοσίθεος νὰ ὑποβάλῃ παραίτησιν, εἴς τινα δὲ τούτων, ὡς φαίνεται, ὑπέβαλε προφορικῶς παραίτησιν. Ταύτης ἐπωφεληθεῖσα ἡ σύνοδος προέβη εἰς ἀντικατάστασιν αὐτοῦ. Ἀλλ' ὁ Δοσίθεος διεμαρτυρήθη, διότι οὐδεμίαν γραπτὴν ὑπέβαλε παραίτησιν, ἡ δὲ σύνοδος βιάζουσα αὐτὸν νὰ ὑποβάλῃ ἔγγραφον παραίτησιν ἔταξεν αὐτῷ προθεσμίαν τριῶν ἡμερῶν ἐντὸς τῶν ὁποίων ἔπρεπε νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς τὴν ἐπαρχίαν αὐτοῦ ἢ νὰ παραιτηθῇ. Κατὰ τῆς ἀποφάσεως ταύτης τῆς συνόδου συνετάχθη ὑπὸ τοῦ Βησσαρίωνος ὁ παρὼν λόγος, ἐν ᾧ προσπαθεῖ νὰ ἀποδείξῃ τὸ

ἀντικανονικὸν καὶ παράνομον τῆς ἀντικαταστάσεως τοῦ Δοσιθέου ἐν τῷ ἀρχιερατικῷ θρόνῳ τῆς Τραπεζοῦντος.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω προκύπτει ὅτι ὁ μετὰ περισσῆς ἐπιμελείας ἐκδοθεὶς λόγος καὶ ἐξ ἀπόψεως νομοκανονικῆς εἶναι ἄξιος προσοχῆς.

Κ. Ι. ΔΥΟΒΟΥΝΙΩΤΗΣ

Ἀπ. Βακαλοπούλου, *Πρόσφυγες καὶ τὸ προσφυγικὸν ζήτημα κατὰ τὴν ἐπανάστασιν τοῦ 1821, ἐν Θεσσαλονίκῃ, 1939. Σελ. ιβ' + 187.*

Περὶ τοῦ θέματος, εἰς ὃ ἀναφέρεται τὸ βιβλίον τοῦ κ. Βακαλοπούλου, ὑπάρχουν σποραδικῶς εἰδήσεις εἰς ὅλα τὰ ἔργα, γενικὰ ἢ εἰδικά, τὰ σχετικὰ μὲ τὴν ἱστορίαν τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ 1821 καὶ τῶν πρώτων μετ' αὐτὴν ἐτῶν. Εἰς ὅλα δηλ. τὰ ἔργα τὰ ἀναφερόμενα εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς ἐπαναστάσεως καὶ τῶν πρώτων μετ' αὐτὴν χρόνων γίνεται λόγος κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον διεξοδικὸς περὶ τῶν Ἑλλήνων τῶν προσφυγόντων εἰς τὸ ἔδαφος τῆς ἐπαναστατημένης Ἑλλάδος ἐξ ἄλλων μερῶν τῆς ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας καὶ ἰδίως ἐκ τῆς Ἠπείρου, τῆς Θεσσαλίας, τῆς Μακεδονίας, τῆς Θράκης, τῶν παραλίων τῆς Μ. Ἀσίας, τῶν νήσων τοῦ αἰγαίου πελάγους καὶ τῆς Κρήτης, ἔνθα ἡ κατεστάλη ἐγκαίρως ἡ ἐπανάστασις, ἢ οἱ ἑλληνικοὶ πληθυσμοὶ κατ' ἀντανάκλασιν ὑπέστησαν σκληρὰν τὴν ἐκδίκησιν τῶν ὀθωμανικῶν ἀρχῶν καὶ τοῦ μουσουλμανικοῦ ὄχλου, καθὼς καὶ περὶ τῆς φροντίδος τῶν ἑλληνικῶν τοπικῶν ἀρχῶν καὶ τῆς κυβερνήσεως πρὸς περίθαλψιν καὶ ἀποκατάστασιν αὐτῶν κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ ἀγῶνος καὶ τὰ πρῶτα μετὰ τὸν ἀγῶνα ἔτη. Κατ' ἀντίθεσιν ὅμως πρὸς ταῦτα ἡ μελέτη τοῦ κ. Β. ἀποτελεῖ τὴν πρώτην συστηματικὴν ἔρευναν τοῦ ζητήματος τούτου.

Ἡ μελέτη εἶναι πλήρης, διότι διαλευκαίνονται δι' αὐτῆς αἱ ποικίλαι ὄψεις τοῦ προβλήματος—τὰ αἴτια τῆς συρροῆς τῶν προσφύγων εἰς τὸ ἔδαφος τῆς ἐπαναστατημένης Ἑλλάδος ἐκ πάσης γωνίας τῆς ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας κατοικουμένης ὑπὸ Ἑλλήνων, ἡ περίθαλψις, τῆς ὁποίας ἔτυχον οὗτοι ὑπὸ τῶν γηγενῶν καὶ τῶν ἑλληνικῶν ἀρχῶν, αἱ προσπάθειαι πρὸς μόνιμον ἐγκατάστασίν των, ἡ ἀμοιβαία ἐπίδρασις πνευματική, οἰκονομικὴ κλπ., ἣν ἤσκησαν οἱ πρόσφυγες καὶ οἱ κάτοικοι τῆς ἐπαναστατημένης Ἑλλάδος κλπ.—καὶ λαμβάνονται ὑπ' ὄψιν αἱ προσιταὶ μέχρι τῆς σήμερον πηγαί, εἴτε ἐξ ἑλληνικῆς, εἴτε ἐκ ξένης χειρὸς προέρχονται—τινὲς μάλιστα ἐκ τῶν ἐκδοθεισῶν κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη πηγῶν, ὡς τὸ ἀρχεῖον τῆς κοινότητος Ὕδρας, τὸ Χιακὸν ἀρχεῖον, τὸ ἀρχεῖον Κουντουριωτῶν κλπ., χρησιμοποιοῦνται τὸ πρῶτον πρὸς διευκρίνησιν τοῦ προβλήματος τούτου.

Ἐπίσης ἡ ἀφετηρία, ἀφ' ἧς ἀφορμᾶται ὁ συγγραφεύς, ἡ γένεσις δηλ. καὶ ἡ διαρρύθμισις ἐν τῷ παρόντι, μετὰ τὴν ἀτυχῆ δηλ. ἔκβασιν τῆς ἐκστρατείας εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν κατὰ τὰ ἔτη 1919—1922, ἀναλόγου κοινωνικοῦ καὶ δημογραφικοῦ προβλήματος, εἶναι ὀρθή. Ἡ ἔρευνα τοῦ παρελθόντος πρέπει νὰ ἐπιχειρῆται πάντοτε ἐξ ἀφορμῆς τῶν προβλημάτων καὶ τῶν ἐνδιαφερόντων τοῦ παρόντος, μόνον δὲ οὕτω εἶναι δυνατὸν νὰ δικαιολογηθῇ ἡ διαρκὴς τάσις πρὸς ἀνακαίνισιν τῆς ἱστορίας, ἥτις ἄλλως φαίνεται περιττὴ ἢ ματαιοπονία.

Τὴν προσοχὴν ὅμως τοῦ διεξερχομένου τὸ βιβλίον δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ διαφύγουν δύο βασικαὶ ἀτέλειαι, τὰς ὁποίας παρουσιάζει:

α') Ἐν τῇ εἰσαγωγῇ τοῦ βιβλίου (σ. 4 καὶ 5) ὁμιλεῖ ὁ συγγραφεὺς ἐν παρόδῳ, ἀλλὰ καὶ ὅλως γενικῶς καὶ ἀορίστως, περὶ ἀξιοπιστίας τῶν πηγῶν, τὰς ὁποίας χρησιμοποιεῖ. Εἶναι ὅμως ἀμφίβολον, ἂν ἐφρόντισε νὰ ἐξακριβώσῃ τὰ γεγονότα, ἅτινα ἐξιστορεῖ, διὰ τῆς ἀντιπαραβολῆς καὶ τοῦ ἀμοιβαίου ἐλέγχου τῶν πηγῶν, ὅστις εἰς τὴν περίστασιν ταύτην εἶναι ἐνδεδειγμένον καὶ ἀσφαλὲς μέσον πρὸς ἐξακρίβωσιν τῆς ἀληθείας, ἐφ' ὅσον περισσότεραι τῆς μιᾶς πηγαὶ μὲ διάφορον βαθμὸν ἀξιοπιστίας καὶ διάφορον τῶν πραγμάτων ἀντίληψιν ὑπάρχουν. Τὴν ὑπόνοιαν δὲ ταύτην ἐνισχύει τὸ γεγονός, ὅτι οὐδαμοῦ εἰς τὰς ὑποσημειώσεις, πλὴν σποραδικῶν τινων ὑπαινιγμῶν ἐν τῷ κειμένῳ, μνημονεύεται τοιαύτη κριτικὴ ἔρευνα καὶ ἔλεγχος τῶν πηγῶν «δι' ἀλλήλων». Μετὰ τῆς ἀμφιβολίας ὅμως, ἂν τὰ ἱστορούμενα γεγονότα ἐξηκριβώθησαν διὰ τοῦ «δι' ἀλλήλων» ἐλέγχου τῶν πηγῶν, θὰ ἦτο δυνατὸν νὰ ἀμφισβητηθῇ, κατὰ πόσον ταῦτα ἀνταποκρίνονται πρὸς τὴν κατὰ μέσον ὅρον ἀλήθειαν.

β') Περισσότερον ἔκδηλος εἶναι ἡ ἀτέλεια τοῦ βιβλίου, θεωρουμένου ἀπὸ τῆς ἀπόψεως τῆς ἑρμηνείας τῶν ἱστορουμένων γεγονότων: Οὕτως ἐν σελ. 1 τῆς εἰσαγωγῆς γράφει ὁ κ. Β. «δὲν παρέλειψα ὅμως νὰ τοποθετήσω τὸ θέμα μου ἐντὸς τοῦ πλαισίου τοῦ ὅλου ἀγῶνος, διὰ νὰ διαφωτισθῇ καλύτερον ἡ συμβολὴ τῶν προσφύγων εἰς αὐτόν». Εἶναι προφανὲς κατὰ ταῦτα, ὅτι ὁ συγγραφεὺς τοποθετεῖ τὸ ὑπὸ ἔρευναν θέμα ἐντὸς τοῦ ἀγῶνος τοῦ 1821 οὐχὶ διὰ νὰ διευκολυνθῇ ἡ ἑρμηνεία αὐτοῦ ἐν τῷ συνόλῳ του διὰ τῆς ἐξάρσεως τῶν ἰδιοφυῶν παραγόντων, οἵτινες συνήργησαν εἰς τὴν γένεσιν καὶ τὴν ἐξέλιξιν αὐτοῦ, ἀλλὰ ἁπλῶς «διὰ νὰ διαφωτισθῇ καλύτερον ἡ συμβολὴ τῶν προσφύγων εἰς αὐτόν». Ἀθετῶν ὅμως ὁ κ. Β. ἀσυνειδήτως τὴν προοιμιακῶς ἐξαγγελλομένην ἀρχήν, ὡς τοῦτο καταφαίνεται ἐκ τῆς ὅλης ὑφῆς τῆς ἐργασίας, τοποθετεῖ τὸ ὅλον θέμα ἐντὸς τῆς ἱστορίας τῆς νεωτέρας Ἑλλάδος καὶ εἰδικῶς κατὰ τὴν περίοδον τοῦ ἀγῶνος τοῦ 1821 καὶ τὰ ἐπακολουθήσαντα αὐτὸν ἔτη μέχρι τῆς βασιλείας

τοῦ Ὄθωνος, διὰ νὰ ἑρμηνεύσῃ αὐτὸ ἐν τῷ συνόλῳ του καὶ οὐχὶ ἁπλῶς, διὰ νὰ διαφωτίσῃ μόνον μίαν ὄψιν αὐτοῦ, τὴν συμβολὴν δηλ. τῶν προσφύγων εἰς τὸν ἀγῶνα. Εἶναι προφανὲς κατὰ ταῦτα, ὅτι εὑρισκόμεθα πρὸ ἀνακολουθίας καὶ ἀσυμφωνίας μεταξὺ θεωρητικῶς διατυπουμένων ἀρχῶν καὶ τῆς μεθόδου τῆς ἐρεύνης ἐν τῇ πράξει. Εὔλογον δὲ εἶναι κατόπιν τούτου τὸ ἐρώτημα, ἂν ὁ κ. Β. ἔχῃ δίκαιον ὅταν θεωρητικῶς διατυπώνῃ ἀρχάς, ἢ ὅταν ἄλλως ἐφαρμόζῃ αὐτὰς ἐν τῇ πράξει. Δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία, ὅτι ὁ κ. Β. ἔχει δίκαιον ἐργαζόμενος, ὡς ἐργάζεται, ἐν τῇ πράξει. Ἡ τοποθέτησις δηλ. τοῦ ὅλου θέματος — οὐχὶ μιᾶς μόνον ὄψεως αὐτοῦ, τῆς συμβολῆς δηλ. τῶν προσφύγων εἰς τὸν ἀγῶνα τοῦ 1821 —ἐντὸς τῆς ἱστορίας τῆς νεωτέρας Ἑλλάδος καὶ εἰδικῶς τῆς περιόδου τοῦ ἀγῶνος τοῦ 1821 καὶ τῶν πρώτων ἐτῶν, ἅτινα ἐπηκολούθησαν αὐτὸν μέχρι τοῦ ἔτους 1835, εἶναι ἐπιβεβλημένη καὶ ἀπαραίτητος πρὸς ὀρθὴν ἑρμηνείαν αὐτοῦ συμφώνως πρὸς τὴν βασικὴν ἀρχὴν τῆς ἱστορικῆς ἐπιστήμης, τὴν ἀρχὴν δηλ. τῆς ἐξελίξεως, ἥτις, ἐὰν μὴ τηρηθῇ, ἀποστερεῖται πᾶσα ἱστορικὴ ἔρευνα τῆς πραγματικῆς ἀξίας της. Μόνον, ἐὰν τὸ ὑπὸ ἔρευναν θέμα ἐν τῷ συνόλῳ του τοποθετηθῇ ἐντὸς τοῦ εὐρυτέρου ὅλου, εἰς τὸ ὁποῖον ἀνήκει, τῆς ἀντιστοίχου δηλ. περιόδου τῆς ἱστορίας τῆς Ἑλλάδος, εἶναι δυνατὸν νὰ κατανοηθοῦν ἐπαρκῶς καὶ ἐξαρθοῦν οἱ εἰδικοὶ ὅροι, οἵτινες συνήργησαν εἰς τὴν γένεσιν καὶ τὴν περαιτέρω διαμόρφωσιν αὐτοῦ. Ἐὰν ὅμως, κατὰ τὰ ἀνωτέρω λεχθέντα, ἡ τοποθέτησις τοῦ ὅλου θέματος ἐντὸς τῆς ἱστορίας τῆς νεωτέρας Ἑλλάδος εἶναι ἐπιβεβλημένη διὰ τὴν ὀρθὴν ἑρμηνείαν του, ὁμολογῶ, ὅτι δὲν δύναμαι νὰ ἐννοήσω, τίνα λόγον ἔχει ἡ τοποθέτησίς του «ἐντὸς τοῦ κεφαλαίου τῆς ἱστορικῆς μεταναστεύσεως τῶν λαῶν, ὡς τὸ πρῶτον ὁ Θουκυδίδης (1, 12) διέγραψεν αὐτὴν» (σελ. 1 τῆς εἰσαγωγῆς) μετὰ ἀναμείξεως τοῦ ὀνόματος τοῦ καθηγητοῦ κ. Ἰω. Βογιατζίδου. Περαιτέρω εἰς τὴν ἑρμηνείαν τοῦ θέματος συντελοῦν αἱ σποραδικῶς ἐν τῇ ὅλῃ ἐργασίᾳ καὶ τῷ ἐπιμέτρῳ διατυπούμεναι παρατηρήσεις, ἓν εἶδος γενικεύσεων ἢ ἀφαιρέσεων. Ἀναμφιβόλως ἐκ τῶν παρατηρήσεων τούτων πολλαὶ εἶναι εὔστοχοι. Πρβ. σ. 103 «συνοψίζοντες, ὅσα μέχρι τοῦδε διελάβομεν ἐν τῇ πραγματείᾳ, διαπιστώνομεν κλπ.», σελ. 111 «ἑπομένως τὸ ζήτημα τῆς ἀποκαταστάσεως τῶν προσφύγων δὲν ἦτο τὸ μάλιστα ἐπεῖγον κλπ.». Ἀλλαχοῦ ὅμως προδίδεται ἀσταθὴς καὶ ἄωρος εἰσέτι σκέψις καὶ ἔλλειψις πείρας ἱστορικῆς, ἢ σύγχυσις καὶ ἀκαταστασία ἐν τῇ σειρᾷ τῶν διανοημάτων. Πρβ. σελ. 10 «γενικώτερον δὲ σκεπτόμενος διαβλέπω εἰς τὰ ἐπὶ τῆς ἐπαναστάσεως γενόμενα κλπ.», σελ. 16 «ἡ ἀντίθεσις τῶν πιεστικῶν μέτρων, τὰ ὁποῖα λαμβάνουν κατὰ τῶν προσφύγων οἱ λιμενάρχαι κλπ.», σελ. 20, «ἡ ἀξία τῆς πνευματικῆς ἐπιδράσεως τῶν Κυδωνιέων καταφαίνεται κλπ.». σελ. 29 «χαρακτηριστικαὶ εἶναι αἱ λέξεις αὗται, διότι νομίζω κλπ.», σελ. 128 «αἱ λέξεις ἀνώτεροι

λόγοι ἦσαν κεναὶ παντὸς περιεχομένου κλπ.», σ. 147 «οὕτως ἠθέλησε νὰ ἐπιβάλῃ τάξιν, εὐνομίαν κλπ.», σελ. 148 «ἀλλὰ καὶ οἱ ἐναπομείναντες μετὰ νοσταλγίας ἀνεπόλουν τὴν προτέραν ἐν ταῖς ὑπὸ τοὺς Τούρκους ἐπαρχίαις κλπ.», σ. 157 «ὅλαι αἱ βαρεῖαι κληρονομικότητες μιᾶς μακρᾶς καὶ σκοτεινῆς περιόδου δουλείας κλπ.», σ. 158 «οἱ ἐπὶ τῆς κεφαλῆς δὲ τῆς ὅλης ἐργασίας ξένοι προσέφερον κλπ.», σ. 159 «ἐν τούτοις ἡ ἐν Ἑλλάδι ἐπενέργεια τῶν μετὰ τὴν ἐπανάστασιν παραμεινάντων προσφύγων κλπ.», σελ. 160 «ἐπίσης ἀποτέλεσμα τῆς τοιαύτης καταστάσεως ἦτο ἡ βραδεῖα αὔξησις τοῦ πληθυσμοῦ τῆς Ἑλλάδος κλπ».

Εἰς ταῦτα θὰ ἦτο δυνατὸν νὰ προστεθῇ καὶ ἡ ἑξῆς γενικῆς φύσεως παρατήρησις: Ἐν σελ. 4 τῆς εἰσαγωγῆς γράφει ὁ κ. Β: «Ἐπίσης προσεκτικῶς πρέπει νὰ μελετῶνται οἱ γάλλοι ἱστοριογράφοι τῆς ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως, διότι ὅλοι ἔχουν ὑποστῆ τὴν ἐπίδρασιν τοῦ ἀκμάζοντος τότε ρωμαντισμοῦ, ἰδίως δὲ ὁ Raffenel καὶ ὁ Pouqueville, ὄπισθεν τοῦ ὁποίου διαφαίνεται ἡ μορφὴ τοῦ Chateaubriand». Ὁ κ. Β. θὰ ἠδύνατο νὰ προσθέσῃ τοῦ φιλολογικοῦ, ἢ τοῦ ποιητικοῦ ρωμαντισμοῦ. Ἡ καθολικὴ περιφρόνησίς του πρὸς τὸν ρωμαντισμὸν προδίδει, ἂν μή τι ἄλλο, τοὐλάχιστον ἄγνοιαν τοῦ γεγονότος, ὅτι ἐκ τῶν σπλάγχνων καὶ ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῆς δημιουργικῆς πνοῆς τῆς πνευματικῆς ταύτης κινήσεως διεμορφώθησαν αἱ θεωρητικαὶ ἀρχαὶ τῆς ἐπιστήμης, τὴν ὁποίαν θεραπεύει καὶ προσέλαβε τὴν ἀρτιωτέραν μορφήν της ἡ φιλολογικὴ κριτικὴ μέθοδος, ἥτις γενομένη ἀποδεκτὴ καὶ ὑπὸ τῆς ἱστορικῆς ἐπιστήμης ἀπετέλεσεν ἔφεξῆς τὸ πολύτιμον ὄργανον πρὸς ἐξακρίβωσιν τῆς ἀληθείας ἐν μέσῳ τοῦ χάους καὶ τῶν ἀλληλοσυγκρουομένων εἰδήσεων τῶν πηγῶν.

Ν. ΒΛΑΧΟΣ

---

1) ***C. A. Spulber****, Le concept byzantin de la loi juridique. Bucuresti 1938. Εἰς 8ον σ. 23.*

Τοῦ αὐτοῦ*, Indreptarea legei. Le code valaque de 1652. 1ère partie. Histoire. Bucuresti 1938. Εἰς 4ον, σ. 4+L.*

Τἀνωτέρω βιβλία φέρουν τοὺς ἀριθμοὺς 5 καὶ 6 τῆς σειρᾶς τῶν Μελετῶν ἐπὶ τοῦ βυζαντινοῦ δικαίου, τοῦ ἀόκνου τούτου καὶ εὐσυνειδήτου ἐρευνητοῦ, ὅστις κατ᾿ ἐξοχὴν προήγαγε τὴν ἐπιστήμην περὶ τοῦ βυζ. δικαίου, ἐν Ρουμανίᾳ, κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη. Ὁ κ. Sp. ἐξέδωκεν ἤδη,

ἐντὸς τῆς τελευταίας δεκαετίας, τὴν Ἐκλογὴν τῶν Ἰσαύρων καὶ τὰς Νεαρὰς Λέοντος τοῦ Σοφοῦ, μετὰ πολυτίμων καὶ διεξοδικῶν ἱστορικῶν εἰσαγωγῶν καὶ γαλλικῆς μεταφράσεως τῶν κειμένων, τὴν ρουμανικὴν νομοθεσίαν τοῦ 1565 καὶ μελέτην περὶ τοῦ σχολιαστοῦ τῶν Βασιλικῶν Ἐναντιοφανοῦς.

Διὰ τῆς πρώτης τῶν σήμερον ἀναγγελλομένων ἐργασιῶν του ὁ κ. Sp. διατυπώνει πρῶτος τὴν γνώμην, ὅτι κατὰ τὴν ἀρχαιότητα γενικῶς καὶ ἐπὶ Βυζαντινῶν ἰδιαιτέρως, ἡ περὶ νόμου ἀντίληψις ἦτο ὅλως διάφορος τῆς κοινῶς παραδεδεγμένης. Κατὰ τὴν νέαν θεωρίαν τοῦ κ. Sp. ὁ δικαστὴς ἠδύνατο ἐλευθέρως νὰ ἐφαρμόζῃ οἱονδήποτε νόμον ἤθελεν, εἴτε τὸν ἰσχύοντα, εἴτε οἱονδήποτε ἄλλον παλαιότερον, μὴ ὑπάρχοντος τοῦ θεσμοῦ τῆς «καταργήσεως» τῶν νόμων. Ὁ νομοθέτης προσεπάθει νὰ πείσῃ τὸν δικαστήν, ὅτι ὁ ὑπ' αὐτοῦ ἐκδιδόμενος νόμος εἶναι ὁ ὀρθότερος (ἐξ οὗ καὶ τὰ ἐκτεταμένα προοίμια τῶν νόμων), ὁ δικαστὴς ὅμως ἦτο ἐλεύθερος νὰ ἐφαρμόσῃ τὸν παλαιότερον ἀντίθετον νόμον. Οὕτως ἐξηγεῖται καὶ ἡ ὕπαρξις ἀντιγράφων νομικῶν ἐγχειριδίων γραφέντων πολλοὺς αἰῶνας μετὰ τὴν ἔκδοσιν νεωτέρων διατάξεων ἀντιθέτων. Οὕτως ἐπίσης ἐξηγεῖται τὸ πλῆθος τῶν ἰδιωτικῶν νομικῶν ἐγχειριδίων. Τὴν γνώμην του ταύτην ὑποστηρίζει ὁ κ. Sp. δι' ἐπιχειρημάτων εἰλημμένων ἐκ διαφόρων νόμων. Βεβαίως τὸ θέμα εἶναι σπουδαιότατον καὶ δὲν δύναται νὰ λυθῇ ὁριστικῶς διὰ μιᾶς συντόμου σχετικῶς μελέτης. Πρέπει νὰ μελετηθοῦν ἐκ νέου πάντα τὰ σχετικὰ κείμενα ὑπὸ τὸ πρῖσμα τοῦτο, ἵνα καταλήξωμεν εἰς θετικὸν καὶ ἀναμφισβήτητον συμπέρασμα. Τὸ ἐπ' ἐμοί, ἀποδέχομαι τὴν θεωρίαν τοῦ κ. Sp. καὶ τοῦτο, διότι ἀπὸ ἐτῶν εἶχον καταλήξει εἰς τὸ αὐτὸ συμπέρασμα, χωρὶς ὅμως νὰ τολμήσω νὰ ἐκφράσω τοῦτο. Δὲν ἔχω καθόλου τὴν πρόθεσιν διὰ τοῦ ἀνωτέρω ἰσχυρισμοῦ μου νὰ διαμφισβητήσω ἀπὸ τὸν κ. Sp. τὰ πρωτεῖα τῆς ἀνακαλύψεώς του, ἀλλ' ἀντιθέτως νὰ ἐνισχύσω τὴν γνώμην του. Τὰ ἐπιχειρήματα τοῦ κ. Sp. θὰ ἠδύναντο βεβαίως νὰ πλουτισθοῦν διὰ πολλῶν ἄλλων· εἶναι τοῦτο ζήτημα μελλοντικῆς ἐρεύνης. Θ' ἀρκεσθῶ σήμερον νὰ εἰσφέρω ἕν ἐπιχείρημα ὑπὲρ τῆς θεωρίας του: Μεταξὺ τῶν «ἐρωτήσεων» τοῦ πατριάρχου Ἀλεξανδρείας Μάρκου (τέλη ιβ' αἰῶνος) πρὸς τὸν Βαλσαμῶνα, ὑπάρχει καὶ ἡ ἑξῆς (Δ') «Τὰ ἑξήκοντα βιβλία τῶν νόμων, τὰ λεγόμενα Βασιλικά, οὐ διεδόθησαν εἰς τὰς χώρας ἡμῶν· διὰ τοῦτο νυκτοβατοῦμεν ὅσον τὸ εἰς αὐτά». Ὁ Βαλσαμὼν ἀπαντᾷ εἰς τὴν ἀγωνιώδη ταύτην ἐρώτησιν, ὅτι «οἱ αὐχοῦντες βίον ὀρθόδοξον... τῷ νόμῳ τῷ φάσκοντι: οὐ δεῖ ρωμαῖον ἄνδρα νόμον ἀγνοεῖν, οὐ συσφίγγονται». Κατωτέρω ὅμως ποιεῖται διάκρισιν μεταξὺ τῶν ἐντὸς τῆς πρωτευούσης καὶ μακρὰν αὐτῆς διαμενόντων, διὰ νὰ καταλήξῃ, ὅτι ἐκ τούτων οἱ δεύτεροι μόνον συγχωροῦνται ἀγνοοῦντες τὸν νόμον (Ράλλη-Ποτλῆ, Σύνταγμα 4, 451). Ἐκ τῶν ἀνωτέρω

βλέπομεν, ὅτι τρεῖς καὶ πλέον αἰῶνας μετὰ τὴν ἔκδοσιν τῶν Βασιλικῶν, ἦσαν ταῦτα μόνον ἐξ ἀκοῆς γνωστὰ ἐν Ἀλεξανδρείᾳ, μεγάλῳ ἄλλοτε κέντρῳ τοῦ βυζ. Κράτους, καὶ εἰς αὐτὸν ἔτι τὸν αὐτόθι ἀρχηγὸν τῆς Ἐκκλησίας, ὅστις ἤσκει καὶ — περιωρισμένην ἔστω — δικαστικὴν ἐξουσίαν. Ἀποτελεῖ νομίζω, τὸ ἀνωτέρω παράδειγμα ἀπόδειξιν τῆς ἐλευθερίας τοῦ δικαστοῦ να ἐφαρμόζῃ οἱονδήποτε νόμον ἤθελεν, ἀφοῦ ἐπὶ τρεῖς αἰῶνας δὲν εἶχε ληφθῆ φροντὶς νὰ ἐφοδιασθοῦν τὰ Πατριαρχιῖα Ἀλεξανδρείας δι' ἀντιγράφου τῶν Βασιλικῶν.

* * *

Τὸ ἕτερον τῶν ἀναγγελλομένων βιβλίων περιλαμβάνει τὴν διεξοδικὴν ἱστορίαν τοῦ ρουμανικοῦ νόμου τοῦ Ματθαίου Βασσαράβα (1652) καὶ δὴ τὴν ἔκθεσιν τῶν διαφόρων μέχρι τοῦδε ἐκδόσεών του, τὰς ὑπαρχούσας εἰδήσεις περὶ τῶν συντακτῶν του καὶ τὴν ἱστορίαν τῶν πηγῶν του. Τὸ ἐκδοθησόμενον βραδύτερον β' μέρος θὰ περιλάβῃ τὸ ρουμανικὸν κείμενον τοῦ νόμου, γαλλικὴν τούτου μετάφρασιν, ὡς καὶ τὴν δημοσίευσιν παραφράσεως τοῦ νομοκάνονος τοῦ Μαλαξοῦ, χρησιμοποιηθείσης κατὰ τὴν σύνταξιν τοῦ πρώτου μέρους τῆς βλαχικῆς ταύτης νομοθεσίας.

Ἡ ἔκδοσις, ἥν ὑπόσχεται ἡμῖν ὁ κ. Sp. ἐνδιαφέρει ἡμᾶς τοὺς Ἕλληνας διττῶς: α) διότι θὰ παράσχῃ ἡμῖν γαλλικὴν μετάφρασιν τοῦ βυζαντινοβλαχικοῦ τούτου νομοκάνονος, ἥτις θὰ καταστήσῃ τοῦτον προσιτὸν εἰς τοὺς ἀγνοοῦντας τὴν ρουμανικὴν καὶ δὴ τὴν παλαιὰν τοιαύτην, β) δὲ καὶ κυρίως, διότι θὰ περιλάβῃ τὸ ἑλληνικὸν κείμενον παραφράσεώς τινος τοῦ νομοκάνονος, τοῦ Μαλαξοῦ, ἐκ κεφ. 315, ἐκ τοῦ ὑπ' ἀριθ. 1400 κώδικος τῆς ἐθνικῆς ἡμῶν Βιβλιοθήκης. Ὁ ἀριθμὸς τῶν παραφράσεων τούτων εἶναι μέγας· κατάλογον 300 περίπου γνωστῶν μοι τοιούτων ἔδωκα πρό τινων ἐτῶν (Ἑλληνικὰ 8, 29-47) ἐσχάτως δ' ἐπέστησα τὴν προσοχὴν ἐπὶ τῆς σπουδαιότητος τῶν παραφράσεων τούτων διὰ τὴν ἔρευναν τοῦ ἐξ ἐθίμων δικαίου ἐπὶ Τουρκοκρατίας. (Πρακτικὰ Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν 1938, 395—401).

Ἐπὶ τῆς ἐκδοθείσης διεξοδικῆς καὶ εὐσυνειδήτου ἱστορικῆς εἰσαγωγῆς τοῦ κ. Sp. ἐλάχιστα ἔχομεν νὰ παρατηρήσωμεν: 1) Ὁ τίτλος «Indreptarea Legei (=ἀνόρθωσις τοῦ νόμου) ἀποτελεῖ κατὰ τὸν κ. Sp. (σ. III) κατὰ λέξιν μετάφρασιν τοῦ ὅρου «νομοκάνων». Ἡ ἐξήγησις εἶναι ὀλίγον ἐξεζητημένη, διότι ἡ λέξις «κανὼν» δηλοῖ μὲν ἐν τῇ κυρίᾳ σημασίᾳ της τὸ ὄργανον πρὸς ἔλεγχον τῆς εὐθείας, οὐχὶ ὅμως καὶ ἐργαλεῖον πρὸς διόρθωσιν τῆς μὴ εὐθείας εἰς τοιαύτην. Ὁ ὅρος Indreptarea Legei ὑπενθυμίζει μᾶλλον τὴν «ἐπιδιόρθωσιν» ἐν τῷ τίτλῳ τῆς Ἐκλογῆς τῶν Ἰσαύρων, ἴσως δὲ καὶ τὴν «ἀνακάθαρσιν» τῶν παλαιῶν νόμων τοῦ προοιμίου τοῦ Προχείρου Νόμου. 2) Δὲν εἶναι διόλου βέβαιον, ὅτι ὁ κῶδιξ Ἀγγελετοπούλου (ἄλλοτε Κολυβᾶ 8) ἐγράφη ἰδιοχείρως ὑπὸ τοῦ Μαλαξοῦ. Ἀντι-

θέτως, ἐκ τῆς ὑπ' ἐμοῦ δημοσιευθείσης (Ἑλληνικὰ 8, 42) φωτοτυπίας τοῦ γραφικοῦ χαρακτῆρος τοῦ Μαλαξοῦ ἐκ τοῦ κώδικος Mb 18 τῆς Παν. Βιβλιοθήκης τῆς Τυβίγγης, ἀπεδείχθη τὸ ἀντίθετον (πρβλ. καὶ F. Dölger ἐν Byz. Zeitschr. 39, 317). Οὐδ' ἀποδεικνύεται ἐκ τοῦ παρεχομένου ὑπὸ τοῦ κ. Sp. (σ. XVI) μικροῦ πανομοιοτύπου τοῦ κώδ. τῆς 209 τῆς ρουμανικῆς Ἀκαδημίας ὅτι οἱ δύο οὗτοι κώδικες ἐγράφησαν ὑπὸ τῆς αὐτῆς χειρός. Ἐπὶ πλέον δὲν εἶναι πιθανόν, ὅτι ὁ Μαλαξός, ἀντιγράφων τὸ ἔργον του, καὶ δὴ τὸν πρόλογον, θὰ διέπραττε τὸ γραφικὸν ἀβλέπτημα «τὸν τόνπον» (ἀντί: τὸν τόπον). 3) Χωρὶς νὰ θέλω νὰ μειώσω οὐδ' ἐπ' ἐλάχιστον τὴν ἀξίαν τῆς ἐργασίας τοῦ κ Sp. θὰ ἐπαναλάβω καὶ πάλιν τὴν φιλικὴν παρατήρησιν (πρβλ. κριτικήν μου ἐν Byz. neugr. Jahrb 8, 192—6), ὅτι ὁ κ. Sp. ἀδικεῖ ἐνίοτε ἑαυτόν, ἐκ τῆς ἀτελοῦς γνώσεως τῆς νεωτέρας ἑλληνικῆς. Π. χ ὁ μητροπολίτης Παΐσιος Λιγαρίδης ἐλέγετο «κατὰ κόσμον» Παντολέων, ὡς τοιοῦτος δ' ἀναφέρεται καὶ ὑπὸ παλαιοτέρων συγγραφέων· ἐξ ἄλλου τὸ ὄνομα Παντολέων εἶναι παρ' ἡμῖν ταυτόσημον πρὸς τὸ Παντελεήμων· πρῶτος δ' ὁ ἅγιος Παντελεήμων, καλούμενος Παντολέων, μετωνομάσθη οὕτως. Ἑπομένως οὐχὶ ἐσφαλμένως, ὡς φρονεῖ ὁ κ. Sp. (σ. IX σημ. 2) ὁ Legrand ὀνομάζει τὸν Λιγαρίδην Παντολέοντα. Περὶ τοῦ Λιγαρίδου βλ. καὶ τὴν πρόσφατον ἐργασίαν τοῦ Κ. Ἀμάντου ἐν τῷ περιοδικῷ τούτῳ, 13, 224 ἑπ. Ὁ Ζωναρᾶς ἦτο πράγματι «μέγας δρουγγάριος τῆς βίγλας». Ἀλλὰ δρουγγάριος, ὡς πασίγνωστον, ἦτο ἀξίωμα παρὰ τοῖς βυζαντινοῖς, ἄσχετον πρὸς τὴν ἄγνωστον τότε τυπογραφίαν. Συνεπῶς ἀδίκως μέμφεται ὁ κ. Sp. (σ. XIX) τὸν Λογοθέτην Εὐστράτιον διότι ὀνομάζει τὸν Ζωναρᾶν drungaire, «c'est à dire chef de l'imprimerie, ἐπεξηγεῖ ὁ κ. Sp. Ἐπίσης οὐχὶ ὀρθὴ ἡ παρατήρησις (σ. XXIII σημ. 3) ὅτι τὰ ἐπώνυμα εἰς τὴν νεοελληνικὴν ἀπαντῶνται πάντοτε εἰς πτῶσιν γενικήν, ἐξυπακουομένου τοῦ «υἱός»· ἑπομένως ὀρθῶς ἔχουν τὰ ὀνόματα Συρίγος καὶ Μαλαξός, ἐσφαλμένα δὲ θὰ ἦσαν τά: Συρίγου καὶ Μαλαξοῦ. Ἐπαναλαμβάνω ὅμως, ὅτι τὰ ἀσήμαντα ταῦτα ἀβλεπτήματα, κατ' οὐδὲν μειώνουν τὴν ἀξίαν τῆς πολυτίμου ἐργασίας τοῦ κ. Spulber, ἧς ἀναμένομεν μετ' ἀνυπομονησίας τὸν β' τόμον.

ΔΗΜ. ΓΚΙΝΗΣ

***I. D. Stefanescu**, Recherches d'iconographie et d'histoire: L'art byzantin et l'art lombard en Transylvanie. Peintures murales de Valachie et de Moldavie, Paris, 1938 (P. Geuthner). 166 σελίδες μετὰ 56 παρενθέτων φωτοτυπικῶν πινάκων καὶ 15 εἰκόνων ἐν τῷ κειμένῳ.*

Ὁ ἀκαταπόνητος σ. εἰς σειρὰν ὀγκωδῶν καὶ πλουσίως εἰκονογραφημένων τόμων ἐδημοσίευσεν ἤδη ὁλόκληρον τὸν θησαυρὸν τῶν τοιχογραφιῶν, τὸν ὁποῖον περικλείουν αἱ ἐκκλησίαι τῆς Ρουμανίας. Μετὰ τὴν Μολδαυίαν καὶ τὴν Βουκοβίναν ἠκολούθησεν ἡ Βλαχία καὶ ταύτην ἡ Τρανσυλβανία. Τὸ ἤδη ἐκδοθὲν βιβλίον, τὸ ὁποῖον, ὡς λέγει ὁ σ. εἰς τὸν πρόλογόν του, κλείει τὴν σειρὰν τῶν ἐρευνῶν του διὰ τὴν ἐκκλησιαστικὴν ζωγραφικὴν τῆς Ρουμανίας, ἀποτελεῖται ἐκ δύο μερῶν. Εἰς τὸ πρῶτον ἐξετάζεται ὁμὰς Τρανσυλβανικῶν ἐκκλησιῶν τῆς περιοχῆς τῶν Καρπαθίων. Εἰς τὸ δεύτερον μελετῶνται ἐκ νέου μερικαὶ Βλαχικαὶ καὶ Μολδαυικαὶ τοιχογραφίαι, αἱ ὁποῖαι μετὰ τὴν πρώτην αὐτῶν δημοσίευσιν ὑπὸ τοῦ σ. ἐκαθαρίσθησαν καὶ ἐξητάσθησαν καλλίτερον.

Εἰς τὰς τοιχογραφίας τῶν ἐκκλησιῶν τῆς Τρανσυλβανίας χρονολογουμένας ἀπὸ τοῦ πρώτου ἡμίσεος τοῦ 13ου μέχρι τοῦ πρώτου ἡμίσεος τοῦ 16ου αἰῶνος, ἡ ἐπίδρασις τῆς ὀρθοδόξου εἰκονογραφίας εἶναι πολὺ περιωρισμένη. Μία τοιχογραφία τῆς Θεοτόκου γλυκοφιλούσης, μία Ἁγ. Ἄννα κρατοῦσα τὴν Παναγίαν βαστάζουσαν τὸν Ἰησοῦν καὶ ἐλάχιστα ἄλλα θέματα προέρχονται ἀπὸ τὴν Βυζαντινὴν παράδοσιν, ἀλλὰ καὶ ταῦτα πιθανώτατα μέσῳ τῆς Ρωσίας. Πάντα τὰ ἄλλα εἰκονογραφικὰ καὶ διακοσμητικὰ θέματα συνδέονται στενώτατα, ὡς παρατηρεῖ ὁ σ., πρὸς τὴν τέχνην τῆς Νοτίου Ἰταλίας, ἐνῷ ἡ ἀρχιτεκτονικὴ τῶν ἐκκλησιῶν ὀφείλεται εἰς Λομβαρδοὺς ἀρχιτέκτονας καὶ Κιστερκιανοὺς μοναχούς. Ἀπὸ γενικωτέρας ἀπόψεως ἄξιαι ἰδιαιτέρας προσοχῆς εἶναι αἱ διακοσμήσεις δύο ἐκκλησιῶν, ὅπου εἰς μακρὰς ζῳφόρους εἰκονίζεται ἡ ἱστορία τοῦ βασιλέως τῆς Οὐγγαρίας Ἁγίου Λαδισλάου καὶ αἱ μάχαι αὐτοῦ ἐπὶ κεφαλῆς τῶν Μαγυάρων ἐναντίον τῶν Κουμάνων. Αἱ τοιχογραφίαι αὗται παρουσιάζουσιν ἐξαιρετικὸν ἐνδιαφέρον διὰ τὸ ἔνδυμα, τὸν ὁπλισμὸν κ.λ.π. τῶν Κουμάνων, τῶν ὁποίων ἀλλαχοῦ δὲν ἔχουσι διασωθῆ ἀπεικονίσεις. Αἱ παραστάσεις τέλος αὗται ἐνδιαφέρουν καὶ ἡμᾶς τοὺς Ἕλληνας, λόγῳ τῆς ἐμφανίσεως τῶν Κουμάνων εἰς τὴν Βυζαντινὴν ἱστορίαν.

Εἰς τὸ δεύτερον μέρος τοῦ βιβλίου του ὁ σ. ἐξετάζει, ὡς καὶ ἀνωτέρω εἴπομεν, ἐκ νέου τὰς τοιχογραφίας μερικῶν Βλαχικῶν καὶ Μολδαυικῶν ἐκκλησιῶν. Μεταξὺ αὐτῶν ἰδιαιτέραν, νομίζομεν, σημασίαν ἔχουσιν εἰκονογραφικά τινα θέματα τῆς Σουτσεβίτσας σπανίως ἀπαντῶντα ἀλλαχοῦ. Ἐξ

αὐτῶν δύο εἶναι σπανιώτατα: Ὁ Οἶκος «ὃν ᾠκοδόμησεν ἑαυτῇ ἡ σοφία», θέμα ἐμπνευσμένον ἀπὸ τὰς Παροιμίας τοῦ Σολομῶντος (9. 1 κ. ἑξ.), καὶ ὁ, κατὰ τὸν, σ., Πύργος τοῦ Ἑρμᾶ, παράστασις προερχομένη ἀπὸ τὸν περίφημον Ποιμένα τοῦ Ἑρμᾶ. Τὸ πρῶτον τῶν θεμάτων τούτων ἀπαντᾷ εἰς Σερβικὰς καὶ Μακεδονικὰς ἐκκλησίας, ὄχι μόνον εἰς τὸν Ἅγ. Κλήμεντα τῆς Ἀχρίδος καὶ εἰς τὴν Γρατσάνιτσαν, ὡς ἀναφέρει ὁ σ., ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν Ντέτσανι καὶ εἰς τὴν Ἁγιορειτικὴν Μ. Χελανδαρίου. Εἰς τὴν Σουτσεβίτσαν ὅμως, τὴν σύνθεσιν τῆς ὁποίας ἁπλῶς περιγράφει ὁ σ. χωρὶς ἀπεινόνισιν, καὶ εἰς τὴν ἀνάλογον παράστασιν, ἥτις εὑρίσκεται εἰς τὸν ἐξωνάρθηκα τοῦ αὐτοῦ ναοῦ καὶ ἀπεικονίσθη ὑπὸ τοῦ σ. εἰς προγενέστερον βιβλίον του (*I. Stefanescu*, L'évolution de la peinture religieuse en Bucovine et en Moldavie, Paris, 1928, Λεύκωμα, πίν. LXXXII. 1), τὸ θέμα ἔχει ἤδη ὑποστῇ οὐσιώδη ἐξέλιξιν καὶ διαφέρει, λόγῳ τοῦ πολυσυνθέτου αὐτοῦ, ἀπὸ τὰς παλαιοτέρας Σερβικὰς παραστάσεις, τὰς ὁποίας χαρακτηρίζει ἐξαιρετικὴ εὐκρίνεια.

Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν παράστασιν τοῦ Πύργου τοῦ Ἑρμᾶ, νομίζομεν ὅτι διὰ τὸν ταυτισμὸν τοῦ θέματος θὰ ἔπρεπε νὰ διατηρήσωμεν πολλὰς ἀμφιβολίας καὶ ἐπιφυλάξεις, ὡς καὶ ἄλλοτε ἐγράψαμεν περὶ τῆς ἀναλόγου τοιχογραφίας τῆς Curtea de Arges, τὴν ὁποίαν ἐπίσης ὁ σ. θεωρεῖ ὡς εἰκονίζουσαν τὸ αὐτὸ θέμα (Ἐπετηρ. Ἑταιρ. Βυζαντ. Σπουδ. 12, 1936, 461). Καὶ εἶναι μὲν ἀληθὲς ὅτι ὁ Ποιμὴν τοῦ Ἑρμᾶ ἐνέπνευσε παραστάσεις τινὰς τῶν Κατακομβῶν, κατὰ τοὺς Βυζαντινοὺς ὅμως χρόνους οὐδὲν παράδειγμα, ἂν δὲν ἀπατῶμαι, ἀναλόγου παραστάσεως ὑπάρχει. Διὰ τὸν λόγον τοῦτον δὲν γνωρίζω κατὰ πόσον εὐσταθεῖ ἡ ἑρμηνεία ἡ διδομένη ὑπὸ τοῦ σ. εἰς τὰς δύο ταύτας Ρουμανικὰς τοιχογραφίας.

Περὶ τῆς τοιχογραφίας τῆς Curtea de Arges, τῆς ὁποίας ἀπεικόνισιν ἐδημοσίευσεν ὁ σ. εἰς ἄλλο βιβλίον του, παρετηρήσαμεν ἤδη ὅτι ὀρθοτέρα πιθανῶς εἶναι ἡ ὑπ' αὐτοῦ τοῦ ἰδίου δοθεῖσα ἀρχικῶς ἑρμηνεία, καθ' ἣν παρίσταται ἐκεῖ ἡ παραβολὴ τοῦ ἄφρονος πλουσίου (Ἐπετηρ. Ἑταιρ. Βυζαντ. Σπουδ. ἔνθ' ἀν.). Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν τοιχογραφίαν τῆς Σουτσεβίτσας, ταύτης ὁ σ. παρέχει μόνον περιγραφήν, ἐξ ἧς ὅμως καταφαίνεται ὅτι αὕτη εἶναι συγγενὴς πρὸς τὴν ἐν Curtea de Arges καὶ συνεπῶς θὰ ἔπρεπε νὰ ἑρμηνευθῇ κατὰ τρόπον ἀνάλογον.

Αἱ δύο αὗται σκηναί, ὁ Οἶκος δηλαδὴ τῆς σοφίας καὶ ὁ λεγόμενος Πύργος τοῦ Ἑρμᾶ, παρέχουσι δυσκολίας καὶ ὡς ἐκ τῆς θέσεως, ἣν κατέχουσιν εἰς τοὺς ναούς. Εἰς τὴν Curtea de Arges ὁ λεγόμενος Πύργος τοῦ Ἑρμᾶ εὑρίσκεται μεταξὺ τῆς σκηνῆς τοῦ Ἰωσὴφ ἀπὸ Ἀριμαθείας αἰτοῦντος τὸ σῶμα τοῦ Ἰησοῦ καὶ τῆς σκηνῆς τοῦ Προδρόμου πρὸ τοῦ Ἡρώδου. Εἰς τὸ Ἱερὸν τῆς Σουτσεβίτσας ὁ Οἶκος τῆς σοφίας εἰκονίζεται ὑπεράνω τοῦ λεγομένου Πύργου τοῦ Ἑρμᾶ. Νομίζομεν ὅτι ἡ ἑρμη-

νεία τῆς σχέσεως τῶν δύο τούτων θεμάτων πρὸς ἄλληλα, ὡς καὶ τῆς παρουσίας αὐτῶν ἐν τῷ Ἱερῷ, ἃς παρέχει ὁ σ. (σελ. 127 κ.ἑξ.), θὰ εἶχεν ἴσως ἀνάγκην μεγαλυτέρας ἀναλύσεως, ἵνα καταστῇ πειστική. Αἱ δύο αὗται παραστάσεις θὰ ἦτο ἴσως ἀνάγκη νὰ ἐξετασθῶσιν ἐκ νέου.

Ἄξιαι ἐπίσης προσοχῆς εἶναι εἰς τὴν Σουτσεβίτσαν καὶ εἰς ἄλλας Ρουμανικὰς ἐκκλησίας αἱ συνθέσεις αἱ ἐμπνεόμεναι ἀπὸ τροπάρια, ὕμνους καὶ εὐχὰς τῆς λειτουργίας, τὰς ὁποίας μὲ πολλὴν ἐπιμέλειαν ἐξηγεῖ ὁ σ. Οὕτως εὑρίσκομεν ἀπεικόνισιν τοῦ τροπαρίου. «Ὁ μονογενὴς Υἱὸς καὶ Λόγος τοῦ Θεοῦ κ.λ.π.» τοῦ ψαλλομένου μετὰ τὸ τέλος τῶν Τυπικῶν κ. ἄ. Αἱ συνθέσεις αὗται, ὅπως καὶ ἄλλαι, ὡς ἡ Δέησις, ὅπου ὁ Ἰησοῦς παρίσταται ὡς Μεγάλης Βουλῆς Ἄγγελος ἐνδεδυμένος στολὴν ἀρχιερατικὴν ἢ ἡ Δέησις, ὅπου τὸν Ἰησοῦν ἀντικαθιστῶσι τὰ τρία πρόσωπα τῆς Ἁγίας Τριάδος, εἶναι θέματα ξένα πρὸς τὴν εἰκονογραφικὴν παράδοσιν τῶν Βυζαντινῶν καὶ τῶν μετὰ τὴν Ἅλωσιν χρόνων. Αὗται, ὡς ὀρθῶς παρατηρεῖ ὁ σ., σχετίζονται πρὸς τὴν Ρωσικὴν εἰκονογραφίαν καὶ ἀνευρίσκονται συχνὰ ἐπὶ Ρωσικῶν εἰκόνων.

Δέον τέλος νὰ σημειώσωμεν ὅτι ἡ σχέσις, ἣν διαβλέπει ὁ σ. μεταξὺ τῶν εἰκονογραφημένων χειρογράφων καὶ τῶν τοιχογραφιῶν τῶν ἐκκλησιῶν, χωρὶς βεβαίως ν' ἀποκλείεται, δὲν ἀποδεικνύεται ὑπ' αὐτοῦ ἐπαρκῶς. Τὸ σπουδαιότατον τοῦτο θέμα θὰ εἶχεν ἀνάγκην εὐρυτέρας ἀναπτύξεως, ἣν εὐχόμεθα ὅπως ἐπιχειρήσῃ ὁ σ. μὲ τὰ πολλὰ εἰδικὰ ἐφόδια, τὰ ὁποῖα ἀναμφισβητήτως κατέχει.

Α. ΞΥΓΓΟΠΟΥΛΟΣ

***L. Bréhier**, Les peintures du rouleau liturgique No 2 du monastère de Lavra. Ἀνατύπωσις ἐκ τῶν Annales de l'Institut Kondakov (Seminarium Kondakovianum), 11, 1939, σ. 1—20 μετὰ 5 παρενθέτων πινάκων.*

Ὁ κ. Bréhier, εἷς τῶν διαπρεπῶν Γάλλων ἐπιστημόνων, οἱ ὁποῖοι μετὰ ζήλου ἀφωσιώθησαν εἰς τὴν μελέτην τῆς Βυζαντινῆς τέχνης, εἰς τὸ ἄρθρον τοῦτο περιγράφει καὶ ἑρμηνεύει τὰς μικρογραφίας τὰς κοσμούσας τὸ ὑπ' ἀριθ. 2 λειτουργικὸν εἰλητάριον τῆς Μεγίστης Λαύρας ἐν Ἁγ. Ὄρει περιέχον τὴν Λειτουργίαν τοῦ Μεγ. Βασιλείου καὶ δυνάμενον ἐκ λόγων παλαιογραφικῶν καὶ εἰκονογραφικῶν νὰ τοποθετηθῇ, μετὰ πολλῆς πιθανότητος, εἰς τὰς ἀρχὰς τοῦ 14ου αἰῶνος. Αἱ ἡμικατεστραμμέναι, ὡς ἐκ τῆς συχνῆς χρήσεως τοῦ εἰληταρίου, μικρογραφίαι αὗται παρουσιάζουν ἐξαιρετικὸν ἐνδιαφέρον, ὄχι βεβαίως τόσον διὰ τὴν τέχνην των,

ὅσον διὰ τὸ εἰκονογραφικὸν αὐτῶν περιεχόμενον. Ἐκτὸς ὀλίγων ἀρχικῶν γραμμάτων, τῶν ὁποίων ἡ διακόσμησις σχετίζεται μὲ τὴν Λειτουργίαν, ὑπάρχουσι καὶ 13 μικρογραφίαι ἐντὸς τοῦ κειμένου. Αὗται εἰκονογραφοῦσι πᾶσαι τὴν μακρὰν εὐχὴν τῆς ἀναφορᾶς τὴν ἀρχομένην διὰ τῶν λέξεων: «Ὁ ὤν, Δέσποτα, Κύριε, Θεέ, Πάτερ παντοκράτορ, προσκυνητὲ κ.λ.π.» καὶ ἥτις ἀποτελεῖ τὸ σπουδαιότερον μέρος τῆς Λειτουργίας. Ἡ προσπάθεια τοῦ ζωγράφου, ὅπως ἀποδώσῃ διὰ συγκεκριμένων εἰκόνων τὰς ἐν τῷ κειμένῳ περιεχομένας ἐννοίας εἶναι ἀξία πολλῆς προσοχῆς. Πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον ὄχι μόνον χρησιμοποιεῖ συνθέσεις γνωστὰς (Γέννησις, Μυστικὸς Δεῖπνος) ἢ συνδυάζει τοιαύτας ὅπως τὴν Βάπτισιν καὶ τοὺς στρατιώτας φυλάσσοντας τὸν κενὸν Τάφον τοῦ Ἰησοῦ, τὴν Ἀνάληψιν καὶ τὴν εἰς τὸν Ἅδην κάθοδον τοῦ Χριστοῦ ἂν καὶ ἡ σύζευξις τῶν δύο τελευταίων τούτων θεμάτων δὲν εἶναι μοναδικὴ ἐνταῦθα, διότι τὴν εὑρίσκομεν κατὰ τὸν 14ον αἰῶνα εἰς μίαν μικρογραφίαν τοῦ ἐν τῇ Βιβλιοθήκῃ τοῦ Βατικανοῦ χειρογράφου τοῦ περιέχοντος τὴν Βουλγαρικὴν μετάφρασιν τῆς Χρονογραφίας τοῦ Μανασσῆ (*B Filow*, Les miniatures de la Chronique de Manassès, Sophia 1927, πίν. XIV. 24).

Ὁ ζωγράφος τοῦ εἰλῃταρίου τῆς Λαύρας ἐπίσης τροποποιεῖ τὰς γνωστὰς συνθέσεις, ἵνα αὗται προσαρμοσθῶσιν εἰς τὸ πνεῦμα τοῦ κειμένου (Πλάσις τοῦ Ἀδάμ, ἁμάρτημα καὶ ἔξωσις ἐκ τοῦ Παραδείσου), ἀλλὰ δημιουργεῖ καὶ νέας εἰκόνας δανειζόμενος πρὸς τοῦτο στοιχεῖα ἐκ τοῦ ἐν χρήσει πλουσίου εἰκονογραφικοῦ θεματολογίου. Τοῦτο συμβαίνει, ἐπὶ παραδείγματι, διὰ τὸν Ἐπινίκιον ὕμνον (πίν. 1, 2), ὅπου ἐδανείσθη στοιχεῖα ἐκ τοῦ Ὁράματος τοῦ Ἰεζεκιήλ, ὅπως ἐπίσης καὶ διὰ τὴν περικοπήν: «Μεμνημένοι οὖν, Δέσποτα, καὶ ἡμεῖς κ.λ.π.» ἡ ὁποία ἐνέπνευσεν εἰς τὸν ζωγράφον περιεργοτάτην σύνθεσιν (πίν. IV. 1), ἧς ὅμως τὰ στοιχεῖα ἐλήφθησαν ἐξ ἄλλων γνωστῶν παραστάσεων.

Ἡ ὑπὲρ τῶν βασιλέων εὐχὴ εἰκονογραφεῖται διὰ συνθέσεως παριστανούσης ἕνα αὐτοκράτορα μετὰ τῆς συζύγου του καὶ μιᾶς ἄλλης Βασιλίσσης, πιθανώτατα Βασιλομήτορος, ἀκολουθουμένης ὑπὸ αὐλικῆς (πίν. III. 3). Εἶναι γνωστὸν ὅτι ἓν τῶν παλαιοτέρων χειρογράφων τῆς Λειτουργίας τοῦ Μ. Βασιλείου, τὸ ἐν τῇ Βιβλιοθήκῃ Barberini τῆς Ῥώμης, γραφὲν κατὰ τοὺς χρόνους τῆς Βασιλίσσης Εἰρήνης τῆς Ἀθηναίας, τοῦ υἱοῦ της Κωνσταντίνου Ϛ′ καὶ τῆς νύμφης της Μαρίας, δηλαδὴ μεταξὺ τῶν ἐτῶν 788 καὶ 797, μνημονεύει ἐν τῇ σχετικῇ εὐχῇ τὰ τρία ταῦτα πρόσωπα. Κατὰ τὸν κ. Bréhier, θὰ ἦτο ἴσως δυνατὸν νὰ ὑποτεθῇ ὅτι ἀπὸ τῶν ἡμερῶν τῆς Εἰρήνης ἐπεκράτησεν ἡ συνήθεια νὰ παριστῶσι τὰ τρία ταῦτα πρόσωπα εἰς τὰς εἰκονογραφημένας Λειτουργίας. Πάντως ἡ ὑπόθεσις αὕτη, ἐλλείψει ἐπαρκῶν στοιχείων, δὲν εἶναι εὔκολον νὰ ἐπιβεβαιωθῇ.

Ἡ περικοπή. «Ἐξαιρέτως τῆς Παναγίας ἀχράντου κ.λ.π.» ἀποδίδεται δι' εἰκόνος τῆς Θεοτόκου ἐπὶ θρόνου κρατούσης τὸν Ἰησοῦν (πίν. V. 1.). Ὁ κ. Bréhier σχετίζει τὸν τύπον τοῦτον τῆς Θεοτόκου πρὸς τὴν περίφημον Κυριώτισσαν, τὸ δὲ ἐπίθετον τοῦτο νομίζει παραγόμενον ὄχι ἀπὸ τὴν Μονὴν τῶν Κύρου, κατὰ τὰ κοινῶς παραδεδεγμένα, ἀλλὰ ἀπὸ τὸ Κύριος, κυριότης. Ἐπειδὴ δὲ ὁ εἰκονογραφικὸς οὗτος τύπος τῆς Θεοτόκου ἐπὶ θρόνου εὑρίσκεται εἰς μολυβδόβουλλα Πατριαρχῶν καὶ κληρικῶν τῆς Ἁγίας Σοφίας, νομίζει ὅτι εἰκὼν τῆς Κυριωτίσσης εὑρίσκετο εἰς τὴν Μεγάλην Ἐκκλησίαν καὶ ὅτι ταύτης ἀντίγραφον εἶναι τὸ ἐν τῷ νάρθηκι τῆς Ἁγ. Σοφίας τελευταίως ἀποκαλυφθὲν ψηφιδωτὸν τῆς Θεοτόκου μεταξὺ τοῦ Μ. Κωνσταντίνου καὶ τοῦ Ἰουστινιανοῦ.

Καὶ περὶ μὲν τῆς ἐτυμολογίας τοῦ ἐπιθέτου Κυριώτισσα ἐκ τοῦ Κύριος κ.λ.π. τὸν λόγον ἔχουσιν οἱ φιλόλογοι, ὅσον ἀφορᾷ ὅμως εἰς τὸν εἰκονογραφικὸν τύπον, δέον νὰ σημειώσω, ὅτι μελετῶν ἄλλοτε τὴν εἰκονογραφίαν τοῦ 21ου οἴκου τοῦ Ἀκαθίστου: «Φωτοδόχον λαμπάδα κ.λ.π.», ὅστις, ὅπως τοὐλάχιστον νομίζω ὅτι ἀπέδειξα, σχετίζεται μὲ τὴν Μονὴν τῶν Κύρου καὶ τὸ ἐκεῖ γενόμενον ὑπὸ τῆς Θεοτόκου θαῦμα εἰς τὸν Ῥωμανὸν τὸν μελῳδόν, παρετήρησα ὅτι εἰς τὰ μνημεῖα ὁ συνήθης τύπος τῆς Κυριωτίσσης, δηλαδὴ τῆς Θεοτόκου ὀρθίας μὲ τὸ βρέφος πρὸ τοῦ στήθους, ἐναλλάσσεται πρὸς τὸν τύπον τῆς καθημένης καὶ βρεφοκρατούσης Θεομήτορος (Ἐπετηρὶς τῆς Ἑταιρ. Βυζαντ. Σπουδ. 10, 1933, 331 κ. ἑξ. Βλ. τὰς εἰκόνας 14—20). Ἐπειδὴ δὲ εἰς τὸν οἶκον τοῦτον τοῦ Ἀκαθίστου πρόκειται ἀσφαλῶς περὶ τῆς Θεοτόκου Κυριωτίσσης, δέον νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι ἀμφότεροι οἱ τύποι οὗτοι σχετίζονται πρὸς τὴν Μονὴν τῶν Κύρου καὶ ὅτι συνεπῶς εἶναι ξένοι πρὸς τὴν Ἁγ. Σοφίαν.

Ἡ εὐχὴ «ὑπὲρ τῶν ἐν ἐρημίαις καὶ ὄρεσι καὶ σπηλαίοις καὶ ταῖς ὀπαῖς τῆς γῆς» δίδει εἰς τὸν ζωγράφον θέμα λίαν περιέργου συνθέσεως (πίν. III. 4), ἣν πολὺ δικαίως ὁ κ. Bréhier σχετίζει μὲ τὰς παραστάσεις τῆς Κοιμήσεως τοῦ Ὁσίου Ἐφραὶμ τοῦ Σύρου, γνωστὰς καὶ ἀπὸ τὴν Ἔκφρασιν τοῦ Εὐγενικοῦ καὶ ἀπὸ τὰς μεταγενεστέρας εἰκόνας καὶ τοιχογραφίας. Ἡ μικρογραφία τοῦ εἰλῃταρίου τῆς Λαύρας δύναται, νομίζω, νὰ θεωρηθῇ ὡς ἡ πρώτη μορφὴ συνθέσεως ἀναλόγου, ἣν εὑρίσκομεν εἰς τοιχογραφίας τοῦ 16ου αἰῶνος (Μ. Ἀστερίου ἐπὶ τοῦ Ὑμηττοῦ, Μ. Ἁγ. Νικολάου Σπανοῦ ἐν τῇ νησῖδι τῆς λίμνης τῶν Ἰωαννίνων) καὶ τῆς ὁποίας τὴν πηγὴν δέον νὰ ἀναζητήσωμεν εἰς τὴν σχετικὴν περικοπὴν τῆς πρὸς Ἑβραίους ἐπιστολῆς τοῦ Παύλου 11. 37 κ. ἑξ.) τὴν ἀναγιγνωσκομένην εἰς τὴν Ἐκκλησίαν κατὰ τὴν ἑορτὴν τῶν Ἁγ. Πάντων καὶ κατὰ τὴν Κυριακὴν τῆς πρὸ τῆς Χριστοῦ Γεννήσεως, ἂν καὶ ἐκεῖ ὁ λόγος εἶναι περὶ προσώπων τῆς Π. Διαθήκης. Εἰς τὴν μικρογραφίαν ταύτην τοῦ εἰλῃταρίου τῆς Λαύρας ἡ κατὰ τὴν ἀριστε-

ρὰν κορυφὴν παράστασις ἀσκητοῦ, τοῦ ὁποίου ἡ κεφαλὴ ἐξέρχεται ἐκ κλάδων δένδρου, ἧς ἡ ἑρμηνεία ἐνέβαλεν εἰς ἀμφιβολίαν τὸν κ. Bréhier, οὐδὲν ἄλλο εἶναι εἰμὴ ἀπεικόνισις ἐρημίτου ἀσκουμένου ἐπὶ δένδρου. Οἱ ἀσκηταὶ οὗτοι εἶναι, ὡς γνωστόν, οἱ δενδρῖται (Βλ. *Cabrol*, Diction. d'archéol. Chrét. ἐν λ. Dendrites). Πρότυπον τῶν τοιούτων δενδριτῶν δύναται νὰ θεωρηθῇ ὁ Ὅσιος Δαβὶδ ὁ ἐν Θεσσαλονίκῃ, ὅστις κατὰ τὸ Συναξάριον τοῦ Μηναίου (26 Ἰουνίου) κατεσκεύασε τὴν καλιάν του «ἐν ἀμυγδαλῆς φυτῷ». Οὕτω δὲ, πράγματι, ἐπὶ δένδρου ἀμυγδαλῆς, εἰκονίζεται μεταξὺ τῶν ἀπὸ τοῦ 1484 τοιχογραφιῶν ἐν τῷ παλαιῷ Καθολικῷ τῆς Μ. Μεταμορφώσεως τῶν Μετεώρων.

Ἡ σημασία τῶν μικρογραφιῶν τοῦ εἰληταρίου τῆς Λαύρας ἔγκειται ὄχι βεβαίως εἰς τὴν μετρίαν τέχνην των, ἀλλά, ὡς ὀρθότατα παρατηρεῖ ὁ κ. Bréhier, εἰς τὸν τρόπον τῆς εἰκονογραφήσεως τοῦ κειμένου. Ὁ τρόπος δὲ οὗτος εἶναι ὅμοιος πρὸς τὸν χρησιμοποιηθέντα διὰ τὴν εἰκονογράφησιν τῶν λαϊκῶν λεγομένων ψαλτηρίων μὲ τὰς παρασελιδίους εἰκόνας, ὅπου ἡ φροντὶς τοῦ ζωγράφου συγκεντροῦται εἰς τὴν πιστοτέραν δυνατὴν γραφικὴν ἀπόδοσιν τοῦ κειμένου. Ἀπὸ τῆς ἀπόψεως ταύτης τὸ εἰλητάριον τῆς Λαύρας εἶναι ἐξαιρετικῶς πολύτιμον, ἂν καὶ ὄχι ἴσως ἐντελῶς μοναδικὸν εἰς τὸ εἶδός του, διότι συγγενῆ ὁπωσδήποτε τρόπον εἰκονογραφήσεως παρουσιάζει καὶ τὸ εἰλητάριον τῆς Ἐθν. Βιβλιοθήκης τῶν Ἀθηνῶν, τοῦ ὁποίου ἄλλοτε ἐδημοσιεύσαμεν τὴν ἐπικεφαλίδα (Ἐπετηρ. Ἑταιρ. Βυζαντ. Σπουδ. 13, 1937, 167 κ. ἑξ. εἰκ. 7), καὶ τὸ ὁποῖον θέλομεν προσεχῶς ἐξετάσει λεπτομερῶς ἐν ἰδίᾳ μελέτῃ.

Α. ΞΥΓΓΟΠΟΥΛΟΣ

Ἑλένης Δ. Βουραζέλη, *Ὁ βίος τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ κατὰ τὴν τουρκοκρατίαν, ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ξένων περιηγητῶν. Τεῦχος Α' Εἰσαγωγή. Ἐν Ἀθήναις 1939. Σελ. 254.*

Τὸ βιβλίον τοῦτο, ὡς ἐκ τοῦ τίτλου ἐμφαίνεται, ἀποτελεῖ τὴν εἰσαγωγὴν εἰς τὸ ὅλον θέμα καὶ διαιρεῖται εἰς δύο μέρη. Ἐν τοῖς ὀκτὼ κεφαλαίοις τοῦ πρώτου τούτων ἐξετάζονται οἱ περιηγηταὶ γενικῶς, τὰ ποικίλα ἐλατήρια τῶν περιηγήσεων, αἱ συνθῆκαι ὑπὸ τὰς ὁποίας αὗται ἐπραγματοποιήθησαν καὶ ἐξαίρεται ἡ περιηγητικὴ φιλολογία ὡς ἱστορικὴ πηγή. Εἰς τὰ τέσσαρα δὲ κεφάλαια, ἅτινα ἀποτελοῦν τὸ δεύτερον μέρος, παρατίθενταί τινα περὶ τῶν σπουδαιοτέρων περιηγητῶν τῶν ἐπισκεφθέντων

τὴν Ἑλλάδα καὶ τῶν διαιρουμένων εἰς προσκυνητὰς τῶν Ἁγίων Τόπων, εἰς διπλωματικοὺς ὑπαλλήλους καὶ εἰς ἐπιστήμονας περιηγητάς.

Ἡ συγγραφεὺς ἐν τῷ προλόγῳ (σελ. 5) λέγει ὅτι θὰ ἐκθέσῃ τὰς διαφόρους *φάσεις*, ἃς διέγραψεν ὁ περιηγητικὸς κύκλος καὶ τὰ *αἴτια*, ἅτινα ὤθησαν τοὺς περιηγητὰς πρὸς ἐπίσκεψιν τῆς τουρκοκρατουμένης Ἑλλάδος, προσέτι δὲ καθορίζει ὅτι δὲν θὰ ἀσχοληθῇ μὲ τὴν πρὸ τοῦ 1453 περιηγητικὴν γραμματείαν, ἀλλὰ μὲ τὴν μετὰ ταῦτα καὶ εἰδικῶς μὲ τὴν γαλλικήν.

Ἀληθὲς ὅτι περὶ τοῦ ζητήματος, πλὴν ἐλαχίστων μικρῶν καὶ προχείρων ἄρθρων, δημοσιευθέντων τῇδε κακεῖσε[1], οὐδεὶς τῶν ἡμετέρων εἶχε μέχρι σήμερον σοβαρῶς διατρίψει. Εἶναι ὅθεν ἐνδιαφέρουσα ἡ καταβληθεῖσα ὑπὸ τῆς σ. προσπάθεια, ὅπως ἐνσωματώσῃ καὶ συμπεπυκνωμένως προσφέρῃ τὴν πρωτότυπον αὐτὴν πηγὴν τῆς πατρίου ἡμῶν ἱστορίας. Θὰ ἦτο δὲ τὸ ἔργον της ἀρτιώτερον, ἐὰν ἐξ ἀρχῆς ἠσκεῖτο εἰς ὅλα τὰ μέρη του ἴση βάσανος καί, ἀκόμη, δὲν παρετηρεῖτο ποιά τις ἀταξία εἰς τὴν σχετικῶς πλουσίαν βιβλιογραφίαν του.

Ἐπειδὴ τὸν μετὰ χεῖρας τόμον πρόκειται μετ'οὐ πολὺ ν' ἀκολουθήσῃ δεύτερος, ὅστις κυρίως θὰ περιέχῃ τὰς ἀπὸ τῶν κειμένων συναχθείσας εἰδήσεις, ἐνταῦθα προβαίνω εἰς μίαν μόνον κεφαλαιώδη παρατήρησιν, ἐπιφυλασσόμενος νὰ ἐκταθῶ εἰς λεπτομερείας, ἐὰν θεὸς θέλῃ, ἅμα τῇ ἐκδόσει καὶ τῆς συνεχείας.

Ἐν τῷ πρώτῳ μέρει (σελ. 21-24) ἀξιολογεῖται ὁ περιηγητικὸς κύκλος, θεωρουμένων δὲ ὑπὸ τῆς σ. τῶν περιηγητῶν ὡς τῶν μοναδικῶν πηγῶν γνώσεως τῆς ἐν Ἑλλάδι καταστάσεως ἀπὸ τοῦ 1453 καὶ ἑξῆς, λέγεται (σελ. 25) ὅτι εἶναι μικροτέρας σημασίας δι' ἡμᾶς ἐκεῖναι αἱ ἀφηγήσεις τῶν ὁποίων οἱ συγγραφεῖς ἀσχολοῦνται περισσότερον μὲ τοὺς Τούρκους, Τοῦτο δὲν εἶναι ὀρθόν. Διότι, ἂν ὁ de la Broquière κάμνῃ λόγον περὶ τῆς στρατιωτικῆς δυνάμεως τῶν Τούρκων, πρᾶγμα ὅπερ κατὰ τὴν σ. εἶναι ὁ *σκοπὸς* τοῦ περιηγητοῦ ἐκείνου, θέλοντος νὰ μειώσῃ τὴν ἐντύπωσιν, ἣν εἶχον οἱ Εὐρωπαῖοι περὶ τῆς ἰσχύος τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας, δὲν ὁμιλεῖ δὲ καὶ ἄλλως εἰμὴ μόνον περὶ τοιούτων ζητημάτων, τοῦτ' αὐτὸ δὲν συμβαίνει καὶ μὲ τοὺς ἄλλους περιηγηθέντας τὴν Ἀνατολὴν καὶ ἀσχοληθέντας περισσότερον μὲ τοὺς Τούρκους καὶ ὀλιγώτερον μὲ τοὺς Ἕλληνας. Καὶ τὰ κείμενα δὲ τοῦ Girassot καὶ τοῦ de la Croix, καίτοι διὰ τῆς ταυτότητος τῶν ἀντιλήψεων παρέχουν ἐντύπωσιν δικαιολογοῦσαν τὴν ἄποψιν τῆς σ., δὲν εἶναι ἀρκετὰ νὰ πείσουν περὶ τοῦ βασίμου αὐτῆς, ἐπειδὴ ἐν προκειμένῳ εἶναι τὰ μόνα ὅμοια παραδείγματα. Σειρὰ δὲ ὅλη περιηγητῶν τῆς σπουδαίας ἐκείνης ἐποχῆς, ὁμιλούντων ἐν τοῖς ἰδίοις αὐτῶν ἔργοις περὶ τῶν Τούρκων περισσότερον, εἶναι ἐξ ἴσου σημαντικὴ δι' ἡμᾶς, ὅσον καὶ ἡ ἄλλη, τῶν ὁμιλούντων περισσότερον περὶ τῶν Ἑλλήνων,

Εἶναι καὶ Εὐρωπαῖοι καὶ Ἀνατολῖται—ἐχρησιμοποίησε δ' αὐτοὺς ὅλους ὁ Hammer ἀλλὰ κατὰ τρόπον ὄχι καλόν, ἐπειδὴ ἡ τουρκολογία μόλις ἐπὶ τῶν ἡμερῶν του ἤρχισε σοβαρῶς πως νὰ καλλιεργῆται. Καὶ δὲν ἦτο δυνατόν, πρῶτος ἐκεῖνος, συνθετικὸν ἔργον παρασκευάζων, ν' ἀσκήσῃ κριτικὴν ἀφορῶσαν εἰς ἐπιστήμας, τῶν ὁποίων οὔτε τὸν σκοπὸν οὔτε τὰ ὅρια τῆς ἐρεύνης σαφῶς εἶχε καθορίσει τις. Φέρ' εἰπεῖν, ἦτο ἀναγκαῖον ἐθνογραφικῶς ἤδη τότε νὰ γνωρίζῃ τοὺς Τούρκους ἢ μᾶλλον τὸ συνονθύλευμα τῶν λαῶν, οἵτινες φέρονται μὲ τὸ κοινὸν ὄνομα τῶν Τούρκων.

Εἶναι γνωστὸν ὅτι μέχρις ἐσχάτων ὑπῆρχον Τουρκόφωνοι Ἕλληνες εἰς τὴν μικρασιατικὴν ἐνδοχώραν μέχρι τῶν κατέναντι τῆς Κύπρου παραλίων, καθὼς πάλιν καὶ Ἑλληνόφωνοι Τοῦρκοι ἐν Κρήτῃ, Μακεδονίᾳ, Ἠπείρῳ καὶ Ὄφει τοῦ Πόντου. Ἐὰν λάβωμεν λοιπὸν ὑπ' ὄψιν ὅτι οἱ ἄνθρωποι αὐτοὶ ἀρχικῶς καὶ πρὸ τῆς τουρκικῆς κατακτήσεως ἦσαν Ἕλληνες καὶ εἶχον ἑλληνικὰ ἔθιμα, θὰ ἔπρεπε νὰ γνωσθῶσι ταῦτα διὰ τῶν περιηγητῶν τῶν ὁμιλούντων περὶ τῶν Τούρκων. Πρέπει βεβαίως κατὰ τὴν συλλογὴν νὰ καταβληθῇ μεγάλη προσοχή, ἵνα μὴ ἐκληφθῶσιν ὡς ἑλληνικὰ κυρίως τουρκικὰ ἔθιμα, νὰ ἐξηγηθῇ δὲ καὶ ἡ διαφορὰ τῶν παρὰ τοῖς Τουρκοφώνοις Ἕλλησι ἢ τοῖς Ἑλληνοφώνοις Τούρκοις ἐθίμων ἀπὸ τὸν βαθμὸν τῆς ἐπιδράσεως τοῦ κατακτητοῦ, ἥτις ποικίλλει, μακροχρονιωτέρα οὖσα διὰ τοὺς κατοίκους τῆς Μικρᾶς Ἀσίας καὶ βραχυτέρα διὰ τοὺς τῆς μητροπολιτικῆς Ἑλλάδος. Θὰ ἐνδιέφερε δ' ἐννοεῖται καὶ ἡ ἐξέτασις τῶν ἠθῶν καὶ ἐθίμων τῶν Ἀρμενοφώνων Ἑλλήνων κατοίκων τοῦ Χογοὺζ καὶ τοῦ Ἐκὶν μεθ' ὁλοκλήρου τῆς περιφερείας του[2], ὡς καὶ τῶν Ἰβηριστὶ λαλούντων καὶ γραφόντων κατοίκων τοῦ Χοβέκ, ἐν τῇ περιοχῇ τοῦ Ἐρζερούμ[3].

Περὶ τοῦ δευτέρου μέρους τοῦ ἐκδοθέντος τεύχους (σελ. 141 καὶ ἑξῆς), ἔνθα εὐχῆς ἔργον θὰ ἦτο νὰ ἐλαμβάνοντο ὑπ' ὄψιν οὐχὶ μόνον οἱ γαλλιστί, ἀλλὰ καὶ οἱ εἰς ἄλλας Εὐρωπαϊκὰς γλώσσας γράψαντες περιηγηταί[4], οἵτινες παρέχουσι πολλάκις πολυτίμους πληροφορίας, περὶ τοῦ δευτέρου μέρους λοιπόν, ὅπου ἡ ἐν ἐπιτομῇ ἀνάλυσις τῶν κυριωτέρων ἐκ τῶν κειμένων, τὰ ὁποῖα ἡ σ. τόσον ἐπιμελῶς ἐμελέτησε, θὰ γίνῃ, ὡς εἶπον, λόγος ὅταν ἐκδοθῇ καὶ ὁ δεύτερος τόμος τοῦ ἀξιολόγου τούτου ἔργου, μὲ τὸ ὁποῖον εἶναι τόσον ἀναποσπάστως συνδεδεμένον. Ἀνάγκη δὲ νὰ δοθῇ ἡ

---

[1] Ἐκ τούτων πρέπει νὰ ἐξαιρεθῇ ἡ μελέτη τοῦ Σπυρίδωνος Δε Βιάζη: Ἰταλοὶ περιηγηταὶ ἐν Ἑλλάδι 1200—1899, δημοσιευμένη ἐν τῷ Γεωγραφικῷ Δελτίῳ, ἔτ. 1904, 1905 καὶ 1906.

[2] Π. Τριανταφυλλίδου: Τὰ Ποντικά, 119—120.

[3] Αὐτόθι, 127.

[4] Διατί νὰ παραλειφθῇ καὶ ὁ Ἐβλιᾶ Τσελεμπῆ;

πρέπουσα σημασία εἰς τὰ ἐν σελ. 142 ἐπὶ λέξει ἀναγινωσκόμενα: «Παρέλκει νὰ ἐπαναλάβωμεν ὅτι ἡ περιηγητικὴ ὕλη, ἐν τῷ συνόλῳ της καὶ συστηματικῶς *καὶ ἐν συγκρίσει πρὸς ὅλας τὰς λοιπὰς ἱστορικὰς πηγάς*, θ' ἀποτελέσῃ πηγὴν τοῦ δευτέρου τόμου τοῦ ἔργου τούτου.........», ἐξ ὧν καταφαίνεται πόσον ἡ σ. ἠγάπησε τὸ θέμα της, τὸ ὁποῖον θὰ διαφωτίσῃ σημαντικὴν σελίδα τῆς ἱστορίας καὶ τοῦ βίου τῶν Ἑλλήνων.

ΙΟΡΔΑΝΗΣ ΒΑΜΒΑΚΙΔΗΣ

Ἀντωνίου Σιγάλα, *Ἀπὸ τὴν πνευματικὴν ζωὴν τῶν Ἑλληνικῶν Κοινοτήτων Μακεδονίας. Α' Ἀρχεῖα καὶ Βιβλιοθῆκαι Δυτικῆς Μακεδονίας, Θεσσαλονίκη, 1939. Σχ. 8ον, σελ. ς'+222 [Πανεπιστήμιον Θεσσαλονίκης. Παράρτημα Δ' τόμου Ἐπετηρίδος Φιλοσοφικῆς Σχολῆς].*

«Εἷς τῶν σκοπῶν τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, ἰδιαιτέρως δὲ τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς, λέγει ἐν τῷ Προλόγῳ τῆς ὑπὸ τὸν ἀνωτέρω τίτλον μελέτης ὁ καθηγητὴς κ. Ἀντώνιος Σιγάλας, εἶναι ἀναμφιβόλως ἡ ἔρευνα τῆς Μακεδονίας καὶ τῆς λοιπῆς βορείου Ἑλλάδος ἀπὸ ἀρχαιολογικῆς, γλωσσικῆς, ἱστορικῆς καὶ λαογραφικῆς ἀπόψεως». Ὁ συγγραφεύς, διδάξας ἐπὶ δέκα καὶ τρία ἔτη τὴν παπυρολογίαν καὶ τὴν παλαιογραφίαν ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ τούτῳ, ἐθεώρησε καθῆκόν του, παραλλήλως πρὸς τὴν ἔκδοσιν τῶν βυζαντινῶν ἰδιωτικῶν καὶ ὑπαλληλικῶν ἐγγράφων τοῦ Ἁγίου Ὄρους, τὴν ὁποίαν ἀνέλαβε, νὰ μελετήσῃ καὶ καταγράψῃ συστηματικῶς τὰ ἐν βιβλιοθήκαις καὶ μοναῖς τῆς Μακεδονίας ἀποκείμενα χειρόγραφα καὶ ἔγγραφα. Τὸ ἐκδοθὲν πρῶτον τμῆμα τῆς μακρᾶς ταύτης ἐπιστημονικῆς ἐρεύνης ἀναφέρεται εἰς τὰ ἀρχεῖα καὶ τὰς βιβλιοθήκας τῆς Δυτικῆς Μακεδονίας.

Ὁ κ. Σιγάλας ἐπεσκέφθη τὴν Κοζάνην, τὰ Σέρβια, τὴν Βελβενδόν, τὴν Σιάτισταν, τὰ ἐκπαιδευτήρια Τσοτυλίου, τὴν Καστορίαν, τὴν Κλεισούραν, τὴν Βλάστην, τὴν Βέρροιαν καὶ τὴν Νάουσαν, ἀνεζήτησε μετ' ἐπιμελείας καὶ ζήλου τὰ παρὰ δημοσίαις καὶ ἐκκλησιαστικαῖς ἀρχαῖς, ἐπιστημονικοῖς σωματείοις καὶ ἰδιώταις φυλασσόμενα χειρόγραφα καὶ παρέσχεν ἄλλων ἀναλυτικὴν καὶ ἄλλων σύντομον ἀναγραφήν. Εἰς τὰ μνημεῖα ταῦτα ὁ συγγραφεὺς περιέλαβε καὶ τὰ χειρόγραφα τῆς συλλογῆς τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης.

Τὸ μεγαλύτερον μέρος τοῦ βιβλίου (σελ. 5—114) καταλαμβάνει ἡ περιγραφὴ τῶν χειρογράφων καὶ ἐγγράφων τῆς Κοζάνης. Ἐν τῇ πλουσίᾳ τῆς πόλεως ταύτης βιβλιοθήκῃ σῴζονται ἑκατὸν πεντήκοντα αὐτοτελῆ χειρόγραφα, εἴκοσι ἐννέα σύμμεικτα καὶ δέκα ὀκτὼ ξενόγλωσσα. Πλούσιον ὡσαύτως εἶναι καὶ τὸ ἀρχεῖον τῆς Δημοτικῆς Βιβλιοθήκης, περιλαμβάνον ἔγγραφα πατριαρχικὰ καὶ ἐκκλησιαστικά, κώδικας ἐγγράφων (κτηματολόγια ναῶν, βιβλία ληξιαρχικά, βιβλία πρακτικῶν καὶ ἀλληλογραφίας ἐκκλησιαστικῶν ἀρχῶν καὶ ἱδρυμάτων, τῆς Δημογεροντίας, σχολικὰ κλπ.), καί τινα τουρκικὰ ἔγγραφα καὶ κώδικας.

Ἐκ τῶν ἄλλων συλλογῶν ἰδιαιτέρως δέον νὰ τύχουν μνείας τὸ τουρκικὸν ἀρχεῖον Βερροίας καὶ ἡ συλλογὴ χειρογράφων καὶ ἐγγράφων τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης. Τὸ «ἀρχεῖον τοῦ Καδῆ» φυλάσσεται εἰς τὸ Δημαρχεῖον Βερροίας, ὅπου διὰ διατάγματος ἱδρύθη τῷ 1930 μόνιμον τοπικὸν ἀρχεῖον καὶ ἀποτελεῖται ἐκ πεντήκοντα ἓξ κωδίκων καὶ δύο δεσμῶν ἐγγράφων τῶν ἐτῶν 1602—1891. Ὁ κ. Σιγάλας παρέχει μόνον ἀναγραφὴν τῶν ἐτῶν, εἰς τὰ ὁποῖα ἕκαστος κῶδιξ ἀντιστοιχεῖ, καὶ τονίζει τὴν ἀνάγκην τῆς μελέτης τῶν πολυτίμων τούτων μνημείων ὑπὸ εἰδικοῦ τουρκολόγου. Ἡ συλλογὴ τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης περιλαμβάνει τεσσαράκοντα χειρόγραφα τοῦ ΙΖ', ΙΗ' καὶ ΙΘ' αἰῶνος, κατὰ τὸ πλεῖστον ἐκκλησιαστικοῦ περιεχομένου, δύο ἐπὶ περγαμηνῆς σιγίλλια τῶν ἐτῶν 1779 καὶ 1846 καὶ διάφορα ἰδιωτικὰ καὶ νοταριακὰ ἔγγραφα, ὧν τινα ἔχουν γραφὴ εἰς τὴν τουρκικήν.

Ἀρκεῖ νὰ διεξέλθῃ τις τὸ βιβλίον τοῦ κ. Σιγάλα, διὰ νὰ πεισθῇ ὅτι τὰ γραπτὰ μνημεῖα τῆς Δυτικῆς Μακεδονίας, τὰ περισωθέντα ἐκ τῶν διαφόρων καταστροφῶν, εἶναι ἀκόμη ἀρκετά. Βεβαίως μεταξὺ τῶν περιγραφομένων χειρογράφων (τὰ ἔγγραφα καὶ ἰδίᾳ τὰ τουρκικά, μετὰ προσοχῆς μελετώμενα, θὰ διαφωτίσουν πλεῖστα σημεῖα τῆς τοπικῆς ἱστορίας) ἐλάχιστα παρουσιάζουν ἐξαιρετικὸν ἐνδιαφέρον. Ἀλλ' ἡ ἀξία των δὲν ἔγκειται μόνον εἰς τὰς νέας συμβολάς, τὰς ὁποίας προσθέτουν εἰς τὰς γνώσεις μας καὶ εἰς τὴν καθ' ὅλου ἔρευναν. Ὡς μνημεῖα τοῦ παρελθόντος, παρέχουν πλεῖστα διδάγματα περὶ τῆς πνευματικῆς καταστάσεως τῆς Δυτικῆς Μακεδονίας κατὰ τοὺς χρόνους τῆς Τουρκοκρατίας, περὶ τῶν προτιμήσεων καὶ τῶν πνευματικῶν διαφερόντων τῶν ἀνωτέρων τάξεων τοῦ μακεδονικοῦ λαοῦ. Καὶ δὲν εἶναι, νομίζω, μικρὸν τὸ ὠφέλημα. Τοῦτο ἄλλωστε εἶχεν ὑπ' ὄψιν καὶ ὁ συγγραφεύς, δημοσιεύων τὴν ἐργασίαν του ὑπὸ τὸν τίτλον: «Ἀπὸ τὴν πνευματικὴν ζωὴν τῶν Ἑλληνικῶν κοινοτήτων τῆς Μακεδονίας», τίτλον, ὁ ὁποῖος, κατ' ἐπίφασιν ἐξεταζόμενος, δὲν φαίνεται ὅτι ἀνταποκρίνεται πρὸς τὸ περιεχόμενον τοῦ δημοσιεύματος. Ἀπὸ τῆς ἀπόψεως δὲ ταύτης τὸ βιβλίον τοῦ κ. Σιγάλα δὲν παρέχει μόνον ἐπιστημονικὰς ὑπηρεσίας, ἀλλὰ καὶ ἐθνικάς.

ΔΙΟΝ. Α. ΖΑΚΥΘΗΝΟΣ

***Ladislas Gáldi**, privat-docent de philologie Romane à l'université de Bucarest, Les mots d'origine néogrecque en roumain à l'Epoque des Phanariotes par—[Οὐγγροελληνικαὶ μελέται, διευθυνόμεναι ὑπὸ Ἰουλίου Moravcsik No 9.] Budapest 1939. Σελ. 158.*

Ἡ ἐποχὴ τῆς διοικήσεως τῆς Ρουμανίας ὑπὸ τῶν Φαναριωτῶν ἡγεμόνων καὶ αἱ μετ' αὐτῶν σχέσεις Ρουμάνων καὶ Ἑλλήνων, πολλάκις μέχρι τοῦδε ἐξητάσθησαν καὶ πολλὰ περὶ αὐτῶν ἀντιφατικὰ ἐγράφησαν ὑπὸ ἐπιστημόνων ἀμφοτέρων τῶν ἐθνῶν. Ἡ ἐποχὴ ὅμως αὕτη ἀπαιτεῖ λεπτομερῆ ἐπιστημονικὴν καὶ ἀμερόληπτον ἔρευναν πρὸς ἀποκατάστασιν τῆς ἀληθείας. Εἰς τὴν προσπάθειαν αὐτὴν συμβάλλει οὐχὶ ὀλίγον τὸ ὑπὸ τὸν ἀνωτέρω τίτλον ὡραῖον βιβλίον τοῦ κ. L. Gáldi, τὸ δημοσιευόμενον εἰς τὴν γνωστὴν σειρὰν τῶν οὐγγροελληνικῶν μελετῶν τῶν διευθυνομένων ὑπὸ τοῦ καθηγητοῦ Ἰουλίου Moravcsik, εἰς τὴν ὁποίαν σειρὰν τόσα ἐνδιαφέροντα βιβλία ἐξεδόθησαν.

Εἶναι φυσικὸν ἡ τόσον μακροχρόνιος καὶ στενὴ ἐπαφὴ τῶν δύο λαῶν, Ρουμάνων καὶ Ἑλλήνων, νὰ ἔχῃ ἀφήσει ἀνεξάλειπτα τὰ ἴχνη εἰς ὅλας τὰς ἐκδηλώσεις τῆς ζωῆς αὐτῶν. Ὁ κ. Gáldi ἐξετάζει ἓν τῶν ἀποτελεσμάτων τῆς ἐπαφῆς ταύτης, ἤτοι τὰ ἐκ τῆς ἑλληνικῆς δάνεια τῆς ρουμανικῆς γλώσσης κατὰ τὴν φαναριωτικὴν περίοδον.

Ἐν τῇ εἰσαγωγῇ του ὁ κ. Gáldi ἀσχολεῖται γενικῶς μὲ τὸν χαρακτηρισμὸν τῆς φαναριωτικῆς ἐποχῆς καὶ προσπαθεῖ ἐκ τῶν δύο διισταμένων περὶ αὐτῆς ἀπόψεων νὰ ἐξαγάγῃ χρήσιμα καὶ ἀμερόληπτα συμπεράσματα, κατακρίνων μὲν τὰ σφάλματα καὶ τὰς ἀτασθαλίας τῆς οἰκονομικῆς διοικήσεως τῶν Φαναριωτῶν, ἀναγνωρίζων ὅμως τὴν εὐεργετικὴν ἐπίδρασίν των ἐπὶ τοῦ πνευματικοῦ πεδίου τοῦ ρουμανικοῦ πολιτισμοῦ.

Ἀκολούθως ὁ κ. Gáldi χωρίζει τὰς ἑλληνικὰς λέξεις τὰς εἰσελθούσας ἐκ τῆς ἑλληνικῆς εἰς τὴν πνευματικὴν καθόλου ζωήν, ἤτοι εἰς τὴν ἐκκλησίαν, τὸ κράτος (ὅροι πολιτικοί, διοικητικοί, νομικοί), εἰς τὴν κοινωνίαν καθόλου (κοινωνικὴ ἱεραρχία, οἰκογένεια, συνομιλία, ἀλληλογραφία, διασκεδάσεις, ψυχολογία), εἰς τὸν πνευματικὸν πολιτισμὸν (σχολεῖα, τυπογραφεῖα, βιβλιοθῆκαι, ἐπιστῆμαι, τέχναι) καὶ εἰς τὸν ὑλικὸν πολιτισμὸν (ἐμπόριον, βιομηχανία).

Ὁ κ. Gáldi δὲν ἐξετάζει τὰ ἑλληνικὰ ταῦτα δάνεια ἀπὸ φιλολογικῆς μόνον ἐπόψεως, ἀλλὰ προσπαθεῖ νὰ ἐξαγάγῃ ἐξ αὐτῶν συμπεράσματα ἱστορικὰ καὶ νὰ ὁρίσῃ τὸν βαθμὸν καὶ τὸν τρόπον τῆς Ἑλληνικῆς ἐπιδράσεως ἐπὶ τῶν Ρουμάνων.

Τὸ κεφάλαιον λοιπὸν τοῦτο τοῦ βιβλίου τοῦ κ. Gáldi ἀποτελεῖ σύντομον ἀλλ' ἁδρὸν σχεδιάγραμμα τῆς ὅλης φαναριωτικῆς ἐποχῆς, κατὰ τὸ δυνατὸν ἀντικειμενικὸν καὶ ἀμερόληπτον.

Εἰς τὸ δεύτερον κεφάλαιον τοῦ βιβλίου του ὁ συγγραφεὺς ἐξετάζει τὴν θέσιν τῶν ἑλληνικῶν στοιχείων εἰς τὴν ρουμανικήν, διαπιστώνει δὲ ὅτι αἱ ἑλληνικαὶ λέξεις εἰσαχθεῖσαι κυρίως ἀπὸ τοῦ 1745, ἀφθονοῦν ἀπὸ τοῦ 1770, ἀρχίζουν δὲ νὰ χάνωνται ἀπὸ τοῦ 1821. Χαρακτηριστικὸν εἶναι ὅτι ὁ περιορισμὸς τῶν φαναριωτικῶν λέξεων δὲν εἶναι τυχαῖος, ἀλλ' ἐνσυνείδητος καὶ ὠργανωμένη προσπάθεια ἐθνικιστῶν ρουμάνων συγγραφέων, τοῦ Asachi, τοῦ Ἡλιάδη καὶ λοιπῶν, οἱ ὁποῖοι στρέφονται πρὸς τὰς πλέον συμφώνους πρὸς τὸ πνεῦμα τῆς ρουμανικῆς λατινογενεῖς γλώσσας

Μολονότι αἱ ἑλληνικαὶ λέξεις τοπικῶς ἐξαπλοῦνται εἰς ὅλην τὴν Ρουμανίαν (περισσότεραι εἰς τὴν Βλαχίαν, ὀλιγώτεραι εἰς τὴν Μολδαβίαν καὶ ἔτι ὀλιγώτεραι εἰς τὴν Βεσσαραβίαν, Ὀλτενίαν καὶ Δοβρουτσάν), ὀλίγαι εἰσῆλθον ὡς ζῶσαι λέξεις εἰς τὸν Ρουμανικὸν προφορικὸν λόγον, καὶ μάλιστα τοῦ λαοῦ. Αἱ περισσότεραι προέρχονται ἀπὸ τὴν γραπτὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν καὶ περιωρίσθησαν εἰς τὸν γραπτὸν λόγον κυρίως τῶν μορφωμένων τάξεων τῆς ἐποχῆς.

Δὲν πρέπει ἐν τούτοις νὰ ἀποσιωπήσωμεν ὅτι λέξεις Ἑλληνικαὶ εἰσήχθησαν καὶ εἰς τὸν προφορικὸν Ρουμανικὸν λόγον, κυρίως τῶν μεγάλων ἀστικῶν κέντρων, αὗται δὲ εἶναι αἱ περισσότερον χρόνον διατηρηθεῖσαι, ἀρκοῦσαι μάλιστα καὶ μέχρι σήμερον. Διὰ τὰς τελευταίας ταύτας ἀναμένομεν ἀπὸ τὸν κ. Gáldi ἰδιαιτέραν ἔρευναν καὶ μελέτην.

Μετὰ τὴν ἐξέτασιν τῶν ἀνωτέρω, ἀκολουθοῦν γραμματικαὶ παρατηρήσεις, διὰ τῶν ὁποίων καταδεικνύεται ὁ τρόπος καθ' ὃν διεμορφώθησαν ἀπὸ ἐπόψεως φωνητικῆς καὶ τυπικοῦ αἱ ἑλληνικαὶ λέξεις αἱ εἰσελθοῦσαι εἰς τὴν Ρουμανικήν.

Ἀπὸ τῆς ἐπόψεως αὐτῆς δυνάμεθα νὰ διακρίνωμεν δύο μεγάλας κατηγορίας: τὰς λέξεις τὰς εἰσαχθείσας εἰς τὴν ρουμανικὴν καὶ μὴ μεταβληθείσας φωνητικῶς, αὗται δ' εἶναι κυρίως αἱ λέξεις αἱ μὴ εἰσαχθεῖσαι εἰς τὸν προφορικὸν λόγον, καὶ τὰς ὑποστάσας τὴν ἐπίδρασιν τῶν φωνητικῶν νόμων καὶ τοῦ τυπικοῦ τῆς ρουμανικῆς γλώσσης. εἰς τὸ κεφάλαιον τοῦτο ἃς ἐπιτραπῇ νὰ παρατηρήσωμεν τὰ ἑξῆς: Ἐν σελ. 75-76. εἰς τὸ *metahirisi>metaherisi*, τὸ e τῆς συλλαβῆς *he* δὲν ἀντικατοπτρίζει «un souvenir graphique de l'*e* dans *μεταχειρίζομαι* ἀλλὰ προέρχεται ἐκ

τοῦ Νεοελλ. τύπου *μεταχερίζομαι* (ἀόρ. *μεταχερίστηκα*)· ἐν σελ. 90 οἱ τύποι *aprosixie*, *mitahirisi-proistos*, *prehuderisi* εἶναι ζήτημα, ἂν ἐμφανίζουσι τροπὴν νοῦ e εἰς i εἰς τὴν ρουμανικὴν ἢ ἂν προέρχωνται ἀπὸ τῶν ὁμοίων ἑλλην. τύπων τοῦ βορείου ἰδιώματος.

Ὡς πρὸς τὰ σημειούμενα ἐν σελίδι 91 παρατηρῶ ὅτι οὐδόλως περίεργον εἶναι ὅτι ἐν τῇ διαλέκτῳ τῶν Κουτσοβλάχων τὸ ἄτονον ι τῶν ἑλληνικῶν λέξεων ἀποβάλλεται, τὸ δὲ ἄτονον ο ἐτράπη εἰς u, διότι καὶ ἐνταῦθα πρόκειται περὶ τοῦ γνωστοῦ νόμου τοῦ βορείου ἰδιώματος, καθ' ὃν οὕτω μεταβεβλημέναι παρελήφθησαν αἱ λέξεις αὗται παρὰ τῶν Κουτσοβλάχων, ἀποτελοῦν, δὲ ἀκριβῶς συγκρινόμεναι πρὸς τὰ παλαιότερα ἑλληνικὰ δάνεια τῆς Κουτσοβλαχικῆς, τὰ ὁποῖα δὲν ἐμφανίζουν τὴν ἀποβολὴν τοῦ ἀτόνου ι καὶ τὴν τροπὴν τοῦ ο εἰς u, στοιχεῖα χρονολογήσεως τῆς ἐμφανίσεως τοῦ βορείου ἰδιώματος (πβ. Ἀνδριώτην, ἐν ΕΕΒΣ ἐν σελ. 116 κ.ἑξ Ὁ κ. Gáldi ὑποστηρίζει ὅτι τὰ ἐκ τῆς ἑλληνικῆς, καθὼς καὶ τῶν ἄλλων βαλκανικῶν γλωσσῶν ρήματα τῆς ρουμανικῆς γλώσσης (π. χ. provivasi < νὰ προβιβάσω) προῆλθον ἐκ τῆς ὑποτακτικῆς τοῦ ἀορίστου καὶ οὐχὶ ἐκ τῆς ὁριστικῆς, διότι οὐδέποτε ἐμφανίζεται εἰς ταῦτα ἡ συλλαβικὴ αὔξησις, ἡ ὁποία κατ' αὐτὸν ἐξακολουθεῖ νὰ χαρακτηρίζῃ καὶ εἰς τὴν Νέαν Ἑλληνικὴν τὸν χρόνον τοῦτον. Τὸ ἐπιχείρημα τοῦτο τοῦ κ. συγγραφέως δὲν φαίνεται εἰς ἡμᾶς πειστικόν, διότι εἶναι γνωστὸν ὅτι ἡ συλλαβικὴ αὔξησις τείνει νὰ ἐκλίπῃ ἐν τῇ Νέᾳ Ἑλληνικῇ. Εἰς τὴν παραδοχὴν ἄλλως τῆς ἀνωτέρω γνώμης ἐμποδίζει καὶ ἡ Κουτσοβλαχικὴ γλῶσσα, ἡ ὁποία νομίζομεν καλύτερον πάσης ἄλλης δεικνύει ὅτι ἡ ὁριστικὴ τοῦ ἀορίστου καὶ οὐχὶ ἡ ὑποτακτικὴ ὑπόκειται ὡς βάσις τῶν ἐν λόγῳ ρημάτων. Πράγματι μόνον ἐκ τῆς ὁριστικῆς τοῦ ἀορίστου θὰ ἦσαν δυνατοὶ τύποι ὡς οἱ apulimsescu > ἐπολέμ'σα, iămăruséscu > καμάρουσα, kinsescu > (ἐ)κίν'σα, csursescu > (ἐ)ξούρ'σα, θimsescu > (ἐ)θύμ'σα, zăl sescu > (ἐ)ζάλ'σα κλπ. [1]. Οἱ τύποι οὗτοι θὰ ἦτο ἀδύνατον νὰ δημιουργηθοῦν ἐκ τῆς ὑποτακτικῆς πολεμήσω, καμαρώσω, κινήσω, ξουρίσω, θυμήσω, ζαλίσω κλπ., διότι εἰς ταύτας τὸ ι καὶ ο τονίζονται καὶ δὲν ὑπόκεινται εἰς τὰς γνωστὰς τροπὰς τοῦ βορείου ἰδιώματος.

Ὁ ἐν σελ. 123 λαϊκὸς τύπος *irosi* ἀντὶ *afierosi*, νομίζομεν ὅτι γίνεται ἐκ τοῦ ἀορ. τοῦ *φυραίνω ἐφύρασα* (παρὰ τὸν ἐφύρανα) κατ' ἐπίδρασιν τοῦ *afierosi* [2].

Ὁ ἐν σελ. 125 τύπος *proftaxi* δὲν πρέπει νὰ ἐξηγηθῇ διὰ τροπῆς

[1] Πρ. Chr. Geagea, Elementul Grec în dialectul Român, Cernauti 1931, ἐν τῷ λεξιλογίῳ.

[2] Πρ. τὴν σύγχυσιν τοῦ φυρώνω καὶ ἀφιερώνω εἰς τὰ δημώδη μεσ. κείμενα,

τῆς καταλήξεως —asi εἰς — axi ἀλλ' ἐκ τοῦ ἑλλην. ἀορ. ἐπρόφταξα παρὰ τὸν ἐπρόφτασα, τὸ δὲ ἀρωμουν. pilicsescu < πελεκίζω προῆλθεν ἐκ τοῦ ἀορ. ἐπελέκ'σα τοῦ βορ. ἰδιώματος.

Γενικῶς ἔχομεν νὰ παρατηρήσωμεν ὅτι κατὰ τὴν ἔρευναν τῆς φωνητικῆς καὶ τοῦ τυπικοῦ τῶν ἑλληνικῶν δανείων ἔπρεπε νὰ ληφθοῦν περισσότερον ὑπ' ὄψιν οἱ διαλεκτικοὶ νόμοι τῆς νέας ἑλληνικῆς.

Μετὰ τὰς γραμματικὰς παρατηρήσεις ἀκολουθεῖ λεξιλόγιον τῶν εἰσαχθεισῶν εἰς τὴν ρουμανικὴν ἐκ τῆς ἑλληνικῆς λέξεων κατὰ τὴν φαναριωτικὴν ἐποχήν, τὸ ὁποῖον ὁ κ. Gáldi συνέταξεν ἀποδελτιώσας ἄφθονα κείμενα τῆς ἐποχῆς ταύτης.

Αἱ ἀνωτέρω λεπτομερειακαὶ παρατηρήσεις μου, οὐδόλως βεβαίως μειώνουν τὴν μεγάλην ἀξίαν τοῦ βιβλίου τοῦ κ. Gáldi, τὸ ὁποῖον ἀποτελεῖ οὐσιώδη συμβολὴν ὄχι μόνον εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς ρουμανικῆς γλώσσης, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν γνῶσιν καὶ ἀκριβεστέραν ἐκτίμησιν τῶν ἑλληνορουμανικῶν σχέσεων, καὶ καταδεικνύει κατὰ τρόπον ἀριστοτεχνικὸν τὴν ἐπίδρασιν τοῦ ὑποδούλου ἑλληνισμοῦ ἐπὶ τὸν βαλκανικὸν πολιτισμόν.

Ν. Γ. ΣΒΟΡΩΝΟΣ

ΑΝΑΚΟΙΝΩΣΕΙΣ

Συνεδρία 82α τῆς 4ης Φεβρουαρίου 1939.

Προεδρία τοῦ τακτικοῦ Προέδρου τῆς Ἑταιρείας κ. Κ. Δυοβουνιώτου.

Ὁ ἑταῖρος κ. Νικηφόρος Μοσχόπουλλος ἔκαμεν ἀνακοίνωσιν, ἧς τὸ θέμα «Τὸ ὁδοιπορικὸν τοῦ Ἐβλιᾶ Τσελεμπῆ».

Ὁ ἀνακοινῶν ὡμίλησε περὶ τοῦ βίου καὶ τῆς μορφώσεως τοῦ Ἐβλιᾶ, πῶς παρεδόθη καὶ ὑπὸ τίνων ἐξεδόθη τὸ κείμενον αὐτοῦ, τὸ ὁποῖον καταλαμβάνει ὀκτὼ μεγάλους τόμους, ὧν ὁ ὄγδοος ἰδιαιτέρως ἐνδιαφέρει τὴν Ἑλλάδα, τίνες ἐκ τῶν ἡμετέρων καὶ ξένων ἔγραψαν περὶ τοῦ περιηγητοῦ, ἀπηρίθμησε δὲ καὶ τὰς Ἑλληνικὰς χώρας τὰς ὁποίας οὗτος ἐπεσκέφθη κατὰ τὰς μακρὰς περιηγήσεις του.

Ἐν τῷ δευτέρῳ μέρει τῆς ἀνακοινώσεώς του ὁ κ. Μοσχόπουλλος ἐξήτασεν, ἂν αἱ πληροφορίαι τοῦ Ἐβλιᾶ εἶναι ἀξιόπιστοι ἢ ὄχι καὶ ποίαν σημασίαν ἔχουσιν αὗται διὰ τὴν καθ' ὅλου ἱστορίαν τῶν Ἑλληνικῶν χωρῶν κατὰ τὸν ΙΖ'. αἰῶνα, ὁπότε καὶ ἐγένετο ἡ περιήγησις[1].

Συνεδρία 83η τῆς 16ης Φεβρουαρίου 1939.

Προεδρία τοῦ τακτικοῦ Προέδρου τῆς Ἑταιρείας κ. Κ. Δυοβουνιώτου.

Ὁ ἑταῖρος κ. Ἀναστάσιος Ὀρλάνδος ἔκαμε ἀνακοίνωσιν περὶ τῶν Βυζαντινῶν μνημείων τῆς Καστορίας.

Μετὰ σύντομον ἀφήγησιν τῆς ἱστορίας τῆς Καστορίας κατὰ τοὺς Βυζαντινοὺς χρόνους, ὁ κ. Ὀρλάνδος ἐξήτασε τὴν ἀρχιτεκτονικὴν διάταξιν τῶν ναῶν αὐτῆς καὶ ὡμίλησεν ἔπειτα περὶ τῆς κεραμοπλαστικῆς αὐ-

---

1 Βλέπε νῦν τὴν μελέτην τοῦ κ. Μοσχοπούλλου «Ἡ Ἑλλὰς κατὰ τὸν Ἐβλιᾶ Τσελεμπῆ» τὴν δημοσιευομένην ἐν τῷ ΙΔ'. τόμῳ τῆς Ἐπετηρίδος ταύτης σ. 486 ἑξ. καὶ ἐν τῷ παρόντι δὲ τόμῳ σ. 145 κἑξ.

τῶν διακοσμήσεως διαλαβὼν λεπτομερῶς περὶ τῆς εἰκονογραφίας τῶν τεσσάρων κυριωτάτων ναῶν τῆς πόλεως, ἤτοι τῶν ἁγίων Ἀναργύρων, τοῦ ἁγίου Στεφάνου, τοῦ Ταξιάρχου καὶ τῆς Παναγίας Κουμπελίδικης. Ἀκολούθως ἐπέδειξε τὰς προσωπογραφίας τῶν κτιτόρων τῶν τριῶν πρώτων ναῶν καὶ ἡρμήνευσε τάς τε κτιτορικὰς καὶ τὰς ἐπιτυμβίους ἐπιγραφὰς τὰς συνοδευούσας τὰς τοιχογραφίας τῶν Ταξιαρχῶν καὶ τῶν ἄλλων μικροτέρων ναῶν τῆς Καστορίας[1].

Συνεδρία 84η τῆς 15ης Δεκεμβρίου 1939.

Προεδρία τοῦ τακτικοῦ Προέδρου τῆς Ἑταιρείας κ. Κ. Δυοβουνιώτου.

Ἀνακοίνωσις τοῦ ἑταίρου κ. Φαίδωνος Κουκουλὲ περὶ τῶν ἠθῶν καὶ ἐθίμων τῶν Κρητῶν ἐπὶ Βενετοκρατίας.

Ὁ ἀνακοινῶν ἐν ἀρχῇ ὑπέδειξε λεπτομερῶς τὰς πηγὰς ἐφ' ὧν δέον νὰ στηριχθῇ μία σχετικὴ μελέτη, ἀφ' οὗ δὲ προσέθηκεν ὅτι τὸ ἄριστον δι' αὐτὴν βοήθημα εἶναι ἡ γνῶσις τοῦ βίου τῶν σημερινῶν Κρητῶν, δείγματος χάριν, ἀνέφερε διάφορα ἔθιμα τῆς τότε ἐποχῆς ἀναφερόμενα εἰς τὴν βάπτισιν, τὸν γάμον, τὴν ταφήν, τὰς διασκεδάσεις καὶ τὰ παιγνίδια ἀνδρῶν καὶ παίδων, τὴν κόμμωσιν, τὰς προλήψεις καὶ τὰ φορέματα τῶν Κρητῶν ἐπὶ Βενετοκρατίας τονίσας τὴν ξενικὴν ἐπὶ τὰ τελευταῖα ἐπίδρασιν.

Ἐν τέλει διέλαβε καὶ περὶ τοῦ τρόπου τῆς ἀσκήσεως τῆς εὐποιίας ὑπὸ τῶν Κρητῶν ἐπὶ τῆς Βενετικῆς τῆς νήσου κατοχῆς.

Ἐπιθυμῶν δ' ὁ ὁμιλητὴς νὰ δείξῃ ὅτι οἱ Κρῆτες, παρὰ τὰς ἐπανειλημμένας τῆς νήσου ξενικὰς κατοχὰς διετήρησαν ἀλώβητον τὴν Βυζαντινὴν παράδοσιν, πολλαχοῦ τῆς ἀνακοινώσεώς του ὑπέδειξεν ὅτι τὰ περιγραφόμενα Κρητικὰ ἐπὶ Βενετοκρατίας ἔθιμα οὐδὲν ἄλλο εἶναι ἢ αὐτὰ τὰ Βυζαντινά. Ἐν τέλει εἶπεν ὅτι χρήσιμον θὰ ἦτο, ἂν ἐγράφετο γενικὴ μελέτη περὶ τῶν ἠθῶν καὶ ἐθίμων τῶν Κρητῶν οὐχὶ μόνον ἐπὶ Βενετοκρατίας, ἀλλὰ καὶ κατὰ τοὺς χρόνους τῆς Τουρκοκρατίας, ἵνα, ἐπὶ τῇ βάσει αὐτῆς ὡς καὶ τῶν γραφέντων περὶ τῶν σημερινῶν Κρητικῶν ἐθίμων, καταστῇ δυνατὸν νὰ παρακολουθήσῃ τις ἐπὶ ἑπτὰ συνεχεῖς αἰῶνας τὸν βίον τῶν Κρητῶν, διασαφηθῇ δ' οὕτως ἀμέσως καὶ ἐμμέσως ἓν μέγα τμῆμα τοῦ βίου τῶν μεσαιωνικῶν Ἑλλήνων[2].

---

[1] Ἐπιθι νῦν τὴν περὶ τῶν Βυζαντινῶν μνημείων τῆς Καστορίας μελέτην τοῦ κ. Ὀρλάνδου τὴν δημοσιευομένην εἰς τὰ δύο τεύχη τοῦ Δ'. τόμου τοῦ Ἀρχείου τῶν Βυζαντινῶν μνημείων τῆς Ἑλλάδος.

[2] Ἡ ἀνακοίνωσις ἐδημοσιεύθη ἐν ἐκτάσει ἐν τῷ Γ'. τόμῳ τῆς Ἐπετηρίδος τῆς Ἑταιρείας Κρητικῶν Σπουδῶν σελ. 1-101.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ἐν τῇ βιβλιογραφίᾳ σημειοῦνται ὅσα ἐγράφησαν κατὰ τὸ 1939 ὑπὸ Ἑλλήνων καὶ σχετίζονται μὲ τὸν ὑπὸ τῆς Ἑταιρείας ἐπιδιωκόμενον σκοπόν. Ταῦτα ἀναφέρονται οὐ μόνον εἰς τοὺς Βυζαντινούς, ἀλλὰ καὶ εἰς τοὺς μετὰ τὴν ἅλωσιν χρόνους. Ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ δὲ ταύτῃ ἡ ἐκδίδουσα Ἐπιτροπὴ παρακαλεῖ πάντα Ἕλληνα δημοσιεύοντα σχετικὰς μελέτας, ὅπως ἀποστέλλῃ ἀντίτυπον αὐτῶν πρὸς τὸν Γεν. Γραμματέα τῆς Ἑταιρείας κ. Φ. Κουκουλὲν εἰς Ἀθήνας, ὁδὸς Λεμησοῦ 12.

ΦΙΛΟΛΟΓΙΑ

ΓΛΩΣΣΑ — ΙΣΤΟΡΙΑ — ΛΑΟΓΡΑΦΙΑ — ΝΟΜΙΚΗ

Ἁγιοπετρίτη. Ἁγιοπετρίτικη ἐνδυμασία (Κυνουριακὴ Ἐπιθεώρηση, τ. 2, σ. 62.)

Ἀγνίδου Γ. Τὸ ἔθιμον τῆς νηστείας καὶ ὁ κουκαρᾶς εἰς τὰ Κοτύωρα τοῦ Πόντου. (Μοναστηριακὰ Χρονικά, φ. 12.)

Ἄγρα Τ. Ὁ Μιχ. Ἀργυρόπουλος, λυρικός. (Ἐφ. «Ἡ Καθημερινή», ἀρ. 8086, 16 Ἰαν. 1939.)

» » Κριτικὲς «ἀποχρώσεις» γιὰ τὸ τραγούδι τῆς «Ἀλαφίνας». (Νέα Ἑστία, τ. 25, σ. 136—138.)

» » Δημοτικὴ γλῶσσα καὶ ποίηση. (Νέα Ἑστία, τ. 26, σ. 1435—1439.)

Ἀδαμαντιάδου Β. Σελίδες τινὲς ἐκ τοῦ κοινοτικοῦ βίου τῶν τελευταίων δεκαετηρίδων τῆς Προύσης. (Μικρασιατικὰ Χρονικά, τ. 2, σ. 292—318.)

† *Ἀδαμαντιάδου Ι.* Κατάστασις τῶν ἑλληνικῶν ἐν Θρᾴκῃ σχολείων κατὰ τὰς ἀρχὰς τῆς παρούσης ἑκατονταετηρίδος. (Ἀρχεῖον τοῦ Θρᾳκικοῦ Λαογραφικοῦ καὶ Γλωσσικοῦ Θησαυροῦ, τ. 6, σ. 132—141.)

» » Ἱστορικαὶ σημειώσεις περὶ τῆς ἐν Βαφειοχωρίῳ σχολῆς. (Αὐτόθι, σ. 142—147)

Ἀθηναγόρα, πρ. Παραμυθίας. Φῶς ἀπὸ τὰ βάθη τῶν ὑδάτων—Φυλλ. δ'.: Ἡ πρωτοελληνικὴ μήτηρ τῶν γλωσσῶν τοῦ ἀρχαίου κόσμου. Ἀθῆναι 1939. Σελ. 32.

» » Φῶς ἀπὸ τὰ βάθη τῶν ὑδάτων—Φυλλ. ε': Ἑρμηνευτικὸν σημείωμα ἐπὶ δύο δυσνοήτων χωρίων τῆς Καινῆς Διαθήκης. Ἀθῆναι 1939. Σελ. 24.

» » Αἰκατερίνη ἡ χρυσῆ βασιλοπούλα. (Ὁ ποιμὴν ἔτ. Ζ'. σ. 263—275.)

Αἰμιλιανίδου Α. Ἡ ἐξέλιξις τοῦ δικαίου τῶν μικτῶν γάμων ἐν Κύπρῳ. (Κυπριακαὶ Σπουδαί, τ. 2, σ. 197—236.)

Ἀλεξάκη Ι. Ἀναφορὰ ἐπισκόπων Κρήτης τοῦ ἔτους 1777 πρὸς τὸν Οἰκουμενικὸν

Πατριάρχην. ('Επετηρὶς 'Εταιρείας Κρητικῶν **Σπουδῶν**, τ. 2, σ. 263—268.)

'Αμάντου Κ. 'Ιστορία τοῦ βυζαντινοῦ κράτους. Τόμ. Α' (395—867 μ. Χ.). 'Αθῆναι 1939. Σελ. 494.

» » Ἄγνωστον ἀφιέρωμα τοῦ Νικηφόρου Κρήτης εἰς μονὴν τῆς Φωκαίας (1303). (Μικρασιατικὰ Χρονικά, τ. 2, σ. 49—54.)

Amantos C. Τὰ ἔργα εὐποιΐας τοῦ Βυζαντίου. (Studi bizantini e neoellenici, τ. 5, σ. 3.)

'Αμαριώτου Μ. 'Η «Περισταμένη». ('Επετηρὶς 'Εταιρείας Κρητικῶν Σπουδῶν, τ. 2, σ. 312 - 324.)

† **Anagnostopoulos G.** Περὶ τῆς διαλεκτικῆς ποικιλίας τῆς μεσαιωνικῆς ἑλληνικῆς. (Studi bizantini e neoellenici, τ. 5, σ. 408—410.)

'Ανδριώτου Ν. Τὸ σύστοιχον ὑποκείμενον εἰς τὴν Νέαν 'Ελληνικήν. ('Αθηνᾶ, τ. 49, σ. 144—176.)

» » Οἱ 'Ινδογερμανοί. (Νέα 'Εστία, τ. 26, σ. 1373—1383.)

» » Δημοτικισμὸς καὶ γλωσσολογία. (Αὐτόθι, σ. 1489—1495.)

Andriotis N. De quelques faits phonétiques du dialecte moderne de Samothrace. ('Αρχεῖον τοῦ Θρακικοῦ Λαογραφικοῦ καὶ Γλωσσικοῦ Θησαυροῦ, τ. 6, σ. 153—208.)

'Ανίνου Γ. Γεώργιος Σερούϊος. (Νέα 'Εστία, τ. 26, σ. 1298.)

'Αντωνιάδου Δ. 'Ο Κωστῆς Παλαμᾶς. Θεσσαλονίκη 1939. Σελ. 50.

'Ανωνύμου. 'Απὸ τὰ «Τεφτέργια» τοῦ Κυπριγιώτη. Ζωδιακὸς κύκλος περὶ γεννήσεως ἀνθρώπου. (Δρῆρος, τ. 2, σελ. 608—609, 673—674.)

» » Ναυτικὰ λόγια. ('Η Μεγίστη, τ. 2, φ. 20.)

» » Αὐτοκρατορικὸν φιρμάνιον σουλτὰν Μαχμούτ. (Αὐτόθι τ. 2, φ. 24—25.)

» » Δίστιχα πεισματικὰ Μεγίστης. (Αὐτόθι, τ. 2, φ. 24—25.)

» » Πρωτομαγιὰ στὶς 'Επιβάτες. (Θρακικά, τ. 12, σ. 332.)

» » 'Ο πρῴην Ξάνθης Πολύκαρπος Ψωμιάδης. (Αὐτόθι, τ. 12, σ. 378.)

» » Σηλυβρίας Διονύσιος. (Αὐτόθι, τ. 12, σ. 402—404.)

» » Δημοσθένης Ροῦσσος. (Αὐτόθι, τ. 12, σ. 406—411).

» » Γεώργιος Κ. 'Υπερίδης. (Μικρασιατικὰ Χρονικά, τ. 2, σ. 448—450.)

» » 'Απὸ τὸ Μικρασιατικὸν 'Αρχεῖον. (Αὐτόθι, τ. 2, σ. 453—458.)

» » Κομβολόγια. (Μοναστηριακὰ Χρονικά, φ. 12.)

» » 'Αποκριάτικα ἐκ Βολισσοῦ. (Περιοδικὸν τοῦ ἐν Χίῳ Συλλόγου 'Αργέντη, τ. 1, σ. 156.)

'Απαλοδήμου Π. Κοσμίτικον ἔγγραφον. (Κυνουριακὴ 'Επιθεώρηση, τ. 2, σ. 58.)

» » Προικοσύμφωνο τοῦ Κοσμᾶ. (Αὐτόθι, σελ. 76.)

'Αποστολίδου Κ. Μυρτίλου. 'Η ἱερὰ τῆς Φιλιππουπόλεως μητρόπολις καὶ οἱ κώδικες αὐτῆς. ('Αρχεῖον τοῦ Θρακικοῦ Λαογραφικοῦ καὶ Γλωσσι-Θησαυροῦ, τ. 5, σ. 1—86, τ. 6, σελ. 25—112.)

» » Κῶδιξ τοῦ Νικηφόρου τῆς ἱερᾶς μητροπόλεως Φιλιππουπόλεως (1850—1861). (Θρακικά, τ. 12, σ. 103—160.)

» » Στιχουργήματα Φιλιππουπολιτῶν. (Αὐτόθι, σ. 412 - 416.)

'Αποστολίδου Φ. Γρ. 'Ο 'Αηγιάννης ὁ Κουλτουρμουσιανός. (Θρακικά, τ. 12, σ. 328—331.)

'Αποστολοπούλου Γ. Συμπλήρωσις βιβλιογραφίας Καμπύση. (Νέα 'Εστία, τ. 25, σ. 858.)

'Αρβανιτάκη Γ. Λ. Γνωμονικὴ τῶν ἀρχαίων καὶ νεωτέρων λαῶν τῆς 'Εγγὺς 'Ανατολῆς. 'Αθῆναι 1939. Σελ. 55 (μετὰ 110 σχημάτων ἐκτὸς κειμένου.

» » Χρονολογικὰ Σύμμικτα. 'Αθῆναι 1939. Σελ. 59.

'Αργυροπούλου Μιχ. 'Ο ἑλληνικὸς τύπος τῆς Σμύρνης. ('Εφ. «'Ελεύθερον Βῆμα», ἀρ. 7055, 22 Αὐγ. 1939· ἀρ. 7056, 23 Αὐγ. 1939· ἀρ. 7057, 24 Αὐγ. 1939.)

'Αργυροῦ Σ. Φ. Οἱ πρακτικοὶ ἰατροί. ('Εφ. «Καθημερινή», ἀρ. 8147, 20 Μαρτ. 1939.)

'Ατέση Β. Ἔγγραφα ἀρχαιολογικοῦ μουσείου Σκύρου. ('Εκκλησία, τ. 17, σ. 180—181, 206—207, 222—223.).

Αὐγερινοῦ Κ. 'Η πρωτοχρονιά. (Κυνουριακὴ 'Επιθεώρηση, τ. 2, σ. 87.)

'Αχιλλέα Φ. Κυπριακὲς παροιμίες. (Πάφος, τ. 4, σ. 93—94. 241.)

Βαγενᾶ Θάνου. Θανάσης Καράμπελας, ὁ πολυτραγουδημένος κλέφτης. 'Αθήνα 1939. Σελ. 33.

» » Διαθήκη 'Αγιοπετρίτισσας. (Κυνουριακὴ 'Επιθεώρηση, τ. 2, σ.22.)

» » Δημήτρης Καλλιοντζῆς, τὸ πρωτοπαλλήκαρο τοῦ Ζαχαριᾶ. (Αὐτόθι, σ. 39—40.)

» » Γεῶργος ὁ Λεβέντης, τὸ πρωτοπαλλήκαρο τοῦ Κ. Κολοκοτρώνη. (Αὐτόθι, σ. 54, 60.)

» » Θανάσης Κοντάκης. (Αὐτόθι, τ. 2, σ. 85, 93, 96.)

» » Πέτρος Μαντᾶς. 'Αθῆναι Σελ. 14. ('Απόσπ. ἐκ τοῦ Γ'. τόμ. τῆς 'Επετηρίδος τῶν Βουρβούρων.)

Βακαλοπούλου 'Απ. Πρόσφυγες καὶ προσφυγικὸν ζήτημα κατὰ τὴν ἐπανάστασιν τοῦ 1821. 'Εν Θεσσαλονίκῃ 1939. Σελ. ιβ' + 187.

» » 'Ο ναὸς τοῦ ἁγίου Γεωργίου (rotonda) ὡς μητρόπολις Θεσσαλονίκης κατὰ τὸν 16ον αἰῶνα. (Μακεδονικὸν 'Ημερολόγιον 1940 σ. 245-350.)

» » 'Απὸ τὴν ἱστορία ἑνὸς Μακεδονικοῦ χωριοῦ, τοῦ Λιμπόχοβου στὶς ἀρχὲς τοῦ 19ου αἰῶνα. (Φάρος τῆς Βορείου 'Ελλάδος 1940 62-68.)

Βακιρτζῆ Ι. Δ. 'Η ἡγεμονία τοῦ 'Αλεξάνδρου Καραθεοδωρῆ ἐν Σάμῳ (1885—1895). (Σαμιακὸν 'Ημερολόγιον, τ. 2, σ. 21—46.)

Βαλαβάνη Γ. Ποντιακοὶ μῦθοι καὶ ἀνέκδοτα. (Ποντιακὰ Φύλλα, τ. 3, σ. 215—218, 244—246.)

Βαλαβάνη Ι. Αἰνίγματα χωρίων Κερασοῦντος καὶ Οἰνόης. ('Αρχεῖον Πόντου, τ. 9, σ. 149—150.)

» » 'Ολιγόστιχα ᾄσματα Κερασοῦντος. (Αὐτόθι, σ. 151.)

Βαλαώρα Β. Γ. 'Η λαογραφία τοῦ χωριοῦ μου — Περίστα Ναυπακτίας. (Παράρτημα Λαογραφίας ἀρ. 1. 'Εν Θεσσαλονίκῃ 1939. Σελ. 48.

Βαλέτα Γ. Αἰολικὴ βιβλιογραφία, Λέσβος-'Αδραμυτινὸς κόλπος (1566—1939). Μυτιλήνη 1939. Σελ. 215.

» » Σελίδες ἀπὸ τὴν πνευματικὴ ἱστορία τῆς Σμύρνης. (Μικρασιατικὰ Χρονικά, τ. 2, σ. 199—262.)

» » Τρία γράμματα τοῦ Ψυχάρη πρὸς τὸν Κώστα Χατζόπουλο. (Νέα 'Εστία, τ. 26, σ. 1264—1267.)

Βαλταδώρου Α. Διονύσιος Σκυλόσοφος. ('Εφ. «'Η Καθημερινή», ἀρ. 8208, 22 Μαΐου 1939.)

Βαμβακίδη Ι. Σύμμεικτα ἐξ Οἰνόης. ('Αρχεῖον Πόντου, τ. 9, σ. 152—178.)

Βαριαδάκη Ι. «Ὁ νυφιάτικος» στὸν Κέραμο καὶ τὰ περίχωρα. (Περιοδικὸν τοῦ ἐν Χίῳ Συλλόγου 'Αργέντη τ. 1, σ. 154.)

» » «Ὁ ἀποκριάτικος» στὸν Κέραμο καὶ τὰ περίχωρα. (Αὐτόθι, σ. 155.)

Βαρίκα Β. Ἡ μεταπολεμική μας λογοτεχνία. 'Αθῆναι 1939. Σελ. 94.

Βάρναλη Κ. Ζωντανοὶ ἄνθρωποι. 'Αθῆναι 1939. Σελ. 101.

Βασιλειάδου Β. Κ. Ἤθη καὶ ἔθιμα Κυδωνιῶν. (Μικρασιατικὰ Χρονικά, τ. 2, σ. 391—399.)

Βασιλείου Φ. 'Ετυμολογικά. ('Εφ. «Ἡ Καθημερινή», ἀρ. 8292, 14 Αὐγ. 1939.)

Βεζανῆ Ι. Σ.—Τσόχα Α. Γ. Περὶ τῶν 'Ελγινείων μαρμάρων. ('Εφ. «Ἡ Καθημερινή», ἀρ. 8271, 24 'Ιουλ. 1939.)

Βέη Ν. Ποντιακὰ χειρόγραφα ἐν τῷ μουσείῳ τοῦ κάστρου τῆς 'Αγκύρας. ('Αρχεῖον Πόντου, τ. 9. σ. 193—248.)

» » Γερμανοῦ μητροπολίτου Χριστιανουπόλεως γράμμα πρὸς τοὺς ἱερεῖς τῆς ἐπαρχίας αὐτοῦ περὶ τηρητέων κανόνων. (Byzantinisch-Neugriechische Jahrbücher, τ. 14, σ. 358—365.)

Ἡ ἑλληνικὴ σχολὴ Στεμνίτζης καὶ συνοδικὰ σιγίλλια καὶ ἄλλα γράμματα περὶ αὐτῆς. (Αὐτόθι, σ. 366—414.)

» » Κῶδιξ τοῦ ἑλληνικοῦ σχολείου Γαλαξειδίου. (Αὐτόθι, σ. 441—442.)

» » Τέσσαρες κώδικες ἐκ τῆς βιβλιοθήκης Εὐσταθίου 'Ανανιάδου. (Αὐτόθι, σ. 443—456.)

» » Χειρόγραφον τῆς μονῆς Πετριτζονιτίσσης-Μπασκόβου. (Αὐτόθι, σ. 447.)

» » Ὁ Αἰνίτης ἀγωνιστὴς Μαργαρίτης Φ. Κούτταβος. (Θρᾳκικά, τ. 12, σ. 214—218.)

» » 'Επιστολαὶ Κωνσταντίνου Κούμα καὶ 'Αδαμαντίου Κοραῆ σχετικαὶ πρὸς τὴν Σμύρνην. (Μικρασιατικὰ Χρονικά, τ. 2, σ. 1—37.)

» » Μικρὰ συμβολὴ εἰς τὴν λογοτεχνικὴν βιβλιογραφίαν τῆς Σμύρνης κατὰ τὸν ιθ' αἰῶνα. (Αὐτόθι, σ. 38—48 καὶ 452.)

» » Γεωργίου Λασσάνη ἀφιέρωμα εἰς τὸν Ρήγαν Βελεστινλῆν-Φεραῖον καὶ τοὺς μετ' αὐτοῦ θανόντας. (Νέα 'Εστία, τ. 25, σ. 86—96.)

» » Σύντομον χρονικὸν τοῦ Νεοελληνικοῦ Θεάτρου. (Αὐτόθι, σ. 228—431.)

» » Ὁ συντάκτης τοῦ Συντόμου χρονικοῦ τοῦ Νεοελληνικοῦ Θεάτρου. (Αὐτόθι, τ. 25, σ. 353.)

» » Παραλλαγὴ τῆς πρώτης στροφῆς τοῦ θουρίου τοῦ Ρήγα. (Αὐτόθι, σ. 444—447.)

Bees N. A. Zum Verbum κεντεῖν. (Byzantinisch-Neugriechische Jahrbücher, τ. 14, σ. 292.)

» » Demetrios Rallis Kabakis und der Marcianus IX 11. (Αὐτόθι, τ. 15, σ. 137—140.)

» » Ein Buchgeschenk an das Madona-Katakekryomeni Kloster. (Αὐτόθι, σ. 187—195.)

» » Megara-Magara (Zu Hierokles' Synecdemos 645· 12). (Αὐτόθι, σ. 196—208.)

Βέρα Σόλ. Οἱ Ἕλληνες ἰατροὶ τῆς Σμύρνης. (Μικρασιατικὰ Χρονικά, τ. 2, σ. 319—356.)

Βιζήλου Ν. Ι. 'Απὸ τὴν ἱστορίαν τῆς μονῆς Μεγάλης Παναγιᾶς. (Σαμιακὸν Ἡμερολόγιον, τ. 2, σ. 255—256.)

Βίου Στυλ. Κατεργασία τοῦ ρασοπάνου (ἢ ράσου). (Περιοδικὸν τοῦ ἐν Χίῳ Συλλόγου 'Αργέντη, τ. 1, σ. 143—150.)

» » Δημοτικὰ τραγούδια. (Αὐτόθι, σ. 151—153.)

» » Ἱστορικαὶ παραδόσεις (ἐξ 'Αμάδων). (Αὐτόθι, σ. 203—206.)

Βλαστοῦ Π. 'Απὸ τὸν Ἴβυκο στὸν Κάλβο. (Νέα 'Εστία, τ. 25, σ. 733—736.)

Βλαχογιάννη Γιάννη. Νεκροφάνεια. ('Ελληνικὴ 'Επιθεώρησις, τ. 32, σ. 48—50.)

» » Συμβολισμὸς ἢ ἀλληγορία στὴν ποίηση. (Νέα 'Εστία, τ. 25, σ. 10—14.)

» » Σταύρωνε καὶ γράφε. (Αὐτόθι, σ. 135—136.)

» » Τῆς χήρας τὸ προσκέφαλο. (Αὐτόθι, σ. 179—182.)

» » 'Απολιχνίσματα (Αὐτόθι, σ. 379—381.)

» » 'Απολιχνίσματα—Στὴ Σκάλα τοῦ 'Ανταιλικοῦ. (Αὐτόθι, σ. 684—685.)

» » Σπουδαστήριον 'Ιωάννου Χαλεπᾶ. (Αὐτόθι, σ. 825.)

Βογαζλῆ Δ. Κ. Δημοτικὰ Φιλιππουπολίτικα καὶ Στενημαχίτικα τραγούδια. (Θρᾳκικά, τ. 11, σ. 279—306.)

Bolides Th. Δύο ἄγνωστα μέχρι τοῦδε χειρόγραφα εὐαγγέλια Λεοντίου ἱερομονάχου. (Studi bizantini e neoellenici, τ. 5, σ. 411—415.)

Βολονάκη Μ. Ἡ σπουδαιότης τῆς μεταξὺ Ρωσίας καὶ 'Οθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας συνθήκης τοῦ 1783 διὰ τοὺς Ἕλληνας. (Τεσσαρακονταετηρὶς Θεοφίλου Βορέα, τ. 1, σ. 207—216.)

Βουδούρη Α. Λ. Τὸ ἐκκλησιαστικοβουλγαρικὸν ζήτημα καὶ ἡ λύσις αὐτοῦ τοῦ 1872. Σταμπούλ 1939. Σελ. 8.

Βουραζέλη 'Ελ. Ὁ βίος τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ κατὰ τὴν Τουρκοκρατίαν ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ξένων περιηγητῶν. Τεῦχος Α'. Εἰσαγωγή. 'Εν 'Αθήναις 1939. Σελ. 254.

Βουρδουμπάκι Α. Δύο ἀνέκδοτα ἔγγραφα ἐκ Σφακίων. ('Επετηρὶς 'Εταιρείας Κρητικῶν Σπουδῶν, τ. 2, σ. 256—262.)

Βουρνᾶ Τάσου. Θεόδωρος ὁ Πρόδρομος ἢ Πτωχοπρόδρομος. ('Εφ. «Ἡ Καθημερινή». ἀρ. 8236, 19 'Ιουν. 1939.)

» » 'Ιωάννης Μαλάλας ὁ 'Αντιοχεύς. ('Εφ. «Ἡ Καθημερινή», ἀρ. 8389, 20 Νοεμ. 1939.)

Βρανούση Λ. Βηλαρᾶς ἢ Βιλλαρᾶς; (Νέα 'Εστία, τ. 26, σ. 1219—1220.)

Βρόντη Α. Γ. Ἡ μελισσοκομία καὶ τὸ μαντρατόρεμα στὴ Ρόδο. (Λαογραφία, τ. 12, σ. 195—230.)

Γανώση Β. Γ. Ἡ λαογραφία τοῦ χωρίου. ('Εφ. «Ἡ Καθημερινή», ἀρ. 8079, 9 'Ιαν. 1939.)

Γαρδικιώτη Α. Κυνουριᾶτες τοῦ 1830. (Κυνουριακὴ 'Επιθεώρηση, τ. 2, σ. 43—44.)

Γεδεὼν Μ. Αἰνιγμάτων ἱστορικῶν λύσις ἢ δέσις. ('Επετηρὶς 'Εταιρείας Κρητικῶν Σουδῶν, τ. 2, σ. 285—298.)

» » Διαθήκη Μαξίμου μοναχοῦ κτίτορος τῆς ἐν Λυδίᾳ μονῆς Κοτινῆς (1247). (Μικρασιατικὰ Χρονικά, τ. 2, σ. 263—291.)

Γενεράλη Ε. 'Οσμὰν πασᾶς ὁ πνιγάρης. (Δρῆρος, τ. 2, σ. 555—559, 591—592.)

» » Δεσπότης-μουφτῆς. (Αὐτόθι, σ. 684—686.)

Γερμανοῦ, Θυατείρων. Ἡ Σηλυβρία κατὰ τὸν ιζ' αἰῶνα. (Θρᾳκικά, τ. 10, σ. 128—136.)

Γερμανοῦ, Θυατείρων. Τὸ ταξεῖδι τοῦ John Covel ἀπὸ Κων|πόλεως εἰς Ἀδριανούπολιν τῷ 1675. (Αὐτόθι, τ. 12, σ. 5—33.)

Γεωργακᾶ Δ. Προσθήκη εἰς τὰ περὶ τοῦ ὀνόματος Μάνη. (Ἀθηνᾶ, τ. 49, σ. 221—227.)

» » Τοπωνυμικά. (Λαογραφία, τ. 12, σ. 177—194.)

» » Ἐτυμολογικαὶ διασαφήσεις-Κὺρ-Πούλεια-μοῦργος-μανούρι-Καλαμμάτα-Καισάρεια, Καισαριανὴ-Χασιά. (Λεξικογραφικὸν Δελτίον, τ. 1, σ. 73—88.)

Γεωργιάδου Φ. Ν. Ἐπισκόπου μετάθεσις ἐπὶ Ἰσαακίου Β. τοῦ Ἀγγέλου. (Πρακτικὰ τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, τ. 14, σ. 511—530.)

Γεωργίου Ι. Ἡ φυλετικὴ ἐξέλιξις ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ. (Μικρασιατικὰ Χρονικά, τ. 2, σ. 63—91.)

Γιαλούρη Α. Νῖκος Φαληρεὺς Μπέης. (Πνευματικὴ Ζωή, τ. 3, σ. 38—39.)

» » Ζαχαρίας Φυτίλης. (Αὐτόθι, σ. 105—106.)

» » Βιργινία Π. Εὐαγγελίδου. (Αὐτόθι, σ. 230—231.)

Γιαννιοῦ Ἀθ. Γαϊτάνου. Ἀπὸ τὴν Ἀνατολικὴν Θρᾴκην-Ἡ ἐπαρχία Δέρκων. (Θρᾳκικά, τ. 12, σ. 131—209.)

Γιαννούτσου Λεβαδέως Ι. Ὁ Βυζαντινὸς ναὸς τῆς μονῆς τοῦ Ὁσίου Λουκᾶ. Ἐν Ἀθήναις 1939. Σελ. 66.

Γιαπανᾶ Χ. Ὁ μαῦρος τζι ἡ γεναῖκά του. (Πάφος, τ. 4, σ. 232—233.)

Γκίνη Δ. Ὁ μεταφραστὴς τοῦ «Ἀριστοδήμου» καὶ τὸ πρῶτο δημοσίευμα τοῦ Γ. Ναύτη. (Νέα Ἑστία, τ. 25, σ. 63.)

Γκίνη Δ. Σ.—Μέξα Β. Γ. Ἑλληνικὴ βιβλιογραφία (1800—1863). Τόμος πρῶτος. Ἀθῆναι 1939. Σελ. ΧΧ+476.

Γκλέκα Γ. Δ. Τὸ μοναστήρι τῆς Ρεκίτζας. (Σπαρτιατικὰ Χρονικά, τ. 2, φ. 20.)

» » Μωάμεθ ὁ κατακτητὴς τῆς Λακεδαίμονος. (Αὐτόθι, τ. 3, φ. 25.)

Γούναρη Α. Ἡ Κύθνος (Γεωγραφία, Ἱστορία, Ἤθη, Ἔθιμα). Ἀθῆναι 1938. Σελ. 216 + κα′ + β′ + 37.

Γριτσοπούλου Τάσου. Ἡ μετὰ τῆς ἐπισκοπῆς Ἀμυκλῶν ἕνωσις τῆς πατριαρχικῆς ἐξαρχίας Τριπολιτζᾶς. (Byzantinisch-Neugriechische Jahrbücher, τ. 14, σ. 348—357.)

» » Ἐπεισόδια τοῦ 1845 εἰς τὴν μονὴν Σίντζας. (Κυνουριακὴ Ἐπιθεώρηση, τ. 2, σ. 87—88.)

Γροπέτη Γ. Ὁ ἑλληνικὸς τύπος τῆς Σμύρνης. (Ἐφ. «Ἐλεύθερον Βῆμα», ἀρ. 7069, 5 Σεπτ. 1939.)

Γρυπάρη Ν. Ἀντρέας Βιαγκίνης. (Νεοελληνικὰ Γράμματα, ἀρ. 120, 18 Μαρτ. 1939.)

» » Ἀνέκδοτα ποιήματα τοῦ ἑπτανήσιου Στέφ. Μαρτζώκη. (Αὐτόθι, ἀρ. 132, 10 Ἰουν. 1939.)

» » Ἀνέκδοτα Ζακυνθινὰ—Ἐπιγράμματα καὶ ἐπιγραμματογράφοι. (Αὐτόθι, ἀρ. 151, 21 Ὀκτ. 1939.)

Δάση Δ. Λαογραφία Ζακύνθου. (Αἱ Μοῦσαι, τ. 48, φ. 976.)

Δασκαλάκη Α. Β. Περὶ τὸ πραγματικὸν ὄνομα τοῦ ἐθνομάρτυρος Ρήγα. (Τεσσαρακονταετηρὶς Θεοφίλου Βορέα, τ. 2, σ. 123—143.)

Δαφέρμου Γ. Μυλοποταμίτικα ἐπώνυμα καὶ τοπωνύμια. (Ἐπετηρὶς Ἑταιρείας Κρητικῶν Σπουδῶν, τ. 2. σ. 375—384.)

Δεληγιάννη Β. Ν. Τὰ ἀναστενάρια στὸ χωριὸ Κωστῆ τῆς περιφερείας Ἀγαθουπόλεως Ἀν. Θρᾴκης. (Ἀρχεῖον τοῦ Θρακικοῦ Λαογραφικοῦ καὶ Γλωσσικοῦ Θησαυροῦ, τ. 5, σ. 129—136.)

Δεληγιάννη Β. ***Ν.*** Τὸ Χατζηλίκι στὰ Κουβούκλια Προύσης. (Μικρασιατικὰ Χρονικά τ. 2, σ. 400—420.)

Δελμούζου Α. Π. Ὁ Δημοτικισμὸς καὶ ἡ ἐπίδρασή του στὴν Ἑλληνικὴ Παιδεία. (Νέα Ἑστία, τ. 26, σ. 1463—1471.)

Dendias M. Études sur le gouvernement et l'administration à Byzance. (Studi bizantini e neoellenici, τ. 5, σ. 122—145.)

Δημαρᾶ Κ. Θ. Γυρισμὸς στὴ Χίο. (Ἐφ. «Ἐλεύθερον Βῆμα», ἀρ. 7068, 4 Σεπτ. 1939.)

» » Ἡ Χώρα καὶ τὰ κάλλη της. (Αὐτόθι, ἀρ. 7071, 7 Σεπτ. 1939.)

» » Δύο πνευματικὲς δόξες τῆς Χίου καὶ ὅλης τῆς Ἑλλάδος. (Αὐτόθι, ἀρ. 7075, 11 Σεπτ. 1939.)

» » Ὁ Ζαλοκώστας κριτικός. (Αὐτόθι, ἀρ. 7082, 18 Σεπτ. 1939.)

» » Ὁ ἱστορικὸς τοῦ γέ ους. (Αὐτόθι, ἀρ. 7095, 2 Ὀκτ. 1939.)

» » Δημοτικισμὸς καὶ κριτική (Νέα Ἑστία, τ. 26, σ. 1498—1511.)

Δημητριάδου Ζ. Κ. Γρηᾶς ποδιά (Σιμιακὸν Ημερολόγιον, τ 2, σ. 224—225.)

Διαλυνᾶ Μ. Παλιὰ σάτιρα. (Δρῆρος, τ. 2, σ. 610-611.)

Διαμαντάρα Α. Ἱστορικὰ ἔγγ αφα τῆς Μεγίστης. (Ἡ Μεγίστη, τ. 2, φ. 22.)

Διαμαντοπούλου Ἀδ. Χρυσόστομος Α. Παπαδόπουλος, ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν καὶ πάσης Ἑλλάδος. (Θρᾳκικά, τ. 11, σ. 414—419)

» » Βασίλειος μητροπολίτης Σμύρνης (25 Μαρτίου 183—423 Ἰανουαρίου 1910). (Μικρασιατικὰ Χρονικά, τ. 2, σ. 148—198.)

Δοχειαρίτου Διονυσίου. Χρονικόν. (Μοναστηριακὰ Χρονικά, φ. 12.)

Δρακίδου Γ. Δ. Τὸ πηγάδι τοῦ Μιαούλη. (Τὸ Μέλλον τῆς Ὕδρας, τ. 7. σ. 168.)

Δυοβουνιώτου Κ. Δωρεαὶ εἰς τὴν βιβλιοθήκην τῶν χειρογράφων τοῦ Σπουδαστηρίου τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς. (Ἐκκλησία, τ. 17, σ. 203.)

Ἐξαδακτύλου Χ. Κυπριακὲς παροιμίες. (Πάφος, τ. 4, σ. 240.)

Εὐλογίου, Κορυτσᾶς. Ἱστορικὴ βιβλιογραφία—Τὰ φυτικὰ καὶ αἱ συναφεῖς ἐν Ἑλλάδι ἐπιστῆμαι. Ἐν Ἀθήναις 1938. Σελ. 584.

Ζαλοκώστα Γ. Ἔργα. (Πρόλογος καὶ σημειώματα Κώστα Καιροφύλα.) Ἀθῆναι 1939 Σελ. 494.

Ζαχοπούλου Κυρ. Ἡ διαδικασία τοῦ διαζυγίου ἐν Μ. Ἀσίᾳ πρὸ πολλῶν ἐτῶν. (Μικρασιατικὰ Χρονικά, τ. 2, σ. 357—366.)

Ζερζελίδου Γ. Ποντιακοὶ μῦθοι καὶ ἀνέκδοτα. (Ποντιακὰ φύλλα, τ. 3, σ. 212—215.)

Ζευγώλη Γ. Σ. Τὸ «λικόρνο». (Νέα Ἑστία, τ. 25, σ. 138.)

Ζήση Ε. Παροιμίαι καὶ παροιμιώδεις φράσεις Αὐδημίου. (Θρᾳκικά, τ. 12, σ. 333—355.)

Ζήση Μ. Ε. Ὁ θέρος στὸ Αὔδήμι. (Θρᾳκικά, τ. 12, σ. 356—362.)

Ζομπανάκη Γ. Ὁ Αὐστριακὸς περιηγητὴς F. W. Sieber στὴν Κρήτη. (Ἐπετηρὶς Ἑταιρείας Κρητικῶν Σπουδῶν, τ. 2, σ. 269—284.)

Ζωγράφου Δ Λ. Μία σελὶς ἀπὸ τὴν ἱστορίαν τῆς ἑλληνικῆς ἀμπελουργίας. (Ἐφ. «Ἡ Καθημερινή», ἀρ. 8114, 13 Φεβρ. 1939.)

Ζώη Λ. Χ. Ἓν μετόχιον τῆς μονῆς Στροφάδων. (Αἱ Μοῦσαι, τ. 46, φ. 973.)

» » Μετεωρολογικὰ σημειώματα. (Αὐτόθι, φ. 976, σ. 7—8.)

» » Γράμματα ἀνέκδοτα. (Αὐτόθι, σ. 10.)

» » Κρῆτες ἐν Ζακύνθῳ. (Ἐπετηρὶς Ἑταιρείας Κρητικῶν Σπουδῶν, τ. 2, σ. 1191—33.)

» » Χρυσοπηγὴ ἢ Ζωοδόχος Πηγή. (Ἐφ. «Ζακυνθινὴ Φωνή», ἀρ. 267, 18 Ἰουν. 1939.)

Ζώη Δ. Χ Πλοίου σύλληψις. (Τὸ Μέλλον τῆς Ὕδρας, τ. 7, σ. 44.)

Ζώρα Γ. Θ. Ἕνα ἀνέκδοτο καὶ ἕνα ἄγνωστο γράμμα τοῦ Βαλαωρίτη. (Νέα Ἑστία, τ. 25, σ. 134—135.)

» » Ἀνέκδοτα γράμματα τοῦ Βαλαωρίτη πρὸς τὸν Θωμαζαῖο. (Αὐτόθι, τ. 26, σ. 1165—1173.)

» » Ἡ αἰσιοδοξία τοῦ Κάλβου. (Ἐπιθεώρησις Ἑλληνοϊταλικῆς πνευματικῆς ἐποικοινωνίας, τ. 2, σ. 115—121.)

» » Ἀνέκδοτος θρῆνος ἐπὶ τῇ ἁλώσει τῆς Κωνσταντινουπόλεως. (Αὐτόθι, σ. 150—160.)

» » Ὁ Κάλβος γραμματεὺς τοῦ Φωσκόλου. Σελ. 17. (Ἀπόσπ. ἐκ τοῦ 2ου τόμ. τεῦχ. 11—12 τῆς Ἐπιθεωρήσεως Ἑλληνοϊταλικῆς πνευματικῆς ἐπικοινωνίας.)

Zoras Giorgio. Letteratura Neo-Greca. Σελ. 13. (Ἀπόσπ. ἐκ τοῦ 17ου τόμ. τῆς Enciclopedia Italiana Treccani)

» » Lineamenti storici della letteratura Neoellenica II edizione. Roma 1939. Σελ. 32.

» » —**Giannelli Ciro.** Il trattato di Giorgio di Trabisonda «Περὶ τῆς ἀληθείας τῆς τῶν Χριστιανῶν πίστεως πρὸς τὸν ἀμηρᾶν κατὰ τὸν χρόνον ἐν ᾧ ἑάλω παρ' αὐτοῦ ἡ Κωνσταντίνου. (Studi bizantini et neoellenici τ. 5, σ. 577.)

Ἠλιοπούλου Κ. Ν. Ποιμενικὰ τῆς Ἠλείας. (Λαογραφία, τ. 12, σ. 253—285.)

Θεοδωροπούλου Σπ. Ἀριστοτέλης Ζάχος. (Νέα Ἑστία, τ. 25, σ. 638—639.)

Θεοτοκᾶ Γ. Τὸ Πυργὶ τῆς Χίου. (Νεοελληνικὰ Γράμματα, ἀρ. 148, 30 Σεπτ. 1939.)

Θεοτόκη Σ. Μ. Ἡ Ἑπτάνησος πολιτεία ἀπὸ τὰ ἀρχεῖα τοῦ Ὀθωμανικοῦ Κράτους. (Νέα Ἑστία, τ. 26, σ. 1006—1007.)

Θεοφανείδου Β. Τάφος Γεωργίου Χορτάτζη παρὰ τὴν μονὴν Ἀσωμάτων Ἀμαρίου Κρήτης. (Ἐπετηρὶς Ἑταιρείας Κρητικῶν Σπουδῶν, τ. 2, σ. 177—190.)

† *Θεοφανίδου Ι.* Συνέχεια τῶν Παραρτημάτων τῆς Αὐτοβιογραφίας Θεοδώρου Κολοκοτρώνη. (Ἱστορικὸν Ἀρχεῖον Ι. Θεοφανίδου, τ. 3, σ. 3χ-112χ καὶ 1—192.)

» » Ἀρχεῖα Θεοδώρου Κολοκοτρώνη (1825). (Αὐτόθι, σ. 1—256.)

» » Ἡ καταστροφὴ τῶν Ψαρῶν. (Αὐτόθι, σ. 1—71.)

» » Ἡ πρώτη πολιορκία τοῦ Μεσολογγίου. (Αὐτόθι, σ. 57 78.)

» » Τὸ θρηνητὸν «Σπέτσαι» κατὰ τὸ 1897. (Αὐτόθι, σ. 1—62.)

Θρύλου Α. Γεώργιος Βιζυηνός. (Ἐφ. «Ἡ Καθημερινή», ἀρ. 8147, 20 Μαρτ. 1939· ἀρ. 8154, 27 Μαρτ. 1939.)

» » Ἐμμανουὴλ Ροΐδης. (Αὐτόθι, ἀρ. 8161, 3 Ἀπρ. 1939· ἀρ. 8181, 24 Ἀπρ. 1939.)

» » Μιχαὴλ Μητσάκη. (Αὐτόθι, ἀρ. 8194, 8 Μαΐου 1939.)

» » Γιάννης Καμπύσης (1872-1901.) (Νέα Ἑστία, τ. 25, σ. 590—596, 671-676.)

Ἰεζεκιήλ, Θεσσαλιώτιδος καὶ Φαναριοφερσάλων. Κύριλλος ὁ Λούκαρις—ἐπὶ τῇ τριακοσιοστῇ ἐπετείῳ αὐτοῦ. Ἐν Θεσσαλονίκῃ 1938. Σελ. 9.

» » Ὁ ἡρωϊκὸς Παπαφλέσσας. (Ἐπετηρὶς Παρνασσοῦ 1936-1939, σ. 7—10.)

Ἰντιάνου Α. Συμβολὴ στὴ μελέτη τῆς Κυπριακῆς ἱστορίας. (Κυπριακαὶ Σπουδαί, τ. 2, σ. 121—195.)

Κ. Ἀρ. Βησσαρίων ὁ Καρδινάλιος. (Πάνταινος, τ. 31, σ. 677—679, 693—695, 709—712, 723—726, 742—744, 758—760.)

Κ. Δ. Γρ. Ἕνας γραμματεὺς τοῦ 1824. (Νέα Ἑστία, τ. 26, 1007—1008.)

Κ. Π. Δ. Ἀπὸ τὴν ἱστορίαν τοῦ Μυστρᾶ. (Σπαρτιατικὰ Χρονικά, τ. 2, φ. 18.)

» » Ἡ ἀγνωμοσύνη. (Αὐτόθι, τ. 3, φ. 26.)

Κ . . . . ς. Ὁ πατριάρχης Κύριλλος ὁ Λούκαρις καὶ ἡ ἕνωσις τῶν ἐκκλησιῶν—Αἱ σχέσεις Κυρίλλου τοῦ Λουκάρεως μὲ τοὺς Ἀγγλικανοὺς καὶ τοὺς Λουθηρανοὺς τῆς Σουηδίας. (Πάνταινος, τ. 31, σ. 92—95, 109—112, 129—131, 146—148.)

Καιροφύλα Κ. Ὁ ἐμβολιασμὸς κατὰ τῆς εὐλογίας εἶναι Ἑλληνικὴ ἀνακάλυψις. (Ἑλληνικὴ Ἐπιθεώρησις, τ. 32, σ. 83—84, 91—92.)

Καλαντζῆ Κ. Μεγάλες μορφές : Πετιμεζᾶδες—οἱ σταυραητοὶ τοῦ Μωριᾶ, 1601-1872. Ἀθῆναι 1938. Σελ. 189.

Καλαρᾶ Κ. Θ. Τὸ χιόνι τοῦ Χελμοῦ. (Νέα Ἑστία, τ. 25, σ. 859.)

Καλιτσουνάκι Ι. Συμβολὴ πρὸς ἐπιστημονικὸν κανονισμὸν τῆς νεοελληνικῆς ὀρθογραφίας. (Πρακτικὰ τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, τ. 14, σ. 15—34.)

» » Ἱερὸς παρ' Ὁμήρῳ καὶ τοῖς μετ' Ὅμηρον. (Ἀρχαιολ. Ἐφημερ. 1937 Β'. σ. 414 - 418.)

Καλλία Γιάννη. Τὸ χιόνι τοῦ Χελμοῦ. (Νέα Ἑστία, τ. 25, σ. 858—859.)

Καλλίστου, ἀρχιμ. Τὸ ζήτημα τῶν ἁγίων τόπων τῆς Ἱερουσαλὴμ ἐν τῇ ρωσσικῇ διπλωματικῇ ἀλληλογραφία κατὰ τὸ δεύτερον ἥμισυ τοῦ ιθ' αἰῶνος. (Νέα Σιών, τ. 34, σ. 19—37, 86—102, 140—154, 209—233, 306—315, 338—359, 401—410, 471—493, 514—534, 649—665.)

Καλογερέση Π. Περὶ τῆς ὀνομασίας τῆς ἱερᾶς μονῆς τοῦ ἁγίου Γεωργίου τῆς Ρεκίτζας. (Σπαρτιατικὰ Χρονικά, τ. 2, φ. 21.)

Καλογεροπούλου Δ Ἡ Μονεμβασία κατὰ τὴν Φραγκοκρατίαν. (Ἐφ. «Μονεμβασία», ἀρ. 7, Ἰούλ. 1939.)

» » Βιβλιογραφικὸν σημείωμα εἰς τὰ περὶ αὐτοδικίας καὶ ἐκδικήσεως γραφέντα. (Σπαρτιατικὰ Χρονικά, τ. 3, φ. 26.)

Καλογηρᾶ Α. Χ. Ἡ σάτυρα στὴν Κεφαλονιά. (Ὁ σατυρικὸς Μολφέτας, τὸ «Ζιζάνιον» καὶ οἱ συνεργάται του). Τόμ. Α'. Ἀθῆναι 1939. Σελ. 362.

Καμαριανοῦ Ἀριάδνης. Ἑλληνικαὶ μεταφράσεις εἰς τὴν Ρουμανίαν. (Νέα Ἑστία, τ. 25, σ. 354—355.)

Camariano Ariadna. Poricologos si Opsarologos grecesc. Bucuresti 1939. Σελ. 138.

Καραντινοῦ Ν. Τοῦρκοι ποὺ ζητοῦν τὴν ἑλληνικὴ προστασία. (Νέα Ἑστία, τ. 26, σ. 1053.)

Καραντινοῦ Ν. Ε. Ἄγνωστα ἱστορικὰ ἔγγραφα. Α' Γιὰ τὸν θάνατο τοῦ Ὀδυσσέα Ἀνδρούτσου. Β' Ὁ Κολοκοτρώνης καὶ ἡ σάτυρα. (Νεοελληνικὰ Γράμματα, ἀρ. 128, 13 Μαΐου 1939.)

» » Ἄγνωστα ἱστορικὰ ἔγγραφα. Κινήματα τῆς ἀνατολικῆς Στερεᾶς Ἑλλάδας. (Αὐτόθι, ἀρ. 131, 3 Ἰουν. 1939.)

» » Ἄγνωστα ἱστορικὰ ἔγγραφα. Μιὰ μυστικὴ ἐκστρατεία γιὰ τὴν Κύπρο. Κατάσκοποι τῆς ἑλληνικῆς διοίκησης στὴ Συρία. (Αὐτόθι, ἀρ. 136, 8 Ἰουλ. 1937.)

Καραπαναγιώτου Α. Ξ. Ἀναμνήσεις ἐκ τῶν σεισμῶν τῆς Λέσβου. (Ὁ Ποιμήν, τ. 7, σ. 47—48.)

Καραπιπέρη Μ. Κ. Ὁ ἑλληνορθόδοξος χαρακτὴρ τοῦ πατριαρχείου Ἱεροσολύμων διὰ μέσου τῶν αἰώνων. (Θεολογία, τ. 17, σ. 84—90.)

Καρμίρη Ι. Παχωμίου Ρουσάνου ἀνέκδοτος γραμματικὴ συγγραφή. (Byzantinisch-Neugriechische Jahrbücher, τ. 14, σ. 340—347.)

» » Μητροφάνης Κριτόπουλος. (Ἐκκλησία, τ. 17, σ. 132—133, 141—142.)

Καρούζου Χ. Φειδίας καὶ Σολωμός. (Νέα Ἑστία, τ. 25, σ. 644—646.)

Καρπαθίου Ἐμμ. Ἱστορία τῆς Ἐκκλησίας ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τῶν ἁγίων Ἀποστόλων μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων. Ἐν Ἀθήναις 1939. Σελ. 281.

» » Ἡ ἐν Ἄνδρῳ ἱερὰ μονὴ Παναχράντου Ἀθῆναι 1938. Σελ. ς' + 376.

» » Ἄγνωστος κῶδιξ τῆς ἐν Ἄνδρῳ μονῆς Παναχράντου. (Ἐκκλησία, τ. 17, σ. 27—29, 53—54, 60—61, 77—78, 85—86, 93—94, 106—107.)

» » Γρηγόριος ὁ ς' καὶ τὸ βουλγαρικὸν ζήτημα. (Θεολογία, τ. 17, σ. 168—175, 345—354.)

Cassimatis Cr. La politique sociale dans les «Novelles» de Léon le Sage. (Studi bizantini e neoellenici, τ. 5, σ. 599.)

Καψάλη Γ. Δ. Τρεῖς νεράϊδες τῆς Μακεδονίας. (Νάουσα, Ἔδεσσα, Καστορία.) Ἀθῆναι 1939. Σελ. 122.

Κεπετζῆ Ε. Μὲ τὸν Ἐφταλιώτη (σελίδες, γράμματα, στίχοι ἀνέκδοτοι.) Ἀθήνα 1938. Σελ. 46.

Κιζλάρη Θ. Γ. Παροιμίαι. (Λαογραφία, τ. 12, 1939, σ. 291—295.)

Κιρμιτσῆ Π Ὁ ἀρχιεπίσκοπος Κύπρου Παΐσιος καὶ ὁ ἰδιόχειρος αὐτοῦ κῶδιξ. (Κυπριακαὶ Σπουδαί, τ. 2, σ. 1—30.)

Κλεομβρότου Ι. Τὸ εὑρεθὲν ἀρχεῖον τοῦ πατριάρχου Ἀλεξανδρείας Καλλινίκου. (Ὁ Ποιμήν, τ. 7, σ. 41—47, 75—79, 157—160, 232—242.)

» » Ὁ ἅγιος Ἰγνάτιος, ἀρχιεπίσκοπος Μηθύμνης. (Αὐτόθι, σ. 250—253.)

Κληρίδου Α. Τὸ τραούδιν τῆς πέρτικας. (Κυπριακὰ Γράμματα, τ. 4, σ. 123.)

Κοκόλη Α. Θ. Περιηγήσεις ἀνὰ τὴν Θράκην. (Ἀρχεῖον τοῦ Θρᾳκικοῦ Λαογραφικοῦ καὶ Γλωσσικοῦ Θησαυροῦ τ. 6, σ. 148—152.)

Κόλια Γ. Ἡ πώλησις τῶν δημοσίων ἀξιωμάτων καὶ τίτλων εἰς τὸ Βυζαντινὸν κράτος. (Ἐφ. «Ἡ Καθημερινή», ἀρ. 8112, 4 Σεπτ. 1939.)

» » Σελίδες Ἀλβανικῆς ἱστορίας. (Ἀθηνᾶ, τ. 49, σ. 243—255.)

Colias G. Léon Choerosphactès — magistre, proconsul et patrice. Athènes 1939. Reich. Σελ. 135.

» » Ämter — und Würdenkautf im früh — und mittelbyzantinischen Athen 1939. Σελ. 121.

Κολλέρη Ι. Ἀραβικοί, ἰνδικοὶ ἢ ἑλληνικοὶ ἀριθμοί; (Ἀθηνᾶ, τ. 49, σ. 49—78.)

† *Κοντελιέρη Μιχ.* Κρήτη καὶ Κυκλάδες. (Δρῆρος, τ. 2. σ. 626—627.)

Κόντερη Θ. Ὁδηγὸς ἀπὸ τὴν Ἀττικὴν εἰς τὴν Βοιωτίαν. Ἀθῆναι 1939. Σελ. 116.

Κόντου Κ. Γεώργιος Βιζυηνός. Ἀθῆναι 1939. Σελ. 36.

Κόρακα Α. Σκιαθίτικες γραφές. (Νεοελληνικὰ Γράμματα, ἀρ. 147, 23 Σεπτ. 1939.)

Κορδάτου Γιάννη. Ἡ λαογραφία ἄλλοτε καὶ τώρα. (Νεοελληνικὰ Γράμματα, ἀρ. 136, 8 Ἰουλ. 1939.)

Κορτζᾶ Γ. Ἡ ἀποχώρησις τοῦ Γ' Σώματος στρατοῦ ἐκ Μικρᾶς Ἀσίας. (Ἱστορικὸν Ἀρχεῖον Ι. Θεοφανίδου, τ. Γ', σ. 1—36.)

Κουβάτσου Γ. Λαλούδι, λαλούδα κλπ. κλπ. (Ἐφ. «Ἡ Καθημερινή», ἀρ. 8127, 27 Φεβρ. 1939.)

Κούζη Α. Π. Χαρίτωνος περὶ τροχίσκων. (Τεσσαρακονταετηρὶς Θεοφίλου Βορέα, τ. 1, σ. 109—115.)

Kousis A. Quelques considérations sur les traductions en grec des oeuvres medicales orientales et principalement sur les deux manuscrits de la traduction d'un traité persan par Constantin Melitiniotis. (Πρακτικὰ τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, τ. 14, σ. 205—220.)

Κουκουλὲ Φ. Τὸ θαῦμα τοῦ ἁγίου Γεωργίου. (Σαμιακὸν Ἡμερολόγιον, τ. 2, σ. 51—55.)

» » Δημώδεις παροιμίαι καὶ παροιμιώδεις φράσεις παρὰ Χρυσοστόμῳ. (Τεσσαρακονταετηρὶς Θεοφίλου Βορέα, τ. 1, σ. 355—368.)

Koukoules Ph. Ἡ Βυζαντινὴ ἰδιωτικὴ οἰκία κατὰ τὰς φιλολογικὰς πηγάς. (Studi Bizantini e Neoellenici, τ. 5, σ. 495—500.)

Κουκουρίδη Β. Μ. Χιακαὶ χωρικαὶ ἐνδυμασίαι. (Περιοδικὸν τοῦ ἐν Χίῳ Συλλόγου Ἀργέντη, τ. 1, σ. 191—202.)

Κουρμούλη Αἰκ. Δημώδη ᾄσματα ἐκ τῆς ἐπαρχίας Ἁγίου Βασιλείου (Ἐπετηρὶς Ἑταιρείας Κρητικῶν Σπουδῶν, τ. 2, σ. 428—447.)

Κουρμούλη Γ. Τοπωνυμικὰ ζητήματα. (Ἐπετηρὶς Ἑταιρείας Κρητικῶν Σπουδῶν, τ. 2, σ. 245—255.)

Κουρτίδου Κ. Γ. Τὰ ἀναστενάρια καὶ ἡ Σκυλουδηυτέρα ἢ Διονυσιακαὶ παραδόσεις εἰς Θρᾴκην. (Ἀρχεῖον τοῦ Θρᾳκικοῦ Λαογραφικοῦ καὶ Γλωσσικοῦ Θησαυροῦ, τ. 5, σ. 90—95.)

» » Ἔθιμα ἀρραβώνων ἐπαρχίας Διδυμοτείχου. (Αὐτόθι, σ. 270.)

» » Τὰ γράμματα εἰς Ἀδριανούπολιν ἐπὶ Τουρκοκρατίας (1365—1922). Αὐτόθι, τ. 6, σ. 113—131.)

Κουτσογιαννοπούλου Δ. Λαογραφικὰ σημειώματα. Ἡ τελετὴ τοῦ γάμου παρὰ Ποντίοις. Θεσσαλονίκη 1939. Σελ. 22.

Κουτσούμη Ντ. Ὁ ἔρωτας στὰ δημοτικὰ τραγούδια. (Νεοελληνικὰ Γράμματα, ἀρ. 128, 13 Μαΐου 1939.)

Κουφοῦ Δ. Τραγούδια τοῦ Βασσαρᾶ. (Σπαρτιατικὰ Χρονικά, τ. 2, φ. 22.)

Κριτσωτάκη Ι. Ἡ πρωταπριλιά. (Δρῆρος, τ. 2, σ. 657—659.)

» » Κατάλογος ἐπισκόπων Ρεθύμνης. (Αὐτόθι, σ. 695.)

» » Αἱ ἀπαρχαὶ καὶ ἡ εὐλόγησις τῶν σταφυλῶν εἰς τὴν ἐκκλησίαν 6 Αὐγούστου. (Αὐτόθι, τ. 3, σ. 748—751.)

» » Ἡ ἱερὰ Μονὴ τοῦ ἁγίου Παντελεήμονος. (Μύσων, τ. 7, σ. 130—146.)

Κρυστάλλη Κ. Τὰ ἅπαντα. (Ἐπιμέλεια, σημειώματα Χρ. Ἐμ. Ἀγγελομάτη. Εἰσαγωγὴ Β. Κρυστάλλη.) Τόμ. Α, Τὰ ποιήματα. Ἀθῆναι 1939. Σελ. ς+391.

Κυβετοῦ Λ. Πολ. Παραλειπόμενα εἰς «Χρονικὸν βραχὺ τοῦ Βουρνόβα». (Μικρασιατικὰ Χρονικά, τ. 2, σ. 462—463.)

Κυριαζῆ Ν. Τοποθεσίαι χωρίου Λύση. (Πάφος, τ. 4, σ. 203—221.)

» » Λαϊκαὶ παραδόσεις. (Αὐτόθι, σ. 122—124.)

Κυριακίδου Σ. Π. Πέτρος Α. Φουρίκης (1878—1936). (Λαογραφία, τ. 12, 1939, σ. 303—305.)

Κυριακίδου Σ. Π. Γεώργιος Π. Ἀναγνωστόπουλος (1884—1936). (Αὐτόθι, σ. 305—307.)
» » Λαογραφία καὶ δημοτικισμός. (Νέα Ἑστία, τ. 26, σ. 1480—1488.)
Kyriakides S. Εἰς ποῖον ἀναφέρονται τὸ προτασσόμενον τῶν λεγομένων Ναυμαχικῶν τοῦ Βασιλείου (Fabr, Bibl. gr. VIII, 136) καὶ τὸ ὑπ' ἀρ. 686 τοῦ Θ'. κεφ. τῆς Παλατίνης ἀνθολογίας ἐπιγράμματα. (Studi Bizantini e Neoellenici, τ. 5, σ. 501—505.)
» » Elementi storici bizantini nella narrazione epica turca. (Αὐτόθι, σ. 506.)
» » San Giovanni Crisostomo folklorista. (Αὐτόθι, σ. 506.)
Κύρου Α. Α. Ἡ Ἑλλὰς μεταξὺ Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως. (Ἐπετηρὶς Παρνασσοῦ 1936—1939, σ. 41—62.)
Κυρρῆ Α. Ὁ Γιαννάτζης τοῦ παπᾶ. (Πάφος, τ. 4, σ. 238.)
Κωνσταντινίδου Α. Ὁ Κόπτης μητροπολίτης Γκίγκας Ἰωσήφ. (Ἐκκλησιαστικὸς Φάρος, τ. 38, σ. 65—73.)
Κωνσταντινίδου Κ. Γ. Ἡ συμβολὴ τῶν Μικρασιατῶν εἰς τὴν ἐθνικὴν ἀναγέννησιν. (Μικρασιατικὰ Χρονικά, τ. 2, σ. 92—109.)
» » Ἀνέκδοτος ἀναφορὰ Τούρκου φιλέλληνος. (Νέα Ἑστία, τ. 25, σ. 421—422.)
» » Ἡ προστασία τῶν ἀρχαιολογικῶν μνημείων ἐπὶ Ἐπαναστάσεως. (Αὐτόθι, σ. 516—517.)
» » Ἡ ἐθνικὴ φρεγάτα «Ἑλλάς». (Αὐτόθι, σ. 774—775.)
» » Ἀπογραφὴ τῶν Ἀθηνῶν κατὰ τὸ 1824. (Αὐτόθι, τ. 26, σ. 899.)
» » Μία προκήρυξις τοῦ Παπαφλέσσα. (Αὐτόθι, σ. 1275—1278.)
Κωνσταντινίδου Μιχ. Ἡ ἱερὰ μονὴ τοῦ ἁγίου Νικολάου τοῦ Αἵμονα (Νέμονος ἢ Αἵμονος) παρὰ τὴν Μεσημβρίαν. (Ἀρχεῖον τοῦ Θρακικοῦ Λαογραφικοῦ καὶ Γλωσσικοῦ Θησαυροῦ, τ. 5, σ. 87—89.)
» » Ἡ Μεσημβρία ὡς ἐπισκοπή, ἀρχιεπισκοπὴ καὶ μητρόπολις. Ἡ Σωζούπολις ὡς ἐπισκοπὴ καὶ μητρόπολις. (Αὐτόθι, τ. 6, σ. 20—24.)
Κωνσταντοπούλου Ν. Τοπωνύμια Σκοποῦ Ἀνατ. Θράκης, ἤτοι ἑρμηνευτικαὶ παρατηρήσεις καὶ συμπληρώσεις. (Ἀρχεῖον τοῦ Θρακικοῦ Λαογραφικοῦ καὶ Γλωσσικοῦ Θησαυροῦ, τ. 6, σ. 209—224)
Λαμπίκη Δ. Σαλεντινὴ Λαογραφία—Χριστουγεννιάτικα τραγούδια (Νέα Ἑστία, Χριστούγεννα 1939, σ. 76—77.)
Λαμπρίδου Ἔλλης. Δημοτικισμὸς καὶ φιλοσοφία. (Νέα Ἑστία, τ. 26, σ. 1494—1497.)
Λαμπρινοῦ Γ. Οἱ πρωτεργάτες τῆς ἐλευθερίας: Νικόλαος Σκουφᾶς. (Ἐφ. «Ἡ Καθημερινή», ἀρ. 8181, 24 Ἀπρ. 1939).
» » Γρηγόρης Δικαῖος — Παπαφλέσσας. (Αὐτόθι, ἀρ. 8264, 17 Ἰουλ. 1939· ἀρ. 8271, 24 Ἰουλ. 1939· ἀρ. 8278, 31 Ἰουλ. 1939.)
» » Ἀντιγλωσσικὴ ἐκστρατεία. (Νεοελληνικὰ Γράμματα, ἀρ. 132, 10 Ἰουν. 1939.)
Λανίτου Ν. Κ. Ἡ μορφὴ τοῦ Δασκαλογιάννη. (Ἐφ. «Ἐλεύθερον Βῆμα», ἀρ. 6268, 14 Δεκ. 1939.)
» » Ἡ δημοτικὴ γλῶσσα εἰς τὴν Κυπριακὴν ποίησιν. (Νέα Ἑστία, Χριστούγενα 1959, σ. 78—80.)

Λάππα Τάκη. Τὰ στερνὰ τοῦ Ρουμελιώτη σταυραητοῦ. Ἀθήνα 1939. Σελ. 93.
» » Ἡ ζωὴ καὶ τὸ ἔργο τοῦ Γεωργίου Κρέμου. (Νεοελληνικὰ Γράμματα, ἀρ 140, 5 Αὐγ. 1939.)
» » Ὁ θάνατος τοῦ ἀρχιστρατήγου. (Αὐτόθι, ἀρ. 142, 19 Αὐγ. 1939.)
» » Ἡ Ἑλληνικὴ Ἐπανάστασις καὶ ἡ δούκισσα τῆς Πλακεντίας. (Αὐτόθι, ἀρ. 147, 23 Σεπτ. 1989.)
Λάσκαρη Ν. Ι. Ἱστορία τοῦ Νεοελληνικοῦ θεάτρου. Τόμ. β'. Ἀθῆναι 1939. Σελ. 349.
» » Προσθῆκαι καὶ ἐπανορθώσεις εἰς τὸ «Σύντομον χρονικὸν τοῦ Νεοελληνικοῦ Θεάτρου.» (Νέα Ἑστία, τ. 25, σ. 353—354.)
» » Τὸ νεοελληνικὸν θέατρον τοῦ 1842—1844. (Αὐτόθι, σ. 453—456, 518—524, 625—630, 700—704, 767—772.)
» » Ὁ Ἀνδρονόπουλος εἰς τὴν Ἀγγλίαν. (Αὐτόθι, Χριστούγεννα 1939, σ. 17—21.)
Λάσκαρι Μ. Θ. Ὁ Μέττερνιχ καὶ ἡ ἐπανάστασις τῆς Λευκάδος. (Ἰόνιος Ἀνθολογία, τ. 13, σ. 251—253.)
» » Δημοσθένης Ροῦσσος. (Νέα Ἑστία, τ. 25, σ. 59—60.)
Λαυράγκα Δ. Τ' ἀπομνημονεύματά μου. Ἀθῆναι 1939, σ. 368.
Λεκατσᾶ Π. Γ. Ἀρχαῖοι καὶ δημοτικισμός. (Νέα Ἑστία, τ. 25, σ. 1512—1518.)
Λεμπέση Ε. Ζαχαρίας Παπαντωνίου. (Νέα Ἑστία, τ. 26, σ. 892—898)
Λιάκου Σωκρ. Οἱ Κουτσόβλαχοι εἶναι τὰ ὕστατα καὶ μόνα γνήσια λείψανα τοῦ Μακεδονικοῦ Ἔθνους. (Ἐφ. «Ἡ Καθημερινή», ἀρ. 8100, 30 Ἰαν. 1939.)
Λίβα Ρίτου. Παροιμίες γιὰ τὸν καιρό. (Κυπριακὰ Γράμματα, τ. 4, σ. 413—416.)
Λιγνοῦ Α. Ἡ Ὕδρα ὑπὸ τὴν ἀρχιεπισκοπὴν Εὐρίπου. (Τὸ Μέλλον τῆς Ὕδρας, τ. 7, σ. 8.)
» » Ποῦ ἔκειτο ἡ καγκελαρία τῆς Ὕδρας. (Αὐτόθι, σ. 33—34.)
» » Ἡ ναυτασφάλεια ἐν Ὕδρᾳ κατὰ τοὺς πρὸ τῆς ἐπαναστάσεως χρόνους. (Αὐτόθι, σ. 34.)
» » Ὁ ἐμπορικὸς στόλος τῆς Ὕδρας ἐν ἔτει 1787. (Αὐτόθι, σ. 57—58.)
» » Μία φάσις τοῦ ἐν Ὕδρᾳ παλληκαρισμοῦ. (Αὐτόθι, σ. 81—82.)
» » Προτροπὴ πρὸς βοήθειαν τοῦ παναγίου τάφου. (Αὐτόθι, σ. 105.)
» » Σπετσιωτῶν κατὰ Ὑδραίων κατηγορία ἄδικος. (Αὐτόθι, σ. 122.)
» » Ὁ κατὰ τὸ 1754 ἡγούμενος τοῦ ἐν Πόρῳ μοναστηρίου τῆς Ζωοδ. Πηγῆς αἰτῶν συνδρομήν. (Αὐτόθι, σ. 123.)
» » Αἱ περιπέτειαι τοῦ πλοίου «Σαχίνι» (Ἱέραξ) καὶ τὸ οἰκτρὸν τέλος τοῦ πλοιάρχου του Δημητρίου Σαχίνη. (Αὐτόθι, σ. 139.)
» » Διονύσιος Σιγοῦρος, ὁ ἀμέσως πρὸ τοῦ Νήφωνος Ἀρχιεπίσκοπος Αἰγίνης. (Αὐτόθι, σ. 139—140.)
» » Ἀρχιεπίσκοπος Αἰγίνης Μάξιμος πρόσωπον ἀνύπαρκτον. Αὐτόθι, σ. 171—172.)
» » Ἀλῆ Πασᾶ Τεπελενλῆ κακουργίαι—Δημητρίου Σαχίνη μαρτυρικὸς θάνατος. (Αὐτόθι, σ. 190—193, 209—211.)
» » Ἡ κατὰ τὸ 1818 λειψυδρία καὶ ἡ ἀνόρυξις τοῦ φρέατος Καμινίου. (Αὐτόθι, σ. 263—265.)
Λιναρδάκη Ἐλευθερίας. Τὸ Κρητικὸ τραγοῦδι. (Δρῆρος, τ. 3, σ. 783—786.)

Λιουδάκη Μ. Ἡ τελευτὴ στὴν Κρήτη. (Ἐπετηρὶς Ἑταιρείας Κρητικῶν Σπουδῶν, τ. 2, σ. 403—427.)

Λογαριαστάκη Α. Σ. Ἡ ἀξία τῶν γερόντων. (Δρῆρος, τ. 2, σ. 589—590.)

» » Παλιὰ κάλαντα τοῦ Μάρτη. (Αὐτόθι, σ. 640—641.)

Λογαριαστάκη Κ. Ἡ μονὴ Ἀρετίου. (Δρῆρος, τ. 3, σ. 787—790.)

Λογοθέτου Κ. Ι. Ἀνάλεκτα φιλοσοφικὰ καὶ φιλολογικά. (Μελέται καὶ λόγοι.) Ἀθῆναι 1939. Σελ. η'+347.

Λοϊζίδου Κορ. Σάββα. Φρούριον τοῦ ἁγίου Ἱλαρίωνος ἢ τοῦ Θεοῦ τοῦ Ἔρωτος. (Κυπριακαὶ Σπουδαί, τ. 2, σ. 45—54.)

Λόντου Εὐφρ. Ἑξάβιβλος. Ἀθῆναι 1939. Σελ. 400.

Λουκάτου Δ. Σ. Νυφοῦλες. (Νεοελληνικὰ Γράμματα, ἀρ. 134, 24 Ἰουν. 1939.)

Λουκοπούλου Δ. Γεωργικὰ τῆς Ρούμελης. Ἐν Ἀθήναις 1939. Σελ. 495.

Λουρανᾶ Π. Ὁ τραγουδιστὴς τοῦ χωριοῦ καὶ τῆς στάνης Κώστας Κρυστάλλης καὶ ἡ Ἄρτα. (Νεοελληνικὰ Γράμματα, ἀρ. 129, 20 Μαΐου 1939.)

Λυκούδη Σ. Περὶ τοῦ παρ' ἡμῖν Ναυτικοῦ Ὀνοματολογίου καὶ τῆς ἐνεστώσης θέσεως αὐτοῦ. (Πρακτικὰ τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, τ. 14, σ. 88—103.)

Λυμπέρη Μ. Ἡ Κυνουριακὴ ἐνδυμασία. (Κυνουριακὴ Ἐπιθεώρηση, τ. 2, σ. 40, 46.)

Μ. Γ. Α. Μία ἐπιστολὴ καὶ ἡ διαθήκη τοῦ Γ. Λασσάνη. (Νέα Ἑστία, τ. 25, σ. 354.)

Μαγκριώτου Ι. Ἤθη καὶ ἔθιμα τοῦ χωρίου Εὐκαρύου. (Θρᾳκικά, τ. 12, σ. 323—327.)

» » Ὁ διδάσκαλος ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ. (Μικρασιατικὰ Χρονικά, τ. 2, σ. 133—147.)

Μακκᾶ Ν. Τὸ εὔδρομον «Μυκάλη» κατὰ τὸ 1912—1913. (Ἱστορικὸν Ἀρχεῖον Ι. Θεοφανίδου, τ. Γ', σ. 1—44.)

Μακρῆ Θ. Τὸ «Ἑλληνικὸ Καράβι» τοῦ Διονυσ. Σολωμοῦ. (Ἐφ. «Ἡ Καθημερινή», ἀρ. 8271, 24 Ἰουλ. 1939.)

» » Ὁ «πατριωτισμὸς» τοῦ Διονυσ. Σολωμοῦ. (Αὐτόθι, ἀρ. 8298, 21 Αὐγ. 1939.)

» » Σολωμός, κριτικὴ καὶ ἱστορία. (Αὐτόθι, ἀρ. 8340, 2 Ὀκτ. 1939. ἀρ. 8347, 9, Ὀκτ. 1939· ἀρ. 8361, 23 Ὀκτ. 1939· ἀρ. 8382, 13 Νοεμ. 1939.)

Μαλακάση Μ. Μεσολόγγι. (Ραδιο-Ἐπιθεώρησις, τ. 2, 2. 146—147.)

Μαλεβοῦ Π. Οἱ φιλέλληνες στὴν Κυνουρία. (Κυνουριακὴ Ἐπιθεώρηση, τ. 2, σ. 61.)

Μανίκη Α. Ν. Ἀθηναῖοι ναῦται εἰς τὸν τουρκικὸν στόλον. (Νέα Ἑστία, τ. 26, σ. 990—992.)

» » Οἱ βεκίληδες, «διαπεπιστευμένοι», τῆς Ὕδρας εἰς τὴν αὐλὴν τοῦ Καπουδὰν Πασᾶ. (Τὸ Μέλλον τῆς Ὕδρας, τ. 7, σ. 1—6.)

» » Ἡ Αἴγινα τὸ 1765 κατὰ τὸν Τσάντλερ. (Αὐτόθι, σ. 9—11, 45—48.)

» » Ἡ ἐξερεύνησις τῆς Ὕδρας—Ἀπὸ τὸ σπίτι μου ἕως τὴν Ἐπισκοπήν. (Αὐτόθι, σ. 21—24, 37—40, 62—64, 82—83.)

» » Αἱ μεγάλαι ταραχαὶ τῆς Ὕδρας τοῦ 1838. (Αὐτόθι, σ. 29—32.)

» » Ὁ Νεόφυτος Βάμβας καὶ οἱ Ὑδραῖοι. (Αὐτόθι, σ. 59—62.)

» » Τὰ κατὰ τὸ 1889 ἀποκαλυπτήρια τοῦ ἐν Σύρῳ ἀνδριάντος τοῦ Ἀνδρέα Μιαούλη. (Αὐτόθι, σ. 77—80, 96, 111—113.)

Μανίκη Ν. Α. Ἡ ἐξερεύνησις τῆς Ὕδρας—Πρὸς τὸ Ἅγιον Ὄρος τῆς Ὕδρας ἀνάβασις. (Αὐτόθι, σ. 101—104, 124—126, 141—144, 180—182, 201—202, 255—256.)

» » Ἡ κατὰ τὸ 1889 ἐπίσκεψις τῆς Ὕδρας παρὰ τῶν βασιλέων Γεωργίου καὶ Ὄλγας. (Αὐτόθι, σ. 177—121.)

» » Ὁ Κολοκοτρώνης καὶ οἱ μετ' αὐτοῦ φυλακισμένοι εἰς τὸν Προφήτην Ἠλίαν τῆς Ὕδρας. (Αὐτόθι, σ. 145—148, 177—179, 212—214, 244—246, 251—255.)

» » Ἡ διαθήκη τοῦ ἡγουμένου τῆς μονῆς τοῦ Προφήτου Ἠλιοὺ Εὐθυμίου. (Αὐτόθι, σ. 155—156.)

» » Ἀδαμαντίου Κοραῆ πρὸς τοὺς Ὑδραίους περὶ παιδείας ἀδαμάντινα ἔπη. (Αὐτόθι, σ. 221—222.)

Μανούσακα Μ. Ἡ Κρητικὴ οἰκογένεια τῶν Σκούφων. (Ἐπετηρὶς Ἑταιρείας Κρητικῶν Σπουδῶν, τ. 2, σ. 325—338.)

Μαντζουράνη Κ. Βουρβουρέϊκη λαογραφία. (Ἐπετηρὶς τῶν Βουρβούρων, τ. 3, σ. 118—137.)

Μάργαρη Δ. Βιβλιολογία καὶ βιβλιοθηκονομία. Ἀθῆναι 1939. Σελ. 270.

Μαρίνη Κ. «Τραγουδιοῦ γυρίσματα». (Νέα Ἑστία, τ. 25, σ. 641—643.)

Μαρκάκη Π. Ι. Μερὶ Πτωχοπροδρόμου. (Ἐφ. «Ἡ Καθημερινή», ἀρ. 8257, 10 Ἰουλ. 1939.)

Μαρούδα Β. Σύγχρονοι Ζακυνθινοὶ λογοτέχναι καὶ καλλιτέχναι. (Ἑλληνικὴ Ἐπιθεώρησις, τ. 32, σ. 61—63, 102—103, 119, 136—137.)

Μαχαιρᾶ Γρηγορίου. Προλήψεις καὶ γνῶμαι ἐπὶ τῶν ἡμερῶν τῶν δώδεκα μηνῶν. (Πάφος, τ. 4, σ. 200—203.)

Μέγα Γ. Α. Ἡ λαογραφία καὶ ἡ συμβολὴ τῶν διδασκάλων εἰς τὸ ἔργον αὐτῆς. (Ἀνατύπωσις — Γ. Ν. Παλαιολόγου: Ὁ θεσμὸς τῶν Παιδαγωγικῶν Ἀκαδημιῶν καὶ ἡ Μαράσλειος Παιδαγωγικὴ Ἀκαδημία.) Ἀθῆναι 1939. Σελ. 19.

» » Τὸ Ἀρκάδι εἰς τὴν δημώδη ποίησιν. (Ἐπετηρὶς Ἑταιρείας Κρητικῶν Σπουδῶν, τ. 2, σ. 448—449.)

» » Κυνουριακὴ λαογραφία. (Κυνουριακὴ Ἐπιθεώρηση, τ. 2, σ. 36—37.)

» » Ὁ Ἀηβασίλης ζευγολάτης. (Νέα Ἑστία, τ. 25, σ. 36—38.)

Μελανοφρύδου Π. Ποντιακοὶ μῦθοι καὶ ἀνέκδοτα. (Ποντιακὰ Φύλλα, τ. 3, σ. 202—208, 241—244.)

Μενεγάκη Γ. Ἡ θεία μου καὶ τὰ ξόρκια της. (Δρῆρος, τ. 3, σ. 762—764.)

Μέρτζιου Κ. Δ. Ἕνας Ἠπειρώτης πρίγκηψ τῆς Βλαχίας. (Ἐφ. «Ἡ Καθημερινή», ἀρ. 8107, 6 Φεβρ. 1939.)

» » Τὰ χρυσωρυχεῖα τῆς Χαλκιδικῆς. (Αὐτόθι, ἀρ. 8134, 6 Μαρτ. 1939.)

» » Περὶ Διονυσίου Φιλοσόφου. (Αὐτόθι, ἀρ. 8215, 29 Μαΐου 1939.)

» » Ἡ κάρα τοῦ ἁγίου Ἰσιδώρου, πολιούχου τῆς Χίου. (Περιοδικὸν τοῦ ἐν Χίῳ Συλλόγου Ἀργέντη, τ. 1, σ. 111—121.)

» » Ἡ ἐπανάστασις Διονυσίου τοῦ Φιλοσόφου. (Ἠπειρωτικὰ Χρονικά, τ. 13, σ. 31—90.)

» » Ἀνέκδοτα Ἠπειρωτικὰ μνημεῖα. (Αὐτόθι, 91 122.)

Μεταλλείδη Μ. Ποντιακοὶ μῦθοι καὶ ἀνέκδοτα. (Ποντιακὰ Φύλλα, τ. 3, σ. 249—250.)

Μηλιώρη Ν. Ε. Βουρλά καὶ Βουρλιῶτες. (Μικρασιατικὰ Χρονικά, τ. 2, σ. 421—447.)
Μητσοπούλου Π. Χ Τὰ «Ἐλγίνεια μάρμαρα». (Νέα Ἑστία, τ. 26, σ. 1008—1009.)
Μικρομάτη Μαρίας. Ὁ Σιαγκαλῆς. (Πάφος, τ. 4, σ. 237—238.)
Μιχαηλίδου Ε. Ἑλληνικὴ τῆς Αἰγύπτου βιβλιογραφία (1862—1940). (Ἐκκλησιαστικὸς Φάρος, τ. 38, σ. 5—20, 129—152, 358—376.)
» » Ἀλέξανδρος Σ. Κάσδαγλης (1885—1933). Αὐτόθι, σ. 254—256.)
» » Ἐξέχουσαι φυσιογνωμίαι τῆς Συριακῆς ἐκκλησιαστικῆς φιλολογίας ἐν τῇ Ἀραβικῇ. (Αὐτόθι, σ. 265—275.)
Μιχαηλίδου—Νουάρου Μ. Αἱ σχέσεις τῆς Κρήτης μετὰ τῶν γειτονικῶν νήσων Καρπάθου καὶ Κάσου ἀνὰ τοὺς αἰῶνας. (Ἐπετηρὶς Ἑταιρείας Κρητικῶν Σπουδῶν, τ. 2. σ. 109—118.)
» » Εἰς λαογραφίας 151 καὶ ἑξῆς. (Λαογραφία, τ. 12, 1939, σ. 295—303.)
» » Οἱ καλλικάντζαροι. (Νεοελληνικὰ Γράμματα, ἀρ. 110, 7 Ἰαν. 1939.)
» » Οἱ ἀποκριὲς στὴ Δωδεκάνησο. (Αὐτόθι, ἀρ. 116, 18 Φεβρ. 1939.)
» » Λαογραφικὰ γύρω ἀπὸ τὸ Μάρτη. (Αὐτόθι ἀρ. 122. 1 Ἀπρ. 1939.)
Μιχαλοπούλου Φάνη. Πῶς ὁ ἑλληνικὸς λαὸς ἐτραγούδησε τὴν πρωτοχρονιά. (Ἐφ. «Ἡ Καθημερινή», ἀρ. 8072. 1 Ἰαν. 1939.)
» » Ἰωάννης Βηλαρᾶς, γενάρχης τῆς φιλολογίας μας. (Αὐτόθι, ἀρ. 8086, 16 Ἰαν. 1939. ἀρ. 8093, 23 Ἰαν. 1939.)
» » Ἱστορικὸν Ἀρχεῖον τῆς νήσου Κάσου. (Αὐτόθι, ἀρ. 8107, 6 Φεβρ. 1939.)
» » Βικέντιος Ναννούτζης. (Αὐτόθι, ἀρ. 8114, 13 Φεβρ. 1939.)
» » Τὸ ἱστορικὸ μυθιστόρημα. (Αὐτόθι, ἀρ. 8134, 6 Μαρτ. 1939.)
» » Ἀθανάσιος Χριστόπουλος (1770—1847). (Αὐτόθι, ἀρ. 8139, 13 Μαρτ. 1939.)
» » Ὁ Ρήγας Βελεστινλῆς ὡς πεζογράφος καὶ ποιητὴς (1757—1798.) (Αὐτόθι, ἀρ. 8147, 20 Μαρτ. 1939, ἀρ 8154, 27 Μαρτ. 1939.)
» » Καὶ πάλιν ἡ Μακεδονία. (Αὐτόθι, ἀρ. 8161, 3 Ἀπρ. 1939.)
» » Δημήτριος Γουζέλης ὁ ποιητὴς τοῦ «Χάση» (1774—1843). (Αὐτόθι, ἀρ. 8181, 24 Ἀπρ. 1939.)
» » Ἠλίας Ζερβὸς Ἰακωβᾶτος ὡς λογοτέχνης καὶ ποιητής. (Αὐτόθι, ἀρ. 8208, 22 Μαΐου 1939.)
» » Ἡ γυναίκα μὲ τὸ μαγνάδι τοῦ Διονυσίου Σολωμοῦ. (Αὐτόθι, ἀρ. 8243, 26 Ἰουνίου 1939.)
» » Τὸ Ἑλληνικὸ Καράβι τοῦ Διον. Σολωμοῦ. (Αὐτόθι, ἀρ. 8250, 3 Ἰουλ. 1939.)
» » Ἡ Ἑλληνίδα Μάννα τοῦ Διον. Σολωμοῦ. (Αὐτόθι, ἀρ. 8257, 10 Ἰουλ. 1939.)
» » Τὸ ἀηδόνι καὶ τὸ γεράκι τοῦ Διον. Σολωμοῦ. (Αὐτόθι, ἀρ. 8264, 17 Ἰουλ. 1939.)
» » Ὁ κύκλος τοῦ Ὀρφέως τοῦ Διον. Σολωμοῦ. (Αὐτόθι, ἀρ. 8271, 24 Ἰουλ. 1939.)
» » Τὸ «Ἑλληνικὸ Καράβι» τοῦ Διονυσ. Σολωμοῦ. (Αὐτόθι, ἀρ. 2278. 31 Ἰουλ. 1939.)

Μιχαλοπούλου Φάνη. Τὸ ἡρωϊκὸν πνεῦμα. Ὁ «Ἀστραπόγιαννος» τοῦ Βαλαωρίτου. (Αὐτόθι, ἀρ. 8278, 31 Ἰουλ. 1939· ἀρ. 8285, 7 Αὐγ. 1939.)
» » Γ. Ζαλοκώστα: «Ἅπαντα» καὶ μιὰ ἄγνωστη κριτική του. (Αὐτόθι, ἀρ. 8298, 21 Αὐγ. 1939.)
» » Αἱ πεποιθήσεις τοῦ Σολωμοῦ καὶ τὸ «Ἑλληνικὸ καράβι». (Αὐτόθι, ἀρ. 8312, 4 Σεπτ. 1939· ἀρ. 8319, 11 Σεπτ. 1939.)
» » Ἡ γεωργ. Πολιτικὴ τοῦ Ἰωάν. Καποδιστρίου. (Αὐτόθι, ἀρ. 8333, 25 Σεπτ. 1939.)
» » Ἐκπαιδευτικὴ πολιτικὴ τοῦ Ἰωάν. Καποδιστρίου. (Αὐτόθι, ἀρ. 8340, 2 Ὀκτ. 1939.)
» » Γύρω ἀπὸ τὸν Σολωμό. (Αὐτόθι, ἀρ. 8361, 23 Ὀκτ. 1939.)
» » Προσθῆκαι καὶ διορθώσεις εἰς τὴν Ἑλληνικὴν Βιβλιογραφίαν (1800—1863). (Αὐτόθι, ἀρ. 8368, 30 Ὀκτ. 1939· ἀρ. 8382, 13 Νοεμ. 1939· ἀρ. 8389, 20 Νοεμ. 1939· ἀρ. 8396, 27 Νοεμ. 1939, ἀρ. 8403 4 Δεκ. 1939· ἀρ. 8410, 11 Νοεμ. 1939· ἀρ. 8417, 18 Δεκ. 1939.)
Μπακοπούλου Η. Ι. Παῦλος Μελᾶς. Ἀθῆναι 1939. Σελ. 152.
Μπαλάνου Δ. Σ. Οἱ πνευματικοὶ παράγοντες τοῦ 1821. (Πρακτικὰ τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, τ. 14, σ. 276—287.)
Μπαλτουμᾶ Α. Δ. Ἡ Ἀττικὴ καὶ τὰ βουνά της. Ἀθῆναι 1939. Σελ. 96.
Μπ(ίκα) Α. Ἑφτάμπ(ου)λες. (Μοναστηριακὰ Χρονικά, φ. 12.)
» » Ἡ Μεγίστη Λαύρα. (Αὐτόθι.)
» » Ἡ ἰβηριτικὴ κατούνα. (Αὐτόθι.)
Μπίρη Κ. Ἀθηναϊκαὶ μελέται. Τεῦχος Β'. Ἀθῆναι 1939. Σελ. 38.
» » Ἑκατὸ χρόνια Ἀθηναϊκῆς Ἀρχιτεκτονικῆς. (Νέα Ἑστία, τ. 25, σ. 209—213.)
» » Καπνικαρέας παθήματα, (Αὐτόθι, τ. 26, σ. 1044—1048.)
Μπίστη Π. Τὸ Ταξίδι στὴν Ἑλλάδα. Κύπρος 1939. Σελ. 224.
Νίδα. Τραγούδια Βορδωνιάτικα: Ὁ παπᾶ Καλομοίρης. (Σπαρτιατικὰ Χρονικά, 2, φ. 20.)
Νικολούδη Γ. Συμβολὴ εἰς τὸ Χιακὸν λεξικόν. (Περιοδικὸν τοῦ ἐν Χίῳ Συλλόγου Ἀργέντη, τ. 1, σ. 174—177.)
Ντάϊφα Κ. Τὸ «λαλοῦδι» ἤγουν τὸ τραγούδι τοῦ Παλαμηδιοῦ. (Ἐφ. «Ἡ Καθημερινή», ἀρ. 8161, 3 Ἀπρ. 1939.)
Ξαναλάτου Δ. Ἀνέκδοτα ἔγγραφα τῆς ἐν Δωρίδι ἱερᾶς μονῆς Βαρνάκοβας. (Ἑλληνικά, τ. 11, τ. 11—66.)
Xanalatos Diog. Wirtschaftliche Aufbau—und Autarkiemassnahmen im 13 Jahrhundert. (Leipziger Vierteljahrsschrift für Südosteuropa, τ. 3, σ. 129—139.)
Ξανθοπούλου Γ. Ἀχνάτος καὶ παχνάτος. (Νέα Ἑστία, τ. 26, σ. 1009.)
Ξάνθου Ἐμμ. Ἀπομνημονεύματα περὶ τῆς Φιλικῆς Ἑταιρείας. Ἀθῆναι 1939. Σελ. 216.
† *Ξανθουδίδου Στ.* Ἡ Ἐνετοκρατία ἐν Κρήτῃ καὶ οἱ κατὰ τῶν Ἐνετῶν ἀγῶνες τῶν Κρητῶν. (Ἐπιμελείᾳ Ἰωάννου Καλιτσουνάκη.) Athen 1939. Σελ. 208+κ'.
» » Τὸ δίπλωμα (προβελέγιον) τῶν Σκορδιλῶν Κρήτης. (Ἐπετηρὶς Ἑταιρείας Κρητικῶν Σπουδῶν, τ. 2, σ. 299—312.)
Ξενάκι Μ. Γ. Ὁ βομβαρδισμὸς τοῦ Ἀκρωτηρίου. (Δρῆρος, τ. 2, σ. 662—663.)

Ξενίτα Ξ. (Ξ. Ἄκογλου). Ἀπὸ τὴ ζωὴ τοῦ Πόντου—λαογραφικὰ Κοτυώρων. Ἀθήνα 1939. Σελ. 527.)

» » Ἕνα παραμύθι τοῦ Πόντου. (Νεοελληνικὰ Γράμματα, ἀρ. 121, 25 Μαρτ. 1939.)

» » Τὰ καλὰ τ' ἀδέρφια. (Αὐτόθι, ἀρ. 127, 6 Μαΐου 1939.)

» » Ἡ Σαχταρούτσα. (Αὐτόθι, ἀρ. 132, 10 Ἰουν. 1939)

» » Τὸ θαυματουργὸ δαχτυλίδι. (Αὐτόθι, ἀρ. 140, 5 Αὐγ. 1939.)

» » Βασκανία. (Ποντιακὰ Φύλλα, τ. 3, σ 192—194.)

» » Τὸ παραθέρισμα. (Αὐτόθι, σ. 231—233, 236.)

Ξύδη Θ. Ἀριστοτέλης Βαλαωρίτης. (Ἐφ. «Ἡ Καθημερινή», ἀρ. 8354, 16 Ὀκτ. 1939· ἀρ. 8361, 23 Ὀκτ. 1939· ἀρ. 8368, 30 Ὀκτ. 1939.)

Οἰκονομίδη Δ. Β. Ὁ ποιητὴς καὶ κωμειδυλλιογράφος Δημήτριος Κόκκος (1856—1891). Βουκουρέστιον 1939. Σελ. 31.

Οἰκονομίδου Α. Β. Λαογραφικὰ Μαδύτου. (Ἀρχεῖον τοῦ Θρακικοῦ Λαογραφικοῦ καὶ Γλωσσικοῦ Θησαυροῦ, τ. 5, σ. 112—128.)

Ὀρφανίδου Μαρίας. Τὸ παραμύθι τσῆ ἐξυπνάδας. (Δρῆρος, τ. 2, σ. 574—575.)

» » Ἐξυπνάδες καὶ βλακεῖες. (Αὐτόθι, σ. 587—588.)

» » Μιὰ ἔξυπνη ἀρμηνειά. (Αὐτόθι σ. 636—637.)

» » Γιὰ τοὺς μῆνες. (Αὐτόθι, σ. 660—662.)

Π. Δ. Ι. Βουρλᾶ καὶ ὄχι Βρουλιά. (Σπαρτιατικὰ Χρονικά. τ. 2, φ. 20.)

Παλαμήδη Α. Περὶ τῶν χρυσωρυχείων τῆς Χαλκιδικῆς. (Ἐφ. «Ἡ Καθημερινή», ἀρ. 8174, 17 Ἀπρ. 1939.)

Πανᾶ Α. Φειδίου. Ἡ Σάμος διὰ τὴν Χίον. (Σαμιακὸν Ἡμερολόγιον, τ. 2, 70—82.)

Παναγιωτάκου Π. Ι. Ἐκκλησία καὶ πολιτεία ἀνὰ τοὺς αἰῶνας. (Ἀθῆναι 1939. Σελ. 320.

Παντουβάκη Μ. Μ. Τὸ θαῦμα τοῦ ἅϊ-Νικόλα. (Δρῆρος, τ. 3, σ. 757.)

Παπαγεωργίου Δ. Γ. Ὁ Στέφανος Κουμανούδης μεταφραστὴς σερβικῶν λαϊκῶν τραγουδιῶν (ἕξη ἀνέκδοτες μεταφράσεις). (Νέα Ἑστία, τ. 26, σ. 912—914.)

Παπαγεωργίου Ἐραλδὺ Γ. Ἡ ἀθάνατος δόξα τῆς πόλεως Τρίκκης. Τρίκκαλα 1936. Σελ. 9.

Παπαδάκη Ε. Λαογραφικὰ σύμμεικτα Σητείας. (Ἐπετηρὶς Ἑταιρείας Κρητικῶν Σπουδῶν, τ. 2, σ. 385—402.)

Παπαδάκη Ν. Ἀποκατάστασις ἱστορικῶν πληροφοριῶν. (Δρῆρος, τ. 2, σ. 628—631.)

» » Ὁ ἅγιος Ἰσίδωρος καὶ ἡ μονὴ τῆς Ἀκρωτηριανῆς. (Αὐτόθι, σ. 730—736· τ. 3, σ. 794—798.)

Π[απαδοπούλου Ἀνθ.]. Μυθολογικά. (Ἀρχεῖον Πόντου, τ. 9, σ. 142—148.)

Παπαδαπούλου Δ. Παροιμίας καὶ παροιμιώδεις φράσεις τοῦ χωρίου Σταυρίν. (Ἀρχεῖον Πόντου, τ. 9, σ. 63—91.)

» » Κατάραι καὶ εὐχαὶ τοῦ χωρίου Σταυρίν. (Αὐτόθι, σ. 92—99.)

» » Ἄσματα δίστιχα τοῦ χωρίου Σταυρὶν καὶ τῶν πέριξ. (Αὐτόθι σ. 100—141.)

» » Ὡραιόκαστρον—Κάστρεν Γουδουλᾶς. (Ποντιακὰ Φύλλα, τ. 3, σ. 199—201.)

» » Τὸ Σταυρί. (Αὐτόθι, σ. 226—230.)

Papadopoulos J. B. Falier. Les fiançailles de la fille du despote Thomas Paléologue avec le seigneur italien Caracciolo. (Studi bizantini e neoellenici. τ. 5, σ. 166.)

Παπάζογλου Ἀβρ. Ἕνα ἑλληνοτουρκικὸ χειρόγραφο τῆς Βιβλιοθήκης Ἁγίας Σοφίας. (Νέα Ἑστία, τ. 25, σ. 389—391.)

» » Ἡ ἑπτανησιακὴ πολιτεία στὰ ἀρχεῖα τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους. (Αὐτόθι, σ. 807—813.)

» » Ἡ ἑπτανησιακὴ πολιτεία ὅπως παρουσιάζεται στὰ ἀρχεῖα τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους. (Αὐτόθι, τ. 26, σ. 1138—1139.)

» » Ὁ ποιητὴς Σενιέ, ἡ Πόλη κι' ἡ μητέρα του. (Νεοελληνικὰ Γράμματα, ἀρ. 147, 23 Σεπτ. 1939.)

Παπακωνσταντίνου Κ.Μ. Τὰ ὑψώματα. (Νεοελληνικὰ Γράμματα, ἀρ. 147, 23 Σεπτ. 1939.)

Παπακώστα Ἀγγ. Κοσμᾶς ὁ Αἰτωλὸς ἱερομάρτυς καὶ ἐθναπόστολος (1714—1779.) (Ἠπειρωτικὰ Χρονικά, τ. 13, σ. 142—150.)

Παπανδρεάδη Α. Ποντιακοὶ μῦθοι καὶ ἀνέκδοτα. (Ποντιακὰ Φύλλα, τ. 3, σ. 250—251.)

Παπανικολάου Ἐμμ. Ἀναμνήσεις ἀπὸ τὰς ἐκλογὰς τῆς Σαμιακῆς ἡγεμονίας. (Σαμιακὸν Ἡμερολόγιον, τ. 2, σ. 103—107.)

Παπαντωνίου Ζ. Ἡ ἐπαρχιακὴ σάτυρα. (Ἐφ. «Ἐλεύθερον Βῆμα», ἀρ. 5988, 5 Μαρτ. 1939.)

» » Ἡ σάτυρα τοῦ Λασκαράτου. (Αὐτόθι, ἀρ. 6002, 19 Μαρτ. 1939.)

» » Κρατικὴ λογοτεχνία. (Αὐτόθι, ἀρ. 6016, 2 Ἀπρ. 1939.)

» » Ἡ προτομὴ τοῦ Ὀδυσσέα. (Αὐτόθι, ἀρ. 6043, 30 Ἀπρ. 1939.)

» » Ἡ κρατικὴ ὀνοματολογία. (Αὐτόθι, ἀρ. 6077, 4 Ἰουν. 1939.)

» » Ἀπρόοπτα τοῦ κλασσικισμοῦ. (Αὐτόθι, ἀρ. 6084, 11 Ἰουν. 1939.)

» » Οἱ στίχοι τοῦ Γ. Ζαλοκώστα. (Αὐτόθι, ἀρ. 6098, 25 Ἰουν. 1939.)

» » Ὀλίγη μυθοπροσωπογραφία. (Αὐτόθι, ἀρ. 6112, 9 Ἰουλ. 1939.)

» » Καθαρεύουσα καὶ εἰκοσιένα. (Αὐτόθι, ἀρ. 6126, 23 Ἰουλ. 1939.)

» » Κρυπτοδημοτικοὶ ποιηταί. (Αὐτόθι, ἀρ. 6140, 6 Αὐγ. 1939.)

» » Ἡ προτομὴ τοῦ νομοδιδασκάλου Δημητρακοπούλου. (Αὐτόθι, ἀρ. 7082, 18 Σεπτ. 1939.)

» » Συνήγορος τοῦ Βυζαντίου—Κατήγορος τῶν ἀρχαίων. (Αὐτόθι, ἀρ. 7101, 8 Ὀκτ. 1939· ἀρ 7102, 9 Ὀκτ. 1939.)

» » Τραῖνο μὲ σύμφωνα. (Αὐτόθι, ἀρ. 7115, 25 Ὀκτ. 1939.)

» » Ταξεῖδι στὸ Καρπενήσι. (Αὐτόθι, ἀρ. 7129, 5 Νοεμ. 1939.)

» » Περνῶντας τὴ Ρούμελη. (Αὐτόθι, ἀρ. 7136, 12 Νοεμ. 1939· ἀρ. 7143, 13 Νοεμ. 1939.)

» » Πέστροφα τοῦ Ἀχελώου. (Αὐτόθι, ἀρ. 7157, 3 Δεκ. 1939.)

» » Ἡ ἐποχὴ τοῦ κωμειδυλλίου. (Αὐτόθι, ἀρ. 7171, 17 Δεκ. 1939.)

Παπασταύρου Χ. Β. Τσάμικος γάμος στὰ παληὰ τὰ χρόνια. Ἀθῆναι 1939. Σελ. 90.

Παπαχαραλάμπους Γ. Κυπριακὰ ἔθιμα. (Κυπριακὰ Γράμματα, τ. 4, σ. 107—108.)

» » Ἀπὸ τὰ Κυπριακὰ παραμύθια. (Αὐτόθι, σ. 211—213.)

» » Τρία παραμύθια μὲ μοῖρες. (Αὐτόθι, σ. 213—215.)

» » Τὸ Σκλερόπουλον. (Αὐτόθι, σ. 370—373.)

» » Ἐτυμολογικά. (Κυπριακαὶ Σπουδαί, τ. 2, σ. 67—80.)

Παπαχριστοδούλου Π. Οἱ ὀνομασίες στὶς Σαράντα Ἐκκλησιές. (Ἀρχεῖον τοῦ

Θρακικοῦ Λαογραφικοῦ καὶ Γλωσσικοῦ Θησαυροῦ, τ. 5, σ. 142—144.)

Παπαχριστοδούλου Π. Ἡ Θράκη καὶ ἡ Λαογραφία. (Νεοελληνικὰ Γράμματα. ἀρ. 113, 28 Ἰαν. 1939.)

» » Ἡ Λαμπρὴ στὴ Θράκη. (Αὐτόθι, ἀρ. 123, 8 Ἀπρ. 1939.)

» » Τὸ δεκαπενταύγουστο στὴ Θράκη. (Αὐτόθι, ἀρ. 141, 12 Αὐγ. 1939.)

» » Τὰ θρακικὰ ἀναστενάρια. (Αὐτόθι, ἀρ. 144, 2 Σεπτ. 1939.)

» » Τὸ πανηγύρι τῆς Πέτρας. (Αὐτόθι, ἀρ. 151, 21 Ὀκτ. 1939.)

Παπαχρίστου Κ. Δ. Ἕνα ἀνέκδοτο γράμμα τοῦ Βαλαωρίτη (Νέα Ἑστία, τ. 25, σ. 278—279.)

» » Ποῦ ἐγεννήθη ὁ Ἀθανάσιος Διάκος. (Πρακτικὰ τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, τ. 14, σ. 474—482.)

Παπαχρονοπούλου Τούλας. (Νέα Ἑστία, τ. 25, σ. 858.)

Pappas Sp. Le Duc d'Aumale et le trône de Grèce. Paris 1938. (Extrait de la Revue d'Histoire Diplomatique.)

Παράξενου. Ἱστορικὲς ἀνακρίβειες. (Κυνουριακὴ Ἐπιθεώρηση, τ. 2, σ. 61.)

Παρασύρα Κ. Ε. Ὁ ἄρτος καὶ τὸ ψωμὶ—πίττας συμπληρωματικά. (Ἐκκλησιαστικὸς Φάρος, τ. 38, σ. 323—337.)

» » Τὰ ἐν Κρήτῃ ποτὲ κτήματα τοῦ Πατριαρχείου Ἀλεξανδρείας. (Ἐπετηρὶς Ἑταιρείας Κρητικῶν Σπουδῶν, τ. 2, σ. 81—99.)

Παστιάδου Θ. Τὸ μαινόμενον μέλι. (Ἀρχεῖον Πόντου, τ. 9, σ. 43—62.)

Πασχάλη Δ. Π. Τουρκοκρατούμεναι Κυκλάδες — Ἡ δικαιοσύνη ἐν Ἄνδρῳ ἐπὶ τουρκοκρατίας (Ἀρχεῖον Οἰκον. ἐπιστημῶν, τ. 19, σ. 183—202.)

» » Κυκλαδικὰ θέσμια—μετ' ἀνεκδότων ἐγγράφων. (Ἀρχεῖον Ἰδιωτικοῦ Δικαίου, τ. 6, σ. 212—262.)

» » Ἀπὸ τὰς παλαιὰς ἐκκλησίας Ἄνδρου: Ἡ Παναγία Καταφυώτισσα μετ' ἀνεκδότων ἐγγράφων τοῦ ιζ' καὶ ιη' αἰῶνος. (Θεολογία, τ 17, σ. 33—37.)

» » Καλλιουπόλεως Μαδύτου Γρηγόριος Πούμπουρας (1835—1881). (Θρακικά, τ. 12, σ. 81—85.)

» » Σηλυβρίας καὶ εἶτα Νικομηδείας Διονύσιος Ἰω. Κωτάκης. (Αὐτόθι, σ. 86—93.)

Πάτρη Θ. Ἠλειακὴ δημοτικὴ ποίηση. Ἀθήνα 1939. Σελ. 100.

Πατριαρχέα Β. Δ. Δύο γράμματα τοῦ Νικολάου Γύζη. (Νέα Ἑστία, τ. 25, σ. 426—428.)

Patriarchéas P. Περὶ τῆς ἐτυμολογίας τοῦ τοπωνυμίου Μαΐνη-Μάνη. (Studi bizantini e neoellenici, τ. 5, σ. 525—526.)

Παυλίδη Ε. Οἱ Ἕλληνες τῆς Ρωσσίας. (Ποντιακὰ φύλλα. τ. 3, σ. 237—240.)

Παυλίδου Δώρας. Ἡ λυερή. (Πάφος, τ. 4, σ. 236—237.)

Πεδιαδίτου Δ. Γ. Ἀπὸ τὰ χρόνια τῆς σκλαβιᾶς. (Δρῆρος, τ. 2, σ. 575—576.)

Pezopoulos E. Sinesio di Cirene, non Mesomede. Poesie di Sinesio. (Studi bizantini e neoellenici, τ. 5, σ. 526.)

» » Niceta Eugeniano e le poesie del Codice Orbinate greco 134 Αὐτόθι, σ. 527.)

Περνάνη Α. «Γηθκειὲς» καὶ «δκιαβαστικά». (Πάφος, τ. 4, σ. 227—232.)

Πετρακάκου Δ. Ἐκκλησία καὶ δίκαιον κατὰ τὴν Ἑλληνικὴν Ἐπανάστασιν (1821—

1824.) (Ἐκκλησιαστικὸς Φάρος, τ. 38, σ. 37—64, 171—202, 276—304.)

Πετράκη Κ. Α. Τὸ μοναστήρι τοῦ ἁγίου Νικολάου. (Τὸ Μέλλον τῆς Ὕδρας, τ. 7, σ. 44.)

Πετρίδου Ἄννας. Ἡ ἐνδυμασία τῶν ἀνδρῶν καὶ τῶν γυναικῶν τῆς Μεγίστης. (Ἡ Μεγίστη, τ. 2, φ. 21 καὶ 22.)

Πετροπούλου Γ. Α. Πάπυροι τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας. Μετὰ εἴκοσι πέντε φωτοτυπικῶν πινάκων. Ἐν Ἀθήναις 1939. Σελ. κδ+468.)

Πετροπούλου Δ. Α. Τὰ ἀναστενάρια. (Ἀρχεῖον τοῦ Θρακικοῦ Λαογραφικοῦ καὶ Γλωσσικοῦ θησαυροῦ, τ. 5, σ. 136—152.)

» » Λαογραφικὰ Σκοποῦ Ἀνατ. Θράκης. (Αὐτόθι, σ. 145—270.)

» » Λαογραφικὰ Κωστῆ Ἀνατ. Θράκης. (Αὐτόθι, τ. 6, σ. 225—299)

Πέτρου—Μεσογείτου Χ. Κρητικοὶ στίχοι ἐκ παλαιῶν χειρογράφων τῆς βιβλιοθήκης τοῦ μουσείου Ἡρακλείου. (Ἐπετηρὶς Ἑταιρείας Κρητικῶν Σπουδῶν, τ. 2, σ. 339—374.)

Πιτυκάκη Εἰρήνης. Ἡ μάννα γεννᾷ κι ἡ μοῖρα μοιράζει. (Δρῆρος, τ. 2, σ. 674—675.)

« » Τὰ παλαϊνὰ λόγια. (Αὐτόθι, σ. 699—703, τ. 3, σ. 801—805.)

Πιτυκάκη Μ. Ι. Τὸ τεστίρι (Δρῆρος, τ. 2, σ. 560—564.)

» » Τοῦ βασιλιᾶ τ' ἀλέτρι. (Αὐτόθι, σ. 580.)

» » Κρητικὲς παραμιές. (Αὐτόθι, σ. 580—581.)

» » Ντρετοκατερίνα. (Αὐτόθι, σ. 638—640.)

» » Ἀδοσίδης Κωστῆ-πασᾶς. (Αὐτόθι, σ. 669—672, 690—694, 720—724· τ. 3, σ. 752—756, 779—782.)

Πιτυκάκη Μαρίας. Οἱ Σαράντα Δράκοι. (Δρῆρος, τ. 2, σ. 619—622.)

Πλαγιάννη Δ. Τέσσαρα χωρία τῆς ἐπισκοπῆς Ἕλους ἐνέχυρον εἰς τὸν μητροπολίτην Μονεμβασίας. (Σπαρτιατικὰ Χρονικά, τ. 2, φ. 23-24.)

» » Τὸ σχολεῖον τῆς Τρύπης καὶ ἡ μονὴ τοῦ Προδρόμου καὶ Βαπτιστοῦ Ἰωάννου. (Αὐτόθι, τ. 3, φ. 29.)

Πλάτωνος Ν. Χριστιανικὴ ἐπιγραφὴ ἐκ Τανάγρας. (Ἀρχαιολ. Ἐφημ. 1937 Β', σ. 655—667.)

Πολίτου Λ. Ν. Περὶ βιβλιογράφων καὶ βιβλιογραφικῶν ἐργαστηρίων. (Byzantinisch-Neugriechische Jahrbücher, τ. 14, σ. 268—270.)

» » Ἡ μονὴ Ταξιαρχῶν Αἰγίου. (Αὐτόθι, σ. 277—278.)

» » Ἡ μονὴ Ταξιαρχῶν Αἰγίου. (Ἑλληνικά, τ. 11, σ. 67—80.)

« « Χειρόγραφα μοναστηρίων Αἰγίου καὶ Καλαβρύτων. (Αὐτόθι, σ. 81—98.)

Πορφυρίου, Σιναίου. Σιναϊτικά. (Νέα Σιών, τ. 681 684.)

Πρεβελάκι Μ. Οἱ ἐν Αὐστρίᾳ ζήσαντες Κρῆτες Κωνσταντῖνος Τσιριγώτης καὶ Ἰωάννης Φραγκάκης. (Ἐπετηρὶς Ἑταιρείας Κρητικῶν Σπουδῶν, τ. 2, σ. 191—197.)

Πρωτοψάλτη Μ. Ἀνέκδοτα ἔγγραφα τοῦ Μιχαὴλ Κομνηνοῦ Ἀφεντούλιεφ. (Ἐπετηρὶς Ἑταιρείας Κρητικῶν Σπουδῶν, τ. 2, σ. 150—176.)

Πυρσινέλλα Β Τὰ ἁρπαγέντα ὑπὸ τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ κτήματα τῶν Βρεττῶν. (Ἠπειρωτικὰ Χρονικά, ἔτ. 13, σ. 123—141.)

† *Ρηγοπούλου Ο.* Ἀνέκδοτον ἡμερολόγιον τοῦ ἀγῶνος. (Ἱστορικὸν Ἀρχεῖον Ι. Θεοφανίδου, τ. Γ', σ. 101—116).

Ροδινοῦ Π. 'Ο λόρτος. (Πάφος, τ. 4, σ. 234—236.)
Ροδοσίνου Ν. 'Ολίγα περὶ τῆς μητροπόλεως Λιτίτσης. (Θρακικά, τ. 12, σ. 94—102.)
Ρουσάλη Σοφίας. 'Η Τσακώνικη ἐνδυμασία. (Κυνουριακὴ 'Επιθεώρηση, τ. 2, σ. 70, 78, 88, 92.)
Ρουτζεράκη Η. Γιατροσόφια. (Δρῆρος, τ. 3, σ. 764—765.)
Ρώμα Δ. Διαλέξεις γιὰ τὴ Ζάκυνθο. ('Ιόνιος 'Ανθολογία, τ. 13, σ. 260—262.)
Ρωμαίου Κ. Α. 'Αρχαιολογία καὶ ἱστορία τοῦ χωριοῦ μας. ('Επετηρὶς τῶν Βουρβούρων, τ. 3, σ. 35—53.)
» » 'Η στρατηγικὴ σημασία τῶν Βουρβούρων κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους. (Αὐτόθι, σ. 74—85.)
» » Αἱ ἀπόκρεω. (Κυνουριακὴ 'Επιθεώρηση, τ. 2, σ. 21.)
» » Ποία ἡ ὀρθὴ ἐτυμολογία τοῦ Βουρλιᾶ. (Σπαρτιατικὰ Χρονικά, τ. 2, φ. 19.)
Σ. Α. Δ. Ταξείδια εἰς Θράκην. (Θρακικά, τ. 12, σ. 249—254.)
Σακελλαρίου Μ. Χειρόγραφος ἔκθεσις περὶ τῆς πολιορκίας καὶ ἁλώσεως τῶν Χανίων ὑπὸ τῶν Τούρκων (1645). (Byzantinisch-Neugriechische Jahrbücher, τ. 15, σ. 141—176.)
Σακκᾶ Γιώργου. Κορώνη καὶ Μοροζίνης. ('Εφ. «'Η Καθημερινή», ἀρ. 8100, 30 'Ιαν. 1939.)
» » Πριγκηπικὰ συνοικέσια τῶν Φράγκων τῆς Πελοποννήσου. (Αὐτόθι, ἀρ. 8174, 17 'Απρ. 1939.)
» » 'Ο δοὺξ τῆς Νεβὲρ καὶ ἡ Μάνη. (Αὐτόθι, ἀρ. 8243, 26 'Ιουν. 1939.)
Σαμαρᾶ Π. Ι. Τὸ «Μεγάλο Περιβόλι» τῆς Μυτιλήνης. ('Ο Ποιμήν, τ. 7, σ. 21—24.)
Σαμοθράκη Α. Θ. 'Ιστορία τῆς Θράκης. Θεσσαλονίκη 1939. Τόμ. Α', Σελ. 203.
Σαραντῆ Ε Σταμούλη. Εὐχές. ('Αρχεῖον τοῦ Θρακικοῦ Λαογραφικοῦ καὶ Γλωσσικοῦ Θησαυροῦ, τ. 5, σ. 97—104.)
» » Δημοτικὰ τραγούδια τῆς Θράκης. (Θρακικά, τ. 11, σ. 1—278.)
» » Ἄσματα. 'Επῳδαί. Παραδόσεις 'Ικαρίας. Εὐτράπελοι διηγήσεις. Γλῶσσα, Παιδίον. Λατρεία. Νεκροί. Βασκανία. Μετεωρολογικαὶ παρατηρήσεις. (Λαογραφία. τ. 12, 1939, σ. 286—290.)
Σαράτση Δ. Ι. 'Η γένεσι καὶ ἡ ζωὴ τοῦ 'Ανώτερου Παρθεναγωγείου Βόλου. (Νέα 'Εστία, τ. 26, σ. 1471—1479.)
Σάρου—Ζολώτα Αἰμ. Τὸ ἀρχεῖον τῆς λατινικῆς ἐπισκοπῆς Χίου (Byzantinisch-Neugriechische Jahrbücher, τ. 14, σ. 415—440.)
Σβορώνου Ν. 'Ιωάννης Στάνος. ('Αθηνᾶ, τ. 49, σ. 233—242.)
Σγουρίτσα Α. Γ. 'Ο 'Αναγνώστης Κουμάνταρος, πολιτάρχης Μυστρᾶ καὶ ἀρχηγὸς 150 πολεμιστῶν. (Σπαρτιατικὰ Χρονικά, τ. 2, φ. 19.)
» « Φράσεις ποὺ λένε στὰ χωριά μας. (Αὐτόθι, φ. 19, 21.)
» » Γιὰ τὴν ψυχή του. (Αὐτόθι, φ. 20.)
» » 'Επίσημα τῶν ἀγωνιστῶν τοῦ 1821 ἔγγραφα. (Αὐτόθι, φ. 21.)
« » 'Ο κεφαλικὸς τῶν Ραγιάδων φόρος. (Αὐτόθι, φ. 23—24.)
» » 'Ο λαχανόκηπος. (Αὐτόθι, τ. 3, φ. 25.)
» » Προικοσύμφωνον Γιάννη Μπαλαοάκη. (Αὐτόθι, φ. 26.)
Σεφεριάδου Στ. Τὰ πενηντάχρονα τοῦ κ. Μιχ. 'Αργυροπούλου. (Νέα 'Εστία, τ. 25, σ. 57—59.)
Σεφερλῆ Π. Δ. Οἱ ἅγιοι Σαράντα. (Σπαρτιατικὰ Χρονικά, τ. 2. φ. 19.)

Σήφακα Γ. 'Η ὑπὸ τῶν 'Αράβων κατάκτησις τῆς Κρήτης. ('Επετηρὶς 'Εταιρείας Κρητικῶν Σπουδῶν, τ. 2, σ. 20—80.)
Σιγάλα Α. 'Απὸ τὴν πνευματικὴν ζωὴν τῶν ἑλληνικῶν κοινοτήτων τῆς Μακεδονίας. Α—'Αρχεῖα καὶ Βιβλιοθῆκαι τῆς Δυτικῆς Μακεδονίας. Θεσσαλονίκη 1939. Σελ. 221.
» » Περὶ τῶν γλωσσικῶν ἰδιωμάτων τῆ, Νάξου. (Annuaire de l'Institut de Philologie et d'Histoire Orientales et Slaves, τ. 6, σ. 243—262.)
Σιγούρου Μ. Φιλοπατρία καὶ ποίηση. (Ράδιο-'Επιθεώρησις, τ. 2, σ. 138—141.)
Σιδέρη Γιάννη. Σαράντα χρόνια θεατρικῆς ζωῆς. (Νέα 'Εστία, τ. 25, σ. 569—570.)
» » 'Η γλῶσσα στὸ Θέατρο γύρω καὶ μετὰ τὸ «Ταξίδι». Αὐτόθι, τ. 26, σ. 1458—1462.)
Σισιλιάνου Δ. Κ. 'Η Μακρινίτσα καὶ τὸ Πήλιον (ἱστορία, μνημεῖα, ἐπιγραφαί). 'Αθῆναι 1939. Σελ. 175.
Σκούρα Γ. Κ. 'Ο Κριεζώτης εἰς τὴν μάχην τῶν Στύρων. ('Εφ. «'Η Καθημερινή», ἀρ. 8139, 13 Μαρτ. 1939.)
» » 'Ετυμολογικῶν συνέχεια. (Αὐτόθι, ἀρ. 8298, 21 Αὐγ. 1939.)
Σουμελίδου Α. Ποντιακοὶ μῦθοι καὶ ἀνέκδοτα. (Ποντιακὰ Φύλλα, τ. 3, σ. 210—211.)
Σούρλα Εὐριπ. Κώστας Γραμματικός. ('Ηπειρωτικὰ Χρονικὰ ἔτ. 13, σ. 1—80.)
Σπανάκη Ν. Γεγονότα πρὶν 42 χρόνια. (Δρῆρος, τ. 2, σ. 596—597, 628· τ. 3, σ. 758, 799—800.)
Σπαταλᾶ Γερ. Σολωμικά: Εἰς τὸ θάνατο κυρίας 'Αγγλίδας. (Νέα 'Εστία, τ. 25, σ. 465—472.)
Σπυριδάκι Ι. 'Ο ἀριθμὸς τεσσαράκοντα παρὰ τοῖς Βυζαντινοῖς καὶ νεωτέροις Ἕλλησι. 'Εν 'Αθήναις 1939. Σελ. ιε'+110.
» » 'Ο Σταυράκογλους. ('Αρχεῖον τοῦ Θρακικοῦ Λαογραφικοῦ καὶ Γλωσσικοῦ Θησαυροῦ, τ. 5, σ. 276—278.)
» » Τὸ ᾆσμα τοῦ σεισμοῦ ἐν Κρήτῃ (1508). Byzantinisch-Neugriechische Jahrbücher, τ. 15, σ. 58—65.)
» » Κρητικαὶ παραδόσεις. ('Επετηρὶς 'Εταιρείας Κρητικῶν Σπουδῶν, τ. 2, σ. 134—149.)
» » Βιβλιογραφία τῆς Κρητικῆς Λαογραφίας καὶ γλωσσολογίας (συγχρόνου γλώσσης). Συμπλήρωμα πρῶτον. (Μύσων, τ. 7, σ. 97—128.)
Σπυριδάκι Κ. Τὸ γιοφύριν τῆς Μαρουλλοῦς. (Κυπριακὰ Γράμματα, τ. 4, σ. 409—410.)
» » Κοινὸν Κυπρίων. (Κυπριακαὶ Σπουδαί, τ. 2, σ. 31—44.)
Σπυριδοπούλου—Τσουμπάνου Μ. Ποντιακοὶ μῦθοι καὶ ἀνέκδοτα. (Ποντιακὰ Φύλλα, τ. 3, σ. 210.)
Σταμ. Σταμ. Σιφνιώτικες πρωτοχρονιές. (Μπουκέτο, τ. 16, φ. 774, σ. 6 καὶ 68.)
» » 'Η Παναγίες τῆς Λέσβου. (Αὐτόθι, φ. 775, σ. 7—8.)
» » Φῶτα... φωτεινά. (Αὐτόθι, φ. 776, σ. 7—8.)
» » Νησιώτικες ἀποκριές. (Αὐτόθι, φ. 781, σ. 7—8.)
» » Παράξενες ἀποκριὲς στὴ Λέσβο. (Αὐτόθι, φ. 782, σ. 7—8.)
Σταματιάδου Νεοφ. Πῶς ἑορτάζονται τὰ Χριστούγεννα εἰς τὴν Κορωνοφωλεὰν Δ. Θράκης. (Θρακικά, τ. 11, σ. 345—346.)
Σταμίρη Γ. Α. Κραμποκεκήστρα. (Νέα 'Εστία, τ. 25, σ. 424—425.)
» » Τὸ «ροκώνω». (Αὐτόθι, τ. 26, σ. 1573.)

Σταμν. Ι. Ἔξ κώδωνες. (Ἐφ. «Ἡ Καθημερινή», ἀρ. 8107, 6 Φεβρ. 1939.)
» » Ὑπερίδης. (Αὐτόθι, ἀρ. 8139, 13 Μαρτ. 1939.)
» » Γλωσσικά.—Μέ, μοῦ κτλ. (Αὐτόθι, ἀρ. 8292, 14 Αὐγ. 1939.)
Σταύρου Θρ. Τὸ ὀρθογραφικὸ ζήτημα: Εἰσήγηση γιὰ τὸν κανονισμό του. (Νεοελληνικὰ Γράμματα, ἀρ. 116, 18 Φεβρ. 1939.)
Στεργιοπούλου Κ. Τοπωνυμικὸν τῆς ἐπαρχίας Κονίτσης. (Ἠπειρωτικὰ Χρονικὰ ἔτ. 13, σ. 151—190.)
Στεφανίδου Μιχ. Τὰ ἀπώτερα αἴτια τῆς μεταπολεμικῆς πνευματικῆς κινήσεως. Ἀθῆναι 1939. Σελ. 16.
Στεφάνου Ν. Λαογραφικὰ τῆς Μεγίστης. (Ἡ Μεγίστη, τ. 2. φ. 20.)
Συλβίου. Λαογραφικὰ Σμύρνης. (Μικρασιατικὰ Σμύρνης, τ. 2, σ. 367—390.)
Σφακιανάκη Α. Μ. Σελίδες ἱστορίας τῆς Ἰατρικῆς. Ἀθῆναι 1939. Σελ. 62.
Σωτηράκη Ν. Δ. Βενιαμὶν Λέσβιος. Μέρος Α΄ Βιογραφία. Ἀθῆναι 1939. Σελ. 62.
Σωφρονίου Πρ. Λεοντόπουλος. Ταμεῖον ἐκκλησιαστικῆς ποιήσεως. (Ἐκκλησιαστικὸς Φάρος, τ. 38, σ. 89—108, 153—170, 305—322.)
» » Ἀρχιερατικὰ γράμματα. (Θεολογία, τ. 17, σ. 144—159, 329—344.)
» » Γεώργιος Ἁγιοπολίτης ὁ Ἀνατολικός. (Νέα Σιών, τ. 34, σ. 38—47, 103—109, 155—170, 301—305.)
» » Θεοφάνης ὁ Γραπτός. (Αὐτόθι, σ. 666—673.)
Ταχτικοῦ Τάκη. Ἡ βιβλιοθήκη Δημητσάνας. Τρίπολις 1939. Σελ. 8.
» » Ἡ χειραφέτησις τῆς σχολῆς Καρυτσιώτη ἀπὸ τῆς συντηρήσεως τῶν Κυνουριακῶν μονῶν. (Κυνουριακὴ Ἐπιθεώρηση, τ. 2, σ. 37—38.)
Τερζοπούλου Ι. Ἡ Τῆνος. Ἀθῆναι 1939. Σελ. 48.
Τέρπου Α. Μία ἀπάντησις εἰς ἱστορικὴν παραχάραξιν. (Ἐφ. «Ἡ Καθημερινή», ἀρ. 8114, 13 Φεβρ. 1939.)
Τζαρτζάνου Α. Μία ἰδιόρρυθμη χρῆσις τῆς ὑποτακτικῆς. (Νέα Ἑστία, τ. 25, σ. 301—302.)
» » «Σταύρωνε καὶ δένε» (Τὰ πρωθύστερα). (Αὐτόθι, σ. 424.)
» » «Τοῦ Χελμοῦ τὸ Χιόνι». (Αὐτόθ., σ. 573—574.)
Τηλικίδη Γ. Τὰ γενικὰ προβλήματα τῆς ἱστοριογραφίας τοῦ Πόντου ὑπὸ τὸ φῶς τῶν νεωτέρων δεδομένων. (Ποντιακὰ Φύλλα, τ. 3, σ. 190—191.)
Τιμοθέου Ἱεροσολύμων. Τὰ τακτικὰ τῶν Πατριαρχείων. (Νέα Σιών, τ. 34, σ. 3—18, 65—85.)
» » Συνδιάσκεψις μεταξὺ τοῦ Σουλτάνου καὶ τοῦ Βασιλέως Οὐγγαρίας περὶ τῶν Ἰησουητῶν. (Αὐτόθι, σ. 544—565.)
» » Ἐκ τῶν ἀνεκδότων Νεοφύτου τοῦ Κυπρίου. (Αὐτόθι, σ. 633—648.)
Τόγια Β. Ὁ Γ. Στρατήγης καὶ ἡ Κυνουρία. (Κυνουριακὴ Ἐπιθεώρηση, τ. 2. σ. 25—26.)
Τόζη Γιάννη. Συμπληρωματικὰ περὶ Λασσάνη. (Νέα Ἑστία, τ. 25, σ. 784—786.)
Τορνικίδη Γ. Ποντιακοὶ μῦθοι καὶ ἀνέκδοτα. (Ποντιακὰ Φύλλα, τ. 3, σ. 211—212, 247—248.)
Τριανταφυλλίδου Ἄννης. Ἄγνωστοι γυναικεῖοι ἡρωϊσμοί. (Ἑλληνικὴ Ἐπιθεώρησις, τ. 32, σ. 164—165.)
Τριαντυφύλλου Π. Γιὰ τὸ ὀρθογραφικό μας ζήτημα. (Νεοελληνικὰ Γράμματα, ἀρ. 120, 18 Μαρτ. 1939.)
Τσαμπαρλάκη Ν. Ι. Τοπωνυμικὰ—Τοῦ ἀράπη ὁ μῶλος. (Δρῆρος, τ. 2, σ. 603—604.)

Τσεβᾶ Γ. Δ. Ἐτυμολογικά. (Ἐφ. «Ἡ Καθημερινή». ἀρ. 8250, 3 Ἰουλ. 1939.)
Τσελεμεντὲ Ν. Οἱ Σίφνιοι μάγειροι. (Ἐφ. «Σίφνος», ἀρ. 86 (β΄ περιόδου), 1 Ἀπρ. 1939.)
Τσιώκου Γιάννη. Τὸ «παρασπόρι». (Νέα Ἑστία, τ. 25, σ. 138.)
Τσομάκα Ἑλένης. Διάφορα ἐκ Κεσσάνης. (Θρᾳκικά, τ. 12, σ. 363—373.)
» » Κρυονερίτικα τραγούδια. (Αὐτόθι, σ. 374—377.)
Τσουδεροῦ Ε. Ι. Ὁ οἰκουμενικὸς πατριάρχης Κύριλλος ὁ Λούκαρις. (Ἀθῆναι 1939. Σελ. 27.
Τωμαδάκη Ν. Συμβολὴ εἰς τὴν μελέτην τῶν Σλαβικῶν, Ἀρμενικῶν καὶ Τουρκικῶν Ἐποικήσεων ἐν Κρήτῃ. (Ἐπετηρὶς Ἑταιρείας Κρητικῶν Σπουδῶν, τ. 2, σ. 7—19.)
» » Συμβολὴ εἰς τὴν βιβλιογραφίαν τῶν Κρητικῶν Ἐπαναστάσεων. (Αὐτόθι, σ. 198—244.)
» » Ἀνέκδοτοι ἐπιστολαὶ τοῦ Διονυσίου Σολωμοῦ. (Νέα Ἑστία, τ. 25, σ. 311—314.)
» » Σολωμικά: Στὴ Φραγκίσκα Φραΐζερ. (Αὐτόθι, σ. 375.)
» » Ὁ Λαυρέντιος Μαβίλης καὶ ἡ Κρήτη. (Αὐτόθι, σ. 859—862.)
Ὑψηλάντου Π. Β. Ποντιακοὶ μῦθοι καὶ ἀνέκδοτα. (Ποντιακὰ Φύλλα, τ. 3, σ. 246—247.)
Φάβη Β. Παλαιογραφικὰ καὶ κριτικὰ εἰς τὸν Ἡσύχιον. (Ἀθηνᾶ, τ. 49, σ. 3—48.)
Φαλτάϊτς Κ. Ἡ λατρεία τοῦ δένδρου εἰς τὴν Ἑλλάδα. (Ραδιο-Ἐπιθεώρησις, τ. 2, σ. 128—130.)
» » Ὁ ἄνθρωπος καθ' ἑαυτόν. Ἠθικὸς κόσμος—παιδικαὶ λέξεις. (Αὐτόθι, σ. 221 - 225.)
» » Τοπωνύμια. (Αὐτόθι, σ. 328—331.)
» » Τοπωνύμια τοῦ χωρίου Κάρμιν ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ Κυρηνείας. (Αὐτόθι, σ. 435—441.)
Φαρμακίδου Ξ. Π. Ὁ τοκετὸς παρὰ Κυπρίοις πρὸ πεντηκονταετίας. (Πάφος, τ. 4, σ. 72—76.)
Φιλήρα Ρώμου. Ἅπαντα (ἔμμετρα καὶ πεζά). Κριτικὴ εἰσαγωγὴ Αἰμ. Χουρμουζίου. Α΄. Ἀθήνα 1939. Σελ. λγ΄+130.
Φίλιππα Σ. Ν. «Σταύρωνε καὶ δένε». (Νέα Ἑστία, τ. 25, σ. 355.)
Φιλιππίδου Λ. Ι. Τὰ «προνόμια» καὶ ἡ Ἑλληνικὴ Ὀρθόδοξος Κοινότης Σμύρνης (Μικρασιατικὰ Χρονικά, τ. 2. σ. 110 116.)
Φιλιπποπούλου Δ. Δ. Ἀποκριάτικα δημοτικὰ τραγούδια χοροῦ. (Σπαρτιατικὰ Χρονικά, τ. 2, φ. 19, 21.)
Φιλίππου Λ. Δύο Κύπριοι ἀγωνισταὶ—Ἑπτὰ ἀνέκδοτα ἔγγραφα. (Κυπριακαὶ Σπουδαί, τ. 2, σ. 55—65.)
» » Σ' ἕνα χρόνο τρεῖς Κυπριακὲς ἐπαναστάσεις. (Πάφος, τ. 4, σ. 108—112.)
» » Ἡ ἐπανάσταση τοῦ Ἰμάμη. (Αὐτόθι, σ. 164—167.)
» » Ἐρωτικὰ λαϊκὰ τραγούδια (Αὐτόθι, σ. 239—240.)
» » Μία ἀνακρίβεια σχετικὰ μὲ τὸ πότε ἦταν ἀρχιεπίσκοπος ὁ Ἰάκωβος ὁ Α΄. (Αὐτόθι, 245.)
» » Ἡ ἐπανάσταση τοῦ Καλογήρου. (Αὐτόθι, σ. 387—392.)
» » Οἱ ἐπαναστάσεις τοῦ 1833. (Αὐτόθι, σ. 448—450.)
Φιοράκη Σ. Ι. Δικταῖον ἄντρον. (Δρῆρος, τ. 2. σ. 567—568.)

Φιοράκη Σ. Ι. Λαογραφικὰ εὐτράπελα ἀπὸ τὸ χωριὸ Ἀβδοῦ Πεδιάδος. (Αὐτόθι, σ. 725—727.)

» » Τὸ φρούριον Μιραμπέλου καὶ ὁ Ἅγιος Νικόλαος. (Ἐπετηρὶς Ἑταιρείας Κρητικῶν Σπουδῶν, τ. 2, σ. 100—108.)

Φιριππίδου Ν. Κατάλογος τῶν κωδίκων τῆς Βιβλιοθήκης τοῦ Πατριαρχείου Ἀλεξανδρείας. (Ἐκκλησιαστικὸς Φάρος, τ. 38, σ. 74—88, 203—219, 338—357.)

» » Ὁ πάπας καὶ πατριάρχης Ἀλεξανδρείας Δ'. (30 Μαΐου 1870—22 Αὐγούστου 1899) ὁ Βυζάντιος. (Πάνταινος, τ. 31, σ. 19—21, 31—34, 47—50, 61—64, 82—84, 95—99, 287—289, 303—305, 319—322, 332—335, 353—356, 390—372, 385—387, 468—471, 482—486, 499—502, 515—516.)

» » Πῶς ἐπῆλθεν ἐκ δυστυχήματος ὁ θάνατος τοῦ πατριάρχου Ἀλεξανδρείας Ἱεροθέου Β' (20 Ἀπριλίου 1847—1 Ἰανουαρίου 1858) καὶ τὰ κατὰ τὴν κηδείαν του.(Αὐτόθι, σ. 271—273.)

Φλούδα Ν. Ι. Ἱστορικὰ ἁγίου Ἰωάννου (Θυρέας). Ἀθήνα 1939. Σελ. 16.

» » Καρυτσιῶται. (Κυνουριακὴ Ἐπιθεώρηση, τ. 2, σ. 23—24.)

Φραγκούδη Γ. Ἱστορία καὶ γενεαλογία τῆς μεγάλης Κυπριακῆς οἰκογενείας Φραγκούδη. Ἀθῆναι 1939. Σελ. 152.

Φωστηροπούλου Α. Ἕνας Πόντιος ἥρως τοῦ Κριμαϊκοῦ πολέμου. (Ποντιακὰ Φύλλα, τ. 3, σ. 195—196.)

Φωστηροπούλου Δεσπ. Παραμύθια Ἰμέρας. (Ἀρχεῖον Πόντου, τ. 9, σ. 179—192.)

Χαλᾶ Α. Φ. Γεννάδιος ὁ Σχολάριος. Ἀθῆναι 1939. Σελ. 16.

Χαραλάμπους Χ. Ἡ λαογραφία καὶ ἡ Κύπρος. (Πάφος, τ. 4, σ. 226—327.)

Χατζῆ Ἀντ. Γαῦρος—Ἄνδρος—Στάγιρος. (Ἀρχαιολ. Ἐφημ. 1937, Β' σ. 621—628.)

Χατζηϊωάνου Κ. Π. Κυπριακὲς παροιμίες. (Λαογραφία, τ. 12, σ. 231—252.)

» » Τὰ παραμύθια. (Πάφος, τ. 4, σ. 189—200.)

Χατζίνη Γιάννη. Ἕνας ἔρωτας τοῦ Περικλῆ Γιαννοπούλου. (Νέα Ἑστία, τ. 26, σ. 876—881, 970—977.)

Χουρμουζιάδου Καλλ. Ἐπαρχία Μετρῶν καὶ Ἀθύρων. (Ἀρχεῖον τοῦ Θρακικοῦ Λαογραφικοῦ καὶ Γλωσσικοῦ Θησαυροῦ. τ. 5, σ. 105—111.)

» » Δημοτικὰ τραγούδια Τσακηλίου τῆς ἐπαρχίας Μετρῶν καὶ Ἀθύρων. (Θρᾳκικά, τ. 11, σ. 307—314.)

» » Παραδόσεις Πετροχωρίου καὶ ἄλλων χωρίων τῆς ἐπαρχίας Μετρῶν καὶ Ἀθύρων. (Αὐτόθι, σ. 315—344, 413.)

» » Τὸ Τσακήλι τῶν Μετρῶν. (Αὐτόθι, σ. 347—413.)

» » Τὸ γλωσσικὸν ἰδίωμα Τσακηλίου. (Αὐτόθι, τ. 12, σ. 265—322.)

Χουρμουζίου Αἰμ. Δημοτικισμὸς καὶ πεζὸς λόγος. (Νέα Ἑστία, τ. 26, σ. 1440—1452.)

Χρηματαπούλου Κ. Ποντιακοὶ μῦθοι καὶ ἀνέκδοτα. (Ποντιακὰ Φύλλα, τ. 3, σ. 208—210, 248—249.)

Χρηστάρχη Ν. Ὁ θρῦλος τῆς ἡλιοπρόσωπης δούκισσας. (Ποντιακὰ Φύλλα, τ. 3, σ. 197—199.)

» » Ὁ θρῦλος τῶν «Ἁγίων Ἀσωμάτων». (Αὐτόθι, σ. 234—236.)

Χρηστοβασίλη Χ. Τ' αὐτιὰ τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου. (Μπουκέτο, τ. 16, φ. 783, σ. 63—64.)

Χρυσάνθη Κύπρου. Τὸ κυπριακὸ «ἔγκε». (Νέα Ἑστία, τ. 25, σ. 138—139.)

† *Χρυσάνθου ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν.* Βησσαρίωνος πρὸς τὴν σύνοδον ἢ περὶ τῶν καθ' ἡμᾶς. (Ἀρχεῖον Πόντου, τ. 9, σ. 3—42.)

† *Χρυσοστόμου, ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν.* Ἀπόστολος Μακράκης. Ἐν Ἀθήναις 1939. Σελ. 109.

» » Κύριλλος Λούκαρις, Ἔκδοσις Β'. Ἐν Ἀθήναις 1939. Σελ. λγ'+173.

Ψαλτήρα Πότη. Le Haut du pavé. (Νέα Ἑστία. τ. 25, σ. 278.)

Ψύλλα Κυρίλλου. Ἀπομνημονεύματα τοῦ κληρικοῦ. (Μικρασιατικὰ Χρονικά, τ. 2, σ. 117—132.)

ΘΕΟΛΟΓΙΑ

Ἀλιβιζάτου Α. Σ. Τὸ κῦρος τῆς ἱερωσύνης τῆς Ἀγγλικανικῆς ἐκκλησίας. (Ἐκκλησία, τ. 17, σ. 237—246, 250—263, 265—270.)

Alivisatos Ham. Les canons 13, 30 et 55 du Trullanum (Studi bizantini et neoellenici, τ. 5, σ. 581—585.)

Antoniadis Sophie. Place de la Liturgie dans la tradition des lettres grecques (Leiden 1939. Σελ. XVII+364.)

Ἀρβανιτάκη Γ. Λογισμὸς τῆς ἡμερομηνίας τοῦ Πάσχα πασῶν τῶν χριστιανικῶν ὁμολογιῶν. Ἀθῆναι 1939. Σελ. 80.

Βέλλα Β. Ὁ ἄνθρωπος κατὰ τὴν Παλαιὰν Διαθήκην 1939. Σελ. 20.

» » Τὰ νέα ὄστρακα τῆς Λάχης. (Θεολογία, τ. 17, σ. 5—32.)

» » Τὸ χωρίον τοῦ Ἠσαΐου 3.10 κατὰ τὸ κείμενον τῶν Ο'. Ἀθῆναι 1939. Σελ. 8.

Vellas B. Hauptprobleme der Septuaginta-Forchung. (Byzantinisch-Neugriechische Jahrbücher. τ. 14, σ. 310—321.)

Γαλανοῦ Μιχ. Ὁμιλίαι εἰς τοὺς Ἀποστόλους καὶ τὰ Εὐαγγέλια ὅλων τῶν Κυριακῶν. Ἀθῆναι 1939. Τόμ. Γ', Σελ. 408· τόμ. Δ', Σελ. 384.

Γραμμενίδου Α. Ἑρμηνεία τοῦ μεγάλου Παρακλητικοῦ Κανόνος. Ἐν Πάτραις 1939. Σελ. 63.

Διαμαντοπούλου Ἀδ. Ἡ τετάρτη Οἰκουμενικὴ Σύνοδος ἐν Χαλκηδόνι. (Θεολογία, τ. 17, σ. 38—52, 176—182.)

† *Ἐλιγιὰ Γιωσέφ.* Ἆσμα ᾀσμάτων μετάφραση, σχόλια καὶ κριτική. Ἀθῆναι 1939. Σελ. 68.

Ἐξάρχου Β. Κ. Παιδαγωγικαὶ γνῶμαι τοῦ Μ. Βασιλείου. Α' Ἡ φύσις τοῦ ἀνθρώπου καὶ τὸ μορφώσιμον αὐτοῦ. Ἐν Ἀθήναις 1938. Σελ. ϛ'+56.

Εὐλογίου Κορυτσᾶς. Αἱ πρὸς ἀναθεώρησιν τῶν ἐκκλησιαστικῶν βιβλίων γενόμεναι ἀπόπειραι ἐν τῇ ὀρθοδόξῳ ἀνατολικῇ ἐκκλησίᾳ. (Νέα Σιών, τ. 34, 171—180, 193—208, 293—300, 411—419, 462—470, 535—543.)

Θ. Τ. Π. Δοκίμιον Σεβαστοῦ Κυμινήτου τῷ ἀρχιδιακόνῳ Χρυσάνθῳ περὶ τῆς θείας εὐχαριστίας καὶ ἔνστασις πατριάρχῳ Δοσιθέου. (Νέα Σιών, τ. 34, σ. 583—594.)

Ἰεζεκιήλ, Θεσσαλιώτιδος. Περὶ Πρωτοσυγκέλου. (Ἐφ. «Ἡ Καθημερινή», ἀρ. 8250, 3 Ἰουλ. 1939.)

Ἱεροθέου, Αἰτωλίας καὶ Ἀκαρνανίας. Ἡ ἀληθὴς ἔννοια τῆς Σιμωνίας. (Ἐκκλησία, τ. 17, σ. 49—52.)

Καλλινίκου Κ. Σολομῶντος : Ἆσμα ᾀσμάτων προοιμιασθέν, ἑρμηνευθὲν καὶ σχολιασθὲν ὑπὸ—Ἀλεξάνδρεια 1938. Σελ. 207.

Καραμηνᾶ Ι. Σ. Ἡ σημασία τοῦ εἰκονογραφικοῦ κύκλου τῆς ἡμετέρας Ἐκκλησίας, κυρίως δὲ τοῦ δογματικοῦ κύκλου. (Ἐκκλησιαστικὸς Φάρος, τ. 38, σ. 247—253.)

Καρμίρη Ι. Ν. Ἡ εἰς Ἅδου κάθοδος τοῦ Χριστοῦ ἐξ ἐπόψεως ὀρθοδόξου. Ἀθῆ- 1939. Σελ. 155.

Καρπαθίου Ε. Ἡ ἑλληνικὴ φιλοσοφία κατὰ τοὺς χρόνους τῆς ἐμφανίσεως τοῦ Σωτῆρος. (Ἐκκλησία, τ. 17, σ. 7—8.)

Καστανᾶ Ν. Θ. Ὁ ἅγιος Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς καὶ ὁ μυστικισμὸς τῶν Ἡσυχαστῶν. Θεσσαλονίκη 1939. Σελ. 40.

Καψῆ Ν. Σύμμεικτα θεολογικὰ μελετήματα. Ἐν Ἀθήναις 1939. Σελ. 139.

Καψωμενου Στ. Τὸ κατὰ Μαριὰμ ἀπόκρυφον εὐαγγέλιον. (Ἀθηνᾶ, τ. 49, σ. 177—186.)

Κληρίδου Ν. Κυπριακὴ ἁγιογραφία : ὁ ἅγιος Σωζόμενος. (Κυπριακαὶ Σπουδαί, τ. 2, σ. 105—120.)

Κοτσώνη Ἱερ. Ἡ χριστιανικὴ ἀνατροφὴ τῶν παίδων κατὰ τοὺς χρόνους τῶν κατακομβῶν. (Ἐκκλησία, τ. 17, σ. 178—180, 186—188, 203—206, 219—222.)

Λιανᾶ Ζ. Α. Τὸ θεῖον δρᾶμα. Ἐν Ἀθήναις 1939. Σελ. 51.

Ματθαιάκη Τιμ. Τὸ πράσινον ἐν τῇ ἁγίᾳ Γραφῇ. Ἀθῆναι 1939. Σελ. 100.

Μουτζούρη Ι. Ὁ ὅρκος κατὰ τὸν Ἰωάννην Χρυσόστομον. (Ὁ Ποιμήν, τ. 7, σ. 148—152, 178—182, 215- 219.)

Μπαλάνου Δ. Σ. Περὶ τοῦ κύρους τῶν Ἀγγλικανικῶν χειροτονιῶν. (Ἐκκλησία, τ. 17, σ. 270—274.)

» » Ἡ ὁμολογία τοῦ Κυρίλλου. (Ἐφ. «Ἐλεύθερον Βῆμα», ἀρ. 6055, 13 Μαΐου 1939.)

» » Τὰ κωλύματα τοῦ γάμου. (Αὐτόθι, ἀρ. 7096, 3 Ὀκτ. 1939.)

Μπόνη Κ. Γ. Περὶ τοῦ ἔργου τοῦ πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως Ἰωάννου Η' Ξιφιλίνου (2 Ἰανουαρίου 1064—2 Αὐγούστου 1075) «Ἑρμηνευτικαὶ διδασκαλίαι. (Byzantinisch-Neugrieschische Jahrbücher, τ. 14, σ. 271—274.)

Μπρατσιώτου Π. Ι. Ὁ χριστιανισμὸς καὶ τὸ κοινωνικὸν πρόβλημα. (Ἐκκλησία, τ. 17, σ. 17—19.)

» » Αἱ Ἀγγλικαναὶ χειροτονίαι ἐξ ἐπόψεως ὀρθοδόξου. (Αὐτόθι, σ. 274—290.)

» » Ἡ χριστιανικὴ ἀνθρωπολογία κατὰ Emil Brunner. (Τεσσαρακονταετηρὶς Θεοφίλου Βορέα, τ. 1, σ. 369—377.)

Μωραΐτου Δ. Ν. Μία ἀρχαία χριστιανικὴ παιδαγωγικὴ πραγματεία : ἡ ἀποδιδομένη εἰς τὸν Χρυσόστομον «Περὶ κενοδοξίας καὶ ὅπως δεῖ τοὺς γονέας ἀνατρέφειν τὰ τέκνα». Ἀθῆναι 1939. Σελ. 41.

» » Ἡ λειτουργία Ἰακώβου τοῦ ἀδελφοθέου. (Ἀνάτυπον ἐκ τῆς Θρησκευτικῆς καὶ Χριστιανικῆς Ἐγκυκλοπαιδείας.) Ἀθῆναι 1939. Σελ. 19.

Παναγοπούλου Ι. Περὶ τῶν Οἰκουμενικῶν συνόδων καὶ τῶν ἐπὶ τῆς ἐποχῆς των σχέσεων ἐκκλησίας καὶ πολιτείας. Ἀθῆναι 1939. Ἀθῆναι 1939. Σελ. 116.

Παντελεήμονος Μητροπ. *Καρυστίας καὶ Σκύρου.* Ἀπὸ τὸ βιβλίον τῆς ζωῆς. Ἀθῆναι 1939. Σελ. 302.

Παπαδοπούλου Χαρ. Ἀκολουθία τῶν ὁσίων Βαρνάβα καὶ Ἱλαρίωνος. (Κυπριακαὶ Σπουδαί, τ. 2, σ. 81—104.)

Παπαντωνίου Ζ. Ἡ μορφὴ τῆς Ἐκκλησίας. (Ἐφ. «Ἐλεύθερον Βῆμα», ἀρ. 6036, 23 Ἀπρ. 1939.)

» » Ὁ ἅγιος τῆς συγγνώμης. (Αὐτόθι, ἀρ. 7060, 27 Αὐγ. 1939.)

Παπαρούνη Β. Ἡ θεία καὶ ἱερὰ λειτουργία. Βυζαντινὴ μουσική, τεῦχος Α'. Ἀθῆ- 1939. Σελ. 48.

Πετρακάκου Δ. Πρὸ τῆς διορθοδόξου συνόδου—Κανονικὰ προβλήματα. (Θεολογία, τ. 17, σ. 160—167, 249—256, 322—328.)

Πλακίδου Στ. Τὸ ἄστρον τῆς Βηθλεέμ. (Ἐφ. «Ὁ Τύπος», ἀρ. 1819, 23 Δεκ. 1939. ἀρ. 1820, 24 Δεκ. 1939.)

Σωκράτους, Ἱερισσοῦ καὶ Ἁγίου Ὄρους. Ὁ Ἰησοῦς σωτὴρ τῆς ἀνθρωπότητος καὶ βασιλεύς. Ἀθῆναι 1939. Σελ. 44.

Τρεμπέλα Π. Σημείωμα κατατεθὲν ὑπὸ τοῦ . . . . περὶ τοῦ κύρους τῶν Ἀγγλικανικῶν χειροτονιῶν. (Ἐκκλησία, τ. 17, σ. 291.)

Φραντζισκάκη Φ. «Τὸ αὐθεντικὸ κείμενο τῶν Εὐαγγελίων». (Νεοελληνικὰ Γράμματα, ἀρ. 111, 14 Ἰαν. 1939.)

Χατζημμανουὴλ Α. Δ. Φιλολογικαὶ μελέται ἁγιοταφιτῶν πατέρων κατὰ τὸν μεσαίωνα. Μιχαὴλ Συγκέλλου : Μέθοδος περὶ τῆς τοῦ λόγου συντάξεως. (Νέα Σιών, τ. 34, σ. 566—582.)

† *Χρυσοστόμου, ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν.* Ἡ τριχοτομιστικὴ περὶ ἀνθρώπου θεωρία. (Ἐκκλησία, τ. 17, σ. 4—6, 19—21.)

ΤΕΧΝΗ

Ἀνωνύμου. Τσιγκενὲ Σεράϊ. (Θρᾳκικά, τ. 12, σ. 255—264.)

Ἀποστολίδου Κ. Μυρτ. Περὶ Θρᾳκὸς ἱππέως ἢ τοῦ Κυρίου Ἥρωος. (Ἀρχεῖον τοῦ Θρᾳκικοῦ Λαογραφικοῦ καὶ Γλωσσικοῦ Θησαυροῦ, τ. 6, σ. 1—20.)

Βαφείδου Ν. Ὁ ἐν τῷ χωρίῳ Πυθίῳ τοῦ Διδυμοτείχου τάφος τοῦ ἐν Ἀνδριανουπόλει ἀπαγχονισθέντος οἰκουμενικοῦ πατριάρχου Κυρίλλου τοῦ ϛ'. (Θρᾳκικά, τ. 10, σ. 52—55.)

» » Τὰ ἱερὰ προσκυνήματα, ἤτοι τζαμία, μεστζίτ, τεκκέδες καὶ τάφοι τῶν μωαμεθανῶν Διδυμοτείχου. (Αὐτόθι, τ. 12, σ. 219—233.)

Bees N. A. Eine weitere Wandmalerei des Okumenios von Trikka. (Byzantinisch--Neugriechische Jarbücher, τ. 14, σ. 330.)

Βουρνᾶ Τάσου. Διονύσιος ὁ ἐκ Φουρνᾶ, εὐτελὴς καὶ ἐλάχιστος ἱερομόναχος, ὁ ἱστοριογράφος. (Ἐφ. «Ἡ Καθημερινή», ἀρ. 8215, 20 Μαΐου 1939.)

Georgiades Thr. Bemerkungen zur Erforschung der Byzantinischen Kirchenmusik. (B. Z. τ. 39, σ. 67—88.)

Γιαννίδη 'Ελισ. Βυζαντινή μουσική σὲ τετράφωνη ἁρμονία. Β' Δοξολογία, λειτουργία. 'Αθῆναι 1939. Σελ. 32.

» » 'Η βυζαντινὴ μουσικὴ καὶ ἡ ἐναρμόνισή της. (Νεοελληνικὰ Γράμματα, ἀρ. 130, 27 Μαΐου 1939· ἀρ. 131, 3 'Ιουν. 1939· ἀρ. 132, 10 'Ιουν. 1939· ἀρ. 133, 17 'Ιουνίου 1939· ἀρ. 134, 24 'Ιουν. 1939.)

Δρακοντίδου Χ. Τρεῖς λίθοι ἐν Διδυμοτείχῳ ἄξιοι πολλοῦ ἐνδιαφέροντος. (Θρακικά, τ. 10, σ. 199—218.)

Εἰρηναίου, Σάμου. Περὶ τὴν βυζαντινὴν μουσικήν. ('Εκκλησία, τ. 17, σ. 161—162.)

Karusos Chr. Eine kirche bei Maladrino in W. Lokris. (Byzantinisch—Neugriechische Jahrbücher, τ. 44, σ. 290—292.)

Κλεομβρότου Ι. 'Η ἀνακαλυφθεῖσα βασιλικὴ εἰς τὴν «'Αχλαδερήν». ('Ο Ποιμήν, τ. 7, σ. 125—128.)

Κουρτίδου Κ. Γ. 'Ο νεομάρτυς ἅγιος Μαρουδῆς καὶ ὁ τάφος του εἰς τὴν 'Αδριανούπολιν. (Θρακικά, τ. 12, σ. 400—402.)

Κτενᾶ Χριστοφ. 'Ανακάλυψις ἑλληνικοῦ ἱεροῦ ναοῦ ἐν Βρασσοβῷ. 'Εν Βρασσοβῷ 1939. Σελ. 3.

Κωνσταντινίδου Α. Τὰ ἐν τῷ Πηλίῳ "Ορει παλαιὰ καὶ σύγχρονα Χριστιανικὰ μνημεῖα. ('Εκκλησιαστικὸς Φάρος, τ. 38, σ. 109—121, 220—246.)

Κωστάλα Α. Ι. 'Ο θόλος εἰς τὴν Χίον. (Περιοδικὸν τοῦ ἐν Χίῳ Συλλόγου 'Αργέντη τ. 1, σ. 157—160.)

Κώττα Βενετίας. Περὶ σπανίας παραστάσεως τῆς Θεοτόκου ἐπὶ εἰκόνος τοῦ Βυζαντινοῦ μουσείου 'Αθηνῶν. ('Αρχαιολ. 'Εφημ. 1937 Β'. σ. 673—686.)

» » 'Η ἐξέλιξις τῆς εἰκονογραφικῆς παραστάσεως τοῦ ἑλκομένου (Χριστοῦ) ἐν τῇ χριστιανικῇ τέχνῃ. (Byzantinisch — Neugriechische Jahrbücher, τ. 14, σ. 245—267.)

Λαμπελὲτ Γ. Τὸ μουσικὸ αἴσθημα στὴ γλῶσσα. (Νέα 'Εστία, τ. 29, σ. 1519—1526.)

Μακρίδου Θ. Κ. Τὸ Βυζαντινὸν "Εβδομον καὶ αἱ παρ' αὐτῷ μοναὶ ἁγίου Παντελεήμονος καὶ Μάμαντος. (Θρακικά, τ. 12, σ. 35—80.)

Μαρκοπούλου Γ. 'Η λαϊκὴ ἀρχιτεκτονικὴ στὴν 'Ελλάδα. (Ραδιο—'Επιθεώρησις, τ. 2, σ. 173—175.)

Ξενίτα Ξ. 'Η ἐκκλησιαστικὴ μουσική. (Νεοελληνικὰ Γράμματα, ἀρ. 129, 20 Μαΐου 1939.)

Ξυγγοπούλου Α. Μουσεῖον Μπενάκη ('Αθῆναι)—Κατάλογος τῶν εἰκόνων (Συμπλήρωμα Α). 'Εν 'Αθήναις 1939. Σελ. 109—116.

» » 'Η τοιχογραφία τῆς 'Αναλήψεως ἐν τῇ ἀψῖδι τοῦ ἁγίου Γεωργίου τῆς Θεσσαλονίκης. ('Αρχαιολ. 'Εφημερ. 1938 σ. 32—53.)

'Ορλάνδου Α. Κ. Τὰ βυζαντινὰ μνημεῖα τῆς Καστορίας. ('Αρχεῖον τῶν βυζαντινῶν μνημείων τῆς 'Ελλάδος, τ. 4, σ. 3—214.)

Παπαδημητρίου Κ. Δ. 'Ο 'Ιωάννης Θ. Σακελλαρίδης καὶ τὸ παρ' ἡμῖν μουσικὸν ζήτημα. ('Εκκλησία, τ. 17, σ. 9—13.)

Παπαντωνίου Ζ. 'Ελληνορῶσσος ζωγράφος. ('Εφ. «'Ελεύθερον Βῆμα», ἀρ. 5927, 4 'Ιαν. 1939.)

Παπαντωνίου Ζ. Ζωγραφισμένο Εἰκοσιένα. (Αὐτόθι, ἀρ. 5940, 15 'Ιαν. 1939.)

» » Τὸ χειρόγραφο τοῦ Δοξαρᾶ —'Η λιτανεία τοῦ 'Ιωάννου Κοράη καὶ τὰ ἀργυρόγλυφα τοῦ Μπόφα. (Αὐτόθι. ἀρ. 5968, 12 Φεβρ. 1939. ἀρ. 5969, 13 Φεβρ. 1939.)

» » 'Η μουσικὴ τῆς 'Εκκλησίας. (Αὐτόθι, ἀρ. 6029, 16 'Απρ. 1939.)

» » 'Ο Γκύζης στὴν 'Ελλάδα. (Αὐτόθι, ἀρ. 7088, 24 Σεπτ. 1939· ἀρ. 7089, 25 Σεπτ. 1939.)

Παρασύρα Κ. Περὶ τοῦ τοῦ ἐν Ραχητίῳ ναοῦ τοῦ ἁγίου Νικολάου. ('Εκκλησιαστικὸς Φάρος, τ. 38, σ. 21—36.)

Πονηρίδη Γ. 'Η ἑλληνικὴ πολυφωνικὴ μουσική. (Νέα 'Εστία, τ. 26, σ. 925—927.)

Σ. Ε. Σ. Τὸ ὑδραγωγεῖον τῆς Πόλης. (Θρακικά, τ. 12, σ. 34.)

Σαραλῆ Γιάννη. Νεοελληνικὴ μετρική. 'Αθῆναι 1939. Σελ. 232.

Σωτηρίου Γ. Κειμήλια τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου (μετὰ 64 πινάκων καὶ 30 εἰκόνων καὶ σχεδίων ἐντὸς τοῦ κειμένου). 'Εν 'Αθήναις 1938. Σελ. 114.

» » Οἱ τάφοι τῶν μαρτύρων τῆς πίσεως ἢ τὰ μαρτύρια. (Byzantinish-Neugriechische Jahrbücher, τ. 14, σ. 279—289.)

» » 'Ο δικέφαλος ἀετὸς τῶν δαπέδων τῶν ναῶν. ('Εκκλησία, τ. 17, σ. 52—53.)

» » Ποιμαντικὴ ῥάβδος τοῦ μητροπολίτου 'Αδριανουπόλεως Νεοφύτου. (Θρακικά, τ. 12. σ. 210—213.)

» » 'Ο ἅγιος Δημήτριος τῆς Θεσσαλονίκης. (Μοναστηριακὰ Χρονικά, φ. 13, σ. 5—6.)

» » 'Η Κυκκιώτισσα. (Νέα 'Εστία, Χριστούγεννα 1939, σ. 3—6.)

» » 'Ανασκαφαὶ Νέας 'Αγχιάλου. (Πρακτικὰ 'Αρχαιολογικῆς 'Εταιρείας, 1938, σ. 50—52.)

» » 'Ανασκαφαὶ Νικοπόλεως. (Αὐτόθι, σ. 112—117.)

» » "Ερευναι ἐν Σπέτσαις. (Αὐτόθι. 124—129.)

Sotiriou C A. Icônes byzantines du monastère du Sinai. (Byzantion, τ. 14, σ. 325—327.)

Σωτηρίου Μ. Γ. Τὸ πρόβλημα τῆς χρονολογίας τοῦ μωσαϊκοῦ τῆς Παναγίας 'Αγγελοκτίστου. (Byzantinisch - Neugriechische Jahrbücher, τ. 14, σ. 293—305.)

Τιμοθέου, 'Ιεροσολύμων. Οἱ χαιρετισμοὶ εἰς τὸν Πανάγιον Τάφον. (Νέα Σιών, τ. 34, σ. 131—139.)

Τομπόλη Κ. "Ενα ἀρχαῖο μουσικὸ χειρόγραφο. (Πάφος, τ. 4, σ. 43—47, 76—78, 102—106.)

Φιριππίδου Ν. Σ. Πῶς ἀνευρέθη ἡ ἐν τῇ Μαρεωτικῇ 'Ιεράπολις τοῦ ἁγίου Μηνᾶ τοῦ Αἰγυπτίου. (Πάνταινος, τ. 31, σ. 112—115, 132—133, 192 - 195, 210—212, 256—228, 241—243, 257—260.)

Hadzidakis Manoli. A propos d'une nouvelle manière de dater les peintures de Cappadoce. (Byzantion, τ. 14, σ. 95—113.)

Χατζημιχάλη Α. 'Η λαϊκὴ τέχνη. (Ραδιο-'Επιθεώρησις, τ. 2. σ. 148—149.)

Χελιώτου Δ. Γκ. 'Ο ἅγιος Δημήτριος (τοῦ Κριεζῆ). (Τὸ Μέλλον τῆς "Υδρας, τ. 7, σ. 48.)

Χελιώτου Δ. Γκ. Ἡ ἁγία Ἄννα τοῦ Μπουντούρη. (Αὐτόθι, σ. 126.)
» » Ἡ ἐκκλησία τοῦ Εὐαγγελισμοῦ. (Αὐτόθι, σ. 176.)
» » Ὁ προφήτης Ἠλίας τῆς Κιάφας. (Αὐτόθι, σ. 231.)
Χουδαβερδόγλου—Θεοδότου Σοφ. Φιλολογικαὶ καὶ ἱστορικαὶ ἔρευναι περὶ τὴν σημειογραφικὴν ἐπιστήμην. (Ἀθηνᾶ, τ. 49, σ. 195—220.)
Ψάχου Κ. Δ. Ἡ Ἑλληνικὴ παιδεία καὶ ἡ μουσικὴ ἐν τῇ Μικρᾷ καὶ τῇ ἄλλῃ Ἀσίᾳ. (Μικρασιατικὰ Χρονικά, τ. 2, σ. 55—62.)

ΠΡΟΣΘΗΚΑΙ ΚΑΙ ΔΙΟΡΘΩΣΕΙΣ

Σελὶς	*Στίχ.*		*ἀντὶ*	*ἀνάγνωθι*
104	31	ἐν τῇ 5ῃ ὑποσ.	33—34	13—14
112	6		980	895
»	8		1453	1458
»	16		1515—1526	1515, 1526
113	6		1568—1569	1567, 1569
116	1		1634	1633
»	1		1636	1633
118	11		τμημάτων	ταγμάτων
120	16		1740—1741	1740, 1741
123	8		1794	1797
125	16		ἵνα	καὶ
125	30	ἐν τῇ ὑποσ.	διοριζόμενοι	ὁρκιζόμενοι
126	17		1838	1833
127	27		1817	1837
129	23		1839	1837
134	13		1742—1851	1842—1851
136	35	ἐν τῇ 2ᾳ ὑποσ.	35	118
140	5	ἀπαλειπτέον τὸ, ὡς ἔφθημεν εἰπόντες		

Εἰς τὰ ἐν σελ. 280 ἑξ. περὶ τῆς μονῆς τοῦ Χορταΐτου γραφέντα ἂς προστεθῇ ὅτι ὑπάρχουσι τέσσαρες ἐπιστολαὶ τοῦ Νικηφόρου Γρηγορᾶ ἀποσταλεῖσαι μεταξὺ τῶν ἐτῶν 1330—1335 «τῷ ἀρχιμανδρίτῃ Μαξίμῳ, καθηγουμένῳ τῆς μονῆς Χορταΐτου *ἐν Θεσσαλονίκῃ*». Βλ. περὶ τούτων R. Guilland, Correspondance de Nicéphore Grégoras, σελ. 116.157 ἑξ. καὶ 357.

ΕΙΔΗΣΕΙΣ

Ἀνασκαφαὶ τοῦ καθηγητοῦ κ. Γ. Σωτηρίου.

Κατὰ τὸ ἔτος 1939 ὁ καθηγητὴς κ. Γ. Σωτηρίου, συνεχίζων προηγουμένας ἐρεύνας του, ἐνήργησεν ἀνασκαφὰς εἰς Νέαν Ἀγχίαλον, καὶ Παλαιὰν Σπάρτην ἔνθα συνεπλήρωσεν τὴν πρὸ ἐτῶν ὑπὸ Ἀδαμαντίου γενομένην ἀνασκαφὴν τοῦ ναοῦ τοῦ ἁγ. Νίκωνος.

Ἐν Νέᾳ Ἀγχιάλῳ ἀπεκάλυψε παρὰ τὴν Ἀγορὰν ἀξιόλογον κτήριον ἀστικῆς ἀρχιτεκτονικῆς, ἤτοι παλαιοχριστιανικὸν Μέγαρον, ἀποτελούμενον ἐκ πλακοστρώτου προθαλάμου, εἰς ὃν ἡ εἴσοδος γίνεται διὰ τριβήλου, μεγάλου θαλάμου, ἑκατέρωθεν τοῦ ὁποίου ὑπάρχουν ἀνὰ δύο συμμετρικὰ τετράγωνα δωμάτια καὶ δύο ἄλλα δωμάτια δεξιὰ καὶ ἀριστερὰ τοῦ προθαλάμου, ἐξ ὧν τὸ ἓν ἐχρησίμευεν ὡς ἑστία. Κλιμακοστάσιον παρὰ τὸ τρίβηλον δεικνύει ὅτι τὸ κτήριον ἦτο διώροφον. Ἀνευρεθέντα τμήματα μωσαϊκοῦ δαπέδου, ὀρθομαρμαρώσεως καὶ πολλῶν μαρμαρίνων ἀναγλύφων ὑπερθύρων ὡς καὶ θωρακίων καὶ κιονίσκων διλόβων παραθύρων μαρτυροῦσι περὶ τῆς πλουσίας διακοσμήσεως τοῦ παλαιοχριστιανικοῦ τούτου μεγάρου, τὸ ὁποῖον, ὡς πρὸς τὸν τύπον καὶ τὸν διάκοσμον, συνεχίζει τὴν παράδοσιν τῶν ἑλληνιστικῶν οἰκιῶν, γνωστῶν ἐκ τῶν ἀνασκαφῶν τῆς Πριήνης κ. ἄ. Ὁμοίου τύπου χριστιανικὴ οἰκία, ἐλλιπέστερον διασωθεῖσα, εὑρέθη τελευταίως ἐν Μεγάροις.

Παραλλήλως πρὸς τὴν ἀνωτέρω ἀνασκαφὴν ἠρευνήθη ἐθνικὸν νεκροταφεῖον παρὰ τὴν Ἀκρόπολιν, ἔνθα ἐγίνοντο ταφαὶ ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ 2ου αἰῶνος μέχρι τοῦ 4ου μ. Χ. αἰ. Οἱ ἀνευρεθέντες τάφοι εἶνε καλυβοειδεῖς, ὀρθογώνιοι, κτιστοί, ἀνευρέθησαν δὲ καὶ λίθινοι σαρκοφάγοι. Τὰ ἐκ τῶν τάφων εὑρήματα εἶνε τὰ συνήθη εἰς ρωμαϊκοὺς τάφους, ἤτοι ὑάλινα καὶ πήλινα ἀγγεῖα καὶ λύχνοι. Ὁμοίως εὑρέθησαν τρεῖς λόγχαι, στλεγγίδες καὶ τέσσαρες ἐπιτύμβιοι ἐπιγραφαί.

Ἐν Παλαιᾷ Σπάρτῃ ὁ κ. Σωτηρίου ἀνέσκαψεν ἔξω τοῦ Νάρθηκος τοῦ ναοῦ τοῦ ἁγ. Νίκωνος καὶ τὸν πρὸς Δυσμὰς ἐκτεινόμενον χῶρον, ἔνθα τὸ ἀτελῶς γνωστὸν βυζαντινὸν σταυροειδὲς κτίσμα, τὸ μέχρι τοῦδε θεωρούμενον ὡς βαπτιστήριον καὶ τὸ συγκρότημα τῶν προπύλων, καὶ προσκτισμάτων τοῦ ναοῦ. Ἐκ τῆς μελέτης τοῦ ναοῦ τοῦ σταυροειδοῦς κτίσματος ἔξωθεν τοῦ νάρθηκος καὶ τῶν νέων εὑρημάτων συνάγει ὅτι ὁ μὲν ναὸς εἶναι ἀξιολογωτάτη Βυζαντινὴ Βασιλικὴ τοῦ 10ου αἰῶνος, τὸ δὲ παρὰ τὸν νάρθηκα σταυροειδὲς κτίσμα τὸ μεταγενεστέρως ἀνεγερθὲν ναΰδριον τὸ περικλεῖσαν τὸν τάφον τοῦ ὁσίου Νίκωνος τοῦ Μετανοεῖτε. Εἰς τὴν βορείαν πλευρὰν τοῦ ναϋδρίου εὑρέθη ὁ τάφος τοῦ ὁσίου ὡς καὶ ἡ πρὸ τοῦ τάφου κυκλικὴ μαρμαρίνη μυροθήκη, περὶ ἧς ἀναφέρει ὁ βίος του. Τὸ ναΰδριον τοῦτο συνεκοινώνει διὰ πυλώνων πρὸς Α. μετὰ τῆς Βασιλικῆς, πρὸς Ν. μετὰ εὐρέος προπύλου, πρὸς Δ. δὲ μετὰ μεγάλου ἐμβόλου ἐν εἴδει πομπικῆς ὁδοῦ, ἑκα-

τέρωθεν τῆς ὁποίας ἀνευρέθησαν προσκτίσματα. Πάντα ταῦτα ἀνηγέρθησαν, ὡς συνάγεται ἐξ εὑρεθέντων ἀναγλύφων, ὀλίγον μετὰ τὴν ἵδρυσιν τοῦ Μαυσωλείου τοῦ Ἁγ. Νίκωνος καὶ εἶνε μάρτυρες τῆς μεγάλης φήμης καὶ λατρείας, ἧς ἀπήλαυε τὸ προσκύνημα τοῦτο τῆς μεσαιωνικῆς Λακεδαιμονίας.

Βυζαντινὸν Μουσεῖον.

Εἰς τὸ Βυζαντινὸν Μουσεῖον εἰσήχθησαν κατὰ τὸ ἔτος 1939 τὰ ἑξῆς ἀντικείμενα προερχόμενα ἐξ ἀγορᾶς καὶ μεταφορᾶς ἐκ Βυζαντινῶν μνημείων καὶ τοῦ ἀρχαιολογικοῦ Μουσείου.

1) Εἰκὼν τοῦ Χριστοῦ καὶ τῶν ἀποστόλων εἰς σύνθεσιν γνωστὴν ὑπὸ τὸ ὄνομα «Ἐγώ εἰμι ἡ Ἄμπελος», ἀρίστης Κρητικῆς τεχνοτροπίας, ἄνευ ὑπογραφῆς. 2) Εἰκὼν Σταυρώσεως φέρουσα τὴν ὑπογραφὴν «Χεὶρ Δημητρίου Νομικοῦ 8 Ἀπριλίου ͵αχν'», παριστῶσα τὸν ἑλκόμενον Χριστὸν εἰς τὴν θέσιν τοῦ Ἰωάννου. 3) Εἰκὼν Ἁγ. Θέκλης φέρουσα τὴν ὑπογραφὴν «χεὶρ Ἐμμανουὴλ Ἱερέως τοῦ Τζάννε», ἄνευ χρονολογίας. 4) Εἰκὼν Κοιμήσεως φέρουσα τὴν ὑπογραφὴν «͵αψιγ' Ἰωάννου Μόσκου ποίημα». 5) Εἰκὼν ἁγίου Νικολάου μὲ διάτρητον ξυλόγλυπτον πλαίσιον. 6) Εἰκὼν Θεοτόκου τύπου «Ρόδον τὸ ἀμάραντον». 7) Εἰκὼν τῶν Τριῶν Ἱεραρχῶν μετὰ τῶν συμβόλων αὐτῶν τοῦ ἔτους 1809. 8) Μικρὸν δίπτυχον τῶν Τριῶν Ἱεραρχῶν, ἀρίστης Κρητικῆς τέχνης. 9) Μικρὰ τοξωτὴ εἰκὼν τοῦ Εὐαγγελισμοῦ, ἐλαφρῶς ἀνάγλυφος. 10) Ζεῦγος χρυσοκεντήτων ἐπιμανίκων ἐπὶ ἐρυθροῦ ἀτλαζίου μὲ τὴν συνήθη ἐπιγραφήν. «Αἱ χεῖρές σου ἐποίησάν με κλπ.».

Διὰ τοῦ Ὑπουργείου Παιδείας εἰσήχθησαν.

1) Τεμάχιον ἐπιπεδογλύφου γείσου, κοσμουμένου ὑπὸ δύο ἀντιμετώπων ἀνθρωπομόρφων πτηνῶν, προερχόμενον ἐκ Χριστιάνου Τριφυλίας καὶ κατατεθὲν ὑπὸ τοῦ καθηγητοῦ κ. Α. Ὀρλάνδου.

2) Παλαιοχριστιανικὸς λύχνος ἐπιμήκης, προερχόμενος ἐκ Συρίας.

3) Χαλκοῦν ἔλασμα μὲ παραστάσεις ἀντιμετώπων ζῴων, μεταφερθὲν ἐκ τοῦ Ἐθνικοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Μουσείου.

Ἐργασίαι ἀναστηλώσεως Βυζαντινῶν Μνημείων κατὰ τὸ 1939.

Ἡ ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τοῦ καθηγητοῦ κ. Α. Ὀρλάνδου ὑπηρεσία ἀναστηλώσεως ἀρχαίων καὶ ἱστορικῶν μνημείων ἐξετέλεσε τῷ 1939 τὰς ἀκολούθους ἐργασίας ἐπὶ Βυζαντινῶν μνημείων.

1) Τὴν ἀναστήλωσιν τοῦ ἠρειπωμένου μεγάλου ναοῦ Χριστιάνου Τριφυλίας. Τὸ σπουδαῖον τοῦτο μνημεῖον τοῦ 10ου ἢ 11ου αἰῶνος εἶναι τύπου ὀκταγωνικοῦ, ἐμφανίζει δὲ στοιχεῖα ἀρχαΐζοντα, τούτου δ' ἕνεκα εἶναι πιθανῶς ἀρχαιότερον τῶν ἄλλων γνωστῶν ὀκταγωνικοῦ τύπου ἐκκλησιῶν. Τοῦ μνημείου ἀνεστηλώθη ὁλόκληρος ἡ μεσημβρινὴ πλευρά, ἐπὶ τῇ βάσει φωτογραφιῶν τοῦ μακαρίτου Λαμπάκη, ἐφ' οὗ ἐσῴζετο εἰσέτι εἰς ἱκανὸν ὕψος. Ἀνεκτίσθησαν ἐπίσης οἱ ἐσωτερικοὶ πεσσοὶ ὡς καὶ οἱ κυλινδρικοὶ θόλοι καὶ αἱ ἀσπίδες τοῦ νοτίου κλίτους καὶ τοῦ γυναικωνίτου ἐπὶ τῇ βάσει σῳζομένων ἀντιστοίχων μερῶν τοῦ βορείου καὶ τέλος ἐστερεώθησαν αἱ κόγχαι τοῦ ἱεροῦ, ὧν τὰ ὡραῖα μετὰ μαρμαρίνων γλυπτῶν καὶ διαχωριστικῶν κιονίσκων παράθυρα ἐξεφράχθησαν ἀνακτήσαντα τὴν ἀρχικήν των ὡραίαν ὄψιν. Τὴν ἐργασίαν ταύτην ἐπεστάτησε μετὰ πολλῆς εὐσυνειδησίας ὁ ἀρχιτέκτων τῆς ἀναστηλώσεως κ. Εὐστάθιος Στίκας.

2) Στερέωσιν τοῦ καθολικοῦ τῆς Μονῆς Ὁσίου Λουκᾶ Φωκίδος

Ἐνταῦθα ἀνακατεσκευάσθη τὸ πρόπυλον τοῦ γυναικωνίτου, οὗτινος ἀπὸ ἐτῶν οἱ κίονες ἔκλινον ἐπικινδύνως. Ἐγένετο ἐπίσης τὸ ἁρμολόγημα τῶν ἐξωτερικῶν ἐπιφανειῶν ἀμφοτέρων τῶ ναῶν καὶ ἐστερεώθη τὸ ψηφιδωτὸν τῆς Πλατυτέρας καὶ τῆς Πεντηκοστῆς διὰ τῆς εἰδικῆς μουσειωτρίας δεσποινίδος Ἕλλης Βοΐλα.

3) Ἐν Συκαμίνῳ Ὠρωποῦ ἐστερέωσε τὸν ὑπὸ τῶν σεισμῶν διαταραχθέντα ναὸν τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου.

4) Ἐν Σπέτσαις ἐστερέωσε τὸν ναὸν τῆς Ἁγ. Τριάδος.

5) Ἐν Σερίφῳ ἐπεσκεύασε τὸν ναὸν τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου.

6) Ἐν τῇ παρὰ τὸ Ἀγρίνιον Μονῇ Μυρτιᾶς, ἔνθα ἐμόνασεν Ἰωαννούλιος ὁ Αἰτωλός, ἔκαμε πλήρη στερέωσιν τοῦ καθολικοῦ ὡς καὶ καθαρισμὸν τῶν ἐσωτερικῶν τοιχογραφιῶν διὰ τοῦ καλλιτέχνου Β. Ρακσέβσκυ.

7) Ἐν τῇ νησῖδι Ἰωαννίνων ἐστερέωσε τὸν ναὸν τῆς Μονῆς τῶν Φιλανθρωπινῶν, ὡς καὶ τὴν οἰκίαν, ἐν ᾗ ἐφονεύθη ὁ Ἀλῆ-Πασσᾶς.

8) Ἐν Μολυβδοσκεπάστῳ τῆς Β. Ἠπείρου (παρὰ τὰ Ἑλληνοαλβανικὰ σύνορα) ἐστερέωσε τὸν βυζαντινὸν ναὸν τῶν Ἁγ. Ἀποστόλων.

9) Ἐν Ἄρτῃ ἔκαμεν ἀνακεράμωσιν τῶν τρούλλων τῆς Παρηγορητίσσης καὶ τέλος

10) Ἐστερέωσε τὸ ΒΔ. τμῆμα τοῦ μεσαιωνικοῦ Φρουρίου τῆς Μυτιλήνης ὡς καὶ τὴν νοτίαν αὐτοῦ πύλην.

Ἐφορεία Βυζαντινῶν Ἀρχαιοτήτων.

Ὁ Ἔφορος Βυζαντινῶν Ἀρχαιοτήτων κ. Α. Ξυγγόπουλος μετέβη κατὰ τὸ παρελθὸν θέρος εἰς Κρήτην διὰ τὴν πρωτοβουλίᾳ τοῦ Δημάρχου Ἡρακλείου κ. Μ. Γεωργιάδου ἵδρυσιν ἐκεῖ Μουσείου μεσαιωνικῆς Κρητικῆς τέχνης, εἰς τὸ ὁποῖον θὰ περισυλλεγῶσι τὰ εἰς τοὺς ναοὺς τῆς ὑπαίθρου καὶ τὰ Μοναστήρια πολύτιμα ἔργα τέχνης. Πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον περιῆλθεν ὁλόκληρον σχεδὸν τὸν Νομὸν Ἡρακλείου μελετήσας μέγαν ἀριθμὸν ναΐσκων περικλειόντων πολυτίμους τοιχογραφίας καὶ φορητὰς εἰκόνας καὶ συλλέξας πολύτιμον ὑλικόν, τὸ ὁποῖον θὰ συμπληρώσῃ διὰ προσεχῶν ἐπισκέψεων καὶ εἰς τοὺς ἄλλους Νομοὺς τῆς Κρήτης. Ἡ καλλιτεχνικὴ καὶ ἀρχαιολογικὴ σπουδαιότης τῶν ἤδη μελετηθέντων, σχεδὸν ἐντελῶς ἀγνώστων μνημείων τούτων, εἶναι μεγίστη, πολλὰ δὲ προβλήματα τῆς ἱστορίας τῆς Βυζαντινῆς ζωγραφικῆς εἶναι δυνατὸν διὰ τῆς ἐξετάσεως αὐτῶν νὰ διαφωτισθῶσι.

Τὰ ὑπὸ τὴν ἐποπτείαν τῆς Ἀκαδημείας Ἀρχεῖα.

Α΄. Τὸ Λεξικογραφικόν.

Κατὰ τὸ 1939 συνεχίσθη ἡ ἀποδελτίωσις διαφόρων χειρογράφων καὶ ἐντύπων καὶ ἐξετυπώθη ὁ δεύτερος τόμος τοῦ ἱστορικοῦ λεξικοῦ τῆς νέας Ἑλληνικῆς γλώσσης περιέχων τὰς ἀπὸ τοῦ ΑΝ—ΑΠ λέξεις· ἤρχισε δὲ ἡ τύπωσις τοῦ τρίτου μέλλοντος νὰ περιλάβῃ τὸ ὑπόλοιπον μέρος τοῦ Α καὶ ὁλόκληρον τὸ Β.

Ὁμοίως ἤρχισεν ἡ τύπωσις τοῦ Λεξικογραφικοῦ Δελτίου, τὸ ὁποῖον θὰ περιλαμβάνῃ λεξικογραφικὰς πραγματείας τῶν συντακτῶν τοῦ Λεξικοῦ.

Β΄. Τὸ Μεσαιωνικόν.

Οἱ συντάκται τοῦ Μεσαιωνικοῦ Ἀρχείου συνέχισαν τὴν ἀποδελτίωσιν κειμένων τῆς Τουρκοκρατίας εἰς αὐτοτελεῖς τόμους ἐκδεδομένων εἴτε καὶ ἐγγράφων τῆς αὐτῆς περιόδου ἐν διαφόροις περιοδικοῖς ἐκδεδομένων, ἀποβλέποντες κυρίως εἰς ἱστορικὰς καὶ γλωσσικὰς πληροφορίας.

Τοῦ Ἀρχείου τούτου, τὸ ὁποῖον ἤρχισεν ἐκδίδον ἴδιον περιοδικὸν ὑπὸ τὸν τίτλον Ἐπετηρὶς τοῦ Μεσαιωνικοῦ Ἀρχείου, διευθυντής, λήγοντος τοῦ 1939, ἐξελέγη ὑπὸ τῆς Συγκλήτου τῆς Ἀκαδημείας Ἀθηνῶν ὁ κ. Ἐμμανουὴλ Κριαρᾶς, συντάκτης αὐτοῦ.

Γ΄. Τὸ Ἀρχεῖον Ἱστορίας τοῦ Ἑλληνικοῦ Δικαίου.

Ἡ ὑπηρεσία τοῦ Ἀρχείου Ἱστορίας τοῦ Ἑλληνικοῦ Δικαίου κατὰ τὸ 1939 συνέχισε τὴν ἀποδελτίωσιν διαφόρων κειμένων παρεχόντων πληροφορίας διὰ τὸ δίκαιον κατὰ τὴν Βυζαντινὴν καὶ τὴν μετὰ τὴν ἅλωσιν περίοδον, ἐπεξειργάσθη δὲ καὶ τὸ συλλεγὲν μέχρι τοῦδε ὑλικόν.

Οὕτως ἐκ τῶν τόμων 98 καὶ 91 τῆς Ἑλληνικῆς Πατρολογίας τοῦ Migne ἀπεδελτιώθησαν ἔργα δέκα καὶ τριῶν μεσαιωνικῶν συγγραφέων, ἐν οἷς Γερμανοῦ πατριάρχου Κων]πόλεως, Γρηγορίου ἐπισκόπου Ἀγριγεντίνου, Πανταλέοντος διακόνου τῆς ἐκκλησίας Κωνσταντινουπόλεως, Ταρασίου πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως, Μαξίμου τοῦ ὁμολογητοῦ κτλ.

Διὰ τὴν ἐπεξεργασίαν τοῦ ὑπάρχοντος ὑλικοῦ ἐχρειάσθη νὰ γίνῃ ἀναπροσαρμογὴ τοῦ παλαιοτέρου συστήματος πρὸς νέον σύστημα «λεξιλογίου κατ' ἀλφαβητικὴν σειράν».

Δ΄. Τὸ Λαογραφικὸν Ἀρχεῖον.

Κατὰ τὸ ἔτος 1939 τὸ Λαογραφικὸν Ἀρχεῖον ἐπλουτίσθη διὰ τῆς εἰσαγωγῆς 95 χειρογράφων, ὧν ὁ ἀριθμὸς τῶν σελίδων ἀνέρχεται εἰς 14.652. Ἐκ τῶν χειρογράφων τούτων 8 προέρχονται ἐξ ἀποστολῶν τοῦ προσωπικοῦ, 4 ἐκ διαγωνισμοῦ προκηρυχθέντος ὑπὸ τῆς Ἀκαδημείας Ἀθηνῶν, 45 ἐκ μαθητικῶν συλλογῶν, 25 ἐξ ἀγορῶν, 11 ἐκ δωρεῶν καὶ 2 ἐξ ἀποδελτιώσεως χειρογράφων τοῦ Λεξικοῦ.

Κατὰ τὸ αὐτὸ χρονικὸν διάστημα ἀπεδελτιώθησαν ἐν ὅλῳ 14 χειρόγραφα καὶ 34 δημοσιευμέναι συλλογαί, ταξινομηθείσης τῆς περιεχομένης ἐν αὐτοῖς λαογραφικῆς ὕλης, ἐξηκολούθησε δὲ καὶ ἡ Ἐπιστημονικὴ κατάταξις καὶ ἐπεξεργασία τῆς ἀποθησαυρισθείσης ἐν τῷ Ἀρχείῳ ὕλης συνταχθέντων καὶ ἐρωτηματολογίων πρὸς διευκόλυνσιν τῶν συλλογέων. Πρὸς τούτοις ἐγένετο ἀρχὴ τῆς ἐκδόσεως Ἐπετηρίδος τοῦ Λαογραφικοῦ Ἀρχείου καὶ ἠγοράσθη τὸ ἀπαιτούμενον διὰ τὰς φωνοληψίας μηχάνημα πρὸς συλλογὴν καὶ καταγραφὴν τῶν δημωδῶν μελῳδιῶν.

Ἡ πλήρωσις τῶν ἐν τοῖς Πανεπιστημίοις Ἀθηνῶν καὶ Θεσσαλονίκης τακτικῶν ἑδρῶν.

Ἡ ἕνεκα τοῦ θανάτου τοῦ μακαρίτου Ἀδ. Ἀδαμαντίου ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ τῶν Ἀθηνῶν κενωθεῖσα ἕδρα τῆς Βυζαντινῆς ἀρχαιολογίας συνεπληρώθη, ἐκλεγέντος ὡς τακτικοῦ δι' αὐτὴν καθηγητοῦ τοῦ ἡμετέρου Συμβούλου κ. Ἀναστασίου Ὀρλάνδου.

Ἐπ' ἴσης ἡ Φιλοσοφικὴ Σχολὴ τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Θεσσαλονίκης ἐξέλεξεν ὡς τακτικὸν καθηγητὴν διὰ τὴν ἕδραν τῆς Βυζαντινῆς ἀρχαιολογίας τὸν ἡμέτερον ὁμοίως Σύμβουλον κ. Ἀνδρέαν Ξυγγόπουλλον, οὗτινος ἐπίκειται ὁ διορισμός.

Ἀλλὰ καὶ ἄλλων ἑταίρων ἡμῶν ἔχομεν τὴν εὐχαρίστησιν νὰ ἀναγγείλωμεν τὸν διορισμόν.

Οὕτως, ἀποχωρήσαντος ἐκ τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, ἕνεκα ὁρίου ἡλικίας, τοῦ καθηγητοῦ κ. Ἀμάντου, εἰς τὴν τακτικὴν ἕδραν τῆς Βυζαντινῆς ἱστορίας ἐξελέγη ὁ κ. Διονύσιος Ζακυθηνός, εἰς τὴν τῆς γενικῆς ἱστορίας τῶν μέσων καὶ νεωτέρων χρόνων, μετὰ τὴν ἀποχώρησιν τοῦ καθηγητοῦ κ. Μιχ. Βολονάκι, διωρίσθη ὁ κ. Ἀπόστολος Δασκαλάκις καὶ εἰς τὴν τῆς ἱστορίας τῆς νεωτέρας Ἑλλάδος ὁ τέως ἔκτακτος καθηγητὴς κ. Ν. Βλάχος.

Ἐν Θεσσαλονίκῃ ἐξελέγησαν ὡς τακτικοὶ καθηγηταὶ εἰς τὴν ἕδραν τῆς μεσαιωνικῆς Ἑλληνικῆς ὁ κ. Ἀντ. Σιγάλας, εἰς δὲ τὴν τῆς ἱστορίας τῶν μέσων καὶ νεωτέρων χρόνων ὁ κ. Μιχ. Λάσκαρις, ἀμφότεροι τέως ἔκτακτοι καθηγηταί.

Τέλος ὁ μὲν κ. Ι. Σταματάκος ἐξελέγη ὡς τακτικὸς καθηγητὴς τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς φιλολογίας, ὡς τακτικὸς δ' ἐπ' ἴσης καθηγητὴς τῆς γλωσσολογίας ὁ κ. Βασίλειος Φάβης.

Ἡ ἐγνωσμένη ἐπιστημονικὴ ἱκανότης τῶν ἐκλεγέντων ἐπιστημόνων ἐγγυᾶται περὶ τῆς πλήρους αὐτῶν εὐδοκιμήσεως εἰς τὸ νέον των ὑψηλὸν στάδιον.

Τὰ Γενικὰ Ἀρχεῖα τοῦ Κράτους.

Καὶ κατὰ τὸ 1939 συνεχίσθη ἡ προσπάθεια διὰ τὴν ἀναδιοργάνωσιν τῆς ὑπηρεσίας ταύτης καὶ διὰ τὸν πλουτισμὸν τῶν ἱστορικῶν συλλογῶν ἐγγράφων καὶ χειρογράφων αὐτῆς. Ἡ κυβερνητικὴ μέριμνα διὰ τὰ Γενικὰ Ἀρχεῖα ἐξεδηλώθη κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον διὰ τῆς δημοσιεύσεως τοῦ νόμου 2027)1939 «Περὶ ἀναδιοργανώσεως τῆς ὑπηρεσίας τῶν Γενικῶν Ἀρχείων τοῦ Κράτους», διὰ τοῦ ὁποίου αὐξάνεται τὸ προσωπικὸν ταξινομήσεως καὶ λαμβάνεται μέριμνα α) περὶ ἱδρύσεως τοπικῶν ἱστορικῶν ἀρχείων εἰς ἐπαρχιακὰς πόλεις πρὸς περισυλλογὴν καὶ διάσωσιν τῶν κατὰ τόπους πολυτίμων ἱστορικῶν ἐγγράφων. β) περὶ ἐγκαταστάσεως τῆς ὑπηρεσίας εἰς ἰδιόκτητον κατάλληλον κτήριον, γ) περὶ συγκεντρώσεως εἰς ἀσφα-

λεῖς ἀποθήκας τοῦ κέντρου ὅλων τῶν συλλογῶν ἐπαρχιακῶν ἱδρυμάτων ἢ μοναστηρίων, ἐὰν ἡ φύλαξις αὐτῶν εἶναι πλημμελής, καὶ περὶ ἄλλων ἐλλείψεων τῆς ὑπηρεσίας, παρέχεται δὲ νέα προθεομία εἰς τοὺς ἰδιώτας κατόχους ἱστορικῶν χειρογράφων καὶ ἐγγράφων, ὅπως δηλώσωσι ταῦτα εἴς τε τὸ Ὑπουργεῖον Παιδείας καὶ εἰς τὰ Γενικὰ Ἀρχεῖα τοῦ Κράτους.

Κατὰ τὸ 1939 εἰσήχθησαν εἰς τὰ Γενικὰ Ἀρχεῖα, ἐξ ἀγορῶν τοῦ δημοσίου ἢ ἐκ δωρεᾶς, διάφορα μεμονωμένα ἔγγραφα ἢ καὶ μικραὶ συλλογαὶ ἱστορικῶν ἐγγράφων πρὸς δὲ καὶ τὰ ἑξῆς δημόσια Ἀρχεῖα.

1) Τὸ Οἰκονομικὸν ἀρχεῖον τῆς Ὑπάτης Ἁρμοστείας Σμύρνης ἐκ τοῦ Ὑπουργ. Οἰκονομικῶν.

2) Τὸ Ἀρχεῖον τοῦ Β. Ναυστάθμου ἀποτελούμενον ἐξ 145 πρωτοκόλλων καὶ βιβλίων τῶν ἐτῶν 1836—1895 καὶ ἐξ 172 φακέλλων ἐγγράφων τῶν ἐτῶν 1835—1870.

3) Φάκελοι περιέχοντες ἔγγραφα σχετικὰ μὲ τὴν ἀπονομὴν συντάξεως εἰς τοὺς ἀγωνιστὰς ἐκ τῆς Γεν. Διευθύνσεως Δημοσίου Λογιστικοῦ.

Συντελεσθείσης πλήρως τῆς ταξινομήσεως τοῦ ἀρχείου τῶν χρόνων τῆς Ἐπαναστάσεως (1821—1827) ἤρξατο ἤδη ἡ ταξινόμησις τοῦ Καποδιστριακοῦ Ἀρχείου, κατὰ χρονολογικὴν σειρὰν καὶ κατὰ ὑπηρεσιακοὺς κλάδους.

Διὰ τὰ Ἀρχειοφυλακεῖα καὶ τὰ ἱστορικὰ ἀρχεῖα τῶν ἐπαρχιῶν κατεβλήθησαν ἰδιαίτεραι φροντίδες καὶ ἐπεδιώχθη ἡ ἀνάπτυξις αὐτῶν ἀπὸ πάσης ἐπόψεως. Πρὸς τοῦτο ὁ Διευθυντὴς τῶν Γενικῶν Ἀρχείων κ. Δ. Ζακυθηνὸς μετέβη καὶ ἐπεθεώρησε τὸ Ἀρχειοφυλακεῖον Σάμου διευθετήσας μετὰ τῶν ἄλλων ἁρμοδίων καὶ τὸ ζήτημα τῆς στεγάσεως αὐτοῦ, ἐπεσκέφθη τὴν Δημητσάναν καὶ ἐμελέτησε τὸν τρόπον τῆς περισυλλογῆς τῶν ἱστορικῶν ἐγγράφων τῆς πόλεως ταύτης, εἰσηγήθη δὲ εἰς τὴν Ἐπιτροπὴν τῶν Γενικῶν Ἀρχείων τοῦ Κράτους τὴν ἵδρυσιν τοπικῶν ἀρχείων ἐν Χίῳ (ἐν τῇ Βιβλιοθήκῃ «Κοραῆς») καὶ Σπάρτῃ. Σχετικαὶ προτάσεις ὑπεβλήθησαν ἤδη εἰς τὸ Ὑπουργεῖον Θρησκευμάτων καὶ Ἐθν. Παιδείας.

Τὰ Γενικὰ Ἀρχεῖα, κατόπιν συνεννοήσεως μετὰ τοῦ Σ. Ὑπουργείου Δικαιοσύνης, ἐπέτυχον τὴν εἰς δημόσια Ἀρχεῖα ἢ Βιβλιοθήκας κατάθεσιν τῶν φυλαττομένων εἰς τὰ συμβολαιογραφεῖα κωδίκων καὶ ἱστορικῶν ἐγγράφων ἐν Σπέτσαις, ἐν Χίῳ (τῆς κοινότητος Βολισσοῦ), ἐν Σκιάθῳ, ἐν Σκοπέλῳ, ἐξησφάλισαν δὲ τὴν συντήρησιν τῶν πολυτίμων Τουρκικῶν ἀρχείων τοῦ Ἱεροδικείου Κρήτης καὶ τοῦ Ἱεροδικείου καὶ κτηματολογίου Καστορίας.

Οἱ μελεταὶ τοῦ ἀναγνωστηρίου τῶν Γεν. Ἀρχείων ἀνῆλθον κατὰ τὸ 1930 εἰς 580 περίπου, ἀπὸ ἡμέρας δὲ εἰς ἡμέραν βαίνει αὐξάνουσα ἡ σπουδὴ τῆς πατρίου ἱστορίας ἐν τῷ ἐπιστημονικῷ τούτῳ ἱδρύματι.

ΤΑ ΥΠΟ ΤΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ ΚΑΤΑ ΤΟ 1939 ΠΕΠΡΑΓΜΕΝΑ

Καὶ κατὰ τὸ διαρρεῦσαν ἔτος βαρὺν ἐπέπρωτο νὰ πληρώσῃ ἡ ἡμετέρα Ἑταιρεία φόρον εἰς τὸν Χάρωνα, ὅστις ἐκ τοῦ μέσου ἡμῶν ἀπήγαγεν εἰς τὴν αἰωνιότητα ἐκλεκτοὺς καὶ πολυτίμους ἑταίρους.

Ἐν πρώτοις ἐν τῇ Οὐγγρικῇ πόλει Szeged ἐξεμέτρησε τὸ ζῆν ὁ ἐπίτιμος ἡμῶν ἑταῖρος, συνταγματάρχης Φρειδερῖκος Μουράτυ, ὅστις οὐ μόνον λίαν ηὐδοκίμει περὶ τὰ στρατιωτικά, ἀλλὰ καὶ λίαν οἰκείως εἶχε πρὸς τὰ ἱστορικὰ σπουδάσματα, ἰδιαιτέρως ἐνδιαφερόμενος διὰ τὴν Βυζαντινὴν ἱστορίαν καὶ τὰς κατὰ τοὺς Βυζαντινοὺς χρόνους σχέσεις Οὔγγρων καὶ Βυζαντινῶν. Τῶν ἐρευνῶν αὐτοῦ ἀπαύγασμα εἶναι δύο μελέται του ἐν τῇ ἡμετέρᾳ Ἐπετηρίδι δημοσιευθεῖσαι ὑπὸ τοὺς τίτλους «ὁ Οὐνυάδης καὶ ἡ ὑπὸ Μωάμεθ τοῦ Β.΄ τοῦ πορθητοῦ πολιορκία τοῦ Βελιγραδίου τῷ 1456» καὶ «Μανουὴλ ὁ Κομνηνὸς καὶ αἱ σχέσεις αὐτοῦ πρὸς Βέλαν τὸν Γ.΄ καὶ τοὺς προκατόχους του». Εἰς ταύτας δέον νὰ προστεθῇ καὶ τρίτον ἔργον αὐτοῦ τίτλον φέρον «ἓν χειρόγραφον τῆς Κωνσταντινουπόλεως» καὶ περιγράφον κατὰ τρόπον λίαν ἐπαγωγόν, δεικνύοντα γνῶσιν γεγονότων καὶ πραγμάτων, σκηνὰς ἐκ τῆς ἐποχῆς Κωνσταντίνου τοῦ Παλαιολόγου καὶ Ἰωάννου Οὐνυάδου. Πεπροικισμένος δ' ὁ ἀοίδιμος καὶ διὰ καλλιτεχνικοῦ ταλάντου καὶ θέλων νὰ καταστήσῃ εἰς εὐρύτερον κοινὸν γνωστὰς σκηνὰς ἐκ τοῦ Βυζαντινοῦ βίου, παρασκεύαζε κινηματογραφικὸν ἔργον ὑπὸ τὸν τίτλον «Θεοδώρα», ἐν ᾧ θὰ ἀπεικονίζετο ἡ ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τοῦ Ἰουστινιανοῦ αὐλικὴ καὶ κοινωνικὴ ζωή. Δυστυχῶς ὁ ἐπισυμβὰς θάνατος ἠμπόδισε τὴν παράστασιν τοῦ ἀξιολόγου ἔργου. Ἀνέκδοτον ἐπ' ἴσης ἔμεινε καὶ τὸ δρᾶμά του «ἡ τελευταία ὥρα τοῦ λόρδου Βύρωνος».

Μετὰ ἔσχομεν τὸ δυστύχημα νὰ χάσωμεν τὸν Ἀριστοτέλη Ζάχον. Ὁ ἀοίδιμος ἦτο ἐκ τῶν ὀλίγων Ἑλλήνων, οἵτινες οὐ μόνον κατενόησαν ἐν ὅλῃ αὐτοῦ τῇ ἐκτάσει τὸ πνεῦμα τῆς Βυζαντινῆς τέχνης, καὶ κατ' ἐξοχὴν τῆς ἀρχιτεκτονικῆς, ἀλλὰ καὶ ἐφήρμοσαν αὐτὸ εἰς διάφορα μνημεῖα. Καὶ αἱ τεχνικαὶ δὲ μελέται αὐτοῦ ὡς λ. χ. «ältere Wohnungen auf griechischen Boden» ἡ δημοσιευθεῖσα ἐν τῷ Ζ΄. τόμῳ τοῦ περιοδικοῦ Monatshefte für Baukunst καὶ «μεσαιωνικὰ μνημεῖα τῆς Γορτυνίας» ἡ ἐν τῷ Η΄. τόμῳ τοῦ Ἀρχαιολογικοῦ δελτίου δημοσιευθεῖσα εἶναι ὑποδειγ-

ματικαί, δεικνύουσαι τὸν ἄνδρα, ὅστις ἦτο κάτοχος τῶν μυστικῶν τῆς Βυζαντινῆς ἀρχιτεκτονικῆς. Ὁ θάνατος αὐτοῦ ἡμᾶς μὲν ἐστέρησε πολυτίμου συνεργάτου, τὴν δὲ Βυζαντινὴν τέχνην ἐμπνευσμένου καὶ ἐνθουσιώδους θεράποντος.

Μετ' ἀφάτου λύπης ἀπεχωρίσθημεν καὶ τοῦ παλαιοῦ ἡμῶν ἑταίρου ναυάρχου Ἰωάννου Θεοφανίδου. Ὁ μεταστάς, μ' ὅλον ὅτι ὡς στρατιώτης κατὰ τὴν πολυκύμαντον τελευταίαν τριακονταετίαν εἶχεν ἄλλα καθήκοντα νὰ ἐκπληρώσῃ, ἐν τούτοις εὕρισκε καιρὸν νὰ καταγίνεται καὶ μὲ τὰς προσφιλεῖς του ἱστορικὰς μελέτας καὶ νὰ ἐκδίδῃ ἔργα εἴτε εἰς τὴν ναυτικὴν ἱστορίαν ἀναφερόμενα, ὡς λ. χ. εἶναι ἡ μελέτη αὐτοῦ «Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ ναυτικοῦ 1909-1913», ὡς καὶ «ἡ πτῶσις τοῦ Ναπολέοντος» εἴτε καὶ εἰς τὴν τοῦ ἀγῶνος, ὡς εἶναι τὸ Ἀρχεῖον τοῦ Κολοκοτρώνη, οὗτινος ἐξεδόθησαν ἤδη τρεῖς τόμοι, ἐν οἷς, πλὴν τῶν πολυτίμων τοῦ ἀρχιστρατήγου ἐγγράφων, καὶ ἄλλαι ἐνδιαφέρουσαι ἱστορικαὶ μελέται ἔχουσι δημοσιευθῆ.

Ὁ Ἰωάννης Θεοφανίδης ἀπεχώρησε τοῦ κόσμου τούτου μὲ ἀναπεπαυμένην τὴν συνείδησιν ὅτι καὶ ὡς στρατιώτης λαμπρῶς ἐξεπλήρωσε τὸ πρὸς τὴν πατρίδα καθῆκον καὶ τὴν ἐπιστήμην εὐδοκίμως ἐθεράπευσεν.

Ὀτρηρὸς τῆς Θέμιδος θεράπων, πασίγνωστος εἰς τὸν νομικὸν κόσμον διά τε τὴν διοικητικὴν αὐτοῦ ἱκανότητα καὶ τὴν βαθεῖαν γνῶσιν τῶν νομικῶν ζητημάτων, ἣν πιστοποιοῦσι τὰ ἐξαίρετα νομικὰ αὐτοῦ συγγράμματα, ὁ εἰσαγγελεὺς τοῦ Ἀρείου Πάγου Λουκᾶς Γιδόπουλλος, ὁ μετ' ἰδιαιτέρου ἐνδιαφέροντος παρακολουθῶν τὰς ἐργασίας τῆς ἡμετέρας Ἑταιρείας, ἐξεμέτρησε τὸ ζῆν κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο, πρὸς μεγάλην ἡμῶν λύπην.

Καὶ εἰς τὴν φίλην χώραν τῆς Αἰγύπτου ἔσχομεν τὸ ἀτύχημα νὰ χάσωμεν τὸν ἀντεπιστέλλοντα ἡμῶν ἑταῖρον, καὶ μέγαν τῆς Ἑταιρείας εὐεργέτην, τὸν ἀείμνηστον Μιχαὴλ Οἰκιάδην, ὅστις, πιστὸς εἰς τὰς παραδόσεις τῆς Κωνσταντινουπολιτικῆς οἰκογενείας του, μετ' ἰδιαιτέρας ὅλως χαρᾶς παρηκολούθει τὴν πρόοδον τῆς Ἑταιρείας ἡμῶν, ἣν ἠθικῶς καὶ ὑλικῶς, ἐν τῷ μέτρῳ τῶν δυνάμεών του, ἐβοήθει.

Κατὰ τὸ 1939 ἐπ' ἴσης ἀπασπάσθη τῆς συγγενείας ἡμῶν καὶ ὁ ἀείμνηστος Ἀλφρέδος Τσακίρης, ὅστις ἐπὶ ἀρκετὰ ἔτη καὶ σύμβουλος τῆς Ἑταιρείας διετέλεσεν οὐκ ὀλίγον συντελέσας εἰς οἰκονομικὴν αὐτῆς ἐνίσχυσιν κατὰ τὰ πρῶτα βήματά της. Οὐ μόνον δὲ ζῶν ὁ μακαρίτης ἔδειξε τὴν πρὸς τὴν Ἑταιρείαν ἡμῶν ἀγάπην, ἀλλὰ καὶ ἀποθανών, ἐκ τῶν μικρῶν πόρων του, τῆς ἐκληροδότησε δραχμὰς δύο χιλιάδας καὶ πεντακοσίας, ἵνα δι' αὐτῶν βραβευθῇ μελέτη πρωτότυπος πραγματευομένη θέμα σχετικὸν μὲ τὴν ἱστορίαν τοῦ Βυζαντίου καὶ κατὰ προτίμησιν τῶν χρόνων τῆς ἁλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Τούρκων.

Τέλος οἱ Κωνσταντῖνος Βρυζάκης, Σωτήριος Καζακόπουλλος καὶ ἡ Εὐγενία Οἰκονομίδου, παλαιὰ τῆς Ἑταιρείας μέλη καὶ μετὰ ζήλου παρακολουθοῦντα καὶ ὑποβοηθοῦντα τὸ ἔργον αὐτῆς ἀπῆλθον εἰς τὴν αἰωνιότητα.

Λυπούμενοι βαθύτατα ἐπὶ τῇ ἀπωλείᾳ πάντων τῶν πολυτίμων ἡμῶν ἑταίρων, ἀγήρῳ θὰ διατηρήσωμεν τὴν ἀνάμνησιν αὐτῶν.

Μετὰ τὸ λυπηρὸν αὐτὸ προοίμιον, ἔχομεν τὴν τιμὴν ν' ἀνακοινώσωμεν ὑμῖν, κύριοι ἑταῖροι, ὅτι ὁ ἀριθμὸς τῶν μὲν τακτικῶν μελῶν τῆς Ἑταιρείας κατὰ τὸ 1939 ηὐξήθη κατὰ εἴκοσι καὶ ὀκτώ, κατὰ δύο δὲ τῶν ἀντεπιστελλόντων, ἐξελέγη δὲ ἐπίτιμος ἑταῖρος διὰ τὰς πρὸς τὴν ἐπιστήμην καὶ τὴν ἐκκλησίαν ὑπηρεσίας του ὁ Μακαριώτατος Ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν καὶ πάσης Ἑλλάδος κύριος Χρύσανθος.

Πρὸς πραγματοποίησιν τοῦ ἐπιστημονικοῦ σκοποῦ τῆς Ἑταιρείας κατὰ τὸ 1939, ἀφ' ἑνὸς μὲν ἐγένοντο τρεῖς ἀνακοινώσεις ὑπὸ τῶν ἑταίρων κ. Νικηφ. Μοσχοπούλλου, Ἀναστ. Ὀρλάνδου καὶ Φ. Κουκουλέ, ὧν αἱ περιλήψεις καταχωρίζονται ἀνωτέρω (σελ. 477, 478), ἀφ' ἑτέρου δ' ἐξεδόθη ὁ μετὰ χεῖρας τόμος, ὑπερνικηθέντων πάντων τῶν κωλυμάτων, ἅτινα προέκυψαν ἐκ τῆς ἐκρήξεως τοῦ πολέμου.

Τὸ ἐν Βερολίνῳ Γερμανικὸν Ἀρχαιολογικὸν Ἰνστιτοῦτον, ἑορτάζον τὴν ἑκατονταετηρίδα ἀπὸ τῆς ἱδρύσεώς του, προσεκάλεσε καὶ τὴν ἡμετέραν Ἑταιρείαν, ἵνα αὕτη μετάσχῃ τοῦ ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ ταύτῃ κατ' Αὔγουστον συγκροτηθέντος ΣΤ'. διεθνοῦς συνεδρίου τῆς Ἀρχαιολογίας. Ἡ Ἑταιρεία ἡμῶν, προφρόνως ἀποδεχθεῖσα τὴν πρόσκλησιν, ὥρισεν ὡς ἀντιπρόσωπόν της τὸν ἐν Βαϊμάρῃ διαμένοντα ἐπίτιμον ἑταῖρόν της Δρα κ. Erich Merten, ὅστις προθύμως ἀπεδεχθεὶς τὴν ἀντιπροσωπείαν, ἐκωλύθη, δυστυχῶς, κατὰ τὴν τελευταίαν στιγμὴν νὰ διαβιβάσῃ αὐτοπροσώπως τὰ συγχαρητήρια καὶ τὰς εὐχὰς τῆς Ἑταιρείας, ἅτε σοβαρῶς ἀσθενήσας.

Ἡ Ἑταιρεία ἡμῶν προσεκλήθη ἐπ' ἴσης νὰ μετάσχῃ δι' ἀντιπροσώπων της τοῦ κατ' Ὀκτώβριον μέλλοντος νὰ συνέλθῃ ἐν Ἀλγερίῳ ΣΤ'. διεθνοῦς Βυζαντινολογικοῦ συνεδρίου, ἀλλὰ καὶ ἡ συμμετοχὴ αὕτη ἐματαιώθη, κηρυχθέντος ἐν τῷ μεταξὺ τοῦ πολέμου μεταξὺ Γερμανίας καὶ τῶν Δυτικῶν Δυνάμεων.

Εἰς τὴν ἡμετέραν βιβλιοθήκην κατὰ τὸ διαρρεῦσαν ἔτος κατετέθησαν τά τε πρὸς βιβλιοκρισίαν ἀποσταλέντα βιβλία ὡς καὶ ὀλίγα ὑπὸ ἑταίρων καὶ τῆς Ἀκαδημείας Ἀθηνῶν δωρηθέντα.

Καὶ ἐπειδὴ περὶ βιβλιοθήκης ὁ λόγος, λέγομεν ὅτι, συμπληρωθείσης τῆς ταξινομήσεως πρὸς δὲ καὶ περατωθέντος τοῦ καταλόγου τῶν βιβλίων τῆς βιβλιοθήκης τοῦ ἀοιδίμου Βασιλείου Μυστακίδου, ἥτις ἐπλουτίσθη δι' ὀλίγων ἔτι βιβλίων ἀποσταλέντων ἐν τῷ μεταξὺ ὑπὸ τοῦ υἱοῦ του Ἀθανασίου, παρεδόθη αὕτη εἰς τὴν χρῆσιν τῶν λογίων, ὧν οὐκ ὀλίγοι ἐχρησιμοποίησαν δι' ἐπιστημονικοὺς σκοποὺς τούς τε καταλόγους καὶ τὰ

βιβλία αὐτῆς. Ἐπειδὴ δ' ὁ μακαρίτης Μυστακίδης κατέλιπε καὶ σημαντικὸν ἀριθμὸν χειρογράφων πλήρων καὶ σημειώσεων ἀξίων λόγου, διὰ τοῦτο σκόπιμον ἐκρίθη, ἵνα καὶ ταῦτα καταταχθῶσιν ἐπὶ τῷ σκοπῷ τῆς χρησιμοποιήσεως αὐτῶν. Ὑποβληθέντος λοιπὸν εἰς τὸν κόπον τῆς κατατάξεως τοῦ ἡμετέρου Προέδρου κ. Κ. Δυοβουνιώτου, κατετάχθησαν ἐντὸς πεντακοσίων φακέλλων τὰ ἐν χειρογράφοις ταῦτα κατάλοιπα, ὧν καὶ συνεκροτήθη πλήρης κατάλογος κατὰ τὸ ἥμισυ ἤδη δημοσιευθεὶς ἐν τῷ μετὰ χεῖρας τόμῳ τῆς Ἐπετηρίδος.

Κατὰ τὸ 1939 συνεχίσθη ἡ ἀνταλλαγὴ τῆς ἡμετέρας Ἐπετηρίδος μετὰ τῶν ἡμεδαπῶν καὶ ἀλλοδαπῶν περιοδικῶν καὶ μόνον μὲ τὰ δημοσιεύματα τῆς Ἀκαδημείας τῆς Πετρουπόλεως δὲν κατέστη δυνατὸν νὰ πραγματοποιηθῇ αὕτη.

Ἐπ' ἴσης ἐστάλησαν δωρεὰν σώματα τῆς Ἐπετηρίδος πρὸς συμπλήρωσιν τῆς σειρᾶς εἰς ἱδρύματα εἰς ἅ ἀρχῆθεν εἶχον παραχωρηθῆ δωρεὰν οἱ προηγούμενοι τόμοι.

Τὸ Δ. ὅμως Συμβούλιον, λυπούμενον, δὲν ἔκρινε σκόπιμον ν' ἀποστέλλῃ δωρεὰν σειρὰς ζητουμένας ὑπὸ βιβλιοθηκῶν τοῦ Ἐσωτερικοῦ καὶ τοῦ Ἐξωτερικοῦ.

Ἡ Ἑταιρεία ἡμῶν γνωρίζουσα τῆς σημασίαν, ἥν διὰ τὴν μεσοχρόνιον ἡμῶν ἱστορίαν καὶ τέχνην ἔχει ἡ Λακεδαιμονικὴ κωμόπολις τοῦ Γερακίου ἐνδιεφέρθη ἰδιαιτέρως διὰ τὴν διευκόλυνσιν τῆς συγκοινωνίας αὐτῆς μετὰ τῆς Σπάρτης.

Πρὸς τοῦτο ἀπηυθύνθη ἐπανειλημμένως πρὸς τὸ Σον ἐπὶ τῆς Συγκοινωνίας Ὑπουργεῖον παρακαλοῦσα, ἵνα τοῦτο φροντίσῃ ὅπως συμπληρωθῇ ἡ κατασκευὴ τῆς κατὰ τὴν θέσιν Πόρος γεφύρας, ἥτις πρόκειται νὰ συντομεύσῃ κατὰ δίωρον τὴν μετὰ τῆς Σπάρτης ἐπικοινωνίαν τῆς κωμοπόλεως. Εὐτυχῶς αἱ ἀπαντήσεις τοῦ Ὑπουργείου ὑπῆρξαν ἐνθαρρυντικαί, ἐλπίζομεν ὅθεν ὅτι ἐν λίαν προσεχεῖ μέλλοντι, οἱ ἐπισκεπτόμενοι τὸν Μυστρᾶν θὰ δύνανται ἀνέτως τὰ ἐπισκέπτωνται καὶ τὸ σπουδαῖον τοῦτο μεσαιωνικὸν κέντρον.

Θέλοντες νὰ συμμετάσχωμεν, κατὰ δύναμιν, εἰς τὴν ὑπὲρ τοῦ πρασίνου ἀξιέπαινον προσπάθειαν τοῦ Σοῦ Ὑφυπουργείου Διοικήσεως Πρωτευούσης, ἐφυτεύσαμεν παρὰ τὴν παρὰ τοὺς πρόποδας τοῦ Ὑμηττοῦ ἱερὰν μονὴν τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου ἑκατὸν ὀπωροφόρα δένδρα, εἰς ἔνδειξιν τῆς σημασίας ἣν καὶ ἡμεῖς ἀποδίδομεν εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῆς δενδροφυτεύσεως τῆς χώρας ἡμῶν.

Συνεχίζοντες ἱερὰν ἐθνικὴν παράδοσιν, ἐτελέσαμεν καὶ ἐφέτος κατὰ τὴν 29ην Μαΐου ἐν τῇ κατὰ τὴν Φωκίδα ἱερᾷ μονῇ τοῦ ὁσίου Λουκᾶ τὸ ἐτήσιον τῆς Ἑταιρείας μνημόσυνον ὑπὲρ Κωνσταντίνου τοῦ Παλαιολόγου καὶ τῶν μετ' αὐτοῦ συναγωνισαμένων καὶ πεσόντων.

Πρὸς ἐφαρμογὴν τοῦ ἐκλαϊκευτικοῦ τῆς Ἑταιρείας προγράμματος ἐγένοντο κατὰ τὸ διαρρεῦσαν ἔτος αἱ ἑξῆς ἐκδρομαί: 1) εἰς ὅσιον Λουκᾶν τῆς Φωκίδος, ἔνθα περὶ μὲν τῆς ἱστορίας τῆς μονῆς ὡμίλησεν ὁ ἑταῖρος κ. Ἰωάννης Γιαννοῦτσος, περὶ δὲ τῆς τέχνης καὶ τῶν τοιχογραφιῶν αὐτῆς, ὁ Σύμβουλος κ. Ἀνδρέας Ξυγγόπουλλος 2) εἰς Κύμην καὶ Σκῦρον, τῆς Συμβούλου κυρίας Νίκης Πέρδικα διαλαβούσης περὶ τῆς ἱστορίας καὶ τῶν μνημείων τῆς νήσου 3) εἰς τὴν μονὴν Πεντέλης, περὶ ἧς ὡμίλησεν ὁ κ. Φ. Κουκουλὲς 4) εἰς Βραῶνα, ἔνθα περὶ τῆς ἐκκλησίας τοῦ ἁγίου Γεωργίου ὡμίλησεν ὁ κ. Ἀνδρ. Ξυγγόπουλλος καὶ 5) εἰς τὴν μονὴν Καισαριανῆς, περὶ ἧς ὡμίλησεν ὁ κ. Φ. Κουκουλές, ὅστις εἶπε τὰ δέοντα καὶ κατὰ τὴν μετάβασιν τῶν ἑταίρων εἰς τὴν μονὴν τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ κυνηγοῦ, τῶν Φιλοσόφων.

Ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ ταύτῃ τὸ Δ. Συμβούλιον καθῆκον αὐτοῦ θεωρεῖ καὶ ἐντεῦθεν θερμὰς νὰ ἐκφράσῃ εὐχαριστίας πρός τε τὸν ἡγούμενον τῆς ἱερᾶς μονῆς τοῦ ὁσίου Λουκᾶ Πανοσιολογιώτατον κ. Προκόπιον ὡς καὶ πρὸς τὸν ἅγιον Καρυστίας κύριον Παντελεήμονα καὶ τὸν Πρόεδρον τῆς Κοινότητος Σκύρου κ. Μιχαὴλ Στεφανίδην διὰ τὴν πρόφρονα ὑποδοχήν, ἥν ἔκαμεν εἰς τὰ ἐκδραμόντα μέλη τῆς Ἑταιρείας ἡμῶν.

Ὡς κατὰ τὰ προηγούμενα ἔτη οὕτω καὶ κατὰ τὸ λῆξαν δὲν παρημελήθησαν καὶ αἱ διαλέξεις, αἵτινες θαυμαστὸν ὅσον συντελοῦσιν εἰς τὴν ἐκλαΐκευσιν τὸν εἰς τὸ Βυζάντιον ἀναγομένων γνώσεων.

Οὕτω διαλέξεις ἔκαμον οἱ ἑξῆς:

1) ὁ κ. *Φ. Κουκουλὲς* περὶ τῆς ταφῆς παρὰ Βυζαντινοῖς.
2) ὁ κ. *Ν. Κωνσταντόπουλλος* περὶ τῆς Βυζαντινῆς μουσικῆς ἀπὸ τοῦ ΙΓ'. αἰῶνος καὶ ἐντεῦθεν (1300—1800) καὶ περὶ τοῦ παλαιοῦ στιχηραρίου καὶ τῆς νέας τεχνικῆς τῶν παπαδικῶν μελῶν.
3) ἡ κυρία *Εὐφροσύνη Λόντου—Δημητρακοπούλλου* περὶ τῆς Βυζαντινῆς πριγκιπίσσης Θεοφανοῦς.
4) ὁ κ. *Ἰ. Παπαδόπουλλος* περὶ τῶν Ἑβραίων ἐν τῷ Βυζαντινῷ κράτει.
4) ὁ κ. *Κ. Παπαδημητρίου* περὶ Χρυσάνθου τοῦ ἐκ Μαδύτων καὶ τῆς Βυζαντινῆς μουσικῆς.
6) ὁ κ. *Νικηφόρος Ἐλεόπουλλος* περὶ τοῦ ἱεροῦ παλατίου καὶ τῶν τελευταίων εὑρημάτων τῶν ἀνασκαφῶν καὶ
7) ἡ κυρία *Ἀθηνᾶ Ταρσούλη* περὶ Βυζαντινῶν καὶ Σταυροφόρων καὶ Φράγκων εἰς τὸν Μορέα καὶ
8) ὁ κ. *Νικ. Καλογερόπουλλος* περὶ τῶν Βυζαντινῶν μνημείων τοῦ Σαρωνικοῦ καὶ ἰδίᾳ τῆς Παλαιοχώρας Αἰγίνης.

Μία τῶν κυρίων φροντίδων τοῦ Δ. Συμβουλίου ὑπῆρξεν, ὡς εἰκός, ἡ

ἐξασφάλισις τῶν οἰκονομικῶν τῆς Ἑταιρείας, τὰ ὁποῖα διεταράχθησαν ἕνεκα τοῦ πολέμου. Οὕτω, διὰ τὰς δυσχερείας τῶν καιρῶν, ἡ μὲν Πάγκειος ἐπιτροπὴ ἠλάττωσε κατὰ πεντακισχιλίας δραχμὰς τὴν ἐτησίαν πρὸς τὴν Ἑταιρείαν συμβολήν της, κατὰ πεντακισχιλίας δ' ὁμοίως δραχμὰς καὶ ἡ Ἐθνικὴ Τράπεζα τῆς Ἑλλάδος.

Κατόπιν τῶν ἐλαττώσεων τούτων ἐντεῖνον τὸ Δ. Συμβούλιον τὰς προσπαθείας του, ἐφρόντισεν οὐ μόνον, ἵνα κανονικῶς εἰσπραχθῶσιν αἱ συνδρομαὶ τῶν ἑταίρων, καὶ εἰσέπραξε τὰς κανονικὰς ἐτησίας συμβολὰς τῶν κυρίων Ἀντωνίου Μπενάκη, Ἰωάννου Ἀβραμίδου, Γεωργίου Ζαρίφη καὶ τῶν κυριῶν Ἀλεξάνδρας Χωρέμη ὡς καὶ τὴν πεντακοσιόδραχμον τῆς κυρίας Ραλλοῦς Μελισσείδου, ἀλλὰ καὶ νέας δωρεὰς προεκάλεσεν. Οὕτως οἱ ἐκτελεσταὶ τῆς διαθήκης τοῦ μεγάλου τῆς Ἑταιρείας εὐεργέτου ἀοιδίμου Κωνσταντίνου Ρακτιβὰν προσέφερον εἰς τὴν Ἑταιρείαν δραχμὰς πεντακισχιλίας, ἑξήκοντα δὲ χιλιάδας δραχμῶν τὸ Σὸν Ὑφυπουργεῖον Διοικήσεως Πρωτευούσης, τὸ ὁποῖον καὶ ἀνεκηρύχθη μέγας τῆς Ἑταιρείας εὐεργέτης. Εἰς τὸ ταμεῖον δὲ τῆς Ἑταιρείας μέλλουσι νὰ εἰσέλθωσι λίαν προσεχῶς ἀφ' ἑνὸς μὲν δεκασχίλιαι δραχμαί, συμβολὴ τοῦ Σοῦ Ὑπουργείου τῶν Θρησκευμάτων καὶ τῆς Ἐθνικῆς Παιδείας ἀφ' ἑτέρου δὲ δύο χιλιάδες καὶ πεντακόσιαι δραχμαί, ἅς, ὡς ἐλέχθη, τῇ ἐκληροδότησε ὁ διατελέσας σύμβουλος αὐτῆς ἀοίδιμος Ἀλφρέδος Τσακίρης.

Αἱ εἰσπράξεις, ὡς εἴρηται, κατὰ τὸ διαρρεῦσαν ἔτος ἐνηργήθησαν κανονικῶς, τὰ δὲ λογιστικὰ τῆς Ἑταιρείας βιβλία, ὡς θὰ δηλώσῃ καὶ ἡ ἐξελεγκτικὴ ἐπιτροπή, εἰς τὴν διάθεσιν τῆς ὁποίας ἐτέθησαν ἅπαντα τὰ βιβλία, δικαιολογητικὰ καὶ λοιπὰ ἔγγραφα, ἐτηρήθησαν ἐν ἀπολύτῳ τάξει χάρις εἴς τε τὸν ταμίαν ἡμῶν κ. Βασίλειον Λαμπίκην καὶ τὴν ἀξιέπαινον φροντίδα καὶ τάξιν τοῦ λογιστοῦ ἡμῶν κ. Θεοδώρου Γαλάνη.

Κατὰ ταῦτα ἡ οἰκονομικὴ κατάστασις τῆς Ἑταιρείας παρουσιάζεται καὶ πάλιν εὐχάριστος.

Ἡ κίνησις τοῦ Ταμείου ἀπὸ ἀπόψεως εἰσπράξεων ἐσημείωσε τὸ ποσὸν Δραχ. 224.910 ἐν συνόλῳ, αἱ δὲ πληρωμαὶ συνεποσώθησαν εἰς Δραχμὰς 213.990.

Τὰ ἔσοδα τῆς Ἑταιρείας μας ἐκ Συνδρομῶν, Δωρεῶν, πωλήσεως Τόμων Ἐπετηρίδων κλπ. ἔφθασαν τὰς Δραχμὰς 178.492.20, τὰ δὲ Γενικὰ Ἔξοδα Διαχειρίσεως ἀνῆλθον εἰς Δραχμ. 69.853.

Ἐγένοντο αἱ σχετικαὶ ἀποσβέσεις ἐκ δραχ. 17.826 καὶ ἀφέθη ὑπόλοιπον εἰς Νέον εἰς λ)σμὸν «Κέρδη καὶ Ζημίαι» ποσὸν Δραχμ. 137.062.20.

Τὰ ρευστὰ διαθέσιμα τῆς Ἑταιρείας εἰς Ταμεῖον καὶ Ἐθνικὴν Τράπεζαν τῆς Ἑλλάδος ἀνῆλθον κατὰ τὴν 31 Δεκεμβρίου λήξαντος ἔτους 1939 εἰς Δραχμ. 193.672.20.

Αὐτὰ ἐν συντόμῳ, κύριοι ἑταῖροι, εἶναι τὰ ὑπὸ τοῦ Δ. Συμβουλίου τῆς φίλης Ἑταιρείας κατὰ τὸ 1939 πεπραγμένα. Κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο τὸ Δ. Συμβούλιον ἀντιμετώπισε πολλὰς δυσχερείας, αὐξάνον ὅμως τὰς προσπαθείας του, κατώρθωσεν οὐ μόνον οὐδεμία νὰ παρεμβληθῇ δυσκολία εἰς τὴν ὁμαλὴν ἐξέλιξιν τῶν τῆς Ἑταιρείας, ἀλλὰ καὶ νὰ αὐξήσῃ τοὺς πόρους αὐτῆς.

Μὲ τὴν συνείδησιν ὅθεν ἀναπεπαυμένην ὅτι ἔπραξεν ὅ,τι ἠδύνατο πρὸς παραγωγὴν τοῦ σκοποῦ τῆς Ἑταιρείας, καταθέτει τὴν ἀρχήν, εὐχόμενον, ἵνα τὸ μέλλον νὰ τὴν διαδεχθῇ πλείονα ὑπὲρ αὐτῆς κατορθώσῃ.

Ὁ Πρόεδρος
Κ. ΔΥΟΒΟΥΝΙΩΤΗΣ

Ὁ Γραμματεὺς
Φ. ΚΟΥΚΟΥΛΕΣ

ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΒΥΖΑΝΤΙΝΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

ΓΕΝΙΚΟΣ ΙΣΟΛΟΓΙΣΜΟΣ 1 ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΥ 1939 ΜΕΧΡΙ 31 ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΥ 1939

ΕΝΕΡΓΗΤΙΚΟΝ	ΔΡΑΧ.
Ταμεῖον	
Μετρητὰ ὑπόλοιπον κατὰ τὴν 31]12]1939	31.750.—
Ἐθνικὴ Τράπεζα τῆς Ἑλλάδος.	
Λ]σμὸς Καταθέσεων εἰς ὄψιν	
Ὑπόλοιπον κατὰ τὴν 31]12]1939	161.922.20
Χρεώγραφα.	
Τὰ φυλασσόμενα παρὰ τῇ Ἐθν. Τραπέζῃ τῆς Ἑλλάδος	2.040.—
Ἐπετηρίδες.	
Ἀξία διαθεσίμων Σωμάτων Ἐπετηρίδων κλπ. Ἑταιρείας Βυζαντινῶν Σπουδῶν	340.000.—
Λευκώματα.	
Ἀξία Λευκωμάτων τῆς Ἑταιρείας	30.000.—
Σήματα Ἑταιρείας.	
Ἀξία διαθεσίμων Σημάτων (κονκάρδες)	350.—
Ἔπιπλα Γραφείου	5.000.—
Βιβλιοθήκη.	
Διάφορα Συγγράμματα (ὀνομαστικὴ ἀξία)	50 000.—
Ὑλικὰ διάφορα.	
Τσιγκογραφήματα (Clichés), πλάκες κλπ.	16.000.—
	637.062.20

ΠΑΘΗΤΙΚΟΝ		ΔΡΑΧ.
Κεφάλαιον.		
Τὸ σχηματισθὲν Κεφάλαιον ὡς οἱ προηγούμενοι Ἰσολογισμοὶ .	400.000.—	
Μεταφερόμενα πρὸς ἐπαύξησιν	100.000.—	500.000.—
Κέρδη καὶ Ζημίαι.		
Ὑπόλοιπον ἀφιέμενον εἰς νέον		137.062.20
		637.062.20

ΑΝΑΛΥΣΙΣ ΜΕΡΙΔΟΣ "ΚΕΡΔΗ ΚΑΙ ΖΗΜΙΑΙ,,

ΕΞΟΔΑ (Δοῦναι)		
Γενικὰ ἔξοδα διαχειρήσεως.		
Μισθοὶ καὶ ἀμοιβαὶ . . . . Δρχ.	39.900.—	
Ἔντυπα καὶ Γραφικὴ ὕλη . . . . . »	4.622.50	
Διάφορα ἔξοδα . . . . »	17.722.50	62.245.—
Προμήθειαι: Ποσὰ πληρωθέντα δι' εἰσπράκτορα συνδρομῶν κλπ.		7.608.—
Ἀποσβέσεις: Μερικὴ ἀπόσβεσις ἐπὶ ἀξίας τσιγκογραφημάτων κλπ.		3.326.—
Μερικὴ ἀπόσβεσις Λευκωμάτων		4.000.—
Μερικὴ ἀπόσβεσις Ἐπίπλων Γραφείου		500.—
Μερικὴ ἀπόσβεσις Ἐπετηρίδων		10.000.—
		87.679.—
Ποσὸν μεταφερόμενον πρὸς ἐπαύξησιν τοῦ Κεφαλαίου		100.000.—
Ὑπόλοιπον Λ]σμοῦ Κέρδη καὶ Ζημίαι εἰς Νέον .		137.062.20
		324.741.20

ΕΣΟΔΑ (Λαβεῖν)	
Εἰσπράξεις ἐκ Συνδρομῶν	36.020.—
» » Δωρεῶν	111.889.20
Τόκοι ἐκ καταθέσεων κλπ.	2.323.—
Διαφοραὶ ἐκ πωλήσεων τόμων Ἐπετηρίδων κλπ.	28.160.—
Ἐκ πωλήσεων Σημάτων	100.—
Ὑπόλοιπον προηγουμένης χρήσεως 1938	146.249.—
	324.741.20

Ἀθῆναι τῇ 22 Ἰανουαρίου 1940

Ὁ Ταμίας
ΒΑΣ. Π. ΛΑΜΠΙΚΗΣ

Ὁ ἐπὶ τοῦ Λογιστικοῦ
Θ. Γ. ΓΑΛΑΝΗΣ

ΕΚΘΕΣΙΣ ΤΗΣ ΕΞΕΛΕΓΚΤΙΚΗΣ ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ

ΠΡΟΣ ΤΗΝ ΓΕΝΙΚΗΝ ΣΥΝΕΛΕΥΣΙΝ ΤΩΝ ΕΤΑΙΡΩΝ ΤΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ ΒΥΖΑΝΤΙΝΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

Οἱ κ. Γ. Μανσόλας, Γ. Στυλιανόπουλος καὶ Σπ. Βαρδάκις, ἀποτελοῦντες, τὴν δυνάμει τῆς ὑπ' ἀριθμ. 21 καὶ ἀπὸ 21ης Φεβρουαρίου 1937 πράξεως τῆς Γενικῆς Συνελεύσεως ὁρισθεῖσαν ἐξελεγκτικὴν ἐπιτροπὴν τῆς Ἑταιρείας Βυζαντινῶν Σπουδῶν, συνελθόντες τὴν 15ην τοῦ μηνὸς Φεβρουαρίου τοῦ ἔτους 1940 εἰς τὴν ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Λεμησοῦ ἀριθμ. 12 οἰκίαν τοῦ κ. Φ. Κουκουλέ, ἀφ' οὗ προηγουμένως ἀνεγνώσαμεν πάσας τὰς διὰ τῆς ὑπ' ἀριθ. 22295 ἔτους 1939, ἐγκυκλίου διαταγῆς τῆς Νομαρχίας Ἀττικῆς καὶ Βοιωτίας παρεχομένας ὁδηγίας περὶ ἀπολογισμῶν σωματείων, προέβημεν εἰς τὸν ἔλεγχον τῆς ὅλης δράσεως καὶ διαχειρίσεως τῆς ὡς ἄνω Ἑταιρείας τοῦ ἡμερολογιακοῦ ἔτους (1 Ἰανουαρίου 1939 μέχρι 31 Δεκεμβρίου ἰδίου ἔτους) ὡς αὕτη προκύπτει ἐκ τῶν βιβλίων, ἀρχείων, διαχειριστικῶν στοιχείων καὶ λοιπῶν πληροφοριῶν τοῦ Δ. Σ. καὶ τῆς ὑπηρεσίας τῆς Ἑταιρείας, ἐξ οὗ ἐλέγχου διεπιστώσαμεν τὰ ὡς κάτωθι ἐκτιθέμενα. Ὅτι ἡ δρᾶσις τῆς Ἑταιρείας ὑπῆρξε κατὰ πάντα νόμιμος, ὅτι αἱ συνεδρίαι τοῦ Δ. Συμβουλίου ἐγένοντο κανονικῶς, συζητηθέντων ἐν αὐταῖς διαφόρων ἐπιστημονικῶν ζητημάτων ἀφορώντων εἰς τὴν προαγωγὴν παρ' ἡμῖν τῶν Βυζαντινῶν Σπουδῶν καὶ ὅτι ἡ Ἑταιρεία διεφώτισε μέγα μέρος τοῦ Ἑλληνικοῦ κοινοῦ διὰ τῶν ἐκλαϊκευτικῶν διαλέξεων καὶ τῆς ἐπισκέψεως διαφόρων ἀνὰ τὴν Ἑλλάδα Βυζαντινῶν μνημείων.

Ὡς πρὸς τὰ οἰκονομικὰ παρατηροῦμεν τὰ ἑξῆς· ὅτι πάντα τὰ βιβλία τῆς Ἑταιρείας ὡς καὶ τὰ δικαιολογητικὰ εἰσπράξεων καὶ πληρωμῶν ἐτέθησαν εἰς τὴν διάθεσίν μας.

Ἐκ τοῦ γενομένου δὲ λεπτομεροῦς ἐλέγχου πάντων τῶν ἀνωτέρω στοιχείων διεπιστώθη πλήρης τάξις, ἐνημερότης καὶ ἀκρίβεια τῶν ἐγγραφῶν, ἐκ τῆς ἀντιπαραβολῆς δὲ τῶν μερίδων τοῦ καθολικοῦ πρὸς τὰ κονδύλια τοῦ Ἰσολογισμοῦ βεβαιοῦμεν ὅτι ὁ ὑπὸ ἔλεγχον Ἰσολογισμὸς τῆς χρήσεως 1939 εἶναι πιστὸν ἀντίγραφον τοῦ καθολικοῦ.

Ἐκ τῆς ὅλης ἐρεύνης μας διεπιστώσαμεν ἐπίσης ἐπαινετὴν προσπάθειαν τῆς Ἑταιρείας ὅπως ἀνταποκριθῇ πλήρως εἰς τὰς ὑποχρεώσεις της. Καίτοι δ' αἱ πρὸς αὐτὴν δωρεαὶ κατὰ τὸ ὑπόλογον ἔτος ὑπελείφθησαν κατὰ 36.000 περίπου ἀπὸ τὰς τοῦ προηγουμένου ἔτους, κατώρθωσεν ἐν

τούτοις αὕτη δι' αὐξήσεως τῶν πωλήσεων τῆς ἐπετηρίδος ἀφ' ἑνὸς καὶ ἐξ ἀντιθέτου τοῦ περιορισμοῦ τῶν δαπανῶν ἐκτυπώσεως τῆς Ἐπετηρίδος, νὰ αὐξήσῃ τὸ Κεφάλαιον κατὰ δρχ. 100.000 καὶ νὰ μεταφέρῃ ὑπόλοιπον Κερδῶν εἰς Νέον ἐκ δρχ. 137.062.20.

Ὑπὸ τὴν εὐάρεστον ἐντύπωσιν τῆς λίαν συνετῆς διαχειρίσεως τῶν οἰκονομικῶν τῆς Ἑταιρείας καὶ τῆς ἀξιεπαίνου ἐπιστημονικῆς καὶ κοινωνικῆς αὐτῆς δράσεως, προτείνομεν ὅπως ἐκφρασθῶσι τὰ συγχαρητήρια τῆς συνελεύσεως πρὸς τὸ Διοικητικὸν Συμβούλιον αὐτῆς καὶ τὴν ἀπαλλαγὴν αὐτοῦ ἀπὸ πάσης εὐθύνης.

Ἐν Ἀθήναις τῇ 15 Φεβρουαρίου 1940

Οἱ Ἐλεγκταὶ
Γ. Ν. ΜΑΝΣΟΛΑΣ
ΣΠ. ΒΑΡΔΑΚΗΣ
Γ. ΣΤΥΛΙΑΝΟΠΟΥΛΟΣ

ΤΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ ΒΥΖΑΝΤΙΝΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

ΙΔΡΥΤΑΙ

ΑΜΠΟΤ Ε.
ΒΟΛΙΔΗΣ Θ.
ΔΑΜΒΕΡΓΗΣ Ι. †
ΔΑΡΑΛΕΞΗΣ Χ.
ΔΕΛΗΓΙΑΝΝΗΣ Π.
ΖΕΡΒΟΣ Ι.
ΖΩΓΡΑΦΟΥ ΕΥΓΕΝΙΑ
ΗΛΙΑΔΟΥ ΕΥΦΗ
ΘΕΟΔΩΡΟΠΟΥΛΛΟΣ ΣΠ.
ΙΩΑΝΝΙΔΗΣ ΕΥΑΓΓ.
ΚΑΛΟΓΕΡΟΠΟΥΛΛΟΣ Π. Δ. †
ΚΑΛΟΓΕΡΟΠΟΥΛΛΟΣ Ν.
ΚΑΛΛΟΓΕΡΟΠΟΥΛΛΟΥ ΤΟΥΛΑ
ΚΟΥΚΟΥΛΕ ΑΝΑΣΤΑΣΙΑ †
ΚΟΥΚΟΥΛΕΣ Φ.
ΛΑΜΠΙΚΗΣ Β.
ΛΟΥΚΙΔΗΣ Γ.
ΜΑΘΙΟΠΟΥΛΛΟΣ Π.
ΞΕΝΟΠΟΥΛΛΟΣ ΓΡ.
† Ο ΑΘΗΝΩΝ ΜΕΛΕΤΙΟΣ †
ΠΑΠΑΜΙΧΑΛΟΠΟΥΛΛΟΣ Κ. †
ΣΑΡΟΓΛΟΥΣ Π. †
ΣΙΜΩΝΙΔΗΣ Β.
ΣΚΟΥΤΑΡΗ ΝΕΛΛΗ
ΤΙΠΑΛΔΟΣ Γ. Ε.
ΤΣΟΚΟΠΟΥΛΛΟΣ Γ. †

ΜΕΓΑΛΟΙ ΕΥΕΡΓΕΤΑΙ

ΑΒΡΑΜΙΔΗΣ ΙΩΑΝΝΗΣ
† ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ ΜΕΛΕΤΙΟΣ †
Ο ΔΗΜΟΣ ΑΘΗΝΑΙΩΝ
ΛΑΜΠΙΚΗ ΣΟΦΙΑ
ΛΑΜΠΙΚΗΣ ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ
ΟΙΚΙΑΔΗΣ ΜΙΧ. †
ΜΠΕΝΑΚΙΣ ΑΝΤΩΝΙΟΣ
ΜΠΕΝΑΚΙΣ ΕΜΜΑΝΟΥΗΛ †
ΜΥΣΤΑΚΙΔΗΣ ΑΘΑΝΑΣΙΟΣ
ΕΘΝΙΚΗ ΤΡΑΠ. ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ
ΠΑΓΚΕΙΟΣ ΕΠΙΤΡΟΠΗ
ΤΟ ΠΑΝΕΠ. ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ
ΡΑΚΤΙΒΑΝ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ †
ΤΡΑΠΕΖΑ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ
ΥΠΟΥΡΓΕΙΟΝ ΕΘΝΙΚΗΣ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΥΦΥΠΟΥΡΓΕΙΟΝ ΔΙΟΙΚΗΣΕΩΣ ΠΡΩΤΕΥΟΥΣΗΣ
ΧΩΡΕΜΗ ΑΛΕΞΑΝΔΡΑ

ΕΥΕΡΓΕΤΑΙ

ΤΟ ΑΘΗΝΗΣΙ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΝ
ΑΚΙΛΟΓΛΟΥΣ ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΣ
ΑΜΠΟΤ ΕΥΓΕΝΙΑ
ΒΕΝΙΖΕΛΟΣ ΕΛΕΥΘΕΡΙΟΣ †
ΔΕΛΤΑ ΠΗΝΕΛΟΠΗ
ΔΕΛΤΑ ΣΤΕΦΑΝΟΣ
ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΟΝ ΤΑΜΕΙΟΝ
ΕΜΠΕΙΡΙΚΟΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ
ΖΑΡΙΦΗΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ
ΚΑΜΠΑΝΗΣ ΛΕΩΝΙΔΑΣ †
ΚΑΣΔΑΓΛΗΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ †
ΚΟΡΚΟΔΕΙΛΟΣ ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ
ΚΟΥΚΟΥΛΕΣ ΦΑΙΔΩΝ
ΚΤΕΝΑ ΟΛΓΑ
ΛΑΪΚΗ ΤΡΑΠΕΖΑ
† ΑΡΧ. ΛΙΑΝΑΣ ΖΑΧΑΡΙΑΣ
ΛΟΒΕΡΔΟΣ ΔΙΟΝΥΣΙΟΣ †
MILLER WILLIAM
ΝΟΜΙΚΟΣ ΧΡΙΣΤΟΦΟΡΟΣ
ΠΟΥΡΗΣ ΜΙΛΤΙΑΔΗΣ
ΡΟΥΣΣΟΣ ΝΙΚΗΤΑΣ †
ΣΙΔΕΡΙΔΗΣ ΞΕΝΟΦΩΝ †
ΤΡΑΠΕΖΑ ΑΘΗΝΩΝ
ΤΡΙΚΟΓΛΟΥ ΙΩΑΝΝΗΣ
ΧΩΡΕΜΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ †

ΔΩΡΗΤΑΙ

ΒΕΛΙΣΣΑΡΙΟΥ ΙΩΑΝΝΗΣ
ΓΕΝΙΚΗ ΤΡΑΠ. ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ
ΕΜΠΕΙΡΙΚΟΣ ΣΤΑΜΑΤΙΟΣ †
ΕΥΓΕΝΙΔΗΣ ΣΤΕΦΑΝΟΣ
ΘΕΟΔΩΡΑΚΑΚΟΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ
ΙΓΓΛΕΣΗΣ ΙΩΑΝΝΗΣ
ΚΑΜΠΕΡΟΣ ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ
ΚΑΡΑΜΑΝΟΣ ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ
† Ο ΚΙΤΙΟΥ ΝΙΚΟΔΗΜΟΣ †
ΚΥΤΙΚΑΣ ΔΙΟΝΥΣΙΟΣ †
ΝΙΚΟΛΑΪΔΗΣ ΙΩΑΝΝΗΣ
ΠΑΠΑΘΕΟΛΟΓΟΥ ΣΤΕΡΓΙΟΣ

ΤΟ ΠΡΩΤΟΝ ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΟΝ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΝ ΤΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

Πρόεδρος
† Ο ΑΘΗΝΩΝ ΜΕΛΕΤΙΟΣ †

Ἀντιπρόεδροι
Ι. Μ. ΔΑΜΒΕΡΓΗΣ †
ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΤΣΟΚΟΠΟΥΛΛΟΣ †

Γεν. Γραμματεὺς
ΦΑΙΔΩΝ ΚΟΥΚΟΥΛΕΣ

Ταμίας
ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΤΙΠΑΛΔΟΣ †

Σύμβουλοι

ΙΩ. ΖΕΡΒΟΣ
ΣΠ. ΘΕΟΔΩΡΟΠΟΥΛΛΟΣ
ΑΙΜΙΛΙΑ ΚΑΛΛΙΓΑ †
ΝΙΚ. Δ. ΚΑΛΟΓΕΡΟΠΟΥΛΛΟΣ
ΠΑΝ. Δ. ΚΑΛΟΓΕΡΟΠΟΥΛΛΟΣ †
ΑΡΙΣΤ. ΚΟΥΖΗΣ
† ΑΡΧ. ΧΡ. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΛΟΣ †
Κ. Ν. ΡΑΔΟΣ †
ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΣΩΤΗΡΙΟΥ

ΤΟ ΝΥΝ ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΟΝ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΝ

Πρόεδρος
Κ. ΔΥΟΒΟΥΝΙΩΤΗΣ

Ἀντιπρόεδροι
ΑΡΙΣΤ. ΚΟΥΖΗΣ
ΠΑΝ. ΠΟΥΛΙΤΣΑΣ

Γεν. Γραμματεὺς
ΦΑΙΔΩΝ ΚΟΥΚΟΥΛΕΣ

Ταμίας
ΒΑΣ. ΛΑΜΠΙΚΗΣ

Ἔφορος τῆς Βιβλιοθήκης
ΞΥΓΓΟΠΟΥΛΛΟΣ ΑΝΔΡ.

Σύμβουλοι

ΑΡΒΑΝΙΤΑΚΙΣ Γ.
ΒΟΛΟΝΑΚΙΣ ΜΙΧ.
ΔΡΑΓΟΥΜΗΣ ΦΙΛΙΠΠΟΣ
ΜΠΕΝΑΚΙΣ ΑΝΤ.
ΟΡΛΑΝΔΟΣ ΑΝΑΣΤ.
ΠΕΖΟΠΟΥΛΟΣ ΕΜΜ.
ΠΕΡΔΙΚΑ ΝΙΚΗ
ΤΑΡΣΟΥΛΗ ΑΘΗΝΑ
ΧΟΥΔΑΒΕΡΔΟΓΛΟΥΣ - ΘΕΟΔΟΤΟΣ ΣΟΦΟΚΛΗΣ

ΤΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ ΜΕΛΗ ΕΠΙΤΙΜΑ

† Ο ΑΘΗΝΩΝ ΧΡΥΣΑΝΘΟΣ
† Ο ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ ΜΕΛΕΤΙΟΣ †
ALBERTONI ALDO †
ANASTASSIEVIC' DRAG.
BANESCU N.
BENESEVIC' W.
ΒΕΝΙΖΕΛΟΣ ΕΛ. †
BRECCIA EV.
BRÉHIER L.
BROUWER FRANC. DE SIMONE
BURY J. B. †
BYRON R.
CADAFALCH J. P.
COLLINET PAUL †
DARCO E.
DAWKINS R. M.
DELEHAYE HIPOLL.
DIEHL CHARLES
DÖLGER FR.
EBERSOLT J. †
ERHARD ALBERT
FERRARI GIANNINO
GERLAND E. †
GRÉGOIRE HENRI
JERPHANION GUIL. DE
HEISENBERG A. †
HESSELING D.
IORGA N.
KURTZ ED. †
MARCHALL HEN. FREDERICK
MERCATTI SILVIO GIUSEPPE
MERTEN ERICH
MILLER WILLIAM
MILLET G.
MORAVCSIC G.
MURATI FR. †
ΜΥΣΤΑΚΙΔΗΣ Β. Α. †
NOAILLES PIERRE DE
PALMIERI AUR. †
PAVOLINI PAOLO
PERNOT H.
† ΠΡΟΥΣΗΣ ΔΩΡΟΘΕΟΣ †
RODD RENNELL
ΡΟΥΣΣΟΣ ΔΗΜ. †
SCLUMBERGER G. †
ΧΑΪΛΕ ΣΕΛΑΣΙΕ
SOKOLOFF IV.
STRZYGOWSKI JOS.
TAFRALI OR. †
USPENSKIJ F. †

RÉSUMÉ DU VOLUME

Mgr. Papadopoulos Chrysostome. «*Saint Théodore de Stoudion*». pp. 3—37.

Parmis les manuscrits laissés inédits par le très regretté Archevêque d'Athènes il y a ce traité sur la vie dramatique du fameux Supérieur du couvent de Stoudion de Con/ple. Après une esquisse de son opposition au scandale de la bigamie de Constantin VI, l'a. décrit ses luttes courageuses contre les empereurs iconoplastes Nicéphore I, Michel I, Léon V et Michel II. Malgré les bannissements, les emprisonnements, les tortures exercés par Léon V contre les adorateurs des icones, le champion de l'Orthodoxie, que fut Théodore continua bravement et avec une fermeté inébranlable la lutte contre la prétention de la couronne de s'immiscer dans les questions réligieuses et même de légiférer. Théodore mourut dans le couvent de St-Tryphon.

Dyovouniotis C. Dialogue du patriarche de Con/ple Michel III dit d'Anchialos avec l'empereur de Byzance Manuel Comnène. pp. 38-51.

Ce dialogue inédit est publié avec quelques annotations d'après les codex No 1379 de la Bibliothèque Nationale d'Athènes et No 3808 du couvent de Dionysios du Mont Athôs.

Même auteur. «*Les oeuvres inédites de B. Mystakidès restées dans sa Bibliothèque*». pp. 352—404.

L'a. ayant mis en ordre et classé en 500 enveloppes les manuscrits et notes de Basile Mystakidès legués à la Société d'Etudes byzantines, publie dans ce volume de l'«Epétiris» le contenu des 250 premières enveloppes se reservant de publier celui du reste dans le prochain volume.

Coucoulés Ph. «Sur l'enterrement des rois byzantins». pp. 52-78.

L'a. basé sur les renseignements rancontrés ça et là chez les auteurs byzantins, sur ceux donnés par Constantin Porphyrogenète dans son livre *De cerimoniis* et Codinos dans son *De officialibus*, mais encore sur les monuments, tels les sarcophages royaux et les illustrations des manuscrits, traite de l'enterrement des rois morts loin de Con/ple et dont la dépouille était transportée à la capitale, des lamentations, de la prothessis, ainsi que l'enterrement des rois morts dans leur capitale, puis de l'enterrement irrégulier des rois, des sarcophages deposés dans l'église des St. Apôtres et de leur sort avant et après la prise de Constantinople, et de la manière dont on portait le deuil royal.

Même auteur. «'Ανεμίτσια». pp. 142-144.

Il s'agît des robes dont parle le roman versifié «Achilleïde». L'a. montre qu'elles étaient confectionnées de tissu extemement léger comme le vent (ἄνεμος) et le tissu d'araignée.

Zôès Léonidas. «Alexandre Neroulis». pp. 79-84.

L'a. expose la vie et l'activité scientifique et littéraire de cet érudit de Zante vécu au XVI s.

Papadopoulos J. «L'histoire de la prise de Contantinople par Leonard de Chio». pp. 85-95.

L'a. fait un examin comparatif de la narration de Leonard et de celle de G. Phrantzès et met en relief leur respemblance; puis il critique l'oppinion d'après laquelle l'évêque de Chio avait puisé chez Phrantzès. Il rappelle que ce dernier composa son ouvrage plusieurs années après Leonard, et que Macaire Melissinos qui altéra le texte de Phrantzès puisa chez Leonard. L'a. parle encore des altérations apportées au texte de Phrantzès et renvoie à quelques'unes de ces études enterieures ainsi qu'à l'étude d'Etienne Binon sur deux chrysobulles d'Andronique II en faveur de la Métropole de Monembasie.

Constantopoulos C. «Sur le sceau en plomb attribué au général Mélias». pp. 96-100.

Schlumberger avait attribué ce sceau au général Arménien Melias, l'a au lieu de Georges Melias lit Georges Melissinos, et appuyé sur des considérations techniques il l'atribue à Melissinos général de Mamistra et d'Anasarbe qui fleurit pendant le premier moitié du XIIe s. sous Jean Comnène.

Atessi Basile. «L'évêché de Skyros à travers les siècles». pp. 101-141.

Dans la première partie l'a. expose l'histoire de cet évêché depuis sa première apparition, vers le milieu du VIe s. sous les Byzantins, les Francs et les Turcs jusqu'aujourd'hui, et traite de la cathédrale élevée dans l'acropole de l'île. Dans la seconde il donne la liste des évêques de Skyros depuis 343 jusqu'aujourd'hui, liste accompagnée d'annotations et de dates.

Moscopoulos N. «La Grèce d'après Evliya Tchélébi». pp. 145-181.

Suite de la traduction, commencée l'année dernière (v. Vol. XIV de l'Epétiris pp. 486-514), de l'«Itinéraire» (Séyahatnamé) d' Evlyia Tchélébi. La partie qui paraît dans le présent volume concerne surtout les villes et les forts de Serrès et Drama, que ce voyageur turc du XVII siècle dépeint avec toutes les couleurs que peut donner l'imagination orientale à des choses vues ou, peut-être, simplement rêvées, en y rattachant des traditions de la mythologie asiatique étrangement combinées avec les personnages et les évènements de l'histoire réelle. Le traducteur, afin d'échapper au reproche «traduttore traditore», en fait une traduction littérale.

Mgr. Eustratiadès Sophronios. «Romanos le mélode et ses oeuvres poétiques». pp. 182-255

Après un aperçu très sommaire sur la vie de R. et la découverte de ses poèmes par le cardinal Pitra, l'a. s'occupe des irrégularités métriques qu'on constate dans les kondakia du poète. Il démontre

qu'elles doivent être attribuée à l'ignorance de la musique byzantine qui règle le mètre selon la volonté du mélode. Il est évident qu' un grand nombre de fautes métriques est dû à l'inadverstance de copistes ; l'a. insiste pour cela sur la nécessité de prendre en considération les livres liturgiques et surtout ceux qui restent inédits. Les recherches faites sur 59 manuscrits ont donné des résultats satisfaisants et amené à la découverte de plurieurs strophes de R. semés dans les livres saints. L'a. finit par dresser un tableau détaillé des hymnes de R.

Xyngopoulos A. *«Sculptures Byzantines iconographiques»* pp. 256-279.

1) Fragment d'un bas-relief trouvé à Veroia en Macedoine. Il n'y reste que trois figures—celles de David, St Jean Baptiste et Isaie—ils appartenaient à une grande composition représantant l'Anastasis (Descente du Christ aux Limbes) et datant du 14e siècle. D'après le reste de l'inscription qui accompagne le fragment et d'autres données on peut déduire que le relief en question décorait probablement quelque tombeau.

2) Torce de St Onuphre. Deposé au Musée de Candie Crète. Essai de reconstitution de la statue d'après une icone du Musés Loverdos à Athènes et d'autres représentations analogues et datation du XVIIe siècle, mais avant la prise de Candie par les Turcs en 1669. L'épigramme grecque gravée sur le rouleau montre que la statue se trouvait dans une église orthodoxe de Candie, peut être dans celle de St Onuphre. L'existence d'une statue du Saint dans une église orthodoxe es sans autre exemple jusqu'aujourd'hui.

Vacalopoulos Apostolos. *«Le couvent byzantin de Chorthaïte près de Salonique»* pp. 280—287.

L'a. adoptant l'oppinion d'après laquelle il y a eu deux couvents de ce nom, un sur le mont Chortiate d'aujourd'hui et un autre dans la ville de Salonique, soutient que ce dernier n'était que le métochion du premier, sur l'emplacement actuel de «χίλια δένδρα» occupé aujourd'hui par le tekké turc de Ghioul-baba, à quelques mètres de distance en dehors des murs qui couronnent la plus haute partie de la ville.

Pezopoulos Emm. *«Synesios de Cyrène : D'Homère et des figures de rhéthorique ainsi que l'ouvrage de pseudoplutarque sur la vie et la poésie d'Homère. Les études homériques de Synésios.* pp. 288—351.

L'a. examine la seconde partie de l'ouvrage de Pseudoplutarque sur la vie et la poésie d'Homère qu'il compare aux passages d'Homère semés chez Synésios et en général l'emploi et les explications faites par Synésios des vers homériques. Comme dans cette Vie il est aussi question des figures rhétoriques et que Synésios assure avoir écrit sur Homère et sur les figures rhétoriques, et qu'on constate quelques accords entre passages d'Athenée répétant des vers homériques et des passages de la Vie et de Synésios, l'a. en conclut que l'auteur de la Vie et Synésios avaient en vue Athenée qui fut postérieur à Plutarque et que par conséquance la Vie d'Homère de Pseudoplutarque doit être atribuée à Synésios.

Orlandos An. *«Les Monastère de Corone sur le Pinde».* pp. 405—416.

L'étude du type arhitectonipue du catholicon du couvent de Corone sur le Pinde en Thessalie denote une imitation du type athonite postérieur, a trois absides. Les fresques de l'intérieur, datées de 1587, appartiennent à l'école crétoise. L'auteur décrit en détail les costumes des deux fondateurs—André Bounos et Apostolaki et publie les inscriptions dédicatoires qui les accompagnent. Une liste de vieux manuscrits et autres livres de la bibliothèque du monastère est ajoutée à la fin.

Ἐξεδόθη ἐπιμελείᾳ Φ. Κουκουλέ, Κ. Δυοβουνιώτου καὶ Δ. Ζακυθηνοῦ.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ